

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 10 '2014 г. (441)

Періодичність 1 раз на місяць

Видається з січня 1992 р.

Свідоцтво про реєстрацію

КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВИДАВЕЦЬ:

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.

В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.

М. О. Кизим

Випусковий редактор: канд. екон. наук,
доцент

В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.

Алексєєв І. В. (Львів)

д-р екон. наук, проф.

Амосов О. Ю. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Благун І. С. (Івано-Франківськ)

д-р екон. наук, проф.

Гізатулін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)

канд. екон. наук, проф.

Гонда В. (Братислава, Словачія)

д-р екон. наук, проф.

Жуковський М. (Люблін, Польща)

д-р екон. наук, проф.

Заруба В. Я. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Іванов Ю. Б. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Клебанова Т. С. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)

д-р екон. наук, проф.

Орлов П. А. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)

д-р екон. наук, проф.

Христиановський В. В. (Донецьк)

д-р філософії (економіка)

Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Open Academic Journals Index;
- GetInfo (Німеччина);
- BASE (Німеччина);
- OpenAIRE (Європейський Союз);
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія);
- COPAC Union Catalogue (Велика Британія);
- J-Gate (Індія);
- Open Access Library;
- Scientific Indexing Services;
- Advanced Science Index;
- Академия Google (США);
- InfoBase Index;
- WorldCat

З ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ, В ЯКИХ МОЖУТЬ ПУБЛІКУВАТИСЯ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ ДОКТОРА ТА КАНДИДАТА НАУК

(Затверджено постановою президії ВАК України від 16.12.2009 р. № 1-05/6)

Журнал «Бізнес Інформ» (Харківський національний економічний
університет МОН України, НДЦ індустріальних проблем розвитку
НАН України)

Бюлетень ВАК України, № 1, 2010

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Белікова Н. В. Проблеми визначення сутності економічних реформ	8
Масло Р. Є. Визначення поняття «мале місто» у глобальній системі світогосподарських зв'язків.....	14
Байдала В. В., Бутенко В. М. Наукові засади соціальної відповідальності біоекономіки	18
Рябикіна К. Г. Капітал підприємства як об'єкт економічного управління.....	23

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Доровський О. В. Тенденції та перспективи розвитку європейського фармацевтичного ринку.....	29
Кочевой М. М. Нормативно-правове регулювання зовнішньоекономічної безпеки України	38
Кудрявцев К. О. Вплив державного боргу на економічне зростання Греції.....	42

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Колупаєва І. В. Підхід до тлумачення важелів регуляторної політики	48
Ланговой В. О. Тенденції реалізації концепції сталого розвитку у виробничо-фінансовій та інвестиційній діяльності корпорацій України	56
Дедіков О. І. Про формування пріоритетів фінансово-економічного розвитку України на нинішньому етапі.....	66
Іляш Н. І. Структурний та порівняльний аналіз забезпеченості інвестиційної та інноваційної функціональних складових економічної безпеки реального сектора економіки.....	72
Ярошенко І. В. Світовий та вітчизняний досвід підтримки проблемних регіонів	79

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Омаров Ш. А. Оцінка сценаріїв соціально-економічного розвитку Харківської області на основі імітаційної моделі	87
--	----

Хаустова В. Є., Горбатова Є. Ф. Програмно-цільовий підхід до розвитку галузей економіки в регіонах України: теорія та практика застосування і напрямки оцінки якості цільових програм розвитку.....	98
Павлов К. В. Розвиток традиційних промислів у регіонах як фактор імпортозамінної моделі модернізації економіки Росії.....	106
Черняєва А. О. Проблеми формування та розвитку робітничих кадрів на регіональному рівні.....	113

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Сігаєва Т. Є. Методичні положення щодо використання інструментів інтегрованих маркетингових комунікацій у процесі інвестування.....	119
Ковальчук М. В. Обґрунтування структури організаційно-економічного механізму.....	123
Зражевець Є. Є. Оцінка ефективності венчурних інвестицій.....	127

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Чижов С. В. Проблеми інноваційного розвитку промисловості в Україні.....	133
Романчик Т. В. Теорія інновацій: дослідження понятійного апарату.....	138
Снігур Х. А. Впровадження інноваційних технологій в систему управління персоналом готельного закладу.....	143

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Захарченко П. В., Савушкін Д. І. Трансформаційний цикл в економіці курортно-рекреаційних систем.....	148
Віннікова О. С., Назаренко Г. В. Прогнозування результатів застосування податкових пільг на основі методу імітаційного моделювання.....	153
Небилиця О. А. Обґрунтування соціально-економічної ефективності управління персоналом сучасного підприємства.....	159
Шибяєва Н. В. Готовність суб'єктів господарювання дотримуватися правил як складова ефективності регуляторної політики.....	164

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

Андреев О. Ю. Аналіз прийняття стратегічних управлінських рішень на підприємствах машинобудівної галузі України.....	169
---	-----

ЕКОНОМІКА БУДІВНИЦТВА

Волкова Т. В. Особливості будівельної галузі та їх вплив на систему HR-менеджменту.....	175
Сальникова Т. В. Розвиток державно-приватного партнерства для фінансового забезпечення житлового будівництва в Україні.....	181
Крикун К. В., Оліферук С. Л., Рязанов А. С. Економічні фактори підвищення ефективності трудових ресурсів у будівництві.....	186

ЕКОНОМІКА ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

Остапюк Б. Я. Принципи ефективного управління залізничним транспортом у системі національного господарства в умовах глобалізації.....	192
--	-----

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Гринкевич С. С. Трансформаційні зміни національного ринку праці в умовах євроінтеграції.....	197
Ястремська О. О. Визначення факторів соціально-трудова відносин для забезпечення соціально орієнтованого управління підприємствами.....	203
Бережна Ю. В. Підхід до оцінки рівня реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я в Україні.....	208
Мігус І. П., Андрієнко В. М. Структура та основні елементи системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельних підприємствах.....	213

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
 пров. Інженерний, 1а,
 Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
 Тел./факс ((057) 702-08-67
 e-mail: biz_inf@ukr.net
 www.business-inform.net

АДРЕСА ВИДАВЦЯ ТА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61001, Харків,
 пр. Гагаріна, 20, оф. 2227
 Тел./факс (057) 703-40-21, 732-09-59

ПІДПИСКА:

- у Видавця;
- **Агентство «Меркурій»:**
 49056, Дніпропетровськ,
 Набережна Леніна, 15-а, оф. 39.
 Тел. (056) 744-16-61,
 744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ БІЗНЕС ІНФОРМ BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська,
англійська

Рекомендовано до друку рішеннями
вченої ради ХНЕУ № 3 від 28.10.2014 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 10 від 21.10.2014 р.

Здано до набору 24.09.2014 р.

Підписано до друку 28.10.2014 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 49,25. Обл.-вид. арк. 64,0.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК»

Замовлення № 745. Наклад 300 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2014

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Яцун А. М. Формування механізму управління розвитком сфери харчування населення.....	219
Чепурда А. М., Тяньков К. М. Ключові компетенції як базова категорія системи обслуговування споживача.....	225

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Ілляшенко С. М., Дериколенко А. О. Web-сайт як інструмент просування продукції промислового використання.....	229
Савицька Н. А. Драйвери та бар'єри розвитку онлайн-ритейлу: теоретико-методичний аспект	236

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Кобушко І. М., Кобушко Я. В. Оцінка екологічно обумовленого інвестиційного збитку.....	242
--	-----

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Ковальчук Н. О., Корбутяк А. Г. Підходи щодо оцінювання фінансово-економічної безпеки вітчизняних підприємств	249
Олійник Т. В. Адаптивні стратегії фінансового управління на підприємстві.....	255
Комар Н. Г. Концепція побудови механізму реструктуризації підприємств.....	260
Ареф'єв С. О. Теоретико-методичний підхід до діагностики потреб аеропортів у реструктуризації	268
Вініченко О. М. Елементи факторів ризику в системі контролю	277
Смолякова О. М. Формування системи показників оцінювання економічної стійкості підприємства.....	282

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Рета М. В. Становлення і розвиток парадигми бухгалтерського обліку	287
Калінкін Д. В. Теоретичні засади організації внутрішнього аудиту в бюджетних установах.....	293

Пігош В. А. Формування концепції системи обліку, орієнтованої на оптимізацію доходів і витраток державних вищих навчальних закладів	299
Усатенко О. В. Венчурна діяльність в системі об'єктів бухгалтерського обліку та економічного аналізу	306
Гур'єва І. М. Економічна та облікова сутність необоротних матеріальних активів.....	312

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Ярошенко І. В., Костяна О. В. Економічна криза 2014 р. в Україні та антикризова податкова політика	318
Стрижиченко К. А. Формування концепції регулювання фінансового ринку України.....	324
Деева Н. Е., Мащенко К. С. Оцінка портфеля цінних паперів депозитних корпорацій України	331
Рязанова Н. С. Інформаційна функція фінансів: розуміння її сутності у світлі сучасної інформаційної парадигми.....	337
Мельниченко О. В. Глобалізаційні передумови виникнення та розвитку електронних грошей	345
Мужилівський В. В. Аутсорсинг бізнес-процесів у галузі страхування	353
Кондратенко Д. В. Вплив каналів реалізації страхових послуг на вибір споживачів.....	358
Харкавий М. О. Постмитний аудит як інструмент забезпечення ефективного митного контролю	362

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Лебединська О. С. Оцінка стану і проблем розвитку аудиту персоналу на промислових підприємствах Харківської області.....	368
Кроніковський Д. О. Структура взаємодії контролінгу та менеджменту	372
Буднік М. М., Сорокіна О. А. Механізм удосконалення організаційної структури управління підприємством	376
Горленко В. Г. Розвиток трудового потенціалу працівника ..	381
Озарко К. С., Челомбитько В. В., Видра Н. І. Маркетингове забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств зв'язку	386

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Беликова Н. В. Проблемы определения сущности экономических реформ	8
Масло Р. Е. Определение понятия «малый город» в глобальной системе мирохозяйственных связей	14
Байдала В. В., Бутенко В. М. Научные основы социальной ответственности биоэкономики	18
Рябыкина Е. Г. Капитал предприятия как объект экономического управления	23

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Доровской А. В. Тенденции и перспективы развития европейского фармацевтического рынка	29
Кочевой М. Н. Нормативно-правовое регулирование внешнеэкономической безопасности Украины	38
Кудрявцев К. А. Влияние государственного долга на экономический рост Греции	42

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Колупаева И. В. Подходы к толкованию рычагов регуляторной политики	48
Ланговой В. А. Тенденции реализации концепции устойчивого развития в производственно-финансовой и инвестиционной деятельности корпораций Украины	56
Дедиков А. И. О формировании приоритетов финансово-экономического развития Украины на нынешнем этапе	66
Иляш Н. И. Структурный и сравнительный анализ обеспеченности инвестиционной и инновационной функциональных составляющих экономической безопасности реального сектора экономики	72
Ярошенко И. В. Мировой и отечественный опыт поддержки проблемных регионов	79

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Омаров Ш. А. Оценка сценариев социально-экономического развития Харьковской области на основе имитационной модели	87
Хаустова В. Е., Горбатова Е. Ф. Программно-целевой подход к развитию отраслей экономики в регионах Украины: теория и практика применения и направления оценки качества целевых программ развития	98
Павлов К. В. Развитие традиционных промыслов в регионах как фактор импортозамещающей модели модернизации экономики России	106
Черняева А. А. Проблемы формирования и развития рабочих кадров на региональном уровне	113

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Сигаева Т. Е. Методические положения относительно использования инструментов	119
Ковальчук М. В. Обоснование структуры организационно-экономического механизма	123
Зражевец Е. Е. Оценка эффективности венчурных инвестиций	127

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Чижов С. В. Проблемы инновационного развития промышленности в Украине	133
---	-----

Романчик Т. В. Теория инновации: исследование понятийного аппарата	138
Снигур К. А. Внедрение инновационных технологий в систему управления персоналом гостиничного заведения	143

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Захарченко П. В., Савушкин Д. И. Трансформационный цикл в экономике курортно-рекреационных систем	148
Винникова О. С., Назаренко А. В. Прогнозирование результатов применения налоговых льгот на основе метода имитационного моделирования	153
Небылица Е. А. Обоснование социально-экономической эффективности управления персоналом современного предприятия	159
Шибяева Н. В. Готовность субъектов хозяйствования соблюдать правила как составляющая эффективности регуляторной политики	164

ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Андреев А. Ю. Анализ принятия стратегических управленческих решений на предприятиях машиностроительной отрасли Украины	169
--	-----

ЭКОНОМИКА СТРОИТЕЛЬСТВА

Волкова Т. В. Особенности строительной отрасли и их влияние на систему HR-менеджмента	175
Сальникова Т. В. Развитие государственно-частного партнерства для финансового обеспечения жилищного строительства в Украине	181
Крикун К. В., Олиферук С. Л., Рязанов А. С. Экономические факторы повышения эффективности трудовых ресурсов в строительстве	186

ЭКОНОМИКА ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ

Остапюк Б. Я. Принципы эффективного управления железнодорожным транспортом в системе национального хозяйства в условиях глобализации	192
--	-----

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Гринкевич С. С. Трансформационные изменения национального рынка труда в условиях евроинтеграции	197
Ястремская О. А. Определение факторов социально-трудовых отношений для обеспечения социально ориентированного управления предприятиями	203
Бережная Ю. В. Подход к оценке уровня реализации потенциала сферы здравоохранения в Украине	208
Мигус И. П., Андриенко В. Н. Структура и основные элементы системы обеспечения экономической безопасности при управлении безопасностью труда на строительных предприятиях	213

ЭКОНОМИКА ТОРГОВЛИ И УСЛУГ

Яцун А. Н. Формирование механизма управления развитием сферы питания населения	219
Чепурда Л. М., Тяньков К. Н. Ключевые компетенции как базовая категория системы обслуживания потребителя	225

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Ильяшенко С. Н., Дериколенко А. А. Web-сайт как инструмент продвижения продукции промышленного назначения	229
---	-----

Савицкая Н. Л. Драйверы и барьеры развития онлайн-ритейла: теоретико-методический аспект.....	236
---	-----

ЭКОНОМИКА ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Кобушко И. Н., Кобушко Я. В. Оценка экологически обусловленного инвестиционного ущерба.....	242
---	-----

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Ковальчук Н. А., Корбутяк А. Г. Подходы к оценке финансово-экономической безопасности отечественных предприятий.....	249
Олейник Т. В. Адаптивные стратегии финансового управления на предприятии.....	255
Комар Н. Г. Концепция построения механизма реструктуризации предприятий.....	260
Арефьев С. О. Теоретико-методический подход к диагностике потребностей аэропортов в реструктуризации.....	268
Виниченко Е. Н. Элементы факторов риска в системе контроля.....	277
Смолякова О. Н. Формирование системы показателей оценки экономической устойчивости предприятия.....	282

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

Рета М. В. Становление и развитие парадигмы бухгалтерского учета.....	287
Калинкин Д. В. Теоретические основы организации внутреннего аудита в бюджетных учреждениях.....	293
Пигош В. А. Формирование концепции системы учета, ориентированной на оптимизацию доходов и расходов государственных высших учебных заведений.....	299
Усатенко О. В. Венчурная деятельность в системе объектов бухгалтерского учета и экономического анализа.....	306
Гурьева И. Н. Экономическая и учетная сущность необоротных материальных активов.....	312

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Ярошенко И. В., Костяна О. В. Экономический кризис 2014 г. в Украине и антикризисная налоговая политика.....	318
Стрижиченко К. А. Формирование концепции регулирования финансового рынка Украины.....	324
Деева Н. Э., Машенко Е. С. Оценка портфеля ценных бумаг депозитных корпораций Украины.....	331
Рязанова Н. С. Информационная функция финансов: понимание ее сущности в свете современной информационной парадигмы.....	337
Мельниченко А. В. Глобализационные предпосылки возникновения и развития электронных денег.....	345
Мужиливский В. В. Аутсорсинг бизнес-процессов в области страхования.....	353
Кондратенко Д. В. Влияние каналов реализации страховых услуг на выбор потребителей.....	358
Харкавий Н. А. Посттаможенный аудит как инструмент обеспечения эффективного таможенного контроля.....	362

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Лебединская Е. С. Оценка состояния и проблем развития аудита персонала на промышленных предприятиях Харьковской области.....	368
Крониковский Д. О. Структура взаимодействия контроллинга и менеджмента.....	372
Будник М. Н., Сорокина О. Л. Механизм усовершенствования организационной структуры управления предприятием.....	376
Горленко В. Г. Развитие трудового потенциала работника.....	381
Озарко Е. С., Челомбитько В. В., Выдра Н. И. Маркетинговое обеспечение внешнеэкономической деятельности предприятий связи.....	386

CONTENT

ECONOMIC THEORY

Bielikova N. V. Problems of Determining the Nature of the Economic Reforms	8
Maslo R. J. The Definition of «Small City» in the Global System of the World Economic Relations	14
Baidala V. V., Butenko V. M. Scientific Bases of Social Responsibility of Bioeconomy	18
Riabykina E. H. Business Capital as a Subject to Economic Management	23

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Dorovsky O. V. Trends and Prospects of Development of the European Pharmaceutical Market.....	29
Kochevoi M. M. Legal Regulation of the Foreign Economic Stability of Ukraine.....	38
Kydryavtsev K. O. The Influence of the Public Debt on the Economic Growth of Greece.....	42

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

Kolupaieva I. V. Approaches to the Interpretation of the Instruments of the Regulatory Policy.....	48
Lanhovoi V. O. Trends of Implementation of the Sustainable Development Concept in the Industrial-Financial and Investment Activity of the Corporations in Ukraine	56
Dedikov O. I. On the Formation of the Priorities of Financial and Economic Development of Ukraine at the Present Stage.....	66
Iliash N. I. Structural and Comparative Analysis of Supportability of the Investment and Innovation Functional Components of the Economic Safety of the Real Sector of the Economy.....	72
Yaroshenko I. V. International and Domestic Experience of Support for the Disadvantaged Regions	79

REGIONAL ECONOMY

Omarov Sh. A. Evaluation of Scenarios of the Socio-Economic Development of the Kharkiv Region Based on Simulation Model.....	87
Khaustova V. Ye., Horbatova Ye. F. Program and Target-Oriented Approach to the Development of Economic Sectors in the Regions of Ukraine: the Theory, Practical Use and Directions of Quality Evaluation of Target Development Programs	98
Pavlov K. V. The Development of Traditional Crafts in the Regions as a Factor of the Import-Substitution Model of Modernization of Russian Economy.....	106
Chernyayeva A. O. Problems of Formation and Development of the Regular Labor Force at the Regional Level.....	113

INVESTMENT PROCESSES

Sihaieva T. Ye. Methodical Provisions on the Use of Tools for the Integrated Marketing Communications in the Process of Investment.....	119
Kovalchuk M. V. Justification of the Structure of Organizational and Economical Mechanism of Investment Support of the Mineral Resource Base of a Mining and Ore Dressing Enterprise	123

Zrazhevets Ie. I. Evaluation of the Effectiveness of Venture Capital Investments.....	127
--	-----

INNOVATIVE PROCESSES

Chizhov S. V. Problems of the Innovative Development of the Industry in Ukraine	133
Romanchyk T. V. Innovation Theory: A Study of the Conceptual Apparatus	138
Snihur Kh. A. Implementation of Innovative Technologies in the Personnel Management System of the Hotel Enterprise.....	143

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

Zakharchenko P. V., Savushkin D. I. The Transformational Cycle in the Economy of the Resort and Recreational Systems	148
Vinnikova O. S., Nazarenko H. V. Prognostics of the Results of Application of Tax Advantages, on the Basis of Simulation Method	153
Nebylytsia O. A. Substantiation of the Socio-Economic Efficiency of Personnel Management in the Modern Enterprise.....	159
Shibaeva N. V. Readiness of Economic Entities to Abide by the Rules as Component of the Efficiency of Regulatory Policy.....	164

ECONOMICS OF INDUSTRY

Andrieiev O. Yu. Analysis of Strategic Management Decisions in the Enterprises of the Machine-Building Industry of Ukraine	169
---	-----

ECONOMICS OF CONSTRUCTION

Volkova T. V. The Specifics of the Construction Industry and Their Influence on the HR Management System.....	175
Salnikova T. V. Development of the Public-Private Partnership to Finance the Housing Construction in Ukraine	181
Krikun K.V., Oliferuk S. L., Ryazanov A. S. Economic Factors of the Increase of the Labor Force Efficiency in Construction	186

ECONOMICS OF TRANSPORT AND COMMUNICATIONS

Ostapjuk B. Ja. Principles of Effective Management of the Rail Transport Within the System of National Economy in the Context of Globalization.....	192
--	-----

LABOUR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

Hrynkevych S. S. The Transformational Changes of the National Labour Market in the Context of the European Integration.....	197
Iastremska O. O. Definition of Factors of the Social-Labor Relationships for the Ensuring of the Social-Centered Management of Enterprises.....	203
Berezhna Yu. V. Approach to Evaluation of the Level of Capacity Fulfillment of the Public Health Sector of Ukraine	208

Mihus I. P., Andrienko V. M. Structure and Basic Elements of a System for Ensuring the Economic Security in the Management of Work Safety in the Construction Enterprises.....	213
---	-----

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

Yatsun L. M. Formation of a Mechanism to Control the Development of National Nutrition Area	219
Chepurda L. M., Tankov K. M. The Core Competencies as Basic Category of the System of Consumer Services....	225

INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Illiashenko S. M., Derykolenko A. O. Web Site as a Tool to Promote the Products of Industrial Purpose.....	229
Savitska N. L. Drivers and Barriers to the On-line Retail Development: Theoretical and Methodological Aspect ...	236

ENVIRONMENTAL ECONOMICS

Kobushko I. M., Kobushko Ia. V. Assessment of the Environmentally Caused Investment Damage	242
---	-----

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Koval'chuk N. O., Korbutyak A. G. Approaches to the Evaluation of the Financial and Economic Safety of the Domestic Enterprises.....	249
Oliinyk T. V. Adaptive Strategies of Financial Management in the Enterprise.....	255
Komar N. H. The Conception of Building a Mechanism of Restructuring the Enterprise.....	260
Arefiev S. O. The Theoretical and Methodological Approach to the Diagnosis of the Needs of Airports for Restructuring.....	268
Vinichenko O. M. Elements of Risk Factors in the Control System.....	277
Smoliakova O. M. Formation of the System of Indicators for Evaluation of the Enterprise's Economic Sustainability.....	282

ACCOUNTING AND AUDITING

Reta M. V. The Formation and Development of the Accounting Paradigm	287
Kalinkin D. V. Theoretical Bases of Organizing of the Internal Audit in the Budgetary Institutions	293
Pigosh V. A. Formation of Conception	

of the Accounting System, Oriented to Optimize Revenues and Expenditures in the State Higher Education Establishments.....	299
Usatenko O. V. Venture Activity in the System of Objects of Accounting and Economic Analysis	306
Gurieva I. M. Economic and Accounting Substance of the Non-Current Tangible Assets	312

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Yaroshenko I. V., Kostyana O. V. The Economic Crisis of 2014 and Ukraine's Anti-Crisis Tax Policy.....	318
Stryzhychenko K. A. Formation of the Conception of Regulation of the Financial Market of Ukraine	324
Dyeyeva N. E., Mashchenko K. S. Evaluation of Holdings of Securities of the Depository Corporations of Ukraine.....	331
Ryazanova N. S. Information Function of Finance: Understanding of its Nature in the Light of Modern Information Paradigm.....	337
Melnychenko O. V. Globalization Backgrounds for the Emergence and Development of Electronic Money	345
Muzhlyivskiy V. V. Outsourcing of the Business Processes in the Field of Insurance.....	353
Kondratenko D. V. Influence of The Market Outlets of Insurance Services on the Consumer Choice.....	358
Kharkavyi M. O. Post-Clearance Audit as a Tool to Ensure the Effective Customs Control.....	362

MANAGEMENT AND MARKETING

Lebedynska O. S. Evaluation of the Status and Problems of Development of the Staff Audit in the Industrial Enterprises of Kharkiv Region.....	368
Kronikovskiy D. O. The Structure of the Controlling and Management Interaction	372
Budnik M. M., Sorokina O. L. Mechanism for Improvement of Enterprise's Organizational Structure of Management	376
Gorlenko V. G. Development of Employee's Labor Potential	381
Ozarko K. S., Chelombytko V. V., Vydra N. I. Marketing Provision of Foreign Economic Activity of Telecommunication Enterprises.....	386

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СУЩНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕФОРМ

© 2014 БЕЛИКОВА Н. В.

УДК 338.22

Беликова Н. В. Проблемы определения сущности экономических реформ

Критический анализ отечественного и зарубежного опыта трансформаций свидетельствует о том, что экономические реформы могут быть проведены с ошибками и стимулировать ухудшение имеющейся ситуации. Это связано с отсутствием единого толкования сущности понятия «экономическая реформа» и непрекращающимися дискуссиями о природе реформ. Целью статьи является разработка единообразного научного подхода к определению экономических реформ, который позволит повысить эффективность государственных решений в сфере планирования и стимулирования социально-экономического развития страны и ее регионов. В статье обобщены базовые теории и концепции, изучающие процессы реформирования экономики, такие как теории компаративистики, транзитологии, переходной экономики, теории реформ (общая) и др.; выделены основные идеи и возможные направления использования данных теорий в процессе реформирования экономики. Факторы, определяющие направления, структуру и последовательность реформирования экономики страны и ее регионов: глобальные закономерности развития экономики, специфические государственные проблемы, внешние проблемы выбора стратегических приоритетов экономического развития. С целью более полного раскрытия сущности понятия «реформа» в работе сделан акцент на трансформации модели экономики: реформа – система мероприятий, воплощенная в конкретных проектах, которая позволяет изменить одну или несколько компонент модели экономики страны и ее регионов. Доказана связь между характеристиками процесса реформирования модели экономики страны и ее регионов, что позволило уточнить содержание понятия «реформа» и дополнить существующие в литературе характеристики процесса реформирования модели экономики страны и ее регионов, обосновать научный подход к проблеме исследования реформ на основе их целесообразности и согласования.

Ключевые слова: реформы, социально-экономическое развитие, модель экономики, реформирование, регион.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 13.

Беликова Надежда Владимировна – кандидат экономических наук, ученый секретарь Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: nadia_belikova@mail.ru

УДК 338.22

UDC 338.22

Беликова Н. В. Проблеми визначення сутності економічних реформ

Критичний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду трансформацій свідчить про те, що економічні реформи можуть бути проведені з помилками і стимулювати погіршення наявної ситуації. Це пов'язано з відсутністю єдиного тлумачення сутності поняття «економічна реформа» і нескінченими дискусіями щодо природи реформ. Мета даної публікації полягає в розробці уніфікованого наукового підходу до визначення економічних реформ, який дозволить підвищити ефективність державних рішень у сфері планування і стимулювання соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. У статті узагальнено базові теорії та концепції, які вивчають процеси реформування економіки, такі як теорії компаративістики, транзитології, перехідної економіки, теорія реформ (загальна) та ін.; виділені основні ідеї та можливі напрями використання даних теорій у процесі реформування економіки. Фактори, що визначають напрями, структуру і послідовність реформування економіки країни та її регіонів: глобальні закономірності розвитку економіки, специфічні державні проблеми, зовнішні проблеми вибору стратегічних пріоритетів економічного розвитку. З метою більш повного розкриття сутності поняття «реформа» у роботі зроблено акцент на трансформації моделі економіки: реформа – система заходів, втілена в конкретних проектах, яка дозволяє змінити одну або декілька компонент моделі економіки країни та її регіонів. Доведено зв'язок між характеристиками процесу реформування моделі економіки країни та її регіонів, що дозволило уточнити зміст поняття «реформа» і доповнити існуючі в літературі характеристики процесу реформування моделі економіки країни та її регіонів, обґрунтувати науковий підхід до проблеми дослідження реформ на основі їх доцільності та погодження.

Ключові слова: реформи, соціально-економічний розвиток, модель економіки, реформування, регіон.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 13.

Белікова Надія Володимирівна – кандидат економічних наук, вчений секретар Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Belikova N. V. Problems of Determining the Nature of the Economic Reforms

Critical analysis of the domestic and foreign experience of transformation suggests that economic reforms can be carried out with errors and encourage deterioration of the current situation. This is due to the lack of a common interpretation of the essence of the concept of "economic reform" and the continuing debate about the nature of the reforms. The purpose of this paper is to develop a uniform definition of a scientific approach to economic reforms that will improve the efficiency of government decisions in planning and promoting economic and social development of the country and its regions. This paper summarizes the basic theories and concepts to study the process of reforming the economy, such as the theory of comparative studies, transitology, transition economy, the theory of reforms (general) etc; the basic ideas and possible use of these theories in the process of reforming the economy were highlighted. Factors determining the direction, structure and sequence of reforming the country's economy and its regions: global patterns of economic development, state-specific issues, the external problem of choice of strategic priorities for economic development. For a more complete disclosure of the concept of the term "reform" the work focuses on the transformation of the pattern of the economy: the reform – a system of measures embodied in concrete projects, which allows you to change one or more components of the model of the economy of the country and its regions. The link between the characteristics of the process of reforming the economic model of the country and its regions was proven, which helped to clarify the concept of "reform" and complement the existing literature characteristics of the process of reforming the model of the economy of the country and its regions, to justify a scientific approach to the problem of the study of reforms based on their appropriateness and coordination.

Key words: reform, economic and social development, economic model, reform, the region.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 13.

Belikova Nadiya V. – Candidate of Sciences (Economics), Academic secretary, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Непреходящий интерес общества к реформам связан с надеждами на улучшение социально-экономической ситуации вследствие целенаправленных преобразований. Однако критический анализ отечественного и зарубежного опыта трансформаций свидетельствует о том, что экономические реформы могут быть проведены с ошибками и будут стимулировать только ухудшение имеющейся ситуации. Это может быть связано с отсутствием единого толкования сущности понятия «экономическая реформа» и непрекращающимися дискуссиями о природе реформаторского процесса. Выработать единообразный научный подход к определению экономических реформ представляется важной задачей, решение которой позволит повысить эффективность государственных решений в сфере планирования и стимулирования социально-экономического развития страны и ее регионов.

Начинать исследование сущности и содержания понятия «экономическая реформа» необходимо с обобщения существующих теорий и концепций, посвященных анализу процессов общественного и экономического развития стран мира. В табл. 1 приведены основные направления научных исследований, касающиеся проблем экономических реформ.

Таким образом, теория компаративистики базируется на постулате, что экономика страны представляет собой метасистему, которая содержит следующие элементы: государство, предпринимательство, ресурсы и т. д. В наиболее общем виде компаративистика характеризует процесс построения экономической системы в стране и ее регионах и сравнивает эти системы между собой с помощью метода научной абстракции.

Теория транзитологии рассматривает процессы социально-экономических преобразований в странах с переходной экономикой. Главные направления со-

временной транзитологии представлены двумя альтернативными концепциями длительности социально-экономических реформ. Концепция «путь исторических трансформаций», представленная в трудах Б. Мура [1], С. Роккана [2] и др., рассматривает влияние управленческих решений на стратегию реформ. Основное внимание уделяется процессу принятия решения, организационных мероприятий по стратегическому управлению процессами реформирования, модификации стратегии под влиянием внешних и внутренних факторов.

Вторым направлением транзитологии является концепция «шокового демократического прорыва», представленная У. Ростом [3], Р. Далем и др. В ее основе находится понятие «жесткого импульса», стимулирующего социально-экономические преобразования с целью внести быстрые изменения в систему. Предполагается, что под влиянием таких быстрых преобразований можно обеспечить переход системы к более высокому качеству. Данная концепция положена в основу стратегии «шоковой терапии». Так например, Дж. Сакс [4] определил три фазы реформирования экономики пост-социалистической страны:

- ✦ *критическая* – предполагает устранение последствий краха предыдущей системы;
- ✦ *становление рынка* – внедрение новых институтов и механизмов функционирования системы;
- ✦ *структурная коррекция* – внесение дополнительных необходимых корректировок в новую систему.

Теория переходной экономики базируется на исследовании базовых компонент социально-экономической системы страны в период трансформации экономической модели. При этом исследованию подлежат типы внедрения либерализации:

Таблица 1

Базовые теории и концепции, изучающие процессы реформирования экономики

Направления и школы научных исследований	Представители	Основные идеи	Возможные направления использования
Теория компаративистики	Л. Мизес, А. Бузгалин, В. Колганов	Определение маркеров для исследований закономерностей развития и сравнительного анализа экономических систем на основе их разнообразия	Сравнительный анализ моделей реформирования и результатов проведенных реформ
Теория транзитологии	М. Кондратьев, Е. де Сото, Дж. Сакс	Исследование сущности и закономерностей трансформации различных параметров экономических систем	Определение закономерностей протекания экономических реформ в стране и ее регионах
Теория переходной экономики	В. В. Радаев, А. В. Бузгалин, Л. И. Абалкин, С. П. Аукционек	Исследование сущности и закономерностей функционирования систем с переходной экономикой	Ретроспективный анализ социально-экономического развития страны и ее регионов в трансформационном периоде
Теория реформ (общая)	В. Полтерович, В. Попов, Ю. Старков	Обоснование траектории реформ на основе оптимального механизма трансплантации экономических институтов из другой институциональной среды	Расширение смыслового поля понятия «реформа», разработка новых подходов к определению траектории системных экономических реформ

- ✦ односекторний – передполагає швукру лїбералїзацію цен на все товару (криме природних монополїй);
- ✦ двусекторний (лїбералїзація с параллельною координацією) – допускатє одновременне существование элементов как рыночной, так и плановой экономики.

Теория реформ [5], разработанная В. Полтеровичем и его последователями, исследует феномен реформирования плановой системы экономики страны и внедрение рыночных институтов. Необходимость создания такой теории, как говорит ее автор, вызвана неспособностью современной экономической науки прогнозировать результаты реформ. При этом любая социально-экономическая реформа представляет собой «... последовательность промежуточных институтов, которая объединяет в институциональном пространстве начальный институт с тем, который планируется создать, и который обычно является более эффективным» [5, с. 12]. Исходя из данного определения, сформированы следующие направления исследования:

- ✦ сущность и закономерности процесса трансплантации института;
- ✦ институциональные ловушки – равновесные, стойкие, но неэффективные нормы поведения, которые блокируют реализацию реформ;
- ✦ механизм разработки оптимальной стратегии реформ;
- ✦ феномен переходной ренты, освобождающейся в результате реформаторских мероприятий и требующий экономической и правовой координации.

Законмерности развития социально-экономических систем представлены в эволюционной теории общественного развития Ш. Фурье. Так, для выделенных трех стадий – становление и развитие, зрелость, спадающее развитие и кризис – сформированы соответствующие признаки. В период стыка доминирующих экономических систем происходит активизация социально-экономических преобразований. Их направления отбираются исходя из ключевых проблем

социально-экономической системы, которые возникают в период кризиса и стагнации.

Теория общего равновесия рассматривает разные аспекты экономического равновесия в комплексе с проблемами общественного развития, производственного воспроизведения, эффективного функционирования инфраструктуры. Теоретико-методический инструментарий данной теории может выступать средством диагностики экономической системы страны и ее регионов. Базовыми объектами исследования в данной теории являются рациональное поведение субъектов хозяйствования (экономических агентов), целевая функция экономической деятельности и ее оптимизация.

Объединение элементов неоклассической, институциональной, эволюционной теорий лежит в основе системной теории стратегического планирования. Тип рассматриваемой системы формирует набор инструментов государственного стратегического управления ее развитием и функционированием. Принадлежность социально-экономических реформ к системам проектного типа определяет соответствующие параметры стратегии их реализации.

Закономерности развития экономики и факторы, определяющие его направления, исследует институциональная теория (институционализм). Поле исследования расширено за счет специфических неэкономических факторов – духовных, моральных, правовых и т. д. Исследования могут проводиться на государственном и региональном уровнях.

Взаимосвязь между рассмотренными теориями представлена на *рис. 1*.

Проведенный анализ свидетельствует о том, что теоретико-методологический аппарат исследования процессов реформирования экономики страны и ее регионов может быть значительно обогащен за счет объединения рассмотренных теорий и концепций.

В частности, их использование позволяет актуализировать сущность понятия «реформа». Поскольку «реформа» является системным понятием, неразрывно связанным с процессом, целесообразно описать основные факторы, определяющие главные характеристики процесса реформирования (*рис. 2*).

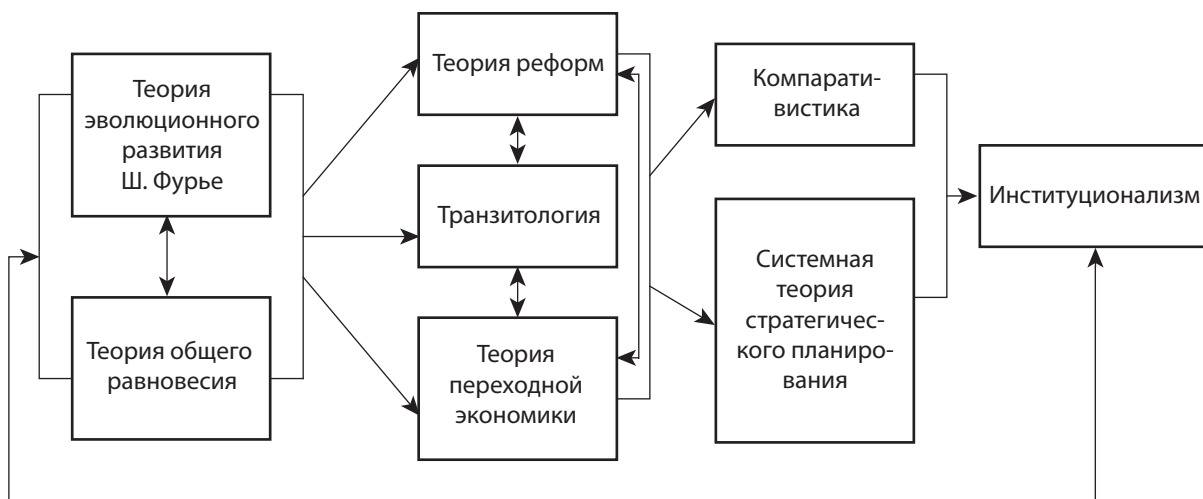

Рис. 1. Связь теорий и концепций, изучающих процессы реформирования экономики

Рис. 2. Факторы, определяющие направления, структуру и последовательность реформирования экономики страны и ее регионов

Учет влияния представленных факторов и алгоритм проведения научных исследований, предложенный в работе [6], позволяет выделить такие этапы актуализации сущности понятия «реформа»:

- ✦ концептуализация накопленных знаний, выделение его составляющих;
- ✦ исследование процесса, который характеризует понятие.

Результаты первого этапа представлены в табл. 2.

С целью более полного раскрытия сущности понятия «реформа» необходимо сделать акцент на трансформации модели экономики: реформа – система мероприятий, воплощенная в конкретных проектах, которая позволяет изменить одну или несколько компонент модели экономики страны и ее регионов.

Второй этап научного исследования предполагает характеристику самого процесса реформирования. Его особенности могут быть объединены в три группы. При этом в литературе подробно описана только первая группа, остальные выделены автором.

1. *Стимулирование социально-экономических изменений.* Исследователи в первую очередь рассматривают такой параметр реформ, как результативность. В работе [7, с. 9 – 10] приведен перечень изменений, возникающих в результате реформ:

- ✦ *нестойкость*, генерируется нарушением целостности системы за счет изменения количества и качества ее элементов и связей между ними;
- ✦ *альтернативный характер развития*, который порождает некоторое количество сценариев и вариантов развития страны и ее регионов;
- ✦ *возникновение особых (переходных) форм*, которые функционируют в момент проведения реформ;
- ✦ *особенный характер противоречий* между новыми и старыми элементами системы.

Данный перечень следует дополнить:

- ✦ *потенциал развития социально-экономической системы* – как результирующий параметр реформаторского процесса.

2. *Длительность, зависящая от скорости реализации реформ, скоординированности мероприятий и т. д.*

В зависимости от дифференциации параметров процесса реформирования модели экономики страны и ее регионов можно выделить несколько подходов к определению скорости реформ:

- ✦ шоковые реформы;
- ✦ постепенные реформы.

3. *Направленность реформаторского процесса* может рассматриваться в общефилософском и практическом аспектах.

Определения сущности понятия «реформа»

Источник	Определение
О. Белокрылова [7]	Сознательно проведенное превращение, направленное на изменение существующих экономических отношений
Дж. Ифу Линь [8]	Инфраструктурные и институциональные преобразования, которые обеспечивают хозяйственную самостоятельность предприятий, заинтересованность крестьян в эффективном ведении хозяйства путем семейной подрядной ответственности, привлекательность инвестиционного климата для иностранных капиталовложений, стимулы для развития образования, науки, техники
В. Коврыжко [9]	Кратковременный процесс, направленный на укрепление государственных основ, осуществляющийся законодательным путем и предполагающий обратимые изменения
А. Колганов, А. Бузгалин [10]	Качественные изменения в системе социально-экономических отношений, институтов, механизмов функционирования на микро- и макроуровнях
Национальный доклад под руководством В. Гейца [11]	Деятельность по формированию рациональных стандартов жизни, такой модели поведения и благосостояния, которая давала бы возможность пользоваться всеми благами цивилизации, бережно относиться к природе и ее ресурсам, воспитывать здорового, образованного и духовно богатого человека
В. Полтерови [5]	Целенаправленное изменение институтов, которое предполагает присутствие в экономической системе агентов, разрабатывающих и реализующих план трансформации
Философская энциклопедия [12]	Преобразование, изменение, перестройка любого аспекта общественной жизни (порядков, институтов, учреждений), которое не уничтожает основ существующей социальной структуры
Электронный словарь [13]	Планируемые и контролируемые правящей элитой политические, социальные, экономические, культурные и другие изменения, которые охватывают наиболее важные параметры общества

Реформы предполагают изменения модели экономики в целом или отдельных ее компонент. Общая направленность преобразований должна быть стимулирующей, позитивной, приводящей к повышению эффективности функционирования экономической системы; расширительной – направленной на включение в модель экономики новых компонент или новых связей между существующими.

С точки зрения практического подхода реформы могут иметь следующую направленность: экономическую, социальную, экологическую, административно-территориальную. Таким образом, характеристики процесса реформирования связаны между собой (рис. 3).

ВЫВОДЫ

Проведенный анализ позволил уточнить содержание понятия «реформа», дополнить существующие в литературе характеристики процесса реформирования модели экономики страны и ее регионов, обосновать научный подход к проблеме исследования реформ на основе их целесообразности и согласования. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Moore J. B. Social origins of dictatorship and democracy: lord and peasant in the making of the modern world (with a new foreword by Edward Friedman and James C. Scott ed.) / J. Barrington Moore. – Boston : Beacon Press. p. 430. ISBN 978-0-8070-5073-6. Retrieved March 18, 2012.

2. Rokkan S. Economy, Territory, Identity: Politics of West European Peripheries / Stein Rokkan. – Co-authored with Derek W. Urwin (Sage, 1983).

3. Rostow W. Politics and the Stages of Growth / Rostow Walt // The World Economy: History and Prospect. 1978.

4. Сакс Дж. Економіка перехідного періоду: уроки для України / Дж. Сакс, О. Пивоварський ; [пер. з англ. О. Пивоварський]. – К. : Основи, 1996. – 326 с.

5. Полтерович В. М. Элементы теории реформ / В. М. Полтерович. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 447 с.

6. Комплексна експертиза дисертаційних робіт: економічні спеціальності / Укладачі: Кизим М. О., Шкарлет С. М., Загорський В. С., Тищенко О. М. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2012. – 120 с.

7. Белокрылова О. С. Теория переходной экономики / О. С. Белокрылова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 352 с.

8. Lin J. Y. The Quest for Prosperity: How Developing Economies Can Take Off / J. Y. Lin. – Princeton and Oxford : Princeton University Press. 2012.

9. Коврыжко В. В. Модернизационный вектор посткризисного развития российской экономики : автореф. дис. ... канд. экон. наук 08.00.01 «Экономическая теория» / В. В. Коврыжко. – Ростов-на-Дону, 2010. – 20 с.

10. Колганов А. И. Экономическая компаративистика : учебник / А. И. Колганов, А. В. Бузгалин. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 746 с.

11. Новый курс: реформы в Україні. 2010 – 2015. Національна доповідь / За заг. ред. В. М. Гейца [та ін.]. – К. : НВЦНБУВ, 2010. – 232 с.

12. Философская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4752/

13. Электронный словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.insai.ru/slovar/reforma>

REFERENCES

Belokrylova, O. S. *Teoriia perekhodnoy ekonomiki* [The theory of the transition economy]. Rostov-na-Donu: Feniks, 2002.

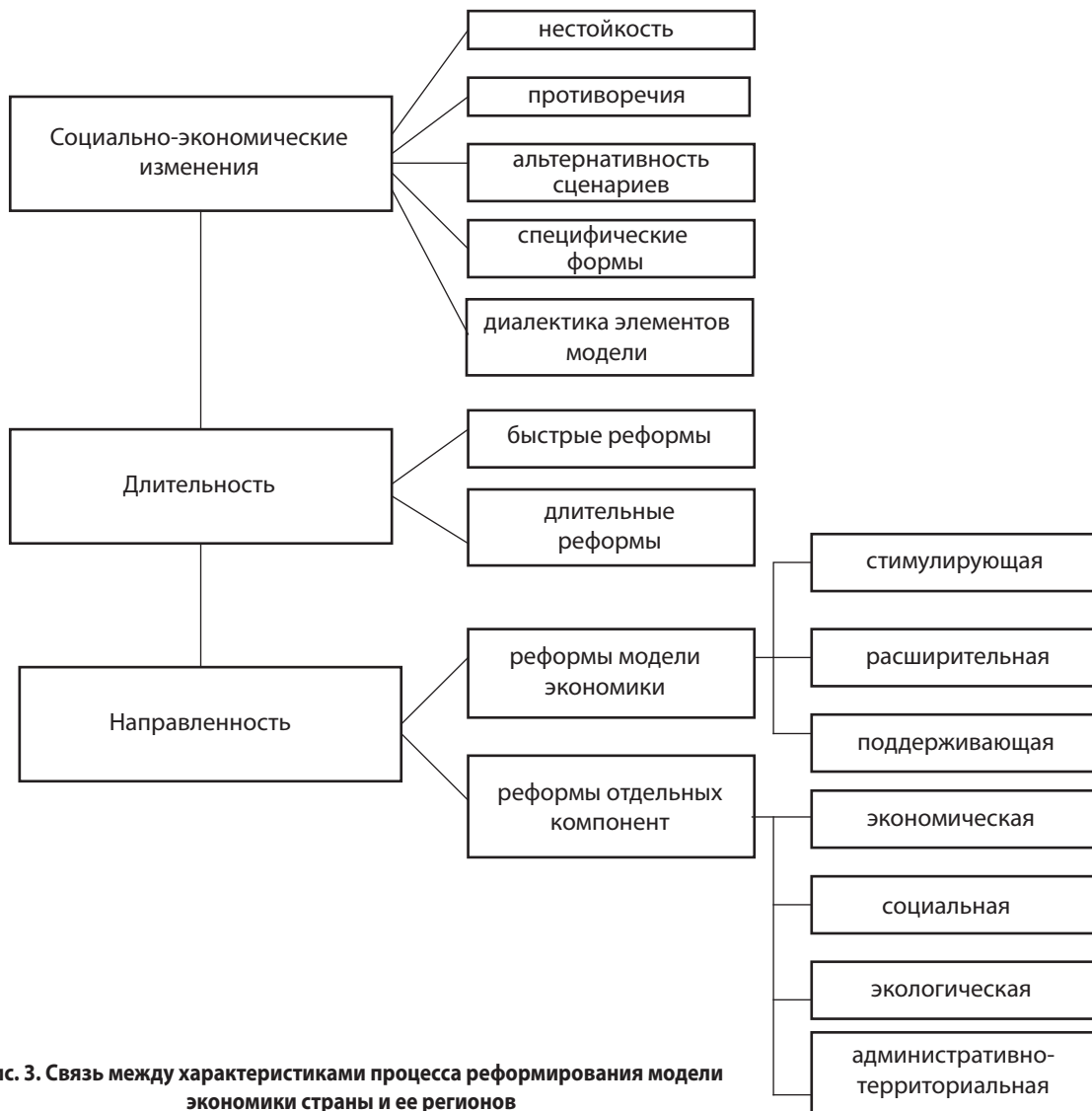

Рис. 3. Связь между характеристиками процесса реформирования модели экономики страны и ее регионов

"Elektronnyi slovnyk" [Electronic Dictionary]. <http://www.insai.ru/slovar/reform>

"Filosofskaia entsiklopediia" [Encyclopedia of Philosophy]. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4752/

Kompleksna ekspertyza dysertatsiinykh robit: ekonomichni spetsialnosti [Due diligence theses: the economic profession]. Kharkiv: INZhEK, 2012.

Kovryzhko, V. V. "Modernizatsionnyy vektor postkrisisnogo razvitiia rossiyskoy ekonomiki" [Modernization vector post-crisis development of the Russian economy]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 2010.

Kolganov, A. I., and Buzgalin, A. V. *Ekonomicheskaia komparativistika* [Comparative economic]. Moscow: INFRA-M, 2009.

Lin, J. Y. *The Quest for Prosperity: How Developing Economies Can Take Off*. Princeton; Oxford: Princeton University Press., 2012.

Moore, J. B. *Social origins of dictatorship and democracy: lord and peasant in the making of the modern world*. Boston: Beacon Press., 2012.

Novyi kurs: reformy v Ukraini. 2010 – 2015. Natsionalna dopovid [New course: reform in Ukraine. 2010 - 2015 National Report]. Kyiv: NVTsNBUR, 2010.

Polterovich, V. M. *Elementy teorii reform* [Elements of the theory of reform]. Moscow: Ekonomika, 2007.

Rostow, W. "Politics and the Stages of Growth" In *The World Economy: History and Prospect*, 1978.

Rokkan, S. *Economy, Territory, Identity: Politics of West European Peripheries*. Sage, 1983.

Saks, Dzh., and Pyvovarskyi, O. *Ekonomika perekhidnoho periodu: uroky dlia Ukrainy* [Economics of Transition: Lessons for Ukraine]. Kyiv: Osnovy, 1996.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МАЛЕ МІСТО» У ГЛОБАЛЬНІЙ СИСТЕМІ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ

© 2014 МАСЛО Р. Є.

УДК 911.375.3(188.3):33.011:339.9

Масло Р. Є. Визначення поняття «мале місто» у глобальній системі світогосподарських зв'язків

Метою статті є дослідження різних підходів до визначення категорії «мале місто». У статті використано метод уніфікації понять, відомий під назвою «метод узагальнення», що передбачає аналіз низки визначень та виокремлення спільних ознак із подальшим узагальненням, з метою формулювання узагальнюючого визначення економічного поняття «мале місто». Проаналізовано та узагальнено вітчизняні та зарубіжні підходи до класифікації міст. Визначено конкурентні переваги різних функціональних типів малих міст у міжнародній системі економічних відносин. Об'єднавши результати аналізу визначень категорії «місто», автор запропонував власну інтерпретацію категорії «мале місто» у такому тлумаченні: це відкрита соціотехноприродна система, в якій відбувається осмислена діяльність соціальної групи територіальної громади чисельністю до 50 тис. осіб, що спрямована на забезпечення внутрішньої (ендогенної) або зовнішньої (екзогенної) функцій малого міста.

Ключові слова: мале місто, урбанізація, глобалізаційні процеси, інтеграція, світогосподарські зв'язки.

Бібл.: 9.

Масло Роман Євгенович – здобувач, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: kirikma@ukr.net

УДК 911.375.3(188.3):33.011:339.9

Масло Р. Е. Определение понятия «малый город» в глобальной системе мирохозяйственных связей

Целью статьи является исследование разных подходов к определению категории «малый город». В статье использован метод унификации понятий, известный под названием «метод обобщения», который предусматривает анализ ряда определений и выделение общих признаков с последующим обобщением, с целью формирования обобщенного определения экономического понятия «малый город». Проанализированы отечественный и зарубежный подходы к классификации городов. Определены конкурентные преимущества разных функциональных типов малых городов в международной системе экономических отношений. Объединив результаты анализа, автор предложил собственную интерпретацию категории «малый город» в таком толковании: это открытая социотехноприродная система, в которой происходит осмысленная деятельность социальной группы территориальной общины численностью до 50 тыс. человек, направленная на обеспечение внутренней (эндогенной) и внешней (экзогенной) функций малого города.

Ключевые слова: малый город, урбанизация, глобализационные процессы, интеграция, мирохозяйственные связи.

Библ.: 9.

Масло Роман Евгеньевич – соискатель, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)
E-mail: kirikma@ukr.net

UDC 911.375.3(188.3):33.011:339.9

Maslo R. J. The Definition of «Small City» in the Global System of the World Economic Relations

The article is aimed at the study of the different approaches to the definition of the category «small city». In the article the method of unifying concepts, known as the «generalization method» was used, which involves the analysis of a number of definitions and highlighting of the common features for the subsequent synthesis, with a view to formulate a common definition of the economic concept of «small city». Both the national and the international approaches to the classification of cities were analyzed. The competitive advantages of different functional types of the small cities in the international system of economic relations were defined. By combining the results of the analysis, the author has offered his own interpretation of the category «small city» in this meaning: it is an open socio-technical-natural system, in which the sensible activities of the social group of the territorial community amounting to up to 50 000 people take place, aimed at the ensuring of the internal (endogenous) and the external (exogenous) functions of the small city.

Key words: small city, urbanization, globalization processes, the integration of the world economy.

Bibl.: 9.

Maslo Roman J. – Applicant, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: kirikma@ukr.net

Незворотне зростання рівня урбанізації суспільства є однією з ознак техногенної цивілізації. За умов зростання рівня урбанізації вплив міст на майбутні цивілізаційні процеси, зрозуміло, збільшуватиметься. Стрімка урбанізація суспільства, виникнення нових наукових методологій актуалізують необхідність переосмислення категорії «мале місто» з позиції сучасних світоглядних уявлень, визначення глибинної сутності цього феномена, ролі та місця в глобалізаційних процесах.

Відповідно до традицій формування наукового знання будь-яка сфера знань починається з визначення базових категорій. Для більш повного розкриття ролі малого міста у глобальній системі економічних зв'язків та розуміння його сутності розглянемо різні підходи до визначення категорії «місто». Підкреслимо, що визначення категорії «місто» не належить до числа наукових

термінів. У різні епохи та у різних кінцях світу «містами» називали явища з неоднаковими ознаками та різним змістом. Вивченню різних проявів феномена «місто» присвячено безліч наукових і практичних досліджень у різних сферах: історії, географії, соціології, економіці.

Так, на початку XX століття історик М. Вебер визначив, що «з економічної точки зору містом є поселення, в якому діє ринок, де «ринок» означає наявність регулярного товарообміну усередині поселення як істотної складової частини доходу та задоволення потреб населення, із соціальної точки зору місто уявляє собою поселення, тобто проживання у тісно примикаючих один до одного будинках» [1, с. 335 – 336]. Англійський географ Л. Д. Стамп визначав місто як сукупність жителів, інкорпорованих (тобто зареєстрованих як облікова одиниця) і керованих мером [2, с. 124]. Соціолог Е. Бер-

дженс пропонував визначення міста як системи концентричних зон, розташованих одна всередині іншої, із загальним і найбільш важливим у місті районом бізнесу.

Питання міського розселення досліджували вчені економісти-географи за радянських часів. Це, зокрема, представники російської школи географів О. А. Константінов, І. М. Маєргойз, Б. С. Хорев, М. М. Баранський, Г. М. Лаппо, Є. Н. Перцик, Ю. Г. Саушкін, Н. І. Блажко та ряд інших вчених. У їхніх працях зазначено, що місто, у тому числі мале місто, – це складна система, що сформувалася в ході історичного процесу на основі природних, а в подальшому виробничих умов території. Зокрема, І. М. Маєргойз зазначав, що місто формується за рахунок ресурсів навколишньої території, згодом стає її центром. Г. М. Лаппо наголошував, що основою розселення є розміщення продуктивних сил, а сам процес розселення є вторинним по відношенню до територіальної організації виробництва. М. М. Баранський вважав, що міста разом з транспортною мережею формують територію, складаючи її опорний каркас. Б. С. Хорев виділив категорію «малі міські поселення» та розподілив їх на групи за неоднорідністю функцій та роллю, яку вони виконують у системах господарства й розселення.

Зазвичай накопичення і поглиблення знань завжди здійснюються в рамках певної наукової парадигми. З метою формулювання узагальнюючого визначення економічного поняття «малого міста», яке увібрало б ознаки феномена «міста» з існуючих дефініцій, скористаємося методом уніфікації понять, відомим під назвою *метод узагальнення*, що передбачає аналіз низки визначень та виокремлення їхніх спільних ознак з подальшим узагальненням. Аналізуючи наявні різноманітні погляди фахівців на поняття «місто», можна умовно виділити шість їх концепцій.

1. *Суспільно-географічна концепція міста* (Ю. І. Пітюренко, В. І. Нудельман, Д. І. Богорад, А. І. Доценко, М. М. Дьомін, В. Т. Зінич, А. С. Степаненко, В. В. Загородній, М. І. Фащевський, В. О. Джаман, П. С. Коваленко, А. А. Мозговий, Л. Д. Станп, Е. Н. Перцик, К. Дзевонський, О. С. Нища, О. Г. Топчів, Я. Зюльківський, М. Маліковський, Є. Регульський, Я. Туровський), що визначає передумови виникнення міст, у тому числі малих міських поселень, їх роль, функції та зв'язки в системах розселення й територіальній структурі господарства, типологію міських поселень. *Основне положення:* місто має ключове значення в територіальному поділі праці, де зосереджене населення та підприємства різних галузей промисловості. Місто – матеріальне середовище проживання та перший елемент поселенської структури суспільства.

2. *Соціально-економічна концепція міста* (С. Богачов, О. Бойко-Бойчук, Л. А. Велихов, Б. Жаловескі, В. Б. Родченко, Н. А. Фролова). Закономірності розвитку міст визначаються соціально-економічним і політичним ладом суспільства, а не територіальним поділом праці. Державні закони регулювання більш пріоритетні, ніж природні закономірності формування і розширення міст.

3. *Соціологічна концепція міста* (Р. Парк, Е. Берджес, Р. Маккензі, Л. Бакалова, Л. А. Зеленів). Полягає в закономірності діяльності населення певної терито-

рії, де розташовані об'єкти господарського і соціально-культурного призначення. Ця концепція лежить у рамках Чиказької соціологічної школи і фактично є самостійним напрямком соціології – соціологією міста. Але ця проблема зводить основні проблеми до розселення і спілкування окремих індивідуумів і груп в місті. Тому по ній можна визначити лише загальні орієнтири у розвитку міст.

4. *Функціональна концепція міста* (Г. М. Лаппо). Пояснюється в першу чергу фахівцями з містобудування. На додаток до ідеї територіальної кооперації праці функціональна концепція забезпечує дуже важливий принцип поділу гілок господарського комплексу міста на містоутворюючі та містообслуговуючі промисловості, які мають різні ролі в соціально-економічній системі міст.

5. *Екологічна концепція міста* є найновітнішою. Ця концепція також є напрямком чиказької соціологічної концепції і бачить місто як свого роду «екологічного комплексу», чий складові повинні бути в стані динамічної рівноваги. Найбільш відомою і широко розповсюдженою є екологічна концепція, яка включає в себе чотири змінні: навколишнє середовище (природа) населення, організації та виробництва. Переваги цієї концепції в більш широкому погляді на функціонування міст у середовищі системи.

6. *Концепція ресурсу*. І. Салієм розглядав її в книзі «Українське місто муніципальної власності та управління». Відповідно до цієї концепції місто є управлінською активністю населення щодо раціонального й ефективного використання, відтворення та збільшення економічного потенціалу, господарського комплексу міста, в який увійшли ресурсний підкомплекс, що складається з власності рухомого і нерухомого майна, землі, фінансів та інформації.

Слід відмітити, що в англійській енциклопедичній літературі поняття «місто» має такі визначення: *city* – населене місце великого розміру з великою кількістю населення або більш важлива, ніж село чи мале місто муніципальна одиниця; *town* – мале місто, кластер або скупчення (агрегація) будинків з явним виокремленим місцем розташування та назвою, міське або урбанізоване життя, яке контрастує із сільським [3].

За допомогою методу класифікації, зазвичай, впорядковують множину певних об'єктів за обраною ознакою або сукупністю ознак. У сучасній науці існує багато класифікацій і типологій міст. Проблемами функціональної типології міст займалися у 60 – 80-х рр. минулого століття: М. Баранський, В. Борденюк, В. Давидович, П. Коваленко, С. Ковальов, В. Ковтун, Л. Корецький, Г. Лаппо, Є. Марков, Ю. І. Пітюренко, Є. Перцик, В. Покишишевський, В. Рибалка, А. В. Степаненко, Б. Хорев та ін. В останнє десятиліття в Україні цю проблему вивчали Б. Адамов, Ф. Заставний, О. Невелєв, А. Мельник, І. Салій, О. Шаблій, С. Шульц та інші науковці. Критичний аналіз праць цих вчених показав, що загалом запропоновані класифікації та типології міст залежать від того, якої з шести вищеузагальнених концепцій міста дотримується автор.

Отже, загалом основними критеріями віднесення міста до того чи іншого типу або класу є: економіко-

географічне положення, чисельність населення, функції, які виконують міста, ступінь участі в територіальному розподілі суспільної праці, особливості функціонально-планувальної організації території, загальна планувальна структура, показник соціо-еколого-економічного розвитку та інше.

Проведений аналіз досліджень вітчизняних учених, що займалися проблематикою типології міст, засвідчив, що одні науковці, класифікуючи міста, здебільшого акцентували свою увагу на таких ознаках поділу, як: співвідношення зайнятих у містоутворюючих і містообслуговуючих галузях господарства, структура та напрями соціально-економічних зв'язків. Інші вчені до цих критеріїв пропонували ще додати чисельність населення міста, його районуотворюючу роль та адміністративний статус, розробивши свої схеми типізацій міст України.

Західні ж дослідники класифікують міста в такий спосіб. С. Тоуер поділяв міста на комерційні, індустріальні, політичні, міста-курорти та туристичні центри [4]. Іспанський вчений Марсель Ауроссеау виокремив шість типів міст: адміністративні центри («регіональні столиці», столиці держав), міста захисного призначення (міста-гарнізони, морські військові бази, сухопутні військові бази тощо), культурні міста (міста – центри релігії, міста-університети тощо), індустріальні центри, комунікаційні центри (транспортні центри), туристичні центри [5]. Американський вчений Х. Нельсон (1955) ранжував міста за категоріями спеціалізацій [6].

У 1940-х роках Ч. Харріс запропонував спеціальні кількісні критерії для виокремлення класів міст США за їх функціями. Класифікація Харріса базується на провідній функції кожного міста. У результаті дослідник отримав вісім класів міст: центри оброблюючої промисловості, центри роздрібно-торгівлі, диверсифіковані міста, центри оптової торгівлі, комунікаційні центри, центри гірськовидобувної промисловості, університетські міста, курортні міста і міста з переваженням осіб, що займаються справами [7, с. 85 – 87].

Аналіз наведених класифікацій, здійснюваних у різних країнах та у різні часи, підводить до розуміння про те, що, оскільки в основу класифікацій міст за ознакою домінуючої технологічної, адміністративної або іншої функції покладено ідею спеціалізованої домінуючої (концентрованої) інтенсивної соціальної діяльності, то мале місто, на нашу думку, виконує роль своєрідного «каркасного елемента» із властивою йому функцією. При цьому всі класифікації ілюструють збільшення (розширення) функції міста з часом у відповідності до рівня технологічного розвитку суспільства.

Варто зауважити, що зазвичай класифікація міст за чисельністю населення базується на ідеї «масштабу та концентрації» соціальних груп, що утворюють мережі територіальної громади. За чисельністю населення до малих міст відносять міста, наявне населення яких не перевищує 50 тис. осіб [8]. У Конституції України (ст. 133) малі міста та селища законодавчо закріплені як низові територіальні одиниці адміністративно-територіального устрою України [9].

Слід відмітити, що малі міста відіграють важливу роль у формуванні поселенської мережі та в забезпеченні розвитку національної економіки. У Державній цільовій програмі підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011 – 2015 роки [8] зазначено, що частка малих міст – 75% від загальної кількості, більша частина з яких є адміністративними районними центрами. Станом на 1 січня 2010 р. в Україні налічується 336 малих міст, населення яких складає 6,4 млн осіб (14% населення країни).

За даними ж Асоціації малих міст, в Україні на 1 січня 2014 р. нараховується 55 малих міст. Такі різні цифри щодо кількості малих міст України свідчать про застосування різних класифікаційних ознак: у першому випадку обрано критерій чисельності населення, а у другому – наявність містоутворюючої функції.

Відповідно до затвердженої Законом України «Генеральної схеми планування території України» [8] виділяються такі типи малих міст:

- 1) малі міста, які прилягають до центрів систем розселення;
- 2) малі міста, що мають значний природний потенціал;
- 3) малі міста, що мають значний історико-культурний потенціал;
- 4) малі міста, які є центрами сільськогосподарських районів;
- 5) монофункціональні малі міста, які мають виробничу базу у галузі спеціалізації.

Отже, на розвиток малих міст значно впливає місцезорозташування, територія з її природними умовами, положення по відношенню до інших навколишніх природно-географічних, соціально-економічних, розселенських об'єктів. При цьому малим містам притаманний ряд ознак, що якісно відрізняють їх від інших груп населених пунктів:

- ✦ невеликий промисловий потенціал;
- ✦ локалізація виробництв, що не потребують високої територіальної концентрації;
- ✦ розміщення переважно добувних і переробних галузей, які використовують місцеві природні ресурси;
- ✦ виконання організаційних та адміністративно-управлінських функцій по відношенню до навколишньої території, є її центрами;
- ✦ є центрами міграційної активності між сільською місцевістю та середніми і великими містами;
- ✦ незначна щільність забудови, що поєднує риси міської та сільської місцевості.

Виходячи із соціально-економічних особливостей малих міст, їх можна визначити як міста, що розвиваються на базі однієї домінуючої матеріальної галузі виробництва чи іншої сфери господарської діяльності та комплексу обслуговуючих галузей спеціалізації підприємств, організацій, установ, а також населення міста. При цьому в організації власної економічної діяльності кожне мале місто має виходити зі специфіки умов своєї території та вирішувати це завдання на основі прове-

дення місцевої економічної політики, яка продовжує та конкретизує загальнодержавну та регіональну політику.

Слід відмітити, що більшість зарубіжних учених підкреслювала необхідність класифікації міст за функціями, які вони виконують у системах розселення, їх зв'язками із сільською місцевістю й великими містами. Тому визначальною ознакою малого міста при позиціонуванні його в глобальній системі економічних зв'язків пропонуємо обрати функцію, яку виконує мале місто. Оскільки під функцією міста розуміють основний вид діяльності, котрий виконують його мешканці, пропонуємо виділити дві основні функції малих міст, що можуть бути покладені в основу розвитку їх діяльності у глобальній системі економічних зв'язків:

1) *екзогенна функція*, що зумовлена зовнішніми причинами у формі географічного розташування малого міста та визначає економічну базу створення міста, забезпечує розвиток міста, характеризує його спеціалізацію, місце в системі суспільного виробництва і розподілу праці та виконуваних робіт містом для задоволення потреб регіону та країни в цілому;

2) *ендогенна функція*, що зумовлена внутрішніми причинами у формі життєдіяльності населення на конкретній території, визначає соціальну базу створення міста та забезпечує обслуговування населення міста.

ВИСНОВКИ

Об'єднуючи результати аналізу визначень категорії «місто» та класифікації їх видів з урахуванням різних наукових концепцій, пропонуємо авторську інтерпретацію (дефініцію) категорії «мале місто» у такому тлумаченні: це відкрита соціотехноприродна система, в якій відбувається осмислена діяльність соціальної групи територіальної громади чисельністю до 50 тис. осіб, що спрямована на забезпечення внутрішньої (ендогенної) або зовнішньої (екзогенної) функції малого міста.

Наприкінці відзначимо, що за відсутності чітко сформульованих орієнтирів, науково обґрунтованих цілей і завдань економічного розвитку в малому місті виникає багато проблем (неможливість скоординувати різномірні плани функціонування галузево-функціональних комплексів, що розташовані на території малого міста, складність в узгодженні діяльності та мотивації суб'єктів ринку, неузгодженість у розподілі та використанні всіх ресурсів території, складність в оцінці ефективності економічного розвитку малого міста).

Тому цілісність, сталість економічного розвитку малого міста в умовах глобалізації повинні визначатись і достатнім чином забезпечуватись досягненням довгострокових цілей, сформульованих у спеціальних документах (стратегіях, планах, програмах), а також реалізацією управлінських функцій органів управління. При цьому зовнішньоекономічна активність малих міст в умовах глобалізації стає каталізатором, що посилює синергетичний ефект міжнародної інтеграції на основі об'єднання місцевих та іноземних матеріальних і трудових ресурсів, поєднання національних культур і субкультур. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер М. История хозяйства. Город / М. Вебер / Пер. с нем. ; под ред. И. Гревса ; коммент. Н. Саркитова, Г. Кучкова. – М. : Кучково поле, 2001. – 576 с.
2. Перцик Е. Н. География городов. Геоурбанистика : учебное пособие для вузов / Е. Н. Перцик. – М. : Высшая школа, 1991. – 319 с.
3. Енциклопедія Britannica: on-line [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.britannica.com
4. Tower W. S. The Geography of American Cities // Bull Amer. Geogr. Soc. – Vol. 37, 1905. – Pp. 577 – 588.
5. Auroseau, Marcel. Highway into Spain / M. Auroseau. – New York : A. H. King, 1931. – P. 66.
6. Nelson, Howard J. (1955). A Service Classification of American Cities / H. J. Nelson // Economic Geography. 31(3):189 – 210.
7. Harris Ch. D. A Functional Classification of Cities in the United States / Ch. D. Harris // Geographical Review. – Vol 33. – 1943. – P. 86 – 99 ; цит. по: Р. Мерфи. Американский город / Сокр. пер. с англ. В. Ковалевського ; под ред. В. Гофмана. – М. : Прогресс, 1972. – С. 85 – 87.
8. Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011 – 2015 роки / Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2010 р. № 1090 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1090-2010-p>
9. Конституція України / Верховна Рада України ; Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>

Науковий керівник – Галенко О. М., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри міжнародного обліку і аудиту Київського національного університету імені Вадима Гетьмана

REFERENCES

- Auroseau, M. *Highway into Spain*. New York: A. H. King, 1931.
- “Entsyklopediia Britannica” [Encyclopaedia Britannica]. www.britannica.com
- Harris, Ch. D. “A Functional Classification of Cities in the United States”. *Geographical Review*, vol. 33 (1943): 86-99.
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1090-2010-p>
- [Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
- Nelson, H. J. “A Service Classification of American Cities”. *Economic Geography*, no. 31 (3) (1955): 189-210.
- Pertsik, E. N. *Geografiia gorodov. Geourbanistika* [The geography of cities. Geourbanistika]. Moscow: Vysshiaia shkola, 1991.
- Tower, W. S. “The Geography of American Cities”. *Bulletin of the American Geographical Society*, vol. 37 (1905): 577-588.
- Veber, M. *Istoriia khoziaystva. Gorod* [History economy. City]. Moscow: Kuchkovo pole, 2001.

НАУКОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІОЕКОНОМІКИ

© 2014 БАЙДАЛА В. В., БУТЕНКО В. М.

УДК 338.244

Байдала В. В., Бутенко В. М. Наукові засади соціальної відповідальності біоекономіки

Метою статті є дослідження сучасних наукових трактувань сутності категорії «соціальна відповідальність», розгляд наукових засад соціальної відповідальності біоекономіки, а також визначення того, як співвідноситься поняття біоекономіки з принципами сталого розвитку. У результаті дослідження було запропоновано визначення соціальної відповідальності біоекономіки як такої філософії її розвитку, яка ґрунтується на засадах сталості та усвідомленні наслідків, а також на необхідності здійснювати вплив на формування соціальних норм, що базуються на соціо-еколого-економічному світогляді. Обґрунтовано, що соціальна відповідальність тісно пов'язана зі сталим розвитком, а сталий розвиток, у свою чергу, можливий у результаті імплементації біоекономіки. Виділено соціальні ефекти розвитку біоекономіки на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях. Порівняльний аналіз переваг і недоліків розвитку біоекономіки дозволив зробити висновок щодо компетенції соціальної відповідальності біоекономіки. Перспективи подальших досліджень вбачаються у формуванні принципів соціального партнерства як платформи для діалогу між владою, бізнесом і суспільством з метою переходу до біоекономіки.

Ключові слова: біоекономіка, соціальна відповідальність, сталий розвиток, соціальні ефекти, соціальні норми.

Рис.: 1. **Бібл.:** 16.

Байдала Вікторія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

E-mail: baydala1@yandex.ru

Бутенко Віра Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ (вул. Миру, 24, Суми, 40007, Україна)

E-mail: butenko-vera5@yandex.ru

УДК 338.244

Байдала В. В., Бутенко В. М. Научные основы социальной ответственности биоэкономики

Целью статьи является исследование современных научных трактовок сущности категории «социальная ответственность», рассмотрение научных основ социальной ответственности биоэкономики, а также определение того, как соотносится понятие биоэкономики с принципами устойчивого развития. В результате исследования было предложено определение социальной ответственности биоэкономики как такой философии ее развития, которая основывается на принципах устойчивости и осознании последствий, а также необходимости оказывать влияние на формирование социальных норм, основанных на социо-эколого-экономическом мировоззрении. Обосновано, что социальная ответственность тесно связана с устойчивым развитием, а устойчивое развитие, в свою очередь, возможно в результате имплементации биоэкономики. Выделены социальные эффекты развития биоэкономики на локальном, региональном, национальном и глобальном уровнях. Сравнительный анализ преимуществ и недостатков развития биоэкономики позволил сделать вывод о компетенции социальной ответственности биоэкономики. Перспективы дальнейших исследований видятся в формировании принципов социального партнерства как платформы для диалога между властью, бизнесом и обществом с целью перехода к биоэкономике.

Ключевые слова: биоэкономика, социальная ответственность, устойчивое развитие, социальные эффекты, социальные нормы.

Рис.: 1. **Библ.:** 16.

Байдала Виктория Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15., Киев, 03041, Украина)

E-mail: baydala1@yandex.ru

Бутенко Вера Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры социально-экономических дисциплин, Сумской филиал Харьковского национального университета внутренних дел (ул. Миру, 24, Сумы, 40007, Украина)

E-mail: butenko-vera5@yandex.ru

UDC 338.244

Baidala V. V., Butenko V. M. Scientific Bases of Social Responsibility of Bioeconomy

The article is aimed at the study of the current scientific interpretations of substance of the «social responsibility» category, at the reviewing of scientific bases of the social responsibility of bioeconomy, as well as the determination of how the bioeconomy concept is correlated with the principles of the sustainable development. As a result of the study, a definition of social responsibility of bioeconomy as a development philosophy, which is based on the principles of sustainability and the consciousness of consequences, as well as the need to influence the formation of social norms, based on the socio-ecological-economic mentality, was proposed. It was grounded, that social responsibility is closely linked to the sustainable development, and the sustainable development, in turn, is possible as a result of the bioeconomy implementation. The social effects of development of bioeconomy at the local, regional, national and global levels were highlighted. The comparative analysis of the advantages and disadvantages of development of bioeconomy has led to conclusion on the competence of social responsibility of bioeconomy. Prospects of the further researches are seen in the formation of the principles of social partnership as a platform for dialogue between the Government, business and society, to facilitate the moving to the bioeconomy.

Key words: bioeconomy, social responsibility, sustainable development, social effects, social norms.

Pic.: 1. **Bibl.:** 16.

Baidala Viktoriia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

Butenko Vira M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Socio-economic Disciplines, Sumy branch of the Kharkiv National University of Internal Affairs (vul. Myru, 24, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: butenko-vera5@yandex.ru

Як показує досвід розвинутих країн світу (ЄС, США та інших), подальший економічний розвиток пов'язується з імплементацією біоекономіки, заснованої на знаннях. На даний момент у цих країнах

вже створено та прийнято державні програми розвитку біоекономіки. Вичерпність ресурсів та екологічні катастрофи глобального масштабу приводять до розуміння того, що прибуток більше не може бути (в усякому разі –

не повинен бути, на нашу думку) головною рушійною силою розвитку людства, оскільки ми повинні розуміти, що несемо відповідальність за можливість життя та взагалі виживання майбутніх поколінь. Відтак, усе більшої актуальності набуває така категорія, як соціальна відповідальність, дослідженню наукових основ якої присвячена дана стаття.

Теоретичні основи концепції соціальної відповідальності сформульовано у працях багатьох вчених, серед яких Ф. Котлер [1], С. Амосов [2], О. Полякова [3], І. Ворончак [4], О. Зінченко [5], О. Плахотний [6], О. Степанова [7] та інші.

У наукових дослідженнях, присвячених визначенню сутності соціальної відповідальності, можна зустріти різні терміни, які характеризують її так: «соціальна відповідальність бізнесу», «корпоративна соціальна відповідальність», «корпоративна соціальна сприйнятливність», «корпоративна соціальна діяльність», «корпоративна соціальна добросовісність», «етика бізнесу», «корпоративне громадянство» та ін. Наведені визначення стосуються різних рівнів і видів соціальної відповідальності, але в основному вони пов'язані із тлумаченням соціальної відповідальності на рівні окремого суб'єкта господарювання. Що стосується соціальної відповідальності саме біоекономіки, то це питання є практично недослідженим.

Ми пропонуємо розглянути соціальну відповідальність більш широко, враховуючи світовий тренд формування та розвитку біоекономіки, в якій соціальна відповідальність не виступає як суспільно нав'язана функція, а притаманна внутрішньо, вбудована в неї, є її невід'ємною складовою.

Метою статті є дослідження сучасних наукових трактувань сутності категорії «соціальна відповідальність», розгляд наукових засад соціальної відповідальності біоекономіки, а також визначення того, як співвідноситься поняття біоекономіки із принципами сталого розвитку.

Втілення будь-якої нової парадигми розвитку суспільства вимагає, перш за все, ретельного дослідження, наскільки це можливо, якомога більшої кількості можливих наслідків її імплементації. У даному зв'язку переведенню економіки на «біорейки» повинні передувати аналіз та оцінка комплексу можливих результатів. Наприклад, негативне ставлення до ГМО, що сформувалося в європейському соціумі, призвело до практично повної заборони їх використання, незважаючи на відсутність достовірних доказів їх шкідливого впливу. На противагу, за відсутності негативного ставлення суспільства до біотехнологічних культур у США або Бразилії площа посів генетично змінених кукурудзи чи сої має значну питому вагу в загальному обсязі посівних площ, як і обсяги експорту даної продукції на світових ринках. Відтак, приходимо до висновку щодо необхідності створення в суспільстві відповідного ставлення до того чи іншого явища з метою уникнення необгрунтованого упередженого відношення до новачок, пов'язаних з формуванням біоекономіки, що приводить нас до необхідності дослідження категорії соціальної

відповідальності в контексті становлення та розвитку економіки біологічного походження (*biobased economy*).

Питання термінологічної визначеності належить до найважливіших у науці. Що стосується терміна «соціальна відповідальність», то вивчення наукових джерел показало відсутність однозначного тлумачення цієї категорії. Активні дискусії серед науковців з цього приводу розпочалися ще в середині 50-х рр. минулого століття. Зокрема, визначення соціальної відповідальності дають Р. Хачатуров і Р. Ягутян. Під соціальною відповідальністю вони розуміють дотримання суб'єктами суспільних відносин вимог соціальних норм, а у випадках безвідповідальної поведінки, що не відповідає вимогам норм чи порушує суспільний порядок, вони зобов'язані нести додатковий обов'язок особистого чи майнового характеру [8].

О. Плахотний вважає, що поняття відповідальності поєднує дві форми, два різні види відповідальності: 1) відповідальність як реакція суспільства на поведінку індивіда (суспільна відповідальність); 2) відповідальність як система відповідей індивіда на вимоги суспільства (особиста відповідальність). З одного боку, суспільство покладає на індивіда обов'язок вчиняти соціально корисні вчинки, а з іншого – воно зобов'язано сприяти суб'єкту у здійсненні ним своїх прав та обов'язків і несе за це відповідальність [6].

Белов А. В. визначав соціальну відповідальність як свідоме та добровільне покладення на себе зобов'язань прогнозувати та враховувати у своїй діяльності соціально значущі її наслідки, попереджувати чи мінімізувати ризики та збитки по відношенню до інших суб'єктів та природи, а також проявляти піклування про інших членів суспільства. Крім того, він простежив такі особливості соціальної відповідальності: а) вона містить ініціативний характер; б) надає перевагу або суспільному суб'єкту, або ж індивідуальному суб'єкту, котрий, ймовірно, трактується як представник суспільства чи соціальної групи; в) надає перевагу компромісу між суспільними інтересами та цілями, з одного боку, та індивідуальними, професійними, етичними і т. д. устремліннями, з іншого; г) поведінка людей у контексті соціальної відповідальності визначається, здебільшого, очікуваннями людей щодо соціальної позиції суб'єкта у формуванні соціально визначених атрибутів конкретних соціальних груп [9].

Заслугує на увагу внесок М. Schwartz та А. Carroll, які розробили трьохсферну модель соціальної відповідальності, до структури якої входять такі складові, як економічна, етична та правова відповідальність [10].

На думку Дейч М. Є., соціальна відповідальність є системою взаємовідносин між особою (організацією) та суспільством, яка базується на вільному волевиявленні та соціальних нормах, визначається певною поведінкою, спрямованою на безпеку, розвиток та узгодження інтересів сторін відносин. У процесі формування сталого розвитку між членами суспільства формуються відносини через певні права та обов'язки. Сутність соціальної відповідальності полягає в обов'язку суб'єкта виконувати вимоги, що висуває йому суспільство, держава та індивіди для забезпечення впорядкованості, стабільності соціальних відносин у різних сферах життєдіяльності.

[11]. Схожу точку зору висловлює І. Семякін, коли визначає соціальну відповідальність як обов'язок індивіда виконувати відповідні політичні, юридичні та моральні вимоги, які встановлюються суспільством, державою чи колективом [12].

Т. О. Чепульченко розглядає відповідальність як форму взаємозв'язку і взаємодії суспільства й особи. Відповідно, соціальна відповідальність визначається як «підзвітність, як відношення особи до соціальних вимог, що виражається в конкретних діях, як свідомо-вольове відношення людини до пред'явлених суспільством вимог і обов'язок неухильного їх дотримання, як відповідна позитивна чи негативна оцінка діяльності людини з боку суспільства» [13].

Враховуючи все вищезазначене та в контексті актуальності розвитку біоекономіки на сучасному етапі, постає необхідність наукового теоретичного обґрунтування терміна «соціальна відповідальність біоекономіки». Ми пропонуємо трактувати дану категорію таким чином.

Соціальна відповідальність біоекономіки – така філософія її розвитку, яка ґрунтується на засадах сталості та усвідомленні наслідків, а також на необхідності здійснювати вплив на формування соціальних норм, що базуються на соціо-еколого-економічному світогляді. У даному зв'язку варто підкреслити, що соціальні норми представляють собою ідеальні зразки (шаблони), які рекомендують те, що люди повинні говорити, думати, відчувати і робити в конкретних ситуаціях.

Соціальні норми відображають інтереси суспільства, а оскільки інтереси суспільства змінюються, соціальні норми повинні змінюватися також, відображаючи інтереси сьогодення. Саме тому ми включаємо до сфери соціальної

відповідальності біоекономіки формування соціальних норм, які корелюють із принципами сталого розвитку.

У свою чергу, сталий розвиток передбачає інтегрування цілей високої якості життя, здоров'я та добробуту із соціальною справедливістю, забезпеченням здатності планети підтримувати життя у всьому її розмаїтті. Ці соціальні, економічні та екологічні цілі є взаємозалежними та такими, що взаємно підтримуються. Сталий розвиток може сприйматися як шлях до вираження ширших очікувань суспільства в цілому [14].

Сталий розвиток має на меті задоволення потреб суспільства, що живе в межах екологічного потенціалу планети і уникає загрози для здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Сталий розвиток має три виміри – економічний, соціальний та екологічний, які є взаємозалежними; наприклад, знищення бідності вимагає як захисту навколишнього середовища, так і соціальної справедливості. Соціальна відповідальність тісно пов'язана зі сталим розвитком [14]. На підтримку цієї тези наведемо думку А. Колота, що для забезпечення сталого розвитку соціальна відповідальність має не менше значення, ніж розвинута економічна інфраструктура, політична стабільність або втілення в життя проєктів інноваційного розвитку [15].

Оскільки сталий розвиток пов'язаний із соціальними, економічними та екологічними цілями, що є спільними для всіх людей, і досягнення яких можливе за рахунок розвитку біоекономіки, він може використовуватися як шлях до об'єднання очікувань суспільства, яке прагне діяти відповідально. Таким чином, мета соціальної відповідальності біоекономіки сприятиме сталому розвитку.

Цілісне уявлення про структуру та наслідки імплементації біоекономіки дає схема, представлена на рис. 1.

Рис. 1. Структурно-логічна схема біоекономіки

Джерело: розроблено на основі [16].

Беручи до уваги можливий масштаб і комплексність соціального ефекту від розвитку біоекономіки, як показано на рис. 1, варто докладніше розглянути можливі як позитивні, так і негативні наслідки даного процесу. Ми вважаємо за потрібне згрупувати позитивні соціальні ефекти біоекономіки відповідно до рівня прояву ефекту – локального, регіонального, національного та глобального.

На локальному рівні варто очікувати таких ефектів: створення нових робочих місць, пом'якшення тиску соціальних проблем, особливо на депресивних територіях, покращення соціальної інфраструктури місцевого рівня, покращення добробуту населення, можливість задовольнити основні соціальні потреби на локальному рівні; збільшення споживання екологічно чистих та органічних продуктів харчування; запровадження новітніх біотехнологій на рівні домашнього господарства, комунальних, транспортних служб; переробка відходів домашнього господарства; забезпечення лікарськими засобами біологічного походження; надання екологічних послуг (очищення забруднених ґрунтів та водойм, переробка відходів, реклама екологічної продукції, товарів і послуг); екологічний моніторинг локального рівня для надання інформації про стан довкілля (контроль за викидами промислових підприємств, рівень забруднення промислових майданчиків і прилеглих до них районів), створення безпечніших умов праці.

На регіональному рівні можливий прояв таких ефектів: зменшення відтоку інтелектуального капіталу; підтримка соціальних програм регіонального рівня; створення ефективної енергоощадної транспортної системи (екологічний громадський транспорт); впровадження раціональної системи землекористування; створення екологічного інформаційного сервісу (оцінка екологічного впливу виробництва на довкілля, розповсюдження екологічної інформації), забезпечення професійноорієнтованої екологічної освіти.

Для національного рівня характерні такі ефекти: розвиток науки, зниження швидкості депопуляції та стабілізація кількості населення; зменшення залежності енергетичної системи країни від викопних джерел (використання біопалива, сонячної та інших альтернативних видів енергії в транспортній, житлово-комунальній та інших сферах), поліпшення навколишнього середовища; формування системи здорового способу життя; збільшення площі і кількості заповідників, зоопарків, ботанічних садів, національних парків, рекреаційних зон; проведення сертифікації та екологічного маркування виробленої продукції; розвиток «зеленого туризму»; екологічний моніторинг (створення інформаційної бази про стан і динаміку змін природного середовища, аналіз об'єктів, причин, наслідків порушення екологічної стабільності та прийняття рішень про їх усунення).

І нарешті, на глобальному рівні – більш рівномірний розподіл енергії, води та продовольства між країнами та людьми; збереження біорізноманіття флори та фауни планети; збільшення частки заповідних територій у всіх екосистемах.

Для повноти аналізу необхідно зазначити також низку можливих негативних впливів біоекономіки, які

можна передбачити на даний момент часу. Зокрема, це поява дилеми «їжа – паливо» та пов'язане з цим зростання цін на продовольство; невизначеність у довгостроковій перспективі наслідків впливу генно-модифікованих організмів, інших продуктів біо-, нано-, інфотехнологій; можливе зменшення біорізноманіття внаслідок широкого використання сільськогосподарських культур, які не вражаються певними шкідниками чи хворобами; а також можливе зменшення загальних обсягів споживання внаслідок втілення концепції «раціонального обмеження» (переважно для розвинутих країн).

Співставлення переліку можливих вигод і мінусів біоекономіки підводить до висновку про доцільність розвитку даного тренду, особливо враховуючи той факт, що сукупність проаналізованих нами соціальних ефектів свідчить про соціальну відповідальність біоекономіки. Таким чином, на питання про те, чи є біоекономіка соціально відповідальною, ми даємо цілком ствердну відповідь.

ВИСНОВКИ

У відповідності до поставленої мети даного дослідження приходимо до висновку, що такий актуальний напрям розвитку в сучасному світі, як біоекономіка, є соціально відповідальним. При цьому, під соціальною відповідальністю біоекономіки ми пропонуємо розуміти таку філософію її розвитку, яка ґрунтується на засадах сталості та усвідомленні наслідків, а також на необхідності здійснювати вплив на формування соціальних норм, що базуються на соціо-еколого-економічному світогляді.

Надзвичайно актуальним на сучасному етапі є зміна ідеології споживання, світогляду та системи цінностей людини, перехід від суспільства споживання до суспільства збалансованого розвитку, соціо-біо-екологічного суспільства (*biobased society*), запровадження системи виховання, націленої на формування соціо-еколого-ціннісного світогляду. Усе це, на нашу думку, є сферою компетенції соціальної відповідальності біоекономіки.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у формуванні принципів соціального партнерства як платформи для діалогу між владою, бізнесом і суспільством з метою переходу до біоекономіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. Лі. / Пер. з англ. С. Яринич. – К. : Стандарт, 2005. – 302 с.
2. Амосов С. О. Проблеми розвитку соціально-відповідального бізнесу / С. О. Амосов // Державне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу: матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції, 25 листопада 2010 р. / За заг. ред. проф. О. Ю. Амосова. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2010. – С. 120 – 122.
3. Полякова О. М. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні / О. М. Полякова // Соціально-економічні питання Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 44. – С. 279 – 283.
4. Ворончак І. О. Ієрархічні рівні соціальної відповідальності бізнесу: сутність та особливості управління / І. О. Ворончак // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2012. – № 2 (12). – С. 190 – 202.

5. Зінченко О. І. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку / О. І. Зінченко, А. М. Хімченко // Бізнес Інформ, 2013. – № 4. – С. 281 – 286.

6. Плахотний А. Ф. Проблемы социальной ответственности / А. Ф. Плахотный. – Киев : Вища шк., 1981. – 191 с.

7. Степанова О. В. Економічні принципи соціальної відповідальності підприємств // Продовольчий комплекс України: проблеми теорії та практики : матеріали наукових читань (12 травня 2006 р.) / Рада по вивченню продуктивних сил України НАНУ, 2006. – С. 174 – 179.

8. Хачатуров Р. Л. Юридическая ответственность / Р. Л. Хачатуров, Р. Г. Ягутян. – Тольятти : Международная академия бизнеса и банковского дела, 1995. – 200 с.

9. Белов А. В. Понятие социальной ответственности в современной социальной философии / А. В. Белов // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2010. – № 3 (Том 47). – С. 17.

10. Schwartz M. 2003. Corporate social responsibility: a three-domain approach / M. Schwartz, A. Carroll // *Business Ethics Quarterly*. – Vol. 13(4). – P. 509.

11. Дейч М. Є. Теоретико-методологічні підходи до застосування соціальної відповідальності при формуванні умов сталого розвитку / М. Є. Дейч // Вісник Донецького національного університету, сер.: Економіка і право. – 2011. – № 2. – С. 61 – 67.

12. Семякин М. Н. Источники российского гражданского права: проблемы теории и практики / М. Н. Семякин. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2010. – 389 с.

13. Чепульченко Т. О. Соціальна відповідальність: поняття та сучасність / Т. О. Чепульченко // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – К. : ІБЦ «Політехніка», 2010. – № 1(5). – 142 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vkpi/Soc/2010_1/Chepulchenko.pdf

14. ISO 26000 – Social responsibility [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iso.org/iso/home/standards/iso26000.htm>

15. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А. М. Колот [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.confue.org/ua/competitiveness/csr.htm

16. Василов Р. Г. Биотехнология как основа развития российских регионов и евразийской интеграции / Р. Г. Василов [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://www.biorosinfo.ru/Glavnaya%20tema/2014/Rountable_Open%20Innov/Vasilov.pdf

REFERENCES

Amosov, S. O. "Problemy rozvytku sotsialno vidpovidalnoho biznesu" [Problems of socially responsible business]. *Derzhavna rehuliuвання sotsialnoho pidpriemnytstva ta sotsialno vidpovidalnoho biznesu*. Kharkiv: Mahistr, 2010. 120-122.

Belov, A. V. "Poniatie sotsialnoy otvetstvennosti v sovremennoy sotsialnoy filosofii" [The concept of social responsibility in modern social philosophy]. *Izvestiia Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, vol. 47, no. 3 (2010): 17-.

Chepulchenko, T. O. "Sotsialna vidpovidalnist: poniattia ta suchasnist" [Sustainability: the concept and present]. http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vkpi/Soc/2010_1/Chepulchenko.pdf

Deich, M. Ye. "Teoretyko-metodolohichni pidkhody do zastosuvannya sotsialnoi vidpovidalnosti pry formuvanni umov staloho rozvytku" [Theoretical and methodological approaches to the use of social responsibility in shaping the conditions for sustainable development]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Serii "Ekonomika i pravo"*, no. 2 (2011): 61-67.

"ISO 26000 – Social responsibility" <http://www.iso.org/iso/home/standards/iso26000.htm>

Khachaturov, R. L., and Yagutian, R. G. *Yuridicheskaia otvetstvennost* [Legal responsibility]. Toliatti: Mezhdunarodnaia akademiia biznesa i bankovskogo dela, 1995.

Kotler, F., and Li, N. *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist. Yak zrobyty iakomoha bilshe dobra dlia vashoi kompanii ta suspilstva* [Corporate Social Responsibility. How do as much good for your company and society]. Kyiv: Standart, 2005.

Kolot, A. M. "Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist: evoliutsiia ta rozvytok teoretychnykh pohliadiv" [Corporate social responsibility: the evolution and development of theoretical views]. <http://www.confue.org/ua/competitiveness/csr.htm>

Poliakova, O. M. "Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist v Ukraini" [Corporate social responsibility in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 44 (2013): 279-283.

Plakhotnyy, A. F. *Problemy sotsialnoy otvetstvennosti* [Issues of social responsibility]. Kyiv: Vishcha shkola, 1981.

Semiakin, M. N. *Istochniki rossiyskogo grazhdanskogo prava: problemy teorii i praktiki* [Sources of Russian civil law: theory and practice problems]. Moscow: YurLitinform, 2010.

Stepanova, O. V. "Ekonomichni pryntsyipy sotsialnoi vidpovidalnosti pidpriemstv" [The economic principles of social responsibility of enterprises]. *Prodovolchyi kompleks Ukrainy: problemy teorii ta praktyky*. Rada po vyvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy NANU, 2006. 174-179.

Schwartz, M., and Carroll, A. "Corporate social responsibility: a three-domain approach". *Business Ethics Quarterly*, vol. 13 (4) (2003): 509-.

Voronchak, I. O. "Iierarkhichni rivni sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu: sutnist ta osoblyvosti upravlinnia" [Hierarchical levels of social responsibility: the nature and characteristics of management]. *Visnyk Skhidnoevropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*, no. 2 (12) (2012): 190-202.

Vasilov, R. G. "Biotekhnologiiia kak osnova razvitiia rossiyskikh regionov i evraziyskoy integratsii" [Biotechnology as a basis for the development of Russian regions and Eurasian integration]. http://www.biorosinfo.ru/Glavnaya%20tema/2014/Rountable_Open%20Innov/Vasilov.pdf

Zinchenko, O. I., and Khimchenko, A. M. "Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist v Ukraini: suchasni realii ta perspektyvy rozvytku" [Corporate social responsibility in Ukraine: realities and prospects]. *Biznes Inform*, no. 4 (2013): 281-286.

КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

© 2014 РЯБИКІНА К. Г.

УДК 658.15:330.14

Рябикіна К. Г. Капітал підприємства як об'єкт економічного управління

У статті обґрунтовано, що дослідження капіталу підприємства як об'єкта управління повинно спиратися на концептуальний базис економічної теорії, сучасні концепції стратегічного менеджменту та теорію корпоративних фінансів. Розширення контуру його дослідження потребують також і особливості та тенденції розвитку інноваційної економіки. За результатами проведеного еволюційного аналізу трактування капіталу встановлено, що кожен конкретний підхід доповнює загальну характеристику капіталу новим якісним змістом. Істинна сутність категорії «капітал» знаходиться на перетині досліджених підходів, а правомірність їх застосування залежить від того ракурсу, в якому постає окрема проблема. Зроблено висновки про доцільність наголосу на сутнісних ознаках капіталу як вартості, що дозволяє йому виконати свої функції, у тому числі й основну – відтворювальну, і капіталу як вартості, що здатна забезпечити приріст вкладеної вартості. Основою формування дослідження капіталу підприємства як об'єкта управління є визначення самого терміна «управління», яке полягає в досягненні цілей на основі реалізації певних, чітко спрямованих дій, а також управлінської суті капіталу підприємства, в основу якої закладено вартісний (здатність капіталу забезпечувати прирощення вартості підприємства), ресурсний (поява стійкого, системного контуру нефінансового капіталу, що включає інтелектуальний та соціальний капітал) і цільовий підходи. Зазначено, що в умовах розвитку інноваційної економіки специфічний контур нефінансового капіталу фіксує відмінності процесу формування вартості та управління, яке орієнтоване на її прирощення, і зумовлює необхідність подальших досліджень, пов'язаних із розвитком відповідних аналітичних інструментів і механізмів досягнення управлінських цілей у сфері менеджменту капіталу підприємства.

Ключові слова: капітал, підприємство, ефективність управління капіталом підприємства, нефінансовий капітал.

Рис.: 1. **Бібл.:** 28.

Рябикіна Катерина Григорівна – асистент, кафедра економіки та стратегії підприємств, Криворізький національний університет (вул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: ekaterinarjabykina@rambler.ru

УДК 658.15:330.14

UDC 658.15:330.14

Рябикіна Е. Г. Капітал підприємства як об'єкт економічного управління

Riabykina E. H. Business Capital as a Subject to Economic Management

В статье обосновано, что исследование капитала предприятия как объекта управления должно опираться на концептуальный базис экономической теории, современные концепции стратегического менеджмента и теорию корпоративных финансов. Расширения контура его исследований требуют также особенности и тенденции развития инновационной экономики. По результатам проведенного эволюционного анализа трактовки капитала установлено, что каждый конкретный подход дополняет общую характеристику капитала новым качественным содержанием. Истинная сущность категории «капитал» находится на пересечении исследованных подходов, а правомерность их использования зависит от того ракурса, в котором поднимается отдельная проблема. Сделаны выводы о целесообразности сосредоточения на существенных признаках капитала как стоимости, позволяющей капиталу исполнить свои функции, в том числе и основную – воспроизводственную, а также капитала как стоимости, способной обеспечить прирост вложенной стоимости. Основой формирования исследования капитала предприятия как объекта управления является определение самого термина «управление», которое заключается в достижении целей на основе реализации определенных, четко направленных действий. Необходимо также исследовать управленческую сущность капитала предприятия, в основу которой положены стоимостный (способность капитала обеспечивать прирост стоимости предприятия), ресурсный (появление устойчивого системного контура нефинансового капитала, включающего интеллектуальный и социальный капиталы) и целевой подходы. Отмечено, что в условиях развития инновационной экономики специфический контур нефинансового капитала фиксирует отличия процесса формирования стоимости и управления, ориентированного на ее приращение, и обуславливает необходимость дальнейших исследований, связанных с развитием соответствующих аналитических инструментов и механизмов достижения управленческих целей в сфере менеджмента капитала предприятия.

Ключевые слова: капитал, предприятие, эффективность управления капиталом предприятия, нефинансовый капитал.

Рис.: 1. **Библ.:** 28.

Рябикіна Катерина Григорівна – асистент, кафедра економіки та стратегії підприємств, Криворізький національний університет (вул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: ekaterinarjabykina@rambler.ru

In the article is grounded, that studies of the enterprise capital as a subject to management should rely on the conceptual basis of economic theory, on the modern concepts of strategic management and on the theory of corporate finance. Also specifics and trends in the development of an innovative economy require to expand the outline of such studies. According to the results of the evolutionary analysis of interpretation of the capital it was determined, that each particular approach complements the general characteristics of the capital with new qualitative contents. The true entity of the category «capital» is located at the intersection of the approaches explored, and the legality of their use depends on the point of view as to every particular problem. It was concluded about the appropriateness of focusing on substantive grounds of the capital as the value, which allows the capital to fulfill its functions, including the major one – reproductive function, as well as the value, capable of ensuring the increase of the embedded value. A basis for building the research of the enterprise capital as a subject to management provides the identifying of the term «management», which consists in achieving of the objectives through the implementation of particular, clearly directed actions. It is also necessary to explore the managerial essence of the enterprise capital, which initially comprises the value-based (the ability of the capital to increase the enterprise value), resource-based (the emergence of the sustainable system-related circuit of the nonfinancial capital of the nonfinancial capital, including the intellectual and social capital) and target-based approaches. It was noted, that in the development of an innovative economy a specific circuit of the nonfinancial capital captures the differences of value forming and value management processes, directed to its incrementing, and necessitates further research related to the development of analytical tools and mechanisms to achieve managerial objectives in the field of management of the enterprise capital.

Key words: capital, enterprise, efficiency of management of the enterprise capital, nonfinancial capital.

Рис.: 1. **Библ.:** 28.

Riabykina Ekaterina H. – Assistant, Department of Economics and enterprise strategies, Kryvyi Rig National University (vul. XXII Partz'yizdu, 11, Kryvyi Rig, Dnipropetrovska obl., 50027, Ukraine)

E-mail: ekaterinarjabykina@rambler.ru

Категорія «капітал» є однією з фундаментальних та достатньо складних, а її змістовне наповнення визнається науковцями як найбільш неоднозначне та належить до непізнаних об'єктів дослідження економічної науки. У даному контексті цілком аргументованим є висловлювання британського дослідника К. Блісса (*Christopher Bliss*), який наголошував, що тоді, коли економісти досягнуть порозуміння у проблемі теорії капіталу, то незабаром вони досягнуть порозуміння і в кожній іншій проблемі [1]. Якщо звернутися до історії економічної думки, то можна зазначити, що сутність капіталу досліджена представниками багатьох наукових шкіл і течій, а різноманітність визначень зумовлено багатоаспектною змістовністю даної економічної категорії. В умовах розвитку інноваційної економіки капітал набуває нового змісту та потребує розширення контуру його дослідження, що пов'язано, перш за все, з трансформаційними змінами суспільних відносин, які визначили особливості та тенденції розвитку інноваційної економіки.

Проблематика аналізу управлінської природи капіталу підприємства представлена в сучасній науковій літературі. Серед зарубіжних дослідників особливо слід відмітити наукові праці І. Івашковської (*И. Иващковская*) [2], О. Ф. Сисоевої (*Е. Ф. Сысоева*) [3], Т. В. Теплової (*Т. В. Теплова*) [4], А. В. Ткачової (*А. В. Ткачова*) [5]; серед вітчизняних – І. О. Бланк [6, 7], Д. П. Мельничук [8], О. Ю. Мірошніченко [9, 10], О. Г. Мендрул [11], Н. В. Шевчук [12, 13, 14].

Варто зазначити, що визначені наукові дослідження не претендують на цілісне визначення капіталу підприємства як об'єкта економічного управління, а представляють результати окремих аспектів даної проблематики, які частіше розглядаються в площині фінансового менеджменту. Однак систематизація наукових праць щодо розвитку сучасних управлінських концепцій актуалізує необхідність введення стратегічного контуру, який пояснює причинно-наслідкові зв'язки в процесах капіталоутворення на підприємстві та дозволяє приймати більш ефективні управлінські рішення.

Метою статті є обґрунтування авторської логіки дослідження капіталу як об'єкта управління на підприємстві, яка спирається на концептуальний базис економічної теорії, сучасних концепцій стратегічного менеджменту та теорії корпоративних фінансів.

Перша спроба визначення категорії «капітал» була зроблена Аристотелем (*Ἀριστοτέλης*), який трактував її як «мистецтво» забезпечувати достаток або діяльність, що спрямована на накопичення [9]. Меркантилісти ототожнювали капітал з грошима, а джерело капіталу вбачали в активному торговельному балансі. Представники школи фізіократів вважали, що головним джерелом багатства є земля, капіталом виступають накопичені цінності, сума яких є еквівалентом земельного фонду, тобто капіталом виступає земля та вкладені в неї кошти [15]. У своїх наукових теоріях фізіократи розділили категорії доходу та капіталу, сформувавши тим самим основу для розуміння ролі останнього в процесі виробництва, однак обмежилися лише рамками сільського господарства. Класики політекономії розвинули трактування капіталу до розуміння його змісту як окремого фактора вироб-

ництва [16]. А. Сміт (*Adam Smith*) розділяє тлумачення капіталу та багатства й доводить, що капітал є не єдиним джерелом багатства, такими є також земля та праця. У. Петті (*William Petty*) вперше став розглядати економічні відносини у взаємозв'язку з відносинами, що складаються в процесі суспільного виробництва, що, у свою чергу, дозволило сформувати класичний підхід, який спирається на концепцію кругообігу капіталу та формування доданої вартості. Д. Рікардо (*David Ricardo*) трактував капітал як засіб виробництва, водночас, розвиваючи ідеї А. Сміта, він значно просунувся у вивченні питань прибутку на капітал та перерозподілу капіталу.

Розкриття сутності капіталу представниками австрійської школи (К. Менгер (*Carl Menger*), Ф. Візер (*Friedrich von Wieser*), О. Бем-Баверк (*Eugen Böhm Ritter von Bawerk*)) базується на проведенні відмінностей між первісними та виготовленими факторами виробництва. Первісними факторами виступають земля та праця, на відміну від яких під капіталом розуміється вироблений фактор [17]. У [18] відмічається, що теорію капіталу О. Бем-Баверка (*Eugen Böhm Ritter von Bawerk*) розвинув у теорію граничної продуктивності капіталу шведський вчений-економіст К. Віксель (*Johan Gustaf Knut Wicksell*), який представляв капітал як «незавершене виробництво», тобто перевагу віддавав капіталу з коротким терміном служби (оборотному капіталу). Відомий неокласик І. Фішер (*Irving Fisher*) виділяв дві сторони капіталу: його реальну (фізичну) сторону, яка виражена в запасі, що виробляє потік послуг, і його вартісну природу (одиниця капітальної вартості) [19]. Оскільки потік послуг перетворюється на потік доходу, то капітал можна прирівняти до дисконтованого потоку доходів. Вчений-економіст М. Блауг (*Mark Blaug*) [19] звертає увагу на важливий момент у розумінні капіталу І. Фішером – на те, що між вартісним і натуральним вимірюваннями капіталу не може бути відповідності. Між ними не може бути і кількісної рівності, оскільки натуральне вимірювання капіталу у вигляді запасу приносить дохід, який може бути прирівняний до капіталу тільки на основі його дисконтування. Разом з тим, така позиція І. Фішера є недостатньою для того, щоб говорити про його тяжіння тільки до грошової природи капіталу.

Дослідження капіталу представниками неокласичних шкіл зумовлені необхідністю обґрунтування походження процента та прибутку, визначення їх статусу у вартості виробленого продукту. Трактування капіталу базується перш за все на теорії факторів виробництва. Теорія капіталу Д. Хікса (*John Richard Hicks*) зводиться до елементарних мікроекономічних суджень: аналіз сутності капіталу та проблема його функціонування обмежуються характеристикою діяльності фірми, яка намагається максимізувати свої доходи [20]. Таким чином, відмінності в трактуванні капіталу представниками неокласичної школи не привели до чіткого формулювання його змісту, тому досить складно робити висновок про те, що тій або іншій концепції вдалося обґрунтувати виключно матеріалістичний або виключно грошовий підходи до розкриття природи капіталу.

Відомий вчений-економіст К. Маркс (*Karl Heinrich Marx*) відкидав трактування капіталу як засобу виробництва та доводив, що капітал – це не річ, а суспільні виробничі відносини, які втілені в речі та надають їй специфічний суспільний характер. У своїх наукових працях К. Маркс наголошував на вартісній природі капіталу, а його ознакою вважав те, що в процесі руху вартість змінює свої форми: «Якщо фіксувати окремі форми прояву, які зростаюча вартість поперемінно приймає в своєму життєвому кругообігу, то отримуємо таке визначення: капітал є гроші, капітал є товар» [21, с. 147]. Але капітал не є тотожним тим формам, що приймає. Рух по них, якраз, і є необхідним для того, щоб сам капітал міг існувати. Тобто капітал – це є процес руху вартості за різними предметними формами. Більш чітко про співвідношення форми та змісту капіталу зазначено в науковій праці Р. Гільфердинга (*Rudolf Hilferding*) «Фінансовий капітал» [22, с. 5]. «Зміни останньої (величини вартості.– авт.) складають зміст процесу зростання вартості. І якщо ця зміна відноситься до процесу виробництва, то метаморфоза форм – до процесу обігу. Але існує тільки дві форми, які може приймати вартість у суспільстві, що побудовано на товарному виробництві: форма товару та форма грошей» [22, с. 56]. Аналогічну інтерпретацію можна прослідкувати в Й. Шумпетера (*Joseph Alois Schumpeter*) [23, 24]. Виміряти купівельну спроможність, якою володіє підприємець, можна тільки шляхом реалізації продуктивних благ і порівняння величини отриманих грошей з тим, що було первісно вкладено. Операція реалізації продуктивних благ є не чим іншим, як зміною форми капіталу, на основі якої можна стверджувати про наявність або відсутність процесу зростання вартості.

Таким чином, Й. Шумпетер і К. Маркс відокремлюють капітал від його матеріального втілення. Самі засоби виробництва, в які вкладається капітал, не є капіталом. Вони можуть бути використані лише за своїм безпосереднім призначенням – для виробництва продукції або реалізовані в обмін на гроші. В останньому випадку підприємець знову стане володарем капіталу, який може бути витрачений на придбання засобів виробництва. Однак у своїх наукових працях К. Маркс і Й. Шумпетер, досліджуючи капітал, розставляють різні акценти. Якщо для першого важливим є сам процес руху вартості, її перехід в різні форми, то для другого капітал представляє інтерес як засіб, який дозволяє підприємцю досягти своїх цілей та забезпечити ефективний розвиток.

Нові аспекти в розумінні капіталу пояснюються зміною системи виробничих відносин, ускладненням світогосподарських зв'язків, процесами глобалізації та конкурентною боротьбою за ресурси. Усі економічні теорії, що намагалися розв'язати проблему ефективності економічних систем в умовах обмеженості ресурсів, не гарантують довгострокового та абсолютного її вирішення на всі століття. Дослідження історичної еволюції змістовного наповнення капіталу дозволяє говорити про те, що кожне з трактувань містить характеристику певного аспекту, кожний підхід висвітлює частину істини про капітал, але не розкриває його природу повністю,

що одночасно підтверджує складний зміст категорії. Поступове розуміння сутності капіталу характеризує одночасно і розвиток форм, функцій, принципів формування, умов і методів накопичення капіталу, що відображається на зміні внутрішнього змісту та структури капіталу.

Узагальнюючи результати проведеного еволюційного аналізу, ми не наголошуємо в трактуванні капіталу на переважному стані конкретного підходу, оскільки кожен з них доповнює загальну характеристику капіталу новим якісним змістом, що виявлений на відповідному етапі досліджень, навіть за умови спроби обґрунтувати положення, які іноді ігнорують вагомими фактори. Істинна сутність категорії «капітал» буде знаходитися на перетині зазначених підходів, а правомірність їх застосування буде залежати від того ракурсу, в якому постає окрема проблема. Тобто, доцільно наголосити на сутнісних ознаках капіталу, які на даному етапі розвитку сучасної економічної науки є незаперечними:

- ✦ *по-перше*, капітал – це вартість, і нехтування даного аспекту не дозволило б капіталу виконати свої функції, у тому числі й основну – відтворювальну;
- ✦ *по-друге*, капіталом стає тільки та вартість, яка здатна забезпечити приріст цієї вартості. Без даної ознаки будь-яка вартість перетворюється на товар, засоби обігу або платежу. Щоб виступати капіталом, будь-який актив (ресурс, засіб, тощо), у тому числі й грошовий, має бути цінним і мати інвестиційну природу, тобто забезпечувати приріст вкладеної вартості.

В економічній практиці поняття «капітал підприємства» застосовується досить вільно та часто використовується для ідентифікації різних за функціональним призначенням та економічним змістом частин вартості або видів активів. У сучасній науковій економічній літературі також використовують велику кількість визначень капіталу підприємства, які, з певним ступенем умовності, дозволяють віднести їх до таких підходів: обліково-аналітичний (бухгалтерський), фінансовий та економічний.

Розвиток бухгалтерського підходу до тлумачення капіталу визначається необхідністю його об'єктивного відображення в обліку. Не претендуючи на повноту дослідження бухгалтерського підходу до визначення капіталу, вважаємо за доцільне наголосити на тому, що сутність капіталу змінюється в процесі еволюції бухгалтерського обліку від ототожнення з фінансовими результатами (камеральний облік) до сукупності власних і позикових коштів (еволюційно-адаптивний облік). Завдання об'єктивного відображення стану капіталу та його руху в бухгалтерському обліку на даний момент наштовхується на такі проблеми: розвиток розуміння капіталу, виникнення його нових форм і видів; невідповідність між можливостями бухгалтерського обліку й звітності, які здійснюються в рамках діючої концепції та інституціональними вимогами до формування інформації.

У науковій фінансовій літературі найбільш розповсюдженим є погляд на капітал підприємства як на форму організації фінансових ресурсів, якій притаманні дві іманентні характеристики: участь у реальній госпо-

дарській діяльності підприємства; здатність приносити прибуток. У рамках розвитку сучасної теорії фінансового менеджменту здатність забезпечувати отримання прибутку модифікується у здатність формувати вартість підприємства. У рамках теорії фінансів підприємства капітал розглядають на основі як статичного, так і динамічного підходів. У статичному підході під капіталом розуміють суму основного та оборотного або власного та позикового капіталу. У динамічному розумінні мова йде про процес зростання власного капіталу в результаті раціонального використання як основного та оборотного, так і власного й позикового капіталу.

Сучасний економічний підхід щодо дослідження змісту капіталу підприємства дозволяє висловити думку, що існуючі визначення є занадто неоднозначними – «цінність», «вартість», «джерело доходу», «засоби», «початкова сума коштів», «ресурси», «фактори виробництва», «сукупність виробничих відносин між власниками та працівниками», тощо. З метою розкриття управлінської природи капіталу підприємства ми не можемо нехтувати жодним з аспектів, які визначають складну природу капіталу. Тому вважаємо за доцільне аргументувати необхідність включення до подальших досліджень таких характеристик капіталу, системне поєднання яких дозволить, з одного боку, врахувати сучасні тенденції розвитку зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання підприємства, з іншого – врахувати якомога більшу кількість характеристик капіталу, які розкривають його багатоаспектну сутність.

У сучасній науковій літературі [25, 26], розглядаючи проблематику управління капіталом підприємства, вчені наголошують на доцільності інтегрованого підходу, який синтезує логіку застосування системного, процесного, функціонального, ситуаційного, структурного підходів. Однак у рамках кожного наукового дослідження управлінський акцент зводиться до традиційних питань, які пов'язані з управлінням джерелами формування капіталу та різними формами його функціонування й відтворення. При цьому, розглядаючи проблематику оцінювання ефективності управління окремими видами капіталу або процесами його кругообігу, вчені в переважній більшості зміщують дослідницькі акценти у фінансову площину і оперують стандартним набором аналітичних фінансових індикаторів, не завжди пояснюючи їх актуальність та відповідність тактичним і стратегічним цілям підприємства. Серед науковців пострадянського простору, що займалися дослідженням різних аспектів проблеми управління капіталом підприємства, особливо слід відмітити наукові праці І. О. Бланка [6, 7]. У своїх наукових дослідженнях вчений досить багатоаспектно дослідив особливості управління капіталом підприємства: з точки зору формування базових концептуальних положень; як виробничим та інвестиційним ресурсом; на стадіях формування, використання та відтворення; в операційній та інвестиційній діяльності підприємства. Однак основний акцент дослідження постійно зміщувався у фінансову площину, що значно звужує контур системного погляду на капітал в умовах розвитку інноваційної економіки.

Основою формування авторської логіки дослідження капіталу підприємства як об'єкта управління є визначення самого терміна «управління», яке полягає в досягненні цілей на основі реалізації певних чітко спрямованих дій. Проведений аналіз цільових моделей підприємства, описаних у сучасній фінансово-економічній літературі, та їх систематизація дозволяють говорити про те, що в контексті розвитку сучасної теорії корпоративних фінансів основна мета полягає в зростанні вартості бізнесу, з точки зору сучасної теорії стратегічного менеджменту – у забезпеченні стійкості конкурентних переваг.

Конкурентоспроможність є рушійною силою розвитку підприємства, формування та зростання його вартості [27, с. 176]. Саме конкурентоспроможність підприємства надає можливості формувати ядро вартості та задовольняти інтереси суб'єктів економічних відносин. Тільки на основі реалізації даної функції підприємство як організаційна форма капіталу характеризується здатністю прирощувати вартість.

В основі сучасної теорії стратегічного менеджменту на даний момент домінуючим є розвиток ресурсного підходу, однією з основних тез якого є те, що джерелом створення конкурентних переваг та забезпечення їх стійкості є ресурси. Проблематика взаємозв'язку ресурсів, вартості та капіталу досліджена в наукових працях вітчизняних вчених О. Мендрула [11], О. Ю. Мірошніченко, Н. В. Ревуцької та О. М. Гончарової [10], І. М. Репіної [28], Н. В. Шевчук [13]. Ми погоджуємося з наведеною аргументацією визначених науковців, що нехтування основних висновків сучасної ресурсної теорії стратегічного менеджменту не дозволяє повною мірою розкрити складний механізм перетворення ресурсів підприємства у його вартість. У контексті даної проблеми досить вдалою є спроба поєднання основних висновків сучасних теорій стратегічного менеджменту та корпоративних фінансів, зроблена Н. Шевчук, яка так пояснює управлінську логіку перетворення ресурсів у додану вартість підприємства: «Будь-яке підприємство використовує матеріальні та нематеріальні ресурси, які визначають можливості підприємства; їх реалізація залежить від компетенцій як самого підприємства, так і компетенцій його робітників. Інновації у даному контексті є інструментом, який сфокусований на формуванні дієвої та конкурентоспроможної бізнес-моделі. На основі ефективно сформованої бізнес-моделі реалізується механізм перетворення ресурсів, здатностей, компетенцій та інновацій в економічну цінність» [14, с. 93]. Далі автор розкриває механізм перетворення цінності в потоки доданої вартості підприємства.

Узагальнення результатів критичного аналізу сучасних інтерпретацій капіталу підприємства дозволило сформулювати авторську логіку дослідження його управлінської суті, в основу якої закладено ресурсний, вартісний та цільовий підходи (рис. 1). Вартісна природа капіталу є незаперечною в сучасній економічній літературі, тому її проблематика буде розглядатися в подальшому з позицій здатності капіталу забезпечувати прирощення вартості підприємства.

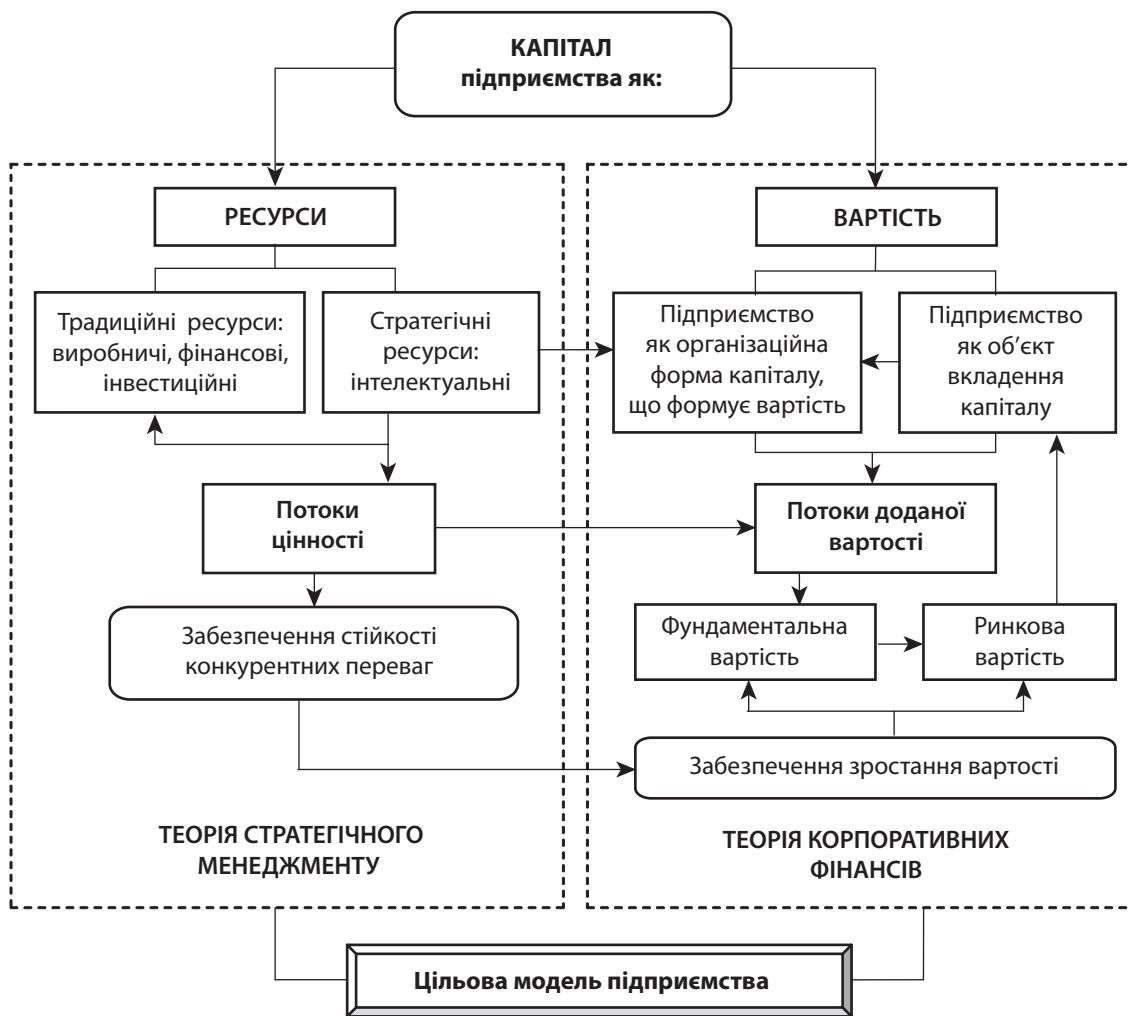

Рис.1. Логіка змістовного наповнення капіталу підприємства як об'єкта економічного управління

Джерело: розробка автора.

Що стосується ресурсного підходу, то варто акцентувати увагу на тому, що погляд на капітал як на економічний ресурс у даній статті дещо відрізняється від традиційного розуміння, яке висвітлює сучасна економічна література. Традиційна ресурсна проблематика капіталу розглядається з позицій виробничого та інвестиційного ресурсу. Ми наголошуємо на тому, що в умовах розвитку інноваційної економіки, коли посилюється залежність ефективності розвитку від накопичення наукових знань та умінь перетворити їх у виробничий ресурс, особливого значення набуває специфічний контур нефінансового капіталу, який включає інтелектуальний та соціальний капітал.

Поява стійкого, системного контуру нефінансового капіталу фіксує відмінності процесу формування вартості та управління, що орієнтоване на її прирощення, та означає суттєві зміни в розумінні механізму формування вартості підприємства, що пов'язано зі зміщенням зусиль не на процес створення продукту шляхом присвоєння ресурсів, а на створення інтелектуального та соціального капіталів як специфічних ресурсів у процесі створення продукту. Також виникає необхідність розширення меж вартісного аналізу капіталу, що виступає катализатором зміни уявлень про змістовне наповнення та аналітичний інструментарій. Дані обставини зумов-

люють доцільність розвитку вартісної моделі аналізу капіталу в напрямку доповнення фінансових вимірювань капіталу стратегічними.

ВИСНОВКИ

Капітал є складною багатоаспектною категорією, еволюція якої відобразила історичний процес розвитку природи, форм руху, динаміки та структури товарного виробництва. Змістовне наповнення капіталу в економічній теорії свідчить про те, що кожне з трактувань містить характеристику певного аспекту, кожний підхід висвітлює частину істини про капітал, але не розкриває його природу повністю. Не наголошуючи на переважному стані конкретного підходу до визначення капіталу, доведено, що його істинна сутність знаходиться на перетині існуючих підходів, а правомірність їх застосування залежить від того ракурсу, в якому піднімається окрема проблема.

В основу авторського управлінського підходу до розкриття сутності капіталу підприємства було закладено вартісний, ресурсний та цільовий підходи, що дозволило розширити змістовні контури дослідження капіталу в контексті розвитку теорії стратегічного менеджменту. В умовах розвитку інноваційної економіки особливого значення набуває специфічний контур нефінансового капіталу, який включає інтелектуальний та соціальний

капітали, що, у свою чергу, фіксує відмінності процесу формування вартості та управління, яке орієнтоване на її прирощення, і зумовлює необхідність подальших досліджень, які пов'язані з розвитком відповідних аналітичних інструментів і механізмів досягнення управлінських цілей у сфері менеджменту капіталу підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Bliss C. Capital Theory and the Distribution of Income / C. Bliss. – North-Holland Publishing, Oxford, 1975.
2. Ивашковская И. Моделирование стоимости компании. Стратегическая ответственность совета директоров : монография / И. Ивашковская. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 430 с.
3. Сысоева Е. Ф. Финансовые ресурсы и капитал организаций: сущность, управление, эффективность использования : монография / Е. Ф. Сысоева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2007. – 248 с.
4. Теплова Т. В. Финансовый менеджмент: управление капиталом и инвестициями / Т. В. Теплова. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 504 с.
5. Ткачева А. В. Управление капиталом коммерческой организации: теория и практика : монография / А. В. Ткачева ; под ред. В. С. Золотарева. – Ростов-на-Дону : Акра, 2010. – 212 с.
6. Бланк И. А. Управление формированием капитала / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2000. – 512 с.
7. Бланк И. А. Управление использованием капитала / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2000. – 650 с.
8. Мельничук Д. П. Капітал як базова категорія економічної науки: сучасні підходи та відображення у теорії людського капіталу / Д. П. Мельничук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – Вип. 2 (23). – С. 181 – 188.
9. Мирошніченко О. Ю. Підходи к трактовке сущности категории «капитал» / О. Ю. Мирошніченко // Управление в социальных и экономических системах : междунар. науч.-практ. конф., 15 мая 2012 г. – Минск : Минский ин-т управления, 2012. – С. 96 – 97.
10. Мірошніченко О. Ю. Управління ресурсами підприємства : навч. посіб. / О. Ю. Мірошніченко, Н. В. Ревуцька, О. М. Гончарова. – К. : ТОВ НВП Інтерсервіс, 2014. – 217 с.
11. Мендрул О. Г. Еволюція та сучасний стан ресурсних концепцій управління підприємством / О. Г. Мендрул, Т. О. Крючковська // Новітні тенденції розвитку управління підприємствами : монографія. / О. С. Федонін, Г. О. Швиданенко та ін. – К. : КНЕУ, 2011. – С. 130 – 136.
12. Шевчук Н. В. Економічна природа капіталізації підприємства / Н. В. Шевчук // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 9. – С. 20 – 26.
13. Шевчук Н. В. Управлінські аспекти капіталізації підприємства / Н. В. Шевчук // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 242. – С. 92 – 96.
14. Шевчук Н. В. Фундаментально-вартісний підхід до визначення ефективності управління ресурсами підприємства / Н. В. Шевчук // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 5 (50). – С. 179 – 185.
15. Тюрго А. Р. Ж. Избранные экономические произведения / А. Р. Ж. Тюрго. – М. : Соцэргиз, 1961. – 172 с.
16. Антология Экономической классики / В. Петти, А. Смит, Д. Рикардо ; сост. И. А. Столяров. – М. : МП «Эконов», 1993. – 475 с.
17. Історія економічних учень : підручник / В. Д. Базилевич, Т. В. Гайдай, Н. І. Гражевська та ін. ; за ред. проф. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2004. – 1300 с.
18. Економічна енциклопедія: у 3 т. / Відп. ред. С. В. Мочерний. – К. : Академія, 2000. – 864 с.
19. Блауг М. Теория процента Фишера / М. Блауг // Экономическая мысль в ретроспективе. – М. : Дело, 1994. – 627 с.
20. Хикс Дж. Стоимость и капитал / Дж. Хикс. – М. : Прогресс, 1993. – 499 с.
21. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Книга I: Процесс производства капитала / К. Маркс. – М. : Политиздат, 1983. – 905 с.
22. Гильфердинг Р. Финансовый капитал / Р. Гильфердинг. – М. : Государственное издательство, 1924. – 481 с.
23. Шумпетер Й. А. История экономического анализа / Пер. с англ. под ред. В. С. Автономова. – В 3 т. Т. 1. – СПб. : Экономическая школа, 2001. – 552 с.
24. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. А. Шумпетер. – М. : Эксмо, 2008. – 864 с.
25. Азізова К. М. Система контролінгу капіталу підприємства / К. М. Азізова // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Серія: Економічні науки. – Чернівці : Книги – XXI, 2010. – № 1 (37). – С. 75 – 83.
26. Чмутова І. М. Обґрунтування рівнів відхилень підконтрольних показників функціонування капіталу підприємства / І. М. Чмутова, К. М. Азізова // Коммунальное хозяйство городов : науч.-тех. сб. Серия: Экономические науки. – К. : Видавництво «Техніка», 2011. – № 98. – С. 198–206.
27. Кудина М. В. Теория стоимости компании : монография / М. В. Кудина. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 368 с.
28. Репіна І. М. Активи підприємства: таксономія, діагностика та управління : монографія / І. М. Репіна. – К. : КНЕУ, 2012. – 274 с.

Науковий керівник – Нусінов В. Я., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аналізу, аудита та адміністрування підприємств гірничо-металургійного комплексу ДВНЗ «Криворізький національний університет»

REFERENCES

- Azizova, K. M. "Systema kontrolinhu kapitalu pidpriemstva" [The system of controlling capital of the company]. *Naukovyi visnyk ChTEI KNTUEU. Seriya "Ekonomiczni nauky"*, no. 1 (37) (2010): 75-83.
- Blank, I. A. *Upravlenie formirovaniem kapitala* [Management of capital formation]. Kyiv: Nika-Tsentr, 2000.
- Blank, I. A. *Upravlenie ispolzovaniem kapitala* [The management of the capital]. Kyiv: Nika-Tsentr, 2000.
- Bazilevich, V. D. et al. *Istoriia ekonomicheskikh ucheniy* [History of Economic Thought]. Kyiv: Znanie, 2004.
- Blaug, M. "Teoriia protsenta Fishera" [Theory percent Fisher]. In *Ekonomicheskaia mysl v retrospektive*. Moscow: Delo, 1994.
- Bliss, C. *Capital Theory and the Distribution of Income*. Oxford: North-Holland Publishing, 1975.
- Chmutova, I. M., and Azizova, K. M. "Obgruntovannia rivniv vidkhylen pidkontrolnykh pokaznykiv funktsionuvannia kapitalu pidpriemstva" [Justification level variations controlled parameters of functioning capital company]. *Kommunalnoe khoziaistvo horodov. Seriya "Ekonomycheskye nauky"*, no. 98 (2011): 198-206.
- Ekonomiczna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2000.
- Gilferding, R. *Finansovyy kapital* [Financial capital]. Moscow: Gosudarstvennoe izdatelstvo, 1924.
- Ivashkovskaia, I. *Modelirovanie stoimosti kompanii. Strategicheskaiia otvetstvennost soveta direktorov* [Simulation value. Strategic responsibility of the Board of Directors]. Moscow: INFRA-M, 2009.
- Khiks, Dzh. *Stoimost i kapital* [Value and Capital]. Moscow: Progress, 1993.
- Kudina, M. V. *Teoriia stoimosti kompanii* [The theory of value]. Moscow: INFRA-M, 2010.

Melnychuk, D. P. "Kapital iak bazova katehoriia ekonomichnoi nauky: suchasni pidkhody ta vidobrazhennia u teorii liudskoho kapitalu" [Capital as a basic category of economic science: new approaches and reflected in the human capital theory]. *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, no. 2 (23) (2012): 181-188.

Mendrul, O. H., and Kriuchkovska, T. O. "Evolutsiia ta suchasnyi stan resursnykh kontseptsii upravlinnia pidpriemstvom" [Evolution and current state of the resource management concepts now]. In *Novitni tendentsii rozvytku upravlinnia pidpriemstvamy*, 130-136. Kyiv: KNEU, 2011.

Marks, K. "Protsess proizvodstva kapitala" [The production process of capital]. In *Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii*. Moscow: Politizdat, 1983.

Miroshnichenko, O. Yu. "Podkhody k traktovke sushchnosti kategorii «kapital»" [Approaches to the interpretation of the essence category of "capital"]. *Upravlenie v sotsialnykh i ekonomicheskikh sistemakh*. Minsk: MUU, 2012.96-97.

Miroshnichenko, O. Yu., Revutska, N. V., and Honcharova, O. M. *Upravlinnia resursamy pidpriemstva* [Enterprise Resource Planning]. Kyiv: NVP Interservis, 2014.

Petti, V., Smit, A., and Rikado, D. *Antologiiia ekonomicheskoy klassiki* [Anthology of economic classics]. Moscow: MP Ekonom, 1993.

Riepina, I. M. *Aktyvy pidpriemstva: taksonomiia, diahnozyka ta upravlinnia* [The assets of the enterprise: taxonomy, diagnosis and management]. Kyiv: KNEU, 2012.

Shevchuk, N. V. "Fundamentalno-vartisnyi pidkhid do vyznachennia efektyvnosti upravlinnia resursamy pidpriemstva" [Fundamentally-cost approach to determine the effectiveness of enterprise resources]. *Naukovyi visnyk PUET. Seriia "Ekonomichni nauky"*, no. 5 (50) (2011): 179-185.

Shevchuk, N. V. "Upravlinski aspekty kapitalizatsii pidpriemstva" [Managerial aspects capitalization companies]. *Kultura narodov Prychernomoria*, no. 242 (2012): 92-96.

Shumpeter, Y. A. *Istoriia ekonomicheskogo analiza* [History of Economic Analysis]. St. Petersburg: Ekonomicheskaiia shkola, 2001.

Shumpeter, Y. A. *Teoriia ekonomicheskogo rozvitiia. Kapitalizm, sotsializm i demokratiia* [The theory of economic development. Capitalism, Socialism and Democracy]. Moscow: Eksmo, 2008.

Sysoeva, E. F. *Finansovye resursy i kapital organizatsiy: sushchnost, upravlenie, effektivnost ispolzovaniia* [Financial resources and capital organizations: the nature, management, efficiency of use]. Voronezh: Izdatelstvo VGU, 2007.

Shevchuk, N. V. "Ekonomichna pryroda kapitalizatsii pidpriemstva" [The economic nature of the capitalization of the company]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9 (2013): 20-26.

Tiurgo, A. R. Zh. *Izbrannye ekonomicheskie proizvedeniia* [Selected economic works]. Moscow: Sotsekiz, 1961.

Teplava, T. V. *Finansovyy menedzhment: upravlenie kapitalom i investitsiiami* [Financial management: management of capital and investment]. Moscow: GU VShE, 2000.

Tkacheva, A. V. *Upravlenie kapitalom kommercheskoy organizatsii: teoriia i praktika* [Managing capital of the commercial organization: theory and practice]. Rostov-na-Donu: Akra, 2010.

УДК 338.001.36

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО РЫНКА

© 2014 ДОРОВСКОЙ А. В.

УДК 338.001.36

Доровской А. В. Тенденции и перспективы развития европейского фармацевтического рынка

Рассмотрены изменения состояния европейского фармацевтического рынка в последнее десятилетие, его объем и темпы роста. Показаны основные факторы, влиянием которых обусловлены темпы развития европейского фармацевтического рынка, а также новые тенденции, привнесенные развитием рынков новых стран – участниц ЕС. Среди тенденций обозначены как позитивные, так и проблемные, требующие совершенствования законодательства европейских стран в сфере здравоохранения. Показаны характерные черты отдельных рынков Западной Европы.

Ключевые слова: темпы рынка, «формирующиеся» рынки, воспроизведенные препараты, реимбурсация.

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Библ.:** 14.

Доровской Александр Викторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры промышленной фармации и экономики, Национальный фармацевтический университет (ул. Пушкинская, 53, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: office@zt.com.ua

УДК 338.001.36

Доровський О. В. Тенденції та перспективи розвитку європейського фармацевтичного ринку

Розглянуто зміни стану європейського фармацевтичного ринку в останнє десятиліття, його обсяг і темпи зростання. Показані основні фактори, впливом яких обумовлені темпи розвитку європейського фармацевтичного ринку, а також нові тенденції, привнесені розвитком ринків нових країн – учасниць ЄС. Серед тенденцій позначені як позитивні, так і проблемні, що вимагають вдосконалення законодавства європейських країн у сфері охорони здоров'я. Показано характерні риси окремих ринків Західної Європи.

Ключові слова: темпи ринку, ринки, що формуються, відтворені препарати, реімбурсація.

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 14.

Доровський Олександр Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри промислової фармации та економіки, Національний фармацевтичний університет (вул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

E-mail: office@zt.com.ua

UDC 338.001.36

Dorovsky O. V. Trends and Prospects of Development of the European Pharmaceutical Market

The changes of state of the European pharmaceutical market in the last decade was examined, its volume and rate of growth. The article shows the main factors which influence the pace of development of the European pharmaceutical market, as well as new trends brought about by the development of markets for new countries – EU member states. Among the trends were indicated both positive and problematic, requiring the improvement of the legislation of the European countries in the health sector. The characteristics of individual markets of Western Europe were shown.

Key words: the pace of the market, emerging markets, generics, reimbursement. **Pic.:** 8. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 14.

Dorovsky Oleksandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Industrial Pharmacy and Economics, National Pharmaceutical University (vul. Pushkinska, 53, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: office@zt.com.ua

Melnychuk, D. P. "Kapital iak bazova katehoriia ekonomichnoi nauky: suchasni pidkhody ta vidobrazhennia u teorii liudskoho kapitalu" [Capital as a basic category of economic science: new approaches and reflected in the human capital theory]. *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, no. 2 (23) (2012): 181-188.

Mendrul, O. H., and Kriuchkovska, T. O. "Evolutsiia ta suchasnyi stan resursnykh kontseptsii upravlinnia pidpriemstvom" [Evolution and current state of the resource management concepts now]. In *Novitni tendentsii rozvytku upravlinnia pidpriemstvamy*, 130-136. Kyiv: KNEU, 2011.

Marks, K. "Protsess proizvodstva kapitala" [The production process of capital]. In *Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii*. Moscow: Politizdat, 1983.

Miroshnichenko, O. Yu. "Podkhody k traktovke sushchnosti kategorii «kapital»" [Approaches to the interpretation of the essence category of "capital"]. *Upravlenie v sotsialnykh i ekonomicheskikh sistemakh*. Minsk: MUU, 2012.96-97.

Miroshnichenko, O. Yu., Revutska, N. V., and Honcharova, O. M. *Upravlinnia resursamy pidpriemstva* [Enterprise Resource Planning]. Kyiv: NVP Interservis, 2014.

Petti, V., Smit, A., and Rikado, D. *Antologiiia ekonomicheskoy klassiki* [Anthology of economic classics]. Moscow: MP Ekonom, 1993.

Riepina, I. M. *Aktyvy pidpriemstva: taksonomiia, diahnozyka ta upravlinnia* [The assets of the enterprise: taxonomy, diagnosis and management]. Kyiv: KNEU, 2012.

Shevchuk, N. V. "Fundamentalno-vartisnyi pidkhid do vyznachennia efektyvnosti upravlinnia resursamy pidpriemstva" [Fundamentally-cost approach to determine the effectiveness of enterprise resources]. *Naukovyi visnyk PUET. Seriia "Ekonomichni nauky"*, no. 5 (50) (2011): 179-185.

Shevchuk, N. V. "Upravlinski aspekty kapitalizatsii pidpriemstva" [Managerial aspects capitalization companies]. *Kultura narodov Prychernomoria*, no. 242 (2012): 92-96.

Shumpeter, Y. A. *Istoriia ekonomicheskogo analiza* [History of Economic Analysis]. St. Petersburg: Ekonomicheskaiia shkola, 2001.

Shumpeter, Y. A. *Teoriia ekonomicheskogo rozvitiia. Kapitalizm, sotsializm i demokratiia* [The theory of economic development. Capitalism, Socialism and Democracy]. Moscow: Eksmo, 2008.

Sysoeva, E. F. *Finansovye resursy i kapital organizatsiy: sushchnost, upravlenie, effektivnost ispolzovaniia* [Financial resources and capital organizations: the nature, management, efficiency of use]. Voronezh: Izdatelstvo VGU, 2007.

Shevchuk, N. V. "Ekonomichna pryroda kapitalizatsii pidpriemstva" [The economic nature of the capitalization of the company]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9 (2013): 20-26.

Tiurgo, A. R. Zh. *Izbrannye ekonomicheskie proizvedeniia* [Selected economic works]. Moscow: Sotsekiz, 1961.

Teplava, T. V. *Finansovyy menedzhment: upravlenie kapitalom i investitsiiami* [Financial management: management of capital and investment]. Moscow: GU VShE, 2000.

Tkacheva, A. V. *Upravlenie kapitalom kommercheskoy organizatsii: teoriia i praktika* [Managing capital of the commercial organization: theory and practice]. Rostov-na-Donu: Akra, 2010.

УДК 338.001.36

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО РЫНКА

© 2014 ДОРОВСКОЙ А. В.

УДК 338.001.36

Доровской А. В. Тенденции и перспективы развития европейского фармацевтического рынка

Рассмотрены изменения состояния европейского фармацевтического рынка в последнее десятилетие, его объем и темпы роста. Показаны основные факторы, влиянием которых обусловлены темпы развития европейского фармацевтического рынка, а также новые тенденции, привнесенные развитием рынков новых стран – участниц ЕС. Среди тенденций обозначены как позитивные, так и проблемные, требующие совершенствования законодательства европейских стран в сфере здравоохранения. Показаны характерные черты отдельных рынков Западной Европы.

Ключевые слова: темпы рынка, «формирующиеся» рынки, воспроизведенные препараты, реимбурсация.

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Библ.:** 14.

Доровской Александр Викторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры промышленной фармации и экономики, Национальный фармацевтический университет (ул. Пушкинская, 53, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: office@zt.com.ua

УДК 338.001.36

Доровський О. В. Тенденції та перспективи розвитку європейського фармацевтичного ринку

Розглянуто зміни стану європейського фармацевтичного ринку в останнє десятиліття, його обсяг і темпи зростання. Показані основні фактори, впливом яких обумовлені темпи розвитку європейського фармацевтичного ринку, а також нові тенденції, привнесені розвитком ринків нових країн – учасниць ЄС. Серед тенденцій позначені як позитивні, так і проблемні, що вимагають вдосконалення законодавства європейських країн у сфері охорони здоров'я. Показано характерні риси окремих ринків Західної Європи.

Ключові слова: темпи ринку, ринки, що формуються, відтворені препарати, реімбурсація.

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 14.

Доровський Олександр Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри промислової фармации та економіки, Національний фармацевтичний університет (вул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

E-mail: office@zt.com.ua

UDC 338.001.36

Dorovsky O. V. Trends and Prospects of Development of the European Pharmaceutical Market

The changes of state of the European pharmaceutical market in the last decade was examined, its volume and rate of growth. The article shows the main factors which influence the pace of development of the European pharmaceutical market, as well as new trends brought about by the development of markets for new countries – EU member states. Among the trends were indicated both positive and problematic, requiring the improvement of the legislation of the European countries in the health sector. The characteristics of individual markets of Western Europe were shown.

Key words: the pace of the market, emerging markets, generics, reimbursement. **Pic.:** 8. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 14.

Dorovsky Oleksandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Industrial Pharmacy and Economics, National Pharmaceutical University (vul. Pushkinska, 53, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: office@zt.com.ua

Рынок фармацевтической продукции является одним из важнейших стратегических секторов для экономики и социального развития любой страны мира. Его уникальность заключается в социальной составляющей его функционирования, направленного на удовлетворение потребностей населения в сохранении, улучшении и восстановлении здоровья. Всё это позволяет отнести данный сектор рынка к категории жизненно необходимых.

В настоящее время мировая фармацевтическая отрасль является одной из активно развивающихся. Согласно данным, публикуемым на протяжении многих лет лондонской газетой Financial Times о 500 ведущих компаниях мира, доля фармации в общем объеме рыночной капитализации 500 ведущих мировых компаний, начиная с 1997 г., составляла не менее 13%.

Фармацевтический рынок ЕС является одним из крупнейших мировых региональных рынков. Специфика этого фармрынка состоит в том, что он располагается на обширной территории, в него входят 28 стран как Западной, так и Восточной Европы. Организация Европейского Союза привела к определенным изменениям фармрынка, что сказалось на его объеме и структуре. В начале XXI в. фармацевтический рынок ЕС преобразился (в 2004, 2007 и 2013 гг. он пополнился новыми странами). Количество стран-участниц выросло с начальных шести – Бельгии, Германии, Италии, Люксембурга, Нидерландов и Франции – до 28 путём последовательных расширений, и в настоящее время численность населения ЕС составляет свыше 500 млн чел. Три государства Западной Европы, которые предпочли не присоединяться к союзу, частично участвуют в союзной экономике: Лихтенштейн и Норвегия входят в общий рынок через Европейскую экономическую зону, Швейцария имеет двусторонние договоры; карликовые государства Европы – Андорра, Ватикан, Монако и Сан-Марино – используют евро и поддерживают отношения с ЕС через различные договоры о кооперации. В настоящее время фармацевтический рынок ЕС оценивается в более чем 140 млрд долл. (рис. 1).

Отметим, что развитие европейского рынка неравномерно, однако высокий уровень, превышающий в отдельные годы уровень общемирового фармрынка, свидетельствует о его высоком потенциале. На европейском фармацевтическом рынке существует естественная региональная сегментация. Лидерами рынка являются пять стран, совокупный объем продаж которых составляет больше 50% рынка. Это рынки Германии, Франции, Великобритании, Италии и Испании. Наиболее развивающимся из них является рынок Франции, лидером по объему продаж – рынок Германии, а наименее растущим – Великобритания (рис. 2).

Лидерство Германии и Франции обеспечивает им преимущество перед остальными участниками европейского фармрынка, при этом увеличиваются их шансы на проведение политики как на локальном, так и на международном фармрынках. С расширением ЕС фармрынок не только расширил свои границы, приобретая новые географические контуры. Более важно, что существенно изменились его структура, состав участников и регуляторные условия. В конкуренцию включились страны бывшего социалистического лагеря: Венгрия, Польша, Чехия, Румыния, Болгария, Словакия, Словения, страны Балтии и др. Для мирового фармрынка его европейский сегмент – это новые возможности, сферы влияния и проведения политики по совершенствованию фармотрасли (рис. 3; табл. 1) [1, 11].

Как видно из приведенных данных, темпы роста фармрынков экономически развитых стран замедляются, а рынок стран, вступивших в ЕС за последнее десятилетие, обнаруживает значительный потенциал. Так, если средние темпы роста рынка Центральной и Восточной Европы в 2010 г. находились в пределах 8 – 9%, то темпы роста EU-5 старых стран-участниц (Франция, Германия, Великобритания, Испания и Италия) в том же году – в пределах 2,6% [11]. Согласно прогнозам «IMS Health», динамика прироста/убыли расходов на лекарственные средства в странах

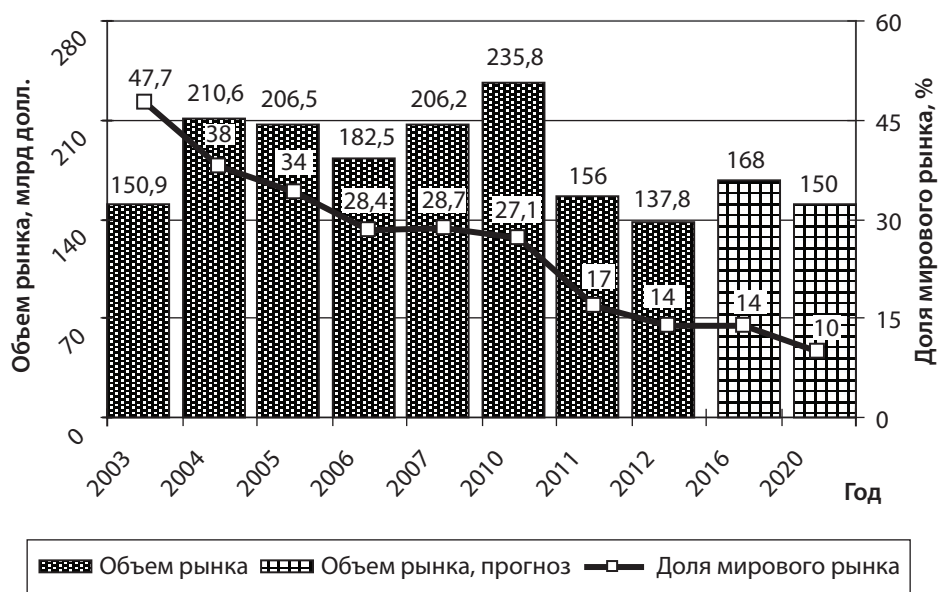

Рис. 1. Показатели европейского фармацевтического рынка [11]

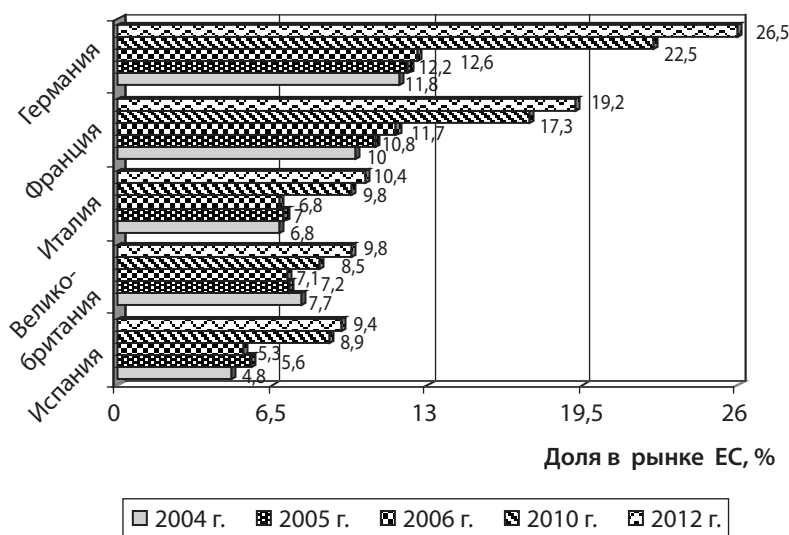

Рис. 2. Региональная сегментация европейского фармрынка

Источник: составлено по материалам [1, 4, 8, 9].

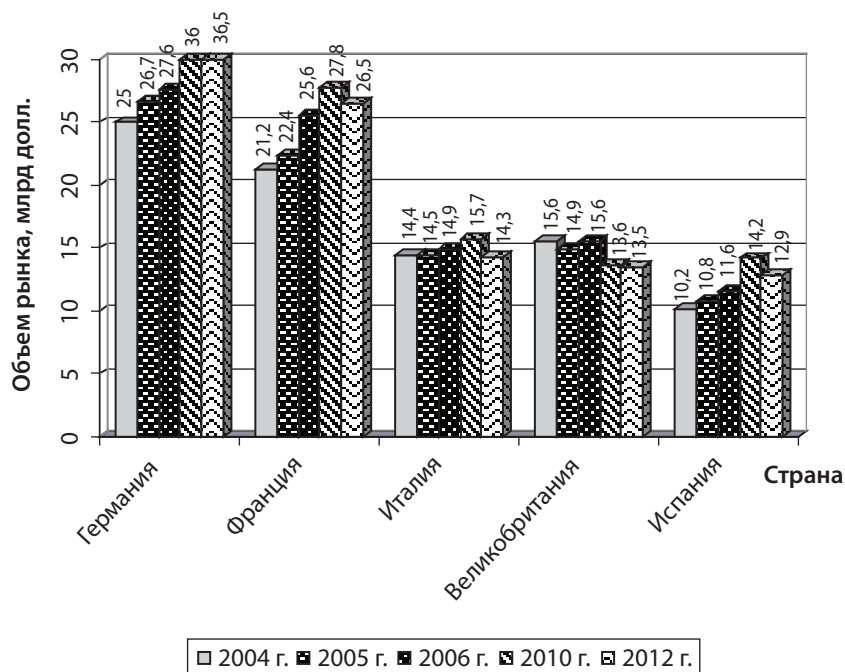

Рис. 3. Лидеры европейского фармрынка, 2004 – 2012 гг.

Источник: составлено по материалам [1, 4, 8, 10].

EU-5 в 2013 – 2016 гг. будет варьировать в пределах от –1 до +2%. По прогнозам исследовательского агентства «Datamonitor», темпы роста EU-5 начнут увеличиваться лишь с 2017 г. (рис. 4).

В EU-5 странах последствия экономического кризиса повлияют на потенциал инновационных лекарственных препаратов, их доступность и уровень возмещения расходов. По мнению крупнейших аналитических агентств, на уровень государственных расходов на лекарственные средства в странах ЕС в ближайшие годы будет влиять ряд факторов:

1. Появление на рынке новых оригинальных препаратов. Массовая потеря препаратами-блокбастерами патентной защиты стимулирует фармацевтические компании разрабатывать и выпускать новые оригиналь-

ные препараты. Однако Европейской Комиссией в докладе 2008 г. отмечено, что исследовательские центры перемещаются из Европы в США и в Азию, что связано, с одной стороны, со значительно меньшими расходами на исследования и разработки в азиатских странах, в частности, в Индии и Китае, с другой стороны, – с возможностью осуществлять большие затраты со стороны концернов США [8]. В 2001 – 2006 гг. в европейских странах было закрыто 18 исследовательских центров 22-х международных фармаконцернов, в то время как те же компании открыли 14 таких центров в Азии и 6 – в США. Количество новых фармацевтических субстанций в мире ежегодно уменьшается, но в Европе эта тенденция заметнее, чем в США [3]. Тем не менее, прогнозируется, что, начиная с 2012 г., на рынок ЕС будет

Развитие фармрынка стран Центральной и Восточной Европы

Страна	Объем рынка, млн долл.					
	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2010 г., прирост, %
Польша	4890	5130	5370	5921	7024	15,7
Румыния	1990	2160	2310	2611	3054	14,5
Венгрия	2710	2824	2942	2518	2787	9,6
Чехия	1890	1985	2123	2541	2756	7,8
Словакия	830	880	940	1519	1611	5,7
Болгария	600	642	706	865	984	12,1
Словения	583	–	–	689	729	5,5
Литва	447	476	507	515	533	3,2
Латвия	394	416	440	303	332	8,9
Эстония	207	233	253	190	228	16,7
Всего	15 221	15 466	16 361	17 672	20 038	

Источник: составлено по материалам [11].

выведено около 254 инновационных ЛС, что может положительно повлиять на рост расходов [7].

2. *Появление на рынке новых генерических препаратов.* Рост рынка генериков в Европе оказывает существенное влияние на развитие европейской фармацевтической индустрии. Присоединение фармацевтической индустрии стран Центральной и Восточной Европы является дальнейшим стимулом к росту европейского рынка генериков, так как они традиционно составляют большую часть бизнес-моделей этих стран. Ожидается, что в течение 5 лет, начиная с 2012 г., на рынок будет выведено более 200 наименований генерических препаратов. Доля генерических препаратов на фармрынках стран ЕС в денежном выражении колеблется от 25% до 90 – 95%. Высокий уровень пенетрации генериков прослеживается в Германии (85%), Польше (85%), Великобритании (80%) и Франции (80%). В некоторых странах

стоимость генериков регулируется государственными органами (Франция, Польша, Греция, Португалия, Венгрия), в других странах ценообразование происходит под влиянием конкурентных сил (Великобритания, Германия). Разница в цене между оригинальными и генерическими препаратами варьирует от 45% в Польше до 75% в Великобритании (табл. 2) [7].

Доля генериков в структуре рынка в натуральном выражении к концу первого года их присутствия в среднем достигает 30%, в конце второго – 45% [6].

3. *Государственная регуляторная политика и стратегия сдерживания расходов.* Глобальный экономический спад и увеличение расходов на здравоохранение способствуют установлению определенных регуляторных мер в странах ЕС, включая сокращение государственных расходов на здравоохранение и регулирование уровня цен на ЛС, и компенсаций в рамках системы

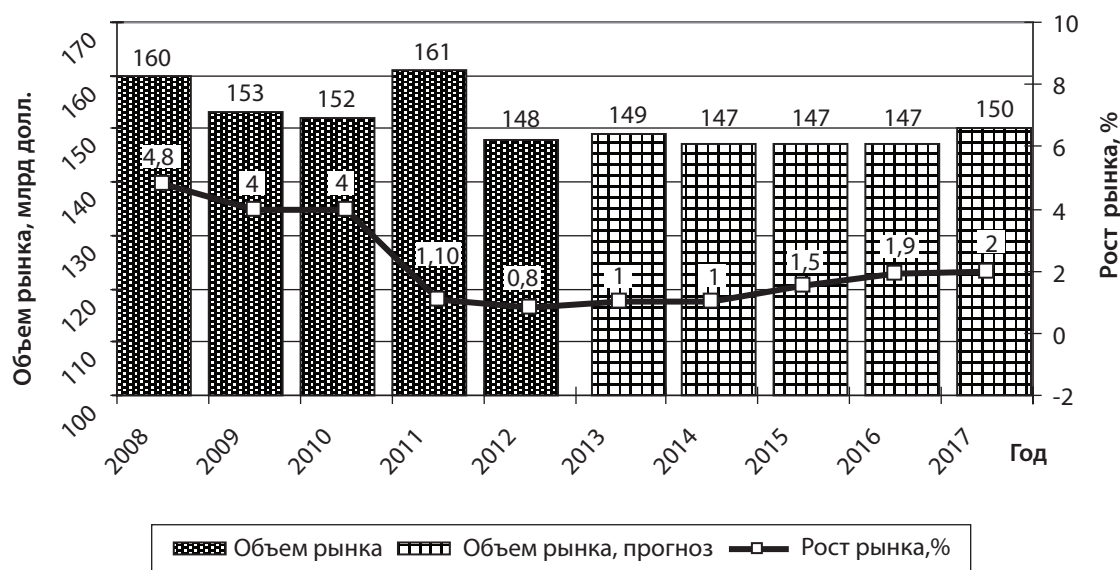

Рис. 4. Показатели фармрынка ключевых стран ЕС EU-5

Источник: [12, 13].

Показатели государственного регулирования рынка генерических препаратов в отдельных странах-членах ЕС*

Страна	Время выхода генериков на рынок после получения разрешения на продажу, дней	Доля генериков в структуре государственных расходов (в денежном выражении), %	Средняя разница в цене между оригинальным препаратом и генериком, %	Средний уровень реимбурсации, %
Великобритания	0	80	75	100
Германия	0	85	55	90
Франция	60	80	60	69
Польша	180	85	45	62,5
Португалия	149	25	60	81,6
Венгрия	45	100	55	67

* Выбор стран обусловлен их неоднородностью в отношении таких параметров, как размер рынка, дата вступления в ЕС, объем ВВП, объем расходов на здравоохранение, механизм регулирования рынка генерических препаратов и система реимбурсации [7].

реимбурсации. Объем государственных расходов на ЛС в странах – участницах ЕС, по данным аналитиков, наиболее чувствителен к изменениям в сфере регулирования рынка генерических препаратов и биоаналогов. Распространение биоаналогов через госпитальный сектор, увеличение доли генерических препаратов на фармрынке являются наиболее целесообразными методами оптимизации государственных расходов на ЛС. Доля расходов на ЛС пятерки ключевых фармрынков ЕС (Франция, Германия, Великобритания, Испания и Италия) в структуре мировых расходов к 2016 г. уменьшится до 13% по сравнению с предыдущими годами. Последние нормативные изменения в ЕС направлены на улучшение системы оценивания эффективности ЛС (в соотношении польза/риск). Кроме того, в последние годы были внесены изменения в законодательство по фармаконадзору, обеспечивающие правовую базу для Европейской комиссии и других компетентных органов для контроля соответствия препаратов современным требованиям безопасности, качества и эффективности, предотвращения нерационального использования рецептурных ЛС в системе реимбурсации.

Все европейские страны используют смешанную систему финансирования расходов на здравоохранение: государственное и частное финансирование. Доля государства в структуре расходов на здравоохранение (для анализа тенденций выбраны страны с разным уровнем ВВП на душу населения) по итогам 2010 г. варьировала в пределах от 64% в Венгрии до 83% в Великобритании. В среднем же по ЕС в 2010 г. государством было профинансировано 73% расходов на здравоохранение (рис. 5).

В странах ЕС существуют значительные различия в и объемах расходов на ЛС на душу населения (рис. 6).

Как свидетельствуют приведенные данные, расходы на ЛС в среднем по ЕС составляли 1,6% ВВП. В приведенных странах этот показатель варьировал в пределах от 1% в Великобритании до 2,6% в Венгрии. В период 2013 – 2016 гг., по прогнозам Исполнительного агентства по вопросам здравоохранения и защиты прав потребителей (*Executive agency for health and consumers – EAHС*), в ряде старых стран – участниц ЕС ожидается сокращение государственных расходов на ЛС в связи с увеличением доли генерических препаратов на фарм-

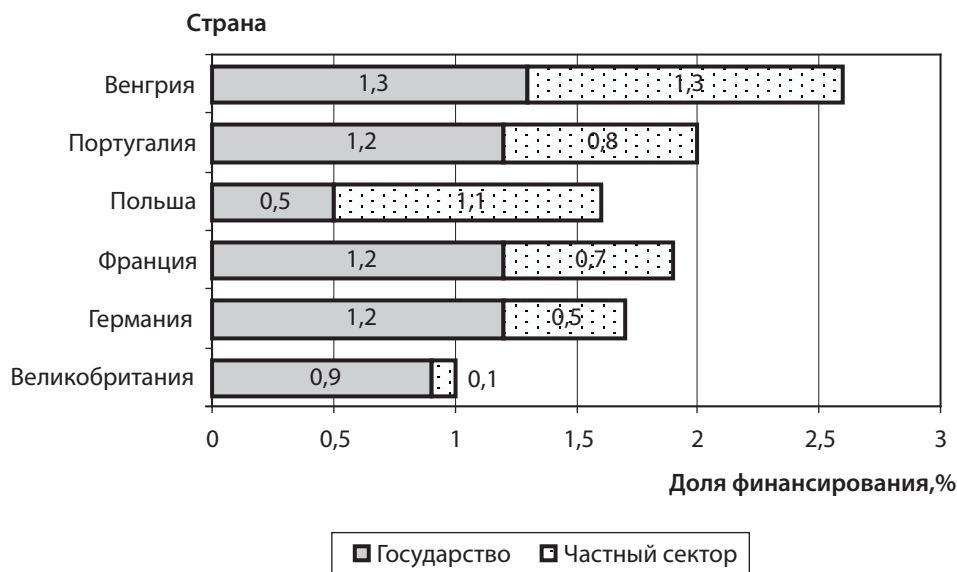

Рис. 5. Доля расходов на лекарственные средства в ВВП стран – участниц ЕС, 2010 г. [7]

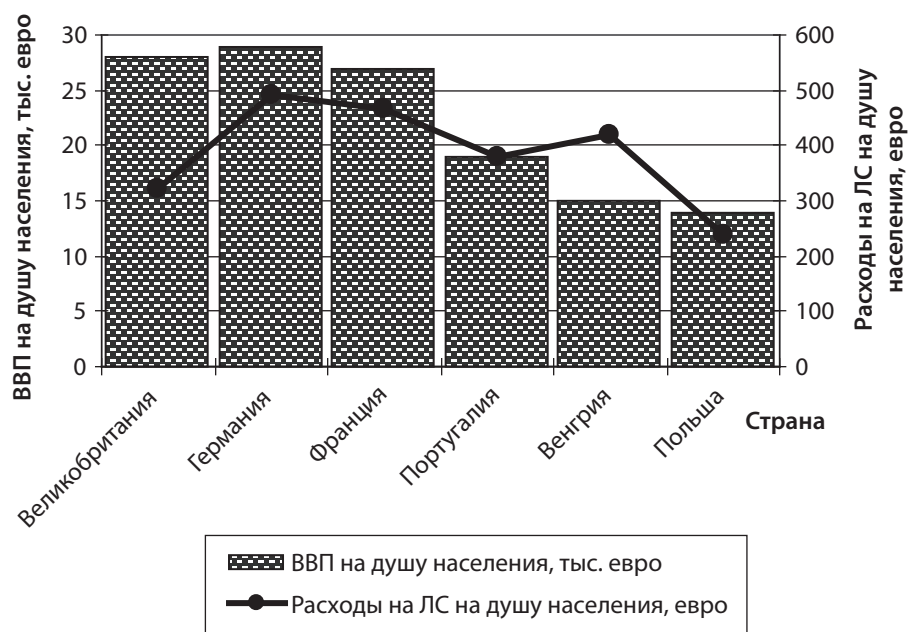

Рис. 6. Расходы на ЛС и ВВП на душу населения в отдельных странах ЕС, 2010 г. [12]

рынках. Для «фармирующихся рынков», напротив, прогнозируется увеличение государственных расходов на обеспечение пациентов инновационными препаратами. Кумулятивный эффект от экономии за счет дженериков и дополнительных расходов на оригинальные препараты, как ожидается, приведет к сокращению государственных расходов на ЛС [7].

4. *Старение населения.* В конце XX – начале XXI вв. расходы государств и страховых организаций на медицинскую помощь быстро увеличивались. Появление новых технологий в медицине, разработка и внедрение в клиническую практику инновационных ЛС требовали все больших финансовых ресурсов. В то же время прогресс фармакотерапии позволил достичь значительных успехов здравоохранения, вывести из перечня неизлечимых множество болезней, повысить качество жизни населения. Результатом медико-фармацевтического прогресса совместно с эффективной системой обеспечения доступности медицинской помощи стали демографические сдвиги: ожидаемая продолжительность жизни растет, население Европы неуклонно стареет. Старение населения и, как следствие, растущая распространенность хронических заболеваний определяет повышение спроса на медицинские услуги и ЛС, что приводит к увеличению расходов.

5. *Препятствия для свободной конкуренции на фармрынке ЕС.* В 2008 г. Европейской комиссией обнаружен ряд тенденций в отрасли, нарушающих принципы свободной конкуренции. Главный вопрос – ограниченность доступа на европейский рынок новой дженерической и оригинальной продукции, препятствующее поддержанию в еврозоне эффективной конкурентной среды:

- ✦ производители дженериков сталкиваются с проблемами на пути регистрации и лонча (вывода на рынок) своих воспроизведенных препаратов;
- ✦ барьеры при регистрации ЛС в странах – членах ЕС и препятствия на пути свободной торговли препаратами;

- ✦ дефицит объективной и доступной информации о лекарственных средствах;
- ✦ использование средств патентного и иных видов давления против производителей дженериков: патентные споры; специальные условия патентных соглашений; давление на национальные регуляторные органы и др. [3, 6].

Стоимость фрагментированной системы европейского патентования является более дорогостоящей для обеспечения патентных прав в разных странах. Оценка расходов на администрирование патента варьируется от 130 до 290 млн евро в год. Эти расходы являются не только потерями для фирм, претендующих на патентную защиту, но и в конечном итоге для потребителей ЛС, поскольку они влияют на повышение цены.

6. *Рост оборота фальсифицированных ЛС.* Глобализация фармацевтической промышленности принесла с собой не только новые шансы, но и существенные риски. Все чаще фармкомпании строят свои предприятия вне традиционных рынков, развивая международное сотрудничество: ЛС, продаваемое в ЕС, теперь нередко представляет собой продукт европейских исследований и разработок, клинических исследований, проведенных в Индии, субстанции, поставленной из Китая, упаковки, произведенной в ЕС. Новая организация труда в глобальном масштабе сделала возможным рост оборота фальсифицированных ЛС. Комплекс предложений Еврокомиссии по преодолению негативных тенденций содержит инициативы по 4-м направлениям [3, 6]:

- ✦ улучшение доступа на рынок новых ЛС и стимулирование инновационных разработок;
- ✦ борьба с фальсификацией и нелегальным оборотом ЛС;
- ✦ обеспечение населения высококачественной и доступной информацией о ЛС рецептурного отпуска;
- ✦ создание общеевропейской системы фармаконадзора.

Фармацевтическая еврозона теперь рассматривается в контексте глобальных взаимосвязей, а не в качестве сепаратного сегмента мирового фармрынка; системным проблемам отрасли придается большее значение; негативные тенденции в отрасли послужили к разработке законодательных требований прямого действия и дальнейшей гармонизации политики в сфере ценообразования и возмещения затрат. В качестве злоупотреблений признаются прямое или косвенное установление несправедливых цен или условий торговли; ограничение производства, продаж или технического развития, приносящее вред потребителям; создание неравных условий для партнеров, участвующих в эквивалентных транзакциях; противодействие ограничению параллельного импорта, связанного с различиями в подходах к ценовому регулированию в странах ЕС и др. [2, 6, 14].

7. Стремление новых стран – участниц ЕС к импортозамещению. Согласно мнению экономистов, доходы страны определяются ее внешнеторговым балансом. На этой основе принято выделять две модели развития национальной экономики. Первая предполагает преимущественную ориентацию на внешний рынок – это экспортоориентированная модель. Вторая ориентирована на импортозамещение. В первом случае развитие обеспечивается за счет притока в страну средств, которые затем направляются на развитие локального сектора экономики. В итоге увеличивается емкость внутреннего рынка. Политика импортозамещения предполагает развитие экономики преимущественно за счет внутренних ресурсов страны. Для поддержания конкурентоспособности локального товаропроизводителя вводятся меры по ограничению конкуренции со стороны импортной продукции, в частности, путем введения дополнительных налогов на импортируемые товары и искусственного завышения обменного курса национальной валюты. Большинство стран предпочли в ходе индустриального развития вначале укрепить внутренний рынок с помощью политики импортозамещения,

а затем перейти к модели экспортоориентированной экономики. Страны Западной Европы и США впервые воспользовались данной стратегией в XIX в. для поддержки собственной промышленности, широкое распространение она получила уже в середине XX века в развивающихся странах. Тенденции в мировой экономике, безусловно, нашли свое отражение и в фармацевтическом сегменте. Импорт аккумулирует львиную долю фармацевтических рынков многих стран мира. Самым крупным мировым экспортером и импортером фармацевтической продукции является ЕС. В структуре фармрынков стран ЕС, даже среди крупнейших мировых производителей фармпродукции, показатели импорта превышают объем продукции локального производства в процентном выражении (рис. 7).

Так, доля продукции локального производства на фармрынке мирового лидера по объемам экспорта – Германии – составляет 44%, а Франции и Великобритании, входящих в топ-10 крупнейших экспортеров, – 18 и 31% соответственно. Следует отметить, что объем производства фармпродукции в этих странах значительно превышает таковой внутреннего рынка. Таким образом, большая доля произведенной продукции идет на экспорт. Это свидетельствует о том, что фармацевтические компании сделали выбор в пользу удешевления продукции за счет увеличения масштабов производства и оптимального использования местных ресурсов. В некоторых странах объем импорта и экспорта сопоставим, и при этом достаточно велик. Многие страны ЕС сохраняют положительное сальдо торгового баланса в фармацевтическом сегменте, например, Германия, Бельгия, Франция, Великобритания, Ирландия (рис. 8).

В свою очередь для стран, недавно ставших членами ЕС (Польша, Словакия, Румыния), свойственно превышение импорта над экспортом. Таким образом, тенденции импортозамещения характерны для стран, стремящихся к развитию собственного фармацевтического сектора, и начинают ослабевать по достижении его конкурентоспособности.

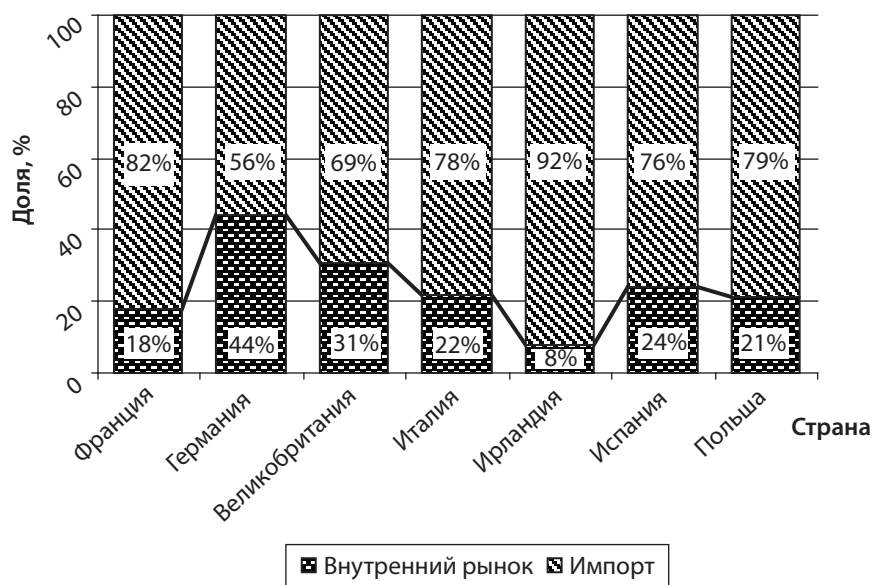

Рис. 7. Структура фармрынков некоторых стран ЕС в разрезе продукции локальных и зарубежных производителей в денежном выражении, 2009 г. [13]

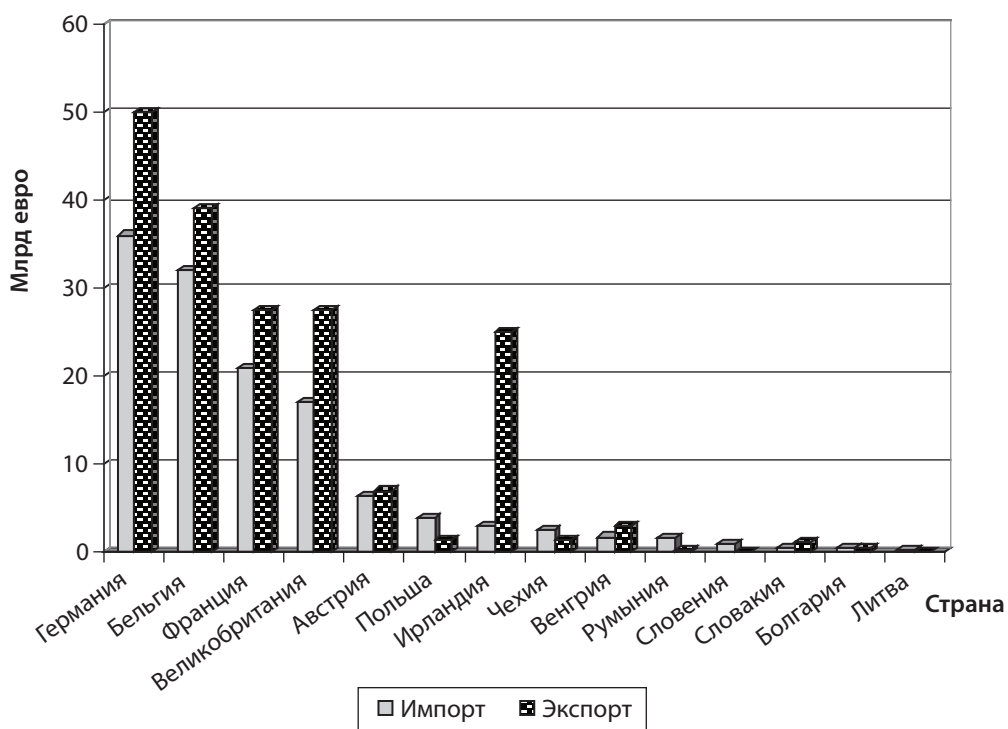

Рис. 8. Импорт и экспорт фармацевтической продукции некоторых стран – членов ЕС в денежном выражении по итогам 2010 г. [9]

Аналитики уделяют много внимания вопросам перспектив развития отдельных фармрынков стран Западной Европы [4, 5, 8]. В краткосрочной и долгосрочной перспективе рост фармрынков стран Западной Европы обеспечит увеличение объема инвестиций в сегмент R&D и активно развивающийся рынок биопрепаратов. Одним из лидеров по развитию R&D в исследуемом регионе с большим объемом инвестиций в этот сектор фармрынка в расчете на душу населения является Бельгия.

В Великобритании до 2016 г. прогнозируется низкий уровень роста фармрынка (0,4%). В настоящее время вместо ограничения цен на оригинальные ЛС рассматриваются возможности применить к инновационным лекарственным средствам, вышедшим на фармрынок Великобритании с 1 января 2014 г., ценообразование на основе ощущаемой ценности товара/услуги, взамен прежней системы регулирования, срок действия которой истек в 2013 г.

Германия занимает лидирующую позицию среди других европейских стран по объему затрат на здравоохранение. По прогнозам, в 2012 – 2016 гг. темпы прироста этих расходов будут умеренными, а доля ВВП, расходуемая на здравоохранение, останется практически стабильной. При этом расходы в расчете на душу населения в Германии будут оставаться на уровне выше среднего по сравнению с другими странами Западной Европы. [4, 8, 14]. К положительным новшествам следует отнести финансовые стимулы для перехода на генерики. Ожидается резкий рост доли биоаналогов.

Действующее в Ирландии государственное медицинское страхование не покрывает всего объема услуг, а частное страхование для большинства недоступно. Поэтому к 2016 г. планируется переход на всеобщее

медицинское страхование, в основе которого заложен принцип оплаты в соответствии с платежеспособностью клиента. Кроме того, правительство планирует внедрение референтной системы ценообразования и замещения оригинальных ЛС их генерическими версиями.

В Италии доля людей в возрасте старше 65 лет уже превысила 20%, и предполагается дальнейший рост этого показателя. Эта тенденция неизбежно приведет к увеличению потребления ЛС. В объеме фармрынка Италии значительное место занимает госпитальный сегмент (25%), его прирост исчисляется двузначными показателями. По мнению аналитиков, рост госпитального сегмента может удержать фармрынок Италии от падения.

Испанский фармацевтический рынок по своему объему в денежном выражении занимает 5-е место среди остальных рынков ЛС стран Западной Европы. При этом по показателю потребления ЛС на душу населения у Испании отмечается отставание от других стран этого региона. По прогнозам экспертов, для фармрынка Испании в период до 2016 г. будет характерен низкий ежегодный показатель прироста. Система здравоохранения в Испании является децентрализованной. В последние годы отмечается тенденция к увеличению темпов прироста объема частных расходов на здравоохранение.

Среди всех стран Западной Европы доля общих расходов на здравоохранение в структуре ВВП в течение ряда последних лет была максимальной для Нидерландов (около 12%). Голландское правительство внедрило обязательное медицинское страхование. Реформы в медицинском страховании сыграли заметную роль в определении уровня государственных расходов на здравоохранение, усилив тем самым конкурентную среду на рынке медицинского страхования.

Экономическое положение Португалии остается нестабильным, что оказывает влияние на развитие ее фармрынка. Главной целью министерства здравоохранения станет дальнейшее стимулирование потребления населением генерических ЛС, стоимость которых в последние годы была снижена. Как ожидается, к 2016 г. объем фармрынка Португалии в денежном выражении будет одним из наименьших среди других стран Западной Европы.

Франция наряду с Великобританией является второй по величине страной в Европе по численности населения и показателю ВВП. По показателю потребления ЛС на душу населения эта страна занимает одну из самых высоких позиций в мире. На протяжении 2009 – 2011 гг. для фармрынка Франции отмечались низкие темпы прироста, хотя фармрынок продолжает оставаться одним из крупнейших. В период до 2016 г. ожидаются ежегодные умеренные темпы прироста фармрынка Франции, что в большей степени будет обусловлено правительственной программой по сдерживанию расходов на здравоохранение.

По мнению специалистов ОЭСР и ВОЗ, система здравоохранения Швейцарии, являющаяся сегодня одной из лучших в мире, в будущем будет нуждаться в увеличении объема затрат. Сегодня около 2,3% общих расходов на здравоохранение Швейцарии затрачивается на профилактику заболеваний и популяризацию здорового образа жизни среди населения. Объем экспорта фармотрасли превышает 45 млрд долл., а сальдо торгового баланса имеет позитивное значение с тенденцией к повышению. Фармрынок генерических ЛС Швейцарии остается низкоконкурентным. Более 70% продаж генерических препаратов приходится на две локальные фармкомпании. Создание на фармрынке страны более конкурентной среды, по мнению экспертов «Espicom», позволило бы снизить уровень цен на ЛС.

Таким образом, затраты на здравоохранение в странах Западной Европы продолжают возрастать, и большая часть этих расходов покрывается за счет государственного бюджета. Соответственно, финансирование сферы здравоохранения каждой страны находится в прямой зависимости от макроэкономических показателей. Глобальный кризис оказал существенное влияние на экономическую ситуацию в большинстве стран Западной Европы. При этом темпы прироста расходов на здравоохранение продолжают превалировать над показателями экономического роста этих государств. Основными причинами увеличения расходов на здравоохранение являются старение населения и выведение на фармрынок страны новых, более дорогостоящих ЛС. На этом в ближайшие годы будет сфокусировано развитие фармрынков стран Западной Европы. Также будет усиливаться тенденция к увеличению доли генерических ЛС в общем объеме фармрынков стран этого региона, что обусловлено расширением перечней генериков, подлежащих реимбурсации. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Анализ развития европейского фармрынка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.remEDIUM.ru/analytics/review/articles/detail.php?ID=17404>
2. Доклад Европейской комиссии, Брюссель, 10.12.2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/enterprise/pharmaceuticals/pharmacos/pharm-pack_en.htm
3. Новые инициативы по развитию фармацевтической отрасли ЕС [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.biofit.ru/farmatscevticheskii-rynok/novye-initsiativy-po-razvitiu-farmatscevticheskoi-otrasli-es.html>
4. Перспективы развития фармрынков стран Западной Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.apteka.ua/>
5. Перспективы фармацевтического рынка стран ЕС [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.provisor.com.ua/archive/2004/N3/art_08.php
6. Проблемы конкуренции в фармацевтическом секторе ЕС [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.biofit.ru/farmatscevticheskii-rynok/problemu-konkurentscii-v-farmatscevticheskom-sektore-es.html>
7. Прогноз расходов на лекарственные средства для стран ЕС до 2016 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : ec.europa.eu; www.imshealth.com; www.oecd.org
8. Ситуация в Европе делает США и Азиатский регион намного более привлекательными для фармкомпаний [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pharmvestnik.ru/publ/staryj-arxiv-gazety/29061.html#Ur_zVNjDVF5
9. Eurostat [Electronic resource]. – Mode of access : www.appsso.eurostat.ec.europa.eu
10. CBI Market Survey: The Pharmaceutical Products Market in the EU, 2010 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.cbi.eu/disclaimer>
11. German Association for Pharmaceutical Industry (BPI), Pharma-Data 2011, [Electronic resource]. – Mode of access : www.bpi.de
12. Health at a Glance Europe 2012 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oecd.org/els/health-systems/HealthAtAGlanceEurope2012.pdf>
13. The European Federation of Pharmaceutical Industries and Associations. The Pharmaceutical Industry in Figures, 2013. EFPIA [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.efpia.eu/uploads/Figures_Key_Data_2013.pdf
14. <http://www.eiu.com/industry/healthcare/theme/1/ageing-populations-and-tight-budgets84>

REFERENCES

- “Analiz razvitiia evropeyskogo farmrynka” [Analysis of the development of the European pharmaceutical market]. <http://www.remEDIUM.ru/analytics/review/articles/detail.php?ID=17404>
- “CBI Market Survey: The Pharmaceutical Products Market in the EU, 2010” <http://www.cbi.eu/disclaimer>
- “Doklad Evropeyskoy komissii, Briussel, 10.12. 2008 g.” [Report of the European Commission, Brussels, 10. 12. 2008]. http://ec.europa.eu/enterprise/pharmaceuticals/pharmacos/pharm-pack_en.htm
- “Eurostat” www.appsso.eurostat.ec.europa.eu
- “German Association for Pharmaceutical Industry (BPI), Pharma-Data 2011” www.bpi.de
- “Health at a Glance Europe 2012” <http://www.oecd.org/els/health-systems/HealthAtAGlanceEurope2012.pdf>
- “Novye initsiativy po razvitiu farmatscevticheskoy otrasli ES” [New initiatives for the development of the EU pharmaceutical industry]. <http://www.biofit.ru/farmatscevticheskii-rynok/novye-initsiativy-po-razvitiu-farmatscevticheskoi-otrasli-es.html>

“Perspektivy razvitiia farmrynkov stran Zapadnoy Evropy” [Prospects of development of pharmaceutical markets of Western Europe]. <http://www.apteka.ua/>

“Prognoz raskhodov na lekarstvennye sredstva dlia stran ES do 2016 g.” [Forecast expenditure on medicines for the EU until 2016]. www.ec.europa.eu/; www.imshealth.com/; www.oecd.org

“Perspektivy farmatsevticheskogo rynka stran ES” [Prospects of the pharmaceutical market in the EU]. http://www.provisor.com.ua/archive/2004/N3/art_08.php

“Problemy konkurentsii v farmatsevticheskom sektore ES” [Problems of competition in the pharmaceutical sector the

EU]. <http://www.biofit.ru/farmatscevticheskii-rynok/problemy-konkurentsii-v-farmatscevticheskom-sektore-es.html>

“Situatsiia v Evrope delaet SShA i Aziatskiy region namnogo bolee privlekatelnyimi dlia farmkompanii” [The situation in Europe makes the United States and the Asian region is much more attractive to pharmaceutical companies]. http://www.pharmvestnik.ru/pubs/staryj-arxiv-gazety/29061.html#Ur_zVNjdVfS

“The European Federation of Pharmaceutical Industries and Associations. The Pharmaceutical Industry in Figures, 2013. EFPIA” http://www.efpia.eu/uploads/Figures_Key_Data_2013.pdf

<http://www.eiu.com/industry/healthcare/theme/1/ageing-populations-and-tight-budgets84>

УДК 332.025.12

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

© 2014 КОЧЕВОЙ М. М.

УДК 332.025.12

Кочевой М. М. Нормативно-правове регулювання зовнішньоекономічної безпеки України

Метою даної роботи є визначення своєчасності та достатності рівня нормативно-правового регулювання функціонування і розвитку зовнішньоекономічної безпеки, встановлення напрямів реформування законодавства в цій сфері в умовах посилення процесу євроінтеграційної взаємодії. Аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки України виявив, що відповідне законодавство в цілому створено, проте не становить єдиної системи, за повноти і своєчасності регулювання зазначеного нормативно-правового поля. Визначено основні напрями оптимізації нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки шляхом активізації діяльності відповідних державних структур у конвергенції права, тобто зближенні правової системи України з правовою системою ЄС. Доцільно проводити постійну адаптацію та реформування національної правової системи на засадах взаємовигідного економічного співробітництва і створення захисних механізмів, опорою яких є загальні та не суперечливі міжнародному праву національні правові акти. Звернення до загальнотеоретичних проблем правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки є корисним, оскільки дає можливість отримати нові знання або розвинути ті, що вже існують.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, правова конвергенція, зовнішньоекономічна безпека, оптимізація.

Бібл.: 10.

Кочевой Максим Миколайович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: maxk2000@ukr.net

УДК 332.025.12

Кочевой М. Н. Нормативно-правовое регулирование внешнеэкономической безопасности Украины

Целью данной работы является определение своевременности и достаточности уровня нормативно-правового регулирования функционирования и развития внешнеэкономической безопасности, установление направлений реформирования законодательства в этой сфере в условиях усиления процесса евроинтеграционного взаимодействия. Анализ современного состояния нормативно-правового регулирования внешнеэкономической безопасности Украины показал, что соответствующее законодательство в целом создано, однако не представляет единой системы, при полноте и своевременности регулирования указанного нормативно-правового поля. Определены основные направления оптимизации нормативно-правового регулирования внешнеэкономической безопасности путем активизации деятельности соответствующих государственных структур в конвергенции права, то есть сближении правовой системы Украины с правовой системой ЕС. Целесообразно проводить постоянную адаптацию и реформирование национальной правовой системы на началах взаимовыгодного экономического сотрудничества и создания защитных механизмов, опорой которых являются общие и не противоречащие международному праву национальные правовые акты. Обращение к общетеоретическим проблемам правового регулирования внешнеэкономической безопасности полезно, поскольку дает возможность получить новые знания или развить уже существующие.

Ключевые слова: нормативно-правовое регулирование, правова конвергенция, внешнеэкономическая безопасность, оптимизация.

Библ.: 10.

Кочевой Максим Николаевич – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры международных экономических отношений, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: maxk2000@ukr.net

UDC 332.025.12

Kochevoi M. M. Legal Regulation of the Foreign Economic Stability of Ukraine

The aims of this article is to determine the expediency and adequacy of the level of legal regulation of the functioning and development of the foreign economic stability and to ascertain the directions of the legislative reforming in this area in the context of increased interactions within the European integration process. Analysis of the current state of the legal regulation of foreign economic stability of Ukraine showed that the relevant legislation is created in general, but does not represent a unified system, in the view of the completeness and expediency of the regulation of the mentioned legal framework. The basic directions of optimization of the legal regulation of foreign economic stability by strengthening the relevant State structures in the convergence of the right, i.e. approximation of the legal system of Ukraine with the legal system of the EU, were defined. It is advisable that constant adaptation and reforming of the national legal system are carried out on the basis of a mutually beneficial economic cooperation with establishment of protection mechanisms, based upon the national legal acts, which are common and not contradictory to the international law. Reference to the general-theoretical issues of the legal regulation of foreign economic stability is useful because it provides an opportunity to gain new knowledge or to develop the existing ones.

Key words: legal regulation, legal convergence, foreign economic stability, optimization.

Bibl.: 10.

Kochevoi Maksym M. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of International Economic Relations, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: maxk2000@ukr.net

“Perspektivy razvitiia farmrynkov stran Zapadnoy Evropy” [Prospects of development of pharmaceutical markets of Western Europe]. <http://www.apteka.ua/>

“Prognoz raskhodov na lekarstvennye sredstva dlia stran ES do 2016 g.” [Forecast expenditure on medicines for the EU until 2016]. www.ec.europa.eu/; www.imshealth.com/; www.oecd.org

“Perspektivy farmatsevticheskogo rynka stran ES” [Prospects of the pharmaceutical market in the EU]. http://www.provisor.com.ua/archive/2004/N3/art_08.php

“Problemy konkurentsii v farmatsevticheskom sektore ES” [Problems of competition in the pharmaceutical sector the

EU]. <http://www.biofit.ru/farmatscevticheskii-rynok/problemy-konkurentsii-v-farmatscevticheskom-sektore-es.html>

“Situatsiia v Evrope delaet SShA i Aziatskiy region namnogo bolee privlekatelnyimi dlia farmkompanii” [The situation in Europe makes the United States and the Asian region is much more attractive to pharmaceutical companies]. http://www.pharmvestnik.ru/pubs/staryj-arxiv-gazety/29061.html#Ur_zVNjdVfS

“The European Federation of Pharmaceutical Industries and Associations. The Pharmaceutical Industry in Figures, 2013. EFPIA” http://www.efpia.eu/uploads/Figures_Key_Data_2013.pdf

<http://www.eiu.com/industry/healthcare/theme/1/ageing-populations-and-tight-budgets84>

УДК 332.025.12

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

© 2014 КОЧЕВОЙ М. М.

УДК 332.025.12

Кочевой М. М. Нормативно-правовое регулирование зовнішньоекономічної безпеки України

Метою даної роботи є визначення своєчасності та достатності рівня нормативно-правового регулювання функціонування і розвитку зовнішньоекономічної безпеки, встановлення напрямів реформування законодавства в цій сфері в умовах посилення процесу євроінтеграційної взаємодії. Аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки України виявив, що відповідне законодавство в цілому створено, проте не становить єдиної системи, за повноти і своєчасності регулювання зазначеного нормативно-правового поля. Визначено основні напрями оптимізації нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки шляхом активізації діяльності відповідних державних структур у конвергенції права, тобто зближенні правової системи України з правовою системою ЄС. Доцільно проводити постійну адаптацію та реформування національної правової системи на засадах взаємовигідного економічного співробітництва і створення захисних механізмів, опорою яких є загальні та не суперечливі міжнародному праву національні правові акти. Звернення до загальнотеоретичних проблем правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки є корисним, оскільки дає можливість отримати нові знання або розвинути ті, що вже існують.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, правова конвергенція, зовнішньоекономічна безпека, оптимізація.

Бібл.: 10.

Кочевой Максим Миколайович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: maxk2000@ukr.net

УДК 332.025.12

Кочевой М. М. Нормативно-правовое регулирование внешнеэкономической безопасности Украины

Целью данной работы является определение своевременности и достаточности уровня нормативно-правового регулирования функционирования и развития внешнеэкономической безопасности, установление направлений реформирования законодательства в этой сфере в условиях усиления процесса евроинтеграционного взаимодействия. Анализ современного состояния нормативно-правового регулирования внешнеэкономической безопасности Украины показал, что соответствующее законодательство в целом создано, однако не представляет единой системы, при полноте и своевременности регулирования указанного нормативно-правового поля. Определены основные направления оптимизации нормативно-правового регулирования внешнеэкономической безопасности путем активизации деятельности соответствующих государственных структур в конвергенции права, то есть сближении правовой системы Украины с правовой системой ЕС. Целесообразно проводить постоянную адаптацию и реформирование национальной правовой системы на началах взаимовыгодного экономического сотрудничества и создания защитных механизмов, опорой которых являются общие и не противоречащие международному праву национальные правовые акты. Обращение к общетеоретическим проблемам правового регулирования внешнеэкономической безопасности полезно, поскольку дает возможность получить новые знания или развить уже существующие.

Ключевые слова: нормативно-правовое регулирование, правова конвергенція, внешнеэкономическая безопасность, оптимізація.

Библ.: 10.

Кочевой Максим Николаевич – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры международных экономических отношений, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: maxk2000@ukr.net

UDC 332.025.12

Kochevoi M. M. Legal Regulation of the Foreign Economic Stability of Ukraine

The aims of this article is to determine the expediency and adequacy of the level of legal regulation of the functioning and development of the foreign economic stability and to ascertain the directions of the legislative reforming in this area in the context of increased interactions within the European integration process. Analysis of the current state of the legal regulation of foreign economic stability of Ukraine showed that the relevant legislation is created in general, but does not represent a unified system, in the view of the completeness and expediency of the regulation of the mentioned legal framework. The basic directions of optimization of the legal regulation of foreign economic stability by strengthening the relevant State structures in the convergence of the right, i.e. approximation of the legal system of Ukraine with the legal system of the EU, were defined. It is advisable that constant adaptation and reforming of the national legal system are carried out on the basis of a mutually beneficial economic cooperation with establishment of protection mechanisms, based upon the national legal acts, which are common and not contradictory to the international law. Reference to the general-theoretical issues of the legal regulation of foreign economic stability is useful because it provides an opportunity to gain new knowledge or to develop the existing ones.

Key words: legal regulation, legal convergence, foreign economic stability, optimization.

Bibl.: 10.

Kochevoi Maksym M. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of International Economic Relations, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: maxk2000@ukr.net

В умовах посилення динамічних змін у глобальному економічному просторі та збільшення ступеня відкритості національної економіки України проблема державного нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки набуває особливого значення, оскільки ефективне законодавче забезпечення сприяє захисту національних економічних інтересів, розбудові законодавчого середовища, яке пришвидшує процес євроінтеграційної взаємодії з ЄС.

Наявність глобальної правової системи, яка створилася на засадах цілей і принципів Статуту ООН і містить як підсистеми правові норми, а також рішення міжнародних інституцій впливають на формування правового середовища економічної безпеки України. У цьому контексті важливість нормативно-правового регулювання економічної, зокрема зовнішньоекономічної, безпеки важко переоцінити. За суттю, законодавче регулювання економічної безпеки є визначальним у формуванні його напрямків, форм і способів організації.

Предмет дослідження так або інакше відображається у працях С. С. Алексєєва, В. В. Богатирьова, М. Н. Марченко, Ю. А. Тихомирова, В. П. Плавича, З. С. Варналія, О. М. Мельника, Ю. Г. Козака та інших. Ця група достатньо чисельна, однак проблеми правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки розглядаються в зазначених роботах фрагментарно – лише у зв'язку з дослідженнями суміжних правових явищ.

Правотворчий процес в умовах зміни внутрішніх і зовнішніх загроз потребує стабільного і динамічного правового регулювання. Воно повинно змінюватися з випередженням, дозволяючи планомірно і цілеспрямовано розвивати законодавство у сфері економічної безпеки. Натомість зміни правової сфери, у тому числі зовнішньоекономічної безпеки, не упорядковані, позбавлені системного зв'язку і потребують приведення національного законодавства у відповідність із загальнопризнаними принципами і нормами міжнародного права.

В умовах сьогодення нерегламентованість необхідних нормативно-правових норм або їх повна відсутність поряд із зростанням сучасних глобалізаційних викликів і деструктивних загроз потребують постійної адаптації та реформування, які можливі при вдосконаленні відповідного нормативно-правового поля та жорсткого контролю за дотриманням законодавчих норм.

Звідси необхідність подальшого поглиблення даного напрямку дослідження – проблеми нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки в умовах посилення процесу євроінтеграційної взаємодії.

Основна *мета* статті – визначення своєчасності та достатності рівня нормативно-правового регулювання функціонування і розвитку зовнішньоекономічної безпеки, встановлення напрямів можливого реформування законодавства в цій сфері в умовах посилення процесу євроінтеграційної взаємодії.

Розробка законодавства та забезпечення його виконання, тобто правове регулювання, – одна з найважливіших функцій держави, що, власне, визначає роль держави в ринковій економіці.

Ефективна нормативно-правова база системи економічної безпеки, і зовнішньоекономічної як її скла-

дової, створює сукупність дійових чинників, умов для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, сталого стратегічного розвитку та захисту національних інтересів.

Як слушно підкреслив відомий науковець Ю. Г. Козак, формування відкритої економіки України повинно відбуватися за такими основними напрямками, як система інтеграція у світове господарство із забезпеченням реальної міжнародної конкурентоспроможності, забезпечення належного рівня економічної безпеки з дійовими механізмами захисту від несприятливих змін міжнародної кон'юнктури та фінансових криз [1, с. 16]. Ці пріоритети можуть бути реалізовані в результаті продуктивної співпраці з міжнародними економічними організаціями стосовно проблем правової конвергенції.

На думку З. С. Варналія, зовнішньоекономічна безпека полягає в мінімізації збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників, створенні сприятливих умов для розвитку економіки шляхом її активної участі у світовому поділі праці, відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам [2, с. 51].

Правове регулювання в загальній теорії права в юридичній науці України почало ретельно досліджуватись на початку 60-х років ХХ століття. Сучасна теорія права України зазначає, що правове регулювання є лише однією із форм впливу права на суспільні відносини, це вплив з допомогою специфічних правових засобів – норм права, правовідносин, актів реалізації [3].

На думку сучасного вітчизняного науковця О. М. Мельника, правове регулювання – це здійснення усією системою юридичних засобів державно-владного впливу на суспільні відносини з метою їх порядкування, охорони та розвитку [4].

Отже, для багатьох науковців характерно широке розуміння правового регулювання, намагання охопити зазначеним поняттям всі форми і засоби впливу права на суспільні відносини.

Недосконалість національного законодавства щодо забезпечення системи економічної безпеки загалом, і зовнішньоекономічної безпеки як її складової згадувалось нами неодноразово. Як свідчить проведений аналіз, основними недоліками чинного нормативно-правового поля системи економічної безпеки підприємства є: нечіткість, неповнота, нестабільність та суперечливість норм чинної нормативно-правової бази; неузгодженість між розробниками та безсистемність нормативно-правових актів, що регулюють економічну безпеку підприємства; недосконалість законодавства, значні прогалини у правовому полі [5, с. 165].

Специфіка зазначеного поняття у правовому регулюванні зовнішньоекономічної безпеки дозволяє автору визначити в межах дослідження поняття «правове регулювання економічної безпеки» таким чином: *правове регулювання зовнішньоекономічної безпеки* є частиною дії права, яка характеризує за допомогою правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації та застосування) та інших правових явищ (правових принципів, правотворчої діяльності) державно-правовий вплив на зовнішньоекономічну безпеку.

Визначивши підходи науковців та особистий підхід автора щодо визначення поняття правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки, продовжимо дослідження в рамках законодавчого регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яке стосується також і регулювання зовнішньоекономічної безпеки.

Нормативно-правова база регулювання економічної безпеки взагалі та зовнішньоекономічної безпеки зокрема, на сьогодні в цілому створена з кількох рівнів правових актів: міжнародних законодавчих актів, Конституції України [6], базового закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. [7], статутних і галузевих законів, підзаконних нормативних актів, а також деяких політико-правових документів декларативного характеру. Проте, відповідне законодавство не становить єдину систему як за повнотою нормативно-правової бази, так і за взаємною узгодженістю норм. Чинна нормативно-правова база суперечлива, неоднозначна за змістом. Необхідна оптимізація нормативно-правової бази, оскільки прогалини в законодавстві та їх несвоєчасна розробка стають джерелами ризиків і загроз зовнішньоекономічній безпеці.

Головною методологічною і практичною базою регулювання економічної безпеки є Конституція України, яка вказує, що її норми є нормами прямої дії: положення ст. 17 Конституції України, згідно з якими функції забезпечення економічної безпеки України безпосередньо визначаються як одна з найважливіших функцій держави, ст. 13 Конституції України гарантує рівність усіх суб'єктів права власності перед законом і забезпечує захист прав суб'єктів права власності і господарювання, ст. 42 забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, обмежує монопольну діяльність [6].

Конституційні засади здійснення зовнішньоекономічної діяльності знайшли свій розвиток у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [8].

У ст. 2 п. 3 зазначеного Закону України до кола принципів зовнішньоекономічної політики віднесено, зокрема, взаємовигідне співробітництво між державами, сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань, пріоритет загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права, своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам.

Серед основних засад зовнішньоекономічної політики нашої держави у цьому Законі можна виділити, зокрема, такі, що стосуються сфери забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України, а саме: забезпечення національних інтересів і безпеки України, використання міжнародного потенціалу для утвердження і розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, її сталого економічного розвитку, підтримка розвитку торгівельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами, інтеграція економіки України у світову економічну систему, розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського

досвіду в національну економіку і в інтересах її реформування, модернізації та інноваційного розвитку, тощо.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється згідно із Законом «Про зовнішньоекономічну діяльність»:

- ✦ Україною як державою в особі її органів у межах їх компетенції;
- ✦ недержавними органами управління економікою (товарними, фондовими, валютними біржами, торговельними палатами, асоціаціями, спілками та іншими організаціями координаційного типу), що діють на підставі їх статутних документів;
- ✦ самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між ними [9].

Економічну безпеку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності забезпечують також кодекси України (Цивільний, Господарський, Податковий, Кримінальний, Повітряний, Морський, Про працю), укази Президента України, постанови Верховної Ради України, нормативні акти місцевих органів влади та підприємств.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. у переліку загроз національній безпеці України, у економічній сфері зокрема, окреслені, серед інших, у нормативно-правовому забезпеченні: ослаблення державного регулювання і контролю у сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, у тому числі фінансової політики держави, відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам, переваження в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [7].

Натомість закон «Про основи національної безпеки України» є надмірно декларативним, не містить в даній редакції конкретних правових норм, що визначають права і обов'язки суб'єктів національної безпеки [7]. Для вдосконалення зазначеного Закону автором пропонується у ст. 4 включити до переліку суб'єктів національної безпеки Конституційний суд України, з визначенням його прав і обов'язків.

Відповідно до ч. 2 ст. 2 зазначеного Закону було затверджено Стратегію національної безпеки України, яка визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [10].

Як показало дослідження, основним напрямом оптимізації нормативно-правового регулювання економічної, зокрема зовнішньоекономічної безпеки, є активізація діяльності відповідних державних структур в конвергенції права, тобто зближення правової системи України з правовою системою ЄС і міжнародним правом. Зближення при цьому проводиться за рахунок якості правотворчості та правореалізованих актів.

Приведення національного законодавства у відповідність до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права обумовлено світовими інтеграційними економічними процесами. Міжнародне право впливає на

правові відношення всередині України двома шляхами: *по-перше*, шляхом трансформації норм міжнародного права в національне законодавство, *по-друге*, використанням норм, які складають її міжнародні зобов'язання. У першому випадку більшість норм міжнародного права, які Україна визнала обов'язковими для себе, відтворені в законах і підзаконних актах України, які стають тоді нормами національного права. У другому випадку використовуються норми, які складають її міжнародні зобов'язання, що виникають у момент ратифікації міжнародного договору. Тобто на формування правового поля, у тому числі у сфері економічної безпеки України, впливає глобальна нормативна система, яка формується на базі цілей і принципів Статуту ООН. Предмет зближення – правові норми, нормативні договори, правозастосовні рішення у сфері регулювання економічної (зовнішньоекономічної) безпеки.

Роль міжнародного права сьогодні зводиться не тільки до традиційної зв'язуючої ланки у відношеннях держав на міжнародному просторі, але і стало підґрунтям створення загального правового поля, загально-правового режиму в територіальних межах держав, навіть до уніфікації правових норм. Такі процеси формально закріплюють міжнародні договори, директиви, конвенції, тощо.

Реформування правової системи, на нашу думку, має пов'язуватися з розробкою нових або оновленням національних законодавчих актів у сфері економічної безпеки, які гармонізовані з європейськими правовими стандартами у цій галузі, встановленими програмними нормативно-правовими документами Ради Європи і законодавством ЄС. Разом з тим, правова конвергенція повинна не механічно переносити європейські правові стандарти в закони України, але і відповідати загальносвітовим тенденціям і національним економічним інтересам України.

На наш погляд, задля забезпечення ефективної нормотворчої діяльності України у сфері нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності доцільно провести фундаментальне порівняльно-аналітичне дослідження відповідності законодавства України європейським правовим стандартам і розробити практичні рекомендації щодо внесення змін у законодавство України у сфері економічної безпеки. Результатом такого дослідження має стати аналітичний документ, який би містив перелік нормативно-правових актів ЄС, з якими доцільно гармонізувати законодавство України у сфері економічної безпеки, що допоможе розробити конкретні пропозиції щодо впровадження цих норм у національне законодавство, що, у свою чергу, забезпечить приведення національного законодавства у відповідність до загально-визнаних норм і принципів міжнародного права.

Крім того, система економічної (зовнішньоекономічної) безпеки буде функціонувати та розвиватися у більш сприятливих умовах в разі розроблення та ухвалення нових законів України у процесі правової конвергенції.

ВИСНОВКИ

Чинне нормативно-правове поле забезпечення економічної безпеки держави в цілому та зовнішньоекономічної безпеки зокрема в основному сформовано. Проте воно недостатньо цілеспрямовано, неповне, практично на всіх рівнях нормотворче реагування на ринкові зміни запізнеле. Основні напрями оптимізації нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки полягають у оптимізації діяльності відповідних державних структур у конвергенції права, тобто зближенні правової системи України із правовою системою ЄС.

Доцільно проводити постійну адаптацію та реформування національної правової системи на засадах взаємовигідного економічного співробітництва і створення захисних механізмів, опорою яких є загальні й не суперечливі міжнародному праву національні правові акти.

Задля забезпечення такого процесу необхідно розробити Концепцію законодавства у сфері економічної безпеки, що дозволить створити Програму підготовки нормативно-правових актів у сфері національної економічної безпеки, зокрема зовнішньоекономічної безпеки, Програму заходів щодо забезпечення економічної (зовнішньоекономічної) безпеки, нову редакцію Методики оцінювання рівня економічної безпеки України, у тому числі у сфері зовнішньоекономічної безпеки.

Реалізація цих напрямів дозволить зміцнити правовий режим економічної безпеки держави, суб'єктів господарювання.

Звернення до загальнотеоретичних і практичних проблем правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки є корисним, оскільки воно дає можливість отримати нові знання або розвивати далі вже існуючі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародна економіка : навч. посібник / Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова, В. В. Ковалевський та ін. / За ред. Ю. Г. Козака. – К. : Центр навчальної літератури. – 2008. – 1118 с.
2. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З. С. Варналя. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
3. Общая теория государства и права : академический курс в трех томах. Т. 3. – Изд. 2-е, прераб. и доп.; отв. ред. проф. М. Н. Марченко. – М. : ИКД «Зерцало-М»; 2001. – 518 с.
4. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. М. Мельник. – К. : ІДІП НАНУ, 2004. – 20 с.
5. Кочевой М. М. Нормативно-правові засади забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання / Ф. В. Шиманський, М. М. Кочевой // Вісник Одеського національного університету. – Серія Правознавство. – Том 19. Випуск 1(22). – Одеса : Астропринт. 2014. – С. 163 – 169.
6. Конституція України [Електронний ре-сурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
7. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 351.
8. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 № 2411-17 // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40, ст. 527 (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1170-VII (1170-18) від 27. 03. 2014).

9. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959 –XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – С. 377.

10. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 11. – С. 389.

REFERENCES

Ekonomichna bezpeka [The economic security]. Kyiv: Znan-
nia, 2009.

Kozak, Yu. H. et al. *Mizhnarodna ekonomika* [International
Economics]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2008.

[Legal Act of Ukraine]. [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/
show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80)

[Legal Act of Ukraine] (2003).

[Legal Act of Ukraine] (2010).

[Legal Act of Ukraine] (1991).

[Legal Act of Ukraine] (2007).

Melnyk, O. M. "Pravove rehuliuвання ta shliakhy pidvysh-
chennia ioho efektyvnosti" [Rights and ways to improve its effec-
tiveness]. *Avtoref. dys. ... kand. iuryd. nauk: 12.00.01*, 2004.

Obshchaia teoriia gosudarstva i prava [The general theory of
state and law]. Moscow: Zertsalo-M, 2001.

Shymanskyi, F. V., and Kochevoi, M. M. "Normatyvno-pravovi
zasady zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky sub'iektiv hospo-
dariuvannia" [Legal principles ensuring economic security entities].
Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pravoznavstvo»,
vol. 19, no. 1 (22) (2014): 163-169.

УДК 339.972

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ГРЕЦІЇ

© 2014 КУДРЯВЦЕВ К. О.

УДК 339.972

Кудрявцев К. О. Влияние государственного долга на экономический рост Греции

Метою статті є аналіз причинного зв'язку між борговим навантаженням та економічним зростанням у Греції. З цієї метою у статті засто-
совано модель панельної векторної авторегресії. Проведений аналіз на основі даних, що охоплюють 20 розвинених країн, у тому числі Грецію, дав
змогу виявити, що хоча окремі дослідження з даної теми стверджують, що великий державний борг перешкоджає економічному зростанню
країни, здійснена панельна векторна авторегресія свідчить про відсутність значного впливу державного боргу на економічне зростання країни.
Натомість нам вдалося виявити значний негативний зворотній ефект економічного зростання на державний борг, чим пояснюється негативна
кореляція, яка означає, що при оцінці довгострокового впливу державного боргу на економічне зростання країни важливо контролювати зворот-
ний ефект від економічного зростання на державний борг.

Ключові слова: державний борг, валовий внутрішній продукт, економічне зростання, темпи зростання, шок, імпульс.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Формул:** 1. **Бібл.:** 11.

Кудрявцев Костянтин Олександрович – аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н.
Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

УДК 339.972

Кудрявцев К. А. Влияние государственного долга на экономический рост Греции

Целью статьи является анализ причинной связи между долговой на-
грузкой и экономическим ростом в Греции. С этой целью в статье
применена модель панельной векторной авторегрессии. Проведенный
анализ на основе данных, охватывающих 20 развитых стран, в том
числе Грецию, позволил выявить, что хотя отдельные исследования
по данной теме утверждают, что большой государственный долг
препятствует экономическому росту страны, осуществленная па-
нельная векторная авторегрессия свидетельствует об отсутствии
значительного влияния государственного долга на экономический
рост страны. Зато нам удалось обнаружить значительный негатив-
ный обратный эффект экономического роста на государственный
долг, чем объясняется отрицательная корреляция, означающая, что
при оценке долгосрочного влияния государственного долга на эконо-
мический рост страны важно контролировать обратный эффект от
экономического роста на государственный долг.

Ключевые слова: государственный долг, валовый внутренний про-
дукт, экономический рост, темпы роста, шок, импульс.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Формул:** 1. **Библ.:** 11.

Кудрявцев Константин Александрович – аспирант, кафедра между-
народных экономических отношений, Харьковский национальный уни-
верситет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

UDC 339.972

Kudryavtsev K. O. The Influence of the Public Debt on the Economic Growth of Greece

The article is aimed at analysis of the causal relation between the debt bur-
den and the economic growth in Greece. For this purpose, a panel vector au-
toregressive model was applied. The analysis, based on the data covering 20
developed countries, including Greece, showed that, while some studies on
this topic have stated that large public debt impeded economic growth of this
country, the panel vector autoregression was indicative of a lack of the signifi-
cant influence of the public debt on the economic growth of Greece. Though
we succeeded in finding a significant negative reverse effect of the growth
economic on the public debt, which explains the negative correlation, indicat-
ing that, in assessing the long-term influence of public debt on the country's
economic growth, it is important to control the reverse effect on the economic
growth on the public debt.

Key words: public debt, gross domestic product, economic growth, growth
rate, shock, impulse.

Pic.: 5. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 11.

Kudryavtsev Kostyantyn O. – Postgraduate Student, Department of Interna-
tional Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svo-
body, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

З початку фінансової кризи у 2007 р. і подальшої
кризи державного боргу в еврозоні питання вза-
ємного впливу між державним боргом та еконо-
мічним зростанням були в центрі дискусій економічної
політики, у тому числі в Греції. Тому ми вирішили за

доцільне проаналізувати залежність між борговим на-
вантаженням та економічним зростанням у Грецькій
Республіці.

Серед зарубіжних вчених, які займалися дослі-
дженням питань, пов'язаних із державним боргом і еко-

9. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959 –XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – С. 377.

10. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 11. – С. 389.

REFERENCES

Ekonomichna bezpeka [The economic security]. Kyiv: Znan-
nia, 2009.

Kozak, Yu. H. et al. *Mizhnarodna ekonomika* [International
Economics]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2008.

[Legal Act of Ukraine]. [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/
show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80)

[Legal Act of Ukraine] (2003).

[Legal Act of Ukraine] (2010).

[Legal Act of Ukraine] (1991).

[Legal Act of Ukraine] (2007).

Melnyk, O. M. "Pravove rehuliuвання ta shliakhy pidvysh-
chennia ioho efektyvnosti" [Rights and ways to improve its effec-
tiveness]. *Avtoref. dys. ... kand. iuryd. nauk: 12.00.01*, 2004.

Obshchaia teoriia gosudarstva i prava [The general theory of
state and law]. Moscow: Zertsalo-M, 2001.

Shymanskyi, F. V., and Kochevoi, M. M. "Normatyvno-pravovi
zasady zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky sub'iektiv hospo-
dariuvannia" [Legal principles ensuring economic security entities].
Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pravoznavstvo»,
vol. 19, no. 1 (22) (2014): 163-169.

УДК 339.972

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ГРЕЦІЇ

© 2014 КУДРЯВЦЕВ К. О.

УДК 339.972

Кудрявцев К. О. Влияние государственного долга на экономический рост Греции

Метою статті є аналіз причинного зв'язку між борговим навантаженням та економічним зростанням у Греції. З цієї метою у статті засто-
совано модель панельної векторної авторегресії. Проведений аналіз на основі даних, що охоплюють 20 розвинених країн, у тому числі Грецію, дав
змогу виявити, що хоча окремі дослідження з даної теми стверджують, що великий державний борг перешкоджає економічному зростанню
країни, здійснена панельна векторна авторегресія свідчить про відсутність значного впливу державного боргу на економічне зростання країни.
Натомість нам вдалося виявити значний негативний зворотний ефект економічного зростання на державний борг, чим пояснюється негативна
кореляція, яка означає, що при оцінці довгострокового впливу державного боргу на економічне зростання країни важливо контролювати зворот-
ний ефект від економічного зростання на державний борг.

Ключові слова: державний борг, валовий внутрішній продукт, економічне зростання, темпи зростання, шок, імпульс.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Формул:** 1. **Бібл.:** 11.

Кудрявцев Костянтин Олександрович – аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н.
Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

УДК 339.972

Кудрявцев К. А. Влияние государственного долга на экономический рост Греции

Целью статьи является анализ причинной связи между долговой на-
грузкой и экономическим ростом в Греции. С этой целью в статье
применена модель панельной векторной авторегрессии. Проведенный
анализ на основе данных, охватывающих 20 развитых стран, в том
числе Грецию, позволил выявить, что хотя отдельные исследования
по данной теме утверждают, что большой государственный долг
препятствует экономическому росту страны, осуществленная па-
нельная векторная авторегрессия свидетельствует об отсутствии
значительного влияния государственного долга на экономический
рост страны. Зато нам удалось обнаружить значительный негатив-
ный обратный эффект экономического роста на государственный
долг, чем объясняется отрицательная корреляция, означающая, что
при оценке долгосрочного влияния государственного долга на эконо-
мический рост страны важно контролировать обратный эффект от
экономического роста на государственный долг.

Ключевые слова: государственный долг, валовый внутренний про-
дукт, экономический рост, темпы роста, шок, импульс.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Формул:** 1. **Библ.:** 11.

Кудрявцев Константин Александрович – аспирант, кафедра между-
народных экономических отношений, Харьковский национальный уни-
верситет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

UDC 339.972

Kudryavtsev K. O. The Influence of the Public Debt on the Economic Growth of Greece

The article is aimed at analysis of the causal relation between the debt bur-
den and the economic growth in Greece. For this purpose, a panel vector au-
toregressive model was applied. The analysis, based on the data covering 20
developed countries, including Greece, showed that, while some studies on
this topic have stated that large public debt impeded economic growth of this
country, the panel vector autoregression was indicative of a lack of the signifi-
cant influence of the public debt on the economic growth of Greece. Though
we succeeded in finding a significant negative reverse effect of the growth
economic on the public debt, which explains the negative correlation, indicat-
ing that, in assessing the long-term influence of public debt on the country's
economic growth, it is important to control the reverse effect on the economic
growth on the public debt.

Key words: public debt, gross domestic product, economic growth, growth
rate, shock, impulse.

Pic.: 5. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 11.

Kudryavtsev Kostyantyn O. – Postgraduate Student, Department of Interna-
tional Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svo-
body, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

З початку фінансової кризи у 2007 р. і подальшої
кризи державного боргу в єврозоні питання вза-
ємного впливу між державним боргом та еконо-
мічним зростанням були в центрі дискусій економічної
політики, у тому числі в Греції. Тому ми вирішили за

доцільне проаналізувати залежність між борговим на-
вантаженням та економічним зростанням у Грецькій
Республіці.

Серед зарубіжних вчених, які займалися дослі-
дженням питань, пов'язаних із державним боргом і еко-

номічним зростанням або макроекономічною рівновагою у цілому, слід особливо виділити К. Рейнхарта [9 – 11], К. Рогоффа [9 – 11], Т. Херндона [4], К. Баума [1], К. Черчіта-Вестфол [1], Ф. Розера [1], А. Мінеа [7]. Серед вітчизняних вчених, які досліджували питання макроекономічної рівноваги, можна виділити С. В. Мочерного, О. І. Рогача, А. П. Румянцева, С. В. Фомішина, О. І. Шниркова та ін.

Метою статті є дослідження аналізу причинної залежності між борговим навантаженням та економічним зростанням у Греції.

Для аналізу впливу зовнішнього боргу на економічний розвиток держави має значення не лише його номінальна сума, а й співвідношення зовнішнього боргу до макроекономічних показників країн, перш за все, до валового внутрішнього продукту (ВВП). За цим показником лідує Ірландія, для якої сукупний зовнішній борг становить 1382% ВВП, а зовнішній борг на одного громадянина – 566,8 тис. доларів. За нею йдуть: Велика Британія з відповідними показниками 413,3% і 146,9 тис. дол.; Швейцарія – 401,9% і 171,5 тис. дол.; Нідерланди – 376,3% і 152,4 тис. дол.; Бельгія – 335,9% і 127,2 тис. дол.; Данія – 310,4% і 113,8 тис. дол.; Швеція – 282,2% і 110,5 тис. дол.; Фінляндія – 271,5% і 96,2 тис. дол.; Австрія – 261,1% і 105,6 тис. дол.; Норвегія – 251% і 137,5 тис. дол.; Гонконг – 250,4% і 115,6 тис. дол.; Франція – 250,6% і 83,8 тис. дол.; Португалія – 223,6% і 51,6 тис. дол.; Німеччина – 185,1% і 51,6 тис. дол.; Греція – 182,2% і 53,9 тис. дол.; Іспанія – 179,4% і 60,6 тис. дол.; Італія – 146,6% і 44,8 тис. дол.; Австралія – 138,9% і 57,6 тис. дол.; Угорщина – 120,1% і 22,7 тис. дол.; США – 101,1% і 48,3 тис. дол. [3].

Наведені дані свідчать про те, що в Європейському Союзі, зокрема, у зоні євро, накопичено максимальні обсяги зовнішніх запозичень, що стає суттєвою перешкодою на шляху сталого соціально-економічного розвитку країн регіону.

У своїй роботі «Debt Overhangs: Past and Present» [9], опублікованій у квітні 2012 р., Рогофф і Рейнхарт проаналізували, як розвивалася економіка країн, обтя-

жених високими боргами, виділивши 26 епізодів в історії розвинених країн з 1800 р., коли державний борг перевищував 90% ВВП мінімум п'ять років поспіль, тобто знайшли в минулому аналоги ситуації, в якій світова економіка перебуває з кінця 2007 р. З 26 боргових криз 20 тривали понад десятиліття.

Поріг боргу 90% ВВП, за дослідженням Рогоффа і Рейнхарта [9], критичний. Країни з рівнем боргу нижче 90% ВВП зростали в середньому на 3,5% на рік. При перевищенні порогу 90% річний темп зростання ВВП розвинених країн знижується на 1,2% відсоткових пункти – до 2,2% в рік. Цей ефект спостерігається і на ринках, що розвиваються, причому вони сильніше реагують на надмірне боргове навантаження – перевищення рівня боргу 90% ВВП веде до падіння зростання ВВП з 4,2% до 1%.

Херндон та ін. [4] розкрили ряд обчислювальних помилок в результатах Рейнхарта і Рогоффа [10]. Хоча спостерігається негативна кореляція між обсягом боргу і зростанням, Херндон та ін. [4] поставили під сумнів надійність 90% бар'єра. Крім того, не зрозуміло, що саме визиває кореляцію та який при цьому порядок причинності.

Таким чином, результати нашого аналізу причинності між борговим навантаженням та економічним зростанням представлено нижче.

Рис. 1 дає загальне уявлення про співвідношення державного боргу до ВВП Греції в динаміці з 1848 р. і сучасний стан такого співвідношення, викликаний фінансово-економічною кризою.

Для виявлення причинності ми оцінюємо панель даних за допомогою векторної авторегресії (PVAR), яка описує динамічний зв'язок між державним боргом та економічним зростанням, використовуючи дані про заборгованість і ВВП на прикладі 20 розвинених країн (у т. ч. Греції). І для боргу, і для ВВП ці фактори розглядаються як ендогенні. У даному випадку PVAR дозволяє оцінити, яким чином борг впливає на зростання, а також дослідити зворотній зв'язок. Ми вважаємо, що кореляція між змінними в основному відбувається за рахунок впливу темпів зростання, а не навпаки. На нашу думку, збільшення темпів зростання негативно впливає на рівень заборгованості.

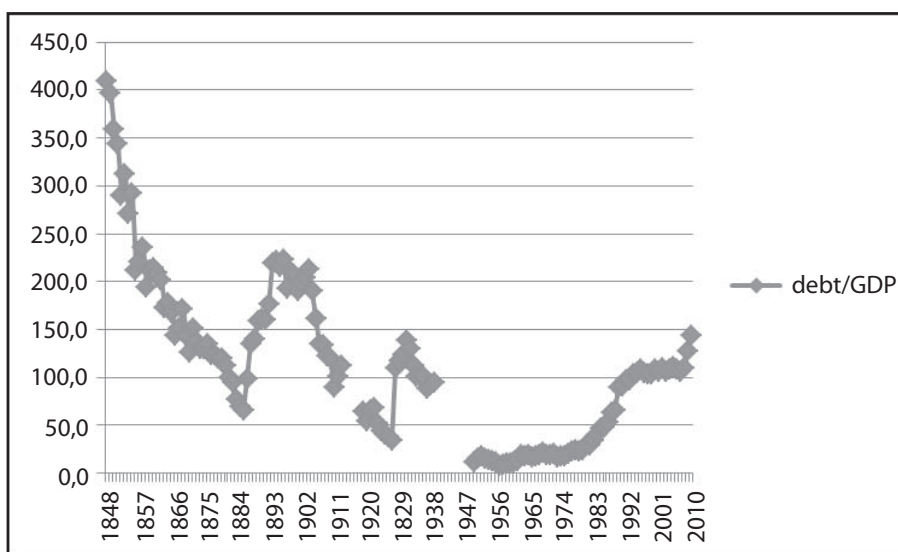

Рис. 1. Динаміка співвідношення державного боргу до ВВП у Греції [2]

Попередні дослідження з теми також торкалися проблеми ендогенних змінних в співвідношенні між боргом і зростанням. Наприклад, Баум і Чечеріта-Вестфол та Розер [1] застосовують інструментальні змінні для виявлення впливу заборгованості на зростання країн зони євро, у той час як Мінеа і Перент [7] використовували методи порогової оцінки. Ці дослідження виявили, що при низьких рівнях заборгованості дефіцит витрат може мати позитивний вплив на економічне зростання, який зникає або стає негативним для більш високих рівнів боргу. Пояснення співвідношення боргу до ВВП суттєво різняться, від 60 до 115%. Ці дослідження мають те спільне, що вони прагнуть знайти короткострокову еластичність стосовно заборгованості в порогах боргових значень. Втім, ми зацікавлені у дослідженні довгострокового впливу боргу на економічне зростання. Динамічна модель VAR є прийнятним вибором для оцінки таких довгострокових ефектів. Після моделювання боргу і ВВП як двовимірного динамічного процесу ми використовуємо імпульсні характеристики, що візуалізують динаміку боргу і ВВП протягом десяти років після шоків будь-яких з цих двох змінних. Шоки визначаються рекурсивно.

За результатами дослідження Рейнхарта і Рогоффа [11] отримуємо дані про валовий державний борг. Дані щодо ВВП на душу населення отримані з бази даних Меддісон Центру розвитку та економічного зростання [6]. Наш набір включає річні дані по 20 розвинених країнах за період 1954 – 2008 рр. (табл. 1).

У табл. 1 також відзначено ті країни, для яких середнє співвідношення боргу до ВВП в період 1954 – 2008 рр. складає більше 50 відсотків, і для яких максимальнє відношення боргу до ВВП в період 1954 – 2008 рр. перевищує 90 відсотків. Ці підмножини використовуватимуться для класифікації результатів різних груп країн за ступенем заборгованості.

Для аналізу динамічних взаємозв'язків між боргом і ВВП обчислюємо функції імпульсної характеристики за оцінками панельних VAR (PVAR). Для нашої моделі ми використовуємо темпи зростання реального ВВП на душу населення ($4Y$) і темпи росту сукупного державного боргу на душу населення ($4D$). Оцінюємо такий PVAR:

$$y_{it} = \mu_i + Ay_{it-1} + \varepsilon_{it}; \quad (1)$$

де $y_{it} = (\Delta D_{it}; \Delta Y_{it})'$, μ – це 2×1 – специфічний для країни вільний член (сталий ефект), A – 2×2 – матриця коефіцієнтів, ε_{it} – 2×1 – залишковий член. VAR включає в себе тільки перші порядки ряду, що вибрано за допомогою байєсовського інформаційного критерію (BIC).

Перед оцінкою PVAR застосуємо перші різниці таким чином, що змінна μ_i випадає з моделі. Потім ми оцінюємо модель за допомогою узагальненого методу моментів (GMM), який використовується для оцінки невідомих параметрів розподілів і економетричних моделей, що є узагальненням класичного методу моментів. Метод був запропонований Хансеном у 1982 р. На відміну від класичного методу моментів кількість обмежень може бути більше кількості оцінюваних параметрів.

Таблиця 1

Співвідношення державного боргу до економічного зростання

Країна	1954 – 2008 рр.	1905 – 2008 рр.	Середній борг > 50%	Максимальний борг > 90%
Австралія	x	x	-	-
Австрія	x	-	-	-
Бельгія	x	-	x	x
Канада	x	x	x	-
Данія	x	x	-	-
Фінляндія	x	x	-	-
Франція	x	-	-	-
ФРН	x	-	-	-
Греція	x	-	x	x
Ірландія	x	-	x	x
Італія	x	x	x	x
Японія	x	-	x	x
Голландія	x	-	x	x
Нова Зеландія	x	x	-	-
Норвегія	x	-	-	-
Португалія	x	x	-	-
Іспанія	x	-	-	-
Швеція	x	x	-	-
Велика Британія	x	x	x	x
США	x	x	x	-

Джерело: складено автором за даними [6].

Це стандартна процедура для оцінки динамічних моделей панельних даних, оскільки оцінювання фіксованих ефектів несумісне з такими моделями [8]. Отримана оцінка фактора «А» використовується для обчислення функції імпульсної характеристики [2].

Щоб визначити шоки, накладаємо рекурсивну структуру, що робить порядок змінних коректним. Далі слідуємо за алгоритмом, який був представлений в статті Калдара і Кемпс [2], де автори відзначають, що у зв'язку із затримкою між прийняттям політичних рішень і фактичними державними витратами, податково-бюджетна політика може мати миттєвий ефект на ВВП, у той час як зворотний ефект може відбутися тільки після відставання. Тому ми розмістили борг перед ВВП. Втім, при перевірці стійкості ми також розглянемо VAR у зворотному рекурсивному порядку. У цьому випадку виходить, що нав'язаний порядок не чинить істотного впливу на очікувані довгострокові імпульсні відгуки.

Рис. 2 зображує функції імпульсної характеристики, отримані з розрахункової VAR (рівняння (1)). На рисунку показано, як змінюються динаміка боргу (ліва колонка) і ВВП (права колонка) терміном на десять років після позитивного шоку або на заборгованість (верхній ряд) або на ВВП (нижній ряд). Обидва показники (борг і ВВП) представлено в розрахунку на душу населення. З діагональних панелей (верхня ліва і нижня права) видно, що шоки на темпи зростання боргу і ВВП мінливі: наслідки шоку зменшуються протягом декількох років, причому шоки ВВП (знизу справа) є менш стійкими, ніж шоки боргу (вверху зліва).

Недіагональні панелі показують вплив на борг після шоку ВВП (внизу зліва) і зворотний вплив на зро-

стання після шоку боргу (зверху справа), що і є нашою основною метою. Верхня права імпульсна характеристика не наводить докази будь-якого істотного впливу боргу на зростання ВВП. Позитивний шок на зростання ВВП є значним негативним впливом на борг (внизу зліва), що зберігається протягом приблизно трьох років, після чого ефект зменшується. Виходячи з цих даних, виявляється, що негативна кореляція між боргом і ВВП є результатом негативного впливу зростання ВВП на борг, а не негативного впливу боргу на зростання ВВП.

Такі ж результати отримаємо, коли подивимся на кількісні зміни замість відмінностей. На рис. 3 наведені кумулятивні функції імпульсного відгуку на шок моделі VAR. За кумуляційним впливом з плином часу ці графіки показують різницю на рівнях, а не на розбіжностях боргу і ВВП (у логарифмах). Хоча графіки виглядають по-різному, на рис. 2 і рис. 3 інтерпретація є однаковою, на нашу думку. Верхня ліва панель показує, що після шоку на борг він починає накопичуватися протягом декількох років, після чого рівень боргу стабілізується. Цей шок боргу не робить істотного впливу на ВВП (зверху справа). Після впливу шоку на ВВП ми можемо ясно бачити негативний вплив на рівень боргу (внизу зліва). Сам ВВП стабілізується майже відразу ж на новому рівні (знизу справа).

На рис. 4 ми відобразили підсумкову функцію корисності «шок-імпульс» з чотирьох альтернативних специфікацій PVAR. У порівнянні з рис. 3 показуються тільки діагональні панелі, демонструючи динамічні ефекти боргу на зростання (зверху) і навпаки (внизу). Спочатку розглянемо VAR боргу і ВВП, виміряні в сукупному відношенні, а не на душу населення (4А).

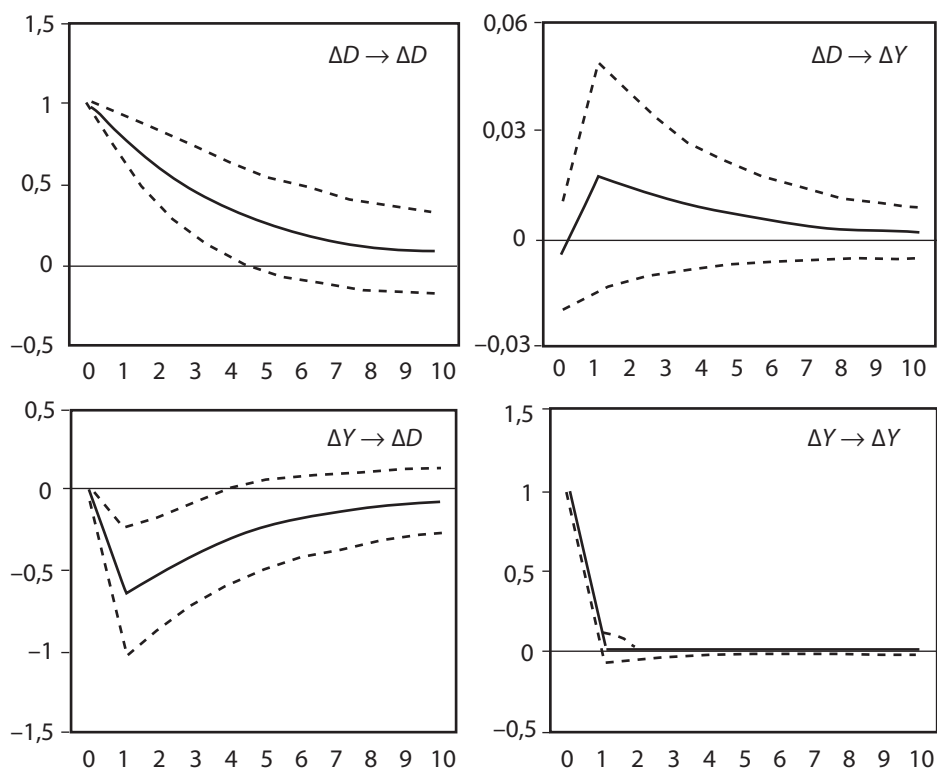

Рис. 2. Функції імпульсних відкликів PVAR (рівняння (1)) для 20 країн

Джерело: розраховано автором в EViews.

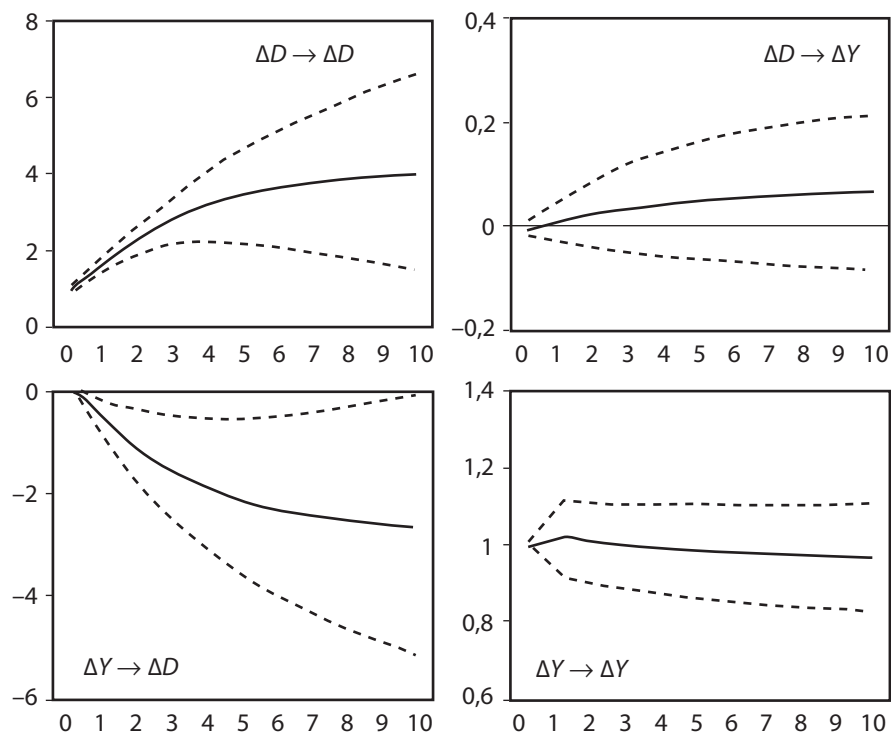

Рис. 3. Функція корисності «шок-імпульс» для ВВП і боргу

Джерело: розраховано автором в EViews.

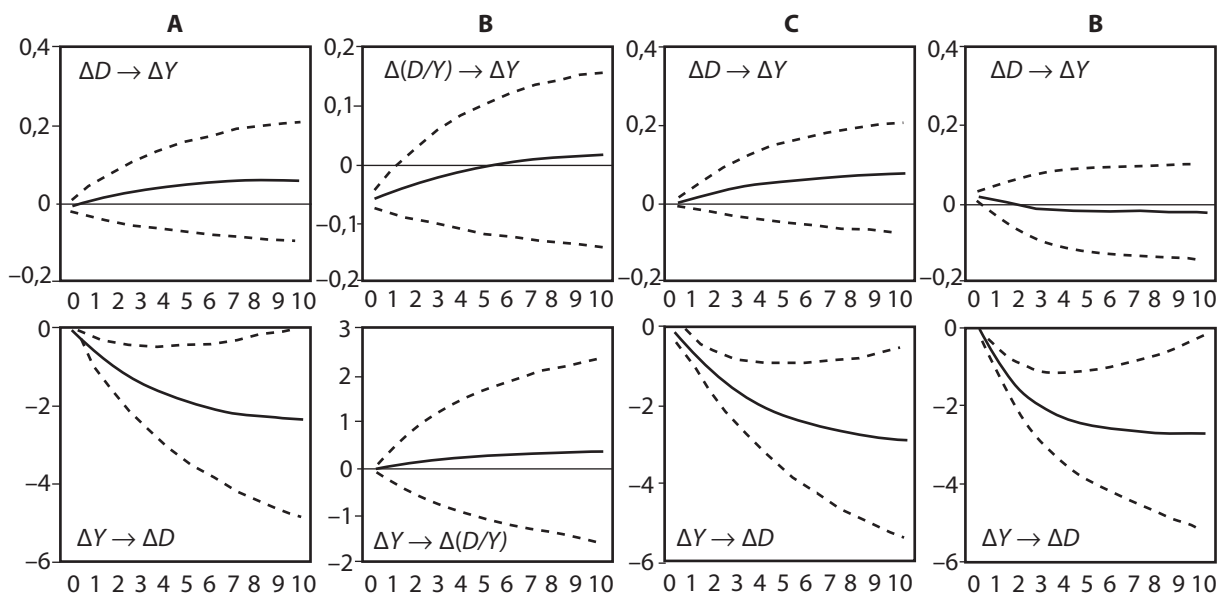

Рис. 4. Функція корисності «шок-імпульс» (рис. 3) для альтернативних специфікацій VAR:

A – борг і ВВП вимірюються в сукупному відношенні замість подушового показника; **B** – борг вимірюється як відношення до ВВП; **C** – рекурсивний порядок моделювання; **D** – детальний аналіз 10 країн (див. табл. 1) з більшим часовим рядом (1905 – 2008 рр.).

Далі замінимо рівень боргу співвідношенням боргу до ВВП (рис. 4В). Для рис. 4С рекурсивний порядок зворотний – ВВП ставиться перед боргом. Нарешті, на рис. 4D розглянемо підмножину 10 країн (перерахованих у табл. 1), для яких VAR оцінюється за допомогою більш тривалого часового ряду, який охоплює період з 1905 по 2008 рр. У цілому, результати на рис. 4 є аналогічними тим, що представлені на рис. 3, – довгостроковий ефект заборгованості до ВВП виявляється несуттєвим для всіх чотирьох варіантів. Єдиним винятком є

рис. 4В, де шок ВВП не має чіткого впливу на співвідношення боргу до ВВП.

І, нарешті, на рис. 5 відтворюємо діагональні панелі рис. 3, на чотирьох різних підвибірках (перерахованих в табл. 1). Рис. 5А включає використання даних тільки про 9 країн з високим рівнем заборгованості, для яких середнє співвідношення боргу до ВВП в період 1954 – 2008 вище, ніж 50%. Решта 11 країн використовуються для рис. 5В. Далі розглянемо 7 країн, для яких максимальне відношення боргу до ВВП, зареєстроване в пері-

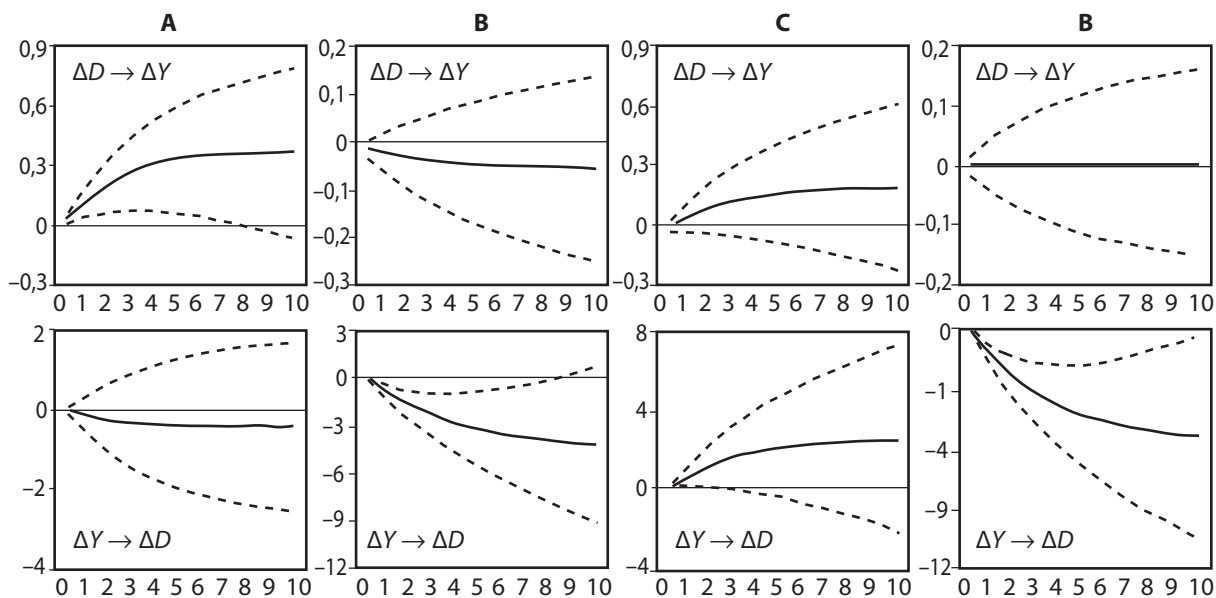

Рис. 5. Функція корисності «шок-імпульс» для різної підвибірки (див. табл. 1):

A – Середнє відношення боргу до ВВП > 50% (N = 9); **B** – середнє відношення боргу до ВВП < 50% (N = 11); **C** – максимальне відношення боргу до ВВП > 90% (N = 7); **D** – максимальне відношення боргу до ВВП < 90% (N = 13).

од 1954 – 2008 рр. перевищує 90%, поріг, про який зазначають Рейнхарт і Рогофф [10]. Решта 13 країн використовуються для рис. 5D. Як і на попередніх фігурах, ми не знаходимо значного довгострокового впливу боргу на ВВП. Що стосується зворотного впливу ВВП на борг, ми знаходимо негативну або незначну дію. У цілому, довірчі межі є ширшими, ніж на попередніх рисунках, мабуть, за рахунок менших розмірів зразка.

Загальна картина, зображена на рис. 2 – рис. 5 така: ми не знаходимо істотного впливу довгострокового державного боргу на економічне зростання країни. Цей результат є стійким до альтернативних специфікацій VAR та альтернативних зразків.

ВИСНОВКИ

Згідно з результатами нашого дослідження ефект боргу на економічне зростання є неоднозначним. Ми не знаходимо статистично значимого довгострокового впливу заборгованості на економічне зростання, для будь-якого підвищеного рівня боргу. ВВП на душу населення, з іншого боку, має статистично значущий негативний вплив на державний борг. Це означає, що негативна кореляція між державним боргом і зростанням ВВП в основному існує за рахунок негативного впливу економічного зростання на державний борг. Наші результати узгоджуються з результатами Кімбола і Вана [5]. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Baum A.** Debt and growth: new evidence for the euro area / A. Baum, C. Checherita-Westphal, P. Rother // *Journal of International Money and Finance*. – 2013. – № 32. – Pp. 809 – 821.
- Caldara D.** What are the Effects of Fiscal Policy Shocks? A VAR-based Comparative Analysis / D. Caldara, Ch. Kamps // *ECB Working Paper* № 877 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ssrn.com/abstract=1102338>
- CNBC Global Business and Financial News.** The World's Biggest Debtor Nations [Electronic resource]. – Mode of access :

http://www.cnbc.com/id/30308959/The_World_s_Biggest_Debtor_Nations

- Herndon T.** Does high public debt consistently stifle economic growth?: A critique of Reinhart and Rogoff / T. Herndon, M. Ash, R. Pollin // *Cambridge Journal of Economics*. – 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://cje.oxfordjournals.org/content/early/2013/12/17/cje.bet075>

- Kimball M.** After crunching the Reinhart and Rogoff's data, we've concluded that high debt does not slow growth / M. Kimball, Y. Wang // *Quartz blog*. – 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://qz.com/88781/after-crunching-reinhart-and-rogoff-data-weveconcluded-that-high-debt-does-not-cause-low-growth/>

- Maddison Project Database** [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/data.htm>

- Minea A.** Is high public debt always harmful to economic growth? Reinhart and Rogoff and some complex nonlinearities / A. Minea, A. Parent // *CERDI working paper* no 201218. – 2012. – 23 p. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.cerdi.org/uploads/ed/2012/2012.18.pdf>

- Nickell S.** Biases in dynamic models with fixed effects / S. Nickell // *Econometrica* – vol. 49. – № 6. – p. 1417 – 1426 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://fmwww.bc.edu/ec-c/S2004/771/NickellEM81.pdf>

- Reinhart C. M.** Debt Overhangs: Past and Present / C. M. Reinhart, V. R. Reinhart, K. S. Rogoff // *Preliminary Draft*. – 2012 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.economics.harvard.edu/faculty/rogoff/files/Debt_Overhangs.pdf

- Reinhart C. M.** From Financial Crash to Debt Crisis / C. M. Reinhart, V. R. Reinhart, K. S. Rogoff // *NBER Working Paper* 15795. – 2010 [Electronic resource]. – Mode of access : www.reinhartandrogoff.com/user_uploads/data/18_data.xls

- Reinhart C. M.** Growth in a time of debt / C. M. Reinhart, K. S. Rogoff // *American Economic Review: Papers and Proceedings* 100. – 2010. – pp. 573 – 578 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.aeaweb.org/articles.php?doi=10.1257/aer.100.2.573>

Науковий керівник – Сідоров В. І., кандидат економічних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

REFERENCES

Baum, A., Checherita-Westphal, C., and Rother, P. "Debt and growth: new evidence for the euro area". *Journal of International Money and Finance*, no. 32 (2013): 809-821.

Caldara, D., and Kamps, Ch. "What are the Effects of Fiscal Policy Shocks? A VAR-based Comparative Analysis". <http://ssrn.com/abstract=1102338>

"CNBC Global Business and Financial News. The World's Biggest Debtor Nations". http://www.cnbc.com/id/30308959/The_World_s_Biggest_Debtor_Nations].3

Herndon, T., Ash, M., and Pollin, R. "Does high public debt consistently stifle economic growth? A critique of Reinhart and Rogoff". <http://cje.oxfordjournals.org/content/early/2013/12/17/cje.bet075>

Kimball, M., and Wang, Y. "After crunching the Reinhart and Rogoff's data, we've concluded that high debt does not slow

growth". http://qz.com/88781/after-crunching-reinhart-and-rogo_s-data-weveconcluded-that-high-debt-does-not-cause-low-growth/ "Maddison Project Database". <http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/data.htm>

Minea, A., and Parent, A. "Is high public debt always harmful to economic growth? Reinhart and Rogoff and some complex nonlinearities". <http://www.cerdi.org/uploads/ed/2012/2012.18.pdf>

Nickell, S. "Biases in dynamic models with fixed effects". <http://fmwww.bc.edu/ec-c/S2004/771/NickellEM81.pdf>

Reinhart, C. M., Reinhart, V. R., and Rogoff, K. S. "Debt Overhangs: Past and Present". http://www.economics.harvard.edu/faculty/rogooff/files/Debt_Overhangs.pdf

Reinhart, C. M., Reinhart, V. R., and Rogoff, K. S. "From Financial Crash to Debt Crisis". www.reinhartandrogoff.com/user_uploads/data/18_data.xls

Reinhart, C. M., and Rogoff, K. S. "Growth in a time of debt". <http://www.aeaweb.org/articles.php?doi=10.1257/aer.100.2.573>

УДК 338.24

ПІДХІД ДО ТЛУМАЧЕННЯ ВАЖЕЛІВ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ

© 2014 КОЛУПАЄВА І. В.

УДК 338.24

Колупаєва І. В. Підхід до тлумачення важелів регуляторної політики

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування сутності важелів та узагальнення існуючих класифікацій важелів регуляторної політики. Усебічно проаналізовано поняття «важіль» у різних контекстах, у працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Представлене власне бачення поняття «важіль». Виділено основні особливості важелів регуляторної політики, а саме: використання важелів базується на чинному законодавстві; важелі спрямовані на певний процес, об'єкт тощо; важелі застосовуються безпосередньо органами державної влади. Проаналізовано класифікацію важелів регуляторної політики, детально представлено різні думки вітчизняних науковців щодо класифікації фіскальних і бюджетних важелів. Визначено, що податкові важелі регуляторної політики мають найбільш поширену класифікацію. Узагальнено класифікації важелів і доповнено їх фіскальними, бюджетними та соціальними.

Ключові слова: важелі, інструменти, класифікація важелів, фіскальні важелі, бюджетно-податкові важелі.

Табл.: 2. **Бібл.:** 19.

Колупаєва Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно- економічного університету (пров. Отакара Яроша, 8, Харків, 61045, Україна)

E-mail: irina.kolupayeva@mail.ru

УДК 338.24

Колупаєва І. В. Підходи к тлумаченню рычагов регуляторной политики

Целью статьи является научно-теоретическое обоснование сущности рычагов и обобщение существующих классификаций рычагов регуляторной политики. Всесторонне проанализировано понятие «рычаг» в разных контекстах, в работах как зарубежных, так и отечественных ученых. Представлено собственное видение понятия «рычаг». Выделены основные особенности рычагов регуляторной политики, а именно: использование рычагов базируется на действующем законодательстве; рычаги направлены на определенный процесс, объект; рычаги применяются непосредственно органами государственной власти. Проанализированы классификации рычагов регуляторной политики, подробно представлены различные мнения отечественных ученых относительно классификации фискальных и бюджетных рычагов. Определено, что налоговые рычаги регуляторной политики имеют наиболее распространенную классификацию. Обобщены классификации рычагов и дополнены фискальными, бюджетными и социальными.

Ключевые слова: регуляторы, инструменты, классификация регуляторов, фискальные регуляторы, бюджетно-налоговые регуляторы.

Табл.: 2. **Библ.:** 19.

Колупаєва Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Харківський торгово-економічний інститут Київського національного торговельно- економічного університету (пер. Отакара Яроша, 8, Харків, 61045, Україна)

E-mail: irina.kolupayeva@mail.ru

UDC 338.24

Kolupaieva I. V. Approaches to the Interpretation of the Instruments of the Regulatory Policy

The article is aimed at the scientific and theoretical substantiation of the instruments as well as synthesis of the existing classifications of the regulatory policy instruments. The concept of «instrument» was fully analyzed in different contexts, in the works of both foreign and domestic scholars. The author's own understanding of the concept of «instrument» is proposed. The main features of the regulatory policy instruments were highlighted, namely: the use of the instruments is based on the current legislation; the instruments are directed to a certain process or an object; the instruments are applied directly by the public authorities. The classifications of the regulatory policy instruments were analyzed, the various views of the domestic scientists regarding the classification of the fiscal and budgetary instruments were presented in detail. It was defined, that taxation instruments of the regulatory policy are of the most common classification. The classifications of instruments were generalized and complemented by the fiscal, budgetary and social ones.

Key words: regulators, tools, classification of regulators, fiscal regulators, budgetary and taxation regulators.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 19.

Kolupaieva Irina V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (prov. Otakara Yarosha, 8, Kharkiv, 61045, Ukraine)

E-mail: irina.kolupayeva@mail.ru

REFERENCES

Baum, A., Checherita-Westphal, C., and Rother, P. "Debt and growth: new evidence for the euro area". *Journal of International Money and Finance*, no. 32 (2013): 809-821.

Caldara, D., and Kamps, Ch. "What are the Effects of Fiscal Policy Shocks? A VAR-based Comparative Analysis". <http://ssrn.com/abstract=1102338>

"CNBC Global Business and Financial News. The World's Biggest Debtor Nations". http://www.cnbc.com/id/30308959/The_World_s_Biggest_Debtor_Nations].3

Herndon, T., Ash, M., and Pollin, R. "Does high public debt consistently stifle economic growth? A critique of Reinhart and Rogoff". <http://cje.oxfordjournals.org/content/early/2013/12/17/cje.bet075>

Kimball, M., and Wang, Y. "After crunching the Reinhart and Rogoff's data, we've concluded that high debt does not slow

growth". http://qz.com/88781/after-crunching-reinhart-and-rogo_s-data-weveconcluded-that-high-debt-does-not-cause-low-growth/ "Maddison Project Database". <http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/data.htm>

Minea, A., and Parent, A. "Is high public debt always harmful to economic growth? Reinhart and Rogoff and some complex nonlinearities". <http://www.cerdi.org/uploads/ed/2012/2012.18.pdf>

Nickell, S. "Biases in dynamic models with fixed effects". <http://fmwww.bc.edu/ec-c/S2004/771/NickellEM81.pdf>

Reinhart, C. M., Reinhart, V. R., and Rogoff, K. S. "Debt Overhangs: Past and Present". http://www.economics.harvard.edu/faculty/rogooff/files/Debt_Overhangs.pdf

Reinhart, C. M., Reinhart, V. R., and Rogoff, K. S. "From Financial Crash to Debt Crisis". www.reinhartandrogoff.com/user_uploads/data/18_data.xls

Reinhart, C. M., and Rogoff, K. S. "Growth in a time of debt". <http://www.aeaweb.org/articles.php?doi=10.1257/aer.100.2.573>

УДК 338.24

ПІДХІД ДО ТЛУМАЧЕННЯ ВАЖЕЛІВ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ

© 2014 КОЛУПАЄВА І. В.

УДК 338.24

Колупаєва І. В. Підхід до тлумачення важелів регуляторної політики

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування сутності важелів та узагальнення існуючих класифікацій важелів регуляторної політики. Усебічно проаналізовано поняття «важіль» у різних контекстах, у працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Представлене власне бачення поняття «важіль». Виділено основні особливості важелів регуляторної політики, а саме: використання важелів базується на чинному законодавстві; важелі спрямовані на певний процес, об'єкт тощо; важелі застосовуються безпосередньо органами державної влади. Проаналізовано класифікацію важелів регуляторної політики, детально представлено різні думки вітчизняних науковців щодо класифікації фіскальних і бюджетних важелів. Визначено, що податкові важелі регуляторної політики мають найбільш поширену класифікацію. Узагальнено класифікації важелів і доповнено їх фіскальними, бюджетними та соціальними.

Ключові слова: важелі, інструменти, класифікація важелів, фіскальні важелі, бюджетно-податкові важелі.

Табл.: 2. **Бібл.:** 19.

Колупаєва Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно- економічного університету (пров. Отакара Яроша, 8, Харків, 61045, Україна)

E-mail: irina.kolupaeva@mail.ru

УДК 338.24

Колупаєва І. В. Підходи к тлумаченню рычагов регуляторной политики

Целью статьи является научно-теоретическое обоснование сущности рычагов и обобщение существующих классификаций рычагов регуляторной политики. Всесторонне проанализировано понятие «рычаг» в разных контекстах, в работах как зарубежных, так и отечественных ученых. Представлено собственное видение понятия «рычаг». Выделены основные особенности рычагов регуляторной политики, а именно: использование рычагов базируется на действующем законодательстве; рычаги направлены на определенный процесс, объект; рычаги применяются непосредственно органами государственной власти. Проанализированы классификации рычагов регуляторной политики, подробно представлены различные мнения отечественных ученых относительно классификации фискальных и бюджетных рычагов. Определено, что налоговые рычаги регуляторной политики имеют наиболее распространенную классификацию. Обобщены классификации рычагов и дополнены фискальными, бюджетными и социальными.

Ключевые слова: регуляторы, инструменты, классификация регуляторов, фискальные регуляторы, бюджетно-налоговые регуляторы.

Табл.: 2. **Библ.:** 19.

Колупаєва Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Харківський торгово-економічний інститут Київського національного торговельно- економічного університету (пер. Отакара Яроша, 8, Харків, 61045, Україна)

E-mail: irina.kolupaeva@mail.ru

UDC 338.24

Kolupaeva I. V. Approaches to the Interpretation of the Instruments of the Regulatory Policy

The article is aimed at the scientific and theoretical substantiation of the instruments as well as synthesis of the existing classifications of the regulatory policy instruments. The concept of «instrument» was fully analyzed in different contexts, in the works of both foreign and domestic scholars. The author's own understanding of the concept of «instrument» is proposed. The main features of the regulatory policy instruments were highlighted, namely: the use of the instruments is based on the current legislation; the instruments are directed to a certain process or an object; the instruments are applied directly by the public authorities. The classifications of the regulatory policy instruments were analyzed, the various views of the domestic scientists regarding the classification of the fiscal and budgetary instruments were presented in detail. It was defined, that taxation instruments of the regulatory policy are of the most common classification. The classifications of instruments were generalized and complemented by the fiscal, budgetary and social ones.

Key words: regulators, tools, classification of regulators, fiscal regulators, budgetary and taxation regulators.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 19.

Kolupaeva Irina V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (prov. Otakara Yarosha, 8, Kharkiv, 61045, Ukraine)

E-mail: irina.kolupaeva@mail.ru

У сучасних умовах економічного розвитку, який характеризується девальвацією національної грошової одиниці, зниженням платоспроможності населення, зменшенням обсягів доходів підприємств, актуалізується регулююча функція держави. Державне регулювання економіки може здійснюватися за допомогою певних інструментів-важелів. Від правильного обрання того чи іншого важеля, поєднання важелів у комплексі буде залежати ефективність регуляторної політики держави, яка направлена на розвиток економіки. Тому виявлення сутності важелів та характеристика їх видів набуває актуальності.

Дослідженням сутності важелів регуляторної політики держави та їх видам присвячено доробки таких вчених, як: Лобунець Т. В. [5], яка аналізує сутність та класифікацію важелів регуляторної політики у сфері інвестиційної діяльності, Полюга В. О. [14], який досліджує важелі туристичної сфери; Тищенко О. М. і Голякова К. В. [9], Рубан Н. І. та Чуницька І. І. [15], які аналізують класифікацію бюджетно-податкових важелів; Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізима А. Я., Карпова В. В. [16], які обґрунтовують сутність та класифікацію податкових інструментів регуляторної політики та інших.

Однак залишається питання щодо визначення єдиного загальноприйнятого підходу до сутності важелів та їх класифікації.

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування сутності важелів та узагальнення існуючих класифікацій важелів регуляторної політики. Мета дослідження досягається засобом вирішення завдань:

- ✦ уточнення поняття «важіль» через призму регуляторної функції держави;
- ✦ обґрунтування класифікації важелів з урахуванням сфери їх застосування, методів їх впливу, призначення.

Для уточнення поняття «важіль» необхідно проаналізувати існуючі погляди науковців. Аналіз наукових джерел показав, що існує дві точки зору щодо застосування терміна «важіль»: деякі науковці визначають його як «важіль», а інші – як «інструменти».

Аналіз визначень, представлених у тлумачних словниках, показав таке. У тлумачному словнику української мови [1, с. 277] і Великому тлумачному словнику сучасної української мови [2, с. 84] «важіль – це засіб, яким можна активізувати діяльність кого-, чого-небудь».

Великий тлумачний словник сучасної української мови (укладач О. Єрошенко) визначає важіль як «засіб, яким можна надати дії, сприяти розвитку чого-небудь або пожввити, підсилити діяльність кого-, чого-небудь» [3, с. 58].

Проаналізувавши дані тлумачення, можна сказати, що існує певна обмеженість у визначенні поняття «важіль», адже не всі аспекти, які характеризують важелі регуляторної політики, розглянуті авторами.

У стислому економічному словнику за редакцією за Азріліяна О. М. находимо: «Регуляторы – это экономические рычаги, косвенно воздействующие через механизмы интересов на участников экономических процессов, хозяйствующих субъектов» [4, с. 737]. Дане визначення є більш повним.

У цілому, ці словники дають подібні визначення, які відображають етимологію поняття «важіль», проте дане визначення необхідно уточнити, а саме: важелі використовуються органами державного регулювання на основі нормативно-правової бази.

Аналіз сутності важелів за словниками показав, що більш доцільним є використання поняття «важіль», ніж поняття «інструменти». У словниках наводяться приклади суто фінансових інструментів ринку цінних паперів. Якщо мова йде про ставки податків, систему оподаткування тощо, то використовується поняття «важіль».

Лобунець Т. В. визначає важелі «як інструменти, засоби і прийоми впливу на економічні процеси та об'єкти, які сприяють їх розвитку в заданому напрямі; інструменти і засоби впливу на економічні процеси» [5, с. 6]. У даному визначенні стверджується, що важелі сприяють розвитку економічних процесів у заданому напрямі, проте з практичної точки зору не завжди приводять до позитивного впливу, які припускають при плануванні, адже вплив суб'єктивних факторів може призвести до протилежного результату (тенізації економіки, зменшення надходжень до бюджету тощо)

У дослідженні важелів регуляторної політики Лобунець Т. В. зазначає, що «регулятори – це органи, які в межах своїх повноважень за допомогою важелів здійснюють вплив на економічні явища і процеси з метою отримання певного соціально-економічного ефекту» [5, с. 6]. Підтримуємо думку дослідника щодо даного визначення. Очевидно, що важелі регуляторної політики можуть бути застосовані саме органами в межах своїх повноважень (регуляторами).

Користін О. Є. розуміє під важелями «засіб регулювання температури для економічної системи» [6]. У даному визначенні розкривається регулюючий вплив важелів на економічні процеси, проте не враховано якісну мету використання податкових важелів, а саме – розвиток економіки у цілому.

На думку Латиніна М. А., «важелі мають підтримувати економічну систему в належному стані» [7]. Сутність важелів, які пропонують Користін О. Є. та Латинін М. А., схожі, адже актуалізують регулюючу складову, що є важливим з точки зору природної сутності важелів. Проте дані характеристики не є повними і мають бути уточнені.

Шарікова О. В. розуміє важелі «як засіб впливу держави на податкову поведінку суб'єктів господарювання і населення шляхом зміни елементів податків, що формує фінансові стимули, які спонукають платників обирати офіційне інституційне середовище, і сприяє скороченню масштабів тіньової економіки» [8, с. 7]. Шарікова О. В. дотримується терміна «інструменти». У дослідженні автор розглянула важелі у дещо вузькому розумінні, а саме – як засоби детінізації економіки.

Тищенко О. М. і Голякова К. В., аналізуючи терміни «важіль» та «інструменти», зазначають, «що спільною рисою в них є те, що ці бюджетно-податкові важелі використовуються для досягнення певної мети та є ширшими за поняття «інструменти» [9, с. 25]. «Бюджетно-податкові важелі – це сукупність заходів бюджетно-

податкової політики, які спрямовані на стримування, вирівнювання або стимулювання окремих напрямів соціально-економічного розвитку країни із застосуванням певного набору інструментів» [9, с. 25].

У монографії «Фіскальні важелі регулювання економіки» за загальною редакцією Солдатенко О. В. фіскальні важелі визначено «як систему економічних та організаційних заходів оперативного втручання в хід регулювання податкових зобов'язань, зокрема особлива увага приділяється економічним методам» [10, с. 10]. Очевидно, що важелі є складовою системи державного регулювання економіки. Автори підкреслюють, що «фіскальні важелі економіки базуються на чинній законодавчій базі держави» [10, с. 8]. Підтримуємо цю думку, адже важливою складовою важелів державного регулювання є нормативно-правове забезпечення.

Колектив авторів навчального посібника «Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій» (за ред. Іванова Ю. Б.) визначає інструменти податкового регулювання як «сукупність норм податкового законодавства, які забезпечують вплив держави на господарську поведінку платника податків через його економічні інтереси для досягнення певного економічного, соціального чи іншого корисного результату» [11, с. 227]. Важливим, на нашу думку, є те, що автори акцентували увагу

у визначенні важелів на складові «досягнення результату» та «правове забезпечення інструментів податкового регулювання». У дослідженні науковці зробили акцент тільки на податкових важелях.

Податковим важелям також приділено увагу в дослідженні Білоус І. В. [12, с. 128], яка ототожнює важелі з інструментами та визначає важелі як сукупність засобів, що здійснюють непрямий вплив на процеси соціального та економічного розвитку в державі. Мамонтова І. В. [13] у дослідженні аналізує вплив непрямих важелів та відносить до них: нормативно-правове регулювання (стабільність законодавства, взаємоузгодженість законодавчих актів між собою тощо) та податкове регулювання. На нашу думку, спірним є питання тільки непрямого впливу важелів, адже, якщо розглядати, наприклад, пільгове оподаткування, то існує поняття втрат бюджету через надання пільгових ставок окремим категоріям платників податків. Використання такого інструменту, як податкові пільги, може призвести до втрат бюджету, що є прямим впливом на зменшення дохідної частини бюджету. Позиція Мамонтової І. В. [13] та Білоус І. В. [12] щодо врахування непрямого впливу важелів заслуговує уваги, її необхідно врахувати під час уточнення сутності терміна.

Узагальнимо в *табл. 1* результати аналізу тлумачень поняття «важіль».

Таблиця 1

Тлумачення поняття «важіль» науковцями

Автор / Джерело	Визначення	Примітки
1	2	3
Тлумачний словник української мови [1, с. 277], Великий тлумачний словник сучасної української мови [2, с. 84]	Важіль – засіб, яким можна активізувати діяльність кого-, чого-небудь	Використовується поняття «важіль»; тлумачення поняття є дещо обмеженим і не враховує усіх ознак важелів.
Великий тлумачний словник сучасної української мови [3, с. 58]	Важіль – засіб, яким можна надати дії, сприяти розвитку чого-небудь або похвалити, підсилити діяльність кого-, чого-небудь	
Краткий экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна [4, с. 737]	Регуляторы – экономические рычаги, косвенно воздействующие через механизмы интересов на участников экономических процессов, хозяйствующих субъектов	
Лобунець Т. В. [5, с. 6]	Важелі – це інструменти, засоби і прийоми впливу на економічні процеси та об'єкти, які сприяють їх розвитку в заданому напрямі; інструменти і засоби впливу на економічні процеси	Автори стверджують, що важелі сприяють розвитку економічних процесів у заданому напрямі; на нашу думку, на практиці буває навпаки. Необхідно уточнити, що застосування важелів має певну мету, направленість
Тищенко О. М. і Голякова К. В. [8, с. 25]	Важелі (бюджетно-податкові) – це сукупність заходів бюджетно-податкової політики, які спрямовані на стримування, вирівнювання або стимулювання окремих напрямів соціально-економічного розвитку країни із застосуванням певного набору інструментів	Автори стверджують, що важелі більше широке поняття, ніж інструменти; інструменти і важелі мають спільну мету
Користін О. Є. [6]	Важелі – засіб регулювання температури для економічної системи	Актуалізується регулюючий вплив важелів, але тлумачення терміну дещо стисле.
Латинін М. А. [7]	Важелі мають підтримувати економічну систему в належному стані	Актуалізується регулюючий вплив важелів, але тлумачення є дещо обмеженим

1	2	3
Шарікова О. В. [8, с. 7]	Податкові інструменти детинізації економіки як засіб впливу держави на податкову поведінку суб'єктів господарювання і населення шляхом зміни елементів податків, що формує фіскальні стимули, які спонукають платників обирати офіційне інституційне середовище, і сприяє скороченню масштабів тіньової економіки	Автор використовує поняття «інструменти»; у визначенні мова йде тільки про податкові важелі
Солдатенко О. В. [10, с. 8, 10]	Важелі (фіскальні) – система економічних та організаційних заходів оперативного втручання в хід регулювання податкових зобов'язань, зокрема особлива увага приділяється економічним методам; важелі регулювання економіки базуються на чинній законодавчій базі держави	Автори актуалізують нормативно-правову складову важелів
Іванов Ю. Б. [11, с. 227]	Інструментами податкового регулювання пропонується розуміти сукупність норм податкового законодавства, які забезпечують вплив держави на господарську поведінку платника податків через його економічні інтереси для досягнення певного економічного, соціального чи іншого корисного результату	Автори використовують поняття «інструменти»; актуалізують нормативно-правову складову важелів і нормативно-правове регулювання
Білоус І. В. [12]	Важелі (інструменти) – сукупність засобів, які здійснюють непрямий вплив на процеси соціального та економічного розвитку в державі	Автор зазначає непрямий вплив важелів, проте має місце і пряме впливання
Мамонтова І. В. [13]	Авторське визначення відсутнє	Автор акцентує увагу на прямих і непрямих важелях бюджетно-податкової сфери

Проведений аналіз тлумачень поняття «важіль» дає змогу виділити основні властивості, які характеризують важелі, а саме:

1) використання важелів регуляторної політики має базуватися на чинному законодавстві держави, адже через норми податкового, бюджетного та іншого законодавства відбувається регулювання економічних процесів у суспільстві;

2) важелі регуляторної політики мають бути направлені на конкретний об'єкт, процес для досягнення певного результату (економічного, соціального та іншого); отже, важелі мають бути ціленаправленими;

3) застосовуються важелі безпосередньо органами державної влади (регуляторами – за Лобунець Т. В. [5]).

Враховуючи вищевикладені визначення та власну позицію автора, доцільним буде дати власне визначення важелям регуляторної політики.

Отже, на нашу думку, *важелі (інструменти) регуляторної політики* – це засоби і прийоми прямого та непрямого впливу державних органів на економічні процеси та об'єкти через призму нормативно-правового поля, які спрямовані на розвиток економічної, соціальної та інших сфер суспільства.

Для більш глибокого розуміння впливу важелів регуляторної політики на економічні, соціальні та інші процеси в суспільстві необхідно проаналізувати науково-теоретичні напрацювання щодо їх різновиду, що дозволить узагальнити класифікаційні ознаки та склад інструментів.

Аналіз існуючих класифікацій важелів регуляторної політики показав, що одні науковці розглядають

класифікацію важелів регуляторної політики для конкретної галузі (Лобунець Т. В. [5], Полюга В. О. [14]), деякі пропонують класифікацію бюджетно-податкових важелів (Тищенко О. М. і Голякова К. В. [9], Рубан Н. І. та Чуницька І. І. [15], Мамонтова І. В. [13]), а інші пропонують класифікацію податкових важелів (Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізіма А. Я., Карпов В. В. [16], Шарікова О. В. [8]).

Узагальнені дані щодо класифікації важелів регуляторної політики науковцями наведено в *табл. 2*.

У своєму дослідженні Лобунець Т. В. [5, с. 8] проаналізувала важелі регулювання інвестиційної діяльності. Ця класифікація важелів регуляторної політики держави, на наш погляд, є дещо стислою і більше властива до регулювання інвестиційних процесів, що і було досліджено автором. Якщо брати до уваги регуляторну політику держави у цілому, то класифікація важелів потребує доповнення та уточнення такими важелями, як адміністративні, нормативно-правові тощо.

Полюга В. О. [14, с. 8 – 9] проаналізував важелі регуляторної політики в туристичній діяльності. Дана класифікація важелів регуляторної політики охоплює всі сторони відносин, які є в туристичній галузі. Підтримуємо думку автора щодо виділення нормативно-правових важелів поля в окрему групу важелів регуляторної політики. Автор не виділяє в окрему групу важелі бюджетні, а пропонує їх розглядати у групі податкових і фінансово-кредитних важелів. Вважаємо, що дані важелі варто виокремити, адже вони характеризують окрему ланку фінансової системи. Щодо виділення групи соціально-психологічних важелів, то, на наш

погляд, дана група більше характерна для туристичної діяльності. Враховуючи те, що інформаційно-довідкова діяльність є важливою складовою під час інформуван-

ня суб'єктів господарювання про регуляторну політику держави через різноманітні засоби інформації, пропонуємо назвати дану групу соціальними важелями.

Таблиця 2

Класифікація важелів регуляторної політики

Важелі регуляторної політики	Автор / Джерело	Види або критерій класифікації важелів	Види або підвиди важелів
1	2	3	4
Важелі регулювання інвестиційної діяльності (у цілому)	Лобунець Т. В. [5, с. 8]	За методом впливу на інвестиційний процес	– Важелі прямого впливу (адміністративні); – важелі непрямого впливу: економічні (бюджетно-податкові та фінансово-монетарні) та неекономічні
		За рівнем впливу на інвестиційний процес	– Макрорівневі; – мезорівневі; – макрорівневі
Важелі регулювання туристичної діяльності (у цілому)	Полюга В. О. [14, с. 8 – 9]	Державно-адміністративні важелі	– Стратегічне планування, підтримка зовнішньоекономічної діяльності; – наукові дослідження ринку рекреаційно-туристичних послуг; – охорона рекреаційних ресурсів; – гарантування захисту та безпеки туристів; – контроль за якістю послуг; – кадрове забезпечення
		Нормативно-правові важелі	– Організація і правова регламентація туристичної діяльності; – створення сприятливого нормативно-правового поля
		Фінансово-кредитні важелі	– Запровадження системи мікрокредитування; – пільгове кредитування; – державне субсидювання; – лізинг
		Податкові важелі	– Оптимізація кількості і величини податків; – бюджетне фінансування програм розвитку рекреації і туризму; – надання податкових пільг для вирішення проблем соціального туризму
		Соціально-психологічні важелі	– Маркетингова та рекламна діяльність; – інформаційно-довідкова діяльність; – розробка іміджевої туристичної стратегії
Бюджетно-податкові важелі	Тищенко О. М. і Голякова К. В. [9, с. 27]	Стримуючі	– Бюджетний дефіцит; – надмірне податкове навантаження; – незначний рівень місцевого оподаткування тощо
		Вирівнюючі	– Дотація вирівнювання; – інші дотації; – субвенції; – субсидії
		Стимулюючі	– Податкові пільги; – зменшення ставок оподаткування тощо
	Рубан Н. І. та Чуницька І. І. [15, с. 27], Солдатенко О. В. [10, с. 24 – 25]	Бюджетні важелі	Бюджетні видатки: бюджетний кредит; бюджетні інвестиції; субсидії субвенції, дотації; структура видатків Бюджетний дефіцит: розмір дефіциту, спосіб фінансування дефіциту
		Податкові важелі	Податкові ставки: податкове навантаження, інвестиційний податковий кредит, інвестиційна податкова знижка, зниження ставок оподаткування, зменшення величини об'єкта оподаткування
			Податкові пільги: податкові канікули, звільнення від оподаткування окремих операцій, звільнення від оподаткування окремих платників податків
			Альтернативні режими оподаткування: спрощена система оподаткування, спеціальні вільні економічні зони Зміни строків сплати податків: відстрочення платежу, розстрочення платежу
Мамонтова І. В. [13]	Прості важелі	Об'єкт податку, ставка податку, строк і порядок сплати податку, база, податковий період	

1	2	3	4
		Складні важелів	– Альтернативні системи оподаткування функціонують за допомогою низки важелів: – податкові ставки, пільги; – спеціальні податкові режими (СЕЗ, технопарки, технополіси, концесії, спільні проекти)
Податкові важелі	Білоус І. В. [12, с. 129]	Податкові важелі системного впливу	– Податкова система; – розмір ставки податків
		Податкові важелі комплексного впливу	– Спеціальні режими оподаткування; – податковий кредит; – податкові пільги; – податкові канікули
	Шарікова О. В. [8, с. 7]	Суб'єкт оподаткування	– Податкова амністія; – пільгове оподаткування; – податкові канікули
		Об'єкт оподаткування	Податкове вилучення, податковий кредит
		Ставка податку	– Податкові знижки; – зміна податкової ставки; – прискорена амортизація
	Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізіма А. Я., Карпова В. В. [16, с. 230], Дубовик О. Ю. [17, с. 63]	Системні	– Рівень оподаткування; – структура податкової системи; – застосування альтернативних систем оподаткування
		Комплексні	– Спеціальні податкові режими для певних груп платників; – спеціальні податкові режими за галузевою ознакою
		Локальні	– Об'єкти оподаткування; – платники податків; – розмір ставки податку; – порядок обчислення податку; – податкові пільги
	Іванов Ю. Б. [11, с. 227]	За призначенням (напрямом впливу)	Стимулюючі (заохочувальні), компенсаційні (підтримуючі), дестимулюючі (стримуючі)
		За характером цілей соціально-економічного розвитку	Стратегічні та оперативні (тактичні)
		За сферою впливу	Економічні, соціальні, екологічні
		За механізмом впливу	Системні, комплексні, елементні (локальні)
	Ільєнко Р. В. [18, с. 27]	Податкові пільги	Звільнення від сплати податків, зниження податкової ставки, зниження бази оподаткування, відтермінування зобов'язання щодо сплати податку тощо
		Спрощення податкового адміністрування	
		Податкова угода	Договірне зменшення податкового зобов'язання чи часу його сплати, розстрочка податкової заборгованості, звільнення від податкового зобов'язання
		Податковий кредит (відшкодування)	
Податковий вексель			
Бречко О. [19, с. 64]	Система пільг	Звільнення від податків; відстрочення або розстрочення платежів; використання пільгових ставок; податкові знижки та вилучення; податковий кредит; податкові канікули	
	Система санкцій	Застосування податкових штрафів і пені; арешт активів і майна; примусове стягнення податкової заборгованості	
	Податкові стимули	Легалізація неоподаткованих доходів; міжнародні угоди щодо уникнення подвійного оподаткування; оптимізація податкових ставок; списання та розстрочення податкового боргу; податкові канікули; альтернативні системи оподаткування	

Але самі складові груп важелів, на нашу думку, можна доповнити. Наприклад, більш ґрунтовними є класифікації податкових важелів, яку пропонують Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізіма А. Я., Карпова В. В., Тищенко О. М. [16; с. 230], Іванов Ю. Б. [11, с. 227], Бречко О. [19, с. 64].

Далі розглянемо авторів, які пропонують класифікації бюджетно-податкових важелів.

Так, Тищенко О. М. і Голякова К. В. [9, с. 27] пропонують класифікувати бюджетно-податкові важелі за їх призначенням: стримуючі, вирівнюючі та стимулюючі. Автори ґрунтовно проаналізували важелі за кожним призначенням. Проте у класифікації не простежується розмежування податкової та бюджетної сфер. Водночас Рубан Н. І. та Чуницька І. І. [15, с. 27] поділяють бюджетно-податкові важелі на групи за сферою впливу: бюджетні та податкові, що необхідно під час оцінки ефективності використання важелів у бюджетній сфері, коли податкові важелі відіграють більше фіскальну функцію.

Класифікації податкових важелів та інструментів присвячено багато наукових доробок, адже роль та вагу податкових інструментів неможливо зменшити.

Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізіма А. Я., Карпова В. В. [16] важелі державного податкового регулювання поділяють на 3 групи: 1) системні; 2) комплексні; 3) локальні. Підтримуємо дану позицію, адже така класифікація прямо відображає методи впливу регуляторної політики. Дана класифікацію інструментів податкового регулювання підтримують й інші науковці [11, с. 230; 17, с. 63].

Колектив авторів навчального посібника «Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій» (за загальною редакцією Іванова Ю. Б.) [11, с. 227] пропонує декілька класифікацій інструментів податкового регулювання: за призначенням (напрямом впливу), за характером цілей соціально-економічного розвитку, за сферою та за механізмом впливу. Дана класифікація є найбільш повною.

Заслужують також на увагу класифікації податкових важелів таких науковців, як: Бречко О. [19, с. 64], Ільченко Р. В. [18, с. 27]. Класифікації податкових важелів, які пропонують Білоус І. В. [12, с. 129] і Шарікова О. В. [8, с. 7], є дещо стислими і не враховують усього спектра важелів регуляторної політики або не відображають їх призначення.

Щодо власної думки з класифікації важелів регуляторної політики, то підтримуємо думку декількох авторів. Так, якщо мова йде про важелі регуляторної політики у цілому, то погоджуємося з класифікацією Полюги В. О. [14]: державно-адміністративні, нормативно-правові, фінансово-кредитні, податкові, бюджетні (уточнено автором), соціальні (уточнено автором).

Щодо розгорнутої класифікації фіскальних важелів, які відіграють найбільшу роль серед інших важелів регуляторної політики, то підтримуємо класифікації авторів: Білоус І. В. [12, с. 129]; Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізіма А. Я., Карпова В. В. [16, 11, с. 230]; Іванов Ю. Б. [11, с. 227]. Усі ці автори схиляються до думки щодо класифікації фіскальних важелів за механізмом їх впливу. Додамо,

що основну класифікацію важелів доцільно доповнити і поділити фіскальні важелі на системні, комплексні та локальні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у статті всебічно проаналізовано поняття «важіль» у різних контекстах, висвітлених як у зарубіжних, так і у вітчизняних науковців. Представлене власне бачення поняття «важіль», під яким розуміємо за соби і прийоми прямого та непрямого впливу державних органів на економічні процеси та об'єкти через призму нормативно-правового поля, які направлені на розвиток економічної, соціальної та інших сфер суспільства.

У контексті вирішення поставленої задачі було узагальнено класифікацію, яку було доповнено такими ознаками: податкові важелі, бюджетні важелі, соціальні важелі. Додатково фіскальні важелі доцільно поділити на системні, комплексні, локальні.

У подальших наукових дослідженнях автором буде представлено власне бачення ефективності застосування важелів регуляторної політики держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка. – Т. 1. – 1970. – 799 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак. – К. : Видавництво «Дніпро», 2009. – 1332 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. О. Єрошенко. – Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. – 864 с.
4. Краткий экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 2-е изд. доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1088 с.
5. **Лобунець Т. В.** Регулятори і важелі інвестиційного процесу в корпоративному секторі економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Т. В. Лобунець; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2013. – 20 с.
6. **Користін О. Є.** Межа податкового навантаження: мікроекономічний аспект // Фінанси України. – 1998. – № 2. – С. 82 – 88.
7. **Латинін М. А.** Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : монографія / М. А. Латинін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 320 с.
8. **Шарікова О. В.** Податкова політика в умовах детінізації економіки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О. В. Шарікова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 16 с.
9. **Тищенко О. М.** Теоретико-методологічний аналіз аспектів регулювання міжбюджетних відносин / О. М. Тищенко, К. В. Голякова // Проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 24 – 29.
10. Фіскальні важелі регулювання економіки : монографія / За заг. ред. О. В. Солдатенко. – К. : Алерта. 2012. – 278 с.
11. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій : навчальний посібник / Під ред. д-ра екон. наук проф. Іванова Ю. Б., д-ра екон. наук, проф. Майбурова І. А. – Х. : ВД «Н-ЖЕК», 2010. – 492 с.
12. **Білоус І. В.** Значення податкових важелів в системі заходів активізації розвитку вітчизняної економіки / І. В. Білоус // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – № 1. – С. 127 – 130.
13. **Мамонтова І. В.** Бюджетно-податкові важелі: класифікаційна ознака // / Мамонтова І. В. // Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 18 – 27 грудня 2012

року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-412/financial-cash-flow-and-credit-412/15954-412-1212>

14. Полюга В. О. Економічні і організаційні важелі регуляторної політики розвитку туризму : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / В. О. Полюга ; Ужгор. нац. ун-т. – Ужгород, 2005. – 22 с.

15. Рубан Н. І. Джерела ефективності бюджетно-податкових важелів в умовах кризи фінансових відносин / Н. І. Рубан, І. І. Чуницька // Науковий вісник НУДПСУ (Економіка, Право) // 36. наук. пр. – 2010. – № 1. – С. 42 – 48.

16. Іванов Ю. Б. Податковий менеджмент : підручник / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, А. Я. Кізіма, В. В. Карпова. – К. : Знання, 2008. – 525 с.

17. Дубовик О. Ю. Пільги як інструмент державного податкового регулювання / О. Ю. Дубовик // Вісник соціально-економічних досліджень, 2011. – № 3 (43). – С. 61 – 66.

18. Ільєнко Р. В. Важелі податкового стимулювання розвитку виробничої сфери : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Р. В. Ільєнко ; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Л., 2010. – 20 с.

19. Бречко О. Податкове регулювання: стабілізаційний та стимулюючий інструментарій економічних процесів / О. Бречко // Світ фінансів. – 2005. – № 2. – С. 61 – 72.

REFERENCES

Bilous, I. V. "Znachennia podatkovykh vazheliv v systemi zakhodiv aktyvizatsii rozvytku vitchyznanoi ekonomiky" [The value of the tax levers of measures for promotion of the national economy]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 1 (2012): 127-130.

Brechko, O. "Podatkove rehuliuвання: stabilizatsiyni ta stymuliuyuchy instrumentarii ekonomichnykh protsesiv" [Tax regulation, stabilizing and stimulating the tools of economic processes]. *Svit finansiv*, no. 2 (2005): 61-72.

Dubovyk, O. Yu. "Pilhy iak instrument derzhavnogo podatkovoho rehuliuвання" [Benefits as an instrument of state tax regulations]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 3 (43) (2011): 61-66.

Fiskalni vazheli rehuliuвання ekonomiky [Fiscal instruments of economic regulation]. Kyiv: Alerta, 2012.

Ivanov, Yu. B. et al. *Podatkovi menedzhment* [Tax management]. Kyiv: Znannia, 2008.

Ilienکو, R. V. "Vazheli podatkovoho stymuliuвання rozvytku vyrobnychoi sfery" [Levers of tax incentives for the development of productive sectors]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08*, 2010.

Kratkiy ekonomicheskyy slovar [Concise Dictionary of Economics]. Moscow: Institut novoy ekonomiki, 2002.

Korystin, O. Ie. "Mezha podatkovoho navantazhennia: mikroekonomichnyi aspekt" [Limit the tax burden: microeconomic aspect]. *Finansy Ukrainy*, no. 2 (1998): 82-88.

Latynin, M. A. *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy: mekhanizm derzhavnogo rehuliuвання* [Agricultural sector of Ukraine: the mechanism of state regulation]. Kharkiv: Mahistr, 2006.

Lobunets, T. V. "Rehulatory i vazheli investytsiinoho protsesu v korporatynnomu sektori ekonomiky" [Regulators and leverage the investment process in the corporate sector]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.03*, 2013.

Mamontova, I. V. "Biudzhethno-podatkovyi vazheli: klasyfikatsiina oznaka" [Budget and tax instruments: classification attribute]. <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-412/financial-cash-flow-and-credit-412/15954-412-1212>

Podatkova polityka: teoriia, metodolohiia, instrumentarii [Tax policy: theory, methodology, and tools]. Kharkiv: INZhEK, 2010.

Poliuha, V. O. "Ekonomichni i orhanizatsiyni vazheli rehuliatornoj polityky rozvytku turyzmu" [Economic and organizational

levers of regulatory policy for tourism development]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.02.03*, 2005.

Ruban, N. I., and Chunytska, I. I. "Dzherela efektyvnosti biudzhethno-podatkovykh vazheliv v umovakh kryzy finansovykh vidnosyn" [Power efficiency of fiscal instruments in the crisis of financial relations]. *Naukovyi visnyk NUDPSU. Serii "Ekonomika, Pravo"*, no. 1 (2010): 42-48.

Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, 1970.

Sharikova, O. V. "Podatkova polityka v umovakh detinizatsii ekonomiky Ukrainy" [Tax policy in a Shadow Economy of Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08*, 2011.

Tyshchenko, O. M., and Holiakova, K. V. "Teoretyko-metodolohichniy analiz aspektiv rehuliuвання mizhbiudzhethnykh vidnosyn" [Theoretical and methodological aspects of the analysis of the regulation of intergovernmental relations]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2012): 24-29.

Velykyi tlumachnyi slovyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great Dictionary of the modern Ukrainian language]. Donetsk: Hloriia Treid, 2012.

Velykyi tlumachnyi slovyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great Dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Dnipro, 2009.

ТЕНДЕНЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ВИРОБНИЧО-ФІНАНСОВІЙ ТА ІНВЕСТИЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КОРПОРАЦІЙ УКРАЇНИ

© 2014 ЛАНГОВОЙ В. О.

УДК 338.246

Ланговой В. О. Тенденції реалізації концепції сталого розвитку у виробничо-фінансовій та інвестиційній діяльності корпорацій України

Метою статті є визначення й дослідження соціальної ролі та місця бізнесу в проведенні державної та регіональної політики сталого розвитку. У статті проаналізовано передумови та можливості впровадження принципів сталого розвитку корпораціями України. Визначено компанії, що впроваджують концепцію сталого розвитку на всіх етапах своїх стратегій. Виділено основні закономірності у сфері реалізації принципів сталого розвитку та конкретизовано напрями реалізації економічної, соціальної та екологічної складових досліджуваними підприємствами. Наведено приклади реалізації корпораціями складових сталого розвитку. Також у статті встановлено кореляційний зв'язок між динамікою прибутків аналізованих компаній та динамікою пропорцій фінансування заходів з реалізації концепції сталого розвитку на основі відібраних показників і матриці крос-кореляції. Визначено, що підвищення якості продукції залишається пріоритетним заходом діяльності підприємств у сфері сталого розвитку. Найменш поширеними для аналізованих підприємств є заходи щодо захисту природних ресурсів і співпраці з громадою. Більшість підприємств не мають чіткого механізму контролю впровадження програм чи заходів зі сталого розвитку, і рівень співпраці з основними групами стейкхолдерів досить низький. Відзначено, що в українській економіці відсутні умови змотивованого запровадження заходів щодо сталого розвитку. Вирішення існуючих проблем у теорії та практиці реалізації концепції сталого розвитку дозволить нівелювати економічні та соціальні диспропорції, створити довірливі взаємовідносини між бізнесом, суспільством і державою.

Ключові слова: тенденції, сталий розвиток, концепція, корпорація, стратегія, матриця, кореляція.

Рис.: 6. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 26.

Ланговой Володимир Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та управління, Донбаський державний технічний університет (пр. Леніна, 16, Алчевськ, 94204, Україна)

E-mail: vladimir.langovoy@mail.ru

УДК 338.246

Ланговой В. А. Тенденции реализации концепции устойчивого развития в производственно-финансовой и инвестиционной деятельности корпорацій Украины

Целью статьи является определение и исследование социальной роли и места бизнеса в проведении государственной и региональной политики устойчивого развития. В статье проанализированы предпосылки и возможности внедрения принципов устойчивого развития корпорациями Украины. Определены компании, которые внедряют концепцию устойчивого развития на всех этапах своих стратегий. Выделены основные закономерности в сфере реализации принципов устойчивого развития и конкретизированы направления реализации экономической, социальной и экологической составляющих исследуемыми предприятиями. Приведены примеры реализации корпорациями составляющих устойчивого развития. Также в статье установлена корреляционная связь между динамикой прибыли анализируемых компаний и динамикой пропорций финансирования мероприятий по реализации концепции устойчивого развития на основе отобранных показателей и матрицы кросс-корреляции. Определено, что повышение качества продукции остается приоритетным мероприятием деятельности предприятий в сфере устойчивого развития. Наименее распространенными для анализируемых предприятий являются мероприятия по защите природных ресурсов и сотрудничеству с общественностью. Большинство предприятий не имеют четкого механизма контроля внедрения программ или мероприятий по устойчивому развитию, и уровень сотрудничества с основными группами стейкхолдеров довольно низкий. Отмечено, что в украинской экономике отсутствуют условия по мотивированному внедрению мероприятий, связанных с устойчивым развитием. Решение существующих проблем в теории и практике реализации концепции устойчивого развития позволит нивелировать экономические и социальные диспропорции, создать доверительные взаимоотношения между бизнесом, обществом и государством.

Ключевые слова: тенденции, устойчивое развитие, концепция, корпорация, стратегия, матрица, корреляция.

Рис.: 6. **Табл.:** 2. **Библ.:** 26.

Ланговой Владимир Александрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и управления, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)

E-mail: vladimir.langovoy@mail.ru

UDC 338.246

Lanhovoi V. O. Trends of Implementation of the Sustainable Development Concept in the Industrial-Financial and Investment Activity of the Corporations in Ukraine

The article is aimed at defining and studying of the social role and place of business in conducting of the State and regional policy for sustainable development. The article analyzes the background and the possibilities of implementing the principles of sustainable development by the corporations in Ukraine. The companies, which implement the conception of sustainable development at all stages of their strategies, were identified. The main trends in the implementation of the principles of sustainable development were highlighted and the directions of realization of the economic, social and environmental components of the studied companies were specified. Examples of realization of the above components of sustainable development were provided. Also a correlation between dynamics of profits of the analyzed companies and dynamics of proportions of financing the measures for implementation of the concept of sustainable development, based on selected indicators and the cross-correlation matrix, was presented in the article. It was determined that increase of the production quality remains a priority measure of the enterprises activity in the field of sustainable development. The least common to the analyzed companies are measures to protect natural resources and cooperation with the public sphere. Most enterprises do not have a clear mechanism for monitoring the implementation of programs or activities on sustainable development, and the level of cooperation with the major groups of stakeholders are relatively low. It was noted that conditions pursuant to a motivated implementation of the activities related to sustainable development are absent in the Ukrainian economy. The solution of the existing problems in the theory and practice of implementing the conception of sustainable development would reduce economic and social disparities, create trust relationships between business, society and the State.

Key words: trends, sustainable development, concept, corporation, strategy, matrix, correlation.

Fig.: 6. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 26.

Lanhovoi Volodymyr O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management, Donbas State Technical University (pr. Lenina, 16, Alchevsk, 94204, Ukraine)

E-mail: vladimir.langovoy@mail.ru

В умовах сьогодення посилюється соціальна напруженість в Україні, знижується добробут і життєвий рівень населення. Негативні тенденції в соціальній сфері створюють загрози подальшому розвитку суспільства, стають причинами порушення рівноваги та стабільності.

Розвиток країни залежить від впливу багатьох факторів, але, у першу чергу, формується в соціальній, економічній та екологічній сферах. Основні повноваження за змістом закріплені за суб'єктами регіонального рівня і муніципальними утвореннями. Однак централізація фінансових ресурсів у центрі істотно обмежує бюджетні можливості регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування по вирішенню численних соціальних проблем. Тому виникає потреба в залученні додаткових джерел позабюджетного фінансування у зазначені сфери, і, передусім, інвестицій великого бізнесу, шляхом формування державної політики щодо діяльності корпорацій. Як показує практика, в Україні це завдання або не вирішується зовсім, або зводиться до адміністративного тиску на підприємства у формі добровільно-примусової благодійності [1, с. 13].

Дослідженню проблем сталого розвитку присвячено праці багатьох вчених, зокрема таких, як О. Г. Білорус та Ю. М. Мацейко [1] – у контексті системних маркетингових досліджень; Л. Корнійчук [9] – у царині концептуальних засад реалізації стратегії сталого розвитку. Вагомий внесок зробили Б. Є. Патон [12] – у формування національної парадигми сталого розвитку; В. З. Латипова, О. Г. Яковлева [13] та М. Згуровський [19] – у регіональний сталий розвиток та ефективність природокористування; інші [14; 17] вчені.

Завдання підвищення ролі концепції сталого розвитку є ключовим орієнтиром державної соціально-економічної політики. Це знайшло своє відображення у низці стратегічних документів: концепції демографічної політики України на період до 2015 року, концепції соціально-економічного розвитку України на період до 2020 року [22; 26].

Тим не менш, зазначені документи носять дещо декларативний характер, не передбачають конкретних механізмів поліпшення соціального становища населення в абсолютній більшості регіонів країни, що мають дефіцит власних економічних ресурсів [12, с. 126].

Незважаючи на зростаючий інтерес до питань сталого розвитку з боку держави і суспільства в цілому, багато аспектів проблеми потребують додаткових досліджень. Недостатня увага приділяється практичним механізмам залучення позабюджетних джерел фінансування сталого розвитку. Не розроблені основні напрямки державної регіональної політики у сфері реалізації концепції сталого розвитку корпораціями. Тому значний інтерес становить визначення й дослідження соціальної ролі та місця бізнесу в проведенні державної та регіональної політики сталого розвитку.

Перехід України на рейки сталого розвитку, її інтеграція до європейського і світового співтовариства вимагають запровадження сучасних практик взаємодії держави та бізнесу, а також бізнесу і суспільства, які б дозволили посилити взаємну відповідальність усіх учас-

ників громадського життя, створити умови для подальшого стабільного розвитку держави і суспільства, заснованого на врахуванні якомога ширшого кола інтересів. На сьогодні у найбільш економічно розвинутих державах світу серед корпорацій поширення набула концепція «сталого розвитку», що розуміється як концепція, згідно з якою компанії інтегрують соціальні та екологічні питання у свою комерційну діяльність та у їх взаємодію із зацікавленими сторонами на добровільній основі. Отже, сталий розвиток є добровільною діяльністю компаній приватного та державного секторів, спрямованою на дотримання високих стандартів операційної та виробничої діяльності, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє середовище тощо, з метою вирівнювання існуючих економічних і соціальних диспропорцій, створення довірливих взаємовідносин між бізнесом, суспільством та державою [2; 10; 11].

Нині діяльність бізнесу в сфері сталого розвитку є загальноприйнятим правилом, якого дотримується значна кількість великих, середніх і навіть малих підприємств у всьому світі. Проте, на нашу думку, перевагу слід надавати великим підприємствам у формі корпорацій. Це зумовлено тим, що на сьогодні корпорація (акціонерне товариство) є домінуючою формою підприємницької діяльності [9; 13].

Поширення практик сталого розвитку в Україні знаходиться на стадії свого становлення. Найактивнішими у цій сфері є великі підприємства, які переносять на українське підгрунтя сучасні світові практики, принципи і стандарти. Про вищезазначене свідчить динаміка структурних показників діяльності суб'єктів господарювання в Україні за 2011 – 2013 рр., представлених у *табл. 1*.

Аналізуючи динаміку структурних показників діяльності суб'єктів господарювання в Україні за 2011 – 2013 рр., слід відзначити, що, хоча за кількістю суб'єктів господарювання лідирують малі підприємства, але за кількістю найманих працівників та обсягом реалізованої продукції великі та середні підприємства лідирують протягом всього аналізованого періоду.

Таким чином, реалізація концепції сталого розвитку підприємствами України в основному концентрується на великих і середніх підприємствах.

Слід підкреслити, що таке становище свідчить про високий потенціал впровадження практик сталого розвитку саме великими підприємствами, тобто корпораціями. Така ситуація в Україні склалася не тільки з причин інституційної недосконалої у сфері формування мотиваційних механізмів до розбудови сталого розвитку, а й з причин зовнішнього характеру [25].

Систематизація річних звітів найбільших 200 компаній за розміром доходу та розміром прибутку за 2009 – 2013 рр. дала змогу виявити компанії, які впроваджують не тільки практики екологічного, соціального або економічного характеру, а застосовують концепцію сталого розвитку як основу свого позиціонування (*табл. 2*).

Для виявлення чітких тенденцій серед підприємств, що впроваджують концепцію сталого розвитку, нами було обрано підприємства, що під стійким (ста-

Динаміка структурних показників діяльності суб'єктів господарювання в Україні за 2011 – 2013 рр. [22; 23]

Рік	Підприємства			
	Великі	Середні	Малі	З них мікропідприємства
<i>Кількість суб'єктів господарювання, одиниць</i>				
2010	586	20983	357241	300445
2011	659	20753	354283	295815
2012	698	20189	344048	286461
<i>Кількість зайнятих працівників, тис. осіб</i>				
2010	2400,3	3393,3	2164,6	832,6
2011	2449,0	3252,6	2091,5	788,9
2012	2484,2	3144,2	2051,3	788,2
<i>Кількість найманих працівників, тис. осіб</i>				
2010	2400,3	3392,4	2043,7	762,0
2011	2449,0	3251,6	2011,8	757,4
2012	2484,1	3141,9	1951,6	736,5
<i>Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн</i>				
2010	1401596,8	1396364,3	568267,1	181903,1
2011	1775829,0	1607628,0	607782,4	189799,1
2012	1761086,0	1769430,2	672653,4	212651,2

Таблиця 2

Систематизація недержавних компаній за розмірами витрат на реалізацію концепції сталого розвитку [2–8; 18]

Компанія	Галузь	Дохід 2012 р., млн грн	Динаміка доходів, млн грн	Прибуток 2012 р., млн грн	Витрати на сталий розвиток, млн грн
1	2	3	4	5	6
Метінвест	Металургія	100432	-12935,2	3477	187
ДТЕК	Енергія	82581	42987	5922	265
ІСД	Металургія	28920	-20126	-2520	187
Арселор Міттал	Металургія	28896,2	13,3	-2902,8	65
WOG	Нафтогазовий сектор	22700	2700	6,5	23
АТБ Маркет	Роздрібна торгівля	21239,3	6158,6	283,6	75
Укртатнафта	Нафтогазовий сектор	19995,8	-227	-1206	76
Gaztèk	Нафтогазовий сектор	19852,5	2920,8	7	115
Донецьксталь	Металургія	16300	-6676,4	1230	123
Запоріжсталь	Металургія	15560,4	-2345,8	-2040,4	35
Епіцентр К	Роздрібна торгівля	14693	2472,2	581,4	235
Інтерпайп	Металургія	14147,8	807,4	-573,1	13
Галнафтогаз	Нафтогазовий сектор	13940	1675,7	280	43
Київстар	Зв'язок	13159	719,5	4093,1	12
Нібулон	АПК	10740	6155	0	23
Метро Україна	Роздрібна торгівля	10122,5	240,3	-117,5	32
МТС Україна	Зв'язок	9651,3	527,8	2268,4	76
Рошен	АПК	8120	438,4	1360	21
Лукойл Україна	Нафтогазовий сектор	7889,2	1606,6	-138,9	56
Мотор Січ	Машинобудування	7130,2	1337,7	2096	45
Evraz	Металургія	6900	-2140	90	43

1	2	3	4	5	6
Укртелеком	Зв'язок	6780	12,5	320	22
Фуршет	Роздрібна торгівля	6760	1664	-17,9	93
Оптіма Фарм	Фармацевтика	6759,7	473,6	382,4	87
Samsung Україна	Телекомунікації	6660,1	668,1	32,3	95
АероСвіт	Транспорт	5986,5	402,8	-846,7	87
Проктер енд Гембл	Хімія	5521,9	308,1	195,1	143
Філіп Морріс	АПК	5257,1	-7,8	1098,4	132
Нестле Україна	Харчова	4890	603,5	60	111
PepsiCo	Харчова	4420	1800	250	123
Comfy	Роздрібна торгівля	4240	-713	20	98
Богдан	Машинобудування	3526,5	-6081,7	-331,6	43
Avias	Нафтогазовий сектор	3505,4	-160,9	-221,4	45
Carlsberg Ukraine	АПК	3295,8	7,4	531,7	14
Оболонь	АПК	3180	417,2	220	26
LG Electronics	Телекомунікації	2816,1	-278,7	-69,7	43
Dneprazot	Хімія	2795,8	-92,6	1,3	37
Кока-Кола Україна	Харчова	2682,2	275,4	-43,6	75
Фармак	Фармацевтика	1690,7	213,5	271	43
КПМГ Україна	Консалтинг	1491,1	104,5	119,9	89
Nemiroff	Алкоголь	1300	77,4	-130	45
Хенкель Україна	Хімія	1227	-1196,2	107,3	78

лим) розвитком розуміють цілий комплекс чинників, які формують його імідж у бізнесовому середовищі та соціумі. Визначені компанії впроваджують концепцію сталого розвитку на всіх етапах своїх стратегій [20].

Обрані для аналізу підприємства, на відміну від інших, впроваджують соціально відповідальні заходи, екологічні програми та внутрішні корпоративні кодекси на постійній основі та публікують щорічні звіти про виконану роботу в цій сфері. Детальний аналіз і систематизація публічних звітів щодо витрат на реалізацію концепції сталого розвитку обраних підприємств дозволили виділити основні закономірності у сфері реалізації принципів сталого розвитку. По-перше, це економічна складова. Основні напрями реалізації економічної складової серед аналізованих компаній представлено на *рис. 1*.

Більшість аналізованих підприємств постійно підвищують рівень умов праці шляхом розвитку і вдосконалення системи управління та механізмів контролю. Показовим прикладом є промислова група СКМ, що впроваджує сучасні системи управління охороною праці відповідно до міжнародних стандартів OHSAS 18001 на своїх великих промислових підприємствах. Група СКМ забезпечує організацію навчання та підвищення кваліфікації співробітників в галузі охорони праці, промислової безпеки і охорони здоров'я. Компанії групи СКМ пропонують співробітникам конкурентоспроможну заробітну плату.

Група СКМ інвестує в програми навчання співробітників, що спрямовані на розвиток і вдосконалення їх професійних навичок. Група СКМ є активним учас-

ником процесу реформування системи освіти України і вносить свій внесок у підвищення якості освіти випускників українських вищих та професійно-технічних навчальних закладів та його відповідності потребам реального сектора економіки. Група СКМ відкрито і чесно співпрацює з профспілками та іншими органами, які колективно вибирають співробітники компанії групи для представлення своїх інтересів [14].

Окремо слід відзначити промислову групу ДТЕК. Загальний обсяг видатків ДТЕК на проекти в сфері сталого розвитку, включаючи соціальне партнерство з містами свого бізнесу, охорону праці, охорону навколишнього середовища, утримання об'єктів соціальної сфери, розвиток співробітників, склав у 2013 р. 3626,2 млн грн. Соціальні інвестиції в розвиток регіонів діяльності ДТЕК склали понад 130 млн грн. На думку керівників ДТЕК у складний час саме бізнес повинен підставити плече економіці своєї країни. Насамперед, це своєчасно сплачені податки. У 2013 р. обсяг сплачених ДТЕК податків склав близько 11 млрд грн. За 2013 р. ДТЕК витратив 551,6 млн грн на утримання об'єктів соціальної сфери та непромислової групи. Найбільші витрати припали на утримання котельень (27,4%), санаторіїв-профілакторіїв (13,3%), об'єктів житлового фонду на балансі підприємств (9,6%), закладів харчування (7,6%), закладів відпочинку (7,2%), спортивних закладів (5,5%).

Однак поки навіть лідери концепції сталого розвитку не можуть похвалитися наявністю стратегії. СКМ, ДТЕК, Метінвест, Оболонь, Platinum Bank, Carlsberg,

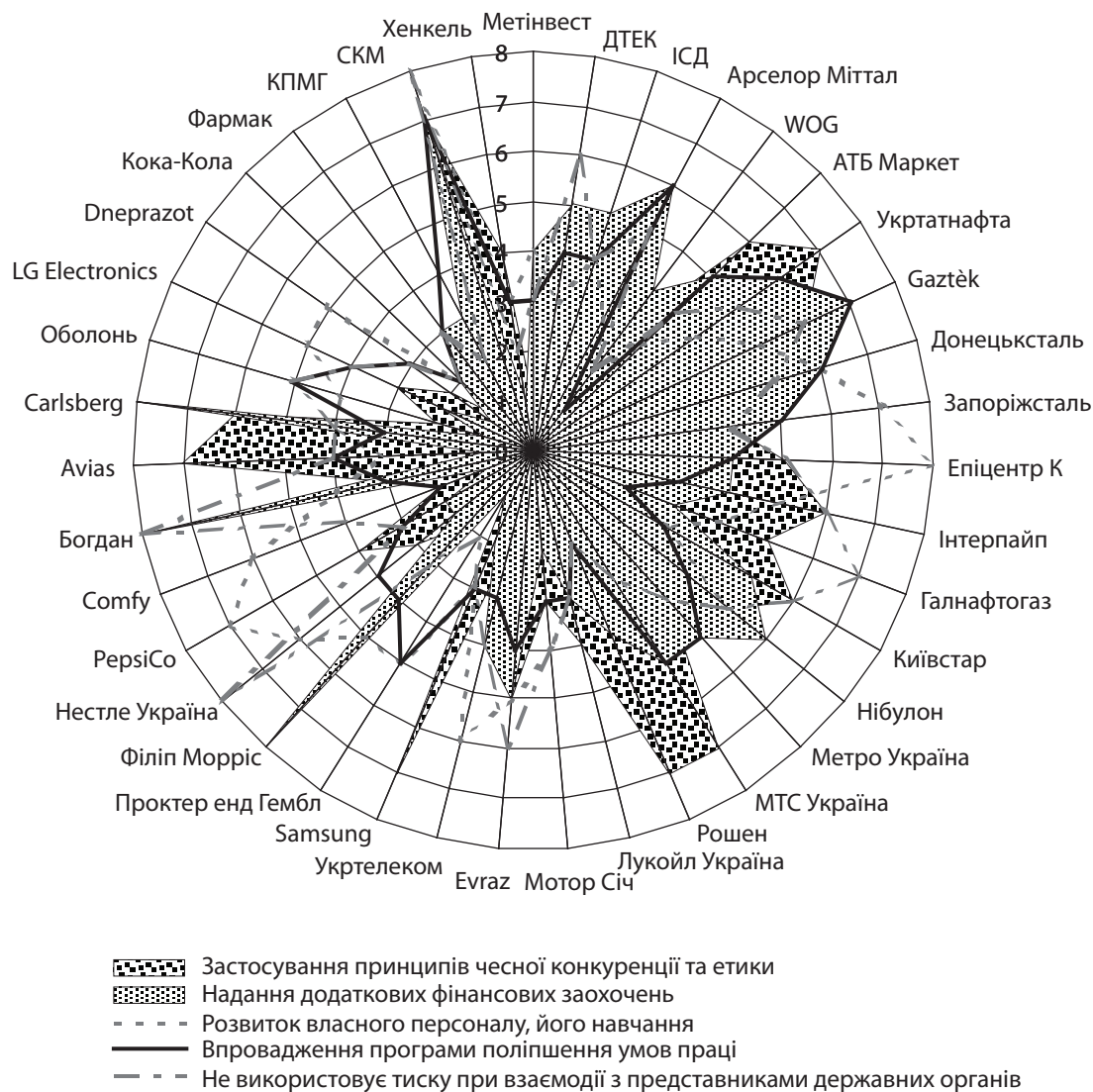

Рис. 1. Основні напрями реалізації економічної складової концепції сталого розвитку серед підприємств України [14; 16]

METRO звітують за минулі періоди, але інформація про конкретні цілі на майбутній період відсутня. На жаль, якщо лідери тільки працюють над стратегіями сталого розвитку, то більшість великих компаній просто уникають своєї соціальної відповідальності перед суспільством. Fozzy Group, Фокстрот, АТБ, WOG, Епіцентр, Roshen, МХП, Кернел, Укрзалізниця та десятки інших корпоративних лідерів не працюють над своєю соціальною відповідальністю системно. Так, наприклад, компанії «Фармак» та АТБ неодноразово були причетні до корупційних скандалів, розповсюдження неправдивої реклами та недодержання трудових законів України. Для моніторингу ситуації щодо впровадження економічної складової концепції сталого розвитку серед аналізованих підприємств було виявлено схожі заходи та оцінено витрати тих, що публікують зазначені заходи (рис. 2).

Аналізуючи структуру фінансування економічної складової сталого розвитку серед аналізованих підприємств слід підкреслити, що компанії дуже різняться за підходами до розподілу видатків. Як свідчать рис. 2 і рис. 3, підприємства, у яких достатній рівень прибутків, мають незначні видатки на економічну складову сталого розвитку. Підприємства СКМ, ДТЕК, Інтерпайп та

ІСД витрачають на впровадження сталого розвитку до 20 відсотків від загального прибутку. Динаміка фінансування економічної складової сталого розвитку підприємств України за 2010 – 2012 рр. представлена на рис. 3.

Проте, такі підприємства, як АТБ, Рошен, Нестле, Приватбанк, хоча мають значний рівень прибутків, але на економічну складову концепції сталого розвитку витрачають від 5 до 7 відсотків від загального прибутку.

Окремо слід відзначити фінансування програм розвитку персоналу та поліпшення умов праці як складової концепції сталого розвитку зарубіжних підприємств. Ця категорія характеризується середніми видатками на фінансування внутрішніх корпоративних програм розвитку персоналу, проте більшість коштів вкладається у протидію корупції та дотримання законодавства у сфері охорони праці [16; 18].

Стан розвитку соціальної складової сталого розвитку серед аналізованих підприємств характеризується різноманітними аспектами. Основними інструментами реалізації соціальної складової концепції сталого розвитку є програми соціального партнерства. У рамках реалізації програм в основному

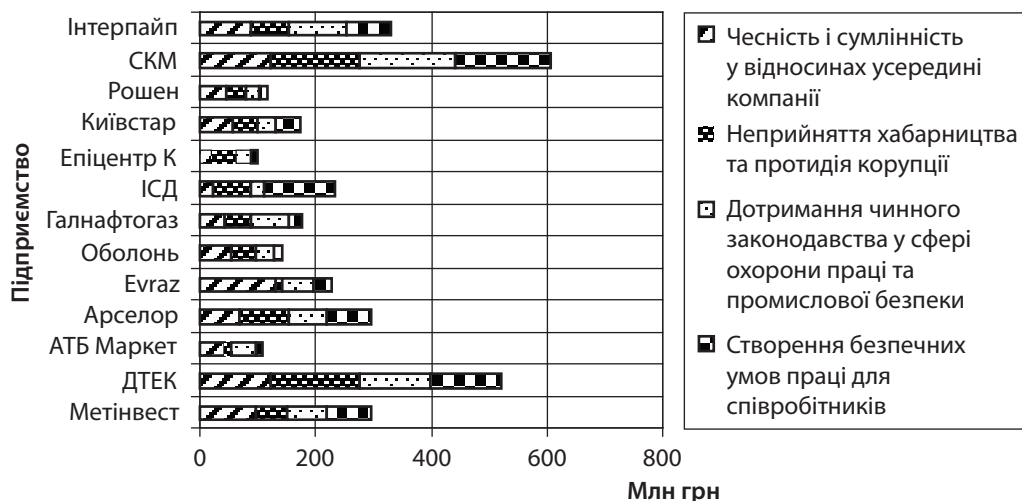

Рис. 2. Структура фінансування економічної складової сталого розвитку деяких підприємств України за 2013 р. [18]

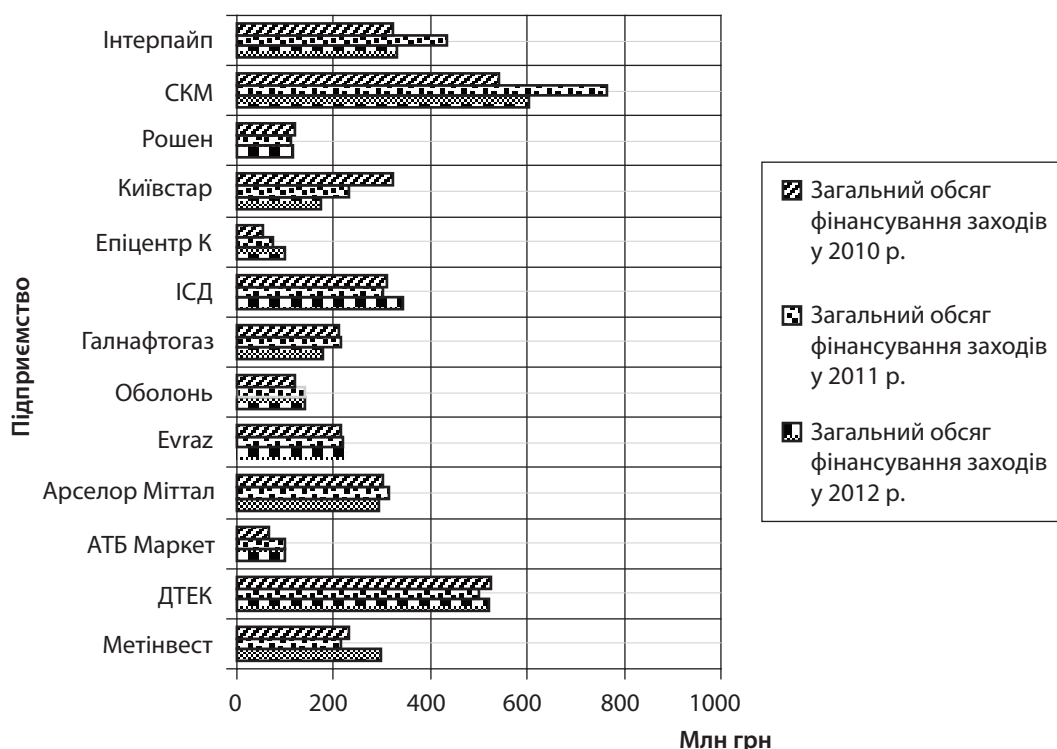

Рис. 3. Динаміка фінансування економічної складової сталого розвитку деяких підприємств України за 2010 – 2012 рр. [16 – 19]

аналізовані підприємства об'єднують свої зусилля із зацікавленими сторонами, в тому числі з місцевою владою, мешканцями територій присутності, громадськими організаціями. Зазвичай, більшість аналізованих підприємств здійснює соціальні інвестиції в громаду. Як свідчать звіти аналізованих підприємств, у половині з них протягом останніх чотирьох років обсяги соціальних інвестицій не змінилися, у 46% – зменшилися, у решти 4% – зросли. У порівнянні з 2011 р. частка підприємств, які активно здійснювали соціальні інвестиції, скоротилась за результатами звітів 2013 р. [17; 18; 21].

У своїх звітах аналізовані підприємства найважливішими для фінансування у соціальну сферу вважають за пріоритетні сферу охорони здоров'я, допомогу дітям та освіту. У порівнянні з 2011 р. пріоритетні сфери соціальних інвестицій для підприємств трохи змінили-

ся. Так, на перше місце перемістилася сфера охорони здоров'я, на друге – допомога дітям, а третє місце – замість допомоги інвалідам, старим, знедоленим – посіла освіта. Вочевидь, накопичення невирішених проблем у системі охорони здоров'я та освіти обумовили загострення уваги саме на цих сферах і підприємств країни. Також слід відмітити, що більшість аналізованих підприємств українських компаній надають допомогу регіону (громаді), де знаходиться компанія, а не її філії чи представництва. Так, наприклад, яскравими прикладами цього є такі компанії, як АТБ-маркет, Evraz, «АероСвіт», PepsiCo, Comfy, Nemiroff. Загалом динаміка структури видатків на соціальну складову сталого розвитку серед аналізованих підприємств представлена на рис. 4.

Одним із найменш популярних для українських підприємств є реалізація екологічного аспекту сталого

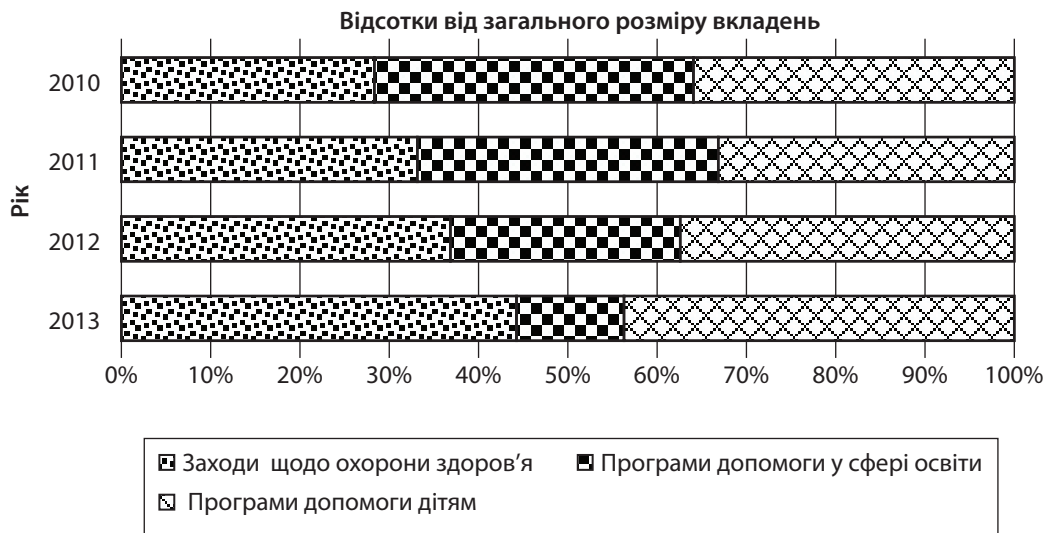

Рис. 4. Динаміка структури видатків на соціальну складову сталого розвитку серед аналізованих підприємств за 2010 – 2013 рр. [15; 16; 21; 22]

розвитку. За результатами систематизації звітів обраних підприємств України з'ясувалось, що половина аналізованих підприємств здійснює заходи з охорони навколишнього середовища нерегулярно або заходи мають досить декларативний характер.

На підприємствах, які дотримуються екологічної відповідальності, найпоширенішими у 2010 – 2013 рр. є практики впровадження енергозберігаючих технологій та програми сортування й утилізації відходів.

Слід додати, що підприємства промислового сектора вкладають значні кошти в модернізацію виробництв разом з реалізацією програм для зниження викидів в атмосферу і підвищення енергоефективності. Також підприємства промислової сфери роблять внесок в екологічну освіту, що виражається у пропагандистських програмах на територіях присутності. Серед 42 аналізованих підприємств – це лише Метінвест, ДТЕК, ІСД, Арселор Міттал, WOG, Донецьксталь, Запоріжсталь, Інтерпайп, Галнафтогаз, Київстар, Nemiroff, Хенкель Україна [16; 20].

Показовою в цій сфері є практика ДТЕК. У сфері енергетики довгострокова програма модернізації генеруючих потужностей ДТЕК передбачає технічне переоснащення енергоблоків теплоелектростанцій спільно з заміною електрофільтрів ТЕС, а також будівництво сірчано- та азотоочисних установок. Завдяки модернізації генеруючі підприємства ДТЕК в майбутньому будуть в повній мірі відповідати вимогам Директиви 2001/80/ЄС «Про обмеження викидів деяких забруднюючих речовин від великих установок спалювання» [21].

Треба відмітити, що більшість аналізованих підприємств в кращому випадку визнають лише юридичну екологічну відповідальність, тобто організовують свою діяльність відповідно до вітчизняного екологічного законодавства. Різноманітність заходів екологічної складової сталого розвитку серед аналізованих підприємств представлена на рис. 5.

Таким чином, підприємства загалом займаються декларативними заходами, наприклад, такими як: за-

хист і відновлення природного середовища, визначені стратегічними пріоритетами; усвідомлюється, що економічна система функціонує в рамках екосистеми, яка є обмеженою; компанія постійно аналізує та регулярно звітує про вплив своєї діяльності на оточуюче середовище. Такі заходи не є витратними та їх фінансування, на нашу думку, зводиться до написання звітів та PR акцій. І тільки невелика група компаній, що в основному належить до виробничого сектора, публікує дійсно звіти, що містять масштабні програми, наприклад: створення та використання відновлюваної енергії та матеріалів; мінімізація викидів вуглекислого газу; аналіз екологічних досягнень та пошук нових екологічних рішень; аналіз екологічних витрат та переваг [19].

Визначивши основні підприємства, які впроваджують концепцію сталого розвитку та тенденції інвестиційної та виробничо-фінансової діяльності промислових корпорацій у сфері реалізації принципів сталого розвитку, на нашу думку, доцільним є розрахунок кореляційного зв'язку між динамікою прибутків аналізованих компаній і динамікою пропорцій фінансування заходів реалізації сталого розвитку. Для цього за допомогою матриці крос-кореляції впливу прибутку зазначених підприємств і складових сталого розвитку можливо підтвердити гіпотезу щодо конвергенції вище зазначених процесів. Для адекватної оцінки і порівняння нами були відібрані показники, що публікують всі аналізовані підприємства, серед яких такі: x_1 – розвиток власного персоналу, його навчання, млн грн; x_2 – впровадження програми поліпшення умов праці, млн грн; x_3 – застосування принципів чесної конкуренції та етики, млн грн; x_4 – невикористання при взаємодії з представниками державних органів тиску, млн грн; x_5 – благодійна допомога громадськості, млн грн; x_6 – надання додаткових фінансових заохочень тощо, млн грн; x_7 – програми балансу між родиною та роботою, млн грн; x_8 – оплата транспортних витрат, млн грн; x_9 – заходи щодо охорони здоров'я, млн грн; x_{10} – програми допо-

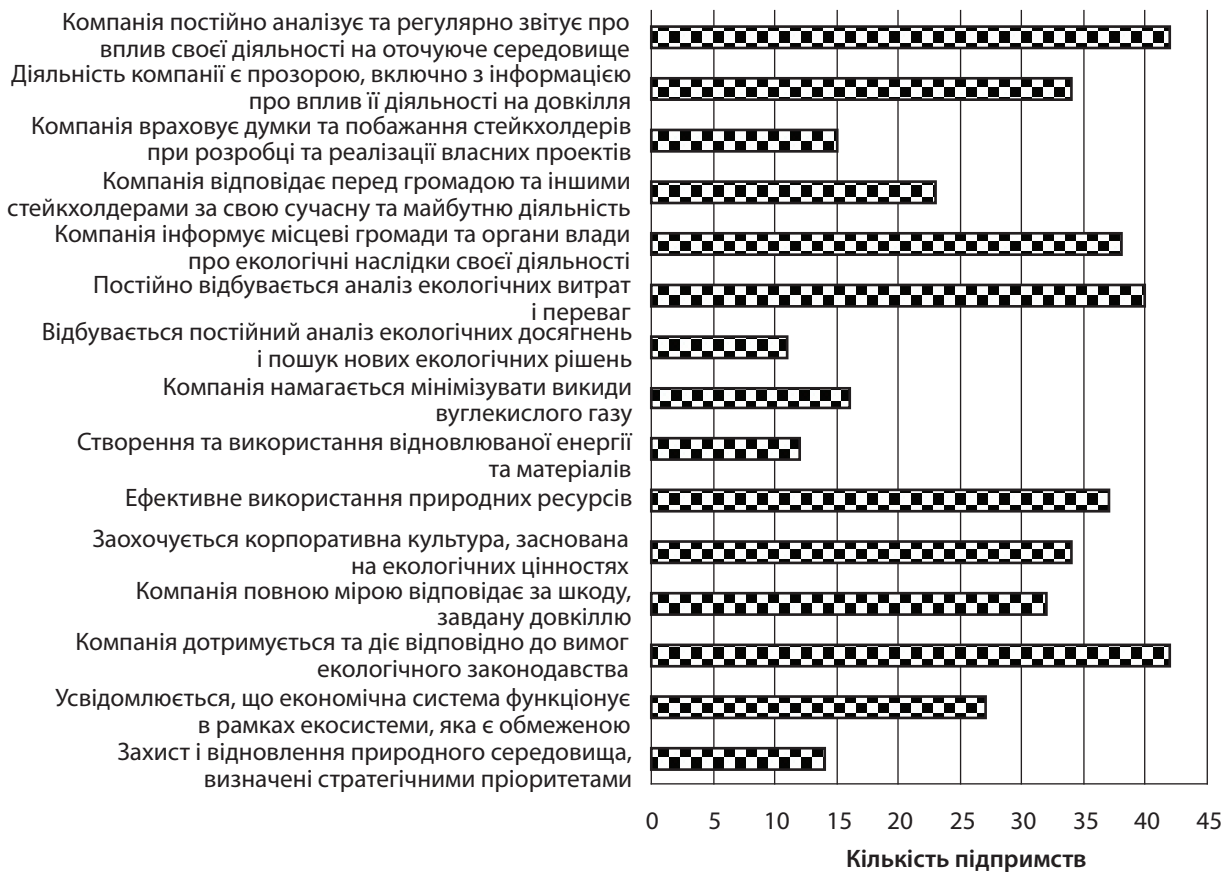

Рис. 5. Заходи екологічної складової сталого розвитку серед аналізованих підприємств у 2013 р. [18; 20; 23; 24]

моги у сфері освіти, млн грн; x_{11} – програми допомоги дітям, млн грн; x_{12} – впровадження екологічних проектів. Матриця крос-кореляції впливу доходу аналізованих підприємств на фінансування заходів з реалізації концепції сталого розвитку за 2011 – 2013 рр. представлена на рис. 6.

Як свідчить авторський аналіз, більшість підприємств не отримувє вигод від реалізації концепції сталого розвитку за всіма напрямками діяльності. Таким чином, на сьогодні в українській економіці не склалися умови з вмотивованого запровадження заходів щодо сталого розвитку як серед підприємств, що частково запроваджують заходи зі сталого розвитку, так і підприємств, що використовують вищезазначену концепцію як елемент стратегії розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, визначаючи тенденції інвестиційної та виробничо-фінансової діяльності промислових корпорацій у сфері реалізації принципів сталого розвитку, можна зробити такі висновки.

По-перше, серед основних чинників, які спонукають компанії впроваджувати заходи щодо сталого розвитку, є моральні міркування та внутрішнє спонукання. Проте досить вагомими є такі чинники, як зростання продажів компанії, копіювання дій конкурентів і вимоги з боку органів місцевої влади. У порівнянні з аналізованим періодом пріоритетність факторів для компаній не змінилась, проте удвічі зросла кількість компаній, для яких конкурентний чинник став досить вагомим. Як і у

2010 р., політика сталого розвитку аналізованих підприємств спрямовується, передусім, на їх співробітників і споживачів. Переважну частину заходів можна віднести до трудових практик: заходи з розвитку власного персоналу, відмова від використання примусової та дитячої праці, відсутність дискримінації, впровадження програм поліпшення умов праці, а також – до заходів із захисту здоров'я і безпеки споживачів. Лише третина аналізованих підприємств систематично здійснює заходи щодо розвитку громади, трохи більше підприємств – надає різноманітну допомогу регіону, де розташовані їх підприємства. Найменш поширеними для аналізованих підприємств є заходи щодо захисту природних ресурсів і співпраці з громадою.

По-друге, авторський аналіз свідчить, що майже третина з двохсот найбільших підприємств України не здійснює заходів зі сталого розвитку. Для більшості підприємств сталий розвиток асоціюється з державними програмами, а заходи, що здійснюються підприємствами, не є актуальними через брак коштів і відсутність зовнішніх стимулів. Серед тих підприємств, які впроваджують екологічну відповідальність, найпоширенішими є практики впровадження енергозберігаючих технологій та програми сортування й утилізації відходів.

По-третє, підвищення якості продукції залишається головним заходом діяльності підприємств у сфері сталого розвитку. Проте зі зростанням розміру підприємств зменшується частка тих, хто надає чесну інформацію та рекламу для споживачів. За результатами дослідження тенденцій інвестиційної та виробничо-фінансової діяль-

	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	x11	x12	Середнє значення
"АероСвіт"	0,25	0,07	0,63	0,80	0,74	0,03	0,25	0,40	0,00	0,93	0,08	0,08	0,36
"Оптіма Фарм"	0,50	0,05	0,57	0,95	0,46	0,75	0,05	0,33	0,04	0,38	0,09	0,90	0,42
Avias	0,04	0,04	0,80	0,47	0,59	0,02	0,07	0,49	0,00	0,63	0,07	0,05	0,27
Carlsberg Ukraine	0,84	0,03	0,80	0,46	0,60	0,02	0,07	0,49	0,01	0,61	0,07	0,05	0,34
Comfy	0,69	0,68	0,96	0,31	0,06	0,65	0,46	0,77	0,05	0,68	0,30	0,48	0,51
Dneprazot	0,05	0,87	0,10	0,03	0,51	0,36	0,04	0,80	0,49	0,26	0,94	0,03	0,37
Evraz	0,39	0,40	0,36	0,10	0,74	0,89	0,40	0,32	0,04	0,02	0,94	0,59	0,43
Gaztek	0,68	0,83	0,00	0,09	0,44	0,42	0,95	0,43	0,52	0,44	0,43	0,74	0,50
LG Electronics	0,80	0,30	0,23	0,27	0,59	0,86	0,35	0,53	0,05	0,53	0,24	0,07	0,40
Nemiroff	0,76	0,00	0,70	0,67	0,70	0,05	0,09	0,52	0,05	0,77	0,09	0,04	0,37
PepsiCo	0,35	0,29	0,50	0,29	0,03	0,79	0,30	0,26	0,74	0,03	0,41	0,49	0,37
Samsung Україна	0,39	0,41	0,06	0,06	0,30	0,65	0,30	0,98	0,98	0,25	0,48	0,41	0,44
WOG	0,06	0,00	0,70	0,67	0,70	0,05	0,09	0,52	0,05	0,77	0,09	0,04	0,31
Арселор Міттал	0,43	0,83	0,51	0,56	0,02	0,57	0,71	0,47	0,98	0,00	0,93	0,63	0,48
АТБ Маркет	0,40	0,08	0,68	0,37	0,47	0,25	0,06	0,79	0,32	0,46	0,00	0,08	0,40
Богдан	0,60	0,64	0,90	0,20	0,49	0,84	0,66	0,98	0,05	0,31	0,37	0,74	0,56
Галнафтогаз	0,79	0,58	0,43	0,92	0,51	0,21	0,57	0,00	0,31	0,34	0,58	0,39	0,47
Донецьксталь	0,37	0,30	0,09	0,00	0,48	0,61	0,24	0,92	0,87	0,04	0,67	0,37	0,41
ДТЕК	0,81	0,89	0,76	0,67	0,74	0,56	0,67	0,81	0,98	0,32	0,77	0,88	0,74
Епіцентр К	0,25	0,07	0,42	0,61	0,34	0,00	0,09	0,21	0,10	0,95	0,69	0,08	0,32
Запоріжсталь	0,47	0,54	0,44	0,48	0,00	0,34	0,44	0,51	0,71	0,90	0,07	0,35	0,44
Інтерпайп	0,86	0,05	0,95	0,77	0,44	0,65	0,56	0,57	0,31	0,46	0,89	0,03	0,54
ІСД	0,76	0,89	0,87	0,08	0,06	0,31	0,03	0,59	0,61	0,53	0,49	0,04	0,44
Київстар	0,32	0,22	0,52	0,87	0,71	0,10	0,31	0,31	0,00	0,78	0,87	0,87	0,49
Кока-Кола Україна	0,81	0,04	0,40	0,30	0,74	0,34	0,09	0,81	0,31	0,32	0,10	0,07	0,36
КПМГ Україна	0,83	0,83	0,51	0,56	0,02	0,57	0,71	0,47	0,98	0,00	0,03	0,63	0,51
Лукойл Україна	0,35	0,08	0,27	0,02	0,81	0,56	0,21	0,85	0,62	0,04	0,04	0,33	0,35
Метінвест	0,67	0,88	0,87	0,77	0,76	0,85	0,75	0,80	0,49	0,26	0,94	0,65	0,72
Метро Україна	0,40	0,96	0,43	0,67	0,07	0,69	0,89	0,58	0,09	0,06	0,00	0,79	0,47
Мотор Січ	0,75	0,85	0,30	0,68	0,34	0,66	0,91	0,60	0,95	0,94	0,01	0,82	0,55
МТС Україна	0,08	0,07	0,74	0,37	0,35	0,08	0,03	0,39	0,20	0,66	0,79	0,50	0,35
Нестле Україна	0,31	0,32	0,06	0,07	0,65	0,74	0,36	0,04	0,91	0,05	0,81	0,50	0,40
Нібулон	0,46	0,43	0,44	0,04	0,90	0,95	0,46	0,34	0,04	0,00	0,06	0,66	0,40
Оболонь	0,28	0,07	0,65	0,80	0,76	0,03	0,26	0,39	0,00	0,93	0,09	0,08	0,36
Проктер енд Гембл	0,61	0,76	0,20	0,73	0,31	0,57	0,86	0,63	0,83	0,96	0,08	0,75	0,51
Рошен	0,27	0,04	0,68	0,73	0,70	0,00	0,20	0,36	0,01	0,89	0,04	0,03	0,33
Укртатнафта	0,38	0,30	0,83	0,30	0,54	0,07	0,05	0,58	0,22	0,43	0,96	0,07	0,40
Укртелеком	0,70	0,83	0,37	0,59	0,20	0,67	0,84	0,70	0,03	0,88	0,06	0,77	0,55
Фармак	0,32	0,26	0,87	0,08	0,06	0,31	0,03	0,59	0,61	0,53	0,49	0,04	0,35
Філіп Морріс	0,34	0,39	0,36	0,04	0,74	0,87	0,37	0,36	1,00	0,05	0,00	0,56	0,42
Фуршет	0,61	0,75	0,51	0,44	0,30	0,75	0,79	0,79	0,08	0,63	0,07	0,78	0,55
Хенкель Україна	0,30	0,08	0,68	0,37	0,47	0,25	0,06	0,87	0,32	0,46	0,90	0,08	0,40

Рис. 6. Матриця крос-кореляції впливу доходу аналізованих підприємств на фінансування заходів з реалізації концепції сталого розвитку за 2011 – 2013 рр. [5; 7; 15; 18; 19]

ності промислових корпорацій у сфері реалізації принципів сталого розвитку можна дійти висновку, що сталий розвиток ще не став частиною стратегічного менеджменту більшості українських підприємств. Слід зазначити, що серед підприємств не розпочався процес формування окремих функціональних підрозділів зі сталого розвитку.

При виокремленні підприємств, що реалізують принципи сталого розвитку, слід відмітити, що більшість не мають чіткого механізму контролю впровадження програм чи заходів зі сталого розвитку. До того ж, рівень співпраці з основними групами стейкхолдерів достатньо низький. Найчастіше компанії враховують інтереси споживачів та органів державної влади, найменше – недержавних і науково-дослідних організацій, навчальних закладів. Здебільшого організації самостійно розробляють і впроваджують такі програми, враховуючи, переважно, тільки інтереси споживачів та органів місцевої влади. Основним зовнішнім партнером у розробці та впровадженні програм із соціальної відповідальності залишаються органи влади. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Білоус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: системні маркетингові дослідження / О. Г. Білоус, Ю. М. Мацейко. – К.: МАУП, 2005. – 492 с.
- Диалог зі стейкхолдерами – дієвий інструмент для успішного вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://svb.org.ua/sites/default/files/business_case_stakeholder_engagement_at_scm.pdf
- ДТЕК. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svb.org.ua/sites/default/files/dtek-sustainable-development-report-2010-2011-ru.pdf>
- Звіт зі сталого розвитку корпорації «Оболонь» за 2010 – 2011 рр. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://svb.org.ua/sites/default/files/obolon_-_sustainability_report_2010-11_ukr.pdf
- Звіт про прогрес Галнафтогазу. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ppv.net.ua/economic-development/publications/leda/langswitch_lang/ua/
- Звіт про результати КПМГ в Україні за 2011 рік. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://svb.org.ua/sites/default/files/kpmg_in_ukraine_communication_on_progress_2011_ukrainian.pdf

7. Звіт про соціальну відповідальність компанії Carlsberg Ukraine за 2010 – 2011 роки. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svb.org.ua/sites/default/files/csr-report-2010-2011.pdf>

8. Звіт соціальної відповідальності компанії «Кока-Кола» за 2010 – 2011 роки. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svb.org.ua/reports/zvit-sotsialnoi-vidpovidalnosti-kompanii-koka-kola-za2010-2011-roki>

9. **Корнійчук Л.** Теоретичні основи реалізації концепції сталого розвитку / Л. Корнійчук // Економіка України. – 2010. – № 2. – С. 72 – 83.

10. Корпорації та інтегровані структури: проблеми науки та практики : [зб. наук. праць]. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 344 с.

11. **Котлер Ф.** Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Пер. з англ. / Ф. Котлер, Л. Ненси. – К. : Стандарт, 2005. – 302 с.

12. Національна парадигма сталого розвитку України / За заг. ред. академіка НАН України, д. т. н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.

13. Окружающая среда и устойчивое развитие регионов: новые методы и технологии исследований / Под ред. проф. В. З. Латыповой и доц. О. Г. Яковлевой. – Казань : Изд-во «Отечество», 2009. – Т. 4. – 404 с.

14. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій : монографія / В. М. Белінська, В. Г. Бурлака та ін. / Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К. : Четверта хвиля, 2007. – 408 с.

15. Систем кепітал менеджмент [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://svb.org.ua/sites/default/files/scm_sustainability_summary_report_2011_ru.pdf

16. СКМ. Звіт про сталий розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://svb.org.ua/sites/default/files/documents_scm_csr_policy_1.pdf

17. **Соха Ю. І.** Принципи сталого розвитку і проблема природно-техногенної безпеки / Ю. І. Соха // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – С. 103 – 111.

18. Соціально відповідальний бізнес. Аналітичний портал. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svb.org.ua/about>

19. Сталий розвиток регіонів України : звіт Інституту прикладного системного аналізу НАН України і МОН України / Наук. керівник М. Згуровський. – К. : НТТУ «КПІ», 2009. – 197 с.

20. Статистика діяльності корпорацій України та її регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID=

21. Статистика діяльності корпорації ДТЕК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dtek.com/ru/about-us/corporate-governance#U5mkCkApXfJ>

22. Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності» / Державна служба статистики України. – К. : Консультант, 2012. – 68 с.

23. Статистичний щорічник України / Державна служба статистики України. – К. : Консультант, 2013. – 543 с.

24. Стимулювання корпоративної соціальної відповідальності / О. Н. Крилов // Інформаційне суспільство. – 2013. – Вип. 18. – С. 50 – 52 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/is_2013_18_12.pdf

25. Стратегія партнерства з Україною на період 2008 – 2012 фінансових років / Департамент управління програмою в Україні, Білорусі та Молдові, Регіон Європи та Середньої Азії; Міжнародна фінансова корпорація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://siteresources.worldbank.org/INTUKRAINE/Resources/CPS_20071206_ukr.pdf

26. Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cpsr.org.ua/index.php?view=article&catid=20:2010-06-13-21-0626&id=34:2005>

REFERENCES

Bilorus, O. H., and Matseiko, Yu. M. *Hlobalna perspektyva i stalyi rozvytok : (systemni marketolohichni doslidzhennia)* [Global perspective and sustainable development: (system marketolohichni study)]. Kyiv: MAUP, 2005.

Belinska, V. M. et al. *Promyslovyi potentsial Ukrainy: problemy ta perspektyvy strukturno-innovatsiinykh transformatsii* [The industrial potential of Ukraine: problems and prospects of innovative structural transformations]. Kyiv: Chetverta khvyliya, 2007.

“Dialog zi steikholderamy – diievyi instrument dlia uspishnoho vyrishennia ekonomichnykh, sotsialnykh ta ekolohichnykh problem” [Dialogue with stakeholders – an effective tool to successfully address the economic, social and environmental problems]. http://svb.org.ua/sites/default/files/business_case_stakeholder_engagement_at_scm.pdf

Investytsii zovnishnyoekonomichnoi diialnosti [Investments of foreign economic activity]. Kyiv: Konsultant, 2012.

Korniichuk, L. “Teoretychni osnovy realizatsii kontseptsii staloho rozvytku” [Theoretical Foundations of implementing the concept of sustainable development]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (2010): 72-83.

Korporatsii ta intehrovani struktury: problemy nauky ta praktyky [Corporations and integrated structure: the problem of science and practice]. Kharkiv: INZhEK, 2007.

Kotler, F., and Nensi, L. *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist. Yak zrobyty iakomoha bilshе dobra dlia vashoi kompanii ta suspilstva* [Corporate Social Responsibility. How to make as much good for your company and society]. Kyiv: Standart, 2005.

Krylov, O. N. “Stymuliuvannia korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti” [Promoting corporate social responsibility]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/is_2013_18_12.pdf

Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [National paradigm of sustainable development of Ukraine]. Kyiv: DU IEPSSR NAN Ukrainy, 2012.

Okruzhaiushchaia sreda i ustoychivoe razvitie regionov: novye metody i tekhnologii issledovaniy [Environment and sustainable development of the regions, new methods and techniques of research]. Kazan: Otechestvo, 2009.

Oftsiiinyi sait DTEK. http://svb.org.ua/sites/default/files/dtek-sustainable_development-report-2010-2011-ru.pdf

“System kepital menedzhment” [System Capital Management]. http://svb.org.ua/sites/default/files/scm_sustainability_summary_report_2011_ru.pdf

“SKM. Zvit pro stalyi rozvytok” [SCM. Sustainability Report]. http://svb.org.ua/sites/default/files/documents_scm_csr_policy_1.pdf

Sokha, Yu. I. “Pryntsypy staloho rozvytku i problema pryrodno-tekhnohennoi bezpeky” [The principles of sustainable development and the problem of environmental and technical safety]. *Visnyk NU «Lvivska politekhnika»* (2011): 103-111.

“Sotsialno vidpovidalny biznes. Analitychnyi portal” [Socially responsible business. Analytical Portal]. <http://svb.org.ua/about>

Stalyi rozvytok rehioniv Ukrainy [Sustainable Development of the Regions of Ukraine]. Kyiv: NTU «KPI», 2009.

“Statystyka diialnosti korporatsii Ukrainy ta ii rehioniv” [Statistics Business Corporations Ukraine and its regions]. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID=

“Statystyka diialnosti korporatsii DTEK” [Statistics of the corporation DTEK]. <http://www.dtek.com/ru/about-us/corporate-governance#U5mkCkApXfJ>

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy [Statistical Yearbook of Ukraine]. Kyiv: Konsultant, 2013.

“Stratehiia partnerstva z Ukrainoiu na period 2008-2012 finansovykh rokiv / Departament upravlinnia prohramoiu v Ukraini, Bilorusi ta Moldovi, Rehion IEvropy ta Serednyoi Azii; Mizhnarodna finansova korporatsiia” [Partnership Strategy of Ukraine for the period of fiscal years 2008-2012]. http://siteresources.worldbank.org/INTUKRAINE/Resources/CPS_20071206_ukr.pdf

Tsentr perspektyvnykh sotsialnykh doslidzhen Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy ta NAN Ukrainy. <http://cpsr.org.ua/index.php?view=article&catid=20:2010-06-13-21-0626&id=34:2005>

"Zvit zi staloho rozvytku korporatsii «Obolon» za 2010-2011 rr." [Report on Sustainable Development Corporation "Obolon" for 2010-2011]. Ofitsiyni sait korporatsii "Obolon". http://svb.org.ua/sites/default/files/obolon_-_sustainability_report_2010-11_ukr.pdf

"Zvit pro rezultaty KPMH v Ukraini za 2011 rik" [Report on the results of KPMG in Ukraine in 2011]. Ofitsiyni sait KPMH. http://svb.org.ua/sites/default/files/kpmg_in_ukraine_communication_on_progress_2011_ukrainian.pdf

"Zvit sotsialnoi vidpovidalnosti kompanii «Koka-Kola» za 2010-2011 roky" [Statement of Social Responsibility "Coca-Cola"

for 2010-2011]. Ofitsiyni sait kompanii «Koka-Kola». <http://svb.org.ua/reports/zvit-sotsialnoi-vidpovidalnosti-kompanii-koka-kola-za-2010-2011-roki>

"Zvit pro sotsialnu vidpovidalnist kompanii Carlsberg Ukraine za 2010-2011 roky" [Report on Social Responsibility of Carlsberg Ukraine for 2010-2011]. Ofitsiyni sait kompanii Carlsberg Ukraine. <http://svb.org.ua/sites/default/files/csr-report-2010-2011.pdf>

"Zvit pro prohres Halnaftohazu" [Progress Report Galnaf-togaz]. Ofitsiyni sait Halnaftohazu. http://ppv.net.ua/economic-development/publications/leda/langswitch_lang/ua/

УДК 338.24.021.8

ПРО ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА НИНІШНЬОМУ ЕТАПІ

© 2014 ДЕДІКОВ О. І.

УДК 338.24.021.8

Дедіков О. І. Про формування пріоритетів фінансово-економічного розвитку України на нинішньому етапі

Досліджуються питання, присвячені визначенню основних напрямків сучасного розвитку народного господарства України, які включають, перш за все, коло економічних і фінансових актуальних проблем. Показано проблеми, що нині постають перед народним господарством України у світлі проведення структурних реформ і рушійних сил, які приводять у дію механізм господарського розвитку народногосподарського комплексу України. Перспективи розвитку народного господарства України дещо покращуються останнім часом, але шлях до прогресивних перетворень залишається вкрай складним. При цьому економічна ефективність діяльності суб'єктів господарства України, перш за все, у основних галузях, лишається вкрай незадовільною. Такий стан справ обумовлений низькою конкурентоспроможністю української економіки, а також певними протиріччями і затримками в проведенні структурних і системних реформ. Господарство країни вкрай потерпає від повільних зрушень у прогресивному напрямку стосовно виробничої та соціальної інфраструктури української економіки. Виходячи з цього, Україні слід реалізовувати систему заходів, що обумовлені дією факторів, спричинених внутрішньогосподарчими процесами на рівні господарюючих суб'єктів.

Ключові слова: фінанси, економіка, інвестиції, інновації, рентабельність, собівартість, активи.

Табл.: 3. **Бібл.:** 19.

Дедіков Олександр Іванович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічного аналізу і фінансів, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)

E-mail: alide@ukr.net

УДК 338.24.021.8

UDC 338.24.021.8

Дедіков А. И. О формировании приоритетов финансово-экономического развития Украины на нынешнем этапе

Изучаются вопросы, касающиеся определения основных направлений современного развития народного хозяйства Украины, которые включают, прежде всего, актуальные экономические и финансовые проблемы. Показаны проблемы, возникающие перед народным хозяйством Украины в свете проведения структурных реформ и движущих сил, приводящих в действие механизм хозяйственного развития народно-хозяйственного комплекса Украины. Перспективы развития народного хозяйства Украины несколько улучшились за последнее время, но путь к прогрессивным преобразованиям остается сложным. При этом экономическая эффективность деятельности субъектов хозяйствования Украины, в первую очередь в основных отраслях, остается неудовлетворительной. Такое положение дел обусловлено низкой конкурентоспособностью украинской экономики, а также определенными противоречиями и задержками в проведении структурных и системных реформ. Экономика страны страдает от медленных сдвигов в уровне качества производственной и социальной инфраструктуры. Исходя из этого, Украине необходимо реализовывать систему мероприятий, которые обусловлены действием факторов, связанных внутривозвращаемыми процессами на уровне хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: финансы, экономика, инвестиции, инновации, рентабельность, себестоимость, активы.

Табл.: 3. **Библ.:** 19.

Дедіков Алексей Иванович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономического анализа и финансов, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)

E-mail: alide@ukr.net

Dedikov O. I. On the Formation of the Priorities of Financial and Economic Development of Ukraine at the Present Stage

Issues relating to the determination of the main directions of the modern development of agriculture in Ukraine were studied, with primary attention paid to the current economic and financial problems. The problems facing the national economy of Ukraine in the light of the structural reforms and of the driving forces to actuate the mechanism of the economic development of the national economy complex of Ukraine were displayed. Prospects for the development of the national economy of Ukraine have improved somewhat recently, but the path to the progressive changes is still difficult. The economic efficiency of activity of the economic entities of Ukraine, especially in major industries, remains unsatisfactory. Such state of things is due to the low competitiveness of the Ukrainian economy and owing to certain contradictions and delays in the implementation of the structural and systemic reforms. The country's economy has suffered from the slow progress in the level of quality of production and the social infrastructure. On this basis, Ukraine needs to implement a system of activities that stem from the factors of internal economy processes at the level of economic entities.

Key words: finance, economy, investments, innovation, profitability, prime cost, assets.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 19.

Dedikov Oleksiy I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Analysis and Finance, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)

E-mail: alide@ukr.net

"Zvit zi staloho rozvytku korporatsii «Obolon» za 2010-2011 rr." [Report on Sustainable Development Corporation "Obolon" for 2010-2011]. Ofitsiyni sait korporatsii "Obolon". http://svb.org.ua/sites/default/files/obolon_-_sustainability_report_2010-11_ukr.pdf

"Zvit pro rezultaty KPMH v Ukraini za 2011 rik" [Report on the results of KPMG in Ukraine in 2011]. Ofitsiyni sait KPMH. http://svb.org.ua/sites/default/files/kpmg_in_ukraine_communication_on_progress_2011_ukrainian.pdf

"Zvit sotsialnoi vidpovidalnosti kompanii «Koka-Kola» za 2010-2011 roky" [Statement of Social Responsibility "Coca-Cola"

for 2010-2011]. Ofitsiyni sait kompanii «Koka-Kola». <http://svb.org.ua/reports/zvit-sotsialnoi-vidpovidalnosti-kompanii-koka-kola-za-2010-2011-roki>

"Zvit pro sotsialnu vidpovidalnist kompanii Carlsberg Ukraine za 2010-2011 roky" [Report on Social Responsibility of Carlsberg Ukraine for 2010-2011]. Ofitsiyni sait kompanii Carlsberg Ukraine. <http://svb.org.ua/sites/default/files/csr-report-2010-2011.pdf>

"Zvit pro prohres Halnaftohazu" [Progress Report Galnaftogaz]. Ofitsiyni sait Halnaftohazu. http://ppv.net.ua/economic-development/publications/leda/langswitch_lang/ua/

УДК 338.24.021.8

ПРО ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА НИНІШНЬОМУ ЕТАПІ

© 2014 ДЕДІКОВ О. І.

УДК 338.24.021.8

Дедіков О. І. Про формування пріоритетів фінансово-економічного розвитку України на нинішньому етапі

Досліджуються питання, присвячені визначенню основних напрямків сучасного розвитку народного господарства України, які включають, перш за все, коло економічних і фінансових актуальних проблем. Показано проблеми, що нині постають перед народним господарством України у світлі проведення структурних реформ і рушійних сил, які приводять у дію механізм господарського розвитку народногосподарського комплексу України. Перспективи розвитку народного господарства України дещо покращуються останнім часом, але шлях до прогресивних перетворень залишається вкрай складним. При цьому економічна ефективність діяльності суб'єктів господарства України, перш за все, у основних галузях, лишається вкрай незадовільною. Такий стан справ обумовлений низькою конкурентоспроможністю української економіки, а також певними протиріччями і затримками в проведенні структурних і системних реформ. Господарство країни вкрай потерпає від повільних зрушень у прогресивному напрямку стосовно виробничої та соціальної інфраструктури української економіки. Виходячи з цього, Україні слід реалізовувати систему заходів, що обумовлені дією факторів, спричинених внутрішньогосподарчими процесами на рівні господарюючих суб'єктів.

Ключові слова: фінанси, економіка, інвестиції, інновації, рентабельність, собівартість, активи.

Табл.: 3. **Бібл.:** 19.

Дедіков Олександр Іванович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічного аналізу і фінансів, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)

E-mail: alide@ukr.net

УДК 338.24.021.8

Дедіков А. И. О формировании приоритетов финансово-экономического развития Украины на нынешнем этапе

Изучаются вопросы, касающиеся определения основных направлений современного развития народного хозяйства Украины, которые включают, прежде всего, актуальные экономические и финансовые проблемы. Показаны проблемы, возникающие перед народным хозяйством Украины в свете проведения структурных реформ и движущих сил, приводящих в действие механизм хозяйственного развития народно-хозяйственного комплекса Украины. Перспективы развития народного хозяйства Украины несколько улучшились за последнее время, но путь к прогрессивным преобразованиям остается сложным. При этом экономическая эффективность деятельности субъектов хозяйствования Украины, в первую очередь в основных отраслях, остается неудовлетворительной. Такое положение дел обусловлено низкой конкурентоспособностью украинской экономики, а также определенными противоречиями и задержками в проведении структурных и системных реформ. Экономика страны страдает от медленных сдвигов в уровне качества производственной и социальной инфраструктуры. Исходя из этого, Украине необходимо реализовывать систему мероприятий, которые обусловлены действием факторов, связанных внутривозвращаемыми процессами на уровне хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: финансы, экономика, инвестиции, инновации, рентабельность, себестоимость, активы.

Табл.: 3. **Библ.:** 19.

Дедіков Алексей Иванович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономического анализа и финансов, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)

E-mail: alide@ukr.net

UDC 338.24.021.8

Dedikov O. I. On the Formation of the Priorities of Financial and Economic Development of Ukraine at the Present Stage

Issues relating to the determination of the main directions of the modern development of agriculture in Ukraine were studied, with primary attention paid to the current economic and financial problems. The problems facing the national economy of Ukraine in the light of the structural reforms and of the driving forces to actuate the mechanism of the economic development of the national economy complex of Ukraine were displayed. Prospects for the development of the national economy of Ukraine have improved somewhat recently, but the path to the progressive changes is still difficult. The economic efficiency of activity of the economic entities of Ukraine, especially in major industries, remains unsatisfactory. Such state of things is due to the low competitiveness of the Ukrainian economy and owing to certain contradictions and delays in the implementation of the structural and systemic reforms. The country's economy has suffered from the slow progress in the level of quality of production and the social infrastructure. On this basis, Ukraine needs to implement a system of activities that stem from the factors of internal economy processes at the level of economic entities.

Key words: finance, economy, investments, innovation, profitability, prime cost, assets.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 19.

Dedikov Oleksiy I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Analysis and Finance, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)

E-mail: alide@ukr.net

Стратегічною метою розвитку України є побудова сучасної держави з потужною економікою, яка б забезпечувала гідне життя кожному її громадянину. Першочергове місце в цьому процесі належить економічному зростанню в країні. Саме збільшення обсягів валового внутрішнього продукту з року в рік стане основою для підвищення рівня життя громадян.

Наявний досвід реформ в українській економіці виявив труднощі, які постають перед країною у визначенні пріоритетів подальшого розвитку і формуванні ефективного фінансово-господарського механізму, який повинен забезпечити досягнення задекларованих цілей. Це проявляється, *по-перше*, у формуванні адекватної сучасним вимогам економічної політики, яка особливо актуальна в умовах наявної внутрішньої та зовнішньої політичної й економічної кон'юнктури, що забезпечить підвищення ефективності виробничої та фінансової діяльності українських підприємств, закладів банківської системи, а також покращення, загалом, інфраструктурного середовища, в якому розгортається економічна діяльність вказаних суб'єктів економічної діяльності. *По-друге*, необхідно забезпечити зростання рівня життя українських громадян, покращення екологічних, гуманітарних умов, які формують сприятливе соціальне середовище в країні. *По-третє*, це – дослідження питань, пов'язаних з формуванням організаційно-економічного механізму процесів реінвестування у народногосподарському комплексі України.

Дослідженню проблем, що пов'язані із забезпеченням економічного зростання, присвячено багато робіт як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Серед них необхідно виділити Сакса Д., Ларрена Ф., Самуельсона П., Кваснюка Б., Гейця В., Амошу О., Брігхема Є., Ван Хорна Дж. К., Бертонеша М., Ковальова В. В., Стоянову Є. С., Шеремета А. Д., Сайфуліна Р. С., Крейніну М. Н., Бланка І. А. [1 – 4, 7, 8, 15 – 17] та ін. У публікаціях даних авторів досить детально і всебічно розглянуті багатоаспектні питання теорії економічного зростання загалом, а також стосовно народного господарства України в цілому і в розрізі окремих його складових частин, галузей, сегментів, секторів і т. п. Крім того, багато уваги приділяється аналізу наявних джерел фінансування суб'єктів господарювання різних галузей господарства, напрямків використання отримуваних коштів, аналізу ефективності господарських операцій та ін..

З аналізу наукових публікацій за даною проблематикою у вітчизняних і закордонних виданнях можна зробити висновок, що проблеми економічного зростання настільки багатогранні, що додатковий аналіз дозволить більш детально представити всю необхідну систему дій уряду, галузевих менеджерів, науковців тощо.

Аналіз економічної політики в Україні, яка реалізувалася в останні десятиліття, показує, що в країні не вирішені проблеми накопичувалися протягом тривалого часу. Не підкріплена економічним розвитком «соціалізація» бюджету тільки тимчасово вирішувала завдання підвищення добробуту населення, оскільки вона не базувалася на адекватному розширенні обсягів виробництва і підвищенні продуктивності праці. При цьому довгий час не реалізовувалися реформи, спрямовані

на усунення структурних диспропорцій, тощо. Результатом такої політики стало те, що в Україні істотно загальмувались процеси подолання структурних дисбалансів народного господарства, відтермінувалось виведення країни на шлях технологічної модернізації, поліпшення продуктивних сил (основних фондів), формування міцної економічної бази для соціальних перетворень. Як наслідок – Україна залишилася вразливою до кризи 2008 – 2009 рр., яка болісно зачепила майже всі галузі економіки, тисячі підприємств і мільйони громадян.

За 2010 – 2011 рр. реальний ВВП України зріс на 9,5%, подолавши більше половини від кризового падіння (2008 – 2009 рр.); дефіцит бюджету за підсумками 2011 р. становив прогнози 2,7% ВВП року (проти 4% ВВП у Єврозоні, 8,9% у Японії та 10% ВВП у США); а інфляція була знижена до 4,6% за підсумками 2011 р. [10, 11]. У 2012 – 2013 рр. істотних змін у темпах прискорення зростання ВВП України не відбулося. У структурі національної економіки і досі поки що переважають сировинні галузі або виробництва, що випускають продукцію з низьким ступенем обробки для експорту, завантаження потужностей яких залежить від попиту на зовнішніх ринках.

Провідною галуззю української промисловості є металургія. Металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів є однією з основних складових гірничо-металургійного комплексу країни. При цьому в структурі виробництва на вітчизняних металургійних підприємствах основну частину займає ординарний металопрокат рядових марок сталі. На підприємствах металургійної галузі зайнято близько 12% загальної кількості працюючих у промисловості. Обсяг реалізованої продукції в металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів складає близько 18,1% загального обсягу по промисловості. І, що дуже важливо, енергоємність галузі, як мінімум, на 30% перевищує світові аналоги. Гірничо-металургійний комплекс є експортоорієнтованою галуззю – близько 80% продукції спрямовується на експорт, що забезпечує 40% валютних надходжень в країну [10]. У 2008 р. її частка в загальносвітовому виробництві чавуну становила 3,34%, сталі – 2,8% [18]. За обсягами виробництва сталі Україна посідає 8 місце у світі слідом за такими країнами, як Китай, Японія, США, Росія, Індія, Південна Корея і Німеччина.

В аналітичному огляді Світового банку «Дослідження торгової політики України» [12] зазначається, що український сектор гірничо-металургійного комплексу в середньостроковій перспективі буде розвиватися за діючою моделлю, для якої характерно збереження застарілих технологій і технічної бази. Україна в цей період часу зможе підтримувати теперішні обсяги експорту металургійної продукції, поступово збільшуючи її якість і розміри валютної виручки. Хоча роль даного сектора в сумарному експорті України буде продовжувати поступово знижуватися, він збереже лідируючі позиції. Дана модель економічного розвитку буде ефективною доти, доки на світовому ринку існуватимуть високі ціни на продукцію металургійної галузі, і Україна зможе утримувати переваги, пов'язані з відносно низьким

рівнем витрат на виробництво продукції (табл. 1, 2). І практика останніх років функціонування української економіки підтвердила правильність даного прогнозу.

При цьому, аналіз даних за останні декілька років показує, що українська економіка вже тривалий час втрачає економічні переваги, які були пов'язані з використанням успадкованих ще з радянських часів економічних активів. Наша промисловість характеризується високим рівнем зношення основних фондів, яке в середньому складає 70% [12]. До того ж, дані виробничі активи досить інтенсивно використовуються без необхідного капітального оновлення і технічного обслуговування навіть у рамках наявної діючої моделі реалізації виробничих циклів.

За цих умов металургійні підприємства в Україні реалізовували відносно обмежені інвестиційні програми, спрямовані, перш за все, на відновлення металургійного виробництва. Свою інвестиційну політику вони концентрували на швидкому проведенні точкової реконструкції та капітального ремонту обладнання. За наявності виробничого потенціалу, який значно перевищує внутрішні потреби країни, визнано недоцільним створення нових активів у металургійній галузі. Окремі нові технології та види устаткування в існуючі виробництва вводяться тільки в тих випадках, коли це дає швидку економічну віддачу. Модернізація виробництва проводилася переважно на основі вітчизняного устаткування і вітчизняних технологічних розробок, які є відносно дешевшими у порівнянні з іноземними аналогами. Реалізація таких, досить ефективних, але обмежених інвестиційних програм призводила до невеликого в 1,5 – 2,5% підвищення продуктивності устаткування. Власники металургійних активів орієнтувалися, як правило, на повне фізичне ви-

користання наявного виробничого потенціалу на протяжці короткого часу поліпшення кон'юнктури на світовому ринку. Нарощування обсягів виробництва у промисловості України, як правило, досягалося за рахунок введення в дію після ремонту і реконструкції тимчасово непрацюючих фондів і збільшення ступеня використання наявних виробничих потужностей.

Така інвестиційна політика дозволяла Україні дешевшим способом нарощувати металургійне виробництво і максимально використовувати сприятливу кон'юнктуру, що склалася на світовому ринку чорного металу з метою збільшення грошових надходжень підприємств без одночасного вкладання коштів у докорінну модернізацію виробництв. У розрахунку на одну тону виплавленої сталі інвестиції в модернізацію українського сектора чорної металургії дорівнювали 7 – 9 дол. США. У той час як у Російській Федерації, наприклад, цей показник становив 15 дол. США, а в розвинених країнах світу при зносі основних фондів на рівні 20 – 25% витрати на модернізацію досягали 25 – 30 дол. США [9].

Період 2012 – 2014 рр. позначився деякими негативними тенденціями стосовно цінової кон'юнктури на ринку металургійної продукції. Згідно з даними «Металургпрому», виготовлення сталі у 2013 р. в Україні зросло на 1%, до 32,6 млн т [5]. При цьому попит на даному ринку все ще не відновився до докризового рівня. Зайвих, надлишкових потужностей у металургії, як і раніше, все ще вистачає. Середній рівень завантаження виробничих активів в даній галузі нині дорівнює 73%. При цьому незначне розширення обсягу виробництва металургійних підприємств не вигідне, від цього відмовляються, оскільки існуюча цінова маржа за діючими контр-

Таблиця 1

Рівень технології виробництва сталі в Україні у 1995 – 2003 рр. (частка різноманітних технологій у відсотках)

Показник	Україна						Світ, 2003 р.
	1995 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	
Технології виробництва сталі: Киснево-конвекторний спосіб	42,7	47,6	46,3	50,5	48,2	48,9	63,3
Мартенівський спосіб	51,6	48,3	49,6	45,6	47,7	46,9	3,6
Виробництво електросталі	5,7	4,1	4,1	3,9	4,1	4,2	33,1
Безперервний розлив сталі	11,6	18,1	18,9	20,2	20,8	23,1	88,0

Джерело: складено за даними [12].

Таблиця 2

Продуктивність праці у галузі металургії у країнах світу у 1990 – 2003 рр., тонн/на 1 людину/год

Країна	Рік					
	1990	1995	2000	2001	2002	2003
Країни ЄС	355	475	575	566	590	599
Німеччина	352	452	603	589	608	605
Японія	362	403	540	553	612	631
Іспанія	358	552	723	750	713	700
Бразилія	179	322	429	411	455	471
Україна	243	111	136	146	153	174

Джерело: складено за даними [12].

актами дозволяє формувати і здійснювати лише бюджети виживання виробництв. Нинішню ситуацію може проілюструвати діяльність компанії «Метінвест», рентабельність якої за 2008 р. за показником ЕВІТДА дорівнювала 28%, а у 2013 р. – лише 16% [5]. І це для вертикально інтегрованої компанії, що має власний видобуток руди. Інші ж компанії, які такого видобутку руди не мають, а купують її на ринку, показують, у кращому випадку, нульову рентабельність, основна ж маса – нерентабельні.

Найбільший в Україні меткомбінат «Арселор Міттал Кривий Ріг» за підсумками 2013 р. показав нульову рентабельність, хоча у 2012 р. він отримав збитки у розмірі 2,9 млрд грн. Подібне скорочення збитків за 2013 р. отримав також і комбінат «Азовсталь» – збитки скоротилися з 2,7 млрд грн до 2,5 млрд грн. Крім того, ще чотири провідних підприємства галузі забезпечили зниження збитків, це ПАТ «ЗМК Запоріжсталь» («Метінвест»), ЕМЗ «Дніпросталь» («Інтерпайп»), ТОВ «Електросталь», ПАТ «Донецький МПЗ» [6].

У даній ситуації підприємствам вкрай необхідно знижувати собівартість шляхом оновлення виробничих технологій, що потребує значних коштів. У 2013 р. інвестиції в даній галузі скоротилися у порівнянні з 2012 р. на 5% – до 6 млрд грн [5]. Як зазначалося вище, обсяги інвестицій у металургійній галузі вкрай незначні та недостатні, і спрямовуються вони на підтримання обладнання у працюючому стані і проекти зі швидкою окупністю. Прикладом впровадження у діюче виробництво таких проектів із швидкою окупністю є установки із вдудання пилувугільного палива (ПВП). Вони дозволяють знизити споживання коксу і відмовитися від природного газу. За даними інвестиційної компанії Eavex Capital, застосування даної установки дозволяє знизити витрати при виготовленні чавуна на 30 – 50 дол. США на тонні

[5]. За даними того ж джерела, впровадження ПВП на Єнакієвському метзаводі компанії «Метінвест» дозволить зменшити витрати виробництва при виготовленні чавуна в обсязі 60 млн дол. США на рік. Рентабельність інвестованого капіталу при впровадженні ПВП досягає 60% на рік, а строк окупності складає 1,5 – 2 роки.

Якщо досліджувати результати діяльності підприємств інших галузей народногосподарського комплексу України, то, як показує даний аналіз, наведений у табл. 3, рентабельність провідних галузей господарства України має низхідну динаміку. Наприклад, рентабельність операційної діяльності промисловості у 2006 – 2012 рр. зменшилася з 5,8% до 3,3%, а в будівництві – з 3,1% до –0,7%.

У повній відповідності з даним фактичним станом є і те, що Україна, за даними Всесвітнього банку та Міжнародної фінансової корпорації, перебуває на 152 місці у світі зі 183 у загальному рейтингу інвестиційних показників [19]. Тобто розміщувати в Україні виробництва, не те що надсучасних товарів, а навіть просто сучасних, які б мали відповідний попит на внутрішньому і зовнішньому ринках, бажаючих не виявляється. Відповідно до цього і розвиток малого бізнесу, який мав би інноваційну спрямованість, практично відсутній, а якщо і має місце подекуди інноваційне підприємництво, то це, як правило, виключення із загальної закономірності, враховуючи обмежену (внаслідок високих процентних ставок за кредитами) кредитну пропозицію банків, недостатність підприємницького досвіду переважної більшості громадян, обмеженість та ущербність правової системи країни щодо захисту прав і свобод громадян, у тому числі у сфері бізнесу, недостатню освітню підготовку, нерозвинену соціальну систему суспільства і т. ін.

Таблиця 3

Рентабельність операційної діяльності за видами економічної діяльності в Україні у 2000 – 2012 рр. (відсотків)

Показник	Рік											
	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього	2,7	4,2	4,3	6,4	7,0	6,6	6,8	3,9	3,3	4,0	5,9	5,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	-1,6	0,0	4,2	10,7	12,7	10,0	19,0	12,9	14,7	22,9	23,2	21,4
Промисловість	4,8	2,6	3,3	4,7	5,5	5,8	5,8	4,9	1,7	3,5	4,7	3,3
Будівництво	1,3	1,2	2,2	2,1	2,2	3,1	2,6	-2,7	-1,0	-1,5	0,2	-0,7
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1,0	14,9	6,9	12,0	14,8	12,7	13,1	-0,2	4,5	9,8	15,0	12,3
Діяльність транспорту та зв'язку	2,4	9,2	11,0	10,3	11,7	9,9	9,8	6,9	8,6	5,6	6,1	5,4
Фінансова діяльність	8,2	17,1	13,1	28,1	17,5	7,5	6,8	5,2	1,6	-2,9	3,9	3,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	1,4	0,5	0,2	-0,2	0,3	2,9	3,7	4,0	5,6	0,3	-3,6	3,8

Джерело: складено за даними [13] – Статистичний щорічник України за 2009 р. – К.: Держкомстат України, 2010. – С. 62; [14] – Статистичний щорічник України за 2012 р. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2013. – С. 314.

Оцінюючи такий стан справ з позицій положень економічної теорії стосовно головних факторів утримання і завоювання позицій на певному ринку, який визначає такими безупинне і повсякчасне оновлення техніки, технології, впровадження техніко-технологічних винаходів, організаційних нововведень, освоєння випуску нових зразків продукції і т. п., то нічого дивного в такому стані немає, оскільки головна ставка нині у визначенні економічних пріоритетів робиться на ті діючі сили, які не входять до числа факторів, що визначають інноваційність господарства.

Усе вищезазначене показує, що використання старої моделі економічного розвитку країни зайшло у глухий кут і формує необхідність створення і реалізації нової стратегічної моделі розвитку народного господарства, яка обов'язково повинна спиратися, крім іншого, на соціальну відповідальність вітчизняного бізнесу.

З агалом, головним економічним орієнтиром і критерієм щодо необхідної реструктуризації української економіки в напрямку формування більш передової та прогресивної її структури повинно виступати співвідношення між валовою доданою вартістю, яку генерує даний економічний актив, і обсягом інвестицій, які вкладено в розвиток даного активу (інакше кажучи, величиною даного активу). Саме створення економічного механізму, в основі якого знаходиться даний критерій, як головна ланка економічного механізму, дозволить почати поступово вирішувати застарілі проблеми української економіки.

Таким чином, на основі вищевикладеного матеріалу, можна дійти **висновків**, що для подолання існуючих негативних тенденцій в розвитку господарства України і формування позитивних факторів впливу на рівень економічної динаміки в країні необхідно:

- ✦ *По-перше*, розробити програму активізації розвитку економіки на найближчі п'ять – десять років, з розробкою системних довгострокових стимулів для активізації стратегічних галузей вітчизняної промисловості, сприяння позитивним структурним зрушенням в економіці, диверсифікації та зниженню енергоємності виробництва.
- ✦ *По-друге*, створити умови для якнайширшого залучення інвестиційних ресурсів, що стануть джерелом створення сучасних виробництв.
- ✦ *По-третє*, провести реформу державних фінансів, яка повинна включати стабілізацію дефіциту держбюджету та оптимізацію державного боргу, підвищення ефективності використання державних видатків.
- ✦ *По-четверте*, здійснити реформу фінансового сектора, основна мета якої повинна бути спрямована на утримання низького рівня інфляції, відновлення кредитування економіки, зростання і розвиток фондового ринку та ринку фінансових послуг.
- ✦ *По-п'яте*, реалізувати реформу енергетичної галузі через вдосконалення системи ціноутворення в електроенергетиці, лібералізацію ринку

електричної енергії, модернізацію газотранспортної системи, нафтопереробних потужностей та стимулювання конкуренції на ринку нафтопродуктів.

- ✦ *По-шосте*, досягти міжнародної економічної інтеграції, яка б передбачала проведення ефективної зовнішньоекономічної політики, досягнення економічної інтеграції України з Європейським Союзом.

Перспективами подальших досліджень з даного напрямку є визначення більш інноваційно спрямованої моделі економічного зростання; регламентація структурних зв'язків між суб'єктами господарювання з поглиблення інноваційної діяльності, що протікає як на рівні окремого підприємства, так і на рівні регіону і країни в цілому; розробка заходів щодо державної підтримки прогресивних структурних і системних змін щодо вдосконалення економічного процесу в Україні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бертонеш М.** Управление денежными потоками / М. Бертонеш, Р. Найт. – СПб. : Питер, 2004. – 240 с.
2. **Бланк И. А.** Основы финансового менеджмента. – К. : Ника-Центр, 1999. – Т. 1. – 592 с.
3. **Брігхем Є.** Основы финансового менеджмента / Є. Брігхем / Пер. з англ. – К. : Молодь, 1997. – 1000 с.
4. **Ван Хорн Дж. К.** Основы управления финансами / Дж. К. Ван Хорн / Пер. с англ. / Гл. ред. серии Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 176 с.
5. **Гребеник Е.** Пыль рентабельна / Е. Гребеник // FORBES. Украина. – 2014. – № 3 (37), март.
6. **Кабаш Н.** Меткомбинаты сокращают убытки, сокращая затраты и внедряя западные стандарты бухучета / Н. Кабаш [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.capital.ua/ru/publication/15378-metkombinaty-sokraschayut-ubytki-sokraschaya-zatraty-i-vnedryaya-zapadnye-standarty-bukhucheta>
7. **Крейнина М. Н.** Финансовый менеджмент : учебное пособие / М. Н. Крейнина. – М. : Издательство «Дело и Сервис», 1998. – 304 с.
8. **Ковалев В. В.** Введение в финансовый менеджмент. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 768 с.
9. **Металлургический компас.** Украина – Мир. – 2004. – № 2, лютий. – С. 73.
10. **Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України** [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. **Офіційний веб-сайт Євростату (Eurostat)** [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
12. **Розвиток сектора чорної металургії в Україні.** Аналітичний огляд Світового банку. – К. : Міленіум, 2004. – 110 с.
13. **Статистичний щорічник України за 2003 рік.** – К. : Консультант, 2004. – 632 с.
14. **Статистичний щорічник України за 2012 рік.** – К. : ТОВ «Август Трейд», 2013.
15. **Финансовый менеджмент: теория и практика** : учебник / Под ред. Е. С. Стояновой. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во «Перспектива», 1999. – 656 с.
16. **Шеремет А. Д.** Методика финансового анализа / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин, Е. В. Негашев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 208 с.

17. **Шеремет А. Д.** Финансы предприятий / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 343 с.

18. Steel statistical yearbook 2009 [Electroniv resource]. – Mode of access : <http://www.worldsteel.org>

19. Статистична інформація. Офіційний сайт Всесвітнього Банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>

REFERENCES

Bertonesh, M., and Nayt, R. *Upravlenie denezhnymi potokami* [Cash flow management]. St. Petersburg: Piter, 2004.

Blank, I. A. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management]. Kyiv: Nika-Tsentr, 1999.

Brihkhem, Ye. *Osnovy finansovoho menedzhmentu* [Fundamentals of Financial Management]. Kyiv: Molod, 1997.

Finansovyy menedzhment: teoriia i praktika [Financial management: Theory and Practice]. Moscow: Perspektiva, 1999.

Grebenik, E. "Pyl rentabelna" [Dust profitability]. *FORBES. Ukraina*, no. 3 (37) (2014).

Kabash, N. "Metkombinaty sokrashchaiut ubytki, sokrashchaia zatraty i vnedriaia zapadnye standarty bukhucheta" [Metkombinaty reduce losses by cutting costs and introducing Western accounting standards]. <http://www.capital.ua/ru/publication/15378-metkombinaty-sokraschayut-ubytki-sokraschaya-zatraty-i-vnedryaya-zapadnye-standarty-bukhucheta>

Kreynina, M. N. *Finansovyy menedzhment* [Financial management]. Moscow: Delo i Servis, 1998.

Kovalev, V. V. *Vvedenie v finansovyy menedzhment* [Introduction to financial management]. Moscow: Finansy i statistika, 2001. *Metallurhicheskyi kompas. Ukraina – Myr*, no. 2 (2004): 73-.

Ofitsiyniy veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Ofitsiyniy veb-sait levrostatu (Eurostat). <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Rozvytok sektora chornoj metalurhii v Ukraini. Analitychnyi ohliad Svitovoho banku [The development of iron and steel sector in Ukraine. Analytical Review of the World Bank]. Kyiv: Milenium, 2004.

Statystychniy shchorichnyk Ukrainy za 2003 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2003]. Kyiv: Konsultant, 2004.

Statystychniy shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. Kyiv: Avhust Treid, 2013.

Sheremet, A. D., Sayfulin, R. S., and Negashev, E. V. *Metodika finansovogo analiza* [Methods of financial analysis]. Moscow: INFRA-M, 2001.

Sheremet, A. D., and Sayfulin, R. S. *Finansy predpriiaty* [Finances of enterprises]. – М. : INFRA-M, 1998.

"Steel statistical yearbook 2009" <http://www.worldsteel.org>
"Statystychna informatsiia" [Statistical information]. Ofitsiyniy sait Vsesvitnyoho Banku. <http://www.worldbank.org>

Van Khorn, Dzh. K. *Osnovy upravleniia finansami* [Fundamentals of Financial Management]. Moscow: Finansy i statistika, 1997.

СТРУКТУРНИЙ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СКЛАДОВИХ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

© 2014 ІЛЯШ Н. І.

УДК 338.242

Іляш Н. І. Структурний та порівняльний аналіз забезпеченості інвестиційної та інноваційної функціональних складових економічної безпеки реального сектора економіки

Метою статті є дослідження декомпозиції інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки, проведення структурного та порівняльного аналізу забезпеченості інвестиційної та інноваційної функціональних складових економічної безпеки реального сектора національного господарства, а також доведення наявності її кількісних та якісних недоліків. У статті розглянуто різні результати та пропозиції відносно декомпонування інвестиційної та інноваційної (науково-технологічної) складових на макроекономічному рівні управлінні безпекою національної економіки. Показник «рівень зносу основних засобів» визначено важливою характеристикою інвестиційної забезпеченості суб'єктів господарювання. Встановлено недостатність інвестиційної діяльності в більшості суб'єктів базових видів економічної діяльності в державі. Обґрунтовано негативний вплив недоліків в інвестиційній сфері на результати інноваційної діяльності вітчизняних суб'єктів реального сектора національного господарства. Встановлено недостатність раціональних структурних співвідношень за джерелами інвестування інноваційної діяльності в Україні. Доведено, що суттєвим недоліком є низька інвестиційна активність держави та місцевих громад у фінансовій підтримці інноваційної сфери. Зазначено необхідність покращення діяльності державних структур з удосконалення нормативно-методичного забезпечення амортизаційної політики суб'єктів базових видів економічної діяльності. Узагальнено результати аналізу структурних складових інвестиційної та інноваційної безпеки реального сектора економіки України. Значущість дослідження полягає в доведенні необхідності оцінювання структурних складових інвестиційного та інноваційного забезпечення економічної безпеки базових видів економічної діяльності.

Ключові слова: структурні складові, інвестиційне та інноваційне забезпечення, економічна безпека, реальний сектор економіки.

Табл.: 3. **Бібл.:** 8.

Іляш Наталія Ігорівна – аспірантка, Національний інститут стратегічних досліджень (вул. Пирогова, 7-а, Київ, 01030, Україна)

E-mail: natalochkava@meta.ua

УДК 338.242

UDC 338.242

Іляш Н. И. Структурный и сравнительный анализ обеспеченности инвестиционной и инновационной функциональных составляющих экономической безопасности реального сектора экономики

Целью статьи является исследование декомпозиции инвестиционно-инновационного обеспечения экономической безопасности, проведение структурного и сравнительного анализа обеспеченности инвестиционной и инновационной функциональных составляющих экономической безопасности реального сектора национального хозяйства, а также доказательство наличия её количественных и качественных недостатков. В статье рассмотрены различные результаты и предложения по декомпонированию инвестиционной и инновационной (научно-технологической) составляющих на макроэкономическом уровне управления безопасностью национальной экономики. Показатель «уровень износа основных средств» определен как важная характеристика инвестиционной обеспеченности субъектов хозяйствования. Установлена недостаточная инвестиционная деятельность большинства субъектов базовых видов экономической деятельности в государстве. Обосновано негативное влияние недостатков в инвестиционной сфере на результаты инновационной деятельности отечественных субъектов реального сектора национального хозяйства. Установлена недостаточность рациональных структурных соотношений по источникам инвестирования инновационной деятельности в Украине. Доказано, что существенным недостатком является низкая инвестиционная активность государства и местных общин в финансовой поддержке инновационной сферы. Установлена необходимость улучшения деятельности государственных структур по совершенствованию нормативно-методического обеспечения амортизационной политики субъектов базовых видов экономической деятельности. Обобщены результаты анализа структурных составляющих инвестиционной и инновационной безопасности реального сектора экономики Украины. Значимость исследования заключается в доказательстве необходимости оценивания структурных составляющих инвестиционного и инновационного обеспечения экономической безопасности базовых видов экономической деятельности.

Ключевые слова: структурные составляющие, инвестиционное и инновационное обеспечение, экономическая безопасность, реальный сектор экономики.

Табл.: 3. **Библ.:** 8.

Іляш Наталія Ігорівна – аспірантка, Національний інститут стратегічних досліджень (вул. Пирогова, 7-а, Київ, 01030, Україна)

E-mail: natalochkava@meta.ua

Iliash N. I. Structural and Comparative Analysis of Supportability of the Investment and Innovation Functional Components of the Economic Safety of the Real Sector of the Economy

The article is aimed at the study of decomposition of the investment-innovative securing of the economic safety, the structural and comparative analysis of supportability of the investment and innovation functional components of the economic safety of the real sector of the national economy, as well as the proof of its quantitative and qualitative disadvantages. The article reviews different results and proposals as to decomposing of the investment and innovation (science and technology) components at the macro level of the safety management of the national economy. The indicator «level of depreciation of the fixed assets» is defined as an important characteristic of the investment supportability of the economic entities. The insufficient investment activity in the majority of the basic entities of the economic activities in the State was revealed. The negative influence of disadvantages in the investment area on results of the innovation activity of the domestic actors in the real sector of national economy was grounded. A lack of the appropriate structural ratios for the investment sources of innovation activity in Ukraine was recognized. It was proved that a significant disadvantage is the low investment activity of both the State and the local communities in supporting the innovation area. The need for improving the activity of the State structures for perfection of the normative-methodical securing of the depreciation policy of entities of the basic economic activities was identified. The results of analysis of the structural components of the investment and innovation safety of the real sector of the economy of Ukraine were summarized. The significance of the study consists in proving the need of an evaluation of the structural components of the investment and innovation components to ensure the economic safety of the basic economic activities.

Key words: structural components, investment and innovative security, economic safety, the real sector of the economy.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 8.

Iliash Nataliia I. – Postgraduate Student, The National Institute for Strategic Studies (vul. Pyrogovala, 7-a, Kyiv, 01030, Ukraine)

E-mail: natalochkava@meta.ua

Посилення уваги держави до заохочення інвестиційно-інноваційно активних підприємств є чинником мінімізації загроз і підвищення рівня економічної безпеки такої діяльності. При цьому важливо, щоб дії представників влади та місцевого самоврядування спрямовувалися на найбільш проблемні аспекти і ділянки роботи з фінансування, створення і впровадження інновацій у господарську практику. А це потребує уваги до аналізу забезпеченості структурних складових інвестиційного та інноваційного забезпечення економічної безпеки базових видів економічної діяльності, що є предметом дослідження.

Реальна потреба в посиленні ролі науки та її впливу на декомпонування окремих складових інвестиційного та інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки обумовлює активізацію пошуку науковцями адекватної парадигми аналітичних досліджень, відповідних інструментарію та методології. У даному контексті проблемам інвестиційного та інноваційного забезпечення економічної безпеки присвятили увагу такі вітчизняні науковці, як А. Бутова, Т. Васильців, А. Кузнецова, А. Сухоруков, Ю. Харазішвілі, Г. Пастернак-Таранушенко, Н. Юрків та ін. Проте, незважаючи на вагомий доробок названих науковців, недостатньо дослідженою є проблема декомпонування інвестиційної та інноваційної (науково-технологічної) складових на макроекономічному рівні управління безпекою національної економіки, потребує й подальшого дослідження проблема оцінювання індикаторів інвестиційної та інноваційної складової економічної безпеки окремих видів економічної діяльності реального сектора економіки.

Зауважимо, що аналіз структурних складових інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки дозволяє виявити проблемні аспекти оцінювання, а також визначити відхилення фактичних параметрів його розвитку від гранично допустимих. Вважаємо, що на такій аналітичній основі уможливується інтегральне оцінювання рівня, а також формування висновків відносно необхідних і перспективних напрямів роботи зі зміцнення стану безпеки реального сектора економіки, забезпечується належне оцінювання структурних складових інвестиційного та інноваційного забезпечення економічної безпеки базових видів економічної діяльності, обґрунтовується недостатність інвестиційної діяльності більшості суб'єктів базових видів економічної діяльності в Україні.

Проведені дослідження вказують на необхідність декомпозиції системи інвестиційно-інноваційної безпеки та відокремленого оцінювання поточного стану інвестиційної та інноваційної складових економічної безпеки реального сектора вітчизняної економіки. Адже саме такий підхід дозволить отримати висновки відносно поточних передумов і недоліків комплексної інвестиційно-інноваційної діяльності.

Зауважимо, що в науковій літературі подані різні результати та різні пропозиції відносно декомпонування інвестиційної та інноваційної (науково-технологічної) складових на макроекономічному рівні управління безпекою національної економіки. Більше того, у нашій державі інституціалізовано (у методичних рекомендаціях Міністерства економічного розвитку та торгівлі Украї-

ни) як структуру економічної безпеки держави, так і її складові [5]. У *табл. 1* подано значення індикаторів інвестиційної складової окремих видів економічної діяльності, що належать до реального сектора національного господарства. Зауважимо, що склад індикаторів обрано на основі саме методики оцінювання рівня економічної безпеки держави Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 2007 р.

На нашу думку, методичні рекомендації 2013 р. [1] характеризуються істотними недоліками, оскільки, по-перше, не враховують всього спектра проблем і сучасних підходів вітчизняних науковців щодо оцінювання рівня і стану безпеки соціально-економічних систем різних рівнів (зокрема, А. Сухорукова та Ю. Харазішвілі [2, с. 251 – 252]); по-друге, містять достатньо велику кількість показників, розрахунок яких надто складний і потребує врахування цілої низки різнохарактерних параметрів (до прикладу – інтегральний індекс інвестиційної сприятливості бізнес-середовища).

Хоча показник «рівень зносу основних засобів» і не має прямого відношення до інновацій, втім, є важливою характеристикою інвестиційної забезпеченості суб'єктів господарювання.

Підприємства, що мають надмірно високий рівень зносу основних засобів, по-перше, є менш економічно ефективними, адже мають гіршу амортизаційну політику та спрямовують частину коштів на більш витратне обслуговування фізично і морально застарілих основних засобів, а, відтак, обмежують власні фінансові можливості, що могли б бути скеровані з-поміж іншого на інноваційну діяльність; по-друге, не дбають про належний рівень власної техніко-технологічної безпеки, що значною мірою залежить і від створення чи придбання сучасних високих технологій, а отже, визначається інноваційною активністю.

Як бачимо, така ситуація (щодо недостатньої інвестиційно-інноваційної діяльності) характерна для вітчизняних підприємств транспорту та зв'язку, рівень зносу основних засобів яких становив у 2012 р. 94,4% при критичному значенні цього показника у 35%. При тому, тенденція до підвищення рівня зносу основних засобів характерна для цього виду економічної діяльності упродовж всього аналізованого періоду.

Зауважимо, що фактичні показники рівня зносу основних засобів в усіх з аналізованих у *табл. 1* видах економічної діяльності у 2012 р. перевищували граничне значення цього індикатора, що є негативним і засвідчує недостатню увагу керівників підприємств до осучаснення техніко-технологічної бази підприємств і фінансування інновацій у цьому напрямі.

Ці тенденції частково позначилися й на такому індикаторі інвестиційної безпеки реального сектора економіки України, як «частка інвестицій у вартості основних засобів». Так, при граничному значенні цього індикатора у 6% у 2012 р. частка інвестицій у вартості основних засобів вітчизняного транспорту і зв'язку становила лише 1,0%. Позитивно, що в інших видах економічної діяльності реального сектора економіки цей показник був вищим (наприклад, у промисловості – 9,4%, будівництві – 59,1%, сільському господарстві – 17,1%).

**Значення індикаторів інвестиційної складової економічної безпеки реального сектору економіки України
у 2005, 2007 – 2012 рр.**

Індикатор	Види економічної діяльності	Граничні значення	Значення за роками						
			2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Рівень зносу основних засобів, %	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	35	50,7	51,1	48,2	46,2	45,7	39,6	40,8
	Промисловість		56,3	58,3	58,6	59,0	58,0	61,8	63,0
	Будівництво		47,1	48,5	40,8	39,3	41,0	46,0	50,1
	Діяльність транспорту та зв'язку		48,8	49,9	60,4	66,9	82,4	83,9	94,4
Частка обсягу інвестицій у вартості основних засобів, %	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	6	6,6	12,0	17,6	9,3	7,5	16,0	17,1
	Промисловість		7,7	9,7	10,1	7,6	4,7	7,8	9,4
	Будівництво		49,8	42,7	44,0	48,0	53,6	43,8	59,1
	Діяльність транспорту та зв'язку		9,2	7,0	7,2	1,8	1,6	1,0	1,0
Частка обсягу інвестицій в основний капітал до обсягу реалізованої продукції, %	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	25	11,9	18,1	22,2	9,6	11,6	14,6	11,9
	Промисловість		5,9	7,1	6,6	5,6	5,0	5,9	6,9
	Будівництво		7,3	6,8	8,0	5,6	5,2	7,7	23,9
	Діяльність транспорту та зв'язку		10,8	14,3	11,0	7,9	14,1	17,1	18,7
Індекс відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до приросту ВВП, %		0,5 – 1	1,90	1,31	1,10	1,20	1,18	1,19	1,13
Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій, %		20	4,9	3,3	3,0	4,3	4,2	4,1	4,0
Індекс захищеності інтересів інвесторів		4,5	3	2,7	2,6	3,7	4,7	4,7	4,3

Джерело: розраховано автором за [3,4, с. 86, 91, 198; 5; 6].

Інвестиційна діяльність більшості суб'єктів базових видів економічної діяльності в нашій державі є недостатньою. Такий висновок робимо, виходячи з низького рівня інвестицій в основний капітал до обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг). Так, при граничному значенні цього показника на рівні 25,0%, у 2012 р. лише в будівництві фактичне значення індикатора знаходилося близько зазначеного рівня – 23,9% і протягом останніх років стрімко зростає, що позитивно. На противагу, у промисловості показник становив лише 6,9%, у сільському господарстві – 11,9%, у сфері транспорту і зв'язку – 18,7%. Малі обсяги інвестицій є свідченням того, що суб'єкти господарювання скоріше схильні скеровувати їх у цілях виробничого інвестування (на капіталовкладення), аніж на створення і впровадження інновацій. Відтак, державі слід приділити увагу стимулюванню збільшенню інвестиційних витрат вітчизняних суб'єктів реального сектору задля зміцнення таким чином їх інвестиційної та економічної безпеки в цілому.

Добре, що певні позитивні зрушення у цьому напрямі спостерігаються. Так, в Україні індекс відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до приросту ВВП у 2012 р. становив 1,13, що засвідчує вищі темпи

зростання інвестицій у порівнянні з темпами збільшення обсягу ВВП. Але цього все ще недостатньо, адже частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій становила у 2012 р. лише 4,0% та з 2008 р. щорічно зменшувалася на 1,0%, а індекс захищеності інтересів інвесторів (за методикою Світового Банку (Рейтинг «Doing business»)) становив лише 4,3 (максимальне значення – 10,0) і зменшився до 2011 р. на 0,4, що є негативним і засвідчує невисокий рівень захищеності нерезидентів, які здійснюють інвестування в Україні.

Об'єктивно, що недоліки в інвестиційній сфері позначилися й на результатах інноваційної діяльності вітчизняних суб'єктів реального сектору національного господарства (табл. 2). Так, попри граничне значення індикатора «частка інноваційно активних промислових підприємств» у 50,0% у 2012 р. таких суб'єктів господарювання у вітчизняній промисловості було лише 17,4%, а частка принципово нової продукції в загальних обсягах інноваційної продукції становила 34,2%, що було на 9,0 в. п. менше, ніж у 2005 р. Відтак, не зважаючи на зростання інноваційної активності промислових підприємств України (частка інноваційно активних суб'єктів господарювання збільшилася у 2012 р. до 2011 р. на 1,2 в. п., а до

**Значення індикаторів інноваційної складової економічної безпеки реального сектора економіки України
у 2005, 2007 – 2011 рр.**

Індикатор	Критичні значення або напрями покращення	Значення за роками						
		2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Частка інноваційно активних промислових підприємств, %	50	11,9	14,2	13,0	12,8	13,8	16,2	17,4
Частка принципово нової продукції у загальних обсягах реалізованої інноваційної продукції, %	збільшення	43,2	55,5	32,1	27,1	32,6	34,1	34,2
Коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів на 1 млн осіб наявного населення), од.	400	163,1	173,4	180,9	167,8	165,7	163,2	161,1
Темпи збільшення кількості інноваційно активних підприємств, %	100	87,9	84,6	97,8	101,7	103,6	114,8	104,7
Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції, %	5	4,2	5,1	4,5	3,6	3,2	2,9	2,4
Відношення кількості впроваджених об'єктів промислової власності до зареєстрованих, %	90	78,8	77,4	81,9	88,2	88,3	87,1	86,4
Частка видатків державного бюджету на науку у ВВП, %	1,7	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2	0,1
Індекс зміни активності створення зразків нової техніки (до попереднього року), %	100	104,7	123,9	116,1	114,9	107,9	106,8	105,0
Індекс зміни активності освоєння нових видів продукції (до попереднього року), %	100	79,2	104,9	96,8	109,8	89,7	92,4	105,1

Джерело: розраховано автором за [3; 4, с. 309 – 316; 5].

2005 р. – на 5,5 в. п.), обсяги інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів реального сектора все ще залишаються малими.

Серед чинників, які обумовили такий стан, крім об'єктивних (нестача фінансово-інвестиційних ресурсів, брак підтримки з боку суб'єктів інноваційної та науково-дослідної інфраструктури, небажання здійснювати та неусвідомлення об'єктивної потреби в розробці та впровадженні інновацій), виокремимо й низьку винахідницьку активність населення (так, кількість отриманих охоронних документів на 1 млн осіб наявного населення у 2012 р. становила 161,1 од. і зменшилася до 2005 р. на 2,0 од., тоді як прийнятне значення цього показника згідно методичних рекомендацій має становити не менше 400 од.), наявність частих випадків недоведення вже створених і зареєстрованих об'єктів права інтелектуальної власності до комерціалізації (так, коефіцієнт відношення кількості впроваджених об'єктів промислової власності до чисельності зареєстрованих у 2012 р. становив 0,86, тобто близько 14 % таких об'єктів після створення не використовувалися або використовувалися без належного обліку), малу частку видатків державного бюджету на науку у ВВП (у 2012 р. на вказані цілі було скеровано 0,1 % коштів, тоді як науково обґрунтована мінімальна квота мала б становити 1,7%; більше того,

частка видатків на науку та дослідження в Україні щороку знижується, що негативно).

Таким чином, дещо парадоксальною є ситуація, коли збільшуються темпи зростання чисельності інноваційно активних вітчизняних підприємств (у 2012 р. до 2011 р. на 104,7%) та індекси зміни активності створення зразків нової техніки (105,0% до попереднього року), але частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції зменшується (на 0,5 в. п. (з 2,9% до 2,4%) за цей самий період). Це скоріше свідчення невисокої ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів вітчизняного реального сектора, а також її нестабільності, обумовленої водночас і недоліками планової роботи у цій сфері. До прикладу, попри стабільне щорічне покращення індексу зміни активності створення зразків нової техніки, аналогічний показник, але вже щодо освоєння нових видів продукції україн нестабільний – у 2012 р. показник становив 105,1% (до попереднього року), тоді як у 2010 – 2011 рр. вказував на спадну тенденцію (89,7 та 92,4% відповідно), у 2009 р. демонстрував приріст (109,8%), але ще рік назад – спад (96,8%).

Звернімо увагу й на такий аспект, що вивчення кількісних параметрів (показників стану забезпеченості

структурних індикаторів) розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів реального сектора економіки є недостатнім для системних і комплексних висновків і потребує доповнення якісними характеристиками (розвитком та дієвістю інституційної інфраструктури, раціональністю залучення і використання джерельної бази фінансування інноваційної діяльності тощо). Лише таким чином можна отримати повноцінну інформаційну базу за результатами вертикально-горизонтального аналізу структурних складових інвестиційного та інноваційного забезпечення реального сектора економіки, достатню для прийняття виважених і дієвих управлінських рішень у системі розвитку і забезпечення економічної безпеки національного господарства.

Спостерігаємо також і недостатню раціональні структурні співвідношення за джерелами інвестування інноваційної діяльності в Україні (табл. 3). Так, на наш погляд, позитивно, що найбільшу частку в структурі витрат (7,3 млрд грн та 63,9%) обіймає інвестування за власні кошти підприємств. Це відповідає практиці економічно розвинених держав, адже цільовий характер та ефективність приватного інвестування завжди вищі.

Водночас, виокремимо такі недоліки:

- ✦ частка власних коштів у загальних обсягах фінансування інноваційної діяльності за період 2000 – 2012 рр. скоротилася на 15,7 в. п. (з 79,6% до 63,9%);
- ✦ малими залишаються як обсяги, так і частка фінансування інноваційної активності суб'єктів господарювання за кошти державного бюджету (2,0% та лише 224,3 млн грн у 2012 р.);
- ✦ мізерними є обсяги коштів на підтримку інвестиційно-інноваційної діяльності, що виділяються в Україні з місцевих бюджетів (0,1% та 17,6 млн грн у 2012 р.) і практично не вико-

ристовуються в цих цілях позабюджетні фонди (у 2012 р. було скеровано лише 25,4 тис. грн, коли ще у 2000 р. з цього джерела залучалося 33,4 млн грн інвестицій);

- ✦ низькою є активність інвесторів з підтримки інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів вітчизняної економіки (так, вітчизняні інвестори профінансували у 2012 р. інвестиційно-інноваційних проектів на суму 154,5 млн грн, що складало лише 1,3% від загальних обсягів фінансування; при цьому частка цього джерела інвестицій упродовж 2000 – 2012 рр. скоротилася на 1,5 в. п. (з 2,8% до 1,3%). Значно вищою, але все ще недостатньою була активність іноземних інвесторів, які у 2012 р. профінансували проектів майже на 1 млрд грн, що становило 8,7% від загальних обсягів інвестицій; за період 2000 – 2012 рр. обсяги іноземних інвестицій, що спрямовувалися на реалізацію вітчизняними підприємствами інвестиційно-інноваційної діяльності, збільшилися у 7,5 разу, а в структурі – на 1,1 в. п.).

Особливо суттєвим недоліком вбачаємо низьку інвестиційну активність держави та місцевих громад у фінансовій підтримці інноваційної сфери. Звичайно, бюджетні ресурси, тим більше за умов кризи, обмежені. Але ж держава надто мало використовує такі інструменти як бюджетне кредитування та інвестування інноваційно активних суб'єктів бізнесу, надання пільгової фінансово-кредитної підтримки (на поворотній основі) через цільові фонди за переважаючої статутної частки держави і місцевих громад, підтримка інноваційної діяльності у комунальному секторі тощо.

Таблиця 3

Обсяги та структура джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2000, 2005, 2011 – 2012 рр. [7, с. 183]

Джерела фінансування	Рік								Темпи зростання за обсягами, %		Абсолютні відхилення за структурою, %	
	2000		2005		2011		2012		2012 до 2000	2012 до 2011	2012 до 2000	2012 до 2011
	Обсяги, млн грн	Структура, %	Обсяги, млн грн	Структура, %	Обсяги, млн грн	Структура, %	Обсяги, млн грн	Структура, %				
Усього	1757,1	100,0	5751,6	100,0	14333,9	100,0	11480,6	100,0	6,5 р.	80,1	-	-
Власні кошти	1399,3	79,6	5045,4	87,7	7585,6	52,9	7335,9	63,9	5,2 р.	96,7	-15,7	11,0
Державний бюджет	7,7	0,4	28,1	0,5	149,2	1,0	224,3	2,0	29,1 р.	150,3	1,6	1,0
Місцеві бюджети	1,8	0,1	14,9	0,3	12,3	0,1	17,6	0,1	9,8 р.	143,1	-	-
Позабюджетні фонди	33,4	1,9	0,3	0,0	0,5	0,0	0,03	0,0	0,09	6,00	-1,9	-
Вітчизняні інвестори	49,4	2,8	79,6	1,4	45,4	0,3	154,5	1,3	3,1 р.	3,4 р.	-1,5	1,0
Іноземні інвестори	133,1	7,6	157,9	2,7	56,9	0,4	994,8	8,7	7,5 р.	17,4 р.	1,1	8,3
Кредити	109,9	6,3	409,7	7,1	5489,5	38,3	2407,8	21,0	21,9 р.	43,9	14,7	-17,3
Інші джерела	22,5	1,3	15,7	0,3	994,7	7,0	345,8	3,0	15,4 р.	34,8	1,7	-4,0

Певне усвідомлення вітчизняними суб'єктами реального сектора економіки об'єктивної потреби в провадженні інноваційної діяльності підтверджується активним залученням на ці цілі кредитних ресурсів. Зокрема, обсяги інвестиційно-інноваційного кредитування збільшилися за 2000 – 2012 рр. на 2,3 млрд грн (у 21,9 разу) і склали 21,0% (на 14,7 в. п. більше, ніж у 2000 р.) у загальній структурі інвестицій на вказані цілі. Попри те, бачимо різке зниження обсягів фінансування інноваційної діяльності з цього джерела. Лише за останній рік обсяги кредитних коштів знизилися понад удвічі, а частка в структурі скоротилася на 17,3 в. п., змусивши вітчизняні суб'єкти господарювання фінансувати інноваційну діяльність майже повністю за власний кошт, коли ще у 2011 р. на це виділялося лише трохи більше 50% власних фінансових ресурсів.

Додамо, що існує, але значною мірою не використовується й інвестиційний потенціал зарубіжних інвестиційних, фінансово-кредитних структур, позабюджетних фондів і приватних інвесторів. Так, вітчизняні суб'єкти господарювання лише незначною мірою звертаються до зарубіжних банківських структур і фондів, які на цільовій основі фінансують і кредитують проекти в інноваційній сфері (до прикладу, Європейський банк реконструкції та розвитку), беруть участь у проєктах міжнародного і транскордонного співробітництва, реалізують спільні інноваційні проекти та програми в рамках міжгалузеві і міжсекторної співпраці тощо. Для ширшого залучення міжнародних фінансових ресурсів у цілях підтримки інвестиційно-інноваційної складової розвитку і економічної безпеки реального сектора національного господарства України необхідно сформувати прозоре ринкове інвестиційне та інноваційне середовище з розвинутою інституційною інфраструктурою, дією міжнародних стандартів обліку, звітності, розкриття та поширення інформації.

Зуважимо, що дещо інші тенденції спостерігаються за чисельністю підприємств, які займалися інноваціями. Так, кількість суб'єктів господарювання, що займалися інноваційною діяльністю за власний кошт, у 2000 р. становила 1102 од. (64,6%), а у 2012 р. вже 1299 од. (73,9%) [7, с. 183]. У структурі інвестування інноваційної діяльності упродовж 2000 – 2012 рр. збільшилася лише кількість підприємств, що здійснювали таку діяльність за кредитні кошти (на 34 од. загалом та 1,9 в. п. у структурі). Кількість суб'єктів господарювання, що інвестували кошти в інвестиційно-інноваційну діяльність з інших джерел, за аналізований період зменшилася. На нашу думку, це позитивно, адже, як вже зазначалося, увага до забезпечення ефективності вкладення власних коштів, а також дорогих кредитних ресурсів завжди вища, ніж до безповоротних інвестицій третіх осіб (йдеться про бюджетні кошти та кошти з інших джерел).

На жаль, попри значні обсяги кредитних ресурсів, які виділяються в Україні на фінансування інноваційної діяльності, частка таких ресурсів у загальних обсягах кредитування вітчизняною банківською системою, невелика. Так, станом на 01.01.2013 р. частка кредитів у інвестиційну діяльність становила лише 13,5%, з яких

51,7% мали строки погашення від 1 до 5 років та 39,2% – понад 5 років [8, с. 141].

Таким чином, фінансово-кредитний сектор України все ще не зорієнтований на підтримку довгострокової діяльності, зокрема в інноваційній сфері. Але, відомо, що проблеми і перешкоди цього комплексні та системні. Це високі відсоткові ставки, обмеженість програм довгострокового кредитування, заборони на отримання валютних кредитів і позик, надмірне заставне забезпечення, надання преференцій з фінансово-кредитного обслуговування перевіреним або навіть афільованим структурам, нерозвиненість програм венчурного та інноваційного кредитування.

Очевидно, що навіть за покращення фінансової та макроекономічної ситуації та зниження таким чином витратомісткості банківського кредитування належного зростання мотивації до критичного збільшення обсягів фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності з цього джерела навряд чи відбудеться. Для цього необхідно працювати над удосконаленням інституційного середовища (передусім над створенням інвестиційно-інноваційних зон, кластерів, мереж інституцій підтримки інвестиційної та інноваційної діяльності тощо) розширення фінансових можливостей суб'єктів реального сектора національної економіки в інноваційній сфері.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, зауважимо, що на основі структурного та порівняльного аналізу забезпеченості інвестиційної та інноваційної функціональних складових економічної безпеки реального сектора національного господарства нами доведено наявність її кількісних (малі обсяги інвестицій в інноваційні проекти, високий рівень фізичного зносу основних засобів і морального зносу техніко-технологічної бази, малі частки інвестицій у вартості основних засобів) та якісних (зорієнтованість суб'єктів господарювання на пріоритетах спрямування інвестицій на виробничі цілі, обмеженість фінансово-інвестиційного та ресурсного забезпечення інноваційної діяльності, низька ефективність управління інвестиційно-інноваційною діяльністю) недоліків.

Окрім того, встановлено, що фінансово-кредитний сектор України все ще не зорієнтований на підтримку довгострокової діяльності, зокрема в інноваційній сфері. Але відомо, що проблеми і перешкоди цього комплексні та системні. Це високі відсоткові ставки, обмеженість програм довгострокового кредитування, заборони на отримання валютних кредитів і позик, надмірне заставне забезпечення, надання преференцій з фінансово-кредитного обслуговування перевіреним або навіть афільованим структурам, нерозвиненість програм венчурного та інноваційного кредитування.

Для належного зростання мотивації до критичного збільшення обсягів фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності необхідно працювати над удосконаленням інституційного середовища та розширенням фінансових можливостей суб'єктів реального сектора національної економіки в інноваційній сфері.

Зазначимо, що першочергово (попри покращення фінансово-кредитних можливостей, ресурсів суб'єктів інфраструктури інвестиційно-інноваційної діяльності) держава має прагнути до покращення можливостей внутрішнього фінансування інноваційної діяльності, тобто за рахунок власних коштів підприємств. Крім інших переваг для суб'єктів господарювання, це передумова нижчої витратомісткості та вищої фінансово-економічної стійкості в процесі інвестиційно-інноваційної діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>
2. **Сухоруков А. І.** Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку України : монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.
3. Інтернет-ресурс Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Держкомстат України. – К. : Август Трейд, 2013. – 552 с.
5. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>
6. Рейтинг «Doing business». Інтернет-ресурс Світового Банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org>

7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 р. : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 288 с.

8. Бюлетень Національного банку України. – К. : Національний банк України, 2013. – № 2/2013 (239). – 221 с.

Науковий керівник – Васильців Т. Г., доктор економічних наук, професор, заступник директора регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень (Львів)

REFERENCES

- Biuletyn Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 2/2013 (239) (2013).
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://www.me.gov.ua>
- [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://www.me.gov.ua>
- Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2012 r.* [Research and Innovation in Ukraine in 2012]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.
- Ofitsiyni sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- “Reitynh «Doing business»” [Rating «Doing business»]. Ofitsiyni sait Svitovoho Banku. <http://www.doingbusiness.org>
- Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. Kyiv: Avhust Treid, 2013.
- Sukhorukov, A. I., and Kharazishvili, Yu. M. *Modeliuvannia ta prohnouzuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Modeling and forecasting of socio-economic development of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2012.

СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ПІДТРИМКИ ПРОБЛЕМНИХ РЕГІОНІВ

© 2014 ЯРОШЕНКО І. В.

УДК 332.145

Ярошенко І. В. Світовий та вітчизняний досвід підтримки проблемних регіонів

У роботі здійснено аналіз регіональної політики підтримки соціально-економічного розвитку регіонів країн ЄС та України та визначено роль державного регулювання регіонального розвитку. Визначено основні засади формування регіональної політики країн ЄС та інструменти реалізації регіональної політики, які спрямовані на вирішення конкретних проблем розвитку регіонів. Проведено оцінку досвіду країн ЄС і можливості його адаптації, у даному випадку до умов України. Важливими є не тільки конкретні деталі, наприклад, податкові схеми, критерії вирівнювання, підходи до ідентифікації проблемних регіонів, які в кожній країні визначаються індивідуально, а і загальна ідеологічна платформа регіональної політики, що дозволить уникнути концептуальних помилок. Загалом можна стверджувати, що регіональна політика в країнах ЄС має провідну орієнтацію на зменшення розриву між соціально-економічними показниками в розвитку різних країн та їх регіонів. Першочергова увага приділяється підтримці та стимулюванню розвитку проблемних або депресивних територій. При формуванні регіональної політики головним питанням залишається виявлення проблемних регіонів, які потребують підтримки та допомоги, і в які необхідно спрямувати фінансові ресурси. На основі проведеного дослідження можна констатувати, що на сучасному етапі в Україні вже розроблена нормативно-правова база регулювання розвитку регіонів, проте поки що відсутнє належне правове поле, яке б регулювало проведення моніторингу розвитку територій, і достатні інструменти для забезпечення рівномірного розвитку територій України.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіональна політика, державне регулювання, проблемні регіони, депресивні регіони, проблеми розвитку.

Табл.: 3. Бібл.: 25.

Ярошенко Ігор Васильович – науковий співробітник відділу проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

УДК 332.145

Ярошенко И. В. Мировой и отечественный опыт поддержки проблемных регионов

В работе проведен анализ региональной политики поддержки социально-экономического развития регионов стран ЕС и Украины, а также определена роль государственного регулирования регионального развития. Определены основные принципы формирования региональной политики стран ЕС и инструменты реализации региональной политики, направленные на решение конкретных проблем развития регионов. Проведена оценка опыта стран ЕС и возможности его адаптации, в данном случае к условиям Украины. Важными являются не только конкретные детали, например, налоговые схемы, критерии выравнивания, подходы к идентификации проблемных регионов, которые в каждой стране определяются индивидуально, а и общая идеологическая платформа региональной политики, что позволит избежать концептуальных ошибок. В целом можно утверждать, что региональная политика в странах ЕС имеет приоритетную ориентацию на уменьшение разрыва между социально-экономическими показателями в развитии разных стран и их регионов. Первоочередное внимание уделяется поддержке и стимулированию развития проблемных или депрессивных территорий. При формировании региональной политики главным вопросом остается выявление проблемных регионов, которые требуют поддержки и помощи, и в которые необходимо направить финансовые ресурсы. На основе проведенного исследования можно констатировать, что на современном этапе в Украине уже разработана нормативно-правовая база регулирования развития регионов, но пока что отсутствует соответствующее нормативно-правовое поле, которое бы урегулировало проведение мониторинга развития территорий, и достаточные инструменты для обеспечения равномерного развития территорий Украины.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, региональная политика, государственное регулирование, проблемные регионы, депрессивные регионы, проблемы развития.

Табл.: 3. Библ.: 25.

Ярошенко Игорь Васильевич – научный сотрудник отдела проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

UDC 332.145

Yaroshenko I. V. International and Domestic Experience of Support for the Disadvantaged Regions

The article analyzes the regional policy of support for the socio-economic development of the regions in the European Union countries and in Ukraine, as well as the role of State regulation of the regional development. The basic principles of forming of the regional policy in the EU countries as well as the tools for implementation of the regional policy to address the specific problems of development of the regions were defined. An evaluation of the experience of the EU countries and of the possibility of its adaptation, in this case, to the Ukrainian circumstances, was carried out. Of importance are not only the specific details, as for example, tax schemes, criteria for leveling-off, approaches to identify the disadvantaged regions, which are determined individually in each country, but also the overall ideological framework of the regional policy, so that the conceptual mistakes be avoided. It can be stated in general, that the regional policy in the EU has a priority focus on narrowing the gap between socio-economic indicators regarding the development of different countries and their regions. Priority is given to supporting and stimulating the development of the problematic or depressed territories. In the formation of the regional policy the main issue remains the identification of the problem areas requiring support and assistance, and demanding for submitting of financial resources. On the basis of the study, it may be noted that at the present stage in Ukraine has already developed a legal framework regulating the development of regions, but yet there is not a normative and legal field that would have settled the monitoring of the territorial development, and there are no sufficient tools to ensure uniform development of the territories of Ukraine.

Key words: socio-economic development, regional policy, State regulation, problematic regions, depressive regions, problems of development.

Табл.: 3. Bibl.: 25.

Yaroshenko Igor V. – Research Associate of the Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Нерівномірність світового розвитку, що характеризується нерівномірністю як розвитку країн, так і територій усередині цих країн, виступає однією з основних проблем сучасності.

Регулювання регіонального розвитку – головний інструмент реалізації регіональної політики. Держава через свої інституції (органи влади, інші її суб'єкти), діючи згідно із законодавством, повинна розробляти та приймати нормативно-законодавчі акти, пов'язані з регіональною децентралізацією по всіх сферах життєдіяльності суспільства та впроваджувати такі механізми її реалізації, які б приводили до збалансованого розвитку як держави в цілому, так і власного самостійного розвитку регіонів. Це є основним напрямком діяльності держави в регулюванні регіональним розвитком. Від управління регіонами державі необхідно перейти до здійснення регулюючого впливу, а саме – створення умов і загальних правил діяльності для самостійного розвитку регіонів, визначення пріоритетів розвитку територій, формування загальнонаціональних інтересів. Основними напрямками регулювання повинно стати: ефективне розмежування повноважень, прав, обов'язків центральних і регіональних органів влади і місцевого самоврядування та створення самодостатніх результативних адміністративно-територіальних одиниць, особливо на базовому рівні (територіальна громада); впорядкування та спрощення територіальної організації відносин у сферах природних ресурсів, фінансів, бюджету, власності та ін., враховуючи особливості та відмінності регулювання цих відносин за змістом і процедурою.

З точки зору прагнення України до європейського простору доцільним уявляється проведення аналізу державних ініціатив щодо формування регіонального розвитку розвинених країн ЄС, визначення основних засад їх формування та інструментів реалізації регіональної політики, спрямованих на вирішення конкретних проблем розвитку регіонів.

Важливо, що при оцінці зарубіжного досвіду та можливості його адаптації, у даному випадку до умов України, важливі не стільки конкретні деталі, наприклад, податкові схеми, критерії вирівнювання, підходи до ідентифікації проблемних ареалів, які в кожній країні визначаються індивідуально, скільки його загальна ідеологічна платформа. Тому зарубіжний досвід, на нашу думку, і становить величезний інтерес, дозволяючи уникнути концептуальних помилок. У цьому сенсі досвід ЄС вельми цікавий і повчальний. Головне в європейському досвіді – цілеспрямований пошук компромісу.

На сьогоднішній день з точки зору рівня розвитку регіональної політики, її глибини і масштабності країни ЄС можна розділити на такі шість великих груп [17]:

– Німеччина, Ірландія і Португалія, в яких регіональні проблеми розосереджені по всій країні, тому вся територія країни розраховує на підтримку ЄС;

– Іспанія і Італія, де населення проблемних регіонів складає 45 – 55% від загальної кількості населення країн;

– Австрія, Бельгія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Люксембург та Об'єднане Королівство, в яких виділяються окремі проблемні регіони; їх населення ста-

новить від 30 до 40% від загальної кількості населення країни;

– Данія, Нідерланди і Швеція, в яких в проблемних регіонах проживає від 13 до 15% населення країни;

– Кіпр, Мальта, Чехія, Словаччина, Словенія, Угорщина, де рівень розвитку факторів виробництва можна оцінити як середній, що наближає їх до рівня найбільш розвинених країн – ядра ЄС, зокрема, до Португалії та Греції. У цих країнах в проблемних регіонах сконцентровано від 30 до 50% населення країни;

– Польща, Литва, Латвія, Естонія, Румунія, в яких на проблемні регіони припадає від 50 до 80% всього населення країни. Поряд з реалізацією загальної регіональної політики Європейського Співтовариства, регіональне управління здійснюється окремо кожною країною-членом ЄС на національному рівні. Аналіз 15 країн Європейського Союзу (ЄС-15), показав, що майже всі країни в регіональній політиці спрямовують зусилля на створення умов і стимулювання найбільш повної реалізації регіонами наявного в них потенціалу, і, як наслідок, збільшення їх внеску в розвиток національної економіки.

Отже, це є першочерговим завданням регіональної політики країн ЄС. Наявність чіткого зобов'язання по забезпеченню рівності регіонів є суттєвою відмінністю в цих країнах.

Досвід державної підтримки проблемних регіонів в країнах західної Європи може бути дуже корисним для України. Однак не меншу цінність становить аналіз досвіду країн Центральної та Східної Європи. У цих країнах за часів соціалістичного періоду здійснювалося планування регіонального розвитку в межах галузевих програм розвитку економіки. Крім того, країни Центральної та Східної Європи різнилися між собою за ступенем ліберальності економічних систем. У Словенії та Угорщині накопичено досить значний досвід проведення регіональної політики.

Тенденції розвитку державної регіональної політики в цих країнах мають позитивний характер. Цілі підтримки регіонів у цих країнах і завдання регіонального розвитку визначаються зазвичай у вигляді сукупності певних завдань (табл. 1).

Таким чином, у країнах Центральної та Східної Європи політика державної підтримки проблемних регіонів спрямована в першу чергу на скорочення диференціації соціально-економічного розвитку.

Для підтримки розвитку даних регіонів розроблено ряд програм, які діють за напрямками залежно від характеру і специфіки розвитку цільових територій (табл. 2).

Центральним питанням при розробці регіональної політики є визначення проблемних регіонів, яким необхідно надавати допомогу і в які слід направляти кошти в рамках регіональних програм розвитку. При виборі таких регіонів країни – члени ЄС повинні забезпечувати їх відповідність внутрішнім критеріям.

Особлива увага приділяється таким умовам:

- методологія визначення регіону повинна бути ясною і об'єктивною;
- показники, які використовуються мають бути об'єктивними, важливими;

Завдання регіональної політики країн Центральної та Східної Європи [1]

Країна	Загальна концепція / Визначення	Специфічні завдання
Естонія	Регіональна політика проводиться державою з метою створення умов для збалансованого соціально-економічного розвитку всіх регіонів країни з урахуванням як регіональних, так і загальнонаціональних інтересів	Створення прийнятних умов життя в усіх регіонах, у тому числі, через зайнятість, якість та доступність основних видів послуг, екологічний стан; стимулювання оптимального економічного розвитку регіонів; забезпечення безперервного соціально-економічного розвитку; сприяння інтеграції територій у загальнонаціональному масштабі, більш рівномірному розміщенню населення в регіонах, зменшенню трудової міграції
Польща	Чітко виражена концепція та визначення регіональної політики відсутні. Акценти зроблено на реструктуризації старих промислових районів, протидії структурному занепаду сільськогосподарських районів з пріоритетом державної форми власності, економічному відродженні Східної Польщі, конверсії міст, побудованих навколо одного підприємства, співробітництві на міжрегіональному рівні	
Словенія	Регіональну політику спрямовано на підтримку сільських районів і районів з небезпечною демографічною ситуацією	Поліпшення умов життя і роботи у сільській місцевості й протидія зменшенню щільності населення; сприяння виникненню додаткових можливостей одержання доходу в сільській місцевості; створення соціально привабливих умов життя у районах з високим відсотком населення
Угорщина	Загальне завдання – забезпечення ефективності в національному масштабі та пом'якшення нерівності між регіонами. Довгострокове завдання: пропорційний розвиток країни в цілому, підвищення якості життя, збільшення соціально-економічних можливостей і поліпшення інфраструктури, одночасного поліпшення становища у відсталіх регіонах	Сприяння розвитку ринкової економіки в усіх регіонах; створення умов для самостійного розвитку; скорочення нерівності між регіонами, особливо між столицею та іншими регіонами; стимулювання ініціативи на регіональному та локальному рівнях і здійснення їх координації відповідно до загальнонаціональних завдань
Чехія	Чітко виражена концепція та визначення регіональної політики відсутні. Закон № 272 1996 р. визначає завдання регіональної політики в такий спосіб: «... модель інтегрованого економічного й соціального розвитку ... з акцентом на реформуванні промисловості, розвитку виробничих навичок і пріоритетному розвитку сільських регіонів»	

Таблиця 2

Характеристика цільових напрямів розвитку територій ЄС [18]

Напрямок	Зміст	Територія охоплення
1	2	3
НР – 1	Розвиток регіонів з душевим ВВП менше 75% від середнього показника по ЄС, а також регіони, в яких існують серйозні причини для їх зарахування по даному напрям, наприклад, висока чисельність аграрного населення або історичні обставини	Територія Греції, Ірландії та Португалії. Майже вся територія Іспанії. У Бельгії – провінція Ено. П'ять східних земель Німеччини (Бранденбург, Саксонія, Саксонія-Анхальт, Мекленбург-Померанія, Тюрінгія) Східний Берлін та ін. (28% населення країн ЄС)
НР – 2	Розвиток регіонів, які представляють собою зони занепаду місцевої промисловості, яка вимагає структурної перебудови	Північ Франції та Вогези. Південь Шотландії та Уельс у Великобританії, Північ Данії. Регіон Турина і Тоскана в Італії (16,4% населення країн ЄС)
НР – 3	Боротьба в регіонах із застійним безробіттям і безробіттям серед молоді	Франція, Італія, Іспанія, Англія та інші
НР – 4	Сприяння в регіонах адаптації робочої сили до нових умов виробництва з метою обмеження зростання безробіття	Франція, Італія, Іспанія та інші

1	2	3
НР – 5	Розвиток регіонів з відсталим аграрним сектором, які вимагають модернізації виробництва або диверсифікації їх колишньої спеціалізації, проведення сучасної технологічної бази	Південь Франції, Північ Іспанії, Центр і Південь Італії, Велика частина Португалії та Греції та інші (8,8% населення країн ЄС)
НР – 6	Розвиток регіонів з дуже малою щільністю населення (менше 8 осіб на 1 кв. км).	Північ Швеції, Північно-східна територія Фінляндії та інші (0,4% населення країн ЄС)
Зона застосування «політики смичка»	Підтягування рівня розвитку країн та їх окремих територій до історичного «ядра» ЄС і недопущення розколу території співтовариства на «багатий північ» і «бідний південь»	Греція, Ірландія, Іспанія, Португалія

✦ політика має здійснюватися щодо відповідних цілісних територіальних одиниць.
В ЄС слабозрозвинені і депресивні регіони класифіковані на такі групи [16]:

- ✦ відстаючі у розвитку регіони країн ЄС;
- ✦ регіони, які характеризуються занепадом продуктивних сил;
- ✦ регіони з високим рівнем безробіття;
- ✦ слабозрозвинені сільські регіони окремих країн ЄС;
- ✦ регіони з малою чисельністю населення.

Щодо критеріїв вибору регіонів, яким надається підтримка, необхідно відзначити такі:

- ✦ показники, які використовуються в країнах ЄС, розділені на шість великих категорій: рівень безробіття, ВВП на душу населення, структура промисловості, перспективи економічного розвитку, демографічні показники і місце розташування;
- ✦ у таких країнах, як Бельгія, Данія, Франція, Німеччина, Нідерланди й Об'єднане Королівство, велику увагу при виборі проблемних регіонів традиційно відводиться фактору безробіття;
- ✦ у менш розвинених країнах увага приділяється ВВП на душу населення;
- ✦ інші критерії відіграють меншу роль в системі визначення проблемних регіонів.

Число індикаторів, які використовуються, також помітно різняться по різних країнах. У ряді європейських країн (наприклад, Нідерландах) використовуються відповідно до стандартів ЄС всього два індикатори (рівень безробіття і ВВП на душу населення), тоді як у Туреччині їх понад 50. Найчастіше використовується від 10 до 5 індикаторів. Окремі країни виокремлюють одну групу проблемних регіонів, деякі здійснюють градацію регіонів за рівнем проблемності.

Для реалізації регіональної політики в країнах ЄС функціонують потужні структурні інститути – міжнародні фонди, які створені для вирішення таких завдань:

- ✦ надання сприяння розвитку відсталих регіонів;
- ✦ підтримування економічних і соціальних перетворень областей, які відчувають структурні труднощі;
- ✦ підтримування адаптації та модернізації стратегій і систем управління регіональним розвитком.

Сьогодні Європейський Союз має кілька інструментів для проведення регіональної політики, з яких: Фонд єдності (CF) [19], Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF) [20] та Європейський соціальний фонд (ESF) [21]. Основні характеристики наведених фондів представлено в табл. 3.

Кожний з перелічених фондів відповідає головним цілям регіональної політики Європейського Союзу, які сформульовані в рамках політики «згуртування» на період 2007 – 2013 рр. із загальним бюджетом більше 300 млрд євро [19].

Ціль 1 – «Конвергенція», в рамках якої повинні реалізовуватися проекти, спрямовані на зменшення диференціації регіонів, усунення диспропорцій в соціально-економічному розвитку та на підтримку проблемних (слабозрозвинених) регіонів. У рамках цієї цілі передбачено прискорення процесу конвергенції держав ЄС і регіонів з найбільшим відставанням у розвитку, при якому створюються кращі передумови для економічного зростання і більшої зайнятості. Метою цих проектів є підвищення показника ВВП на одну особу в проблемних регіонах до 75% від середнього показника по ЄС (за попередні три роки).

Ціль 2 – «Регіональна конкурентоспроможність і зайнятість». Основна увага зосереджується на проведенні та підтримці соціально-економічних реформ, впровадженні та використанні інновацій, розвиток соціальної сфери діяльності для підвищення рівня економічної привабливості територій (регіонів), які не потрапили до переліку підтримки в межах першого завдання. Націлено на створення в проблемних регіонах нових робочих місць, зокрема, за рахунок структурних фондів, по 19 країнах передбачається створення 2 мільйонів робочих місць. Створення нових робочих місць в інноваційному секторі економіки є перспективним напрямком.

Ціль 3 – «Європейське територіальне співробітництво», направлена на розширення та збільшення міжрегіонального та трансграничного співробітництва, розвиток загальної інфраструктури, мереж компаній малого і середнього бізнесу, посилення їх економічних зв'язків. Базується на програмі INTERREG.

Для досягнення поставлених завдань велика увага приділяється розвитку сучасних швидкісних транспортних магістралей, здатних прискорити рух товарів і людей. Проводиться диверсифікованість джерел енергії, включаючи розвиток альтернативних (тих, що викори-

Основні фонди ЄС як засоби реалізації регіональної політики вирівнювання розвитку територій

Назва фонду та основні цілі	Призначення коштів фонду	Параметри держав, що підпадають під діяльність фонду
CF – Фонд Єдності – створений, щоб зменшити економічну й соціальну напругу у відсталих держав-членів, стабілізувати їх економіку	– Транс'європейські транспортні мережі, особливо проекти пріоритетного європейського інтересу; – навколишнє середовище. Фонд Єдності може також підтримати проекти, пов'язані з енергетикою або транспортом, які сприяють поліпшенню навколишнього середовища, такі як енергоефективність, використання відновлюваних джерел енергії, розвиток залізничного транспорту, підтримка міжрегіональних перевезень, зміцнення громадського транспорту і т. п.	Держави-члени, валовий національний дохід яких (ВНД) на душу населення становить менше 90% від середнього по Співдружності
ERDF – Європейський фонд регіонального розвитку – спрямований на посилення економічної й соціальної єдності в Європейському Союзі, вирівнюючи нерівномірність між країнами-членами	– Пряма інвестиційна допомога компаніям для створення стійких робочих місць; – інфраструктури, пов'язані, зокрема, з дослідженням та інноваціями, телекомунікація, охорона навколишнього середовища, енергетики та транспорт; – фінансові інструменти для підтримки регіонального і місцевого розвитку та зміцнення співробітництва між містами і регіонами; – технічні заходи з надання допомоги	Економічно, екологічно та соціально проблемні міста, природно неблагополучні райони з географічної точки зору (віддалені, гірські або малонаселені райони)
ESF – Європейський соціальний фонд – спрямований на збільшення зайнятості та поліпшення умов праці в Європейському Союзі	– Адаптація працівників і підприємств: розробка та розповсюдження інноваційних робочих організацій; – забезпечення роботою безробітних, жінок і мігрантів; – соціальної інтеграція знедолених людей і боротьба з дискримінацією на ринку праці; – зміцнення людського капіталу шляхом реформування системи освіти та створення мережі навчальних закладів	Усі країни – члени ЄС

стовують енергію вітру, води тасонця), впроваджуються енергозберігаючі технології і створюються нові енергетичні мережі та комунікації. Активно застосовуються можливості із використанням Інтернет, стимулюється розвиток інформаційних технологій, телекомунікаційних мереж, електронної торгівлі. Посилена увага приділяється застосуванню новітніх систем професійного навчання на підприємствах, ефективності виробництва, покращенню систем управління, маркетингу.

Створення і розвиток підприємств малого та середнього бізнесу, забезпечення їм спрощеного доступу до фінансових ресурсів, розвиток туристичного бізнесу і бізнесу, пов'язаного з культурою регіонів, є одним з найважливіших напрямків довгострокової інвестиційної політики. Пріоритетними залишаються питання охорони навколишнього середовища та зниження екологічних ризиків, створення нових робочих місць у природоохоронній сфері.

Таким чином, країни ЄС різняться між собою за цілями, завданнями та інструментами державної політики підтримки проблемних регіонів. Загалом можна стверджувати, що регіональна політика в країнах ЄС має провідну орієнтацію на зменшення розриву між соціально-економічними показниками в розвитку різних країн та їх регіонів. Для цього першочергову увагу необхідно приділяти підтримці та стимулюванню проблемних або депресивних територій. Отже, метою підтримки проблемних регіонів в ЄС (регіональ-

ної політики «згуртування») є усунення або зменшення регіональних диспропорцій і запобігання виникненню регіональних дисбалансів. При цьому в ЄС діє «принцип субсидіарності» [16], за яким кожна держава має власними силами вирішувати притаманні їй проблеми регіонального розвитку за напрямками, що потребують першочергового втручання з боку держави. Завданнями національної регіональної політики можуть бути такі:

- ✦ ліквідація відмінностей між показниками соціально-економічного розвитку – усунення диспропорцій розвитку;
- ✦ розвиток інфраструктури як джерела покращення умов виробництва та життєдіяльності населення в регіонах;
- ✦ залучення інвестиційних коштів і створення нових робочих місць.

Отже, на основі проведеного дослідження регіональної політики країн ЄС можна зробити такі **висновки**:

- ✦ країни світу, зокрема ЄС, та їх регіони мають значні диспропорції в економічному розвитку;
- ✦ регіональна економічна політика є складовою частиною загальної макроекономічної політики в більшості розвинених країн і країнах світу, що розвиваються;
- ✦ найважливішою метою регіональної економічної політики в ЄС виступає згладжування регіональних диспропорцій, що забезпечує рівномірний економічний розвиток країн у цілому;

- ✦ при формуванні регіональної політики головним питанням залишається виявлення проблемних регіонів, які потребують підтримки та допомоги, і в які необхідно направити фінансові ресурси;
- ✦ у різних країнах світу застосовуються різні інструменти регіональної політики.

Водночас, слід відзначити, що в Україні протягом років незалежності питанням регіональної політики приділялась недостатня увага. Нормативно-правова база державного регулювання регіонального розвитку в Україні почала формуватися тільки протягом 2001 – 2009 рр. у результаті прийняття Верховною Радою, Президентом, Кабінетом Міністрів України ряду нормативно-правових актів [1 – 13].

Формування української регіональної політики починається з дня ухвалення Указу Президента України № 341/2001 «Про Концепцію державної регіональної політики» – 25 травня 2001 р. [8]. Загалом цей документ мав більш теоретично-методичний характер і не містив головного – способу та параметрів моніторингу його виконання, а механізми реалізації державної регіональної політики не мали інноваційного характеру. Проте Концепція дала поштовх формуванню нормативно правового забезпечення державної регіональної політики.

У вересні 2005 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [1]. Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів. Також у Законі зазначено, що державне стимулювання розвитку регіонів здійснюється відповідно до основ державної регіональної політики, державних програм економічного і соціального розвитку України, законів про Державний бюджет України, загальнодержавних програм, інших законів та актів законодавства України, а також програм економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, місцевих бюджетів.

Законом «Про стимулювання розвитку регіонів» урегулюється процес взаємовідносин центральних і місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері державного стимулювання розвитку регіонів на основі підписання угод щодо регіонального розвитку, які укладаються між Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими радами і виконуються відповідно до цього Закону та інших актів законодавства.

На основі Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» було розроблено Державну стратегію регіонального розвитку, що була затверджена Постановою Уряду від 21 липня 2006 р. [9].

Ці нормативні акти мали служити розробленню регіональних стратегій розвитку та угод між Урядом України та українськими регіонами в особі обласних рад (Верховної Ради АРК).

Серед пріоритетних завдань реалізації Стратегії на першому етапі було вказано питання запровадження на державному та регіональному рівнях моніторингу між-регіональної та внутрішньорегіональної диференціації; проведення моніторингу показників розвитку регіонів, районів і міст обласного значення для визначення депресивних територій.

На другому етапі заплановано проведення моніторингу існуючих інструментів стимулювання розвитку регіонів, результатів реформ на предмет їх ефективності та доцільності коригування з метою визначення державних пріоритетів регіонального розвитку на наступну довгострокову перспективу. Цей період став підготовчим до розроблення наступної державної стратегії регіонального розвитку [4].

У даному нормативно-правовому акті зазначається, що результати реалізації Стратегії визначаються шляхом проведення моніторингу виконання угод щодо регіонального розвитку, програм подолання депресивності окремих територій, інших заходів центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Фактично Закон «Про стимулювання розвитку регіонів» не містить інноваційних інструментів для вирішення проблем асиметрії розвитку регіонів, а «угоди щодо регіонального розвитку», особливо в умовах відсутності для таких угод цільового фінансування, не вирішують проблеми державної регіональної політики.

Ще одна проблема регіонального розвитку, яка мала б вирішуватися цим законом, – подолання депресивності окремих територій у регіонах – також залишається невирішеною. Сьогодні немає реального інструмента для її вирішення, оскільки програми подолання депресивності так і не стали реальністю, а визначених джерел фінансування для таких програм закон не передбачає.

Державна регіональна політика, яка до недавнього часу в Україні сприймалася виключно як допомога бідним регіонам, себе не виправдала. Асиметрії у регіональному розвитку не пом'якшуються, натомість постійний перерозподіл ресурсів від економічно більш спроможних регіонів до менш спроможних призводить до міжрегіональної напруженості та позбавляє регіони стимулів до економічного зростання [24]. У межах держави не відбувається вирівнювання не лише з точки зору валового регіонального продукту, а й, передусім, у регіональному індексі людського розвитку, що вкрай загрозово для згуртованості регіонів та єдності нації.

Перебування України вже тривалий час на узбіччі європейських інтеграційних процесів не лише не дозволяє залучати в Україну значні європейські кошти, а й призводить до неефективного використання українських бюджетних ресурсів, оскільки інструменти регіональної політики, що застосовуються в Україні, далекі від тих, що позитивно зарекомендували себе не тільки в європейських державах – членах ЄС, а й у державах-кандидатах [22].

Отже, зрозуміло, що Україні потрібна нова державна регіональна політика, що має базуватися на нових

інноваційних і водночас перевірених в розвинених ринкових державах інструментах її проведення [22 – 25].

Тому сьогодні в Україні відбувається процес подальшого вдосконалення нормативно-правового забезпечення моніторингу регіонального розвитку. Про це свідчать такі законопроекти.

Проект Концепції державної регіональної політики [13] має стати базовим концептуальним документом, у якому формулюється політика держави щодо реагування на зовнішні та внутрішні виклики, які постали перед Україною та її регіонами. У новій Концепції по-новому ідентифіковано головну мету державної регіональної політики: забезпечення високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання через забезпечення територіально цілісного та збалансованого розвитку України, інтеграції регіонів в єдиному політичному, правовому, інформаційному та культурному просторі, максимально повного використання їх потенціалу з урахуванням природних, економічних, історичних, культурних, соціальних та інших особливостей, підвищення конкурентоздатності регіонів і територіальних громад.

Для реалізації Концепції державної регіональної політики був прийнятий Проект Закону України «Про засади державної регіональної політики» [12]. Згідно з Проектом державна регіональна політика – це система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей її регіонів, їх етнічної і культурної своєрідності.

Метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання [25].

Реалізація нової державної регіональної політики потребує нових інструментів у відповідних сферах: фінансово-економічного забезпечення; підвищення конкурентоспроможності територій та сприяння інноваційному розвитку; інституційного забезпечення; інтеграції регіонів та партнерства.

Фінансово-економічне забезпечення реалізації державної регіональної політики здійснюється через систему фінансових інструментів [14, с. 53 – 54]: бюджетне вирівнювання; міжбюджетні трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам; об'єднання на договірній основі фінансових ресурсів суб'єктів регіонального розвитку, міжнародних інституцій; цільові державні інвестиції; фінансування державних і регіональних цільових програм, у тому числі програм подолання депресивності територій; угоди щодо регіонального розвитку; фінансування програм і проектів регіонального розвитку через Державний фонд регіонального розвитку, який є концентрованим, орієнтованим на Державну стратегію регіонального розвитку механізмом.

На основі проведеного дослідження можна констатувати, що на сучасному етапі в Україні вже розроблена нормативно-правова база регулювання розвитку регіонів, проте поки що відсутнє належне правове поле, яке б урегулювало проведення моніторингу розвитку територій та достатні інструменти для забезпечення рівномірного розвитку територій України. Це пояснюється тим, що сьогодні ще відсутні фундаментальні підходи до формування правових засад моніторингу регіонального розвитку, які б базувалися на чіткій науковій концепції державного регулювання розвитку регіонів.

Крім того, не зважаючи на низку законодавчих актів у сфері регіональної політики, досі не досягнута основна її мета: формування збалансованого розвитку регіонів, що підтверджує необхідність удосконалення механізму державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку.

Основною проблемою регіональної політики в Україні є декларативний характер прийнятих законодавчих документів, відсутність реально діючих механізмів реалізації регіональної політики, чітко визначених фінансових ресурсів, які спрямовуються на регіональний розвиток, відсутність моніторингу та оцінки стану реалізації затверджених державних і регіональних програм розвитку.

Проведений аналіз дозволяє узагальнити основні принципи державної підтримки проблемних регіонів, що існують в зарубіжних країнах та Україні:

1. Дієва законодавча база є необхідною передумовою вироблення та реалізації ефективної підтримки соціально-економічного розвитку проблемних регіонів.

2. У більшості країн світу державна підтримка соціально-економічного розвитку проблемних регіонів спрямована на його збалансування та усунення міжрегіональних диспропорцій.

3. У розвинених країнах світу фінансування державної підтримки розвитку проблемних регіонів здійснюється за рахунок спеціальних фондів, які є одним з основних елементів державної регіональної політики.

4. Процеси утворення проблемних регіонів в Україні мають багато спільних рис з іншими країнами-сусідами, проте в Україні ці процеси є більш гострими внаслідок відсутності дієвого механізму державної підтримки соціально-економічного розвитку таких регіонів.

5. Кожний з регіонів України потребує окремого підходу щодо визначення проблем соціально-економічного розвитку та заходів з його підтримки. Це передбачає проведення постійного моніторингу як основних індикаторів соціально-економічного розвитку, так і поглибленого аналізу рівнів економічного та соціального розвитку за відповідними інтегральними показниками. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р., № 2850-IV // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 51. – Ст. 548.
2. Закон України «Про державні цільові програми» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 25. – Ст. 352.

3. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2000. – № 25. – Ст. 195.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» від 20 травня 2009 р. № 476 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ovu.com.ua/articles/1279-pro-zaprovadzhennya-otsinki-mizhregionalnoyi-ta-vn>

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст і селищ» від 2 квітня 2009 р. № 288 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1164.293.0>

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 року № 106 «Про порядок розроблення, погодження подання для затвердження та виконання державних цільових програм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF>

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського в Автономній Республіці Крим і обласного значення для визнання територій депресивними» від 24 червня 2006 р. № 860 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=860-2006-%EF>

8. Постанова КМУ «Про запровадження комплексної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя» / Кабінет Міністрів України від 20.06.07, № 833 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 46. – С. 10.

9. Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року / Кабінет Міністрів України від 21.07.2006, № 1001 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30. – С. 36.

10. Постанова КМУ «Щодо стану та перспективи депресивних регіонів, міст та селищ України» / Верховна Рада України від 15.05.2003 № 782-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31.

11. Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року / Кабінет Міністрів України від 06.08.2014, № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

12. Проект Закону України «Про засади державної регіональної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dbn.at.ua/publ/3-1-0>

13. Проект Концепції державної регіональної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.adm.gov.te.ua/files/toda_p51_Proekt%20konsepsiiregion%20politiki.doc

14. Варналій З. С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / З. С. Варналій, А. І. Мокій, О. Ф. Новікова, О. Ф. Романюк, С. А. Романюк / Національний ін-т стратегічних досліджень / [За ред. З. С. Варналій]. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.

15. Бабаєв В. М. Сучасні політичні практики країн Європи: досвід для формування регіональної політики в Україні / В. М. Бабаєв // Державне будівництво – 2007. – № 1, ч. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/5/01.pdf

16. Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/nuts_nomenclature/introduction

17. Офіційний сайт Європейської комісії (Євростат) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/>

18. Eurostatfigures: Eurostatyearbook 2011. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. – 699 p.

19. Eurostatregionalyearbook 2010 / Statisticalbooks. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. – 264 p.

20. Eurostatregionalyearbook 2012 / Statisticalbooks. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. – 220 p.

21. Eurostatregionalyearbook 2013 / Statisticalbooks. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. – 284 p.

22. Біла С. Інституційне забезпечення державної регіональної політики (досвід країн ЄС) / С. Біла [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/june2009/9/htm>

23. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 514 с.

24. Кизим Н. А. Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментальной оценки : монографія / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х. : ФЛП Либуркина Л. М.; ИД «ИНЖЭК», 2011. – 200 с.

25. Кизим Н. А. Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны : монографія / Н. А. Кизим, В. В. Узун. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2007. – 204 с.

REFERENCES

Babaiev, V. M. "Suchasni politychni praktyky krain I Evropy: dosvid dlia formuvannia rehionalnoi polityky v Ukrain" [Modern Political Practice in Europe: the experience to form Regional Policy]. kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/5/01.pdf

Bila, S. "Instytutsiine zabezpechennia derzhavnoi rehionalnoi polityky (dosvid krain IES)" [Institutional support for State Regional Policy (EU experience)]. <http://www.niss.gov.ua/Monitor/june2009/9/htm>

Dolishnii, M. I. *Rehionalna polityka na rubezhi XX – XXI stolit: novi priorytety* [Regional policy in the late XX – XXI centuries: new priorities]. Kyiv: Naukova dumka, 2006.

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=860-2006-%EF>

Europeinfigures: Eurostat year book 2011. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011.

Eurostat regional year book 2010. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010.

Eurostat regional year book 2012. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012.

Eurostat regional year book 2013. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010.

Kizim, N. A., Raevneva, E. V., and Bobkova, A. Yu. *Neravnomenost regionalnogo razvitiia v Ukraine: teoretiko-metodicheskie osnovy i instrumentarii otsenki* [Uneven regional development in Ukraine: the theoretical and methodological framework and assessment tools]. Kharkiv: FLP Liburkina L. M.; INZhEK, 2011.

Kizim, N. A., and Uzunov, V. V. *Programmno-tselevoiy podkhod k gosudarstvennomu upravleniiu sotsialnoy napriazhennosti v regionakh strany* [Program approach to governance of social tension in the country]. Kharkiv: INZhEK, 2007.

[Legal Act of Ukraine] (2014). www.rada.gov.ua [Legal Act of Ukraine]. <http://dbn.at.ua/publ/3-1-0> [Legal Act of Ukraine]. http://www.adm.gov.te.ua/files/toda_p51_Proekt%20konsepsiiregion%20politiki.doc

[Legal Act of Ukraine] (2005). [Legal Act of Ukraine] (2009). <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1164.293.0>

[Legal Act of Ukraine] (2007).

[Legal Act of Ukraine] (2009). <http://www.ovu.com.ua/articles/1279-pro-zaprovadzhennya-otsinki-mizhregionalnoyi-ta-vn>

[Legal Act of Ukraine] (2007).

[Legal Act of Ukraine] (2004).

[Legal Act of Ukraine] (2000).

[Legal Act of Ukraine] (2006).

[Legal Act of Ukraine] (2003).

Oftsiinyi sait levropeiskoi komisii (IEvroat). <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/>

Oftsiinyi sait levropeiskoi komisii. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/nuts_nomenclature/introduction

Varnalii, Z. S. et al. *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2005.

ОЦІНКА СЦЕНАРІЇВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ОСНОВІ ІМІТАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ

© 2014 ОМАРОВ Ш. А.

УДК 332.144: 303.094.7(477.54)

Омаров Ш. А. Оцінка сценаріїв соціально-економічного розвитку Харківської області на основі імітаційної моделі

У статті наведено результати дослідження, спрямованого на побудову імітаційної моделі сценаріїв розвитку Харківської області та їх оцінку. Побудована імітаційна модель складається з таких блоків: економіка, населення, бюджет, екологія, інноваційна діяльність, зовнішньоекономічна діяльність і була реалізована в системі імітаційного моделювання Vensim 6.1. На основі побудованої моделі з метою оцінки перспективності напрямків розвитку було розроблено та проаналізовано такі групи сценаріїв: базовий, інвестиційні та інноваційно-інвестиційні. Результати аналізу базового сценарію показали, що за умов збереження тенденцій останніх 10 – 12 років темп економічного розвитку Харківської області уповільниться, хоча позитивні тенденції матимуть місце майже в усіх видах економічної діяльності. Сценарне моделювання соціально-економічного розвитку Харківської області показало, що за більшістю критеріїв група інноваційно-інвестиційних сценаріїв переважає групу інвестиційних сценаріїв, при цьому найліпшим є інноваційно-інвестиційний сценарій розвитку машинобудування. Також визначено, що при реалізації будь-якого сценарію слід сприяти спрямуванню прямих іноземних інвестицій саме в розвиток промислового виробництва, а не фінансової діяльності. Доведено, що поліпшенню розвитку сприятимуть витрати на інновації в частині розробки та освоєння не лише нових технологій виробництва, а нових, інноваційних видів продукції.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, моделювання, імітаційна модель, сценарій, регіон.

Рис.: 3. **Табл.:** 9. **Бібл.:** 12.

Омаров Шахин Анвер Оглы – кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.144: 303.094.7(477.54)

UDC 332.144: 303.094.7(477.54)

Омаров Ш. А. Оценка сценариев социально-экономического развития Харьковской области на основе имитационной модели

Omarov Sh. A. Evaluation of Scenarios of the Socio-Economic Development of the Kharkiv Region Based on Simulation Model

В статье представлены результаты исследования, направленного на построение имитационной модели сценариев развития Харьковской области и их оценку. Построенная имитационная модель состоит из следующих блоков: экономика, население, бюджет, экология, инновационная деятельность, внешнеэкономическая деятельность и была реализована в системе имитационного моделирования Vensim 6.1. На основе построенной модели с целью оценки перспективности направлений развития были разработаны и проанализированы такие группы сценариев: базовый, инвестиционные и инновационно-инвестиционные. Результаты анализа базового сценария показали, что при сохранении тенденций последних 10 – 12 лет темпы экономического развития Харьковской области замедлятся, хотя положительные тенденции будут иметь место почти во всех видах экономической деятельности. Сценарное моделирование социально-экономического развития Харьковской области показало, что по большинству критериев группа инновационно-инвестиционных сценариев преобладает группу инвестиционных сценариев, при этом лучшим является инновационно-инвестиционный сценарий развития машиностроения. Также определено, что при реализации любого сценария следует содействовать направлению прямых иностранных инвестиций именно в развитие промышленного производства, а не финансовой деятельности. Доказано, что улучшению развития будут способствовать расходы на инновации в части разработки и освоения не только новых технологий производства, но и новых, инновационных видов продукции.

In the article results of research aimed at building a simulation model of the development scenarios of the Kharkiv region with evaluation of the designed model are presented. The simulation model consists of the following units: economy, population, budget, environment, innovation, foreign economic activity and has been implemented by means of the simulation modeling system Vensim 6.1. On the basis of the model, with purpose of evaluating the potential areas of development, the following groups have been designed and analyzed: base, investment, innovation and investment scenarios. The results of the base scenario analysis showed that while the trends of the last 10-12 years will continue to persist, paces of economic growth of the Kharkiv region will be slowed down, although the positive developments would occur in almost all economic activities. The scenario modeling of the socio-economic development of the Kharkov region revealed that in most of the criteria the group of investment scenarios is dominated by a group of innovation and investment scenarios, the best situation shows the innovative investment scenario in the machine-building industry. It was also determined that in any case of implementation of one scenario the foreign direct investment should be facilitated concerning the development of industrial production, not the financial activities. It is proved that the costs of innovations will contribute to improvement of development not only in the elaboration and development of the new technologies, but also of the new innovative products.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, моделирование, имитационная модель, сценарий, регион.

Key words: socio-economic development, modeling, simulation model, scenario, region.

Рис.: 3. **Табл.:** 9. **Библ.:** 12.

Рис.: 3. **Табл.:** 9. **Библ.:** 12.

Омаров Шахин Анвер Оглы – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Omarov Shakhin A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

У даний час істотно підвищилися вимоги до раціонального обґрунтування та якості управлінських рішень щодо функціонування та безкризового розвитку соціально-економічних систем.

Аналіз сучасних розробок щодо моделювання регіонального розвитку показав, що надійним і доцільним

методом перевірки стратегій і сценаріїв розвитку складних економічних систем, який сприяє розробці адекватних і перспективних управлінських рішень та найбільш широко використовується дослідниками, є імітаційне моделювання [1 – 3]. Однією з найбільш поширених концепцій імітаційного моделювання регіонального

розвитку є системно-динамічна концепція Дж. Форрестера [4 – 8], що дозволяє рекомендувати її для розробки імітаційної моделі, спрямованої на перевірку сценаріїв розвитку регіонів.

Мета статті – наведення результатів дослідження, спрямованого на побудову імітаційної моделі сценаріїв розвитку Харківської області та їх оцінку.

Для досягнення поставленої мети була розроблена імітаційна модель сценаріїв розвитку на основі суттєвої модифікації моделі [7]. Статистичною базою для розробки моделі служили дані офіційної статистики за період 2000 – 2013 рр. [9]. Відмінністю моделі є те, що усі грошові показники були приведені до 2010 р. Такий підхід дозволяє отримати більш об'єктивні прогнози ситуації. Головною проблемою при розробці складових імітаційної моделі виявився суттєвий вплив світової фінансової кризи, яка найбільшим чином позначилася на економіці області у 2009 р., внаслідок чого майже в усіх залежностях, за винятком демографічних, змінюються коефіцієнти, а в деяких випадках і сама форма таких залежностей.

Побудована імітаційна модель складається з таких блоків: економіка, населення, бюджет, екологія, інноваційна діяльність, зовнішньоекономічна діяльність, і була реалізована в системі імітаційного моделювання Vensim 6.1.

У блоці «Економіка» здійснюється моделювання формування валового регіонального продукту області у розрізі основних видів економічної діяльності: сільське господарство (включаючи рибництво та лісове господарство), промисловість, будівництво, оптова і роздрібна торгівля, транспорт, фінансова діяльність та інші види. Окремо з промисловості виділені виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів і машинобудування – як основні види промисловості, частка яких у обсягах реалізації промислової продукції складає протягом останніх 10 років від 42 до 48 %. Головним показником, який відбиває розвиток виду економічної діяльності, обрано валову додану вартість (ВДВ) та обсяг реалізації промислової продукції. Схема основних прямих взаємозв'язків видів економічної діяльності, що моделюються, показана на *рис. 1*.

Слід зазначити, що усі види економічної діяльності виявилися включені у декілька десятків контурів зворотного зв'язку. Загальна кількість контурів, які визначають динаміку складових моделі, перевищує три сотні.

Головними вихідними видами діяльності було обрано ті, що виробляють переважно товари – сільське господарство та промисловість. Решта видів діяльності, які виробляють послуги, розглядалися як ті, що обслуговують потреби сільського господарства, промисловості та населення.

Вихідним положення щодо динаміки розвитку головних видів економічної діяльності було припущення про залежність приросту валової доданої вартості від обсягів капітальних інвестицій безпосередньо або через приріст основних фондів. Безпосередньо капітальні інвестиції відбиваються на зростанні валової доданої вартості у промисловості, а в сільському господарстві зростання ВДВ спричинено зростанням обсягів основних фондів завдяки інвестиціям. Інвестиційний лаг у моделях виявлено не було.

Обсяг інвестицій в основний капітал для усіх обраних видів економічної діяльності складається з двох компонент: інвестиції за рахунок власних коштів підприємств та інші джерела інвестицій. Обсяг інвестицій за рахунок власних коштів підприємств визначається коефіцієнтом схильності до інвестування. Обсяг інших, ніж власні кошти підприємств, інвестицій в основний капітал включає інвестиції за рахунок державного та місцевого бюджетів, коштів населення, кредитів і коштів іноземних інвесторів, які моделюються окремими залежностями.

В усі підмоделі розвитку окремого виду економічної діяльності включено показники кількості зайнятих і середньої заробітної плати. Кількість зайнятих переважно визначається для базових видів коефіцієнтом працезоброєності капіталу, а для решти видів – коефіцієнтом трудомісткості. Середня заробітна плата у кожному виді діяльності визначається окремою залежністю від мінімальної заробітної плати.

Центральна підмодель економічного блоку показана на *рис. 2*. Визначальний характер підмоделі розвит-

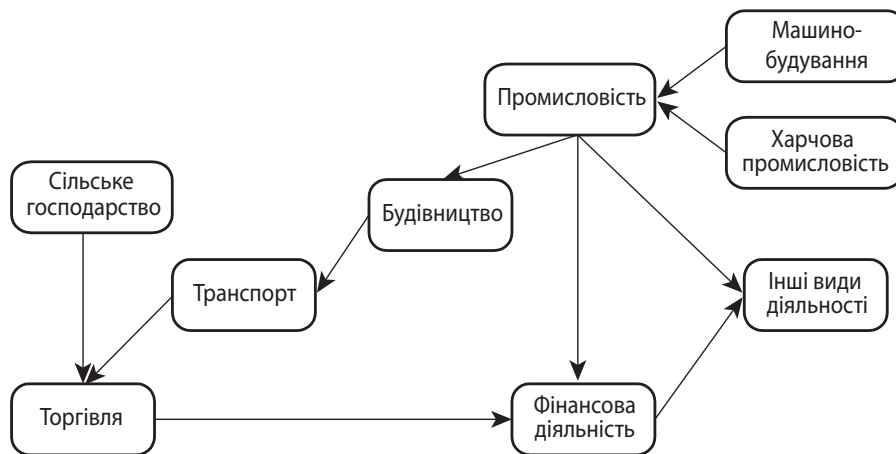

Рис. 1. Структурна схема моделі блоку «Економіка»

$ВРП = (1,1391 \cdot ВДВ - 3841,6) \cdot (1 + 0,042 \cdot [t - 2012])$
($R^2 = 0,99$).

Ця підмодель також містить оцінки інфляційних процесів і формування мінімальної заробітної плати як одного з параметрів моделювання.

Інноваційна діяльність в області моделювалася в розрізі двох основних напрямків: у машинобудуванні та виробництві харчових продуктів. Такий вибір пояснюється тим, що ці два види промислової діяльності забезпечують 80 – 90% усієї реалізованої інноваційної продукції.

Особливістю виявлених причинно-наслідкових зв'язків є наявність опосередкованого впливу витрат на інновації на витрати праці в харчовій промисловості та машинобудуванні, а також пряма залежність витрат на інновації в машинобудуванні від інвестицій у цю галузь та наявність п'ятирічного циклу в реалізації інноваційної продукції машинобудування.

$Обсяг\ реалізації\ інноваційної\ продукції = 386375 + 0,886687 \cdot Обсяг\ реалізації\ інноваційної\ продукції\ машинобудування + 1,15503 \cdot Обсяг\ реалізації\ інноваційної\ продукції\ харчової\ промисловості$ ($R^2 = 0,9$);

$Обсяг\ реалізації\ інноваційної\ продукції\ машинобудування_t = (201073 \cdot \cos(2\pi(t - 2004) / 5) \cdot Витрати\ на\ інновації\ у\ машинобудуванні_{t-1}^{0,1} + 1,2 \cdot 10^6 + 1,388 \cdot 10^6 \cdot [t - 2012])$ ($R^2 = 0,94$);

$Обсяг\ реалізації\ інноваційної\ продукції\ харчової\ промисловості = 367,1 \cdot Інвестиції\ у\ харчову\ промисловість - 69169$ ($R^2 = 0,86$).

Вихідним положенням про динаміку прямих іноземних інвестицій (ПІІ) було припущення, що обсяг таких інвестицій залежить від ефективності економіки регіону, тобто від обсягів валового регіонального продукту або валової доданої вартості. Попередній аналіз структури прямих іноземних інвестицій показав, що протягом 2000 – 2012 рр. галузева структура зазнала значних змін. Значно збільшилася частка фінансової діяльності та діяльності, пов'язаної з орендою та продажем нерухомості, а частка промисловості скоротилася. Крім того, у 2012 р. відбулося скорочення обсягів, хоча об'єктивних передумов для цього ще не було. Тому модель обсягів прямих іноземних інвестицій була оцінена за даними 2001 – 2011 рр. та має вигляд:

$Прямі\ іноземні\ інвестиції = 212,594 - 2,9294 \cdot ВДВ\ промисловості,\ млн\ дол. + 0,2384 \cdot ВДВ\ фінансової\ діяльності,\ млн\ дол. + 3,0196 \cdot ВДВ\ інших\ видів\ діяльності,\ млн\ дол. + 700$ ($R^2 = 0,96$),

де валова додана вартість видів економічної діяльності визначена в поточних цінах у млн дол. США за середньорічним курсом.

Вплив прямих іноземних інвестицій на загальні обсяги капітальних інвестицій в економіку області досить незначний. Кошти іноземних інвесторів склали протягом 2002 – 2012 рр. від 0,2 (у 2012 р.) до 12% (у 2007 р.) із суми інвестицій в основний капітал, а обсяги освоєних капітальних інвестицій за рахунок іноземних інвесторів від прямих інвестицій складають взагалі 0,02 – 0,8%.

Зовнішньоекономічна діяльність області моделюються обсягами експорту та імпорту товарів і послуг.

Зважаючи на те, що питома вага експорту продукції машинобудування (машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання; засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби; прилади та апарати оптичні, фотографічні), хоча й знижується протягом останніх трьох років, але перевищує 40%, було зроблене припущення про визначну роль машинобудування у експорті області. Обсяги експорту продукції харчової промисловості та сільськогосподарської продукції наразі на маються визначного характеру, тому вони моделюються у рамках підмоделі розвитку харчової промисловості. Особливістю формування обсягів імпорту є негативна залежність від курсу долара США.

У підмоделі динаміки населення здійснюється моделювання природного та міграційного руху населення регіону, а також формування доходів населення, оцінка зайнятості та безробіття. Швидкість природного руху населення залежить від рівня ВРП на душу населення, таким чином, населення регіону включено до контуру додатного зворотного зв'язку розвитку економіки регіону:

$Коефіцієнт\ народжуваності = 3,0694 \cdot LN(ВРП\ на\ душу\ населення) - 0,4677$ ($R^2 = 0,9$);

$Коефіцієнт\ смертності = 17,737 \cdot EXP(-0,007 \cdot ВРП\ на\ душу\ населення)$ ($R^2 = 0,74$).

Оцінка ринку праці здійснюється за такими двома показниками:

$Коефіцієнт\ зайнятості = Зайняте\ населення\ регіону / Населення\ віком\ 15 - 70\ років \cdot 100$;

$Рівень\ безробіття\ за\ методологією\ МОП = 9,1278 / (1 + 0,0514327 \cdot ВРП\ на\ душу\ населення\ у\ поточних\ цінах) + 3,18298$ ($R^2 = 0,97$).

Для оцінки рівня зайнятості за методологією МОП було здійснено прогноз кількості населення віком 15 – 70 років на основі вікової структури населення регіону станом на початок 2010 р. і вікових коефіцієнтів смертності [10].

Екологічна складова соціально-економічного розвитку регіону моделювалася в розрізі двох головних показників за такими рівняннями:

$Викиди\ шкідливих\ речовин\ в\ атмосферу = 5,7591 \cdot LN(ВРП) - 54,878$ ($R^2 = 0,89$);

$Відходи\ 1 - 3\ ступеня\ небезпеки\ на\ підприємствах = 2 \cdot 10^{-5} \cdot ВРП + 2,8089$ ($R^2 = 0,9$).

Показники якості побудованої моделі демонструють її достатню адекватність і дозволяють використати її для сценарного аналізу.

З метою оцінки перспективності напрямків розвитку було розроблено дві групи сценаріїв: інвестиційні та інноваційно-інвестиційні, кожний з яких створено у двох варіантах згідно з галузевою спрямованістю. Класифікацію сценаріїв показано на рис. 3.

Базовий сценарій відповідає тенденціям, що склалися протягом 2000 – 2013 рр. з урахуванням змін, спровокованих впливом світової фінансової кризи у 2009 р. Основними параметрами базового сценарію є індекс споживчих цін, мінімальна заробітна плата і курс долара США. Індекс споживчих цін на 2014 р. визначався на основі поточних даних і з урахуванням подорожчання із серпня 2014 р. частини комунальних платежів, а

на 2015 – 2017 рр. згідно з Додатком до Постанови КМУ № 404 від 27 серпня 2014 р. Зростання мінімальної заробітної плати відбувається відповідно до індексу споживчих цін. Прогноз курсу долара США на 2014 р. визначали виходячи із поточного середньозваженого курсу гривні за операціями банків України з готівковою іноземною валютою.

тягом 2015 – 2020 р. майже в 4 рази, і у 2,5 разу відносно базового сценарію. У рівномірному сценарії витрати на інновації збільшуються в машинобудуванні та харчовій промисловості відповідно до їх впливу на загальний обсяг реалізації інноваційної продукції. Інвестиційні параметри перспективних сценаріїв показано в *табл. 1*.

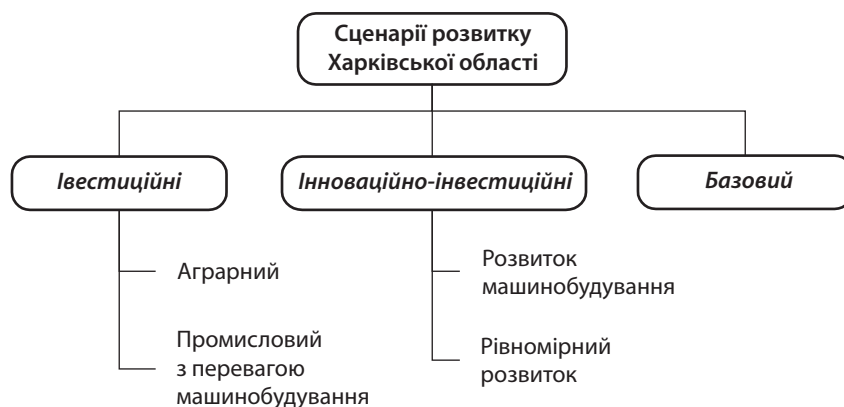

Рис. 3. Класифікація перспективних сценаріїв прискорення економічного розвитку Харківської області

Група інвестиційних сценаріїв передбачає збільшення інвестицій у основний капітал за рахунок власних коштів підприємств та інших джерел інвестування. У аграрному сценарії обсяг інвестицій у основний капітал сільського господарства збільшується на 30% порівняно з базовим сценарієм рівномірно протягом 2015 – 2020 рр. У промисловому сценарії з перевагою машинобудування передбачається збільшення інвестицій у основний капітал промисловості на 30% до 2020 р. із відповідним збільшенням інвестицій у машинобудування. Решта інвестиційних процесів відповідають базовому сценарію.

У інноваційно-інноваційних сценаріях передбачається разом із помірним збільшенням інвестицій у основний капітал промисловості збільшення загальних витрат на інновації в цілому по промисловості, а також у окремих галузях промисловості. У сценарії розвитку машинобудування витрати на інновації у галузі збільшуються про-

Як видно з даних табл. 1, найбільші сумарні інвестиції в основний капітал регіону пов'язані з інвестиційно-інноваційним сценарієм економічного розвитку, причому найбільше збільшення має відбутися у машинобудуванні, майже на 60%. У цьому сценарії також потребуються найбільші витрати на інновації в машинобудуванні, які мають збільшитися порівняно з інерційним базовим сценарієм у 2,1 разу. Разом з тим частина цих інвестицій не має буде залучена додатково, а є наслідком прискорення зростання валової доданої вартості та обсягів реалізації, тобто є ендогенним збільшенням. Інвестиції за рахунок власних коштів підприємств є основним джерелом інвестицій в основний капітал, тому їх збільшення матиме вагоміші наслідки, ніж залучення зовнішніх інвестицій. Так, у найменш інтенсивному сценарії розвитку – аграрному інвестиційному – збільшення сукупних за 2015 – 2020 рр. інвестицій за власний ра-

Таблиця 1

Сумарні інвестиції за 2015 – 2020 рр. у сценаріях економічного розвитку Харківської області

Параметри сценаріїв	Сценарії				
	Базовий	Інвестиційні		Інвестиційно-інноваційні	
		Аграрний	Промисловий	Машинобудування	Рівномірний
Інвестиції в основний капітал у сільському господарстві, млн грн	7 209,7	8 563,1	7 287,6	7 341,0	7 351,8
Інвестиції у машинобудування, млн грн	10 237,1	10 240,2	11 639,1	16 317,1	16 338,2
Інвестиції у промисловість, млн грн	39 640,4	39 655,5	48 779,5	53 144,5	52 598,6
Інвестиції у харчову промисловість, млн грн	5 575,2	5 577,5	5 646,8	5 688,4	6 110,0
Інвестиції у основний капітал регіону, млн грн	132 132,2	132 215,4	134 744,8	139 975,4	139 502,3
Витрати на інновації в машинобудуванні, млн грн	6 317,3	6 319,2	7 182,5	13 471,6	11 444,9
Витрати на інновації у харчовій промисловості, млн грн	704,9	704,9	704,9	704,9	713,0

хунок становитиме лише 0,04%. У найбільш інтенсивному сценарії – інноваційно-інвестиційному з розвитком машинобудування – цей показник становитиме 5,3%, а у рівномірному – 4,7%.

Згідно з результатами моделювання скорочення населення регіону продовжуватиметься протягом наступних років, але помітно уповільниться порівняно з попередніми 10 роками завдяки як зростанню народжуваності, так і зменшенню рівня смертності. Так, на початок 2020 р. населення Харківської області становитиме 2702,4 тис. осіб, що на 2,4% менше, ніж на початок 2010 р., або на 1,4% від початку 2012 р. Порівнюючи з даними попереднього періоду, можна зауважити, що протягом 2002 – 2012 рр. населення області скоротилося на 5,9%.

Загальний коефіцієнт смертності згідно з базовим сценарієм складає у 2020 р. 13,12 на 1000 осіб, тобто скоротиться на 2,08 одиниць порівняно з 2010 р., або на 1,25 від рівня 2013 р. Скорочення коефіцієнта смертності взагалі почалося лише у 2009 р. і за останні 6 років склало 1,6 п. Як показано в табл. 2, усі сценарії приводять до зниження цього показника, при чому найкращим є інноваційно-інвестиційний сценарій.

Головним узагальнюючим показником економічного розвитку регіону є валовий регіональний продукт та його обсяг на душу населення. У табл. 3 показано результати моделювання ВРП і валової доданої вартості в розрізі розглядуваних видів економічної діяльності. Так, у 2016 р. обсяг ВРП при збереженні наявних тенденцій становитиме 138298,9 млн грн, у 2020 р. – 205226,4 млн грн, ВРП на душу населення у 2016 р. складає 50,8, а у 2020 р. – 75,9 тис. грн у поточних цінах.

Аналіз темпів зростання ВРП, приведеного до базового 2010 р., показав, що протягом 2000 – 2010 рр. він зріс у 2,87 разу, проте у наступне десятиріччя зростання навіть у базовому сценарії становитиме лише 1,92 разу (у поточних цінах відповідні темпи зростання становлять 7,89 та 3,24 разу). Отже, наявна тенденція до уповільнення зростання економіки області. Причини цього частково виходять з аналізу темпів зростання валової доданої вартості по видах економічної діяльності та змін у її структурі. Валова додана вартість промисловості до 2020 р. досягне значення у 19892,8 млн грн, проте її випереджає торгівля, для якої цей показник становитиме 22227,6 млн грн, у сільському господарстві обсяги значно менші – 7707,3 млн грн.

Таблиця 2

Аналіз сценаріїв за демографічними показниками

Сценарії	Загальний коефіцієнт смертності, на 1000 осіб		Чисельність населення на початок року, тис. осіб	
	2020 р.	Абсолютний приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм	2020 р.	Приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм, %
Базовий	13,145	x	2 702,4	x
Інвестиційні				
аграрний	13,139	-0,006	2 702,5	0,003
промисловий	13,06	-0,085	2 703,4	0,04
Інноваційно-інвестиційні				
машинобудування	12,911	-0,234	2 709,1	0,25
рівномірний	12,931	-0,214	2 708,7	0,23

Таблиця 3

Порівняна динаміка валової доданої вартості по видах економічної діяльності

Види економічної діяльності	Валова додана вартість у базових цінах 2010 р., млн грн			Середньорічний темп приросту протягом періоду, %		
	2001 р.	2010 р.	2020 р.	2001 – 2010 рр.	2010 – 2020 рр.	2001 – 2020 рр.
Сільське господарство	5 187,2	3 908,0	7 707,3	-3,10	7,84	2,11
Промисловість	8 152,1	12 999,0	19 892,8	5,3	4,8	4,8
Будівництво	969,6	2 334,0	3 401,2	10,3	4,3	6,8
Оптова і роздрібна торгівля	2 166,2	9 817,0	22 227,6	18,3	9,5	13,0
Транспорт і зв'язок	3 758,2	5 960,0	8 417,8	5,3	3,9	4,3
Фінансова діяльність	993,6	8 934,0	18 254,5	27,6	8,3	16,6
Інші види діяльності	6 725,8	16 798,0	26 158,8	10,7	5,0	7,4
Разом	27 952,7	60 750,0	106 059,9	9,0	6,4	7,3

Найбільшими в базовому сценарії, як і у ретроспективному періоді, залишаться середньорічні темпи приросту валової доданої вартості у торгівлі (9,2%) та фінансовій діяльності (8,3%). Позитивним у прогнозованому періоді є зростання темпу приросту валової доданої вартості сільського господарства (у попередньому десятиріччі вони були від'ємними), який у середньому за період становитиме 7,8%. Проте темпи приросту промисловості, будівництва і транспорту значно зменшуються, що призводить до скорочення їхньої питомої ваги у 2020 р. до 18,8, 3,2 та 7,9% відповідно.

У *табл. 4* показано порівняльну характеристику сценаріїв за показниками ВРП. Найбільш інтенсивний інвестиційно-інноваційний сценарій з розвитком машинобудування є найкращим з точки зору як отриманого ВРП, так і його обсягу на душу населення. Отримані наприкінці прогнозованого періоду значення перевищують показники базового сценарію на 6,45 та 6,19% відповідно.

нятості у цих видах промислової діяльності протилежна. У обох видах витрати на інновації сприяють зменшенню трудомісткості виробництва. Але швидші темпи зростання продукції машинобудування приводять до залучення нових робітників, натомість кількість зайнятих у харчовій промисловості скорочується. Так, на 2020 р. кількість зайнятих у машинобудуванні має зрости на 31,4% і скласти 93,1 тис. осіб, а у харчовій промисловості, навпаки, відбуватиметься скорочення майже удвічі, і кількість зайнятих складе лише 14,3 тис. осіб.

Найбільше скорочення кількості зайнятих має відбуватися в оптовій та роздрібній торгівлі, у якій к 2020 р. залишиться лише 2/3 від зайнятих у 2010 р. Проте цей вид діяльності залишається одним з найбільших у забезпеченні зайнятості населення на рівні промисловості. Разом більше половини зайнятих працюватимуть у сільському господарстві, промисловості та торгівлі (50,8%). Найбільший темп приросту зайнятості спостерігається,

Таблиця 4

Аналіз сценаріїв за показниками ВРП

Сценарії	Показник		ВРП у поточних цінах на душу населення, тис. грн на 1 особу	
	Валовий регіональний продукт, млн грн	Приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм, %	2020 р.	Приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм, %
Базовий	205 226	х	75,94	х
Інвестиційні				
аграрний	205 599	0,18	76,08	0,18
промисловий	211 148	2,89	78,1	2,84
Інноваційно-інвестиційні				
машинобудування	218 462	6,45	80,64	6,19
рівномірний	217 378	5,92	80,25	5,67

Дещо гіршим є рівномірний інвестиційно-інноваційний сценарій, який дозволяє отримати збільшення порівняно з базовим обсягу ВРП на 5,92%. Причому за період 2015 – 2020 рр. сумарний ВРП зросте у інноваційно-інвестиційних сценаріях значно більше, ніж у інвестиційних. Так, приріст сумарного ВРП у аграрному сценарії становитиме 0,08%, у промисловому – 1,5%, а у інноваційно-інвестиційних сценаріях 5,5 і 5,1% відповідно. Таким чином, за критерієм валового регіонального продукту найкращими є інноваційно-інвестиційний сценарій з перевагою розвитку машинобудування.

Розвиток окремих видів економічної діяльності визначає динаміку зайнятості та безробіття. Тенденція до зростання кількості зайнятих зберігатиметься і в базовому сценарії до 2016 р. має досягти 1295,5 тис. осіб, що складає 62,6% населення у віці 15 – 70 років і більше, що на 1,1% більше, ніж у 2012 р. У 2020 р. кількість зайнятих складе 1330,9 тис. осіб, або 65,8% населення відповідного віку. Найбільша кількість зайнятих (за винятком інших видів діяльності) буде все ще у промисловості. У 2016 р. у промисловості буде зайнято 232,6 тис. осіб, при цьому в машинобудуванні 78,3, а у харчовій промисловості – 20,1 тис. осіб. Динаміка зай-

я і у 2001 – 2010 рр., у фінансовій діяльності, але навіть за таких темпів вона забезпечує лише 2,9% зайнятого населення, тобто не відіграє провідної ролі.

Рівень безробіття за методологією МОП у базовому сценарії продовжує тенденцію 2009 – 2013 рр. до зменшення і складе у 2016 р. 5,7%, а у 2020 р. – 5,0%, що порівняно з 2010 р менше на 1,5 і 2,1% відповідно.

Зміни на ринку праці у різних сценаріях показано в *табл. 5*. Як зазначалося вище, інноваційно-інвестиційні сценарії характеризуються меншими темпами зростання зайнятості в галузях промисловості через втілення нових, менш трудомістких технологій. Тому за критерієм кількості зайнятого населення найкращим є промисловий інвестиційний сценарій, а група інноваційно-інвестиційних сценаріїв гірша за базовий. Отже, компенсувати зменшення трудомісткості в інноваційно-інвестиційних сценаріях можна лише за рахунок ще швидшого зростання обсягів реалізації промислової продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, насамперед, продукції машинобудування. За показником рівня безробіття найкращим, як і для більшості розглянутих вище показників, є інноваційно-інвестиційний сценарій розвитку машинобудування. Зважаючи на зміни в кількості зайнятих, можна було б

припустити збільшення рівня безробіття, але слід зважити на мультиплікативний ефект від більш стрімкого розвитку машинобудування і промисловості, що приводить до збільшення ВРП і рівня самозайнятості в решті видів економічної діяльності.

Головними грошовими показниками рівня життя населення у моделі обрано середню заробітну плату та сукупний наявний дохід на душу населення. Номінальна середня заробітна плата та наявний дохід зростають майже однаковими темпами (табл. 6). Прогнозоване більш різке зростання у 2014 р. пояснюється, на жаль, інфляційними ефектами, оскільки дані наведені у поточних цінах.

Рівень номінальної середньої заробітної плати по Харківській області в базовому сценарії у 2016 р. становитиме 3589,5 грн/міс., а у 2020 р. – 4353,3 грн/міс. Номінальний дохід складатиме у 2016 р. 32434,3 і 38918,6 грн на 1 особу у 2020 р., що у 1,76 та 2,1 разу більше рівня 2010 р.

Аналіз результатів моделювання показав, що найбільшою очікується, як і в попередні роки, середня заробітна плата у фінансовій діяльності, яка у 2016 р. складе 6 716 грн, а у 2020 р. – 8 056 грн/міс. Найменшою залишається заробітна плата в торгівлі – 1 943 і 2 036 грн/міс. відповідно. Але слід зазначити, що торгівля – один з найбільших секторів тіншової економіки, тому прогнозовану заробітну плату в цьому виді слід розглядати лише як приблизну оцінку. Найбільші темпи зростання середньої заробітної плати спостерігатимуться в сільському господарстві та машинобудуванні – у 2,2 та 2,1 разу відповідно протягом 2010 – 2020 рр. Значне уповільнення зростання заробітної плати відзначається у прогнозованому періоді в торгівлі та фінансовій діяльності, загалом, в усіх видах економічної діяльності зростання уповільниться. Як видно з даних табл. 7, кращим за критерієм наявного доходу на 1 особу є інвестиційний промисловий сценарій, у якому приріст складає 2,5% відносно базового сценарію. Інноваційно-інвестиційні сценарії

Таблиця 5

Аналіз показників ринку праці за сценаріями розвитку Харківської області

Сценарії	Показник	Зайняте населення регіону, тис. осіб		Рівень безробіття за методологією МОП, % від населення відповідного віку	
		2020 р.	Приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм, %	2020 р.	Абсолютний приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм
Базовий		1 330,90	x	5,04	x
Інвестиційні					
аграрний		1 333,68	0,21	5,041	-0,003
промисловий		1 368,38	2,81	5,00	-0,04
Інноваційно-інвестиційні					
машинобудування		1 320,30	-0,80	4,95	-0,09
рівномірний		1 330,25	-0,05	4,96	-0,08

Таблиця 6

Порівняльна характеристика динаміки середньої заробітної плати по видах економічної та промислової діяльності

Показник	Середня заробітна плата за видами економічної діяльності, приведена до 2010 р., грн			Темп зростання за період, разів		
	2001 р.	2010 р.	2020 р.	2001 – 2010 рр.	2010 – 2020 рр.	2001 – 2020 рр.
Сільське господарство	429,2	1 504,0	3 313,6	3,5	2,2	7,7
Промисловість	720,8	2 174,0	4 329,0	3,0	2,0	6,0
виробництво харчових продуктів	1 161,9	2 197,0	3 945,8	1,9	1,8	3,4
машинобудування	745	2 104,2	4 388,8	2,8	2,1	5,9
Будівництво	858,4	2 105,0	4 227,9	2,5	2,0	4,9
Оптова і роздрібна торгівля	602,5	1 366,0	2 036,3	2,3	1,5	3,4
Транспорт і зв'язок	833,6	2 556,0	4 988,6	3,1	2,0	6,0
Фінансова діяльність	1 532,4	4 444,0	8 056,2	2,9	1,8	5,3
Інші види діяльності	743,7	2 554,6	4 996,7	3,4	2,0	6,7
Середня номінальна заробітна плата, грн	230,0	2 060,0	4 353,3	9,0	2,1	18,9

виявилися дещо гіршими. Це пояснюється тим, що завдяки витратам на інновації скорочується трудомісткість у галузях, які втілюють інновації, отже, кількість зайнятих та обсяги оплати праці зростають повільніше, ніж у інвестиційних сценаріях. За рівнем середньої заробітної плати лідирують саме інноваційно-інвестиційні сценарії. Слід зауважити, що в аграрному сценарії середня заробітна плата навіть дещо зменшується, що пояснюється тим, що в цьому сценарії збільшується кількість зайнятих у сільському господарстві, отже, його питома вага у середній заробітній платі збільшується, а сама заробітна плата в галузі залишається меншою, ніж у промисловості.

спричиненим зростанням курсу долара США. Так, обсяги імпорту товарів у 2020 р. складатимуть лише 4 304 млн дол. США, що лише у 2,5 разу вище, ніж у 2010 р. Отже, до 2017 р. обсяги імпорту повністю покриватимуться експортом.

Обсяги прямих іноземних інвестицій у економіку Харківської області на початок 2017 р. складатимуть 2939,7 млн дол. США, що на 41,1% більше рівня на початок 2010 р., але лише на 4,4% більше найбільшого з ретроспективних значень, що спостерігалось на початок 2012 р. На початок 2021 р. прямі іноземні інвестиції складуть 3777,6 млн дол. США, що на 81,3% більше

Таблиця 7

Характеристика сценаріїв за доходами населення

Сценарії	Показник	Наявний дохід на 1 особу, тис. грн		Середня заробітна плата, грн / міс.	
		2020 р.	Приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм, %	2020 р.	Приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм, %
Базовий		38 918,6	х	4353	х
Інвестиційні					
аграрний		39 024,0	0,3	4352	-0,02
промисловий		39 910,1	2,5	4387	0,78
Інноваційно-інвестиційні					
машинобудування		39 520,0	1,5	4409	1,29
рівномірний		39 627,8	1,8	4408	1,26

Ефективність зовнішньоекономічної діяльності області визначається за показниками експорту та покриття експортом імпорту. У базовому сценарії передбачалося, що наявні тенденції в експорті товарів і послуг зберігатимуться. Це робить результати моделювання оптимістичними, які слід розглядати як нормативні перспективні значення. Зростання експорту в базовому сценарії має продовжитися. Так, у 2016 р. обсяг експорту товарів становитиме 2 974 млн дол. США, у 2020 р. – 5233,4 млн дол. США. З цього обсягу експорт продукції машинобудування складатиме 1090,8 і 1908 млн дол. США, що становитиме 43,8% у 2016 р. і 42,7% у 2020 р. Таким чином, загальний обсяг експорту товарів зросте у 3,7 разу у 2020 р. порівняно з 2010 р., а експорт продукції машинобудування – у 3 рази. При цьому середньорічний темп зростання як експорту товарів у цілому, так і продукції машинобудування дещо зменшаться: з 15,9% протягом 2000 – 2010 рр. до 13,8% протягом 2011 – 2020 рр. у цілому, і з 13,3% до 11,5% у машинобудуванні.

Обсяг експорту, який приходить на 1 особу, складатиме у 2016 р. 1093,3 дол. США, а у 2020 р. – 1936,6 дол. США, тобто зросте порівняно з 2010 р. у 2,1 разу та у 3,7 разу до 2020 р. Якщо ж обсяг експорту у 2014 р. скоротиться на 20% і продовжуватиме повільно скорочуватися до кінця горизонту моделювання, то, згідно з розрахунками за імітаційною моделлю, обсяги експорту на 1 особу будуть меншими майже в 1,5 разу.

Позитивна динаміка коефіцієнта покриття експортом імпорту пояснюється не лише зростанням експорту, але й суттєвим скороченням імпорту продукції,

рівня 2010 р. і на 34,2% перевищують найвищий рівень 2012 р. Нижчий порівняно з попереднім періодом темп зростання прямих іноземних інвестицій в економіку області пояснюється, по-перше, значним падінням їх у 2013 р. (яке, насправді, продовжується і у 2014 р.), по-друге, нижчими темпами зростання валової доданої вартості промисловості та зростанням курсу долара США, які й визначають щорічний приріст обсягів прямих іноземних інвестицій. Але саме по собі зростання обсягів прямих іноземних інвестицій у економіку області не матиме суттєвого ефекту, якщо вони не будуть спрямовані в інвестування в основний капітал переважно основних видів діяльності (промисловість, сільське господарство, будівництво тощо), оскільки наразі питома вага коштів іноземних інвесторів у цьому напрямку дуже мала.

Більш стрімке зростання обсягів ВРП зумовило й підвищення рівня прямих іноземних інвестицій у економіку області в різних сценаріях, як показано в табл. 8. Майже не відбуватиметься змін за умови реалізації інвестиційного аграрного сценарію, промисловий сценарій дозволить підвищити рівень прямих іноземних інвестицій у цілому на 10,95% від базового сценарію. Найбільш значуще підвищення очікується при реалізації інноваційно-інвестиційного сценарію з розвитком машинобудування – 16,65% від базового рівня. Таке зростання прямих іноземних інвестицій, навіть за умови існуючого їх розподілу за видами та галузями, приведе до збільшення сумарних за 2015 – 2020 рр. інвестицій в основний капітал за рахунок іноземних інвесторів з 741,7 млн грн до 828,3 млн грн, тобто на 11,6%.

Характеристика сценаріїв розвитку Харківської області за обсягами прямих іноземних інвестицій

Показник Сценарії	Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США		Прямі іноземні інвестиції на душу населення, дол. США на 1 особу	
	На початок 2021 р.	Приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм, %	На початок 2021 р.	Приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм, %
Базовий	3 777,6	х	1397,9	х
Інвестиційні				
аграрний	3 778,1	0,01	1398,0	0,01
промисловий	4 191,2	10,95	1551,3	10,98
Інноваційно-інвестиційні				
машинобудування	4 406,7	16,65	1626,7	16,37
рівномірний	4 390,9	16,23	1621,0	15,96

Результати моделювання базового сценарію інноваційної діяльності показали, що один з головних показників ефективності інноваційної діяльності – питома вага інноваційної продукції в обсягах реалізованої промислової продукції – у разі збереження виявлених тенденцій протягом наступного десятиріччя знизиться і становитиме 2,5%. Причому сам обсяг реалізованої інноваційної продукції збільшиться у 2020 р. порівняно з 2010 р. у 2,1 разу і складе 3132,6 млн грн. у цінах 2010 р. Але середньорічного темпу приросту інноваційної продукції у 7,8% недостатньо, аби зберегти принаймні поточне значення питомої ваги в 4,8%. Обсяг реалізації інноваційної продукції машинобудування у 2016 р. складе 2 273,8 млн грн, тобто у 1,7 разу більше рівня 2010 р., а у 2020 р. – 2715,1 млн грн, або у 2,4 разу більше. Але слід зазначити, що наявність п'ятирічного циклу спричиняє нестійку динаміку інноваційних процесів в економіці області. Порівняння розрахункового та звітного значень питомої ваги інноваційної продукції за ретроспективний період виявило певні розбіжності, звітні дані завищені відносно розрахункових на 0,5 – 1,2%. Тому й прогностичні значення, які визначаються як відношення відповідних обсягів реалізації, є дещо заниженою оцінкою. Проведені експерименти за умов негативних змін у обсягах експорту продукції машинобудування та харчової промисловості показали, що наслідки різких змін у 2014 р. позначатимуться на динаміці інноваційної продукції протягом 2015 – 2017 рр. і нівелюються до 2020 р., якщо рівень експорту вдасться відновити.

Неоднозначними є результати моделювання сценаріїв за критеріями інноваційної діяльності, які показано в табл. 9. Так, найбільший приріст обсягів реалізації інноваційної продукції спостерігається в інноваційно-інвестиційному сценарії розвитку машинобудування – 4,8%. Водночас найбільший приріст інноваційної продукції машинобудування, яка саме складає лівову частку загального обсягу інноваційної продукції, спостерігається, природно, у тому самому сценарії та складає 5,85%.

Що стосується зміни питомої ваги інноваційної продукції, то вона знижується в усіх сценаріях, і найбільше – у найінтенсивнішому інноваційно-інвестиційному. Це пояснюється тим, що витрати на інновації не зав-

жди означають освоєння нової інноваційної продукції. Так, частка витрат на дослідження та розробки, а також на придбання патентів і ліцензій, є вкрай незначною. Лівова частка витрат на інновації витрачається на придбання машин і обладнання, що дозволяє збільшити ефективність виробництва існуючої продукції. Таким чином, загальний обсяг промислової продукції зростає швидше, ніж обсяг інноваційної продукції, а питома вага інноваційної продукції зменшується. Отже, для її збільшення недостатньо лише нарощувати витрати на інновації, але необхідно спрямовувати ці витрати, насамперед, у розробку та освоєння нової продукції та технологій її виробництва.

Останньою з важливих складових соціально-економічного розвитку Харківської області є екологічний стан. Із зростанням обсягів промислового виробництва та сільського господарства і відповідного зростання в інших видах економічної діяльності рівень викидів забруднюючих речовин і наявність небезпечних відходів підвищується в усіх сценаріях. Так, викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря в базовому сценарії до 2020 р. досягнуть 12,6 т на кв. км, тобто будуть у 1,4 разу більше рівня 2010 р. Рівень небезпечних відходів на підприємствах у 2020 р. складе 5,2 т на кв. км, тобто у 1,3 разу більше. Як позитивний факт можна відзначити, що темпи зростання небезпечних відходів протягом 2011 – 2020 рр. дещо уповільняться порівняно з попереднім десятиліттям, оскільки зростання протягом 2001 – 2010 рр. становило 2 рази. Проте цей факт пов'язаний не з природоохоронними заходами, зв'язку з якими за ретроспективними даними знайти не вдалося, а лише з уповільненням економічного зростання в області.

ВИСНОВКИ

Результати аналізу базового сценарію показали, що за умов збереження тенденцій останніх 10 – 12 років темп економічного розвитку Харківської області уповільниться, хоча позитивні тенденції матимуть місце майже в усіх видах економічної діяльності. Сценарне моделювання соціально-економічного розвитку Харківської області показало, що за більшістю критеріїв група інноваційно-інвестиційних сценаріїв переважає групу інвестиційних

Аналіз сценаріїв розвитку Харківської області за показниками інноваційної діяльності

Показник Сценарії	Обсяг реалізації інноваційної продукції, млн грн		Обсяг реалізації інноваційної продукції машинобудування, індексований до 2010 р., млн грн		Питома вага інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	
	2020 р.	Приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм, %	2020 р.	Приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм, %	2020 р.	Абсолютний приріст / зменшення порівняно з базовим сценарієм
Базовий	3 132,6	х	2 715,1	х	2,1	х
Інвестиційні						
аграрний	3 133,0	0,02	2 715,1	0,0003	2,1	0,00
промисловий	3 144,0	0,37	2 715,2	0,0025	1,83	-0,28
Інноваційно-інвестиційні						
машинобудування	3 282,9	4,80	2 873,8	5,85	1,77	-0,34
рівномірний	3 227,0	3,01	2 751,7	1,35	1,75	-0,17

сценаріїв. При цьому найліпшим є інноваційно-інвестиційний сценарій розвитку машинобудування. Аграрний сценарій за усіма критеріями є найгіршим, тобто, орієнтація лише на розвиток сільського господарства не дасть суттєвого ефекту. Проте, слід зазначити, що оскільки в інноваційно-інвестиційних сценаріях може відбуватися скорочення кількості зайнятих, при їх реалізації слід активізувати зусилля по розширенню внутрішнього та зовнішнього ринків збуту промислової продукції, що дозволить збільшити обсяги виробництва та вимагатиме додаткової робочої сили, незважаючи на зменшення трудомісткості виробництва. Також при реалізації будь-якого сценарію слід сприяти спрямуванню прямих іноземних інвестицій саме в розвиток промислового виробництва, а не фінансової діяльності. Поліпшенню розвитку сприятимуть витрати на інновації в частині розробки та освоєння не лише нових технологій виробництва, а й нових, інноваційних видів продукції. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Поподько Г. И.** Региональная имитационная модель как инструмент оценки управленческих решений / Г. И. Поподько, О. С. Нагаева // Современные исследования социальных проблем. – 2011. – Т. 8. Вып. 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/regionalnaya-imitatsionnaya-model-kak-instrument-otsenki-upravlencheskih-resheniy>
- 2. Brenner T.** Policy Advice Derived From Simulation Models / T. Brenner, C. Werker // Economics and Management of Innovation, Delft University of Technology: EMI Discussion Paper Series, 2009. – № 01 / Munich Personal RePEc Archive [Electronic resource]. – Mode of access : <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/13134/>
- 3. Миронов В. В.** К проблеме математического моделирования имитационных моделей социально-экономического развития региона / В. В. Миронов, А. В. Смирнов // Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера : Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://koet.syktu.ru/vestnik/2012/2012-3/8/8.html>
- 4. Форрестер Дж.** Динамика развития города / Дж. Форрестер. – М. : Прогресс, 1974. – 288 с.
- 5. Путилов В. А.** Системная динамика регионального : монография / В. А. Путилов, А. В. Горюхов. – Мурманск : НИЦ «Пазори», 2002. – 306 с.

6. Вишневикий В. Системно-динамическое моделирование развития старопромышленных регионов / В. Вишневикий, И. Александров, А. Половян // Экономика Украины. – 2010. – № 7. – С. 37 – 49.

7. Кизим Н. А. Моделирование устойчивого развития регионов : монография / Н. А. Кизим, О. Ю. Полякова, В. Е. Хаустова, Ш. А. Омаров. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2010. – 180 с.

8. Кизим М. О. Моделирование социально-экономического развития региона (на прикладе Сумської області) : монография / М. О. Кизим. – Х. : ФОП Александрова К. М. ; ВД «ИНЖЕК», 2012. – 160 с.

7. Лепа Р. М. Організаційно-інформаційне забезпечення інформаційно-аналітичної системи супроводження бюджетного процесу на регіональному рівні / Р. М. Лепа, Р. В. Прокопенко // Современные подходы к моделированию сложных социально-экономических систем : монография. – Х. : ФЛП Александрова К. М. ; ИД «ИНЖЕК», 2011. – С. 168 – 181.

8. Лычкина Н. Н. Имитационное моделирование социальной сферы: информационно-аналитическая система социально-экономического развития территорий (модельный комплекс «Социальная сфера») / Н. Н. Лычкина, Ю. А. Морозова. – Берлин : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011.

9. Харківська область. Статистичний збірник. – Головне управління статистики у Харківській області (2002, 2004, 2008 – 2013 рр.).

10. Демографічний щорічник «Населення України за 2010 рік». – Київ : Державна служба статистики України, 2011. – 442 с.

REFERENCES

- Brenner, T., and Werker, S. "Policy Advice Derived From Simulation Models" <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/13134/>
- Forrester, Dzh. *Dinamika razvitiia goroda* [The dynamics of the city]. Moscow: Progress, 1974.
- Kizim, N. A. et al. *Modelirovanie ustoychivogo razvitiia regionov* [Simulation of regional sustainable development]. Kharkiv: INZhEK, 2010.
- Kyzym, M. O. *Modeliuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu* (na prykladі Sumskoi oblasti) [Modeling of socio-economic development of the region (for example, Sumy region)]. Kharkiv: FOP Aleksandrova K. M. ; INZhEK, 2012.
- Kharkivska oblast* [Kharkiv region]. Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti, 2002; 2004; 2008 - 2013.
- Lepa, R. M., and Prokopenko, R. V. "Orhanizatsiino-informatsiine zabezpechennia informatsiino-analitychnoi systemy suprovodzhennia biudzhethnoho protsesu na rehionalnomu rivni" [Organizational and informational support information analysis system support budget process at the regional level]. In *Sovremennye podkhody k modelirovaniyu slozhnykh sotsialno-ekonomicheskoykh system*, 168-181. Kharkiv: FLP Aleksandrova K. M. ; INZhEK, 2011.
- Lychkina, N. N., and Morozova, Yu. A. *Imitatsionnoe modelirovanie sotsialnoy sfery: informatsionno-analicheskaya sistema sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia territoriy (modelnyy kompleks «Sotsialnaia sfera»)* [Simulation modeling of social services: information and analytical system of socio-economic development of territories (model complex "Social services")]. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011.

Mironov, V. V., and Smirnov, A. V. "K probleme matematicheskogo modelirovaniia imitatsionnykh modeley sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia regiona" [On the problem of mathematical modeling simulation models of socio-economic development of the region]. <http://koet.syktsu.ru/vestnik/2012/2012-3/8/8.html>

Naselennia Ukrainy za 2010 rik [The population of Ukraine in 2010]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2011.

Popodko, G. I., and Nagaeva, O. S. "Regionalnaia imitatsionnaia model kak instrument otsenki upravlencheskikh resheniy" [Regional simu-

lation model as a tool for evaluating management decisions]. <http://cyberleninka.ru/article/n/regionalnaya-imitatsionnaya-model-kak-instrument-otsenki-upravlencheskikh-resheniy>

Putilov, V. A., and Gorokhov, A. V. *Sistemnaia dinamika regionalnogo razvitiia* [System dynamics of regional development]. Murmansk: Pazori, 2002.

Vishnevskiy, V., Aleksandrov, I., and Polovian, A. "Sistemno-dinamicheskoe modelirovanie razvitiia staropromyshlennykh regionov" [System-dynamics simulation of old industrial regions]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (2010): 37-49.

UDK 338.48

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ І НАПРЯМКИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ

© 2014 ХАУСТОВА В. Є., ГОРБАТОВА Є. Ф.

UDK 338.48

Хаустова В. Є., Горбатова Є. Ф. Програмно-цільовий підхід до розвитку галузей економіки в регіонах України: теорія та практика застосування і напрямки оцінки якості цільових програм розвитку

Статтю присвячено аналізу теорії та практики застосування програмно-цільового підходу до розвитку галузей економіки в регіонах України та напрямків вирішення проблеми оцінки якості цільових програм розвитку. Наведено трактування основних категорій програмно-цільового підходу вітчизняними й закордонними вченими та визначено, що його сутність полягає у вирішенні поставленої проблеми за допомогою запланованих заходів, які повинні мати чіткий адресний характер і бути забезпечені необхідними ресурсами. Розглянуто принципи програмно-цільового підходу, класифікацію цільових програм за різними ознаками. Проаналізовано практику застосування програмно-цільового підходу в країнах з розвинутою економікою. Розглянуто основні законодавчі акти, що регулюють застосування програмно-цільового підходу в Україні. Проаналізовано сучасні методичні підходи до оцінки якості цільових програм у різних галузях економіки, визначено їх переваги, недоліки та напрямки вдосконалення.

Ключові слова: програмно-цільовий підхід, цільова програма, оцінка якості цільових програм, державна цільова програма, регіональна цільова програма.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 35.

Хаустова Вікторія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу інноваційного розвитку та конкурентоспроможності, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Горбатова Євгенія Федорівна – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

UDK 338.48

Хаустова В. Е., Горбатова Е. Ф. Програмно-целевой подход к развитию отраслей экономики в регионах Украины: теория и практика применения и направления оценки качества целевых программ развития

Статья посвящена анализу теории и практики применения программно-целевого подхода к развитию отраслей экономики в регионах Украины и направлений решения проблемы оценки качества целевых программ развития. Приведены трактовки основных категорий программно-целевого подхода отечественными и зарубежными учеными и определено, что его сущность заключается в решении поставленной проблемы с помощью запланированных мероприятий, которые должны иметь четкий адресный характер и быть обеспеченными необходимыми ресурсами. Рассмотрены принципы программно-целевого подхода, классификация целевых программ по различным признакам. Проанализирована практика применения программно-целевого подхода в странах с развитой экономикой. Рассмотрены основные законодательные акты, регулирующие применение программно-целевого подхода в Украине. Проанализированы современные методические подходы к оценке качества целевых программ в различных отраслях экономики, определены их преимущества, недостатки и направления совершенствования.

Ключевые слова: программно-целевой подход, целевая программа, оценка качества целевых программ, государственная целевая программа, региональная целевая программа.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 35.

Хаустова Виктория Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела инновационного развития и конкурентоспособности, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Горбатова Евгения Фёдоровна – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

UDC 338.48

Khaustova V. Ye., Horbatova Ye. F. Program and Target-Oriented Approach to the Development of Economic Sectors in the Regions of Ukraine: the Theory, Practical Use and Directions of Quality Evaluation of Target Development Programs

This article focuses on the theory and practical use of the program and target-oriented approach to the development of economic sectors in the regions of Ukraine as well as directions of solution to the problem of quality evaluation of target development programs. Interpretations of the major categories of program and target-oriented approach by domestic and foreign scholars was provided and was determined that its essence consists in solving the set problem through the planned measures, which shows a distinct target nature and is provided with the necessary resources. Principles of program and target-oriented approach, multi-way classification of target programs were examined. Practice of program and target-oriented approach as used in the countries with developed economies was analyzed. The basic legislative acts, governing the application of program and target-oriented approach in Ukraine, were examined. Modern methodical approaches to estimating the quality of specific target programs in the various sectors of economy, their strengths, weaknesses and areas of improvement were analyzed.

Key words: program and target-oriented approach, target program, quality evaluation of target programs, State target program, regional target program.

Pic.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 35.

Khaustova Victoria Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, department of innovation development and competitiveness, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Horbatova Yevheniia F. – Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Mironov, V. V., and Smirnov, A. V. "K probleme matematicheskogo modelirovaniia imitatsionnykh modeley sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia regiona" [On the problem of mathematical modeling simulation models of socio-economic development of the region]. <http://koet.syktusu.ru/vestnik/2012/2012-3/8/8.html>

Naselennia Ukrainy za 2010 rik [The population of Ukraine in 2010]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2011.

Popodko, G. I., and Nagaeva, O. S. "Regionalnaia imitatsionnaia model kak instrument otsenki upravlencheskikh resheniy" [Regional simu-

lation model as a tool for evaluating management decisions]. <http://cyberleninka.ru/article/n/regionalnaya-imitatsionnaya-model-kak-instrument-otsenki-upravlencheskikh-resheniy>

Putilov, V. A., and Gorokhov, A. V. *Sistemnaia dinamika regionalnogo razvitiia* [System dynamics of regional development]. Murmansk: Pazoni, 2002.

Vishnevskiy, V., Aleksandrov, I., and Polovian, A. "Sistemno-dinamicheskoe modelirovanie razvitiia staropromyshlennykh regionov" [System-dynamics simulation of old industrial regions]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (2010): 37-49.

UDK 338.48

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ І НАПРЯМКИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ

© 2014 ХАУСТОВА В. Є., ГОРБАТОВА Є. Ф.

UDK 338.48

Хаустова В. Є., Горбатова Є. Ф. Програмно-цільовий підхід до розвитку галузей економіки в регіонах України: теорія та практика застосування і напрямки оцінки якості цільових програм розвитку

Статтю присвячено аналізу теорії та практики застосування програмно-цільового підходу до розвитку галузей економіки в регіонах України та напрямків вирішення проблеми оцінки якості цільових програм розвитку. Наведено трактування основних категорій програмно-цільового підходу вітчизняними й закордонними вченими та визначено, що його сутність полягає у вирішенні поставленої проблеми за допомогою запланованих заходів, які повинні мати чіткий адресний характер і бути забезпечені необхідними ресурсами. Розглянуто принципи програмно-цільового підходу, класифікацію цільових програм за різними ознаками. Проаналізовано практику застосування програмно-цільового підходу в країнах з розвинутою економікою. Розглянуто основні законодавчі акти, що регулюють застосування програмно-цільового підходу в Україні. Проаналізовано сучасні методичні підходи до оцінки якості цільових програм у різних галузях економіки, визначено їх переваги, недоліки та напрямки вдосконалення.

Ключові слова: програмно-цільовий підхід, цільова програма, оцінка якості цільових програм, державна цільова програма, регіональна цільова програма.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 35.

Хаустова Вікторія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу інноваційного розвитку та конкурентоспроможності, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Горбатова Євгенія Федорівна – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

UDK 338.48

Хаустова В. Е., Горбатова Е. Ф. Програмно-целевой подход к развитию отраслей экономики в регионах Украины: теория и практика применения и направления оценки качества целевых программ развития

Статья посвящена анализу теории и практики применения программно-целевого подхода к развитию отраслей экономики в регионах Украины и направлений решения проблемы оценки качества целевых программ развития. Приведены трактовки основных категорий программно-целевого подхода отечественными и зарубежными учеными и определено, что его сущность заключается в решении поставленной проблемы с помощью запланированных мероприятий, которые должны иметь четкий адресный характер и быть обеспеченными необходимыми ресурсами. Рассмотрены принципы программно-целевого подхода, классификация целевых программ по различным признакам. Проанализирована практика применения программно-целевого подхода в странах с развитой экономикой. Рассмотрены основные законодательные акты, регулирующие применение программно-целевого подхода в Украине. Проанализированы современные методические подходы к оценке качества целевых программ в различных отраслях экономики, определены их преимущества, недостатки и направления совершенствования.

Ключевые слова: программно-целевой подход, целевая программа, оценка качества целевых программ, государственная целевая программа, региональная целевая программа.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 35.

Хаустова Виктория Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела инновационного развития и конкурентоспособности, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Горбатова Евгения Федоровна – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

UDC 338.48

Khaustova V. Ye., Horbatova Ye. F. Program and Target-Oriented Approach to the Development of Economic Sectors in the Regions of Ukraine: the Theory, Practical Use and Directions of Quality Evaluation of Target Development Programs

This article focuses on the theory and practical use of the program and target-oriented approach to the development of economic sectors in the regions of Ukraine as well as directions of solution to the problem of quality evaluation of target development programs. Interpretations of the major categories of program and target-oriented approach by domestic and foreign scholars was provided and was determined that its essence consists in solving the set problem through the planned measures, which shows a distinct target nature and is provided with the necessary resources. Principles of program and target-oriented approach, multi-way classification of target programs were examined. Practice of program and target-oriented approach as used in the countries with developed economies was analyzed. The basic legislative acts, governing the application of program and target-oriented approach in Ukraine, were examined. Modern methodical approaches to estimating the quality of specific target programs in the various sectors of economy, their strengths, weaknesses and areas of improvement were analyzed.

Key words: program and target-oriented approach, target program, quality evaluation of target programs, State target program, regional target program.

Pic.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 35.

Khaustova Victoria Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, department of innovation development and competitiveness, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Horbatova Yevheniia F. – Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

В умовах ринкових відносин і нестабільних економічних процесів, що накопичилися в національному господарстві України, актуалізуються питання вибору ефективних механізмів підтримки її регіонів.

Сучасна практика господарювання свідчить про те, що серед таких механізмів у багатьох країнах світу перевага надається програмно-цільовому підходу.

Застосування програмно-цільових методів є ефективним заходом вирішення складних державних і регіональних проблем, насамперед, за рахунок: гнучкої постановки цілі та завдань реалізації програми, кількісного та якісного визначення проблеми; здійснення розрахунку потрібних ресурсів, а також джерел покриття потреби в них; знаходження ефективного алгоритму реалізації програмних заходів [1].

Ключовою категорією, яка визначає сутність програмно-цільового підходу, є «програма», яка в широкому розумінні є «комплексом заходів щодо реалізації стратегії» [2].

Водночас «програмування – це процес орієнтації економіки з боку держави шляхом регулярного й комплексного впливу на її структуру згідно з варіантом соціально-економічного розвитку в рамках ринкового механізму» [3].

Значний внесок у розв'язання питань, пов'язаних з програмно-цільовим плануванням та управлінням, зробили такі вчені, як: О. Амоша [4], М. Азаров [5], В. Геєць [4], Д. Зубаков [6], М. Кизим [7], А. Кисельников [8], В. Кондратьєв [9], Б. Мільнер [10, 11], Б. Райзберг [12], Ф. Ярошенко [5], І. Макаров [13], М. Долішній [14, 15], М. Махотаєва [16] та інші автори. Однак, враховуючи складність та багатоаспектність даної проблематики, її новизну, а також широке коло напрямків використання програмно-цільового підходу на практиці, залишається досить багато питань, що потребують подальшого вивчення. До таких можна віднести й оцінку якості цільових програм державного та регіонального розвитку, що дозволяє визначити загальну ефективність впровадження комплексу цільових програм у тих чи інших регіонах чи галузях економіки країни.

Отже, метою даної статті є аналіз теорії та практики застосування програмно-цільового підходу до розвитку галузей економіки в регіонах України та напрямків вирішення проблеми оцінки якості цільових програм розвитку.

Дослідження теоретичних і методологічних основ програмно-цільового планування свідчать про те, що вчені пропонують різні визначення цього поняття (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення основних категорій програмно-цільового підходу, що досліджувалися вітчизняними й закордонними вченими

Автор(-и) / Джерело	Сутність поняття
1	2
М. Азаров, Ф. Ярошенко, О. Амоша [5]	Програма – це установлення певної послідовності етапів, порядку й механізмів керування процесом послідовного досягнення мети рішення проблеми
В. Бесєдіна, І. Богдан, Л. Варениченко [17]	Державна цільова програма тлумачиться як затверджений нормативно-правовим актом України цілісний документ, що визначає стратегію рішення соціально-економічних, екологічних, науково-технічних, оборонних, національно-культурних та інших проблем суспільного значення та включає комплекс взаємозалежних заходів і завдань (цільових проектів), які спрямовані на досягнення конкретних кінцевих цілей, погоджених за строками їх виконання й складом виконавців, і реалізуються повністю або частково за рахунок коштів Державного бюджету України
В. Генералов, М. Личагін [18]	Цільова комплексна програма – зв'язаний за ресурсами, виконавцями і строками здійснення комплекс соціально-економічних, виробничих, науково-технічних, організаційно-господарських та інших завдань і заходів, спрямованих на рішення важливої народногосподарської проблеми найбільш ефективним чином і у встановлений термін
О. Жуковський, В. Васильєв, Д. Штрейс [2]	Цільова програма – адресний, різного ступеня директивності документ, що містить систему погоджених за строками, ресурсами і виконавцями соціально-економічних, виробничих, фінансових, науково-дослідних, організаційно-господарських та інших заходів, що забезпечують досягнення поставленої мети найбільш ефективними шляхами й у встановлений термін
А. Кисельников [8]	Комплексна регіональна програма – зв'язаний з ресурсами, виконавцями і строкам завершення комплекс планованих заходів (соціально-економічних, виробничих, організаційних, науково-технічних та ін.), виконання яких повинне забезпечити своєчасну реалізацію встановлених цілей і пов'язане з важливими змінами існуючих пропорцій, структури й темпів розвитку певного регіону
Р. Кочкаров [19]	Цільова програма – основний інструмент програмно-цільового підходу
І. Макаров, В. Соколов, А. Абрамов [13]	Програмно-цільове планування – нова, що інтенсивно розвивається, галузь, де немає ще усталеної термінології й пропонується використовувати термін «цільова комплексна програма», вважаючи, що «цільова» підкреслює її орієнтацію на кінцевий результат, а «комплексна» – урахування всіх факторів, необхідних для досягнення мети
С. Мочерний [20]	Цільова програма визначається як об'єднаний єдиною метою, намічений для планомірного здійснення комплекс взаємозалежних завдань і адресних соціальних, економічних, наукових, науково-технічних і організаційних заходів

1	2
Є. Новиков [5]	Пропонує три основні критерії, які характеризують цільову програму: рівень нагальності задоволення потреби, комплексність проблеми, що характеризується кількістю областей (регіонів), які беруть участь у її вирішенні, повноту циклу вирішення проблем, що включає наукові дослідження, дослідно-конструкторські розробки й т. п.
Б. Райзберг, О. Лобко [12]	Цільова програма – сукупність намічених для планомірного проведення, погоджених за змістом, скоординованих у просторі й часі, забезпечених ресурсами заходів, спрямованих на рішення існуючої проблеми, що не може бути вирішена без концентрації зусиль і ресурсів для досягнення встановленої мети
О. Руднєва [21]	Цільова комплексна програма – узгоджений за ресурсами, виконавцями, часом виконання комплекс планових заходів, спрямований на рішення конкретної проблеми у встановлені строки, розробка (реалізація) якого пов'язана із тимчасовою концентрацією ряду функцій учасників цих процесів
Б. Чумаченко [22]	Програмно-цільове планування та управління народним господарством передбачає комплексну інтеграцію всіх ланок та елементів економіки для досягнення великомасштабних чітко окреслених цілей соціально-економічного розвитку, які забезпечують найбільш повне задоволення суспільних потреб

Дослідження точок зору вітчизняних і закордонних учених на трактування основних категорій програмно-цільового підходу, наведених у табл. 1, свідчить, що сутність програмно-цільового підходу полягає у вирішенні поставленої проблеми за допомогою запланованих заходів, які повинні мати чіткий адресний характер і бути забезпечені необхідними ресурсами.

Слід також відмітити, що серед багатьох робіт учених у дослідженнях питань програмно-цільового підходу значна роль приділяється його принципам, серед яких: цілеобґрунтування, системність, принцип цільового розподілу, комплексність, економічна безпека й забезпеченість, погодженість, своєчасність [23], а також цілеспрямованість, ресурсозабезпеченість, системний підхід, облік взаємозв'язків і взаємодій [5, 10, 12, 24].

Країни з розвинутою ринковою економікою розробляють і впроваджують цільові програми на державному і комерційному рівнях. Державні цільові програми підтримуються і, відповідно, фінансуються державними органами влади на основі державних замовлень. У свою чергу, національні корпорації, компанії та фірми розробляють і реалізують виробничі, технічні, технологічні, маркетингові програми з метою підвищення технічного рівня та якості своєї продукції, її конкурентоспроможності задля ефективної інтеграції на нові ринки, розширення асортименту та збуту, впровадження антикризових заходів [12].

Широке застосування програмно-цільового підходу у практиці державного управління спостерігається в Австрії, Великобританії, Італії, Південній Кореї, Норвегії, Німеччині, Швеції, а також у колишньому СРСР.

Використання програмно-цільового методу в країнах із ринковою економікою розуміється як державне регулювання, а його розповсюдження спостерігається в управлінні економічними об'єктами, процесами, відносинами на міждержавному, державному, регіональному, галузевому рівнях [25].

У багатьох розвинутих країнах розповсюджені програми розвитку окремих областей країни, територіально-виробничих, територіально-соціологічних, територіально-екологічних комплексів [5, 8, 10, 16, 26].

В Україні основними законодавчими актами, що регулюють застосування програмно-цільового підходу, є Закон України «Про державні цільові програми» [28]; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розробки й виконання державних цільових програм» [29] і Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розробки регіональних цільових програм, моніторингу й звітності про їхнє виконання» [30].

У Законі України «Про державні цільові програми» зазначається, що «державна цільова програма – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, які здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням» [28].

Закон України «Про державні цільові програми» регулює розробку відповідної цільової програми згідно з такими умовами [28]:

- ✦ існування проблеми;
- ✦ відповідність мети програми пріоритетним напрямкам державної політики;
- ✦ необхідність забезпечення міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків технологічно пов'язаних галузей і виробництв;
- ✦ наявність реальної можливості ресурсного забезпечення виконання програми.

Практичне впровадження програмно-цільового підходу, а також теоретичне його підґрунтя передбачає класифікації цільових програм за різними ознаками.

Закон України «Про державні цільові програми» [28] передбачає класифікацію державних цільових програм за такими ознаками: рівнем приналежності та їх спрямованістю (рис. 1).

З рис. 1 видно, що в Законі України «Про державні цільові програми» [28] за рівнем приналежності розрізняються загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони навколишнього середовища, які розповсюджуються на всій території держави або охоплюють значну кількість її регіонів, мають довгостроко-

вий період виконання та здійснюються центральними й місцевими органами виконавчої влади.

За класифікаційною ознакою «Спрямованість» Закон розрізняє такі види цільових програм [28]:

- ✦ *економічні цільові програми*, спрямовані на вирішення комплексних, галузевих і міжгалузевих проблем виробництва, підвищення його ефективності та якісних характеристик, забезпечення ресурсозбереження, створення нових виробництв, розвиток і поглиблення виробничої кооперації;
- ✦ *наукові*, метою яких є забезпечення виконання фундаментальних досліджень у галузях природних, суспільних і технічних наук;
- ✦ *науково-технічні*, які розробляються для вирішення найважливіших науково-технічних проблем, створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів, іншої наукомісткої й конкурентоспроможної продукції;
- ✦ *соціальні*, які передбачають вирішення проблем підвищення рівня та якості життя, безробіття, посилення соціального захисту населення, поліпшення умов роботи, розвиток охорони здоров'я й освіти;
- ✦ *національно-культурні*, спрямовані на вирішення проблем національно-культурного розвитку, збереження національно-культурної спадщини, задоволення інтелектуальних і духовних потреб людини;
- ✦ *екологічні*, метою яких є здійснення загальнодержавних природоохоронних заходів, запобігання катастроф екологічного характеру й ліквідація їхніх наслідків;

- ✦ *правоохоронні*, спрямовані на забезпечення правоохоронної діяльності, боротьби зі злочинністю й державної безпеки;
- ✦ *оборонні*, які розробляються з метою посилення обороноздатності держави.

Як було визначено раніше, одним з гострих і недостатньо досліджених питань застосування програмно-цільового підходу є якість розроблених цільових програм та її оцінка.

Науковці пропонують різноманітні методичні підходи до оцінки якості цільових програм у різних галузях економіки.

Так, М. Кизим, І. Матюшенко та Н. Полтарак запропонували методику оцінки якості програм державної підтримки розвитку малого бізнесу за такими напрямками [7]:

- ✦ узгодженість із нормативними актами;
- ✦ структура, зміст і комплексність;
- ✦ якість;
- ✦ реалізованість (здатність вирішити проблеми, на які вона націлена).

Сама ж оцінка якості програм здійснювалася на основі застосування експертного методу Дельфі, який оснований на експертних оцінках групою фахівців і включає в себе експертне опитування у п'ять етапів: формування робочої групи, формування експертної групи, проведення опитувань експертів згідно з методикою, проведення експертизи, підбиття підсумків, визначення результату.

Опираючись на принципи, технологію та логіку програмно-цільового підходу (методу), колективом авторів було запропоновано схему оцінки цільових програм державної підтримки розвитку малого бізнесу (рис. 2).

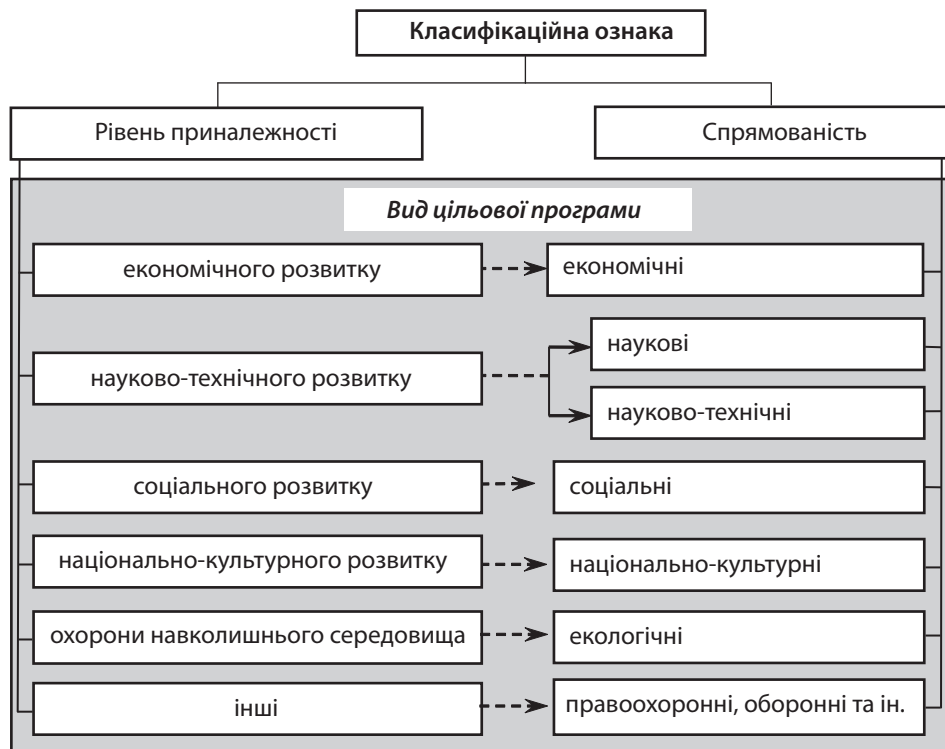

Рис. 1. Види державних цільових програм, затверджені Законом України «Про державні цільові програми» [28]

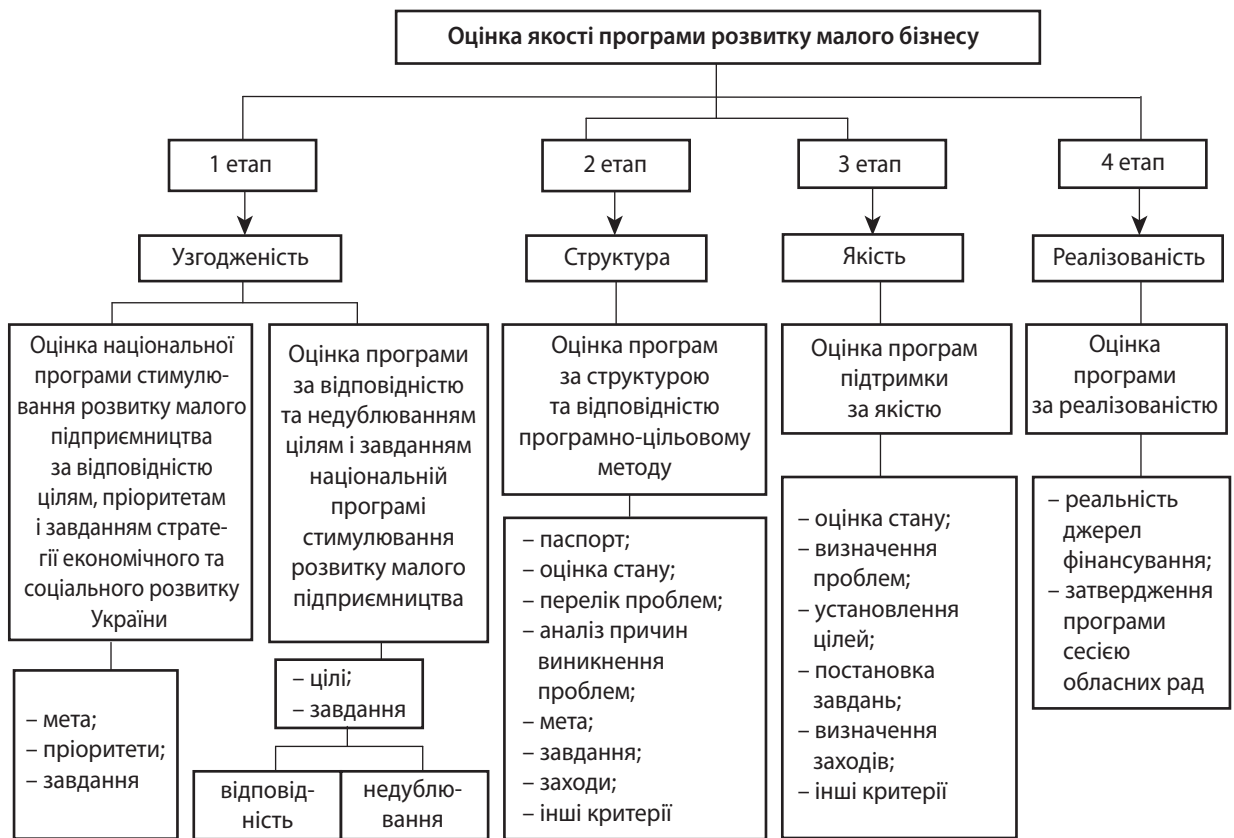

Рис. 2. Схема оцінки якості цільових програм державної підтримки розвитку малого бізнесу [7]

Розглянутий методичний підхід до оцінки якості програм державної підтримки розвитку малого бізнесу, сформований на засадах програмно-цільового методу та законодавства, а також експертного підходу в оцінюванні, безумовно, здатний підвищити якість таких цільових програм, але й має деякі недоліки.

Зокрема, методу Дельфі притаманний тривалий цикл проведення самої експертизи, що може призводити до психологічних труднощів у роботі експертів та до нестабільності їхнього складу. На кінцевий результат впливають лише експерти, а, власне, відкритої дискусії не відбувається. Існує також вірогідність поверхового аналізу ситуації через бажання якомога скоріше відповісти на поставлену велику кількість питань. Крім того, зацікавлена особа може свідомо перекрутити оцінку першого туру оцінювання.

П. Бернацький у роботі [31] запропонував власну оцінку державних і регіональних програм у сфері профілактики та боротьби з корупцією.

Методика автора також передбачає оцінювати якість програми за такими напрямками: узгодженість із нормативними актами; структура, зміст і комплексність; якість, а також здатність вирішити проблеми (реалізованість), на які вона націлена [31].

На відміну від Н. Полтарак [7] методичний підхід до оцінки якості цільових програм профілактики правопорушень і боротьби з корупцією, запропонований автором [31], відрізняється, насамперед, складом критеріїв.

Автор пропонує оцінювати якість державних цільових програм за такими п'ятьма критеріями:

1. Цілісність.
2. Узгодженість.
3. Структурна відповідність.
4. Наукова обґрунтованість.
5. Практична реалізованість (рис. 3).

П. Бернацький також пропонує робити висновки за всіма етапами та підетапами оцінки якості програм за допомогою шкали, розробленої на основі закону Фібоначчі [32, 33].

За структурною відповідністю експертам пропонується проводити експертизу програм боротьби з корупцією та профілактики правопорушень за десятьма критеріями (рис. 4).

Згідно з рис. 4 критеріями виступають наявність елементів у структурі програм. Це такі елементи, як: оцінка стану; діагностика проблем; мета; завдання; пріоритети; заходи; ресурсне забезпечення; очікувані результати; управління програмою; контроль за виконанням, що аналізуються відповідно до розробленої структури цільової програми.

Запропонований П. Бернацьким [31] методичний підхід до оцінки державних програм профілактики та боротьби з корупцією має деякі недоліки, серед основних слід відмітити такі:

- ✦ відсутнє пояснення щодо процедури відбору експертів, адже від якості, компетентності та професійності їх складу залежить точність та обґрунтованість прогнозу;
- ✦ важко погодитися із запропонованою автором двобальною шкалою оцінки, адже у деяких ви-

Рис. 3. Оцінка якості програм профілактики правопорушень та боротьби з корупцією [31]

1-й критерій	Оцінка стану (характеристика та аналіз стану, структури, потенціалу, економічних і соціальних процесів, виявлення проблем)
2-й критерій	Діагностика проблем та їх характеристика. Аналіз причин виникнення проблем, обґрунтування необхідності їх вирішення за допомогою цільових програм
3-й критерій	Наявність визначення мети програми
4-й критерій	Наявність переліку завдань
5-й критерій	Наявність пріоритетів
6-й критерій	Перелік заходів програми
7-й критерій	Наявність розрахунку ресурсного забезпечення програми (фінансові обсяги, джерела, строки виділення та витрат ресурсів, оцінка реальних можливостей ресурсного забезпечення)
8-й критерій	Наявність очікуваних результатів виконання програми
8-й критерій	Управління програмою
10-й критерій	Контроль за виконанням програми (форми та методи, органи управління, їх функції та способи контролю)

Рис. 4. Оцінка програм профілактики та боротьби з корупцією за структурною відповідністю [31]

падах можливі й навіть важливі для диференціації проміжні варіанти (наприклад, лише частина завдань національної програми відповідає завданням стратегії національної безпеки України).

Серед недоліків запропонованої методики оцінки якості програм профілактики злочинності та боротьби з корупцією слід зазначити те, що вона спирається лише на якісні оцінки, отримувані за методом Дельфі. Надаючи можливість оцінити цілісність, узгодженість, обґрунтованість і реалізованість програми, така методика не дозволяє визначити її ефективність і результативність, що стало б у нагоді при порівнянні альтернативних варіантів програми на стадії вибору і затвердження варіанта, при визначенні ступеня прогресивності програми порівняно з програмами минулих періодів, а також при міжрегіональних порівняннях. А отже, запропоновану методику доцільно було б доповнити оцінкою прогнозованих результатів реалізації програми профілактики злочинності та боротьби з корупцією як в абсолютному виразі, так і в порівнянні з витратами на реалізацію програми [14, 15, 34, 35].

Таким чином, на підставі проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Дієвим механізмом вирішення нагальних проблем в регіонах країни є програмно-цільовий підхід, який полягає у їх вирішенні за допомогою запланованих заходів, які мають чіткий адресний характер і забезпечені необхідними ресурсами.

2. Інструментом реалізації програмно-цільового підходу є відповідні цільові програми, які слід класифікувати за такими ознаками: роллю в управлінні економікою, видами цілей, способами дії, строком реалізації, рівнем приналежності.

3. Для того, щоб цільова програма мала дієвий характер, вона повинна бути якісно сформованою. Для цього необхідна розробка відповідного методичного підходу, що забезпечить оцінку якості цільових програм розвитку в регіонах України. Розробка такого підходу є перспективою подальших досліджень авторів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Долішній М.** Ринкові механізми регіонального управління / М. Долішній, О. Мошенець // Регіональна економіка. – 2001. – № 1. – С. 7 – 17.
2. **Жуковский А. И.** Разработка, реализация и оценка региональных целевых программ (На основе Канадского опыта) / А. И. Жуковский, В. С. Васильев, Д. С. Штрейс ; под общ. ред. С. Ю. Фабричного. – Оттава – Москва – Великий Новгород, 2006. – 175 с.
3. **Рукавишников В. О.** Факторная модель структуры общественного мнения и проблемы экологии в современной России / В. О. Рукавишников // Социологические исследования. – 1992. – № 12. – С. 58 – 71.
4. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері / В. М. Геєць, О. І. Амоша, Т. І. Приходько, В. П. Александрова, В. В. Близнюк. – НАН України; Інститут економіки та прогнозування ; [ред. В. М. Геєць]. – К. : Наукова думка, 2008. – 384 с.
5. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, О. І. Амоша (кер. авт. кол.). – Т. 4. – К. : НДФІ, 2004. – 368 с.

6. **Зубаков В. Д.** Программно-целевое планирование / В. Д. Зубаков, Г. С. Гладков ; [ред. проф. В. Д. Зубакова]. – М. : Сов. радио, 1980. – 48 с.

7. Оцінка якості цільових програм державної підтримки розвитку малого бізнесу : монографія / Кизим М. О., І. Ю. Матюшенко, Н. І. Полтарак. – Х. : ВД «НЖЕК», 2009. – 328 с.

8. **Кисельников А. А.** Моделирование структуры и процесса реализации комплексных региональных программ / А. А. Кисельников. – Новосибирск : Наука, 1984. – 176 с.

9. **Кондратьев В. В.** Технологии формирования целевых программ. Структурное описание / В. В. Кондратьев, Н. А. Кузнецов, В. П. Филиппов. – М. : Препринт / Институт проблем управления, 1988. – 38 с.

10. **Мильнер Б. З.** Организация программно-целевого управления / Б. З. Мильнер. – М. : Наука, 1980. – 370 с.

11. **Мильнер Б. З.** Системный подход к организации управления / Б. З. Мильнер, Л. И. Евенко, В. С. Рапопорт. – М. : Экономика, 1983. – 224 с.

12. **Райзберг Б. А.** Программно-целевое планирование и управление : учебник / Б. А. Райзберг, А. Г. Лобко. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 428 с.

13. **Макаров И. М.** Целевые комплексные программы / И. М. Макаров, В. Б. Соколов, А. Л. Абрамов. – М. : Знание, 1980. – 136 с.

14. **Долішній М. І.** Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети : монографія / М. І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 520 с.

15. **Долішній М. І.** Регіональна політика: методологія, методи, практика / М. І. Долішній, П. Ю. Беленький, В. Я. Бідак. – Львів, 2001. – 714 с.

16. **Махотаева М.** Целевое управление социально-экономическими системами / М. Махотаева // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 12. – С. 8 – 18.

17. Прогнозування і розробка програм : метод. посіб. / [В. Ф. Беседіна, І. В. Богдан, Л. Л. Варениченко та ін.] ; за ред. В. Ф. Беседіної. – К. : Науковий світ, 2000. – 468 с.

18. **Генералов В. В.** Анализ программ государственной поддержки предпринимательства / В. В. Генералов, Н. В. Лычагин. – Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, НГУ, 2004. – 48 с.

19. **Кочкаров Р. А.** Целевые программы: Инструментальная поддержка / Р. А. Кочкаров. – М. : ЗАО «Изд-во Экономика», 2007. – 223 с.

20. Економічна енциклопедія: в 3 т. / [відп. ред. С. В. Мочерний]. – Тернопіль : Академія народного господарства, 2002. – Т. 3. – 2002. – 964 с.

21. **Руднева Е. В.** Целевые комплексные программы: организационно-экономический механизм / Е. В. Руднева. – М. : Наука, 1989. – 214 с.

22. Совершенствование методологии и практики программно-целевого планирования развития социалистической экономики / Под ред. Б. А. Чумаченко – М. : МНИИПУ, 1986. – 131 с.

23. **Кизим Н. А.** Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны : монография / Н. А. Кизим, В. В. Узунов. – Х. : ИД «ИН-ЖЭК», 2007. – 204 с.

24. **Лібанова Е. М.** Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : монографія / Е. М. Лібанова. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 367 с.

25. **Колесникова Л. А.** Предпринимательство и малый бизнес в современном государстве: управление развитием / Л. А. Колесникова. – М. : Новый Логос, 2000.

26. **Афанасьева Т. П.** Анализ состояния внешней среды малого предпринимательства в России (на примере шести пилотных регионов) / Т. П. Афанасьева, В. В. Бувев, Т. И. Пуденко. – М. : Автономная некоммерческая организация информационно-консультационный центр «БИЗНЕС-ТЕЗАУРУС», 2005. – 127 с.

27. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження методичних рекомендацій щодо порядку розробки регіональних програм, моніторингу і звітності про їх виконання» від 04.12.2006 року № 367 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>

28. Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 р. № 161-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. – № 25. – ст. 352 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uazakon.com/document/fpart76/idx76060.htm>

29. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку розробки і виконання державних цільових програм» від 31.01.2007 року № 106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=106-2007-%EF>

30. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження методичних рекомендацій щодо порядку розробки регіональних програм, моніторингу і звітності про їх виконання» від 04.12.2006 року № 367 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>

31. Забезпечення економічної безпеки України шляхом зниження рівня корупції : монографія / М. О. Кизим, П. Й. Бернацький, І. О. Губарева. – Х. : ВД «НЖЕК», 2014. – 184 с.

32. Kosko B. Fuzzy cognitive maps / B. Kosko // International Journal of Man-Machine Studies, 1986. – Vol. 1. – P. 65 – 75.

33. Structure of Decision. The Cognitive Maps of Political Elites / Ed. by R. Axelrod. – Princeton: Princeton University Press, 1976. – 405 p.

34. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / За заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.

35. Новак І. М. Соціальний розвиток регіонів України: оцінка та напрями зменшення диспропорцій : монографія / І. М. Новак. – Донецьк; Київ, 2008. – 196 с.

REFERENCES

Azarov, M. Ya., Yaroshenko, F. O., and Amosha, O. I. *Prohramno-tsilyovyi metod u biudzhetnomu protsesi* [Program Budgeting in the budget process]. Kyiv: NDFI, 2004.

Afanaseva, T. P., Buev, V. V., and Pudenko, T. I. *Analiz sostoiianiia vneshney srody malogo predprinimatelstva v Rossii (na primere shesti pilotnykh regionov)* [Analysis of the state of the environment of small business in Russia (on the example of the six pilot areas)]. Moscow: BIZNES-TEZAVURUS, 2005.

Besiedina, V. F. et al. *Prohnozuvannia i rozrobka prohram* [Forecasting and development programs]. Kyiv: Naukovyi svit, 2000.

Dolishnii, M., and Moshenets, O. "Rynkovi mekhanizmy rehionalnoho upravlinnia" [Market mechanisms of regional management]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2001): 7-17.

Dolishnii, M. I. *Rehionalna polityka na rubezhi XX – XXI stolit: novi priorityety* [Regional policy in the late XX – XXI century: new priorities]. Kyiv: Naukova dumka, 2006.

Dolishnii, M. I., Bieliienkyi, P. Yu., and Bidak, V. Ya. *Rehionalna polityka: metodolohiia, metody, praktyka* [Regional policy: methodology, methods, practice]. Lviv, 2001.

Derzhavne upravlinnia rehionalnym rozvytkom Ukrainy [State of regional development in Ukraine]. Kyiv: NISD, 2010.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Ternopil: Akademiia narodnoho hospodarstva, 2002.

Generalov, V. V., and Lychagin, N. V. *Analiz programm gosudarstvennoy podderzhki predprinimatelstva* [Analysis of the programs state support of entrepreneurship]. Novosibirsk: IEOPP SO RAN; NGU, 2004.

Heiets, V. M. et al. *Derzhavni tsilyovi prohramy ta uporiadkuvannia prohramnoho protsesu v biudzhetni sferi* [The state target programs and streamline the programming process in the public sector]. Kyiv: Naukova dumka, 2008.

Kondratev, V. V., Kuznetsov, N. A., and Filipov, V. P. *Tekhnologii formirovaniia tselevykh programm. Strukturnoe opisaniie* [Technology of formation programs. Structural description]. Moscow: Preprint / Institut problem upravleniia, 1988.

Kochkarov, R. A. *Tselevye programmy: Instrumentalnaia podderzhka* [Targeted programs: Tool support]. Moscow: Ekonomika, 2007.

Kiselnikov, A. A. *Modelirovaniie struktury i protsessia realizatsii kompleksnykh regionalnykh programm* [Modeling of the structure

and the implementation of integrated regional programs]. Novosibirsk: Nauka, 1984.

Kizim, N. A., and Uzunov, V. V. *Programmno-tselevoy podkhod k gosudarstvennomu upravleniiu sotsialnoy napriazhennosti v regionakh strany* [Target-oriented approach to the governance of social tension in the country]. Kharkiv: INZhEK, 2007.

Kolesnikova, L. A. *Predprinimatelstvo i malyy biznes v sovremennom gosudarstve: upravlenie razvitiem* [Entrepreneurship and Small Business in the Modern State: management of development]. Moscow: Novyy Logos, 2000.

Kyzym, M. O., Bernatskiy, P. I., and Hubarieva, I. O. *Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy shliakhom znyzhennia rivnia koruptsii* [Ensuring economic security Ukraine by reducing corruption]. Kharkiv: INZhEK, 2014.

Kosko, B. "Fuzzy cognitive maps". *International Journal of Man-Machine Studies*, vol. 1 (1986): 65-75.

Kyzym, M. O., Matiushenko, I. Yu., and Poltarak, N. I. *Otsinka iakosti tsilyovykh prohram derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho biznesu* [Quality assessment of targeted programs for state support of small business]. Kharkiv: INZhEK, 2009.

Libanova, E. M. *Liudskyy rozvytok rehioniv Ukrainy: analiz ta prohnoz* [Human development regions of Ukraine: Analysis and Forecast]. Kyiv: In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2007.

[Legal Act of Ukraine] (2006). <http://www.me.gov.ua>
[Legal Act of Ukraine] (2004). <http://uazakon.com/document/fpart76/idx76060.htm>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=106-2007-%EF>

[Legal Act of Ukraine] (2006). <http://www.me.gov.ua>
Makarov, I. M., Sokolov, V. B., and Abramov, A. L. *Tselevye kompleksnye programmy* [Target complex program]. Moscow: Znanie, 1980.

Milner, B. Z. *Organizatsiia programmno-tselevogo upravleniia* [Organization of Management by Objectives]. Moscow: Nauka, 1980.

Makhotaeva, M. "Tselevoe upravlenie sotsialno-ekonomicheskimi sistemami" [Targeted management of socio-economic systems]. *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 12 (2006): 8-18.

Milner, B. Z., Evenko, L. I., and Rapoport, V. S. *Sistemnyy podkhod k organizatsii upravleniia* [A systematic approach to management]. Moscow: Ekonomika, 1983.

Novak, I. M. *Sotsialnyi rozvytok rehioniv Ukrainy: otsinka ta napriamy zmenshennia dysproportsii* [Social Development of Regions of Ukraine: Assessment and reduction of disparities directions]. Donetsk; Kyiv, 2008.

Rukavishnikov, V. O. "Faktornaia model struktury obshchestvennogo mneniia i problemy ekologii v sovremennoy Rossii" [Factor model of the structure of public opinion and environmental issues in contemporary Russia]. *Sotsiologicheskie issledovaniia*, no. 12 (1992): 58-71.

Rayzberg, B. A., and Lobko, A. G. *Programmno-tselevoe planirovaniie i upravlenie* [Programme-oriented planning and management]. Moscow: INFRA-M, 2002.

Rudneva, E. V. *Tselevye kompleksnye programmy: organizatsionno-ekonomicheskii mekhanizm* [Target complex program: organizational and economic mechanism]. Moscow: Nauka, 1989.

Sovershenstvovanie metodologii i praktiki programmno-tselevogo planirovaniia razvitiia sotsialisticheskoy ekonomiki [Improving the methodology and practice of program-oriented planning of the socialist economy]. Moscow: MNIIPU, 1986.

Structure of Decision. The Cognitive Maps of Political Elites. Princeton: Princeton University Press, 1976.

Zubakov, V. D., and Gladkov, G. S. *Programmno-tselevoe planirovaniie* [Programme-oriented planning]. Moscow: Sovetskoe radio, 1980.

Zhukovskiy, A. I., Vasilev, V. S., and Shtreys, D. S. *Razrabotka, realizatsiia i otsenka regionalnykh tselevykh programm (Na osnove Kanadskogo opyta)* [Development, implementation and evaluation of regional programs (based on the Canadian experience)]. Ottawa; Moscow; Velikiy Novgorod, 2006.

РАЗВИТИЕ ТРАДИЦИОННЫХ ПРОМЫСЛОВ В РЕГИОНАХ КАК ФАКТОР ИМПОРТОЗАМЕЩАЮЩЕЙ МОДЕЛИ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ РОССИИ

© 2014 ПАВЛОВ К. В.

УДК 330.332

Павлов К. В. Развитие традиционных промыслов в регионах как фактор импортозамещающей модели модернизации экономики России

В связи с кризисными явлениями в мировой экономике и введением экономических санкций против России со стороны развитых западных государств особую актуальность приобрела импортозамещающая модель модернизации российской экономики, одним из важнейших направлений которой на региональном уровне, особенно в республиках, является возобновление и развитие традиционных промыслов, которыми с давних времен занимались титульные нации и народности. Целью работы является определение региональных факторов и особенностей осуществления структурной перестройки, технического перевооружения и модернизации (особенно импортозамещающей модели модернизации) российской экономики на основе анализа и изучения позитивного зарубежного и отечественного опыта инновационного развития воспроизводственных систем. В работе использованы методы сравнительного статистического анализа, стратегического анализа и наблюдений. Результаты работы свидетельствуют о том, что при осуществлении модернизации большое значение также имеет учет региональных и отраслевых особенностей. Подробно рассмотрена так называемая этноэкономика на примере Удмуртской Республики. Таким образом, процесс модернизации экономики, кроме технологического аспекта, включает также этнический, социальный, экологический, этический, эстетический и иные аспекты. Развитие народных промыслов у титульных наций республик в составе России будет способствовать реализации эффективной экономической политики импортозамещения в целом по стране и ее отдельным регионам, а также развитию импортозамещающей модели модернизации экономики страны в целом.

Ключевые слова: региональные особенности, территориальные факторы, импортозамещающая модель модернизации, традиционные промыслы в российских республиках, Удмуртская Республика, стадии роста конкурентоспособности, региональная экономика.

Табл.: 1. Библи.: 14.

Павлов Константин Викторович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики и управления, Камский институт гуманитарных и инженерных технологий (ул. им. Вадима Сивкова, 12а, Ижевск, 426003, Россия)

E-mail: kvp_ruk@mail.ru

УДК 330.332

Павлов К. В. Розвиток традиційних промислів у регіонах як фактор імпортозамінної моделі модернізації економіки Росії

У зв'язку з кризовими явищами у світовій економіці та введенням економічних санкцій проти Росії з боку розвинутих західних держав особливу актуальність придбала імпортозамінна модель модернізації російської економіки, одним із найважливіших напрямків якої на регіональному рівні, особливо в республіках, є поновлення й розвиток традиційних промислів, якими з давніх часів займалися титульні нації й народності. Метою роботи є визначення регіональних факторів і особливостей здійснення структурної перебудови, технічного переозброєння й модернізації (особливо імпортозамінної моделі модернізації) російської економіки на основі аналізу й вивчення позитивного закордонного й вітчизняного досвіду інноваційного розвитку відтворювальних систем. У роботі використано методи порівняльного статистичного аналізу, стратегічного аналізу й спостережень. Результати роботи свідчать про те, що при здійсненні модернізації велике значення також має врахування регіональних і галузевих особливостей. Докладно розглянуто так звану етноекономіку на прикладі Удмуртської Республіки. Таким чином, процес модернізації економіки, крім технологічного аспекту, включає також етнічний, соціальний, екологічний, етичний, естетичний та інші аспекти. Розвиток народних промислів у титульних націй республік у складі Росії буде сприяти реалізації ефективної економічної політики імпортозаміщення в цілому по країні та її окремих регіонів, а також розвитку імпортозамінної моделі модернізації економіки країни в цілому.

Ключові слова: регіональні особливості, територіальні фактори, імпортозамінна модель модернізації, традиційні промисли в російських республіках, Удмуртська Республіка, стадії зростання конкурентоспроможності, регіональна економіка.

Табл.: 1. Библи.: 14.

Павлов Константин Викторович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та управління, Камський інститут гуманітарних та інженерних технологій (вул. ім. Вадима Сівкова, 12а, Іжевськ, 426003, Росія)

E-mail: kvp_ruk@mail.ru

UDC 330.332

Pavlov K. V. The Development of Traditional Crafts in the Regions as a Factor of the Import-Substitution Model of Modernization of Russian Economy

In connection with the crisis developments in the global economy and the imposition of economic sanctions against Russia by the developed Western countries, special applicability has gained the import-substitution model of modernization of the Russian economy, one of the most important directions of which at the regional level, particularly in the republics, is the resumption and development of traditional crafts, by which the titular nations and nationalities have been occupied from olden times. The article is aimed at the determination of the regional factors and specifics of the implementation of the restructuring, technical upgrading and modernization (especially the import-substitution model of modernization) of the Russian economy on the basis of the analysing and studying of the positive foreign and domestic experience of innovative development of the reproduction systems. Methods of comparative statistical analysis, strategic analysis and method of enumeration were used. The results indicate that consideration of the regional and sectoral characteristics also is important in the implementation of the modernization. The so-called ethnic economy is reviewed in detail using the example of the Udmurt Republic. Thus, the process of modernization of the economy, in addition to the technological aspect, also includes ethnic, social, ecological, ethical, aesthetic and other aspects. The development of traditional crafts by the titular nations of the republics within Russia will facilitate the implementation of an effective economic policy of the import substitution as in the whole country so in its individual regions, as well as the development of the import-substitution model of modernization of the economy in general.

Key words: regional characteristics, territorial factors, import-substitution model of modernization, the traditional crafts in Russian republics, the Udmurt Republic, stages of competitive development, regional economy.

Tabl.: 1. Bibl.: 14.

Pavlov Konstantin V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Economics and Management, Kamsky Institute of Humanities and Engineering Technology (ul. im. Vadima Sivkova, 12a, Izhevsk, 426003, Russia)

E-mail: kvp_ruk@mail.ru

Модернизация, техническое перевооружение и прогрессивная структурная перестройка российской экономики на основе использования новейших инновационных технологий (в т. ч. нанотехнологий, биотехнологий и т. п.) являются важнейшими условиями эффективного инновационного развития страны и роста конкурентоспособности отечественной продукции. Всё это позволит уменьшить зависимость уровня и темпов социально-экономического развития страны от получаемых доходов вследствие экспорта сырьевых ресурсов и действительно осуществить структурную перестройку отечественной экономики, о необходимости которой говорится уже очень давно. Важно также и то, что в результате этого улучшится имидж России, которую пока ещё нередко отождествляют с сырьевым придатком развитого мира. Таким образом, в целом мировой опыт действительно свидетельствует о том, что рост инвестиций в инновационные сферы экономики способствуют ускоренному развитию народно-хозяйственного комплекса страны и повышению среднего уровня жизни населения.

Учитывая, что США, Канада, Япония, страны ЕС в связи с событиями в Украине применяют против России экономические санкции, что негативно сказывается на темпах роста отечественной экономики, по мнению автора, не любая модель модернизации эффективна в этих условиях хозяйствования. Очевидно, что особенно эффективным вариантом будет являться импортозамещающая модель модернизации, о чем в последнее время неоднократно говорил в своих выступлениях Президент России В. В. Путин. Поскольку процесс модернизации включает множество факторов и направлений, импортозамещение следует рассматривать не только в общем, но и в различных аспектах и отношениях, в т. ч. и с позиции эффективного развития отдельных отраслей и регионов.

Таким образом, при осуществлении модернизации большое значение имеет также учет региональных и отраслевых особенностей. Так, например, в республиках, которых в РФ насчитывается 22 (т. е. практически четвертая часть всех субъектов РФ), одной из важнейших форм модернизации будет являться возрождение народных промыслов, некогда развиваемых титульными нациями этих республик, что также будет способствовать процессу импортозамещения. В Удмуртской Республике к таким промыслам относится льноводство, которое здесь интенсивно развивалось и в царский период развития страны (конец XIX – начало XX веков), и на первых этапах (20-е – 30-е годы XX века) существования советской власти. В эти периоды времени Удмуртия входила в тройку регионов, являющихся крупнейшими в стране производителями льна и изделий из него.

Лён в условиях Удмуртии является традиционной технической культурой, и возделывание его на территории республики началось еще в глубокой древности [2]. В Удмуртии еще в первой половине XIX века широкое развитие имела домашняя промышленность. Женщины пряли, ткали шерстяные ткани и холсты, шили одежду, вязали, вышивали. Крестьянские ткани вывозились за пределы края. В 1837 г. вятский губернатор отмечал, что из льна в уездах выделывалось 2,5 млн аршин холста, который отправлялся в Архангельск, где его охотно покупали иностранные торговцы. В середине XIX века из губернии уже вывозилось около 15 млн аршин, в том числе в Казань для мешков – около 800 тыс. аршин холста. В это же время предпринимались меры по усовершенствованию крестьянского ткачества, в связи с чем палата государственных имуществ выписала самопрялки и усиленно внедряла их среди крестьянок.

После социалистической революции выращивание льна-долгунца в республике продолжилось. В отдельные годы площади под посевами льна достигали 60 тыс. га. В послевоенный период посевные площади под лён в Удмуртии резко сократились. В настоящее время руководством республики ставится задача возрождения льноводства и постепенное доведение его объемов производства до прежних параметров. Для этих целей выделяются определенные финансовые ресурсы, в связи с чем достаточно быстрыми темпами идет возрождение этой отрасли производства.

В настоящее время лён выращивается в 15 районах Удмуртии, в основном в северной ее части, и площади, занятые посевом льна, в последнее время составляют около 15 тыс. га. По этому показателю республика находится на втором месте в России после Тверской области, а по сбору льна – на третьем месте. Удельный вес, который занимает Удмуртская Республика в общей площади посевов льна по России, составляет 12%, а удельный вес валового сбора льноволокна – около 10%. В целом льняной комплекс Удмуртии включает около 45 коллективных и фермерских хозяйств, 2 льносеменоводческие станции и 15 льноперерабатывающих заводов. Общее представление о развитии льняного комплекса региона в последнее время дает представление *табл. 1* [4].

Из табл. 1 видно, что во второй половине двухтысячных годов показатели, характеризующие общую площадь посевов льна в регионе, существенно снизились. Это объясняется рядом причин, в т. ч. мировым финансово-экономическим кризисом 2008 – 2010 гг., а также тем обстоятельством, что льнокомбинаты России резко

Таблица 1

Развитие льняного комплекса в Удмуртской Республике

Показатель	Год						
	1990	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Посевные площади, всего, тыс. га	18,2	12,5	11,4	9,1	10,3	12,6	14,8
Производство льноволокна, всего, т	5648	5549	5897	5692	5832	5974	6126
Урожайность льноволокна, ц/га	4,1	5,1	6,1	6,7	6,9	7,1	7,4

снизили закупочные цены в это время, делая ставку на более дешевое привозное волокно, в основном из Китая. По этой причине у льнозаводов страны в тот период накопились значительные долги перед фермерско-крестьянскими хозяйствами, занимающимися выращиванием льна. Ещё одной причиной сложного положения в отрасли явилось неполное финансирование целевой программы из бюджета Удмуртской Республики (около 60% от запланированного). Из местных муниципальных бюджетов вообще было выделено всего лишь около 3% от планируемой суммы. Лишь из федерального бюджета деньги были выделены практически в полном объеме.

Для преодоления сложившейся ситуации в регионе в последнее время стали осваивать новые инновационные технологии производства продукции глубокой переработки льна, т. е. конечного продукта, позволяющего перерабатывать волокно, производимое льнозаводами Удмуртии, и выпускать востребованную конкурентоспособную на российском и мировом рынках продукцию. С 2007 г. реализуется республиканская программа «Развитие льняного комплекса Удмуртской Республики», мероприятия которой направлены на увеличение производства льняной продукции и повышение эффективности производства на предприятиях льняного комплекса республики [4]. Значительную роль здесь могут сыграть районные общества потребительской кооперации, которые в своё время оказали существенное влияние в процессе культивирования льна.

В результате принятых мер ситуация в льняном комплексе региона стала существенно улучшаться и, начиная с 2010 г., общие площади посевов льна-долгунца в республике стали существенно увеличиваться (см. табл. 1). Особенно в Удмуртии есть опыт более глубокой переработки короткого волокна, доля которого составляет здесь около 80% (предприятия первичной переработки льна производят и короткое, и длинное волокно). Так, например, в ОАО «Можгинский льнозавод» выпускается нетканое иглопробивное полотно (ватин), в ООО «Шарканский льнозавод» и в ООО «Мичуринский льнозавод» Кизнерского района Удмуртии выпускается нетканое иглопробивное полотно. В ООО «Лен-Сервис» налажено производство крученых изделий: каната, веревки, шпагата.

Возрождение льняной отрасли региона требует комплексного подхода [10]. В связи с диспаритетом цен на промышленные средства производства и сельскохозяйственную продукцию, а также в связи с необходимостью государственной поддержки льняного производства, предполагающего возмещение затрат на приобретение минеральных удобрений и топливно-смазочных материалов, в рамках республиканской комплексно-целевой программы «Развитие льняного комплекса Удмуртской Республики» предоставляется субсидия на производство льна в размере 1200 руб. на тонну льноволокна, а из федерального бюджета дополнительно выделяется еще 3000 руб. субсидии на каждую тонну льноволокна.

Целенаправленное и комплексное решение проблемы программным методом должно привести к вы-

полнению задач о системном развитии льняного комплекса региона, что будет способствовать:

- ✦ повышению производственного потенциала, в т. ч. технической и технологической оснащенности предприятий в области льноводства;
- ✦ внедрению новых интенсивных технологий возделывания льна с целью дальнейшего увеличения его производства;
- ✦ внедрению льноперерабатывающими предприятиями высокопроизводительного, ресурсосберегающего оборудования с целью увеличения выработки и повышения качества льноволокна;
- ✦ обеспечению занятости на селе и развитию кадрового потенциала на предприятиях льняного комплекса региона.

Общества потребкооперации могли бы увеличить объёмы производства также и таких традиционных для удмуртов народных промыслов, как пчеловодство, лесные промыслы, отхожие промыслы (выделка рогож, циновок, кулей, крашение шерстяных, бумажных, холщевых тканей и пряжи). В других республиках России похожая ситуация – в них можно развивать другие виды полузабытых народных промыслов, нередко называемых *этноэкономикой*. У башкир, например, традиционными народными промыслами были коневодство и кумысоделие, которые в последнее время также интенсивно возрождаются. В Республике Башкортостан общества потребкооперации также могли бы существенно разнообразить свою деятельность, участвуя в развитии этих традиционных промыслов [6]. Таким образом, процесс модернизации экономики, кроме технологического аспекта, включает также этнический, социальный, экологический, этический, эстетический и иные аспекты, а развитие народных промыслов у титульных наций республик в составе России будет способствовать реализации экономической политики импортозамещения в целом по стране и ее отдельным регионам, а также развитию импортозамещающей модели модернизации экономики страны.

Однако, несмотря на то, что о необходимости модернизации как основы роста конкурентоспособности российской экономики говорится давно, реальные результаты этого процесса еще очень далеки от требуемых стандартов. Недостаточно высокие темпы этого процесса связаны с рядом факторов, в том числе с ограниченными ресурсами и резервами модернизации [8]. Как известно, для осуществления структурной перестройки и технического перевооружения экономики требуются значительные ресурсы: финансовые, материальные, инновационные, трудовые. Откуда их взять?

Опыт государств, эффективно модернизовавших свою экономику, свидетельствует о том, что нередко важнейшим условием успешной модернизации являются иностранные инвестиции. Так, например, в коммунистический Китай уже не одно десятилетие вкладываются значительные средства из-за рубежа (только из США в общей сложности туда в последнее время поступили десятки миллиардов долларов). В Чили, реформирующую свою экономику на основе монетарных принципов ещё

со времен правления генерала Пиночета, также поступили значительные объемы иностранных инвестиций.

В этой связи можно вспомнить о достаточно быстром послевоенном восстановлении разрушенной войной экономики ряда европейских стран вследствие финансовой помощи на основе реализации плана Маршалла. Однако в России, несмотря на предпринимаемые усилия, к сожалению, иностранные инвестиции не сыграли той роли, которую от них ожидали. В условиях мирового финансово-экономического кризиса возможности использования зарубежных инвестиций как одного из важнейших источников осуществления модернизации и структурной перестройки российской экономики еще более сократились, так как значительно уменьшились объемы имеющихся на международном финансовом рынке свободных денежных средств. Кроме того, следует иметь в виду, что использование зарубежных источников как основы модернизации народнохозяйственного комплекса наряду с очевидными позитивными последствиями имеют и негативные.

Так, например, новые индустриальные страны – Аргентина, Бразилия и Мексика для осуществления индустриализации и технического перевооружения своих экономик преимущественно в 70-е годы XX века осуществляли займы огромных финансово-кредитных средств – в итоге каждая страна в общей сложности оказалась должна более 100 млрд долларов, а вместе эти три государства оказались должны развитым странам более 330 млрд долларов. Вследствие этого данные страны на протяжении последних десятилетий являлись крупнейшими в мире должниками (а в недалеком прошлом подобная ситуация имела место и в Южной Корее), из-за чего в них нередко наблюдалась высокая инфляция, значительная девальвация национальной валюты, социально-экономическая и политическая нестабильность.

Для повышения уровня конкурентоспособности продукции и экономической эффективности российской экономики большое значение имеет также разработка теоретических проблем изучения влияния структурной перестройки и технического перевооружения производства на рост его эффективности при рыночных отношениях. В этой связи заметим, что проблемами экономического роста, выявления различных стадий, этапов экономического развития занимались многие крупные отечественные и зарубежные ученые. Наряду с широко известными у нас в стране формационным и цивилизационным подходами за рубежом много внимания уделяется и другим научным концепциям, например процессу движения экономики от аграрной к индустриальной и постиндустриальной стадиям. Одной из самых новых и известных теорий экономического развития, развиваемой, в частности, крупнейшим в мире специалистом в области анализа явления конкурентоспособности продукции Майклом Портером, является следующая.

Экономический рост представляет собой движение в сторону усложнения источников конкурентных преимуществ и укрепления позиций в высокоэффективных отраслях и сегментах народнохозяйственного комплек-

са. Данный процесс сопровождается быстрым ростом эффективности всей экономики. Уровни экономического развития различных стран можно представить в виде некоторого ряда стадий развития конкуренции. Эти стадии различаются по специфическим источникам достижения конкурентоспособности на мировом рынке, а также по видам и степени развития успешно функционирующих отраслей. Учитывая, что вопросам повышения уровня конкурентоспособности российских предприятий как основе решения экономических, социальных и демографических проблем страны уделяется в настоящее время первостепенное значение, имеет смысл стадии конкурентоспособности рассмотреть подробнее.

Выделяют четыре особые стадии конкурентоспособности национальной экономики, соответствующие четырем основным движущим силам, или стимулам, определяющим ее развитие в отдельные периоды времени:

- 1) факторы производства;
- 2) инвестиции;
- 3) нововведения;
- 4) богатство.

На трех первых стадиях происходит рост конкурентоспособности национальной экономики, что, как правило, сочетается с ростом благосостояния. Четвертая стадия означает постепенное замедление роста и, в конечном счете, спад. В соответствии с данным подходом осуществляют классификацию отдельных стран по уровню конкурентоспособности их индустрии в мировом хозяйстве.

Ни одна страна, по существу, не миновала первую из перечисленных четырех стадий развития экономики, т. е. стадии развития конкурентоспособности на основе факторов производства. В настоящее время на этой стадии находятся почти все развивающиеся страны, а также постсоциалистические страны (в том числе и Россия) [5]. То же самое можно сказать о некоторых странах (Канада, Австралия) с высоким уровнем благосостояния, обладающих значительными природными богатствами.

Поскольку Россия находится в настоящее время на первой стадии, охарактеризуем ее подробнее. На данной стадии практически все национальные отрасли, успешно действующие на мировом рынке, достигают своих преимуществ в конкурентной борьбе почти исключительно благодаря основным факторам производства: природным ресурсам или избыточной и дешевой рабочей силе. Экономика на этой стадии весьма чувствительна к мировым экономическим кризисам и изменению валютных курсов, которые приводят к колебаниям спроса и относительных цен. Она также оказывается чрезвычайно уязвимой в случае потери имеющихся факторов и быстро меняющегося лидерства отраслей (достаточно вспомнить августовский кризис 1998 г.). Как свидетельствует мировой опыт, обладание большими запасами природных ресурсов хотя и может обеспечить высокий доход на душу населения в течение довольно продолжительного периода, однако оно не является достаточным основанием для устойчивого роста эффективности экономики, о необходимости которого в своих выступлениях постоянно упоминает Президент России В. В. Путин.

Поэтому лишь немногие страны сумели преодолеть эту первую стадию факторов производства.

На второй стадии конкурентное преимущество экономики базируется на готовности и способности национальных фирм к агрессивному инвестированию. Фирмы вкладывают средства в современное, эффективное оборудование и технологию, которое можно приобрести на мировом рынке. Инвестиции также направляются на покупку лицензий и создание совместных предприятий. Причем, нередко приобретаемая техника и технология на поколения отстают от лучших мировых образцов, так как лидеры международной конкуренции стараются не продавать технику последнего поколения. В послевоенный период на вторую стадию удалось перейти Японии и позже – Южной Корее. В экономике Тайваня, Сингапура, Испании и в меньшей степени Бразилии присутствуют лишь некоторые признаки достижения стадии инвестиций, причем не все страны, развивающиеся в этом направлении, преуспевают [14].

Россия тоже пошла по этому пути, однако пока больших успехов добиться ей не удалось. Приведем некоторые факты. Хотя еще во времена горбачевской перестройки впервые стали создаваться совместные предприятия (СП) на территории нашей страны, в настоящее время в России в сравнительном аспекте создано относительно немного совместных предприятий. Нет и того притока иностранных инвестиций, на который первое время рассчитывали российские теоретики (Егор Гайдар, Евгений Ясин и пр.) в начале затеваемой ими монетарной реформы (в начале 90-х годов XX века). И дело не только в сравнительно небольших объемах иностранных инвестиций. Поступающие из-за рубежа инвестиции в основном вкладываются не в ключевые отрасли экономики (машиностроение, сельское хозяйство, отрасли производственной инфраструктуры) и даже не в отрасли, являющиеся «полюсами» роста, а преимущественно в сырьевые и пищевые отрасли. Важно и то, что процесс привлечения иностранных инвестиций в регионы России осуществляется неравномерно. Зарубежный капитал преимущественно концентрируется в Центральном районе, и прежде всего, в Москве и Московской области, в Западной Сибири и на Дальнем Востоке [13]. В этой связи возникает вопрос, а так ли уж нам надо было выбирать этот вариант развития, тем более что наряду с определенными плюсами ему присущи и существенные недостатки? Прежде всего, это возможная высокая внешняя государственная задолженность России вследствие этого. Особенно очевидны недостатки этого варианта развития в условиях экономических санкций, которые применяют развитые страны Запада в отношении России в настоящее время и действие которых, по существу, нацелено на ослабление российской экономики в обозримом будущем.

По мнению автора, гораздо эффективнее для России выбрать иной путь – перейти с первой сразу на третью стадию, тем более что такой опыт в мировой практике уже имеется. Хороший пример тому – Италия, где потерпели неудачу все попытки следовать инвестиционной модели развития. В 60-е годы XX века Италия совер-

шила скачок от первой стадии факторов сразу к третьей стадии – нововведений. По темпам роста экономики она уступала только Японии [1]. Способность экономики избежать второй стадии инвестирования и, тем не менее, успешно развиваться требует наличия в историческом прошлом страны длительных периодов индустриальной активности, оставивших след в национальной системе образования, производственных навыках и т. п.

Но всё это имело место в истории не только Италии, но и России. Достаточно сказать, что только в регионах Урала еще совсем недавно успешно развивались инновационные отрасли. Таким образом, российская экономика, опираясь на основные факторы, через определенный период может непосредственно перейти к третьей стадии нововведений, минуя вторую стадию инвестирования. У нас для этого есть все основания. Действительно, одной из особенностей третьей стадии нововведений является то, что национальные фирмы не только применяют и улучшают иностранную технику и технологию, но и создают новые. Напомним в этой связи, что в России еще в социалистический период было немало отраслей и видов производств, занимающих ведущие позиции в мире по уровню технической оснащенности. Таким образом, Россия по некоторым параметрам уже находится на третьей стадии (здесь не лишне добавить, что рассматриваемая здесь теория о стадиях экономического развития, как и любая другая теория, отражает действительность лишь с некоторой степенью условности – в реальности обычно в экономике любой достаточно развитой страны одновременно можно найти элементы, характерные для различных стадий, поэтому рассматриваемая нами теория применима лишь в целом, при выявлении сущности процесса).

Завершая рассмотрение проблемы о выборе возможных путей дальнейшего развития России, необходимо еще раз констатировать, что естественный, обычный для многих стран вариант перехода от первой стадии факторов ко второй стадии инвестирования у нас, как уже было показано, по большому счету не осуществляется. Главной причиной этого является, скорее всего, боязнь западных бизнесменов вкладывать крупные капиталы в нестабильную российскую экономику. К тому же не следует забывать, что вливания в больших масштабах инвестиций из-за рубежа обычно наряду с позитивными приводят и к негативным последствиям, прежде всего к росту внешней задолженности, бремя которой, как правило, ложится на население. В этой связи более предпочтительным является путь перехода от первой стадии факторов сразу к третьей стадии нововведений, минуя вторую стадию – инвестирования (точнее, используя лишь некоторые элементы, присущие этой стадии, т. к. полностью ее «перепрыгнуть» не удастся), тем более что уже похожий скачок России приходилось преодолевать – процесс индустриализации в послереволюционный период, а в настоящее время в России к тому же имеется немало новейших наукоемких производств. От предложенного варианта развития особенно выиграют регионы с традиционно высоким наукоемким потенциалом. Особен-

но это актуально, как уже отмечалось нами, в настоящее время в связи с действием экономических санкций против России.

Как бы то ни было, в Россию вряд ли в обозримом будущем из-за рубежа потекут значительные инвестиции. Еще меньше надежды на то, что в страну придут качественные инвестиции в виде новых технологий и инноваций – известно, что многие ведущие страны и, прежде всего, США, опасаясь усиления России, препятствуют проникновению в нее инвестиций инновационного характера. Сказанное, однако, вовсе не означает, что вообще следует отказаться от зарубежных инвестиций – разумеется, нет, но, во-первых, всегда следует учитывать их эффективность и инновационную новизну и, во-вторых, основную ставку в любом случае придется делать на внутренние резервы и источники. Следует добавить, что в отечественной истории известны случаи осуществления технического перевооружения экономики на основе преимущественно собственных источников – это всесоюзные сталинские лотереи и выпуски облигационных займов, а также индустриализация советской экономики 30-х годов XX века, осуществленная в значительной мере за счет перекачки финансовых ресурсов из сельского хозяйства в промышленность [3].

В настоящее время внутренние ресурсы для осуществления модернизации российской экономики следует искать, по мнению автора, в большем использовании получаемых доходов в сырьевых секторах на общеэкономические цели за счет увеличения рентных платежей, во введении прогрессивной шкалы налогообложения на доходы, во всемерной экономии государственных средств, а также в более активном привлечении в реальные секторы экономики финансовых ресурсов, имеющихся у населения. Всё это потребует радикального изменения системы хозяйственного права, налогообложения, а также введения усиленного государственного регулирования общественного развития. Очень важно также увеличить государственное финансирование фундаментальных и прикладных научных исследований, а также опытно-конструкторских разработок (следует учитывать, что наукоемкие технологии и производства, также как и вся сфера НТП, постоянно дорожают, что является объективной мировой тенденцией).

В этой связи нелишним будет напомнить и о том, что ведущие в технологическом плане современные государства, такие как Япония и Южная Корея, еще в середине XX века были весьма отсталыми (южнокорейская экономика вообще была разрушена после окончания корейской войны и раздела единой Кореи на два государства – Северной и Южной Кореи, а ВВП Японии в 1950 году было меньше ВВП США более чем в 30 раз, тогда как уже в середине 1980-х годов отставание было всего в 2 раза). Успехи и Японии, и Южной Кореи (начиная с 80-х годов XX века, эта страна демонстрировала самые высокие темпы роста ВВП в мире) в значительной мере связаны с высокой нормой накопления капитала, особенно начиная с 1960-х годов (эта норма достигала 25% от объема национального дохода, что очень много [7]).

Такая высокая норма накопления капитала в значительной мере была обусловлена политикой всемерной экономии, которая проводилась правительствами этих стран в тот период времени. Подобный вариант хозяйственной политики следует проводить и в России в настоящее время (к сожалению, это не вяжется с той гламурной роскошью, которую демонстрируют наши бизнесмены, особенно олигархи – напомним, что, несмотря на финансово-экономические проблемы, число долларовых миллиардеров в России увеличилось почти вдвое).

Рост нормы накопления капитала, необходимой для осуществления модернизации и технического перевооружения российской экономики, можно достигнуть также и путем создания разветвленной системы государственного стимулирования системы НИОКР, в том числе на основе введения на предприятиях обязательных нормативов внедрения новых и новейших технологий (напомним, что в последнее время коэффициенты выбытия и обновления основных фондов существенно снизились по сравнению с социалистическим периодом) [9].

При определении факторов и условий осуществления модернизации следует учесть ее многовариантный характер. Так, варианты технического перевооружения экономики прежде всего могут отличаться сроком, временем реализации. В этой связи можно вспомнить разные варианты технического перевооружения, связанные с процессом индустриализации. Как известно, выделяют три варианта индустриализации: 1) когда ставка делается на развитие легкой и пищевой промышленности (так называемый капиталистический вариант индустриализации); 2) ставка делается на развитие тяжелой промышленности (социалистический вариант индустриализации); 3) вариант индустриализации, когда нет четкой направленности на развитие какой-то одной группы отраслей промышленности. Как правило, ставка на капиталистический вариант индустриализации приводит к более длинному сроку технического перевооружения экономики по сравнению с социалистическим вариантом индустриализации. Кроме выделения разновидностей индустриализации, связанных с внутренними факторами, выделяют два типа – экспортоориентированный и импортозамещающий варианты индустриализации, связанные с внешними факторами. Импортозамещающая модель модернизации, которую нередко называют также неоиндустриализацией, особенно актуальна в России в настоящее время в связи с введенными экономическими санкциями со стороны западных развитых государств [8].

В России также можно предложить рассмотреть разные варианты модернизации экономики. В виде двух крайних вариантов предлагаются следующие: от ставки на высокие технологии и преимущественное инвестирование в наукоемкие производства, прежде всего на основе ВПК, до другого сценария, где акцент делается на первоочередное развитие гражданских отраслей, потребительского сектора, ресурсосберегающих технологий преимущественно традиционного типа. В последнем случае развитие потребительского сектора становится мощным стимулятором для развития инвестиционно-

го сектора, однако этот путь более длительный с точки зрения вхождения в постиндустриальную эпоху. На наш взгляд, в России должен быть реализован некий средний вариант в виде своеобразной смеси элементов этих двух крайних вариантов модернизации, то есть в виде рационального сочетания элементов разных технологических укладов.

Выбор того или иного варианта модернизации экономики зависит от многих факторов: потенциала страны, степени его технологического развития, внешнеэкономической ситуации, в том числе действия экономических санкций против России в настоящее время, и многих других. Так, вспомним, что в связи со сложной внешнеполитической ситуацией, сложившейся в 30-е годы XX века, в СССР как необходимый и единственно возможный в то тяжелое время был выбран ускоренный вариант индустриализации, когда ставка была сделана на преимущественное развитие тяжелой промышленности и ВПК [12].

Учитывая, что в настоящее время Россия относится к группе так называемых «догоняющих» стран, отечественным предприятиям, по мнению автора, также целесообразно выбрать модель модернизации со сравнительно небольшим сроком ее осуществления, так как в противном случае развитые страны в своем технико-экономическом развитии снова уйдут далеко вперед, а Россия вновь окажется на периферии развитого мира. Причем поскольку особых инвестиций из-за рубежа в ближайшее время ждать не приходится, ставку придется сделать преимущественно на внутренние резервы и факторы. В этих условиях сырьевой сектор должен сыграть роль точек роста, ядра [11], локомотива развития всей российской экономики (в противном случае мы рискуем получить очередное – после Венесуэлы и Нигерии, теперь уже российское «нефтяное проклятие», когда полученные от нефтяного бизнеса доходы просто проедаются, причем преимущественно классом имущих).

Для этого периода характерно действие так называемого структурного парадокса, так как улучшение отраслевой структуры экономики в будущем можно будет достигнуть лишь при временном ухудшении ее в настоящее время в связи с неизбежным увеличением доли ВВП, приходящейся на добывающие отрасли и производства. При этом ставка должна быть сделана на жесткие меры государственного регулирования экономики, ибо классические либеральные методы монетарного типа в условиях «догоняющей» экономики еще более отдаляют в целом уровень развития российского НТП от мирового уровня.

Выбору оптимальной модели модернизации российской экономики может также помочь разработка общей теории модернизации экономики, в которой на основе изучения международного и отечественного опыта осуществления технического перевооружения и структурной перестройки экономики будут выявлены типы и модели модернизации, предложены подходы к классификации различных инноваций (в частности, помимо всего прочего, на наш взгляд целесообразно выделять также инновации экстенсивного и интенсивного типа [6]), а также определены условия, особенности и

факторы выбора оптимальной модели модернизации в разных странах. В частности, ретроспективный анализ развития российской экономики свидетельствует о том, что крупные реформы, проводимые в стране (реформы Петра I, реформы Александра I и Александра II, Столыпинская реформа, периоды социалистической индустриализации и коллективизации страны), завершались позитивным образом лишь при условии их поддержки не только «снизу», но и «сверху». В настоящее время руководство страны прекрасно понимает, что без реализации серьезных экономических реформ, целью которых является модернизация экономики (особенно ее импортозамещающая модель) просто не обойтись. По существу, с этим связана проблема выживания России как великого государства. Все это также следует учесть при разработке общей теории модернизации экономики. Скорейшее развитие основных положений и закономерностей общей теории модернизации позволит создать методологическую основу для разработки эффективного варианта технического перевооружения и структурной перестройки отечественной экономики. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственное финансирование научно-технического прогресса в развитых капиталистических странах / А. В. Жемчужникова, А. В. Толкушкин, И. А. Кравченко и др. : монография. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 239 с.
2. Гришкина М. В. История Удмуртии. Первая половина XIX века : учебник / М. В. Гришкина. – Ижевск : Удмуртия, 2010. – 80 с.
3. Засухин А. Т. Интенсификация производства : монография / А. Т. Засухин. – М. : Экономика, 1975. – 183 с.
4. Капитонова О. А. Экология Удмуртской республики : учебное пособие / О. А. Капитонова. – Ижевск : Изд-во «Удмуртский университет», 2013. – 381 с.
5. Павлов К. В. Интенсификация экономики в условиях неопределенности рыночной среды : монография / К. В. Павлов. – М. : Магистр, 2007. – 271 с.
6. Павлов К. В. Модернизация и инновационное развитие экономики на разных уровнях управленческой иерархии : монография / К. В. Павлов. – Ижевск : Институт компьютерных исследований, 2014. – 344 с.
7. Пичугин Б. Импорт капитала: мировой опыт и практика России / Б. Пичугин // Мировая экономика и международные отношения. – 1996. – № 12. – С. 43 – 49.
8. Прокофьев К. Ю. Инновационный потенциал региона: сущность, структура / К. Ю. Прокофьев // Региональная экономика: теория и практика. – 2013. – № 30. – С. 12 – 19.
9. Рубе В. А. Малый бизнес: история, теория, практика / В. А. Рубе. – М. : ТЕИС, 2000. 231 с.
10. Селин В. С. Роль прогнозирования в формировании стратегии регионального развития / В. С. Селин // Проблемы прогнозирования. – 2009. – Т. 117. – № 6. – С. 95 – 104.
11. Селин В. С. Северные регионы России: экономическая динамика и проблемы развития / В. С. Селин // Регион: экономика и социология. – 2011. – № 4. – С. 3 – 18.
12. Социально-экономическое развитие славянских стран СНГ: сравнительный анализ. Серия: экономическое славяноведение : монография / Под ред. К. В. Павлова, И. З. Юсупова. – Ижевск : Митра, 2012. – 837 с.
13. Строева О. А. Развитие инновационной деятельности в регионе: теория, методология и практика : монография / О. А. Строева. – Тамбов : ТГУ, 2013. – 142 с.
14. Халевинская Е. Д. Мировая экономика и международные экономические отношения : учебник / Е. Д. Халевинская. – М. : Экономика, 2004. – 303 с.

REFERENCES

- Grishkina, M. V. *Istoriia Udmurtii. Pervaia polovina XIX veka* [History of Udmurtia. The first half of the nineteenth century]. Izhevsk: Udmurtiia, 2010.
- Kapitonova, O. A. *Ekologiya Udmurtskoy respubliki* [Ecology of the Udmurt Republic]. Izhevsk: Udmurtskiy universitet, 2013.

Khalevinskaiia, E. D. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye ekonomicheskie otnosheniia* [World economics and international economic relations]. Moscow: Ekonomist, 2004.

Pavlov, K. V. *Intensifikatsiia ekonomiki v usloviakh neopredelennosti rynochnoy sredy* [Intensification of the economy in the face of uncertainty of the market environment]. Moscow: Magistr, 2007.

Pavlov, K. V. *Modernizatsiia i innovatsionnoe razvitie ekonomiki na raznykh urovniakh upravlencheskoy ierarkhii* [Modernization and innovative development of the economy at different levels of the administrative hierarchy]. Izhevsk: Institut kompiuternykh issledovaniy, 2014.

Pichugin, B. "Import kapitala: mirovoy opyt i praktika Rossii" [Imports of capital: world experience and practice in Russia]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia*, no. 12 (1996): 43-49.

Prokofev, K. Yu. "Innovatsionnyu potentsial regiona: sushchnost, struktura" [The innovative potential of the region: the nature, structure]. *Regionalnaia ekonomika: teoriia i praktika*, no. 30 (2013): 12-19.

Rube, V. A. *Malyy biznes: istoriia, teoriia, praktika* [Small Business: History, Theory, Practice]. Moscow: TEIS, 2000.

Selin, V. S. "Rol prognozirovaniia v formirovani strategii regionalno-go razvitiia" [The role of forecasting in the formation of a regional development strategy]. *Problemy prognozirovaniia*, vol. 117, no. 6 (2009): 95-104.

Selin, V. S. "Severnye regiony Rossii: ekonomicheskaia dinamika i problemy razvitiia" [The northern regions of Russia: economic dynamics and development problems]. *Region: ekonomika i sotsiologiia*, no. 4 (2011): 3-18.

Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie slavianskikh stran SNG: sravnitel'nyy analiz [Socio-economic development of the Slavic CIS countries: a comparative analysis]. Izhevsk: Mitra, 2012.

Stroeva, O. A. *Razvitie innovatsionnoy deiatel'nosti v regione: teoriia, metodologiia i praktika* [Development of innovative activity in the region: theory, methodology and practice]. Tambov: TGU, 2013.

Zhemchuzhnikova, A. V. et al. *Gosudarstvennoe finansirovanie nauchno-tekhnicheskogo progressa v razvitykh kapitalisticheskikh stranakh* [Public funding of scientific and technical progress in the developed capitalist countries]. Moscow: Finansy i statistika, 1989.

Zasukhin, A. T. *Intensifikatsiia proizvodstva* [Intensification of production]. Moscow: Ekonomika, 1975.

УДК 331.108

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

© 2014 ЧЕРНЯЄВА А. О.

УДК 331.108

Черняєва А. О. Проблеми формування та розвитку робітничих кадрів на регіональному рівні

Метою статті є виявлення проблем формування та розвитку робітничих кадрів на регіональному рівні та обґрунтування шляхів їх вирішення. На основі проведеного кластерного аналізу виявлено ключові характеристики, які відрізняють регіони України за рівнем формування та розвитку робітничих кадрів. Окрім цього, було виділено такі кластери: за формуванням – кластер із найвищим рівнем із недосконалою системою первинної професійної підготовки, кластер із високим рівнем і найкращою системою первинної професійної підготовки, кластери із середнім, низьким і найнижчим рівнями; за розвитком – кластер із найбільшим рівнем особливо за підсистемою підвищення кваліфікації, кластери із високим середнім, низьким і найнижчим рівнями. Розподіл досліджуваних регіонів України за рівнем формування та рівнем розвитку робітничих кадрів дозволив сформувати такі сегменти: малочисельний сегмент з високим і дуже високим рівнями формування та розвитку робітничих кадрів, найменший сегмент із середнім рівнем досліджуваних ознак, чисельний сегмент аутсайдерів – регіонів з низькими та дуже низькими показниками.

Ключові слова: формування робітничих кадрів, розвиток робітничих кадрів, кластерний аналіз, кластер, регіон.

Рис.: 3. **Бібл.:** 8.

Черняєва Анна Олександрівна – аспірантка, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: anna2588@bk.ru

УДК 331.108

Черняєва А. А. Проблемы формирования и развития рабочих кадров на региональном уровне

Целью статьи является выявление проблем формирования и развития рабочих кадров на региональном уровне и обоснование путей их решения. На основе проведенного кластерного анализа выявлены ключевые характеристики, которые отличают регионы Украины по уровню формирования и развития рабочих кадров. Кроме этого, были выделены следующие кластеры: по формированию – кластер с самым высоким уровнем с несовершенной системой первичной профессиональной подготовки, кластер с высоким уровнем и лучшей системой первичной профессиональной подготовки, кластеры со средним, низким и наиболее низким уровнями; по развитию – кластер с наибольшим уровнем особенно подсистемы повышения квалификации, кластеры с высоким средним, низким и наиболее низким уровнями. Распределение исследуемых регионов Украины по уровню формирования и уровню развития рабочих кадров позволило сформировать следующие сегменты: немногочисленный сегмент с высоким и очень высоким уровнями формирования и развития рабочих кадров, наименьший сегмент со средним уровнем исследуемых признаков, многочисленный сегмент аутсайдеров – регионов с низкими и очень низкими показателями.

Ключевые слова: формирование рабочих кадров, развитие рабочих кадров, кластерный анализ, кластер, регион.

Рис.: 3. **Библ.:** 8.

Черняєва Анна Александровна – аспірантка, Науково-дослідницький центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Госпром, 7 під'їзд, 8 етаж, Харків, 61022, Україна)

E-mail: anna2588@bk.ru

UDC 331.108

Chernyayeva A. O. Problems of Formation and Development of the Regular Labor Force at the Regional Level

The article is aimed at identifying the problems of formation and development of the regular labor force at the regional level as well as grounding of solutions. Based on cluster analysis, the key characteristics were identified, that distinguish regions of Ukraine in the level of formation and development of regular labor force. In addition, the following clusters were highlighted: in the formation – the highest level cluster with the imperfect system of the initial professional training, the high level cluster with a better system of the initial professional training, the medium, low, and the lowest level clusters; in the development – the highest level cluster, especially in the subsystem of the advanced training, the high-average, low and the lowest level clusters. The distribution of the Ukrainian regions in terms of the formation and the development of regular labor force allowed to form the following segments: small segment with the high and very high levels of formation and development of regular labor force, the smallest segment with the average level of the studied signs, the large segment of the outsiders – regions with the low and very low indicators.

Key words: formation of regular labor force, regular labor force development, cluster analysis, cluster, region.

Рис.: 3. **Bibl.:** 8.

Chernyayeva Anna O. – Postgraduate Student, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyid, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: anna2588@bk.ru

Khalevinskaiia, E. D. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye ekonomicheskie otnosheniia* [World economics and international economic relations]. Moscow: Ekonomist, 2004.

Pavlov, K. V. *Intensifikatsiia ekonomiki v usloviakh neopredelennosti rynochnoy sredy* [Intensification of the economy in the face of uncertainty of the market environment]. Moscow: Magistr, 2007.

Pavlov, K. V. *Modernizatsiia i innovatsionnoe razvitie ekonomiki na raznykh urovniakh upravlencheskoy ierarkhii* [Modernization and innovative development of the economy at different levels of the administrative hierarchy]. Izhevsk: Institut kompiuternykh issledovaniy, 2014.

Pichugin, B. "Import kapitala: mirovoy opyt i praktika Rossii" [Imports of capital: world experience and practice in Russia]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia*, no. 12 (1996): 43-49.

Prokofev, K. Yu. "Innovatsionnyu potentsial regiona: sushchnost, struktura" [The innovative potential of the region: the nature, structure]. *Regionalnaia ekonomika: teoriia i praktika*, no. 30 (2013): 12-19.

Rube, V. A. *Malyy biznes: istoriia, teoriia, praktika* [Small Business: History, Theory, Practice]. Moscow: TEIS, 2000.

Selin, V. S. "Rol prognozirovaniia v formirovani strategii regionalno-go razvitiia" [The role of forecasting in the formation of a regional development strategy]. *Problemy prognozirovaniia*, vol. 117, no. 6 (2009): 95-104.

Selin, V. S. "Severnye regiony Rossii: ekonomicheskaia dinamika i problemy razvitiia" [The northern regions of Russia: economic dynamics and development problems]. *Region: ekonomika i sotsiologiia*, no. 4 (2011): 3-18.

Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie slavianskikh stran SNG: sravnitel'nyy analiz [Socio-economic development of the Slavic CIS countries: a comparative analysis]. Izhevsk: Mitra, 2012.

Stroeva, O. A. *Razvitie innovatsionnoy deiatel'nosti v regione: teoriia, metodologiia i praktika* [Development of innovative activity in the region: theory, methodology and practice]. Tambov: TGU, 2013.

Zhemchuzhnikova, A. V. et al. *Gosudarstvennoe finansirovanie nauchno-tekhnicheskogo progressa v razvitykh kapitalisticheskikh stranakh* [Public funding of scientific and technical progress in the developed capitalist countries]. Moscow: Finansy i statistika, 1989.

Zasukhin, A. T. *Intensifikatsiia proizvodstva* [Intensification of production]. Moscow: Ekonomika, 1975.

УДК 331.108

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

© 2014 ЧЕРНЯЄВА А. О.

УДК 331.108

Черняєва А. О. Проблеми формування та розвитку робітничих кадрів на регіональному рівні

Метою статті є виявлення проблем формування та розвитку робітничих кадрів на регіональному рівні та обґрунтування шляхів їх вирішення. На основі проведеного кластерного аналізу виявлено ключові характеристики, які відрізняють регіони України за рівнем формування та розвитку робітничих кадрів. Окрім цього, було виділено такі кластери: за формуванням – кластер із найвищим рівнем із недосконалою системою первинної професійної підготовки, кластер із високим рівнем і найкращою системою первинної професійної підготовки, кластери із середнім, низьким і найнижчим рівнями; за розвитком – кластер із найбільшим рівнем особливо за підсистемою підвищення кваліфікації, кластери із високим середнім, низьким і найнижчим рівнями. Розподіл досліджуваних регіонів України за рівнем формування та рівнем розвитку робітничих кадрів дозволив сформувати такі сегменти: малочисельний сегмент з високим і дуже високим рівнями формування та розвитку робітничих кадрів, найменший сегмент із середнім рівнем досліджуваних ознак, чисельний сегмент аутсайдерів – регіонів з низькими та дуже низькими показниками.

Ключові слова: формування робітничих кадрів, розвиток робітничих кадрів, кластерний аналіз, кластер, регіон.

Рис.: 3. **Бібл.:** 8.

Черняєва Анна Олександрівна – аспірантка, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: anna2588@bk.ru

УДК 331.108

Черняєва А. А. Проблемы формирования и развития рабочих кадров на региональном уровне

Целью статьи является выявление проблем формирования и развития рабочих кадров на региональном уровне и обоснование путей их решения. На основе проведенного кластерного анализа выявлены ключевые характеристики, которые отличают регионы Украины по уровню формирования и развития рабочих кадров. Кроме этого, были выделены следующие кластеры: по формированию – кластер с самым высоким уровнем с несовершенной системой первичной профессиональной подготовки, кластер с высоким уровнем и лучшей системой первичной профессиональной подготовки, кластеры со средним, низким и наиболее низким уровнями; по развитию – кластер с наибольшим уровнем особенно подсистемы повышения квалификации, кластеры с высоким средним, низким и наиболее низким уровнями. Распределение исследуемых регионов Украины по уровню формирования и уровню развития рабочих кадров позволило сформировать следующие сегменты: немногочисленный сегмент с высоким и очень высоким уровнями формирования и развития рабочих кадров, наименьший сегмент со средним уровнем исследуемых признаков, многочисленный сегмент аутсайдеров – регионов с низкими и очень низкими показателями.

Ключевые слова: формирование рабочих кадров, развитие рабочих кадров, кластерный анализ, кластер, регион.

Рис.: 3. **Библ.:** 8.

Черняєва Анна Александровна – аспірантка, Науково-дослідницький центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Госпром, 7 під'їзд, 8 етаж, Харків, 61022, Україна)

E-mail: anna2588@bk.ru

UDC 331.108

Chernyayeva A. O. Problems of Formation and Development of the Regular Labor Force at the Regional Level

The article is aimed at identifying the problems of formation and development of the regular labor force at the regional level as well as grounding of solutions. Based on cluster analysis, the key characteristics were identified, that distinguish regions of Ukraine in the level of formation and development of regular labor force. In addition, the following clusters were highlighted: in the formation – the highest level cluster with the imperfect system of the initial professional training, the high level cluster with a better system of the initial professional training, the medium, low, and the lowest level clusters; in the development – the highest level cluster, especially in the subsystem of the advanced training, the high-average, low and the lowest level clusters. The distribution of the Ukrainian regions in terms of the formation and the development of regular labor force allowed to form the following segments: small segment with the high and very high levels of formation and development of regular labor force, the smallest segment with the average level of the studied signs, the large segment of the outsiders – regions with the low and very low indicators.

Key words: formation of regular labor force, regular labor force development, cluster analysis, cluster, region.

Рис.: 3. **Bibl.:** 8.

Chernyayeva Anna O. – Postgraduate Student, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: anna2588@bk.ru

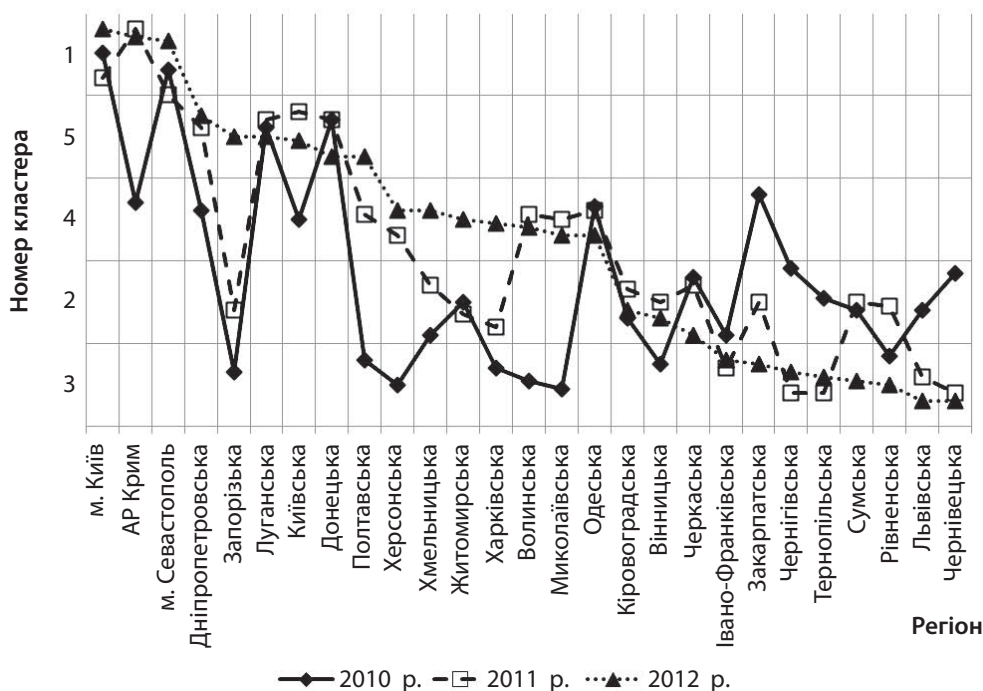
Забезпечення виробництва робітничими кадрами високої кваліфікації є одним із першочергових завдань стратегії сталого розвитку України. Але низький рівень зацікавленості робітничих кадрів у покращенні виробничих результатів діяльності, відсутність налагодженого зв'язку між промисловими підприємствами, професійними навчальними закладами та регіональними центрами зайнятості, недофінансування професійного навчання на виробництві вказують на існування проблем у сфері формування та розвитку робітничих кадрів. Враховуючи це, набувають особливої актуальності питання ґрунтовного аналізу існуючих проблем формування та розвитку робітничих кадрів у регіональному розрізі.

Дослідженню питань формування та розвитку робітничих кадрів присвячено праці вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких М. Бахтін [1], М. Дрозач [2], В. Колпаков [3], Ю. Одегов [4], А. Орлова [5], А. Петрова [6], В. Савченко [7], В. Якобінчук [8] та інші. З іншого боку, аналіз науково-практичних напрацювань дозволяє акцентувати увагу на неоднозначності деяких аспектів щодо особливостей формування та розвитку робітничих кадрів і виявлення існуючих проблем на регіональному рівні. Тому метою даної статті є окреслення проблем формування та розвитку робітничих кадрів на регіональному рівні та обґрунтування шляхів їх вирішення. Об'єкт: процеси формування та розвитку робітничих кадрів.

Ключовим етапом аналізу формування та розвитку робітничих кадрів є отримання комплексної оцінки, яка дозволить визначити існуючі проблеми в досліджуваній області. На основі проведеного кластерного аналізу було виявлено ключові характеристики, які відрізняють

регіони України за рівнем формування та розвитку робітничих кадрів. Так, на рис. 1 представлено відношення регіонів України за досліджувані роки до отриманих кластерів за рівнем формування робітничих кадрів.

Аналіз рис. 1 дозволяє зробити такі висновки. По-перше, у цілому за обраний період має місце значна динаміка переміщення більшості регіонів із одного кластера в інший. Варто зауважити таку тенденцію: сформувалася група регіонів із відчутною позитивною та негативною динамікою. Найсприятливіша ситуація склалася в м. Києві, м. Севастополі та АР Крим, хоча в останньому на початку дослідження формування робітничих кадрів було на середньому рівні. Наступну групу формують такі області: Дніпропетровська, Київська, Луганська, Донецька. Ці області за досліджуваний період знаходилися переважно в кластері із середнім і високим рівнем формування робітничих кадрів і найкращою системою первинної професійної підготовки. Найліпшим варто визнати 2010 р. із незначним погіршенням у 2011 р. Найбільш стала ситуація у Донецькій та Луганській областях, що відображає високу залежність регіонального ринку праці робітничих кадрів від галузей промисловості, які домінують в цих регіонах: добувна промисловість та металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів, енергетика. З одного боку, це відображення стійких зв'язків, з іншого – незначні зміни на ринках відповідної продукції можуть суттєво відобразитися на діяльності підприємств зазначених сфер, що призведе до відчутних коливань на регіональних ринках праці. Усе ж варто зауважити, що на чотири вищезазначені області приходить 44% загальноукраїнського обсягу реалізації промислової продукції України. А саме в цих регіонах має місце

Умовні позначення: 1 – кластер із найвищим рівнем формування робітничих кадрів із недосконалою системою первинної професійної підготовки; 5 – кластер із високим рівнем формування робітничих кадрів і найкращою системою первинної професійної підготовки; 4 – кластер із середнім рівнем формування робітничих кадрів; 2 – кластер із низьким рівнем формування робітничих кадрів, 3 – кластер із найнижчим рівнем формування робітничих кадрів.

Рис. 1. Розподіл регіонів за рівнем формування робітничих кадрів

найкраща система первинної професійної підготовки. Отже, можна стверджувати, що цей факт обумовлений високим рівнем розвитку промисловості.

Групу флагманів промислового виробництва доповнюють Полтавська та Запорізька області, на які припадає близько 13% загального обсягу по Україні. На відміну від попередніх тут спостерігається значна динаміка – переміщення з кластера з найнижчим рівнем до середнього (низького в Запорізькій обл.), потім – до середнього, а у 2012 р. – до високого. Це відображає більш поступові тенденції відновлення працездатності підприємств після кризи та характерні для них зміни ринку праці.

Наступна група підприємств (Херсонська, Хмельницька, Житомирська, Харківська, Волинська та Миколаївська обл.) характеризується суттєвою позитивною динамікою – усі ці регіони із кластера з найнижчим рівнем (крім Житомирської) перемістилися до кластера із середнім рівнем формування робітничих кадрів. Це обумовлено різними тенденціями: підвищенням рівня первинної професійної підготовки (у Хмельницькій і Житомирській областях), збільшенням складової «оцінка, планування та прогнозування потреби в працівниках» (у Харківській обл.), покращенням пошуку кандидатів і добору робітників на вакантні робочі місця (Херсонська, Миколаївська і Волинська області).

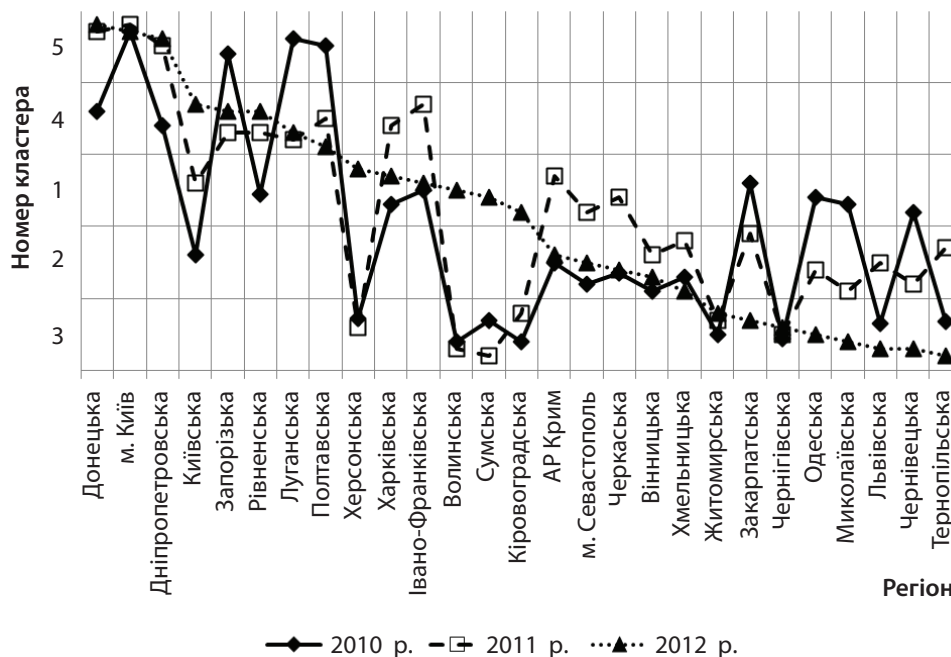
В Одеській обл. за весь період дослідження має місце середній рівень формування робітничих кадрів. На жаль, усі інші регіони України відрізняються низьким і дуже низьким рівнями формування робітничих кадрів. Особливо негативною тенденцією є те, що в більшості з цих регіонів на початок дослідження рівень був вищий, ніж на кінець. Закарпатська обл. поступово перемістила-

ся з кластера із середнім рівнем до кластера з низьким і дуже низьким, що переважно обумовлено суттєвим зниженням рівня первинної професійної підготовки. Чернігівська, Тернопільська, Львівська та Чернівецька з кластерів із середнім рівнем у 2010 р. перемістилися до найнижчого у 2012 р. через загальне погіршення стану ринку праці, що спровокувало зниження рівня прогнозування та планування потреби в персоналі. У цілому, у цій групі аутсайдерів необхідно комплексно вдосконалювати механізм функціонування регіонального ринку праці, особливо в аспектах планування потреби в персоналі та первинній професійній підготовці. На рис. 2 надано розподіл регіонів за рівнем розвитку робітничих кадрів.

Порівнюючи ці два розподіли, можна відзначити, що в деяких регіонах ситуація є подібною, але в більшості стан справ не співпадає, що свідчить про наявність дисбалансу між формуванням і розвитком робітничих кадрів.

Так, абсолютним лідером залишається м. Київ, яке за досліджуваний період знаходилося у кластері з найбільшим середнім значенням всіх складових з особливо високим значенням за підсистемою підвищення кваліфікації та професійною перепідготовкою. Сприятлива ситуація в Донецькій та Дніпропетровській областях, які у 2011 р. з кластера з високим рівнем розвитку перемістилися до найвищого, де закріпилися на наступний рік. Стала позитивна динаміка має місце в Київській області, яка з кластера з низьким рівнем перемістилася у 2011 р. до кластера із середнім рівнем, а потім – з високим.

Це обумовлено збільшенням значень складових стимулювання робітничих кадрів і підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки за рахунок збіль-

Умовні позначення: 5 – кластер із найбільшим середнім значенням всіх складових з особливо високим значенням за підсистемою підвищення кваліфікації та професійною перепідготовкою; 4 – високий рівень розвитку робітничих кадрів; 1 – середній рівень розвитку робітничих кадрів з низьким вивільненням працівників; 2 – кластер із низьким рівнем розвитку робітничих кадрів, 3 – кластер із найнижчим рівнем розвитку робітничих кадрів.

Рис. 2. Розподіл регіонів за рівнем розвитку робітничих кадрів

шення кількості працівників, які підвищили кваліфікацію за професійними групами, на виробництві, яких навчено новим професіям, і збільшення заробітної плати: основної та додаткової, надбавок, доплат і премій. Натомість у Запорізькій обл. спостерігається погіршення ситуації у 2011 р. порівняно з 2010 р., через що підприємство з кластера з найвищим рівнем розвитку персоналу перемістилося до кластера із середнім. Така ж ситуація в Луганській та Полтавській областях. Протилежна ситуація склалася в Рівненській області, яка з кластера із середнім рівнем перемістилася до кластера з високим.

Окрему групу склали такі регіони: Херсонська, Волинська, Сумська, Кіровоградська області, які з кластера з найнижчим рівнем розвитку робітничих кадрів перемістилися до кластера із середнім. Такі значні зміни обумовлені збільшенням значення таких складових, як: соціальний розвиток робітників та їх вивільнення. Це обумовлено переважно впливом саме соціального розвитку, оскільки внесок цієї складової в розподіл регіонів за рівнем розвитку робітничих кадрів є значно більшим, ніж вивільнення працівників.

Близькі ситуації склалися в таких областях, як: Харківська та Івано-Франківська області, а також АР Крим, м. Севастополь та Черкаська обл. У перших двох у 2011 р. рівень збільшився до високого із середнього, а потім у 2012 р. повернувся до середнього. В інших трьох регіонах у 2011 р. рівень збільшився до середнього з низького, а у 2012 р. знову ж таки повернувся до попереднього рівня. Така ситуація в Харківській та Івано-Франківській областях обумовлена значним збільшенням значення складової «підвищення кваліфікації та професійна перепідготовка» у 2011 р., чому сприяло збільшення кількості робітників і технічних службовців, які пройшли підвищення кваліфікації. У трьох інших регіонах така ситуація склалася через збільшення підготовки кадрів у 2011 р. та зменшення рівня соціального розвитку у 2012 р.

Стабільно низьким рівнем розвитку робітничих кадрів відрізняються Вінницька та Хмельницька обл., а абсолютними аутсайдерами є Житомирська та Чернігівська обл., оскільки в них протягом всього періоду дослідження має місце найнижчий рівень розвитку. Це свідчить про відсутність дієвих інструментів розвитку робітничих кадрів, особливо мало уваги приділяється стимулюванню та підвищенню кваліфікації.

В інших регіонах також склалася несприятлива ситуація з розвитком робітничих кадрів. Так, у Закарпатській, Одеській, Миколаївській та Чернівецькій областях спостерігається поступове зниження рівня розвитку, що проявилось в переміщенні цих регіонів із середнього рівня до низького у 2011 р. і найнижчого – у 2012 р. Подібна ситуація і у Львівській та Тернопільській областях з тією різницею, що там мав місце найнижчий рівень у 2010 р., який покращився у 2011 р., а потім знову змістився до найнижчого. Така ситуація обумовлена скороченням фінансування програм розвитку робітничих кадрів, більш помірним збільшенням оплати праці порівняно з іншими регіонами України та високим рівнем вивільнення робітників. У цілому, у по-

ловині регіонів України склалася несприятлива ситуація з розвитком робітничих кадрів, оскільки вони знаходяться в кластері з низьким і найнижчим рівнем.

Наступним етапом є співставлення рівня формування робітничих кадрів в окремих регіонах та їх рівня розвитку за 2010 – 2012 рр. На рис. 3 представлено розподіл регіонів за рівнем формування та розвитку робітничих кадрів у 2012 р.

Як видно з рис. 3, у цілому розподіл підприємств свідчить про несприятливу ситуацію із формуванням і розвитком робітничих кадрів, адже у вісім квадрантів, яким відповідають кластери з високим і найвищим рівнем досліджених ознак, потрапили лише 7 регіонів: Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Київська, Запорізька, Полтавська області та м. Київ, яке стало абсолютним лідером дослідження за даний період.

У центральному квадранті знаходяться три регіони: Херсонська, Харківська та Волинська області, в яких для поліпшення ситуації необхідно реалізувати систему заходів як з формування, так і з розвитку персоналу, особливо у сфері стимулювання та підвищення кваліфікації, оскільки саме ці складові мають вирішальний вплив на розподіл підприємств між кластерами.

Місто Севастополь та АР Крим увійшли до сектора з найвищим рівнем формування із недосконалою системою первинної професійної підготовки та з низьким рівнем розвитку робітничих кадрів, що свідчить про високу неврівноваженість між формуванням і розвитком кадрів. У цих регіонах не приділяється достатньо уваги саме розвитку кадрів, а недосконала система первинної професійної підготовки це підтверджує.

Таким чином, можна стверджувати, що для вирівнювання формування та розвитку робітничих кадрів варто зосередитися саме на підготовці та перепідготовці фахівців. Дуже великий розкид значень у Рівненській області, де має місце найнижчий рівень формування робітничих кадрів і високий рівень їх розвитку. Такий дисбаланс відображає ту ситуацію, що зазначений регіон є переважно реципієнтом робітничих кадрів, тобто в цей регіон більше мігрує кадрів з інших, що і обумовлює таку ситуацію. Тому для підтримки симетрії регіонального ринку праці доречно приділити більше уваги плануванню та прогнозуванню та первинній професійній підготовці.

Хмельницька область у 2012 р. увійшла до сектора із середнім рівнем формування та низьким рівнем розвитку робітничих кадрів, що свідчить про несприятливу ситуацію на ринку праці. Найбільшої уваги вимагає розробка заходів із стимулювання персоналу, що дозволить значно підвищити рівень розвитку робітничих кадрів. Зворотна ситуація в Кіровоградській області, де середній рівень розвитку робітничих кадрів супроводжується низьким рівнем їх формування, що вимагає реалізації комплексу заходів, особливо щодо первинної професійної підготовки.

Івано-Франківська та Сумська області увійшли до сектора з найнижчим рівнем підготовки та середнім рівнем розвитку робітничих кадрів, що пов'язано переважно зі скороченням чисельності навчальних закладів, які ведуть відповідну професійну підготовку, і недоско-

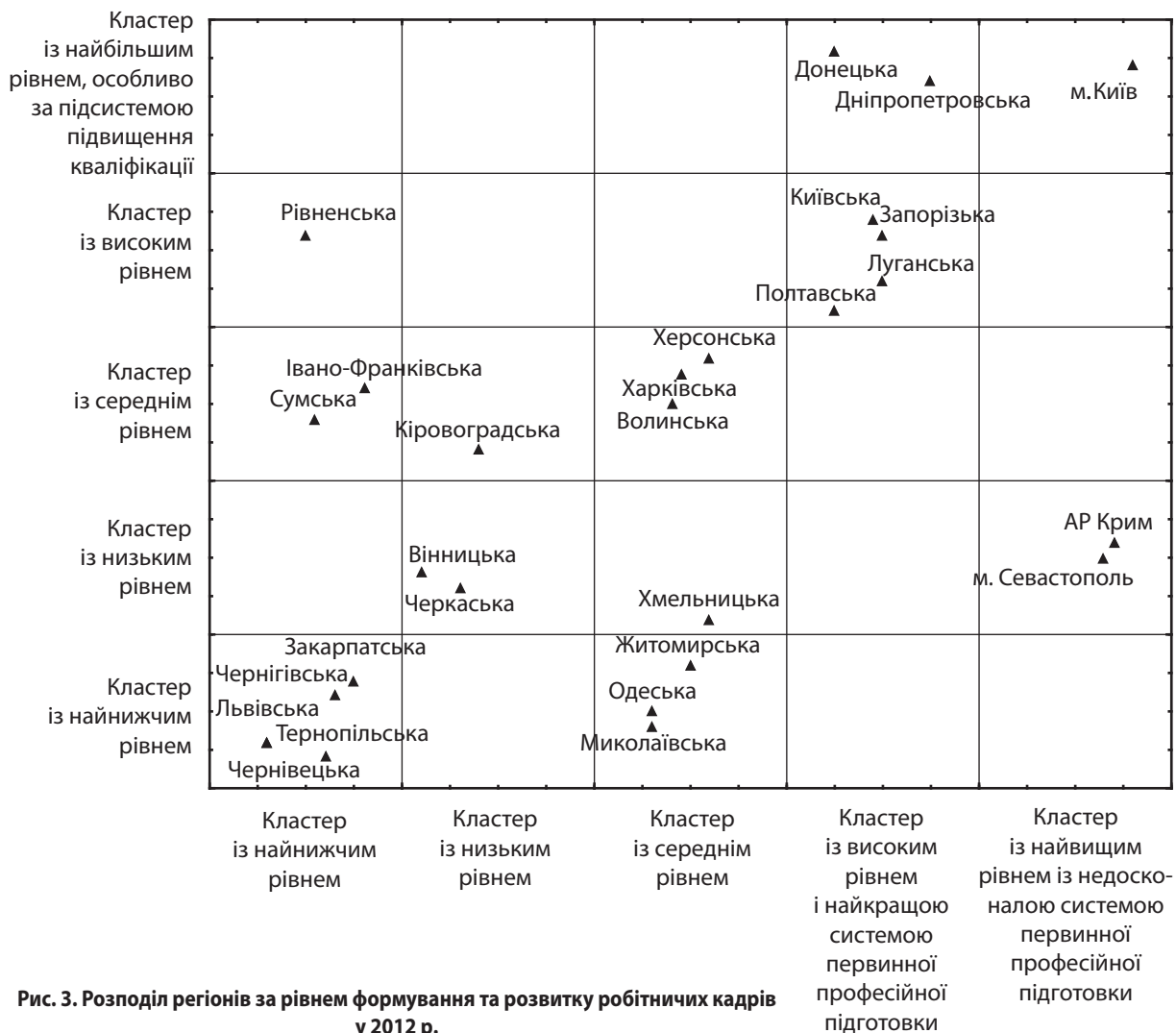

Рис. 3. Розподіл регіонів за рівнем формування та розвитку робітничих кадрів у 2012 р.

налою системою прогнозування та планування кількості кадрів. Враховуючи відчутну потребу в робітничих кадрах, це стимулює приток фахівців із інших регіонів, які проходять належну перепідготовку та підвищення кваліфікації. На жаль, недостатньо високий рівень заробітної плати не дозволяє зазначеним регіонам увійти до груп із вищим рівнем розвитку. Отже, для покращення ситуації необхідно підтримувати та розвивати систему професійно-технічних училищ і коледжів.

Усі інші регіони (7 областей України) увійшли до сектора аутсайдерів, тобто регіонів із низьким і найнижчим рівнями формування та розвитку робітничих кадрів. У цих районах необхідно реалізовувати комплексний підхід щодо поліпшення стану ринку праці, який повинен включати такі напрями, як: прогнозування та планування потреби в кадрах, первинна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів, удосконалення системи стимулювання персоналу та вивільнення працівників.

У ракурсі дослідження динаміки переміщення регіонів на запропонованій матриці необхідно визначити, що позитивною тенденцією відмітилися Полтавська, Київська та Запорізька області, які у 2012 р. поступово перемістилися до квадранта з високим рівнем формування та розвитку робітничих кадрів, вирівнявши дис-

баланс, який мав місце у 2010 р., а також Харківська, Волинська та Херсонська області, які до 2012 р. перемістилися до центру матриці, що свідчить про поступову реалізацію заходів із збільшення кількості підготовлених робітничих кадрів відповідно до потреб народного господарства. Незважаючи на цю динаміку, в Івано-Франківській, Хмельницькій, Житомирській, Одеській, Сумській, Кіровоградській та Миколаївській областях за весь досліджуваний період з 2010 по 2012 рр. склалася несприятлива ситуація, що приводить до значного відтоку робітничих кадрів в інші області та провокує асиметрію регіональних ринків праці.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розподіл регіонів на п'ять груп відповідно до середнього значення досліджуваних складових дозволив дати характеристику кожному кластеру. Таким чином, було виділено такі кластери: за формуванням – кластер із найвищим рівнем із недосконалою системою первинної професійної підготовки, кластер із високим рівнем і найкращою системою первинної професійної підготовки, кластери із середнім, низьким і найнижчим рівнями; за розвитком – кластер із найбільшим рівнем особливо за підсистемою підвищення кваліфікації, кластери із високим середнім, низьким і найнижчим рівнями.

Позиціонування регіонів на матриці розміщення відповідно віднесенню до кожного кластера за кожний рік дослідження дозволив розподілити всі регіони України на сегменти: нечисельний сегмент з високим і дуже високим рівнями формування та розвитку робітничих кадрів, до якого варто віднести м. Київ, Донецьку, Дніпропетровську, Луганську, Київську, Запорізьку та Полтавську області; найменший сегмент із середнім рівнем досліджуваних ознак – це Харківська, Волинська та Херсонська області; чисельний сегмент аутсайдерів – регіонів з низькими та дуже низькими показниками – це Вінницька, Черкаська, Закарпатська, Чернігівська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька області. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бахтін М. І.** Організаційно-технічні аспекти підготовки сучасних робітничих кадрів: історія і сучасність / М. І. Бахтін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/jornel/M_59/Bahtin.pdf
2. **Дрозач М.** Професійне навчання персоналу на виробництві: перспективи інноваційного розвитку / М. Дрозач // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 6. – С. 35 – 38.
3. **Колпаков В.** Управление развитием персонала / В. Колпаков // Персонал. – 2004. – № 11. – С. 64 – 69.
4. **Одегов Ю. Г.** Управление персоналом в структурно-логических схемах : учебник / Ю. Г. Одегов. – М. : Академический проект, 2005. – 1088 с.
5. **Орлова А. А.** Стимулювання розвитку системи професійного навчання робітничих кадрів в Україні / А. А. Орлова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.masters.donntu.edu.ua/2013/iem/polytsia/library/article6.htm>
6. **Петрова Т.** Професійний розвиток працівників: проблеми стимулювання персоналу та заінтересованості роботодавців / Т. Петрова // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 2. – С. 26 – 34.
7. **Савченко В. А.** Організаційно-економічні аспекти професійного навчання на виробництві : монографія / В. А. Савченко. – К. : Видавництво Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, 2012. – 172 с.
8. **Якобінчук В.** Актуальні питання професійної підготовки кваліфікованих робітничих кадрів / В. Якобінчук // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 8. – С. 40 – 45.

REFERENCES

- Bakhtin, M. I. "Orhanizatsiino-tekhnichni aspekty pidhotovky suchasnykh robitnychykh kadriv: istoriia i suchasnist" [Organizational and technical aspects of the modern workforce: past and present]. http://www.filosof.com.ua/jornel/M_59/Bahtin.pdf
- Drozach, M. "Profesiine navchannia personalu na vyrobnytsvii: perspektyvy innovatsiinoho rozvytku" [Vocational training at work: perspectives of innovation development]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 6 (2011): 35-38.
- Kolpakov, V. "Upravlenie razvitiem personala" [Managing the development of staff]. *Personal*, no. 11 (2004): 64-69.
- Odegov, Yu. G. *Upravlenie personalom v strukturno-logicheskikh skhemakh* [Personnel management in the structural logic circuits]. Moscow: Akademicheskii projekt, 2005.
- Orlova, A. A. "Stymuliuвання rozvytku systemy profesiinoho navchannia robitnychykh kadriv v Ukraini" [Promote the development of vocational training the workforce in Ukraine]. <http://www.masters.donntu.edu.ua/2013/iem/polytsia/library/article6.htm>
- Petrova, T. "Profesiinyi rozvytok pratsivnykiv: problemy stymuliuвання personalu ta zainteresovanosti robotodavtsiv" [Professional development of staff, encouraging staff problems and interest of employers]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 2 (2010): 26-34.
- Savchenko, V. A. *Orhanizatsiino-ekonomichni aspekty profesiinoho navchannia na vyrobnytsvii* [Organizational and economic aspects of professional training in the workplace]. Kyiv: Vydavnytstvo Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy, 2012.
- Yakobinchuk, V. "Aktualni pytannia profesiinoi pidhotovky kvalifikovanykh robitnychykh kadriv" [Current issues of training skilled workers]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 8 (2008): 40-45.

МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ІНТЕГРОВАНИХ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ІНВЕСТУВАННЯ

© 2014 СИГАЄВА Т. Є.

УДК 658.14/17

Сигаєва Т. Є. Методичні положення щодо використання інструментів інтегрованих маркетингових комунікацій у процесі інвестування

Основна ідея інформаційної взаємодії щодо інвестиційної діяльності полягає в тому, що об'єктом управління є відношення (комунікації) з партнерами. Інформаційні комунікації є вузьким поняттям, складовою інформаційної взаємодії, оскільки в процесі інвестування реалізуються не тільки комунікаційні потоки, але й інформаційні. Узагальнюючи існуюче уявлення про інформаційну взаємодію, можна зазначити, що вона є процесом обміну інформацією між двома або більше суб'єктами з метою зміни уявлень хоча б про одного з них, універсальною формою руху, розвитку й визначає існування суб'єктів, що обмінюються інформацією.

Ключові слова: інформаційна взаємодія, комунікація, інформація, інвестування, інвестор.

Бібл.: 7.

Сигаєва Тетяна Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки, організації та планування діяльності підприємства, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Sigaeva31@mail.ru

УДК 658.14/17

UDC 658.14/17

Сигаєва Т. Е. Методические положения относительно использования инструментов интегрированных маркетинговых коммуникаций в процессе инвестирования

Основная идея информационного взаимодействия относительно инвестиционной деятельности заключается в том, что объектом управления являются отношения (коммуникации) с партнерами. Информационные коммуникации являются узким понятием, составляющей информационного взаимодействия, поскольку в процессе инвестирования реализуются не только коммуникационные потоки, но и информационные. Обобщая существующие представления об информационном взаимодействии, можно отметить, что оно является процессом обмена информацией между двумя или более субъектами с целью изменения представлений хотя бы об одном из них, универсальной формой движения, развития и определяет существование субъектов, обменивающихся информацией.

Ключевые слова: информационное взаимодействие, коммуникация, информация, инвестирование, инвестор.

Библ.: 7.

Сигаєва Тетяна Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки, організації та планування діяльності підприємства, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Sigaeva31@mail.ru

Sihaieva T. Ye. Methodical Provisions on the Use of Tools for the Integrated Marketing Communications in the Process of Investment

The basic idea of the information exchange concerning investment activities is that relations (communications) with partners are viewed as a management object. The information communications is the narrow concept, a component of the information exchange, because in the process of investment not only communication flows, but also information flows are realized. Summarizing the existing conceptions of the information exchange, it can be noted that it is the process of information interaction between two or more subjects in order to change their views, or at least for one of them, an universal form of movement and development, which determines the existence of subjects of the information exchange.

Key words: information exchange, communication, information, investment, investor.

Bibl.: 7.

Sihaieva Tetiana Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics, Organization and Planning of the Company, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: Sigaeva31@mail.ru

Основною метою сучасної інвестиційної діяльності в Україні є забезпечення розвитку економіки на основі інтенсифікації з послідовним скороченням витрат на екстенсивне зростання виробничого потенціалу, збільшення вкладень у високі технології, створення прогресивної структури основних виробничих фондів підприємств, у досягненні чого важливу роль відіграє інформаційна взаємодія підприємств із суб'єктами зовнішнього середовища взагалі й безпосередньо з інвесторами зокрема.

Інформаційна взаємодія, побудована з урахуванням стратегій організаційної поведінки, має більші шанси на успіх, оскільки дозволяє формалізувати окремі аспекти слабкоформалізованих інвестиційних процесів. Тому виникає потреба в дослідженні теоретико-практичних проблем побудови, впровадження і використання інтегрованих комунікацій, яким присвячена значна кількість публікацій зарубіжних і вітчизняних

авторів [4; 5; 6]. Проте в них розглядаються питання загального характеру, що розкривають можливості їх застосування до всього бізнес-процесу без урахування особливостей його окремих складових, насамперед у процесі інвестування.

Застосування комплексних програм взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем на основі сукупного використання всіх доцільних видів комунікацій з урахуванням їх переваг, тобто інтегрованих комунікацій, дозволить:

- ✦ зменшити його транзакційні витрати на залучення і використання інвестиційних ресурсів, що є особливо важливою проблемою для підприємств, чутливих до значних витрат і фінансово нестійких;
- ✦ позитивно впливати на закріплення прихильності споживачів до підприємства та його продукції;

- ✦ забезпечити формування і підтримку привабливого інвестиційного іміджу;
- ✦ підтримувати конструктивні взаємовідносини з органами державного управління і місцевого самоврядування, регіональною спільнотою і територіальною громадою;
- ✦ створити реальну можливість виходу на міжнародні фінансові й товарні ринки.

Таким чином, інтегровані комунікації є інструментом стратегічного координування взаємовідносин підприємства із зовнішнім середовищем за допомогою таких інструментів, як PR-акції, реклама та індивідуальна робота. PR-акції необхідні для створення загального ставлення до підприємства, реклама – для передачі повідомлень щодо підтримки його привабливого інвестиційного іміджу та просування конкретних інвестиційних проектів, індивідуальна робота – для створення і закріплення дієвих ефективних взаємовідносин і безпосередньої участі в процесі капіталовкладень. Ефект синергії виникає в разі об'єднання переваг і нівелювання вад усіх наведених інструментів, що притаманні кожному окремо. Якщо PR-акції створюють довіру, реклама інформує і зацікавлює, а індивідуальна робота спонукає до конкретних дій, їх інтегроване використання дозволяє досягти цих результатів одночасно. Ефект синергії дозволяє отримати більшу віддачу на кожному проінвестовану грошову одиницю, що зроби́ть PR-акції менш витратними, рекламу – менш агресивною, а індивідуальну роботу – більш персоніфікованою.

На основі пропозицій Росситера Дж. Р. і Перси Л. [5, с. 19], українськими вченими [7, с. 200 – 226], були сформовані особливості організації інтегрованих комунікацій в інвестиційній діяльності, сутність яких полягає в такому.

1. Організаційно комунікації формуються та здійснюються в основному між такими підрозділами підприємства: інформаційно-аналітичний, інвестиційний, реклами. Інформаційно-аналітичному відділу доцільно передати повноваження щодо підготовки та проведення PR-акцій, рекламному – щодо розробки та організації рекламних заходів, інвестиційному (у контексті інформаційних комунікацій) – з підготовки інформації про критеріальні показники інвестиційного проекту і (або) процесу та стану підприємства. Відповідальність за координацію процесу організації впровадження інтегрованих комунікацій та моніторинг результатів доцільно покласти на інформаційно-аналітичний відділ, а за сутність повідомлень – на інвестиційний. Щодо формування та підтримки привабливого інвестиційного іміджу, інвестиційний відділ повинен зосередити й опрацювати інформацію: з фінансового відділу про фінансовий стан підприємства; з відділу реалізації і збуту – про комерційні здобутки підприємства щодо обсягів реалізації продукції на певних ринках і кількості укладених контрактів з відомими партнерами; з відділу технічного контролю – про якість продукції; з відділу кадрів – про рівень професіоналізму стратегічних менеджерів (вищого керівництва). Самостійно інвестиційний відділ повинен проаналізувати дані щодо темпів внутрішньої та зо-

внішньої інвестиційної діяльності та кількісні значення критеріальних показників щодо підприємства та інвестиційних проектів. Об'єднавши всі наведені види даних, відділ повинен передати їх у підрозділи інформаційно-аналітичний і реклами або у зовнішнє рекламне агентство для розробки конкретних комунікаційних заходів. Інформаційні зв'язки між відділами підприємства в процесі реалізації інтегрованих комунікацій [7].

2. Стратегії інтегрованих комунікацій доцільно будувати на поведінковій моделі осіб, тобто менеджерів середнього та вищого рівня управління, власників, що готують та приймають рішення про участь в інвестуванні з урахуванням тих ролей, які вони при цьому виконують.

3. Визначення аудиторії впливу і широка координація засобів комунікації є важливими факторами успіху інформаційної взаємодії, тому що кожна аудиторія вимагає застосування певних засобів, суті інформаційних повідомлень, часу і місця їх подання. Комунікаційні заходи набувають вагомого значення в тому разі, коли вони спрямовані відразу на декілька цільових аудиторій, для взаємодії з якими підприємство може ставити різні функціональні та комунікативні цілі.

Враховуючи зазначені організаційні особливості інтегрованих комунікацій у процесі інформаційної взаємодії, підприємство зможе досягти очікуваних результатів щодо інвестування.

Узагальнюючи пропозиції вчених і практиків щодо особливостей і організації інформаційної взаємодії підприємств у процесі інвестування, доцільно уточнити окремі положення.

1. Інформаційна взаємодія підприємства із зовнішнім середовищем є двосторонньою асиметричною моделлю активної передачі інформації про здобутки і можливості кожного відповідно до змін в їх уявленнях та очікуваннях щодо отриманої вигоди від вкладання та використання коштів згідно з поставленими цілями. У процесі інформаційної взаємодії першу й активну роль можуть відіграти обидві сторони – і підприємство, і суб'єкти зовнішнього середовища, причому в умовах сьогодення останні виконують її частіше завдяки використанню новітніх інформаційних технологій. Асиметрія зумовлюється життєвим циклом підприємства і проекту. На стадіях народження та юності вона повинна бути переважною з боку підприємства щодо розкриття інформації про свої можливості та здобутки. На етапі зрілості активність переходить до суб'єктів ринку, оскільки вони стають більш зацікавленими у співпраці з підприємством. На етапі старіння, коли підприємство потребує більших вкладень для оновлення і розвитку, ініціатива також повинна переходити до нього.

2. Стратегічною метою інформаційної взаємодії є гармонізація інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, від яких залежить успішність його розвитку взагалі та інвестиційної діяльності зокрема, на основі врахування стереотипів поведінки суб'єктів ринку, їх цілей, очікувань.

3. Тактичною метою інформаційної взаємодії є залучення інвесторів для участі в інвестиційних проектах підприємства на вигідних для обох сторін умовах.

4. Активність інформаційної взаємодії з боку підприємства залежить від рівня його інвестиційної привабливості та економічної ефективності результатів інвестиційного проекту. Активність з боку інвестора зумовлюється його цілями, інтересами, стереотипами поведінки, фінансово-економічним станом.

5. Інформаційна взаємодія повинна бути побудована на основі інтегрованих комунікацій, основними складовими яких є PR-акції, реклама, індивідуальна робота з потенційними інвесторами. Вибір певної складової залежить обраної моделі поведінки партнерів, обраних методів інвестування, необхідної суми залучення коштів на фінансування конкретного проекту, його виду та пріоритетності, а також виду інвестора.

6. PR-акції повинні постійно супроводжувати інвестиційну діяльність підприємства. Рекламу й індивідуальну роботу доцільно використовувати в разі підготовки до інвестування та в процесі безпосереднього вкладання коштів, тобто на передінвестиційній та інвестиційній фазі, до того ж, індивідуальна робота буде корисною в процесі взаємодії з пріоритетними, впливовими інвесторами.

7. PR-акції необхідно проводити згідно з функціональною спрямованістю суб'єктів, на які вони спрямовані. Реклама повинна стимулювати інвесторів до вкладання коштів і базуватися на інвестиційній привабливості підприємств та економічній ефективності інвестиційних проектів. Індивідуальна робота з потенційними інвесторами й іншими пріоритетними суб'єктами зовнішнього середовища відрізняється персоналізацією та врахуванням стереотипів поведінки інвесторів.

Основна функція PR полягає у формуванні й підтримці постійного інтересу до підприємства за допомогою оперативного реагування на очікування пріоритетних (впливових) кіл громадськості, дії яких можуть вплинути на функціонування й розвиток підприємства, і мотивації їх поведінки.

Підтримуючими функціями PR повинні бути: прогнозування, аналіз, інтерпретація суспільної думки та спірних питань, які можуть позитивно або негативно вплинути на інвестиційну діяльність підприємства; консультування керівництва щодо прийняття рішень з урахуванням суспільних наслідків; постійна розробка, виконання й оцінка комунікаційних програм; планування й реалізація зусиль підприємства з питань соціально-екологічної політики; постановка цілей, складання плану і бюджету для реалізації наведених заходів. Стратегічною спрямованістю функцій PR є формування довіри до загальноекономічної діяльності підприємства й інвестиційної зокрема, тобто формування інвестиційної довіри до суб'єкта господарювання як до соціально-економічної системи на мікрорівні та до інвестування як до соціально-економічного інституту на макрорівні.

PR-акції повинні перетворювати цільову аудиторію в зацікавлену. Згідно з цими видами цільової, зацікавленої аудиторії, PR-акції доцільно розподілити на декілька окремих програм:

- ✦ *роботи із засобами інформації (наблісити)*, яка висвітлює факти щодо здобутків підприємства,

організація спеціальних заходів з метою звернення уваги на його досягнення або інвестиційні ініціативи;

- ✦ *корпоративних відносин*, що передбачає консультування стратегічних менеджерів з питань створення привабливого інвестиційного іміджу підприємства з позицій різних зацікавлених аудиторій, аналіз набутого ним рівня в динаміці та проблем, які можуть негативно вплинути на нього;
- ✦ *кризового менеджменту*, яку доцільно розробляти з метою запобіжної підготовки реакції підприємства на можливе негативне сприйняття наслідків інвестування для того, щоб криза або катастрофа не змогла похитнути або знівечити привабливий інвестиційний імідж підприємства. При цьому дії та повноваження посадових осіб підприємства доцільно розподілити заздалегідь згідно зі сценарієм можливого розвитку катастрофи;
- ✦ *відносин з персоналом (PR-акції для внутрішньої цільової аудиторії)*, що повинні виконувати функцію мотивації працівників, створення команди, інформувати про місію підприємства в інвестиційній діяльності, підвищувати продуктивність праці та забезпечувати високий рівень морально-етичної поведінки;
- ✦ *відносин у фінансовій сфері*, які необхідно спрямувати на налагодження ефективних відносин з фінансовою спільнотою, у тому числі з державними фінансовими органами та органами місцевого самоврядування, що регулюють фінансову діяльність взагалі й інвестиційну зокрема, фінансовими аналітиками, брокерами і дилерами, фінансовою пресою згідно з фінансовою прозорістю, яка може бути також обмеженою або повною, зовнішньою чи внутрішньою;
- ✦ *суспільних відносин*, що повинні підтримувати тісні взаємозв'язки з територіальною громадою на основі планування спонсорської допомоги, заходів з вирішення місцевих проблем, організації комунікацій з широким загалом і взаємозв'язків з органами державної влади і посадовими особами з метою лобювання інтересів спільноти і підприємства. Важливою умовою успішності наведеної програми повинно стати дотримання правових і етичних норм у процесі лобювання, щоб заплановані заходи були адекватно сприйняті суспільством;
- ✦ *товарної пропаганди*, яку доцільно проводити з метою не стільки створення зацікавленості споживачів у придбанні продукції, що передбачено випускати згідно з інвестиційним проектом, скільки для формування й підтримки привабливого інвестиційного іміджу підприємства, який є умовою активізації її збуту, створюючи споживацький інтерес.

Важливість використання другого інструменту – реклами підтверджується прямою кореляційною залежністю між показником відношення витрат на рекламу до рівня продажів [1, с. 365] та інвестиційною віддачею.

Оскільки інвестиційна діяльність є невід'ємною складовою бізнес-процесу і супроводжує його постійно, змінюючи тільки свою інтенсивність, реклама повинна стати її обов'язковою частиною і використовуватися як комплекс заходів, завдяки якому підприємство має можливість:

- ✦ *по-перше*, формувати стійкий інтерес до результатів своєї інвестиційної діяльності (наявних і майбутніх), зацікавлювати і надавати можливість участі в ній, залучаючи тим самим додаткові інвестиційні ресурси, тобто досягаючи стимулюючих цілей;
- ✦ *по-друге*, інформувати зовнішнє середовище про свої наміри, реальні досягнення, підтримуючи прогресивне ставлення до своєї діяльності в напрямку капіталовкладень і створюючи стійке позитивне уявлення про себе як про надійного партнера, члена галузевого утворення, регіональної спільноти, що дбає про загальний добробут і збільшення колективного і суспільного блага, тобто досягаючи цілей нагадування.

Виходячи з цих положень, рекламу в процесі інвестування повинна проводитися у двох напрямках: рекламування інвестиційних проектів і програм, які передбачаються до реалізації та формування і підтримки привабливості підприємства й нагадування про здобутки підприємства. Перший напрямок передбачає впровадження конкретних дій – участі в процесі інвестування, тобто має дієву, активну спрямованість, а другий – створює передумови для першого завдяки формуванню стійкого позитивного уявлення про підприємство з позицій надійності, прибутковості, соціальної справедливості та суспільного благополуччя та має пасивну спрямованість. Обидва напрямки доцільно передбачити в комплексній програмі заходів інформаційної взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем, оскільки їх проведення дозволить зменшити транзакційні витрати інвестиційної діяльності. З огляду на наведену аргументацію, глобальні стратегії реклами в процесі інвестування доцільно представити двома видами: стимулюючо-інвестиційним та інформаційно-іміджевим, які за змістом і спрямованістю відповідають запропонованій концепції інформаційної взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем [2; с. 162].

Третім інструментом інтегрованих комунікацій є індивідуальна робота з впливовими, пріоритетними аудиторіями або суб'єктами інвестиційного ринку. Її головною відмінністю є застосування персоналізованих комунікативних відносин, які характеризуються миттєвим зворотним зв'язком, що дозволяє гнучко вносити відповідні корективи в процес інформаційної взаємодії.

Атрибутами стратегії організації й проведення міжособових комунікацій є: темп викладення матеріалу; масштаб, тобто широта переліку інвестиційних переваг (вважається за доцільне зменшувати масштаб у разі збільшення значущості інвестиційних пропозицій); глибина інтересу суб'єкта до інвестиційної пропозиції; ступінь інтерактивності; застосування додаткових технічних засобів для презентації. З метою підвищення

ймовірності отримання позитивного результату індивідуальної роботи, інформаційне повідомлення доцільно будувати в такій послідовності [3, с. 344]: характеристики об'єкта інвестування; вигоди для інвестора; причини, з яких ці вигоди можуть йому бути корисними; вади конкурентних об'єктів інвестування; потенційні збитки або шкода, яка супроводжуватиме інвестування в об'єкти-конкуренти.

Таким чином, успішність інформаційної взаємодії залежить від ефективного використання обґрунтованих моделей поведінки суб'єктів інвестиційного ринку, організаційних стратегій щодо участі в інвестиційних процесах на всіх стадіях їх перебігу та використанні як теоретичного підґрунтя окремих уточнених концептуальних положень інформаційної взаємодії підприємства із суб'єктами інвестиційного ринку в процесі інвестування, переважними серед яких є інвестори. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Абрамов С. И.** Инвестирование / С. И. Абрамов. – М. : Центр экономики и маркетинга, 2000. – 436 с.
2. **Давтян В.** Лояльность клиента: мифы и реальность / В. Давтян // Маркетинг и реклама. – 2006. – № 6. – С. 36 – 43.
3. **Основы предпринимательской деятельности (Экономическая теория. Маркетинг. Финансовый менеджмент)** / Под ред. В. М. Власовой. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 496 с.
4. **Почепцов Г. Г.** Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Г. Почепцов. – М. : Изд. «Рефл-бук» ; К. : Изд. «Ваклер», 2001. – 352 с.
5. **Росситер Дж. Р.** Реклама и продвижение товаров / Р. Дж. Росситер, Перси Лэрри. – СПб. : Питер, 2000. – 656 с.
6. **Смит П.** Коммуникации стратегического маркетинга : учеб. пособие: Пер. с англ. / П. Смит, К. Бэрри, А. Пулфорд ; под ред. проф. Л. Ф. Никулина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 416 с.
7. **Ястремська О. М.** Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади : наукове видання. – Харків : Вид. ХДЕУ, 2004. – 472 с.

REFERENCES

- Abramov, S. I. *Investirovanie* [Investing]. Moscow: Tsentr ekonomiki i marketinga, 2000.
- Davtian, V. "Loialnost klienta: mify i realnost" [Customer loyalty: Myth and Reality]. *Marketing i reklama*, no. 6 (2006): 36-43.
- Osnovy predprinimatelskoy deiatelnosti (Ekonomicheskaja teoriia. Marketing. Finansovyy menedzhment)* [Fundamentals of business (economic theory. Marketing. Financial Management)]. Moscow: Finansy i statistika, 2004.
- Pocheptsov, G. G. *Kommunikativnye tekhnologii dvadtsatogo veka* [Communication technology of the twentieth century]. Moscow ; Kiev : Refl-buk; Vakler, 2001.
- Rossiter, R. Dzh., and Lerri, P. *Reklama i prodvizhenie tovarov* [Advertising and promotion items]. St. Petersburg: Piter, 2000.
- Smit, P., Berri, K., and Pulford, A. *Kommunikatsii strategicheskogo marketinga* [Strategic Marketing Communications]. Moscow: YUNITI-DANA, 2001.
- Yastremska, O. M. *Investytsiina diialnist promyslovykh pidpriemstv: metodolohichni ta metodychni zasady* [Investment activities of industrial enterprises: methodological and procedural framework]. Kharkiv: KhDEU, 2004.

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРУКТУРИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ

© 2014 КОВАЛЬЧУК М. В.

УДК 658.152:[622.012+622.013]

Ковальчук М. В. Обґрунтування структури організаційно-економічного механізму інвестиційної підтримки мінерально-сировинної бази гірничо-збагачувального підприємства

У статті проаналізовано сучасні визначення організаційно-економічного механізму управління та реалізації завдань промислових підприємств за видами їх економічної діяльності. Зазначено важливість для економіки держави мінерально-сировинної бази гірничо-збагачувальних підприємств. Надано визначення організаційно-економічного механізму інвестиційної підтримки мінерально-сировинної бази гірничо-збагачувальних комбінатів. Обґрунтовано доцільність врахування в структурі механізму мінерально-сировинних і технологічних складових. Установлено взаємозв'язок факторів організаційно-технологічного характеру через технологічну якість руди. Сформульовано поняття «інвестиційне сприйняття» та «інвестиційна ємність» і наведено методику кількісного визначення для об'єктів інфраструктури кар'єрів. Запропоновано визначити рівень інвестиційного сприйняття об'єктів за ступенем невідповідності параметрів їх функціонування проектним або нормативним вимогам. Установлено межі інвестиційних ресурсів на підтримку мінерально-сировинної бази, що обумовлені фактичною продуктивністю та проектною потужністю кар'єра з видобутку корисної копалини.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, інвестиції, мінерально-сировинна база, гірничо-збагачувальне підприємство.

Формул: 6. **Бібл.:** 12.

Ковальчук Михайло Вікторович – аспірант, кафедра фінансів суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку, Криворізький національний університет (вул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: kovalchuk.knu@list.ru

УДК 658.152:[622.012+622.013]

UDC 658.152:[622.012+622.013]

Ковальчук М. В. Обоснование структуры организационно-экономического механизма инвестиционной поддержки минерально-сырьевой базы горно-обогатительного предприятия

Kovalchuk M. V. Justification of the Structure of Organizational and Economical Mechanism of Investment Support of the Mineral Resource Base of a Mining and Ore Dressing Enterprise

В статье проанализированы современные определения организационно-экономического механизма управления и реализации задач промышленных предприятий по видам их экономической деятельности. Отмечена важность для экономики страны минерально-сырьевой базы горно-обогатительных предприятий. Дано определение организационно-экономического механизма инвестиционной поддержки минерально-сырьевой базы горно-обогатительных комбинатов. Обоснована целесообразность учета в структуре механизма минерально-сырьевой и технологической составляющих. Установлена взаимосвязь факторов организационно-технологического и минерально-сырьевого характера посредством технологического качества руды. Сформулированы понятия «инвестиционная восприимчивость» и «инвестиционная емкость», а также приведена методика их количественного определения для объектов инфраструктуры карьеров. Предложено определять уровень инвестиционной восприимчивости объектов по степени несоответствия параметров их функционирования проектным или нормативным требованиям. Установлены границы инвестиционных ресурсов на поддержание минерально-сырьевой базы, которые обусловлены фактической производительностью и проектной мощностью карьера по добыче полезного ископаемого.

The article analyzes the current definitions of organizational and economic mechanism of management and implementation of industrial enterprises tasks by the type of economic activity. The importance to the economy of the mineral resource base of ore dressing enterprises was emphasized. The definition of the organizational-economic mechanism of investment support mineral resource base of ore dressing enterprises. The expediency of accounting mechanism in the structure of the mineral resource and technological components was grounded. The interrelation between organizational and technological factors and mineral character through technological quality ore was found. The concept of "investment susceptibility" and "investment capacity", as well as the technique of quantification for quarries infrastructure was formulated. It was proposed to determine the level of investment susceptibility of objects in the degree of mismatch of their functioning or design regulations. The boundaries of the investment resources for the maintenance of the mineral resource base were set, which are caused by the actual performance and design capacity of the mining quarry.

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, инвестиции, минерально-сырьевая база, горно-обогатительное предприятие.

Key words: organizational and economic mechanism, investment, mineral resources base, ore dressing enterprises.

Формул: 6. **Библ.:** 12.

Formulae: 6. **Bibl.:** 12.

Ковальчук Михаил Викторович – аспирант, кафедра финансов субъектов хозяйствования и инновационного развития, Криворожский национальный университет (ул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

Kovalchuk Mikhail V. – Postgraduate Student, Department of Finance of Business Entities and Innovative Development, Kryvyi Rig National University (vul. XXII Partz'yizdu, 11, Kryvyi Rig, Dnipropetrovska obl., 50027, Ukraine)

E-mail: kovalchuk.knu@list.ru

E-mail: kovalchuk.knu@list.ru

Залізрудні кар'єри, що експлуатують родовища корисних копалин, є складовою частиною мінерально-сировинної та техніко-технологічної бази гірничо-збагачувальних підприємств України. Відомо, що залізрудна сировина значною мірою визначає експортний потенціал країни і є потужним джерелом надходжень коштів до державного бюджету. Незважаючи на значні балансові запаси залізних руд у контурах діючих кар'єрів, зокрема Кривбасу (понад 3,6 млрд т), які спроможні забезпечити подальшу роботу комбінатів ще

на 27 – 70 років, існує цілий ряд проблем технологічного, організаційно-економічного та інноваційного характеру, які впливають на безперебійну роботу кар'єрів з видобутку корисних копалин.

З одного боку, за запасами залізних руд у гірничо-збагачувальних комбінатів є значний потенціал, а з іншого – складні гірничо-геологічні умови та порушення проектних параметрів експлуатації родовищ можуть в найближчі 7 – 12 років спричинити незворотне вибуття їх виробничих потужностей [1, 2].

Під мінерально-сировинною базою гірничо-збагачувального комбінату розуміють родовища корисної копалини, відходів від її видобутку та переробки, які придатні для промислового використання. Зважаючи на дуже складні умови експлуатації залізрудних родовищ та економічне становище в цілому, компенсувати вибуття виробничих потужностей відтворенням мінерально-сировинної бази шляхом збільшення обсягів проведення геологорозвідувальних робіт на теперішній час є дуже проблематичним. З огляду на це, постає проблема з оцінки та залучення обмежених інвестиційних ресурсів на підтримку мінерально-сировинної бази і відповідного вирішення завдань техніко-технологічного, організаційно-економічного та інноваційного характеру. Усі ці питання є невід'ємною складовою організаційно-економічного механізму реальної інвестиційної підтримки існуючої мінерально-сировинної бази шляхом підвищення величини та ступеня використання виробничої потужності підприємства і потребують більш змістовного розкриття його економічного змісту, що й обумовило актуальність даної статті.

Інвестиції підприємства являють собою вкладення капіталу у будь-якій формі в різні напрямки та об'єкти господарської діяльності та ін. з метою забезпечення його збільшення з урахуванням фактора часу та ризиків [3, 4]. Щодо сировинної бази гірничо-збагачувальних комбінатів, які потребують інвестицій для запобігання вибуття виробничих потужностей з видобутку, постає питання негайного проведення цілого комплексу упереджувальних організаційно-технічних, технологічних та інших заходів, пов'язаних з реконструкцією кар'єрів та їх можливим розширенням, оновленням, модернізацією та відновленням гірничотранспортного устаткування, а також частковою перебудовою технологічної інфраструктури кар'єрів тощо.

Зважаючи не тільки на природне ускладнення умов експлуатації родовищ з глибиною кар'єрів і накопичені проблеми попередніх десятиліть (систематичне недовиконання обсягів розкривних робіт, зменшення ступеня забезпеченості готовими до виймання запасами руди і, як наслідок, відхилення параметрів функціонування від проектних або нормативних значень), очікувати стабільної роботи, а тим більш нарощення обсягів виробництва не варто. У цьому випадку йдеться про усунення або принаймні зменшення негативних проявів виробничого та економічного характеру шляхом підвищення величини та ступеня використання виробничої потужності кар'єра.

Недосконалість системи планування технічного розвитку підприємств з причини відсутності єдиної цільової програми реконструкції кар'єрів, оновлення, модернізації та відновлення гірничотранспортного устаткування спричиняє розпилення інвестицій на різноспрямовані та малоефективні заходи. Запровадження інвестиційно-інноваційного механізму надрокористування потребує концентрації зусиль, у тому числі фінансових ресурсів, на пріоритетних напрямках підтримки мінерально-сировинної бази гірничо-збагачувальних підприємств. Зважаючи на обмеженість джерел інве-

стиційних ресурсів, останнім часом набули поширення дослідження з вирішення проблеми підтримки мінерально-сировинної бази переважно організаційними важелями, що є виправданим у короткостроковому періоді. Також недостатньо вивченим залишаються проблеми з удосконалення організаційно-економічного механізму виявлення резервів підвищення ефективності функціонування промислових підприємств на базі реалізації інвестиційних програм реконструкції і технічного переозброєння в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів [5, 6].

Інвестиційний процес передбачає обґрунтування та подальшу реалізацію інвестицій у формі інвестиційного проекту. В умовах підтримки сировинної бази комбінатів цей проект спрямований на оцінку варіантів інвестування коштів у розробку родовища в межах інвестиційних можливостей замовника в один або декілька напрямків та об'єктів в кар'єрі [7].

Підвищення інвестиційної активності підприємств гірничорудної промисловості повинне супроводжуватися реформуванням, певною адаптацією існуючих організаційно-економічних механізмів і формуванням на їх основі механізмів, що безпосередньо пов'язані зі сферою їх діяльності і, перш за все, з інвестиційною підтримкою сировинної бази. На теперішній час це є найбільш «уразливим місцем» у забезпеченні безперебійної роботи таких підприємств.

Аналіз існуючих визначень організаційно-економічного механізму та їх спрямованості дозволяє зробити висновок про розбіжність поглядів при його тлумаченні. Зокрема, у контексті господарського механізму, який складається з економічної, технічної, організаційної та соціальної підсистем, організаційно-економічний механізм визначається як сукупність простих і складних взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих процесів, елементів, форм і методів. Він, за думкою автора, визначає зміст, порядок роботи і функціонування будь-якого виду робіт, процесів та об'єктів у сфері діяльності людини, які дозволяють за мінімальних витрат ресурсів і часу задовольнити потреби виробництва [8]. По суті, йдеться про організаційно-економічний механізм управління підприємством як складової частини господарського механізму, який передбачає добірку організаційно-економічних важелів, кожному з яких притаманні власні форми управлінського впливу на організаційні та економічні параметри системи управління підприємством. З огляду на це, останнім часом поширення набули дослідження організаційно-економічного механізму щодо управління інноваційним, техніко-технологічним розвитком, ринковою, інвестиційною та іншими сферами діяльності підприємства в різні його напрямки та об'єкти.

Слід звернути увагу на ряд наукових робіт, які спрямовані на вдосконалення організаційно-економічного механізму з вирішення конкретних проблем і завдань підприємств, зокрема гірничорудної промисловості. До таких завдань належать: забезпечення виробничої потужності кар'єрів; управління витратами і рівнем електроспоживання; відтворення технічних ре-

сурсів; обґрунтування доцільності видобутку забалансових запасів руди; використання персоналу підприємства та ін. [9, 10]. У такому контексті пропонується звужене визначення організаційно-економічного механізму як сукупності взаємопов'язаних підходів, методик, важелів і процедур організаційного, техніко-технологічного, інноваційного та економічного характеру, спрямованих на вирішення конкретних завдань виробництва.

Щодо інвестиційної підтримки матеріально-сировинної бази гірничо-збагачувальних комбінатів, то зміст організаційно-економічного механізму має певні особливості та потребує уточнення. Таким чином, під організаційно-економічним механізмом інвестиційної підтримки мінерально-сировинної бази гірничо-збагачувального комбінату розуміють комплекс взаємопов'язаних підходів, методик, важелів і процедур організаційного, техніко-технологічного, інноваційного та економічного характеру, які ґрунтуються на оцінці інвестиційного сприйняття та визначенні інвестиційної ємності процесів та об'єктів інфраструктури кар'єрів з видобутку корисних копалин.

Терміни «інвестиційне сприйняття» та «інвестиційна ємність» в науковій літературі використовувалися і раніше як частина факторів інтегральної характеристики інвестиційної привабливості підприємства. Їх застосування пов'язано з оцінкою конкурентоспроможності національних економік або із задоволенням підприємством попиту на конкретний вид продукції [11, 12].

Інвестиційне сприйняття об'єкта (процесу) – це рівень його готовності до використання інвестицій, що характеризується коефіцієнтом, який визначається як різниця між одиницею і зваженого за повною собівартістю видобутку співвідношення фактичного і проектного (нормативного) параметра його функціонування. Цей коефіцієнт показує рівень невідповідності параметрів функціонування об'єкта або процесу до встановлених проектом або нормативами вимог. Для сировинної бази в цілому, що експлуатується кар'єром, рівень інвестиційного сприйняття (невідповідності) визначається як сума рівнів за всіма об'єктами (процесами), які потребують інвестиційних вкладень. Виходячи з цього, рівень інвестиційного сприйняття можна представити у вигляді формули

$$IC = \sum_{i=1}^n IC_i = \sum_{i=1}^n (1 - \delta_i \cdot K_i), \quad (1)$$

де IC_i – рівень інвестиційного сприйняття i -го об'єкта (процесу), частка од.;

δ_i – ваговий коефіцієнт i -го об'єкта (процесу), частка од.;

K_i – коефіцієнт параметрів функціонування i -го об'єкта (процесу), частка од.

Умови експлуатації кожного родовища є унікальними, але для них притаманні типові об'єкти інфраструктури та процеси функціонування, основними з яких є техніко-технологічні, мінерально-сировинні, організаційні та інноваційні. З урахуванням вищевикладеного формула (1) набуде вигляду:

$$IC = 1 - (\delta_{PG} \cdot K_{PG} + \delta_{B3} \cdot K_{B3} + \delta_{IB} \cdot K_{IB} + \delta_{TG} \cdot K_{TG} + \delta_{IG} \cdot K_{IG}), \quad (2)$$

де K_{PG} – коефіцієнт виконання режиму гірничих робіт у кар'єрі, частка од.;

K_{B3} – коефіцієнт використання готових до виймання запасів руди, частка од.;

K_{IB} – коефіцієнт інтенсивного використання гірничотранспортного устаткування, частка од.;

K_{TG} – коефіцієнт технічної готовності гірничотранспортного устаткування, частка од.;

K_{IG} – коефіцієнт інноваційності гірничотранспортного устаткування, частка од.;

$\delta_{PG}, \delta_{B3}, \delta_{IB}, \delta_{TG}, \delta_{IG}$ – відповідні вагові коефіцієнти, частка од.

До складу показників рівня інвестиційного сприйняття введено коефіцієнт виконання режиму гірничих робіт. Цей організаційно-технологічний показник безпосередньо відображає як обсяги виробництва видобувних і розкривних робіт, так і технологічну якість руди. У практиці проектування та експлуатації родовищ кар'єрами показник, що враховує їх співвідношення, називають коефіцієнтом гірничої маси. За своєю сутністю він відображає порядок ведення гірничих робіт у кар'єрному просторі за співвідношенням обсягів розкривних порід, корисної копалини та концентрату, що з неї виробляється:

$$m = \frac{P + V}{K_P}, \quad (3)$$

де P – обсяги видобутку руди, т;

V – обсяги виробництва розкривних робіт, т;

K_P – обсяги виробництва концентрату, т.

Зважаючи на те, що $K/P = \gamma$ – вихід концентрату, який відображає технологічну якість руди, формула (3) набуде вигляду

$$m = \frac{1 + n}{\gamma}, \quad (4)$$

де $n = V/P$ – коефіцієнт розкриття, т/т.

Враховуючи вищевикладене, коефіцієнт виконання режиму гірничих робіт можна представити

$$K_{PG} = \frac{m_\phi}{m_\Pi}, \quad (5)$$

де m_ϕ, m_Π – відповідно фактичний та проектний коефіцієнти гірничої маси, т/т.

Коефіцієнт використання готових до виймання запасів руди належить до показників мінерально-сировинного походження і обумовлює інвестування в оборотні фонди.

Рівень інвестиційного сприйняття дозволяє оцінити інвестиційну ємність як окремих об'єктів (процесів), так і мінерально-сировинної бази в цілому. Під інвестиційною ємністю у даному випадку будемо розуміти обсяг реальних інвестицій, якого потребують об'єкти та процеси сировинної бази для приведення параметрів їх функціонування до проектних або нормативних вимог і визначається за формулою

$$IC = P \cdot c_P \cdot \sum_{i=1}^n (1 - \delta_i \cdot K_i), \quad (6)$$

де P – обсяг видобутку руди, т/рік;
 c_p – повна собівартість видобутку руди, грн/т.

При прогнозуванні загального обсягу інвестиційних ресурсів на підтримку мінерально-сировинної бази гірничо-збагачувального комбінату необхідно враховувати, що цей показник формується у певних межах. Мінімальна границя обсягу інвестицій визначається фактичними обсягами видобутку руди, а максимальна – проектними. Використання у розрахунку інвестиційної ємності фактичних обсягів видобутку визначає мінімально припустимий обсяг інвестицій для підтримки сировинної бази у працездатному стані та при якому ще можливе формування чистого прибутку. Максимальна границя інвестиційної ємності визначається проектними обсягами видобутку і дозволяє реагувати на зміну кон'юнктури ринку залізорудної сировини. Такий підхід надає можливість об'єктивно привести в дію організаційно-економічний механізм інвестиційної підтримки мінерально-сировинної бази гірничо-збагачувального комбінату.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасних визначень, сутності та напрямків застосування організаційно-економічного механізму показав необхідність його вдосконалення з урахуванням виду економічної діяльності підприємства і специфічних умов його функціонування. Вирішення проблеми інвестиційної підтримки сировинної бази гірничо-збагачувального комбінату шляхом застосування організаційно-економічного механізму повинно базуватися на комплексному врахуванні не тільки традиційних факторів, але й факторів мінерально-сировинного та технологічного характеру. Зазначені фактори запропоновано враховувати при оцінці інвестиційного сприйняття та інвестиційної ємності об'єктів і процесів кар'єрної інфраструктури. Такий підхід з точки зору оцінки та залучення інвестиційних ресурсів дозволить визначити та застосувати механізм їх реалізації на організаційно-технічному, технологічному, мінерально-сировинному та економічному рівнях. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук В. А. Основные направления по поддержанию мощности железорудных карьеров / В. А. Ковальчук, Т. М. Ковальчук, Е. К. Бабец, Б. Е. Яценко // *Металлургическая и горнорудная промышленность*. – 2012. – № 1. – С. 78 – 81.
2. Закон України про затвердження загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України до 2030 року: Закон України. – 2011., Київ / Відомості Верховної ради України, 2011. - № 44.
3. Бланк И. А. Управление инвестициями предприятия / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Элька, 2003. – 480 с. – («Энциклопедия финансового менеджера». Вып. 3).
4. Удалих О. О. Управление инвестиционной деятельностью промышленного предприятия : навчальний посібник / О. О. Удалих. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 292 с.
5. Ковальчук В. А. Организационно-экономический механизм обеспечения плановой производственной мощности горно-обогатительного предприятия / В. А. Ковальчук, I. В. Оболонська,

М. В. Ковальчук. – Кривий Ріг : Видавничий центр ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2014. – 175 с.

6. Муника А. А. Повышение эффективности функционирования предприятий стройиндустрии в условиях ограниченности инвестиционных ресурсов : автореф. дисс. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управл. нар. хозяйством: экономика, организация и управление предприятиями, комплексами» / А. А. Муника. – Нижний Новгород. – 2002. – 19 с.

7. Турило А. М. Проблемы инвестиционной поддержки сировинной базы гірничо-збагачувальних комбінатів / А. М. Турило, М. В. Ковальчук // *Вісник Криворізького національного університету* : зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 35. – С. 343 – 346.

8. Шевлюга О. Г. Організаційно-економічний механізм управління техніко-технологічним розвитком підприємства на інноваційній основі / О. Г. Шевлюга // *Інноваційна економіка*. – 2012. – № 9 (35). – С. 115 – 119.

9. Короленко О. Б. Організаційно-економічний механізм управління рівнем електроспоживання в умовах гірничо-збагачувальних підприємств : автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.06.01 «Экономика, организация и управление предприятиями» / О. Б. Короленко. – Кривий Ріг, 2004. – 19 с.

10. Оболонська I. В. Організаційно-економічний механізм забезпечення планової виробничої потужності гірничо-видобувного підприємства: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.04 / I. В. Оболонська. – Кривий Ріг, 2013. – 168 с.

11. Евсеев О. С. Инновационная восприимчивость национальной экономики в условиях модернизации / О. С. Евсеев // *Молодой ученый*. – 2012. – № 1. Т. 1. – С. 98 – 104.

12. Лещенко М. И. Инновационно-инвестиционная стратегия промышленности : учеб. пособ. / М. И. Лещенко, В. А. Демин, И. И. Марущак. – М. : МГИУ, 2007. – 340 с.

REFERENCES

- Blank, I. A. *Upravlenie investitsiiami predpriiatiia* [Investment management company]. Kyiv: Nika-Tsentr; Elga, 2003.
- Evseev, O. S. "Innovatsionnaia vospriimchivost natsionalnoy ekonomiki v usloviakh modernizatsii" [Innovative susceptibility of the national economy in terms of modernization]. *Molodoy uchenyy*, vol. 1, no. 1 (2012): 98-104.
- Kovalchuk, V. A. et al. "Osnovnye napravleniia po podderzhaniiu moshchnosti zhelezorudnykh karerov" [The main directions of keeping power iron quarries]. *Metallurgicheskaya i gornorudnaya promyshlennost*, no. 1 (2012): 78-81.
- Kovalchuk, V. A., Obolonska, I. V., and Kovalchuk, M. V. *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm zabezpechennia planovoy vyrobnychoy potuzhnosti hirnycho-vydobuvnoho pidpriemstva* [Organizational and economic mechanism to ensure a planned production capacity of the mining company]. Kryvyi Rih: Kryvorizkyi natsionalnyi universytet, 2014.
- Korolenko, O. B. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia rivnem elektrospozhyvannia v umovakh hirnycho-zbahachuvalnykh pidpriemstv" [Organizational-economic mechanism of power consumption level in terms of mining and processing enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01, 2004*. [Legal Act of Ukraine] (2011).
- Leshchenko, M. I., Demin, V. A., and Marushchak, I. I. *Innovatsionno-investitsionnaia strategiiia promyshlennosti* [Innovation and investment strategy of the industry]. Moscow: MGU, 2007.
- Munika, A. A. "Povyshenie effektivnosti funktsionirovaniia predpriiatiy stroyindustrii v usloviakh ogranichennosti investitsionnykh resursov" [Improving the efficiency of construction enterprises with limited investment resources]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05, 2002*.
- Obolonska, I. V. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm zabezpechennia planovoy vyrobnychoy potuzhnosti hirnychovy-

dobuvnoho pidpriemstva" [Organizational and economic mechanism to ensure a planned production capacity of mining enterprises]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2013.

Shevliuha, O. H. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia tekhniko-tekhnolohichnym rozvytkom pidpriemstva na innovatsiiniy osnovi" [Organizational-economic mechanism of technical and technological development based on innovation]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 9 (35) (2012): 115-119.

Turylo, A. M., and Kovalchuk, M. V. "Problemy investytsiinoi pidtrymky syrovynnoi bazy hirnycho-zbahachuvalnykh kombinativ" [Problems of investment support raw materials mining and processing plants]. *Visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 35 (2013): 343-346.

Udalykh, O. O. *Upravlinnia investytsiinoiu diialnistiu promyslovoho pidpriemstva* [Management of investment activity of industrial enterprises]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2006.

УДК 336.648.8

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВЕНЧУРНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

© 2014 ЗРАЖЕВЕЦЬ Є. Є.

УДК 336.648.8

Зражевец Є. Є. Оцінка ефективності венчурних інвестицій

Метою статті є дослідження методів оцінки венчурних проектів, що вперше отримують стартовий капітал для фінансування інноваційних розробок, а також визначення кінцевого ефекту від впровадження венчурних інвестицій. Ефективний розвиток економіки України неможливий без сучасних трансформацій фінансових відносин, що виникають в учасників інвестиційних процесів. Особливістю венчурних інвестицій є те, що заради зменшення ризику венчурний інвестор не тільки вкладає грошові кошти, але й безпосередньо займається управлінням підприємством, маркетинговими дослідженнями, інформаційною політикою та розвитком каналів збуту. Вивчені основні фактори, що впливають на інноваційний ризик. Обґрунтована актуальність застосування сучасних методів оцінки інвестиційних проектів. Запропоновано чинники, що впливають на успішність реалізації венчурних проектів. Надано визначення венчурних інвестицій та венчурного ефекту. Перспективою подальших досліджень у цій сфері є вдосконалення методів оцінки венчурних проектів, а також формування економічного підґрунтя для обчислення венчурного ефекту.

Ключові слова: інновації, венчурні інвестиції, венчурний ефект.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 13.

Зражевец Євген Євгенович – аспірант, кафедра фінансів та кредиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: zrazhevetsee@yandex.ru

УДК 336.648.8

Зражевец Е. Е. Оценка эффективности венчурных инвестиций

Целью статьи является исследование методов оценки венчурных проектов, которые впервые получают стартовый капитал для финансирования инновационных разработок, а также определение конечного эффекта от осуществления венчурных инвестиций. Эффективное развитие экономики Украины невозможно без современных трансформаций финансовых отношений, возникающих у участников инвестиционных процессов. Особенностью венчурных инвестиций является то, что ради уменьшения риска венчурный инвестор не только вкладывает денежные средства, но и непосредственно занимается управлением предприятием, маркетинговыми исследованиями, информационной политикой и развитием каналов сбыта. Изучены основные факторы, влияющие на инновационный риск. Обоснована актуальность применения современных методов оценки инвестиционных проектов. Предложены факторы, влияющие на успешность реализации венчурных проектов. Даны определения венчурных инвестиций и венчурного эффекта. Перспективой дальнейших исследований в данной сфере является усовершенствование методов оценки венчурных проектов, а также формирование экономической основы для вычисления венчурного эффекта.

Ключевые слова: инновации, венчурные инвестиции, венчурный эффект.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 3. **Библ.:** 13.

Зражевец Евгений Евгеньевич – аспирант, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: zrazhevetsee@yandex.ru

UDC 336.648.8

Zrazhevets Ie. I. Evaluation of the Effectiveness of Venture Capital Investments

The aim of the article is to study the methods of evaluation of venture projects, which receive start-up capital for the first time to finance development of innovations, as well as the definition of the final effect of venture investments. Effective development of economy of Ukraine is impossible without modern transformation of financial relations that occur with the participants of investment processes. Feature of venture capital investment is the fact that for the sake of reducing the risk a venture capitalist not only invests money but is also directly involved in enterprise management, market research, information policy and the development of distribution channels. The main factors affecting the innovation risk were studied. The urgency of the application of modern methods of evaluation of investment projects was reasoned. The factors affecting the success of the venture projects were suggested. The definitions of venture capital investment and venture effect were given. Prospects for further research in this area are to improve methods for assessing venture projects, as well as the formation of the economic basis for the calculation of the venture effect.

Key words: innovation, venture capital investments, venture effect.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 13.

Zrazhevets Ievgen I. – Postgraduate Student, Department of Finance and Credit, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: zrazhevetsee@yandex.ru

Ефективність інноваційних процесів формується на основі організації фінансових відносин між інвестором та інноваційним підприємцем. Традиційні форми надання коштів у вигляді позик або кредитів не відповідають потребам учасників процесу венчурних інвестицій, тому що початковий підприємець не може

надати достатнє забезпечення запозичених коштів. Існує думка, що з десяти інноваційних проектів успішний лише один. Тому для інвесторів, що вкладають свої кошти в інновації, є особлива мотивація. Звичайно, окрім стимулювання розвитку науки та зміни звичайної структури споживання у суспільстві, інвестор прагне обмі-

dobuvnoho pidpriemstva" [Organizational and economic mechanism to ensure a planned production capacity of mining enterprises]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2013.

Shevliuha, O. H. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia tekhniko-tekhnolohichnym rozvytkom pidpriemstva na innovatsiiniy osnovi" [Organizational-economic mechanism of technical and technological development based on innovation]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 9 (35) (2012): 115-119.

Turylo, A. M., and Kovalchuk, M. V. "Problemy investytsiinoi pidtrymky syrovynnoi bazy hirnycho-zbahachuvalnykh kombinativ" [Problems of investment support raw materials mining and processing plants]. *Visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 35 (2013): 343-346.

Udalykh, O. O. *Upravlinnia investytsiinoiu diialnistiu promyslovoho pidpriemstva* [Management of investment activity of industrial enterprises]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2006.

УДК 336.648.8

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВЕНЧУРНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

© 2014 ЗРАЖЕВЕЦЬ Є. Є.

УДК 336.648.8

Зражевець Є. Є. Оцінка ефективності венчурних інвестицій

Метою статті є дослідження методів оцінки венчурних проектів, що вперше отримують стартовий капітал для фінансування інноваційних розробок, а також визначення кінцевого ефекту від впровадження венчурних інвестицій. Ефективний розвиток економіки України неможливий без сучасних трансформацій фінансових відносин, що виникають в учасників інвестиційних процесів. Особливістю венчурних інвестицій є те, що заради зменшення ризику венчурний інвестор не тільки вкладає грошові кошти, але й безпосередньо займається управлінням підприємством, маркетинговими дослідженнями, інформаційною політикою та розвитком каналів збуту. Вивчені основні фактори, що впливають на інноваційний ризик. Обґрунтована актуальність застосування сучасних методів оцінки інвестиційних проектів. Запропоновано чинники, що впливають на успішність реалізації венчурних проектів. Надано визначення венчурних інвестицій та венчурного ефекту. Перспективою подальших досліджень у цій сфері є вдосконалення методів оцінки венчурних проектів, а також формування економічного підґрунтя для обчислення венчурного ефекту.

Ключові слова: інновації, венчурні інвестиції, венчурний ефект.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 13.

Зражевець Євген Євгенович – аспірант, кафедра фінансів та кредиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: zrazhevetsee@yandex.ru

УДК 336.648.8

Зражевец Е. Е. Оценка эффективности венчурных инвестиций

Целью статьи является исследование методов оценки венчурных проектов, которые впервые получают стартовый капитал для финансирования инновационных разработок, а также определение конечного эффекта от осуществления венчурных инвестиций. Эффективное развитие экономики Украины невозможно без современных трансформаций финансовых отношений, возникающих у участников инвестиционных процессов. Особенностью венчурных инвестиций является то, что ради уменьшения риска венчурный инвестор не только вкладывает денежные средства, но и непосредственно занимается управлением предприятием, маркетинговыми исследованиями, информационной политикой и развитием каналов сбыта. Изучены основные факторы, влияющие на инновационный риск. Обоснована актуальность применения современных методов оценки инвестиционных проектов. Предложены факторы, влияющие на успешность реализации венчурных проектов. Даны определения венчурных инвестиций и венчурного эффекта. Перспективой дальнейших исследований в данной сфере является усовершенствование методов оценки венчурных проектов, а также формирование экономической основы для вычисления венчурного эффекта.

Ключевые слова: инновации, венчурные инвестиции, венчурный эффект.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 3. **Библ.:** 13.

Зражевец Евгений Евгеньевич – аспирант, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: zrazhevetsee@yandex.ru

UDC 336.648.8

Zrazhevets Ie. I. Evaluation of the Effectiveness of Venture Capital Investments

The aim of the article is to study the methods of evaluation of venture projects, which receive start-up capital for the first time to finance development of innovations, as well as the definition of the final effect of venture investments. Effective development of economy of Ukraine is impossible without modern transformation of financial relations that occur with the participants of investment processes. Feature of venture capital investment is the fact that for the sake of reducing the risk a venture capitalist not only invests money but is also directly involved in enterprise management, market research, information policy and the development of distribution channels. The main factors affecting the innovation risk were studied. The urgency of the application of modern methods of evaluation of investment projects was reasoned. The factors affecting the success of the venture projects were suggested. The definitions of venture capital investment and venture effect were given. Prospects for further research in this area are to improve methods for assessing venture projects, as well as the formation of the economic basis for the calculation of the venture effect.

Key words: innovation, venture capital investments, venture effect.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 13.

Zrazhevets Ievgen I. – Postgraduate Student, Department of Finance and Credit, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: zrazhevetsee@yandex.ru

Ефективність інноваційних процесів формується на основі організації фінансових відносин між інвестором та інноваційним підприємцем. Традиційні форми надання коштів у вигляді позик або кредитів не відповідають потребам учасників процесу венчурних інвестицій, тому що початковий підприємець не може

надати достатнє забезпечення запозичених коштів. Існує думка, що з десяти інноваційних проектів успішний лише один. Тому для інвесторів, що вкладають свої кошти в інновації, є особлива мотивація. Звичайно, окрім стимулювання розвитку науки та зміни звичайної структури споживання у суспільстві, інвестор прагне обмі-

няти надвисокі ризики на надвисокі прибутки. З метою зменшення ризику венчурний інвестор не тільки вкладає грошові кошти, а й безпосередньо займається управлінням підприємством, маркетинговими дослідженнями, інформаційною політикою та розвитком каналів збуту.

Сталий розвиток економіки України буде забезпечуватися за допомогою реалізації високоризикових, інноваційних проектів, фінансування яких не відповідає вимогам традиційних джерел: банків, кредитних союзів, фондів та ін. Саме венчурні інвестиції є новим підходом для організації фінансових відносин між інвестором і підприємцем, який може забезпечити стрімке зростання інноваційного розвитку. Необхідність організації інститутів венчурного інвестування обумовлює, з одного боку, суспільні потреби в нових технологіях та інноваціях, а з іншого боку, – наявність підприємців, які здатні організувати венчурне підприємство та задовольнити такі потреби за умови отримання від інвестора необхідних ресурсів [10].

Тому автор пропонує надати таке визначення *венчурних інвестицій* – це довгострокові прямі фінансові інвестиції в акціонерний капітал інноваційних підприємств, в управлінні якими беруть участь безпосередньо інвестори з метою отримання прибутку від зростання вартості акціонерного капіталу таких підприємств. Учасниками процесу венчурних інвестицій є, з одного боку, венчурні фірми, а з іншого боку, – венчурні інвестори.

В Україні ринок венчурних інвестицій представлений такими суб'єктами інвестування: «бізнес-янголами» (приватними інвесторами), венчурними інститутами спільного інвестування (спеціальними фондами, що створюються згідно із Законом України «Про інститути спільного інвестування» та мають певні пільги щодо розміщення своїх активів у цінні папери, які не допущені до фондових торгів) та іншими інвестиційними фондами, що створюються за допомогою іноземних інвесторів.

Як було відмічено, венчурні інвестиції безпосередньо пов'язані з інноваційною діяльністю, тому вони також будуть супроводжуватись усім спектром інноваційних ризиків. Проведемо класифікацію таких ризиків, наведених Ковалишиним П. В. [7], які можна поділити на три групи:

- ✦ *ризик венчурного підприємства* (внутрішні ризики; ризик недостатності науково-технічного потенціалу; ризик невідповідності економічних прогнозів; ризик невдачі намічених програм; ризик недостатності фінансування);
- ✦ *ризик венчурного ринка* (ринковий ризик; ризик зменшення (відсутності) попиту та надлишку пропозиції; ризик підрядного партнерства; ризик стабільного постачання);
- ✦ *ризик венчурної інфраструктури* (зовнішній ризик; ризик зміни податкової політики; банківський ризик; ризик зміни бюджетних відрахувань; ризик росту інфляції).

Відбір венчурного проекту має проходити через такі основні стадії:

1. Формування венчурної концепції, що включає в себе з'ясування мотиваційних чинників, можливостей

венчурних підприємців, визначення профілю венчурного підприємства, прогнозування цільових ринків та потенційних клієнтів та аналіз альтернативних варіантів.

2. Оцінка інвестиційної привабливості на основі унікальності венчурного проекту з розрахунками майбутнього прибутку (збитку) від участі у такому проекті.

3. Оцінка проекту за шкалою суб'єктивних чинників щодо вірогідності успішної реалізації венчурного проекту.

4. Заключна оцінка ймовірності реалізації венчурного проекту й порівняння з існуючими альтернативами.

Під час першого етапу відбору венчурного проекту потрібно визначити умови, що необхідні для формування венчурної концепції та здійснення венчурних інвестицій:

1. Об'єктом інвестицій має бути інноваційна ідея, успішна реалізація якої дозволить інвестору та підприємцю отримати надприбуток.

2. Венчурне підприємство має знаходитись на певному етапі розвитку, перехід з якого неможливий за відсутністю додаткового фінансування. Найпопулярнішими є стадія розвитку, стадія виходу на ринок або стадія розширення виробництва.

3. Венчурне підприємство має бути забезпечене необхідним менеджментом, що буде відповідальним за успішність реалізації проекту;

4. Венчурний інвестор має отримати частку у венчурному підприємстві, тому що грошові кошти надаються на безповоротній основі. Тому венчурні підприємства – це приватні акціонерні підприємства.

5. Венчурний інвестор згодом може продати свою частку у венчурному підприємстві на фондовому ринку.

6. Венчурний інвестор бере безпосередню участь в управлінні підприємством.

7. Венчурне підприємство не може залучати додаткове фінансування без згоди венчурного інвестора та зменшувати його долю в статутному капіталі.

Під час другого етапу відбору – оцінки інвестиційної привабливості – можна застосовувати не всі методи. Взагалі методи оцінки інвестиційних (у тому числі венчурних) проектів оснований на прогнозованих обсягах капітальних, виробничих, поточних, фінансових та адміністративних витрат, а також обсягах реалізації товарів та послуг по певним цінам за установлений відрізок часу. Але практична реалізація венчурних проектів передбачає наявність елементів невизначеності, тому, окрім фінансового аналізу, слід проводити експертний аналіз проектів.

Новітніми методами аналізу інвестиційних проектів, що найбільш підходять до венчурних проектів, є квантово-економічний аналіз та стратегія «Блакитних океанів».

Квантово-економічний аналіз – це сучасний метод прогнозування, що дозволяє робити аргументовані передбачення на основі визначення ефективних сполучень компаній, товарів та ринків. Ця методика використовується для виявлення успішних і приречених проектів, а також причин, з яких проекти не можуть досягти успіху.

Основною відмінністю квантово-економічного аналізу від інших методів аналізу венчурних проектів є те, що останні, в основному, базують свої прогнози за допо-

могою стандартних фінансових показників (ліквідності, рентабельності, використання активів) на основі бухгалтерського обліку або аудиторського аналізу [2].

Як було відмічено, теорія квантового економічного аналізу ґрунтується на розгляді поєднань різних стадій розвитку життєвих циклів компаній, товарів і ринків. Наприклад, життєвий цикл компаній складається з трьох розділених стадій, товару – з чотирьох, ринку – з п'яти. Тобто, аналіз передбачує існування 60 різновидів комбінацій. Але ж з них успішними будуть усього 15 – коли компанія, товар і ринок еволюційно відповідають один одному, інші 45 – приречені на невдачу та не відповідають запитам інвесторів [3].

Основним параметром, що характеризує еволюцію компаній, є їх доступ до капіталу. Компанії першого рівня мають доступ, як правило, до нетрадиційних джерел, наприклад, венчурного капіталу через «бізнес-яголів» або спеціалізовані венчурні фонди. Компанії другого та третього рівнів мають у своєму розпорядженні акціонерний капітал і спроможні надати надійне забезпечення для залучення банківських кредитів та інших джерел фінансування. Також компанії на різних рівнях розвитку відрізняє стиль прийняття управлінських рішень. На першому рівні управління здійснюється ситуативно на основі підприємницьких здібностей першого керівника. На другому рівні управління здійснюється командою професійних менеджерів. А на третьому рівні корпоративна культура компанії має відповідати стандартам галузі.

Еволюція товару проходить через чотири рівня на основі потенціалу до зростання. Так, на першому рівні – це принципово новий товар зі значним потенціалом. На другому рівні – товар отримує основні характеристики, що поліпшуються пропорційно вкладанням у його розвиток. На третьому рівні товар досягає максимуму свого розвитку та існує до тих пір, поки на ринок не вийде аналогічний товар першого рівня. На четвертому рівні товар набуває тільки тих властивостей, які необхідні в даний час, і займає певний сегмент ринку, де все більшого значення набуває ціна на товар.

Еволюційна класифікація ринків здійснюється на основі такого критерію, як розподіл споживачів між новим ринком і вже існуючими ринками. Ринки за еволюційним розвитком розділяються на п'ять груп. Нульовий рівень – коли споживання інноваційного товару досягається за рахунок реалізації професійного інтересу дослідників і винахідників. Перший рівень – з наявністю покупців, які також можуть задовольнити свої потреби на нульовому ринку. Другий рівень – це масовий перехід покупців з попередніх ринків. Третій рівень – це той рівень споживання, коли динаміка приросту населення в певній державі буде відповідати динаміці кількості покупців. Четвертий рівень – це спад ринку, коли наявна пропозиція не задовольняє потреби покупців, і вони переходять до нової.

Процес квантового економічного аналізу можна логічно поділити на такі етапи [3]:

I (аналіз) – відбувається оцінка технічних переваг інноваційного продукту, управлінської команди, моти-

ваційних чинників колективу і внутрішніх ресурсів компанії, розміру певного сегмента ринку з його прогнозованою динамікою, а також визначається еволюційна стадія розвитку кожного з цих компонентів;

II (порівняння з найкращим варіантом) – припустиме поєднання еволюційних рівнів розвитку компанії, товару і ринку потрібно порівняти з переліком дозволених поєднань;

III (отримання кінцевого результату) – якщо вибрана комбінація потрапила в перелік дозволених, то проект може стати успішним; а в інших випадках проект не має шансів на успіх.

Таким чином, квантово-економічний аналіз доцільно використовувати на етапі отримання стартового капіталу для венчурного проекту, коли треба визначити ті проекти, які з високою долею вірогідності можуть бути успішними. Найбільш «венчурними» будуть сполучення компаній, товарів і ринків першого і другого рівнів, тому що вони мають найбільший інноваційний потенціал. Наступним етапом аналізу є застосування всіх стандартних інструментів фінансового аналізу до тих проектів, які пройшли відбір під час квантово-економічного аналізу.

Останнього часу все більше практичного значення набуває *стратегія «Блакитних океанів»*. Автором цієї стратегії є Ким Вичан – професор стратегії і міжнародного менеджменту бізнес-школи «Insead» у Франції. Стратегія «Блакитних океанів» – це сучасний підхід, заснований на теорії реконструкції, що за допомогою аналізу альтернативних індустрій відкриває засоби створення нових можливостей розвитку та нових ринків [11].

Як і у квантово-економічному аналізі, у стратегії «Блакитних океанів» значна роль приділяється аналізу минулого. Ця стратегія і виникла як результат цього аналізу: «Аналізуючи дані, дослідники знайшли деяку послідовність стратегічного мислення, яке передувало створенню нового ринку або індустрії. Це і було названо стратегією блакитного океану». У статті [13] наводиться такий порівняльний аналіз стратегій блакитного та чорного океанів (*табл. 1*).

Слід відмітити три основні відмінності стратегії «Блакитних океанів»:

- ✦ фокусування – фірма повинна стати кращою хоча б в одному сегменті;
- ✦ відмінність – компанія повинна запропонувати унікальний товар або послугу, якої немає у конкурентів;
- ✦ фірма проводить свою діяльність під конкретним девізом, який відображає її відмінність.

Стратегія «Блакитних океанів» відображає рух у розвитку фірми з «червоних» до «блакитних» океанів. Основна ідея полягає в тому, що фірма повинна відрізнитися від конкурентів, щоб ухилитися від конкурентної боротьби. Поки фірма знаходиться у просторі «блакитного океану», треба максимально використати існуючі можливості. Як тільки конкуренція в цьому просторі посилюється, то необхідно концентруватись на пошуку нового «блакитного океану».

Порівняння стратегій «червоного» та «блакитного» океанів [13]

Стратегія «червоного океану»	Стратегія «блакитного океану»
Боротьба в існуючому ринковому просторі	Створення вільного від конкуренції ринку
Перемога над конкурентами	Можливість не боятися конкуренції
Експлуатація існуючого попиту	Створення нового попиту
Компроміс вартість-витрати	Руйнування компромісу вартість-витрати
Вибір між диференціацією або низькими витратами	Орієнтування на одночасну диференціацію та низькі витрати

Таким чином, на другому етапі відбору аналіз унікальності венчурного проекту можна проводити за допомогою квантово-економічного аналізу, а також стратегії «Блакитних океанів». На другому етапі відбору також розраховується майбутній прибуток (збиток) венчурного інвестора від участі в інвестиційному проекті.

Оцінку ефективності інвестування у венчурний проект пропонується обчислювати через аналіз грошових потоків інвестора. Таким чином, потрібно розрахувати «чистий поточний ефект» ($ЧПЕ_{ei}$), що відображає майбутню вартість грошових потоків за мінусом інвестиційних витрат, за такою формулою [1]:

$$ЧПЕ_{ei} = -I_t + \sum_{t=0}^{t_p} \frac{ГП_{tBI}}{(1+q)^{tr}}$$

де I_t – витрати інвестора в період t ;
 $ГП_{tBI}$ – грошові потоки венчурного інвестора в період t ;

t_p – розрахунковий рік;

t_r – рік, результати і витрати якого приводяться до розрахункового;

q – індивідуальна ставка дисконту для венчурного проекту.

У разі отримання позитивного результату цього показника венчурний проект буде вигідним для інвестора. Індивідуальну ставку дисконту пропонується обчислити за таким методом:

$$q = q_f + b \cdot (q_m - q_p) + g_1 + g_2 + C,$$

де q_f – номінальна без ризикова ставка доходу за рік;
 b – спеціальний коефіцієнт «бета» (міра систематичного ризику);

q_m – середньорічна ставка доходу;

$(q_m - q_p)$ – ринкова премія за ризик;

g_1 – премія для малих підприємств;

g_2 – премія за ризик, характерний для даних компаній;

C – ризик, визначений для певної країни.

Пропонуємо взяти значення ставки рефінансування НБУ (що встановлюється з 17.07.2014 р. у розмірі 12,5%) як номінальну безризикову ставку доходу за рік. Коефіцієнт «бета» характеризує коефіцієнт, що включає ризики, обумовлені макроекономічними та політичними процесами у країні, та розраховується рейтинговими агентствами. Для України середнє значення коефіцієнта «бета» приймаємо за 0,15. Середньорічна ставка доходу відповідає середньорічній ставці за короткострокові кредити – 24%. Премія для малих підприємств дорівнює від 0,25 до 0,75 від номінальної без ризикової ставки доходу за рік, тому в умовах політичної нестабільності

та наслідків фінансової кризи в розрахунках врахуємо максимальне значення. Приймаємо значення додаткової премії за ризик, характерний для даних компаній, у кількості 3%. Рейтинги країн світу по рівню ризику з інвестування в ці країни наводяться в публікаціях і становить 8% для України.

Таким чином, розрахуємо дисконтну ставку, яку можна приймати при розрахунках показників для визначення ефективності венчурних інвестицій:

$$q = 12,5 + 0,15 \cdot (24 - 12,5) + 0,75 \times 12,5 + 3 + 8 = 34,6\%.$$

Третій етап відбору венчурних проектів слід віднести до нестандартних методів аналізу, що базуються на висновках експертної групи. Для отримання якісної інформації потрібно дотримуватися таких умов: група експертів має формуватись із спеціалістів-практиків у цій сфері; до групи мають входити аналітики, що професійно володіють технологією організації та проведення експертиз; коректно оброблювати та аналізувати отриману інформацію.

У процесі свого існування інвестиційний проект повинен забезпечувати досягнення двох головних цілей бізнесу: здобуття прибутку на вкладений капітал і підтримку стійкого фінансового стану [4].

Додатково при оцінці венчурного проекту слід використовувати систему суб'єктивних критеріїв відбору венчурних інвестиційних проектів. Вона узагальнює сукупні значення цілого ряду чинників, таких як: стратегічний, інноваційно-науковий, екологічний, соціально-економічний і фінансовий, що враховують вплив результатів проекту для місцевості, де він реалізується. Наприклад, якщо венчурний проект у сфері сільського господарства реалізується у певній області, співпадає з регіональною програмою місцевої влади, буде сприяти підвищенню зайнятості населення та збільшенню надходжень до бюджету, то більш вірогідна успішність здійснення такого проекту. Це обумовлюється тим, що, окрім венчурного інвестора та підприємця, розвитку венчурного проекту буде сприяти місцева влада та місцеве населення, що зацікавлені в його успішності, тому що теж будуть отримувати певні дивіденди. Як було відмічено, систему суб'єктивних критеріїв можна розбити на п'ять окремих груп, які включають в себе такі критерії. Питома вага кожного буде оцінюватись за допомогою експертизи проекту та формування важливості для успішної реалізації венчурного проекту (табл. 2). Неможливо стверджувати, що питома вага цих критеріїв буде однозначною для усіх проектів. Так, для проектів у сфері інформаційних технологій більш значимі будуть інноваційно-

наукові чинники, а для проектів у сфері промисловості – стратегічні та соціально-економічні чинники. Таким чином, запропонована система суб'єктивних чинників призначена для формування матриці оцінок експертної групи. Розрахунки повинні здійснюватися в три етапи. На першому етапі експерти повинні проставити оцінку для кожного із запропонованих чинників, на другому – помножити кожну оцінку на питому вагу відповідного чинника, на третьому – сформулювати загальну оцінку, що характеризує успішність реалізації венчурного проекту.

Таблиця 2

Питома вага комплексних чинників, що впливають на успішну реалізацію проекту

Чинники, що впливають на успішну реалізацію проекту	Питома вага, %
1. Стратегічні чинники	
1.1. Відповідність проекту основним напрямкам розвитку області	5
1.2. Сумісність проекту з іншими проектами, що реалізуються за допомогою обласних державних адміністрацій та інших державних програм	15
2. Інноваційно-наукові чинники	
2.1. Міра новизни продукту, що розробляється	7
2.2. Технологічний рівень використовуваної технології та можливість переорієнтації її на випуск нового продукту	8
2.3. Наявність вишів, технопарків, інноваційних центрів у певній території	15
3. Екологічні чинники	
3.1. Присутність негативного впливу на навколишню середовищу і населення від здійснення діяльності венчурним підприємством	10
3.2. Дотримання вимог чинного законодавства України щодо екологічної безпеки та впровадження нових технологій захисту навколишнього середовища.	10
4. Соціально-економічні чинники	
4.1. Підвищення рівня зайнятості та доходів населення на певній території	5%
4.2. Покращення інфраструктури певної території	5
5. Фінансові чинники	
5.1. Інвестиційний клімат території та доступ до міжнародних фінансових інститутів	10
5.2. Наповнення бюджету у зв'язку з успішною реалізацією проекту	10
Загальний коефіцієнт успішності реалізації венчурного проекту	100

Розглянемо ефективність від успішної реалізації венчурного проекту. На нашу думку, венчурний ефект потрібно розглядати через призму ефекту від інноваційної діяльності.

Інноваційна діяльність підприємства супроводжується різноманітними результатами (ефектами). Під ефектом (від лат. *effectus* – виконання, дія) розуміють

досягнутий результат у його матеріальному, грошовому, соціальному та опосередкованому вимірах.

У науково-методичній літературі зустрічаються різні точки зору щодо видів ефектів від інноваційної діяльності. Так, у [12] розглядається чотири види ефектів: економічний, науково-технічний, соціальний та екологічний. У дослідженнях [5; 9], пропонується враховувати шість видів ефектів: економічний, науково-технічний, фінансовий, ресурсний, соціальний та екологічний. У роботі [8] враховуються п'ять видів ефектів інноваційної діяльності: соціально-політичний, економічний, науково-технічний, екологічний та етнічно-культурний. І, нарешті, у роботі [6] розглядається можливість врахування економічного, наукового, науково-технічного, технічного та соціального ефектів.

На думку автора, при виявленні ефектів від інноваційної діяльності, по-перше, необхідно сформулювати критерії та показники, за допомогою яких можуть бути оцінені результати інноваційної діяльності і, по-друге, слід врахувати об'єктивно існуючі взаємозв'язки й ієрархічну супідрядність ефектів інноваційної діяльності. Тому доцільно розглядати, що інноваційна діяльність супроводжується шістьма ефектами: економічним, науково-технічним, податковим, соціальним, ресурсним, екологічним.

Таким чином, ефекти інновацій взаємопов'язані між собою. Безпосередньо економічні результати інноваційної діяльності пов'язані з економічним, науково-технічним і податковим ефектами. У свою чергу, соціальний, екологічний та ресурсний ефекти виникають лише як наслідок науково-технічного прогресу й опосередковано впливають на економічний ефект інноваційної діяльності.

Якщо об'єднати ці ефекти, то можна отримати узагальнене поняття венчурного ефекту (рис. 1).

На думку автора, потрібно надати таке визначення *венчурного ефекту* – це комплексний результат венчурних інвестицій, який супроводжується отриманням доходів венчурним підприємством і венчурним інвестором, досягненням науково-технічних результатів, покращенням екологічного стану середовища, вивільненням ресурсів на підприємстві та позитивними соціальними зрушеннями у суспільстві.

ВИСНОВКИ

Отже, удосконалення методики оцінки венчурних проектів позитивно впливатиме на прийняття інвесторами рішення щодо фінансування інновацій. У свою чергу, розглянувши ефективність від венчурної діяльності через призму інноваційної діяльності, автор стверджує що розвиток венчурних інвестицій в Україні забезпечить відповідний підйом національної економіки, розкриття науково-технічного потенціалу, розбудову інфраструктури, покращення екологічного стану навколишнього середовища та позитивні соціальні зрушення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації. / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 394.

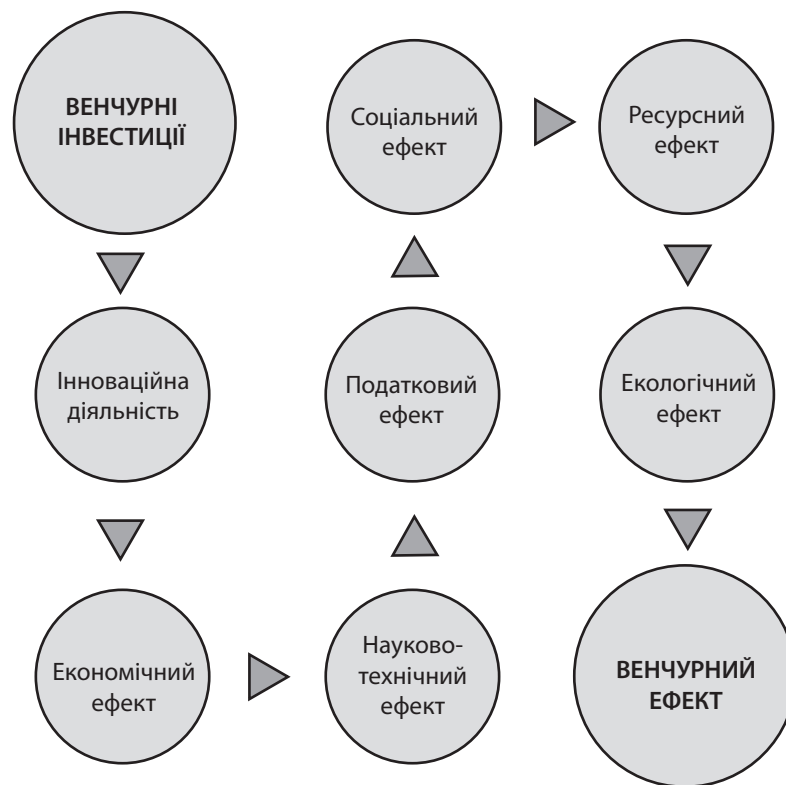

Рис. 1. Венчурний ефект як результат венчурних інвестицій

2. **Азеев А. А.** Стратегическое управление. / А. А. Азеев, И. Ансофф. – М.: Статистика, 2007. – С. 79.

3. **Аррендондо Л.** Искусство деловой практики / Лени Аррендондо / Пер. с англ. — Челябинск: Урал LTD, 2008. – С. 373.

4. **Дагаев А. А.** Механизмы венчурного (рискового) финансирования: мировой опыт и перспективы развития / А. А. Дагаев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2006. – № 1. – С. 160.

5. **Иновационный менеджмент**: справ. пособ. / Под ред. П. Н. Завлина – СПб.: Наука, 1997. – 580 с.

6. **Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика**. – Т. 4: Оценка интеллектуальной собственности / Под ред. А. Б. Бутник-Сиверского. – К., 1999. – 384 с.

7. **Ковалишин П. В.** Формування та розвиток ринку венчурного інвестування України: монографія / П. В. Ковалишин. – Миколаїв: МДАУ, 2009. – С. 83.

8. **Крылов Э. И.** Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия / Э. И. Крылов, В. М. Власова, И. В. Журавкова. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 608 с.

9. **Павленко І. А.** Економіка та організація інноваційної діяльності: навч.-метод. посіб. для самостійного вивч. дисципл. / І. А. Павленко, Н. П. Гончарова, Г. О. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2002. – 150 с.

10. **Степанов О. П.** Інноваційний бізнес / О. П. Степанов, Н. П. Гончарова, Г. О. Андрощук. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 420 с.

11. **Чан Ким.** Барьерные рифы синего океана / Ким Чан // Компания. Стратегии. – 2006. – № 4. – С. 6 – 12.

12. **Четыркин Е. М.** Финансовый анализ производственных инвестиций / Е. М. Четыркин. – М.: Дело, 1998 – 256 с.

13. **Шинкаренко И.** От алого океана к голубому / И. Шинкаренко // Эксперт. – 2006. – № 12. – С. 23 – 29.

REFERENCES

Antoniuk, L. L., Poruchnyk, A. M., and Savchuk, V. S. *Innovatsii: teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii* [Innovations: theory, mechanism of development and commercialization]. Kyiv: KNEU, 2003.

Azeev, A. A., and Ansoff, I. *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management]. Moscow: Statistika, 2007.

Arrendondo, L. *Iskusstvo delovoy praktiki* [Art business practices]. Cheliabinsk: Ural LTD, 2008.

Chan, Kim “Baremnye rify sinego okeana” [Barrier reefs blue ocean]. *Kompanyon. Strategii*, no. 4 (2006): 6-12.

Chetyrkin, E. M. *Finansovyy analiz proizvodstvennykh investitsiy* [Financial analysis of industrial investments]. Moscow: Delo, 1998.

Dagaev, A. A. “Mekhanizmy venchurnogo (riskovogo) finansirovaniia: mirovoy opyt i perspektivy razvitiia” [Mechanisms venture (risk) financing: international experience and prospects]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 1 (2006): 160-.

Innovatsionnyy menedzhment [Innovation Management]. St. Petersburg: Nauka, 1997.

Krylov, E. I., Vlasova, V. M., and Zhuravkova, I. V. *Analiz effektivnosti investitsionnoy i innovatsionnoy deiatelnosti predpriatiia* [Analysis of the effectiveness of investment and innovation activities of the enterprise]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.

Kovalyshyn, P.V. *Formuvannia ta rozvytok rynku venchurnoho investuvannia Ukrainy* [Formation and development of venture capital investment in Ukraine]. Mykolaiv: MDAU, 2009.

“Otsenka intellektualnoy sobstvennosti” [Assessment of intellectual property]. In *Intellektualnaia sobstvennost v Ukraine: pravovye osnovy i praktika*. Kyiv, 1999.

Pavlenko, I. A., Honcharova, N. P., and Shvydanenko, H. O. *Ekonomika ta orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economics and organization innovation]. Kyiv: KNEU, 2002.

Stepanov, O. P., Honcharova, N. P., and Androshchuk, H. O. *Innovatsiinyi biznes* [Innovative business]. Kyiv: Knyzhkove vydavnytstvo NAU, 2007.

Shinkarenko, I. “Ot alogo okeana k golubomu” [From scarlet to blue ocean]. *Ekspert*, no. 12 (2006): 23-29.

ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

© 2014 ЧИЖОВ С. В.

УДК 330.341.1:338.45(477)

Чижов С. В. Проблеми інноваційного розвитку промисловості в Україні

У статті розглядаються різні підходи до виникнення конкурентоспроможності промислової продукції в сучасних умовах і розвитку інноваційної конкурентоспроможності промисловості. Поглиблюється зміст і надається авторське тлумачення поняття «інноваційна конкурентоспроможність» промисловості. Визначається взаємозв'язок між поняттями «інноваційна діяльність» і «конкурентоспроможність». Аналізуються тенденції розвитку інноваційної діяльності у промисловості та галузях пріоритетного розвитку, орієнтованих на зростання інноваційної конкурентоспроможності. Розкриваються тенденції технологічного відставання промислового виробництва за основними показниками. Узагальнюються основні проблеми інноваційного розвитку промисловості та висвітлюються шляхи активізації інноваційної діяльності для формування моделі інноваційного розвитку промисловості в Україні.

Ключові слова: інноваційна конкурентоспроможність, інноваційна діяльність, інституційні перетворення, промисловість України.

Рис.: 2. **Бібл.:** 7.

Чижов Сергій Володимирович – здобувач, Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (бульв. Дружби народів, 28, Київ, 01103, Україна)

E-mail: paradigmagroup@mail.ru

УДК 330.341.1:338.45(477)

UDC 330.341.1:338.45(477)

Чижов С. В. Проблемы инновационного развития промышленности в Украине

Chizhov S. V. Problems of the Innovative Development of the Industry in Ukraine

В статье рассматриваются различные подходы к возникновению конкурентоспособности промышленной продукции в современных условиях и развитию инновационной конкурентоспособности промышленности. Углубляется содержание и предоставляется авторское толкование понятия «инновационная конкурентоспособность» промышленности. Определяется взаимосвязь между понятиями «инновационная деятельность» и «конкурентоспособность». Анализируются тенденции развития инновационной деятельности в промышленности и отраслях приоритетного развития, ориентированных на рост инновационной конкурентоспособности. Раскрываются тенденции технологического отставания промышленного производства по основным показателям. Обобщаются основные проблемы инновационного развития промышленности и освещаются пути активизации инновационной деятельности для формирования модели инновационного развития промышленности в Украине.

The article discusses various approaches to initiation of the industrial competitiveness in the current context and to development of the innovative industrial competitiveness. The author goes into the details and interprets the concept of «innovation competitiveness» of industry. The relationship between the concepts of «innovation activity» and «competitiveness» are defined. Trends of development of the innovation activity in the industry and the priority development branches, oriented towards growth of the innovative competitiveness, are analyzed. Trends of the technological inferiority of the industrial production by reference to the major indicators are revealed. The main problems of the innovative development of the industry are summarized and the ways to enhance the innovation activity aimed at forming the model of the innovative development of the industry in Ukraine are highlighted.

Ключевые слова: инновационная конкурентоспособность, инновационная деятельность, институциональные преобразования, промышленность Украины.

Key words: innovative competitiveness, innovation activity, institutional transformations, industry of Ukraine.

Рис.: 2. **Библ.:** 7.

Рис.: 2. **Библ.:** 7.

Чижов Сергей Владимирович – соискатель, Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономического развития и торговли Украины (бульв. Дружбы народов, 28, Киев, 01103, Украина)

E-mail: paradigmagroup@mail.ru

Chizhov Sergey V. – Applicant, The Economic Research Institute of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (bulv. Druzhby narodiv, 28, Kyiv, 01103, Ukraine)

E-mail: paradigmagroup@mail.ru

На сучасному етапі економічних перетворень вагомим фактором оздоровлення національної економіки є зростання конкурентоспроможності промисловості України, яке може забезпечити входження країни до регіональних і світових товарних ринків. Промисловість залишається найважливішою складовою господарського комплексу України, структура та динаміка розвитку якої практично визначають стан економіки. Проте, на сьогодні спостерігається процес втрати конкурентоспроможності вітчизняними підприємствами на зовнішньому ринку та витіснення їх іноземними конкурентами із внутрішнього ринку, внаслідок чого національна економіка втрачає робочі місця та новостворену додану вартість.

У ХХІ столітті конкурентоспроможність видів економічної діяльності визначається динамікою пріоритетів знань та інновацій. Постіндустріальна економі-

ка, в якій нові наукові продукти, технології, винаходи, інтелектуальні товари і послуги стають важливішою складовою структурних перетворень промислового виду економічної діяльності, мають яскраво виражений інноваційний характер.

За таких умов необхідність посилення позицій вітчизняної промислової продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках і виходу промисловості на нові рубежі обумовлює нагальну потребу в досягненні відповідності головній базовій умові – досягнення високої конкурентоспроможності продукції та інноваційно-технологічного наповнення виробництва, що вимагає формування інноваційної моделі розвитку промисловості.

Закон України «Про інноваційну діяльність» трактує інновації як «новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможності здатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні

рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [1]. Відповідно, інноваційним, згідно із Законом, визнається продукт, який є реалізацією об'єкта інтелектуальної власності, на який виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або реалізацією (впровадженням) відкриттів, які підвищують вітчизняний науково-технічний і технологічний рівень, виробленого в Україні вперше, або, якщо не вперше, то який порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, є конкурентоспроможним і має суттєво вищі техніко-економічні показники.

Інноваційна діяльність являє собою процес, спрямований на реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий чи вдосконалений продукт, реалізований на ринку, у новий чи вдосконалений технологічний процес, використовуваний у практичній діяльності, а також у пов'язані з ним додаткові наукові дослідження і розробки. При цьому слід враховувати, що інноваційна діяльність означає весь без винятку інноваційний процес, починаючи з появи науково-технічної ідеї й закінчуючи поширенням (дифузиею) продукту [2]. Інноваційна діяльність є основною умовою підвищення конкурентоспроможності, а нові продукти та послуги здатні змінити весь виробничий цикл, методи роботи і способи життя споживача іноді навіть самим непередбачуваним способом. Прикладом цього може служити зростання комерційної активності, сконцентрованої у всесвітній павутині. Тому більшість розвинених країн світу шукають способи збільшення конкурентоспроможності своєї економіки в тому, що, на думку уряду і вчених-дослідників цих країн, цьому сприятиме підтримка інноваційної діяльності.

Традиційно рівень конкурентоспроможності промислової продукції оцінюється її реалізацією на ринках: внутрішньому – національному, зовнішніх – у рамках країн СНД, європейському та світовому. При цьому основним критерієм виміру інноваційної конкурентоспроможності стає ефективність інноваційної діяльності, яка, як відомо зі світової практики, оцінюється по ряду показників на галузевому та регіональному рівнях, серед яких обсяг витрат і кількість робочих місць у сфері досліджень, впровадження нових продуктів і продукції, розвиток промислових кластерів, приплив і відтік дослідників, інноваторів; кількість підприємств наукомістких галузей, число міжрегіональних і міжнародних партнерів; промислові інвестиції в НДДКР, що підтримують інвестиції, інвестиції венчурного капіталу, віддача від інвестицій і т. п.

Конкурентоспроможність промислової продукції може досягатися більшою мірою за рахунок нових технологій і капіталу і меншою мірою – за рахунок дешевої праці. В економічно розвинених країнах зростання конкурентоспроможності в сучасних умовах забезпечується на 50% технологічним прогресом, більше 25% – капіталом і близько 25% – працею. Цінова конкуренція в

основному базується на підвищенні якості традиційної продукції за рахунок дотримання існуючого технологічного процесу і залежить від попиту і пропозиції на ринку; сировинна – визначається якістю сировини, попитом і пропозицією на ринку: інноваційна конкуренція ґрунтується на базисних і поліпшуючих інноваціях, у результаті впровадження яких і виникає інноваційна конкурентоспроможність. Слід зазначити, що інноваційна конкуренція характерна майже для всіх ринків товарів. Однак на ринках традиційних товарів домінує цінова конкуренція, у той час, як інноваційна конкуренція переважає на ринках інноваційної продукції. Особливості інноваційної конкуренції, що виникла в якісно нових умовах розвитку світової економічної системи, зумовили зміну основних компонентів конкурентоспроможності національної промисловості. У цих умовах інноваційна конкурентоспроможність промисловості об'єктивно базується на розвитку науки, впровадженні нових технологій і техніки як основних чинників змісту та створення додаткових конкурентних переваг для участі в інноваційній конкуренції [3].

Отже, інноваційна конкурентоспроможність промисловості розглядається нами як особлива ринкова властивість, що визначає здатність до здійснення активної інноваційної діяльності, яка реалізується в збільшенні конкурентоспроможної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Ця властивість формується завдяки науковому та інноваційно-технологічному наповненню, інституційному, інвестиційному забезпеченню, зростанню інтелектуального кадрового потенціалу для здійснення інноваційного процесу і визначає можливість не тільки утримувати конкурентні позиції, але і створювати додаткові конкурентні переваги для освоєння інноваційних секторів світового ринку.

Визначальним фактором зростання інноваційної конкурентоспроможності промисловості є зміна у співвідношенні функціонуючих технологічних укладів. На нинішньому етапі розвитку технологічна структура вітчизняної промисловості в основному представлена третім і четвертим технологічними укладами. До третього технологічного укладу належать теплові електростанції, паливна промисловість, вугільна промисловість, чорна металургія, промисловість металевих конструкцій, промисловість будівельних матеріалів, скляна і фарфорофаянсова промисловість; до четвертого технологічного укладу – кольорова металургія, хімічна і нафтохімічна промисловість, машинобудування без електротехнічної промисловості, автомобільна промисловість, транспортне і сільськогосподарське машинобудування, будівельно-дорожнє і комунальне машинобудування, машинобудування для легкої і харчової промисловості без побутових приладів, виробництво сантехнічного та газового обладнання, суднобудівна промисловість, ремонт машин і устаткування, деревообробна та целюлозно-паперова, легка, харчова, борошномельно-круп'яна і комбікормова промисловість; до п'ятого технологічного укладу – електротехнічна промисловість, верстатобудівельна та інструментальна, приладобудування, виробництво побутових приладів і машин, авіаційна про-

мисловість, хіміко-фармацевтична, поліграфічна промисловість [4].

У системі конкурентоспроможного виробництва інновації стають інструментом все більш ефективного використання природних ресурсів, забезпечують прискорення зростання обсягів виробництва, структурні зрушення, а також сприяють перерозподілу інвестиційних ресурсів у напрямках розвитку пріоритетних галузей промисловості. Сировинна модель розвитку вітчизняної промисловості в умовах становлення інформаційної економіки та інтеграції в міжнародні коопераційні зв'язки, по суті, позбавлена майбутнього. Характерні для трансформаційної економіки риси – ресурсодефіцитність, інституціональна нерозвиненість, нестабільність – можуть бути подолані тільки завдяки інтенсивному розвитку інноваційної складової, що, у свою чергу, забезпечуватиме перехід до більш високих технологічних укладів. В іншому випадку економічна система буде розвиватися шляхом вичерпання ресурсів екстенсивного зростання і просування до економічної депресії. Тому зростання інноваційної конкурентоспроможності промисловості України повинно базуватися на принципово новій якійсній основі, сутність якої полягає в орієнтації на інтелектуальний розвиток кадрового потенціалу (на освіту і творчий потенціал), що повністю відповідає цілям лісабонської стратегії та визначено Європейською Радою (у Лісабоні) у програмі створення інфраструктури знань, активізації інноваційного розвитку та економічного реформування.

Підвищення конкурентоспроможності та насиченості внутрішнього ринку промисловими товарами неможливо досягти без поліпшення інноваційної діяльності підприємств. Досвід розвинених країн світу свідчить, що в сучасних умовах швидко посилюється вплив інноваційних процесів на характер і структуру промислового виробництва. Уже на даному етапі чітко простежується тенденція, коли фактор масштабного випуску однотипної продукції, що дозво-

ляє знижувати її собівартість, перестає бути важливим у підвищенні прибутковості. Досвід країн – лідерів на світовому ринку показує, що оволодіння ними світового ринку відбувалося через високий розвиток внутрішнього ринку і його насичення новими якісними товарами. Тому частка інноваційно активних підприємств у цих країнах (США, Японія, Франція, Німеччина) складає 70 – 80% їх загальної кількості. Найважливішим для конкуруючих підприємств стає високий ступінь сприйняття і поширення інновацій.

Конкурентоспроможність, що заснована на інноваційності виробництва та диверсифікації продукції, набуває все більших переваг порівняно з ціновою конкуренцією. На світовому ринку частка наукомісткої продукції США становить 39%, Японії – 30%, Німеччині – 16%. Щорічно від експорту цієї продукції США отримують 700 млрд дол., Німеччина – 530, Японія – 400 млрд дол. В Україні частка інноваційно активних підприємств у 2012 р. становить лише 13,6% (рис. 1). Одним із ключових критеріїв оцінки рівня конкурентоспроможності промислової продукції є її реалізація на регіональних ринках. Одна і та ж продукція може бути конкурентоспроможною на одних регіональних ринках і неконкурентоспроможною на інших. Це залежить від багатьох факторів, серед яких основними є рівень технологічного укладу економіки країни, якість, ціна, реклама і т. ін. Дослідження динаміки діяльності промислових підприємств з реалізації інноваційної продукції за 2000 – 2012 рр. виявляє негативну тенденцію. Питома вага інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції промисловості за цей період зменшилась з 6,7% до 3,3% (див. рис. 1). У 2012 р. у загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції промисловості частка переробної становить лише 4,8%, з неї: інноваційна продукція машинобудування – 10,0%, металургійного виробництва та виробництва готових металів – 1,7%, хімічної та нафтохімічної промисловості – 4,8%, целюлозно-паперового виробництва та видавничої діяльності – 1,4%, виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 2,5% [5]. Необ-

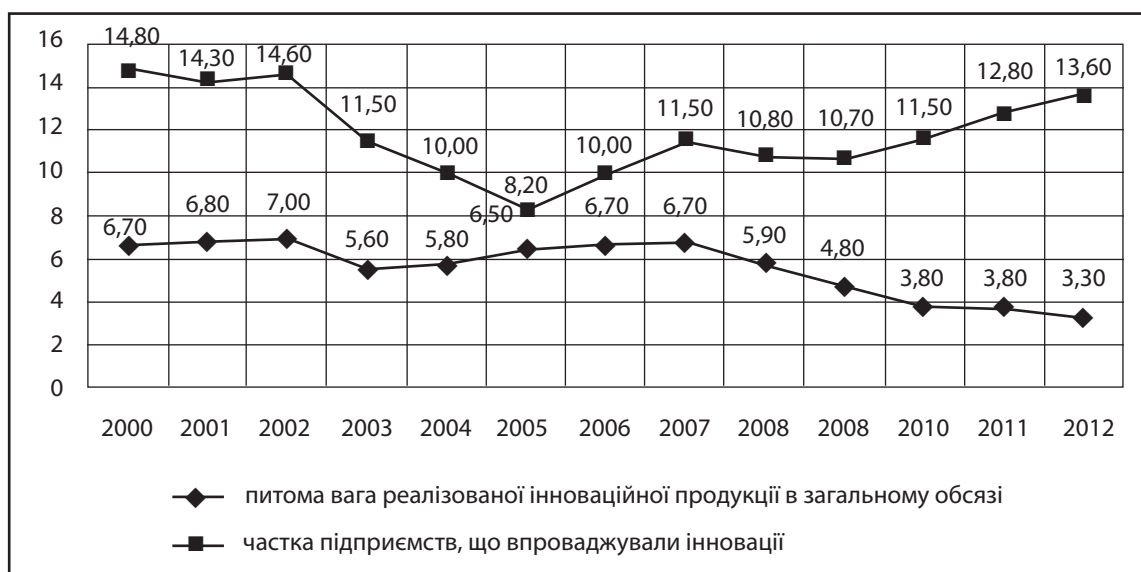

Рис. 1. Частка інноваційно активних промислових підприємств України та реалізованої ними інноваційної продукції, % [5]

хідно відзначити, що динаміка обсягів реалізованої інноваційної продукції за основними видами економічної діяльності за останні десять років висвітлює значне зменшення частки целюлозно-паперової галузі, виробництва транспортних засобів та устаткування, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів. За цей період в промисловості країни зменшилася частка інноваційно активних підприємств (див. рис. 1).

Поряд з цим, на вітчизняних промислових підприємствах не відбувається позитивних змін у ставленні до освоєння нових видів техніки і видів інноваційної продукції. У цілому тенденції впровадження інновацій на вітчизняних промислових підприємствах є негативними, що відображає показник освоєння виробництва нових видів промислової продукції, кількість найменувань якої зменшилося за останні десять років у шість разів.

Негативна динаміка інноваційної діяльності промислових підприємств пов'язана з тривалим спадом промислового виробництва, відсутністю власних коштів на інновації, дорогими кредитами, розукрупненням підприємств у процесі приватизації, що в багатьох випадках супроводжувалося руйнуванням інноваційної інфраструктури. На цьому тлі відбувається зменшення придбання нових технологій (технічних досягнень) в Україні та за її межами, а також зменшується впровадження нових технологічних процесів.

Аналіз тенденції розвитку інноваційної діяльності пріоритетних галузей промисловості України за останні п'ять років (2008 – 2012 рр.) виявляє зниження інноваційної активності по ряду основних показників. У машинобудуванні зменшилася кількість інноваційно активних підприємств на 13,1%, знизився обсяг реалізованої інноваційної продукції на 2,2%, придбання нових технологій в Україні та за кордоном зменшилося на 64,7%, впровадження нових маловідходних і ресурсозберігаючих технологій зменшилося на 11,6%.

На підприємствах металургійної галузі істотно знизилися обсяги реалізації інноваційної продукції (до

40,3%), але зросло впровадження нових технологічних процесів в 1,7 разу. Однак, необхідно відзначити, що реконструкція і технологічна модернізація галузі здійснюється в основному за рахунок придбання зарубіжного морально застарілого обладнання і технологій. Водночас більшість перспективних розробок вітчизняної науки не знаходить застосування у виробництві. У підприємств відсутня зацікавленість у впровадженні інновацій, особливо зі значним терміном окупності. Практика така, що вітчизняні металургійні підприємства фінансують ті наукові розробки, які дають швидку гарантовану віддачу.

Розвиток хімічної та нафтохімічної галузей промисловості характеризується зниженням обсягів реалізованої інноваційної продукції в 1,7 разу, зменшенням придбання нових технологій на 17%, впровадження нових технологічних процесів на 12,2%.

Зниження інноваційної діяльності на підприємствах базових галузей промисловості чинить негативний вплив на технологічний розвиток цих галузей, тягне за собою технологічне відставання інших галузей промисловості і таким чином консервує низький технологічний рівень промисловості України (рис. 2).

Промисловий комплекс України на сьогодні є не підготовленим до інтенсивного розвитку більш високих технологічних укладів на власній науково-технічній основі, при досягненні яких науково-технічні розробки перетворюються на базовий елемент виробництва. Наявність науково-технічного потенціалу в країні не характеризує ступінь технологічного розвитку, оскільки не відображає впливу швидкості процесу освоєння науково-технологічних досягнень, як такого, що визначається організаційними формами інноваційної сфери діяльності. Формування інституційних передумов забезпечення підвищення інноваційної конкурентоспроможності промисловості України вказує на їх недосконалість. Сфера регулювання інноваційної діяльності в промисловості України на сучасному етапі характеризується неповнотою інститутів та інституцій, а також низьким рівнем їх координації. Недостатньо розвинені інститути, що

Рис. 2. Тенденція показників технологічного рівня промислового виробництва [6]

забезпечують зв'язок науки з виробництвом, і комерціалізація наукових результатів. Не отримали належного розвитку нові інститути інноваційної інфраструктури. Необхідно вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку промисловості, зокрема, налагодження ефективної взаємодії середнього та малого бізнесу, перш за все, у наукомістких секторах.

ВИСНОВКИ

Таким чином, стан і тенденції розвитку інноваційної діяльності в промисловості України за останнє десятиліття свідчить про невідповідність сучасним вимогам підвищення інноваційної конкурентоспроможності національної промисловості на внутрішньому і зовнішньому ринках. Одним із ключових умов активізації інноваційної діяльності та підвищення на цій основі конкурентоспроможності промисловості в період трансформації економіки та формування розвинених ринкових відносин стає вдосконалення державного регулювання науково-технічного, інноваційного розвитку промисловості України і формування розвинутого інституціонального середовища.

Для того, щоб інноваційні процеси, що відбуваються в інноваційній сфері діяльності вітчизняної промисловості, сьогодні забезпечували формування інноваційної конкурентоспроможності промисловості, необхідна система дій державного регулювання шляхом розробки спільних проектів за участю бізнесу і держави; цільового державного фінансування новітніх технологій та конкурентних видів виробництв. Враховуючи тенденції, сучасні передумови розвитку національної промисловості, особливості розвитку інноваційної діяльності окремих її галузей та існуючий досвід розвинутих країн світу, формування інноваційної конкурентоспроможності промисловості вимагає обґрунтування розвитку певних галузей і видів виробництв, орієнтованих на інноваційну конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art>
3. Чижов С. В. Формування інноваційної конкурентоспроможності промисловості в трансформаційних умовах / С. В. Чижов // Економіка Криму. – 2012. – № 1. – С. 22 – 26.
4. Цихан Т. В. Про концепцію технологічних укладів і пріоритети інноваційного розвитку України / Т. В. Цихан // Проблеми та досвід. – 2007. – № 3. – С. 7 – 15.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України 2012. – 305 с.
6. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України / Під ред. О. Г. Осауленко. – Відп. за вип. О. Е. Остапчук. – К. : Держаналітінформ, 2013. – 552 с.
7. Антонюк В. П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку / В. П. Антонюк. – Донецьк : НАН України, Інститут економіки промисловості, 2007. – 348 с.

Науковий керівник – Піла В. І., доктор економічних наук, професор, Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, головний науковий співробітник відділу стратегії сталого розвитку (Київ)

REFERENCES

- Antoniuk, V. P. *Formuvannia ta vykorystannia liudskoho kapitalu v Ukraini: sotsialno-ekonomichna otsinka ta zabezpechennia rozvytku* [The creation and use of human capital in Ukraine: the socio-economic assessment and provision of development]. Donetsk: NAN Ukrainy; Instytut ekonomiky promyslovosti, 2007.
- Chyzhov, S. V. "Formuvannia innovatsiinoi konkurentospro-mozhnosti promyslovosti v transformatsiinykh umovakh" [Formation of innovative industrial competitiveness in transition conditions]. *Ekonomika Krymu*, no. 1 (2012): 22-26.
- [Legal Act of Ukraine] (2002). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
- Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini* [Research and Innovation in Ukraine]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.
- Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. Kyiv: Derzhanalitinform, 2013.
- "Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010 – 2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv" [The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in terms of globalization challenges]. <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art>
- Tsykhan, T. V. "Pro kontsepsiuiu tekhnolohichnykh ukhladiv i priorytety innovatsiinoho rozvytku Ukrainy" [On the concept of technological structures and priorities for innovation development of Ukraine]. *Problemy ta dosvid*, no. 3 (2007): 7-15.

ТЕОРІЯ ІННОВАЦІЇ: ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

© 2014 РОМАНЧИК Т. В.

УДК 330.341.1

Романчик Т. В. Теорія інновації: дослідження понятійного апарату

Метою статті є аналіз основних дефініцій теорії інновації та визначення періоду часу, протягом якого інновацію можна вважати такою. Проведено порівняльний аналіз понятійного апарату теорії інновації, визначено відмінні риси у трактуваннях дефініцій різними авторами, наведено визначення основних категорій та побудовано ланцюжок логічної залежності між ними. Обґрунтовано відмінності між інноваційною діяльністю та інноваційним процесом. Автором доведено, що при співставленні дефініції «інновація» та етапів інноваційного циклу простежується неузгодженість. У визначеннях інновації, що містяться в сучасній літературі, не враховується її обмеженість у часі, ступінь дифузії, через що спостерігається суперечливість у сприйнятті нового для підприємства впровадження. Автор обмежує застосування дефініції «інновація» лише етапом її впровадження, доводить, що далі починається перший етап життєвого циклу продукту. Тим самим автор розмежує економічний цикл продукту на інноваційний і життєвий цикли. Початковим етапом інноваційного циклу є генерування ідей, а кінцевим етапом – впровадження новації. Усі подальші стадії є етапами життєвого циклу інноваційного продукту. Завдяки цьому інноваційний цикл є складовою частиною економічного циклу продукту, являючи собою стадію його створення.

Ключові слова: винахід, новація, інновація, інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційний цикл, життєвий цикл, економічний цикл.

Рис.: 3. **Бібл.:** 13.

Романчик Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та військового господарства, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

E-mail: romancik@list.ru

УДК 330.341.1

UDC 330.341.1

Романчик Т. В. Теория инновации: исследование понятийного аппарата

Целью статьи является анализ основных дефиниций теории инновации и определение временного периода, в течение которого инновацию можно считать таковой. Проведен сравнительный анализ понятийного аппарата теории инновации, определены отличительные черты в трактовании дефиниций различными авторами, приведены определения основных категорий и построена цепь логической зависимости между ними. Обращается внимание на имеющиеся различия между инновационной деятельностью и инновационным процессом. Автором доказано, что при сопоставлении дефиниции «инновация» и этапов инновационного цикла прослеживается несогласованность. В определениях инновации, представленных в современной литературе, не учитывается ее ограниченность во времени, степень диффузии, из-за чего возникают противоречия, связанные с восприятием нового для предприятия внедрения. Автор ограничивает применение дефиниции «инновация» лишь этапом ее внедрения, доказывает, что дальше начинается первый этап жизненного цикла продукта. Тем самым автор разграничивает экономический цикл продукта на инновационный и жизненный циклы. Начальным этапом инновационного цикла является генерирование идей, а конечным этапом – внедрение новшества. Все последующие стадии являются этапами жизненного цикла инновационного продукта. Благодаря этому инновационный цикл является составной частью экономического цикла продукта, представляя собой стадию его создания.

Ключевые слова: изобретение, новшество, инновация, инновационный процесс, инновационная деятельность, инновационный цикл, жизненный цикл, экономический цикл.

Рис.: 3. **Библ.:** 13.

Романчик Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента и военного хозяйства, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

E-mail: romancik@list.ru

Romanchik T. V. Innovation Theory: a Study of the Conceptual Apparatus

The aim of the article is to analyze the main definitions of the innovation theory and to determine the time period during which the innovation can be regarded as such. A comparative analysis of the conceptual apparatus of the innovation theory was conducted; distinctive features of interpretation of definitions by different authors were defined, definitions of key categories were given and a chain of logical dependencies between them was built. Attention is paid to the differences between innovation and the innovation process. The author has proved that when comparing the definitions of "innovation" and the stages of the innovation cycle some inconsistency can be traced. In the definitions of innovation, presented in the current literature, its time limitation and the degree of diffusion are not considered, which is why there are contradictions associated with the perception of a new for implementation in an enterprise. Thus, the author restricts the use of the definition of "innovation" only at the stage of its implementation, and proves that after that the first stage of the product life cycle begins. Thus, the author divides the economic cycle of a product into innovation and life cycle. The initial stage of the innovation cycle is to generate ideas, and the final stage – the introduction of innovations. All subsequent steps are the stages of the life cycle of product innovation. Thanks to this innovation cycle is an integral part of the economic cycle of the product, representing the stage of its creation.

Key words: invention, innovation, innovation process, innovation activity, innovation cycle, life cycle, economic cycle.

Pic.: 3. **Bibl.:** 13.

Romanchik Tetiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and Military Facilities (Economy), The National Academy of the National Guard of Ukraine (pl. Povstannya, 3, Kharkiv, 61001, Ukraine)

E-mail: romancik@list.ru

Умови ринкової економіки вимагають від промислових підприємств постійного вдосконалення виробничого процесу, підвищення якості продукції, збільшення ефективності виробництва. Найефективнішим шляхом вирішення питань зміцнення ринкових позицій підприємств є посилення інноваційних процесів. Досвід розвинених країн свідчить, що нормою сучасно-

го економічного життя стали докорінні перетворення в галузі засобів і способів виробництва, обумовлені розвитком науково-технічного прогресу.

Ринкове середовище створює умови для пошуку конкурентних переваг як підприємства, так і його продукції. Саме конкурентна боротьба спонукає вдосколювати всі процеси, що відбуваються на підприємстві

від організації виробничого процесу до змін у системі збуту готової продукції та управління всіма етапами цих процесів. Тобто основою вдосконалення виробничої та збутової діяльності, підґрунтям ефективного процесу господарювання, гнучкості та адаптивності підприємницької діяльності є пошук і реалізація інновацій. В умовах ринкової економіки інновації є ефективним засобом конкурентної боротьби, створюючи нові потреби, забезпечуючи зниження собівартості продукції, приток інвестицій, підвищення іміджу виробника, поширення ринків збуту. Урегулювання цієї проблеми набуває сьогодні першочергового значення.

Поняття «інновація» як економічна категорія увійшло в обіг завдяки концепції австрійського економіста Й. А. Шумпетера, який у 1911 р. у книзі «Теорія економічного розвитку» запропонував своє бачення нових комбінацій змін у розвитку і дав опис інноваційного процесу [1]. Саме він сконцентрував увагу на різниці понять «винахід» і «нововведення», ролі нових технологій у процесі виробництва, впровадженні нових продуктів, нових знань, нових джерел сировини, поширенні ринків збуту [2, с. 13].

В умовах ринкової економіки інновації стають основною рушійною силою підприємств і передумовою їхнього розвитку. Саме тому проблемам інноваційного розвитку як головного чинника адаптивності підприємств до динамізму конкурентного середовища сьогодні приділяється багато уваги.

Проблеми управління інноваціями привертають увагу як закордонних, так і вітчизняних науковців. Серед них такі відомі економісти, як С. Агарков [3], А. Барютін [4], О. Волков [2], М. Денисенко [2], С. Ілляшенко [5], Ю. Яковець [7] та ін. Незважаючи на це, інноваційна теорія та практика має ще багато сторін, що потребують подальшого розгляду та дослідження.

Наразі недостатньо обґрунтованими є дефініції, що використовуються для зазначення найбільш застосовуваних категорій. Різноплановість і певна суперечність дефініцій теорії інновації, запропонованих різними авторами, призводить до змішування понять, що ускладнює процес розуміння. Як наслідок – відсутність єдиного термінологічного апарату, помилки в трактуванні визначень як у науковій, так і в навчальній літературі. Неоднозначність сприйняття категорій, відсутність єдиного понятійного апарату є джерелом недостатньої обізнаності нових фахівців у згаданій області, що призводить до плутанини, тягне за собою різні підходи до управління інноваційним розвитком, в оцінюванні ефективності інноваційної діяльності та нерідко є причиною помилок у прийнятті управлінських рішень.

Дослідження теоретичних основ інноваційного розвитку зумовлює постановку такої мети, як аналіз основних дефініцій теорії інновації та визначення періоду часу, протягом якого інновацію можна вважати такою.

Сучасна економічна література приділяє багато уваги питанням інноваційного розвитку підприємств та економіки країни. При цьому термінологічний апарат, що застосовується, не завжди дозволяє трактувати його однозначно. У світовій економічній літературі немає однозначного тлумачення визначень інновації, інноваційного циклу. Вони перебувають у постійному розвитку і доповнюються певними аспектами, які враховують особливості застосування дефініцій згідно з розвитком економічних відносин, залежно від об'єкта і предмета досліджень.

Порівняльний аналіз трактувань категорії «інновація» [8, 9], які запропоновані окремими науковцями, дозволяє виявити низку найбільш істотних позицій, що передають її зміст, а саме:

1) інновація отожднюється з упровадженням у виробництво нових або вдосконалених продукції, послуг, технологій, організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного, комерційного та ін. характеру (Н. Чухрай, М. Крупка, Є. Уткін, Ю. Яковець, А. Добринін, Е. Роджерс, А. Гриньов);

2) інновація розглядається як процес практичного використання інтелектуального товару (ідей, винаходів, ноу-хау) з метою створення кращих за своїми якістьми виробів, технологій, який охоплює весь спектр видів діяльності від досліджень і розробок до маркетингу (Т. Брайан, Б. Твісс, Б. Санто, Є. Лапко);

3) інновацією вважають підсумок впровадження попередньо проведеної наукової, практичної, організаційної роботи (А. Левінсон, Р. Фатхутдинов, С. Ілляшенко, Л. Гохберг, С. Ільєнкова);

4) інновація розглядається як стратегічний засіб підтримання конкурентної переваги та, за рахунок збереження актуальності продукту, збереження цін та прибутку (Є. Вебстер, П. Друкер, М. Портер, Р. Доул).

В економічній літературі часом поняття «нововведення», «новація», «інновація», «винахід», «інноваційна діяльність» сприймаються як синоніми. Однак більш детальний їх розгляд доводить, що такий підхід є помилковим. Згадані категорії знаходяться у послідовній залежності й створюють ланцюжок логічної черговості (рис. 1).

Винахід – це, як правило, теоретична розробка, нове технічне рішення, що може бути практично застосоване. Винаходом може бути продукт, процес, нове застосування існуючого продукту або процесу.

Новація – розробка, здійснена на базі нової ідеї, будь-яке якісно нове доповнення або зміна продукту, технології, алгоритму діяльності, що відбивається на їх властивостях.

Інновація (нововведення) являє собою впровадження новації, винахід, який знайшов практичне використання, матеріалізований результат, отриманий від вкладення капіталу в нову техніку чи технологію, у нові форми організації виробництва, праці, обслуговування

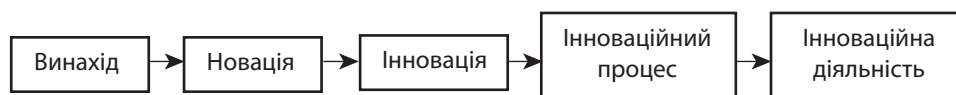

Рис. 1. Ланцюжок логічної залежності категорій

і управління [10, 11]. У Законі України «Про інноваційну діяльність» інновація визначається як «новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція чи послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [12].

Обов'язковою властивістю інновації є науково-технічна новина. Не можна вважати інновацією:

- ✦ несуттєві зміни в продукті або технологічному процесі;
- ✦ незначні технічні або зовнішні зміни продукту, а також його складових;
- ✦ розширення номенклатури продукції шляхом випуску відомих ринку товарів;
- ✦ застарілі для розвинених країн, але нові для України лінії виробництва продукції і т. ін.

Отже, з раніше наведених умовних груп визначень тими, що найбільш точно передають зміст категорії «інновація», можна вважати лише першу та третю. З іншими із запропонованих формулювань можна погодитись лише за умови їх додаткового уточнення. Друга та четверта умовні групи визначень при більш детальному розгляді викликають певний сумнів, а саме:

- ✦ процес практичного використання інтелектуального товару скоріше характеризує інноваційний процес;
- ✦ інновацію можна розглядати як стратегічний засіб у конкурентній боротьбі, однак таке визначення є занадто широким. Крім того, збереження цін, прибутку, актуальності продукту не завжди є наслідком впровадження інновацій.

Інновація є результатом інноваційного процесу, який являє собою послідовний ланцюг подій з розроблення, впровадження та практичного застосування винаходів (розробок, ідей) у діяльності промислового підприємства. Інновація є кінцевим результатом інтелектуальної діяльності людини, який пов'язаний з впровадженням і дозволяє отримати додаткову цінність.

Інноваційна діяльність – комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових, комерційних заходів щодо розроблення новацій, їх впровадження та розповсюдження.

Рис. 2. Схема інноваційної діяльності

Отже, інноваційний процес є складовою частиною інноваційної діяльності і відрізняється від неї тим, що включає, крім всіх етапів саме інноваційного процесу, процес розповсюдження новацій. Схему інноваційної діяльності представлено на рис. 2.

Зовнішній вигляд схеми (рис. 2) обумовлений кривою успіху товару від ідеї до готового продукту, згідно з якою лише одна з майже 2000 запропонованих ідей реалізується у вигляді успішного товарного продукту.

Найважливішою характеристикою інноваційної діяльності є інноваційний цикл, однозначного визначення якого в літературі дотепер не існує. Майже всі вчені, які займаються дослідженням проблем інноваційного розвитку, одностайні в думці, що початковим його етапом є пошук нових ідей, створення новини. Однак стосовно кінцевого етапу інноваційного циклу їх бачення розділились. На думку Л. С. Бляхмана [4, с. 51], він закінчується етапами використання і старіння. Л. С. Барютін [4, с. 5] вважає, що це розповсюдження і вдосконалення. Ю. В. Яковець говорить, що інноваційний цикл закінчується, коли «техніка, вичерпавши свій потенціал, замінюється у виробництві і споживанні новою, більш ефективною, що реалізує ідеї більш високого рівня» [7, с. 47 – 48].

У джерелах [5, 6] наведено інше бачення варіантів інноваційного циклу. За згаданим джерелом інноваційний цикл може починатися:

- ✦ генеруванням ідеї;
- ✦ придбанням патенту;
- ✦ придбанням ліцензії.

Те саме джерело як кінцевий етап інноваційного циклу пропонує:

- ✦ продаж патенту на технічне (технологічне) рішення;
- ✦ продаж ліцензії на право виготовлення товару;
- ✦ розгортання комерційного виробництва нового товару [5, 6].

При більш детальному розгляді мова йде скоріш про інноваційну діяльність підприємства. Інноваційний розвиток відбувається циклічно, що проявляється як у вертикальній площині (у межах одного підприємства при переході від попереднього до наступного інноваційного циклу), так і у горизонтальному розповсюдженні (завдяки процесам дифузії інновацій). Орієнтуючись

на теорію циклічності, яка стверджує, що цикл – це період часу між двома однаковими станами економічної кон'юнктури, початком або закінченням інноваційного циклу не можна вважати окремі його етапи. Для повного завершення циклу розробка має пройти всі етапи від генерування ідеї до впровадження у виробництво. У випадку придбання або продажу новації на проміжному етапі її розроблення чи створення інноваційних проектів різними організаціями можна говорити про поетапне, або дискретне, проходження інноваційного циклу.

Стосовно межі закінчення інноваційного циклу, то нею можна вважати закінчення етапу впровадження новації та початок її освоєння. Далі починається процес старіння новації під впливом науково-технічного прогресу, розповсюдження інформації, трансфер технологій.

Аналіз поглядів на теорію інноваційного циклу дозволяє констатувати, що запропоновані підходи до визначення меж інноваційного циклу у загальному вигляді схожі з етапами життєвого циклу проекту. У цьому немає протиріччя. Розробка й впровадження інновацій здійснюється за проектним підходом. Протиріччя простежується при співставленні дефініції «інновація» та етапів інноваційного циклу. Згідно з визначенням інновація являє собою матеріалізований результат, отриманий від вкладання капіталу в нові впровадження на виробництві. В умовах депресивної економіки нових впроваджень може не спостерігатися тривалий період часу. У такому випадку можна говорити про старіння інновації. При більш детальному розгляді впровадження, що використовується на підприємстві тривалий час, часто застосоване також в діяльності інших компаній завдяки процесу дифузії, знаходячись на стадії старіння, взагалі не сприймається як інновація.

У науковій літературі існує думка, що «інновація закінчується при остаточному вичерпанні можливостей технічного і економічного вдосконалення новації або корінній зміні потреб» [13, с. 20]. Таке формулювання інноваційного циклу дорівнює його до життєвого циклу

проекту. Однак кожен з них в силу своїх особливостей має відмітні риси.

Сучасні концепції циклічності дозволяють аналізувати економічні процеси й явища за принципами коливального характеру. Усі вони (життєві цикли товару, підприємства, проекту, інновації) в узагальненому вигляді складаються з низки фаз, що повторюються: зародження – підйом – спад.

За визначенням російських вчених, «життєвий цикл інновації представляє собою повний період часу, протягом якого інновація володіє активною життєвою силою і приносить виробнику прибуток або іншу реальну користь» [3]. Але аналогічним чином може бути визначено і життєвий цикл нового продукту (товару). Однак інновація обмежена в часі. У випадку багаторічної незмінної роботи підприємства не можна вважати придбане десятки років тому обладнання інновацією. Згідно зі схемою (див. рис. 2) нововведення як інновація перестає існувати одразу після впровадження. Воно стає засобом виведення на ринок нового товару або подовження життєвого циклу продукту, виведення продукту на інший етап його життєвого циклу і т. п. (рис. 3).

Згідно із загальним підходом цикл життя товару за часом більш короткий, ніж його економічний цикл, який включає фази створення. З цього випливає, що життєвий цикл інновації є складовою частиною економічного циклу нового продукту. Кінцевий етап життєвого циклу інновації є початком життєвого циклу продукту або засобом подовження етапу зрілості продукту, що вдосконалюється.

ВИСНОВКИ

Отже, інновацією можна вважати впровадження у процеси виробництва та управління нових розробок стосовно продукції, технології виробництва, механізмів збуту, принципів управління та ін., здатних сприяти збільшенню результативності діяльності підприємств і закладів, а також підвищенню ступеню задоволення потреб споживачів.

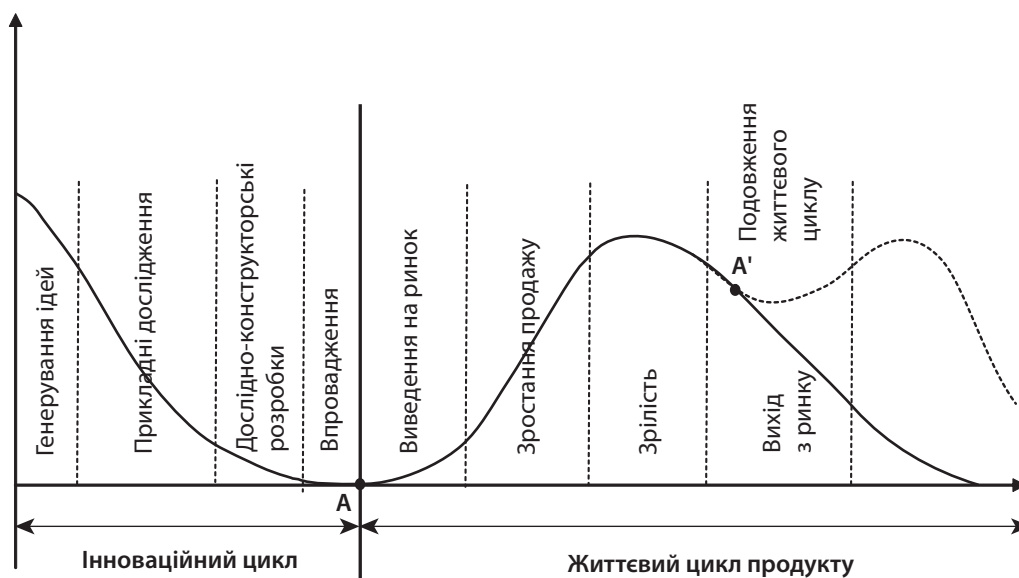

Рис. 3. Економічний цикл нового продукту

Виходячи з того, що інноваційний цикл є складовою частиною економічного циклу продукту, являючи собою стадію його створення, початковим етапом інноваційного циклу є генерування ідей, а кінцевим етапом – впровадження інновації. Усі наступні стадії є етапами життєвого циклу інноваційного продукту. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – М.: Директ-Медиа, 2007. – 400 с.
2. Інноваційний розвиток промисловості України / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін.; під ред. проф. О. І. Волкова, проф. М. П. Денисенка. – К.: КНТ, 2006. – 648 с.
3. Агарков С. А. Инновационный менеджмент и государственная инновационная политика / С. А. Агарков, Е. С. Кузнецова, М. О. Грязнова // Изд-во «Академия естествознания». 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rae.ru/monographs/112>
4. Пугина Л. И. К вопросу экономического содержания и классификации инноваций / Л. И. Пугина // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. – 2014. – № 10. – С. 131 – 140.
5. Ілляшенко С. М. Роль і завдання маркетингу інновацій на етапах інноваційного і життєвого циклу товару / С. М. Ілляшенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/16001/1/2009_8.pdf
6. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : монографія / За заг. ред. д. е. н., проф. С. М. Ілляшенка. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 615 с
7. Яковец Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века : монография / Ю. В. Яковец. – М.: Экономика, 2011. – 377 с.
8. Каїра З. С. Інновації, винаходи та малий бізнес: аналіз економічних взаємозв'язків / З. С. Каїра, Н. П. Вишневіська, І. О. Каїра [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jmce.dsum.edu.ua/ru/files/Kaira2.pdf>
9. Гоменюк М. О. Теоретичні основи інноваційної діяльності / М. О. Гоменюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/gomenyuk-mo-teoretichni-osnovi-innovatsiynoyi-diyalnosti>
10. Прокопишин Л. М. Управлінські інновації та особливості їх використання на машинобудівних підприємствах в сучасних умовах господарювання / Л. М. Прокопишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vlp.com.ua/files/101_0.pdf
11. Осипов В. М. Інноваційні фактори розвитку регіону : проблеми та перспективи / В. М. Осипов, А. М. Грезіна // Економіка: реалії часу. – 2011. – № 1(1). – С. 165 – 169.
12. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
13. Сорокин А. В. Резервы повышения эффективности инновационной деятельности промышленных предприятий : дисс. ... канд. экон. наук; спец.: 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством / А. В. Сорокин. – Москва, 2006. – 162 с.

REFERENCES

- Agarkov, S. A., Kuznetsova, E. S., and Griaznova, M. O. "Innovatsionny menedzhment i gosudarstvennaia innovatsionnaia politika" [Innovation management and state innovation policy]. <http://www.rae.ru/monographs/112>
- Homeniuk, M. O. "Teoretychni osnovy innovatsiinoi diialnosti" [The theoretical basis of innovation]. <http://intkonf.org/gomenyuk-mo-teoretichni-osnovi-innovatsiynoyi-diyalnosti>

Illiashenko, S. M. "Rol i zavdannia marketynhu innovatsii na etapakh innovatsiinoho i zhyttievoho tsykladu tovaru" [The role and tasks of marketing innovations in the stages of innovation and product life cycle]. http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/16001/1/2009_8.pdf

Kaira, Z. S., Vyshnevskaya, N. P., and Kaira, I. O. "Innovatsii, vynakhody ta maliy biznes: analiz ekonomichnykh vzaïmozv'iazkiv" [Innovation, invention and Medium Enterprises: analysis of economic relationships]. <http://jmce.dsum.edu.ua/ru/files/Kaira2.pdf>

[Legal Act of Ukraine] (2002).

Marketynh innovatsii i innovatsii v marketynhu [Marketing of innovations and innovations in marketing]. Sumy: Universytetska knyha, 2008.

Osyrov, V. M., and Hrezina, A. M. "Innovatsiini faktory rozvytku rehionu : problemy ta perspektyvy" [Innovative region development: problems and prospects]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 1 (1) (2011): 165-169.

Pugina, L. I. "K voprosu ekonomicheskogo soderzhaniia i klasifikatsii innovatsiy" [On the question of economic substance and classification of innovation]. *Sovremennaia ekonomika: problemy, tendentsii, perspektivy*, no. 10 (2014): 131-140.

Prokopyshyn, L. M. "Upravlinski innovatsii ta osoblyvosti ikh vykorystannia na mashynobudivnykh pidpriemstvakh v suchasnykh umovakh hospodariuvannia" [Management innovation and especially their use in machine-building enterprises in the modern business environment]. http://vlp.com.ua/files/101_0.pdf

Shumpeter, Y. A. *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia* [Theory of Economic Development]. Moscow: Direkt-Media, 2007.

Sorokin, A. V. "Rezervy povysheniia effektivnosti innovatsionnoy deiatelnosti promyshlennykh predpriatiy" [Reserves of increase of efficiency of innovative activity of industrial enterprises]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2006.

Volkov, O. I. et al. *Innovatsiyni rozvytok promyslovosti Ukrainy* [Innovative development industry in Ukraine]. Kyiv: KNT, 2006.

Yakovets, Yu. V. *Globalnye ekonomicheskie transformatsii XXI veka* [Global economic transformation of the XXI century]. Moscow: Ekonomika, 2011.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ГОТЕЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

© 2014 СНИГУР Х. А.

УДК 640.2:338.486.2

Снігур Х. А. Впровадження інноваційних технологій в систему управління персоналом готельного закладу

У статті розглянуто систему управління персоналом готельного закладу в контексті інноваційного процесу. Визначено значення інновацій, інноваційної діяльності у сфері менеджменту людських ресурсів. Обґрунтовано доцільність застосування кадрового консалтингу як інноваційної та однієї із найефективніших технологій управління працівниками сфери гостинності, що передбачає делегування повноважень стороннім організаціям, які сприятимуть створенню ефективної системи залучення та розвитку працівників та перетворенню кадрового потенціалу компанії в її стратегічну перевагу. Визначено, що необхідною умовою зростання якості обслуговування в готельному закладі є робота, спрямована на розвиток ділових та особистісних якостей працівників, пошук нових підходів до ефективного управління ними. Здійснивши ґрунтовний аналіз світового досвіду впровадження інноваційних технологій у систему управління персоналом готельного закладу, охарактеризовано особливості дієвих технологій у сфері управління кадрами, зокрема: лізингу персоналу, кадрового аудиту та коучингу та запропоновано впровадити ці інструменти в діяльність готельних закладів.

Ключові слова: система управління персоналом, інноваційні технології, рекрутинг персоналу, лізинг персоналу, кадровий аудит, коучинг.

Табл.: 1. **Бібл.:** 8.

Снігур Христина Анатоліївна – кандидат економічних наук, викладач кафедри міжнародного бізнесу і туризму, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

УДК 640.2:338.486.2

Снигур К. А. Внедрение инновационных технологий в систему управления персоналом гостиничного заведения

В статье рассмотрена система управления персоналом гостиничного заведения в контексте инновационного процесса. Определено значение инноваций, инновационной деятельности в сфере менеджмента человеческих ресурсов. Обоснована целесообразность применения кадрового консалтинга как инновационной и одной из самых эффективных технологий управления работниками сферы гостеприимства, предусматривающая делегирование полномочий сторонним организациям, которые будут способствовать созданию эффективной системы привлечения и развития работников и преобразованию кадрового потенциала компании в ее стратегическое преимущество. Определено, что необходимым условием роста качества обслуживания в гостиничном заведении является работа, направленная на развитие деловых и личностных качеств работников, поиск новых подходов к эффективному управлению ими. Проанализирован мировой опыт внедрения инновационных технологий в систему управления персоналом гостиничного заведения, охарактеризованы особенности действенных технологий в сфере управления кадрами, в частности: лизинг персонала, кадрового аудита и коучинга и предложено внедрить эти инструменты в деятельность гостиничных заведений.

Ключевые слова: система управления персоналом, инновационные технологии, рекрутинг персонала, лизинг персонала, кадровый аудит, коучинг.

Табл.: 1. **Библ.:** 8.

Снигур Христина Анатольевна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры международного бизнеса и туризма, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

UDC 640.2:338.486.2

Snihur Kh. A. Implementation of Innovative Technologies in the Personnel Management System of the Hotel Enterprise

In the article the personnel management system of the hotel enterprise in the context of the innovation process was considered. The meaning of innovation as well as innovation in the field of human resources management was defined. The feasibility of application of HR consulting as the innovative and one of the most effective technologies of hospitality workers management, providing for the delegation of authorities to third-party organizations that will contribute to the creation of an effective system of attraction and development of employees and the transformation of the company's human resources capacity in its strategic advantage. It was determined, that a necessary condition for the increase of the service quality in the hotel enterprise is to work at the development of the business and personal qualities of employees, to search for new approaches to the effective HR management. After analyzing the worldwide experience of implementation of innovative technologies in the personnel management system of the hotel enterprise, specifics of efficient technologies in the sphere of personnel management were characterized, in particular: staff leasing, personnel audit and coaching, implementation of these tools into the activities of the hotel enterprises was proposed.

Key words: personnel management system, innovative technologies, staff recruiting, staff leasing, personnel audit, coaching.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 8.

Snihur Khrystyna A. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer of the Department of International Business and Tourism, Ternopil National Economic University (vul. Lvivska, 11, Ternopil, 46020, Ukraine)

Конкурентне середовище в готельному бізнесі вводить до постійного підвищення вимог клієнтів до якості обслуговування, що вимагає від менеджменту закладу вміння швидко адаптуватися до нових умов і відповідати на численні виклики ринку. Ефективність роботи будь-якого закладу сфери гостинності значною мірою залежить від спроможності задовольнити потреби найвибагливіших клієнтів, що можливо за рахунок побудови високоєфективної системи управління персоналом на інноваційних засадах. Оскільки персонал готелю безпосередньо контактує з клієнтами та ефективність цієї комунікації впливає на кінцеву оцінку

якості надання послуг, центр ваги технологій управління повинен зміститись від традиційного стимулювання праці до уважного та ретельного ставлення до особистостей працівників, розкриття їхньої індивідуальності та продуманої мотивації роботи. За ознаками інтелекту, психологічної толерантності, ввічливості, моральної відповідальності та сумлінного виконання своєї роботи персонал готелю в системі управлінських рішень посідає провідну позицію.

Дослідженню проблем теорії та практики менеджменту персоналу присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: А. К. Булгакової [1],

Р. Браймера [2], Н. І. Кабушкіна [3], Ф. А. Мухаметшина [4], О. І. Пархоменко-Куцевіла [6], Т. В. Білоруса [7], В. Г. Топольника [8] та інших, проте дослідження питань сучасної практики впровадження інноваційних технологій у систему управління персоналом готельних закладів у сучасних конкурентних умовах вимагає дедалі більшої уваги.

Виходячи з цього, основною метою дослідження є здійснення аналізу інноваційних технологій в системі управління персоналом та обґрунтування доцільності їх впровадження у діяльності готельних закладів.

У сучасних реаліях ведення готельного бізнесу особлива увага приділяється організації процесу та системи управління персоналом. Управління персоналом готельного закладу слід розглядати як систему взаємозв'язаних і взаємозалежних, організаційних, економічних та соціальних методів, спрямованих на створення належних умов для ефективного функціонування та максимального використання потенціалу його працівників з метою реалізації цілей організації.

Конкурентне середовище та зростання вимог споживачів до якості готельних послуг приводять до того, що підприємства, впроваджуючи передові інноваційні технології, зіштовхуються з необхідністю перебудови існуючих систем управління людськими ресурсами. Потреба в нововведеннях може бути викликана під впливом як зовнішніх (поява нових законодавчих актів, зростання конкуренції, зміни в економічному становищі країни), так і внутрішніх факторів (зниження прибутковості та рентабельності компанії, поява конфліктних ситуацій з клієнтами та між працівниками, реалізація нових проєктів тощо).

Здатність готельного закладу освоювати інновації у своїй діяльності підвищує його шанси в конкурентній боротьбі, створюючи суттєві переваги. Вперше термін «інновація», як нова економічна категорія, був введений в науковий обіг вченим Йозефом Шумпером у ХХ столітті. Він виділив п'ять типів нових комбінацій змін або інновацій: виробництво нового продукту чи відомого продукту в новій якості; впровадження нового методу виробництва; залучення для виробничого процесу нових джерел сировини; освоєння нового ринку збуту; впровадження нових організаційних форм [5, с. 159].

На нашу думку, система управління персоналом у процесі своєї еволюції проходить усі стадії інноваційного процесу і передбачає побудову концепції і моделі, розробку політики, стратегії та тактики управління персоналом з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів впливу, постановку цілей та розробку механізму контролю над процесом їх виконання.

Розглядаючи систему управління персоналом готельного закладу в контексті інноваційного процесу, можна виділити притаманні йому особливості, зокрема:

- ✦ будь-які зміни в системі управління персоналом спрямовані на розв'язання виявлених проблем у відповідності до стратегічних цілей організації;
- ✦ неможливо точно спрогнозувати результати до яких результатів приведуть інноваційні рішення;

- ✦ зміни в системі управління персоналом можуть викликати конфліктні ситуації між працівниками, їхній спротив, небажання та неприйняття нововведень;
- ✦ зміни в системі управління персоналом викликають відповідні зміни і в інших підсистемах організації, оскільки першочергово стосуються найголовнішої складової організації – її працівників.

Інноваційні рішення у сфері управління персоналом відрізняються від продуктових і технологічних тим, що:

- ✦ здебільшого здійснюються з меншими фінансовими витратами;
- ✦ важче піддаються економічному обґрунтуванню їх впровадження;
- ✦ процес впровадження інновацій ускладнюється психологічним фактором спротиву змінам серед працівників компанії, що є більш відчутним, ніж в процесі впровадження технологічних чи продуктових новацій.

Визначивши необхідність в інноваційних рішеннях щодо управління персоналом, необхідно провести діагностику компанії з метою виявлення реальних причин виникнення проблем, здійснити пошук відповідних шляхів їх усунення. Вирішальним фактором у процесі впровадження інноваційних технологій в діяльності компанії є ставлення її персоналу до цього процесу. Тому керівництву необхідно здійснити психологічну підготовку працівників з метою усвідомлення ними виробничої та економічної необхідності реалізації інновацій, особистого та колективного значення нововведень.

Здійснивши ґрунтовний аналіз закордонного досвіду впровадження інноваційних технологій в систему управління персоналом світових готельних комплексів, автор прийшов до висновку, що однією з ефективних форм управління працівниками сфери гостинності є застосування кадрового консалтингу, що передбачає делегування повноважень стороннім організаціям, які сприятимуть створенню ефективної системи залучення та розвитку працівників і перетворенню кадрового потенціалу компанії в її стратегічну перевагу.

З метою забезпечення ефективності функціонування готельного закладу та підвищення якості обслуговування доцільно делегувати такі види кадрової діяльності:

1. *Рекрутинг персоналу* – це підбір кваліфікованих кадрів спеціалізованими підприємствами-провайдерами за винагороду. Однією із форм рекрутингу є лізинг персоналу, який слід розглядати як управлінську технологію, що забезпечує бізнес-процеси організації необхідними за кількісними та якісними ознаками трудовими ресурсами, використовуючи послуги сторонньої компанії. При цьому правовідносини виникають між рекрутинговою компанією та працівником, з яким укладається трудовий договір, а згодом направляється на роботу в готельний заклад на відносно тривалий термін – від трьох місяців до кількох років. Оскільки в туристичній індустрії притаманна сезонність і послуги кваліфікованих фахівців необхідні з певною регулярністю, ця технологія є популярною серед провідних світових лідерів

готельної справи в популярних туристичних дестинаціях. Однією із форм лізингу, яку варто використовувати готельним закладам із сезонним завантаженням, є підбір тимчасового персоналу, що передбачає залучення обслуговуючого персоналу на короткостроковий термін (від одного до трьох місяців) у високий сезон.

Впровадження у практичній діяльності готельних закладів технології лізингу персоналу має такі переваги:

- ✦ найм персоналу певної кваліфікації та в необхідній кількості;
- ✦ можливість багаторазової зміни працівників у разі неналежного виконання своїх обов'язків або у випадку інших причин;
- ✦ звільнення кадрової служби готелю від рутинної адміністративно-паперової роботи, пов'язаної з офіційним оформленням працівників у штат, а також виключення витрат на розрахунок заробітної плати та виплати компенсацій у випадку звільнення;
- ✦ відсутність простоїв у зв'язку з хворобою або відпусткою працівника, оскільки згідно з контрактом його зобов'язані замінити;
- ✦ можливість перевести працівників, які протягом певного періоду зарекомендували себе як досвідчені фахівці, у штат компанії.

Отже, лізинг персоналу дозволяє уникнути труднощів, пов'язаних з підбором персоналу, оформленням кадрових документів, виплатою заробітної плати та податкових відрахувань. Крім того, дає можливість вести найбільш гнучку кадрову політику за рахунок залучення додаткового персоналу або скорочення кількості задіяного залежно від цілей та стратегій компанії. Проте при прийнятті рішення щодо впровадження цієї технології в систему управління персоналом керівництво необхідно проаналізувати її недоліки і врахувати можливість зниження лояльності працівників до компанії.

2. *Кадровий аудит* – це комплексна оцінка діяльності працівників готельного закладу, яка дає змогу виявити відповідність професійного, освітнього та фахового рівня працівника займаній ним посаді та спрямований на здійснення аналізу організаційної структури та кадрового потенціалу.

Проведення кадрового аудиту на підприємстві передбачає аналіз основних показників діяльності кадрової служби та вироблення рекомендацій щодо вдосконалення її функціонування, зокрема:

- ✦ ефективність організаційної структури, логічність її побудови та злагодженість;
- ✦ документообіг, формування єдиної системи обліку, реєстрації та архівного зберігання документів;
- ✦ розробка положень про кадрову службу, посадових інструкцій, системи оплати праці, системи заохочень та покарань;
- ✦ якісні та кількісні характеристики персоналу, їх відповідність цілям та завданням, що стоять перед готельним закладом;
- ✦ ефективність розміщення кадрів;
- ✦ формування управлінської ланки – підбір перспективних кандидатів на керівні посади;

- ✦ визначення рівня професійних та особистісних якостей працівників компанії з метою розробки відповідних програм навчання та розвитку;
- ✦ атестація персоналу, що передбачає оцінку рівня відповідності працівників своїй посаді та функціональним обов'язкам, особистий їх внесок у результативність діяльності закладу;
- ✦ формування політики скорочення та вивільнення персоналу, налагодження питань внутрішнього сумісництва;
- ✦ загальна оцінка роботи кадрової служби та оптимізація її діяльності, розробка системи мотивації працівників, розробка технології пошуку, найму та звільнення персоналу та програм адаптації.

З метою здійснення ефективного аудиту персоналу готельного закладу використовуються відповідні прихोдіагностичні методики, наведені в *табл. 1*.

Проведення кадрового аудиту з використанням вищенаведених методик дозволить в досить короткий термін оволодіти необхідною інформацією про ступінь розвитку професійних та особистісних навиків персоналу, зокрема:

- ✦ відповідальності та навиків прийняття рішень;
- ✦ навиків командної роботи;
- ✦ лідерських якостей;
- ✦ комунікативної компетенції;
- ✦ креативності;
- ✦ стійкості до стресових ситуацій;
- ✦ рівня самооцінки працівників;
- ✦ лояльності по відношенню до компанії;
- ✦ чесності та порядності тощо.

У результаті проведення кадрового аудиту надаються конструктивні рекомендації, які, можливо, потребуватимуть від менеджменту готельного закладу проведення відповідних кадрових та організаційних змін.

3. *Коучинг персоналу* – це інструмент професійного та особистого розвитку працівників компанії, спрямований на вдосконалення професіоналізму та кваліфікації, мобілізацію внутрішніх ресурсів та потенціалу, зокрема творчих та інтелектуальних здібностей, самосвідомості, ділових якостей, інноваційності.

Коучинг – це інструмент, що дозволяє знайти максимально ефективні шляхи досягнення цілей організації та втілити їх у життя. Коучингові технології застосовуються в діяльності готельного закладу з метою мотивації персоналу, його оцінки та розвитку, вирішення конфліктних ситуацій і врегулювання взаємовідносин всередині колективу та покликані вирішити такі завдання:

- ✦ створити комфортну та творчу атмосферу в колективі;
- ✦ максимально ефективно використовувати трудовий потенціал персоналу;
- ✦ заохотити ініціативність працівників;
- ✦ створити корпоративну культуру в організації;
- ✦ організувати ефективну систему розвитку персоналу;
- ✦ мотивувати працівників за допомогою нематеріальних стимулів;

Перелік психодіагностичних методик, які можуть бути використані в процесі аудиту персоналу [6]

Якість, що діагностується	Назва методики	Призначення методики
Особистісні та характерологічні риси	Опитувальник Мінімулт (скорочений варіант MMPI)	Опитувальник Мінімулт є скороченим варіантом MMPI, містить 71 питання, 11 шкал, з них 3 – оцінні. Перші 3 оцінних шкали вимірюють щирість працівника, міру достовірності результатів тестування. Останні 8 шкал є базисними і оцінюють властивості особистості
	16-факторний опитувальник Кеттелла	Орієнтований на виявлення відносно незалежних 16 чинників (шкал, первинних рис) особистості
	Вісбаденський опитувальник	Призначений для діагностики ряду особливостей характеру людини, а також сфер її міжособистих стосунків
Інтелектуальні здібності	Методика діагностики інтелектуальних якостей керівника	Дозволяє діагностувати три основні блоки професійно важливих якостей керівника: інтелектуальний, особистісний і динамічний
	Методика дослідження гнучкості мислення	Дозволяє визначити варіативність підходів, гіпотез, позицій, операцій, що залучаються до процесу розумової діяльності
	Методика вивчення індивідуальних особливостей вирішення завдань	Вивчає основні індивідуальні особливості вирішення завдань (швидкість прийняття рішень, інтелектуальна активність)
	Тест ефективного інтелекту	Призначений для діагностики рівня розвитку «ефективного інтелекту», тобто загальної здібності до вирішення практичних завдань
Здатність до творчості	Тест Гілфорда (модифікований)	Спрямований на дослідження креативності, творчого мислення
Психічні стани особистості	Шкала реактивної тривожності Спілберга – Ханіна	Направлена на діагностику реактивної тривожності або тривожності як індикатора психічного стану людини
	Методика САН (Самопочуття – Активність – Настрій)	Направлена на діагностику таких важливих індикаторів психічного стану людини, як самопочуття, активність, настрої
Комунікативні уміння	Тест КОС (комунікативні і організаторські схильності)	Дозволяє визначити рівень комунікативних і організаторських здібностей особистості
	Тест комунікативних умінь Міхельсона	Визначає рівень комунікативної компетентності і ступеня сформованості основних комунікативних умінь
Упевненість в собі	Тест асертивності	Призначений для оцінки впевненості в собі, здатності діяти, поважати права інших людей
Мотивація діяльності	Методика дослідження факторів привабливості у професії	Дозволяє визначити основні чинники, які мотивують діяльність особистості
	Опитувальник для оцінки потреби досягнення успіхів	Призначений для диференційованої оцінки двох пов'язаних, але протилежних мотиваційних тенденцій: прагнення до успіху й боязнь невдачі, поєднання яких створюють певний тип особистості й зумовлюють різну поведінку
Ціннісна структура особистості	Тест Рокіча «Ціннісні орієнтації»	Дозволяє визначити змістовну сторону спрямованості особистості й основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе, основу світогляду і ядро мотивації життєдіяльності, основу життєвої концепції і «філософії життя»
	Морфологічний тест життєвих цінностей	Дозволяє досліджувати проблеми мотивації, пріоритет різних життєвих сфер діяльності
Міжособистісні стосунки в колективі	Методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі	Призначена для дослідження уявлень суб'єкта про себе та ідеальне «Я», а також вивчення взаємин в малих групах, виявляє переважачий тип ставлення до людей в самооцінці і взаємооцінці
	Карта-схема Л. М. Лутошкіна	Дозволяє діагностувати психологічний клімат, взаємини, що склалися в колективі, характер ділової співпраці, відношення до значущих явищ життя
	Соціометрія Я. Морено	Призначена для дослідження міжособистісних зв'язків у колективі, характеру емоційних стосунків, структури групових зв'язків

- ✦ створити необхідні умови для самовдосконалення та особистого розвитку працівників, виявити їх творчі та професійні здібності.

ВИСНОВКИ

Отже, кожен готельний заклад, що прагне вижити в умовах жорсткої конкуренції та зайняти передову позицію на ринку, повинен шукати ефективні шляхи вдосконалення своєї діяльності. Оскільки запорукою успішної діяльності організації є її персонал зі своїми вміннями, навиками, кваліфікацією та інноваційними ідеями, слід приділити увагу його раціональному використанню як найважливішого стратегічного ресурсу. Необхідною умовою зростання якості обслуговування в готельному закладі є робота, спрямована на розвиток ділових та особистісних якостей працівників, пошук нових підходів до ефективного управління ними. Здійснивши ґрунтовний аналіз світового досвіду впровадження інноваційних технологій в систему управління персоналом готельного закладу, автор виділив найефективніші з них, зокрема: лізинг персоналу, кадровий аудит та коучинг. Ці технології дозволять менеджменту компанії вплинути на підвищення ефективності функціонування закладу за рахунок побудови системи управління персоналом на інноваційних засадах і прийняти обґрунтовані управлінські рішення щодо формування, розвитку та реалізації кадрового потенціалу. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Булгакова А. К.** Сучасні методи управління персоналом на підприємствах готельного господарства / А. К. Булгакова // Науково-технічний збірник. – 2012. – № 102. – С. 494 – 498.
- Браймер Р.** Основи управління в індустрії гостеприимства / Р. Браймер. – М., 1995. – 384 с.
- Кабушкин Н. И.** Менеджмент гостиниц и ресторанов. – 3-е изд., перераб. и доп. / Н. И. Кабушкин. – Минск: Новое знание, 2002. – 367 с.
- Мухаметшина Ф. А.** Мотивация персонала в инновационном подходе в системе управления персоналом / Ф. А. Мухаметшина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.kirgteu.com/filemanager/download/895/
- Федоренко В. Г.** Інноваційна і інвестиційна стратегія України / В. Г. Федоренко // Економіка та держава. – 2003. – № 8. – С. 16 – 27.
- Пархоменко-Кутцевіт О. І.** Теоретико-методологічні засади впровадження інноваційних методів управління персоналом державної служби України / О. І. Пархоменко-Кутцевіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/3/02.pdf>
- Білорус Т. В.** Інноваційні технології в управлінні кадровим потенціалом підприємства / Т. В. Білорус [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.econom.univ.kiev.ua/articles/MIID/bilorus/innivatciyni_tehnologii_v_upravlinni_cadrovim_potencialom_pidpriemstva.pdf
- Топольник В. Г.** Моделювання процесів готельного господарства на прикладі готелю «Централь» м. Донецька / В. Г. Топольник, К. В. Ракова // ВІСНИК ДонНУЕТ. – 2014. – № 1 (61). – С. 144 – 157.

REFERENCES

Bulhakova, A. K. "Suchasni metody upravlinnia personalom na pidpriemstvakh hotelnoho hospodarstva" [Modern methods

of personnel management in the hotel industry enterprises]. *Naukovo-tehnichnyi zbirnyk*, no. 102 (2012): 494-498.

Braymer, R. *Osnovy upravleniia v industrii gostepriimstva* [Fundamentals of management in the hospitality industry]. Moscow, 1995.

Bilorus, T. V. "Innovatsiini tehnologii v upravlinni kadrovym potentsialom pidpriemstva" [Innovative technologies in the management of human resources of the company]. http://www.econom.univ.kiev.ua/articles/MIID/bilorus/innivatciyni_tehnologii_v_upravlinni_cadrovim_potencialom_pidpriemstva.pdf

Fedorenko, V. H. "Innovatsiina i investytsiina stratehiia Ukrainy" [Innovation and investment strategy of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 8 (2003): 16-27.

Kabushkin, N. I. *Menedzhment gostinits i restoranov* [Hotel and Restaurant Management]. Minsk: Novoe znanie, 2002.

Mukhametshina, F. A. "Motivatsiia personala v innovatsionnom podkhode v sisteme upravleniia personalom" [Motivation of staff in an innovative approach to personnel management system]. www.kirgteu.com/filemanager/download/895/y

Parkhomenko-Kutsevil, O. I. "Teoretyko-metodolohichni zasady vprovadzhennia innovatsiinykh metodiv upravlinnia personalom derzhavnoi sluzhby Ukrainy" [Theoretical and methodological basis implementing innovative HR Civil Service of Ukraine]. <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/3/02.pdf>

Topolnyk, V. H., and Rakova, K. V. "Modeliuvannia protsesiv hotelnoho hospodarstva na prykladi hoteliu «Tsentral» m. Donetska" [Modeling of the hotel industry as an example of the hotel "Central" in Donetsk]. *VISNYK DonNUET*, no. 1 (61) (2014): 144-157.

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ЦИКЛ В ЕКОНОМІЦІ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ*

© 2014 ЗАХАРЧЕНКО П. В., САВУШКІН Д. І.

УДК 330.46: 001.57

Захарченко П. В., Савушкін Д. І. Трансформаційний цикл в економіці курортно-рекреаційних систем

У сучасній світовій економіці курортні рекреації – одна з найприбутковіших сфер господарства. Україна володіє потужним курортно-рекреаційним потенціалом, ефективне освоєння якого може принести реальну економічну вигоду. Для цього необхідно сформувати системну концепцію розвитку таких систем, невід'ємною частиною якої виступають економічні трансформації. Мета статті полягає в розробці підходу до моделювання економічних трансформацій курортно-рекреаційних систем, в яких трансформація виступає як їх внутрішня і необхідна частина. У результаті дослідження було обґрунтовано поняття трансформації як певного періоду циклічної динаміки та отримано сценарій трансформаційної взаємодії курортно-рекреаційної системи з метою отримання синергетичного ефекту. Запропонований підхід передбачає можливість розглядати розвиток економіки курортно-рекреаційних систем як взаємодію економічних циклів і трансформаційних процесів. Уведено поняття трансформаційного циклу та показано механізм його функціонування. На цій основі побудовано модель, яка дозволяє здійснювати опис трансформаційних стратегій у вигляді трансформаційного циклу.

Ключові слова: курортно-рекреаційний комплекс, економічні трансформації, синергетичний ефект, трансформаційний цикл, модель трансформаційних змін.

Рис.: 2. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 12.

Захарченко Павло Васильович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики і фінансів, Бердянський державний педагогічний університет (вул. Шмідта, 4, Запорізька обл., Бердянськ, 71100, Україна)

E-mail: pvzz1957@gmail.com

Савушкін Дмитро Ігорович – аспірант кафедри економічної кібернетики, Бердянський університет менеджменту і бізнесу (вул. Свободи, 117а, Бердянськ, 71118, Україна)

E-mail: sberdstarua@gmail.com

УДК 330.46: 001.57

Захарченко П. В., Савушкін Д. І. Трансформационный цикл в экономике курортно-рекреационных систем

В современной мировой экономике курортные рекреации – одна из самых высокоприбыльных сфер хозяйствования. Украина владеет мощным курортно-рекреационным потенциалом, эффективное освоение которого может принести реальную экономическую выгоду. Для этого необходимо сформировать системную концепцию развития таких систем, неотъемлемой частью которой выступают экономические трансформации. Цель статьи заключается в разработке подхода к моделированию экономических трансформаций курортно-рекреационных систем, в которых трансформация выступает как их внутренняя и необходимая часть. В результате исследования было обосновано понятие трансформации как определенного периода циклической динамики и получен сценарий трансформационного взаимодействия курортно-рекреационных систем в целях получения синергетического эффекта. Предложенный подход предполагает возможность рассматривать развитие экономики курортно-рекреационных систем как взаимодействие экономических циклов и трансформационных процессов. Введено понятие трансформационного цикла и показан механизм его функционирования. На этой основе построена модель, которая позволяет осуществлять описание трансформационных стратегий в виде трансформационного цикла.

Ключевые слова: курортно-рекреационный комплекс, экономические трансформации, синергетический эффект, трансформационный цикл, модель трансформационных изменений.

Рис.: 2. **Формул.:** 6. **Библ.:** 12.

Захарченко Павел Васильевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической кибернетики и финансов, Бердянский государственный педагогический университет (ул. Шмидта, 4, Запорожская обл., Бердянск, 71100, Украина)

E-mail: pvzz1957@gmail.com

Савушкін Дмитрий Игоревич – аспирант кафедры экономической кибернетики, Бердянский университет менеджмента и бизнеса (ул. Свободы, 117а, Бердянск, 71118, Украина)

E-mail: sberdstarua@gmail.com

UDC 330.46: 001.57

Zakharchenko P. V., Savushkin D. I. The Transformational Cycle in the Economy of the Resort and Recreational Systems

In today's world economy, resort recreation is one of the most highly profitable business areas. In Ukraine there's a powerful resort and recreational potential, an effective development of which can succeed in the real economic benefits. With this in mind, a system conception of the development of such systems should be created, in which the economic transformations are identified as the integral components. The article is aimed at developing an approach to the economic transformations modeling of the resort and recreational systems where transformation emerges as the intrinsic and necessary part. As a result of the study the notion of transformation as a period of cyclical dynamics was grounded and the script of transformative interaction of the resort and recreational systems in order to generate synergies was received. In the proposed approach it is presumed to examine the economic development of the resort and recreational systems as an interaction of the economic cycles and transformation processes. The notion of transformational cycle was introduced and the mechanism for its functioning was displayed. On this base a model was created, which allows the description of the transformational strategies in form of the transformational cycle.

Key words: resort and recreational complex, economic transformations, synergy, transformation cycle, model of the transformational changes.

Pic.: 2. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 12.

Zakharchenko Pavel V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Economic Cybernetics and Finances, Berdyansk State Pedagogical University (vul. Shmidta, 4, Zaporizka obl., Berdyansk, 71100, Ukraine)

E-mail: pvzz1957@gmail.com

Savushkin Dmitry I. – Postgraduate Student of the Department of Economic Cybernetics, Berdyansk University of Management and Business (Berdyansk, 71118, Ukraine)

E-mail: sberdstarua@gmail.com

* Роботу виконано в межах Госбюджетної теми «Методологічні аспекти дослідження розвитку економіки курортно-туристичних територій» (№ 0114U000688).

Починаючи з кінця ХХ ст., світова економіка вступила в тривалий період радикальних змін, глобальних криз і важливих інновацій. Посилилася хаотичність динаміки, економічна діяльність ускладнилася через погано прогнозовані результати. Світ виявився в стані наростаючого хаосу, посилення невизначеності, непередбачуваності раптово виникаючих змін. Проте в цьому хаосі, згідно з І. Пригожіним [1], поступово вимальовуються контури майбутнього економічного порядку. Його основою стосовно національної економіки виступає трансформація соціально-економічних систем та їх адаптація до нових умов зовнішнього середовища, що динамічно змінюється. Це складний і суперечливий процес, успіх якого залежить, зокрема, від розуміння реальних механізмів цих трансформацій і здатності систем сприймати дані процеси.

У сучасній світовій економіці курортно-рекреаційна діяльність – одна із найвисокоприбутковіших сфер, а також одна з тих, що найбільш динамічно розвивається. Для багатьох країн це не лише постійно зростаюче джерело фінансових надходжень, але і, за рахунок залучення мільйонів туристів, джерело розвитку інфраструктури територій, створення додаткових робочих місць.

Україна володіє потужним курортно-рекреаційним потенціалом, ефективне використання якого може забезпечити не лише повне задоволення потреб населення в рекреаційних послугах, але і принести реальну економічну вигоду. Тому курортно-рекреаційна сфера в процесі ринкової трансформації економіки повинна зайняти одне з провідних місць в структурі господарського комплексу [2]. Таку перспективу для національних курортно-рекреаційних комплексів покликано забезпечити відповідні методології системних економічних трансформацій, засновані на сучасних концепціях дослідження складних економічних систем, і, перш за все, на методах системного дослідження та економіко-математичного моделювання.

Проблема трансформації економічних систем має глибокі підстави в проблематиці загальної економічної теорії. З нею безпосередньо пов'язані проблеми формування, розвитку, зміни економічних систем, які досліджувалися в роботах багатьох вчених впродовж тривалого періоду часу. У процесі дослідження економічної трансформації курортно-рекреаційних системи автори спиралися на теоретичні розробки, що містяться в працях Д. Бела, Э. Денісона, П. Друкера, С. Коваля, Р. Солоу, Дж. Стігліца, Я. Тінбергена, Й. Шумпетера та інших вчених [3, 4]. Загальним проблемам перехідних процесів у економіках різних країн, а також проблемі трансформаційної економіки присвячені роботи таких українських вчених, як М. Долішній, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Грищенко та ін. [5, 6].

Водночас багато аспектів трансформації економічних систем продовжують залишатися недостатньо дослідженими. Зокрема, значне прискорення та ускладнення світових економічних процесів, посилення міжсистемних інтеграцій інтенсифікують трансформаційні зміни і в курортно-рекреаційних системах, що вимагає їх ретельного дослідження. На сьогоднішній день ще не до кінця розкритий процес структурної трансформації

систем з урахуванням його складності і невизначеності майбутніх етапів розвитку [7]. Ще не склалася цілісна концепція трансформації курортно-рекреаційних систем, яка б ґрунтувалася на чіткому розумінні її параметрів та їх органічного взаємозв'язку в єдиній цілісній системі.

Цілісне сприйняття складних і неоднозначних явищ сучасної економіки, формування комплексної системної концепції економічного розвитку курортно-рекреаційних систем, її закономірностей значною мірою обумовлено осмисленням економічного середовища функціонування. Тенденція системних трансформацій, економічних криз, дисипативних явищ, збільшення ризиків супроводжуються зміною внутрішніх механізмів функціонування курортно-рекреаційних систем. Базисом для таких змін виступають трансформації економічних процесів, властивих курортно-рекреаційної економіці. Слід зазначити, що застосування поняття «економічна трансформація» в більшості випадків ґрунтується не на розробленій теоретичній і методологічній базі, а частіше на інтуїтивному розумінні. Таким чином, виникає необхідність розробки інструментарію для аналізу та практичного застосування трансформаційних процесів в економіці курортно-рекреаційних систем.

Мета статті полягає в розробці підходу до моделювання економічних трансформацій курортно-рекреаційних систем, в яких трансформація виступає як їх внутрішня і необхідна частина.

Сучасний етап розвитку економічної науки про трансформації соціально-економічних систем характеризується одночасним співіснуванням і конкуренцією чотирьох основних теоретичних парадигм, які визначають підходи дослідників щодо аналізу та моделювання трансформаційних процесів на всіх рівнях економіки:

1. *Телеологічний підхід* – розглядає трансформацію соціально-економічної системи як швидкий перехід від одного стану до іншого, відповідного певному критерію [8].

2. *Абсолютизований еволюціонізм* – широко поширений у зарубіжних економічних теоріях і реалізований рядом держав підхід, який передбачає формування ринкової економіки протягом тривалого проміжку часу [9].

3. *Генетичний підхід* – представлений низкою наукових концепцій: методологією поступової поетапної соціальної інженерії К. Поппера; підходом, який базується на необхідності врахування об'єктивних тенденцій розвитку підходу Н. Кондратьєва щодо формування цілей та розробок планових завдань; концепцією «перспективних траєкторій розвитку» В. М. Полтеровича [10].

4. *«Перехід через запозичення»* – підхід, що існує в найбільш розвинених державах, який базується на здійсненні наздоганяючої модернізації [11].

Узагальнення результатів досліджень у рамках зазначених парадигм дає підстави стверджувати, що поняття трансформації, як певного періоду циклічної динаміки економіки, включає та об'єднує три фази середньострокових, довгострокових і сверхдовгострокових циклів. Зокрема, фазу кризи застарілої, але все ще переважаючої економічної системи; фазу депресії, фазу відносної рівноваги співвідношень між передуючими

та новітніми елементами системи; фазу інноваційного оновлення, коли зміцнілі елементи нової системи або нового етапу розвитку системи стрімко розширюються і зміцнюються, тим самим витісняючи і замінюючи застарілі елементи системи. Після завершення періоду трансформації система знаходиться в стані неупорядкованості, тобто синергетичний ефект системи негативний. Проте потім система переходить на певний період часу в стан порівняно еволюційного розвитку, коли проявляється позитивний синергетичний ефект та процес взаємодії елементів системи впорядковується.

Розглянемо сценарій трансформаційної економічної взаємодії двох підсистем курортно-рекреаційної системи в цілях отримання синергетичного ефекту. Як було вказано вище, суть подібної трансформації полягає в тому, що в результаті утворюється нова економічна структура, яка повинна володіти певними емерджентними властивостями, тобто виникає деяке явище, яке забезпечує перевищення ефекту загального функціонування підсистем над сумою ефектів їх автономної діяльності в попередні періоди:

$$Z_1 + Z_2 < Z^S,$$

де Z_1, Z_2 – ефекти самостійного автономного функціонування підсистем курортно-рекреаційної системи в попередні періоди; Z^S – трансформаційний ефект їхньої діяльності.

Тоді синергетичний ефект Z^U вимірюється величиною, яка дорівнює:

$$Z^U = Z^S - (Z_1 + Z_2).$$

При цьому, чим більший синергетичний ефект $Z^U > 0$, тим глибший процес економічних трансформацій, і тим більш стійка нова трансформована курортно-рекреаційна система; а чим менша величина $Z^U > 0$, тим менше цей ефект і більш нестійка новостворена структура; при $Z^U < 0$ економічна взаємодія має хаотичний характер, тобто рекреасистема знаходиться в стані неупорядкованості.

У разі аналогічної взаємодії між підсистемами курортно-рекреаційної системи розрахунки модифікуються таким чином:

$$\sum_{i=1}^n Z_i \leq Z^S,$$

$$Z^U = Z^S - \sum_{i=1}^n Z_i, \quad i = \overline{1, n}.$$

Загальний синергетичний ефект від трансформацій Z^U повинен розподілятися між підсистемами курортно-рекреаційної системи, оскільки, якщо хоча б одна з них не одержує користь від трансформацій, вона буде прагнути до автономії. Звідси:

$$Z^U = \sum_{i=1}^n Z_i^U,$$

де $Z_i^U > 0$ – ефект від трансформації для кожної підсистеми курортно-рекреаційної системи.

Використовуючи наведене співвідношення для аналізу ефектів економічної взаємодії, отримуємо такий вираз:

$$Z^U = \sum_{i=1}^n (Z_i + Z_i^U).$$

Цей результат може бути інтерпретований таким чином: ефект від загального функціонування курортно-рекреаційних систем, як єдиного територіального курортно-рекреаційного комплексу, складається із суми ефектів їх автономного функціонування, скоригованих з урахуванням виникаючих позитивних синергетичних ефектів.

У найбільш загальному випадку кожна рекреасистема робить свій внесок у трансформаційні процеси та несе певні витрати $y_i \geq 0$, які пов'язані з процесами трансформацій, а з іншого боку, отримує додаткову користь d_i . Таким чином, $Z_i^U > d_i - y_i$. Крім того, можна

стверджувати таке: чим більше величина $\sum_i^n d_i$, тим

більш тісним є економічний взаємозв'язок, і тим більш стійким та життєздатним є територіальний курортно-рекреаційний комплекс.

У тому випадку, якщо заданий деякий поріг стійкості комплексу до збурень зовнішнього середовища θ (що відображає, наприклад, прогнозовану середню величину його можливих втрат під впливом ринкової кон'юнктури), то має місце таке співвідношення $Z^U \geq \theta$, яке описує необхідні умови існування територіального курортно-рекреаційного комплексу. Представимо це

співвідношення у вигляді $Z^U + \sum_i^n Z_i \geq \theta$. Звідси отримуємо таке:

$$Z^U \geq \theta - \sum_i^n Z_i.$$

Отриманий результат відображає необхідні умови стійкого існування територіального курортно-рекреаційного комплексу в ринковому середовищі, а саме – синергетичний ефект повинен покривати збитки від трансформацій.

Дослідження процесів виникнення та функціонування трансформаційних циклів в економіці ґрунтується на результатах, отриманих в області теорії економічних циклів [12]. Водночас зазначимо, що в цій теорії трансформаційні цикли раніше не виділялися, що свідчить про особливу природу і характер їх функціонування. З метою подальшого дослідження введемо таке визначення трансформаційного циклу: *трансформаційний цикл* – прогресуюче перетворення соціально-економічної системи, що здійснює закінчений круг розвитку і причиною якого служить зміна її структурних елементів та зв'язків між ними, що виходить за рамки можливостей самоорганізації системи на попередньому рівні.

Особливості трансформаційних циклів полягають у такому:

- ✦ вони є особливою складовою частиною економічних циклів, яка виражає зміст трансформаційного періоду економіки і включають дві основні фази: період кризи завершуючого циклу (рис. 1 (I)) і період інноваційного становлення

нового циклу (рис. 1(4)). Як проміжні слід також ввести такі фази: латентний період накопичення передумов становлення нового циклу (рис. 1 (2)) і період дифузії, розповсюдження нового циклу на базі інновацій, їх розширення в просторі та за сферами діяльності (рис. 1 (3)). Точка, в якій відбувається зміна тенденцій, називається точкою трансформації, точкою стрибка якості. Саме тому трансформація і розуміється як якісна зміна, де вид якості протилежний попередньому. Отже, формальний опис трансформаційного циклу може бути виконано з урахуванням чотирьохфазової моделі циклу в загальному потоці економічної динаміки, де трансформації виступають переломним моментом руху циклу та виконують місію «перехідного містка» під час зміни циклів;

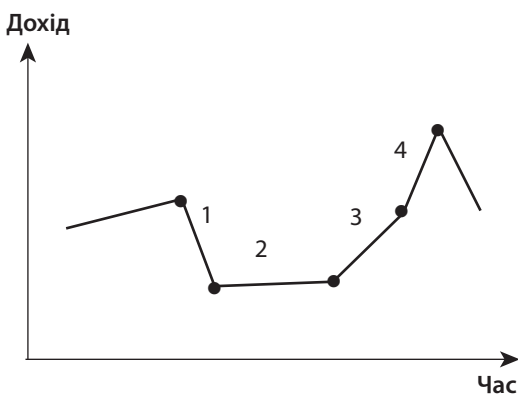

Рис. 1. Етапи трансформаційного циклу

- ✦ залежно від тривалості змінюючих один одного циклів періоди трансформації можна поділити на короткострокові, середньострокові, довгострокові і сверхдовгострокові. Підвищувальні і понижувальні хвилі циклів різної тривалості накладаються одна на одну, що забезпечує резонансний ефект їх взаємодії;
- ✦ трансформаційні цикли розрізняються по простору своєї дії. Вони можуть бути точковими (в рамках однієї курортно-рекреаційної системи), локальними, регіональними, національними чи глобальними;
- ✦ трансформаційні цикли істотно різняться залежно від свого об'єкта: національної економіки, галузі чи виду діяльності. У суміжних сферах трансформаційні цикли взаємодіють, створюючи синергетичний ефект (негативний в період криз і позитивний в період інноваційного оновлення);

Характер економічних трансформацій в моделі трансформаційного циклу можна представити наступним чином. У фазі зрілості (сталого розвитку) система рухається по інерційній траєкторії, функціонування її припускає наявність синергетичного ефекту. Однак під час настання періоду трансформацій, все кардинально змінюється. Система переходить в нестійкий стан, виникає криза і, відповідно, хаотична ди-

наміка, яка сприяє виникненню нового впорядкованого стану економіки. Достатньо невеликого збурення, щоб траєкторія системи змінилася, і був вибраний той чи інший сценарій з множини можливих варіантів. Система стає неефективною, її синергетичний ефект негативний, оскільки частина внутрішньої енергії витрачається на протидію елементів. У підсумку цього протидіювання обирається одна з чисельних траєкторій і стан системи знову стає стійким і впорядкованим.

Співвідношення і взаємозв'язок трансформаційних та економічних циклів слід розглядати з урахуванням аналізу їх тривалості по фазовій складовій. Між ними існує закономірний зв'язок, який може бути знайдений в динаміці елементів даних циклів. Для цього введемо таке твердження: трансформаційний цикл – обумовлюється неминучістю та дією різних рушійних сил, перетворюючих економічну систему, на тлі яких протікають середні та малі економічні цикли.

Для аналізу трансформаційного циклу слід звернутися до сутності підвищувальних і понижувальних хвиль, які дозволяють встановити такі риси в його розвитку:

1. Перед початком трансформаційного циклу спостерігаються глибокі зміни в умовах економічного життя суспільства. Ці зміни виражаються в становленні нових господарських відносин і в перерозподілу економічних інтересів новими суб'єктами господарювання;
2. На період висхідної хвилі трансформаційного циклу, припадає найбільша кількість соціально-економічних потрясінь та різних криз;
3. Періоди знижувальної хвилі трансформаційного циклу супроводжуються тривалою та різкою депресією;
4. У період підвищувальної хвилі трансформаційного циклу середні та малі економічні цикли, характеризуються також затяжним характером депресії та слабкою інтенсивністю підйомів; в період знижувальної хвилі спостерігається та ж сама картина. У процесі малого циклу підйом рано чи пізно наштовхується на перешкоди, що виражається у недостатній місткості ринку і рух трансформаційного циклу зтягується на певному етапі. Настає момент реорганізації економічної діяльності та на даному етапі економічна система припиняється в фазі депресії.

Грунтуючись на результатах попередніх досліджень, можна стверджувати, що трансформаційний цикл відображає поетапний перехід економічної системи від однієї стадії розвитку до іншої. Отже, економічний цикл може протікати паралельно етапам трансформаційного циклу, а також може здійснюватися в рамках окремого етапу в залежності від часової ознаки. Таким чином, існує збіг довгострокового трансформаційного та економічного циклу по фазовій складовій (рис. 2).

Перший етап трансформаційного циклу співпадає із фазою (а) економічного циклу. Такий збіг характеризується безпосередньою трансформацією економічної системи, яка знаходиться в стані системної кризи. Наступний збіг характеризується тим, що етап накопичення передумов становлення нового трансформаційного циклу (2) і процесі невизначеності та нестійкості, які в ньому відбуваються, відображають фазу депресії (b) економіч-

ного циклу. Слід зазначити, що на етапах (3 і 4)) трансформаційного циклу спостерігається розбіжність з економічним циклом (с). Таку розбіжність можна пояснити тим, що етапи поширення нового циклу на базі інновацій та інноваційне становлення нового циклу відбуваються стрибкоподібно за невеликі проміжки часу. В економічному циклі цьому відповідає починаюче зростання економіки, яке цілком укладається в інтервал малого циклу.

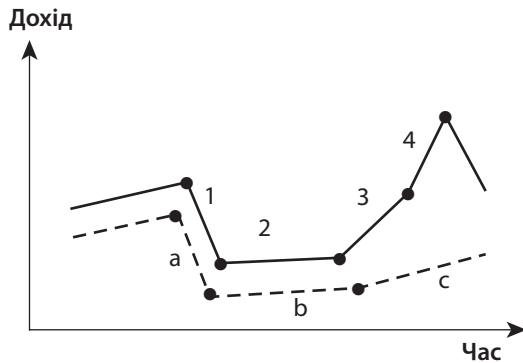

Рис. 2. Пофазовий збіг трансформаційного та економічного циклу

Економічний цикл: **а** – фаза кризи, **б** – депресії, **с** – пожвавлення і підйому; Трансформаційний цикл: **1** – етап кризи минаючого циклу, **2** – накопичення передумов становлення нового циклу, **3** – етап поширення нового циклу, **4** – період становлення нового циклу.

Перебування економічної системи у фазі депресії та на відповідному етапі трансформаційного циклу обумовлює: з одного боку, посилення пошуку і розробки стратегій для ефективного завершення трансформаційного циклу, а з іншого – знаходження умов для зростання та розвитку економіки. Усе це створює передумови для нового підйому економічного циклу, і він повторюється знову на новому рівні розвитку.

ВИСНОВКИ

Проведене наукове дослідження дозволило сформулювати такі висновки:

- ✦ розроблено та обґрунтовано концептуальні засади системного дослідження функціонування економіки курортно-рекреаційних утворень, які містять сукупність положень про сутність і дослідження процесу розвитку таких систем, як сукупності трансформаційних перетворень. Запропонований підхід, на відміну від інших альтернативних підходів, передбачає можливість розглядати розвиток економіки курортно-рекреаційних систем як взаємодію економічних циклів та трансформаційних процесів;
- ✦ з метою дослідження проблеми економічної трансформації курортно-рекреаційних систем побудовано модель, яка дозволяє здійснювати опис трансформаційних стратегій у вигляді трансформаційного циклу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс / Пер. с англ. Ю. А. Данилова. – [6-е изд.]. – М.: УРСС, 2011. – 296 с.

2. Захарченко П. В. Модели экономики курортно-рекреационных систем : монография / П. В. Захарченко. – Бердянск : Издательство Ткачук, 2010. – 392 с.

3. Проблемы трансформации и перехода к регулируемой рыночной экономике / Под ред. К. И. Микульского. – М.: Экономика, 2012. – 757 с.

4. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.

5. Гальчинский А. Цикличность как общая закономерность рыночной экономики / А. Гальчинский // Экономика Украины. – 1991. – № 8. – С. 7 – 15.

6. Геєць В. М. Трансформаційні перетворення. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / В. М. Геєць, Б. Є. Кваснюк. – К.: Фенікс, 2003. – 377 с.

7. Dunn J. Modern Economic Revolutions / J. Dunn. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 412 p.

8. Friedman M. The Methodology of Positive Economics / M. Friedman. – Chicago : University of Chicago Press, 2003. – 433 p.

9. Perez-Perez C. Structural Change and the Assimilation of New Technologies in the Economic and Social Systems / C. Perez-Perez // Futures. – 2013. – Vol. 15. – P. 57 – 75.

10. Полтерович В. М. Стратегии институциональных реформ. Перспективные траектории / В. М. Полтерович // Экономика и математические методы. – 2011. – Т. 42. – С. 3 – 18.

11. Furman J. The determinants of national innovative capacity / J. Furman, M. Porter, S. Stern // Research Policy. – 2012. – Vol. 31. – P. 899 – 933.

12. Мизес Л. Теория экономического цикла / Л. Мизес. – М.: Litres, 2013. – 491 с.

REFERENCES

Dunn, J. *Modern Economic Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Friedman, M. *The Methodology of Positive Economics*. Chicago: University of Chicago Press, 2003.

Furman, J., Porter, M., and Stern, S. "The determinants of national innovative capacity". *Research Policy*, vol. 31 (2012): 899-933.

Galchinskiy, A. "Tsiklichnost kak obshchaia zakonmernost rynochnoy ekonomiki" [Cyclicity as a general law of the market economy]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 8 (1991): 7-15.

Heiets, V. M., and Kvasniuk, B. Ie. *Transformatsiini peretvorennia. Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhstrokovoho rozvytku* [The transformation of transformation. Ukraine's economy: long-term strategy and policy development]. Kyiv: Feniks, 2003.

Mizes, L. *Teoriia ekonomicheskogo tsikla* [The theory of the business cycle]. Moscow: Litres, 2013.

Prigozhin, I., and Stengers, I. *Poriadok iz khaosa: Novyy dialog cheloveka s prirodoy* [Order out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature]. Moscow: URSS, 2011.

Perez-Perez, C. "Structural Change and the Assimilation of New Technologies in the Economic and Social Systems". *Futures*, vol. 15 (2013): 57-75.

Polterovich, V. M. "Strategii institutsialnykh reform. Perspektivnye traektorii" [Strategy of institutional reforms. Promising trajectory]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, vol. 42 (2011): 3-18.

Problemy transformatsii i perekhoda k reguliruemoy rynochnoy ekonomike [Problems of transformation and transition to a regulated market economy]. Moscow: Ekonomika, 2012.

Shumpeter, Y. A. *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia* [Theory of Economic Development]. Moscow: Progress, 1982.

Zakharchenko, P. V. *Modeli ekonomiki kurortno-rekreatsionnykh sistem* [Economic model of resort and recreation systems]. Berdiansk: Izdatelstvo Tkachuk, 2010.

ПРОГНОЗУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАСТОСУВАННЯ ПОДАТКОВИХ ПІЛЬГ НА ОСНОВІ МЕТОДУ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

© 2014 ВІННИКОВА О. С., НАЗАРЕНКО Г. В.

УДК 336.225.66

Віннікова О. С., Назаренко Г. В. Прогнозування результатів застосування податкових пільг на основі методу імітаційного моделювання

Мета статті полягає в дослідженні можливостей імітаційного моделювання результатів застосування податкових пільг. Узагальнюючи здобутки класичних наукових праць з імітаційного моделювання, обґрунтовано доцільність застосування цього економіко-математичного методу для прогнозування наслідків впровадження податкових пільг. У результаті дослідження запропоновано кілька імітаційних моделей, що надають уявлення про їх вплив на інтереси суб'єктів податкових відносин – держави, суб'єктів господарювання та населення. Зокрема, охарактеризовано результати імітаційного моделювання надання виробникам хлібопекарської продукції пільг з податку на прибуток, серед яких найбільш доцільним варіантом виявилось зменшення податкової ставки. Також розглянуто моделі, які дозволили оцінити вплив податкової знижки та податкового кредиту з податку на доходи фізичних осіб на розмір податкових надходжень та зниження рівня споживання традиційних енергоресурсів. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є визначення можливостей застосування методу імітаційного моделювання при прогнозуванні наслідків застосування інших інструментів податкового регулювання, що мають на меті досягнення економічних і соціальних результатів.

Ключові слова: імітаційне моделювання, податкові пільги, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податковий кредит, податкова знижка, зменшення ставки податку.

Рис.: 5. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Віннікова Ольга Сергіївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри оподаткування, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: vinnikova@online.ua

Назаренко Ганна Володимирівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри оподаткування, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: av_komarova@mail.ru

УДК 336.225.66

Винникова О. С., Назаренко А. В. Прогнозирование результатов применения налоговых льгот на основе метода имитационного моделирования

Цель статьи заключается в исследовании возможностей имитационного моделирования последствий применения налоговых льгот. Обобщая достижения классических трудов по имитационному моделированию, обоснована целесообразность применения этого экономико-математического метода для прогнозирования последствий применения налоговых льгот. В результате исследования предложены несколько имитационных моделей, которые дают представление об их влиянии на интересы субъектов налоговых отношений – государства, субъектов хозяйствования и населения. В частности, охарактеризованы результаты имитационного моделирования предоставления производителям хлебопекарной продукции льгот по налогу на прибыль, среди которых наиболее целесообразным вариантом оказалось уменьшение налоговой ставки. Также рассмотрены модели, позволившие оценить влияние налоговой скидки и налогового кредита по налогу на доходы физических лиц на размер налоговых поступлений и снижение уровня потребления традиционных энергоресурсов. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение возможностей применения метода имитационного моделирования при прогнозировании последствий применения других инструментов налогового регулирования, имеющих целью достижение экономических и социальных результатов.

Ключевые слова: имитационное моделирование, налоговые льготы, налог на прибыль предприятий, налог на доходы физических лиц, налоговый кредит, налоговая ставка, уменьшение ставки налога.

Рис.: 5. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Винникова Ольга Сергеевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры налогообложения, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: vinnikova@online.ua

Назаренко Анна Владимировна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры налогообложения, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: av_komarova@mail.ru

UDC 336.225.66

Vinnikova O. S., Nazarenko H. V. Prognostics of the Results of Application of Tax Advantages, on the Basis of Simulation Method

The article is aimed at studying of the capabilities of simulation modeling of the consequent effects on application of tax advantages. Summing up the achievements of the classical scientific papers on simulation, the expediency of application of the economic-mathematical method for prognostics of the consequent effects of the tax advantages application was grounded. The study offered several simulation models that give an idea about their effects on the interests of the subjects of tax relations – State, economic entities and the public. In particular, the simulation modeling results of providing manufacturers of bakery products with income tax advantages were distinguished, among which the most viable option was reducing of the tax rate. The models, which allowed to evaluate the impact of the tax rebates and individual income tax credits on the tax revenues and a reduction in the consumption of traditional energy resources, were also considered. The prospect of further research in this area is to define the possible application of the simulation modeling method in prognostics of the consequent effects on the use of other tax regulation tools, with a view to achieving economic and social outcomes.

Key words: simulation modeling, tax advantages, corporate profit tax, income tax, tax credit, tax rebates, reduction of the tax rate.

Pic.: 5. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Vinnikova Olga S. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of Taxation, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: vinnikova@online.ua

Nazarenko Hanna V. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of Taxation, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: av_komarova@mail.ru

Дослідження соціально-економічної ситуації в цілому неможливе без використання економіко-математичних методів. Особливої актуальності використання цих методів набуває при дослідженні процесів, що характеризуються значним ступенем складності, серед яких податкове регулювання. Це обумовлено тим, що процес оподаткування перебуває на стику інтересів трьох основних сторін: держави, суб'єктів господарювання і населення. А тому впровадження будь-яких заходів податкового регулювання, у тому числі надання платникам податкових пільг, може обумовити непередбачувані реакції з боку цих сторін, навіть спричинити певну конфронтацію їх інтересів. Саме тому важливим є якомога точніше прогнозування наслідків надання платникам податкових пільг. І найбільш підходящим з цієї точки зору виявляється метод імітаційного моделювання, що передбачає багатоваріантне прогнозування соціально-економічних систем у режимі реального часу та надає широкі можливості для експериментування.

Метод імітаційного моделювання найбільш придатний для прогнозування наслідків заходів податкового регулювання, оскільки дозволяє найбільш виразно розглянути всі можливі ситуації та отримати оцінки їх результатів [1]. Він є потужним засобом дослідження складних систем, управління якими здійснюється в умовах невизначеності [2; 3]. Саме до такого роду систем належить процес пільгового оподаткування. Імітаційні моделі ґрунтуються на концепції системної динаміки, яка є найбільш доцільною, коли проведення експериментів з реальним об'єктом неможливе або недоцільне. Однією з основних переваг динамічного моделювання є можливість попередньої перевірки поведінки системи шляхом проведення експериментів в межах моделі, прогнозування їх результатів, відстеження їх наслідків в реальному часі, аналіз поведінки системи при зміні «вхідних» параметрів моделі [5; 6].

Основою дослідження проблем прогнозування з використанням методу імітаційного моделювання стали роботи таких зарубіжних вчених, як Т. Нейлор, Д. Форрестер, Р. Шеннон. Імітаційному моделюванню процесів оподаткування присвячені роботи Л. Біляєвської-Плотник, Н. Іванової, Ю. Іванова, О. Кизима, Т. Клебанової, В. Кольцова, О. Тищенко, А. Орлова та інших. При цьому недостатньо розробленим залишається питання використання імітаційного моделювання під час здійснення прогнозування результатів застосування інструментів податкового регулювання. Тому метою статті є дослідження можливостей імітаційного моделювання результатів застосування податкових пільг.

Одними з найбільш потужних видів податкових пільг є ті, що вбудовані до механізму податку на прибуток підприємств, оскільки цей платіж безпосередньо впливає на фінансовий результат діяльності суб'єкта господарювання та його заінтересованість в здійсненні тієї або іншої діяльності. Як приклад застосування методу імітаційного моделювання пропонуються моделі, що надають уявлення про наслідки надання виробникам продукції хлібопекарської галузі зменшеної ставки, податкового кредиту та податкової знижки з цього податку, які є

одними з найбільш потужних інструментів податкового регулювання [4]. На основі отриманих результатів моделювання стає можливим вибір найдоцільнішого виду податкової пільги для стимулювання виробництва і споживання продукції хлібопекарської галузі.

Загальну ідею відповідних моделей можна охарактеризувати так. Підприємствам хлібопекарської галузі надається право на застосування зазначених податкових пільг за умови зниження ціни реалізації готової продукції (що забезпечить досягнення соціального ефекту) та здійснення інвестицій у розширення виробництва (що обумовлює економічний ефект для держави та підприємств) за рахунок нерозподіленого чистого прибутку попереднього періоду шляхом інвестування його частини у основні засоби.

Як умови для експериментування встановлені різні рівні: торгівельної націнки на продукцію, частки чистого прибутку, що спрямовується на інвестиції в основні засоби, розміри (ставки) податкових пільг. Запропоновані моделі надають уявлення про вплив податкових пільг на економічний та соціальний ефекти, основні показники діяльності підприємств і сукупні витрати населення на придбання продукції хлібопекарської галузі. Різниця між сумою податку, що підлягає сплаті до бюджету при пільговому і базовому режимах оподаткування, становить економічний ефект для держави, а між сумами чистого прибутку підприємства – економічний ефект для підприємства. Соціальний ефект являє собою різницю витрат населення на загальний обсяг продукції при різних режимах оподаткування.

Моделювання здійснене з використанням пакету системно-динамічного моделювання Vensim PLE, який дозволяє здійснювати його в режимі реального часу, будувати динамічні моделі зворотного зв'язку, надає наочне представлення результатів при використанні різних вхідних даних, проводити експерименти з побудованою моделлю шляхом зміни вхідних даних [7].

Загальний вид моделі наведено на *рис. 1*.

Моделі для податкового кредиту та податкової знижки мають схожу конструкцію, однак містять корективи відповідно до механізму дії цих податкових пільг. Результати моделювання свідчать, що розглянуті види податкових пільг сприяють поживленню виробництва продукції хлібопекарської галузі та обумовлюють позитивний вплив на динаміку її споживання. Узагальнені результати моделювання наведено в *табл. 1*.

Таким чином, найбільш прийнятним виявляється впровадження зменшеної ставки податку на прибуток підприємств для стимулювання виробництва продукції хлібопекарської галузі та поліпшення забезпеченості в ній населення. Саме ця пільга забезпечує найкращі результати для підприємств: найбільший приріст обсягу виробництва, суми капітальних інвестицій, чистого прибутку, економічного ефекту; а також найбільше значення економічного ефекту для держави і найкращі соціальні результати для населення.

Рис. 1. Схема потоків моделі розрахунку економічного й соціального ефекту від впровадження зменшеної ставки податку на прибуток підприємств

Таблиця 1

Порівняльна характеристика наслідків надання пільг з податку на прибуток підприємствам хлібопекарської галузі

Показник	Оцінка значення показника			
	Зменшення ставки податку	Впровадження податкового кредиту	Впровадження податкової знижки	
Економічний ефект для держави	максимальний	середній	мінімальний	
Економічний ефект для підприємства	максимальний	середній	мінімальний	
Соціальний ефект	однакове значення			
Економічна ефективність для держави	максимальна	середня	мінімальна	
Економічна ефективність для підприємств	максимальна	середня	мінімальна	
Соціальна ефективність	мінімальна	середня	максимальна	
Середньорічні	приріст чистого прибутку	максимальний	середній	мінімальний
	приріст обсягу виробництва	максимальний	середній	мінімальний
	приріст суми капітальних інвестицій	максимальний	середній	мінімальний
	приріст податкових надходжень	мінімальний	середній	максимальний
	зменшення податкового навантаження	максимальне	середнє	мінімальне
Період окупності втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування	мінімальний	максимальний	середній	
Період окупності втрат підприємств, зумовлених пільговим оподаткуванням	мінімальний	середній	максимальний	

При однаковому значенні соціального ефекту для різних видів пільг саме при даному варіанті приріст обсягу випуску продукції найбільший. Тобто стимулювання платоспроможного попиту населення на продукцію хлібопекарської галузі та її пропозиції засобами податкової політики найбільш доцільно здійснювати за допо-

могою зниження ставки податку на прибуток. Водночас, якщо на ринку склався високий рівень торговельної націнки, вигідніше стає застосування об'ємної податкової знижки. Ця пільга більш доцільна і при необхідності стимулювання розширення масштабів виробництва за рахунок переважно оновлення капітальних потужностей.

Не менш потужний регулятивний потенціал має податок на доходи фізичних осіб (далі ПДФО) та інструменти, вбудовані до його механізму. Застосування методу імітаційного моделювання для прогнозування результатів надання податкових пільг з ПДФО розглянемо на прикладі пільг, спрямованих на стимулювання фізичних осіб до раціонального споживання енергоресурсів.

Слід зазначити, що в реальній ситуації на податкове регулювання раціонального споживання енергоресурсів впливає дуже багато факторів, основні з яких були описані в [8]. Урахування усіх факторів в імітаційній моделі зробить таку модель важкою для візуалізації та аналізу, на що звертається увага й у [9, с. 113], тому при побудові моделі доцільним є застосування узагальнення та абстрагування.

За результатами попередньої оцінки, що була зроблена на основі експертного оцінювання та розрахунку інтегрального показника, для стимулювання фізичних осіб до раціонального споживання енергоресурсів кращими інструментами є податковий кредит і податкова знижка з ПДФО. Для вибору найбільш доцільного з цих інструментів та для розрахунку очікуваного ефекту від їх застосування побудовано імітаційні моделі (рис. 2 і рис. 3). Аналіз здійснювався за такими сценаріями:

- 1) відсутність інструментів податкового стимулювання фізичних осіб до раціонального використання енергоресурсів;
- 2) податкова знижка з ПДФО на здійснення заходів, що сприяють раціоналізації споживання енергоресурсів, у розмірі 100% таких витрат за умови, що за рік пільгою скористається 3% найманих працівників;
- 3) податкова знижка з ПДФО на здійснення заходів, що сприяють раціоналізації споживання енергоресурсів, у розмірі 100% таких витрат за умови, що за рік пільгою скористається 12% найманих працівників;

4) податковий кредит з ПДФО на здійснення заходів, що сприяють раціоналізації споживання ПЕР, у розмірі 100% таких витрат за умови, що за рік пільгою скористається 12% найманих працівників.

Передбачається, що податковий кредит буде надаватися в сумі витрат на раціоналізацію енергоспоживання, але не більше податкових зобов'язань за відповідний місяць. Податкова знижка також може надаватися у сумі витрат на раціоналізацію енергоспоживання, але не більше бази оподаткування ПДФО за відповідний місяць.

Відповідно до основних положень системної динаміки усі змінні, що використовуються в моделі, були поділені на рівні, темпи та додаткові змінні (константи та змінні проміжного розрахунку), що зображено в табл. 2.

Порівняння втрат бюджету (за рахунок недоотримання надходжень ПДФО) за умови реалізації окреслених вище сценаріїв наведено на рис. 4, а економії енергоресурсів – на рис. 5.

Таким чином, за результатами імітаційного моделювання надання податкової знижки з ПДФО у розмірі 100% витрат на підвищення енергоекоефективності може призвести до втрат бюджету у розмірі 19,11 млн грн на рік за умови, що такою пільгою за місяць скористається 1% найманих працівників, кожен з яких витратить на зазначені цілі по 100 грн. Економія енергоресурсів за таких умов при реалізації проектів з місячною нормою економії 0,35 кВт·год/грн (така норма економії відповідає заміні ламп розжарювання компактними люмінесцентними лампами) може скласти 220,6 млн кВт·год за перший рік застосування податкової пільги (навіть за найнижчим тарифом на електроенергію для населення станом на початок 2013 р. 0,23 грн/кВт·год це складе 51,51 млн грн) і 5917,1 млн кВт·год за п'ять років за рахунок накопичення ефекту (у грошовому виразі економія складе 1381,64 млн грн.). При застосуванні податкового кредиту за таких самих умов втрати бюджету можуть скласти 127,35 млн грн на рік.

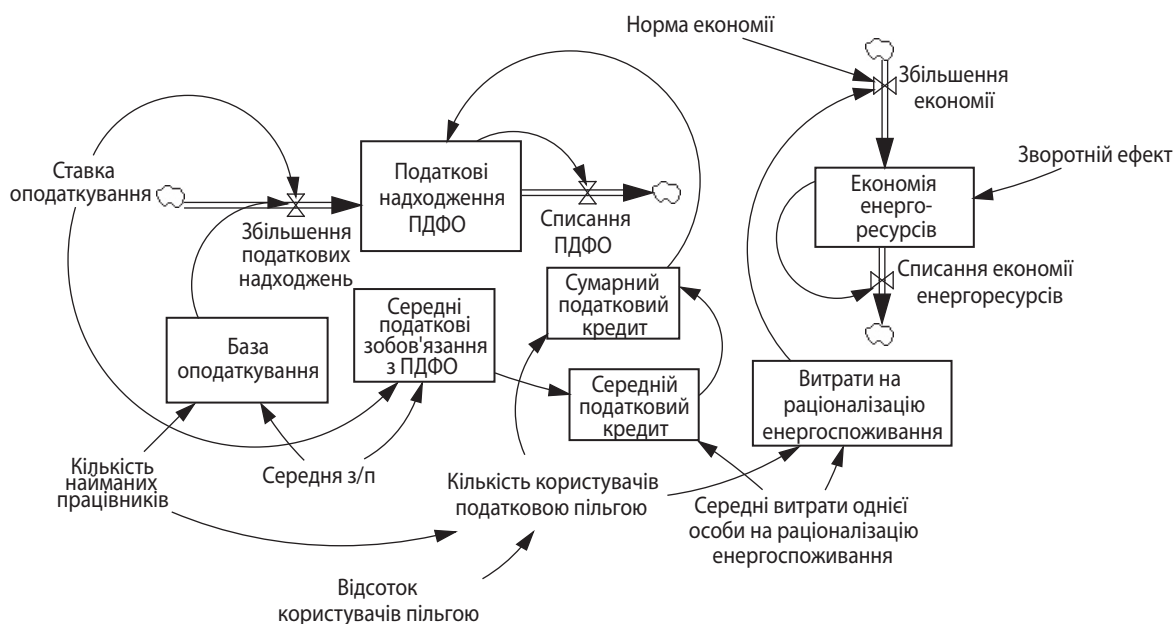

Рис. 2. Модель застосування податкового кредиту з податку на доходи фізичних осіб для стимулювання економії енергоресурсів

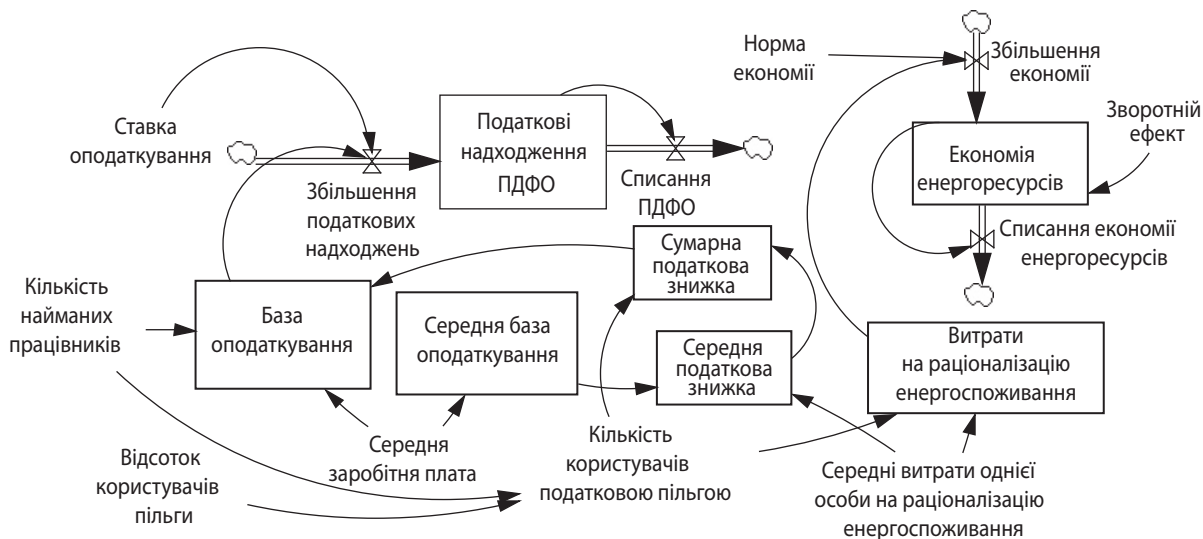

Рис. 3. Модель застосування податкової знижки з податку на доходи фізичних осіб для стимулювання економії енергоресурсів

Таблиця 2

Класифікація основних змінних системно-динамічних моделей застосування податкового кредиту та податкової знижки з ПДФО

Рівні	Темпи	Змінні проміжного розрахунку	Константи
1. Податкові надходження ПДФО. 2. Економія енергоресурсів. 3. Витрати на раціоналізацію енергоспоживання	1. Збільшення податкових надходжень. 2. Збільшення економії	1. База оподаткування. 2. Кількість користувачів податковою пільгою. 3. Середня база оподаткування. 4. Середня податкова знижка. 5. Сумарна податкова знижка. 6. Середні податкові зобов'язання з ПДФО. 7. Середній податковий кредит	1. Відсоток користувачів пільгою. 2. Зворотній ефект. 3. Кількість найманих працівників. 4. Норма економії. 5. Середня з/п. 6. Середні витрати однієї особи на раціоналізацію енергоспоживання. 7. Ставка оподаткування

В умовах дефіциту бюджету більш доцільним є застосування податкової знижки, ніж податкового кредиту. Можна очікувати, що кількість платників, що скористаються пільгою у вигляді податкової знижки, буде менше за кількість платників, які б скористалися податковим кредитом (через те, що податкова знижка є менш привабливою для платників податків, бо дозволяє на суму витрат зменшити лише базу оподаткування, а не податкові зобов'язання), тому економія енергоресурсів буде менше, ніж при застосуванні податкового кредиту, однак відношення економії енергоресурсів до втрат бюджету при застосуванні податкової знижки буде більшим.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження доводить високу результативність методу імітаційного моделювання щодо прогнозування соціально-економічних наслідків застосування податкових пільг, оскільки дозволяє оцінити результати застосування інструментів податкового регулювання при зміні умов зовнішнього і внутрішнього середовища та обрати найліпший вид податкової пільги. Сказане дозволяє назвати метод імітаційного моделю-

вання дієвим інструментом державного управління у сфері податкової політики. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є визначення можливостей застосування методу імітаційного моделювання при прогнозуванні наслідків застосування інших інструментів податкового регулювання, що мають на меті досягнення економічних та соціальних результатів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Математическое моделирование процессов налогообложения (подходы к проблеме) / [Балашов В. В., Букина Е. П., Жихарев В. Н. и др.] ; под ред. В. Г. Кольцова, В. Н. Жихарева, Н. Ю. Ивановой, А. И. Орлова. – М. : Изд. ЦЭО Минобразования РФ, 1997. – 232 с.
2. Шеннон Р. Имитационное моделирование систем – искусство и наука / Р. Шеннон / Пер. с англ. ; Под ред. Е. К. Масловского. – М. : Мир, 1978. – 423 с.
3. Нейлор Т. Машинные имитационные эксперименты с моделями экономических систем / Т. Нейлор / Пер. с англ. ; под ред. А. А. Петрова. – М. : Мир, 1975. – 502 с.
4. Іванов Ю. Б. Проблеми податкового регулювання і планування податкових платежів : наукове видання / Ю. Б. Іванов, О. М. Тищенко, К. В. Давискіба та ін. ; за заг. ред. докт. екон. наук, професора Ю. Б. Іванова. – Х. : ХНЕУ, 2006. – 240 с., С. 57 – 63.

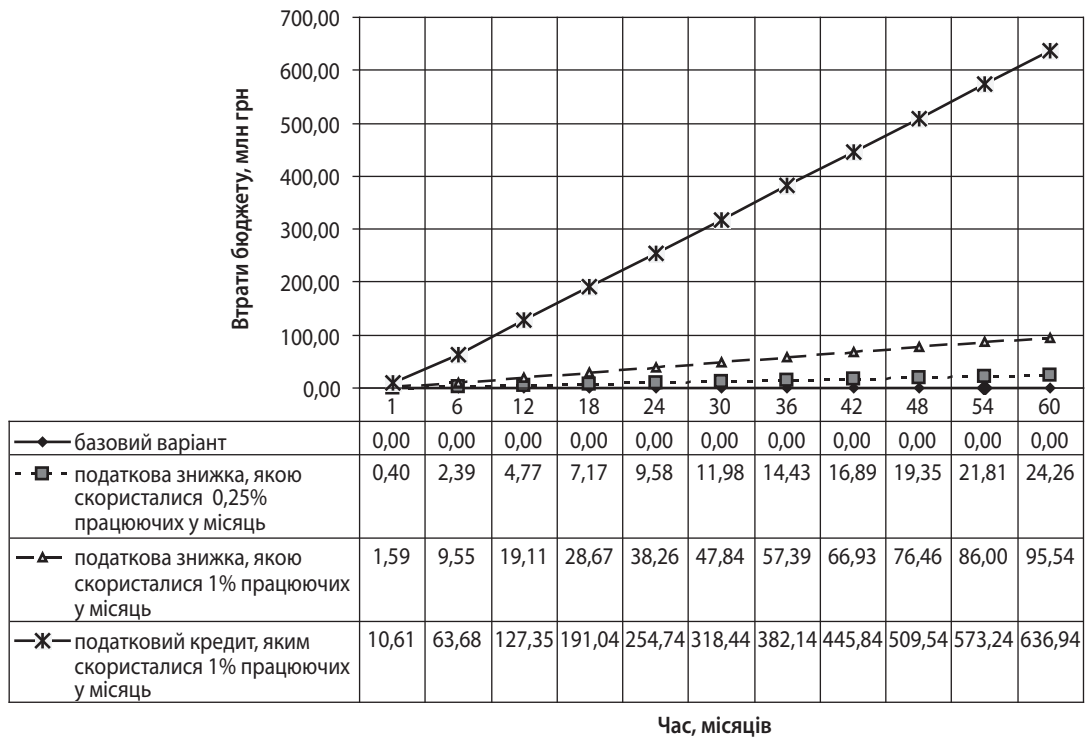

Рис. 4. Втрати бюджету (за рахунок недоотримання надходжень ПДФО)

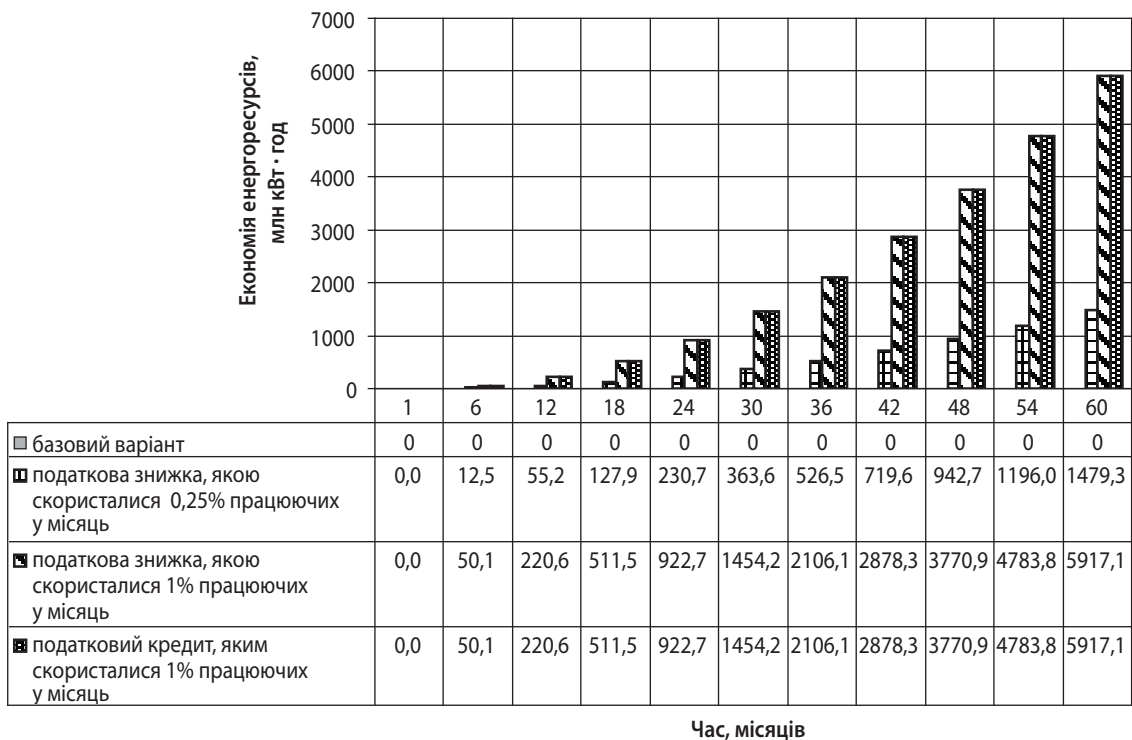

Рис. 5. Сумарна економія енергоресурсів на території України за окремими ситуаціями застосування податкових пільг з ПДФО

5. Механизмы и модели управления кризисными ситуациями : монография ; под ред. Т. С. Клебановой. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2007. – 200 с.

6. Михеева Т. В. Сценарный подход в задачах исследования организационных механизмов функционирования корпоративных производственных систем / Т. В. Михеева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mce.su/archive/doc27534/doc.pdf>

7. Seeing Simulation with SynteSim [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.vensim.com/index.html>

8. Віннікова О. С. Фактори ефективності державного податкового регулювання раціонального енергоспоживання / О. С. Віннікова // Збірник наукових праць «Фінансова система держави: проблеми та перспективи розвитку». – К. : ДКС Центр, 2011. – С. 101 – 103.

9. Тищенко О. М. Державне регулювання оподаткування в Україні : монографія / О. М. Тищенко, О. М. Кизим, Л. О. Біляєвська-Плотник ; за заг. ред. О. М. Тищенка. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2011. – 236 с.

REFERENCES

- Balashov, V. V. et al. *Matematicheskoe modelirovanie protsessov nalogooblozheniia (podkhody k probleme)* [Mathematical modeling of taxation (approaches to the problem)]. Moscow: Izdatelstvo TsEO Minobrazovaniia RF, 1997.
- Ivanov, Yu. B. et al. *Problemy podatkovogo rehuliuivannia i planuvannia podatkovykh platezhiv* [Problems of tax management and planning of tax payments]. Kharkiv: KhNEU, 2006.
- Mekhanizmy i modeli upravleniia krizisnymi situatsiiami* [Mechanisms and models of crisis management]. Kharkiv: INZHEK, 2007.
- Mikheeva, T. V. "Stsenarnyy pokhod v zadachakh issledovaniia organizatsionnykh mekhanizmov funktsionirovaniia korporativnykh proizvodstvennykh sistem" [Scenic hike in research problems of organizational mechanisms of corporate production systems]. <http://www.mce.su/archive/doc27534/doc.pdf>

- Naylor, T. *Mashinnye imitatsionnye eksperimenty s modeliami ekonomicheskikh sistem* [Machine simulation experiments with models of economic systems]. Moscow: Mir, 1975.
- Shennon, R. *Imitatsionnoe modelirovanie sistem – iskusstvo i nauka* [Simulation modeling systems - the art and science]. Moscow: Mir, 1978.
- "Seeing Simulation with SynteSim" <http://www.vensim.com/index.html>
- Tyshchenko, O. M. et al. *Derzhavne rehuliuivannia opodatkovannia v Ukraini* [State regulation of taxation in Ukraine]. Kharkiv: INZHEK, 2011.
- Vinnikova, O. S. "Faktyory efektyvnosti derzhavnogo podatkovoho rehuliuivannia ratsionalnoho enerhospozhyvannia" [Factors efficiency of state tax regulations rational energy consumption]. In *Finansova sistema derzhavy: problemy ta perspektyvy rozvytku*, 101-103. Kyiv: DKS Tsent, 2011.

УДК 331.08

ОБҐРУНТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 НЕБИЛИЦЯ О. А.

УДК 331.08

Небилиця О. А. Обґрунтування соціально-економічної ефективності управління персоналом сучасного підприємства

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей соціально-економічної ефективності управління персоналом сучасного підприємства з точки зору кар'єрного зростання працівників. На основі аналізу та узагальнення наукових праць та діяльності підприємств машинобудівної галузі було розроблено та запропоновано алгоритм забезпечення соціально-економічної ефективності управління персоналом, який ґрунтується на врахуванні двох основних складових – економічної та соціальної. Прийняття управлінських рішень щодо забезпечення соціальної ефективності управління персоналом підприємства ґрунтуються на оцінці рівня кар'єрного зростання персоналу; установленні пріоритетів у покращенні окремих складових кар'єрного зростання персоналу в структурі підприємств; проведенні анкетування працівників підприємства з метою виявлення їх схильності до відповідного виду кар'єри та покращенні факторів, що впливають на розвиток персоналу. Для вирішення цих завдань було використано метод таксономії та побудовано дискримінантні моделі. Визначення економічної ефективності управління персоналом підприємства від його кар'єрного зростання пропонується проводити на основі побудови економіко-математичної моделі причинно-наслідкових зв'язків між покращеними показниками кар'єрного зростання персоналу та виручкою підприємства. Для цього було проведено кореляційно-регресійний аналіз та побудовано модель, яка дає можливість оцінити економічну ефективність управління персоналом підприємства. Отримані результати дослідження служать підґрунтям для розробки комплексу заходів щодо вдосконалення системи управління персоналом підприємства.

Ключові слова: персонал, соціально-економічна ефективність, кар'єрне зростання, виручка підприємства.

Рис.: 1. Табл.: 2. **Формул:** 1. **Бібл.:** 12.

Небилиця Олена Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 331.08

UDC 331.08

Небилиця Е. А. Обоснование социально-экономической эффективности управления персоналом современного предприятия

Цель статьи заключается в обосновании особенностей социально-экономической эффективности управления персоналом современного предприятия с точки зрения карьерного роста работников. На основе анализа и обобщения научных трудов и деятельности предприятий машиностроительной отрасли был разработан и предложен алгоритм обеспечения социально-экономической эффективности управления персоналом, основанный на учете двух основных составляющих – экономической и социальной. Принятие управленческих решений по обеспечению социальной эффективности управления персоналом основывается на оценке уровня карьерного роста персонала; установлении приоритетов в улучшении отдельных составляющих карьерного роста персонала в структуре предприятий; проведении анкетирования работников предприятия с целью выявления их склонности к соответствующему виду карьеры и улучшении факторов, влияющих на развитие персонала. Для решения этих задач был использован метод таксономии и построены дискриминантные модели. Определение экономической эффективности управления персоналом от его карьерного роста предлагается проводить на основе построения экономико-математической модели причинно-следственных связей между улучшенными показателями карьерного роста персонала и выручкой предприятия. Для этого был проведен корреляционно-регрессионный анализ и построена модель, которая дает возможность оценить экономическую эффективность управления персоналом. Полученные результаты исследования служат основой для разработки комплекса мероприятий по совершенствованию системы управления персоналом предприятия.

Ключевые слова: персонал, социально-экономическая эффективность, карьерный рост, выручка предприятия.

Рис.: 1. Табл.: 2. **Формул:** 1. **Библ.:** 12.

Небилиця Елена Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Nebylytsia O. A. Substantiation of the Socio-Economic Efficiency of Personnel Management in the Modern Enterprise

The article is aimed at substantiation of specifics of the socio-economic efficiency of personnel management in the modern enterprise for purposes of career growth of employees. The algorithm of the socio-economic efficiency of personnel management based on the analysis and synthesis of scientific works and activities of the enterprises of the machine-building industry was developed and proposed considering two main components: economic and social. Managerial decisioning to ensure the social efficiency of personnel management is based on the evaluation of the level of the personnel career growth; setting priorities to improve the individual components of the personnel career growth in the enterprises' structure; questionnaire survey of employees to identify their propensity for the related career and the factors influencing the development of personnel. To address these challenges method of taxonomy and method of discriminant models building were used. Determination of the economic efficiency of personnel management in virtue of its career growth was proposed to be conducted on basis of an economic-mathematical model of cause-and-effect relationships between the improved indicators of the personnel career growth and the revenues of the enterprise. For this purpose, a correlation and regression analysis was carried out and a model was built, which allows to evaluate the economic efficiency of personnel management. The obtained results comprise the basis for the development of the complex of measures aimed at improving the system of personnel management in the enterprise.

Key words: personnel, socio-economic efficiency, career growth, revenues of the enterprise.

Рис.: 1. Табл.: 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 12.

Nebylytsia Olena A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

REFERENCES

- Balashov, V. V. et al. *Matematicheskoe modelirovanie protsessov nalogooblozheniia (podkhody k probleme)* [Mathematical modeling of taxation (approaches to the problem)]. Moscow: Izdatelstvo TsEO Minobrazovaniia RF, 1997.
- Ivanov, Yu. B. et al. *Problemy podatkovogo rehuliuivannia i planuvannia podatkovykh platezhiv* [Problems of tax management and planning of tax payments]. Kharkiv: KhNEU, 2006.
- Mekhanizmy i modeli upravleniia krizisnymi situatsiiami* [Mechanisms and models of crisis management]. Kharkiv: INZHEK, 2007.
- Mikheeva, T. V. "Stsenarnyy pokhod v zadachakh issledovaniia organizatsionnykh mekhanizmov funktsionirovaniia korporativnykh proizvodstvennykh sistem" [Scenic hike in research problems of organizational mechanisms of corporate production systems]. <http://www.mce.su/archive/doc27534/doc.pdf>

- Naylor, T. *Mashinnye imitatsionnye eksperimenty s modeliami ekonomicheskikh sistem* [Machine simulation experiments with models of economic systems]. Moscow: Mir, 1975.
- Shennon, R. *Imitatsionnoe modelirovanie sistem – iskusstvo i nauka* [Simulation modeling systems - the art and science]. Moscow: Mir, 1978.
- "Seeing Simulation with SynteSim" <http://www.vensim.com/index.html>
- Tyshchenko, O. M. et al. *Derzhavne rehuliuivannia opodatkovannia v Ukraini* [State regulation of taxation in Ukraine]. Kharkiv: INZHEK, 2011.
- Vinnikova, O. S. "Faktyory efektyvnosti derzhavnogo podatkovoho rehuliuivannia ratsionalnoho enerhospozhyvannia" [Factors efficiency of state tax regulations rational energy consumption]. In *Finansova sistema derzhavy: problemy ta perspektyvy rozvytku*, 101-103. Kyiv: DKS Tsent, 2011.

УДК 331.08

ОБҐРУНТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 НЕБИЛИЦЯ О. А.

УДК 331.08

Небилиця О. А. Обґрунтування соціально-економічної ефективності управління персоналом сучасного підприємства

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей соціально-економічної ефективності управління персоналом сучасного підприємства з точки зору кар'єрного зростання працівників. На основі аналізу та узагальнення наукових праць та діяльності підприємств машинобудівної галузі було розроблено та запропоновано алгоритм забезпечення соціально-економічної ефективності управління персоналом, який ґрунтується на врахуванні двох основних складових – економічної та соціальної. Прийняття управлінських рішень щодо забезпечення соціальної ефективності управління персоналом підприємства ґрунтуються на оцінці рівня кар'єрного зростання персоналу; установленні пріоритетів у покращенні окремих складових кар'єрного зростання персоналу в структурі підприємств; проведенні анкетування працівників підприємства з метою виявлення їх схильності до відповідного виду кар'єри та покращенні факторів, що впливають на розвиток персоналу. Для вирішення цих завдань було використано метод таксономії та побудовано дискримінантні моделі. Визначення економічної ефективності управління персоналом підприємства від його кар'єрного зростання пропонується проводити на основі побудови економіко-математичної моделі причинно-наслідкових зв'язків між покращеними показниками кар'єрного зростання персоналу та виручкою підприємства. Для цього було проведено кореляційно-регресійний аналіз та побудовано модель, яка дає можливість оцінити економічну ефективність управління персоналом підприємства. Отримані результати дослідження служать підґрунтям для розробки комплексу заходів щодо вдосконалення системи управління персоналом підприємства.

Ключові слова: персонал, соціально-економічна ефективність, кар'єрне зростання, виручка підприємства.

Рис.: 1. Табл.: 2. **Формул:** 1. **Бібл.:** 12.

Небилиця Олена Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 331.08

UDC 331.08

Небилиця Е. А. Обоснование социально-экономической эффективности управления персоналом современного предприятия

Цель статьи заключается в обосновании особенностей социально-экономической эффективности управления персоналом современного предприятия с точки зрения карьерного роста работников. На основе анализа и обобщения научных трудов и деятельности предприятий машиностроительной отрасли был разработан и предложен алгоритм обеспечения социально-экономической эффективности управления персоналом, основанный на учете двух основных составляющих – экономической и социальной. Принятие управленческих решений по обеспечению социальной эффективности управления персоналом основывается на оценке уровня карьерного роста персонала; установлении приоритетов в улучшении отдельных составляющих карьерного роста персонала в структуре предприятий; проведении анкетирования работников предприятия с целью выявления их склонности к соответствующему виду карьеры и улучшении факторов, влияющих на развитие персонала. Для решения этих задач был использован метод таксономии и построены дискриминантные модели. Определение экономической эффективности управления персоналом от его карьерного роста предлагается проводить на основе построения экономико-математической модели причинно-следственных связей между улучшенными показателями карьерного роста персонала и выручкой предприятия. Для этого был проведен корреляционно-регрессионный анализ и построена модель, которая дает возможность оценить экономическую эффективность управления персоналом. Полученные результаты исследования служат основой для разработки комплекса мероприятий по совершенствованию системы управления персоналом предприятия.

Ключевые слова: персонал, социально-экономическая эффективность, карьерный рост, выручка предприятия.

Рис.: 1. Табл.: 2. **Формул:** 1. **Библ.:** 12.

Небилиця Елена Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Nebylytsia O. A. Substantiation of the Socio-Economic Efficiency of Personnel Management in the Modern Enterprise

The article is aimed at substantiation of specifics of the socio-economic efficiency of personnel management in the modern enterprise for purposes of career growth of employees. The algorithm of the socio-economic efficiency of personnel management based on the analysis and synthesis of scientific works and activities of the enterprises of the machine-building industry was developed and proposed considering two main components: economic and social. Managerial decisioning to ensure the social efficiency of personnel management is based on the evaluation of the level of the personnel career growth; setting priorities to improve the individual components of the personnel career growth in the enterprises' structure; questionnaire survey of employees to identify their propensity for the related career and the factors influencing the development of personnel. To address these challenges method of taxonomy and method of discriminant models building were used. Determination of the economic efficiency of personnel management in virtue of its career growth was proposed to be conducted on basis of an economic-mathematical model of cause-and-effect relationships between the improved indicators of the personnel career growth and the revenues of the enterprise. For this purpose, a correlation and regression analysis was carried out and a model was built, which allows to evaluate the economic efficiency of personnel management. The obtained results comprise the basis for the development of the complex of measures aimed at improving the system of personnel management in the enterprise.

Key words: personnel, socio-economic efficiency, career growth, revenues of the enterprise.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 12.

Nebylytsia Olena A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

У сучасних умовах для формування політики підприємства важливе значення набувають особливості соціально-економічної ефективності управління персоналом і розробка шляхів її підвищення. Невизначеність національного економічного середовища відзначається не тільки на формі господарювання, орієнтуючи його на ефективне використання обмежених ресурсів (у тому числі трудового потенціалу особистості), а й самої природи людської діяльності, її цілей, структури, спрямованості, характеру переваг і цінностей. У системі цих змін усе більш важливе місце займає розвиток персоналу за рахунок його кар'єрного зростання (КЗ), яке дозволяє підприємству більш повно розкривати та використовувати потенціал працівників, а персоналу – задовольнити широкий спектр потреб. Тому гостро стоїть питання про необхідність дослідження соціально-економічної ефективності персоналу підприємства через його КЗ. Головним критерієм соціально-економічної ефективності управління персоналом є міра його задоволення та результативність функціонування підприємства. Соціально-економічною ефективністю володіє те підприємство, яке найбільшою мірою забезпечує задоволення потреб персоналу (матеріальних, соціальних, духовних) і гарантує високий рівень та якість їх життя, а працівники, в свою чергу, забезпечують результативність функціонування підприємства.

Питанням процесу управління персоналом підприємства та його розвитком на сьогодні в економічній літературі приділяється значна увага, зокрема такими вченими, як Л. Балабанова, М. Дороніна, М. Кабушкіна, І. Маслова, В. Савельєва, С. Сотнікова, О. Ястремська, Т. Поспелова, А. Кібанова, Е. Мейо та ін. Але обґрунтування соціально-економічної ефективності управління персоналом сучасного підприємства все ж таки потребує подальшого розвитку.

Сучасне українське суспільство в даний час знаходиться в стані глибокої зміни соціально-економічного устрою, реформуванні основних політико-правових інститутів, багато в чому зберігаючи основні соціокультурні характеристики. Традиційні цінності продовжують впливати на всі сфери суспільних стосунків. Водночас, жорстке конкурентне середовище вимагає від керівників застосування нових методів і прийомів управлінської діяльності. Як показує досвід зарубіжних країн, вкладення в людський фактор забезпечують сталі позитивні результати в майбутньому [1]. В умовах економічної кризи управлінському складу підприємств необхідно виявити активну турботу про своїх працівників, сприяти їх професійному розвитку, що дозволить зберегти висококваліфіковані кадри, які здатні та мотивовані до праці в складних умовах. Головною метою управління персоналом підприємства є досягнення соціально-економічної ефективності. Алгоритм забезпечення соціально-економічної ефективності управління персоналом підприємства подано на *рис. 1*.

Оцінку рівня кар'єрного зростання персоналу (КЗП) пропонується визначати методом побудови інтегрального показника, який полягає в тому, що часткові показники КЗП зводяться до узагальнюючих показників, а потім до єдиного комплексного. Узагальнюючі

показники (складові потенціалу КЗ) пропонується визначати на основі таксономічного методу. Методичний підхід до оцінки рівня КЗП представлено в роботі [2].

Як соціальні параметри ефективності управління кар'єрним зростанням в їх якісному вимірі можна розглядати такі показники: виконання чекань, потреб та інтересів співробітників у сфері розвитку особистості та професійної компетенції, високий рівень розвитку корпоративної культури організації, посилення творчої компоненти і зацікавленості працівників у праці, зростання соціальної мобільності та підвищення гнучкості організаційної структури, створення сприятливого соціально-психологічного клімату, поліпшення комунікацій на всіх рівнях ієрархії.

Крім цього, ефект від управління персоналом через КЗ знайде своє відображення у:

- ✦ збільшенні випуску продукції внаслідок зростання продуктивності праці та покращенні її якості;
- ✦ зменшенні збитку від плинності кадрів у зв'язку зі стабілізацією колективу;
- ✦ економії ресурсів за рахунок скорочення терміну навчання раціонально обраного персоналу;
- ✦ задоволеності працею, що є мотиваційним ефектом. Персонал відчуває свою необхідність для підприємства та отримує зворотній зв'язок у вигляді кар'єрного зростання.

А еталізація основних цілей функціонування розвитку сучасного підприємства потребує формування цілей нижчих рівнів за системою показників, що характеризують розвиток персоналу через його кар'єрне зростання. Досягнення головної мети відбувається за рахунок раціоналізації структури розподілу працівників за ознаками, які характеризують розвиток персоналу на підприємстві. У процесі планування показників, які характеризують процес, що досліджувався, необхідно враховувати еталонні значення певних показників. Багато вчених [3 – 9] вважають найбільш ґрунтовним, якісним та еталонним такий розподіл показників, що характеризують розвиток персоналу машинобудівного підприємства: доля працівників у віці 15 – 34 років в обліковій кількості штатного персоналу становить 25%; у віці 35 – 49 років – 55%; у віці 50 – 54 років – 10%; у віці 55 – 59 років – 7%; доля працюючих пенсіонерів за віком – 3%. Питома вага жінок у обліковій кількості штатного персоналу – 45%, чоловіків – 55%. Доля працівників, які мають неповну та базову і повну вищу освіту, становить до 10%. Питома вага працівників, яких навчено новим професіям, – 10%; працівників, які підвищили кваліфікацію – 20%.

Доля фонду основної заробітної плати у фонді оплати праці штатних працівників становить 75%, додаткової заробітної плати – 20%, заохочувальних і компенсаційних виплат – 5%.

Також необхідно зазначити, що показники рівня підготовки та перепідготовки кадрів є вельми важливими показниками покращення соціальної ефективності підприємства. Сьогодні на підприємствах машинобудівної галузі майже відсутні працівники, які підвищи-

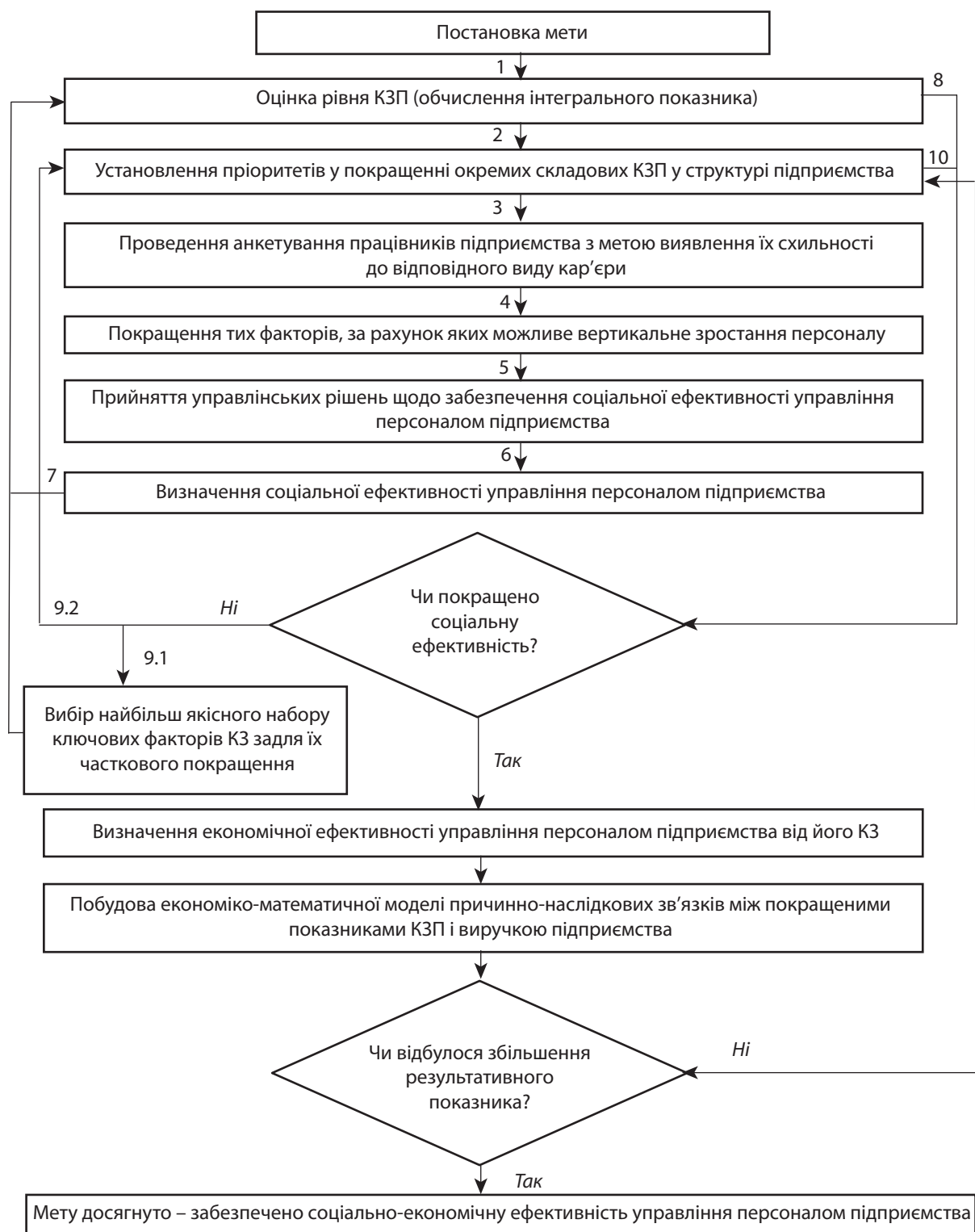

Рис. 1. Алгоритм забезпечення соціально-економічної ефективності управління персоналом

ли свою кваліфікацію та навчилися новим професіям. У сучасних умовах стає актуальним збільшення саме цієї категорії працівників. Тому до визначення кількості працівників, яких необхідно навчити новим професіям і підвищити їх кваліфікацію, необхідно ставитися вельми відповідально і ґрунтовно, особливо в умовах кризи, коли бюджет підприємства не завжди дозволяє провести зазначені заходи в повному обсязі. Найбільш доцільно для планування даних показників використовувати

результати анкетування, проведеного серед персоналу, яке надалі дасть можливість ранжувати працівників за здатністю до розвитку.

Анкетування серед працівників машинобудівних підприємств проводиться з метою виявлення у них схильності до відповідного кар'єрного результату, визначення їх індивідуального резерву в розвитку та можливостей до збільшення результативної діяльності підприємства в цілому. Побудову вирішального правила, за

яким працівника можна віднести до відповідного блоку кар'єрного результату та передбачити його кар'єрний рух, пропонується зробити на основі дискримінантного аналізу. Це дасть можливість керівництву підприємства потенційно передбачити у працівника кар'єрний шлях і відзначити пріоритетні фактори кар'єрного зростання.

Дискримінантний аналіз є одним з методів багатовимірної статистичного аналізу, що належить до методів теорії розпізнавання образів [10 – 11]. Мета дискримінантного аналізу полягає в тому, щоб на підставі виміру різних характеристик (ознак, параметрів) об'єкта класифікувати його, тобто віднести до однієї з декількох груп (класів) оптимальним способом. Під оптимальним способом розуміється або мінімум математичного чекання втрат, або мінімум вірогідності неправильної класифікації. Найбільш відомими методами аналізу дискримінанта є два загальні методи: стандартний і покроковий (включення і виключення) [10, с. 339]. Побудова дискримінантних функцій виконувалась методом покрокового включення, поетапно приймаючи до розрахунків різні комбінації факторів. У результаті була отримана модель зв'язку факторів, що найбільш істотно впливають на кар'єрне зростання працівника (табл. 1). [12, с. 82].

Визначення можливого виду кар'єри кожного працівника відбувається на основі отриманих анкетних даних методом підстановки балів тих факторів, які увійшли до дискримінантних функцій. Відповідно, отримується чотири напрямки кар'єрного руху працівника. Максимальне значення серед напрямків відповідає найбільш істотному можливому кар'єрному руху працівника.

Перевірка отриманої дискримінантної моделі відбувається за такими критеріями [10]: *F*-критерій (Фішера) – індикатор значимості приближення; Лямда Уїлкса – якість дискримінації. Значення *F*-критерію (Фішера) для даної дискримінантної моделі складає 24,40, що значно більше його нормативного значення (3,138). Така ситуація свідчить про значимість отриманого результату. Значення індикатора Лямда Уїлкса для моделі дорівнює 0,3945, що є близьким до нуля, відповідно свідчить про хорошу дискримінацію. Згідно зі звідною класифікаційною матрицею (табл. 2) якість побудованої дискримінантної моделі досить висока і складає 82 %.

Таким чином, за допомогою функції дискримінанта, яка була побудована, можна віднести працівника до того або іншого заданого класу, тобто кар'єрного виду. Вирішальне правило, яке було побудовано, може застосовуватися до кожного працівника, що є дуже зручно в практичному вживанні для виявлення схильності у працівника до того або іншого кар'єрного результату.

На підставі табл. 1 та отриманих результатів опитуваних працівники розподіляються на декілька категорій: які мають схильність до кар'єрного зростання, спаду, горизонтальної кар'єри та кар'єри без змін. Репрезентантами серед зазначених категорій обираються працівники, які схильні до вертикального кар'єрного зростання. Обґрунтовується це за таких причин: по-перше, працівники, які мають внутрішню схильність до КЗ, мають більше можливостей забезпечити соціально-економічну ефективність підприємства ніж ті, які за своїми поглядами до цього не здатні; по-друге, працівники категорії «кар'єрного зростання» більш за все здатні на найвищі

Таблиця 1

Дискримінантні моделі потенційно можливого виду кар'єри

Дискримінантні моделі (вирішальне правило)	Можливий вид кар'єри
$Y_1^* = 0,178x_1 + 0,237x_2 - 0,106x_3 + 0,187x_4 + 0,102x_5 - 0,392x_6 + 0,156x_7 - 0,025x_8 - 0,988$	Зростання
$Y_2^* = 0,109x_1 + 0,517x_2 + 0,935x_3 - 0,113x_4 + 0,169x_5 + 0,435x_6 + 0,767x_7 - 0,747x_8 - 0,476$	Спад
$Y_3^* = 1,078x_1 - 0,08x_2 + 0,465x_3 + 0,106x_4 - 1,02x_5 + 0,214x_6 + 0,534x_7 - 0,405x_8 - 0,668$	Горизонтальне переміщення
$Y_4^* = -0,318x_1 + 0,299x_2 + 0,0006x_3 + 0,169x_4 + 0,028x_5 + 0,222x_6 - 0,099x_7 + 0,188x_8 - 0,858$	Без змін

Примітка: Y^* – можливий вид кар'єри персоналу; $x_1 - x_8$ – міра впливу факторів КЗ, де x_1 – «природні здібності»; x_2 – «рівень доходу»; x_3 – «родина»; x_4 – «рівень мінімальної заробітної платні»; x_5 – «рівень освіти»; x_6 – «середня тривалість життя»; x_7 – «зв'язки»; x_8 – «інноваційна культура».

Таблиця 2

Звідна класифікаційна матриця

Вид кар'єри	Класифікаційна матриця				
	Рядки: класифікація, що спостерігається Стовпці: класифікація, що розрахована				
	Правильний відсоток класифікації	Зростання $p = 0,40940$	Спад $p = 0,1383$	Горизонтально $p = 0,2240$	Без змін $p = 0,45638$
Зростання	79,034	49	0	0	12
Спад	90,9727	0	10	0	1
Горизонтально	89,222	1	0	8	0
Без змін	81,117	12	0	1	55
Всього	82,078	62	10	9	68

результати щодо економічних показників ефективної діяльності підприємства в цілому.

З точки зору забезпечення економічної ефективності управління персоналом слід зазначити, що значущість фінансових показників пов'язана, насамперед, з тим, що життєздатність підприємства визначається не стільки динамікою рентабельності та прибутку, скільки наявністю коштів на його рахунках. Відомо, що основним доходом підприємства від його виробничо-господарської діяльності є виручка від реалізації товарів (робіт, послуг). В умовах ринкової економіки одне з головних завдань діяльності підприємства полягає у збільшенні та своєчасному отриманні виручки від реалізації продукції (робіт, послуг), оскільки це визначає його фінансовий стан та дає можливість оцінити економічну ефективність управління КЗП. Визначення економічної ефективності управління персоналом підприємства від його КЗ пропонується оцінювати за допомогою багатofакторного кореляційно-регресійного моделювання [12]. Як незалежні змінні пропонується використовувати часткові показники, що характеризують КЗП, за залежну змінну – обирати виручку від реалізації продукції.

Для оцінки параметрів моделі використовувалося декілька чисельних методів оптимізації: квазі-ньютонівський метод, метод Розенброка та Розенброка й Квазі-Ньютонівський. Порівняльна характеристика отриманих даних моделювання часткових показників КЗ з виручкою підприємств показало, що аналізовану залежність істотно пояснюють декілька методів оптимізації [12]. На підставі того, що найбільше значення коефіцієнтів детермінації (0,87) та кореляції (0,93) отримано при моделюванні методом оптимізації Розенброка, було обрано як остаточний варіант таку модель [12]:

$$BP = \begin{cases} -0,274 + 0,005X_1 + 0,1X_2 - 0,085X_3 + 0,092X_4 + \\ + 0,0095X_5 + 0,1597X_6 + 0,1X_7 (BP \leq 0,665) \\ 1,068 + 0,1X_1 + 1,104X_2 + 1,325X_3 - 0,049X_4 + \\ + 0,55X_5 + 1,322X_6 + 0,166X_7 (BP > 0,665), \end{cases} \quad (1)$$

де BP – виручка від реалізації продукції, млн грн (Y);
 X_1 – питома вага персоналу у віці 35 – 49 років;
 X_2 – питома вага чоловіків;
 X_3 – працівники, які мають повну вищу освіту;
 X_4 – працівники, яких навчено новим професіям;
 X_5 – працівники, які підвищили свою кваліфікацію;
 X_6 – рівень додаткової заробітної плати;
 X_7 – рівень заохочувальних і компенсаційних виплат.

Отримані результати моделювання рівняння залежності часткових показників КЗП з чистим доходом (виручкою) машинобудівного підприємства дають можливість оцінити економічну ефективність управління персоналом підприємства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сьогодні можна стверджувати, що недооцінка керівництвом ефективних сучасних методів управління персоналом стає однією з головних перешкод і найбільш слабкою ланкою управління розвитком підприємства. Разом з тим досвід, сутність, зміст і функціональні властивості управління кар'єрним зростанням

персоналу ґрунтовно розширилися та поглибилися з метою забезпечення соціально-економічної ефективності управління персоналом підприємства. Тому стратегія управління персоналом повинна бути націлена на управління розвитком персоналу. Це дає можливість покращення рівня освіти, кваліфікації та культури персоналу, створення умов для розширення його професійних знань, постійного удосконалення своєї майстерності, збільшення самовираження та розвитку. Головними носіями соціальних цінностей і норм є суб'єкти – люди, що створюють стійке середовище, яке може стати як потенціалом розвитку організації і суспільства, так і перешкодою на шляху прогресу. Оптимізація людської діяльності на рівні підприємств можлива при зміні політики по відношенню до персоналу. Без цього всі заходи щодо реорганізації виробничих підприємств не матимуть ефекту. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Управление человеческими ресурсами / Под ред. М. Пула, М. Уорнера. – СПб.: Питер, 2002. – 1200 с.
2. Новікова М. М. Методичний підхід до вимірювання потенціалу кар'єрного росту персоналу / М. М. Новікова, О. А. Небилиця // Вісник ТНЕУ. – № 3. – Тернопіль, 2010. – С. 105 – 114
3. Амоша О. І. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза: монографія / О. І. Амоша, О. Ф. Новікова, В. П. Антонюк. – Донецьк: НАН України, Ін-т економіки пром-ті, 2006. – 208 с.
4. Балацкий О. Ф. Теоретические проблемы оценки экономического потенциала региона, компании, предприятия / О. Ф. Балацкий // Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка. – 2004. – № 9 (68). – С. 84 – 95.
5. Востряков О. В. Теоретико-методичні засади формування збалансованої системи управління підприємством: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / О. В. Востряков. – К., 2006. – 21 с.
6. Лич В. М. Науково-методичні основи відтворення трудового потенціалу України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.02.03 / В. М. Лич; Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України. – К., 2005. – 46 с.
7. Писаренко С. М. Критерії і показники оцінки соціально-трудоного потенціалу / С. М. Писаренко, С. Г. Сирота // Соціально-трудогий потенціал: теорія і практика. – 1994. – Ч. 1. – С. 58 – 62.
8. Пономаренко В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: монографія / В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим. – Х.: ВД «НЖЕК», 2003. – 328 с.
9. Соціально-трудогий потенціал: теорія і практика: кол. моногр. / За ред. М. І. Долішного, С. М. Злупко. – К.: Наукова думка, 1994. – 284 с.
10. Адаптивные модели в системах принятия решений: монография / Под. ред. Н. А. Кизима, Т. С. Клебановой. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2007. – 368 с.
11. Мандель И. Д. Кластерный анализ / И. Д. Мандель. – М.: Финансы и статистика, 1988. – 176 с.
12. Гриньова В. М. Управление кар'єрним зростанням персоналу / В. М. Гриньова, М. М. Новікова, О. А. Небилиця. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2013. – 182 с.

REFERENCES

- Amosha, O. I., Novikova, O. F., and Antoniuk, V. P. *Yakist' trudovoho potentsialu ta upravlinnia trudovoiu sferoiu v Ukraini: sotsialna ekspertyza* [The quality of the labor potential, and management of labor in Ukraine: social expertise]. Donetsk: NAN Ukraine; Instytut ekonomiky promyslovosti, 2006.
- Adaptivnye modeli v sistemakh priniatiia resheniy* [Adaptive models in decision-making systems]. Kharkiv: INZhEK, 2007.
- Balatskiy, O. F. "Teoreticheskie problemy otsenki ekonomicheskogo potentsiala regiona, kompanii, predpriatiia" [Theoretical problems of assessing the economic potential of the region, the company enterprise]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, no. 9 (68) (2004): 84-95.
- Hrnyyova, V. M., Novikova, M. M., and Nebylytsia, O. A. *Upravlinnia kar'iernym zrostanniam personalu* [Office staff career growth]. Kharkiv: Vyd. KhNEU, 2013.

Lych, V. M. "Naukovo-metodychni osnovy vidtvorennia trudovoho potentsialu Ukrainy" [Scientific and methodological bases of reproduction of labor potential of Ukraine]. *Avtořef. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.02.03, 2005.*

Mandel, I. D. *Klasternyy analiz* [Cluster analysis]. Moscow: Finansy i statistika, 1988.

Novikova, M. M., and Nebylytsia, O. A. "Metodychny pidkhd do vymirivannia potentsialu kar'iernoho rostu personalu" [Methodical approach to measuring potential career staff]. *Visnyk TNEU*, no. 3 (2010): 105-114.

Ponomarenko, V. S., Trydid, O. M., and Kyzym, M. O. *Stratehiia rozvytku pidpriemstva v umovakh kryzy* [Enterprise development strategy in the crisis]. Kharkiv: INZHEK, 2003.

Pysarenko, S. M., and Syrota, S. H. "Kryterii i pokaznyky otsinky sotsialno-trudovoho potentsialu" [Criteria and indicators for assessing the social and labor potential]. In *Sotsialno-trudovyi potentsial: teoriia i praktyka*, 58-62, 1994.

Sotsialno-trudovyi potentsial: teoriia i praktyka [Social and employment potential: Theory and Practice]. Kyiv: Naukova dumka, 1994.

Upravlenie chelovecheskimi resursami [Human Resource Management]. St. Petersburg: Piter, 2002.

Vostriakov, O. V. "Teoretyko-metodychni zasady formuvannia zbalansovanoi systemy upravlinnia pidpriemstvom" [Theoretical and methodological basis for creating a balanced system management]. *Avtořef. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06. 01, 2006.*

УДК 347.441.14:338.43

ГОТОВНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ДОТРИМУВАТИСЯ ПРАВИЛ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ

© 2014 ШИБАЄВА Н. В.

УДК 347.441.14:338.43

ШИБАЄВА Н. В. Готовность субъектов хозяйствования соблюдать правила как складовая эффективности регуляторной политики

Стаття присвячена одній зі складових ефективності регуляторної політики: готовності економічних суб'єктів, що діють в аграрній сфері, виконувати вимоги регуляторних актів. У статті проведено дослідження і порівняння існуючих підходів до економічного аналізу готовності дотримуватися правил, що передбачає регуляторна політика. Такий аналіз дозволяє встановити, як існуючі підходи пояснюють поведінку суб'єктів аграрної сфери та створює теоретичні передумови для можливого емпіричного аналізу ефективності регуляторних дій з боку держави. У статті зроблено висновки про те, що неокласична теорія при поясненні поведінки економічних суб'єктів акцентує увагу на обчисленні співвідношення прибутку – витрати. При певній обмеженості даного підходу варто включити дані змінні в модель, що пояснює дотримання суб'єктами вимог регуляторної політики. Однак також існує необхідність розгляду соціально-психологічних факторів, особистих мотивацій, соціальної взаємності, тиску з боку громадськості. Але якщо роль неокласичних економічних змінних є зрозумілою, то врахування в моделі нееконімічних змінних має певні складнощі. Проте доцільно доповнити модель такими змінними: змінною неризикованої поведінки у випадку потенційного прибутку й ризикованої поведінки у випадку потенційних втрат; змінними, що відображають вплив психологічного та соціального факторів. Практичне вирішення питання побудови моделі припускає існування декількох варіантів, але вибір конкретного варіанта вирішення цього питання – це завдання, яке потребує подальшого окремого дослідження.

Ключові слова: регуляторна політика, регуляторний акт, аграрна сфера, неокласична теорія, теорія перспектив.

Формул: 4. **Бібл.:** 15.

Шибяева Наталья Владимировна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки та маркетингу, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені П. Василенка (вул. Артема, 44, Харків, 61002, Україна)
E-mail: shibaevanv@list.ru

УДК 347.441.14:338.43

Шибяева Н. В. Готовность субъектов хозяйствования соблюдать правила как составляющая эффективности регуляторной политики

Статья посвящена одной из составляющих эффективности регуляторной политики: готовности экономических субъектов, функционирующих в аграрной сфере, выполнять требования регуляторных актов. В статье проведено исследование и сравнение существующих подходов к экономическому анализу готовности следовать правилам, которые предусматривает регуляторная политика. Такой анализ позволяет установить, как существующие подходы объясняют поведение субъектов аграрной сферы и создаст теоретические предпосылки для возможного эмпирического анализа эффективности регуляторных действий со стороны государства. В статье сделаны выводы о том, что неоклассическая теория при объяснении поведения экономических субъектов акцентирует внимание на учете соотношения прибыли – затраты. При определенной ограниченности указанного подхода следует включить данные переменные в модель, объясняющую соблюдение субъектами требований регуляторной политики. Вместе с тем существует необходимость рассмотрения социально-психологических факторов, личных мотиваций, социальной взаимности, давления со стороны общественности. Но если роль неоклассических экономических переменных понятна, то учет в модели неэкономических переменных представляет определенную сложность. Тем не менее, целесообразно дополнить модель следующими переменными: переменной нерискованного поведения в случае потенциальной прибыли и рискованного поведения в случае потенциальных потерь; переменными, отражающими влияние психологического и социального факторов. Практическое решение вопроса построения модели предполагает существование нескольких вариантов, но выбор конкретного варианта решения этого вопроса – предмет дальнейшего самостоятельного исследования.

Ключевые слова: регуляторная политика, регуляторный акт, аграрная сфера, неоклассическая теория, теория перспектив.

Формул: 4. **Библ.:** 15.

Шибяева Наталья Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики и маркетинга, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени П. Василенко (ул. Артема, 44, Харьков, 61002, Украина)
E-mail: shibaevanv@list.ru

UDC 347.441.14:338.43

Shibaeva N. V. Readiness of Economic Entities to Abide by the Rules as Component of the Efficiency of Regulatory Policy

The article is aimed at one of the components of the efficiency of regulatory policy: readiness of the economic entities operating in the agricultural economic area to comply with the requirements of the regulatory acts. In the article the existing approaches to economic analysis of the readiness to abide by the rules, required by the regulatory policy, are studied and compared. This analysis allows to determine how the existing approaches explain the behavior of the entities of the agricultural economic area and also to create the theoretical background for the possible empirical analysis of the efficiency of regulatory actions by the State. In the article is concluded that the neoclassical theory in explaining the behavior of the economic actors focuses on the balance of profit – expenses. Given some limitations, this approach should include data variables in the model, which would explain the observance of requirements of the regulatory policy by the actors. However, there is also a need to address the social and psychological factors, personal motivations, social reciprocity and public pressure. Though the role of the neoclassical economic variables is well understandable, there are some difficulties with taking into account the uneconomical variables. However, it seems appropriate to add the following variables to the model: variable of the risk-free behavior in the case of potential profit and the riskful behavior in the case of potential losses; variables reflecting the influence of the psychological and social factors. A practical solution of building the model presupposes the availability of a few options, but the choice of the concrete solution of this particular issue must be the subject of a further independent research.

Key words: regulatory policy, regulatory act, agricultural economic area, neoclassical theory, prospects theory.

Formulae: 4. **Bibl.:** 15.

Shibaeva Natalya V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics and Marketing, Kharkiv P. Vasylenko National Technical University of Agriculture (vul. Artema, 44, Kharkiv, 61002, Ukraine)
E-mail: shibaevanv@list.ru

Lych, V. M. "Naukovo-metodychni osnovy vidtvorennia trudovoho potentsialu Ukrainy" [Scientific and methodological bases of reproduction of labor potential of Ukraine]. *Avtořef. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.02.03, 2005.*

Mandel, I. D. *Klasternyy analiz* [Cluster analysis]. Moscow: Finansy i statistika, 1988.

Novikova, M. M., and Nebylytsia, O. A. "Metodychny pidkhd do vymiriuвання potentsialu kar'єrnoho rostu personalu" [Methodical approach to measuring potential career staff]. *Visnyk TNEU*, no. 3 (2010): 105-114.

Ponomarenko, V. S., Trydid, O. M., and Kyzym, M. O. *Stratehiia rozvytku pidpriemstva v umovakh kryzy* [Enterprise development strategy in the crisis]. Kharkiv: INZHEK, 2003.

Pysarenko, S. M., and Syrota, S. H. "Kryterii i pokaznyky otsinky sotsialno-trudovoho potentsialu" [Criteria and indicators for assessing the social and labor potential]. In *Sotsialno-trudovyy potentsial: teoriia i praktyka*, 58-62, 1994.

Sotsialno-trudovyy potentsial: teoriia i praktyka [Social and employment potential: Theory and Practice]. Kyiv: Naukova dumka, 1994.

Upravlenie chelovecheskimi resursami [Human Resource Management]. St. Petersburg: Piter, 2002.

Vostriakov, O. V. "Teoretyko-metodychni zasady formuvannia zbalansovanoi systemy upravlinnia pidpriemstvom" [Theoretical and methodological basis for creating a balanced system management]. *Avtořef. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06. 01, 2006.*

УДК 347.441.14:338.43

ГОТОВНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ДОТРИМУВАТИСЯ ПРАВИЛ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ

© 2014 ШИБАЄВА Н. В.

УДК 347.441.14:338.43

ШИБАЄВА Н. В. Готовность субъектов хозяйствования соблюдать правила как складовая эффективности регуляторной политики

Стаття присвячена одній зі складових ефективності регуляторної політики: готовності економічних суб'єктів, що діють в аграрній сфері, виконувати вимоги регуляторних актів. У статті проведено дослідження і порівняння існуючих підходів до економічного аналізу готовності дотримуватися правил, що передбачає регуляторна політика. Такий аналіз дозволяє встановити, як існуючі підходи пояснюють поведінку суб'єктів аграрної сфери та створює теоретичні передумови для можливого емпіричного аналізу ефективності регуляторних дій з боку держави. У статті зроблено висновки про те, що неокласична теорія при поясненні поведінки економічних суб'єктів акцентує увагу на обчисленні співвідношення прибутку – витрати. При певній обмеженості даного підходу варто включити дані змінні в модель, що пояснює дотримання суб'єктами вимог регуляторної політики. Однак також існує необхідність розгляду соціально-психологічних факторів, особистих мотивацій, соціальної взаємності, тиску з боку громадськості. Але якщо роль неокласичних економічних змінних є зрозумілою, то врахування в моделі нееконімічних змінних має певні складнощі. Проте доцільно доповнити модель такими змінними: змінною неризикованої поведінки у випадку потенційного прибутку й ризикованої поведінки у випадку потенційних втрат; змінними, що відображають вплив психологічного та соціального факторів. Практичне вирішення питання побудови моделі припускає існування декількох варіантів, але вибір конкретного варіанта вирішення цього питання – це завдання, яке потребує подальшого окремого дослідження.

Ключові слова: регуляторна політика, регуляторний акт, аграрна сфера, неокласична теорія, теорія перспектив.

Формул: 4. **Бібл.:** 15.

Шибяева Наталья Владимировна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки та маркетингу, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені П. Василенка (вул. Артема, 44, Харків, 61002, Україна)
E-mail: shibaevanv@list.ru

УДК 347.441.14:338.43

Шибяева Н. В. Готовность субъектов хозяйствования соблюдать правила как составляющая эффективности регуляторной политики

Статья посвящена одной из составляющих эффективности регуляторной политики: готовности экономических субъектов, функционирующих в аграрной сфере, выполнять требования регуляторных актов. В статье проведено исследование и сравнение существующих подходов к экономическому анализу готовности следовать правилам, которые предусматривает регуляторная политика. Такой анализ позволяет установить, как существующие подходы объясняют поведение субъектов аграрной сферы и создаст теоретические предпосылки для возможного эмпирического анализа эффективности регуляторных действий со стороны государства. В статье сделаны выводы о том, что неоклассическая теория при объяснении поведения экономических субъектов акцентирует внимание на учете соотношения прибыли – затраты. При определенной ограниченности указанного подхода следует включить данные переменные в модель, объясняющую соблюдение субъектами требований регуляторной политики. Вместе с тем существует необходимость рассмотрения социально-психологических факторов, личных мотиваций, социальной взаимности, давления со стороны общественности. Но если роль неоклассических экономических переменных понятна, то учет в модели неэкономических переменных представляет определенную сложность. Тем не менее, целесообразно дополнить модель следующими переменными: переменной нерискованного поведения в случае потенциальной прибыли и рискованного поведения в случае потенциальных потерь; переменными, отражающими влияние психологического и социального факторов. Практическое решение вопроса построения модели предполагает существование нескольких вариантов, но выбор конкретного варианта решения этого вопроса – предмет дальнейшего самостоятельного исследования.

Ключевые слова: регуляторная политика, регуляторный акт, аграрная сфера, неоклассическая теория, теория перспектив.

Формул: 4. **Библ.:** 15.

Шибяева Наталья Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики и маркетинга, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени П. Василенко (ул. Артема, 44, Харьков, 61002, Украина)
E-mail: shibaevanv@list.ru

UDC 347.441.14:338.43

Shibaeva N. V. Readiness of Economic Entities to Abide by the Rules as Component of the Efficiency of Regulatory Policy

The article is aimed at one of the components of the efficiency of regulatory policy: readiness of the economic entities operating in the agricultural economic area to comply with the requirements of the regulatory acts. In the article the existing approaches to economic analysis of the readiness to abide by the rules, required by the regulatory policy, are studied and compared. This analysis allows to determine how the existing approaches explain the behavior of the entities of the agricultural economic area and also to create the theoretical background for the possible empirical analysis of the efficiency of regulatory actions by the State. In the article is concluded that the neoclassical theory in explaining the behavior of the economic actors focuses on the balance of profit – expenses. Given some limitations, this approach should include data variables in the model, which would explain the observance of requirements of the regulatory policy by the actors. However, there is also a need to address the social and psychological factors, personal motivations, social reciprocity and public pressure. Though the role of the neoclassical economic variables is well understandable, there are some difficulties with taking into account the uneconomical variables. However, it seems appropriate to add the following variables to the model: variable of the risk-free behavior in the case of potential profit and the riskful behavior in the case of potential losses; variables reflecting the influence of the psychological and social factors. A practical solution of building the model presupposes the availability of a few options, but the choice of the concrete solution of this particular issue must be the subject of a further independent research.

Key words: regulatory policy, regulatory act, agricultural economic area, neoclassical theory, prospects theory.

Formulae: 4. **Bibl.:** 15.

Shibaeva Natalya V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics and Marketing, Kharkiv P. Vasylenko National Technical University of Agriculture (vul. Artema, 44, Kharkiv, 61002, Ukraine)
E-mail: shibaevanv@list.ru

Українська аграрна сфера має потенціал, який, з одного боку, дозволяє їй стати локомотивом розвитку національної економіки та сприяти її ефективній інтеграції у світовий економічний простір, а з іншого – зростання доходів економічних суб'єктів, що функціонують в аграрному секторі, може дати мультиплікативний ефект для розвитку інших галузей національної економіки. Посилення процесів глобалізації вимагає адаптації до нових економічних та інституційних умов, а відповідно – удосконалення державного регулювання аграрного сектора як фактора розвитку аграрної сфери.

Питанням державного регулювання аграрної сфери присвячені праці вітчизняних вчених П. Саблука, М. Дем'яненка, А. Діброви, С. Кваші, М. Коденської, В. Онегіної та ін. У працях висвітлюються теоретико-методологічні засади державного регулювання економіки, аналізуються можливості та доцільність використання напрацювань у даній сфері закордонних вчених, пропонуються власні підходи до вдосконалення державного регулювання аграрної сфери. Дещо менше уваги приділяється такому аспекту державного регулювання в цілому та регуляторної політики зокрема, як реакція з боку економічних суб'єктів на дії держави, адже така реакція є одним з основних факторів ефективності політики держави. Тому уявляється актуальним проаналізувати цей аспект відносин держави з економічними суб'єктами, а саме, узагальнити існуючі в сучасній економічній науці підходи до пояснення ступеня прийнятливості вимог регуляторних дій держави.

Метою даної статті є аналіз і порівняння існуючих підходів до економічного аналізу готовності виконувати правила, що впроваджуються регуляторною політикою. Це дозволить по-перше, встановити, які існуючі підходи пояснюють поведінку суб'єктів, які функціонують в аграрній сфері, а по-друге, створити теоретичні передумови для можливого емпіричного аналізу ефективності регуляторних дій з боку держави.

Аграрна сфера відчуває фундаментальні зміни умов функціонування. Аграрії повинні пристосовуватися не тільки до зміни цінних сигналів, але і до нових інституціональних угод, які визначають рамки функціонування аграрної сфери в соціально-економічній системі (стосовно українських аграріїв, це, наприклад, адаптація до вимог ЄС і СОТ щодо технічного регулювання безпечності продукції).

Одна зі складових ефективності регулювання – це поведінка сільгоспвиробників. Вони можуть (або повинні) прийняти нові вимоги, однак зовсім не обов'язково, що вони перетворять *input and output mix* для мінімізації ефектів регулювання. Таким чином, підпорядкування правилам нового регуляторного акту набуває важливого значення. Невиконання правил у значних масштабах може нейтралізувати прийняття регуляторного акту або призвести до повної відмови від нього.

Економічна наука пропонує декілька підходів до аналізу готовності дотримуватися правил і вимог. У рамках неокласичного підходу, починаючи з роботи Г. Беккера [1], присвяченій економіці злочину, з'явилися різні теоретичні дослідження, в яких аналізується поведінка невідповідності (невиконання правил). Основним еле-

ментом цих досліджень є порівняння очікуваної вигоди суб'єкта у випадку непокори з імовірністю виявлення цієї непокори та витратами, які він при цьому понесе.

Положення неокласичної теорії пропонуємо застосовувати і для пояснення поведінки суб'єктів в аграрному секторі. У відповідності зі стандартною неокласичною моделлю фермер максимізує свій дохід в умовах обмеженості виробничих можливостей (за умови певного обмеження технологій виробництва). Стандартне рішення цього завдання оптимізації в короткостроковому періоді – це система взаємодії змінної попиту на вході та змінної пропозиції на виході, які є функцією входних і вихідних цін, нецінових факторів. Результат оптимізації відображається на подальшому рішенні сільгоспвиробників: зростаючі витрати виробництва (*input price increase*), як правило, призводять до зменшення змінної попиту на вході та пропозиції на виході. Зростаюча ціна на виході, з іншого боку, приводить до зворотного ефекту: зростаюча пропозиція на виході та зростаючий попит для змінної входу (*input*).

Дослідження впливу заходів регуляторної політики з погляду неокласичної теорії припускає виділення двох аспектів: регулювання розглядається як фактор, що в подальшому може стримувати можливості виробництва, і другий аспект: як наслідок, фермер має можливість порушити це правило.

Почнемо з аналізу першого аспекту. Регулювання (у випадку коли воно наприклад, передбачає введення більш жорстких вимог щодо стандартів якості) вважається стримуючим фактором для виробничих можливостей, і разом з тим, фактором, що впливає на технологію виробництва. Оскільки введення правил обмежує виробничі можливості (за винятком можливостей, які були нелімітовані положеннями регуляторного акту), у цілому вони, як очікується, призведуть до збільшення витрат виробництва.

Для цієї моделі Т. Херзфелд і Р. Джонгеніс [2] пропонують використовувати такі формули:

$$\text{Max}\{pq - wx|f(q, x, r; t)\}, \text{ коли } q = q(p, w, r; t) \\ \text{та } x = x(p, w, r; t),$$

де p, w, t – вектор вихідних цін, цін на вході й технологічні зміни.

Регуляторні заходи (\bar{r}) є обов'язковими та обмежують поведінку сільгоспвиробника. Підстановка результату взаємодії у функцію прибутку, зв'яже прибуток з режимом регулювання. Прибуток із впливом регулювання, як стримуючого фактора, буде нижче, ніж без нього: $\pi(p, w, \bar{r}, t) \leq \pi(p, w; t)$.

Проаналізуємо другий аспект. Як вже зазначалося, існує можливість того, що фермер порушить умови регулювання. Таким чином, фермер може вибрати рівень $r > \bar{r}$ замість обмеженого рівня \bar{r} . Якщо фермер порушує вимоги регуляторного акту, у нього є два шляхи: його порушення помітили й далі очікується покарання; його порушення не помітили. Якщо помітили, то додається штраф g , який представлений функцією в розмірі порушення:

$$g = g(r - \bar{r}).$$

Таким чином, якщо порушення помічене, то розмір штрафу розраховується за формулою:

$$g > 0, \text{ якщо } r > \bar{r} \left(\frac{qg}{qr} \geq 0, \frac{q^2g}{qr^2} \geq 0, \forall r \right) \bar{r}.$$

Припустимо, що $\pi(p, w, r, t)$, де r – рівень регулювання, який обере фермер у випадку, якщо обмеження не будуть застосовані (рівень, що відповідає $d\pi/dg = 0$, або з нульовим впливом на маржинальний прибуток) [2].

Більш загальний результат від застосування обмежень може бути отриманий у процесі аналізу їхнього впливу на доходи і/або витрати (включаючи витрати додаткової трудомісткості на вході, витрати на бюрократичні процедури, паперову роботу, ведення обліку діяльності, ліцензування, сертифікацію тощо).

Оскільки змінні витрати (vc) (а, отже, і граничні витрати (mc), і таким чином, пропозиція є функцією регуляторних обмежень, впровадження обов'язкової регуляції, швидше за все, приведе до зрушення вгору кривої витрат. З огляду на практичну неможливість впливати на ціну продукту в умовах, близьких до досконалої конкуренції, величина пропозиції на виході зменшиться.

Таким чином, послаблення вимог регуляторного акту буде позитивно впливати на маржинальний прибуток (*marginal profit*) $d\pi/dg > 0$.

Але в недосконалої інституціональній системі не кожне порушення буде помічене. Т. Херцфельд і Р. Джонгеніл роблять припущення, що ймовірність виявлення порушення дорівнює θ . Якщо порушення помічене і застосовано санкції (штрафи), то прибуток фермера буде дорівнювати $\pi(p, w, r, t)$ за вирахуванням штрафу $g(r - \bar{r})$. Якщо порушення залишилося непоміченим, то прибуток фермера дорівнює $\pi(p, w, r, t)$. З огляду на ймовірність виявлення порушення очікуваний прибуток дорівнює $\theta(\pi(p, w, r, t) - g(r - \bar{r})) + (1 - \theta)\pi(p, w, r, t)$.

Оптимальна умова обчислюється за такою формулою:

$$(q\pi(p, w, r, t))/qr \geq \theta qg(r - \bar{r})/qr.$$

Відповідно фермер буде порівнювати маржинальний прибуток за умов порушення вимог регуляторного акту з очікуваним маржинальним штрафом. Як правило, він обере рівень r , при якому маржинальний прибуток (*marginal profit*) дорівнює очікуваному граничному штрафу [2].

Теоретичні дослідження показують, що поки очікувана корисність від порушення позитивна: усі виберуть рівень $r > \bar{r}$, тобто рівень, менший за той, що відповідає вимогам регуляторної політики [3].

Але емпірична перевірка даних теоретичних висновків привела до інших результатів.

У рамках реформи CAP, яка проводиться у країнах ЄС, фермери зобов'язані привести свою діяльність у відповідність із дев'ятнадцятьма існуючими раніше актами (*Statutory Management Requirements (SMR), Codes of Good Agricultural and Environmental Conditions (GAEC)*) для одержання одноразової виплати фермерам (*Single Farm Payment*).

Європейська комісія опублікувала дані про випадки недотримання фермерами норм регуляторних актів і

відповідній сплаті ними штрафів. Зокрема розглядався механізм крос-відповідності (механізм, що зв'язує прямі платежі фермерів органу, що стежить за дотриманням стандартів, щодо навколишнього середовища, безпеки харчових продуктів, рослин, здоров'я тварин і умов їхнього утримання, а також вимог щодо екологічного стану та родючості земель) [4].

Розмір штрафу за невиконання цих вимог складається із часткової втрати одноразової виплати фермерам (*Single Farm Payment*). Розмір штрафу починається від 1% від загальної виплати SFP. Мінімальний штраф становить 100 євро [5]. Загальна виплата може бути припинена у випадку значних порушень, наприклад, декларування більшої ділянки землі, ніж насправді.

Опубліковані дані про випадки недотримання фермерами норм регуляторних актів свідчать, що вони мали місце у 12% від числа всіх підконтрольних фермерів. А з цих 12% фермерів 68% заплатили мінімальні штрафи, тобто фактично недоотримали виплати від загальної суми SFP у розмірі 1% [3].

Отже, на виявлені порушення вимог крос-відповідності були накладені переважно невеликі штрафи. При цьому ймовірність перевірки крос-відповідності в аналізованому році була дуже мала ($\theta = 0,049$) [6].

Інший приклад готовності виконувати регуляторні вимоги стосується стандартів харчових продуктів для приватних виробників (*GlobalGAP* сертифікація). Невідповідність харчових продуктів таким нормам може спричинити накладення штрафу на виробника або втрату ним сертифікації. У межах *GlobalGAP* є три види санкцій: попередження, тимчасове відсторонення, скасування контракту та заборона на використання ліцензії або сертифіката. Однак відомості про таку невідповідність практично відсутні [6].

Готовність дотримуватися правил регуляторних актів частіше, ніж це повинно бути у відповідності з висновками неокласичної теорії, була виявлена в тому числі й при дослідженні такого явища, як ухилення від сплати податків у США [7].

Констатація того факту, що поведінка економічних суб'єктів є більш чесною, ніж це прогнозує неокласична теорія, сприяла появі значного числа публікацій, зокрема був сформульований феномен Харрингтона. Для пояснення такого явища Вінстон Харрингтон висунув такі твердження:

- 1) відносно більшості суб'єктів заходи щодо нагляду здійснюються досить рідко;
- 2) навіть при виявленні порушень рідко проводиться оцінка рівня штрафів та інших санкцій;
- 3) проте, вважається, що правил зазвичай дотримуються [8].

Одна з найбільш відомих альтернатив неокласичній теорії очікуваної корисності – це теорія перспектив, представлена Д. Каннеманом і А. Тверські [9]. Теорія заснована на результатах емпіричних спостережень, вона описує як індивідууми оцінюють втрати та вигоди. Д. Каннеман і А. Тверські показали, що запропонований ними підхід може пояснювати неризиковану поведінку у випадку потенційного прибутку та ризиковану поведінку у випадку

потенційних втрат. Оцінки суб'єктивної цінності втрат і вигравів визначається з певної точки відліку. Функція суб'єктивної цінності, що проходить через цю точку, має s-подібний вигляд, асиметрія якого показує, що при деякому заданому значенні абсолютної цінності суб'єктивна цінність втрати вище, ніж суб'єктивна цінність виграву. Деякі типи поведінки в економіці можуть бути пояснені на основі теорії перспектив. Але необхідно зауважити, що подібне пояснення припускає відмову від таких постулатів неокласичної теорії, як транзитивність і незалежність переваг.

Таким чином, з даної теорії випливає, що кожний фермер буде оцінювати певне покарання по своєму. Фермери реагують по-різному, якщо вони зіштовхуються з різними розмірами штрафів, у випадку коли їхні дії не відповідають вимогам регуляторного акту. Практичне застосування цього висновку знайшло своє втілення у механізмі крос-відповідності. Цей механізм використовується шляхом накладення штрафів у відсотках від кожного конкретного випадку SFP.

Неокласична теорія найчастіше абстрагується від урахування неекономічних факторів. У той час, як дотримання фермерами вимог регуляторного акту не завжди можна пояснити максимізацією корисності: така поведінка може залежати саме від неекономічних факторів. Економічна наука акцентує увагу переважно на зовнішніх наслідках людської поведінки, тоді як психологія концентрується на внутрішніх мотивах поведінки. Відповідно до теорії Дж. Сьютінена і К. Куперана індивідууми схильні дотримуватися вимог закону до тих пір, поки вони вважають їх доцільними і відповідними своїм внутрішнім переконанням. Основним фактором змінної, яка визначає, чи будуть фермери підкорятися регуляторним актам, є їхнє ставлення до вимог регуляторного акту: чи є вони чесними і доцільними, а також ставлення до інституту, що визначає ці вимоги [10].

Для пояснення готовності з боку економічних суб'єктів виконувати вимоги регуляторного акту, використовується також соціологічна теорія позитивної взаємності Е. Фейчра і Х. Фішбахера [11]. Теорія припускає, що люди позитивно реагують на дружні дії без очікування подальшої вигоди від власних дій.

Підпорядкування правилам може бути також наслідком схильності інших суб'єктів виконувати вимоги регуляторних актів, вважають Б. Деффайнс і К. Флюйет [12]. Але різні групи суб'єктів можуть мати зовсім різні інтереси, наприклад, фермерська асоціація може бути проти жорстких норм, спрямованих на захист навколишнього середовища, у той час, як фермерське населення сільських районів буде підтримувати жорсткість норм. Дослідження інших вчених, засновані на результатах експериментів, підтверджують, що фермер скоріше буде діяти відповідно до вимог регуляторного акту, якщо більшість фермерів його групи будуть поважати ці норми [13].

Дж. Слемрод стверджує, що поведінка суб'єктів залежить від поведінки регулюючого державного органу. Якщо люди відчувають, що дії регуляторного органу спрямовані на захист їх інтересів, то вони більше згодні додержуватися вимог, навіть якщо поведінка безбілетника (*free-riding*) принесе їм більше вигід у короткостро-

ковому періоді. Автор називає таку поведінку взаємним альтруїзмом [14].

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз існуючих сучасних підходів до пояснення готовності економічних суб'єктів, у тому числі й сільгоспвиробників, виконувати вимоги регуляторних актів дозволяє зробити такі висновки.

Неокласична теорія акцентує увагу на обчисленні співвідношення прибуток – витрати при поясненні поведінки економічних суб'єктів. При певній обмеженості даного підходу вважаємо, що варто включити дані змінні в модель, що пояснює дотримання суб'єктами вимог регуляторної політики. Слід зауважити, що недостатньо включати у модель тільки витрати, пов'язані з недотриманням (різні види покарань), але, так само, необхідно враховувати можливі витрати, пов'язані з виконанням вимог регуляторних актів (недоотримання частини прибутку). Також при побудові моделі необхідно враховувати змінні, які раніше вважалися неекономічними.

Як зазначає Н. Малишев, усі регуляторні політики засновані на поєднанні економічних, правових і публічних принципів [15]. Доцільним буде внесок у побудову моделі психологічної й соціологічної науки, тому що існує необхідність розгляду соціально-психологічних факторів, особистих мотивацій, соціальної взаємності, тиску із боку громадськості.

Роль класичних економічних змінних є зрозумілою, їх введення в модель, яка пояснює готовність підпорядковуватися вимогам регуляторної політики, є відносно простим. Складніше застосувати неекономічні змінні. Усі розглянуті вище теорії не дають відповіді на питання, які саме змінні варто включати в аналіз.

Вважаємо, модель, що пояснює готовність виконувати вимоги регуляторної політики, повинна базуватися на змінних, що використовує неокласична теорія: маржинальний прибуток за умов порушення вимог регуляторного акту, маржинальний штраф. При цьому необхідно враховувати можливі витрати, пов'язані з виконанням вимог регуляторних актів (недоотримання частини прибутку). Проте доцільно доповнити модель такими змінними: змінною неризикованої поведінки у випадку потенційного прибутку та ризикованої поведінки у випадку потенційних втрат, змінною, яка відображає вплив психологічного фактора: ставлення до вимог регуляторного акту та до державного органу, що запроваджує відповідний акт; також змінними, які відображають вплив соціального фактора: схильність інших суб'єктів виконувати вимоги регуляторних актів, поведінка державного органу, що здійснює регуляторний вплив.

Практичне вирішення питання побудови моделі припускає існування декількох варіантів, наприклад, неекономічні змінні можна оцінювати непрямим чином за допомогою набору проксимічних. Також дослідження економетрії, присвячені інструментальному оцінюванню лінійної регресійної моделі, припускають врахування так званих пропущених істотно пояснюючих змінних при використанні метода найменших квадратів (МНК). Але вибір конкретного варіанта вирішення цього пи-

тання – це завдання, яке потребує подальшого окремого дослідження. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Becker G.** Crime and Punishment: An Economic Approach / G. Becker [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.nber.org/chapters/c3625.pdf>
2. Economics of Compliance: a Review of Theories and an Application to Agriculture [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.iamo.de/uploads/media/2_Herzfeld_Jongeneel_CD.pdf
3. **Andreoni J.** Tax Compliance / J. Andreoni, B. Erard, J. Feinstein // *Journal of Economic Literature*. – 1998. – N 36(2). – P. 818 – 860.
4. Agriculture and Rural Development [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/agriculture/envir/cross-compliance/index_en.htm
5. Cross-compliance Rules Agreed // *Agra Focus*. – 2008. – No 144. – P. 8 – 9.
6. Report from the Commission to the Council on the Application of the System of Cross-compliance, COM (2007) 147 final, Brussels, Commission of the European Communities [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/agriculture/simplification/crosscom/com147_en.pdf
7. **Alm J.** Why do People Pay Taxes? / J. Alm, G. H. McClelland, W. D. Schulze // *Journal of Public Economics*. – 1992. – N 48(1). – P. 21 – 38.
8. Матеріали конференції по економічним аспектам забезпечення збереження природоохоронного законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/env/outreach/49102237.pdf>
9. **Kahneman D.** Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk / D. Kahneman, A. Tversky // *Econometrica*. – 1979. – No 47(2). – P. 263 – 292.
10. **Sutinen J. G.** A Socio-economic Theory of Regulatory Compliance / J. G. Sutinen, K. Kuperan // *International Journal of Social Economics*. – 1999. – N 26 (1/2/3). – P. 174 – 193.
11. **Fehr E.** Why Social Preferences Matter: The Impact of Non-Selfish Motives on Competition, Cooperation and Incentives / E. Fehr, U. Fischbacher // *Economic Journal*. – 2002. – N 112 (478). – P. 1 – 33.
12. Legal versus Normative Incentives under Judicial Error [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ssrn.com/abstract=1005415>
13. **Bohnet I.** Social Comparisons in Ultimatum Bargaining / I. Bohnet, R. J. Zeckhauser // *Scandinavian Journal of Economics*. – 2004. – N 106(3). – P. 495 – 510.
14. **Slemrod J.** Cheating Ourselves: The Economics of Tax Evasion / J. Slemrod // *Journal of Economic Perspectives*. – 2007. – N 21 (1). – P. 25 – 48.
15. **Мальшев Н.** Эволюция регуляторной политики в странах – членах ОЭСР / Мальшев Н. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.oecd.org/gov/regulatory-policy/42051724

REFERENCES

- Andreoni, J., Erard, B., and Feinstein, J. "Tax Compliance". *Journal of Economic Literature*, no. 36 (2) (1998): 818-860.
- "Agriculture and Rural Development" http://ec.europa.eu/agriculture/envir/cross-compliance/index_en.htm
- Alm, J., McClelland, G. H., and Schulze, W. D. "Why do People Pay Taxes?". *Journal of Public Economics*, no. 48 (1) (1992): 21-38.
- Becker, G. "Crime and Punishment: An Economic Approach" <http://www.nber.org/chapters/c3625.pdf>
- Bohnet, I., and Zeckhauser, R. J. "Social Comparisons in Ultimatum Bargaining". *Scandinavian Journal of Economics*, no. 106 (3) (2004): 495-510.

"Cross-compliance Rules Agreed". *Agra Focus*, no. 144 (2008): 8-9.

"Economics of Compliance: a Review of Theories and an Application to Agriculture". http://www.iamo.de/uploads/media/2_Herzfeld_Jongeneel_CD.pdf

Fehr, E., and Fischbacher, U. "Why Social Preferences Matter: The Impact of Non-Selfish Motives on Competition, Cooperation and Incentives". *Economic Journal*, no. 112 (478) (2002): 1-33.

Kahneman, D., and Tversky, A. "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk". *Econometrica*, no. 47 (2) (1979): 263-292.

"Legal versus Normative Incentives under Judicial Error" <http://ssrn.com/abstract=1005415>

"Матеріали конференції по економічним аспектам забезпечення збереження природоохоронного законодавства" [Proceedings of the conference on the economic aspects of enforcement of environmental legislation]. <http://www.oecd.org/env/outreach/49102237.pdf>

Malyshev, N. "Evolutsiia regulatornoy politiki v stranakh - chlenakh OESR" [The evolution of regulatory policy in the countries – members of the OECD]. www.oecd.org/gov/regulatory-policy/42051724

"Report from the Commission to the Council on the Application of the System of Cross-compliance" http://ec.europa.eu/agriculture/simplification/crosscom/com147_en.pdf

Slemrod, J. "Cheating Ourselves: The Economics of Tax Evasion". *Journal of Economic Perspectives*, no. 21 (1) (2007): 25-48.

Sutinen, J. G., and Kuperan, K. "A Socio-economic Theory of Regulatory Compliance". *International Journal of Social Economics*, no. 26 (1/2/3) (1999): 174-193.

АНАЛИЗ ПРИНЯТИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИХ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

© 2014 АНДРЕЕВ А. Ю.

УДК 005.53:62(477)(045)

Андреев А. Ю. Анализ принятия стратегических управленческих решений на предприятиях машиностроительной отрасли Украины

Целью статьи является проведение анализа принятия решений на машиностроительных предприятиях Украины, практическая разработка оценки механизма принятия стратегических решений на предприятиях путем анализа вторичной информации. Теоретической базой для проведения исследований являются научные работы отечественных и зарубежных ученых. В результате исследований проведена периодизация истории машиностроения современной Украины, определены основные характеристики временных периодов, проведен анализ результатов деятельности предприятий в различных временных периодах, разработана идентификация предприятий в зависимости от количества принимаемых стратегических решений, проведена комплексная оценка эффективности стратегических решений. Перспективой дальнейших исследований является проведение комплексного стратегического планирования на предприятиях постсоветского периода с применением основных инструментов стратегического менеджмента, что является подготовительным этапом для внедрения механизма принятия стратегических решений.

Ключевые слова: стратегические решения, периодизация истории машиностроения, механизм принятия стратегических решений, эффективность стратегического управления, перспективы развития предприятия.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Библ.:** 11.

Андреев Алексей Юрьевич – аспирант, Донецкий университет экономики и права (ул. Университетская, 77, Донецк, 83048, Украина)
E-mail: avalanche666@bigmir.net

УДК 005.53:62(477)(045)

Андреев О. Ю. Аналіз прийняття стратегічних управлінських рішень на підприємствах машинобудівної галузі України

Метою статті є проведення аналізу прийняття рішень на машинобудівних підприємствах України, практична розробка оцінки механізму прийняття стратегічних рішень на підприємствах шляхом аналізу вторинної інформації. Теоретичною базою для проведення досліджень є наукові праці вітчизняних і закордонних учених. У результаті досліджень проведено періодизацію історії машинобудування сучасної України, визначено основні характеристики часових періодів, проведено аналіз результатів діяльності підприємств у різних часових періодах, розроблено ідентифікацію підприємств залежно від кількості прийнятих стратегічних рішень, проведено комплексну оцінку ефективності стратегічних рішень. Перспективою подальших досліджень є проведення комплексного стратегічного планування на підприємствах пострадянського періоду з використанням основних інструментів стратегічного менеджменту, що є підготовчим етапом для впровадження механізму прийняття стратегічних рішень.

Ключові слова: стратегічні рішення, періодизація історії машинобудування, механізм прийняття стратегічних рішень, ефективність стратегічного управління, перспективи розвитку підприємства.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 11.

Андреев Олексій Юрійович – аспірант, Донецький університет економіки та права (вул. Университетська, 77, Донецьк, 83048, Україна)
E-mail: avalanche666@bigmir.net

UDC 005.53:62(477)(045)

Andriev O. Yu. Analysis of Strategic Management Decisions in the Enterprises of the Machine-Building Industry of Ukraine

The article is aimed at the analysis of making decisions in the machine-building enterprises of Ukraine, practical development of evaluation of the mechanism of making strategic decisions in enterprises based on the analysis of secondary data. The theoretical basis for the study are the research papers of the domestic and foreign scientists. As results of the study a periodization of the history of machine-building in the contemporary Ukraine was carried out, the main characteristics of the time periods were defined, the results of enterprises' activities in different time periods were analyzed, an identification of enterprises in view of the number of the strategic decisions was designed, a comprehensive evaluation of the efficiency of the strategic decisions was conducted. The prospect of further research is a comprehensive strategic planning in the enterprises of the post-Soviet period, using the basic tools of the strategic management, which is a preparatory stage for implementing of the mechanism of making strategic decisions.

Key words: strategic decisions, periodization of the history of machine-building, mechanism of making strategic decisions, the efficiency of the strategic management, prospects of the enterprise development.

Pic.: 1. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 11.

Andriev Olexsii Yu. – Postgraduate Student, Donetsk University of Economics and Law (vul. Unyversytetska, 77, Donetsk, 83048, Ukraine)
E-mail: avalanche666@bigmir.net

Машиностроение является одной из ключевых отраслей Украины, ежегодно формируя до 10% совокупного объема реализованной промышленной продукции страны, по данным службы статистики. Развитие отрасли зависит от работы отдельных предприятий: конкурентоспособности их продукции, кадрового и научного потенциала, системы менеджмента и т. д. Стратегические решения, принимаемые на отдельных машиностроительных предприятиях, оказывают значительное воздействие на экономику страны в целом. Исследование процесса их принятия, частоты и результативности будет способствовать созданию механизма, повышающего их количественные

и качественные характеристики. В статье исследуются машиностроительные предприятия Украины, созданные в разные периоды.

Принятию стратегических решений уделяют внимание многие зарубежные и отечественные ученые, специализирующиеся в менеджменте: М. Портер [10], Ч. Ким [1], Р. Моборн [1], И. Герчикова [3] и многие другие. Специфика принятия стратегических решений зависит от многих факторов: целевая ориентация, внутренняя и внешняя ситуация, организация менеджмента, национальный фактор и т. д. Критериев оценки качества принятия стратегических решений всего два – результативность и перспектива.

Анализ принятия стратегических решений на предприятиях Украины ставит своей целью определить уровень организации стратегического управления на предприятиях данной отрасли. Особенности отечественного машиностроения и свойственные ему риски были описаны украинскими учеными В. Козиком и В. Масюком [5]. Уровень среднеотраслевой рентабельности, являющийся значительным ориентиром при анализе, был рассчитан украинским экономистом Н. Сикетиной [11]. Сравнение финансовых показателей предприятий со среднеотраслевыми по всей промышленности и отдельно по машиностроению, а также анализ их динамики поможет определить результативность принятия стратегических решений. Анализ истории деятельности предприятий будет способствовать определению количества принимаемых стратегических решений и уровня организации менеджмента.

Целью статьи является анализ уровня организации принятия стратегических решений на машиностроительных предприятиях и определение их ключевых недостатков, практическая разработка оценки механизма принятия стратегических решений на предприятиях путем анализа вторичной информации.

Стратегические решения на современных предприятиях и их эффективность влияют на формирование совокупных финансовых показателей отраслей. Динамика рентабельности машиностроительной отрасли представлена на рис. 1.

Демонстрируемый рисунок позволяет выделить четыре периода в деятельности машиностроения Украины. *Первый период* характеризуется приблизительно равенством рентабельности машиностроения уровню средней рентабельности по всей промышленности. Во *втором периоде* рентабельность машиностроения заметно ниже, а в *третьем периоде* заметно выше. Чет-

вертый период еще не изучен. Каждому из указанных периодов свойственны характерные риски из тех, что определены В. Козиком и В. Масюком [5]. Предприятия, открытые и зарегистрированные в разные периоды, имеют свои характерные отличия: в структуре управления, в организации труда, в организации процесса принятия решений и т. д.

Критерием идентификации предприятия к какому-либо периоду является дата регистрации (реорганизации). Предприятия постсоветского периода зарегистрированы (реорганизованы) до 1992 г.; предприятия хаотичного периода – с 1992 по 1999 гг.; предприятия посткризисного периода – с 2000 по 2008 гг.; предприятия нового периода – с 2009 г. (табл. 1). Идентификация периодом раньше необходима, т. к. жизненный цикл любого предприятия предусматривает создание и рост, а объективно сравнивать можно зрелые предприятия. В таком случае результаты сравнения будут носить практический характер.

Новые предприятия (созданные в течение последних пяти лет) будут испытывать огромный недостаток в ресурсах и в капитале и для успешной конкуренции на рынке будут вынуждены совершенствовать менеджмент, маркетинг, управление персоналом, а также инновационно развиваться. Дополнительно нужно отметить, что на законодательном уровне предприятия не могут рассчитывать на поддержку государства, т. к. машиностроение не признано одной из приоритетных отраслей [4]. Успешность деятельности машиностроительных предприятий зависит исключительно от них.

Критерием качества принятия стратегических решений исследуемых предприятий являются их результаты, основной акцент делается на показателе рентабельности (табл. 2).

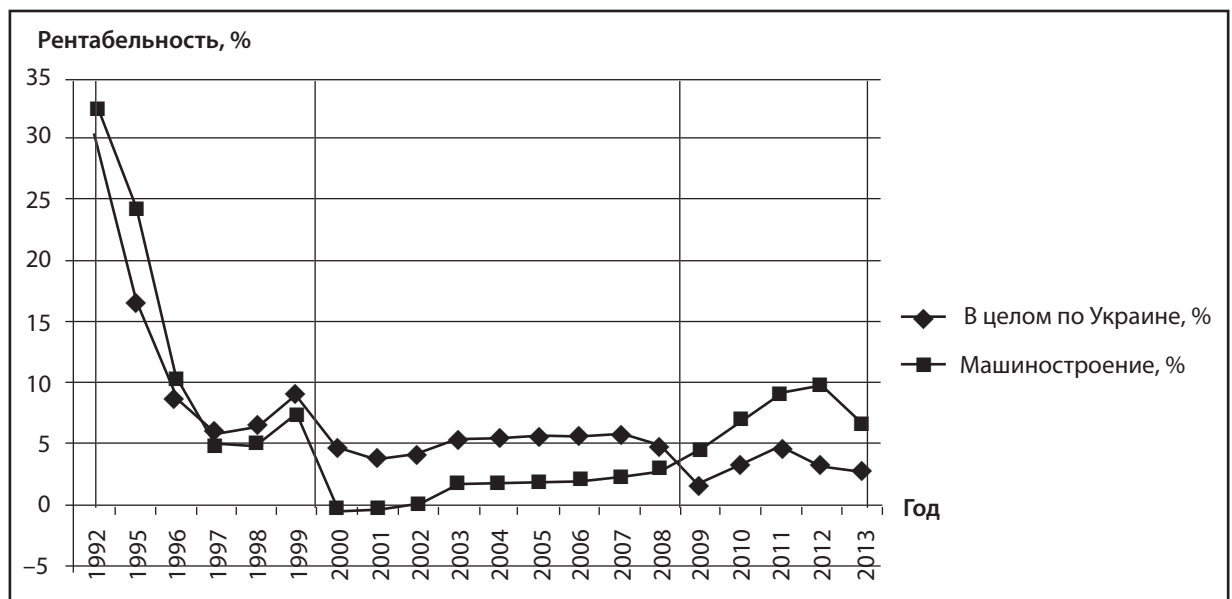

Рис. 1. Динамика операционной рентабельности

Источник: Государственная служба статистики [9], Н. Сикетина [11].

Периоды в развитии машиностроительной отрасли современной Украины

№ п/п	Название (P)	Срок (T)	Характерные риски	Характерные черты предприятия	Типичный представитель
1	Постсоветский период	1992 – 1999 гг.	Низкие риски текущей деятельности, высокие стратегические риски, низкие кадровые риски, низкие информационные риски, временной и организационный риски повышаются	Свободный доступ к капиталу и основным ресурсам, эффект масштаба, слабая восприимчивость к инновациям, более низкий уровень менеджмента и маркетинга	Многие крупные заводы
2	Броуновский (хаотичный) период	1999 – 2008 гг.	Средние риски текущей деятельности, средние стратегические риски, низкие кадровые риски, низкие информационные риски	Приоритетный доступ к капиталу и ресурсам, высокая восприимчивость к инновациям, более высокий уровень менеджмента и маркетинга	Средний бизнес, часть крупных предприятий
3	Послекризисный период	2009 – 2014 гг.	Высокие риски текущей деятельности, средние стратегические риски, высокие кадровые риски, низкие информационные риски	Средний доступ к капиталу и ресурсам, средняя восприимчивость к инновациям, универсализация	Средние и малые предприятия
4	Будущий период (F – период)	с 2014 г.	Средние риски текущей деятельности, низкие стратегические и кадровые риски, отсутствие информационных рисков	Слабый доступ к ресурсам и капиталу, высокая восприимчивость к инновациям, командная универсализация	Все новые предприятия

Таблица 2

Результаты деятельности некоторых украинских машиностроительных предприятий

Название предприятия и дата основания (реорганизации)	Показатель	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	Средние показатели за 5 лет
ПАО «Энергомашспецсталь», 1964 г.	Операционная рентабельность, %	38,9	-15,8	2,5	0,04	-2,1	0,9
	Выручка от реализации, млн грн	953,1	1344,0	1279,2	1205,3	1179,3	1192,18
ПАО «Крюковский вагоностроительный завод», 1992 г.	Операционная рентабельность, %	6,2	9,9	14,0	14,3	11,2	11,1
	Выручка от реализации, млн грн	1464,4	4623,6	6236,1	7216,1	3769,2	4661,88
ЧАО «Криворожский завод горного оборудования», 2001 г.	Операционная рентабельность, %	7,4	9,1	3,5	4,3	4,3	5,7
	Выручка от реализации, млн грн	640,3	756,5	728,1	613,7	595,0	666,72
Средняя рентабельность в машиностроении, %		4,7	7,0	9,3	9,9	6,6	7,5
Средняя рентабельность по всем отраслям хозяйства, %		1,8	3,5	4,8	3,4	3,0	3,3

■ – ярко выраженный негативный характер;

■ – относительно негативный характер (хуже, чем в среднем по всем отраслям промышленности).

Под реорганизацией в данном контексте понимаются комплексные изменения – как в структуре производства, так и в структуре менеджмента, собственности и т. д.

Подавляющее большинство крупных предприятий машиностроительного комплекса Украины, формирующие совокупные показатели отрасли, организованы задолго до 1992 г., а следовательно, попадают в постсо-

ветский период. Примером такого предприятия является ПАО «Энергомашспецсталь» г. Краматорск Донецкой области. С даты введения в эксплуатацию первых производственных мощностей реорганизации не было [8].

Значительная часть предприятий малого и среднего бизнеса попадают в броуновский период. Сложность их оценки заключается в том, что лишь единицы из них

обладают статусом ПАО, обязующим публиковать отчетность. Примером такого предприятия является Крюковский вагоностроительный завод, расположенный в г. Кременчуг Полтавской области. Предприятие было реорганизовано в 1992 г. С того года кардинально изменилась производственная направленность, произошли изменения в структуре собственников. [6]

Лишь единицы действующих машиностроительных предприятий созданы в посткризисный период. Примерами таких предприятий являются: ЧП «Металлика» г. Днепропетровск; ООО «Виола» г. Киев, ООО «Спецмашоборудование» г. Донецк и несколько других, рассредоточенных по всей территории Украины. Причиной такого малого количества работающих машиностроительных предприятий посткризисного периода является высокая концентрация предприятий постсоветского периода и установление ими олигополистического влияния во всех сферах: рынок сбыта, рынок труда, рынок капитала и т. д. ЧАО «Криворожский завод горного оборудования» относится к предприятиям посткризисного периода, т. к. было реорганизовано в 2001 г. Расположено оно в г. Кривой Рог Днепропетровской области [7].

Анализ результативности деятельности выбранных предприятий демонстрирует оценку качества стратегических решений (либо их отсутствия) на предприятии. Количество принятия эффективных стратегических решений полностью зависит от наличия механизма. Следовательно, идентификация его присутствия будет объяснять перспективы деятельности предприятия на ближайшие несколько лет [2]. В то же время расчет количества принимаемых стратегических решений позволяет идентифицировать наличие или отсутствие механизма и помогает определить тип предприятия (табл. 3). Как правило, созданный механизм стратегических решений производит эти решения с определенной периодичностью. Одно решение принимается, как минимум, раз в полгода, иначе функционирование механизма неоправданно.

Для определения количества принимаемых решений, идентификации наличия механизма и определения типа предприятия используется информация, полученная из официальных информационных источников обьектов исследования.

Основной проблемой ЭМСС, по мнению руководства предприятия, является недогрузка производства. Генеральный директор предприятия считает, что покупатель диктует цену на продукцию, а эксклюзивную

продукцию невозможно продавать по рыночным ценам. Занижение балансовой прибыли, а следовательно, и рентабельности, руководитель предприятия объясняет покупкой нового оборудования в 2013 г. и высокими амортизационными отчислениями [7]. Действительно, баланс на конец 2013 г. демонстрирует существенный рост необоротных активов. В 2013 г. был запущен в эксплуатацию сталелитейный комплекс. В то же время заметны проблемы маркетинга, не ведется поиск новых рынков. Стратегическое решение о выпуске оборудования для ветроэнергетики было не следствием анализа рынка, а результатом реакции на долги по электроэнергетике. При этом, формально отдел стратегического управления существует, но за 5 лет принято всего два стратегических решения (табл. 4).

ПАО «Крюковский вагоностроительный завод» рекомендовал себя, как надежный поставщик железнодорожной техники: вагонов, локомотивов, поездов, тягачей и т. д. Продукция пользуется спросом на рынке Украины и стран СНГ. На предприятии большое внимание уделяется корпоративной культуре, высоким стандартам качества продукции [5]. В то же время, производя высококачественную европейскую продукцию, завод не выходит на европейский рынок. Сложно назвать причину, возможно здесь влияние иностранного партнера. За 5 лет было принято более 10 стратегических решений (табл. 4).

ЧАО «КЗГО» является одним из крупнейших заводов Украины по изготовлению деталей и запчастей для предприятий ГМК. Завод является частью холдинга «Горные машины». Основные стратегические решения принимаются вне завода [6]. Самостоятельно за 5 лет было принято только одно стратегическое решение (табл. 4).

Проведенный анализ показал, что количество стратегических решений оказывает существенное влияние на текущую деятельность и перспективы предприятия. Предприятия послекризисного периода не могут конкурировать с предприятиями броуновского или постсоветского периода по причине ограниченности ресурсов. При этом те крупные предприятия послекризисного периода, которые присутствуют на рынке – входят в концерны и холдинга, которые существенно ограничивают их возможности. Единственной возможностью предприятий, созданных после 1998 года успешно вести конкурентную борьбу и не потерять свою идентичность, выступает четкая система менеджмента, в которой главную роль играет

Таблица 3

Определение типа предприятия по количеству принимаемых стратегических решений в год

Количество решений	Тип предприятия	Характеристика
От 2	Первого типа	С функционирующим механизмом принятия стратегических решений
1 – 2	Второго типа	С имеющимся, но не функционирующим механизмом принятия стратегических решений
0,2 – 1	Третьего типа	С созданной подсистемой стратегического управления, но без механизма принятия стратегических решений
Менее 0,2	Четвертого типа	Без подсистемы стратегического управления

Комплексная оценка эффективности стратегического управления на машиностроительных предприятиях

Название предприятия / Критерий	ПАО «ЭМСС»	ПАО «КВСЗ»	ЧАО «КЗГО»
1. Выпуск новой продукции за последние 5 лет	Оборудование для ветроэнергетики	– Скоростные поезда; – поезда повышенной комфортности; – крытые вагоны; – вагоны метро; – эскалаторы; – купейные вагоны; – плацкартные вагоны	Изготовление оборудования для детских площадок
2. Поиск новых рынков сбыта для имеющейся продукции за 5 лет	Нет	– Казахстан; – Таджикистан	Нет
3. Расширение производственных площадей	– Сталетейный комплекс	– Испытательный цех; – механизированный склад; – окрасочное производство	Нет
4. Наличие подразделения стратегического управления	Частично [8]	Есть управление перспективного развития	Вне предприятия
5. Результаты предприятия в сравнении со среднеотраслевыми	Намного ниже	Выше	Немного ниже
6. Тенденция результатов	Неопределенная в рентабельности, негативная в выручке	Позитивная, за искл. 2013 года	Неопределенная в рентабельности, негативная в выручке
7. Среднее количество стратегических решений в год	0,4	2,4	0,2
Итог	С созданной системой стратегического планирования, но без механизма [2]	С функционирующим механизмом принятия стратегических решений [2]	Без подсистемы стратегического управления [2]
Предположительный тип предприятия	Третий с негативной тенденцией	Первый с вероятностью понижения	Четвертый с позитивной тенденцией
Перспективы на ближайшие 5 лет	Создание механизма, либо банкротство [2]	Занятие лидирующей позиции на рынке стран СНГ либо стабилизация деятельности [2]	Внедрение подразделения стратегического управления либо прекращение существования как отдельного объекта [2]

механизм принятия стратегических управленческих решений. При его отсутствии предприятие превращается в субъект поглощения для крупных корпораций.

Примером функционирования механизма стратегических решений выступает ПАО «КВСЗ», которое с момента своей реорганизации приняло важное решение о сотрудничестве с инопартнерами, при этом полный контроль и управление деятельностью оставив на предприятии. Хорошая организация стратегического управления позволила увеличить объемы реализации в 3 раза за последние 5 лет и дает перспективы предприятию стать лидером рынка стран СНГ в ближайшие годы.

В то же время внедрение механизма стратегических решений на предприятия постсоветского периода позволит этим предприятиям стать лидерами рынка ускоренными темпами, т. к. их ресурсный потенциал гораздо выше. В условиях предполагаемого вступления Украины в ЕС, притока иностранного капитала в страну времени для проведения кардинальных изменений у собственников данных предприятий осталось очень мало.

ВЫВОДЫ

Сравнение финансовых результатов машиностроительной отрасли и промышленности в целом позволило определить четыре периода в истории машиностроения Украины. В зависимости от даты регистрации (реорганизации) украинские машиностроительные предприятия можно классифицировать. Для предприятий каждого этапа свойственны характерные особенности. Предприятия более ранних периодов имеют лучшую ресурсную базу и потенциал, при этом уступают в развитии стратегического управления. Предприятия поздних периодов имеют лучшую систему менеджмента, т. к. это позволяет им успешно конкурировать с более мощными заводами. В случае, если на предприятиях с хорошим ресурсным потенциалом организовано стратегическое управление и создан механизм – такие предприятия становятся лидерами рынка (пример ПАО «КВСЗ»). Когда на предприятиях более поздних периодов не создан механизм, то слабый ресурсный потенциал приводит к поглощению другими компаниями (пример ЧАО «КЗГО»).

Классический пример предприятия постсоветского периода со слабым развитием менеджмента и высоким ресурсным потенциалом – ПАО «ЭМСС». Проведенное исследование показало, что существует прямая связь между результатами деятельности предприятия и количеством принимаемых стратегических управленческих решений. При этом регулярность принятия решений зависит от наличия/отсутствия механизма принятия стратегических решений. В зависимости от количества принимаемых стратегических решений предприятия можно отнести к определенному типу, что помогает идентифицировать наличие механизма стратегических решений и определить перспективы.

В дальнейшем планируется провести детальное исследование процесса стратегического планирования на предприятии постсоветского периода, т. к. внедрение механизма стратегических решений в совокупности с ресурсным потенциалом позволит таким компаниям стать лидерами мирового рынка в короткие сроки. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Chan Kim W.** Blue ocean strategy / W. Chan Kim, R. Mauborgne. – Boston : Harvard business school press, 2006. – P. 249.
2. **Андреев А. Ю.** Идентификация механизма принятия стратегических управленческих решений в системе управления предприятием / А. Ю. Андреев // Вестник Донецкого университета экономики и права. – 2014. – № 1. – С. 135 – 141.
3. **Герчикова И. Н.** Менеджмент : учебник / И. Н. Герчикова. – М. : Юнити, 2010. – 512 с.
4. Информационный портал новостей Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rbc.ua/>
5. **Козик В. В.** Виявлення ризиків і загроз машинобудівного підприємства, що перебуває у стані кризи / В. В. Козик, В. М. Масьук // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 315 – 324.
6. Официальный сайт ПАО «КВСЗ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kvsz.com/>
7. Официальный сайт ПАО «КЗГО» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kzgo.dp.ua/>
8. Официальный сайт ПАО «ЭМСС» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://emss.ua>
9. Официальный сайт государственной службы статистики Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ukrstat.gov.ua/>
10. **Портер Е. Майкл.** Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Е. Портер. – М. : Альпина бизнес букс, 2005. – 404 с.
11. **Сикетина Н. Г.** Расширение состава факторов конкурентоспособности машиностроительной продукции / Н. Г. Сикетина // Бізнес Інформ. – 2014. – № 5. – С. 306 – 310.

Научный руководитель – Игнатова Е. А., кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов Донецкого университета экономики и права

REFERENCES

- Andreev, A. Yu. "Identifikatsiia mekhanizma priniatii strategicheskikh upravlencheskikh resheniy v sisteme upravleniia predpriatiem" [Identification of the mechanism of strategic management decisions in the enterprise management system]. *Vestnik Donetskogo universiteta ekonomiki i prava*, no. 1 (2014): 135-141.
- Chan, Kim W., and Mauborgne, R. *Blue ocean strategy*. Boston: Harvard business school press, 2006.

- Gerchikova, I. N. *Menedzhment* [Management]. Moscow: Yuniti, 2010.
- Informatsionnyy portal novostey Ukrainy. <http://www.rbc.ua/>
- Kozyk, V. V., and Masiuk, V. M. "Vyavlennia ryzykiv i zahroz mashynobudinoho pidpriemstva, shcho perebuvaie u stani kryzy" [Identifying risks and threats engineering company that is in crisis]. *Biznes Inform*, no. 7 (2014): 315-324.
- Ofitsialnyy sayt PAO «KVSZ». <http://www.kvsz.com/>
- Ofitsialnyy sayt PAO «KZGO». <http://www.kzgo.dp.ua/>
- Ofitsialnyy sayt PAO «EMSS». <http://emss.ua>
- Ofitsialnyy sayt gosudarstvennoy sluzhby statistiki Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua/>
- Porter, M. E. *Konkurentnaia strategii: Metodika analiza otrasley i konkurentov* [Competitive strategy: Methodology Analyzing Industries and Competitors]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.
- Siketina, N. H. "Rasshirenie sostava faktorov konkurentosobnosti mashinostroitelnoy produktsii" [Expansion of the factors of competitiveness of engineering products]. *Biznes Inform*, no. 5 (2014): 306-310.

ОСОБЛИВОСТІ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СИСТЕМУ HR-МЕНЕДЖМЕНТУ

© 2014 ВОЛКОВА Т. В.

УДК 331.108.26

Волкова Т. В. Особливості будівельної галузі та їх вплив на систему HR-менеджменту

Актуальність теми обґрунтована тим, що будівельна галузь є однією з найбільш вагомих з точки зору обсягів задіяного капіталу та кількості залученого персоналу. Проте на початку 2000-х років системі HR-менеджменту у будівельній галузі приділялась незначна увага, а як наслідок, криза наприкінці першого десятиріччя XXI століття суттєво вплинула на стан компаній будівельної галузі. Мета статті полягає у виявленні специфічних рис будівельної галузі, детальному аналізі впливу на управління персоналом і відбору найбільш значущих з них для врахування при розробці системи HR-менеджменту будівельної компанії. Проаналізовано значну кількість наукових робіт, що присвячені розв'язанню аналогічних і споріднених проблем. Результати проведеного аналізу свідчать, що з точки зору лінійного персоналу специфічними рисами, що суттєво впливатимуть на систему HR-менеджменту, є різноманітність виконуваних видів будівельних робіт, залежність значної частини робіт від погодних умов, наявність значних, об'єктивно обумовлених перерв у завантаженості спеціалізованих будівельних організацій або окремих спеціалізованих бригад у складі будівельних організацій, висока мобільність лінійного персоналу. Узагальнений аналіз дозволяє зробити висновок, що при розробці системи HR-менеджменту доречно враховувати такі специфічні риси будівельної галузі: унікальність переважної більшості об'єктів будівництва; значна тривалість будівництва; наявність значних, об'єктивно обумовлених перерв у завантаженості спеціалізованих будівельних організацій; багатостадійність реалізації будівельних проектів; територіальна роз'єднаність адміністрації будівельного підприємства та виробництва; висока мобільність лінійного персоналу. Відібрані у процесі ранжування і аналізу специфічні риси будівельної галузі доречно враховувати при розробці сценарного підходу в системі HR-менеджменту компаній будівельної галузі.

Ключові слова: будівельна галузь, HR-менеджмент, управління персоналом, сценарний підхід, будівельна компанія.

Табл.: 1. **Бібл.:** 12.

Волкова Тетяна Вікторівна – здобувач, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: vylx@mail.ru

УДК 331.108.26

Волкова Т. В. Особенности строительной отрасли и их влияние на систему HR-менеджмента

Актуальность темы обоснована тем, что строительная отрасль является одной из наиболее весомых с точки зрения объемов задействованного капитала и количества привлеченного персонала. Однако в начале 2000-х годов системе HR-менеджмента в строительной отрасли уделялось незначительное внимание, а как следствие, кризис в конце первого десятилетия XXI века существенно повлиял на состояние компаний строительной отрасли. Цель статьи заключается в выявлении специфических черт строительной отрасли, детальном анализе влияния на управление персоналом и отборе наиболее значимых из них для учета при разработке системы HR-менеджмента строительной компании. Проанализировано значительное количество научных работ, посвященных решению аналогичных и других проблем. Результаты проведенного анализа свидетельствуют о том, что с точки зрения линейного персонала специфическими чертами, которые существенно влияют на систему HR-менеджмента, являются разнообразие выполняемых видов строительных работ, зависимость значительной части работ от погодных условий, наличие значительных, объективно обусловленных перерывов в загрузженности специализированных строительных организаций или отдельных специализированных бригад в составе строительных организаций, высокая мобильность линейного персонала. Обобщенный анализ позволяет сделать вывод, что при разработке системы HR-менеджмента уместно учитывать такие специфические черты строительной отрасли: уникальность подавляющего большинства объектов строительства; значительная продолжительность строительства; наличие значительных, объективно обусловленных перерывов в загрузженности специализированных строительных организаций; многостадийность реализации строительных проектов; территориальная разобщенность администрации строительного предприятия и производства; высокая мобильность линейного персонала. Отобранные в процессе ранжирования и анализа специфические черты строительной отрасли уместно учитывать при разработке сценарного подхода в системе HR-менеджмента компаний строительной отрасли.

Ключевые слова: строительная отрасль, HR-менеджмент, управление персоналом, сценарный подход, строительная компания.

Табл.: 1. **Библ.:** 12.

Волкова Татьяна Викторовна – соискатель, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: vylx@mail.ru

UDC 331.108.26

Volkova T. V. The Specifics of the Construction Industry and Their Influence on the HR Management System

The relevance of the topic is found on the reason, that the construction industry is one of the most important in terms of the capital employed and the number of the personnel involved. However, in the early 2000s, the HR-management system in the construction industry has been given little attention, and as a result, state of the construction industry companies was materially affected during the crisis at the end of the first decade of the 21st century. The article is aimed at the identifying of the peculiarities of the construction industry, along with detailed analysis of the influence on the personnel management and selection of the most important features with regard to the development of the HR management system in the case of a construction company. A large number of the scholarly works on the similar topic as well as other concerns was analyzed. The results of the analysis show that from the line personnel's point of view the specifics to significantly affect the HR management system are the variety of types of the construction works, the dependence of much of the work on weather conditions, the presence of the caused by circumstances, substantial interruptions in the work load of the specialized construction organizations or the individual specialized teams of the construction companies, the high mobility of the line staff. The generalized analysis enables to make a conclusion, that in the development of an HR management system the following specifics of the construction industry should be taken into consideration: the uniqueness of the vast majority of construction projects; a significant period of construction; the presence of the caused by circumstances, substantial interruptions in the work load of the specialized construction organizations; sequentiality of construction projects; territorial separateness of the administration of the construction enterprise and the production administration; the high mobility of the line staff. The peculiarities of the construction industry, selected in the grading process and the analysis, are applicable when developing a scenario approach in the system of the HR management in the companies in the construction industry.

Key words: construction industry, HR management, human resources management, scenario approach, construction company.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Volkova Tetiana V. – Applicant, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: vylx@mail.ru

Будівельна галузь є однією з найбільш вагомих з точки зору обсягів задіяного капіталу та кількості залученого персоналу.

На початку 2000-х років у будівельній галузі системному HR-менеджменту приділялася незначна увага у зв'язку з наявністю інших пріоритетів, таких як розширення ринків збуту, технологічний розвиток, нарощування виробничих потужностей, організаційні перетворення, реструктуризація та корпоратизація будівельних компаній, прагнення створити завершений виробничий цикл та ін. Як наслідок, криза наприкінці першого десятиріччя ХХ століття суттєво вплинула на стан компаній будівельної галузі, велика кількість компаній виявилися неспроможними виконати свої зобов'язання, почався новий етап перетворення будівельних компаній). Не останню роль в цьому перетворенні відіграє персонал як головна рушійна сила будь-яких змін.

Як і кожна галузь діяльності, будівництво має свою специфіку, притаманні йому особливості та тенденції, які прямо чи опосередковано впливають на HR-менеджмент такого типу підприємств.

До розкриття особливостей будівельної галузі та управління її персоналом зверталися вітчизняні та зарубіжні вчені, вагомий внесок серед яких внесли Барановська Н. І. [2], Симонова М. В. [9], Булат Р. Є. [3], Феклістов І. І. [12], Карібова І. Ш. [4], Коцалап С. О. [6], Левчинський Д. Л. [7] та ін.

Мета статті полягає у виявленні специфічних рис будівельної галузі, детальному їх аналізі на предмет впливу на управління персоналом і відбір найбільш значущих з них для врахування при розробці систем HR-менеджменту будівельних компаній.

Методика дослідження полягає в систематизації існуючих точок зору на специфічні риси будівельної галузі, аналізі їх потенційного впливу на управління персоналом, ранжуванні їх за ступенем впливу з позицій лінійного та управлінського персоналу, відбору найбільш значущих з них з метою подальшого використання при розробці систем HR-менеджменту будівельних компаній.

На думку автора, найбільш повно перелік основних особливостей будівництва, що впливають на специфіку HR-менеджменту, у своїх працях розкриває Р. Є. Булат [3]. До основних особливостей будівництва він відносить такі:

- ✦ унікальність переважної більшості об'єктів будівництва;
- ✦ різноманітність виконуваних видів будівельних робіт;
- ✦ залежність значної частини робіт від погодних умов;
- ✦ значна тривалість будівництва (як правило, більше 1 року);
- ✦ складність оцінки економічної ефективності прийнятих організаційно-технічних та управлінських рішень внаслідок значної тривалості реалізації будівельних проектів;
- ✦ наявність значних, об'єктивно обумовлених перерв у завантаженості спеціалізованих будівельних організацій або окремих спеціалізованих бригад у складі будівельних організацій;

- ✦ тривалий життєвий цикл продукції будівництва (може бути більше 100 років) у сукупності з необхідністю забезпечення безпеки експлуатації об'єктів будівництва протягом усього циклу;
- ✦ значний вплив кваліфікації персоналу як управлінського (на стадії підготовки та реалізації), так і виробничого (у процесі виконання будівельно-монтажних робіт) на безпеку подальшої експлуатації об'єкта будівництва;
- ✦ багатостадійність реалізації будівельних проектів;
- ✦ велика кількість учасників і складний процес організації документообігу;
- ✦ територіальна роз'єднаність адміністрації будівельного підприємства та виробництва;
- ✦ тенденція зниження якості будівельно-монтажних робіт, широкого залучення до виконання робіт малокваліфікованих робочих кадрів, зниження якості підготовки інженерно-технічних робітників [3].

Коцалап С. О. загострює увагу на таких специфічних особливостях персоналу будівельних підприємств, як дефіцит кваліфікованих кадрів і залучення внаслідок цього працівників передпенсійного та пенсійного віку [6].

Карлова О. А. пропонує класифікувати особливості будівельної галузі як організаційні та економічні. Крім уже названих специфічних рис, Карлова О. А. до організаційних також включає необхідність постійного вдосконалення технології будівельних робіт, а до економічних – відносно повільність оборотності капіталу, що вимагає використання залучених додаткових кредитних ресурсів, а також особливості ціноутворення на готову продукцію будівництва [5].

Нізомов С. Ф. характеризує будівельну галузь як досить роздріблену, не керовану з єдиного або кількох центрів безліч самостійних господарюючих суб'єктів, що володіють своїми специфічними особливостями і не пов'язані системними цілями [8]. Така особливість не може не вплинути на систему HR-менеджменту.

На авторську думку, даний перелік доцільно доповнити такими специфічними рисами будівельної галузі:

- ✦ специфічність нормативно-правового забезпечення;
- ✦ різноманітність організаційно-правових форм будівельних компаній;
- ✦ єдність та протиріччя цілей замовників і забудовників;
- ✦ характерність поетапної оплати виконаних робіт замовниками;
- ✦ будівельна продукція є нерухомою, тоді як ресурси будівельних компаній постійно змінюють своє місцезнаходження;
- ✦ диференційовані структура джерел фінансування будівельної діяльності;
- ✦ висока мобільність персоналу;
- ✦ висока залежність від допоміжного виробництва та суміжників;
- ✦ високий рівень травматизму та професійних захворювань;

- ✦ ключова роль лінійного персоналу в підборі та управлінні персоналом на будівельних майданчиках.

Виявлені специфічні особливості будівельної галузі потребують з'ясування їх впливу на систему HR-менеджменту.

Унікальність переважної більшості об'єктів будівництва викликає необхідність у постійній роботі, плануванні та реалізації нових проектів, розробці нової проектно-технічної документації, використанні нових організаційно-технічних рішень. Крім того, керівникам необхідно керувати одночасно кількома проектами, до яких, крім працівників свого відділу, можуть бути залучені працівники як інших відділів, так і інших організацій.

Різноманітність виконуваних видів будівельних робіт також впливає на управління персоналом того чи іншого будівельного підприємства, адже організація всього інвестиційно-будівельного процесу значно відрізняється від виробничого процесу в інших галузях. Спеціалізація робіт безпосередньо впливає як на структуру підприємства, так і на функціональні обов'язки його робітників.

Значна тривалість будівництва (як правило, більше 1 року), складність оцінки економічної ефективності прийнятих організаційно-технічних та управлінських рішень внаслідок значної тривалості реалізації будівельних проектів вимагає довгострокового залучення персоналу, врахування фактора часу при плануванні фонду оплати праці

Характерною особливістю для будівельного бізнесу є наявність значних перерв у завантаженості будівельних організацій та бригад у їх складі. Така ситуація призводить до того, що значна кількість спеціалістів залишаються без роботи та заробітку. У разі довгострокового трудового договору ця особливість знижує мотивацію працівників до більш ефективної та прискореної праці на об'єкті. У разі ж відрядної системи оплати праці та відсутності термінового договору вивільнені працівники найчастіше змінюють місце роботи, що змушує службу персоналу знову займатися пошуком нових працівників. Відтік спеціалістів, особливо висококваліфікованих, має негативні наслідки для підприємства в цілому, тим більше в умовах їх дефіциту на існуючому ринку праці. Крім того, найм нових працівників викликає втрати через постійну необхідність навчання, адаптації до нового місця роботи, нового колективу.

У зв'язку з цим службі управління персоналом необхідно звернути увагу на підвищення мотиваційних механізмів роботи на підприємстві, а також враховувати названу особливість при розрахунку необхідної чисельності робочих, впроваджувати систему оперативного нормування їх праці.

Тривалий життєвий цикл продукції будівництва викликає необхідність забезпечення безпеки їх експлуатації. Така вимога може бути забезпечена як технічною, так і організаційною складовою. Остання має відношення і до функцій служби управління персоналом. До її компетенції з приводу цієї особливості входить:

- ✦ підбір кваліфікованого персоналу як управлінського, так і виробничого;
- ✦ правильний розподіл відповідальності за дотримання трудової дисципліни та інших вимог персоналом підприємства.

Виконання останнього пункту службою управління персоналу має враховувати таку особливість будівельної галузі, як багатостадійність реалізації будівельних проектів, наявність великої кількості учасників, наслідком чого є складність визначення суб'єкта та рівня відповідальності за неоднозначні та помилкові рішення персоналу. Жодна з ланок не повинна залишатися без відповідальної особи.

Управління персоналом ускладнюється також і через територіальну роз'єднаність. Як правило, офіс будівельної компанії знаходиться в одному постійному місці, у той час як будівельні роботи здійснюються в різних місцях, регіонах, іноді навіть країнах. Таким чином, адміністрація будівельного підприємства та виробництво знаходяться на відстані. Крім того, як правило, будівництво виконується одночасно на багатьох об'єктах та на широкій території. Відповідно, постає питання забезпечення централізації управління та оцінки діяльності робітників будівельного підприємства.

Помітна тенденція зниження якості будівельно-монтажних робіт, широкого залучення до виповнення робіт малокваліфікованих робочих кадрів, зниження якості підготовки інженерно-технічних робітників обумовлена здебільшого через те, що структура будівельно-монтажного персоналу в багатьох випадках формується стихійно [3], стикаючись у своєму формуванні з проблемами та особливостями підбору та найму персоналу, недостатньо впроваджується система оперативного нормування праці робітників, необхідність в чисельності робочих не обґрунтовується відповідними нормативами.

Сьогодні бурхливий розвиток будівельної галузі приводить до значного підвищення потреби у висококваліфікованих кадрах. Майже кожна будівельна компанія має дефіцит останніх, як у відношенні інженерно-технічних спеціалістів, так і будівельних робочих.

Однією з причин дефіциту кваліфікованих кадрів є неготовність випускників вищих навчальних закладів до самостійної праці. Така ситуація складається серед іншого і через те, що сучасний ринок нових будівельних технологій розвивається більш високими темпами, ніж розробляються нові навчальні програми, які передбачують роботу з ними. Саме на цьому підґрунті формується низький рівень підготовки молодих спеціалістів, адже, окрім відсутності практичних навиків і досвіду роботи за спеціальністю, проявляється неактуальність теоретичних знань.

У таких умовах сьогодні посади провідних спеціалістів і менеджерів будівельних компаній, у більшості випадків, займають спеціалісти предпенсійного та пенсійного віку.

Як правило, процесом підбору персоналу займається служба персоналу, проте на практиці претенденти на вакантні місця рідко звертаються до відділу персоналу – здебільшого інформація щодо набору бригад міс-

тять контактні телефони лінійного персоналу (рідше, при масовому наборі бригад – телефони відділу кадрів). Саме лінійний персонал і запрошує їх одразу на будмайданчик. Після досягнення взаємних домовленостей лінійний персонал направляє робітників до відділу кадрів. Цю характерну рису можна віднести до особливостей управління персоналом на будівельних підприємствах.

Щодо топ-менеджерів, інженерів і директорів, то вони проходять співбесіду в традиційному порядку. Під час вибору висококваліфікованих співробітників важливе значення має як масштаб та статус (інвестор, забудовник) попереднього роботодавця, так і його спеціалізація. Також при відборі на керівну посаду останнім часом все більша увага відводиться додатковій економічній або фінансовій освіті претендента. В умовах еволюційного розвитку будівельної галузі, максимальної раціоналізації витрат і підвищення доходів така вимога є цілком виправданою.

Диверсифікація будівельної діяльності приводить до включення до великих будівельних компаній багатьох окремих бізнес-одиниць (або навіть дочірніх, спільних, асоційованих або спеціалізованих підприємств), які надають взаємодоповнюючі послуги. Це обумовлює зниження керованості персоналом на рівні всієї будівельної компанії.

Продукція будівельної галузі є достатньо диференційованою – від типового (панельного, монолітного) будівництва до будівництва елітних споруд за унікальними проектами із застосуванням новітніх інноваційних технологій. Саме це обумовлює і диференційовані вимоги до персоналу, а саме – до досвіду, знанням, кваліфікації та ін. і не може не позначитися на підходах до HR-менеджменту.

Необхідно враховувати також велику кількість людей, так чи інакше задіяних у будівельних роботах – замовники, будівельні дизайнери, архітектори, постачальники обладнання, підрядні організації, будівельні робочі, представники профспілок, а також службовці державних наглядових органів у сфері будівництва та ін. Через це важливим є залучення до ефективної взаємодії всіх зацікавлених сторін та їх спільна діяльність для досягнення і підтримки високих стандартів забезпечення безпеки праці та збереження здоров'я працівників будівельної галузі.

Будівництво також характеризується досить високим рівнем травматизму та професійних захворювань, що також породжує особливості управління персоналом в будівельній галузі.

Найчастіше будівництво здійснюється у тяжких умовах: на відкритій місцевості, де постійно змінюються метеорологічні умови, на території діючих підприємств, в умовах ущільненої забудови, у недоступних для транспорту місцях, поблизу ліній електропередач, на ділянках зі складними ґрунтовими умовами і т. ін. Робота в подібних умовах може служити джерелом стресу, збільшувати ризик виникнення психосоціальних проблем, що підвищує ймовірність нещасних випадків і захворювань.

Крім того, незважаючи на механізацію, у будівництві, як і раніше, активно використовується ручна праця, тому професійні ризики працівників даної галузі є одними з найбільш значних в економіці.

Світовий рівень травматизму будівельної галузі дуже складно визначити, адже відповідна інформація багатьох країн відсутня. Проте значна кількість країн таку статистику веде, і, виходячи з цього, можна зробити певні висновки. Так, за оцінками МОП, щорічно на будівельних майданчиках у всьому світі відбувається, принаймні, 60 тис. нещасних випадків зі смертельним наслідком. Це означає, що один нещасний випадок зі смертельним наслідком фіксується в даному секторі економіки кожні 10 хвилин і близько 17% всіх нещасних випадків зі смертельним наслідком на робочому місці (тобто кожен шостий нещасний випадок) відбувається на будівельних майданчиках.

Щодо України, то результати аналізу стану промислової безпеки та охорони праці на виробництві Науково-дослідної лабораторії аналізу виробничого травматизму та наглядової діяльності показали, що у 2013 р. на будівництві було травмовано 346 працівників (у 2012 р. – 446), з них 58 (у 2012 р. – 58) – отримали травми зі смертельними наслідками [10].

За даними Фонду соціального страхування, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України будівництво входить до трійки найбільш травмонезбезпечних галузей економіки та видів робіт.

Аналіз професійної захворюваності по галузях промисловості свідчить, що у 2013 р. 2,8% (у 2012 р. – 3,2%) [1] профзахворюваності спостерігається в галузі будівництва (табл. 1).

У структурі професійних захворювань перше місце належить хворобам органів дихання – 68% від загальної кількості по Україні. На другому місці – захворювання опорно-рухового апарату – 20%. Третє місце залишається за вібраційною хворобою – 4%, четверте – за хворобами слуху – 3%.

Таблиця 1

Травматизм працівників будівельної галузі України за 2010 – 2013 рр.

Показник	Рік			
	2010	2011	2012	2013
Кількість травмованих, осіб	275	294	661	455
у т. ч. смертельно травмованих, осіб	42	48	93	46
у % до загальної кількості травмованих	2,2	2,5	5,0	4,0
Місце серед найтравмонезбезпечніших галузей	5	3	3	3

Джерело: складено автором за даними [1].

За даними досліджень [11] найбільша кількість випадків зі смертельним травмуванням за видом економічної діяльності (код КВЕД 45) припадає на працівників таких груп професій, як будівельник-покрівельник будівель та споруд (код професії – 712) – 24,7%, механік і монтажник електричного устаткування (код професії – 724) – 17,8%, бетоняр – 10,8%, зварник (код професії – 721) – 10,5%, робітник найпростіших професій у будівництві (різноробочий) (код професії – 93) – 10,2%.

Така ситуація потребує значної уваги з боку служби управління персоналом будівельних підприємств у системі охорони праці.

У сучасних умовах ринкових відносин в Україні роботодавці повністю несуть відповідальність за створення безпечних і здорових умов праці, попередження випадків травматизму та профзахворювань. Однак останніми роками спостерігається загострення проблем сфері умов та безпеки праці

Такі умови роботи потребують збільшення рівня відповідальності за неввірно прийняті організаційно-технічні рішення.

Через особливості роботи на будівельному майданчику умови праці на робочих місцях дуже часто змінюються, відповідно змінюються і професійні ризики, які необхідно постійно відстежувати.

У ході дослідження специфічних рис будівельної галузі автором було з'ясувано, як само ці специфічні риси можуть впливати на систему HR-менеджменту і ступінь цього впливу. Ступінь впливу оцінювався як високій, середній або низький. На авторську думку, специфічні риси будівельної галузі можуть різною мірою зачіпати інтереси лінійного та управлінського персоналу.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного автором аналізу свідчать, що з точки зору лінійного персоналу специфічними рисами, що суттєво впливатимуть на систему HR-менеджменту, є різноманітність виконуваних видів будівельних робіт, залежність значної частини робіт від погодних умов, наявність значних, об'єктивно обумовлених перерв у завантаженості спеціалізованих будівельних організацій або окремих спеціалізованих бригад у складі будівельних організацій, висока мобільність лінійного персоналу. З точки зору управлінського персоналу кількість значущих специфічних рис, що суттєво впливатимуть на систему HR-менеджменту, значно більша, що є цілком природно, оскільки HR-менеджмент і є однією з функцій управлінського персоналу. Так, з точки зору управлінського персоналу найбільш суттєвий вплив на систему HR-менеджменту здійснюють унікальність переважної більшості об'єктів будівництва, значна тривалість будівництва, тривалий життєвий цикл продукції будівництва, багатостадійність реалізації будівельних проектів, велика кількість учасників і складний процес організації документообігу, територіальна роз'єднаність адміністрації будівельного підприємства та виробництва, дефіцит кваліфікованих кадрів, необхідність постійного вдосконалення технології будівельних робіт, ключова роль лінійного персоналу у відборі та управлінні персоналом на будівельних майданчиках.

Оскільки система HR-менеджменту повинна враховувати інтереси всіх рівнів персоналу, доречно серед специфічних рис будівельної галузі як пріоритетні при розробці системи HR-менеджменту виділити саме ті, які вважають найсуттєвішими і лінійний, і управлінський персонал.

Узагальнений аналіз дозволяє зробити висновок, що при розробці системи HR-менеджменту доречно враховувати такі специфічні риси будівельної галузі:

- ✦ унікальність переважної більшості об'єктів будівництва;
- ✦ значна тривалість будівництва;
- ✦ наявність значних, об'єктивно обумовлених перерв у завантаженості спеціалізованих будівельних організацій або окремих спеціалізованих бригад у складі будівельних організацій;
- ✦ багатостадійність реалізації будівельних проектів;
- ✦ велика кількість учасників і складний процес організації документообігу;
- ✦ територіальна роз'єднаність адміністрації будівельного підприємства та виробництва;
- ✦ висока мобільність лінійного персоналу;
- ✦ ключова роль лінійного персоналу в відборі та управлінні персоналом на будівельних майданчиках.

Відібрані у процесі ранжування і аналізу специфічні риси будівельної галузі доречно враховувати при розробці сценарного підходу в системі HR-менеджменту компанії будівельної галузі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз страхових нещасних випадків на виробництві та профзахворювань за 2013 рік / Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві професійних захворювань України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua/view/4126>

2. Барановская Н. И. Повышение конкурентоспособности строительной организации на основе развития ее кадрового потенциала: понятие конкуренции и конкурентоспособности строительной организации, кадровый потенциал: понятие, показатели оценки, направления развития, методика планирования / Н. И. Барановская. – Кызыл : ТувГУ, 2011. – 127 с.

3. Булат Р. Е. Теория и практика формирования готовности работников строительных организаций к профессиональной деятельности: поиск, привлечение, оценка, подбор, наем, адаптация, обучение, аттестация, увольнение персонала, документирование кадровой работы / Р. Е. Булат, М. А. Мосин. – С-Пб. : Стройиздат, 2008. – 212 с.

4. Карібова І. Ш. Підвищення кваліфікації будівельників як один з головних важелів зростання продуктивності праці і якості будівельної продукції / І. Ш. Карібова // Регіональні проблеми перетворення економіки. – 2011. – № 2. – С. 293 – 299.

5. Карлова О. А. Особливості та потенційні можливості розвитку житлового будівництва в регіонах України / О. А. Карлова // Економіка будівництва і міського господарства. – 2013. – Т. 9. – № 4. – С. 329 – 334.

6. Коцалап С. О. Особливості управління персоналом на будівельних підприємствах України / С. О. Коцалап, Г. М. Коваленко, А. В. Беляева // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2013. – № 9. – С. 69 – 74.

7. Левчинський Д. Л. Особливості державного регулювання інвестиційно-будівельної діяльності / Д. Л. Левчинський // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 7-8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2010/7-8/201053zmist.html>

8. Низомов С. Ф. Влияние отраслевой специфики строительных предприятий на организацию управленческого учета / С. Ф. Низомов // Аудит и финансовый анализ. – 2010. – № 1. – С. 307 – 313.

9. Симонова М. В. Управление персоналом в организациях строительного комплекса / М. В. Симонова. – Самара : Самарский гос. архитектурно-строит. ун-т, 2010. – 198 с.

10. Стан виробничого травматизму в 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ndiop.kiev.ua/index.php?newsid=64>

11. Таїрова Т. М. Методологічні засади моніторингу виробничого травматизму : монографія / Т. М. Таїрова. – К.: Основа, 2014. – 201 с.

12. Феклистов И. И. Кадровое ресурсное обеспечение инновационного развития строительных организаций / И. И. Феклистов // Экономическое возрождение России. – 2011. – Т. 28. – № 2. – С. 104 – 111.

REFERENCES

“Analiz strakhovykh neshchasnykh vyypadkiv na vyrobnytsyvi ta profzakhvorivuvan za 2013 rik” [Analysis of insurance accidents at work and occupational diseases by 2013]. Fond sotsialnoho strakhuvannia vid neshchasnykh vyypadkiv na vyrobnytsyviti profesyinykh zakhvorivuvan Ukrainy. <http://www.social.org.ua/view/4126>

Baranovskaia, N. I. *Povyshenie konkurentosposobnosti stroitel'noy organizatsii na osnove razvitiia ee kadrovogo potentsiala: poniatie konkurentsii i konkurentosposobnosti stroitel'noy organizatsii, kadrovyy potentsial: poniatie, pokazateli otsenki, napravleniia razvitiia, metodika planirovaniia* [Improving the competitiveness of the construction company on the basis of the development of its human resource capacity, the concept of competition and competitiveness of construction organization, human capacity: concept, performance evaluation, development trends, planning methodology]. Kyzyl: TuvGU, 2011.

Bulat, R. E., and Mosin, M. A. *Teoriia i praktika formirovaniia gotovnosti rabotnikov stroitel'nykh organizatsiy k professional'noy deiatel'nosti: poisk, privlechenie, otsenka, podbor, naem, adaptatsiia, obuchenie, attestatsiia, uvolnenie personala, dokumentirovanie kadrovoy raboty* [Theory and practice of formation of readiness of employees of construction companies to professional activities: search, recruiting, evaluation, selection, recruitment, adaptation,

training, certification, dismissal of personnel, documentation of personnel work]. St. Petersburg: Stroyizdat, 2008.

Feklistov, I. I. “Kadrovoe resursnoe obespechenie innovatsionnogo razvitiia stroitel'nykh organizatsiy” [Staffing resource support of innovative development of construction companies]. *Ekonomicheskoe vozrozhdenie Rossii*, vol. 28, no. 2 (2011): 104-111.

Karlova, O. A. “Osoblyvosti ta potentsiini mozhlyvosti rozvytku zhytlovoho budivnytstva v rehionakh Ukrainy” [Features and potential for housing development in the regions of Ukraine]. *Ekonomika budivnytstva i miskoho hospodarstva*, vol. 9, no. 4 (2013): 329-334.

Kotsalap, S. O., Kovalenko, H. M., and Beliaeva, A. V. “Osoblyvosti upravlinnia personalom na budivnykh pidpriemstvakh Ukrainy” [Features of human resource management in construction enterprises of Ukraine]. *Enerhosberezhnye. Enerhetyka. Enerhoaudyt*, no. 9 (2013): 69-74.

Karibova, I. Sh. “Pidvyschennia kvalifikatsii budivnykyv iak odyn z holovnykh vazhlyv zrostannia produktyvnosti pratsi i iakosti budivelnoi produktsii” [Education builders as one of the main levers of productivity growth and quality construction products]. *Rehionalni problemy peretvorennia ekonomiky*, no. 2 (2011): 293-299.

Levchynskiy, D. L. “Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuvaniia investytsiino-budivelnoi diialnosti” [Features of state regulation of investment and construction activities]. <http://soskin.info/ea/2010/7-8/201053zmist.html>

Nizomov, S. F. “Vliianie otraslevoy spetsifiki stroitel'nykh predpriiaty na organizatsiiu upravlencheskogo ucheta” [Effect of industry-specific construction companies on the organization of management accounting]. *Audit i finansovyy analiz*, no. 1 (2010): 307-313.

“Stan vyrobnychoho travmatyzmu v 2012 rotsi” [State occupational injuries in 2012]. <http://ndiop.kiev.ua/index.php?newsid=64>

Simonova, M. V. *Upravlenie personalom v organizatsiakh stroitel'nogo kompleksa* [Personnel management in organizations building complex]. Samara: SGASU, 2010.

Tairova, T. M. *Metodolohichni zasady monitoryn'hu vyrobnychoho travmatyzmu* [Methodological bases for monitoring occupational injuries]. Kyiv: Osнова, 2014.

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ДЛЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

© 2014 САЛЬНИКОВА Т. В.

УДК 332.82

Сальникова Т. В. Розвиток державно-приватного партнерства для фінансового забезпечення житлового будівництва в Україні

У статті окреслено теоретичні аспекти реалізації державно-приватного партнерства (ДПП) у сфері житлового будівництва. Досліджено поняття державно-приватного партнерства та його тлумачення в роботах науковців, законодавчу основу використання в Україні, базову класифікацію ДПП. Встановлено, що розвиток державно-приватного партнерства є необхідним механізмом забезпечення сфери житлового будівництва достатніми обсягами фінансових ресурсів. Доведено необхідність впровадження ДПП як механізму підтримки житлового будівництва в Україні з огляду на сучасний стан економіки країни та недостатність бюджетних коштів для фінансового забезпечення цієї галузі в повному обсязі. Розглянуто зарубіжний досвід розвитку ДПП та його ефективність. Виокремлено основні ризики, що постають на шляху розвитку ДПП в Україні як для приватного, так і для державного секторів та основні методи їх мінімізації. Окреслено місце державних і приватних партнерів у відносинах державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, фінансування, ризики, будівництво, реконструкція.

Бібл.: 10.

Сальникова Тетяна Валеріївна – аспірантка, кафедра фінансів, Дніпропетровська державна фінансова академія (вул. Аржанова, 12, Дніпропетровськ, 49083, Україна)

E-mail: tianasalnikova@gmail.com

УДК 332.82

UDC 332.82

Сальникова Т. В. Развитие государственно-частного партнерства для финансового обеспечения жилищного строительства в Украине

Salnikova T. V. Development of the Public-Private Partnership to Finance the Housing Construction in Ukraine

В статье выделены теоретические аспекты реализации государственно-частного партнерства (ГЧП) в сфере жилищного строительства. Изучено понятие государственно-частного партнерства и его трактовка в работах ученых, законодательная основа применения в Украине, базовая классификация ГЧП. Установлено, что развитие государственно-частного партнерства является необходимым механизмом обеспечения сферы жилищного строительства достаточными объемами финансовых ресурсов. Подтверждена необходимость внедрения ГЧП как механизма поддержки жилищного строительства в Украине исходя из современного состояния экономики страны и недостаточности бюджетных средств финансового обеспечения этой отрасли в полном объеме. Рассмотрен зарубежный опыт развития ГЧП и его эффективность. Выделены основные риски, возникающие в процессе развития ГЧП в Украине как для частного, так и для государственного секторов и основные методы их минимизации. Выделена роль государства и частных партнеров в отношениях государственно-частного партнерства.

In the article the theoretical aspects of the implementing of the public-private partnership (PPP) in the field of housing are highlighted. The concept of the public-private partnership and its interpretation in the works of scholars, legislative framework of its practice in Ukraine, as well as the basic classification of PPP were studied. It was revealed that development of the public-private partnership is a mechanism to ensure the housing with the sufficient volumes of financial resources. The need for the implementation of PPP as a mechanism for supporting the housing construction in Ukraine on the basis of the current state of the economy in the country and considering the inadequacy of the budget of this industry branch in its entirety were confirmed. The foreign experience of PPP development and its efficiency were reviewed. The main risks of the development of PPP in Ukraine in both the private and the public sectors and the basic methods of minimization were highlighted. The role of the State and the private partners in the relationships of the public-private partnership was highlighted as well.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, финансирование, риски, строительство, реконструкция.

Key words: public-private partnership, financing, risks, construction, reconstruction.

Библ.: 10.

Bibl.: 10.

Сальникова Татьяна Валериевна – аспирантка, кафедра фінансів, Дніпропетровська державна фінансова академія (вул. Аржанова, 12, Дніпропетровськ, 49083, Україна)

Salnikova Tatiana V. – Postgraduate Student, Department of Finance, Dnipropetrovsk State Finance Academy (vul. Arzhanova, 12, Dnipropetrovsk, 49083, Ukraine)

E-mail: tianasalnikova@gmail.com

E-mail: tianasalnikova@gmail.com

За умов кризового стану економіки необхідною умовою для покращення стану сектора житлового будівництва є комбінування зусиль держави, підприємців і населення. Особливістю поживлення житлового будівництва є його залежність від ступеня державної участі у фінансовому забезпеченні розвитку сектора, особливо в періоди економічних спадів. Через значні фінансові потреби, складну дозвільну систему при будівництві, дорогі матеріали, низький рівень доходів населення та помірну участь приватного сектора у фінансуванні будівництва житла питання налагодження партнерства у фінансуванні житлового будівництва є актуальним для України.

Питання поєднання зусиль держави та приватного сектора з метою покращення фінансового забезпечення житлового будівництва досліджувалося в працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. А. Асаул у своїх працях приділяє увагу питанням участі населення, держави та зацікавлених сторін у фінансуванні житлового будівництва та реконструкції вже існуючого житлового фонду [2]. Вивченню наслідків державно-приватного партнерства, а зокрема ризиків, присвячено роботи І. А. Брайловського [3]. О. В. Тофанюк та І. Г. Чалий досліджували роль та активність державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку регіо-

нів, розглядали шляхи активізації механізмів державно-приватного партнерства на регіональному рівні [10]. В роботі Л. В. Пельтек державно-приватне партнерство розглядається як засіб розвитку промисловості регіонів [7]. О. С. Вавричук досліджувала державно-приватне партнерство як механізм фінансування житлово-комунального господарства [4]. І. В. Маркова досліджувала становлення та розвиток державно-приватного партнерства та пов'язані ризики в залізничній галузі [6].

У більшості досліджень у сфері житлового будівництва увага зосереджується або на приватному фінансуванні через фонди, цінні папери, інвестиції, або на державному фінансуванні в межах програм розвитку, на виділенні коштів з бюджетів, наданні субсидій, пільг тощо. Водночас найбільшого ефекту можна досягти при поєднанні цих двох підходів, які за належних умов забезпечать стабільне надходження коштів для фінансування житлового будівництва. За таких умов можливо буде підвищити інвестиційну привабливість будівельного сектора, зміцнити його стабільність, зокрема за рахунок розширеного використання інноваційних методів як у процесі будівництва, так і у процесі фінансування. Крім того, у працях науковців саме реалізації партнерської взаємодії держави та бізнесу у житловому будівництві та його ефективності приділено достатньо уваги.

Метою роботи є визначення теоретичних засад розвитку державно-приватного партнерства як механізму фінансового забезпечення житлового будівництва та можливостей практичного використання зарубіжного досвіду з цього питання з урахуванням ризиків, притаманних Україні.

Практика державно-приватного партнерства стає все більш поширеною як у світі, так і в Україні. Проте вона досі це стосувалася транспорту, будівництва автодоріг, залізничного сектора, промислового будівництва та інших галузей державного значення. Вважаємо, що доцільно перенести таку практику і на житлове будівництво.

Останнім часом у секторі житлового будівництва повільно, але почались позитивні зрушення, дещо збільшились обсяги будівництва, почали зростати обсяги інвестицій та державного фінансування. З метою подальшого покращення стану фінансування житлового будівництва необхідним є поглиблення координації фінансового забезпечення та підтримки будівельної галузі державою та приватним сектором. Основи такої взаємодії закріплені законодавчо, зокрема в Законі України «Про державно-приватне партнерство» (далі – Закон) [7]. Окрім організаційно-правових засад партнерства, його ознак тощо, Закон визначає сфери застосування державно-приватного партнерства (ДПП). Зі сфер будівництва Закон зазначає лише будівництво доріг, злітних смуг, мостів, портів тощо, а з пов'язаного з житловим будівництвом – лише управління нерухомістю. Звісно, у п. 2 ст. 4 Закону зазначено, що ДПП може здійснюватись і в інших сферах, проте вони чітко не визначені. Водночас для достатнього забезпечення житлового будівництва за сучасних складних соціально-економічних умов участь приватного сектора так само важлива, як і участь держави.

Функції ДПП визначаються законодавчо та на основі договорів між державою та приватними партнерами. Для зазначених у Законі сфер застосування ДПП передбачено виконання таких функцій: проектування, фінансування, будівництво, реконструкція та модернізація, експлуатація, пошук, обслуговування та інших функцій, передбачених договором [7].

Для початку визначимось із розумінням державно-приватного партнерства. Під «державним» розуміється державна або місцева влада, громадські організації тощо. Приватними партнерами можуть виступати юридичні особи, крім державних та комунальних підприємств, і фізичні особи-підприємці, що передбачено Законом.

Незважаючи на те, що існує багато варіантів партнерства: приватно-державне, державно-приватне, муніципально-приватне, приватно-суспільне партнерство, приватно-державна кооперація, публічно-приватне партнерство, суспільно-приватне партнерство, – усі вони описують одне явище, коли разом із державними органами влади партнерами виступають органи місцевого самоврядування [7].

О. В. Тофанюк та І. Г. Чалий визначають, що ДПП – «система відносин між державою і приватними партнерами, при реалізації яких ресурси обох партнерів поєднуються з відповідним розподілом ризиків, відповідальності та винагород між ними, для взаємовигідного співробітництва на довгостроковій основі у створенні нових і модернізації діючих об'єктів, що мають потребу в залученні інвестицій, і користування такими об'єктами» [10].

Об'єктом ДПП може бути той об'єкт, що перебуває у державній або комунальній власності та щодо якого не прийнято рішення про приватизацію. Тобто, для розвитку будівництва та реконструкції житла форма ДПП, визначена законодавством, може використовуватись з певними обмеженнями.

Практика свідчить, що механізм ДПП набуває все більшого поширення. Він передбачає залучення коштів приватного інвестора з частковою передачею йому прав на управління об'єктом інвестицій. На нашу думку, механізм ДПП більшою мірою має використовуватись з метою залучення інвестиційних коштів для фінансування проектів розвитку ряду соціально значущих галузей, зокрема житлово-комунального господарства, транспорту, охорони здоров'я. Така співпраця дає змогу мінімізувати залучення бюджетних коштів, що є важливим в умовах бюджетного дефіциту.

Фінансові зусилля держави та приватного сектора необхідно поєднувати, враховуючи особливості будівельного сектора, зокрема високий рівень витрат, високі ризики тощо. Також відіграють важливу роль такі особливості галузі, як сезонність, надмірна залежність від кредитних джерел, в основному за рахунок яких вона і працює. Крім того, значних витрат потребує використання інновацій в процесі будівництва та реконструкції.

ДПП є особливо актуальним за умов, коли держава не має ресурсів для фінансування пріоритетних напрямів у повному обсязі, а замість цього передає функції фінансування будівництва приватному сектору.

Завдяки прийняттю з 2009 р. законодавчим актам державою зроблено початкові кроки до «створення нового, багаторівневого механізму фінансування житлово-комунального господарства, що передбачає залучення не тільки коштів державного та місцевих бюджетів, але і коштів населення, юридичних осіб різних форм власності та господарювання. При ДПП держава пропонує бізнес-структурам взяти участь у реалізації соціально значущих проектів» [4].

Дослідження із впровадження ДПП у залізничному транспорті, проведені І. В. Марковою, свідчать про те, що держава віддає більшість своїх повноважень приватним партнерам у разі прибутковості сектора, а у разі збитковості ключова роль та «не менш ніж 51 % прав та зобов'язань належатимуть державі. Держава буде здійснювати контроль, регулювання дотримання суспільних інтересів, буде власником» [6]. Таким чином, за рахунок приватних партнерів можливо фінансувати виключно рентабельні проекти з отриманням дивідендів. Приватні партнери – підприємства – надають власні фінансові та інші ресурси з метою отримання прибутку.

Держава та приватні інвестори спільними зусиллями забезпечують роботи з модернізації об'єктів ЖКГ, відновлення житлового фонду тощо. При цьому між учасниками розподіляються ризики, витрати та прибутки, пов'язані з реалізацією проектів, що передбачено законом України про ДПП. «Зарубіжні експерти стверджують, що на початку впровадження ДПП держава може брати більшу частину ризиків на себе» [4], щоб збільшити впевненість приватних партнерів, але це лише на самому початку. Великим недоліком ДПП є тривалий термін реалізації таких інвестиційних проектів, бюрократизація механізму та ризик зменшення державної підтримки.

Виділяють такі форми ДПП: контракти між органами місцевого самоврядування та приватним партнером на здійснення суспільно необхідної діяльності; оренда з викупом державного чи муніципального майна; концесія з наданням державою на період до 50 років права виконувати обумовлені договором функції та забезпечувати ефективне функціонування об'єкта концесії, що передбачає повернення предмета договору державному партнеру із закріпленням права власності на вироблену продукцію за приватним партнером; угоди про розподіл продукції між державним і приватним партнерами; договори про спільну діяльність, за якими держава бере постійну участь у діяльності спільного підприємства залежно від частки в уставному капіталі [10]. Більш лаконічною є класифікація форм ДПП, представлена в [5]: контракти на послуги (короткотермінові), контракти на управління, лізингові угоди (5 – 15 років), змішані типи контрактів, концесії (довготермінові).

Для забезпечення житлового будівництва можуть використовуватись проекти ДПП як сфери послуг, так і сфери інфраструктури. Наприклад, для модернізації та будівництва об'єктів нерухомості, до яких належить міський житловий фонд, розробляються проекти за інфраструктурними напрямками. Проекти у сфері послуг включають підтримку малозабезпечених верств населення, надання їм фінансової підтримки через створені

фонди. До них можуть відноситись програми зі сприяння будівництву доступного та молодіжного житла, надання пільгових кредитів для придбання житла населенням з низьким рівнем доходів тощо.

Якщо звернутись до зарубіжного досвіду використання ДПП, то у сфері житлового будівництва спостерігається найбільша активність на проектних стадіях і стадіях дискусій. При цьому частина проектів, що вже реалізуються або майже завершені, є незначною. Більшість запущених проектів – у Великобританії, Ірландії. Найбільша частка діючих проектів ДПП спостерігається у сферах будівництва автодоріг, охорони здоров'я, енергетичній сфері, нерухомості та будівництві каналізаційних мереж. У Німеччині, Франції, Великобританії, Японії та Канаді в загальній кількості інвестиційних проектів ДПП на соціальне житло припадає 2,4% (15 проектів), на пов'язане з ним комунальне господарство – 1 проект (0,16%) [10].

Світовий досвід свідчить, що залучення приватних партнерів до реалізації державних проектів сприяє підвищенню ефективності управління, гнучкості у прийнятті рішень, впровадженню прогресивних методів роботи, використанню новітніх технологій тощо [6]. У разі, коли основні функції держави по забезпеченню житлового будівництва передаються приватному сектору, підконтрольному державі, бюджетні програми можуть бути сконцентровані на задоволенні потреб незахищених верств населення, реалізації соціальних програм, включаючи адресні, тощо. При цьому, починаючи з 2008 р., залучаючи до реалізації проектів приватних партнерів, держава стала і сама брати більш активну участь в їх реалізації як інвестор [1].

І хоча у сфері житлового будівництва ДПП ще не таке потужне, але перспективи великі й потребують розвитку. Наприклад, з огляду на досвід Росії, з розвитком законодавства щодо ДПП ця форма партнерства поступово набуває свого поширення. Тепер приватні інвестори та міська влада можуть брати більш активну участь у житловому будівництві та його забезпеченні. Зокрема, через надання інвестору земельних ділянок, рухомого майна у процесі реалізації програм ДПП у таких сферах, як комунальне господарство, інженерні комунікації, електропостачання тощо. Завдяки цьому можливо зменшити витрати на будівництво, зробити дозвільну систему сприятливою для нових соціально значущих проектів будівництва, налагодити кооперацію забудовника з усіма учасниками процесу будівництва та забезпечення життєздатності нового житлового об'єкту.

На нашу думку, використання механізму ДПП буде доречним для реалізації програм з реконструкції житла та мікрорайонів. Використання цього механізму дасть можливість значно скоротити витрати на розширення житлового фонду, оскільки реконструкція є дешевшою за зведення нового житла, і одночасно сформує додаткову доступну житлову площу. Залучення приватних партнерів дозволить активізувати процеси реконструкції.

Ще однією перевагою ДПП є те, що при залученні держави до реалізації проектів немає сильної орієнтації на результат, а у приватного сектора отримання прибутку,

досягнення кінцевої мети стоїть на першому місці. Тобто саме підвищення ефективності проекту і є тією метою, для якої поєднуються зусилля держави та приватного сектора. При застосуванні механізму ДПП, як доводить М. Ю. Авксентьев, «спостерігається перевищення фактичних витрат над плановими в середньому на 3,6%, а при традиційних методах реалізації проектів перевищення складає 12,4%. До того ж, тривалість реалізації проектів значно скорочується за використання ДПП: за традиційних методів тривалість періоду збільшувалась на 30,7% від запланованого, а при ДПП – на 7,1%» [1].

У рамках партнерства створюються спеціальні економічні зони, формуються інвестиційні фонди, здійснюється цільова та адресна підтримка пріоритетних напрямів розвитку регіонів [10]. Можна було б використати подібний досвід для поглиблення ДПП в Україні саме в житловому будівництві, адже при правильному використанні цей метод забезпечить переваги як для будівельного сектора, для розвитку регіонів, для інвесторів, так і для економіки в цілому. Хоча для ефективного використання такої моделі необхідно глибше вивчити механізми організації ДПП, напрацювати практичний досвід тощо.

Для порівняння: та форма державно-приватного партнерства, яка зараз існує в житловому будівництві, є вже більш диверсифікованою, ніж раніше. Це проявляється в широкому залученні кредитних ресурсів, коштів населення, підприємств, різноманітних фондів тощо. Проте основна роль все ще повинна належати державному сектору для забезпечення більшої стабільності. Комбінації участі держави та приватного сектора відбуваються в рамках державних програм розвитку житлового будівництва, і фактичні показники виконання програм не перевищують планових.

Аналіз джерел фінансування програми розвитку житлового будівництва на період до 2017 р. свідчить, що основним джерелом є кошти, отримані з різних джерел, крім державного та місцевих бюджетів, у тому числі кошти, залучені під державні гарантії. З державного бюджету на 2013 – 2014 рр. планується виділяти 7,79% загальної суми, з місцевих бюджетів – 6,54%, а кошти з інших джерел повинні будуть скласти 85,67% [8].

Показники за програмами пільгового кредитування та компенсації відсоткових ставок протягом останніх років мають схожу тенденцію – бюджетні кошти (близько 12%) за обсягами залучення відстають від коштів комерційних банків (близько 80%) і власних коштів населення.

У 2013 р. з Державного бюджету України на реалізацію програм виділено 1046,85 млн грн, а планові видатки на 2014 р. – 1040,75 млн грн, що складає 8,96% від загальної суми видатків на відповідний рік. З місцевих бюджетів на реалізацію програм із забезпечення населення житлом планується виділяти 907 і 844,2 млн грн відповідно (це становить 7,76% і 5,59% від річної суми фінансування), а за рахунок коштів інших джерел покривається 83,28% і 87,52% загального обсягу фінансування відповідно у 2013 та 2014 рр. (9735,08 млн грн і 13213,51 млн грн). Усе це свідчить про необхідність налагоджен-

ня системи ДПП у сфері фінансування житлового будівництва та сприяння забезпечення населення житлом.

Для сектора житлового будівництва можна використовувати такі форми ДПП, як діяльність в особливих економічних зонах із залученням інвестицій на пільгових умовах, концесія з передачею об'єкта державної власності для будівництва, модернізації, реконструкції, експлуатації тощо комерційній організації на основі умов договору. На нашу думку, саме такі форми ДПП доцільно використовувати у вітчизняному житловому будівництві. Залишається наріжним каменем мотивація приватних інвесторів вкладати кошти в житлове будівництво за високих ризиків. Адже приватний інвестор зацікавлений передусім у власній вигоді, а не в соціальному ефекті від своєї діяльності.

Як вважають окремі дослідники, мотивуючими факторами участі приватних інвесторів у ДПП є надання прямої державної підтримки, довгострокове розміщення інвестицій під державні гарантії, широкий вибір проектів для реалізації [10]. На нашу думку, важливим є системний підхід у цьому питанні, поєднання різних форм і методів мотивації. Мотивація для держави в цьому плані є доволі широкою – це вирішення проблем розвитку інфраструктури, ефективніше використання бюджетних коштів, зниження бюджетних витрат, розширення та покращення рівня життя населення у аспекті покращення житлових умов. На противагу приватному інвестору мотиви держави відомі – це ефективне витрачання бюджетних коштів і збільшення доходів бюджету, розширення доступного житла тощо.

Активізація механізмів ДПП потребує вдосконалення правових та організаційно-економічних засад забезпечення діяльності учасників, децентралізації повноважень та бюджетних ресурсів, залучення приватних партнерів на конкурсній основі, посилення захисту прав учасників ДПП, надання можливості подовження термінів концесії, залучення органів виконавчої влади [9]. Необхідним також є формування єдиного органу, відповідального за організацію та розвиток ДПП в Україні, перегляд та оновлення нормативно-правових актів, що регулюють ДПП та забезпечення їх узгодженості.

Важливим фактором реалізації ДПП є ідентифікація, мінімізація чи нейтралізація ризиків. Вважається, що до основних ризиків схильні приватні партнери. У цілому, порядок розподілу ризиків між партнерами закріплено в Методиці виявлення ризиків, пов'язаних з ДПП, їх оцінки та визначення форми управління. Залежно від категорії ризику може обиратись той партнер, який краще зможе ним управляти. До портфеля державного партнера належать такі ризики, як політичні та форс-мажорні обставини. Приватний партнер управляє технічними, будівельними, операційними ризиками та ризиками у сфері довілля. Між приватним і державним партнерами розподіляється управління ризиком дефолту, фінансовими ризиками, ризиками доходності [5].

Протидіяти ризикам можна різними способами – уникати їх, переводити або зменшувати їх вплив. Уникнути можна соціально-політичних і корпоративних ризиків. Операційно-технологічних і комерційних ризиків уник-

нути повністю неможливо, але можливо їх зменшити або перевести на партнера, який зможе їм протидіяти [1].

Засобами зниження ризиків з боку державного сектора є: «здійснення досліджень до оголошення тендерів; аналіз кращих практик проведення та оцінки тендера; скорочення можливостей для ненавмисного прийняття на себе ризиків; розробка плану дій у випадку непередбаченого припинення надання послуг за проектом; структурування платежів для мінімізації фінансових втрат; страхування проекту; аналіз практик моніторингу, контролю та управління; визнання того, що співвідношення ціни та якості – це не «низька вартість» [3].

Найбільш поширеним способом уникнення ризиків для приватних сторін є передавання їх іншим особам, які зможуть протистояти йому за менших витрат. Таким чином, часто утворюється «ланцюг носіїв ризику», який може включати будівельних субпідрядників з ризиком завершення будівництва, постачальників з ризиками якості матеріалів тощо.

Для подолання ринкових ризиків залучаються фінансисти, для уникнення ризиків законодавчої та урядової політики, проектних ризиків, ризиків власника тощо використовується страхування. Фінансові ризики згладжуються використанням фінансових інструментів. Для самострахування приватна сторона може користуватись диверсифікацією портфелів проектів, що забезпечує середній накопичувальний ефект для власника і компенсує втрати по кількох проектах» [3]. Проте, основним правилом зниження впливу ризиків ДПП є їх можливе уникнення та недопущення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, використання механізму ДПП є перспективним механізмом розвитку фінансового забезпечення житлового будівництва та реконструкції житлового фонду в Україні наряду з іншими механізмами. Саме залучення інвестицій приватних партнерів, їх прагнення забезпечити власний прибуток через ефективну реалізацію проектів може сприяти розвитку житлового будівництва та забезпеченню населення доступним якісним житлом.

Світовий досвід і досвід використання ДПП в інших галузях підтверджує його ефективність. ДПП дає можливість направити збережені кошти бюджету на соціальне будівництво та додати в реалізацію будівельних проектів більшої націленості на якісний результат, притаманної приватному сектору. Звісно, для розвитку ДПП необхідним є подальше вдосконалення законодавства, запобігання ризикам, контроль за прозорістю партнерських відносин, що є перспективою подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьев М. Ю. Державно-приватне партнерство як сучасний механізм залучення інвестицій в інфраструктурні галузі України : автореферат. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / М. Ю. Авксентьев – К. : НДЕІ Міністерства економіки України, 2010. – 22 с.

2. Асаул А. Н. Економіка нерухомості : підручник для екон. спец. вищих навч. закладів / А. М. Асаул, І. А. Брижань, В. Я. Чевганова. – К. : Лібра, 2004. – 303 с.

3. Браїловський І. А. Засоби зниження наслідків ризиків державно-приватного партнерства / І. А. Браїловський // Економіка та держава. – 2013. – № 9. – С. 26 – 28.

4. Вавирчук О. С. Державно-приватне партнерство як механізм фінансування житлово-комунального господарства / О. С. Вавирчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/30151/1/27.pdf>

5. Доценко-Білоус Н. Державно-приватне партнерство в Україні: стратегії фінансування державних/муниципальних проектів : матеріали семінару / Н. Доценко-Білоус. – 76 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eef.org.ua/img_collection/file/Materials%20PPP%20Training%20Dotsenko%20Bilous.doc

6. Маркова І. В. Ризики та проблеми державно-приватного партнерства на залізничному транспорті / І. В. Маркова // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2471>

7. Пельтек Л. В. Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми : монографія / Л. В. Пельтек. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 268 с.

8. Пріоритетні напрями реалізації економічної політики: програма КМУ від 27.02.13р. № 187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246247059&cat_id=244203594

9. Про державно-приватне партнерство: Закон України № 2404-VI від 02.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

10. Тофанюк О. В. Застосування механізмів державно-приватного партнерства у бюджетному регулюванні регіонального розвитку / О. В. Тофанюк, І. Г. Чалий // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2011. – № 4 (16). – С. 41 – 53.

Науковий керівник – Лисяк Л. В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Дніпропетровської державної фінансової академії

REFERENCES

Avksientiev, M. Yu. "Derzhavno-pryvatne partnerstvo iak suchasnyi mekhanizm zaluchennia investytsii v infrastrukturu haluzi Ukrainy" [Public-private partnerships as a modern mechanism for attracting investment in infrastructure in Ukraine]. *Avtoref. ... dys. kand. ekon. nauk: 08.00.03*, 2010.

Asaul, A. M., Bryzhan, I. A., and Chevhanova, V. Ya. *Ekonomika nerukhomosti* [Economics of real estate]. Kyiv: Libra, 2004.

Braïlovskiy, I. A. "Zasoby znyzhennia naslidkiv ryzykiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva" [Means of reducing the consequences of the risks of public-private partnerships]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 9 (2013): 26-28.

Dotsenko-Bilous, N. "Derzhavno-pryvatne partnerstvo v Ukraini: stratehii finansuvannia derzhavnykh / munitsypalnykh projektiv" [Public-private partnership in Ukraine: Strategies for financing public / municipal projects]. http://eef.org.ua/img_collection/file/Materials%20PPP%20Training%20Dotsenko%20Bilous.doc

[Legal Act of Ukraine] (2013). http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246247059&cat_id=244203594

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

Markova, I. V. "Ryzyky ta problemy derzhavno-pryvatnoho partnerstva na zaliznychnomu transporti" [Risks and Challenges of PPP in railway transport]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2471>

Peltek, L. V. *Rozvytok rehionalnoi promyslovoi polityky derzhavy: teoriia, metodolohiia, mekhanizmy* [The development of regional industrial policy: theory, methodology and mechanisms]. Mykolaiv: ChDU im. Petra Mohyly, 2010.

Tofaniuk, O. V., and Chalyi, I. H. "Zastosuvannia mekhanizmu derzhavno-pryvatnoho partnerstva u biudzhethnomu rehuliuvani rehiionalnoho rozvytku" [Application of Public-Private Partnerships in the budget management of regional development]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, no. 4 (16) (2011): 41-53.

Vavrychuk, O. S. "Derzhavno-pryvatne partnerstvo iak mekhanizm finansuvannia zhytlovo-komunalnoho hospodarstva" [Public-private partnerships as a mechanism for financing of housing and communal services]. <http://eprints.kname.edu.ua/30151/1/27.pdf>

УДК 69.003.658.012.2

ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ У БУДІВНИЦТВІ

© 2014 КРИКУН К. В., ОЛІФЕРУК С. Л., РЯЗАНОВ А. С.

УДК 69.003.658.012.2

Крикун К. В., Оліферук С. Л., Рязанов А. С. Економічні фактори підвищення ефективності трудових ресурсів у будівництві

Мета статті полягає в дослідженні ефективності використання виробничих трудових ресурсів і напрямів її зростання. Було розглянуто якісні та кількісні фактори праці, проаналізовано фактори продуктивності праці та її підвищення. Виробничі трудові ресурси виступають у вигляді основних категорій працюючого персоналу, необхідного для здійснення повної виробничо-господарської діяльності підприємства. Представлено також приклади розрахунків чисельності робітників. У результаті аналізу, систематизації та узагальнення наукових праць учених було розглянуто групи та класифікація якісних і кількісних факторів праці. Результати дослідження дають можливість виконати наукові узагальнення про те, що саме збалансованість кількісних і якісних факторів праці є основою підвищення ефективності діяльності підприємства і забезпечення його конкурентоспроможності на ринку.

Ключові слова: трудові ресурси, кількісні та якісні фактори праці, продуктивність праці.

Рис.: 1. **Табл.:** 6. **Формул:** 1. **Бібл.:** 8.

Крикун Костянтин Васильович – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки будівництва, Київський національний університет будівництва і архітектури (пр. Повітрофлотський, 31, Київ, 03680, Україна)

E-mail: Valenkonst@ukr.net

Оліферук Сергій Леонідович – асистент, кафедра економіки будівництва, Київський національний університет будівництва і архітектури (пр. Повітрофлотський, 31, Київ, 03680, Україна)

E-mail: Sigurd8181@mail.ru

Рязанов Андрій Сергійович – аспірант, кафедра економіки будівництва, Київський національний університет будівництва і архітектури (пр. Повітрофлотський, 31, Київ, 03680, Україна)

УДК 69.003.658.012.2

Крикун К. В., Оліферук С. Л., Рязанов А. С. Экономические факторы повышения эффективности трудовых ресурсов в строительстве

Целью статьи является исследование эффективности использования производственных трудовых ресурсов и направлений ее роста. Были рассмотрены качественные и количественные факторы труда, проанализированы факторы производительности труда и ее повышение. Производственные трудовые ресурсы выступают в виде основных категорий работающего персонала, необходимого для осуществления полной производственно-хозяйственной деятельности предприятия. Представлены также примеры расчетов численности работающих. В результате анализа, систематизации и обобщения научных трудов ученых были рассмотрены группы и классификация качественных и количественных факторов труда. Результаты исследования позволяют выполнить научные обобщения о том, что именно сбалансированность количественных и качественных факторов труда является основой повышения эффективности деятельности предприятия и обеспечения его конкурентоспособности на рынке.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, количественные и качественные факторы труда, производительность труда.

Рис.: 1. **Табл.:** 6. **Формул:** 1. **Библ.:** 8.

Крикун Константин Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики строительства, Киевский национальный университет строительства и архитектуры (пр. Воздухофлотский, 31, Киев, 03680, Украина)

E-mail: Valenkonst@ukr.net

Оліферук Сергій Леонідович – асистент, кафедра економіки будівництва, Київський національний університет будівництва і архітектури (пр. Повітрофлотський, 31, Київ, 03680, Україна)

E-mail: Sigurd8181@mail.ru

Рязанов Андрей Сергеевич – аспирант, кафедра экономики строительства, Киевский национальный университет строительства и архитектуры (пр. Воздухофлотский, 31, Киев, 03680, Украина)

UDC 69.003.658.012.2

Krikun K.V., Oliferuk S. L., Ryazanov A. S. Economic Factors of the Increase of the Labor Force Efficiency in Construction

The aim of the article is to study the effectiveness of industrial labor force and direction of its growth. The quantitative and qualitative factors of labor were considered, factors of productivity and its increase were analyzed. Production workforce act as the main categories of operating personnel required for full production and economic activity. Also the examples of calculations of the number of employees were presented. As a result of analysis, systematization and generalization of scientific works of scientists the groups and classification of quantitative and qualitative factors of labor were examined. Results of the study allow to make a scientific statement that the balance of quantitative and qualitative factors of labor is the basis for improvement of the enterprise and ensure its competitiveness in the market.

Key words: labour force, quantitative and qualitative factors, labor productivity.

Pic.: 1. **Tabl.:** 6. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 8.

Krikun Konstantin V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Construction Economics, Kyiv National University of Construction and Architecture (pr. Povitroflotsky, 31, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: Valenkonst@ukr.net

Oliferuk Sergiy L. – Assistant, Department of Construction Economics, Kyiv National University of Construction and Architecture (pr. Povitroflotsky, 31, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: Sigurd8181@mail.ru

Ryazanov Andriy S. – Postgraduate Student, Department of Construction Economics, Kyiv National University of Construction and Architecture (pr. Povitroflotsky, 31, Kyiv, 03680, Ukraine)

Tofaniuk, O. V., and Chalyi, I. H. "Zastosuvannia mekhanizmu derzhavno-privatnoho partnerstva u biudzhethnomu rehuliuvani rehionalnoho rozvytku" [Application of Public-Private Partnerships in the budget management of regional development]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, no. 4 (16) (2011): 41-53.

Vavrychuk, O. S. "Derzhavno-privatne partnerstvo iak mekhanizm finansuvannia zhytlovo-komunalnoho hospodarstva" [Public-private partnerships as a mechanism for financing of housing and communal services]. <http://eprints.kname.edu.ua/30151/1/27.pdf>

УДК 69.003.658.012.2

ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ У БУДІВНИЦТВІ

© 2014 КРИКУН К. В., ОЛІФЕРУК С. Л., РЯЗАНОВ А. С.

УДК 69.003.658.012.2

Крикун К. В., Оліферук С. Л., Рязанов А. С. Економічні фактори підвищення ефективності трудових ресурсів у будівництві

Мета статті полягає в дослідженні ефективності використання виробничих трудових ресурсів і напрямів її зростання. Було розглянуто якісні та кількісні фактори праці, проаналізовано фактори продуктивності праці та її підвищення. Виробничі трудові ресурси виступають у вигляді основних категорій працюючого персоналу, необхідного для здійснення повної виробничо-господарської діяльності підприємства. Представлено також приклади розрахунків чисельності робітників. У результаті аналізу, систематизації та узагальнення наукових праць учених було розглянуто групи та класифікація якісних і кількісних факторів праці. Результати дослідження дають можливість виконати наукові узагальнення про те, що саме збалансованість кількісних і якісних факторів праці є основою підвищення ефективності діяльності підприємства і забезпечення його конкурентоспроможності на ринку.

Ключові слова: трудові ресурси, кількісні та якісні фактори праці, продуктивність праці.

Рис.: 1. **Табл.:** 6. **Формул:** 1. **Бібл.:** 8.

Крикун Костянтин Васильович – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки будівництва, Київський національний університет будівництва і архітектури (пр. Повітрофлотський, 31, Київ, 03680, Україна)

E-mail: Valenkonst@ukr.net

Оліферук Сергій Леонідович – асистент, кафедра економіки будівництва, Київський національний університет будівництва і архітектури (пр. Повітрофлотський, 31, Київ, 03680, Україна)

E-mail: Sigurd8181@mail.ru

Рязанов Андрій Сергійович – аспірант, кафедра економіки будівництва, Київський національний університет будівництва і архітектури (пр. Повітрофлотський, 31, Київ, 03680, Україна)

УДК 69.003.658.012.2

Крикун К. В., Оліферук С. Л., Рязанов А. С. Экономические факторы повышения эффективности трудовых ресурсов в строительстве

Целью статьи является исследование эффективности использования производственных трудовых ресурсов и направлений ее роста. Были рассмотрены качественные и количественные факторы труда, проанализированы факторы производительности труда и ее повышение. Производственные трудовые ресурсы выступают в виде основных категорий работающего персонала, необходимого для осуществления полной производственно-хозяйственной деятельности предприятия. Представлены также примеры расчетов численности работающих. В результате анализа, систематизации и обобщения научных трудов ученых были рассмотрены группы и классификация качественных и количественных факторов труда. Результаты исследования позволяют выполнить научные обобщения о том, что именно сбалансированность количественных и качественных факторов труда является основой повышения эффективности деятельности предприятия и обеспечения его конкурентоспособности на рынке.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, количественные и качественные факторы труда, производительность труда.

Рис.: 1. **Табл.:** 6. **Формул:** 1. **Библ.:** 8.

Крикун Константин Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики строительства, Киевский национальный университет строительства и архитектуры (пр. Воздухофлотский, 31, Киев, 03680, Украина)

E-mail: Valenkonst@ukr.net

Олиферук Сергей Леонидович – ассистент, кафедра экономики строительства, Киевский национальный университет строительства и архитектуры (пр. Воздухофлотский, 31, Киев, 03680, Украина)

E-mail: Sigurd8181@mail.ru

Рязанов Андрей Сергеевич – аспирант, кафедра экономики строительства, Киевский национальный университет строительства и архитектуры (пр. Воздухофлотский, 31, Киев, 03680, Украина)

UDC 69.003.658.012.2

Krikun K.V., Oliferuk S. L., Ryazanov A. S. Economic Factors of the Increase of the Labor Force Efficiency in Construction

The aim of the article is to study the effectiveness of industrial labor force and direction of its growth. The quantitative and qualitative factors of labor were considered, factors of productivity and its increase were analyzed. Production workforce act as the main categories of operating personnel required for full production and economic activity. Also the examples of calculations of the number of employees were presented. As a result of analysis, systematization and generalization of scientific works of scientists the groups and classification of quantitative and qualitative factors of labor were examined. Results of the study allow to make a scientific statement that the balance of quantitative and qualitative factors of labor is the basis for improvement of the enterprise and ensure its competitiveness in the market.

Key words: labour force, quantitative and qualitative factors, labor productivity.

Pic.: 1. **Tabl.:** 6. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 8.

Krikun Konstantin V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Construction Economics, Kyiv National University of Construction and Architecture (pr. Povitroflotsky, 31, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: Valenkonst@ukr.net

Oliferuk Sergiy L. – Assistant, Department of Construction Economics, Kyiv National University of Construction and Architecture (pr. Povitroflotsky, 31, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: Sigurd8181@mail.ru

Ryazanov Andriy S. – Postgraduate Student, Department of Construction Economics, Kyiv National University of Construction and Architecture (pr. Povitroflotsky, 31, Kyiv, 03680, Ukraine)

Економіка праці вивчає ефективність використання виробничих трудових ресурсів і досліджує напрями її зростання. Перш за все, необхідно врахувати, що виробничі трудові ресурси є особливим видом виробничих ресурсів, які забезпечують ефективне, тобто економне і раціональне використання усіх інших видів виробничих ресурсів. Отже, з одного боку, виробничі трудові ресурси є носіями поточних виробничих витрат, з іншого боку, забезпечують їх ефективність (рентабельність, прибутковість) [4, с. 246].

Виробничі трудові ресурси виступають у вигляді основних категорій працюючого персоналу, необхідного для здійснення повної виробничо-господарської діяльності підприємства.

До основних категорій працюючого персоналу, перш за все, належить категорія робітників за всіма професіями і кваліфікаціями. Це найбільша за чисельністю категорія, яка прямо і безпосередньо здійснює виконання як кількісних, так і якісних факторів праці [2, с. 37].

Визначення чисельності категорії робітників здійснюється за двома основними групами розрахунків, а саме:

- ✦ за технологічною схемою виробництва і кількісними показниками трудомісткості виробництва (виконання) одиниці продукції (люд.-год/м³ (м², т));
- ✦ за якісними показниками виробки товарної продукції одним робітником (м³/люд.; грн/люд.) [5, с. 79].

До першої групи розрахунків за кількісними показниками можна віднести:

- ✦ розрахунок чисельності робітників за професійною ознакою з урахуванням необхідних робочих місць згідно з технологічною схемою виконання будівельно-монтажних робіт при здійсненні будівельного виробництва, а також з урахуванням кількості об'єктів будівництва і змінності роботи;
- ✦ розрахунок чисельності робітників за кваліфікаційною ознакою для виконання необхідних видів і обсягів будівельно-монтажних робіт з урахуванням вимог по забезпеченню якості та довговічності будівельної продукції;
- ✦ розрахунок чисельності робітників на основі науково обґрунтованих показників витрат пра-

ці при виконанні відповідних видів будівельно-монтажних робіт, тобто трудомісткості виконання одиниці робіт в людино-днях на 1 м³ або людино-годинах на 1 м³.

Для прикладу можна запропонувати таку таблицю показників витрат праці на основні види будівельно-монтажних робіт (табл. 1).

З використанням наведених показників витрат праці можна виконати розрахунок професійної чисельності робітників, як зворотного показника трудомісткості, приклад якого подається в табл. 2.

До другої групи розрахунків чисельності категорії робітників належать:

- ✦ розрахунок чисельності робітників за досягнутим рівнем продуктивності праці в натуральних одиницях виміру, тобто в м³/люд.;
- ✦ розрахунок чисельності робітників за досягнутим рівнем виробітки в грошових одиницях виміру, тобто в грн/люд. [6, с. 540].

Приклад розрахунку чисельності робітників за досягнутим рівнем продуктивності праці подається за табл. 3.

Приклад розрахунку чисельності робітників за досягнутим рівнем виробки в грошових одиницях (грн) подається за табл. 4.

Наявність незначної незбалансованості та розбіжності в результатах розрахунків підтверджують необхідність виконання усіх видів розрахунків при розробці річного бізнес-плану. Плановою величиною чисельності робітників приймається найменший показник, враховуючи, що підприємство повинно планувати і впроваджувати інноваційні заходи, спрямовані на зростання якісних факторів праці, економічна суть чого полягає у вивільненні кількісної частини чисельності робітників [3, с. 35].

Другою важливою категорією працюючого персоналу є лінійні інженерно-технічні працівники (ЛІТП). До них належать начальники дільниць, начальники цехів, виконроби, майстри, технологи, механіки, менеджери тощо. Це загальновиробничий персонал, який здійснює організаційно-планове і техніко-економічне управління та забезпечує контроль і самоконтроль безпосередньо на будівельних дільницях і в

Таблиця 1

Показники витрат праці на основні види БМР

№ п/п	Вид БМР	Одиниця виміру	Трудомісткість, люд.-днів	
			вручну	механізмами
1	Земляні роботи	м ³	0,53	0,01
2	Бетонні і залізобетонні	м ³	1,65	1,08
3	Монтаж збірного залізобетону	м ³	0	0,74
4	Цегляна кладка	м ³	0,65	0
5	Заповнення віконних і дверних отворів	м ²	0,24	0
6	Облаштування підлог	м ²	0,22	0
7	Покрівельні роботи	м ²	0,15	0
8	Штукатурні роботи	м ²	0,20	0
9	Малярні роботи	м ²	0,13	0

Приклад розрахунку чисельності робітників за професійною ознакою

№ п/п	Види робіт, од. вим.	Кількість робіт	Витрати праці, люд.-днів		Планова чисельність, люд.
			на одиницю	на всю кількість	
1	Земляні роботи, м ³	10000	0,53	5300	Землекопів 5300 / 251 = 21
2	Бетонні і залізобетонні, м ³	10000	1,65	16500	Бетонників- арматурників 65
3	Монтаж збірного залізобетону, м ³	10000	0,74	7400	Монтажників 29
4	Цегляна кладка, м ³	10000	0,65	6500	Мулярів 25
5	Заповнення віконних і дверних отворів, м ²	10000	0,24	2400	Столярів 9
6	Облаштування підлог, м ²	10000	0,22	2200	Паркетників- плиточників 8
7	Покрівельні роботи, м ²	10000	0,15	1500	Покрівельників 6
8	Штукатурні роботи, м ²	10000	0,20	2000	Штукатурів 8
9	Малярні роботи, м ²	10000	0,13	1300	Малярів 5
Разом					176

Примітка: 251 – прийнято календарну чисельність робочих днів року.

Таблиця 3

Приклад розрахунку чисельності робітників за рівнем продуктивності праці

№ п/п	Вид робіт, од. вим.	Кількість робіт	Продуктивність праці, м ³ (м ²) / люд. за рік	Планова чисельність, люд.
1	Земляні роботи, м ³	10000	(1/0,53) · 251 = 477	10000 / 477 = 21
2	Бетонні та залізобетонні, м ³	10000	(1/1,65) · 251 = 151	10000 / 151 = 65
3	Монтаж збірного залізобетону, м ³	10000	339	29
4	Цегляна кладка, м ³	10000	386	25
5	Заповнення віконних і дверних отворів, м ²	10000	1054	9
6	Облаштування підлог, м ²	10000	1139	8
7	Покрівельні роботи, м ²	10000	1682	6
8	Штукатурні роботи, м ²	10000	1255	8
9	Малярні роботи, м ²	10000	1933	5
Разом				176

Таблиця 4

Приклад розрахунку чисельності робітників за рівнем виробітки

№ п/п	Вид робіт, од. вим.	Кількість (кошторисна вартість, грн)	Річна виробітка одного робітника	Планова чисельність, люд.
1	Земляні роботи, грн	1000000	447 · 50 = 23850	1000000 / 23850 = 42
2	Бетонні та залізобетонні, грн	1000000	151 · 100 = 15100	1000000 / 15100 = 66
3	Монтаж збірного залізобетону, грн	1000000	339 · 300 = 101700	1000000 / 101700 = 10
4	Цегляна кладка, грн	1000000	386 · 100 = 38600	1000000 / 38600 = 25
5	Заповнення віконних і дверних отворів, грн	1000000	1054 · 150 = 158100	1000000 / 158100 = 6
6	Облаштування підлог, грн	1000000	1139 · 100 = 113900	1000000 / 113900 = 8
7	Покрівельні роботи, грн	1000000	1682 · 100 = 168200	1000000 / 168200 = 6
8	Штукатурні роботи, грн	1000000	1255 · 50 = 62750	1000000 / 62750 = 16
9	Малярні роботи, грн	1000000	1933 · 50 = 96650	1000000 / 96650 = 10
Разом				183

цехах підприємств [7, с. 49]. Чисельність категорії лінійних інженерно-технічних працівників розраховується шляхом складання річного штатного розкладу з урахуванням кількості лінійних підрозділів, змінності роботи, посадового і функціонального навантаження.

Приклад річного штатного розкладу ЛІТП наводиться в табл. 5.

Економічна суть ефективної діяльності лінійних ІТП полягає в забезпеченні гнучкого і циклічного планування контролю і самоконтролю, якості продукції, внутрішнього госпрозрахунку, самокупності та самофінансування всіх структурних підрозділів, бригад, ланок, а також окремо працюючих робітників [8, с. 272].

Самокупність лінійних структурних підрозділів означає здатність їх покривати всі свої виробничо-господарські витрати за рахунок власних доходів. Самофінансування – це здатність не тільки до самокупності, а і отримання прибутку, необхідного і достатнього для забезпечення інноваційного розвитку та поточного функціонування. Оцінка ефективності діяльності ЛІТП здійснюється на основі забезпечення 90% якості робіт.

До третьої категорії працюючого персоналу належить адміністративно-управлінський персонал (АУП),

який включає керівників фірми (підприємства, акціонерного товариства), головних спеціалістів, загальні служби і відділи.

Чисельність адміністративно-управлінського персоналу також визначається шляхом складання річного штатного розкладу з урахуванням посадового і функціонального навантаження та вимог забезпечення конкурентоспроможності підприємства на ринку [6, с. 540].

Приклад складання річного штатного розкладу АУП подається за табл. 6.

Економічна суть підвищення ефективності діяльності адміністративно-управлінського персоналу полягає в забезпеченні рентабельності використання власного капіталу на рівні 20 – 25%, а також у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства на ринку.

Отже, загальна планова чисельність працюючого персоналу формується на основі трьох розглянутих категорій і розраховується за такою формулою:

$$Ч_n = Ч_p + Ч_{ЛІТП} + Ч_{АУП}$$

де $Ч_n$ – загальна чисельність всього працюючого персоналу, люд.

$Ч_p$ – чисельність робітників за всіма професіями і кваліфікаціями, люд.;

Таблиця 5

Приклад річного штатного розкладу ЛІТП (для 3-х дільниць по 2 об'єкти)

№ п/п	Посада	Місячний оклад, грн	Чисельність, люд.				Фонд зарплати, грн	
			1 зм.	2 зм.	3 зм.	Усього	Місячний	Річний
1	Начальник дільниці	7000	3	0	0	3	21000	252000
2	Виконроб	6000	6	0	0	6	36000	432000
3	Майстри	5000	6	6	6	18	90000	1080000
4	Механіки	4000	3	3	3	9	36000	432000
5	Енергетики	4000	3	3	3	9	36000	432000
6	Інженери	5000	3	0	0	3	15000	180000
7	Менеджери	4000	9	0	0	9	36000	432000
Разом			33	12	12	57	270000	3240000

Таблиця 6

Приклад складання річного штатного розкладу АУП

№ п/п	Посада	Місячний оклад, грн	Планова чисельність, люд.	Фонд зарплати, грн	
				Місячний	Річний
1	Голова ВАТ	12000	1	12000	144000
2	Перший заступник, головний інженер	11000	1	11000	132000
3	Заступник по фінансах	10500	1	10500	126000
4	Заступник по маркетингу і забезпеченню	10500	1	10500	126000
5	Головний технолог	9000	1	9000	108000
6	Головний механік	8000	1	8000	96000
7	Головний енергетик	7000	1	7000	84000
8	Головний менеджер	8000	1	8000	96000
9	Головний бухгалтер	10000	1	10000	120000
10	Керівники основних служб	7000	3	21000	252000
11	Менеджери основних служб	6000	3	18000	216000
Разом			15	125000	1500000

$Ч_{ЛПТ}$ – чисельність лінійного персоналу за всіма лінійними структурними підрозділами, люд.

$Ч_{АУП}$ – чисельність загальнозаводського (загальнофірменного) адміністративно-управлінського персоналу, люд.

Слід також відзначити, що збалансованість кількісних і якісних факторів праці обумовлюється в процесі повного господарського розрахунку за показниками фінансового стану підприємства, структурних підрозділів і окремо працюючих робітників.

У процесі виробничо-господарської діяльності підприємство вступає в три види економічних відносин, зокрема:

- ✦ економічні відносини з державою;
- ✦ економічні відносини з іншими підприємствами, організаціями, установами;
- ✦ економічні відносини зі своїми внутрішніми підрозділами.

Перші два види економічних відносин утворюють зовнішній госпрозрахунок підприємства, а третій вид – внутрішній госпрозрахунок.

Зовнішній та внутрішній госпрозрахунок є невід'ємними та обов'язковими складовими єдиного повного госпрозрахунку. Його економічна суть полягає в самокупності та самофінансуванні.

Економічним інструментом здійснення госпрозрахунку виступає розрахунок показників фінансового стану, який виконується по підприємству, по кожному підрозділу і по кожному з працюючих.

Такий розрахунок показників фінансового стану виконується як плановий на кожний поточний місяць і до кінця року, а потім фактичний за кожний відпрацьований місяць і до кінця року.

ВИСНОВКИ

Викладені результати дослідження дають можливість виконати наукові узагальнення про те, що саме збалансованість кількісних і якісних факторів праці є основою підвищення ефективності діяльності підприємства і забезпечення його конкурентоспроможності на ринку. Це можна розглянути за такою схемою (рис. 1) [1].

У кінцевому результаті економічна суть збалансування кількісних і якісних факторів праці полягає у вивільненні частини робітників як джерела збільшення обсягів виробництва або поповнення пропозиції на ринку праці.

Ринкова конкуренція вимагає від підприємств планувати і впроваджувати необхідні інноваційні заходи, спрямовані на забезпечення збалансованості кількісних і якісних факторів праці і підвищення їх ефективності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Акулов М. Г. Економіка праці і соціально-трудові відносини : навч. посіб. / М. Г. Акулов, А. В. Драбаніч, Т. В. Євась. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 328 с.

2. Арефьева Е. Факторы воздействия на производительность труда / Е. Арефьева, В. Тонкопряд // Бизнес Информ. – 2004. – № 7. – С. 37 – 39.

3. Вінніченко І. І. Продуктивність праці та її фактори / І. І. Вінніченко // Держава та регіони. – 2007. – № 3. – С. 34 – 38.

4. Завіновська Г. Т. Економіка праці : навч.-метод. посіб. / Г. Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2007.

5. Крикун К. В. Роль трудових ресурсів у підвищенні ефективності капітального будівництва / К. В. Крикун, С. Л. Оліферук // Міжвідомчий науково-технічний збірник «Будівельне виробництво». – К. : НДІБВ. – 2006. – Вип. 47 – С. 78 – 82.

6. Рязанов А. С. Вдосконалення управління підвищенням ефективності використання трудових ресурсів у будівництві / А. С. Рязанов, С. Л. Оліферук, К. В. Крикун // Науково-технічний збірник « Містобудування та територіальне планування ». – К. : КНУБА, 2013. – Вип. 47. – С. 539 – 541.

7. Семенов А. Факторы производительности труда / А. Семенов, С. Кузнецов // Экономист. – 2000. – № 4. – С. 46 – 55.

8. Яценко О. І. Резерви зростання продуктивності праці на промислових підприємствах / О. І. Яценко, І. В. Гера // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України «Економіка, планування і управління галузі». – 2007. – Вип. 17.8. – С. 271 – 275.

REFERENCES

Akulov, M. H., Drabanich, A. V., and Yevas, T. V. *Ekonomika pratsi i sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor Economics and Labor Relations]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2012.

Arefeva, E., and Tonkopriadi, V. "Faktory vozdeystviia na proizvoditel'nost truda" [Impacts on productivity]. *Biznes Inform*, no. 7 (2004): 37-39.

Krykun, K. V. Oliferuk S. L. "Rol trudovykh resursiv u pidvyshchenni efektyvnosti kapitalnoho budivnytstva" [The role of human resources to improve the efficiency of capital construction]. *Budivnelne vyrobnytstvo*, no. 47 (2006): 78-82.

Riazanov, A. S., Oliferuk, S. L., and Krykun, K. V. "Vdoskonalennia upravlinnia pidvyshchenniam efektyvnosti vykorystannia trudovykh resursiv u budivnytstvi" [Improvement of efficiency of labor in construction]. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia*, no. 47 (2013): 539-541.

Semenov, A., and Kuznetsov, S. "Faktory proizvoditel'nosti truda" [Factors productivity]. *Economist*, no. 4 (2000): 46-55.

Vinichenko, I. I. "Produktivnist pratsi ta ii faktory" [Productivity and its factors]. *Derzhava ta rehiony*, no. 3 (2007): 34-38.

Yashchenko, O. I., and Hera, I. V. "Rezervy zrostantia produktivnosti pratsi na promyslovykh pidpriemstvakh" [Provisions of productivity growth in the industry]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy «Ekonomika, planuvannia i upravlinnia haluzi»*, no. 17.8 (2007): 271-275.

Zavinovska, H. T. *Ekonomika pratsi* [Labor Economics]. Kyiv: KNEU, 2007.

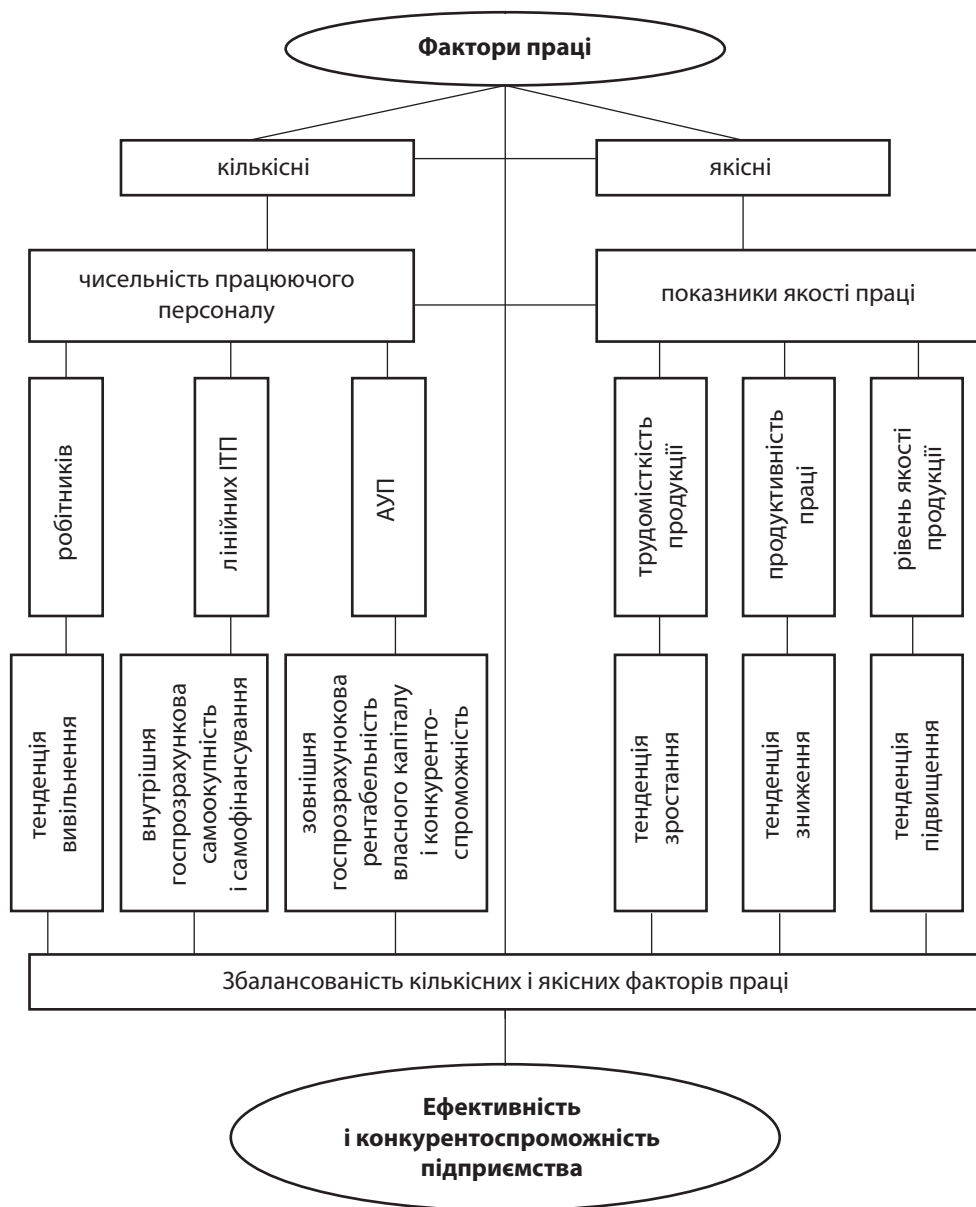

Рис. 1. Схема збалансованості факторів праці, як основи ефективності та конкурентоспроможності підприємства

ПРИНЦИПИ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

© 2014 ОСТАПЮК Б. Я.

УДК 656.07(477)

Остапюк Б. Я. Принципи ефективного управління залізничним транспортом у системі національного господарства в умовах глобалізації

Метою статті є визначення принципів ефективного управління залізничним транспортом у системі національного господарства в умовах активізації глобалізаційних процесів. Визначено, що залізничний транспорт України відіграє важливу роль у національній економіці, у побудові внутрішньогосподарських зв'язків. Проте реалії сьогодення пронизані процесами глобалізації та інтеграції економіки України до світової господарства. У цих умовах перед залізничним транспортом постає питання скорішої інтеграції до світової транспортної системи через мережу міжнародних транспортних коридорів. Особливості організації перевезень у цій мережі висувають до залізничного транспорту України низку завдань із забезпечення безперервності, надійності та терміновості виконання перевезень з мінімальними витратами транспортування. Це обумовлює використання принципів конкурентної боротьби та логістики в забезпеченні ефективності управління залізничним транспортом з обов'язковим залученням інших видів транспорту до виконання перевізного процесу. Здійснення управлінської діяльності у відповідності до означених принципів дозволить не тільки підвищити ефективність управління залізничним транспортом, але й забезпечити синергетичний ефект підвищення ефективності управління всього транспортного комплексу України. Перспективи подальших досліджень цієї проблеми слід спрямувати на побудову механізмів партнерської взаємодії між залізничним та іншими видами транспорту при його інтеграції до мережі міжнародних транспортних коридорів і світової транспортної системи з метою забезпечення синергетичної ефективності управлінської діяльності у транспортному комплексі України.

Ключові слова: залізничний транспорт, ефективне управління, принципи конкурентної боротьби, принципи логістики, міжнародні транспортні коридори.

Рис.: 2. **Бібл.:** 8.

Остапюк Борис Ярославович – програміст, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Фейєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)
E-mail: boris.ostapjuk@yandex.ru

УДК 656.07(477)

UDC 656.07(477)

Остапюк Б. Я. Принципы эффективного управления железнодорожным транспортом в системе национального хозяйства в условиях глобализации

Целью статьи является определение принципов эффективного управления железнодорожным транспортом в системе национального хозяйства в условиях активизации глобализационных процессов. Определено, что железнодорожный транспорт Украины играет важную роль в национальной экономике, в построении внутривластных связей. Однако реалии современности пронизаны процессами глобализации и интеграции экономики Украины в мировое хозяйство. В этих условиях перед железнодорожным транспортом стоит вопрос скорейшей интеграции в мировую транспортную систему через сеть международных транспортных коридоров. Особенности организации перевозок в этой сети выдвигают железнодорожному транспорту Украины ряд задач по обеспечению непрерывности, надежности и срочности выполнения перевозок с минимальными затратами транспортировки. Это обуславливает использование принципов конкурентной борьбы и логистики в обеспечении эффективности управления железнодорожным транспортом с обязательным привлечением других видов транспорта к реализации перевозочного процесса. Осуществление управленческой деятельности в соответствии с указанными принципами позволит не только повысить эффективность управления железнодорожным транспортом, но и обеспечит синергетический эффект повышения эффективности управления всего транспортного комплекса Украины. Перспективы дальнейших исследований этой проблемы следует направить на построение механизмов партнерского взаимодействия между железнодорожным и другими видами транспорта при его интеграции в сеть международных транспортных коридоров и мировую транспортную систему с целью обеспечения синергетической эффективности управленческой деятельности в транспортном комплексе Украины.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт, эффективное управление, принципы конкурентной борьбы, принципы логистики, международные транспортные коридоры.

Рис.: 2. **Библ.:** 8.

Остапюк Борис Ярославович – программист, Украинская государственная академия железнодорожного транспорта (пл. Фейєрбаха, 7, Харьков, 61050, Украина)
E-mail: boris.ostapjuk@yandex.ru

Ostapjuk B. Ja. Principles of Effective Management of the Rail Transport Within the System of National Economy in the Context of Globalization

The article is aimed at defining the principles of the effective management of rail transport within the system of national economy in the context of activation of the globalization processes. It is determined that the rail transport in Ukraine plays an important role in the national economy, is contributing to the building of the internal economy relationships. However, the contemporary realities are permeated by the processes of globalization and economic integration of Ukraine into the world economy. In these circumstances, rail transport is facing the question of an expeditious integration into the world transport system through the network of international transport corridors. Specifics of the transport management in this network set a number of tasks for the rail transport of Ukraine to ensure continuity, reliability and urgency of shipments for the minimal transportation costs. This makes use of the principles of competition and logistics in ensuring the efficiency of the rail transport management with the obligatory involvement of other modes of transport into the transportation process. Implementation of management activities in accordance with these principles will not only increase the efficiency of the rail transport management, but also will ensure the synergistic effect of improving the management of the whole transport complex of Ukraine. Prospects of the further researches in the problem area should be directed at building of the partnership mechanisms between the rail transport and the other transport modes when it is integrated in the network of international transport corridors and the world transport system to provide synergistic efficiency of management performance in the transport complex of Ukraine.

Key words: rail transport, efficiency of management, principles of competition, principles of logistics, international transport corridors.

Pic.: 2. **Bibl.:** 8.

Ostapjuk Boris Ja. – Programmer, Ukrainian State Academy of Railway Transport (pl. Feyerbakha, 7, Kharkiv, 61050, Ukraine)
E-mail: boris.ostapjuk@yandex.ru

Тенденції розвитку світової економіки останніх років характеризуються активізацією процесів глобалізації. Ці процеси визначають переорієнтацію національних економік країн світу на відкритість і лібералізацію внутрішньогосподарської діяльності з метою підвищення ефективності зовнішньогосподарських зв'язків. Причому слід зауважити, що інтеграція національної економіки до системи світового господарства можлива лише за умови членства в міжнародних організаціях або інтеграційних об'єднаннях.

Сьогодні Україна вже є членом більш ніж 40 міжурядових і неурядових міжнародних організацій. Господарство України має сталий зв'язок із сучасними глобалізаційними процесами, про що свідчать індекси глобалізації KOF і CEIP. За індексом глобалізації KOF, який визначається за політичним, економічним і соціальним вимірами, Україна займає 64 позицію в рейтингу країн світу за показником рівня глобалізації з 123 країн. За індексом глобалізації CEIP, який обчислюється за економічним, технологічним, політичним і персональним вимірниками, Україна займає 39 позицію з 62 країн, що є учасницями рейтингу рівня глобалізації [1].

Враховуючи унікальність положення України, значимо, що вона виступає своєрідним «мостом» на осі «Захід – Схід», на полюсах якої розміщуються два основні стратегічні торгівельні блоки [2, с. 43]. Налагодження сталих зв'язків на осі «Захід – Схід» між глобальними ринками збуту створює для України умови прискорення національного економічного розвитку. Активізація міжнародного характеру виробничого процесу в умовах глобалізації забезпечується транспортним сполученням суб'єктів економіки на шляху до світового товарного ринку. З огляду на те, що в Україні саме залізничний транспорт відіграє роль основного вантажоперевізника, на нього і покладається забезпечення зовнішньоекономічних і транзитних зв'язків, інтенсифікація процесу інтеграції до світової транспортної системи через мережу міжнародних транспортних коридорів.

Питання активізації глобалізаційних процесів світової економіки, їх вплив на розвиток національного господарства країн світу та розвиток України під впливом глобалізаційних процесів висвітлено у працях багатьох вчених. Зокрема, слід відзначити дослідження В. Диканя, П. Купчака, О. Білоус, А. Філіпенко, С. Бойко, О. Шнипко. Дослідження таких вчених, як А. Новікова, Ю. Пашенко, О. Нікіфорчук та ін., спрямовані на вирішення питань щодо функціонування транспортно-дорожнього комплексу України в системі міжнародних транспортних коридорів та процесах міжнародної глобалізації. Окремі питання розвитку залізничного транспорту України, управління залізничним транспортом і забезпечення ефективності його функціонування розкрито у дослідженнях таких вчених, як Ю. Бараш, Ю. Цветов, М. Макаренко, А. Лашко, М. Шапочка, О. Рибіна та ін.

Не зважаючи на велику кількість досліджень означеного кола питань, на нашу думку, залишаються недостатньо опрацьованими проблеми ефективного управління залізничним транспортом в умовах глобалізації національної економіки.

Тому *метою* статті є визначення принципів ефективного управління залізничним транспортом у системі національного господарства в умовах активізації глобалізаційних процесів.

Важливість інтеграції залізничного транспорту України до міжнародної транспортної системи обумовлена необхідністю збільшення обсягів міжнародних перевезень через територію нашої держави та валютних надходжень, скорочень транспортних витрат, наближення до міжнародних стандартів строків доставки вантажу та пасажирів, екологічних параметрів роботи залізниць.

Становлення України як рівноправного партнера на ринку міжнародних транспортних послуг обумовлене її вигідним транспортно-географічним положенням. Вона має широкі транспортні контакти з країнами Східної та Західної Європи, вихід до Чорного моря; займає переважаюче положення в західних комунікаціях Російської Федерації й центрально-азіатських країн. По деяких ключових напрямках міжнародних перевезень її комунікації не мають альтернативи [3, с. 7 – 8].

Вигідне з точки зору транзиту транспортно-географічне положення України на даний час не використовується повною мірою. Це пов'язано з впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Внутрішні чинники, перш за все, стосуються різних рівнів розвитку української та світової транспортної системи. Вони мають здебільшого техніко-економічний, політичний або правовий характер. До внутрішніх чинників належать:

- ✦ відставання у темпах розбудови української частини міжнародних транспортних коридорів (аналіз пропускної спроможності автомобільних і залізничних магістралей, які входять в систему міжнародних транспортних коридорів на території України, свідчить про наявність майже на кожному напрямку ділянок з пропускною спроможністю у декілька разів нижчою, ніж у цілому всієї магістралі);
- ✦ низька якість внутрішньої транспортної мережі, обмеженість швидкостей транзитних перевезень, технічно застарілий рухомий склад;
- ✦ низький рівень розвитку інфраструктури державного кордону, низька пропускна спроможність прикордонних пунктів пропуску та достатньо висока вартість послуг, що надаються при перетині кордону, складна та тривала процедура проходження кордону, простой на кордоні;
- ✦ політична й економічна нестабільність, часті зміни в законодавчому та правовому полі щодо здійснення транспортних перевезень і процедури перетину кордонів, неузгодженість національних законодавчих актів з відповідними нормами в європейських країнах;
- ✦ недостатньо гнучка тарифна політика, яка не завжди враховує зміни в тарифній політиці країн-конкурентів і не сприяє забезпеченню конкурентоздатності перевезень територією України в порівнянні з іншими країнами, наявність місцевих зборів, необхідність внесення фінансової застави, тощо [4, с. 137 – 138].

На подолання внутрішніх чинників невикористання Україною свого вигідного транспортно-географічного положення спрямовано реформування транспортної галузі в цілому та залізничного транспорту зокрема [5, с. 40].

У свою чергу, до зовнішніх чинників належать:

- ✦ зміна кон'юнктури міжнародного ринку транспортних послуг (зростання обсягів комбінованих перевезень, зростання вимог до швидкості й якості транспортних послуг і перевезень, зміни в структурі транзитних вантажів на користь контейнерів, тарно-штучних вантажів, зменшення транзиту металу, наливних вантажів, тощо);
- ✦ різні темпи трансформації та інтеграції національних транспортних систем у міжнародну транспортну систему, зокрема прискорений розвиток транспортної інфраструктури країн-конкурентів;
- ✦ зростання міжнародної конкуренції на міждержавному рівні за додаткові транзитні потоки й, як наслідок, переорієнтація транзиту з портів України до портів сусідніх країн [4, с. 137 – 138].

Разом з тим слід відзначити, що останнім часом залізничний транспорт України зіткнувся з цілим комплексом проблем, які стосуються як технічних, так і якісних параметрів його функціонування. Це обумовлює подальше відставання рівня розвитку залізничного транспорту України від стандартів міжнародної транспортної системи.

Важливим чинником, що викликає суттєві зміни в економіці залізничного транспорту, є охоплення його процесами глобалізації. Через залізничні колії України проходять міжнародні транспортні коридори, залучаються міжнародні вантажопотоки через систему вітчизняних морських портів, збільшуються пасажиропотоки на закордонні напрямки [6].

Тому з метою збереження та нарощування потенціалу національної мережі залізничного транспорту, посилення його ролі як однієї з базових галузей економіки України, зміцнення позицій на ринку транспортних послуг, забезпечення конкурентоспроможності галузі необхідно розробити систему принципів ефективного управління залізничним транспортом.

У загальному розумінні управління передбачає цілеспрямований вплив на об'єкт з метою досягнення кінцевих результатів. У свою чергу, ефективність управління – це сукупна результативність роботи всього колективу підприємства, системи заходів, які є наслідком окремих зусиль керівника та спеціалістів [7, с. 516]. У найбільш повному розумінні ефективне управління розглядається як процес досягнення запланованих результатів функціонування системи за рахунок забезпечення раціональної взаємодії між керуючою та керованою підсистемами.

Таким чином, ми вважаємо, що ефективним є таке управління, що спрямовано на досягнення поставлених перед економічною системою завдань на запланованому рівні результатів з використання сучасних підходів до реалізації управлінського впливу.

Управління залізничним транспортом ґрунтується на трьох принципах: територіальному, виробничому та

функціональному (*рис. 1*). Безпосередній процес управління функціонуванням залізничної галузі здійснюється Державною адміністрацією залізничного транспорту «Укрзалізниця», яке забезпечує дотримання основних принципів управління залізничним транспортом у цілому: принципу централізованого керівництва та принципу надання певної самостійності з прийняття управлінських рішень його структурним підрозділам.

Слід зазначити, що на даний час триває процес реформування залізничного транспорту України, метою якого є:

- ✦ утворення державного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування як національного перевізника вантажів і пасажирів на ринку транспортних послуг;
- ✦ формування вертикально інтегрованих структур за видами діяльності;
- ✦ забезпечення рівного доступу всіх суб'єктів господарювання до об'єктів транспортної інфраструктури;
- ✦ створення конкурентного середовища на ринку залізничних перевезень;
- ✦ впровадження інноваційних транспортних і логістичних технологій;
- ✦ удосконалення системи регулювання тарифів на послуги залізничного транспорту [8].

Оскільки залізничним транспорт останнім часом поступово втрачає позиції основного перевізника вантажів, то ми вважаємо, що з метою посилення ролі залізничного транспорту слід проводити політику управління галуззю за принципами конкурентної боротьби та з використанням принципу логістики при організації перевезень. Особливої уваги використання цих принципів набуває з огляду на включення залізничної галузі України до мережі міжнародних транспортних коридорів.

Особливості здійснення перевезень у мережі міжнародних транспортних коридорів викликають необхідність побудови партнерських відносин залізничного транспорту з іншими його видами, а саме: автомобільним, річковим, морським. Тому забезпечення ефективності управління залізничним транспортом повинно враховувати прагнення інших видів транспорту до забезпечення власної ефективності.

Ефективне управління залізничним транспортом при його включенні до світової мережі міжнародних транспортних коридорів повинно ґрунтуватися на таких принципах конкурентної боротьби, як: системність, науковість, фінансова підтримка, інноваційність, права забезпеченість, інформованість, прогресивний розвиток. Спрямованість впливу цих принципів забезпечує використання об'єктивних наслідків дії законів ринкової економіки (*рис. 2*). Проте, слід відзначити, що ці принципи зумовлюють нарощення конкурентних переваг і, як наслідок, забезпечення ефективності тільки залізничного транспорту.

Саме тому ми вважаємо, що окремої уваги потребує застосування принципів конкурентної боротьби, до яких належать: паритетність, передбачуваність, синергізм, адаптивність, партнерство, ситуаційність, мотива-

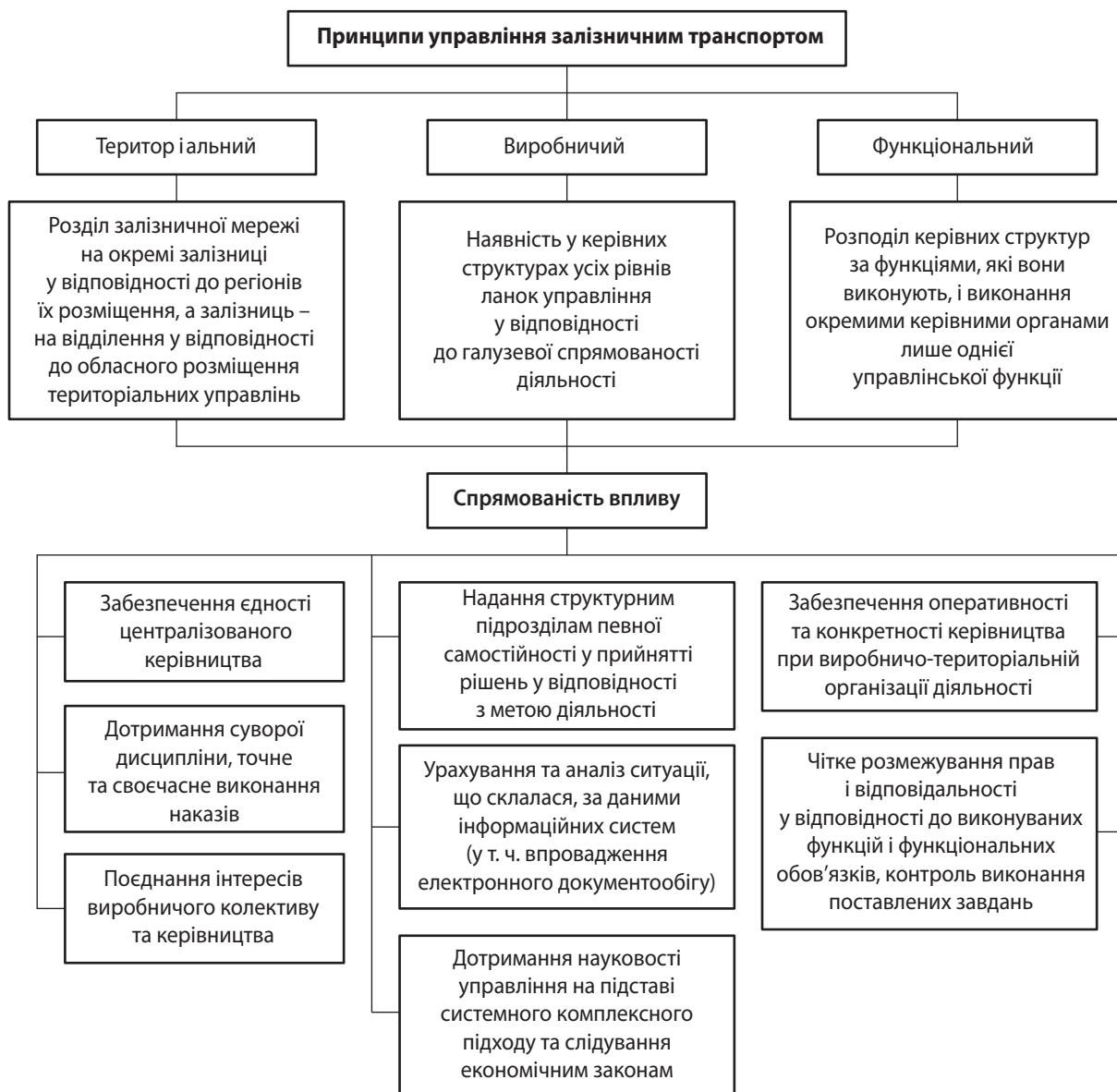

Рис. 1. Принципи управління залізничним транспортом

ційність (див. рис. 2). Спрямованість дії цих принципів забезпечує повніше використання виробничого потенціалу залізничної мережі України в поєднанні з іншими видами транспорту, а також значною мірою сприяє підвищенню ефективності управління залізничним транспортом України за умови його включення до світової мережі міжнародних транспортних коридорів.

Використання ж принципів логістики у забезпеченні ефективного управління залізничним транспортом спрямовано на:

- ✦ мінімізацію витрат на перевезення;
- ✦ забезпечення вантажовідправників рухомим складом з необхідними йому технічними характеристиками в достатній кількості;
- ✦ економію від масштабу та дальності перевезень при врахуванні характеристик вантажу та місця його призначення;
- ✦ доставку вантажів «від дверей до дверей» та «точно у строк».

Спрямованість дії цих принципів забезпечує побудову раціональних маршрутів перевезення вантажів мережею міжнародних транспортних коридорів, що проходять територією України, у поєднанні залізничного транспорту з іншими його видами та дозволяє досягти синергетичного ефекту управлінської діяльності усього транспортного комплексу нашої держави.

ВИСНОВКИ

Таким чином, залізничний транспорт України відіграє важливу роль у національній економіці у побудові внутрішньогосподарських зв'язків. Проте реалії сьогодення пронизані процесами глобалізації та інтеграції економіки України до світового господарства. У цих умовах перед залізничним транспортом постає питання скорішої інтеграції до світової транспортної системи через мережу міжнародних транспортних коридорів. Особливості організації перевезень у мережі міжнародних транспортних коридорів висувають до залізничного транспорту України низку завдань у забезпеченні

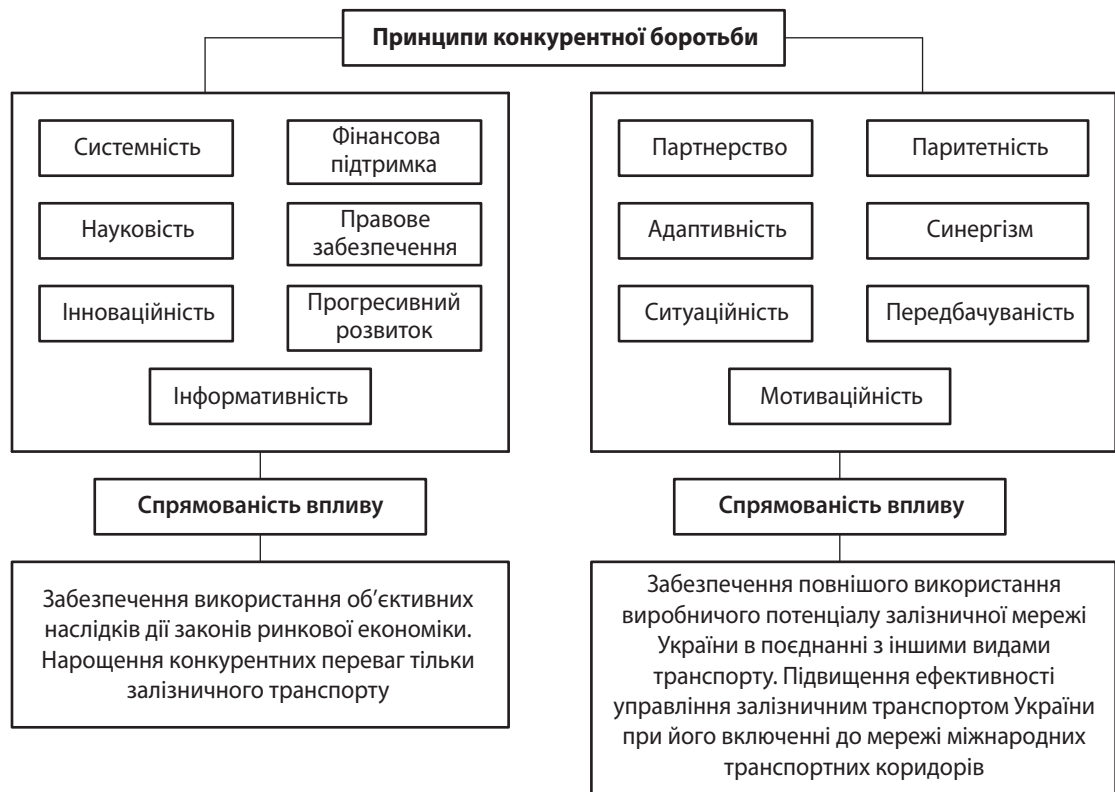

Рис. 2. Принципи конкурентної боротьби для забезпечення ефективного управління залізничним транспортом

безперервності, надійності та терміновості виконання перевезень з мінімальними витратами транспортування. Це обумовлює використання принципів конкурентної боротьби та принципів логістики в забезпеченні ефективності управління залізничним транспортом з обов'язковим залученням інших видів транспорту до виконання перевізного процесу. Здійснення управлінської діяльності у відповідності до означених принципів дозволить підвищити не тільки ефективність управління залізничним транспортом, але й забезпечить синергетичний ефект підвищення ефективності управління всього транспортного комплексу України.

Перспективи подальших досліджень цієї проблеми слід спрямувати на побудову механізмів партнерської взаємодії між залізничним та іншими видами транспорту при його інтеграції до мережі міжнародних транспортних коридорів і світової транспортної системи з метою забезпечення синергетичної ефективності управлінської діяльності у транспортному комплексі України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Купчак П. М. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток національного господарства / П. М. Купчак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11088/04-Kupchak.pdf?sequence=1
2. Україна під впливом світових інтеграційних процесів / Є. О. Бойко // Національне господарство України: теорія та практика управління. – 2009. – С. 40 – 46.
3. Кулаєв Ю. Ф. Соціально-економічна ефективність експорту транспортних послуг України / Ю. Ф. Кулаєв // Автошляховик України. – 2008. – № 3. – С. 7 – 10.
4. Череди́нченко О. Ю. Вплив зовнішніх та внутрішніх загроз на розвиток транспортного комплексу України / О. Ю. Череди́нченко // Вісник економіки транспорту і промисловості : збірник науково-практичних статей. – 2008. – Вип. 21. – С. 137 – 141.

5. Ейтутіс Г. Реформування залізничного транспорту України – один із можливих шляхів підвищення ефективності його функціонування в сучасних економічних умовах / Г. Ейтутіс // Економіст. – 2008. – № 5. – С. 39 – 40.

6. Сташишен М. С. Проблеми сталого економічного розвитку залізничного транспорту України / М. С. Сташишен, О. В. Ярмолінська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : gisar.eu/ru/node/243

7. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

8. Чорний В. В. Методологія забезпечення конкурентних переваг залізничного транспорту на ринку вантажних перевезень / В. В. Чорний [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusnauka.com/19_AND_2012/Economics/6_113556.doc.htm

Науковий керівник – Дикань В. Л., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом Української державної академії залізничного транспорту (Харків)

REFERENCES

- Boiko, Ye. O. "Ukraina pid vplyvom svitovykh intehratsiinykh protsesiv" [Ukraine under the influence of global integration processes]. In *Natsionalne hospodarstvo Ukrainy: teoriia ta praktyka upravlinnia*, 40-46, 2009.
- Cherednychenko, O. Yu. "Vplyv zovnishnikh ta vnutrishnikh zahroz na rozvytok transportnoho kompleksu Ukrainy" [The influence of external and internal threats to the development of the transport sector in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 21 (2008): 137-141.
- Chornyi, V. V. "Metodolohiia zabezpechennia konkurentnykh perevah zaliznychnoho transportu na rynku vantazhnykh perevezen" [Methodology to ensure competitive advantages of

rail transport in the freight market]. http://www.rusnauka.com/19_AND_2012/Economics/6_113556.doc.htm

Eitutis, H. "Reformuvannya zaliznychnoho transportu Ukrainy - odyn iz mozhylyvykh shliakhiv pidvyshchennia efektyvnosti ioho funkcionuvannya v suchasnykh ekonomichnykh umovakh" [Reform of Railway Transport of Ukraine - one of the possible ways to improve its efficiency in the current economic conditions]. *Ekonomist*, no. 5 (2008): 39-40.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2000.

Kupchak, P. M. "Vplyv hlobalizatsiinykh ta intehtratsiinykh protsesiv na rozvytok natsionalnoho hospodarstva" [The impact of

globalization and integration processes in the development of the national economy]. <http://www.dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11088/04-Kupchak.pdf?sequence=1>

Kulaiev, Yu. F. "Sotsialno-ekonomichna efektyvnist eksportu transportnykh posluh Ukrainy" [Socio-economic efficiency of export of transport services in Ukraine]. *Avtoshliakhovyk Ukrainy*, no. 3 (2008): 7-10.

Stasyshen, M. S., and Yarmolinska, O. V. "Problemy staloho ekonomichnoho rozvytku zaliznychnoho transportu Ukrainy" [Problems of sustainable economic development of railway transport of Ukraine]. <http://www.gisap.eu/ru/node/243>

УДК 331.108.26

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

© 2014 ГРИНКЕВИЧ С. С.

УДК 331.108.26

Гринкевич С. С. Трансформаційні зміни національного ринку праці в умовах євроінтеграції

Метою статті є виявлення впливу євроінтеграційних процесів на національний ринок праці. Сформульовано основні наслідки євроінтеграції в розрізі окремих об'єктів, які значною мірою детермінують ситуацію на національному ринку праці. Виявлено специфіку та наслідки перерозподілу економічно активного населення в Єврозоні. Охарактеризовано ризикові наслідки міграційних процесів зі стійкими проявами на ринку праці, які виникають здебільшого у зв'язку із суттєвими недоліками інструментарію регулювання міграційних процесів. Розроблено модель урегульованості міграційних процесів залежно від обсягів їх зростання, які початково проявляються у підвищенні трудової мобільності населення, а надалі трансформуються в реальні міграційні потоки. Запропоновано використовувати різні форми співпраці як на загальнодержавному, так і на міжрегіональному рівнях з метою послаблення можливих виникнень міграційних ризиків і лімітуючих впливів євроінтеграційних процесів на національний ринок праці.

Ключові слова: ринок праці, євроінтеграція, перерозподіл економічно активного населення, міграційні процеси, міграційні ризики.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 6.

Гринкевич Світлана Степанівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: sveh@yandex.ru

УДК 331.108.26

Гринкевич С. С. Трансформационные изменения национального рынка труда в условиях евроинтеграции

Целью статьи является обнаружение влияния евроинтеграционных процессов на национальный рынок труда. Сформулированы основные последствия евроинтеграции в разрезе отдельных объектов, которые в значительной степени детерминируют ситуацию на национальном рынке труда. Выявлена специфика и последствия перераспределения экономически активного населения в Еврозоне. Охарактеризованы рискованные последствия миграционных процессов с устойчивыми проявлениями на рынке труда, которые возникают в основном в связи с существенными недостатками инструментария регулирования миграционных процессов. Разработана модель урегулированности миграционных процессов в зависимости от объемов их роста, которые изначально проявляются в повышении трудовой мобильности населения, а в дальнейшем трансформируются в реальные миграционные потоки. Предложено использовать различные формы сотрудничества как на общегосударственном, так и на межрегиональном уровнях с целью ослабления возможных возникновений миграционных рисков и лимитирующих воздействий евроинтеграционных процессов на национальный рынок труда.

Ключевые слова: рынок труда, евроинтеграция, перераспределение экономически активного населения, миграционные процессы, миграционные риски.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 6.

Гринкевич Светлана Степановна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики предприятия, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)
E-mail: sveh@yandex.ru

UDC 331.108.26

Hrynkevych S. S. The Transformational Changes of the National Labour Market in the Context of the European Integration

The article is aimed at identifying the influence of the integration process in the European Union on the national labour market. The basic effects of the European integration in the perspective of the individual objects, which largely determine the situation on the labour market, were enunciated. Specifics and consequences of redistribution of the economically active population in the Euro area were identified. The consequences of the risks of migration processes with the persistent manifestations at the labour market, which occur mainly in connection with serious shortcomings of instruments for regulating of migration processes are characterized. A model of regulatedness of the migration processes depending on the volumes of their growth, which are initially are manifested in increasing the labour mobility of the population and later are transformed into real migratory flows, were developed. It was proposed to use various forms of cooperation, both at the national and interregional levels, aimed at reducing of the possible occurrences from the migration risks and the limiting impacts of the integration process on the national labour market.

Key words: labour market, European integration, redistribution of the economically active population, migration, migration risks.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 6.

Hrynkevych Svitlana S. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Business Economy, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)
E-mail: sveh@yandex.ru

rail transport in the freight market]. http://www.rusnauka.com/19_AND_2012/Economics/6_113556.doc.htm

Eitutis, H. "Reformuvannya zaliznychnoho transportu Ukrainy - odyn iz mozhylyvykh shliakhiv pidvyshchennia efektyvnosti ioho funkcionuvannya v suchasnykh ekonomichnykh umovakh" [Reform of Railway Transport of Ukraine - one of the possible ways to improve its efficiency in the current economic conditions]. *Ekonomist*, no. 5 (2008): 39-40.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2000.

Kupchak, P. M. "Vplyv hlobalizatsiinykh ta intehtratsiinykh protsesiv na rozvytok natsionalnoho hospodarstva" [The impact of

globalization and integration processes in the development of the national economy]. <http://www.dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11088/04-Kupchak.pdf?sequence=1>

Kulaiev, Yu. F. "Sotsialno-ekonomichna efektyvnist eksportu transportnykh posluh Ukrainy" [Socio-economic efficiency of export of transport services in Ukraine]. *Avtoshliakhovyk Ukrainy*, no. 3 (2008): 7-10.

Stasyshen, M. S., and Yarmolinska, O. V. "Problemy staloho ekonomichnoho rozvytku zaliznychnoho transportu Ukrainy" [Problems of sustainable economic development of railway transport of Ukraine]. <http://www.gisap.eu/ru/node/243>

УДК 331.108.26

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

© 2014 ГРИНКЕВИЧ С. С.

УДК 331.108.26

Гринкевич С. С. Трансформаційні зміни національного ринку праці в умовах євроінтеграції

Метою статті є виявлення впливу євроінтеграційних процесів на національний ринок праці. Сформульовано основні наслідки євроінтеграції в розрізі окремих об'єктів, які значною мірою детермінують ситуацію на національному ринку праці. Виявлено специфіку та наслідки перерозподілу економічно активного населення в Єврозоні. Охарактеризовано ризикові наслідки міграційних процесів зі стійкими проявами на ринку праці, які виникають здебільшого у зв'язку із суттєвими недоліками інструментарію регулювання міграційних процесів. Розроблено модель урегульованості міграційних процесів залежно від обсягів їх зростання, які початково проявляються у підвищенні трудової мобільності населення, а надалі трансформуються в реальні міграційні потоки. Запропоновано використовувати різні форми співпраці як на загальнодержавному, так і на міжрегіональному рівнях з метою послаблення можливих виникнень міграційних ризиків і лімітуючих впливів євроінтеграційних процесів на національний ринок праці.

Ключові слова: ринок праці, євроінтеграція, перерозподіл економічно активного населення, міграційні процеси, міграційні ризики.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 6.

Гринкевич Світлана Степанівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: sveh@yandex.ru

УДК 331.108.26

Гринкевич С. С. Трансформационные изменения национального рынка труда в условиях евроинтеграции

Целью статьи является обнаружение влияния евроинтеграционных процессов на национальный рынок труда. Сформулированы основные последствия евроинтеграции в разрезе отдельных объектов, которые в значительной степени детерминируют ситуацию на национальном рынке труда. Выявлена специфика и последствия перераспределения экономически активного населения в Еврозоне. Охарактеризованы рискованные последствия миграционных процессов с устойчивыми проявлениями на рынке труда, которые возникают в основном в связи с существенными недостатками инструментария регулирования миграционных процессов. Разработана модель урегулированности миграционных процессов в зависимости от объемов их роста, которые изначально проявляются в повышении трудовой мобильности населения, а в дальнейшем трансформируются в реальные миграционные потоки. Предложено использовать различные формы сотрудничества как на общегосударственном, так и на межрегиональном уровнях с целью ослабления возможных возникновений миграционных рисков и лимитирующих воздействий евроинтеграционных процессов на национальный рынок труда.

Ключевые слова: рынок труда, евроинтеграция, перераспределение экономически активного населения, миграционные процессы, миграционные риски.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 6.

Гринкевич Светлана Степановна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики предприятия, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: sveh@yandex.ru

UDC 331.108.26

Hrynkevych S. S. The Transformational Changes of the National Labour Market in the Context of the European Integration

The article is aimed at identifying the influence of the integration process in the European Union on the national labour market. The basic effects of the European integration in the perspective of the individual objects, which largely determine the situation on the labour market, were enunciated. Specifics and consequences of redistribution of the economically active population in the Euro area were identified. The consequences of the risks of migration processes with the persistent manifestations at the labour market, which occur mainly in connection with serious shortcomings of instruments for regulating of migration processes are characterized. A model of regulatedness of the migration processes depending on the volumes of their growth, which are initially are manifested in increasing the labour mobility of the population and later are transformed into real migratory flows, were developed. It was proposed to use various forms of cooperation, both at the national and interregional levels, aimed at reducing of the possible occurrences from the migration risks and the limiting impacts of the integration process on the national labour market.

Key words: labour market, European integration, redistribution of the economically active population, migration, migration risks.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 6.

Hrynkevych Svitlana S. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Business Economy, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: sveh@yandex.ru

Трансформація національного ринку праці є відображенням всеосяжного глобалізаційного процесу в цілому та євроінтеграції зокрема, яка сприяє посиленню мобільності робочої сили, інтернаціоналізації соціальних і трудових стандартів життя, інтенсифікації транснаціональних зв'язків і тим самим прискорює взаємопроникнення й зближення ринків. Відтак, виявлення впливу євроінтеграційних процесів на національний ринок праці в цілях удосконалення його регулювання є досить актуальним та своєчасним.

Різні аспекти еволюції, формування та розвитку ринку праці були предметом дослідження багатьох вчених таких, як В. Петті, Ф. Кене, Т. Мальтус, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Дж. Кейнс, А. Пігу, П. Самуельсон, М. Фрідмен та інші. Значний внесок у розвиток теорії ринку праці зробили відомі українські вчені: І. Вернадський, С. Подолинський, М. Туган-Барановський. Проблема розвитку ринку праці та трудової міграції, що значно посилюється в умовах глобалізації економіки, займаються провідні вітчизняні вчені-економісти, серед яких С. Бандур, Д. Богиня, В. Брич, О. Грішнова, А. Колот, Е. Лібанова, Л. Лісогор, О. Малиновська, В. Петюх, М. Романюк, У. Садова, Л. Семів, Г. Серета та ін. Разом з тим, питання трансформаційних змін ринку праці в умовах євроінтеграції з метою розробки перспективних напрямків регулювання національного ринку праці залишаються майже недослідженими.

Метою статті є виявлення впливу євроінтеграційних процесів на національний ринок праці. Завдання статті полягають у такому:

- ✦ сформулювати основні наслідки євроінтеграції для національного ринку праці;
- ✦ виявити специфіку та наслідки перерозподілу економічно активного населення в Єврозоні;
- ✦ охарактеризувати ризикові наслідки міграційних процесів зі стійкими проявами на ринку праці в умовах євроінтеграції;
- ✦ запропонувати модель урегульованості міграційних процесів.

Євроінтеграційні процеси зумовлюють істотні зміни в структурі і механізмі функціонування національних, загальноєвропейського та світового ринків праці. Серед досліджень впливу євроінтеграційних процесів на ринки праці вартими уваги є висновки Г. Середи, яка у своєму дисертаційному дослідженні формулює дефініцію загальноєвропейського ринку праці (як систему відносин між ЄС й іншими країнами континенту з приводу узгодження попиту та пропозиції «робочої сили» й умов її використання) та інституціональної структури регулювання спільного ринку праці ЄС (як сукупність норм та установ законодавчого, інформаційно-аналітичного й фінансового забезпечення, а також спеціальних програм і проектів наднаціонального рівня, які розробляються з метою реалізації європейської стратегії зайнятості). Вчена також зазначає, що реформування системи регулювання ринку праці України в умовах інтеграції до ЄС має відбуватися в напрямку імплементації відповідних законодавчих норм ЄС, активної співпраці з відповідними установами інституціональної структури регулювання спільного ринку праці ЄС [1, с. 5]. Окрім

того, асоціація з Євросоюзом вимагає проведення комплексних змін у регулюванні сполучених з ринком праці ринків, оскільки ринок праці залежить від ринків кредитів, інвестицій, житла, товарів та послуг.

У цілому сучасна модель українського ринку праці є парадоксальною і характеризується суперечностями, що перешкоджають його ефективній інтеграції. За результатами спільного дослідження Міжнародного центру перспективних досліджень та Федерації профспілок України сформовано основні наслідки євроінтеграції в розрізі окремих об'єктів, які значною мірою детермінують ситуацію на національному ринку праці (табл. 1).

Відтак, нагальною є проблема переосмислення концептуальних підходів у державному управлінні розвитком ринків праці з урахуванням євроінтеграційних процесів. На думку В. Людкевич, реформування та європейське спрямування державного управління в Україні потребує, по-перше, систематичного виокремлення нових всезростаючих вимог до інфраструктури ринку праці, зокрема відповідності вимогам глобалізації й регіоналізації, стратегічності, відповідності ринковим умовам функціонування та вимогам ЄС до країн – претендентів на євроінтеграцію, і, по-друге, застосування європейських підходів до впровадження принципів [3, с. 160 – 161].

Специфіка впливу євроінтеграційних процесів тут проявляється в контексті перерозподілу економічно активного населення в межах відповідної території (у нашому випадку – Єврозоні) з метою розвитку й використання особистісного трудового потенціалу. Очевидно, що такий перерозподіл переважно здійснюється під впливом таких макрофакторів, як економічні й організаційно-правові. Важливо розуміти, що людина – носій трудового потенціалу приймає рішення про переміщення на ті території, де умови праці є кращими (базова передумова). У ЄС такий перерозподіл простежується досить циклічно – економічно активне населення країн – членів ЄС з гіршими умовами праці мігрує в країни – члени ЄС з кращими умовами праці, створюючи додатковий тиск на їх ринки праці та соціальну інфраструктуру. Водночас вивільнені місця на ринках праці країн – членів ЄС здебільшого займає їх економічно активне населення нижчої кваліфікації, які її поступово підвищують у процесі трудової діяльності з набуттям досвіду. Надалі виникає потреба у працівниках так званих робітничих, чорнових професій, яка задовольняється економічно активним населенням або із сусідніх країн – членів ЄС, або з азійських країн (рис. 1).

Серед вказаних на рис. 1 наслідків впливу згадано лише найвагоміші з них. Очевидно, що такі наслідки є дуже різноманітними і часто специфічними. Разом з тим, важливо підкреслити коло інтересів і протиріч для країн – членів ЄС з різними умовами праці та країн – кандидатів у члени ЄС, які виступають активними донорами економічно активного населення відповідної кваліфікації. Також доцільно зазначити, що напрям руху економічно активного населення не є абсолютно прямолінійним. Можливий також рух економічно активного населення з країн – кандидатів у члени ЄС в країни з найкращими умовами праці і навпаки. Зазвичай це стосується, у пер-

Основні наслідки євроінтеграції для ринку праці України

Об'єкт впливу	Позитиви впливу	Деструктиви впливу	Наслідки впливу
Інвестиційний клімат	Кращі умови ведення бізнесу, більші обсяги інвестування	Витіснення вітчизняного капіталу іноземним у більш прибуткових сферах господарювання	Структурні зміни в економіці, економічний розвиток, що вплине на зайнятість й умови праці
Політика щодо конкуренції та державної допомоги	Запровадження європейських процедур і пріоритетів надання державної допомоги з переходом від фінансової допомоги окремим компаніям і галузям до регіональної та горизонтальної допомоги	Обмеження підтримки промислових, сільськогосподарських підприємств	Ефективна підтримка слабозрозвинених регіонів, створення нових робочих місць, стимулювання інноваційної діяльності й захист довкілля
Рух працівників і здійснення економічної діяльності	Лібералізація візової політики, визнання дипломів і кваліфікацій, координація соціального забезпечення	«Відплив мізків», можливий дефіцит економічно активного населення в певних галузях економіки	Додаткові інвестиції, збільшення освітнього потенціалу, підвищення соціальних стандартів
Охорона праці	Суттєві зміни щодо найму, утримання й звільнення працівників	Додатковий тиск на працевдавців з боку контролюючих органів	Поліпшення захисту прав найманих працівників, здорожчання вартості праці

Джерело: складено на основі [2].

шому випадку, висококваліфікованих фахівців з винятковим інтелектуальним потенціалом або особливими здібностями, яких вимагають конкретні сфери зайнятості, і, у другому випадку, – менеджерів ТОП-ланки, які разом з інвестиційними потоками здійснюють управління персоналом на вітчизняних підприємствах.

Постає питання доцільності таких процесів, і не лише з економічної точки зору, але й з огляду їх впливу на процеси державотворення, національної ідентичності, культурного й духовного розвитку, укріплення інституту сім'ї (всупереч поширенню явища полілокальних сімей з фактично мізерними відносинами, що зводяться в кращому випадку до грошових переказів) тощо. З економічної точки зору такі процеси звичайно ж є цілком обґрунтованими. Країна, в якій умови праці є найкращими (звичайно, тут будуть деструктиви навантажень на соціальну інфраструктуру та інші протиріччя), здобуватиме працівників – носіїв найвищого трудового потенціалу, які в умовах жорсткої конкурентної боротьби на ринку праці зуміли в силу інтелектуальних, освітніх, медико-біологічних, психологічних та інших характеристик «здобути» місце праці, що відповідає їх очікуваним інтересам (оплата, безпека праці, можливості професійно-кваліфікаційного просування тощо) [4]. Проте для країн з найгіршими умовами праці такі процеси є просто загрозливими не лише для використання трудового потенціалу, але й для його формування, адже прямо спостерігаються значні демографічні втрати. Трансформація таких процесів у стимулюючі можлива за умов рееміграції, проте, як свідчать українські реалії, такі явища є дуже рідкісними та зумовлені здебільшого вимушеним поверненням. Окрім того, для всіх груп країн можливе формування відповідних ризикових наслідків зі стійкими проявами на ринку праці (табл. 2). Особливо вони насторожують у контексті аналізу простору дер-

жави, а саме, його демографічної деформації, соціальної деградації, екістико-поселенської декомпозиції, економічної дезінтеграції та інформаційної дезорієнтації [5, с. 10].

Для країн-донорів наявність таких ризиків, як соціальна деградація та екістико-поселенська декомпозиція сприятиме зростанню соціальної напруги, підтриманню високого рівня цін на споживчому ринку завдяки спрямуванню міграційного капіталу, поглибленню розривності між різними соціальними групами, стрімкому поширенню девіантних проявів у суспільстві; для країн-реципієнтів однозначним буде поглиблення поліетнічності, міжетнічної соціальної напруги, можливе суттєве зростання рівня злочинності.

Усі вказані ризики виникають здебільшого у зв'язку із суттєвими недоліками інструментарію регулювання міграційних процесів, унаслідок чого неконтрольована міграція поглинає собою значну частину економічно активного населення, яке в деструктивних для себе умовах здійснює трудову діяльність з повною адаптацією до нового середовища. На рис. 2 відображено модель урегульованості міграційних процесів залежно від обсягів їх зростання, які першочергово проявляються у підвищенні трудової мобільності населення, а надалі трансформуються в реальні міграційні потоки. Важливо звернути увагу, що при стабільно високому рівні трудової міграції урегульованість міграційних процесів повинна і надалі зростати з метою постійного додання низки міграційних ризиків, які прямо стосуються ефективності функціонування національного ринку праці.

Розуміння контрольованості міграційних процесів відповідно до національних інтересів означає таку їх спрямованість за кількісними й якісними параметрами, щоб при цьому не здійснювався деструктивний вплив на стратегічні орієнтири розвитку Української держави в цілому та її регіонів згідно із програмними завдан-

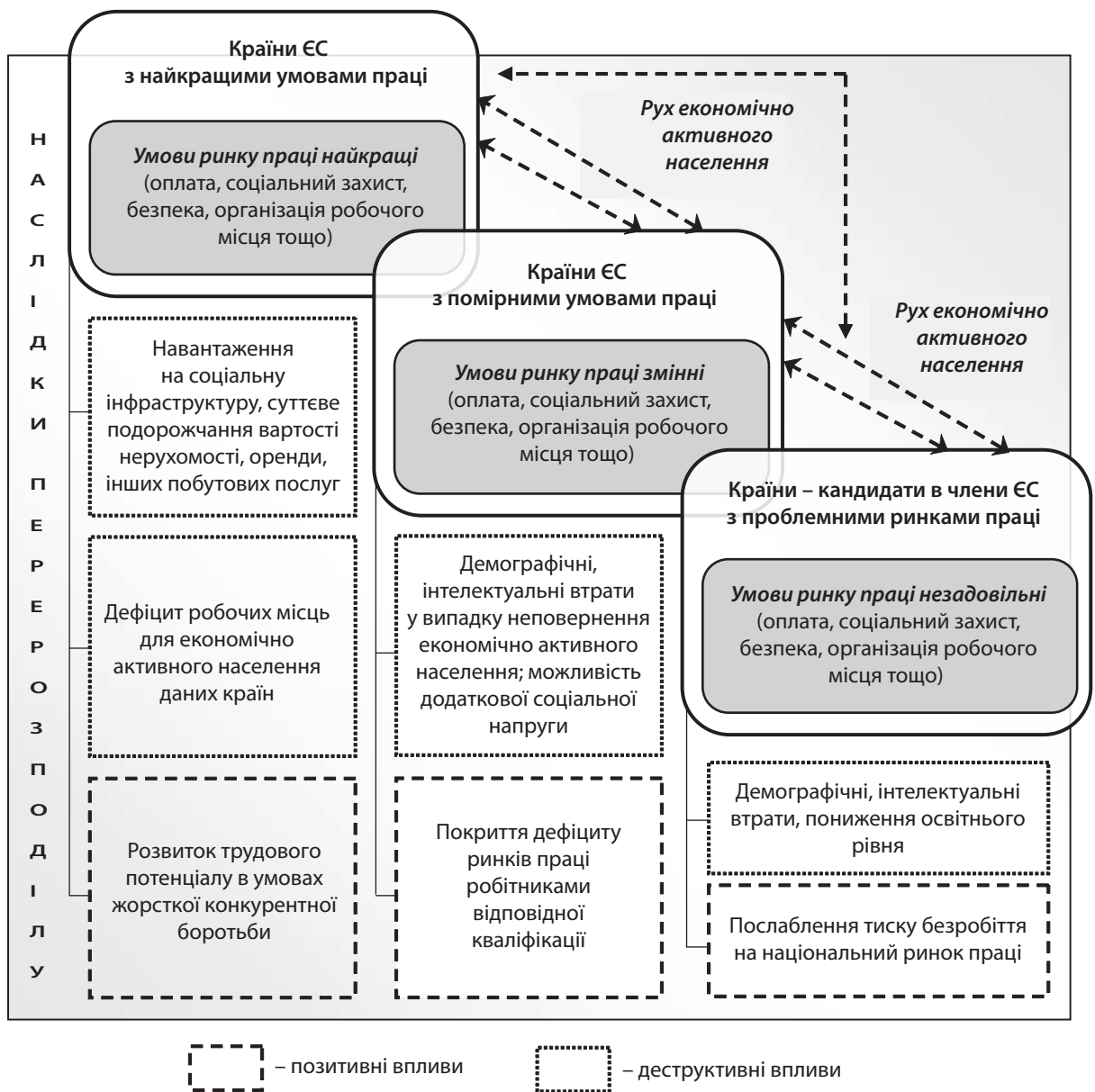

Рис. 1. Специфіка та наслідки перерозподілу економічно активного населення в Єврозоні

нями обласних стратегій соціально-економічного розвитку. Для прикладу, якщо покращення демографічної ситуації в Україні сьогодні постає одним із ключових завдань стратегічного характеру, то пониження еміграційних відтоків є важливим завданням органів державної влади в контексті виконання зазначеного завдання. Разом з тим, як практикують окремі країни, демографічні проблеми можуть бути вирішені шляхом стимулювання імміграційних процесів. Проте для України з наявною територіальною спрямованістю імміграції такий сценарій є неприпустимим.

Проблемність впливу євроінтеграційних процесів на національний ринок праці вимагає рішучих дій з боку влади щодо подолання деструктивних тенденцій. В основі визначення стратегічних орієнтирів і форм співпраці повинно бути чітке усвідомлення основних лімітуючих впливів євроінтеграції. Вважаємо, що такими впливами є (визначення груп ризиків здійснено з базуванням на дослідженні У. Садової [5, с. 10]):

- ★ суттєві демографічні втрати з поступовим нарощуванням імміграційних процесів осіб переважно азійського походження, неефективне інвестування в людський капітал осіб, які надалі емігрували (ризик демографічної деформації й соціальної деградації);
- ★ втрати інтелектуального, освітнього потенціалів, послаблення умов конкурентного середовища на регіональних ринках праці (ризик економічної дезінтеграції й інформаційної дезорієнтації);
- ★ нерівномірний розподіл економічно активного населення (ризик екстико-поселенської декомпозиції).

З метою послаблення можливих виникнень міграційних ризиків і лімітуючих впливів євроінтеграційних процесів на національний ринок праці важливо використовувати різні форми співпраці, допоки Україна не зможе увійти в Європейське Співтовариство як повно-

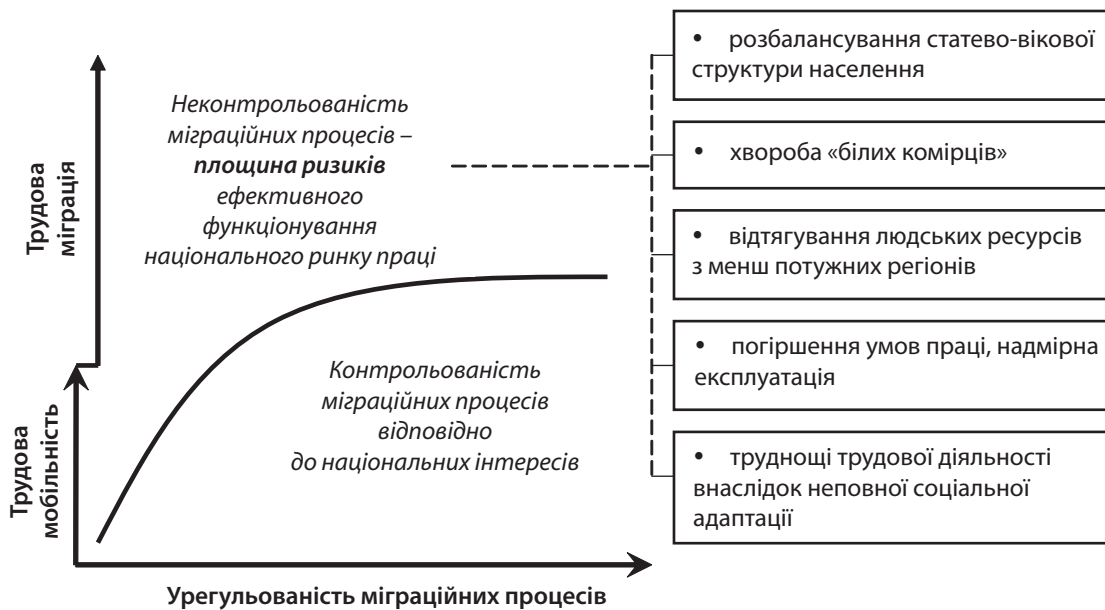

Рис. 2. Модель урегульованості міграційних процесів залежно від обсягів їх зростання

Таблиця 2

Наслідки впливу міграційних процесів на національний ринок праці: ризиковий аспект

Група міграційного ризику	Загальна характеристика ризику	Наслідки впливу на національний ринок праці
Демографічна деформація	Втрати економічно активного населення	«Вимивання» осіб репродуктивного віку. Еміграція осіб з високим інтелектуальним потенціалом. Розбалансування статево-вікової структури населення
Соціальна деградація	Порушення соціальної структури населення	Незатребуваність інтелекту і знань на ринках праці. Знецінення рівня інтелекту і знань. Хвороба «білих комірців» (брак кваліфікованих кадрів при високому рівні безробіття)
Екістико-поселенська декомпозиція	Викривлення системи розселення	Втрати економічно активного населення менш потужних ТСС. Демотивація трудової діяльності в менш потужних ТСС. Відтягування виробничих ресурсів з менш потужних ТСС
Економічна дезінтеграція	Дисонанс продуктивності й оплати праці	Погіршення стану здоров'я (у тому числі психічного). Демотивація розвитку й підвищення кваліфікації. Погіршення умов праці, надмірна експлуатація
Інформаційна дезорієнтація	Поширення зарубіжних культур і цінностей, що ідеологічно суперечать національним	Порушення етнічної структури населення (гетерогамні шлюби). Труднощі розвитку окремих соціальних груп у силу суб'єктивного відношення. Труднощі трудової діяльності внаслідок неповної соціальної адаптації

Джерело: складено на основі [5, с. 10].

цінний партнер. Для України такі форми визначаються на загальнодержавному рівні між конкретними органами державної влади (найчастіше Урядом, Міністерством соціальної політики України, Міністерством зовнішніх справ України, Державною міграційною службою) та міжрегіональному рівні через транскордонне, інтеррегіональне та інші типи співробітництва [6]. Важливо розуміти, що нинішня ситуація є досить суперечливою та складною і з боку країн ЄС в частині поглиблення кризових явищ з величезними борговими зобов'язаннями, що безпосередньо впливає на їхні ринки праці, і з боку України в частині заполітизованості зовнішньоекономічних орієнтирів.

ВИСНОВКИ

Трансформаційні зміни національного ринку праці у першу чергу проявляються в контексті перерозподілу економічно активного населення, якого в нинішньому глобалізованому світі уникнути неможливо. Саме тому необхідною є легалізація міграційних процесів відповідно до національних інтересів, що спричинить підвищення ефективності функціонування та регулювання національного ринку праці.

Окрім цього, євроінтеграційні процеси сприятимуть формуванню вищих стандартів соціально-трудова відносин, посиленню конкурентного середовища із формуванням установок на більш продуктивне використан-

ня особистісного трудового потенціалу, а відтак, це приведе до потужного каталізуючого впливу на розвиток регіональних ринків праці, які зможуть бути привабливими і для економічно активного населення – жителів Євразії, що, здійснюючи на території України свою трудову діяльність, впроваджуватимуть кращий європейський досвід. Важливо, щоб досвід європейських країн дозволив поступово викоринити численні асоціальні прояви трудової поведінки економічно активного населення України, що прямо детермінує ефективність функціонування національного ринку праці. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Середа Г. В.** Регулювання ринку праці України в контексті євроінтеграційних процесів : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Г. В. Середа. – Донецьк, 2006. – 20 с.
2. Євроінтеграція України: що чекає на ринок праці? // Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. – № 12 (404). – 07.04.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.icps.com.ua/files/articles/48/75/nl_ukr_20080407_0404.pdf
3. **Людкевич В. Б.** Принципи та пріоритети розвитку інфраструктури ринку праці в Україні / В. Б. Людкевич // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем : зб. наук. пр. / Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. д. е. н., проф. Є. І. Бойко. – Львів, 2007. – Вип. 5 (67). – С. 157 – 166.
4. Нова зовнішня політика: «Україна має план». Перспективні дослідження. МЦПД, 2011. – № 1-2. – 75 с.

5. Міграційні процеси в Україні: сучасні виклики та регіональна специфіка : наук. доповідь за матеріалами круглого столу «Проблеми захисту прав мігрантів в умовах сучасної кризи: макроекономічні та регіональні аспекти», Львів, 17 червня 2009 року / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; [наук. ред. У. Я. Садова]. – Львів : ІРД НАН України, 2009. – 45 с.

6. Practical Guide to Cross-border Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.Aebr.eu/files/publications/lace-guide.en.pdf>

REFERENCES

Liudkevych, V. B. "Pryntsyty ta priorytety rozvytku infrastruktury rynku pratsi v Ukraini" [Principles and priorities for infrastructure development of the labor market in Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period. Strukturna transformatsiia terytorialnykh suspilnykh system*, no. 5 (67) (2007): 157-166.

"Mihratsiini protsesy v Ukraini: suchasni vyklyky ta rehionalna spetsyfika" [Migration processes in Ukraine: Challenges and regional specificity]. *Problemy zakhystu prav mihrantiv v umovakh suchasnoi kryzy: makroekonomichni ta rehionalni aspekty*. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2009.

Nova zovnishnia polityka: «Ukraina maie plan», no. 1-2 (2011).

"Practical Guide to Cross-border Cooperation" <http://www.Aebr.eu/files/publications/lace-guide.en.pdf>

Sereda, H. V. "Rehuliuivannia rynku pratsi Ukrainy v konteksti ievrointehratsiinykh protsesiv" [Labor market regulation Ukraine in context of European integration processes]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.09.01*, 2006.

"Yevrointehratsiia Ukrainy: shcho chekaie na rynek pratsi?" [European integration of Ukraine: what will happen to the labor market?]. www.icps.com.ua/files/articles/48/75/nl_ukr_20080407_0404.pdf

ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

© 2014 ЯСТРЕМСЬКА О. О.

УДК 331.552

Ястремська О. О. Визначення факторів соціально-трудо­вих відносин для забезпечення соціально орієнтованого управління підприємствами

Метою статті є визначення переважних факторів соціально-трудо­вих відносин на основі застосування економіко-математичних методів, які враховують результати опитування персоналу підприємств. З метою виявлення та дослідження ключових факторів проведено опитування працівників промислових, торговельних підприємств і підприємств сфери послуг, а саме – туристичних, Харківського регіону за такими складовими соціально-трудо­вих відносин: економіко-трудо­ві відносини, трудо­ві правовідносини, соціальні відносини та відносини щодо людського розвитку. Опитування довело середню задоволеність працюючих економіко-трудо­вими та соціальними відносинами та низьку задоволеність відносинами щодо людського розвитку. Визначені за результатами опитування переважні фактори соціально-трудо­вих відносин досліджено на наявності взаємозв'язків з використанням багатовимір­ного факторного аналізу, а також регресійного аналізу щодо впливу на ефективність діяльності підприємств. За результатами цих досліджень виявлено, що найбільшу увагу при регулюванні соціально-трудо­вих відносин доцільно спрямувати на формування економіко-трудо­вих відносин, як найвагоміших для більшості працюючих, і відносин у сфері людського розвитку – як найменш урегульованим, але дуже важливим для подальшого суспільного розвитку.

Ключові слова: соціально-трудо­ві відносини, фактори, економіко-трудо­ві відносини, трудо­ві правовідносини, соціальні відносини, відносини щодо людського розвитку, багатовимірний факторний аналіз, регресійний аналіз.

Табл.: 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 15.

Ястремська Олеся Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра туризму, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: yastr@inbox.ru

УДК 331.552

Ястремская О. А. Определение факторов социально-трудо­вых отношений для обеспечения социально ориентированного управления предприятиями

Целью статьи является определение факторов социально-трудо­вых отношений на основе использования экономико-математических методов, учитывающих результаты опроса персонала предприятий. С целью выявления и исследования ключевых факторов проведен опрос работников промышленных, торговых предприятий и предприятий сферы услуг, а именно – туристических, Харьковского региона по таким составляющим социально-трудо­вых отношений: экономико-трудо­вые отношения, трудо­вые правоотношения, социальные отношения и отношения относительно челове­ческого развития. Опрос доказал среднюю удовлетворенность работников экономико-трудо­выми отношениями и низкую удовлетворенность отношениями в сфере человеческого развития. Выявленные по результатам опроса важные факторы социально-трудо­вых отношений исследованы на предмет взаимосвязей с использованием многомерного факторного анализа, а также регрессионного анализа относительно влияния на эффективность деятельности предприятий. В результате этих исследований выявлено, что наибольшее внимание при регулировании социально-трудо­вых отношений целесообразно уделять формированию экономико-трудо­вых отношений, как наиболее значимым, и отношениям в сфере человеческого развития – как наименее урегулированным, но очень важным для дальнейшего общественного развития.

Ключевые слова: социально-трудо­вые отношения, факторы, экономико-трудо­вые отношения, трудо­вые правоотношения, социальные отношения, отношения в сфере человеческого развития, многомерный факторный анализ, регрессионный анализ.

Табл.: 2. **Формул.:** 1. **Библ.:** 15.

Ястремская Олеся Александровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра туризма, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: yastr@inbox.ru

UDC 331.552

Iastremaska O. O. Definition of Factors of the Social-Labor Relationships for the Ensuring of the Social-Centered Management of Enterprises

The article is aimed at the defining of factors of the social-labor relationships through the use of economic-mathematical methods taking into consideration the results of the staff surveys in the enterprises. With a view to identifying and exploring of the key factors a survey of employees of the industrial, trade and service enterprises, namely of the tourism branch, were conducted in the Kharkiv region on such components of the social-labor relationships: economic-labor relationships, employment relationships, social relationships, relationships in the field of the human development. The survey showed an average satisfaction of the employees with the economic and labor relationships, and a low satisfaction with the relationships in the sphere of human development. The important factors of social-labor relationships identified in the survey were studied for interrelations with the use of the multivariate factor analysis and the regression analysis with a view to the influence on the efficiency of the enterprises activity. It was revealed as a result of these studies, that the highest attention in the regulation of the social-labor relationships should be given to the formation of the economic-labor relationships, as they are the most significant, and also the relationships in the field of the human development as the least regulated, but very important for the future social development.

Key words: social-labor relationships, economic-labor relationships, factors, employment relationships, social relationships, relationships in the field of the human development, multivariate factor analysis, regression analysis.

Tabl.: 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 15.

Iastremaska Olesia O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Tourism, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: yastr@inbox.ru

Інтеграція економіки України в європейський простір вимагає від підприємств використання підходів соціально орієнтованого управління та методів ефективного формування соціально-трудо­вих відносин, що забезпечуватимуть високу якість трудового життя.

У цьому зв'язку виникає об'єктивна необхідність у визначенні основних факторів, які забезпечуватимуть дієвість соціально-трудо­вих відносин, що сприятиме зосередженню уваги менеджерів на їх урахуванні в процесі управління персоналом.

Проблеми розвитку та регулювання соціально-трудових відносин досліджувалися в наукових працях багатьох відомих вчених. Зокрема, державне регулювання соціально-економічних процесів досліджували М. Барановський, В. Василенко, Ф. Заставний, В. Лексін, В. Коломійчук, Г. Саймон, Е. Смирнов, А. Швецов. Дослідженням теоретичних і практичних основ соціально-трудових відносин займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: О. Амоша, Дж. Амстронг, І. Гнибіденко, О. Гришнова, Б. Данілішин, В. Данюк, Дж. Данлоп, Р. Дарендорф, Т. Заяць, І. Кравченко, А. Колот, Х. Клег, Н. Лук'янченко, О. Мірошніченко, І. Новак, О. Новікова, Н. Павловська, І. Петрова, В. Савченко, М. Семикіна, А. Чухно та інші. Удосконаленню розвитку людського капіталу та формуванню механізму регулювання рівня та якості життя населення присвятили свої роботи: Н. Анчишин, Д. Богиня, О. Бондаренко, В. Васильченко, Е. Лібанова, А. Лісогор, М. Кизим, А. Шаульська, О. Ястремська. У своїх роботах вони досліджували питання сутності соціально-трудових відносин, їх оцінювання на основі якості життя та якості трудового життя, розроблення програм їх забезпечення, формування теоретичних засад соціального партнерства та створення підґрунтя для розвитку соціально відповідального бізнесу. Проте недостатньо вирішеними залишаються питання виявлення переважних факторів соціально-трудових відносин, які можна було б використовувати в процесі формування підходів до здійснення соціально орієнтованого управління персоналом підприємств, що зумовлює актуальність тематики проведеного дослідження.

У зв'язку з цим *метою* статті є визначення переважних факторів соціально-трудових відносин на основі застосування економіко-математичних методів, які враховують результати опитування персоналу підприємств.

В основу концепції нормативного регулювання соціально-трудових відносин покладено принцип вирішення фундаментального протиріччя між матеріальними потребами людей і економічними ресурсами для їхнього задоволення. Завдяки посиленню своїх економічних функцій держава поступово перетворюється на власника засобів виробництва, що дає їй змогу шляхом перерозподілу через бюджет значної частини національного доходу розширювати функції соціального захисту малозабезпечених верств населення.

Як стверджують вітчизняні вчені [8, 11], соціальна роль держави визначається масштабами власності, що належить державі, та часткою у валовому внутрішньому продукті країни, яка виділяється на соціальні витрати. При цьому політичні права людини доповнюються соціальними й економічними правами, за якими передбачається надання всім членам суспільства певного мінімуму матеріальних і соціальних благ. Державна влада, регулюючи й контролюючи усі суспільні відносини, захищаючи й узгоджуючи загальнонаціональні інтереси з груповими, впливає на становлення та функціонування громадянського суспільства.

Соціалізація є найважливішою загальною закономірністю суспільного розвитку, найбільш повним виявленням і реалізацією людського прогресу [6, 8, 11]. Тому

органам влади в цілому та управління підприємствами безпосередньо доцільно перенести увагу з виробництва матеріальних благ на соціально-економічне забезпечення і розвиток людини. Саме людина є найбільш важливим і перспективним ресурсом підприємств, соціального прогресу й економічного зростання країни. У соціально орієнтованій ринковій економіці, побудову якої проголошено в нашій країні, трудові й соціальні процеси повинні бути не просто тісно пов'язаними, а стати єдиним цілим, оскільки праця людини є суспільним, соціальним явищем.

Державне регулювання соціальної орієнтації економіки визначається діяльністю держави, яка спрямована на формування умов та можливостей забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку з пріоритетністю досягнення соціальних цілей. Саме послідовна, цілеспрямована діяльність держави щодо функціонування та розвитку економічної та соціальної сфер обумовлює формування системи державного регулювання соціально-трудових відносин через вплив держави на соціально-економічний розвиток. Така політика забезпечуватиме досягнення соціальних цілей в умовах попередження виникнення та прояву економічних небезпек.

Метою політики в соціально-трудої сфері є сприяння реалізації прав громадян на повну, продуктивну і вільно обрану зайнятість, що закріплено в Конституції України і базується на таких принципах: забезпечення рівних можливостей всім громадянам, підтримання трудової і підприємницької ініціативи, забезпечення соціального захисту тих, хто його потребує.

Значущість соціально-трудових відносин для розвитку суспільства зумовлює необхідність їх регулювання на державному рівні шляхом застосування комплексу організаційно-економічних і правових механізмів. Очевидним є те, що для впровадження таких механізмів необхідно здійснювати моніторинг стану соціально-трудових відносин на підприємствах за переважними факторами, що зумовлюють сутність відносин. З метою виявлення та дослідження ключових факторів та розроблення комплексу заходів щодо їх урахування проведено опитування працівників промислових, торговельних підприємств і підприємств сфери послуг, а саме – туристичних, Харківського регіону за розробленою анкетною, яка враховувала найбільш значущі пропозиції провідних учених [2, 4, 5, 7, 9 – 11, 15] щодо переліку факторів.

Анкетування проводилося анонімно з метою забезпечення неупередженості відповідей. Втім, для ретельного аналізу стану соціально-трудових відносин на підприємствах і запровадження конкретних управлінських дій стосовно окремих груп працюючих, а також виявлення спільних для низки підприємств тенденцій, опитувані зазначали інформацію, що характеризувала їх соціальний профіль. Для забезпечення інформаційної комплексності відповідей щодо факторів соціально-трудових відносин в опитуванні брали участь 248 працівників малих, середніх і великих підприємств, з яких питома вага жінок становила 55,91 %, чоловіків – 44,09 %. Серед цих респондентів 6,45 % від кількості опитаних мали вік 26 – 35 років, 3,23 % – 36 – 45 років, 9,68 % – 46 –

54 роки, 34,41% – 55 – 59 років і 46,24% – 60 і більше років. Щодо рівнів управління, 4,3% опитуваних займали посади вищого рівня управління, 30,11% – середнього, 65,59% – були безпосередньо виконавцями. Усі опитувані мали достатній стаж роботи, щоб зробити обґрунтовані висновки відносно факторів соціально-трудових відносин: 27,96% респондентів мали стаж роботи на підприємствах, на яких проводилося опитування, до 5 років, 30,11% працювали від 6 до 15 років, 41,94% – від 16 до 25 років. За рівнем освіти 9,68% працівників мали середню освіту, 37,63% – середню спеціальну, 5,38% – незакінчену вищу та 47,31% – вищу освіту. Така структура опитуваних відповідає складу персоналу на досліджуваних підприємствах.

Оскільки докладно стан соціально-трудових відносин на підприємствах можна оцінити лише через ступінь задоволеності працівників результатами дії низки вагомих факторів, що їх характеризують, під час анкетування респондентам пропонувалося оцінити фактори за 5 бальною шкалою у відповідності з якісними рівнями їх дії: «повністю задовольняє», «задовольняє», «скоріше задовольняє, ніж ні», «скоріше не задовольняє» та «не задовольняє взагалі».

Спираючись на пропозиції провідних вчених у галузі соціально-трудових відносин [1 – 4, 8, 12 – 14], у їх складі виділено такі складові відносин: трудові, що розділено на економіко-трудові та трудові правовідносини, соціальні відносини, відносини щодо людського розвитку. Перелік запропонованих респондентам складових за їх факторами комплексно характеризує соціально-трудові відносини як складне соціально-економічне явище.

Так, *економіко-трудові відносини* при анкетуванні охарактеризовано факторами, дія яких вимірювалася показниками:

- ✦ рівень оплати праці (X_1);
- ✦ своєчасність виплати заробітної плати (X_2);
- ✦ можливість отримання соціальної допомоги (X_3);
- ✦ умови праці (X_4);
- ✦ інтенсивність (напруженість) праці (X_5);
- ✦ зв'язок між трудовими зусиллями й отримуваним доходом (X_6).

Трудові правовідносини були відображені через:

- ✦ дотримання на підприємстві прав працюючих, закладених у трудовий кодекс та інші законодавчі акти держави (X_7);
- ✦ виконання керівництвом вимог щодо оплати праці, умов її здійснення, соціального захисту працівників, підвищення їхньої кваліфікації тощо, прописаних у колективному договорі (X_8);
- ✦ вплив колективу на створення належних умов та адекватної до витрачених зусиль (у тому числі на набуття потрібної кваліфікації) оплати праці, а також на забезпечення широкого спектру соціального захисту (X_9).

Соціальні відносини на підприємстві оцінювались працівниками за такими факторами щодо їх показників:

- ✦ швидкість вирішення соціально-трудових конфліктів, що час від часу виникають на підприємстві (X_{10});

- ✦ взаємовідносини працівника із безпосереднім керівником та іншими представниками керівництва організації (X_{11});

- ✦ взаємовідносини з іншими співробітниками (мікроклімат у колективі) (X_{12});

- ✦ впливовість та дієвість профспілки (X_{13}), що має не тільки вирішувати конфліктні ситуації, а й запобігати їх виникненню через сприяння встановленню достатньої для відтворення робочої сили оплати праці, створенню гідних умов праці, забезпеченню соціального захисту працівників.

Фактори, що відображають соціально-трудові відносини за *складовою людського розвитку*, визначалися на основі показників:

- ✦ стан соціальної інфраструктури (наявність та якість закладів харчування, медичне обслуговування працівників, створення умов для відпочинку протягом робочого тижня, на вихідні та під час відпустки) (X_{14});

- ✦ підвищення кваліфікації працівників і перепідготовка кадрів (у тому числі в разі структурних та інших змін на підприємстві) (X_{15});

- ✦ зв'язок між заробітком, що отримує працівник, і рівнем освіти за профілем діяльності, його досвідом роботи тощо (X_{16}).

При опрацюванні та узагальненні результатів опитування для оцінки прояву факторів за складовими соціально-трудовими відносинами було використано шкалу, за якою 1 бал отримувала відповідь, якщо дія фактора «не задовольняє взагалі», 2 бали – «скоріше не задовольняє», 3 бали – «скоріше задовольняє, ніж ні», 4 бали – «задовольняє», 5 балів – «повністю задовольняє».

За результатами опитування найвищу оцінку отримали фактори рівня оплати праці (X_1) – 3,69 бала, своєчасності виплати заробітної плати (X_2) – 3,58 бала та зв'язку між трудовими зусиллями й отримуваним доходом (X_6) – 3,47 бала. Станом таких факторів, як підвищення кваліфікації працівників і перепідготовка кадрів (X_{15}) – 3,21 бала, можливість отримання соціальної допомоги (X_3) – 3,3 бала, впливовість та дієвість профспілки (X_{13}) – 3,19 бала працівники задоволені значно менше. Середні бали щодо ступеню задоволеності за групами факторів, які визначають стан соціально-трудових відносин, склали: для економіко-трудових відносин – 3,47 бала, трудових правовідносин – 3,41 бала, соціальних відносин – 3,42 бала, та відносини у сфері людського розвитку – 3,22 бала, що представлено в *табл. 1*.

У відповідності з даними *табл. 1* найбільшою задоволеністю характеризується складова економіко-трудових відносин, а найменшою – відносин щодо людського розвитку, хоча питома вага повністю задоволених працівників складовими соціально-трудовими відносинами є надзвичайно низькою, що свідчить про достатньо низький рівень їх забезпечення на підприємствах.

Для виявлення найбільш впливових факторів соціально-трудових відносин для забезпечення соціально орієнтованого управління доцільним є застосування багатовимірного факторного аналізу, що дозволить обґрунтувати існуючий зв'язок між факторами та визна-

Ступінь задоволеності дією факторів за складовими соціально-трудовими відносинами

Складові соціально-трудові відносини	Питома вага респондентів, що відзначили оцінку, %					Середній бал
	Повністю задовольняє	Задовольняє	Скоріше задовольняє, ніж ні	Скоріше не задовольняє	Не задовольняє взагалі	
Економіко-трудові	3,23	47,13	43,91	5,37	0,36	3,47
Трудові право-відносини	1,43	42,65	51,98	3,94	0	3,41
Соціальні відносини	5,91	36,56	51,88	5,11	0,54	3,42
Відносини щодо людського розвитку	0,36	39,78	44,09	13,26	2,51	3,22

чити пріоритетні. Основним варіантом формалізації постановки задачі є лінійно стандартизована модель факторного аналізу із взаємно ортогональними загальними факторами та із некорельованими залишками. У зв'язку з тим, що за правилами факторного аналізу в подальших дослідженнях використовуються тільки ті фактори, що пояснюють не менше 70% дисперсії, для підприємств, що аналізуються, було відібрано 3 фактори, які пояснюють 72,84% кумулятивної дисперсії. Результати застосування багатовимірного факторного аналізу (тип факторизації *principal component*) за допомогою пакета прикладних програм STATISTICA 6.0 наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Характеристики факторних навантажень за факторами соціально-трудових відносин

Код показника	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
X ₁	0,96601	0,53305	0,50268
X ₂	0,77240	0,02691	0,24861
X ₃	0,27571	0,43821	0,07378
X ₄	0,82628	-0,12283	-0,08710
X ₅	0,88507	-0,16190	0,06313
X ₆	0,00247	0,22946	-0,07822
X ₇	0,01569	0,79097	-0,04870
X ₈	0,586415	0,80509	0,07575
X ₉	0,760834	0,01343	0,02552
X ₁₀	0,002753	0,73060	0,04247
X ₁₁	0,844812	0,83048	0,05000
X ₁₂	0,552380	0,80492	0,13861
X ₁₃	0,003392	0,20172	0,78641
X ₁₄	0,835259	0,01742	0,17705
X ₁₅	0,774185	0,16920	0,12567
X ₁₆	0,745706	0,12730	0,20780

У відповідності до результатів багатовимірного факторного аналізу за факторними навантаженнями, що становлять більше 0,7, найбільш впливовими факторами характеризується складова економіко-трудових відносин (показники X₁, X₂, X₄, X₅) і відносин щодо людського розвитку (показники X₁₄ – X₁₆). Саме цим факторам – оплати праці, наявності та використання соці-

альної інфраструктури, підвищення кваліфікації працівників необхідно приділяти увагу з метою забезпечення усталеного розвитку соціально-трудових відносин, які б задовольняли працюючих і формували у них стійку мотивацію до продуктивної праці. Також істотний вплив здійснюють фактори трудових відносин (X₇, X₈) і соціальних відносин (X₁₀ – X₁₂). Найменший вплив здійснює фактор соціальних відносин – вплив профспілок (X₁₃). Виділені фактори є пріоритетними для формування програм підвищення якості трудового життя та розбудови соціально-трудових відносин, що забезпечать соціальну відповідальність бізнесу перед працюючими.

Додатково також визначити, які з виділених факторів здійснюють найбільший вплив на ефективність діяльності підприємств, що втілюється у продуктивності праці. З цієї метою побудовано регресійну модель залежності цього показника за статистичними даними досліджуваних підприємств у 2013 р. і виділені за результатами багатовимірного факторного аналізу вагомими показниками соціально-трудових відносин.

Побудова багатофакторної регресійної моделі дозволяє кількісно відобразити вплив показників, що характеризують фактори соціально-трудових відносин, на продуктивність праці одного працівника (Y). У результаті регресійного аналізу було отримане таке рівняння регресії:

$$Y = 0,439 \cdot X_1 + 0,346 \cdot X_2 + 0,226 \cdot X_{10} + 0,165 \cdot X_{15} + 0,148 \cdot X_{16}$$

Перевірка отриманої моделі на адекватність проведена за допомогою оцінки вкладу показників в регресійну модель, *t*-критерію, *F*-критерію, критерію Дарбіна – Уотсона. Значення коефіцієнта детермінації для підприємств, що аналізуються, становило 0,9563. Це свідчить про те, що побудована регресія пояснює 95,63% дисперсії продуктивності праці. Коефіцієнт кореляції (0,949) є досить великим, що свідчить про існування тісного лінійного зв'язку між незалежними показниками із залежною змінною. Статистичну значущість отриманих результатів перевірено за *F*-статистикою для похибки 0,05. Табличне значення *F* = 1,7 є більшим за табличне і підтверджує доцільність відхилення нульової гіпотези, тобто можна зробити висновок про те, що коефіцієнти регресії є значущими й достатньо пояснюють залежну змінну. Вхідження показників у регресійну модель перевірено за допомогою *t*-критерію Стьюдента із 95% рівнем довіри.

У зв'язку з тим, що значення коефіцієнта детермінації, яке близьке до одиниці, не є запорукою високої якості рівняння регресії, доцільно перевірити гіпотезу стосовно відсутності автокореляції залишків першого порядку. З даною метою була застосована статистика Дарбіна – Уотсона (DW), яка визначає верхню (DW_B) і нижню (DW_H) межі значущості статистики DW . Критичні значення статистики DW залежать від рівня значущості, обсягу вибірки та кількості пояснюючих змінних. На основі табличних критичних значень статистики DW при 5% рівні значущості можна визначити межі значущості статистики DW для підприємств, що аналізуються ($1,36 \leq DW \leq 1,91$). Для побудованої моделі $DW = 1,64$, що свідчить про відсутність значимої автокореляції залишків. Отже, можна зробити висновок, що модель побудовано вірно, вона є достовірною, обґрунтованою, має практичне значення і може бути використана для забезпечення спрямованості управління персоналом на формування дієвих соціально-трудових відносин.

Таким чином, за результатами побудови регресійної моделі на основі даних проведених досліджень за сукупністю підприємств промисловості, торгівлі та послуг щодо туристичної сфери Харківського регіону доцільно зробити висновки про те, що найбільш впливовими факторами соціально-трудових відносин, які здатні спрямувати управління персоналом на підвищення його соціальної орієнтованості, є рівень оплати праці (X_1), своєчасність виплати заробітної плати (X_2), швидкість вирішення соціально-трудових конфліктів, що час від часу виникають на підприємствах (X_{10}), підвищення кваліфікації працівників і перепідготовка кадрів (у тому числі в разі структурних та інших змін на підприємстві) (X_{15}), зв'язок між заробітком, що отримує працівник, і рівнем освіти за профілем діяльності, його досвідом роботи тощо (X_{16}). Саме цим факторам доцільно приділяти увагу при управлінні персоналом, підтримуючи його соціальну орієнтованість та забезпечуючи зростання продуктивності праці, тобто економічної ефективності діяльності підприємств.

ВИСНОВКИ

Спираючись на отримані результати, доцільно відзначити, що найбільша увага при регулюванні соціально-трудових відносин має бути спрямована на формування економіко-трудових відносин, як найбільш вагомих для більшості працюючих, і відносин у сфері людського розвитку – як найменш урегульованих, але дуже важливих для подальшого суспільного розвитку. Саме такі напрямки можуть стати пріоритетними для подальших досліджень у сфері регулювання соціально-трудових відносин в Україні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : монография / Под научной редакцией Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. – К. : КНЕУ, 2013. – 466 с.
2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / О. А. Грішнова. – 5-те вид., онов. – К. : Знання, 2011. – 390 с.

3. Дейнега А. Н. Качество трудовой жизни в системе социально-трудовых отношений / А. Н. Дейнега [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nimc.web.tstu.ru>

4. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. – К. : КНЕУ, 2009. – 711 с.

5. Калачова І. В. Концептуальні та методологічні аспекта вимірювання гідної праці / І. В. Калачова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.econindustry.org/arhiv/mag/2006/vip_03_34/st_34_32.pdf

6. Капліна Г. А. Характеристика концепції гідної праці в Україні / Г. А. Капліна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2534/1/%D0%9A%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf>

7. Кизим Н. А. Качество жизни населения и конкурентоспособность Украины и стран ЕС : монография / Н. А. Кизим, В. М. Горбатов. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2005. – 164 с.

8. Костровець Л. Б. Суспільні явища і процеси у сфері демографії, праці та соціального розвитку: проблеми та шляхи вирішення : монографія / Л. Б. Костровець та ін. ; за заг. ред. В. В. Дорофійенка. – Донецьк : ВІК, 2012. – 275 с.

9. Лібанова Е. М. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь / Е. М. Лібанова, О. М. Гладун, Л. С. Лісогор та ін. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи, 2013. – 50 с.

10. Лісогор Л. С. Капіталізація людського капіталу України у контексті поліпшення якості трудового життя: проблеми та перспективи / Л. С. Лісогор // Вісник Донецького університету економіки та права : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонУЕП, 2011. – № 1. – С. 47 – 52.

11. Новикова О. Ф. Социальная безопасность в Украине: возможности человеческого развития : монография / О. Ф. Новикова. – Saarbrücken : LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG., 2012. – 172 с.

12. Семикіна М. В. Соціально-економічні перешкоди на шляху підвищення якості трудових ресурсів регіону / М. В. Семикіна, М. В. Пустовіт // Бізнес Інформ. – 2012. – № 6. – С. 42 – 47.

13. Френкин Р. Мотивация поведения: биологический, когнитивный и социальный аспекты / Р. Френкин. – СПб. : Питер, 2003. – 650 с.

14. Шаульська Л. В. Забезпечення гідної праці як корпоративної цінності / Л. В. Шаульська // Управління виробництвом: проблеми теорії і практики : монографія. – Донецьк : ДонНТУ, 2014. – С. 344 – 354.

15. Ястремська О. М. Визначення основних факторів впливу та показників оцінювання якості трудового життя працівників промисловості / О. М. Ястремська, О. В. Стататін // Проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 49 – 55.

REFERENCES

- Deynaga, A. N. "Kachestvo trudovoy zhizni v sisteme sotsialno-trudovyykh otnosheniy" [The quality of working life in the system of labor relations]. <http://nimc.web.tstu.ru>
- Frenkin, R. *Motivatsiia povedeniia: biologicheskii, kognitivniy i sotsialniy aspekti* [Motivation of behavior: biological, cognitive and social aspects]. St. Petersburg: Pyter, 2003.
- Globalnoe ekonomicheskoe razvitie: tendentsii, asimmetrii, regulirovanie* [Global economic development: trends, asymmetry regulation]. Kyiv: KNEU, 2013.
- Grishnova, O. A. *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor Economics and Labor Relations]. Kyiv: Znannia, 2011.
- Kalachova, I. V. "Kontseptualni ta metodolohichni aspekty vymiruvannia hidnoi pratsi" [Conceptual and methodological aspects of measuring decent work]. http://www.econindustry.org/arhiv/mag/2006/vip_03_34/st_34_32.pdf

Kaplina, H. A. "Kharakterystyka kontseptsii hidnoi pratsi v Ukraini" [Characteristics of decent work in Ukraine]. <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2534/1/%D0%9A%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf>

Kizim, N. A., and Gorbatov, V. M. *Kachestvo zhizni naseleniia i konkurentosposobnost Ukrainy i stran ES* [Quality of life and competitiveness of Ukraine and the EU]. Kharkiv: INZHEK, 2005.

Kostrovets, L. B. et al. *Suspilni iavnyshcha i protsesy u sferi demografii, pratsi ta sotsialnoho rozvytku: problemy ta shliakhy vyrishennia* [Social phenomena and processes in the field of Demography, Labour and Social Development: Problems and Solutions]. Donetsk: VIK, 2012.

Kolot, A. M. et al. *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor Economics and Labor Relations]. Kyiv: KNEU, 2009.

Lisohor, L. S. "Kapitalizatsiia liudskoho kapitalu Ukrainy u konteksti polipshennia iakosti trudovoho zhyttia: problemy ta perspektyvy" [Capitalization of Ukraine's human capital in the context of improving the quality of working life: problems and prospects]. *Visnyk DonUEP*, no. 1 (2011): 47-52.

Libanova, E. M. et al. *Vymiriuvannia iakosti zhyttia v Ukraini. Analitichna dopovid* [Measuring quality of life in Ukraine. The ana-

lytical report]. Kyiv: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy, 2013.

Novikova, O. F. *Sotsialna bezopasnost v Ukraine: vozmozhnosti chelovecheskogo rozvitiia* [Social security in Ukraine: opportunities for human development]. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG., 2012.

Semykina, M. V., and Pustovit, M. V. "Sotsialno-ekonomichni pereshkody na shliakhu pidvyshchennia iakosti trudoresursoho zabezpechennia rehionu" [Socio-economic barriers to improving the quality of labor and resource provision in the region]. *Biznes Inform*, no. 6 (2012): 42-47.

Shaulska, L. V. "Zabezpechennia hidnoi pratsi iak korporatynoi tsinnosti" [Decent work as a corporate value]. In *Upravlinnia vyrobnytstvom: problemy teorii i praktyky*, 344-354. Donetsk: DonNTU, 2014.

Yastremska, O. M., and Stamatin, O. V. "Vyznachennia osnovnykh faktoriv vplyvu ta pokaznykiv otsiniuvannia iakosti trudovoho zhyttia pratsivnykiv promyslovosti" [Determination of the main factors of influence and performance evaluation of quality of working life of industrial workers]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2012): 49-55.

УДК 331.122:613

ПІДХІД ДО ОЦІНКИ РІВНЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

© 2014 БЕРЕЖНА Ю. В.

УДК 331.122:613

Бережна Ю. В. Підхід до оцінки рівня реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я в Україні

Метою статті є оцінка рівня реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я в Україні, що дозволить виявити резерви його підвищення. У статті запропоновано розглядати потенціал сфери охорони здоров'я як сукупність можливостей суспільства до ефективного використання наявних ресурсів сфери охорони здоров'я задля досягнення максимально можливого рівня задоволення суспільних потреб у сфері охорони здоров'я. Також запропоновано науково-методичний підхід до оцінки рівня реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я в Україні.

Ключові слова: сфера охорони здоров'я, потенціал сфери охорони здоров'я, оцінка рівня реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я.

Рис.: 6. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Бережна Юлія Володимирівна – аспірантка, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: beregnaja_yulia@mail.ru

УДК 331.122:613

Бережная Ю. В. Подход к оценке уровня реализации потенциала сферы здравоохранения в Украине

Целью статьи является оценка уровня реализации потенциала сферы здравоохранения в Украине, что позволит выявить резервы его повышения. В статье предложено рассматривать потенциал сферы здравоохранения как совокупность возможностей общества по эффективному использованию имеющихся ресурсов здравоохранения для достижения максимально возможного уровня удовлетворения общественных потребностей в сфере здравоохранения. Также предложен научно-методический подход к оценке уровня реализации потенциала здравоохранения в Украине.

Ключевые слова: сфера здравоохранения, потенциал сферы здравоохранения, оценка уровня реализации потенциала сферы здравоохранения.

Рис.: 6. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Бережная Юлия Владимировна – аспирантка, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: beregnaja_yulia@mail.ru

UDC 331.122:613

Berezhna Yu. V. Approach to Evaluation of the Level of Capacity Fulfillment of the Public Health Sector of Ukraine

The article is aimed at evaluation of the level of capacity fulfillment of the public health sector of Ukraine that will reveal the reserves for its increasing. The article suggested that potential of the public health sector was considered as a set of capabilities for the efficient use of health care resources available to achieve the highest possible level of satisfaction of social needs in the public health sector. Also a scientific and methodical approach to evaluate the level of fulfillment of the capacity of public health care in Ukraine was proposed.

Key words: public health sector, capacity of the public health sector, evaluation of the level of capacity fulfillment of the public health sector.

Pic.: 6. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Berezhna Yuliia V. – Postgraduate Student, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: beregnaja_yulia@mail.ru

З метою протистояння загрозам національній безпеці в сфері охорони здоров'я, що існують на теперішній час, державне регулювання сфери охорони здоров'я необхідно спрямовувати на забезпечення реалізації її потенціалу на основі максимально ефективного використання її ресурсів.

Поняття «потенціал» використовується все частіше в наукових дослідженнях, присвячених проблемам охорони здоров'я в Україні. Проблемам реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я присвячені дослідження таких вчених, як: Борисевич С. О., Бондаренко К. І. [1], Москаленко В. Ф. [2], Оппельд Л. І. [3], Артюхіна М. В., Кравчен-

Kaplina, H. A. "Kharakterystyka kontseptsii hidnoi pratsi v Ukraini" [Characteristics of decent work in Ukraine]. <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2534/1/%D0%9A%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf>

Kizim, N. A., and Gorbatov, V. M. *Kachestvo zhizni naseleniia i konkurentosposobnost Ukrainy i stran ES* [Quality of life and competitiveness of Ukraine and the EU]. Kharkiv: INZhEK, 2005.

Kostrovets, L. B. et al. *Suspilni iavnyshcha i protsesy u sferi demografii, pratsi ta sotsialnoho rozvytku: problemy ta shliakhy vyrishennia* [Social phenomena and processes in the field of Demography, Labour and Social Development: Problems and Solutions]. Donetsk: VIK, 2012.

Kolot, A. M. et al. *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor Economics and Labor Relations]. Kyiv: KNEU, 2009.

Lisohor, L. S. "Kapitalizatsiia liudskoho kapitalu Ukrainy u konteksti polipshennia iakosti trudovoho zhyttia: problemy ta perspektyvy" [Capitalization of Ukraine's human capital in the context of improving the quality of working life: problems and prospects]. *Visnyk DonUEP*, no. 1 (2011): 47-52.

Libanova, E. M. et al. *Vymiriuvannia iakosti zhyttia v Ukraini. Analitichna dopovid* [Measuring quality of life in Ukraine. The ana-

lytical report]. Kyiv: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy, 2013.

Novikova, O. F. *Sotsialna bezopasnost v Ukraine: vozmozhnosti chelovecheskogo rozvitiia* [Social security in Ukraine: opportunities for human development]. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG., 2012.

Semykina, M. V., and Pustovit, M. V. "Sotsialno-ekonomichni pereshkody na shliakhu pidvyshchennia iakosti trudoresursoho zabezpechennia rehionu" [Socio-economic barriers to improving the quality of labor and resource provision in the region]. *Biznes Inform*, no. 6 (2012): 42-47.

Shaulska, L. V. "Zabezpechennia hidnoi pratsi iak korporatynoi tsinnosti" [Decent work as a corporate value]. In *Upravlinnia vyrobnytstvom: problemy teorii i praktyky*, 344-354. Donetsk: DonNTU, 2014.

Yastremska, O. M., and Stamatin, O. V. "Vyznachennia osnovnykh faktoriv vplyvu ta pokaznykiv otsiniuvannia iakosti trudovoho zhyttia pratsivnykiv promyslovosti" [Determination of the main factors of influence and performance evaluation of quality of working life of industrial workers]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2012): 49-55.

УДК 331.122:613

ПІДХІД ДО ОЦІНКИ РІВНЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

© 2014 БЕРЕЖНА Ю. В.

УДК 331.122:613

Бережна Ю. В. Підхід до оцінки рівня реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я в Україні

Метою статті є оцінка рівня реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я в Україні, що дозволить виявити резерви його підвищення. У статті запропоновано розглядати потенціал сфери охорони здоров'я як сукупність можливостей суспільства до ефективного використання наявних ресурсів сфери охорони здоров'я задля досягнення максимально можливого рівня задоволення суспільних потреб у сфері охорони здоров'я. Також запропоновано науково-методичний підхід до оцінки рівня реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я в Україні.

Ключові слова: сфера охорони здоров'я, потенціал сфери охорони здоров'я, оцінка рівня реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я.

Рис.: 6. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Бережна Юлія Володимирівна – аспірантка, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: beregnaja_yulia@mail.ru

УДК 331.122:613

Бережная Ю. В. Подход к оценке уровня реализации потенциала сферы здравоохранения в Украине

Целью статьи является оценка уровня реализации потенциала сферы здравоохранения в Украине, что позволит выявить резервы его повышения. В статье предложено рассматривать потенциал сферы здравоохранения как совокупность возможностей общества по эффективному использованию имеющихся ресурсов здравоохранения для достижения максимально возможного уровня удовлетворения общественных потребностей в сфере здравоохранения. Также предложен научно-методический подход к оценке уровня реализации потенциала здравоохранения в Украине.

Ключевые слова: сфера здравоохранения, потенциал сферы здравоохранения, оценка уровня реализации потенциала сферы здравоохранения.

Рис.: 6. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Бережная Юлия Владимировна – аспирантка, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: beregnaja_yulia@mail.ru

UDC 331.122:613

Berezhna Yu. V. Approach to Evaluation of the Level of Capacity Fulfillment of the Public Health Sector of Ukraine

The article is aimed at evaluation of the level of capacity fulfillment of the public health sector of Ukraine that will reveal the reserves for its increasing. The article suggested that potential of the public health sector was considered as a set of capabilities for the efficient use of health care resources available to achieve the highest possible level of satisfaction of social needs in the public health sector. Also a scientific and methodical approach to evaluate the level of fulfillment of the capacity of public health care in Ukraine was proposed.

Key words: public health sector, capacity of the public health sector, evaluation of the level of capacity fulfillment of the public health sector.

Pic.: 6. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Berezhna Yuliia V. – Postgraduate Student, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: beregnaja_yulia@mail.ru

З метою протистояння загрозам національній безпеці в сфері охорони здоров'я, що існують на теперішній час, державне регулювання сфери охорони здоров'я необхідно спрямовувати на забезпечення реалізації її потенціалу на основі максимально ефективного використання її ресурсів.

Поняття «потенціал» використовується все частіше в наукових дослідженнях, присвячених проблемам охорони здоров'я в Україні. Проблемам реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я присвячені дослідження таких вчених, як: Борисевич С. О., Бондаренко К. І. [1], Москаленко В. Ф. [2], Оппельд Л. І. [3], Артюхіна М. В., Кравчен-

ко Н. В. [4] та ін. Науковцями здійснюється оцінка його реалізації на рівні системи охорони здоров'я регіону чи окремого закладу охорони здоров'я. Разом з тим, необхідним є дослідження рівня реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я на рівні національної економіки.

Мета статті – оцінка рівня реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я в Україні, що дозволить виявити резерви його підвищення.

З урахуванням загального визначення економічного потенціалу потенціал сфери охорони здоров'я (далі – ПСОЗ) пропонується розглядати як сукупні можливості суспільства до ефективного використання наявних ресурсів сфери охорони здоров'я задля досягнення максимально можливого рівня задоволення суспільних потреб в сфері охорони здоров'я.

Порівняльний аналіз поглядів авторів щодо структури ПСОЗ дозволив виділити такі його складові елементи: фінансовий, кадровий, науково-технологічний і матеріально-технічний (*табл. 1*). Кожен локальний потенціал характеризується набором відповідних ресурсів.

У науковій літературі немає загальноприйнятих підходів до оцінки рівня реалізації ПСОЗ, адже це відносно нова і недостатньо вивчена та досліджена категорія. ПСОЗ досліджується науковцями переважно на мезо- та мікрорівнях, тобто здійснюється оцінка його реалізації на рівні системи охорони здоров'я регіону чи окремого закладу охорони здоров'я. Зокрема, Оппельд Л. І. [3] у своїх дослідженнях пропонує методичний підхід до оцінки розвитку системи охорони здоров'я населення регіону та його територіальної організації, досліджує стан ресурсного потенціалу системи охорони здоров'я регіонів країни.

Разом з тим, охорона здоров'я – це одна зі сфер національної економіки, яка, як і всі інші, схильна до впливу глобальних тенденцій, а зазначений підхід не дає змоги в повному обсязі та об'єктивно оцінити рівень реалізації ПСОЗ з позицій дослідження місця національної економіки в системі світогосподарських зв'язків в умовах глобалізації та захисту національних інтересів і протистояння загрозам у сфері охорони здоров'я.

Для оцінки рівня реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я в Україні пропонується науково-методичний підхід, що враховує аспекти позиціонування сфери охорони здоров'я України на міжнародному рівні та впливу на нього складових його елементів, тобто локальних потенціалів.

З метою врахування аспектів позиціонування України в глобальному середовищі для оцінки рівня реалізації ПСОЗ в Україні було відібрано ряд країн. Критерієм відбору служили позиції в рейтингу країн щодо розвитку систем охорони здоров'я за версією ВООЗ і рейтингу країн за наявністю потенціалу для розвитку медичного туризму (*табл. 2*). Рейтинг країн щодо розвитку систем охорони здоров'я складений ВООЗ в 2000 р. і ґрунтується на таких показниках, як: тривалість життя, смертність, доступність медичної допомоги та рівність у цій сфері, забезпеченість лікарняними ліжками і медперсоналом, частка витрат на охорону здоров'я у ВВП країни.

Рейтинг країн за наявністю потенціалу для розвитку медичного туризму опублікований в звіті *The Economist Intelligence Unit* [8] в 2011 р. і ґрунтується на критеріях, які зазвичай пацієнти ставлять при виборі країни для лікування.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз поглядів авторів щодо структури (складу ресурсів) ПСОЗ

Складові елементи	Автор(-и)	Опельд Л. І. [3]	Артюхіна М. В., Кравченко Н. В., [4]	Карамішев Д. В. [5]	Лехан В., Рудий В., Ричардсон В. [6]
Ресурсний потенціал		+			
Кадровий потенціал (кадрове забезпечення, трудові ресурси)		+	+		+
Матеріально-технічний потенціал (матеріально-технічна база, матеріальні ресурси)		+	+		+
Медикаментозний потенціал (лікарські засоби)			+		+
Фінансовий потенціал (фінансові витрати, фінансові ресурси)		+	+		+
Інфраструктурний потенціал (інфраструктура)			+		+
Науково-технічний потенціал				+	
Виробничий потенціал				+	
Система медичної освіти				+	+
Основні фонди і капіталовкладення					+
Медичне обладнання та устаткування					+
Інформаційні технології					+

Таблиця 2

Країни, для оцінки рівня використання ПСОЗ

№	Країна	Місце в рейтингу країн щодо розвитку систем охорони здоров'я за версією ВООЗ (серед 190 досліджуваних країн), 2000 р. [7]	Місце в рейтингу країн за наявністю потенціалу для розвитку медичного туризму (серед 203 досліджуваних країн), 2011 р. [8]
1	Франція	1	1
2	Італія	2	>20
3	Іспанія	7	> 20
4	Австрія	9	19
5	Португалія	12	> 20
6	Люксембург	16	> 20
7	Нідерланди	17	12
8	Великобританія	18	> 20
9	Ірландія	19	> 20
10	Бельгія	21	9
11	Швеція	23	8
12	Німеччина	25	6
13	Фінляндія	31	>20
14	Данія	34	>20
15	Угорщина	66	17
16	Україна	79	20
17	Росія	130	> 20

До таких критеріїв належать: компетентність лікарів та якість післяопераційної допомоги, легкість дістатися до країни, знайомство з країною (мова, система охорони здоров'я); ризик для пацієнта (від ризиків в охоро-

роні здоров'я до загальних ризиків, таких як тероризм), вартість (ціна за лікування і перебування).

Оцінку інтегрального рівня реалізації ПСОЗ з урахуванням впливу на нього складових його елементів здійснено на основі застосування методів таксономічного аналізу. Послідовність етапів інтегральної оцінки рівня реалізації ПСОЗ представлена на рис. 1.

Основою інтегральної оцінки рівня реалізації ПСОЗ є формування сукупності показників, що характеризують рівень реалізації складових елементів потенціалу сфери охорони здоров'я: фінансового, кадрового, науково-технологічного і матеріально-технічного потенціалів.

Відповідна сукупність формується з показників, які є кількісним вираженням рівня реалізації ПСОЗ диференційовано за всіма складовими його елементами: фінансовим, кадровим, науково-технологічним і матеріально-технічним потенціалами. Склад системи показників відображає специфіку кожного складового елемента ПСОЗ.

Фінансовий ПСОЗ являє собою сукупні можливості суспільства до ефективного використання грошових коштів, що надходять у процесі фінансування охорони здоров'я. Для оцінки рівня реалізації фінансового ПСОЗ відібрані такі показники, як: витрати на охорону здоров'я, % від ВВП; витрати на охорону здоров'я, % від загальних державних витрат; загальні витрати на охорону здоров'я на душу населення.

Кадровий ПСОЗ – це сукупні можливості суспільства до ефективного використання медичних кадрів. Для оцінки рівня реалізації кадрового ПСОЗ були використані такі показники, як: загальна чисельність і чисельність на 10 000 населення лікарів, сестринського і акушерського персоналу, стоматологічного персоналу та фармацевтичного персоналу.

Науково-технологічний ПСОЗ являє собою сукупні можливості суспільства до ефективного використання медичних технологій, що є результатами науко-

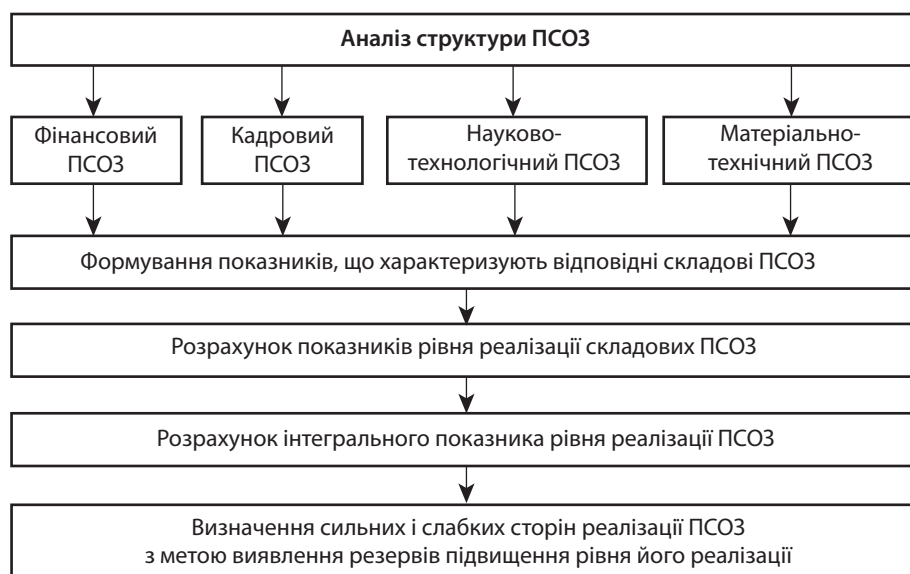

Рис. 1. Послідовність етапів інтегральної оцінки рівня реалізації ПСОЗ

вих досліджень. Для оцінки рівня реалізації науково-технологічного ПСОЗ відібрані такі показники, як: державні витрати на фінансування досліджень і розробок, пов'язаних з охороною здоров'я, % ВВП і державні витрати на фінансування досліджень і розробок у сфері охорони здоров'я, % ВВП.

Матеріально-технічний ПСОЗ – сукупні можливості суспільства до ефективного використання матеріально-технічних ресурсів сфери охорони здоров'я: приміщень медичних закладів, меблів, медичного обладнання, лікарських препаратів тощо. Для оцінки рівня реалізації матеріально-технічного ПСОЗ були використані такі показники, як: кількість лікарняних ліжок на 10 000 населення, кількість КТ сканерів на 1 000 000 населення та кількість МРТ сканерів на 1 000 000 населення.

Інформаційною базою для формування показників для оцінки рівня реалізації фінансового, кадрового, науково-технологічного та матеріально-технічного

ПСОЗ служили дані, що містяться в офіційних виданнях Державного комітету статистики України, а також аналітичні матеріали досліджень ВООЗ та Європейської Обсерваторії з систем і політики охорони здоров'я. Схематично результати оцінки рівня реалізації фінансового, кадрового, науково-технологічного та матеріально-технічного ПСОЗ зображені на *рис. 2 – рис. 5*.

На *рис. 2* видно, що жодна з країн не характеризується високим рівнем реалізації фінансового ПСОЗ. Найвищі інтегральні показники рівня реалізації фінансового ПСОЗ у таких країн, як Люксембург – 72,84%, Франція – 71,42% і Фінляндія – 69,99%. Рівень реалізації фінансового ПСОЗ України найнижчий у порівнянні з європейськими країнами і складає лише 2,67%.

Як видно з *рис. 3*, жодна з країн не характеризується також високим рівнем реалізації кадрового ПСОЗ. Найвищі інтегральні показники рівня реалізації кадрового ПСОЗ у таких країн, як Франція – 53,20%, Німеччина – 50,78% та Італія – 42,32%. Рівень реалізації кадрового ПСОЗ України знаходиться на низькому рівні, але займає високі позиції відносно інших європейських країн і складає 24,84%. Найнижчий інтегральний показник рівня реалізації кадрового ПСОЗ має Угорщина – 10,58%.

На *рис. 4* видно, що жодна з країн не характеризується високим рівнем реалізації науково-технологічного ПСОЗ. Найвищі інтегральні показники рівня реалізації науково-технологічного ПСОЗ у таких країн, як Іспанія – 74,85%, Великобританія – 65,50% і Фінляндія – 53,91%. Рівень реалізації науково-технологічного ПСОЗ України майже найнижчий у порівнянні з європейськими країнами, складає лише 5% і є вищим лише за показник Росії, який складає 3%.

Як видно з *рис. 5*, жодна з країн не характеризується також високим рівнем реалізації матеріально-технічного ПСОЗ. Найвищі інтегральні показники рівня реалізації матеріально-технічного ПСОЗ у таких країн як Австрія – 72,08%, Швеція – 57,42% і Люксембург – 50,06%. Рівень реалізації матеріально-технічного ПСОЗ України знаходиться на низькому рівні та складає 23,44%.

Рис. 2. Результати оцінки рівня реалізації фінансового ПСОЗ України та країн Європи

Рис. 3. Результати оцінки рівня реалізації кадрового ПСОЗ України та країн Європи

Отримані результати оцінки рівня реалізації фінансового, кадрового, науково-технологічного та матеріально-технічного ПСОЗ лягли в основу визначення інтегрального рівня реалізації ПСОЗ. Схематично результати оцінки інтегрального рівня реалізації ПСОЗ зображені на *рис. 6*.

Як видно з *рис. 6*, жодна з країн не характеризується високим інтегральним рівнем реалізації ПСОЗ. Найвищі інтегральні показники рівня реалізації ПСОЗ у таких країн, як Італія – 58,27%, Німеччина – 56,80% і Франція – 53,06%. Інтегральний рівень реалізації ПСОЗ України найнижчий у порівнянні з європейськими країнами і складає лише 3,83%.

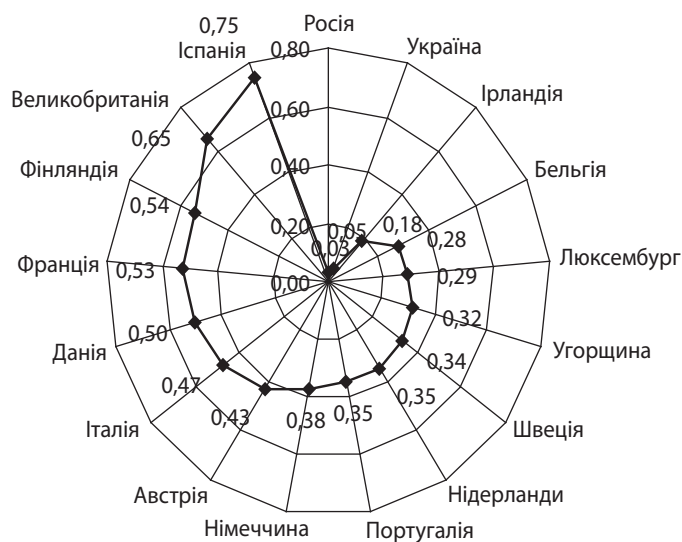

Рис. 4. Результати оцінки рівня реалізації науково-технологічного PCSOZ України та країн Європи

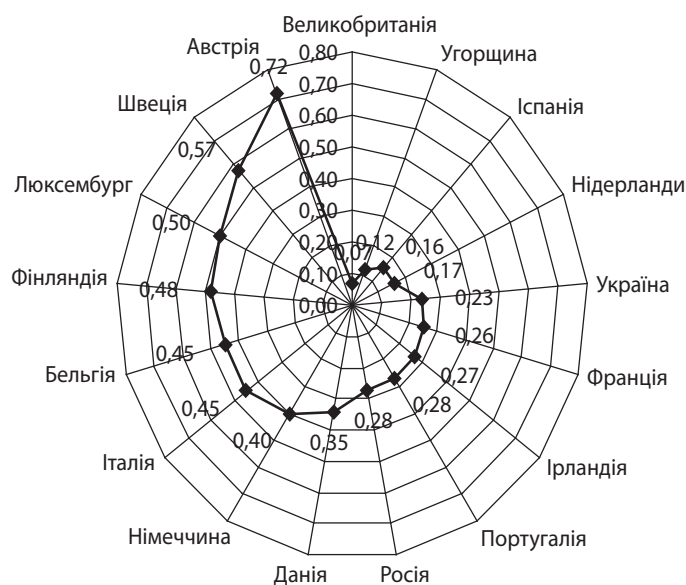

Рис. 5. Результати оцінки рівня реалізації матеріально-технічного PCSOZ України та країн Європи

Рис. 6. Результати оцінки інтегрального рівня реалізації PCSOZ України та країн Європи

Проведена оцінка рівня реалізації PCSOZ дозволяє зробити висновок про те, що низький інтегральний показник рівня реалізації PCSOZ найбільшою мірою обумовлений наявністю низького рівня реалізації фінансового та науково-технологічного PCSOZ України. Державне регулювання сфери охорони здоров'я в Україні необхідно спрямовувати на забезпечення реалізації PCSOZ на основі максимізації використання, перш за все, фінансових і науково-технологічних ресурсів сфери охорони здоров'я, що потрібно враховувати при вдосконаленні інструментарію державного регулювання сфери охорони здоров'я. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Борисевич С. О.** Стан і тенденції розвитку управління гуманітарною сферою в Україні / С. О. Борисевич, К. І. Бондаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpdu/2008_3/doc/3/03.pdf
- Москаленко В. Ф.** Принципи організації оптимальної моделі системи охорони здоров'я: український контекст : монографія. – К. : Книга плюс, 2008. – 320 с.
- Опельд Л. І.** Територіальна організація системи охорони здоров'я регіону та напрями її удосконалення : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Л. І. Опельд. – Полтава, 2009. – 20 с.
- Артюхіна М. В.** Потенціал медичної галузі: структура, стан та перспективи розвитку / М. В. Артюхіна, Н. В. Кравченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/155.pdf
- Кармишев Д. В.** Стратегічне управління інноваційними процесами в системі охорони здоров'я: державні механізми : монографія / Д. В. Кармишев. – Х. : Вид-во Хар ПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 304 с.
- Обзор системы здравоохранения: Украина. – 2010. – № 8 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0011/152849/e94973R.pdf
- Рейтинг ВОЗ систем здравоохранения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://al-med.livejournal.com/320325.html>
- Travelling for health The potential for medical tourism A summary of the full report [Electronic resource]. – Mode of access : http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/Travelling_for_health_Executive_summary.pdf

Науковий керівник – Іванов Ю. Б., доктор економічних наук, професор, заступник керівника з наукової роботи Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (Харків)

REFERENCES

- Artiukhina, M. V., and Kravchenko, N. V. "Potentials medychnoi haluzi: struktura, stan ta perspektivy rozvytku" [Potential medical industry: structure, condition and prospects]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/155.pdf
- Borysevych, S. O., and Bondarenko, K. I. "Stan i tendentsii rozvytku upravlinnia humanitarnoiu sferoiu v Ukraini" [Status and trends in the management of humanitarian sphere in Ukraine]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpdu/2008_3/doc/3/03.pdf

Karamyshev, D. V. *Stratehichne upravlinnia innovatsiinykh protsesamy v systemi okhorony zdorov'ia: derzhavni mekhanizmy* [Strategic management of innovation processes in health care: state mechanisms]. Kharkiv: Mahistr, 2006.

Moskalenko, V. F. *Pryntsy py orhanizatsii optymalnoi modeli systemy okhorony zdorov'ia: ukrainskyi kontekst* [The principles of optimal model of health care: Ukrainian context]. Kyiv: Knyha plius, 2008.

Oppeld, L. I. "Terytorialna orhanizatsiia systemy okhorony zdorov'ia rehionu ta napriamy ii udoskonalennia" [Territorial organization of health care in the region and areas of improvement]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2009.

"Obzor systemy zdavookhraneniia: Ukraina" [Health systems in Ukraine]. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/152849/e94973R.pdf

"Reyting VOZ sistem zdavookhraneniia" [WHO ranking of health systems]. <http://al-med.livejournal.com/320325.html>

"Travelling for health The potential for medical tourism A summary of the full report" http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/Travelling_for_health_Executive_summary.pdf

УДК 331.108.37

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ УПРАВЛІННІ БЕЗПЕКОЮ ПРАЦІ НА БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

© 2014 МІГУС І. П., АНДРІЄНКО В. М.

УДК 331.108.37

Мігус І. П., Андрієнко В. М. Структура та основні елементи системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельних підприємствах

Метою статті є надання пропозицій щодо встановлення структури системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельних підприємствах та виокремлення її основних елементів. У результаті дослідження встановлено структуру системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельних підприємствах. До основних підсистем забезпечення економічної безпеки віднесено такі: при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві; при управлінні навчанням персоналу; при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці. Виокремлено основні елементи такої системи, до яких віднесено: об'єкти системи; суб'єкти системи; нормативно-правове регулювання; функціональні складові системи; механізм функціонування системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві; діагностика стану системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві. Перспективою подальших досліджень є розробка методики оцінки рівня кожної з функціональних складових системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці будівельного підприємства.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, безпека праці, система, будівельне підприємство.

Рис.: 4. **Бібл.:** 8.

Мігус Ірина Петрівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Андрієнко Василь Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Університет економіки та права «КРОК» (вул. Лагерна, 30-32, Київ, 03113, Україна)

E-mail: irynamihus@ukr.net

УДК 331.108.37

Мигус И. П., Андриенко В. Н. Структура и основные элементы системы обеспечения экономической безопасности при управлении безопасностью труда на строительных предприятиях

Целью статьи является предоставление предложений по установлению структуры системы обеспечения экономической безопасности при управлении безопасностью труда на строительных предприятиях и выделение ее основных элементов. В результате исследования установлена структура системы обеспечения экономической безопасности при управлении безопасностью труда на строительных предприятиях. К основным подсистемам обеспечения экономической безопасности отнесены следующие: при организации системы безопасности труда на строительном предприятии; при управлении обучением персонала; при осуществлении мониторинга за состоянием безопасности труда. Выделены основные элементы такой системы, к которым отнесены: объекты системы; субъекты системы; нормативно-правовое регулирование; функциональные составляющие системы; механизм функционирования системы управления безопасностью труда на строительном предприятии; диагностика состояния системы управления безопасностью труда на строительном предприятии. Перспективой дальнейших исследований является разработка методики оценки уровня каждой из функциональных составляющих системы обеспечения экономической безопасности при управлении безопасностью труда строительного предприятия.

Ключевые слова: безопасность, экономическая безопасность, безопасность труда, система, строительное предприятие.

Рис.: 4. **Библ.:** 8.

Мигус Ирина Петровна – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой менеджмента и экономической безопасности, Черкасский национальный университет им. Б. Хмельницкого (бульв. Шевченка, 81, Черкассы, 18031, Украина)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Андриенко Василий Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Университет экономики и права «КРОК» (ул. Лагерная, 30-32, Киев, 03113, Украина)

E-mail: irynamihus@ukr.net

UDC 331.108.37

Mihus I. P., Andrienko V. M. Structure and Basic Elements of a System for Ensuring the Economic Security in the Management of Work Safety in the Construction Enterprises

The article is aimed at providing suggestions on the determination of structure of the system for ensuring the economic security in the management of work safety in the construction enterprises and highlighting of its basic elements. The study resulted in determination of structure of the system for ensuring the economic security in the management of work safety in the construction enterprises. The main subsystems of ensuring the economic security include: in the organization of work safety in the construction enterprise; in the management of staff training; in the monitoring of the work safety conditions. The following main elements of the system were distinguished: the system objects; the system subjects; legal and regulatory framework; the functional components of the system; the mechanism of functioning of the system of work safety management in the construction company; the diagnosis of the work safety management system in the construction enterprise. The prospect of further research is the development of a methodology for evaluation of the level of each of the functional components of the economic security system in the management of work safety in the construction enterprise.

Key words: security, economic security, work safety, system, construction enterprise.

Pic.: 4. **Bibl.:** 8.

Mihus Iryna P. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Management and Economic Security, Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky (bulv. Shevchenka, 81, Cherkasy, 18031, Ukraine)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Andrienko Vasiyl M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, University of Economics and Law «KROK» (vul. Lagerna, 30-32, Kyiv, 03113, Ukraine)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Karamyshev, D. V. *Stratehichne upravlinnia innovatsiinykh protsesamy v systemi okhorony zdorov'ia: derzhavni mekhanizmy* [Strategic management of innovation processes in health care: state mechanisms]. Kharkiv: Mahistr, 2006.

Moskalenko, V. F. *Pryntsy py orhanizatsii optymalnoi modeli systemy okhorony zdorov'ia: ukrainskyi kontekst* [The principles of optimal model of health care: Ukrainian context]. Kyiv: Knyha plius, 2008.

Oppeld, L. I. "Terytorialna orhanizatsiia systemy okhorony zdorov'ia rehionu ta napriamy ii udoskonalennia" [Territorial organization of health care in the region and areas of improvement]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2009.

"Obzor systemy zdavookhraneniia: Ukraina" [Health systems in Ukraine]. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/152849/e94973R.pdf

"Reyting VOZ sistem zdavookhraneniia" [WHO ranking of health systems]. <http://al-med.livejournal.com/320325.html>

"Travelling for health The potential for medical tourism A summary of the full report" http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/Travelling_for_health_Executive_summary.pdf

УДК 331.108.37

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ УПРАВЛІННІ БЕЗПЕКОЮ ПРАЦІ НА БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

© 2014 МІГУС І. П., АНДРІЄНКО В. М.

УДК 331.108.37

Мігус І. П., Андрієнко В. М. Структура та основні елементи системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельних підприємствах

Метою статті є надання пропозицій щодо встановлення структури системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельних підприємствах та виокремлення її основних елементів. У результаті дослідження встановлено структуру системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельних підприємствах. До основних підсистем забезпечення економічної безпеки віднесено такі: при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві; при управлінні навчанням персоналу; при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці. Виокремлено основні елементи такої системи, до яких віднесено: об'єкти системи; суб'єкти системи; нормативно-правове регулювання; функціональні складові системи; механізм функціонування системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві; діагностика стану системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві. Перспективою подальших досліджень є розробка методики оцінки рівня кожної з функціональних складових системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці будівельного підприємства.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, безпека праці, система, будівельне підприємство.

Рис.: 4. **Бібл.:** 8.

Мігус Ірина Петрівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Андрієнко Василь Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Університет економіки та права «КРОК» (вул. Лагерна, 30-32, Київ, 03113, Україна)

E-mail: irynamihus@ukr.net

УДК 331.108.37

Мигус И. П., Андриенко В. Н. Структура и основные элементы системы обеспечения экономической безопасности при управлении безопасностью труда на строительных предприятиях

Целью статьи является предоставление предложений по установлению структуры системы обеспечения экономической безопасности при управлении безопасностью труда на строительных предприятиях и выделение ее основных элементов. В результате исследования установлена структура системы обеспечения экономической безопасности при управлении безопасностью труда на строительных предприятиях. К основным подсистемам обеспечения экономической безопасности отнесены следующие: при организации системы безопасности труда на строительном предприятии; при управлении обучением персонала; при осуществлении мониторинга за состоянием безопасности труда. Выделены основные элементы такой системы, к которым отнесены: объекты системы; субъекты системы; нормативно-правовое регулирование; функциональные составляющие системы; механизм функционирования системы управления безопасностью труда на строительном предприятии; диагностика состояния системы управления безопасностью труда на строительном предприятии. Перспективой дальнейших исследований является разработка методики оценки уровня каждой из функциональных составляющих системы обеспечения экономической безопасности при управлении безопасностью труда строительного предприятия.

Ключевые слова: безопасность, экономическая безопасность, безопасность труда, система, строительное предприятие.

Рис.: 4. **Библ.:** 8.

Мигус Ирина Петровна – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой менеджмента и экономической безопасности, Черкасский национальный университет им. Б. Хмельницкого (бульв. Шевченка, 81, Черкассы, 18031, Украина)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Андриенко Василий Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Университет экономики и права «КРОК» (ул. Лагерная, 30-32, Киев, 03113, Украина)

E-mail: irynamihus@ukr.net

UDC 331.108.37

Mihus I. P., Andrienko V. M. Structure and Basic Elements of a System for Ensuring the Economic Security in the Management of Work Safety in the Construction Enterprises

The article is aimed at providing suggestions on the determination of structure of the system for ensuring the economic security in the management of work safety in the construction enterprises and highlighting of its basic elements. The study resulted in determination of structure of the system for ensuring the economic security in the management of work safety in the construction enterprises. The main subsystems of ensuring the economic security include: in the organization of work safety in the construction enterprise; in the management of staff training; in the monitoring of the work safety conditions. The following main elements of the system were distinguished: the system objects; the system subjects; legal and regulatory framework; the functional components of the system; the mechanism of functioning of the system of work safety management in the construction company; the diagnosis of the work safety management system in the construction enterprise. The prospect of further research is the development of a methodology for evaluation of the level of each of the functional components of the economic security system in the management of work safety in the construction enterprise.

Key words: security, economic security, work safety, system, construction enterprise.

Pic.: 4. **Bibl.:** 8.

Mihus Iryna P. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Management and Economic Security, Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky (bulv. Shevchenka, 81, Cherkasy, 18031, Ukraine)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Andrienko Vasiyl M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, University of Economics and Law «KROK» (vul. Lagerna, 30-32, Kyiv, 03113, Ukraine)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Система управління безпекою праці на підприємствах, у тому числі й будівельних, передбачає здійснення нагляду, який згідно із законодавством поділяється на державний нагляд, відомчий, адміністративний та громадський контроль.

Питанням створення та функціонування системи економічної безпеки різних суб'єктів господарської діяльності присвячені праці таких науковців: Ареф'єва О. В., Барановський О. І., Бланк І. О., Денисенко М. П., Живко З. Б., Зеркалов Д. В., Іванюту Т. М., Захарова О. І., Керницький І. С., Козаченко Г. В., Ляшенко О. М., Мак-Мак В. П., Ортинський В. А., Сідак В. С., Франчук В. І., Ярочкін В. І. та багатьох інших.

Вагомий внесок у розвиток процесу управління системою охорони праці внесли такі вчені: Білецький В. С., Бурак В. Я., Водяник А. О., Грибан В. Г., Гогіташвілі Г. Г., Голінько В. І., Дяків О. П., Запорожець О. І., Зеркалов Д. В., Кашуба О. І., Козак З. Я., Кружилко О. Є., Крикунов Г. М., Кучеба П. К., Лапшин О. Є., Левченко О. Г., Мітюк Л. О., Пилипенко П. Д., Шевчук Т. П., Якушев І. М. та інші.

На жаль, проведені дослідження розглядають окремо систему економічної безпеки та систему управління безпекою праці суб'єктів господарської діяльності. Наразі відсутні наукові праці, які б поєднували в собі науковий підхід щодо вивчення проблеми управління системою безпеки праці з позицій забезпечення економічної безпеки підприємств, у тому числі й будівельних, що підтверджує актуальність обраної теми.

Метою статті є надання пропозицій щодо встановлення структури системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельних підприємствах та виокремлення її основних елементів.

Враховуючи структуру системи економічної безпеки будівельних підприємств [1], нами була запропонована структура підсистеми забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельному підприємстві, яка, у свою чергу, є системою, що включає такі підсистеми (рис. 1).

Запропонована нами структура підсистеми забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельному підприємстві передбачає її поділ на три підсистеми другого порядку:

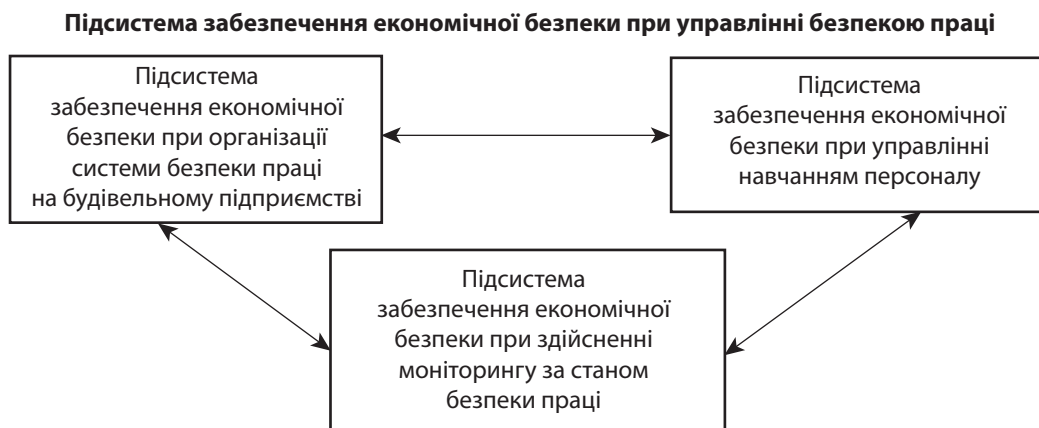

Рис. 1. Структура системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельних підприємствах

Джерело: складено авторами.

- ✦ підсистема забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві;
- ✦ підсистема забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці;
- ✦ підсистема забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу.

Підсистема забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві характеризує особливості формування системи безпеки праці; принципи, функції та механізм функціонування даної системи.

Підсистема забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці регламентує основні методи та прийоми здійснення внутрішнього моніторингу стану безпеки праці на будівельних підприємствах.

Підсистема забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу передбачає види, форми та способи навчання як студентів, так і працівників будівельних підприємств.

Розглядаючи систему забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельних підприємствах, до основних її елементів автори пропонують віднести (рис. 2).

Об'єктами системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві виступають: стан охорони праці; санітарно-гігієнічні умови праці та стан безпека праці.

Суб'єктами системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві виступають органи державного регулювання, відомчі інститути, керівництво будівельного підприємства, служба безпеки праці будівельного підприємства або служба охорони праці, служба економічної безпеки.

Авторами була розроблена класифікація основних суб'єктів системи управління безпекою праці як складової системи економічної безпеки на будівельних підприємствах (рис. 3).

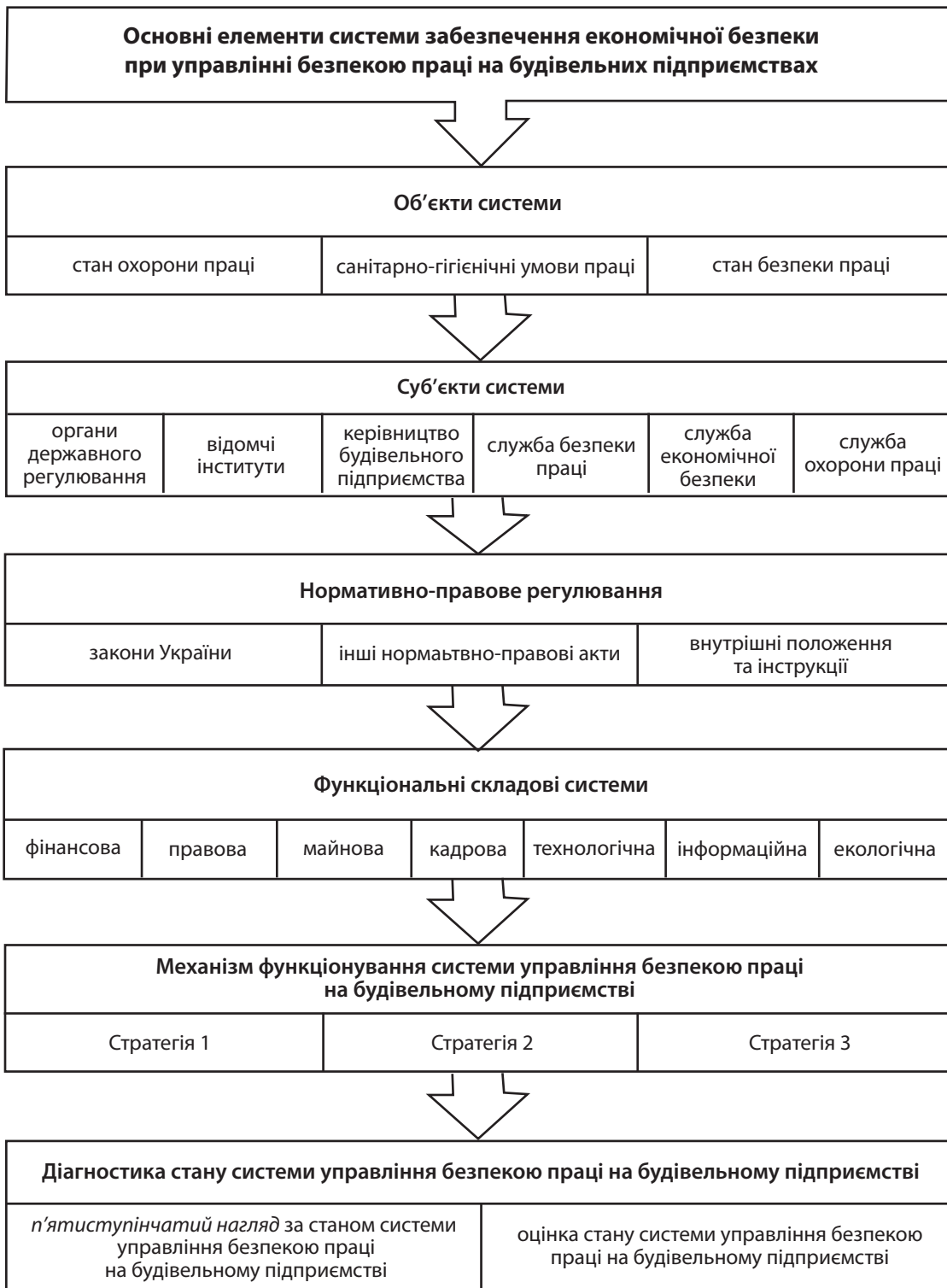

Рис. 2. Основні елементи системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві

Джерело: складено авторами.

Нормативно-правове регулювання системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві ґрунтується на:

- ✦ Конституції України;
- ✦ міжнародних правових актах, ратифікованих Верховною Радою України;
- ✦ Господарському та Податковому кодексам;
- ✦ законах України: «Про охорону праці», «Про страхування», «Про загальнообов'язкове дер-

жавне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» тощо;

- ✦ підзаконних актах органів державного регулювання: Міністерства регіонального розвитку,

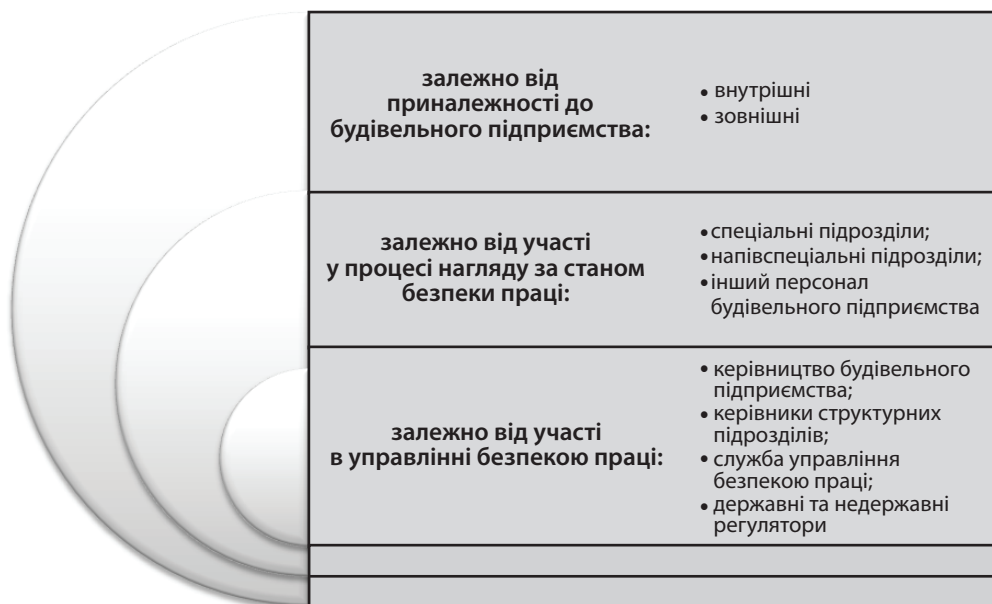

Рис. 3. Класифікація суб'єктів системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві

Джерело: складено авторами.

- будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерства праці та соціальної політики, Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України тощо;
- внутрішніх документах будівельного підприємства (Статут, Положення про охорону праці, Положення про Службу безпеки праці, Положення про Службу економічної безпеки, Інструкції по охороні праці для окремих посад, Інструкції по охороні праці для окремих видів робіт, Інструкції по наданню першої допомоги при нещасних випадках під час виконання різних видів будівельних робіт тощо).

Системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві характеризуються такими функціональними складовими (рис. 4). Лише ефективна та раціональна взаємодія фінансової, інформаційної, кадрової, техніко-технологічної, силової, правової функціональних складових дозволить досягнути будівельному підприємству належного рівня безпеки праці.

Якість трудового життя працівників є фундаментом для побудови системи кадрової безпеки будівельного підприємства. У сучасних економічних умовах, коли «кадри вирішують все», лояльність персоналу, його відданість роботодавцю, досвід роботи, бажання працювати та отримувати нові навички та вміння є запорукою успішного результату фінансово-господарської діяльності підприємства та важливою конкурентною перевагою на ринку [2]. Особливого стратегічного значення *кадрова безпека* набуває саме на будівельних підприємствах, де від рішень однієї особи та від дій одного працівника може залежати успіх усього проекту.

Силова (фізична) функціональна складова підсистеми забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці відповідає за стан збереження матеріальної бази, необхідної для ефективної та безпечної роботи працівників підприємства як на будівельних май-

данчиках, так і на території будівельного підприємства або у його не виробничих приміщеннях. Крім того, завданням цієї функціональної складової є недопущення вчинення тиску на менеджмент підприємства сторонніх осіб задля прийняття його представниками рішень у інтересах цих осіб [3].

Техніко-технологічна функціональна складова підсистеми забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці покликана забезпечити співробітників підприємства усіма необхідними засобами захисту їх життя та здоров'я від негативного впливу на них усіх небезпек і загроз, характерних та ймовірних при виконанні працівниками своїх функціональних обов'язків. До переліку її завдань також входить періодична перевірка обладнання, з яким мають справу працівники будівельного підприємства, на відповідність нормам техніки безпеки та підбір і налагодження роботи техніки і обладнання для безпечної роботи будівельників [4].

В умовах підвищення вимог до інформаційної прозорості та гласності суб'єктів господарювання інформація на рівні з капіталом, землею та працею стала незамінним фактором виробництва, що поставило завдання захисту інформаційних ресурсів підприємств при одночасній максимізації їх доступності широкому загалу, як того вимагає ринкова економіка, на якісно новий рівень. Питання забезпечення цілісності, збереження та недоторканності даних, що належать підприємству і використовуються його персоналом під час здійснення трудової діяльності або стосуються працівників суб'єкта господарювання, входить до компетенції *інформаційної функціональної складової* підсистеми забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці будівельного підприємства [5].

З іншого боку, забезпечення безпеки праці персоналу будівельних підприємств є неможливим без якісного інформаційного забезпечення, що здійснюється

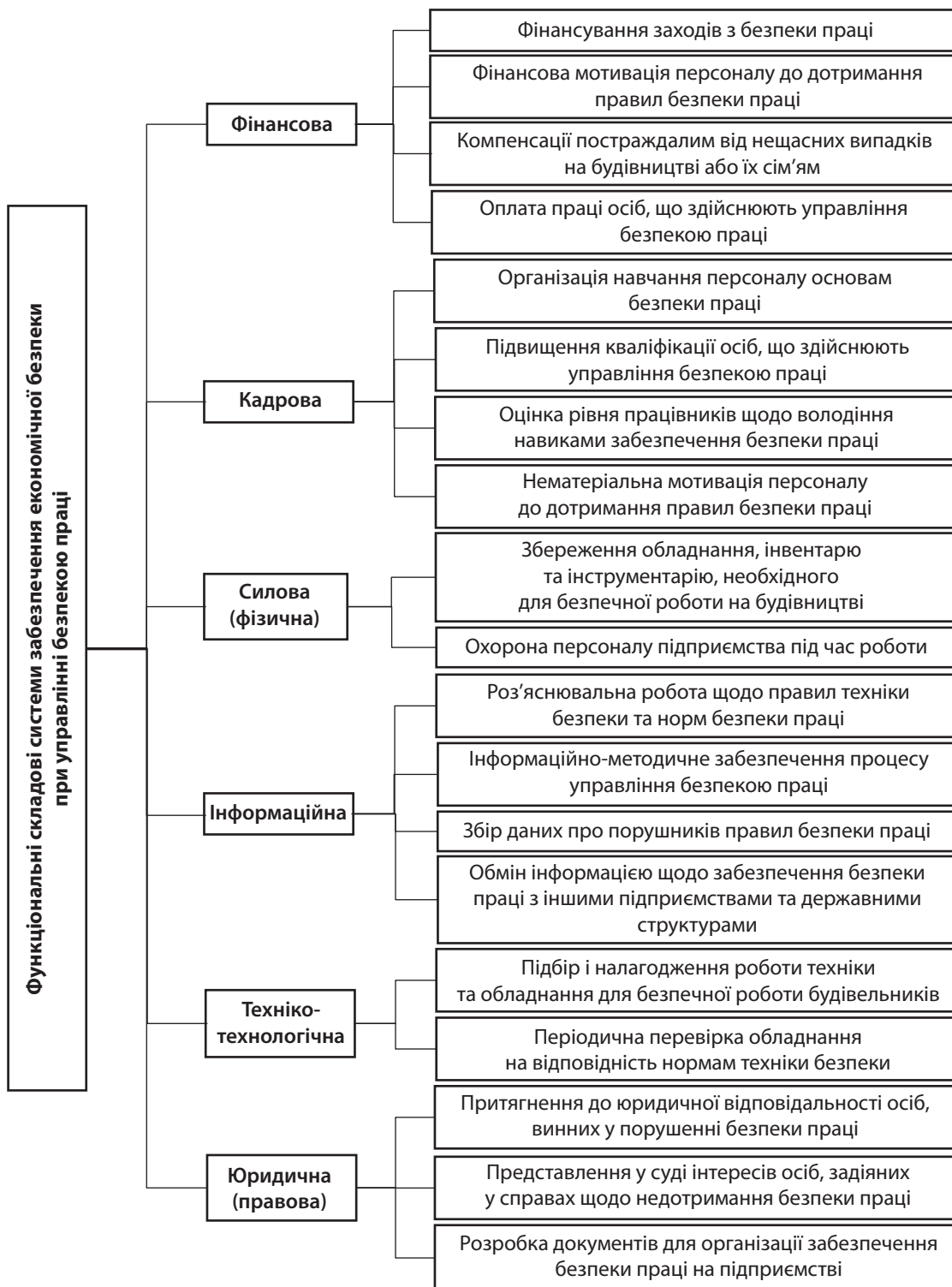

Рис. 4. Функціональні складові системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці будівельного підприємства

Джерело: складено авторами.

у відповідності з діючими в організації нормативними документами, а отже, його налагодження належить до завдань й інформаційної безпеки підприємства, і юридичної, або правової функціональної складової підсистеми забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці. У рамках реалізації заходів з безпеки праці відбувається взаємодія та обмін інформацією з інформаційними фондами органів державного управ-

ління; формування та ведення інформаційних систем для систематизації випадків аварійності та виробничого травматизму; формування інформаційних ресурсів будівельного підприємства, у т. ч. інформаційного фонду документації; координація робіт з обов'язкового соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань – тобто інформаційна взаємодія із зовнішніми учасниками. У ряді випадків

необхідним буде втручання слідчих органів або подання справ до суду. За таких обставин доцільність виокремлення правової функціональної складової підсистеми забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці буде важко заперечити.

Механізм функціонування системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві здійснюється на основі однієї чи поєднанні декількох стратегій:

1) стратегія, пов'язана з необхідністю раптово реагувати на загрози безпеці праці персоналу будівельного підприємства, які реально виникли при здійсненні ним будівельної або пов'язаної з нею діяльності. У даному випадку діє принцип «загроза – відбиття», при цьому створені для вирішення цього завдання підрозділи, служби, розроблені заходи та виділені кошти можуть послабити або запобігти негативному впливу загроз;

2) стратегія, орієнтована на прогнозування, завчасне виявлення внутрішніх і зовнішніх загроз, цілеспрямоване дослідження стану системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві. Виділені для вирішення цього завдання фахівці, сформовані підрозділи й служби дозволяють усвідомлено й цілеспрямовано проводити роботу з формування сприятливих умов будівельної діяльності;

3) стратегія, спрямована на відшкодування (відновлення, компенсацію) отриманого персоналом фізичного, морального або матеріального збитку при здійсненні ним будівельної або пов'язаної з нею діяльності, а також відшкодування збитків, отриманих підприємством у результаті певних подій. Дана стратегія може вважатися прийнятною лише тоді, коли збиток завдано або коли немає можливості реалізувати стратегію першого й другого типів.

Діагностика стану системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві передбачає:

- ✦ п'ятирівневий нагляд за станом системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві;
- ✦ оцінку стану системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві.

На даний час прийнято запроваджувати триступеневий контроль з безпеки праці на підприємствах, в тому числі й будівельної галузі [6, 7]. Проте, на нашу думку, такий вид контролю не є системним і потребує посилення та більш детальної регламентації завдань суттєв такого контролю, тому подальшим напрямом досліджень має стати розробка рекомендацій щодо запровадження п'ятирівневого нагляду за станом системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві.

Сучасні методики [8] оцінку стану системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві передбачають оцінку окремих елементів, а не всієї системи. саме тому серед напрямів подальших досліджень доцільною буде розробка методики оцінки стану системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві з позицій забезпечення економічної безпеки.

ВИСНОВКИ

Запропонований авторами концептуальний підхід до формування системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці на будівельних підприємствах дозволяє здійснити моделювання зазначеної системи як складової системи економічної безпеки будівельного підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко В. М. Обґрунтування необхідності формування системи безпеки праці як елементу системи економічної безпеки підприємств України / В. М. Андрієнко // Ефективна економіка. – 2012. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>

2. Столбов В. Ф. Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств / В. Ф. Столбов, Г. М. Шаповал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/35404/1/103-108%20%D0%A1%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B1%D0%BE%D0%B2%20%D0%92%D0%A4.pdf>

3. Кушнірук А. О. Формування економічної ефективності будівельного підприємства як бази забезпечення його економічної безпеки / А. О. Кушнірук // Економічний простір. – 2012. – № 68. – С. 188 – 194.

4. Пушкар Т. А. Особливості економічної безпеки підприємств будівельної галузі / Т. А. Пушкар, К. С. Дяченко // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2013. – № 2. – С. 134 – 139.

5. Чердиченко А. О. Категорії інформаційної безпеки та категорії «інформаційної системи» в системі корпоративного управління підприємств будівельної галузі / А. О. Чердиченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – Вип. 45. – С. 216 – 220.

6. Положення про триступеневий адміністративно-громадський контроль з безпеки праці. – К.: Основа, 2001. – 6 с.

7. Методика щодо проведення внутрішнього аудиту СУОП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.vintu.org.ua/ldata/download/120521-160110-7069.doc

8. Федосова О. В. Визначення рівня економічної безпеки будівельного підприємства на основі економетричних моделей / О. В. Федосова, О. О. Молодід, С. А. Теренчук // Управління розвитком складних систем. – 2011. – Вип. 5. – С. 117 – 119.

REFERENCES

Andriienko, V. M. "Obgruntuvannia neobkhidnosti formuvannia systemy bezpeky pratsi iak elementu systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv Ukrainy" [Rationale for forming a system safety as an element of economic security of Ukraine]. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Cherednychenko, A. O. "Kategoriï informatsiinoi bezpeky ta kategoriï «informatsiinoi systemy» v systemi korporatyvnoho upravlinnia pidpriemstv budivelnoi haluzi" [Categories of information security and the category of "information system" in corporate governance construction enterprises]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 45 (2014): 216-220.

Fedosova, O. V., Molodid, O. O., and Terenchuk, S. A. "Vyznachenня rivnia ekonomichnoi bezpeky budivelnoho pidpriemstva na osnovi ekonometrychnykh modelei" [Determining the level of economic security building on the basis of econometric models]. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system*, no. 5 (2011): 117-119.

Kushniruk, A. O. "Formuvannia ekonomichnoi efektyvnosti budivelnoho pidpriemstva iak bazy zabezpechennia ioho ekonomichnoi bezpeky" [Formation of the economic efficiency of the construction firm as a basis to ensure its economic security]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 68 (2012): 188-194.

"Metodyka shchodo provedennia vnutrishnyoho audytu SUOP" [Methods for conducting internal audit SOUP]. www.vintu.org.ua/ldata/download/120521-160110-7069.doc

Polozhennia pro trystupenevyi administratyvno-hromadskyi kontrol z bezpeky pratsi [Regulation on the three-administrative public control of safety]. Kyiv: Osnova, 2001.

Pushkar, T. A., and Diachenko, K. S. "Osoblyvosti ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv budivelnoi haluzi" [Features of the economic security of the construction industry]. *Problemy i perspektivy rozvytku pidpriemnytstva*, no. 2 (2013): 134-139.

Stolbov, V. F., and Shapoval, H. M. "Osoblyvosti upravlinnia systemoiu finansovo-ekonomichnoi bezpeky budivelnykh pidpriemstv" [Features of the system of financial and economic security construction companies]. <http://eprints.kname.edu.ua/35404/1/103-108%20%D0%A1%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B1%D0%BE%D0%B2%20%D0%92%D0%A4.pdf>

УДК 64.011.4.640

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

© 2014 ЯЦУН Л. М.

УДК 64.011.4.640

Яцун Л. М. Формування механізму управління розвитком сфери харчування населення

Розглянуто засади формування механізму управління розвитком сфери харчування населення як міжгалузевим кластером природно-соціально-економічного характеру. Запропоновано механізм формування рішень споживача щодо харчової поведінки, який поєднує чинники як економічного (раціонального), так і неекономічного (іраціонального, психоемоційного) впливу. Обґрунтовано алгоритм формування механізму управління сферою харчування населення в суспільному секторі та домогосподарствах населення на основі структурно-функціонального синтезу, узгодження виконуваних функцій вертикальних і горизонтальних структур усіх ієрархічних рівнів управління – як домогосподарств населення, так і секторів суспільного виробництва: сільського господарства, харчової промисловості, продовольчої торгівлі та ресторанного господарства.

Ключові слова: сфера харчування, механізм управління, харчова поведінка споживачів, структура та функції управління.

Рис.: 3. **Бібл.:** 8.

Яцун Леонід Миколайович – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та туризму, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: yatsun@meta.ua

УДК 64.011.4.640

Яцун Л. Н. Формирование механизма управления развитием сферы питания населения

Рассмотрены основы формирования механизма управления развитием сферы питания населения как межотраслевым кластером природно-социально-экономического характера. Предложен механизм формирования решений потребителя относительно пищевого поведения, который объединяет факторы как экономического (рационального), так и неэкономического (иррационального, психоэмоционального) влияния. Обоснован алгоритм формирования механизма управления сферой питания в общественном секторе и домохозяйствах населения на основе структурно-функционального синтеза, согласования выполняемых функций вертикальных и горизонтальных структур всех иерархических уровней управления – как домохозяйств населения, так и секторов общественного производства: сельского хозяйства, пищевой промышленности, продовольственной торговли и ресторанного хозяйства.

Ключевые слова: сфера питания, механизм управления, пищевое поведение потребителей, структура и функции управления.

Рис.: 3. **Библ.:** 8.

Яцун Леонид Николаевич – кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента внешнеэкономической деятельности и туризма, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: yatsun@meta.ua

UDC 64.011.4.640

Yatsun L. M. Formation of a Mechanism to Control the Development of National Nutrition Area

Fundamentals of mechanism of control the development of nutrition area as a cross-sectoral cluster of natural and socio-economic nature are examined. The mechanism of formation of consumer decisions as to the behavior of foods consumer, which integrates economic factors (rational) and non-economic (irrational, emotional) influences, is proposed. The algorithm of formation of a mechanism to control the nutrition area in the public sector and households of the population on the basis of structural and functional synthesis, harmonization of the executed functions of vertical and horizontal structures on all hierarchical levels – from households to the sectors of social production: agriculture, food industry, food trade and catering industry was substantiated.

Key words: nutrition area, mechanism of control, behavior of foods consumer, structure and functions of the management.

Рис.: 3. **Bibl.:** 8.

Yatsun Leonid M. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of International Management and Tourism, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: yatsun@meta.ua

Ефективний розвиток сфери харчування населення в парадигмі сталого розвитку значною мірою залежить від ефективного механізму управління харчуванням в умовах глобальних змін і поєднання основних підсистем релевантного зовнішнього середовища – ринкових механізмів, державного регулювання, впливу інститутів громадянського суспільства та формування сімейних традицій харчування при домінуючому верховенстві індивідуальних характеристик, уподобань та потреб споживачів. Наукові дослідження організаційно-економічних проблем харчування населення переважно зосереджувались на розв'язанні окремих практичних

проблем функціонування сфери харчування (харчових галузей, окремих виробництв, проблемах індустріалізації, забезпеченні продовольчою сировиною тощо).

Методологічні засади формування цілісного механізму управління сферою харчування як природно-соціально-економічною системою та міжгалузевим кластером, місією якої є не проміжне виробництво окремих напівфабрикатів, а кінцеве забезпечення потреб людини в продуктах і послугах харчування, розроблені недостатньо, хоча загальні питання формування механізму управління економікою були предметом наукових досліджень та методологічних дискусій відомих еконо-

Polozhennia pro trystupenevyi administratyvno-hromadskyi kontrol z bezpeky pratsi [Regulation on the three-administrative public control of safety]. Kyiv: Osnova, 2001.

Pushkar, T. A., and Diachenko, K. S. "Osoblyvosti ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv budivelnoi haluzi" [Features of the economic security of the construction industry]. *Problemy i perspektivy rozvytku pidpriemnytstva*, no. 2 (2013): 134-139.

Stolbov, V. F., and Shapoval, H. M. "Osoblyvosti upravlinnia systemoiu finansovo-ekonomichnoi bezpeky budivelnykh pidpriemstv" [Features of the system of financial and economic security construction companies]. <http://eprints.kname.edu.ua/35404/1/103-108%20%D0%A1%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B1%D0%BE%D0%B2%20%D0%92%D0%A4.pdf>

УДК 64.011.4.640

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

© 2014 ЯЦУН Л. М.

УДК 64.011.4.640

Яцун Л. М. Формування механізму управління розвитком сфери харчування населення

Розглянуто засади формування механізму управління розвитком сфери харчування населення як міжгалузевим кластером природно-соціально-економічного характеру. Запропоновано механізм формування рішень споживача щодо харчової поведінки, який поєднує чинники як економічного (раціонального), так і неекономічного (іраціонального, психоемоційного) впливу. Обґрунтовано алгоритм формування механізму управління сферою харчування населення в суспільному секторі та домогосподарствах населення на основі структурно-функціонального синтезу, узгодження виконуваних функцій вертикальних і горизонтальних структур усіх ієрархічних рівнів управління – як домогосподарств населення, так і секторів суспільного виробництва: сільського господарства, харчової промисловості, продовольчої торгівлі та ресторанного господарства.

Ключові слова: сфера харчування, механізм управління, харчова поведінка споживачів, структура та функції управління.

Рис.: 3. **Бібл.:** 8.

Яцун Леонід Миколайович – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та туризму, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: yatsun@meta.ua

УДК 64.011.4.640

Яцун Л. Н. Формирование механизма управления развитием сферы питания населения

Рассмотрены основы формирования механизма управления развитием сферы питания населения как межотраслевым кластером природно-социально-экономического характера. Предложен механизм формирования решений потребителя относительно пищевого поведения, который объединяет факторы как экономического (рационального), так и неэкономического (иррационального, психоэмоционального) влияния. Обоснован алгоритм формирования механизма управления сферой питания в общественном секторе и домохозяйствах населения на основе структурно-функционального синтеза, согласования выполняемых функций вертикальных и горизонтальных структур всех иерархических уровней управления – как домохозяйств населения, так и секторов общественного производства: сельского хозяйства, пищевой промышленности, продовольственной торговли и ресторанного хозяйства.

Ключевые слова: сфера питания, механизм управления, пищевое поведение потребителей, структура и функции управления.

Рис.: 3. **Библ.:** 8.

Яцун Леонид Николаевич – кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента внешнеэкономической деятельности и туризма, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: yatsun@meta.ua

UDC 64.011.4.640

Yatsun L. M. Formation of a Mechanism to Control the Development of National Nutrition Area

Fundamentals of mechanism of control the development of nutrition area as a cross-sectoral cluster of natural and socio-economic nature are examined. The mechanism of formation of consumer decisions as to the behavior of foods consumer, which integrates economic factors (rational) and non-economic (irrational, emotional) influences, is proposed. The algorithm of formation of a mechanism to control the nutrition area in the public sector and households of the population on the basis of structural and functional synthesis, harmonization of the executed functions of vertical and horizontal structures on all hierarchical levels – from households to the sectors of social production: agriculture, food industry, food trade and catering industry was substantiated.

Key words: nutrition area, mechanism of control, behavior of foods consumer, structure and functions of the management.

Рис.: 3. **Bibl.:** 8.

Yatsun Leonid M. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of International Management and Tourism, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: yatsun@meta.ua

Ефективний розвиток сфери харчування населення в парадигмі сталого розвитку значною мірою залежить від ефективного механізму управління харчуванням в умовах глобальних змін і поєднання основних підсистем релевантного зовнішнього середовища – ринкових механізмів, державного регулювання, впливу інститутів громадянського суспільства та формування сімейних традицій харчування при домінуючому верховенстві індивідуальних характеристик, уподобань та потреб споживачів. Наукові дослідження організаційно-економічних проблем харчування населення переважно зосереджувались на розв'язанні окремих практичних

проблем функціонування сфери харчування (харчових галузей, окремих виробництв, проблемах індустріалізації, забезпеченні продовольчою сировиною тощо).

Методологічні засади формування цілісного механізму управління сферою харчування як природно-соціально-економічною системою та міжгалузевим кластером, місією якої є не проміжне виробництво окремих напівфабрикатів, а кінцеве забезпечення потреб людини в продуктах і послугах харчування, розроблені недостатньо, хоча загальні питання формування механізму управління економікою були предметом наукових досліджень та методологічних дискусій відомих еконо-

містів (М. Круглов, Г. Атаманчук, М. Кабушкін, О. Шубін, Г. П'ятницька, А. Лігоненко, Т. Мостенська та ін.) [1 – 7].

Протиріччя поглядів дослідників полягає в тому, що фактори розвитку системи управління розглядаються як складова механізму управління (внутрішні елементи) і як складова середовища, на яке цей механізм здійснює вплив. Неповно в існуючих роботах розкриваються і ресурси управління, особливо їх інформаційна та людська складові, які набувають все більшого значення, оскільки у сфері харчування індивідуальні цінності, уподобання та ставлення в поєднанні з особистим характером людини (особи), яка приймає рішення щодо вибору продуктів і послуг харчування, є визначальними.

Метою проведеного дослідження стало визначення теоретичних засад механізму структурно-функціонального синтезу управління природовідповідним розвитком сфери харчування населення, розробка механізму формування рішень споживача щодо харчової поведінки, механізму управління харчуванням населення як в суспільному секторі, так і домогосподарствах населення.

Основними елементами механізму управління вважаються: цілі управління, критерії управління як кількісне вираження цілей, фактори управління, як елементи об'єкта управління та їх зв'язки, методи впливу на фактори управління, ресурси управління – як сукупність матеріальних, фінансових ресурсів і соціально-організаційного потенціалу для досягнення мети управління [1 – 3].

Теоретичні узагальнення показують, що механізм управління може бути ефективним за умов використання певного інструментарію адекватного застосовуванню методам управління. Такими інструментами впливу на сферу харчування та окремі її сектори (галузі та виробництва) можуть бути як економічні методи управління (цінові, тарифні, кредитні, податкові, фінансові, бюджетні) так і неекономічні методи впливу (правові, адміністративні, соціальні, психологічні, освітні), якими має бути доповнений комплекс складових механізму управління сферою харчування як природно-соціально-економічною системою та міжгалузевим кластером.

Оскільки вважається, що механізм управління формується здебільшого державними інституціями на макрорівні, поглиблюється на мезорівні галузевими відомствами, конкретизується на регіональному рівні місцевими органами самоврядування, а реалізується на мікрорівні підприємства та навіть домогосподарств населення, то для сфери харчування механізм управління носить досить чіткий ієрархічний характер і має поєднувати всі рівні ієрархії управління. Але, на наш погляд, поєднання і використання лише формальних інструментів економіки в управлінні харчуванням недостатньо, оскільки рішення людини стосовно харчування здебільшого формуються під впливом неформальних інститутів – свідомості, виховання, цінностей, особистих смаків, традицій, характеру тощо. З цих причин нами пропонується механізм управління харчуванням населення доповнити такими складовими, як глобальне середовище, громадянська думка, сімейні цінності домогосподарства та особисті якості людини.

Поєднання інструментів механізму управління здійснюється в межах повноважень організаційних структур і не повинно містити протиріч між окремими підсистемами та елементами в їх ієрархічній підпорядкованості впливу на керований об'єкт. Разом з цим, ієрархічна підпорядкованість в ринкових умовах досить складна і мінлива, тому вченими пропонуються різні методологічні підходи до трактування механізму управління – структурно-організаційний, структурно-системний, структурно-функціональний [1 – 3]. На наш погляд, коректніше вести мову про структурно-функціональний підхід щодо визначення механізму управління, оскільки суб'єкти та об'єкти управління самі по собі є системами та утворюють нову систему, а об'єднання всіх елементів управління в єдину структуру (організацію) є необхідною умовою створення системи. Принципово важливим постає завдання формування структур управління та функцій, котрі виконують конкретні органи управління на всіх ієрархічних рівнях, оскільки це кардинальним чином впливає на ефективність управління, мотивацію споживачів та виробників продуктів і послуг харчування.

Розробка механізму управління сферою харчування населення ускладнюється наявністю багатьох специфічних особливостей, притаманних їй як об'єкту управління – значна численність секторів і суб'єктів діяльності, широта і глибина асортименту продуктів та послуг харчування, диверсифікація та інтеграція видів виробництва продовольства, існування домашніх і позадомашніх форм харчування, різноманітність теорій та моделей харчування, сильний вплив особистих уподобань та чинників позаекономічного характеру, стан довілля та природних ресурсів, розмаїтість попиту та пропозиції, глобальні чинники тощо.

Центральним питанням у вивченні потреб харчування населення постає завдання визначення нормативних показників розрахунку обсягів харчування, необхідних для задоволення цих потреб. Існуюча практика складання споживчого кошику ґрунтується переважно на плануванні від досягнутого (можливого) і встановленні теоретичної межі нормального розвитку людського організму на основі фізіологічних норм харчування [3]. Проте доцільно виходити не тільки з критерію можливих біологічних потреб, а враховувати реально діючі зовнішні умови, доповнюючи потреби людини в харчуванні комплексом соціально-економічних факторів суспільного характеру. Розмір і структуру потреб населення в харчуванні доцільно розглядати з урахуванням реального досягнення їх в найближчій перспективі та фактичної харчової поведінки споживачів, інакше вони не будуть мати практичного значення. Обидва вищезазначені (нормативно-раціональний та емоційно-поведінковий) підходи використовуються наукою та практикою в плануванні та управлінні харчуванням населення – і фізіологічні норми, і соціально-економічні фактори зовнішнього середовища формують потреби людини в харчуванні, що вимагає побудови психосоматичної моделі харчування, яка органічно поєднувала б раціональну та ірраціональну природу людини, її адаптацію до існуючих умов, а відповідно кількісні та якісні показники харчування. Бажаний

образ споживчих прагнень може відобразити цільові або кінцеві орієнтири харчування населення. Разом з тим, використання існуючих вимірів (таких як калорійність добового раціону, маса використаної сировини, тривалість прийому їжі, коефіцієнт сумарної органолептичної оцінки тощо) не вирішують проблему в зв'язку з неоднорідністю та різноманітністю асортименту сировини, харчових продуктів і готових страв, які використовуються в харчуванні населення і потребують вдосконалення.

Окрім суспільних організацій продовольчої сфери, існують і особисті підсобні господарства, суспільно слабо організована та формалізована сфера економіки, яка не завжди бере участь у товарно-грошових відносинах, але частка якої у вирощуванні й особливо споживанні продуктів і послуг харчування досить вагома і складала в 1990 р. до 12% обсягу вирощеного продовольства, а сьогодні збільшилась до 40 – 50%, а за деякими продуктами та послугами сягає 80 – 95%.

Усі галузі сфери харчування знаходяться у взаємодії, але одні пов'язані з виробництвом, інші – з реалізацією і не виходять безпосередньо на харчування споживача, але в цілому формують сферу виробництва та обігу продовольчих ресурсів. Сьогодні вказані галузі розширюють свою діяльність і самостійно здійснюють не тільки роздрібну фірмову торгівлю продукцією власного виробництва, але й безпосередньо організують особисте її споживання у фірмових магазинах кондитерських, м'ясних, молочних, хлібобулочних виробів, ланцюгах пивних барів з власним трендом, продуктом і обладнанням та інших формах диверсифікації і міжгалузевої кооперації.

Споживання здійснює стимулюючу дію на виробництво, що приводить до формування цільової концепції синергетичного управління системою харчування, де вихідним пунктом стає не виробництво, а кінцевий соціальний результат, розумні потреби людини. Не внутрішні виробничі відносини балансуються потім із суспільними потребами, а суспільні потреби диктують необхідні пропорції, визначаючи, де і в якому секторі потребується більш інтенсивний розвиток науково-технічного прогресу, у першу чергу пошук резервів, збільшення або зменшення витрат, тобто виступають прямим регулятором основної організації виробництва в цілому. Галузеві стратегії потрібно формувати на основі плановірно підпорядкованих цілей економічного розвитку, а не пасивного пристосування до господарських пропорцій, які складаються часто стихійно або з метою отримання скорішого комерційного ефекту.

Зважаючи на масштабність та багатогранність сфери харчування при формуванні механізму управління, варто, перш за все, приділяти увагу узгодженню інтересів всіх елементів домашніх і позадомашніх форм харчування, що разом уявляють зовнішнє оточення та особисті потреби людини, формують її попит, індивідуальну харчову поведінку, внутрішні мотиви та чинники. З цих позицій сфера харчування уявлятиме собою інтеграл внутрішнього біопсихологічного (психосоматичного) середовища людини та зовнішніх чинників природного, соціального і економічного характеру, що стає передумовою форму-

вання синергетичного міжгалузевого кластеру. Внутрішні чинники формують індивідуальну харчову поведінку людини і визначаються механізмом самоуправління (самоменеджменту), тобто власного свідомо-емоційного ставлення людини до задоволення власних потреб у продуктах та послугах харчування. Зовнішні чинники утворюють складний конгломерат ситуацій, факторів та обставин синергетичного характеру, які потребують синтезу та цілісного сприйняття харчування, оцінки потреб і попиту та прийняття власних рішень щодо вибору продуктів, страв, послуг, форм та видів харчування. З іншого боку, господарські системи всіх рівнів, як організатори харчування домашнього і суспільного сектора, формують пропозицію продуктів і послуг харчування і власний механізм управління своєю діяльністю, який теж залежить від багатьох чинників різноманітних за своїм походженням. Тому стратегічним завданням формування дієвого механізму управління харчуванням населення нам видається такий методологічний підхід, який би поєднав механізм самоуправління індивідуальною харчовою поведінкою людини та механізм управління поведінкою домашніх і суспільних господарських систем – організаторів харчування (рис. 1). Стратегічним напрямом формування такого механізму управління харчуванням населенням уявляється поєднання інтересів усіх учасників процесу харчування – споживачів і виробників, соціальних і комерційних видів харчування, індивідуальних і суспільних форм організації харчування.

Вирішення такого завдання уявляється можливим на основі структурно-функціонального синтезу всіх складових (підсистем, секторів та елементів) сфери харчування як природно-соціально-економічної системи. При цьому принципово важливим є формування ефективних механізмів управління як індивідуальними формами споживання їжі, так і вдосконалення механізмів державного та ринкового регулювання сферою харчування суспільного сектору.

Прийняття рішення людиною стосовно харчування уявляє собою складний, нечітко структурований та формалізований процес, що формується також багатьма чинниками і обставинами (рис. 2).

Галузеве різноманіття підприємств сфери харчування від агросектора до ресторанного господарства, багатоваріантність засобів державного регулювання та міжнародної економічної діяльності підприємств, висока динамічність і турбулентність зовнішнього середовища обумовлюють необхідність формування механізму управління сферою харчування, який поєднує в собі елементи управління за результатами адаптивного управління.

Механізм управління сферою харчування як природно-соціально-економічною системою має включати основні підсистеми, структури, методи та функції елементів, що здійснюють вплив на прийняття рішень із харчування людини (рис. 3).

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження показують, що сфера харчування населення в сучасних умовах ринкових транс-

Формування розумних потреб

<p>Біогенних</p> <ul style="list-style-type: none"> • індивідуальні фізіологічні потреби; • підвищення корисності раціону; • цінність продуктів харчування; • профілактична дія їжі, дієта 	<p>Соціогенних</p> <ul style="list-style-type: none"> • інформування населення; • освіченість та пропаганда; • підвищення культури харчування; • збереження національних традицій; • виховання здорових звичок 	<p>Психофізіологічних</p> <ul style="list-style-type: none"> • мотивація розумних потреб харчування; • самоусвідомлення потреб; • психокорекція індивідуальної харчової поведінки
---	--	---

Державне регулювання

<p>Політика природокористування</p> <ul style="list-style-type: none"> • природоохоронна політика; • екологія довкілля; • органічне землеробство; • рекреаційні ресурси; • підтримка домогосподарств; • підтримка сільгоспвиробників; • збільшення аграрних ресурсів; • натуральність походження продовольства 	<p>Політика, соціальні програми</p> <ul style="list-style-type: none"> • нові пріоритети поліпшення харчування; • соціально орієнтоване харчування; • адаптивні природовідповідні заходи; • нові фізіологічні норми; • соціальний захист усіх верств населення; • безпека харчування та контроль; • стандартизація і сертифікація; • цільові програми харчування; • підготовка кадрів 	<p>Економічний розвиток</p> <ul style="list-style-type: none"> • підтримка вітчизняного товаровиробника; • державне замовлення; • держзакупівлі продовольчих ресурсів; • інновації в харчуванні; • пільги та податки; • регулювання ЗЕД, імпорт-експорт • продовольства; • науково-технічна політика
---	---	---

Ринкові механізми

<p>Підтримка попиту</p> <ul style="list-style-type: none"> • підвищення якості товарів і послуг; • функціональність продовольчих товарів; • економічна доступність продовольства; • зростання доходів населення 	<p>Розвиток пропозиції</p> <ul style="list-style-type: none"> • зростання виробництва сільгоспсировини; • розвиток харчової промисловості; • розвиток торгівлі продовольчими товарами; • розвиток ресторанного господарства; • розвиток соціальних форм харчування 	<p>Умови конкуренції</p> <ul style="list-style-type: none"> • ціноутворення на товари і послуги; • підвищення конкурентоздатності суб'єктів харчування; • поєднання інтересів учасників ринку; • ліцензування та сертифікація; • дотації на соціальні програми
--	--	--

Рис. 1. Структура механізму управління харчуванням населення

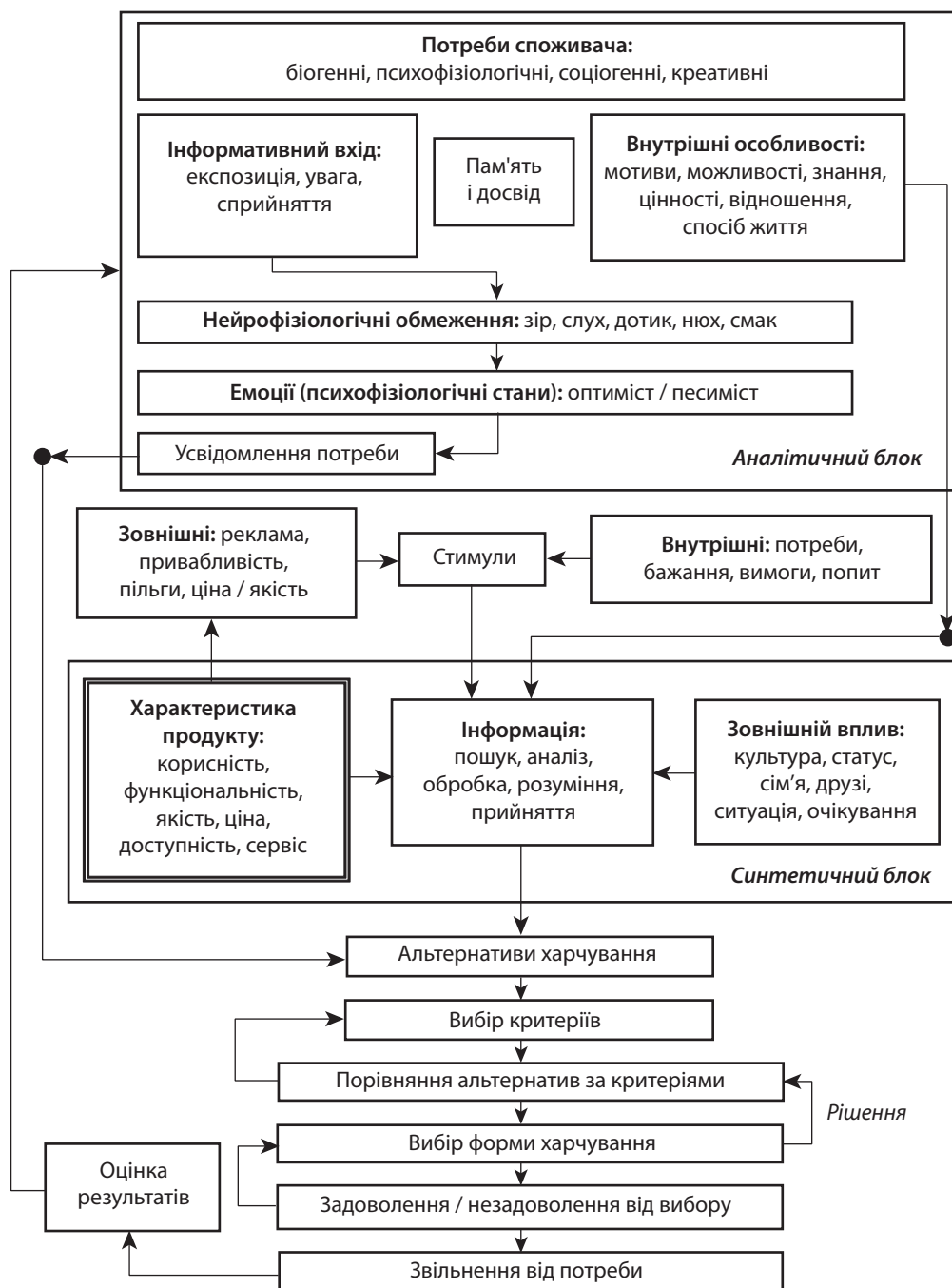

Рис. 2. Механізм формування рішень споживача щодо харчової поведінки

формацій реорганізується в багатофункціональний міжгалузевий кластер, який охоплює широке коло операторів та галузей як суспільного сектора, так і домогосподарств населення – сільського господарства, харчової промисловості, продовольчої торгівлі, ресторанного господарства. Узгодження діяльності такої значної кількості суб'єктів господарювання з метою задоволення потреб у продуктах і послугах харчування різних верств населення з різноманітними уподобаннями потребує формування адекватного механізму управління.

Механізм формування та реалізації політики харчування населення повинен враховувати цілі, напрями, способи та форми діяльності держави у сфері здорового харчування населення і є складовою частиною соціально-економічної політики держави. Практичний

механізм управління втіленням здорового харчування слід реалізувати через систему цільових галузевих і регіональних програм сталого розвитку на основі структурно-функціонального синтезу багатьох функцій з вирощування, переробки продовольчої сировини, доставки та реалізації продовольчих товарів, організації споживання готових страв та послуг харчування.

Важливим науково-практичним завданням при цьому постає подальше дослідження харчової поведінки споживачів та узгодження інтересів учасників сфери харчування з метою досягнення синергетичних соціально-економічних ефектів якісного харчування людини та функціонування сфери харчування як багатофункціонального міжгалузевого кластера.

Рис. 3. Схема механізму управління харчуванням населення

ЛІТЕРАТУРА

1. П'ятницька Г. Концептуальні засади розвитку ресторанного господарства в Україні / Г. П'ятницька // Вісник Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. – 2008. – № 3. – С. 15 – 23.
2. Лігоненко Л. О. Засади оцінки економіко-технологічного потенціалу регіону Л. О. Лігоненко // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 4. – С. 38 – 52.
3. Кизим М. О. Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія / М. О. Кизим. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2011. – 304 с.
4. Малигіна В. Д. Методологія забезпечення продовольчої безпеки України : монографія / В. Д. Малигіна. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. – 532 с.
5. Мельник Л. Г. Економіка розвитку / Л. Г. Мельник. – Суми : Университетская книга, 2013. – 784 с.
6. Пригожин И. Р. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Р. Пригожин, И. Стенгер. – М. : Прогресс, 1986.

7. П'ятницька Г. Т. Ресторанне господарство України – ринкові трансформації, інноваційний розвиток, структурна переорієнтація : монографія / Г. Т. П'ятницька. – К. : КНТЕУ, 2007. – 465 с.

8. Яцун Л. М. Харчування населення: теорія, методологія та практика управління : монографія / Л. М. Яцун. – Харків : ХДУХТ. – 2013. – 342 с.

REFERENCES

Kyzym, M. O. *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy and clustering of Economy of Ukraine]. Kharkiv: INZhEK, 2011.

Lihonenko, L. O. "Zasady otsinky ekonomiko-tekhnologichnoho potentsialu rehionu" [The principles of assessment of economic and technological potential]. *Ekonomika i prohoznovannia*, no. 4 (2011): 38-52.

Malyhina, V. D. *Metodolohiia zabezpechennia prodovolchoi bezpekky Ukrainy* [Methodology food security Ukraine]. Donetsk: DonNUET, 2011.

Melnik, L. G. *Ekonomika rozvitiia* [Development Economics]. Sumy: Universitetskai kniga, 2013.

P'iatnytska, H. "Kontseptualni zasady rozvytku restorannoho hospodarstva v Ukraini" [Conceptual Foundations of restaurants in Ukraine]. *Visnyk KNTEU*, no. 3 (2008): 15-23.

Prigozhin, I. R., and Stenger, I. *Porядok iz khaosa. Novyy dialog che-loveka s prirodoy* [Order out of chaos. New dialogue with nature]. Moscow: Progress, 1986.

P'iatnytska, H. T. *Restoranne hospodarstvo Ukrainy – rynkovi transformatsii, innovatsiinyi rozvytok, strukturna pereorientatsiia* [Restaurants Ukraine – market transformation, innovation development, structural re-orientation]. Kyiv: KNTEU, 2007.

Yatsun, L. M. *Kharchuvannia naselennia: teoriia, metodolohiia ta praktyka upravlinnia* [Nutrition: theory, methodology and practice management]. Kharkiv: KhDUKht, 2013.

УДК 658.818

КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК БАЗОВА КАТЕГОРІЯ СИСТЕМИ ОБСЛУГОВУВАННЯ СПОЖИВАЧА

© 2014 ЧЕПУРДА Л. М., ТАНЬКОВ К. М.

УДК 658.818

Чепурда Л. М., Таньков К. М. Ключові компетенції як базова категорія системи обслуговування споживача

У роботі набули подальшого розвитку теоретичні положення формування конкурентних переваг підприємства сфери обслуговування з позицій концепції ключових компетенцій. Показано, що в її основі лежить здатність підприємства максимально ефективно зібрати та використати необхідну комбінацію власних обмежених ресурсів краще, оригінальніше та швидше, ніж у конкурентів, і які лише в поєднанні з інноваційними процесами обслуговування набувають форму компетенцій. Стверджується, що стимулом до розвитку концепції ключових компетенцій має служити перехід підприємства від «жорсткої» й вертикально ієрархічно інтегрованої системи обслуговування, що базується на забезпеченні постійного перерозподілу фінансових, матеріальних і інформаційних ресурсів на підприємстві (ERP-систем), до формування мережного (горизонтально інтегрованого) середовища обслуговування споживача, яке спирається на комбінації ресурсів у саморегульованих центрах компетенції. Останні розглядаються як особливі структурні одиниці підприємства, функція яких полягає в тому, щоб контролювати найбільш важливі напрями його діяльності, збираючи відповідні знання та знаходячи способи їх максимально ефективного використання при наданні послуг споживачеві. Принципового значення набуває можливість розширеної взаємодії таких центрів, що повинно забезпечити високу продуктивність процесів обслуговування, зниження сукупних витрат і прийнятний рівень економічної безпеки взаємодії підприємства зі споживачем. Представлено формально-математичну модель мережного середовища обслуговування, де як базові використано виробничо-обслуговуючу функцію, функцію прибутку і функцію продуктової пропозиції.

Ключові слова: ресурсна стратегія, ключові компетенції, сфера послуг, центри компетенції, мережне середовище обслуговування, модель взаємодії.

Формул: 5. **Бібл.:** 10.

Чепурда Лариса Михайлівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Черкаський державний технологічний університет (бул. Шевченка, 460, Черкаси, 18006, Україна)

E-mail: unicor1963@bk.ru

Таньков Костянтин Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, Черкаський державний технологічний університет (бул. Шевченка, 460, Черкаси, 18006, Україна)

E-mail: tankovkn@ya.ru

УДК 658.818

UDC 658.818

Чепурда Л. М., Таньков К. М. Ключевые компетенции как базовая категория системы обслуживания потребителя

Chepurda L. M., Tankov K. M. The Core Competencies as Basic Category of the System of Consumer Services

В работе получили дальнейшее развитие теоретические положения формирования конкурентных преимуществ предприятия сферы обслуживания с позиций концепции ключевых компетенций. Показано, что в ее основе лежит способность предприятия максимально эффективно собрать и использовать необходимую комбинацию собственных ограниченных ресурсов лучше, оригинальнее и быстрее, чем у конкурентов, и которые только в сочетании с инновационными процессами обслуживания принимают форму компетенций. Утверждается, что стимулом к развитию концепции компетенций должен служить переход предприятия от «жесткой» и вертикально иерархично интегрированной системы обслуживания, которая базируется на обеспечении постоянного распределения финансовых, материальных и информационных ресурсов на предприятии (ERP-системы), к формированию сетевой (горизонтально интегрированной) среды обслуживания потребителя, базирующейся на комбинации ресурсов в саморегулируемых центрах компетенции. Последние рассматриваются как особые структурные единицы предприятия, функция которых состоит в том, чтобы контролировать наиболее важные направления его деятельности, собирая соответствующие знания и находя способы их максимально эффективного использования при предоставлении услуг потребителю. Принципиальное значение приобретает возможность расширенного взаимодействия таких центров, что должно обеспечить высокую производительность процессов обслуживания, снижение общих затрат и приемлемый уровень экономической безопасности взаимодействия предприятия с потребителем. Представлена формально-математическая модель сетевой среды обслуживания потребителя, где в качестве базовых использованы производственно-обслуживающая функция, функция прибыли и функция продуктового предложения.

In the article the development of the theoretical clauses concerning the formation of the competitive advantages of customer service enterprises from the perspective of the conception of core competencies is advanced. It was shown that this conception is based on the company's ability to effectively collect and to better, more original and faster than competitors use the necessary combination of its own limited resources, which only in combination with the innovative processes of service will take the form of competencies. It has been affirmed that a stimulator to the development of the competency conception should be the moving of the enterprise from the «tough», or vertical, in a hierarchical way integrated service system, based on the permanent allocation of financial, material and information resources in the enterprise (ERP system), to a network-based (horizontal integration) consumer maintenance environment, based on a combination of resources in the self-regulated centers of competencies. The latter are identified as the special structural units of the enterprise, the function of which is to control the most important directions of the enterprise activities by collecting knowledge and finding ways to best use in the provision of services to the consumer. The possibility of advanced communication between these centers, which should provide for the high performance of service processes, reduce the overall costs and ensure an acceptable level of the economic safety of the interaction with the consumer, becomes increasingly important. A formal mathematical model of network environment for customer maintenance was proposed, where as the fundamental ones the business service function, the profit function and the function of the product offer were used.

Key words: resource strategy, core competencies, service business, centers of competencies, network environment of maintenance, model of interaction.

Formulae: 5. **Bibl.:** 10.

Ключевые слова: ресурсная стратегия, ключевые компетенции, сфера услуг, центры компетенций, сетевая среда обслуживания, модель взаимодействия. **Формул:** 5. **Библ.:** 10.

Чепурда Лариса Михайловна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой туризма и гостинично-ресторанного дела, Черкасский государственный технологический университет (бул. Шевченко, 460, Черкасы, 18006, Украина)

E-mail: unicor1963@bk.ru

Таньков Константин Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры туризма и гостинично-ресторанного дела, Черкасский государственный технологический университет (бул. Шевченко, 460, Черкасы, 18006, Украина)

E-mail: tankovkn@ya.ru

Chepurda Larisa M. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Cherkasy State Technological University (bul. Shevchenko, 460, Cherkasy, 18006, Ukraine)

E-mail: unicor1963@bk.ru

Tankov Kostiantyn M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism and the Hotel and Restaurant Business, Cherkasy State Technological University (bul. Shevchenko, 460, Cherkasy, 18006, Ukraine)

E-mail: tankovkn@ya.ru

Melnik, L. G. *Ekonomika rozvitiia* [Development Economics]. Sumy: Universitetskai kniga, 2013.

P'iatnytska, H. "Kontseptualni zasady rozvytku restorannoho hospodarstva v Ukraini" [Conceptual Foundations of restaurants in Ukraine]. *Visnyk KNTEU*, no. 3 (2008): 15-23.

Prigozhin, I. R., and Stenger, I. *Porядok iz khaosa. Novyy dialog che-loveka s prirodoy* [Order out of chaos. New dialogue with nature]. Moscow: Progress, 1986.

P'iatnytska, H. T. *Restoranne hospodarstvo Ukrainy – rynkovi transformatsii, innovatsiinyi rozvytok, strukturna pereorientatsiia* [Restaurants Ukraine – market transformation, innovation development, structural re-orientation]. Kyiv: KNTEU, 2007.

Yatsun, L. M. *Kharchuvannia naseleunia: teoriia, metodolohiia ta praktyka upravlinnia* [Nutrition: theory, methodology and practice management]. Kharkiv: KhDUKht, 2013.

УДК 658.818

КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК БАЗОВА КАТЕГОРІЯ СИСТЕМИ ОБСЛУГОВУВАННЯ СПОЖИВАЧА

© 2014 ЧЕПУРДА Л. М., ТАНЬКОВ К. М.

УДК 658.818

Чепурда Л. М., Таньков К. М. Ключові компетенції як базова категорія системи обслуговування споживача

У роботі набули подальшого розвитку теоретичні положення формування конкурентних переваг підприємства сфери обслуговування з позицій концепції ключових компетенцій. Показано, що в її основі лежить здатність підприємства максимально ефективно зібрати та використати необхідну комбінацію власних обмежених ресурсів краще, оригінальніше та швидше, ніж у конкурентів, і які лише в поєднанні з інноваційними процесами обслуговування набувають форму компетенцій. Стверджується, що стимулом до розвитку концепції ключових компетенцій має служити перехід підприємства від «жорсткої» й вертикально ієрархічно інтегрованої системи обслуговування, що базується на забезпеченні постійного перерозподілу фінансових, матеріальних і інформаційних ресурсів на підприємстві (ERP-систем), до формування мережного (горизонтально інтегрованою) середовища обслуговування споживача, яке спирається на комбінації ресурсів у саморегульованих центрах компетенції. Останні розглядаються як особливі структурні одиниці підприємства, функція яких полягає в тому, щоб контролювати найбільш важливі напрями його діяльності, збираючи відповідні знання та знаходячи способи їх максимально ефективного використання при наданні послуг споживачеві. Принципового значення набуває можливість розширеної взаємодії таких центрів, що повинно забезпечити високу продуктивність процесів обслуговування, зниження сукупних витрат і прийнятний рівень економічної безпеки взаємодії підприємства зі споживачем. Представлено формально-математичну модель мережного середовища обслуговування, де як базові використано виробничо-обслуговуючу функцію, функцію прибутку і функцію продуктової пропозиції.

Ключові слова: ресурсна стратегія, ключові компетенції, сфера послуг, центри компетенції, мережне середовище обслуговування, модель взаємодії.

Формул: 5. **Бібл.:** 10.

Чепурда Лариса Михайлівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Черкаський державний технологічний університет (бул. Шевченка, 460, Черкаси, 18006, Україна)

E-mail: unicor1963@bk.ru

Таньков Костянтин Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, Черкаський державний технологічний університет (бул. Шевченка, 460, Черкаси, 18006, Україна)

E-mail: tankovkn@ya.ru

УДК 658.818

UDC 658.818

Чепурда Л. М., Таньков К. М. Ключевые компетенции как базовая категория системы обслуживания потребителя

В работе получили дальнейшее развитие теоретические положения формирования конкурентных преимуществ предприятия сферы обслуживания с позиций концепции ключевых компетенций. Показано, что в ее основе лежит способность предприятия максимально эффективно собрать и использовать необходимую комбинацию собственных ограниченных ресурсов лучше, оригинальнее и быстрее, чем у конкурентов, и которые только в сочетании с инновационными процессами обслуживания принимают форму компетенций. Утверждается, что стимулом к развитию концепции компетенций должен служить переход предприятия от «жесткой» и вертикально иерархично интегрированной системы обслуживания, которая базируется на обеспечении постоянного распределения финансовых, материальных и информационных ресурсов на предприятии (ERP-системы), к формированию сетевой (горизонтально интегрированной) среды обслуживания потребителя, базирующейся на комбинации ресурсов в саморегулируемых центрах компетенции. Последние рассматриваются как особые структурные единицы предприятия, функция которых состоит в том, чтобы контролировать наиболее важные направления его деятельности, собирая соответствующие знания и находя способы их максимально эффективного использования при предоставлении услуг потребителю. Принципиальное значение приобретает возможность расширенного взаимодействия таких центров, что должно обеспечить высокую производительность процессов обслуживания, снижение общих затрат и приемлемый уровень экономической безопасности взаимодействия предприятия с потребителем. Представлена формально-математическая модель сетевой среды обслуживания потребителя, где в качестве базовых использованы производственно-обслуживающая функция, функция прибыли и функция продуктового предложения.

Ключевые слова: ресурсная стратегия, ключевые компетенции, сфера услуг, центры компетенции, сетевая среда обслуживания, модель взаимодействия. **Формул:** 5. **Библ.:** 10.

Чепурда Лариса Михайловна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой туризма и гостинично-ресторанного дела, Черкасский государственный технологический университет (бул. Шевченко, 460, Черкасы, 18006, Украина)

E-mail: unicor1963@bk.ru

Таньков Константин Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры туризма и гостинично-ресторанного дела, Черкасский государственный технологический университет (бул. Шевченко, 460, Черкасы, 18006, Украина)

E-mail: tankovkn@ya.ru

Чepurda L. M., Tankov K. M. The Core Competencies as Basic Category of the System of Consumer Services

In the article the development of the theoretical clauses concerning the formation of the competitive advantages of customer service enterprises from the perspective of the conception of core competencies is advanced. It was shown that this conception is based on the company's ability to effectively collect and to better, more original and faster than competitors use the necessary combination of its own limited resources, which only in combination with the innovative processes of service will take the form of competencies. It has been affirmed that a stimulator to the development of the competency conception should be the moving of the enterprise from the «tough», or vertical, in a hierarchical way integrated service system, based on the permanent allocation of financial, material and information resources in the enterprise (ERP system), to a network-based (horizontal integration) consumer maintenance environment, based on a combination of resources in the self-regulated centers of competencies. The latter are identified as the special structural units of the enterprise, the function of which is to control the most important directions of the enterprise activities by collecting knowledge and finding ways to best use in the provision of services to the consumer. The possibility of advanced communication between these centers, which should provide for the high performance of service processes, reduce the overall costs and ensure an acceptable level of the economic safety of the interaction with the consumer, becomes increasingly important. A formal mathematical model of network environment for customer maintenance was proposed, where as the fundamental ones the business service function, the profit function and the function of the product offer were used.

Key words: resource strategy, core competencies, service business, centers of competencies, network environment of maintenance, model of interaction. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 10.

Чepurda Larisa M. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Cherkasy State Technological University (bul. Shevchenko, 460, Cherkasy, 18006, Ukraine)

E-mail: unicor1963@bk.ru

Tankov Kostiantyn M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism and the Hotel and Restaurant Business, Cherkasy State Technological University (bul. Shevchenko, 460, Cherkasy, 18006, Ukraine)

E-mail: tankovkn@ya.ru

Останні два десятиліття ХХ ст. відзначилися формуванням двох підходів до визначення умов набуття підприємством конкурентних переваг. Перший підхід виходив із ринкової (маркетингової) діяльності, а інший як пріоритет приймав ресурсні фактори. При цьому фахівцями стверджувалося, що саме наявність певного ресурсного потенціалу та його ефективне використання зумовлює ринковий успіх підприємства [5; 10]. Іншими словами, ринкове становище підприємства має визначатися унікальністю поєднання його матеріальних і нематеріальних ресурсів та ефективністю управління ними. Основною формулою успіху підприємства стає його можливість зібрати та використати необхідну комбінацію ресурсів краще, більш оригінальніше і швидше, ніж у конкурентів.

Стійка конкурентна перевага досягається шляхом постійного розвитку існуючих ресурсів та здібностей і створення нових у відповідь на швидкі зміни ситуації на ринку [2; 3; 8]. Вочевидь, конкурентоспроможність підприємства забезпечує найбільш повне і ефективне використання належних йому та придбаних ним для майбутньої підприємницької діяльності ресурсів. Тобто, мова йдеться про продуктивність використання всіх залучених підприємством внутрішніх і зовнішніх ресурсів, необхідних для формування й утримання ефективних взаємовідносин підприємства і споживача.

За тим, що компетенції присутні у тій чи іншій формі на будь-якому підприємстві у вигляді певної бізнескультури досить часто для керівництва підприємства привабливим є бажання об'єднати навички й знання свого персоналу і подати це як ключову компетенцію. Вочевидь, це може бути вигідним у особистому плані, але з точки зору корпоративного управління такий підхід призводить до відсутності необхідного смислової єдності при вирішенні різних проблем стратегічного характеру. Небезпечним є неспроможність керівної ланки підприємства утримувати розумну рівновагу між існуючою сталістю його положення на ринку і майбутніми перспективами формування ефективних ринкових взаємовідносин, що стає конкурентним недоліком.

У зв'язку з цим виникає потреба в теоретичному осмисленні комплексу малодосліджених міждисциплінарних проблем, з якими стикаються підприємства сфери послуг при визначенні шляхів зростання й розвитку, спираючись на власні можливості та відкидаючи ті інновації, для реалізації яких у них немає необхідних умінь і знань. Це визначило вибір теми даного дослідження і його основну мету: подальший розвиток теоретичних положень формування ключових компетенцій підприємства сфери послуг з позицій ресурсної стратегії.

Для досягнення цієї мети у роботі вирішується таке завдання: сформулювати базові методологічні підходи до побудови моделі системи ключових компетенцій підприємства сфери послуг.

Сутність вирішення сформульованих завдань дослідження визначається такими положеннями.

На ринку послуг конкурентні переваги можуть бути реалізовані, виходячи з того, як підприємство організує та виконує окремі види діяльності по створенню та реалізації свого сервісного продукту. При цьому,

якщо матеріальні складові продукту можуть бути транслювані з одного підприємства в інше, то транслювання його нематеріальних складових (насамперед знань і вмінь його персоналу) достатньо складна. Серед таких складових, які створюють споживчу цінність, найбільш важливими є знання. Вони значною мірою залежать від соціального оточення і внутрішньої структури підприємства: вони специфічні саме на рівні колективу, його організаційної цілісності [1; 2; 4 – 7]. Саме такі знання повинні складати «ядро» системи обслуговування споживача. Її «ключові компетенції» – це здатності підприємства сформувати і утримати у певних часових перспективах свої конкурентні переваги за рахунок формування системи обслуговування споживачів.

Досить часто вони розпізнаються з великими труднощами або ж носять прихований характер. Вказані властивості мають виключно важливе значення в теорії та практиці сервісології, але на даний час досліджені недостатньо.

Формування ключових компетенцій у системі обслуговування має свій життєвий цикл, пов'язаний з таким принципово важливим ресурсом, як час їх стійкого існування та функціонування. Вони можуть існувати в короткотерміновій, середньотерміновій і довгостроковій перспективах. Як надійний захист подібних компетенцій повинні розглядатися такі фактори прикладного характеру:

- ✦ складність ключової компетенції (складність інформаційного забезпечення і ланцюжка цінностей);
- ✦ прихованість використовуваних при обслуговуванні внутрішніх ресурсів;
- ✦ фактор часу, що пов'язаний із життєвим циклом ключових компетенцій і просуванням сервісного продукту на споживчий ринок.

Визначивши свої ключові компетенції, підприємства отримують можливість встановити найбільш вірогідне джерело конкурентної переваги. Але в пошуку ринків і можливостей для злиття й поглинання у сферах, де компетенції у сфері послуг найбільш вигідні, підприємство може вийти на ті ринки, про які йому нічого не відомо. По суті, концепція ключових компетенцій підштовхує підприємства до диверсифікації. Їм необхідно йти туди, де їх спеціалізації з надання унікальних послуг можуть дати максимальну ефективність і прибутковість. Ще однією проблемою концепції ключових компетенцій є те, що критичні спеціалізації бізнесу послуг досить часто зосереджуються в руках вузького кола людей, і не обов'язково керівництва. Звідси у керівництва підприємства досить часто виникає плутанина між особистими і корпоративними компетенціями [1].

У зв'язку з цим представляється актуальною розробка нових теоретичних принципів створення моделі взаємодіючих підприємств у рамках системи обслуговування на базі концепції ключових компетенцій. Головний смисл пропонованого концептуального підходу автори дослідження формулюють таким чином: *перехід від «жорстких» і вертикально ієрархічно інтегрованих обслуговуючих систем, що базуються на системі*

забезпечення постійного перерозподілу фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів на підприємстві (ERP-система), до мережного (горизонтально інтегрованого) середовища обслуговування (МСО) споживача, яке спирається на комбінації ресурсів у саморегульованих центрах компетенції (ЦК) – як особливих структурних одиниць підприємства, функція яких полягає в тому, щоб контролювати найбільш важливі напрями його діяльності, збираючи відповідні знання та знаходячи способи їх максимально ефективного використання.

Найбільш суттєвими принципами побудови МСО є такі:

а) використання найкращого досвіду обслуговування споживача. У цьому випадку «предмет інтересу» для ЦК – це так названі «кращі практики», які були реалізовані по якомусь із найбільш важливих напрямів діяльності підприємства. Центр займається встановленням і систематизацією таких практик, розробкою відповідних стандартів і широким впровадженням отриманого досвіду на підприємстві;

б) розробка стандартів з окремих напрямів діяльності підприємства у сфері послуг. Знання, які збирають ЦК, у основному мають техніко-технологічний характер, зокрема, вони стосуються розробки програмних продуктів, технологій обслуговування, устаткування складського, транспортного призначення тощо. Мета такого центру полягає у стандартизації процесів обслуговування, створенні єдиної технологічної платформи і пов'язаних сховищ даних;

в) розробка проектів та бізнес-ініціатив, які пов'язані з управлінням знаннями у сфері ефективного обслуговування споживача. Наприклад, це проекти програм навчання персоналу щодо розробки та реалізації нових послуг, оцінки використовуваних технологій тощо;

г) загальна інтеграція процесів обслуговування на всьому підприємстві. Мета ЦК – це забезпечити глобальний обмін знаннями у МСО у загальноорганізаційних масштабах і повторне використання таких знань.

У найбільш загальному підході у МСО повинні реалізовуватися такі функції:

- ✦ моніторинг актуального стану управління знаннями на підприємстві і надання відповідних матеріалів, із яких користувачі зможуть дізнатися, де можна отримати необхідні їм знання, а керівництво – робить висновки про ефективність роботи такого напрямку;
- ✦ виявлення, формалізація і поширення неочевидних знань підприємства;
- ✦ відслідкування за інноваціями у технологіях і появою нових тенденцій діяльності із обслуговування споживача;
- ✦ збір і опис знання, яке було отримане підприємством при виконанні конкретних проектів у сфері послуг;
- ✦ управління базами знань підприємства: їх ведення, оновлення, інтеграція, створення зручних пошукових механізмів;
- ✦ забезпечення комунікацій між користувачами та експертами, які володіють необхідними знаннями;

- ✦ захист інтелектуальної власності підприємства у сфері обслуговування споживача;
- ✦ навчання нових працівників підрозділів підприємства, передача їм накопиченого досвіду;
- ✦ поширення накопиченого центром знань по всіх підрозділах підприємства.

Створення ЦК у рамках МСО вимагає великого обсягу робіт і значних вкладень ресурсів. Але їх робота може приносити підприємству важливі вигоди: збереження і примноження найбільш важливих знань, максимально ефективного використання людського і інтелектуального капіталу, оптимальний розподіл часу експертів, і нарешті, рішення численних бізнес-завдань за рахунок власного виробничо-обслуговуючого потенціалу підприємства.

МСО функціонує в єдиному організаційно-технологічному та інформаційному середовищі за рахунок об'єднання всіх ресурсів підприємства у певному часовому проміжку. Саме так досягається високоефективне ув'язування всіх ключових компетенцій за рахунок залучення до реалізації цілей і завдань функціонування кращих елементів системи обслуговування. Її розширені можливості та нові якості дозволяють поєднувати і більш ефективно використовувати обмежені ресурси, що спрямовуються на досягнення й утримання ключових компетенцій.

Приймаючи за основу представлений у роботах [8; 9] формально-математичний підхід до вирішення завдання оперативного планування робіт у сфері логістичного обслуговування, розгляд проблеми встановлення компетентності у рамках певного МСО представлений авторами таким чином.

МСО складається з множини $N = \{N_m, m \in M\}$ ЦК, які виконують множину $E = \{E_j, j \in J\}$ процесів обслуговування. Пара N_m, E_j розглядається як відокремлена компетенція k_{mj} у сукупній ключовій компетенції МСО $K = \{k_{mj}\}$.

Тобто відокремлена ключова компетенція МСО – це можливість m -го ЦК прикласти особливі зусилля до найбільш ефективної реалізації процесу обслуговування j -го виду в межах отриманого завдання за таких умов: наявність у N_m -го ЦК досяжних ресурсів $r_{mj}(t)$ на кожному з інтервалів часу t , визначеності сукупних витрат на виконання процесу обслуговування у s_{mj} та його надійності q_{mj} .

Кожний такий ЦК залучає свої відокремлені компетенції для досягнення певних цілей. До них віднесені:

- ✦ компетенції матеріального характеру (виробничі, обслуговуючі, фінансові, кадрові та ін.);
- ✦ компетенції нематеріального характеру (системні фактори маркетингу і логістики, діловий імідж, інформація, формування особливих коопераційних відносин виробника із постачальниками, посередниками та споживачами).

1. Найбільш раціонально використати всі досяжні ресурси. При таких умовах виробничо-обслуговуюча функція Q_{Nm} за компетенцією k_{mj} визначається залежністю:

$$Q_{Nmj} = [r_{mj}(t) - \tau_j^\mu (\lambda_{vj}^m)] \rightarrow \max, \lambda_{vj}^m \in \Delta, \lambda_{vj}^m \in (0, 1), (1)$$

де $r_{mj}(t)$ – досяжні N_m -му ЦК ресурси, що використовуються при виконанні процесу обслуговування j -го виду за компетенцією k_{mj} у період часу t ;

τ_j^m – встановлений нормативний час виконання N_m -им КЦ процесу обслуговування j -го виду за компетенцією k_{mj} ;

λ_{vj}^m – варіант використання ресурсів N_m -им ЦК у певному їх співвідношенні при виконанні процесу обслуговування j -го виду за компетенцією k_{mj} ;

Δ – множина альтернативних варіантів використання ресурсів N_m -им ЦК при виконанні процесу обслуговування j -го виду за компетенцією k_{mj} .

2. Забезпечити виконання процесу обслуговування з максимальним рівнем прибутковості. За таких умов функція прибутку S_{Nmj} за компетенцією k_{mj} для N_m -го ЦК визначається співвідношенням:

$$S_{Nmj} = [s_j^y - s_{mj}(\lambda_{vj}^m)] \rightarrow \max. \quad (2)$$

3. Забезпечити найвищу цінність продуктивності пропозиції N_m -го ЦК. За таких умов його функція пропозиції $F_{Nmj}(N_m)$ за компетенцією k_{mj} набуває вигляду:

$$F_{Nmj} = \{r_{mj}(t), s_{mj}, q_{mj}, \phi_{Nmj}, u_{mj}\} \rightarrow \max, \quad (3)$$

де ϕ_{Nmj} – функція ділового іміджу N_m -го ЦК, $\phi_{Nmj} = f(K, V)$;

K – декларовані N_m -им ЦК дані про його компетенції, $K = \{K_{mj}\}$;

V – рівень довіри внутрішнього (зовнішнього) споживача до процесу обслуговування j -го виду N_m -го ЦК, $V = \{V_{mj}\}$;

u_{mj} – інформаційна характеристика продуктової пропозиції N_m -го ЦК (оцінка точності опису та невизначеності пропозиції).

На підставі вищевикладеного виконання завдання N_m -им ЦК визначається такою залежністю:

$$A_{Nmj} = \{Q_{Nmj}, S_{Nmj}, F_{Nmj}\}, \quad (4)$$

де A_{Nmj} – результат впливу компетенцій на функціонування N_m -го ЦК.

У кінцевому підсумку математична модель МСО буде представлена таким чином:

$$A_N = \{A_{Nm}, \dots, A_{Nmj-1}, A_{Nmj}\} \rightarrow \max, \quad (5)$$

$$\text{при } Q_{Nm} \rightarrow \max; S_{Nm} \rightarrow \max; F_{Nm} \rightarrow \max,$$

де A_N – кінцевий результат функціонування МСО у цілому.

Таким чином, для найбільш формально-математичного представлення МСО можуть бути використані виробничо-обслуговуюча функція, функція прибутку і функція продуктової пропозиції.

Іншою важливою позицією представленої авторами дослідження методології МСО є гнучкість ЦК, які можуть самостійно налаштовуватися на зміни в такому середовищі. Такий підхід виходить за межі традиційних достатньо «жорстких» систем обслуговування. Відбувається розширена взаємодія ЦК, що забезпечує високу продуктивність процесів обслуговування, зниження сукупних витрат та прийнятний рівень економічної безпеки взаємодії підприємства з споживачем. Вочевидь, МСО повинна мати змінну структуру, яка залежно від виконуваних завдань, може поповнюватися новими ЦК, або ж навпаки зменшувати їх число.

Отже, введення поняття мережного середовища обслуговування споживача дозволяє підприємству більш системно та ефективно використовувати обмежені ресурси, спираючись на багатоваріантні комбінації ЦК у межах відповідного середовища, які є більш економічним інструментом управління процесом обслуговування споживача. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Верба В. А. Проблеми ідентифікації компетенцій підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.management.cjm.ua>

2. Зибер П. Управление сетью как ключевая компетенция предприятия / П. Зибер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.bigspb.ru

3. Єгорова Н. В. Ресурсна концепція в теорії стратегічного управління / Н. В. Єгорова, Т. Ю. Каламбет // Ефективна економіка. – 2013. – № 7. – С. 34 – 37.

4. Ковылин Д. М. Управление знаниями как новая стратегическая парадигма организации / Д. М. Ковылин // Российское предпринимательство. – 2011. – № 3. Вып. 2 (180). – С. 4 – 10.

5. Кондратов С. О. Оценка интеллектуального капитала компании и менеджмент знаний / С. О. Кондратов // Российское предпринимательство. – 2007. – № 5. Вып. 2 (91). – С. 34 – 37.

6. Кубанов Р. А. Реалізація компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх маркетингових туристичної індустрії / Р. А. Кубанов // Вісник ЛНУ. – 2012. – № 4 (239). – Ч. II. – С. 28 – 35.

7. Лукина М. А. Содержательный анализ профессиональных компетенций менеджера туризма / М. А. Лукина // Вестник РМАТ. – 2012. – № 1 (4). – С. 16 – 22.

8. Таньков К. М. Компетенції як ключовий фактор надійності ланцюгів поставок / К. М. Таньков, М. О. Чумакова // Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми конструкції та розвитку самоорганізації людських спільнот». – Київ, Лондон, 21 – 28 квітня 2011 р. – С. 67 – 70.

9. Тридід О. М. Система обслуговування споживача: теорія і практика : монографія / О. М. Тридід, К. М. Таньков, Г. Я. Дутка. – К. : УБС НБУ, 2008. – 184 с.

10. Ягафарова Е. Ф. Устойчивость конкурентного преимущества с точки зрения ресурсной концепции / Е. Ф. Ягафарова // Известия ПГПУ. – 2008. – № 10. – С. 30 – 35.

REFERENCES

Kovylin, D. M. "Upravlenie znaniiami kak novaia strategicheskaia paradigma organizatsii" [Knowledge Management as a new strategic paradigm of the organization]. *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, vol. 3, no. 2 (180) (2011): 4-10.

Kondratov, S. O. "Otsenka intellektualnogo kapitala kompanii i menedzhment znaniy" [Valuation of intellectual capital and knowledge management]. *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, vol. 5, no. 2 (91) (2007): 34-37.

Kubanov, R. A. "Realizatsiia kompetentnitsnogo pidkhodu v protsesi profesiinoy pidhotovky maibutnix marketolohiv turystychnoy indusrii" [The implementation of competence approach in the training of future marketing of the tourism industry]. *Visnyk LNU*, vol. 2, no. 4 (239) (2012): 28-35.

Lukina, M. A. "Soderzhatelnyy analiz professionalnykh kompetentsiy menedzhera turizma" [A content analysis of the professional competence of managers of tourism]. *Vestnik RMA T*, no. 1 (4) (2012): 16-22.

Tankov, K. M., and Chumakova, M. O. "Kompetentsii iak kliuchovyi faktor nadiinosti lantsiuhiv postavok" [Competence as a key factor in the reliability of supply chains]. *Problemy konstrukttsii ta rozvytku samoorhanizatsii liudskykh spilnot*. Kyiv; London, 2011.67-70.

Trydid, O. M., Tankov, K. M., and Dutka, H. Ya. *Systema obsluhovuvannia spozhyvacha : teoriia i praktyka* [The system of customer service: Theory and Practice]. Kyiv: UBS NBU, 2008.

Verba, V. A. "Problemy identyfikatsii kompetentsii pidpriemstva" [Problems identifying competencies of the company]. <http://www.management.cjm.ua>

Yehorova, N. V., and Kalambet, T. Yu. "Resursna kontsepsiia v teorii stratehichnoho upravlinnia" [The resource concept in the

theory of strategic management]. *Efektivna ekonomika*, no. 7 (2013): 34-37.

Yagafarova, E. F. "Ustoychivost konkurentnogo preimushchestvo s tochki zreniia resursnoy kontseptsii" [Sustainable competitive advantage in terms of resource concept]. *Izvestiia PGPU*, no. 10 (2008): 30-35.

Ziber, P. "Upravlenie setiu kak kliuchevaia kompetentsiia predpriatiia" [Network management as a core competence of the enterprise]. www.bigspb.ru

УДК 338

WEB-САЙТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО ВИКОРИСТАННЯ

© 2014 ІЛЛЯШЕНКО С. М., ДЕРИКОЛЕНКО А. О.

УДК 338

Ілляшенко С. М., Дериколенко А. О. Web-сайт як інструмент просування продукції промислового використання

Мета статті полягає у виконанні порівняльного аналізу технологій використання web-сайтів промислового підприємства та запропонованні рекомендацій щодо їх раціонального вибору для просування продукції промислового вжитку на вітчизняні та зарубіжні ринки. Викладено результати системного аналізу та узагальнення літературних джерел щодо необхідності використання власних web-сайтів промислових підприємств як інструменту просування їх продукції. Виконано узагальнення й аналіз статистичних даних, що характеризують маркетингові технології використання web-сайтів вітчизняних і зарубіжних промислових підприємств машинобудівної та хімічної галузей для просування їх продукції на ринок. Запропоновано рекомендації щодо застосування web-технологій і інструментів Інтернет-маркетингу для вдосконалення комплексу просування вітчизняної продукції промислового використання в мережі Інтернет. Подальші дослідження мають бути спрямовані на аналіз та накопичення статистичних даних щодо впливу відповідних характеристик web-сайту на економічні показники діяльності промислового підприємства.

Ключові слова: просування в Інтернет, продукція промислового використання, web-сайт, Інтернет-технології, Інтернет-маркетинг.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 16.

Ілляшенко Сергій Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: isn_dom@mail.ru

Дериколенко Анна Олександрівна – аспірантка, кафедра маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: annysumy@ukr.net

УДК 338

Ілляшенко С. М., Дериколенко А. А. Web-сайт как инструмент продвижения продукции промышленного назначения

Цель статьи заключается в выполнении сравнительного анализа технологий использования web-сайтов промышленного предприятия и внесении рекомендаций по их рациональному использованию для продвижения продукции промышленного назначения на отечественные и зарубежные рынки. Изложены результаты системного анализа и обобщения литературных источников, которые свидетельствуют о необходимости использования собственных web-сайтов промышленных предприятий как инструмента продвижения их продукции. Выполнены обобщение и анализ статистических данных, характеризующих маркетинговые технологии использования web-сайтов отечественных и зарубежных промышленных предприятий машиностроительной и химической отраслей для продвижения их продукции на рынок. Предложены рекомендации по применению web-технологий и инструментов Интернет-маркетинга для совершенствования комплекса продвижения продукции отечественной промышленности в сети Интернет. Дальнейшие исследования должны быть направлены на анализ и накопление статистических данных, которые свидетельствуют о влиянии соответствующих характеристик web-сайта на экономические показатели деятельности промышленного предприятия.

Ключевые слова: продвижение в Интернете, продукция промышленного потребления, web-сайт, Интернет-технологии, Интернет-маркетинг.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Библ.:** 16.

Ілляшенко Сергій Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумської державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: isn_dom@mail.ru

Дериколенко Анна Олександрівна – аспірантка, кафедра маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумської державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: annysumy@ukr.net

UDC 338

Illiaschenko S. M., Derykolenko A. O. Web Site as a Tool to Promote the Products of Industrial Purpose

The article is aimed at the comparative analyzing of technologies of application of the industrial enterprise's web sites, as well as suggesting recommendations as to the efficient use for the aims of promotion of the industrial products on the domestic and foreign markets. The results of both the system analysis and synthesis of the sources of literature are presented, which highlight the need for the use of the industrial enterprises' own web sites as a tool for promoting their products. Summarizing and analyzing of the statistical data on marketing technologies for the use of web sites of the domestic and foreign industrial enterprises of machine-building and chemical industries to promote their products to the market were carried out. Recommendations on the use of web-technologies and Internet marketing tools to improve the range of promotion on the Internet of the domestic industry products were given. Further studies should be aimed at the analyzing and accumulation of statistics, which witness the influence of the relevant characteristics of web-site on the economic indicators of the industrial enterprise.

Key words: promotion on the Internet, products for industrial consumption, web site, Internet technology, Internet marketing.

Pic.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 16.

Illiaschenko Serhii M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Marketing and Innovation Management, Sumy State University (vul. Rymskogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: isn_dom@mail.ru

Derykolenko Anna O. – Postgraduate Student, Department of Marketing and Innovation Management, Sumy State University (vul. Rymskogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: annysumy@ukr.net

Trydid, O. M., Tankov, K. M., and Dutka, H. Ya. *Systema obsluhovuvannia spozhyvacha : teoriia i praktyka* [The system of customer service: Theory and Practice]. Kyiv: UBS NBU, 2008.

Verba, V. A. "Problemy identyfikatsii kompetentsii pidpriemstva" [Problems identifying competencies of the company]. <http://www.management.cjm.ua>

Yehorova, N. V., and Kalambet, T. Yu. "Resursna kontsepsiia v teorii stratehichnoho upravlinnia" [The resource concept in the

theory of strategic management]. *Efektivna ekonomika*, no. 7 (2013): 34-37.

Yagafarova, E. F. "Ustoychivost konkurentnogo preimushchestvo s tochki zreniia resursnoy kontsepsii" [Sustainable competitive advantage in terms of resource concept]. *Izvestiia PGPU*, no. 10 (2008): 30-35.

Ziber, P. "Upravlenie setiu kak kliuchevaia kompetentsiia predpriatiia" [Network management as a core competence of the enterprise]. www.bigspb.ru

УДК 338

WEB-САЙТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО ВИКОРИСТАННЯ

© 2014 ІЛЛЯШЕНКО С. М., ДЕРИКОЛЕНКО А. О.

УДК 338

Ілляшенко С. М., Дериколенко А. О. Web-сайт як інструмент просування продукції промислового використання

Мета статті полягає у виконанні порівняльного аналізу технологій використання web-сайтів промислового підприємства та запропонованні рекомендацій щодо їх раціонального вибору для просування продукції промислового вжитку на вітчизняні та зарубіжні ринки. Викладено результати системного аналізу та узагальнення літературних джерел щодо необхідності використання власних web-сайтів промислових підприємств як інструменту просування їх продукції. Виконано узагальнення й аналіз статистичних даних, що характеризують маркетингові технології використання web-сайтів вітчизняних і зарубіжних промислових підприємств машинобудівної та хімічної галузей для просування їх продукції на ринок. Запропоновано рекомендації щодо застосування web-технологій і інструментів Інтернет-маркетингу для вдосконалення комплексу просування вітчизняної продукції промислового використання в мережі Інтернет. Подальші дослідження мають бути спрямовані на аналіз та накопичення статистичних даних щодо впливу відповідних характеристик web-сайту на економічні показники діяльності промислового підприємства.

Ключові слова: просування в Інтернет, продукція промислового використання, web-сайт, Інтернет-технології, Інтернет-маркетинг.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 16.

Ілляшенко Сергій Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: isn_dom@mail.ru

Дериколенко Анна Олександрівна – аспірантка, кафедра маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: annysumy@ukr.net

УДК 338

Ілляшенко С. М., Дериколенко А. А. Web-сайт как инструмент продвижения продукции промышленного назначения

Цель статьи заключается в выполнении сравнительного анализа технологий использования web-сайтов промышленного предприятия и внесении рекомендаций по их рациональному использованию для продвижения продукции промышленного назначения на отечественные и зарубежные рынки. Изложены результаты системного анализа и обобщения литературных источников, которые свидетельствуют о необходимости использования собственных web-сайтов промышленных предприятий как инструмента продвижения их продукции. Выполнены обобщение и анализ статистических данных, характеризующих маркетинговые технологии использования web-сайтов отечественных и зарубежных промышленных предприятий машиностроительной и химической отраслей для продвижения их продукции на рынок. Предложены рекомендации по применению web-технологий и инструментов Интернет-маркетинга для совершенствования комплекса продвижения продукции отечественной промышленности в сети Интернет. Дальнейшие исследования должны быть направлены на анализ и накопление статистических данных, которые свидетельствуют о влиянии соответствующих характеристик web-сайта на экономические показатели деятельности промышленного предприятия.

Ключевые слова: продвижение в Интернете, продукция промышленного потребления, web-сайт, Интернет-технологии, Интернет-маркетинг.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Библ.:** 16.

Ілляшенко Сергій Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: isn_dom@mail.ru

Дериколенко Анна Олександрівна – аспірантка, кафедра маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: annysumy@ukr.net

UDC 338

Illiashenko S. M., Derykolenko A. O. Web Site as a Tool to Promote the Products of Industrial Purpose

The article is aimed at the comparative analyzing of technologies of application of the industrial enterprise's web sites, as well as suggesting recommendations as to the efficient use for the aims of promotion of the industrial products on the domestic and foreign markets. The results of both the system analysis and synthesis of the sources of literature are presented, which highlight the need for the use of the industrial enterprises' own web sites as a tool for promoting their products. Summarizing and analyzing of the statistical data on marketing technologies for the use of web sites of the domestic and foreign industrial enterprises of machine-building and chemical industries to promote their products to the market were carried out. Recommendations on the use of web-technologies and Internet marketing tools to improve the range of promotion on the Internet of the domestic industry products were given. Further studies should be aimed at the analyzing and accumulation of statistics, which witness the influence of the relevant characteristics of web-site on the economic indicators of the industrial enterprise.

Key words: promotion on the Internet, products for industrial consumption, web site, Internet technology, Internet marketing.

Pic.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 16.

Illiashenko Serhii M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Marketing and Innovation Management, Sumy State University (vul. Rymskogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: isn_dom@mail.ru

Derykolenko Anna O. – Postgraduate Student, Department of Marketing and Innovation Management, Sumy State University (vul. Rymskogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: annysumy@ukr.net

Комерційне використання Інтернету розпочалося наприкінці ХХ ст., що ініціювало створення нового виду бізнесу – Інтернет-бізнесу, який розвивається стрімкими темпами, і ці тенденції лише набувають сили. Обсяги ринку електронної комерції зросли в багато разів і в найближчій перспективі досягнуть мільйонів доларів. Промисловим компаніям Інтернет надав новий інструмент ведення бізнесу, який дозволяє оперативніше і з відносно невеликими витратами вийти на найвіддаленіші ринки. Ще нещодавно вважалося, що за допомогою Інтернет-мережі можливо продавати лише товари широкого вжитку, проте на сьогоднішній день продаж товарів промислового призначення за допомогою Інтернет-інструментів стрімко зростає.

Для вітчизняних промислових підприємств використання Інтернету надає можливість конкурувати на національних і міжнародних ринках з іноземними виробниками, оскільки практично всі вони використовують фактично уніфіковані та відносно недорогі інструменти і технології, що урівнює шанси на успіх.

Останній аналіз свідчить, що промислові підприємства України у своїй переважній більшості присутність в Інтернеті обмежують використанням сайту, який фактично є візиткою промислового підприємства і, окрім інформативної, не виконує жодної з інших функцій. Водночас лідери бізнесу, як вітчизняні, так і зарубіжні, використовують всю широкую номенклатуру інструментів і методів ведення бізнесу в Інтернеті, відповідно, розрив основної маси вітчизняних товаровиробників з ними лише поширюється.

Для його подолання доцільним є визначення найбільш перспективних шляхів оперативного переходу промислових підприємств України до ведення бізнесу в Інтернеті, звичайно, з урахуванням світового досвіду і вітчизняних особливостей. Одним із таких шляхів є використання Інтернет-технологій та інструментів для вдосконалення процесів просування продукції промислового призначення вітчизняних товаровиробників на їх цільових ринках. Відповідно, актуалізується проблема раціоналізації інструментів і методів їх комплексу просування за допомогою Інтернет-технологій, зокрема на базі існуючих web-сайтів.

Питання застосування Інтернет-технологій (Інтернет-маркетингу) для просування продукції промислового використання досліджувалося у роботах І. В. Успенського [1], М. Л. Калужського [2], А. Е. Калініної, [4], І. А. Кримського, К. В. Павлова, І. Л. Літовченко [5], П. Дойля [3], Д. Маслова та ін. В їхніх розробках розглянуто сутність комплексу просування продукції промислового використання за допомогою інструментів Інтернет-маркетингу, його основні методи та інструменти. У переважній більшості вони розглядають специфіку просування продуктів широкого вжитку і меншою мірою – продуктів промислового використання.

Проте, незважаючи на чисельні публікації, питання порівняльного аналізу (з урахуванням всього комплексу внутрішніх і зовнішніх умов) і відбору на цій основі найбільш ефективних Інтернет-інструментів і методів просування промислової продукції на ринок є недостатньо

дослідженим, що знижує ефективність заходів комплексу просування. У тому числі тих, що передбачають використання для цієї мети сайту підприємства.

Таким чином, метою статті є порівняльний аналіз і розробка рекомендацій щодо раціонального вибору технологій використання web-сайту промислового підприємства як інструменту просування його продукції.

Практика свідчить, що активне використання web-сайтів для ведення бізнесу істотно розширює можливості товаровиробників, зокрема, в комунікаційній політиці. Споживачі промислової продукції, у свою чергу, отримали нове інформаційне джерело про товари і послуги, нові способи задоволення своїх потреб за рахунок можливості взаємодії з більш широким колом компаній-товаровиробників (продавців), а також новий ефективний засіб комунікації, як з компаніями, так і між собою.

Активне використання web-технологій не лише забезпечило бурхливе зростання електронного бізнесу, але й ініціювало появу нового напрямку в маркетингу – інтернет-маркетингу. У деяких джерелах цей напрямок також іменується як гіпермаркетинг [6], в якому приставка *giper* підкреслює гіпермедійний характер середовища Інтернету. Усі ці назви об'єднують та сутність, яка лежить в основі глобальної комп'ютерної Мережі – це гіпер- і мультимедійне глобальне комп'ютерне середовище, яке надає небачені досі можливості взаємодії, починаючи від простого обміну інформацією, закінчуючи здійсненням фінансових транзакцій, укладанням угод, доставкою цифрових продуктів тощо.

Інтернет-маркетинг можна умовно розділити на два напрями. Перший пов'язаний із застосуванням інструментарію Інтернету для розширення системи маркетингу традиційних підприємств: організація інформаційної взаємодії між співробітниками компанії, її економічними контрагентами та контактними аудиторіям; проведення маркетингових досліджень; просування і продаж товарів через Інтернет, а в разі їх цифрової природи – доставка до покупця; організація сервісного обслуговування та багато іншого.

Другий напрямок пов'язаний з появою нових моделей бізнесу, основою яких став безпосередньо сам Інтернет і для яких він відіграє основну роль, наприклад: Інтернет-магазини, торговельні електронні майданчики, віртуальні інформаційні агенції, компанії, які надають послуги для учасників Інтернет-ринку, і т. ін. Для цих напрямків Інтернет відіграє не тільки роль нового інструменту, мета якого – підвищити ефективність бізнес-процесів і скоротити витрати, але і роль джерела забезпечення прибутку.

Однак, як показує наявний досвід, незалежно від напрямку, в основі успішної комерційної діяльності в Інтернеті продовжують залишатися ключові принципи маркетингу. Нове середовище лише дещо трансформує і розвиває способи реалізації цих принципів на практиці.

З урахуванням викладеного розглянуто наявні підходи до використання web-сайту як інструменту просування продукції промислового використання в мережі Інтернет. Web-сайти класифікують за такими ознаками [7]:

1. За доступністю ресурсів:

- ✦ відкритий web-ресурс. Усі розділи доступні для відвідувачів за будь-яких умов;
- ✦ напіввідкритий web-ресурс. Розділи сайту доступні тільки після реєстрації відвідувача;
- ✦ закритий web-ресурс. Як правило, це службовий сайт, доступ до якого має лише обмежена кількість користувачів.

2. За місцем розміщення ресурсу:

- ✦ у мережі Інтернет – загальнодоступні;
- ✦ у локальних мережах – локальні сайти.

3. За технологією відображення ресурсу:

- ✦ статичні сайти – складаються з Html-файлів і передаються користувачеві у вигляді, в якому зберігаються на сервері;
- ✦ динамічні сайти – як правило, працюють на основі системи управління сайтом (CMS). Вміст генерується за допомогою різних скриптів з використання бази даних.

4. За призначенням:

- ✦ сайт-візитка. Надає загальну інформацію про компанію (компанія, підприємець і т. ін.). Як правило, складається з 5 – 7 сторінок, при цьому максимально описує вид діяльності. Головні розділи: про компанію, прайс-листи, контактні дані, схема проїзду тощо. Метою є представництво компанії в Інтернеті;
- ✦ бізнес-сайт – це каталог продукції компанії (вироби або послуги). У каталозі присутній докладний опис товару, публікуються сертифікати й нагороди, відгуки клієнтів і технічні дані. Сайт даної специфікації незамінний для будь-якої компанії;
- ✦ промо-сайт – web-сайт конкретної торгової марки (бренда). Створюється з метою реклами нового продукту або бренду в цілому. Розділи: акції, вікторини, голосування, ігри і т. ін.;
- ✦ Інтернет-магазин – це каталог товарів з можливістю on-line замовлення. Клієнт має мож-

ливість оплати товару за допомогою різних сервісів, використовуючи при цьому пластикову карту, рахунок або Інтернет-гроші. Розділи (орієнтовно): про магазин, допомога, каталог, кошик, сторінка замовлення, контакти;

- ✦ корпоративний сайт – містить повну інформацію про компанію (послуги, товари і т. ін.). Як правило, має складну структуру і розширену функціональність. Може бути відкритий для відвідувачів або призначений для внутрішнього використання (зв'язок, документообіг тощо). Корпоративний сайт підприємства є ефективним інструментом збільшення продажу.

Наведений перелік свідчить про достатньо широке коло можливостей щодо використання web-сайтів різних типів для просування продукції в Інтернеті.

З метою розробки рекомендацій щодо раціонального вибору типу сайту конкретного виробника в конкретних ринкових умовах виконано їх порівняльний аналіз (з позицій використання для просування промислової продукції). Аналіз проведено у два етапи.

На першому етапі виконано системний аналіз та узагальнення поглядів науковців на використання web-сайту як інструменту просування продукції промислового використання в мережі Інтернет (табл. 1). Як свідчать результати аналізу, більшість науковців відзначають важливість використання web-сайтів (різних типів) для просування продукції в мережі Інтернет.

На другому етапі виконано аналіз наявного вітчизняного та зарубіжного досвіду застосування web-сайтів для просування в Інтернет продукції промислового значення (рис. 1 – рис. 4). У ході роботи було досліджено 50 web-сайтів промислових підприємств як вітчизняних, так і зарубіжних виробників машинобудівної та хімічної галузей [14, 15, 16]. Зокрема, серед зарубіжних були проаналізовані підприємства Польщі, Угорщини, Німеччини.

Інформація про відвідуваність web-сайтів, характеристики яких надано на рис. 1 – 4, подана в табл. 2.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз підходів до використання web-сайту як інструменту просування продукції промислового використання в Інтернеті

Автор	Галузь і особливості застосування	Недоліки	Переваги
1	2	3	4
І. В. Успенський [1]	Web-сайт – як засіб спілкування з клієнтами. Головна мета – повторне звернення споживачів. Найбільш доцільним вважає створення бізнес-сайту	Складність повторного звернення споживача. Потребує багато ресурсів	Можливість чітко відстежити «шлях» потенційного споживача
М. Л. Калужський [2]	Вважає, що саме бізнес-сайт є найбільш доцільним інструментом просування продукції промислового вжитку	Створення сайту відповідного рівня потребує багато ресурсів	Споживачу не потрібно покривати витрати на коштовну зовнішню рекламу та поліграфію, адже електронний каталог є реальним ефективним заміником

1	2	3	4
Р. Барон [6]	Залучення клієнтів можливе тільки при комплексному підході. Не має значення вид сайту, головне – комплексний підхід до його просування: використання SEO-оптимізації, методів SMM та ін.	Потребує глибоких знань з кожного напрямку	Дешевий засіб, висока ефективність при правильному користуванні
Д. Маслов [9]	Комплексний підхід до просування сайту, який включає: створення відповідного дизайну, аналіз сайту, просування за допомогою підбору ключових слів, копірайтинг та ін.	Потребує постійної пильної уваги, постійних бюджетних вливань та є достатньо мінливим засобом	Тільки комплексний підхід дозволяє охопити максимальну кількість цільової аудиторії, на відміну від стандартного, коли ресурс просувається за кількома запитами. Кожен із способів просування впливає на певну групу, і в комплексі це позначається на загальному результаті
О. Молчанова [10]	Web-сайт – як реальна можливість заміни високовартісних поліграфічних матеріалів. Найбільш доцільним вважає використання сайту типу «візитівка»	Необхідність мати окрему одиницю персоналу, як б модерувала сайт, залучення зовнішніх спеціалістів, зокрема дизайнерів, копірайтерів тощо	Відносно невеликі витрати
О. О. Романенко [11]	Промо-сайт – як платформа до пошуку потенційних клієнтів	Хакерство, плагіат, «чорна реклама»	Наявність технічних можливостей оцінки конверсії. Можливість працювати за принципом 7/24: 24 години 7 днів на тиждень. Необхідність створювати посадкову сторінку та відслідковувати її статистику
Ієремія Овьянг [12]	Корпоративний сайт-блог – як платформа для створення зворотного зв'язку та залучення клієнтів до постійної співпраці	Необхідність залучення професіоналів для створення та підтримки ресурсу, що є достатньо коштовним	Простота та легкість у використанні, відносно невеликі витрати
А. Линден [13]	Корпоративний сайт + використання банерної реклами + використання соціальних мереж	Складність створення ефективного банера, велика витратна частина на створення корпоративного сайту та ведення соціальних мереж	Можливість чітко дослідити ефективність рекламної кампанії в грошовому еквіваленті

Таблиця 2

Середня кількість відвідувачів сайтів за період за місяць

Тип підприємства	Галузь, країни			
	Машинобудування		Хімічне виробництво	
	Україна	Зарубіжжя	Україна	Зарубіжжя
Великі	90	1780	85	2130
Середні	80	1500	90	1970
Малі	110	1670	112	2135

ВИСНОВКИ

Згідно з отриманими в ході дослідження результатами (див. рис. 1 – 4) більшість вітчизняних промислових підприємств (машинобудівної галузі та галузі хімічного виробництва) не має веб-сайту або практично не використовує його для просування власної продукції, у той час як іноземні товаровиробники використовують весь

спектр інструментів Інтернет-маркетингу. Очевидно, саме цим і пояснюється на порядок більша кількість відвідувань їх сайтів (див. табл. 2).

Проведений аналіз (див. табл. 2) також показав пряму залежність між кількістю активних користувачів сайту та типом (рівнем) підприємства. Результати довели, що середні та малі вітчизняні підприємства, на відміну від великих, мають більшу кількість відвідувачів, що зумовлено їх більшою гнучкістю та мобільністю.

Як показано вище, існує багато різновидів веб-сайтів, але, враховуючи специфіку промислового підприємства, найбільш доцільним є створення корпоративного сайту. На сьогоднішній день все більше фахівців (див. табл. 1) рекомендують використання комплексного підходу до просування продукції промислового використання в Інтернеті. Комплексний підхід включає: створення зручного корпоративного веб-сайту, його оформлення та оптимізацію. Згідно із зарубіжним досвідом також доцільним буде використання блогів як засобів спілкування з клієнтами та активна робота у соціальних мережах.

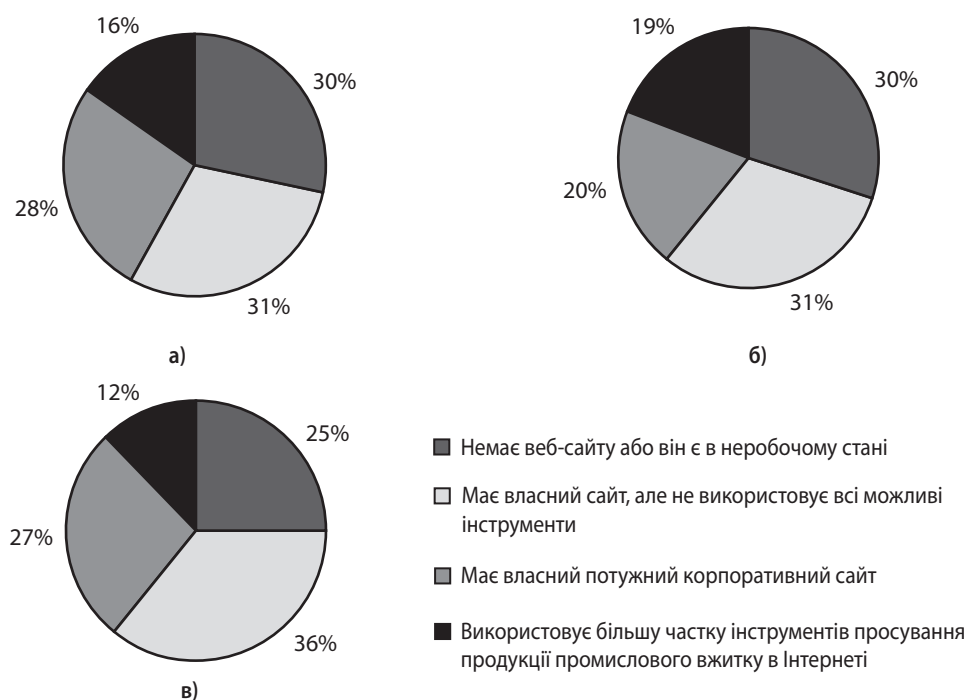

Рис. 1. Використання веб-сайтів вітчизняними машинобудівними підприємствами: а) великі; б) середні; в) малі

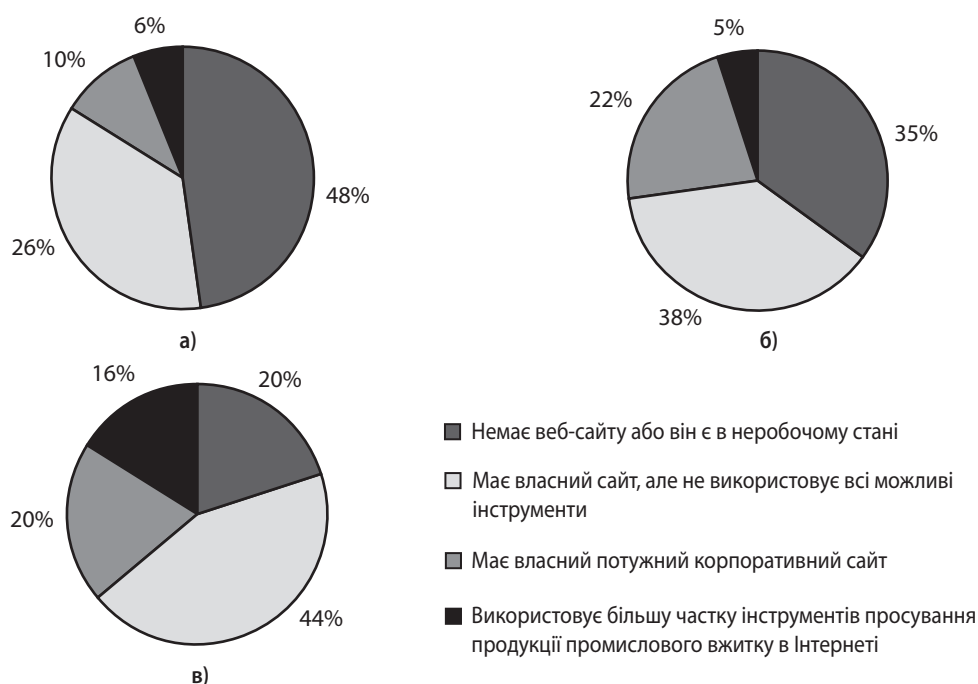

Рис. 2. Використання сайтів вітчизняними підприємствами хімічної промисловості: а) великі; б) середні; в) малі

Таким чином, спираючись на результати аналізу, можна стверджувати, що на сьогоднішній день наявність корпоративного веб-сайту для будь-якого вітчизняного промислового підприємства є вкрай важливою складовою його маркетингової діяльності з просування його продукції на ринку.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на накопичення статистичних даних щодо впливу типу та характеристик веб-сайту промислового підприємства на економічні результати його діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Успенский И. В. Интернет-маркетинг : учебник / И. В. Успенский – СПб., 2003. – С. 145 – 215.
2. Калужский М. Л. Особенности трансформации маркетинга в электронной коммерции / М.Л. Калужский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.marketing.spb.ru/lib-around/science/transformation_marketing_e-commerce.htm
3. Дойль П. Маркетинг, ориентированный на стоимость / П. Дойль. – СПб.: Питер, 2001. – 480 с.
4. Калинина А. Э. Интернет-бизнес и электронная коммерция / А. Э. Калинина. – Волгоград : ВолГУ, 2004. – 148 с.

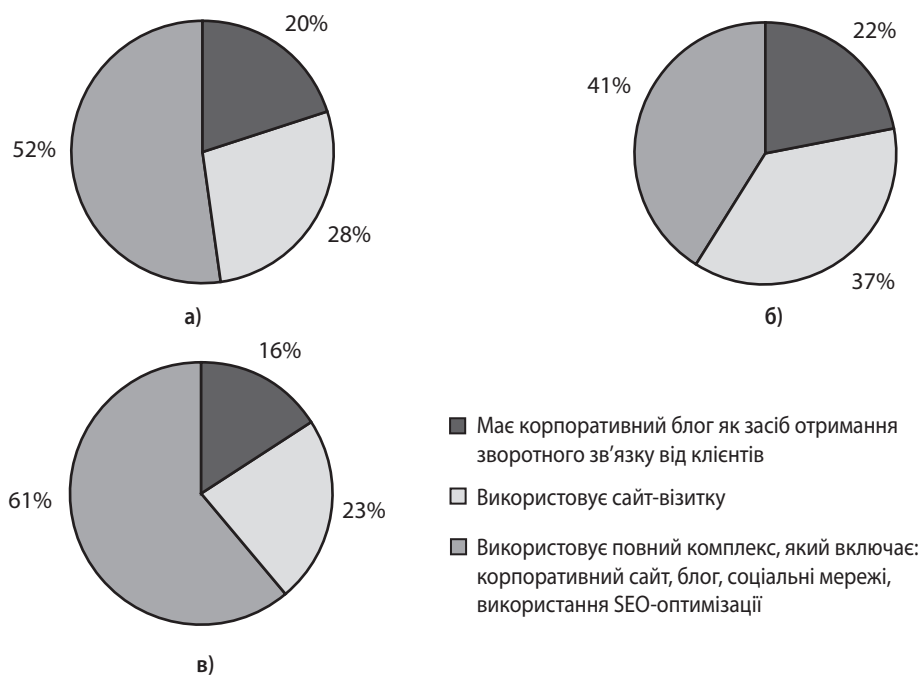

Рис 3. Використання сайтів зарубіжними підприємствами машинобудівної промисловості: а) великі; б) середні; в) малі

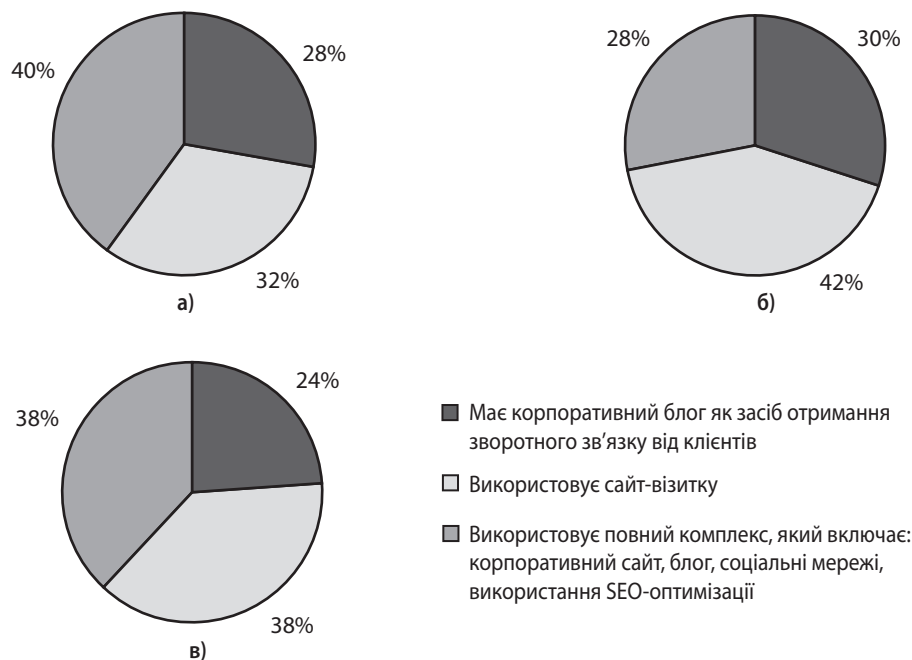

Рис 4. Використання сайтів зарубіжними підприємствами хімічної промисловості: а) великі; б) середні; в) малі

5. Литовченко І. Л. Інтернет-маркетинг : навчальний посібник / І. Л. Литовченко, В. П. Пилипчук. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 184 с.

6. Барон Р. Я. Новітні інструменти Інтернет-маркетингу [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://science.crimea.edu/zapiski/djvu_econom/2010/econ_4_2010/077_baran.pdf

7. Види web-сайтів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orangestudio.com.ua/all/142-v-v.html>

8. Трансформація маркетингу в електронній комерції // Практичний маркетинг. – 2013. – № 1. – С. 4 – 16.

9. Д. Маслов. Комплексное продвижение сайтов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smallbusiness.ru/aloud/6540/>

10. Сурин А. В. Инновационный менеджмент : учебник / А. В. Сурин, О. П. Молчанова. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 368 с.

11. Романенко О. О. Интегрированные маркетинговые коммуникации: суть, характеристики та особливості формування : збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2013. – № 1.

12. Твиттер-профессоры: 9 микроблогов о медиа, пиаре, социальных сетях и журналистике [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [<http://theoryandpractice.ru/posts/3129-twitter-professory-9-mikroblogov-o-media-piare-sotsialnykh-setyakh-i-zhurnalistike>]

13. Лиден А. Промышленная реклама / А. Лиден [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://annalinden.ru/thought/promyshlennaya_reklama_reklama_b2b/http://www.alex.com/

14. Польские компании промышленности в Польше [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.polish.ru/E01/ru.html>

15. Предприятия Германии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.international-business-eu.com/>

16. Каталог предприятий Венгрии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hungary.com.ua/guide/industry.htm>

REFERENCES

Baron, R. Ya. "Novitni instrumenty Internet-marketynhu" [The latest online marketing tools]. http://science.crimea.edu/zapiski/djvu_econom/2010/econ_4_2010/077_baran.pdf

Doyle, P. *Marketing, orientirovannyi na stoimost* [Marketing to cost]. St. Petersburg: Piter, 2001.

Kaluzhskiy, M. L. "Osobennosti transformatsii marketinga v elektronnoy kommertsii" [Features of transformation of marketing in e-commerce]. http://www.marketing.spb.ru/lib-around/science/transformation_marketing_e-commerce.htm

Kalinina, A. E. *Internet-biznes i elektronnaia kommertsia* [Internet business and e-commerce]. Volgograd: VolGU, 2004.

"Katalog predpriiaty Vengrii" [Directory of enterprises in Hungary]. <http://www.hungary.com.ua/guide/industry.htm>

Liden, A. "Promyshlennaia reklama" [Industrial advertising]. http://annalinden.ru/thought/promyshlennaya_reklama_reklama_b2b/http://www.alexa.com/

Lytovchenko, I. L., and Pylypchuk, V. P. *Internet-marketynh* [Internet Marketing]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2008.

Maslov, D. "Kompleksnoe prodvizhenie saytov" [Comprehensive website promotion]. <http://smallbusiness.ru/aloud/6540/>

"Polskie kompanii promyshlennosti v Polsce" [Polish industry companies in Poland]. <http://www.polish.ru/E01/ru.html>

"Predpriiatia Germanii" [Enterprises Germany]. <http://www.international-business-eu.com/>

Romanenko, O. O. "Intehrovani marketynhovi komunikatsii: sutnist, kharakterystyky ta osoblyvosti formuvannia" [Integrated Marketing Communications: the nature, characteristics and peculiarities of formation]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, no. 1 (2013).

Surin, A. V., and Molchanova, O. P. *Innovatsionnyy menedzhment* [Innovation Management]. Moscow: INFRA-M, 2008.

"Transformatsiia marketynhu v elektronnoi komertsii" [The transformation of marketing in e-commerce]. *Praktychnyi marketynh*, no. 1 (2013): 4-16.

"Twitter-professory: 9 mikroblogov o media, piare, sotsialnykh setiakh i zhurnalistike" [Twitter professors: 9 microblogging about the media, public relations, social media and journalism]. <http://theoryandpractice.ru/posts/3129-twitter-professory-9-mikroblogov-o-media-piare-sotsialnykh-setyakh-i-zhurnalistike>

Uspenskiy, I. V. *Internet-marketing* [Internet Marketing]. St. Petersburg, 2003.

"Vydy web-saitiv" [Types of web-sites]. <http://orangestudio.com.ua/all/142-v-v.html>

ДРАЙВЕРИ ТА БАР'ЄРИ РОЗВИТКУ ОНЛАЙН-РИТЕЙЛУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

© 2014 САВИЦЬКА Н. Л.

УДК 338.4:332.05(658:075.8)

Савицька Н. Л. Драйвери та бар'єри розвитку онлайн-ритейлу: теоретико-методичний аспект

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичного підходу до факторного аналізу розвитку онлайн-ритейлу. У статті уточнено понятійний апарат теорії мережної економіки, на основі матричного та транзакційного підходів розмежовано поняття електронної комерції, електронної торгівлі, онлайн-ритейлу. Показано, що онлайн-ритейл є складовою електронної торгівлі та електронної комерції, має фізично-цифрову природу здійснення транзакцій та представлений сегментами мережної економіки B2C і C2C. Визначено, що особливістю електронної торгівлі та її роздрібного сегмента виступає екзогенність характеру її розвитку, яка залежить від зовнішніх сил. Для дослідження впливу цих сил на розвиток онлайн-ритейлу запропоновано модель TEHIGINST-аналізу, яка є модифікованою версією відомої моделі IGEST-аналізу, що включає такі фактори змін: технологічні, економічні, інфраструктурні, соціокультурні, державного регулювання. Запропонована модель, на відміну від відомих, доповнена двома елементами: суб'єктивним компонентом – людським фактором – і впливом інститутів. Усі елементи моделі виступають каталізаторами змін і виявляються в контексті ключового тренду сучасності – глобалізації, яка по відношенню до них є тригером розвитку роздрібною торгівлі. Застосування моделі TEHIGINST-аналізу дозволило означити базисні сили змін у мережній торгівлі – це триада економічних, технологічних і людських факторів, рушійні сили – інфраструктура та інституціональні фактори, а також підтримуючі – у вигляді заходів державного регулювання. Одержані результати становлять методологічне підґрунтя для подальших досліджень розвитку онлайн-ритейлу та електронної торгівлі в цілому.

Ключові слова: електронна комерція, електронна торгівля, онлайн-ритейл, роздрібна торгівля, драйвери розвитку, бар'єри розвитку.

Рис.: 4. **Бібл.:** 10.

Савицька Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: nls2010@rambler.ru

УДК 338.4:332.05(658:075.8)

Савицька Н. Л. Драйверы и барьеры развития онлайн-ритейла: теоретико-методический аспект

Целью статьи является обоснование теоретико-методического подхода к факторному анализу развития онлайн-ритейла. В статье уточнен понятийный аппарат теории сетевой экономики, на основе матричного и транзакционного подходов разграничены понятия электронной коммерции, электронной торговли, онлайн-ритейла. Показано, что онлайн-ритейл является составной частью электронной торговли и электронной коммерции, имеет физическую и цифровую природу осуществления транзакций и представлен сегментами сетевой экономики B2C и C2C. Определено, что особенностью развития электронной торговли и ее розничного сегмента является экзогенный характер прогресса, который зависит от внешних сил. Для исследования влияния этих сил на развитие онлайн-ритейла предложена модель TEHIGINST-анализа, которая является модифицированной версией известной модели IGEST-анализа, включающей такие факторы изменений: технологические, экономические, инфраструктурные, социокультурные, государственного регулирования. Предложенная модель, в отличие от известных, дополнена двумя элементами: субъективным компонентом – человеческим фактором – и влиянием институтов. Все элементы модели выступают катализаторами изменений и оказывают влияние в контексте ключевого тренда современности – глобализации, которая по отношению к ним является триггером развития розничной торговли. Применение модели TEHIGINST-анализа позволило обозначить базисные силы изменений в сетевой торговле – это триада экономических, технологических и человеческих факторов, движущие силы – инфраструктура и институциональные факторы, а также поддерживающие – в виде мер государственного регулирования. Полученные результаты представляют методологическое основание для дальнейших исследований развития онлайн-ритейла и электронной торговли в целом.

Ключевые слова: электронная коммерция, электронная торговля, онлайн-ритейл, розничная торговля, драйверы развития, барьеры развития.

Рис.: 4. **Библ.:** 10.

Савицька Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочковська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: nls2010@rambler.ru

UDC 338.4:332.05(658:075.8)

Savitska N. L. Drivers and Barriers to the On-line Retail Development: Theoretical and Methodological Aspect

The article is aimed at substantiation of theoretical and methodological approach to factoring analysis of the on-line retail development. In the article the framework of concepts of theory of the network economy is clarified, the concepts of e-commerce, e-trading, on-line retail are delimited on base of the matrix and the transactional approaches. It is displayed, that on-line retail is an integral part of e-trading and e-commerce, with the physical and the digital conducting of transactions, and is represented through the segments of the network economy B2C and C2C. It was determined that the specific of the development of electronic commerce, as well as its retail segment is the exogenous nature of its progress, depending on external forces. For the study of the influence of these forces on the development of the on-line retail the application of the TEHIGINST-analysis model was proposed, which is a modified version of the known IGEST-analysis model, involving the following factors of change: technological, economic, infrastructural, socio-cultural, State regulation. The proposed model, as opposed to the known models, was supplemented by two elements: subjective component – the human factor – and the influence on the part of institutions. All model elements are catalysts for changes and cause influence in the context of the contemporary key trend – the globalization, which to them is a trigger for the retail trade development. Application of the TEHIGINST-analysis model allowed to designate the basic forces of changes as to the network trading: it is the triad of the economic, technological and human factors, the drivers are the infrastructure and institutional factors, the support factors have the form of State regulation. The results present a methodological framework for future research of the on-line retail development as well as development of e-commerce in general.

Key words: e-commerce, e-trading, on-line retail, retail, development drivers, barriers to development.

Pic.: 4. **Bibl.:** 10.

Savitska Nataliia L. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economic Theory and Law, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: nls2010@rambler.ru

Сучасний етап суспільного виробництва пов'язаний із формуванням мережних економічних структур, економічних відносин, що складаються в особливому середовищі ведення бізнесу – мережній економіці, одним із локомотивів якої виступає онлайн-ритейл. Актуалізація досліджень теорії та практики роздрібної торгівлі в мережі Інтернет зумовлена високою динамікою продажів через даний канал реалізації, неузгодженістю інтересів контрагентів ринку, зацікавленістю фірм в інформатизації, інтенсифікації бізнес-процесів, зниженні трансакційних витрат, а домогосподарств – у подоланні інформаційної (цінової) асиметрії.

Істотний внесок до теорії та методології мережної економіки зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Бугорський, Х. Веріан, В. Геєць, А. Гриценко, П. Дейвид, С. Дятлов, М. Кастельс, К. Келлі, В. Нордхаус, С. Парінов, І. Стрілець та інші. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку електронної комерції та торгівлі становлять предмет наукового пошуку відомих учених-економістів: І. Балабанова, М. Калужського, А. Крутової, Л. Лігоненко, А. М'яснікової, М. Фріда, В. Павлової, О. Сибірської, О. Старцевої, В. Царьова та інших. Разом з тим, дослідження онлайн-ритейлу в напрямку уточнення його теоретико-методичних основ, здатних підвищити ефективність функціонування електронного бізнесу потребують подальшої розробки.

Актуальність вищевикладених аспектів, недостатність їх теоретичного опрацювання та практичного застосування зумовили мету даного дослідження, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичного підходу до факторного аналізу розвитку онлайн-ритейлу.

Вплив електронної комерції на динаміку господарського розвитку суб'єктів економічної діяльності визначається переважно як позитивний, що підтверджується висновками теоретичних досліджень [1] і спостереженнями за бізнес-практикою [2]. Усе більше підприємств диверсифікує свою діяльність у віртуальному середовищі, використовуючи його як додатковий канал реалізації виробленого продукту або, як мінімум, рекламний майданчик.

Понятійний апарат теорії мережної економіки лише формується, у зв'язку з чим слід уточнити основні

її категорії, до яких належать, перш за все, поняття електронної комерції, електронної торгівлі, онлайн-ритейлу. Електронна комерція розуміється у декількох значеннях – вузькому, звуженому та широкому. Відповідно до першого електронна комерція (*e-commerce*) розглядається як комерційна діяльність лише Інтернет-провайдерів і виробників інформаційних метатехнологій, що, на нашу думку, коректніше називати електронним бізнесом (*e-бізнес*). За звуженим підходом відбувається отождоження електронної комерції та електронної торгівлі (*e-торгівля*), коли мається на увазі здійснення купівлі-продажу фізичних, цифрових товарів, послуг, купонів і квитків за допомогою Інтернету. У широкій трактовці – це всі можливі способи використання інформаційно-цифрового простору і технологій для розподілу ділової інформації, вибудовування відносин між суб'єктами ринку та здійснення господарської діяльності [3], які можна представити у вигляді матриці взаємодії всіх суб'єктів мережної економіки (рис. 1).

Наведені на рис. 1 трансакційні моделі електронної комерції здійснюються між трьома суб'єктами: державою (*G – Government*), бізнесом (*B – Business*) і домогосподарствами, які виступають кінцевими споживачами (*C – Consumer*). Взаємодія, в якій продавцем послуг виступає держава, показана на рис. 1 у першому рядку, це сегменти G2G, G2B, G2C, що характеризують діяльність електронного уряду. Відповідно до концепції електронного уряду під впливом поширення інформаційних технологій змінюється спектр послуг і способи їх надання з боку органів влади різних рівнів [1], у свою чергу, змінюється й поведінка усіх суб'єктів мережної економіки.

Модифікація економічної поведінки держави як суб'єкта мережної економіки полягає у специфічних напрямках грошово-кредитної та фіскальної політиках, що мають регулювати поведінку підприємницького сектора у віртуальному економічному просторі. У цілому зміст взаємодії держави та інших суб'єктів проявляється в обміні інформацією щодо соціальних трансфертів і державних закупок.

Виділені кольором сегменти у представленій матриці відображають операції електронної торгівлі, а

Суб'єкти	Характеристика суб'єктів	Держава	Бізнес	Споживач
Держава	Уряд, органи державної, регіональної влади, державні підприємства	G2G	G2B	G2C
(Бізнес) Підприємницький сектор	Приватні підприємства (у формі юридичної особи), бізнес-структури	B2G	B2B	B2C
(Споживач) Домогосподарства	Фізичні особи, сім'ї, кінцеві споживачі	C2G	C2B	C2C

Рис. 1. Матриця взаємодії суб'єктів мережної економіки

Джерело: побудовано на основі [4, с. 9].

саме: державні закупівлі (B2G); купівлю-продаж між комерційними організаціями на електронних ринках і внутрішньо-організаційні трансакції в будь-яких галузях економіки (B2B); роздрібні трансакції (B2C) у вигляді хмарних і фінансових сервісів, цифрового контенту, електронних квитків, брокерських, туристичних, освітніх послуг тощо; електронні аукціони між споживачами (C2C); продаж приватними особами товарів і послуг комерційним організаціями (C2B). Серед наведених трансакційних моделей онлайн-ритейл представлений сегментами B2C і C2C, які виділені на рис. 1 рамкою. Онлайн-ритейл являє собою систему економічних відносин, що розгортаються у web-просторі та орієнтовані на кінцевого споживача. За системою національних рахунків електронна комерція включає трансакції, що відображають рух проміжного продукту (B2B, C2B) кінцевого споживання (B2G, B2C) і перерозподільних операцій (перепродаж товарів між домогосподарствами) на Інтернет-аукціонах, торговельних майданчиках соціальних мереж (C2C).

За класифікацією Університету Техаського центру досліджень у галузі електронної комерції виділяється чотири сегменти мережної економіки: Інтернет-інфраструктура, Інтернет-анкета, Інтернет-посередника, Інтернет-комерція [1, с. 95]. Проте такий підхід лише структурує напрями діяльності бізнесу, але не вирішує проблеми розмежування ключових понять мережної економіки. Для розв'язання теоретичних суперечностей доцільно звернутися до аналізу природи організаційно-економічних відносин у сучасній торгівлі, а саме, основних атрибутів трансакцій. До них належать: продукт (товар чи послуга); формат суб'єкта; процес трансакції. Вони можуть бути представлені фізично (Φ) або у цифровій (Ψ) формі, їхні можливі комбінації подано схематично на рис. 2.

Атрибути трансакції	Традиційний бізнес	Мережна економіка (e-commerce)	
		e-торгівля	e-бізнес
Форма продукту	Φ	Φ	Ψ
Формат суб'єкта	Φ	Ψ	Φ
Форма оплати	Φ	Ψ	Φ

Рис. 2. Природа організаційно-економічних відносин у сучасній економіці

Наведений рис. 2 дозволяє зняти проблему теоретичного дискурсу щодо понять електронна комерція, електронна торгівля, електронний бізнес. На рис. 2 показано два крайні варіанти: традиційний та електронний бізнес. Суто електронний бізнес (e-бізнес) функціонує як система електронно-цифрових бізнес-процесів, отже, спирається на триєдину цифрову природу продукту, суб'єкта та трансакції [5], тоді як у традиційному бізнесі в оффлайновому середовищі ці форми представлені фізично. Електронна торгівля (e-торгівля) ґрунтується на фізично-цифровій природі економічних відносин у мережній економіці, внаслідок чого виникає плутанина.

В онлайн-ритейлі, який включає мобільну комерцію (m-торгівля), застосовуються моделі трансакцій B2C і C2C. Він є частиною електронної торгівлі (e-торгівля) та взаємодоповнює фізичне представлення (наявність та доставка) товару з цифровою торговельною послугою, суто онлайнним форматом або комплексними онлайн та оффлайн форматами суб'єкта роздрібною торгівлі і фізично-цифровим проведенням трансакції (оплата готівкою через банк – фізично, через системи електронних грошей – цифровим способом). У цілому сутність і відмінність електронної комерції від традиційної полягає в тому, що продуктом, який є об'єктом трансакції, виступає не тільки фізичний товар, інформація, але й електронна комунікація у віддаленому доступі, що забезпечує перебіг трансакції та надає можливість, не переміщуючись, долати географічні відстані, проводити операції з будь-якої точки світу, де створені для цього умови.

Специфічною особливістю електронної торгівлі та її роздрібною сегмента виступає також екзогенність характеру її розвитку, що залежить від зовнішніх сил, для дослідження яких пропонується використовувати модель $TEHIGI_{NST}$ -аналізу. Дана модель є модифікованою версією моделі IGEST-аналізу, що включає такі фактори змін: технологічні (T), економічні (E), інфраструктурні (I), соціокультурні (S), державного регулювання (G) [2]. У пропоновану модель (рис. 3) включено елементи, що входять до відомої моделі IGEST-аналізу: технологічні (T – Technology), економічні (E – Economics), інфраструктурні (I – Infrastructure) фактори, вплив державного регулювання (G – Government). Крім цього, вона доповнена двома елементами: суб'єктивним компонентом – людським фактором (H – Human) та окремо виділено вплив інститутів (I_{NST} – Institution). Усі шість елементів моделі $TEHIGI_{NST}$ -аналізу виступають каталізаторами змін і виявляються в контексті ключового тренду сучасності – глобалізації, яка по відношенню до будь-яких змін є тригером розвитку, тобто фактором, що змінює сценарії розвитку. Тобто кожен із елементів моделі проявляє свій вплив на онлайн-ритейл через призму соціо-економічних процесів глобалізації.

Триада змін в економічній (E), технологічній (T) сферах і креатосфері (H) [6], яка є сферою формування людського потенціалу, представлена на рис. 3. Сукупна дія цієї триади визначає потенціал розвитку ритейлу в цілому, тобто становить базис мережної економіки в торгівлі. Фактори (E) макроекономічного та мікроекономічного характеру (стабільність валютного ринку, купівельна спроможність населення, позитивна динаміка ВВП, висока частка середнього класу, рівень диференціації доходів, зниження безробіття, економічна активність, гранична схильність до споживання тощо) суттєво впливають на динаміку розвитку онлайн-ритейлу.

Технологічні фактори (T) мають визначальний вплив на всі бізнес-процеси в будь-якій сфері економіки, особливо в онлайн-ритейлі. Ключовими трендами його технологічного розвитку фахівці визначають мобільність, локалізацію та соціальну інтеграцію [2]. Поширення смартфонів, мобільного еквайрингу (можливості

використовувати смартфон як банківського термінал для електронної оплати покупки) та зміна споживчої поведінки людини стали підґрунтям розвитку *m-торгівлі*. Мобільна торгівля у 2012 р. становила лише 5,1% від загального обороту ритейлорів, проте, за прогнозами експертів [2], до 2016 р. її частка збільшиться в чотири рази, більше 13% власників смартфонів в Європі оплачують покупку товарів або послуг зі своїх телефонів.

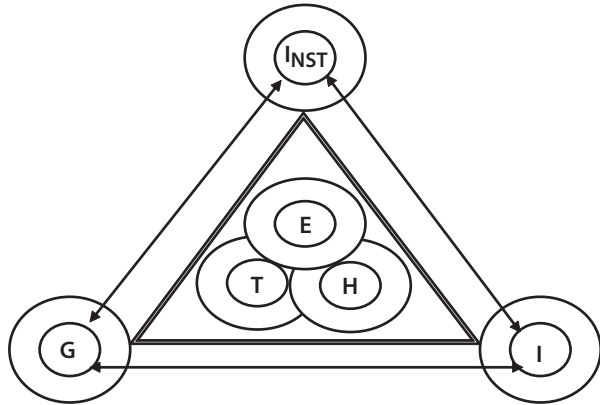

Рис. 3. TEHISG-модель аналізу розвитку електронної торгівлі

Технологічні інновації приводять до розвитку інформаційної, логістичної, транспортно-складської, фінансової, інституційної інфраструктури (*I*), яка має суттєвий вплив на мережний ритейл. Де-факто інфраструктуру онлайн-торгівлі можна визначити як платформу (базис) віртуальних економічних відносин. Сукупність усіх видів інфраструктури охоплює всі види і форми відносин, пов'язаних з процесами виробництва, розподілу, обміну та споживання в мережній економіці, від рівня її розвиненості залежить конкурентоспроможність суб'єктів електронної комерції [7]. Так, наявність розвинутої інформаційної інфраструктури (доступність, пропускна здатність Інтернету) виступає необхідною умовою здійснення трансакцій в Мережі, а інституційна інфраструктура, представлена бізнес-середовищем електронної комерції, визначає умови конкурентної боротьби в конкретному сегменті мережної економіки.

Для ефективної діяльності онлайн-ритейлорів ключову роль відіграє стан логістичної, транспортно-складської та фінансової інфраструктури, яка виступає або драйвером, або гальмом розвитку. У світовій практиці близько 60% онлайн-споживачів здійснюють оплату банківською картою і 25% використовують систему електронних платежів, що значно інтенсифікує розвиток онлайн-торгівлі. Для країн з транзитивною економікою, наприклад України, ситуація обернена: близько 71% респондентів оплачують товари, куплені в Інтернеті, під час доставки готівкою [8]. Логістична та транспортно-складська інфраструктура теж є визначником зростання/зниження обсягів реалізації в Мережі та важелем конкурентоспроможності мережного бізнесу.

З іншого боку, зміни в інфраструктурі визначають нові горизонти розвитку роздрібною торгівлі, а у web-просторі особливо. Соціальна інтеграція в онлайн-торгівлі стала можлива завдяки соціальним Інтернет-мережам. Вона основана на технології *Phygital*, тобто

поєднанні цифрових технологій (*Digital*) та особистої комунікації зі споживачем (*Physical*) шляхом створення взаємодії через фізичний та цифровий світи між торговельними брендами і споживачами, що сприяє дистанційному, мобільному та соціальному маркетингу [5].

Людський фактор (*H*) найбільш мінливий та вразливий, він відображає не лише поведінкові – споживчі патерни, моделі господарської поведінки людини в певній соціально-економічній системі, але й структурні характеристики споживачів. Чисельність, склад і структура населення, тобто демографічні чинники, безпосередньо впливають на динаміку роздрібною торгівлі, оскільки характеризують кількісні параметри споживчого попиту. Наприклад, збільшення коефіцієнта народжуваності викликає зростання ринку дитячих товарів; чим більша питома вага в структурі населення активних споживачів, тим більший товарооборот онлайн-торгівлі. Рівень знань та освіти, специфіка економічної активності людини (займана посада), соціальний статус тощо визначають потенціал розвитку онлайн-ритейлу. Так, за даними маркетингових досліджень [9], в Україні споживчий профіль онлайн-торгівлі характеризується таким чином: 81% становлять особи віком до 45 років, найактивніша молодь до 25 років (31%); 66% мають середню спеціальну та вищу освіту; студенти становлять 21%.

У фокусі сучасних клієнтоорієнтованих конкурентних стратегій операторів мережної торгівлі постає людина, що спонукає фірми до персоналізації власних послуг і спілкування з покупцями через зручні комунікаційні канали. Така стратегія залучення клієнтів – *краудсорсинг* – передбачає створення внутрішньої соціальної мережі, власний канал, наприклад, із досвіду ASOS (Великобританія) на Youtube [5]. Покупці через соціальні мережі спілкуються між собою для обміну досвідом покупок. З цією метою створюються форуми, де відбувається обговорення, оцінювання роботи торговельної компанії або якості товарів і послуг. Так, за даними досліджень Української асоціації директ-маркетингу (УАДМ) темпи зростання сегмента онлайн-торгівлі C2C суттєво зростають, лідерами УАНЕТу у 2013 р. стали Slando.ua (ребрендинг OLX) і Prom.ua, відповідно 8 мн і 7,7 мн об'яв, а за перше півріччя 2014 р. відповідно до аналогічного періоду 2013 р. їх кількість на Prom.ua збільшилась втричі [10]. Різновекторний вплив зовнішніх сил на розвиток онлайн-ритейлу представлений на рис. 4.

Безпосередній вплив на формування споживчих патернів мають інституціональні фактори, основні з яких подано на рис. 4. Інституціональні фактори (I_{NST} – *Institution*) задають рамки взаємодії між суб'єктами, еталони поведінки тощо. Вони виявляються в дії інститутів як сукупності норм, правил і санкцій, що спонукають або стримують (обмежують) відносини між суб'єктами мережної економіки. Розрізняють формальні (законодавчо чи організаційно оформлені правила здійснення діяльності) та неформальні, закріплені в традиціях, відображені в репутації фірми тощо. Вони впливають на формування мотивації, спрямованість дій економічних суб'єктів як споживачів, так і підприємницького сектора.

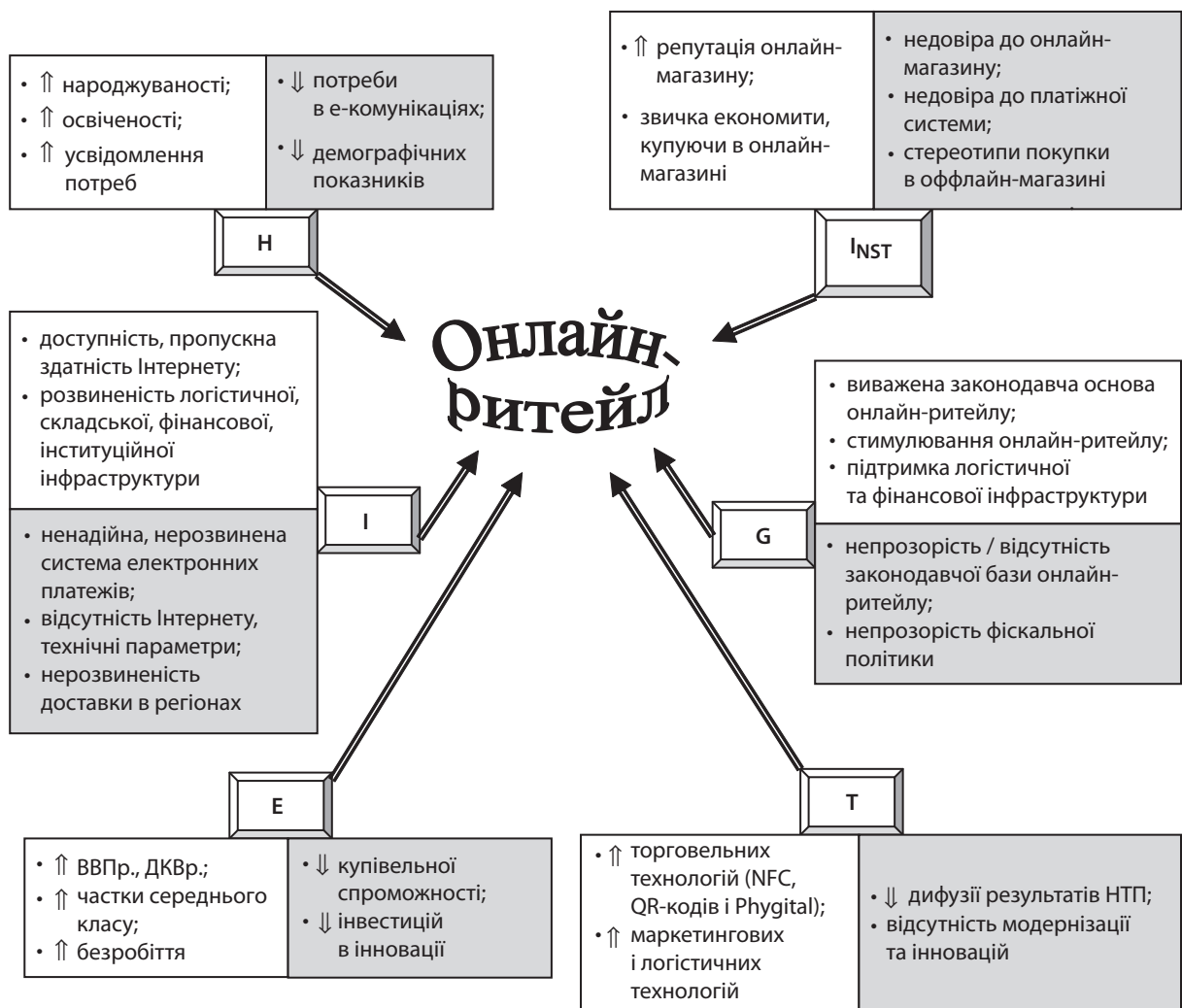

Рис. 4. Основні драйвери та бар'єри розвитку онлайн-ритейлу

Фактори, пов'язані з впливом державного регулювання (G) у сфері еквайрингу (оплата за допомогою платіжних карт), податкового регулювання електронної та роздрібно торгівлі, правового захисту економічної діяльності, розробки стандартів сучасної торгівлі належать до зовнішніх сил, що суттєво впливають на ритейл, виступаючи драйвером або бар'єром його розвитку.

ВИСНОВКИ

Систематизація результатів проведеного дослідження дозволила зробити такі висновки.

Поширеність електронної комерції в сучасній економіці викликана глобалізацією інформаційного, економічного, політичного та соціально-культурного простору, яка виступає тригером розвитку роздрібно торгівлі, що трансформує весь ланцюжок надання торговельних послуг і здійснення трансакцій. Опрацювання понятійного апарата мережної економіки дозволило виокремити поняття електронної комерції (*e-commerce*), електронної торгівлі (*e-торгівля*) та онлайн-ритейлу, який є складовою електронної торгівлі та електронної комерції, має фізично-цифрову природу здійснення трансакцій та представлений сегментами мережної економіки B2C (суб'єкти трансакції бізнес і споживач) і C2C (трансакції між фізичними особами, споживачами).

Розвиток онлайн-ритейлу зумовлюється дією екзогенних сил, що виступають драйверами, прискорювачами прогресивних процесів, або гальмами цього процесу. Теоретико-методичною основою аналізу розвитку онлайн-ритейлу запропоновано використовувати модель $TENIGI_{NST}$, яка включає шість взаємопов'язаних елементів: технологічні (T – *Technology*), економічні (E – *Economics*), інфраструктурні (I – *Infrastructure*), суб'єктні (H – *Human*), інституціональні (I_{NST} – *Institution*) фактори та вплив державного регулювання (G – *Government*). Застосування моделі $TENIGI_{NST}$ -аналізу дозволило означити базисні сили змін у мережній торгівлі – це триада економічних, технологічних і людських факторів, рушійні сили – інфраструктура та інституціональні фактори та підтримуючі у вигляді заходів державного регулювання.

Одержані результати становлять методологічне підґрунтя для подальших досліджень розвитку онлайн-ритейлу та електронної торгівлі в цілому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Стрелец И. Сетевая экономика / И. Стрелец. – М.: Эксмо, 2006. – 208 с.
2. Центр стратегических исследований Enter [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.enter.ru/research

3. Poon S. Determinants of Small Business Internet Usage: A Multi-method Investigation of Perceived Benefits / S. Poon // 10-th International Electronic Commerce Conference. – Bled, Slovenia : Moderna Organizacija, 1999. – P. 466.

4. Сибирская Е. Электронная коммерция / Е. Сибирская, О. Старцева. – М. : ФОРУМ, 2011. – 288 с.

5. Савицька Н. Л. Тенденції розвитку мережного ритейлу як драйвера сучасної глобальної економіки / Н. Л. Савицька, К. В. Полевич // Ефективна економіка. – 2014. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>

6. Экономика знаний и инноваций: перспективы для России / Под ред. А. В. Бузгалина. – М. : ЭФ МГУ, ТЕИС, 2007. – 364 с.

7. Калужский М. Л. Электронная коммерция: маркетинговые сети и инфраструктура рынка : монография / М. Л. Калужский. – Москва : Экономика, 2014. – 328 с.

8. Павлова В. А. О проблемах развития онлайн-торговли в Украине / В. А. Павлова // Економічний нобелівський вісник. – 2014. – № 1 (7). – С. 349 – 354.

9. Авдеев А. Тенденции развития электронной коммерции в Украине: статистика, тренды, проблемы / А. Авдеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : netpeak.ua/files/books/trends_2013.pdf

10. Яровая М. Рейтинг украинских интернет-магазинов по категориям – исследование УАДМ / М. Яровая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ain.ua/550295>

REFERENCES

Avdeev, A. "Tendentsii razvitiia elektronnoy kommersii v Ukraine: statistika, trendy, problemy" [Trends in the development

of e-commerce in Ukraine: statistics, trends and problems]. netpeak.ua/files/books/trends_2013.pdf

Ekonomika znaniy i innovatsiy: perspektivy dlia Rossii [Knowledge Economy and Innovation: Perspectives for Russia]. Moscow: EF MGU; TEIS, 2007.

Kaluzhskiy, M. L. *Elektronnaia kommersiia: marketingovye seti i infrastruktura rynka* [E-commerce: marketing network and market infrastructure]. Moscow: Ekonomika, 2014.

Poon, S. "Determinants of Small Business Internet Usage: A Multi-method Investigation of Perceived Benefits". 10-th International Electronic Commerce Conference. Bled, Slovenia: Moderna Organizacija, 1999.

Pavlova, V. A. "O problemah razvitiia onlain-torhovli v Ukraine" [On the problems of the development of online trading in Ukraine]. *Ekonomichnyi nobelivskiy visnyk*, no. 1 (7) (2014): 349-354.

Sibirskaiia, E., and Startseva, O. *Elektronnaia kommersiia* [E-commerce]. Moscow: FORUM, 2011.

Savytska, N. L., and Polevych, K. V. "Tendentsii rozvytku merezhnoho ryteilu iak draivera suchasnoi hlobalnoi ekonomiky" [Trends in the retail network as a driver of today's global economy]. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Strelets, I. *Setevaia ekonomika* [Networked economy]. Moscow: Eksmo, 2006.

Tsentr strategicheskikh issledovaniy Enter. <http://www.enter.ru/research>

Yarovaia, M. "Reyting ukrainskikh internet-magazinov po kategoriiam – issledovanie UADM" [Rating Ukrainian online stores by Category – Study UDMA]. <http://ain.ua/550295>

ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНО ОБУМОВЛЕНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗБИТКУ

© 2014 КОБУШКО І. М., КОБУШКО Я. В.

УДК 330.322:332.142.6

Кобушко І. М., Кобушко Я. В. Оцінка екологічно обумовленого інвестиційного збитку

Мета статті полягає в розробці науково-методичних підходів до оцінки екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Проаналізовано вплив екологічного фактора на відтворення інвестиційного потенціалу регіону та досліджено виникнення екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами відтворення. Визначено сутність поняття «екологічно обумовлений інвестиційний збиток» і розроблено науково-методичний підхід до оцінки екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Проведено оцінку екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону на прикладі Сумської області. Обґрунтовано необхідність проведення еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

Ключові слова: екологічний фактор, інвестиційний потенціал регіону, фази відтворення інвестиційного потенціалу регіону, екологічно обумовлений інвестиційний збиток.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул:** 8. **Бібл.:** 8.

Кобушко Ігор Миколайович – доктор економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри фінансів і кредиту, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: in_kobushko@mail.ru

Кобушко Яна Володимирівна – кандидат економічних наук, асистент, кафедра управління, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: jana_govorun@mail.ru

УДК 330.322:332.142.6

UDC 330.322:332.142.6

Кобушко И. М., Кобушко Я. В. Оценка экологически обусловленного инвестиционного ущерба

Kobushko I. M., Kobushko Ia. V. Assessment of the Environmentally Caused Investment Damage

Цель статьи заключается в разработке научно-методических подходов к оценке экологически обусловленных инвестиционных ущербов по фазам воспроизводства инвестиционного потенциала региона. В статье проанализировано влияние экологического фактора на воспроизведение инвестиционного потенциала региона, исследовано возникновение экологически обусловленных инвестиционных ущербов по фазам воспроизводства. Определена сущность понятия «экологически обусловленный инвестиционный ущерб» и разработан научно-методический подход к оценке экологически обусловленных инвестиционных ущербов по фазам воспроизводства инвестиционного потенциала региона. Проведена оценка экологически обусловленных инвестиционных ущербов по фазам воспроизводства инвестиционного потенциала региона на примере Сумской области. Обоснована необходимость проведения эколого-экономической оценки воспроизводства инвестиционного потенциала региона с учетом экологически обусловленных инвестиционных ущербов.

The purpose of the article is to develop scientific and methodological approaches to the assessment of the environmentally caused investment damage in phases of reproduction of the investment potential of the region. The article analyzed the influence of environmental factors on the reproduction of the investment potential of the region, studied the occurrence of environment-related investment damages in the phases of reproduction. The essence of the concept of "eco-investment due to damage" was defined and a scientific and methodical approach to the assessment of the environmentally caused investment damage in phases of reproduction of the investment potential of the region was developed. An assessment of environment-related investment damages in phases of the reproduction of the investment potential of the region was conducted on the example of the Sumy oblast. The necessity of ecological and economic assessment of reproductive investment potential of the region in view of environment-related investment damage was grounded.

Ключевые слова: экологический фактор, инвестиционный потенциал региона, фазы воспроизводства инвестиционного потенциала региона, экологически обусловленный инвестиционный ущерб.

Key words: environmental factor, the investment potential of the region, the reproduction phase of the investment potential of the region, environmentally caused investment damage.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул:** 8. **Библ.:** 8.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 8.

Кобушко Игорь Николаевич – доктор экономических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой финансов и кредита, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)

E-mail: in_kobushko@mail.ru

Kobushko Ihor M. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Deputy Head of the Department of Finance and Credit, Sumy State University (vul. Rymського-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: in_kobushko@mail.ru

Кобушко Яна Владимировна – кандидат экономических наук, ассистент, кафедра управления, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)

E-mail: jana_govorun@mail.ru

Kobushko Iana V. – Candidate of Sciences (Economics), Assistant, Department of Management, Sumy State University (vul. Rymського-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: jana_govorun@mail.ru

Урахування наслідків впливу екологічних факторів на процеси відтворення інвестиційного потенціалу є першочерговим завданням в умовах сталого розвитку регіону. Зростання обсягів інвестицій та рівня інвестиційної привабливості регіону, а також здійснення екологічно збалансованої інвестиційної діяльності має ґрунтуватися на результатах еколого-економічної

оцінки відтворювальних процесів інвестиційного потенціалу у регіоні.

Проблемам комплексного врахування екологічного фактора при економічному обґрунтуванні господарських рішень присвячені наукові праці таких вітчизняних вчених: О. Балацького, О. Веклич, Б. Данилишина, А. Жулавського, В. Кислого, Л. Мельника, С. Харічкова,

Є. Хлобистова, М. Хвесика та інших. Проте недостатньо розробленим залишається комплекс питань щодо визначення та оцінки екологічно обумовленого інвестиційного збитку за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Метою статті є розробка науково-методичних підходів до оцінки екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Відтворення інвестиційного потенціалу регіону відбувається внаслідок ефективного перерозподілу ресурсів. Тому інвестиційні ресурси закономірно являють собою сполучну «ланку» між виробництвом як сферою зміни капіталопокою і капіталом як вираження наявності запасів. Перетворення інвестиційних ресурсів в інвестиційні товари відбувається як у процесі виробництва, так і в сфері обігу. Відтворення інвестиційного потенціалу відбувається впродовж циклу, який охоплює період часу від початку його формування до закінчення надходження коштів від його використання. Інвестиційний цикл передбачає здійснення послідовних витрат у різні періоди часу і в різних формах. Він характеризується взаємоперетворенням одних складових в інші, внаслідок чого інвестиційний потенціал зростає або зменшується. Безперервність інвестиційних циклів сприяє зростанню економіки, абсолютних обсягів виробництва, валового регіонального продукту.

Результатом відтворення інвестиційного потенціалу регіону є приріст валового регіонального продукту. Основними економічними суб'єктами, які беруть участь у виробництві валового регіонального продукту, є домогосподарства та підприємства.

Вартісна оцінка інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування визначається за величиною коштів, спрямованих на інвестиційні цілі (інвестування) внутрішніми і зовнішніми джерелами фінансування. Сума цих коштів залежить від існуючих співвідношень споживання та нагромадження, тобто від характеру використання доходів суб'єктами господарювання. Суб'єкти господарювання є внутрішніми джерелами фінансування інвестиційних коштів (домогосподарства регіону, підприємства регіону, держава як місцевий бюджет) і зовнішніми – домогосподарства інших регіонів, підприємства інших регіонів, інвестиційні посередники інших регіонів, іноземні інвестори. Так, кожен економічний суб'єкт спрямовує у фонд накопичення частину коштів, які потенційно можуть йти на різні напрямки інвестування: реальні або фінансові інвестиції. Та частина коштів, яка спрямовується економічними суб'єктами на інвестиційні цілі, є інвестиційними ресурсами. Інвестиційні ресурси є вихідною базою для процесу інвестування, основою оцінки інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування.

В умовах ринкової економіки величина інвестиційних ресурсів залежить від таких факторів: розподіл доходу на споживання і накопичення; динаміка зростання норми чистого прибутку; ставка відсотків за кредит; темпи інфляції [8, с. 174 – 175]. Так, обсяг інвестицій прямо залежить від величини накопичення. Визначення величини інвестиційних ресурсів, сформованих із

доходів, здійснюється на основі пропорцій між споживанням і накопиченням, що характерні для економічної системи регіону.

Пропорційність споживання і заощадження зберігаються при будь-яких змінах доходу [6]. Однією з причин зміни доходів у регіоні є вплив екологічного фактора на їх величину. Це пояснюється тим, що економічна діяльність у регіоні в умовах порушення екологічної рівноваги зазнає збитків у вигляді втрат доходів і додаткових витрат на підтримку необхідного рівня екологічних вимог.

Втрати інвестиційних ресурсів виникають у результаті неможливості максимального використання складових економічного потенціалу, що спричинено впливом екологічного фактора на них. Втрати інвестиційних ресурсів проявляються у вигляді недоотриманої частини можливих доходів, а відповідно і коштів, які б принесли ці доходи в майбутньому. Крім виникнення втрат потенційними джерелами фінансування інвестиційних ресурсів, виникає необхідність у здійсненні додаткових витрат, викликаних забрудненням навколишнього природного середовища. Виникнення додаткових витрат пов'язано з необхідністю забезпечення та підтримки екологічної безпеки в регіоні. До додаткових витрат належать витрати, пов'язані із запобіганням, компенсацією та усуненням наслідків негативного впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище (табл. 1). Визначення додаткових витрат інвестиційних ресурсів, таких, як, наприклад, інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, у роботі [7] пропонується здійснювати на основі: 1) оцінок економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища; 2) зобов'язань країни за міжнародними конвенціями та угодами; 3) двосторонньої співпраці країн у галузі охорони навколишнього природного середовища; 4) на основі державних та регіональних екологічних програм.

Оцінка екологічного впливу на величину інвестиційного потенціалу базується на розрахунку втрати доходів. Об'єктом екологічного впливу є населення території, зокрема економічно активне населення. Його продуктивність може змінюватися в результаті зміни стану навколишнього середовища (забруднення води і повітря, шумовий вплив) і відповідно стану їх здоров'я. Вплив екологічного фактора на населення виражається через зростання рівня захворюваності населення.

Еколого-економічний збиток є причиною зменшення обсягів накопичення, виникнення екологічно обумовленого інвестиційного збитку, вихідною базою для розрахунку останнього [5]. В основі визначення екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі формування інвестиційного потенціалу лежить розрахунок вартісної оцінки економічного збитку, завданого внаслідок еколого-економічної незбалансованості у регіоні (рис. 1).

Під екологічно обумовленим інвестиційним збитком розуміють фактичні або можливі втрати інвестиційного потенціалу регіону за фазами формування, розподілу і використання внаслідок забруднення навколишнього природного середовища і виснаження природних ресурсів.

Взаємозв'язок обмежень економічного розвитку та екологічного фактора

Обмеження техногенного типу розвитку економіки	Соціальні	Економічні (інвестиційні)	Екологічні
Екологічний фактор	Забруднення навколишнього середовища	Виснаження природних ресурсів	Зниження властивостей асиміляційного потенціалу
Прояв впливу екологічного фактора в межах обмежень	Погіршення рівня життя, захворюваність, обумовлена забрудненням навколишнього середовища	Диспропорція між витратами засобів на видобування та використання природних ресурсів та результатами від їх використання	Кількісне виснаження та якісне погіршення запасів природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища
Структура додаткових витрат, викликаних забрудненням навколишнього середовища	Медичне обслуговування, оплата лікарняних, компенсація невиходів на роботу, страхування життя, додаткові витрати на забезпечення роботи в небезпечних зонах	Ремонт та утримання будівель та споруд, прибирання та рекультивація територій, утримання зелених насаджень, зношення транспорту, ремонт та утримання металоконструкцій	Втрати майбутнього врожаю, вилову риби та продуктивності лісу, забезпечення населення питною водою

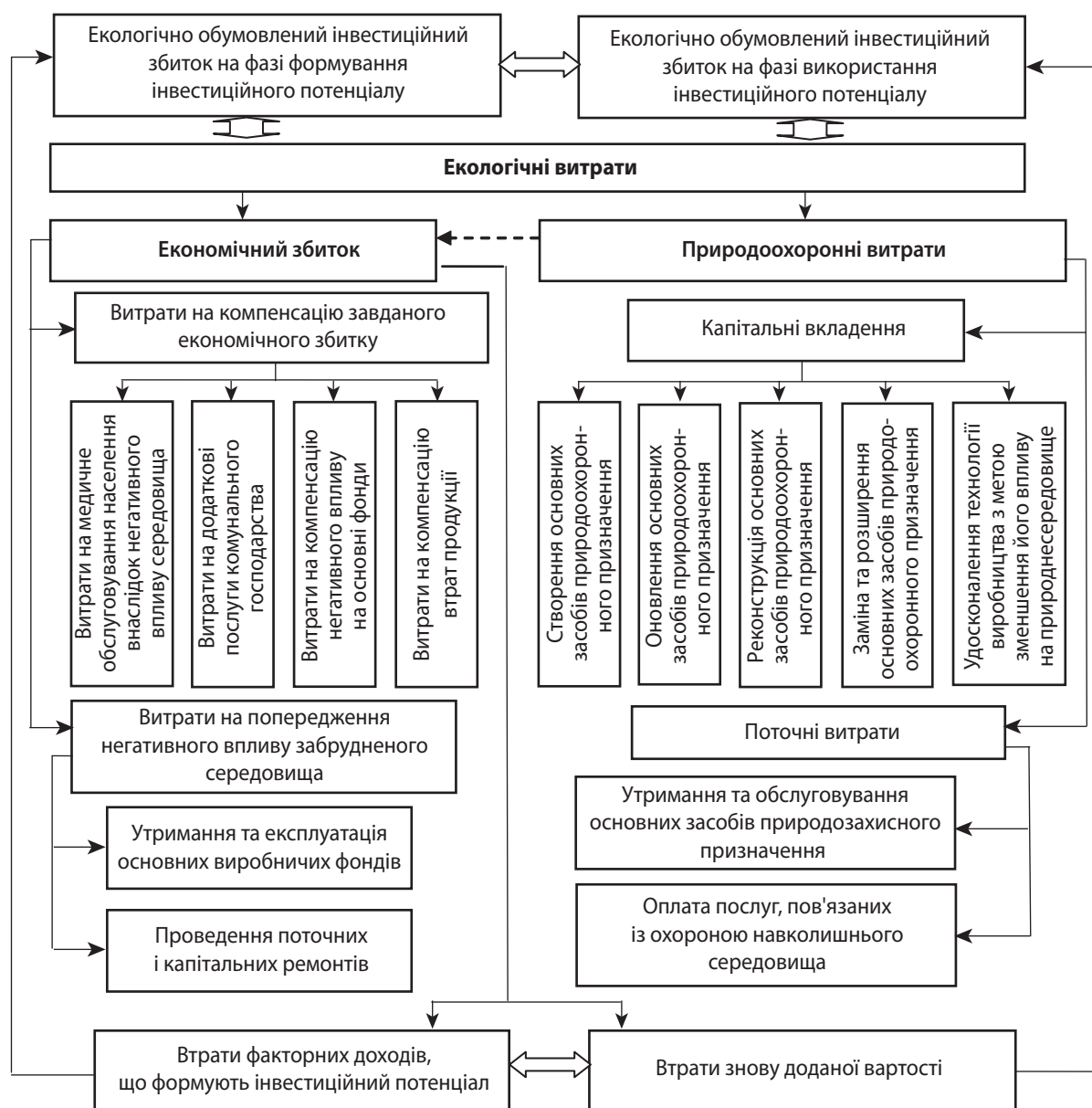

Рис. 1. Екологічно обумовлений інвестиційний збиток при відтворенні інвестиційного потенціалу регіону

Інтегрований підхід до оцінки впливу екологічного фактора на різних фазах відтворення інвестиційного потенціалу регіону наведений у *табл. 2*.

Інвестиційний збиток розраховується на основі визначення фінансових потоків, що характеризують інвестиційну діяльність економічних суб'єктів в умовах забруднення навколишнього середовища. В основі визначення інвестиційного збитку лежить розрахунок у вартісному вираженні втрат доходів економічних суб'єктів внаслідок еколого-економічної незбалансованості. Та частина доходів економічних суб'єктів, яка спрямовується на накопичення, буде базою для визначення показника інвестиційного збитку відповідного економічного суб'єкта.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток визначається за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі формування визначається як сума втрачених доходів економічних суб'єктів унаслідок впливу екологічного фактора за формулою

$$EOZ_{\text{форм}} = \sum_i^n \Delta D_i^{\text{екол}} \cdot k_i^{\text{заощ}} \cdot k_i^{\text{вир}}, \quad (1)$$

де $\Delta D_i^{\text{екол}}$ – втрачені доходи i -го економічного суб'єкта внаслідок впливу екологічного фактора;

$k_i^{\text{заощ}}$ – коефіцієнт заощаджень i -го економічного суб'єкта;

$k_i^{\text{вир}}$ – коефіцієнт інвестування у виробничі інвестиції i -го економічного суб'єкта;

n – кількість економічних суб'єктів на території регіону.

Втрачені доходи економічних суб'єктів визначаються як частина еколого-економічного збитку в регіоні відповідно до структури за реципієнтами впливу екологічного фактора.

Оцінка еколого-економічного збитку може здійснюватися за прямим та укрупненим методами. Річний еколого-економічний збиток від забруднення атмосферного повітря річними викидами визначається за методом прямого розрахунку, що був запропонований «Тимчасовою методикою визначення економічної ефективності здійснення природоохоронних заходів та оцінки економічного збитку, завданого народному господарству забрудненням навколишнього середовища» [3], за формулою

$$Z = y \cdot \delta \cdot f \cdot M, \quad (2)$$

де y – питомий збиток від надходження в навколишнє середовище умовної забруднювальної речовини (грн/умов. т);

δ – безрозмірний показник відносної небезпеки забруднювальних речовин для даної території (показник фактора сприйняття);

f – безрозмірна поправка, яка відповідає за характер розсіювання забруднювальної речовини в атмосфері;

M – зведена маса річного викиду забруднювальних речовин.

Значення зведеної маси річного викиду забруднювальних речовин із джерела в атмосферу визначається за формулою

$$M = \sum (A_i \cdot m_i), \quad (3)$$

де m_i – маса річного викиду домішки i -го виду (т/рік), $i = 1, \dots, N$; N – загальна кількість домішок у викидах джерела;

A_i – показник відносної агресивності домішки (умов. т/т).

Згідно з укрупненим методом розрахунку визначаються всі види еколого-економічного збитку (від забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, ґрунту). Встановлено, що величина еколого-економічного збитку становить 2 – 3% від валового регіонального продукту [1]. Еколого-економічні збитки визначають величину втрат доходів економічних суб'єктів, що призводить до зміни їхньої здатності формувати інвестиційні ресурси.

Оцінка негативного впливу екологічного фактора на доходи економічних суб'єктів проводиться на основі їх часток у структурі загального економічного збитку [2, с. 275 – 276]. Розраховані обсяги втрат доходів за методом прямого розрахунку ґрунтуються на оцінці еколого-економічного збитку від забруднення повітряного басейну. За методом укрупненої оцінки еколого-економічний збиток містить усі його види. Тому ми пропонуємо при оцінці втрат доходів економічних суб'єктів унаслідок впливу екологічного фактора використовувати метод укрупненого розрахунку.

Коефіцієнт заощадження показує, яку частку доходів заощаджує економічний суб'єкт, і розраховується як відношення величини сформованих заощаджень до величини доходу

$$k_i^{\text{заощ}} = \frac{S_i}{D_i}, \quad (4)$$

де $k_i^{\text{заощ}}$ – коефіцієнт заощаджень i -го економічного суб'єкта;

S_i – величина заощаджень i -го економічного суб'єкта;

D_i – величина доходу i -го економічного суб'єкта.

Коефіцієнт інвестування у виробничі інвестиції економічними суб'єктами в регіоні показує, скільки виробничих інвестицій спрямовується за рахунок накопичень економічних суб'єктів. Він визначається за формулою

$$k_i^{\text{вир}} = \frac{I_i^{\text{вир}}}{S_i}, \quad (5)$$

де $k_i^{\text{вир}}$ – коефіцієнт інвестування у виробничі інвестиції i -го економічного суб'єкта;

$I_i^{\text{вир}}$ – обсяг виробничих інвестицій i -го економічного суб'єкта.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі розподілу визначається як сума інвестиційних ресурсів, спрямованих на фінансування проектів екологічного характеру, за формулою:

$$EOZ_{\text{розп}} = \sum_{i=1}^n KI_i^{\text{екол}} \cdot (q_i^{\text{екол}} - q_i^{\text{екоп}}), \quad (6)$$

де $KI_i^{\text{екол}}$ – обсяг капітальних інвестицій екологічного спрямування щодо i -го економічного суб'єкта;

$q_i^{\text{екол}}$ – коефіцієнт ефективності екологічних інвестицій i -го економічного суб'єкта, який показує обсяг попе-

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Таблиця 2

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону

Екологічний фактор	Еколого-економічний вплив	3	4
Фаза формування			
Забруднення навколишнього середовища	Підвищення населення, підвищена плинність кадрів; корозія, прискорене зношення основних виробничих фондів	Втрати потенційних доходів внаслідок: втрат робочого часу; зниження продуктивності праці; витрат на попередження впливу забрудненого навколишнього середовища, усунення та компенсації наслідків забруднення	Зростання додаткових витрат накопичених коштів на: профілактику та лікування захворювань; оплату лікарняних; компенсацію невиходів на роботу; виплати працівникам за роботу в шкідливих умовах праці; виплати населенню у зв'язку з техногенними екологічними катастрофами; страхування життя населення; очищення забрудненого повітря та води; нанесення захисного покриття від впливу забрудненого навколишнього середовища; на ремонт основних фондів
Виснаження природних ресурсів	Недовикористання природних ресурсів; втрати майбутнього врожаю, вилову риби та продуктивності лісу	Зниження продуктивності природних ресурсів; зниження врожайності земель, продуктивності лісу	Відновлення природних ресурсів; відновлення врожайності земель; відновлення ландшафтів
Зміна асиміляційних характеристик навколишнього середовища	Збільшення відходів виробництва та споживання; погіршення ситуації із забезпеченням населення питною водою	Витрати на проведення заходів щодо попередження утворення, зменшення надходжень та зниження негативного впливу розміщених відходів виробництва та споживання	відтворення біоресурсів
Фаза розподілу			
Забруднення навколишнього середовища	Зниження рівня інвестиційної привабливості території; зниження рентабельності видів економічної діяльності	Втрати потенційних доходів внаслідок: зниження можливостей для залучення зовнішніх інвесторів; вилучення коштів у невиробничу сферу; втрати можливостей експортувати кошти за межі регіону; відтоку коштів внутрішніх джерел фінансування у більш екологічно сприятливі регіони	Збільшення додаткових витрат накопичених коштів на: природоохоронні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища
Виснаження природних ресурсів	Зниження конкурентних переваг регіону відносно якісних та кількісних характеристик його природно-ресурсного потенціалу; зниження конкурентних переваг природоємнісних галузей	Розподіл коштів на заходи щодо відновлення та охорону природно-ресурсного потенціалу	Природоохоронні інвестиції з раціонального природокористування
Зміна асиміляційних характеристик навколишнього середовища	Зниження конкурентних переваг регіону стосовно спроможності його асиміляційного потенціалу	Виділення коштів на проведення заходів щодо попередження утворення, зменшення надходжень та зниження негативного впливу розміщених відходів виробництва та споживання	Природоохоронні інвестиції з управлінням мало- та безвідходних технологій

1	2	3	4
Фаза використання			
Забруднення навколишнього середовища	Збільшення утворення викидів, скидів забруднювальних речовин внаслідок промислового виробництва	Втрати потенційних доходів внаслідок: зниження конкурентоспроможності продукції, що не відповідає екологічним стандартам; зростання собівартості виготовленої продукції в частині екологічних витрат	Збільшення додаткових витрат накопичених коштів на: витрати підприємств на природоохоронні заходи; витрати регіональної системи управління на контроль, моніторинг, аудит навколишнього середовища; витрати, викликані експортом забруднення за межі ринку (трансграничне перенесення); екологічний податок
Виснаження природних ресурсів	Недовикористання природних ресурсів; втрати майбутнього врожаю, вилову риби та продуктивності лісу	Зниження продуктивності природних ресурсів; зниження врожайності земель, продуктивності лісу	Плата за використання природних ресурсів
Зміна асиміляційних характеристик навколишнього середовища	Втрата здатностей самовідновлення асиміляційного потенціалу; утворення відходів виробництва та споживання	Виділення коштів на проведення заходів щодо попередження утворення, зменшення надходжень та зниження негативного впливу розміщених відходів виробництва та споживання	Витрати на розміщення, нейтралізацію та захоронення відходів виробництва; штрафи за порушення природоохоронного законодавства

редженого еколого-економічного збитку на одиницю природоохоронних інвестицій. Визначається за формулою

$$q_i^{екол} = \frac{Z_i^{екол}}{KI_i^{екол}}, \quad (7)$$

де $Z_i^{екол}$ – сума попередженого еколого-економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища, визначається за сумою попередженого екологічного податку за попередні роки;

$q_i^{екон}$ – середня рентабельність операційного капіталу i -го економічного суб'єкта.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі використання інвестиційного потенціалу визначається як сума екологічно обумовлених втрат доходів i -х економічних суб'єктів, що утворюються при реалізації j -х інвестиційних проектів, за формулою

$$EOB_{вук} = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \Delta D_{ij}^{екол}, \quad (8)$$

де $\Delta D_{ij}^{екол}$ – екологічно обумовлені втрати доходів i -го економічного суб'єкта при реалізації j -го інвестиційного проекту;

n – кількість економічних суб'єктів, що реалізують j -ті інвестиційні проекти;

m – кількість інвестиційних проектів, що реалізуються в регіоні.

На основі розроблених науково-методичних підходів було проведено прогнозу оцінку екологічно обумовлених інвестиційних збитків на прикладі Сумської області за цикл відтворення інвестиційного потенціалу регіону (табл. 3).

Середньозважений цикл відтворення інвестиційного потенціалу беремо таким, що дорівнює середньозваженому циклу відтворення основного капіталу регіону, який становить 5,8 року [4], тобто за період з 2012 по 2017 рр.

Оскільки формування та використання інвестиційного потенціалу є взаємопов'язаними процесами відтворення, то величина екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі формування залежить від величини екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі використання в попередньому інвестиційному циклі. На фазі розподілу інвестиційного потенціалу при прийнятті рішень щодо інвестування в різні галузі економіки важлива роль належить екологічним вимогам. У разі нездійснення екологічних витрат у інвестиційній діяльності величина екологічно обумовленого інвестиційного збитку буде збільшуватися.

Розрахунок екологічно обумовлених інвестиційних збитків дозволяє оцінити величину економічних втрат інвестиційного потенціалу регіону за фазами його відтворення, обумовлених забрудненням навколишнього природного середовища та виснаженням природних ресурсів. Тому комплексна еколого-економічна оцінка відтворення інвестиційного потенціалу має здійснюватися з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків на кожній із фаз.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону (прогноз)

Показник	Рік					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Фаза формування						
Екологічно обумовлений інвестиційний збиток, млн грн	99,43	119,18	142,68	170,63	203,87	243,43
Інвестиційний потенціал регіону з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку, млн грн	8596,12	10225,18	12163,14	14468,56	17211,13	20473,74
Фаза розподілу						
Екологічно обумовлений інвестиційний збиток, млн грн	17,39	20,69	24,61	29,28	34,83	41,43
Інвестиційний потенціал регіону з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку, млн грн	8678,16	10323,67	12281,20	14609,91	17380,18	20675,73
Фаза використання						
Екологічно обумовлений інвестиційний збиток, млн грн	52,57	72,91	99,07	132,54	175,13	229,10
Інвестиційний потенціал регіону з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку, млн грн	3860,43	4582,05	5438,54	6455,10	7661,63	9093,62

ВИСНОВКИ

На відтворення інвестиційного потенціалу регіону істотно впливає рівень антропогенного забруднення навколишнього природного середовища та виснаження природно-ресурсного потенціалу території. Це обумовлює виникнення екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток визначається на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону втратою інвестиційних ресурсів у складі доходів економічних суб'єктів, на фазі розподілу – втраченою вигодою від альтернативного використання інвестиційних ресурсів, на фазі використання – втратами доходів економічних суб'єктів.

Проведення оцінки екологічно обумовлених інвестиційних збитків дозволяє підвищити рівень обґрунтованості управлінських рішень щодо відтворення інвестиційного потенціалу регіону в умовах сталого розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Балацкий О. Ф.** Антология экономики чистой среды / О. Ф. Балацкий. – Суми : ИТД «Университетская книга», 2007. – 272 с.
- 2. Балацкий О.** Экономический ущерб от нарушения природной среды и методы его расчета / О. Балацкий, Л. Мельник // Экономика природопользования : учебник [под ред. Л. Хенса, Л. Мельника, Э. Буна]. – К. : Наукова думка, 1998. – Глава 11.– С. 270 – 280.
- 3.** Временная типовая методика оценки экономического ущерба, причиняемого народному хозяйству загрязнением окружающей природной среды, и определения экономической эффективности природоохранных мероприятий. – М. : ЦЭМИ АН СССР, 1983. – 68 с.
- 4. Жерновая Э. В.** Расширение аналитических инструментов оценки региональных инвестиционных процессов / Э. В. Жерновая // Научный вестник: финансы, банки, инвестиции : науч.-практ. журнал. – 2010. – № 4. – С. 76 – 81.
- 5. Кобушко Я. В.** Особливості визначення екологічно обумовленого інвестиційного збитку / Я. В. Кобушко // Проблеми сучасної економіки в умовах фінансової нестабільності : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 16 – 17 березня 2012 р. – Одеса : Центр економічних досліджень та розвитку, 2012. – Ч. I. – С. 18 – 19.

6. Кэмбелл Р. Макконел. Экономикс / Р. Макконел Кэмбелл, Л. Брю Стэнли. – М. : Республика, 1993. – 583 с.

7. Рациональное природопользование : конспект лекций / Е. В. Зендер, В. П. Злодеев, И. С. Пыжев, М. В. Кобалинский, К. В. Симонов.– Красноярск : Сибирский федеральный университет, 2008. – 206 с.

8. Єпіфанов А. О. Управління регіоном : навчальний посібник / А. О. Єпіфанов, М. В. Мінченко, Б. А. Дадашев ; за заг. ред. д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 361 с.

REFERENCES

- Balatskiy, O. F. *Antologija ekonomiki chistoy sredy* [Anthology economy clean environment]. Sumy: Universitetskaia kniga, 2007.
- Balatskiy, O., and Melnik, L. "Ekonomicheskij ushcherb ot narusheniia prirodnoy sredy i metody ego rascheta" [Economic damage from the violation of the natural environment and methods of calculation]. In *Ekonomika prirodopolzovaniia*, 270-280. Kyiv: Naukova dumka, 1998.
- Kobushko, Ya. V. "Osoblyvosti vyznachennia ekolohichno obumovlenoho investytsiinoho zbytku" [Features Investment identify environmentally caused damage]. *Problemy suchasnoi ekonomiky v umovakh finansovoi nestabilnosti*. Odesa: Tsentri ekonomichnykh doslidzhen ta rozvytku, 2012.18-19.
- Makkonel Kembell, R., and Briu Stenli, L. *Ekonomiks* [Economics]. Moscow: Respublika, 1993.
- Vremennaia tipovaia metodika otsenki ekonomicheskogo ushcherba, prichiniaemogo narodnomu khozyaystvu zagryazneniem okruzhaiushchey prirodnoy sredy, i opredeleniia ekonomicheskoy effektivnosti prirodookhrannykh meropriiaty* [Temporary typical method of estimating the economic damage to the national economy of environmental pollution and determine the cost-effectiveness of environmental protection measures]. Moscow: TsEMI AN SSSR, 1983.
- Yepifanov, A. O., Minchenko, M. V., and Dadashev, B. A. *Upravlinnia rehionom* [Management area]. Sumy: UABS NBU, 2008.
- Zender, E. V. et al. *Ratsionalnoe prirodopolzovanie* [Environmental management]. Krasnoiarisk: Sibirskiy federalnyy universitet, 2008.
- Zhernovaia, E. V. "Rasshyrenie analiticheskikh instrumentov otsenki regionalnykh investitsionnykh protsessov" [Advanced analytical tools for assessing regional investment processes]. *Naukovyi visnyk: finansy, banky, investytsii*, no. 4 (2010): 76-81.

ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 КОВАЛЬЧУК Н. О., КОРБУТЯК А. Г.

УДК 330.341

Ковальчук Н. О., Корбутяк А. Г. Підходи щодо оцінювання фінансово-економічної безпеки вітчизняних підприємств

Мета статті полягає у визначенні та узагальненні критеріїв і методик оцінювання фінансово-економічної безпеки вітчизняних підприємств, встановленні взаємозв'язку між ними на основі аналізу існуючих наукових підходів у даній проблематиці. При аналізі, систематизації та узагальненні наукових праць багатьох учених розглянуто існуючий понятійний апарат визначення фінансово-економічної безпеки підприємства, узагальнено наукові підходи до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки на макрорівні. У результаті дослідження було запропоновано власне трактування фінансово-економічної безпеки підприємства. Проаналізовано фінансово-економічну безпеку одного з найбільших вітчизняних виробників товарів легкої промисловості – ТДВ «Трембіта» за комплексом показників оцінки фінансового стану. Для досліджуваного підприємства визначено індикатори та межі, вище (нижче) яких йому загрожує фінансова криза. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є питання вибору критеріїв (індикаторів) оцінки фінансово-економічної безпеки підприємства, системи показників, що її характеризують, і самих методичних підходів до визначення рівня фінансово-економічної безпеки.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, критерії фінансово-економічної безпеки, підходи до оцінки фінансово-економічної безпеки.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 16.

Ковальчук Наталя Олександрівна – кандидат економічних наук, асистент, кафедра фінансів, Буковинський державний фінансово-економічний університет (вул. Манфреда Штерна, 1, Чернівці, 58000, Україна)

E-mail: nata.kovalchuk88@mail.ru

Корбутяк Аліна Георгіївна – кандидат економічних наук, асистент, кафедра фінансів, Буковинський державний фінансово-економічний університет (вул. Манфреда Штерна, 1, Чернівці, 58000, Україна)

E-mail: olenets2007@ukr.net

УДК 330.341

UDC 330.341

Ковальчук Н. А., Корбутяк А. Г. Подходы к оценке финансово-экономической безопасности отечественных предприятий

Цель статьи заключается в определении и обобщении критериев и методик оценки финансово-экономической безопасности отечественных предприятий, установлении взаимосвязи между ними на основе анализа существующих научных подходов в данной проблематике. При анализе, систематизации и обобщении научных трудов многих ученых рассмотрен существующий понятийный аппарат определения финансово-экономической безопасности предприятия, обобщены научные подходы к оценке уровня финансово-экономической безопасности на макроуровне. В результате исследования была предложена собственная трактовка финансово-экономической безопасности предприятия. Проанализирована финансово-экономическая безопасность одного из крупнейших отечественных производителей товаров легкой промышленности – ОДО «Трембита» по комплексу показателей оценки финансового состояния. Для исследуемого предприятия определены индикаторы и границы, выше (ниже) которых ему грозит финансовый кризис. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является вопрос выбора критериев (индикаторов) оценки финансово-экономической безопасности предприятия, системы показателей, ее характеризующих, и самих методических подходов к определению уровня финансово-экономической безопасности.

Ключевые слова: финансово-экономическая безопасность, критерии финансово-экономической безопасности, подходы к оценке финансово-экономической безопасности.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 16.

Ковальчук Наталья Александровна – кандидат экономических наук, асистент, кафедра финансов, Буковинский государственный финансово-экономический университет (ул. Манфреда Штерна, 1, Черновцы, 58000, Украина)

E-mail: nata.kovalchuk88@mail.ru

Корбутяк Алина Георгиевна – кандидат экономических наук, асистент, кафедра финансов, Буковинский государственный финансово-экономический университет (ул. Манфреда Штерна, 1, Черновцы, 58000, Украина)

E-mail: olenets2007@ukr.net

Koval'chuk N. O., Korbutyak A. G. Approaches to the Evaluation of the Financial and Economic Safety of the Domestic Enterprises

The article is aimed at identifying and synthesizing the criteria and methods of evaluation of the financial and economic safety of the domestic enterprises, establishing relationships between them on the basis of an analysis of the existing research approaches in this range of problems. In the analysis, systemization and synthesis of the scientific works of many scientists the existing conceptual framework for identifying the financial and economic safety of the enterprise was considered, as well as the scientific approaches to evaluation of the level of financial and economic security at a macro level were summarized. As a result of the study an author's own interpretation of the financial and economic safety of the enterprise was proposed. The financial and economic safety of one of the largest domestic producers of light industry goods – the SLC «Trembita» was analyzed on basis of a set of indicators for evaluating the financial situation. For the studied enterprise were defined indicators and limits, while the higher (lower) position of the enterprise against these meant a financial crisis threat. The prospect of the further research in this area is related to the question of choice of criteria (indicators) to evaluate the financial and economic safety of the enterprise, the system of indicators, which characterize such safety, and the methodological approaches to determine the level of the economic and financial safety.

Key words: financial and economic safety, economic and financial safety criteria, approaches to the evaluation of the financial and economic safety.

Fig.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 16.

Koval'chuk Natalya O. – Candidate of Sciences (Economics), Assistant, Department of Finance, Bukovina State Finance and Economics University (vul. Manfreda Shterna, 1, Chernivtsi, 58000, Ukraine)

E-mail: nata.kovalchuk88@mail.ru

Korbutyak Alina G. – Candidate of Sciences (Economics), Assistant, Department of Finance, Bukovina State Finance and Economics University (vul. Manfreda Shterna, 1, Chernivtsi, 58000, Ukraine)

E-mail: olenets2007@ukr.net

В умовах тотальної нестабільності, коли на стан і розвиток вітчизняної економіки впливає, головним чином, політична нестабільність та воєнна агресія, питання національної безпеки в цілому та фінансово-економічної безпеки зокрема стоїть надзвичайно гостро. Проблеми, що існують у сфері забезпечення економічної безпеки держави, створюють підґрунтя для дестабілізації функціонування вітчизняних суб'єктів господарювання, і, цим самим, не дозволяють створити умови для головного – стабілізації економічного розвитку країни в такий складний час. Саме тому забезпечення фінансово-економічної безпеки держави в цілому та підприємства зокрема є однією з актуальних проблем сьогодення. Загальновідомо, що вказані індикатори на рівні держави безпосередньо стосуються і діяльності суб'єктів господарювання, адже неможливо визначити, наприклад, ВВП держави, не маючи уявлення про обсяг виготовленої підприємством промислової продукції.

Проблеми фінансово-економічної безпеки підприємств останнім часом набули широкого розповсюдження, що зумовлено високою ймовірністю банкрутства останніх внаслідок незадовільного їх фінансового стану. Однак слід наголосити, що методика оцінювання фінансово-економічної безпеки повинна охоплювати вже існуючі надбання сучасної економічної науки та здійснюватися постійно і вдосконалюватися, а не реалізовуватися постфактум, тобто у випадку настання фінансової кризи.

Основні аспекти оцінювання фінансово-економічної безпеки держави в цілому та підприємств зокрема висвітлені в наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених: Ареф'євої О. В., Барановського О. І., Белоус Н. Д., Бланка І. О., Васечко Л. І., Горячевої К. С., Єрмошенко М. М., Ілляшенко С. Н., Пастернак-Таранушенко Г. А. та багатьох інших [1 – 15].

Мета статті полягає у визначенні та узагальненні критеріїв і методик оцінювання фінансово-економічної безпеки вітчизняних підприємств, встановлення взаємозв'язку між ними на основі аналізу існуючих наукових підходів у даній проблематиці. Завдання дослідження полягає у формулюванні сутності поняття «фінансово-економічна безпека підприємства» та методики її оцінювання, що дозволяє доповнити, розширити світогляд у проблематиці стану визначення фінансово-економічної безпеки та підходів щодо її оцінювання.

Поняття фінансово-економічної безпеки підприємства науковцями трактується неоднозначно. Перш за все, фінансова безпека науковцями розглядається як складова економічної безпеки, хоча, на наш погляд, завдяки їхньому тісному взаємозв'язку їх можна трактувати як одне ціле.

Розглянемо існуючий понятійний апарат визначення фінансової безпеки підприємства за допомогою *табл. 1*.

Таблиця 1

Сучасні підходи щодо визначення фінансово-економічної безпеки підприємства

№ з/п	Автор(-и)	Зміст трактування
1	2	3
1	Васечко Л. І. [5]	«...розглядається як один із найважливіших пріоритетів, оскільки виступає основою ефективного управління ресурсами (причому, не лише фінансовими) з метою захисту діяльності вітчизняного суб'єкта господарювання від недобросовісної конкуренції. У свою чергу, її незабезпечення, призведе до таких негативних наслідків, як банкрутство, регрес галузей та, врешті-решт, підриєв системи забезпечення існування держави в цілому»
2	Пастернак-Таранушенко Г. А. [12]	«...це захищеність життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, яка забезпечується адміністрацією і колективом підприємства шляхом реалізації заходів правового, економічного, організаційного інженерно-технічного і соціально-психологічного характеру»
3	Ілляшенко С. М. [10]	«...це стан ефективного використання його ресурсів та існуючих ринкових можливостей, здатний забезпечити попередження внутрішніх і зовнішніх загроз та його тривале виживання, що забезпечує сталий розвиток на ринку відповідно до обраної місії»
4	Черниш О. В. [15]	по-перше, як «комплексне поняття, яке інтегрує в собі систему заходів, механізм їх генерування та забезпечення й проявляється через відповідний стан, який характеризується стабільністю, адаптивністю та позитивною динамікою економічної та інших взаємопов'язаних систем підприємства», по-друге, як «рівень захищеності від негативних впливів оточуючого середовища, який досягається за рахунок відповідності фінансового, кадрового, техніко-технологічного та економічного потенціалів стратегічним цілям та завданням підприємства»
5	Корбутяк А. Г. [11]	«...це такий стан його економічної системи, який характеризується внутрішньою збалансованістю, стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, високим рівнем адаптованості до мінливих умов зовнішнього середовища та її здатністю забезпечувати на основі реалізації інтересів власників корпоративних прав, інвесторів свій сталий і ефективний розвиток відповідно до стратегічної мети суб'єкта господарювання»

1	2	3
6	Лисенко Ю. Г., Андрієнко В. М. [16]	«...як кількісно та якісно детермінований рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільну можливість захисту його пріоритетних, збалансованих фінансових інтересів від визначених реальних і потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі фінансової політики підприємства»
7	Ермошенко М. М., Горячева К. С. [8]	«...це фінансовий стан, який характеризується, по-перше, збалансованістю і якістю фінансових інструментів, технологій та послуг, котрі використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи»
8	Бланк І. О. [4]	«...як кількісно і якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього й внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії й створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному й перспективному періодах»

Отже, більшість вчених ставлять акцент на тезі, що базується на визначенні фінансової безпеки держави, тільки екстраполюють її на мікрорівень. І в загальному випадку фінансову безпеку суб'єкта підприємництва представляють як певний механізм, що забезпечує, з одного боку, стабільність фінансової системи господарського суб'єкта шляхом використання захисних фінансових інструментів, а з іншого – її ефективність шляхом організації раціонального використання фінансових ресурсів.

Очевидним є той факт, що необхідний комплексний підхід до даної проблематики, що поєднуватиме в собі всі вказані вище, іноді відірвані один від одного елементи, в єдину систему, що постійно діятиме і розвиватиметься.

Враховуючи основні характерні риси економічної та фінансової безпеки, а також узагальнюючи визначення, наведені в табл. 1, пропонуємо власне трактування *фінансово-економічної безпеки підприємства*: це такий стан його економічної системи, який характеризується внутрішньою збалансованістю, стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, високим рівнем адаптованості до мінливих умов зовнішнього середовища та її здатністю забезпечувати фінансово-господарську діяльність на основі реалізації інтересів власників корпоративних прав, інвесторів шляхом оптимального поєднання наявного інструментарію діагностичного та контролюючого фінансового характеру.

Отже, аналіз наявних наукових напрацювань у сфері проблематики з формування фінансово-економічної безпеки суб'єктів підприємництва [1 – 7; 12 – 15] підтвердив, що вона визначається:

- ✦ стійкістю і стабільністю фінансового стану підприємства;
- ✦ рівнем забезпеченості фінансовими ресурсами;
- ✦ збалансованістю фінансових потоків і розрахункових відносин;
- ✦ ступенем ефективності фінансово-економічної діяльності;
- ✦ рівнем контролю за внутрішніми і зовнішніми ризиками.

Проведений аналіз методів оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, наведених у науковій літературі [6 – 10; 13 – 15], дозволив виділити такі основні підходи.

Індикаторний підхід полягає в порівнянні фактичних значень показників фінансово-економічної безпеки з пороговими значеннями її індикаторів. За такого підходу найвищий рівень фінансово-економічної безпеки підприємства досягається за умови, якщо вся сукупність індикаторів знаходиться в межах порогових значень, а порогове значення кожного індикатора досягається не в ущерб іншим.

За *методичним підходом* Іващенко О. В. [9] для оцінки стану фінансово-економічної безпеки підприємства доцільніше використовувати такі показники: ліквідності, ділової активності, фінансової стійкості, рентабельності, оцінки прогнозу банкрутства. Розпорошеність показників, якими оцінюється економічна надійність підприємства, значно ускладнює процес прийняття рішення щодо оцінки стану фінансово-економічної безпеки підприємства. Це обумовлює бажання підприємств для оцінки стану фінансово-економічної безпеки використовувати один критерій. Як такий критерій може бути обраний один із одиничних показників, вказаних вище, або узагальнюючий показник, який складається із декількох одиничних показників. Так, Н. А. Гринюк пропонує використовувати як такий індикатор показник запасу фінансової міцності підприємства.

Ресурсно-функціональний підхід полягає у визначенні часткового функціонального критерію в розрізі окремих функціональних складових фінансово-економічної безпеки. Його розраховують як відношення сукупного упередженого збитку (отриманої вигоди) за окремою складовою фінансово-економічної безпеки підприємства до суми витрат, пов'язаних з реалізацією заходів по упередженню збитків від впливу негативних явищ і вартості понесеного збитку, який не вдалося упередити. Чим вище значення цього показника, тим більше вигоди від здійснених заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки окремої функціональної складової підприємства.

Сукупний критерій фінансово-економічної безпеки розраховують як середньозважену величину часткового функціонального критерію фінансово-економічної безпеки на питому вагу значимості впливу цієї функціональної складової на стан фінансово-економічної безпеки підприємства в цілому.

Останнім часом поширення набув третій підхід до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки. Він передбачає реалізацію таких етапів [14]:

Етап 1. Формується перелік показників за кожною функціональною складовою фінансово-економічної безпеки.

Етап 2. Експертним шляхом встановлюються вагові значення впливу окремих показників на результат уживаних заходів щодо безпеки в розрізі окремих функціональних складових фінансово-економічної безпеки.

Етап 3. Здійснюється визначення часткового інтегрального показника за кожною функціональною складовою фінансово-економічної безпеки.

Єрмошенко М. М., Горячева К. С. [8] пропонують знаходити частковий інтегральний показник як серед-

ньозважену суму добутків значення окремого індикатора на питому вагу його впливу у складі відповідної групи індикаторів.

Водночас Гнилицька Л. В. розраховує частковий інтегральний показник як середньозважену суму добутків значення окремого індикатора, визначеного у балах, що характеризує його відповідність граничному значенню, на питому вагу його впливу у складі відповідної групи індикаторів.

Етап 4. Визначається узагальнений критерій оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки як сума добутків часткових інтегральних показників за кожною функціональною складовою фінансово-економічної безпеки на питому вагу значимості цієї складової.

Ми погоджуємось із більшістю авторів, які рекомендують комплекс показників оцінки фінансового стану для визначення рівня фінансової безпеки, і відобразимо їх в динаміці, визначених на основі фінансової звітності одного з найбільших вітчизняних виробників товарів легкої промисловості – ТДВ «Трембіта» (рис. 1 – 4).

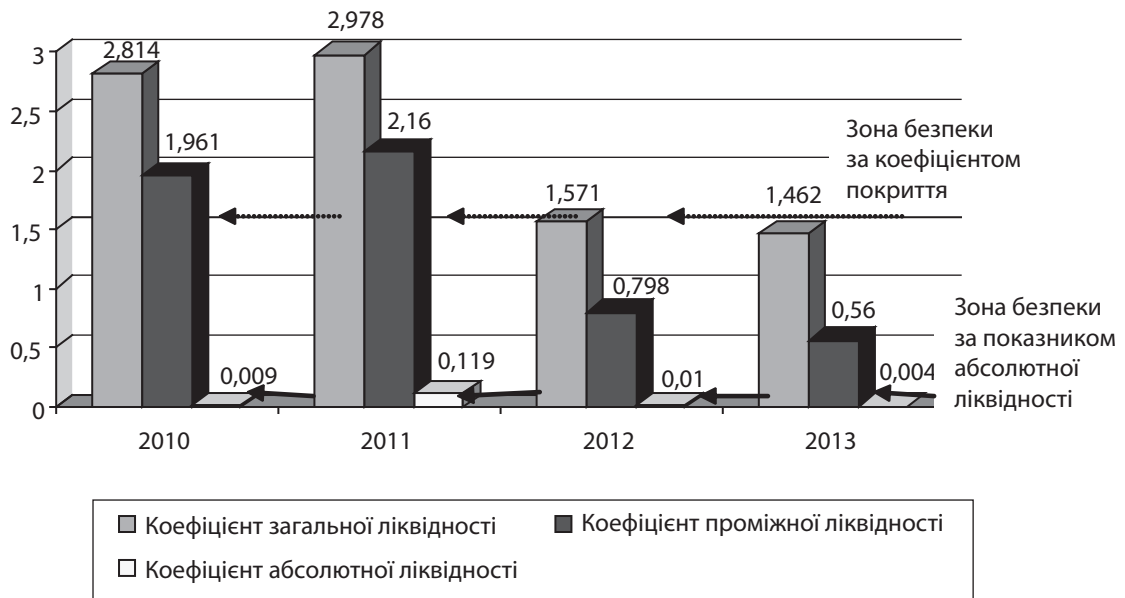

Рис. 1. Динаміка показників ліквідності ТДВ «Трембіта» за 2010 – 2013 рр.

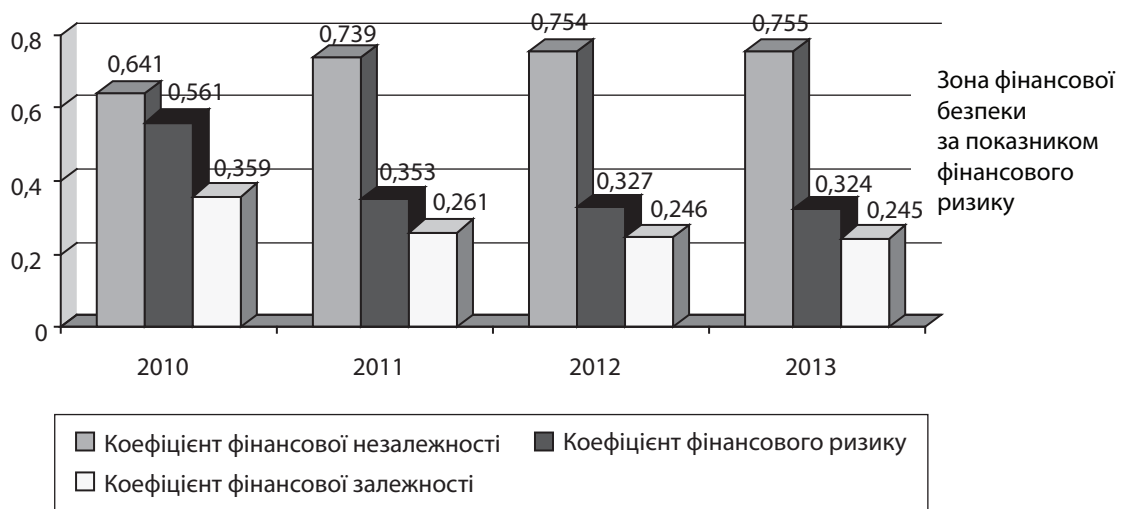

Рис. 2. Динаміка основних показників фінансової стійкості ТДВ «Трембіта» за 2010 – 2013 рр.

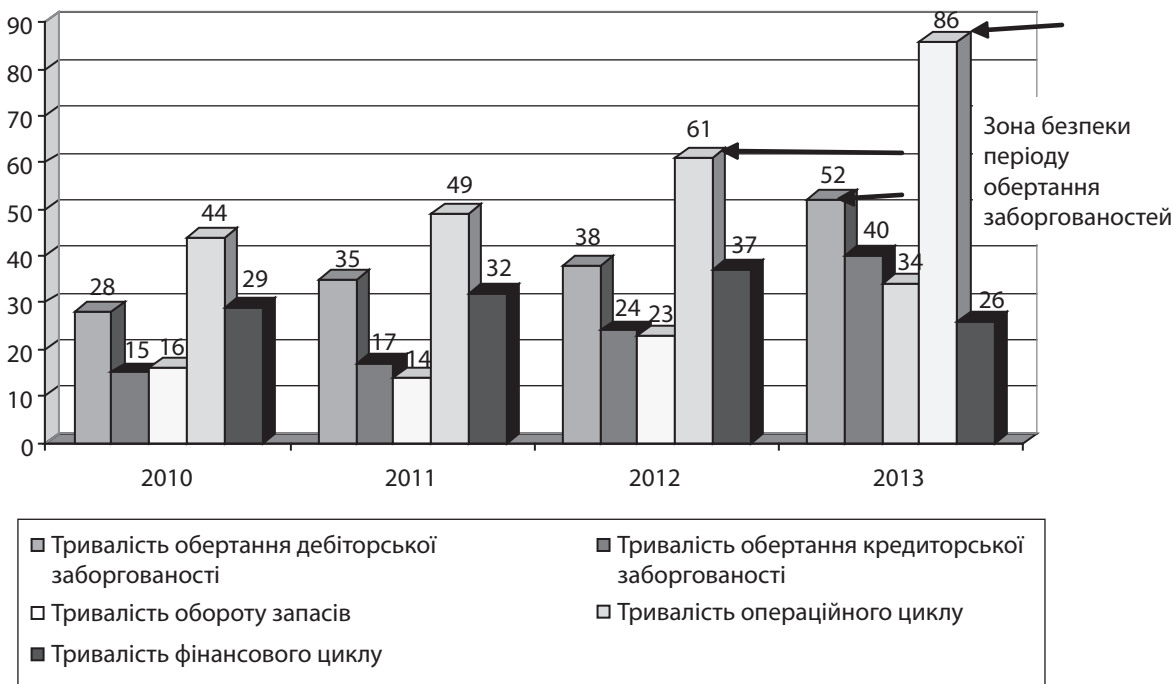

Рис. 3. Динаміка основних показників ділової активності ТДВ «Трембіта» за 2010 – 2013 рр.

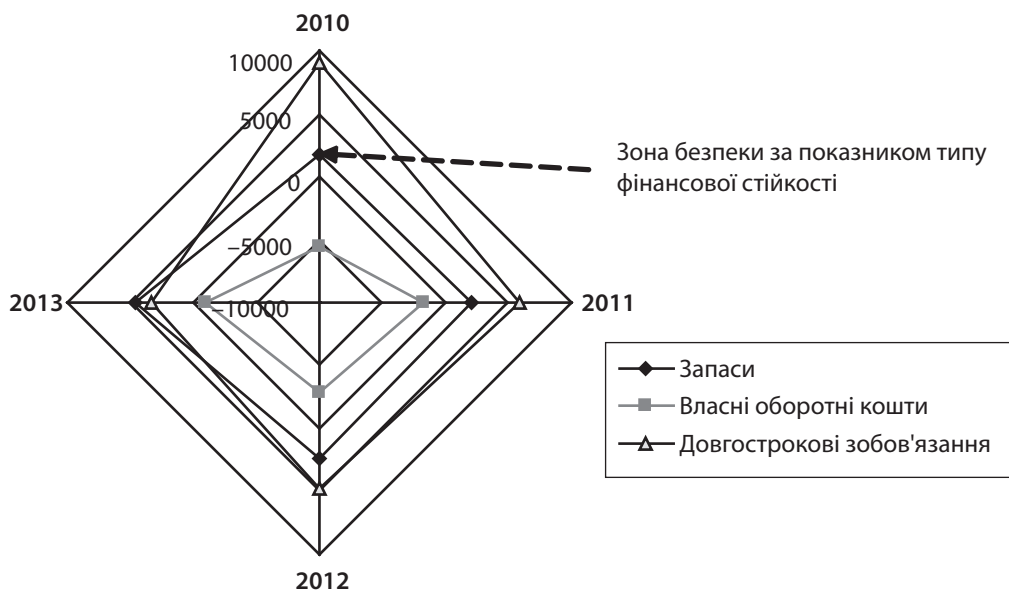

Рис. 4. Динаміка типу фінансової стійкості ТДВ «Трембіта» за 2010 – 2013 р.

Дані рисунки вказують на конкретно визначені для досліджуваного підприємства індикатори та межу, вище (нижче) якої ТДВ «Трембіта» загрожуватиме фінансова криза.

Отже, графічно даний аналіз може допомогти сформулювати точкову діагностику в системі оцінювання фінансової безпеки вітчизняних підприємств і нівелювати ризики, зумовлені неадекватною організацією системи контролю за показниками фінансового стану суб'єктів господарювання.

ВИСНОВКИ

Враховуючи особливості сучасних умов господарювання, вітчизняні суб'єкти не просто повинні, а зобов'язані прогнозувати розвиток ймовірних кризових

явищ, забезпечувати, якщо не ефективно, то хоча б стабільну власну фінансову діяльність. Це завдання є комплексним і охоплює такі функціональні складові:

- ✦ створення постійно діючої системи моніторингу на підприємстві (так званої системи раннього попередження та реагування) з метою своєчасного виявлення внутрішніх і зовнішніх факторів, що зумовлюють фінансову кризу;
- ✦ формування системи відповідних показників (індикаторів) з метою виявлення певних шансів розвитку підприємства як основи формування його безпеки;
- ✦ розробка і реалізація заходів щодо запобігання різного роду кризам і банкрутству;

- ✦ контроль за виконанням розроблених заходів щодо формування фінансово-економічної безпеки;
- ✦ оцінювання отриманих результатів з метою внесення необхідних коректив з використанням фінансового інструментарію.

Також огляд існуючих підходів і методик щодо оцінювання фінансово-економічної безпеки підприємства вказав на такі недоліки (прогалини), що мають місце при їх формуванні в умовах сьогодення:

- ✦ використання для порівняння нормативних значень показників слід віднести до негативної сторони оцінювання, оскільки, по-перше, вони для різних сфер економіки є неоднаковими, на галузевому рівні потребують постійного перерахунку, а по-друге, галузева специфіка діяльності підприємства вимагає для кожного з них диференційованого підходу до визначення нормативів ліквідності, рентабельності тощо;
- ✦ відсутнє урахування впливу факторів зовнішнього середовища, що, з огляду на ієрархічність системи фінансової безпеки, є вкрай важливим;
- ✦ є нагальна потреба у серйозній розробці та впровадженні інтегрованих рейтингових підходів до оцінки рівня фінансової безпеки підприємств, що нівелює недоліки існуючих підходів і підвищить їх адекватність ринковим умовам.

Аналіз методичних підходів до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства показав, що питання вибору критеріїв (індикаторів) оцінки фінансово-економічної безпеки підприємства, системи показників, що її характеризують, і самих методичних підходів до визначення рівня фінансово-економічної безпеки є дискусійним і потребує подальшого дослідження. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ареф'єва О. В.** Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. – К.: Європейський університет, 2004. – 170 с.
2. **Барановський О. І.** Фінансова безпека / О. І. Барановський. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
3. **Белоус Н. Д.** Дослідження методичних підходів щодо оцінки економічної безпеки підприємства / Н. Д. Белоус // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 6. – С. 124 – 129.
4. **Бланк І. А.** Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр Эльга, 2001. – 528 с.
5. **Васечко Л. І.** Огляд понятійного апарату фінансово-економічної безпеки підприємства / Л. І. Васечко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 9. – С. 115 – 118.
6. **Горячева К. С.** Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К. С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65 – 67.
7. **Ермошенко М. М.** Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Ермошенко. – К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2001. – 309 с.
8. **Ермошенко М. М.** Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія / М. М. Ермошенко, К. С. Горячева. – К.: НАУ, 2010. – 232 с.
9. **Іващенко О. В.** Система фінансово-економічної безпеки підприємства / О. В. Іващенко, П. М. Четверіков [Електрон-

ний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer28/51.pdf>

10. **Ільяшенко С. Н.** Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12 – 19.

11. **Корбутяк А. Г.** Взаємозв'язок економічної безпеки держави та підприємства / А. Г. Корбутяк // Матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні виміри розвитку економіки в умовах глобалізації». – 15 жовтня 2014 р. – Чернівці, 2014. – С. 58 – 61.

12. **Пастернак-Таранушенко Г.** Економічна безпека підприємства в умовах ринку / Г. Пастернак-Таранушенко, Г. Лобза // Вісник НАН України. – 1994. – № 7-8. – С. 109 – 115.

13. **Портнова Г. О.** Фінансова безпека підприємств: сучасні погляди щодо сутності та оцінки / Г. О. Портнова, В. М. Антоненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:qE6kNznxhdQJ:ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/25447/1/1%2520Portnova_GO_stattya.doc+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

14. **Свіщ О. О.** Аналіз методів оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства / О. О. Свіщ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/32211/1/62.pdf>

15. **Черниш О. В.** Фінансова безпека підприємства в умовах кризового середовища / О. В. Черниш, І. О. Тарасенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 3. – Т. 2. – С. 117 – 119.

16. Корпоративное управление крупным промышленным комплексом / Ю. Г. Лысенко, В. Н. Андриенко, Т. Ю. Беликова и др. ; под. общ. ред. Ю. Г. Лысенко, В. Н. Андриенко. – Донецк : Юго-Восток, ЛТД, 2003. – 327 с.

REFERENCES

- Aref'ieva, O. V., and Kuzenko, T. B. *Planuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv* [Planning for economic security]. Kyiv: Yevropeyskyi universytet, 2004.
- Baranovskiy, O. I. *Finansova bezpeka* [Financial security]. Kyiv: Feniks, 1999.
- Bielous, N. D. "Doslidzhennia metodychnykh pidkhodiv shchodo otsinky ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Investigation of methods to assess economic security]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 6 (2012): 124-129.
- Blank, I. A. *Upravlenie finansovoy bezopasnostiu predpriatiia* [Management of financial security company]. Kyiv: Nika-Tsentr; Elga, 2001.
- Chernysh, O. V., and Tarasenko, I. O. "Finansova bezpeka pidpriemstva v umovakh kryzovoho seredovyschcha" [Financial security company in crisis environments]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu*, vol. 2, no. 3 (2009): 117-119.
- Horiacheva, K. S. "Finansova bezpeka pidpriemstva. Sutnist ta mistse v systemi ekonomichnoi bezpeky" [Financial security company. The essence and role in the system of economic security]. *Ekonmist*, no. 8 (2003): 65-67.
- Ivashchenko, O. V., and Chetvierikov, P. M. "Systema finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [The system of financial and economic security]. <http://www.sworld.com.ua/konfer28/51.pdf>
- Ilyashenko, S. N. "Sostavliaiushchie ekonomicheskoi bezopasnosti predpriatiia i podhody k ih otsenke" [Components of economic security and approaches to assessment]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3 (2003): 12-19.
- Korbutiak, A. H. "Vzaimozv'iazok ekonomichnoi bezpeky derzhavy ta pidpriemstva" [The relationship of economic security and enterprise]. *Innovatsiini vymiry rozvytku ekonomiky v umovakh hlobalizatsii*. Chernivtsi; 2014.58-61.
- Lysenko, Yu. G. et al. *Korporativnoe upravlenie krupnym promyshlennym kompleksom* [Corporate Governance large industrial complex]. Donetsk: Yugo-Vostok, LTD, 2003.

Pasternak-Taranushenko, H., and Lobza, H. "Ekonomichna bezpeka pidpriemstva v umovakh rynku" [Economic security company in the marketplace]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 7-8 (1994): 109-115.

Portnova, H. O., and Antonenko, V. M. "Finansova bezpeka pidpriemstv: suchasni pohliady shchodo sutnosti ta otsinky" [Financial security company: current views about the nature and evaluation]. http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:qE6kNznxhdQJ:ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/25447/1/1%2520Portnova_GO_stattya.doc+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

Svishch, O. O. "Analiz metodiv otsinky rivnia finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Analysis methods for as-

sessing the level of financial and economic security]. <http://eprints.kname.edu.ua/32211/1/62.pdf>

Vasechko, L. I. "Ohliad poniatinnoho aparatu finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Overview of the conceptual apparatus of financial and economic security]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 9 (2012): 115-118.

Yermoshenko, M. M. *Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehii i zabezpechennia* [The financial security of the State, the national interest, the real threat, strategy support]. Kyiv: KNTEU, 2001.

Yermoshenko, M. M., and Horiacheva, K. S. *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemnytstvo* [The financial component of economic security: the state and business]. Kyiv: NAU, 2010.

УДК 658.15:005.21

АДАПТИВНІ СТРАТЕГІЇ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

© 2014 ОЛІЙНИК Т. В.

УДК 658.15:005.21

Олійник Т. В. Адаптивні стратегії фінансового управління на підприємстві

Мета статті полягає у виділенні адаптивних стратегій фінансового управління на підприємстві. Визначено адаптацію як процес пристосування, що супроводжує функціонування та розвиток підприємства. Аналізуючи наукові праці багатьох учених, у статті виділено такі види адаптивності, як пасивна та активна, що відрізняються характером реакції підприємства на вплив змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Визначено, що метою адаптивного фінансового управління є пошук найбільш ефективних варіантів прийняття та реалізації рішень, спрямованих на функціонування та ефективний розвиток промислового підприємства в конкурентному середовищі. Для вирішення завдання забезпечення адаптивності фінансового управління та розвитку підприємства в статті виділено організаційні форми та інструменти (стратегії пасивного виживання, стратегії активного виживання та стратегії активного впливу на зовнішнє середовище), організаційні способи, форми та заходи стратегічної адаптивності, що відповідають процесам управління на підприємстві.

Ключові слова: адаптивність, активна адаптація, пасивна адаптація, підприємство, адаптивні стратегії, фінансове управління.

Бібл.: 11.

Олійник Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри фінансів, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: rudik-13-13@mail.ru

УДК 658.15:005.21

Олейник Т. В. Адаптивные стратегии финансового управления на предприятии

Цель статьи заключается в выделении адаптивных стратегий финансового управления на предприятии. Определена адаптация как процесс приспособления, сопровождающего функционирование и развитие предприятия. Анализируя научные труды многих ученых, в статье выделены такие виды адаптивности, как пассивная и активная, отличающиеся характером реакции предприятия на воздействие изменений во внешней и внутренней среде. Определено, что целью адаптивного финансового управления является поиск наиболее эффективных вариантов принятия и реализации решений, направленных на функционирование и эффективное развитие промышленного предприятия в конкурентной среде. Для решения задачи обеспечения адаптивности финансового управления и развития предприятия в статье выделены организационные формы и инструменты (стратегии пассивного выживания, стратегии активного выживания и стратегии активного воздействия на окружающую среду), организационные способы, формы и методы стратегической адаптивности, соответствующие процессам управления на предприятии.

Ключевые слова: адаптивность, активная адаптация, пассивная адаптация, предприятие, адаптивные стратегии, финансовое управление.

Библ.: 11.

Олейник Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры финансов, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: rudik-13-13@mail.ru

UDC 658.15:005.21

Oliinyk T. V. Adaptive Strategies of Financial Management in the Enterprise

The article is aimed at the selection of adaptive strategies for financial management in the enterprise. The adaptation as a process of customization, accompanying the functioning and development of the enterprise, was determined. Analyzing the works of numerous scientists, the article highlights such types as passive and active adaptability, distinguished by the nature of the enterprise's reaction on changes in the external and internal environment. It was determined, that the adaptive management aims to find the most effective options for making and implementing decisions as to the functioning and effective development of an industrial enterprise in the competitive environment. To solve the problem of providing the adaptability of financial management and business development, organizational forms and tools (passive survival strategies, active survival strategies and strategies of the active influence on the environment), organizational means, forms and methods of strategic adaptability, relevant to the management processes in the enterprise, were highlighted.

Key words: adaptability, active adaptation, passive adaptation, enterprise, adaptive strategies, financial management.

Bibl.: 11.

Oliinyk Tetiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer of the Department of Finance, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: rudik-13-13@mail.ru

Pasternak-Taranushenko, H., and Lobza, H. "Ekonomichna bezpeka pidpriemstva v umovakh rynku" [Economic security company in the marketplace]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 7-8 (1994): 109-115.

Portnova, H. O., and Antonenko, V. M. "Finanova bezpeka pidpriemstv: suchasni pohliady shchodo sutnosti ta otsinky" [Financial security company: current views about the nature and evaluation]. http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:qE6kNznxhdQJ:ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/25447/1/1%2520Portnova_GO_stattya.doc+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

Svishch, O. O. "Analiz metodiv otsinky rivnia finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Analysis methods for as-

sessing the level of financial and economic security]. <http://eprints.kname.edu.ua/32211/1/62.pdf>

Vasechko, L. I. "Ohliad poniatinnoho aparatu finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Overview of the conceptual apparatus of financial and economic security]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 9 (2012): 115-118.

Yermoshenko, M. M. *Finanova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehii i zabezpechennia* [The financial security of the State, the national interest, the real threat, strategy support]. Kyiv: KNTEU, 2001.

Yermoshenko, M. M., and Horiacheva, K. S. *Finanova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemnytstvo* [The financial component of economic security: the state and business]. Kyiv: NAU, 2010.

УДК 658.15:005.21

АДАПТИВНІ СТРАТЕГІЇ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

© 2014 ОЛІЙНИК Т. В.

УДК 658.15:005.21

Олійник Т. В. Адаптивні стратегії фінансового управління на підприємстві

Мета статті полягає у виділенні адаптивних стратегій фінансового управління на підприємстві. Визначено адаптацію як процес пристосування, що супроводжує функціонування та розвиток підприємства. Аналізуючи наукові праці багатьох учених, у статті виділено такі види адаптивності, як пасивна та активна, що відрізняються характером реакції підприємства на вплив змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Визначено, що метою адаптивного фінансового управління є пошук найбільш ефективних варіантів прийняття та реалізації рішень, спрямованих на функціонування та ефективний розвиток промислового підприємства в конкурентному середовищі. Для вирішення завдання забезпечення адаптивності фінансового управління та розвитку підприємства в статті виділено організаційні форми та інструменти (стратегії пасивного виживання, стратегії активного виживання та стратегії активного впливу на зовнішнє середовище), організаційні способи, форми та заходи стратегічної адаптивності, що відповідають процесам управління на підприємстві.

Ключові слова: адаптивність, активна адаптація, пасивна адаптація, підприємство, адаптивні стратегії, фінансове управління.

Бібл.: 11.

Олійник Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри фінансів, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: rudik-13-13@mail.ru

УДК 658.15:005.21

Олейник Т. В. Адаптивные стратегии финансового управления на предприятии

Цель статьи заключается в выделении адаптивных стратегий финансового управления на предприятии. Определена адаптация как процесс приспособления, сопровождающего функционирование и развитие предприятия. Анализируя научные труды многих ученых, в статье выделены такие виды адаптивности, как пассивная и активная, отличающиеся характером реакции предприятия на воздействие изменений во внешней и внутренней среде. Определено, что целью адаптивного финансового управления является поиск наиболее эффективных вариантов принятия и реализации решений, направленных на функционирование и эффективное развитие промышленного предприятия в конкурентной среде. Для решения задачи обеспечения адаптивности финансового управления и развития предприятия в статье выделены организационные формы и инструменты (стратегии пассивного выживания, стратегии активного выживания и стратегии активного воздействия на окружающую среду), организационные способы, формы и методы стратегической адаптивности, соответствующие процессам управления на предприятии.

Ключевые слова: адаптивность, активная адаптация, пассивная адаптация, предприятие, адаптивные стратегии, финансовое управление.

Библ.: 11.

Олейник Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры финансов, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: rudik-13-13@mail.ru

UDC 658.15:005.21

Oliinyk T. V. Adaptive Strategies of Financial Management in the Enterprise

The article is aimed at the selection of adaptive strategies for financial management in the enterprise. The adaptation as a process of customization, accompanying the functioning and development of the enterprise, was determined. Analyzing the works of numerous scientists, the article highlights such types as passive and active adaptability, distinguished by the nature of the enterprise's reaction on changes in the external and internal environment. It was determined, that the adaptive management aims to find the most effective options for making and implementing decisions as to the functioning and effective development of an industrial enterprise in the competitive environment. To solve the problem of providing the adaptability of financial management and business development, organizational forms and tools (passive survival strategies, active survival strategies and strategies of the active influence on the environment), organizational means, forms and methods of strategic adaptability, relevant to the management processes in the enterprise, were highlighted.

Key words: adaptability, active adaptation, passive adaptation, enterprise, adaptive strategies, financial management.

Bibl.: 11.

Oliinyk Tetiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer of the Department of Finance, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: rudik-13-13@mail.ru

Сучасний стан економіки та фінансової сфери характеризується суперечливими тенденціями, що породжуються як об'єктивними факторами, так і помилками та прорахунками в економічній політиці. Негативні тенденції економічного розвитку, соціальне напруження та зміни законодавчої системи негативно впливають на стан вітчизняних підприємств, процеси їх функціонування та розвитку. У цих умовах важливим є становлення й реалізація принципово нової системи управління підприємством, адаптованої до змін зовнішнього середовища за рахунок активного пошуку, формування та розвитку адаптивних здатностей, створення та використання стратегічних і фінансових можливостей на засадах адекватної теоретичної бази, нових концептуальних ідей, підходів, методів.

Процеси адаптації виступають необхідною умовою успішної реалізації процесів економічного розвитку, радикальних перетворень на підприємстві. Адаптивність характеризує ступінь пристосування до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства [1]. Властивість адаптивності, перш за все, визначають як особливість підприємства реагувати на зміни параметрів внутрішнього й зовнішнього середовища. Процесом адаптації є процес пристосування устрою та функцій системи до реальних умов існування [10].

Широкому спектру проблем стосовно управління діяльністю підприємств та їх вирішення присвячено наукові праці таких видатних вчених-економістів: І. Адизеса, І. Ансоффа, М. Біра, Л. Грейнера, Ф. Гуїяра, Дж. Дак, Р. Дафта, К. Левіна, Дж. Келлі, Дж. Коттера, К. Фрайлінгера. У роботах цих авторів управління розвитком підприємства пов'язано з процесами адаптації до змін на ринку та спрямовано на досягнення стійких конкурентних переваг.

Серед вітчизняних та російських вчених питання управління діяльністю підприємств та їх адаптивністю досліджують І. М. Акімова, М. Д. Аістов, В. М. Геєць, А. Е. Воронкова, Д. К. Воронков, М. О. Кизим, Г. Б. Клейнер, І. І. Мазур, В. С. Пономаренко, В. Н. Тренюв, С. Р. Філонович, В. Ф. Шапіро. Дослідники розглядають сучасні концепції, передумови, методи та моделі управління адаптивністю підприємств. Разом із тим, недостатньо уваги приділено моніторингу процесів активної адаптації підприємств до змін. Відсутність єдності у підходах, методах управління та оцінювання адаптивності підприємства обумовлюють необхідність проведення подальших комплексних досліджень, розробки теоретичних і методичних положень з метою її формування для ефективного функціонування та розвитку підприємств.

Адаптивність організаційної структури управління полягає в організаційній підтримці поведінки підприємства в умовах, обумовлених зовнішнім середовищем і стилем керівництва [8 – 11] і визначається системними властивостями структуроутворюючих елементів:

- ✦ *конструктивними (архітектурними) особливостями*, що відбивають її устрій – кількість ієрархічних рівнів, склад структурних підрозділів, їх підпорядкованість;
- ✦ *функціональними особливостями*, що визначають її здатність забезпечувати досягнення по-

ставлених цілей – норма керованості, ступінь об'єктивної спрямованості, ступінь цільової спрямованості, ступінь однорідності розв'язуваних завдань, повнота розв'язуваних завдань в одному підрозділі, трудомісткість рішення завдань управління;

- ✦ здатностями до розвитку, параметрами яких є ступінь адекватності, надійності й ступінь відновлення.

Основними рисами підприємства, що обирає пріоритетом ефективні знання, є [10]:

- ✦ здатність організаційної структури до автономного цілеспрямованого функціонування у швидко мінливому середовищі, завдяки нагромадженню, розвитку, узагальненню й використанню досвіду;
- ✦ «інформаційна прозорість» організаційної структури й формування у співробітників загальних цінностей, розділених потреб і поглядів на майбутнє підприємства;
- ✦ пізнавальна мотивація й сприятливий до самонавчання й розвитку клімат творчого потенціалу співробітників;
- ✦ підтримка процесів групового навчання як важливої передумови майбутнього співробітництва.

Адаптивність економічної системи визначається двома видами адаптації – пасивною та активною. Пасивна адаптація є внутрішньо властивою організаційною характеристикою підприємства, яке розташовує певними можливостями само регулювання [9]. Активна адаптація представляє механізм адаптивного управління й організацію його ефективного здійснення завдяки тому, що спирається на повну апріорну інформацію про керований процес та удосконалює його через її використання та накопичення. У системах адаптивного управління обов'язковим є наявність зворотного зв'язку через безперервність процесу дослідження характеристик об'єкта. При адаптивному управлінні змінюються параметри та структура об'єкта (самоорганізація), програма, алгоритм функціонування та керуючі дії (самоналаштування). Накопичення та узагальнення досвіду забезпечує можливості навчання та само навчання систем управління. Адаптація підприємства проявляється в його здатностях зберігати в процесі розвитку суттєві параметри в певних межах їх варіювання, незважаючи на різноманітність впливів зовнішнього середовища.

Процеси створення нових організаційних форм підприємствами є певною характеристикою адаптаційних фінансових процесів і виступають об'єктом дослідження теорії організаційного розвитку. Відповідно її положенням адаптивне управління є гнучким та інноваційним видом управління промислових підприємств, що здатні пристосуватися до нових обставин за допомогою інструментів і методів стратегічного управління. Адаптивне фінансове управління акумулює знання про фінансовий стан і розвиток системи управління, методах та інструментах його застосування у системних об'єктах, дозволяє перейти від емпіризму в теорії та практиці управління до професіоналізму діяльності ме-

неджерів, тобто до науково обґрунтованого виконання управлінської діяльності [4]. Метою адаптивного фінансового управління є пошук найбільш ефективних варіантів прийняття та реалізації рішення, направлених на функціонування та ефективний розвиток промислового підприємства в конкурентному середовищі. Завданням адаптивного фінансового управління є реалізація цілі функціонування та розвитку промислового підприємства на основі формування методології, організації процесу адаптивного управління, розробки теоретичних і практичних механізмів реалізації управління по стабілізації становища підприємства в конкурентному середовищі, оцінки адаптивності моделі фінансового управління промислових підприємств.

Інструментарієм управління адаптивністю підприємства виступають стратегії, механізми (координації, навчання, регулювання, збереження та захисту), організаційні способи, форми та заходи адаптивності, а також методи вибору та узгодження адаптивних заходів, що відповідають фінансовим орієнтирам підприємства. Розподіл стратегій адаптації на види відповідає, перш за все, виділеним класифікаційним ознакам адаптивності (пасивна/активна). Так, її можна поділити на види:

- ✦ *стратегії пасивного вживання*, які використовують наявні можливості та є типовим способом дій для підприємства у стабільному та передбачуваному середовищі. «Пасивність» дій визначається тим, що підприємство не намагається впливати на зовнішнє середовище;
- ✦ *стратегії активного виживання* підприємства, що направлені на активний пошук та ефективне використання можливостей. Такі стратегії реалізуються за рахунок перебудови внутрішньої структури підприємства та використання складних стратегічних форм поведінки на ринку;
- ✦ *стратегії активно впливу на зовнішнє середовище* відповідають і включають дії з активного пошуку та створенню нових можливостей для інноваційного розвитку підприємства. Такі стратегії реалізуються за рахунок інновацій, стратегічних компетенцій та знань.

Стратегії активної адаптації відповідають цілям ефективного функціонування та стратегічного розвитку й реалізуються за рахунок певних організаційних форм та способів. Стратегії активного впливу на зовнішнє середовище (горизонтальна інтеграція, вертикальна інтеграція, концентрична та конгломератна диверсифікація) реалізуються через різноманітні форми об'єднань, приєднань та угод. Способами стратегій активного впливу на зовнішнє середовище виступають придбання, злиття та створення спільних підприємств, які можуть включати придбання або домовленості з компаніями, що знаходяться з початку або в кінці ланцюга створення цінності даної компанії – від виробників сировини до кінцевих споживачів. Способами реалізації стратегій активного виживання підприємств виступають реорганізація або її форми – перетворення та реструктуризація. Розрізняють такі напрямки реорганізації: укрупнення діючого підприємства (злиття, приєднання, поглинання); подріб-

нення діючого підприємства (поділ підприємства або виділення окремого підрозділу); перетворення підприємства (зміни розмірів підприємства не передбачаються).

Стратегія горизонтальної інтеграції здійснюється, коли відбувається придбання або злиття з підприємством або основним конкурентом, що діє в іншому сегменті ринку. *Стратегія вертикальної інтеграції* свідчить, що підприємство розширюється в напрямках діяльності, що пов'язані з просуванням товару на ринок.

Стратегії диверсифікації характеризуються розширенням існуючого портфеля продукту та ринку та реалізуються за рахунок змін внутрішнього середовища та активного впливу на зовнішнє середовище. Стратегіями диверсифікації, що активно впливають на зовнішнє середовище, виступають: концентрична, яка використовується через придбання підприємства, що виробляє подібні товари та послуги; конгломератна – придбання підприємства, що не пов'язано виробництвом товарів і послуг. Підприємство може обрати стратегію диверсифікації, що відповідає стратегії активного виживання, за рахунок реалізації змін у виробництві продукції, технології, мережі збуту.

Стратегії активного виживання підприємств представляють собою розвиток ринку або продукту, одночасно або послідовно за рахунок внутрішніх можливостей підприємства. Усі стратегії активного виживання підприємств пов'язані між собою та реалізуються за рахунок змін у: продукті (модифікація/інновація), ринку (розширення/розвиток), організації (реконструкція/реструктуризація/ модернізація), технології (реінжиніринг/інновація), персоналі (навчання/ мотивація).

Аналіз конкурентного контексту адаптивності підприємств, на думку багатьох дослідників [2], виходить з факту наявності конкурентних переваг і певного стратегічного напрямку діяльності підприємства, його цінності та привабливості. Найбільш простим і доступним для об'єктивної критеріальної оцінки наявності адаптивності підприємства виступають показники темпів зростання: обсягів виробництва, продажу, ринкового попиту та ін. [7]. Порівняння цих показників з темповими показниками, які характеризують тенденції в національній економіці – в цілому в промисловості або в окремій галузі – дає підстави говорити про наявність чи відсутність перспектив для напрямку діяльності, що розглядається. Однак варто зауважити, що такий аналіз має певні недоліки: макроекономічна класифікація галузей, яка використовується в офіційній статистиці, є надмірно загальною, щоб представити необхідні дані; статистичні дані щодо обсягів продажу окремих товарів відповідають значному масштабу, оскільки напрямок діяльності може охоплювати декілька виробів; аналітичні дані мають ретроспективний характер, а напрямок діяльності здебільшого спирається на результати перспектив зростання.

До *стратегій пасивного виживання* підприємств можна віднести стратегії вилучення вкладень, стратегію без змін, згортання бізнесу. Окремим питанням постає визначення серед таких стратегій такий їх вид, як стратегії «без змін». Такі стратегії використовуються під-

приємствами з тривалим життєвим циклом продукції, що є характерним для підприємств важкого машинобудування.

До групи *стратегій активного впливу на зовнішнє середовище* слід віднести й таку, завдяки якій підприємство кардинально змінює свою стратегію з метою відновлення втрачених позицій та укріплення свого положення на ринку – «стратегія повороту». Така стратегія базується на стратегічних діях скорочення витрат і включає зміни в загальних умовах щодо ціноутворення, переорієнтації, розроблення нового товару, раціоналізації асортименту товарів, зосередженні маркетингу на продажах та рекламі. Такі способи стратегічних дій забезпечують адаптивний характер будь-якої стратегії.

Організаційними засобами, що використовуються при створенні таких організаційних форм, виступають: ієрархічні відносини; спільні венчурні підприємства; часткові інвестиції; кооперація – коаліція підприємств для комбінації, координації та управління спільними ресурсами; консорціуми з науково-дослідних розробок; стратегічні кооперативні угоди; картелі; франчайзинг; ліцензинг – подання права на використання запатентованої технології або виробничого процесу за певну плату (рояліті); субпідрядні мережі; групи для розробки галузевих стандартів; сукупність спільних дій (короткострокові коаліції, учасники яких координують свої лобістські дії для впливу на суспільну політику), трансакції між фірмами, що координуються через ціновий механізм.

Форми інтеграції, кооперації, об'єднань можуть значно посилювати адаптивність підприємств за рахунок реалізації спільних стратегій, використання нових можливостей для формування конкурентних переваг або оволодіння новими передовими технологіями, забезпечити доступ до поєднаних технологічних і творчих ресурсів, забезпечити доступ до великого капіталу та можливостей управління.

Способами реалізації стратегії адаптивності, виступають трансформація, реформування, модернізація, реінжиніринг, реконструкція, ревіталізація, регенерація. Багатоваріантність та різна направленість їх передбачає необхідність диференціації їх ознак та певної систематики [5]. Поняття «трансформація» означає перетворення, видозміну. Трансформація спрямована на вдосконалення процесів виробничої діяльності, економічних, правових і соціальних відносин в галузі бізнесу, науки, культури, утворення, в інших сферах діяльності суспільства.

Поняття «реформування» припускає зміну, перетворення форми процесів, що протікають. За своїм значенням воно близько до поняття «трансформація». Реформування підприємства зв'язують із істотною зміною стратегії, реорганізацією й створенням ефективної системи керування, активного розвитку персоналу, зміни структури (реструктуризації) підприємства, створеної їм продукції.

Реорганізація – це зміна структури й функціонування організації, викликана потребою підвищення ефективності або зміною мети організації [5]. Одним з видів реорганізації виступає реструктуризація, яка пов'язана зі зміною організаційної структури підприємства, зміною у структурі управління підприємством, змі-

ною у кадровій структурі, що пов'язані зі змінами в організаційній структурі підприємства або перепрофілюванням його підрозділів. Із всіх напрямків реструктуризації фахівці вважають сьогодні найбільш ефективний саме реінжиніринг [5, 9, 10]. *Реінжиніринг* – це радикальне перепроєктування бізнес-процесів і організацій для одержання істотних ефектів у зниженні вартості, підвищенні якості й зростанні обсягів продажів продукції й послуг. Реінжиніринг проводять не з метою проведення поверхневих змін або поліпшення роботи існуючих механізмів, а з метою рятування від усього застарілого.

Реконструкція підприємства являє собою комплекс техніко-економічних заходів для корінної перебудови підприємства, пов'язаному з розширенням і будівництвом нових цехів і ділянок, заміною застарілого обладнання, впровадженням нових технологічних процесів і т. ін. Ціль реконструкції підприємства полягає в підвищенні виробничої потужності, технічного рівня, поліпшенні техніко-економічних показників і умов праці [10].

Регенерація – це відновлення, поновлення. Дане поняття найбільше часто використовується як технічний термін і означає повернення відпрацьованому продукту вихідних якостей для повторного його використання.

Таким чином, трансформацію, реформування, реорганізацію, реструктуризацію, реінжиніринг, реконструкцію, ревіталізацію, регенерацію можна розглядати як сукупність способів адаптації організаційної й функціональної структури, форм власності, напрямів господарської діяльності, перепроєктування бізнес-процесів підприємства.

Головний метод розвитку систем адаптивного фінансового управління – аналіз та узагальнення практичного досвіду промислових підприємств, які, не зважаючи на конкуренцію в умовах кризи, перетворюють роботу з розвитку систем управління у високоінтелектуальну працю. Механізм взаємодії теорії та практики адаптивного фінансового управління зводиться до виміру стану промислового підприємства, технологізації різних сфер діяльності та зростання професійної компетенції менеджерів. Основну роль в реалізації адаптивного фінансового управління відіграє управлінське рішення, вибір доцільного способу досягнення цілей.

Складність вивчення адаптивності – у її прихованості. Важко виявити адаптивність, але можна окреслити простір її формування. Будь-який прояв адаптивності вимагає позначення границь переходу, тобто окреслення простору, що веде до зміни, нової якості організації, перетворення. Стан адаптивності, як організаційна характеристика, визначається «потенціалом до змін» через усвідомлення колективом підприємства цілей та очікувань. Аналіз потенціалу змін повинен дати відповідь на питання, чи має організація топ-характеристики, необхідні для реалізації будь-якої стратегії; якщо ні, то які бар'єри заважають створенню таких характеристик і чи є способи, що дозволяють нівелювати їх.

ВИСНОВКИ

Загальним у поглядах на адаптацію підприємства є її визначення як внутрішньої організаційної характерис-

тики, що супроводжує процеси його функціонування та розвитку й проявляється в підтримці суттєвих параметрів діяльності в певних межах їх варіювання, не зважаючи на різноманітність впливів зовнішнього середовища.

Для вирішення завдання забезпечення адаптивності фінансового управління та розвитку підприємства необхідним постає виділення організаційних форм та інструментів, що реалізують та супроводжують такі процеси. Організаційними формами та інструментами, що відповідають процесам управління адаптивністю підприємства, виступають стратегії адаптивності (пасивного виживання, активного виживання та активного впливу на зовнішнє середовище), механізми (координації, навчання, регулювання, збереження та захисту), організаційні способи, форми та заходи стратегічної адаптивності, а також методи вибору та узгодження адаптивних заходів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ансофф І.** Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Издательство «Питер», 1999. – 416 с.
2. **Бажин І. І.** Управление изменениями : компактный учебник / И. И. Бажин. – Харьков : Консум, 2006. – 384 с.
3. **Бояцис Р.** Компетентный менеджер. Модель эффективной работы / Р. Бояцис. – М. : ГИППО, 2008. – 352 с.
4. **Воронкова А. Е.** Управлінські рішення у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства: організаційний аспект : монографія / А. Е. Воронкова, Н. Г. Калюжна, В. І. Отенко. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2008. – 427 с.
5. **Глиненко Л. К.** Проектирование организационных структур управления / Л. К. Глиненко, Е. В. Лужко. – К. : Нора-Друк, 2005. – 728 с.
6. **Грант Р. М.** Современный стратегический анализ / Р. М. Грант. – 5-е изд. / Пер. с англ. под ред. В. Н. Фунтова. – СПб. : Питер, 2008. – 560 с.
7. **Зуб А. Т.** Системный стратегический менеджмент: методология и практика / А. Т. Зуб, М. В. Лактионов. – М. : Генезис, 2001. – 752 с.
8. **Наливайко А. П.** Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку : монографія / А. П. Наливайко. – К. : КНЕУ, 2001. – 228 с.
9. **Отенко І. П.** Стратегічні пріоритети підприємства : монографія / І. П. Отенко. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2008. – 180 с.
10. **Отенко В. І.** Стратегічний вибір підприємства та його реалізація : монографія / В. І. Отенко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 336 с.
11. **Хэмел Г.** Стратегическая гибкость / Г. Хэмел, К. Прахлад, Г. Томас, Д. О'Нил / Пер. с англ. – СПб. : Питер, 2005. – 384 с.

REFERENCES

- Ansoff, I. *Novaia korporativnaia strategiia* [The new corporate strategy]. St. Petersburg: Piter, 1999.
- Bazhin, I. I. *Upravlenie izmeneniami* [Change Management]. Kharkiv: Konsum, 2006.
- Boiatsis, R. *Kompetentnyy menedzher. Model effektivnoy raboty* [The competent manager. Model of effective work]. Moscow: GIPPO, 2008.
- Glinenko, L. K., and Luzhko, E. V. *Proektirovanie organizatsionnykh struktur upravleniia* [Designing organizational structures of management]. Kyiv: Nora-Druk, 2005.
- Grant, R. M. *Sovremenny strategicheskiy analiz* [Modern strategic analysis]. St. Petersburg: Piter, 2008.

Khemel, G. et al. *Strategicheskai gibkost* [Strategic flexibility]. St. Petersburg: Piter, 2005.

Nalyvaiko, A. P. *Teoriia stratehii pidpriemstva. Suchasnyi stan ta napriamky rozvytku* [The theory of business strategy. Current status and trends of development]. Kyiv: KNEU, 2001.

Otenko, I. P. *Stratehichni priorytety pidpriemstva* [Strategic priorities of the company]. Kharkiv: KhNEU, 2008.

Otenko, V. I. *Stratehichniy vybir pidpriemstva ta ioho realizatsiia* [The strategic choice of the enterprise and its implementation]. Kharkiv: INZHEK, 2010.

Voronkova, A. E., Kaliuzhna, N. H., and Otenko, V. I. *Upravliniski rishennia u zabezpechenni konkurentospromozhnosti pidpriemstva: orhanizatsiinyi aspekt* [Management decisions to ensure the competitiveness of enterprises: an organizational perspective]. Kharkiv: INZHEK, 2008.

Zub, A. T., and Laktionov, M. V. *Sistemnyy strategicheskiy menedzhment: metodologiya i praktika* [Strategic Management System: Methodology and Practice]. Moscow: Genезis, 2001.

КОНЦЕПЦІЯ ПОВБУДОВИ МЕХАНІЗМУ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 КОМАР Н. Г.

УДК 330.112

Комар Н. Г. Концепція побудови механізму реструктуризації підприємств

Головною метою статті є доповнення науково-методичного інструментарію механізму реструктуризації як інструменту антикризового фінансового управління підприємствами. У результаті дослідження було сформульовано авторське визначення механізму реструктуризації. Виокремлено елементи механізму реструктуризації. Об'єктами реструктуризації визначено підприємства, що функціонують у бізнес-середовищі незалежно від фінансово-господарського стану. Предметом – структурні складові підприємства, які піддаються реструктуризаційним змінам з метою покращення їх функціонування. Суб'єктів реструктуризації розділено на зовнішні та внутрішні. Цілі реструктуризації розмежовано на три групи: спрямовані на вихід підприємства з кризи; спрямовані на стабільну діяльність; спрямовані на подальше економічне зростання і конкурентоспроможність. Визначено та згруповано за п'ятьма основними характеристиками (охопленістю змінами, теоретичною базою, внутрішнім наповненням, просторовою орієнтацією та результатом) принципи реструктуризації. Запропоновано алгоритм реструктуризації підприємств, що складається з п'яти етапів. Подальші дослідження в обраному напрямку стосуватимуться вивчення моделей реструктуризації, а також розробки алгоритму реструктуризаційних перетворень.

Ключові слова: реструктуризація підприємства, механізм реструктуризації, об'єкт реструктуризації, предмет реструктуризації, суб'єкти реструктуризації, цілі реструктуризації, принципи реструктуризації, етапи реструктуризації.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 23.

Комар Наталія Григорівна – аспірантка, кафедра корпоративних фінансів і контролінгу, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: n-komar@mail.ru

УДК 330.112

Комар Н. Г. Концепция построения механизма реструктуризации предприятий

Главной целью статьи является дополнение научно-методического инструментария механизма реструктуризации как инструмента антикризисного финансового управления предприятиями. В результате исследования было сформулировано авторское определение механизма реструктуризации. Выделены элементы механизма реструктуризации. Объектами реструктуризации определены предприятия, функционирующие в бизнес-среде независимо от финансово-хозяйственного состояния. Предметом – структурные составляющие предприятия, которые подвергаются реструктуризационным изменениям с целью улучшения их функционирования. Субъекты реструктуризации разделены на внешние и внутренние. Цели реструктуризации разграничены на три группы: направленные на выход предприятия из кризиса; направленные на стабильную деятельность; направленные на дальнейший экономический рост и конкурентоспособность. Определены и сгруппированы по пяти основным характеристикам (охвату изменениями, теоретической базе, внутреннему наполнению, пространственной ориентации и результату) принципы реструктуризации. Предложен алгоритм реструктуризации предприятий, состоящий из пяти этапов. Дальнейшие исследования в выбранном направлении касаются изучения моделей реструктуризации, а также разработки алгоритма реструктуризационных преобразований.

Ключевые слова: реструктуризация предприятия, механизм реструктуризации, объект реструктуризации, предмет реструктуризации, субъекты реструктуризации, цели реструктуризации, принципы реструктуризации, этапы реструктуризации.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Библ.:** 23.

Комар Наталья Григорьевна – аспирантка, кафедра корпоративных финансов и контроллинга, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: n-komar@mail.ru

UDC 330.112

Komar N. H. The Conception of Building a Mechanism of Restructuring the Enterprise

The main purpose of the article is the supplement of the scientific-methodical tool set of the restructuring mechanism as a tool for the anti-crisis financial management of the enterprise. As a result of the study the author's own definition of the restructuring mechanism was formulated. Elements of the restructuring mechanism were selected. As restructuring objects are defined the enterprises, operating in a business environment, regardless of the financial and economic condition. The item comprises the structural components of the enterprise, which are exposed to the restructuring changes in order to improve their functioning. The restructuring items are divided into external and internal. The goals of restructuring are differentiated into three groups: directed to overcoming the crisis; directed to stable activity; directed to further economic growth and competitiveness. The principles of restructuring are defined and grouped under five main features (coverage with changes, theoretical basis, internal contents, spatial orientation and result). An algorithm for the restructuring of enterprises comprised of five stages was proposed. Further research in the chosen direction is to study the patterns of restructuring and to develop an algorithm of the restructuring transformations.

Key words: restructuring of enterprise, restructuring mechanism, restructuring object, restructuring item, subjects of restructuring, goals of restructuring, principles of restructuring, stages of restructuring.

Pic.: 2. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 23.

Komar Natalia H. – Postgraduate Student, Department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: n-komar@mail.ru

Сучасні умови ведення бізнесу висувають до суб'єктів господарювання ряд вимог, серед яких найактуальнішими є вміння адаптуватися до мінливого зовнішнього середовища та внутрішні трансформації підприємства відповідно до потреб ведення бізнесу. Покращення в цьому напрямі можливо досягти за допомогою постійного вдосконалення різних сфер

діяльності підприємства. Одним із інструментів таких удосконалень є реструктуризація. Побудова дієвого механізму реструктуризаційних змін, що сприятиме якісним структурним перетворенням у діяльності підприємства, є на сьогодні досить актуальним завданням. Наукові дослідження стосовно розробки механізму реструктуризації хоч і представлені достатньою кількістю

публікацій, усе ж, на нашу думку, мають певні недоліки, а викладені в них теоретичні положення й практичні рекомендації потребують уточнення й подальших наукових розробок.

Окремі аспекти реструктуризації досліджувалися у працях багатьох науковців. Зокрема, дослідженням механізму реструктуризації займалися: Бабій І. В., Гавриш О. А., Єфімова Г. В., Жданов В. В., Іванова Т. В., Коломицева Л. О., Крисько Ж. Л., Омельченко О. С., Терещенко О. О. та багато інших. Проте, не зважаючи на значну кількість наукових публікацій з обраної проблематики, ряд теоретичних питань побудови механізму реструктуризації суб'єктів підприємництва потребують певного доопрацювання.

Головною метою статті є доповнення науково-методичного інструментарію механізму реструктуризації як інструменту антикризового фінансового управління підприємствами. Для цього необхідно досягти таких цілей:

- ✦ уточнити та узагальнити зміст механізму реструктуризації підприємств;
- ✦ визначити основні елементи, які входять до системи механізму реструктуризації суб'єктів підприємництва.

Реструктуризація є інструментом антикризового управління з особливостями структурних перетворень як окремих складових елементів підприємства, так і всієї їх сукупності. Реструктуризація направлена на вдосконалення фінансово-економічних аспектів господарської діяльності та узгодження підприємницької структури із зовнішнім середовищем у напрямку відповідності законодавчим вимогам, науково-технічному прогресу, підвищення конкурентоспроможності. Проте, реструктуризація буде ефективною лише у тому випадку, якщо механізм її проведення є завчасно продуманий, внаслідок чого будь-які відхилення при її здійсненні є передбачуваними, що забезпечить адекватну реакцію на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища.

Для уточнення змісту механізму реструктуризації підприємства розглянемо визначення даного механізму з наукової точки зору (табл. 1).

Результатом дослідження автором змісту механізму реструктуризації (див. табл. 1) стало формулювання висновку стосовно того, що майже всі вчені розглядають механізм як систему, тобто як сукупність елементів, що пов'язані між собою та становлять цілісне утворення. Проте, серед науковців існує також точка зору (зокрема, Бабій І. В.), яка ототожнює механізм з моделлю реструктуризації. Вважаємо таке порівняння некоректним, адже розгляд механізму як моделі значно обмежує його складові елементи, прирівнюючи його до алгоритму поетапних дій реструктуризаційних перетворень.

Виходячи з вищевикладеного, зазначимо, що механізм реструктуризації являє собою системоутворюючу сукупність складових (далі – ССС), яка застосовується у процесі проведення реструктуризаційних перетворень. До елементів ССС механізму реструктуризації автором віднесено: об'єкт; предмет; суб'єкти; цілі; мотиви; принципи; методи; етапи; засоби забезпечення. Розглянемо кожен із цих елементів детальніше.

Об'єктами реструктуризації виступають будь-які підприємства, які функціонують у бізнес-середовищі незалежно від їх фінансово-господарського стану.

Предметом реструктуризаційних впливів можуть бути певні структурні складові підприємства, які піддаються перетворенням з метою покращення їх функціонування.

Суб'єктами реструктуризації можуть бути як зовнішні, так і внутрішні зацікавлені сторони (рис. 1). Суб'єкти реструктуризації взаємодіють між собою, і досить часто така взаємодія визначає необхідність у реструктуризаційних змінах зрушеннях.

Цілі реструктуризації є різними для кожного окремого підприємства і визначаються метою його ефективного функціонування та розвитку. Залежать цілі переважно від фінансово-господарського стану суб'єкта

Таблиця 1

Визначення змісту механізму реструктуризації у різних наукових джерелах

Автор(-и)	Визначення «механізм реструктуризації»
Бабій І. В.	«модель реструктуризації...», що містить в собі відповідний перелік поетапних заходів, необхідних для досягнення цілей реструктуризації»
Гавриш О. А., Іванова Т. В.	«система елементів, які взаємодіють між собою та становлять цілісне утворення: принципи реструктуризації; методи та засоби, необхідні для проведення реструктуризації; етапи проведення реструктуризації»
Єфімова Г. В.	«сукупність організаційно та процедурно оформлених засобів і методів, що використовуються в процесі перетворення підприємства та направлені на створення умов підвищення його пристосованості до середовища функціонування, генерації нових цільових установок й ефективнішого їх досягнення»
Жданов В. В.	«система основних елементів реструктуризації: цілей, об'єктів, суб'єктів, мотивів та стратегій, а також методів, етапів та факторів реструктуризації»
Крисько Ж. Л.	«впорядкована сукупність засобів і методів впливу, що визначає необхідність і ефективність здійснення реструктуризації підприємства під впливом зміни факторів зовнішнього середовища»
Омельченко О. С.	«система організаційно-функціональних схем, моделей, методів і процедур прийняття рішень і взаємодії з зовнішнім бізнес-середовищем, яка визначає послідовно-ітеративний процес зміни структури підприємства, соціально-економічних відносин, організації і функціонування виробництва, технологій, системи управління з урахуванням правових норм, існуючих суспільних інститутів»

Джерело: авторське опрацювання джерел [1; 5; 6; 7; 11; 16].

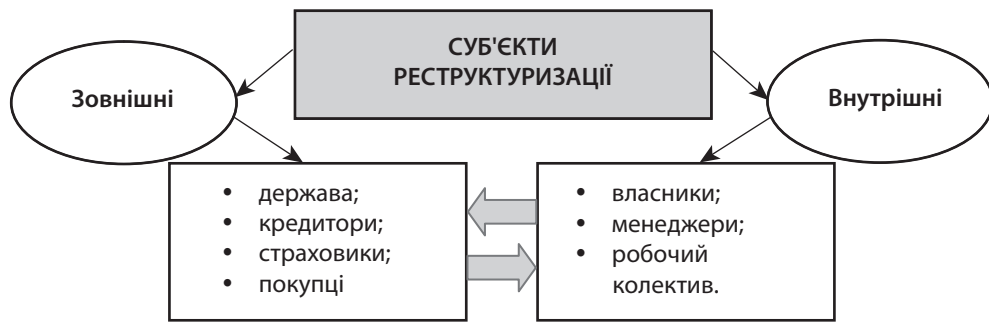

Рис. 1. Суб'єкти реструктуризації

Джерело: розроблено автором.

підприємства. Виходячи з цього, автором розподілено цілі реструктуризаційних перетворень на три групи: направлені на вихід підприємства із кризи; направлені на стабільну діяльність; направлені на подальше економічне зростання і конкурентоспроможність.

При прийнятті рішення щодо проведення реструктуризаційних змін на підприємстві мають бути чітко сформульовані цілі таких перетворень. Науковці по-різному формулюють зміст цілей реструктуризації. Авторське опрацювання точок зору різних фахівців стосовно визначення цілей реструктуризації наведено в *табл. 2*.

Виходячи з наведених у *табл. 2* наукових поглядів щодо визначення цілей реструктуризації, автором зроблено висновок, що вчені у більшості випадків [3; 12; 17] формулюють їх для підприємств, що вже мають проблеми у функціонуванні. Тобто більшістю науковців визначаються цілі, які входять до першої групи реструктуризаційних змін із запропонованого автором цього дослідження групування. При цьому доцільно відзначити, що цілі наступних двох груп (направлені на стабільну діяльність та направлені на подальше економічне зростання і конкурентоспроможність) не розглядаються так часто науковцями, як цілі першої групи, проте мають не менш важливе значення для подальшого розвитку підприємства. Для підприємств, що досягли цілей першої групи (залежно від стану підприємства може бути інша група), мають ставитися наступні цілі, спрямовані на подальший розвиток. Зазначимо – заключних цілей у розвитку не існує, тобто третя група реструктуризаційних цілей є безкінечною, адже завжди є, що вдосконалювати

у фінансово-господарській діяльності підприємства відповідно до вимог динамічного зовнішнього середовища.

Мотиви досить часто не є складовими процесу реструктуризації, їх ототожнюють із цілями і не надають окремого значення, проте, як зазначає Жданов В. В., вони є важливими, з чим погоджуємося і ми, адже мотиви можуть мати різний характер (особисті, податкові, спекулятивні та інші) і, у більшості випадків, є ключовими під час прийняття рішення про реструктуризацію.

Загальноприйнятого переліку принципів реструктуризації немає, тому науковці по-різному їх представляють як за теоретичним змістом, так і кількісно. Узагальнено наукові погляди з цього питання викладено в *табл. 3*.

Реструктуризація повинна мати певний теоретичний базис, яким виступають принципи, які, у свою чергу, є якісними характеристиками реструктуризаційних змін. У традиційному розумінні під принципом розглядають основне вихідне положення певної наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку [22].

Виходячи з наведених у *табл. 3* наукових поглядів щодо принципів реструктуризації, зазначимо, що більшість фахівців (Гавриш О. А., Іванова Т. В., Єфімова Г. В., Крисько Ж. А.) представляють у своїх працях майже однотипні принципи з однаковим теоретичним наповненням. Квятковська Л. А. і Терещенко В. І. визначають п'ять принципів, серед яких увагу привертає принцип самовизначення, який науковці визначають таким чином: «необхідність проведення реструктури-

Таблиця 2

Формулювання цілей реструктуризаційних змін різними науковцями

Автор(-и)	Цілі реструктуризації
Берест М. М., Косінова М. Є.	Фінансове оздоровлення підприємства; підвищення інвестиційної привабливості; забезпечення конкурентоспроможності
Ларіонова К. Л.	Першочергова – вихід із кризи і забезпечення стабільного розвитку підприємства. Короткострокова – вихід з етапу законодавчого регулювання відносин неспроможності. Середньострокова – досягнення стійкого фінансового положення і профілактика банкрутства. Довгострокова – максимізація доходів акціонерів підприємства
Мішин С. І.	Підвищення ефективності роботи підприємства в цілому; адаптація до вимог оточуючого середовища; збереження життєздатності виробництва
Прохорова В. В., Безугла Ю. Є.	Швидке відновлення платоспроможності; відновлення достатнього рівня фінансової стійкості підприємства

Джерело: авторське опрацювання джерел [3; 12; 14; 17].

Принципи реструктуризації підприємств у баченні різних науковців

Автор(-и)	Принципи реструктуризації
Гавриш О. А., Іванова Т. В.	1) комплексність; 2) адаптивність; 3) ітеративність; 4) ефективність; 5) обґрунтованість; 6) зниження опору змінам; 7) системність; 8) інноваційність
Єфімова Г. В.	1) цільова орієнтація; 2) комплексність; 3) плановість; 4) адаптивність; 5) ітеративність; 6) об'єктивність; 7) зниження опору змінам; 8) ефективність
Квятковська Л. А., Терещенко В. І.	1) науковості; 2) безперервності; 3) цілеспрямованості; 4) самовизначення; 5) погодження інтересів учасників
Крисько Ж. Л.	1) цільова орієнтація; 2) плановість; 3) комплексність; 4) адаптивність; 5) ітеративність; 6) зниження опору змінам; 7) ефективність; 8) об'єктивність
Новікова М. В.	1) обґрунтованості; 2) упередження; 3) своєчасності; 4) збалансованості; 5) урахування невизначеності; 6) зниження опору перетворенням; 7) підготування
Стеченко Д., Омельченко О.	1) наявність узгодженого з ключовими заінтересованими сторонами бачення майбутнього підприємства; 2) цілеспрямованість і послідовно-ітеративна безперервність перетворень; 3) комплексність розгляду аспектів реструктуризації і забезпечення збалансованості і сумісності рішень; 4) прийняття рішень на основі моделювання і оцінювання їх наслідків; 5) об'єктивність аналізу і ефективність рішень та їх адекватність умовам; 6) самоорганізація, раціональне поєднання централізації та децентралізації; 7) професійність команди; 8) координованість дій у процесі перетворень; 9) мотивованість у здійсненні реструктуризації і зниження спротиву змінам; 10) формування цільових вимог; 11) використання сучасних концепцій управління, насамперед бенчмаркінгу
Ченаш В. С.	1) системність; 2) стратегічність; 3) інноваційна спрямованість (інноваційність); 4) адаптивність; 5) комплексність; 6) оптимальність; 7) сталий розвиток

Джерело: авторське опрацювання джерел [5; 6; 9; 11; 15; 20; 21].

зації повинно вирішувати саме підприємство» [9]. На думку автора статті, принцип самовизначення обмежує реструктуризацію з позицій ініціювання якісних перетворень підприємства, адже, як було вже попередньо зазначено, пропозиції щодо реструктуризаційних змін можуть вносити як внутрішні, так і зовнішні зацікавлені суб'єкти. Новікова М. В. і Ченаш В. С. вносять певні новації у назви принципів, Ченаш В. С. принципи реструктуризації визначає детермінантами якісної характеристики. Стеченко Д. і Омельченко О. представляють принципи у розширеному тлумаченні, що, на думку автора статті, виглядає як концептуальні положення реструктуризаційних змін, проте не є принципами реструктуризації.

Вважаємо за доцільне згрупувати принципи за п'ятьма основними характеристиками: охопленістю змінами, теоретичною базою, внутрішнім наповненням, просторовою орієнтацією, результатом (рис. 2).

Класифікація принципів, представлена автором статті на рис. 2, орієнтує ініціаторів і виконавців реструктуризаційних дій на такі принципові аспекти:

- ✦ науковість і професійність теоретичних основ реструктуризації;
- ✦ внутрішнє наповнення реструктуризаційних дій має бути обґрунтованим, об'єктивним і збалансованим;
- ✦ реструктуризаційні зміни мають бути комплексними і максимально попередньо визначеними;
- ✦ реструктуризаційні перетворення мають бути просторово визначені у розумінні своєчасності, плановості, стратегічності й безперервності;
- ✦ результат реструктуризації має бути оптимальним, ціленаправленим, ефективним, адаптивним та інноваційним.

Однією з найважливіших складових механізму реструктуризації є *методи проведення змін*. До таких методів відносять: ABS/ABM, аутсорсинг, бенчмаркінг, реінжиніринг бізнес-процесів (BPR), «Точно в термін» (JIT), управління знаннями (KM), управління якістю (CPI / TQM), управління проектами (PM), виробничо-господарський, ситуаційний, фінансовий аналізи, оцінка бізнесу, оцінка персоналу, CASE-методи: SADT, IDEF ARIS, SA/SD BSP, ERP та інші. Розглянемо зміст названих методів детальніше (табл. 4).

Розглянувши методи проведення реструктуризації підприємств, які застосовуються при реструктуризаційних перетвореннях, перейдемо до вивчення етапів реструктуризації. Більшість науковців мають власне бачення етапів реструктуризації підприємств (табл. 5).

Ознайомившись із визначенням етапів реструктуризації різними науковцями (див. табл. 5), зазначимо, що кількість етапів, їхній зміст і послідовність є індивідуальною розробкою кожного автора. Проте всі науковці реструктуризаційні зміни рекомендують розпочинати після проведення комплексної діагностики підприємства, що, у свою чергу, підкреслює важливість і необхідність цього етапу реструктуризації. На основі результатів діагностики підприємства розробляються кроки реструктуризації, зміст яких залежить від цілей, які ставляться для підприємства. Узагальнимо проведення дослідження авторським розумінням послідовності реструктуризаційних кроків:

- ✦ *перший етап (стартовий)* – моніторинг середовища функціонування, комплексний аналіз з оцінкою тенденцій розвитку суб'єкта господарювання; виявлення відхилень у фінансово-

Рис. 2. Принципи реструктуризації

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 4

Методи проведення реструктуризації підприємств

Метод	Коротка характеристика методу
1	2
ABS / ABM	Сукупність методів вартісного аналізу бізнес-процесів, ланцюжків створення вартості, окремих організаційно-структурних одиниць, а також методів підвищення економічної ефективності процесів управління; використовується як аналітичний засіб, що дає змогу визначити можливі шляхи поліпшення вартісних показників
Аутсорсинг	Означає передачу сторонньому виконавцю ряду функцій підприємства. При цьому аутсорсинг є формою взаємодії, при якій підприємство – сторонній виконавець – продаючи замовнику свої товари або послуги, включається в «управлінські контури» підприємства-замовника як функціональний підрозділ, залишаючись при цьому юридично та організаційно відокремленим
Бенчмаркінг	Являє собою процес знаходження і вивчення найкращих з відомих методів ведення бізнесу. Це спосіб оцінки діяльності підприємства порівняно з кращими підприємствами чи конкурентами. Його мета – підвищення ефективності власної діяльності та отримання переваг у конкурентній боротьбі
Реінжиніринг бізнес-процесів (BPR)	Метод кардинальної перебудови бізнес-процесів з метою досягнення якісно іншого, більш високого рівня показників виробничо-господарської діяльності підприємства
«Точно в термін» (JIT)	Сукупність методів підвищення якості робіт та обслуговування. Всі ресурси, необхідні для одержання продукції, що постачаються в той момент і в тих кількостях, які необхідні для своєчасного виконання робіт на всіх виробничих місцях та випуску продукції відповідно до виробничої програми. Необхідні умови: точність і узгодженість поставок; висока якість компонентів виробництва, які постачаються
Управління знаннями (KM)	Це сукупність стратегічних та оперативних заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства з метою збільшення результативності діяльності
Управління якістю (CPI / TQM)	Заснований на концепції управління якістю продукції, що випускається. Якість повинна бути спрямована на задоволення поточних і майбутніх потреб споживачів як найважливішої ланки виробничої лінії. Досягнення відповідного рівня якості вимагає постійного вдосконалення виробничих процесів
Управління проектами (PM)	Методологія організації, планування, керівництва, координації трудових, матеріальних, фінансових ресурсів протягом проектного циклу, спрямована на ефективне досягнення його цілей шляхом застосування сучасних методів, техніки та технології управління для отримання визначених у проекті результатів за складом та обсягом робіт, вартості, часу, якості й задоволення учасників проекту
Оцінка бізнесу	Його метою є оцінка підприємства в цілому, аналіз доцільності існування й перспектив розвитку підприємства в ринковому просторі

1	2
Оцінка персоналу	Орієнтований на виявлення резервів колективу, структури індивідуально-психологічних і соціальних якостей персоналу, управлінських факторів
Виробничо-господарський аналіз	Його ціль в оцінці рівня ефективності застосування підприємством виробничих ресурсів для виробництва й реалізації продукції
Ситуаційний аналіз	Призначений для визначення ситуації в якій перебуває підприємство, тобто місця, яке воно займає в загальному бізнес-просторі, основних факторів, що впливають на його функціонування
Фінансовий аналіз	Орієнтований на оцінку фінансового стану, фінансових результатів і ефективності діяльності підприємства і є базою для формування його фінансової політики
CASE-методи: SADT, IDEF ARIS, SA/SD BSP, ERP	Сукупність методів проектування і розроблення складних систем програмного забезпечення, що підтримується комплексом засобів автоматизації, які взаємопов'язані. Використовуються для подолання обмежень при використанні структурних методологій проектування за рахунок їх автоматизації та інтеграції засобів, що підтримують

Джерело: [23].

Таблиця 5

Етапи реструктуризації, представлені різними науковцями

Автор(-и) / Етап	Автор / Етап
Банах Ю. В.: 1) ідентифікацію потреби реструктуризації; 2) оцінку поточної позиції підприємства (діагностику); 3) стратегічний аналіз підприємства; 4) реалізацію проекту (впровадження)	Ларіонова К. Л.: 1) інформаційно-аналітичний; 2) проектно-підготовчий; 3) впровадження програми реструктуризації; 4) оцінка ефективності впровадження реструктуризації
Вятрович О.: 1) розумінні необхідності змін у діяльності підприємства; 2) визначення цілей реструктуризації; 3) аналіз впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства; 4) діагностика підприємства; 5) виділення пріоритетних напрямів діяльності; 6) вибір форм і методів реструктуризації; 7) розробка бізнес-плану; 8) реалізація програми реструктуризації; 9) контроль, оцінка ефективності та корекція	Зінченко К. С.: 1) втрата стабільності та конкурентоспроможності на ринку; 2) проведення комплексної діагностики підприємства; 3) прийняття рішення проведення реструктуризації на підприємстві; 4) складання проекту та програми реструктуризації; 5) визначення напрямку реструктуризації та складання кошторису; 6) проведення реструктуризації на підприємстві; 7) аналіз та оцінка ефективності реструктуризації
Гавриш О. А., Іванова Т. В.: 1) комплексна діагностика підприємства; 2) розроблення проекту реструктуризації; 3) впровадження проекту; 4) оцінка ефективності проведення реструктуризації; 5) внесення змін до проекту реструктуризації	Рудковська О. Л.: 1) розуміння необхідності змін; 2) формування команди; 3) комплексна діагностика підприємства; 4) створення концепції реструктуризації; 5) розробка програми реструктуризації; 6) реалізація програми реструктуризації
Марценюк О. В., Руда О. Л.: 1) обґрунтування необхідності змін; 2) формування команди; 3) діагностика (аналіз) стану підприємства; 4) визначення цілей; 5) розробка програми реструктуризації; 6) обґрунтування концепції реструктуризації (вибір виду (варіанта) реструктуризації та обґрунтування стратегічного розвитку); 7) провадження програми; 8) розробка бізнес-плану реорганізованого підприємства; 9) визначення економічної ефективності реструктуризації; 10) моніторинг реалізації програми; 11) коригуючі дії	Смиковчук Т. В.: 1) поточний моніторинг середовища функціонування підприємства та діагностика показників його діяльності; 2) виявлення передумов реструктуризації підприємства; 3) планування процесу реструктуризації підприємства; 4) створення структури управління процесом реструктуризації; 5) мотивування працівників підприємства; 6) аналізування рівня виконання програми реструктуризації, оцінювання фактичної ефективності заходів реструктуризації підприємства; 7) розроблення та впровадження заходів з усунення виявлених недоліків і відхилень в процесі реструктуризації

Джерело: авторське опрацювання джерел [2; 4; 5; 8; 12; 13; 18; 19].

господарському середовищі з визначенням їх причин; оцінювання ймовірності переростання проблемних точок у кризову ситуацію, визначення і класифікація рівня кризового стану підприємства;

- ★ *другий етап (організаційний)* – підготовка до проведення реструктуризації: полягає в обґрунтуванні необхідності змін у діяльності підприємства, формування команди, визначення необхідних ресурсів для проведення реструктуризації;
- ★ *третій етап (проектний)* – розробка плану і програми реструктуризації, методів її проведення визначення цілей, мотивів, стратегій, можливих ризиків реструктуризації, оцінка забезпеченості необхідними ресурсами;
- ★ *четвертий етап (впроваджувально-контрольний)* – здійснення реструктуризації згідно з проектом, на кожному з кроків необхідним є контроль результатів з метою мінімізації можливих відхилень кінцевого результату від бажаного;
- ★ *п'ятий етап (результативний)* – аналіз рівня виконання програми і плану реструктуризації, оцінювання її ефективності, розроблення та впровадження заходів з усунення виявлених недоліків і відхилень у процесі реструктуризації підприємства.

Проте, представлені автором статті кроки реструктуризації є скороченою послідовністю дій, яка може коригуватися залежно від актуалізації необхідних перетворень. Зауважимо, що п'ятий етап не є завершальним: для ефективної діяльності підприємства необхідним є налагодження постійного кругообігу етапів реструктуризації для попередження негативних відхилень у фінансово-господарській діяльності підприємства.

Наступний елемент даного механізму реструктуризації – засоби її забезпечення на підприємстві, які характеризують потребу в різних видах ресурсів. Реструктуризація вимагає залучення трудових, матеріальних, фінансових, інформаційних ресурсів, а також організаційно-правового забезпечення [11]. Забезпеченість цими ресурсами є необхідною передумовою ефективних реструктуризаційних змін.

ВИСНОВКИ

Дослідження механізму реструктуризації підприємства, зокрема, теоретичних аспектів його побудови, дало можливість зробити такі висновки.

На основі опрацювання наукових поглядів фахівців автором сформульовано власне визначення механізму реструктуризації, згідно з яким він являє собою системоутворюючу сукупність складових (ССС), яка застосовується у процесі проведення реструктуризаційних перетворень. До елементів СССР механізму автором віднесено: об'єкт; предмет; суб'єкти; цілі; мотиви; принципи; методи; етапи; засоби забезпечення.

Об'єктами реструктуризації автором статті визначено будь-які підприємства, які функціонують у бізнес-середовищі незалежно від фінансово-господарського стану. Предметом реструктуризаційних перетворень, з нашої точки зору, можуть бути певні структурні скла-

дові підприємства, які піддаються змінам з метою покращення їх функціонування. Суб'єктів реструктуризації автором розмежовано на зовнішніх і внутрішніх, і також зазначено, що зацікавлені сторони взаємодіють між собою, і часто в результаті такої взаємодії виникає необхідність у реструктуризаційних змінах. Цілі реструктуризації залежно від фінансово-господарського стану автором статті розподілено на три групи: направлені на вихід підприємства із кризи; направлені на стабільну діяльність; направлені на подальше економічне зростання і конкурентоспроможність. Визначено, що мотиви, у більшості випадків, є ключовими під час прийняття рішення про реструктуризацію підприємства. Принципи реструктуризації згруповано за п'ятьма основними характеристиками: охопленістю змінами, теоретичною базою, внутрішнім наповненням, просторовою орієнтацією та результатом. Розглянуто методи, які застосовуються при проведенні реструктуризації. Розроблено алгоритм реструктуризації, що складається з п'яти етапів. Зазначено, що, з одного боку, пропонується послідовність реструктуризаційних перетворень може коригуватися залежно від необхідних змін, з іншого боку, – для ефективної діяльності підприємства необхідним є налагодження постійного кругообігу етапів реструктуризації для попередження негативних відхилень у його фінансово-господарській діяльності. Визначено засоби забезпечення реструктуризації підприємства (трудова, матеріальна, фінансова, інформаційна ресурси, а також організаційно-правове забезпечення), наявність яких є необхідною передумовою ефективних реструктуризаційних змін.

Подальші дослідження в обраному напрямку стосуватимуться вивчення моделей реструктуризації, а також розробки алгоритму реструктуризаційних перетворень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бабій І. В.** Методи і моделі реструктуризації і стабілізації діяльності підприємств / І. В. Бабій // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6. – С. 84 – 90.
2. **Банах Ю. В.** Характерні етапи проведення реструктуризації підприємства / Ю. В. Банах // Проблеми економіки та управління: збірник наукових праць. – 2004. – № 507. – С. 75 – 80.
3. **Берест М. М.** Критичний аналіз змісту поняття «реструктуризація» / М. М. Берест, М. Є. Косінова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_ANR_2012/Economics/10_99767.doc.htm
4. **Вятрович О.** Реструктуризація як важливий спосіб забезпечення життєдіяльності підприємства / О. Вятрович // Економіст. – 2011. – № 7. – С. 40 – 42.
5. **Гавриш О. А.** Механізм реструктуризації промислових підприємств / О. А. Гавриш, Т. В. Іванова // Економічний вісник Національного технічного університету України «КПІ»: зб. наук. праць. – К.: ВД ЕКМО. – 2011. – № 8. – С. 192 – 196.
6. **Єфімова Г. В.** Організаційно-економічний механізм реструктуризації суднобудівного підприємства / Г. В. Єфімова // Економічні інновації. – 2013. – Вип. 52. – С. 83 – 92.
7. **Жданов В. В.** Предпосылки и экономический механизм реструктуризации предприятий / В. В. Жданов // Известия Рос. гос. педагог. ун-та им. А. И. Герцена. – 2008. – № 49. – С. 52 – 55.
8. **Зінченко К. С.** Реструктуризація підприємства та підходи до її оцінки / К. Зінченко // Управління розвитком. – 2012. – № 2 (123). – С. 88 – 90.

9. Квятковська Л. А. Реструктуризація як засіб забезпечення виживання і розвитку підприємства / Л. А. Квятковська, В. І. Терещенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.kdu.edu.ua/statti/2006-5-1\(40\)/132.pdf](http://www.kdu.edu.ua/statti/2006-5-1(40)/132.pdf)

10. Коломыцева Л. А. Механізм управління реструктуризацією підприємства: сутність, содержание, задачи / Л. А. Коломыцева // Організатор виробництва. – 2008. – № 1. – С. 32 – 37.

11. Крисько Ж. Л. Адаптація підприємства до зовнішнього середовища через механізм реструктуризації / Ж. Крисько // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 38 – 42.

12. Ларіонова К. Л. Удосконалення комплексної моделі реструктуризації промислових підприємств / К. Л. Ларіонова // Вісник ХНУ. – 2007. – № 4. – Т. 3. – С. 41 – 45.

13. Марценюк О. В. Теоретичні аспекти реструктуризації підприємства / О. В. Марценюк, О. Л. Руда // Збірник наукових праць Вінницького державного аграрного університету. – 2008. – Випуск 36. – С. 93 – 97.

14. Мішин С. І. Реструктуризація підприємства як інструмент антикризового управління / С. І. Мішин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_137/28.pdf

15. Новікова М. В. Управління реструктуризацією підприємства / М. В. Новікова // Науково-технічний збірник. – Харків, 2009. – № 78. – С. 110 – 117.

16. Омельченко О. С. Інтегральний підхід до побудови організаційно-економічного механізму реструктуризації / О. С. Омельченко // Праці Одеського політехнічного університету. – 2011. – № 3. – С. 200 – 209.

17. Прохорова В. В. Реструктуризація в системі антикризового управління промисловими підприємствами України / В. В. Прохорова, Ю. Є. Безугла // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків, 2009. – № 36. – С. 69 – 73.

18. Рудковська О. Л. Реструктуризація підприємства як один із шляхів виходу з кризового стану / О. Л. Рудковська // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2012. – № 4. – С. 62 – 65.

19. Смиковчук Т. В. Модель реструктуризації підприємств / Т. В. Смиковчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.1. – С. 326 – 332.

20. Стеченко Д. Сценарний підхід до реструктуризації підприємств на основі комплексу економіко-математичних моделей / Д. Стеченко, О. Омельченко // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 2 (9). – С. 195 – 215.

21. Ченаш В. С. Економічні основи процесу реструктуризації підприємств / В. С. Ченаш // Економіка:реалії часу. – 2013. – № 5 (10). – С. 55 – 61.

22. Економічна теорія. Політекономія : підручник / В. Д. Базилевич та ін. ; ред. В. Д. Базилевич. – 7-ме вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2008. – 719 с.

23. Реструктуризація підприємств і компаній : учеб. пособие для вузов / И. И. Мазур. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2001. – 456 с.

Науковий керівник – Островська О. А., кандидат економічних наук, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

REFERENCES

Babii, I. V. "Metody i modeli restrukturyzatsii i stabilizatsii dialnosti pidpriemstv" [Methods and models of restructuring and stabilization of enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (2010): 84-90.

Banakh, Yu. V. "Kharakterni etapy provedennia restrukturyzatsii pidpriemstva" [Typical stages of restructuring the company]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 507 (2004): 75-80.

Berest, M. M., and Kosinova, M. IE. "Krytychnyi analiz zmistu poniattia «restrukturyzatsiia»" [Critical analysis of what constitutes a "restructuring"]. http://www.rusnauka.com/3_ANR_2012/Economics/10_99767.doc.htm

Bazylevych, V. D. et al. *Ekonomichna teoriia. Politekonomiia* [Economic theory. Political Economy]. Kyiv: Znannia-Pres, 2008.

Chenash, V. S. "Ekonomichni osnovy protsesu restrukturyzatsii pidpriemstv" [The economic basis of the process of enterprise restructuring]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 5 (10) (2013): 55-61.

Havrysh, O. A., and Ivanova, T. V. "Mekhanizm restrukturyzatsii promyslovykh pidpriemstv" [The mechanism of industrial restructuring]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI»*, no. 8 (2011): 192-196.

Kviatkovska, L. A., and Tereshchenko, V. I. "Restrukturezatsiia iak zasib zabezpechennia vyzyvannia i rozvytku pidpriemstva" [Restructuring as a means of ensuring the survival and development of enterprises]. [http://www.kdu.edu.ua/statti/2006-5-1\(40\)/132.pdf](http://www.kdu.edu.ua/statti/2006-5-1(40)/132.pdf)

Kolomytseva, L. A. "Mekhanizm upravleniia restrukturyzatsiiei predpriatia: sushchnost, sodержanie, zadachi" [The mechanism of management of enterprise restructuring: the nature, content and objectives]. *Organizator proizvodstva*, no. 1 (2008): 32-37.

Krysko, Zh. L. "Adaptatsiia pidpriemstva do zovnishnyoho seredovyscha cherez mekhanizm restrukturyzatsii" [Adaptation to the environment of the enterprise through a restructuring mechanism]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 2 (2009): 38-42.

Larionova, K. L. "Udoskonalennia kompleksnoi modeli restrukturyzatsii promyslovykh pidpriemstv" [Improving complex model industrial restructuring]. *Visnyk KhNU*, vol. 3, no. 4 (2007): 41-45.

Martseniuk, O. V., and Ruda, O. L. "Teoretychni aspekty restrukturyzatsii pidpriemstva" [Theoretical aspects of enterprise restructuring]. *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho derzhavnoho aharnoho universytetu*, no. 36 (2008): 93-97.

Mishyn, S. I. "Restrukturezatsiia pidpriemstva iak instrument antykrizovoho upravlinnia" [Enterprise restructuring as a tool for crisis management]. http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_137/28.pdf

Mazur, I. I. *Restrukturezatsiia predpriatii i kompanii* [Restructuring of enterprises and companies]. Moscow: Ekonomika, 2001.

Novikova, M. V. "Upravlinnia restrukturyzatsiiei pidpriemstva" [Managing enterprise restructuring]. *Naukovo-tekhnichnyi zbirnyk*, no. 78 (2009): 110-117.

Omelchenko, O. S. "Intehralnyi pidkhid do pobudovy orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu restrukturyzatsii" [The integrated approach to building organizational and economic restructuring mechanism]. *Pratsi Odeskoho politekhnichnoho universytetu*, no. 3 (2011): 200-209.

Prokhorova, V. V., and Bezuhla, Yu. IE. "Restrukturezatsiia v systemi antykrizovoho upravlinnia promyslovykh pidpriemstvamy Ukrainy" [The restructuring of the system of crisis management in industrial enterprises in Ukraine]. *Vestnyk NTU «KhPU»*, no. 36 (2009): 69-73.

Rudkovska, O. L. "Restrukturezatsiia pidpriemstva iak odyn iz shliakhiv vykhodu z krizovoho stanu" [Enterprise restructuring as a way out of the crisis]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, no. 4 (2012): 62-65.

Smykovchuk, T. V. "Model restrukturyzatsii pidpriemstv" [Model restructuring]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 22.1 (2012): 326-332.

Stechenko, D., and Omelchenko, O. "Stsenarnyi pidkhid do restrukturyzatsii pidpriemstv na osnovi kompleksu ekonomiko-matematychnykh modelei" [The scenario approach to enterprise restructuring based on complex mathematical economic models]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, no. 2 (9) (2013): 195-215.

Viatrovych, O. "Restrukturezatsiia iak vazhlyvyi sposib zabezpechennia zhyttiedialnosti pidpriemstva" [Restructuring as an important way of life support company]. *Ekonomist*, no. 7 (2011): 40-42.

Yefimova, H. V. "Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm restrukturyzatsii sudnobudivnoho pidpriemstva" [Organizational-economic mechanism for restructuring of shipyards]. *Ekonomichni innovatsii*, no. 52 (2013): 83-92.

Zinchenko, K. S. "Restrukturezatsiia pidpriemstva ta pidkhody do ii otsynky" [Enterprise restructuring and approaches to its assessment]. *Upravlinnia rozvytkom*, no. 2 (123) (2012): 88-90.

Zhdanov, V. V. "Predposylki i ekonomicheskii mekhanizm restrukturyzatsii predpriatii" [Background and economic mechanism of enterprise restructuring]. *Izvestiia RGPU im. A. I. Gertsena*, no. 49 (2008): 52-55.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДІАГНОСТИКИ ПОТРЕБ АЕРОПОРТІВ У РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

© 2014 АРЕФ'ЄВ С. О.

УДК 332.145

Ареф'єв С. О. Теоретико-методичний підхід до діагностики потреб аеропортів у реструктуризації

Метою написання статті є наукове обґрунтування пріоритетності того чи іншого типу реструктуризації залежно від економічного стану аеропорту та розробка інтегрального показника оцінювання ефективності реалізації реструктуризаційних стратегій. Під час упорядкування показників успішності здійснення політики реструктуризації за тим чи іншим типом автор, насамперед, урахував, що досягнення кінцевої мети будь-якого реорганізаційного заходу позначатиметься на показниках фінансового стану підприємства. Тому у статті проаналізовано та обґрунтовано теоретико-методологічний підхід до визначення пріоритетних напрямків реструктуризації аеропортів і запропоновано методику оцінювання ефективності реалізації реструктуризаційних стратегій на основі інтегрального показника. Залежно від вагомості змін кожного з фінансових індикаторів у загальній волатильності економічного становища аеропортів запропоновано інтегральний показник для оцінювання ефективності управління процесами реструктуризації. Узагальнюючи отримані результати, з метою обґрунтування пріоритетності того чи іншого типу реструктуризації визначено, що сукупність реструктуризаційних заходів у кінцевому підсумку має сприяти задоволенню всіх рівнів економічних потреб аеропортів, а також відобразитися в позитивній динаміці 16 індикаторів їх фінансового стану.

Ключові слова: типи реструктуризації, фінансові коефіцієнти, варіація показників, факторний аналіз, головні компоненти, інтегральний показник.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 14.

Ареф'єв Сергій Олегович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки, Національний авіаційний університет (пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: arefievso@ukr.net

УДК 332.145

Ареф'єв С. О. Теоретико-методический подход к диагностике потребностей аэропортов в реструктуризации

Целью написания статьи является научное обоснование приоритетности того или иного типа реструктуризации в зависимости от экономического состояния аэропорта и разработка интегрального показателя оценки эффективности реализации реструктуризационных стратегий. При составлении показателей успешности осуществления политики реструктуризации по тем или иным типам автор, прежде всего, учел, что достижение конечной цели любого реорганизационного мероприятия будет сказываться на показателях финансового состояния предприятия. Поэтому в статье проанализирован и обоснован теоретико-методологический подход к определению приоритетных направлений реструктуризации аэропортов и предложена методика оценки эффективности реализации реструктуризационных стратегий на основе интегрального показателя. В зависимости от весомости изменений каждого из финансовых индикаторов в общей волатильности экономического положения аэропортов предложен интегральный показатель для оценки эффективности управления процессами реструктуризации. Обобщая полученные результаты, с целью обоснования приоритетности того или иного типа реструктуризации определено, что совокупность реструктуризационных мероприятий в конечном итоге должна способствовать удовлетворению всех уровней экономических потребностей аэропортов, а также отобразиться в положительной динамике 16 индикаторов их финансового состояния.

Ключевые слова: типы реструктуризации, финансовые коэффициенты, вариация показателей, факторный анализ, главные компоненты, интегральный показатель.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 1. **Библ.:** 14.

Ареф'єв Сергей Олегович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики, Национальный авиационный университет (пр. Космонавта Комарова, 1, Киев, 03058, Украина)

E-mail: arefievso@ukr.net

UDC 332.145

Arefiev S. O. The Theoretical and Methodological Approach to the Diagnosis of the Needs of Airports for Restructuring

The article is aimed at the scientific substantiation of priority as to one or another type of restructuring, depending on the economic situation, as well as the development of the integral efficacy indicator of the restructuring strategies implementation. When compiling the success indicators regarding the materialization of the restructuring policy as to various types of restructuring, the author has primarily taken into account that the ultimate goal of any reorganization activities will have an impact on the financial situation rates of the enterprise. Therefore the article reviewed and substantiated the theoretical and methodological approach to identify priority areas for the restructuring of airports and proposed the method for evaluation of the effectiveness of the implementation of the restructuring strategies on the basis of the integral indicator. Depending on the weight of changes of each financial indicator in the overall volatility of the airports' financial situation, the integrated indicator for evaluation of the management effectiveness of the restructuring processes was proposed. Summarizing the obtained results and aiming to substantiate the priority of any type of restructuring, it was identified, that a complex of the restructuring measures must ultimately contribute to all levels of the economic needs of airports, as well as be shown in the positive dynamics of the 16 indicators of their financial situation.

Key words: types of restructuring, financial ratios, variation of indicators, factor analysis, principal components, integral indicator.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 14.

Arefiev Sergiy O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics, National Aviation University (pr. Kosmonavta Komarova, 1, Kyiv, 03058, Ukraine)

E-mail: arefievso@ukr.net

Необхідність ефективного управління аеропортами як великомасштабними інфраструктурними об'єктами, що і досі перебувають у державній власності, вимагає ретельного обґрунтування пріоритетних напрямків реструктуризації. Оскільки реструктуризація передбачає чималий обсяг додаткових капіталовкладень, то в умовах обмеженого доступу до

інвестиційних ресурсів визначення «вузького місця» в економічній системі аеропорту, а також способів якнайшвидшого його усунення вимагає поглибленого наукового обґрунтування.

Індикатором не вирішеної й досі складної сукупності проблем, з якими зустрічаються українські аеропорти в умовах стрімкого скорочення обсягів пасажиро-

поток, нестабільної політичної та економічної ситуації в країні, критично високого фізичного зносу основних засобів, значного функціонального зносу інфраструктурних об'єктів, створених ще за часів СРСР, є усталене погіршення їх фінансового стану. Однак і досі не вивчено механізми фінансового оздоровлення аеропортів як ділових підприємств шляхом реалізації адекватної реструктуризаційної стратегії.

З досліджуваної проблематики виявлено, що проблема розробки та оцінювання ефективності реструктуризаційних стратегій досить активно опрацьована багатьма науковцями [1, 4, 5, 12]. На момент дослідження опубліковано чимало наукових праць, присвячених стратегічному управлінню діяльністю авіакомпаній [2, 3, 8, 10, 11], натомість проблема підвищення ефективності економічної діяльності аеропортів досліджена недостатньо глибоко. Зокрема, науково-прикладні розробки, корисні для вдосконалення управління господарською діяльністю аеропортів, запропоновано в працях Ю. Ф. Кулаєва, В. І. Щелкунова, А. С. Назаренко [6, 7].

Метою статті є наукове обґрунтування пріоритетності того чи іншого типу реструктуризації залежно від економічного стану аеропорту та розробка інтегрального показника оцінювання ефективності реалізації реструктуризаційних стратегій.

Виходячи із визначення поняття реструктуризації як комплексу реорганізаційних заходів, що мають на меті вихід підприємства з кризи і забезпечення його подальшого розвитку [5], можна стверджувати, що різні типи реструктуризаційних стратегій спрямовані на реалізацію різних потреб підприємства. Зазначене дозволяє упорядкувати основні типи реструктуризації у відповідності до ієрархії потреб підприємства, а також систематизувати основні індикатори успішності проведення реорганізаційних заходів (рис. 1).

Під час упорядкування показників успішності здійснення політики реструктуризації за тим чи іншим типом ми насамперед врахували, що досягнення кінцевої мети будь-якого реорганізаційного заходу позначатиметься на показниках фінансового стану підприємства. Зокрема, підприємство-банкрут жодним чином неспроможне реалізувати свою місію, адже фінансовим індикатором здатності підприємства виконувати свою місію є додатне значення показника чистого оборотного капіталу. Тобто спроможність суб'єкта підприємства виконувати нагромаджені поточні фінансові зобов'язання є вирішальним показником здатності й доцільності ведення основної операційної діяльності. Вагомим чинником формування іміджу підприємства є ринкова вартість його активів, або цінність бізнес-системи для власників та інших економічних суб'єктів з її оточення. Індикатором цінності бізнес-системи для власників звичайно є рентабельність власного капіталу за чистим прибутком – тобто фінансова рентабельність, відома як ROE.

Позитивна репутація будь-якого підприємства, що працює в непередбачуваному динамічному макроекономічному середовищі, насамперед визначається його здатністю генерувати прибуток у найскладніших

умовах. Кількісним індикатором такої здатності є рентабельність продукції підприємства, що також часто використовується у дослідженнях конкурентоспроможності підприємств.

Вирішальну роль у забезпеченні економічної безпеки відіграє здатність підприємства забезпечувати належний рівень фінансової безпеки, що позначається на структурі його капіталу. Індикаторами потреб підприємства у безпеці та гарантіях, без сумніву, є показники забезпеченості фінансовими ресурсами, а саме: коефіцієнт фінансування, коефіцієнт покриття, коефіцієнт швидкої ліквідності, а також коефіцієнт оборотності власного капіталу, що показує ефективність використання коштів власників бізнесу в процесі основної операційної діяльності підприємства.

Потреба аеропорту в культурі та організації може бути задоволеною лише в разі узгодженої взаємодії фінансових потоків всередині бізнес-системи та з її оточенням. Спроможність менеджерів аеропорту до координації руху грошових коштів виявлятиметься в одночасній позитивній динаміці низки показників, що охоплюють різні сфери управління капіталом і фінансами, зокрема рентабельності, ділової активності, ліквідності та фінансової стійкості. Відповідно індикаторами потреб аеропорту в корпоративно-організаційній реструктуризації слід визнати коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, коефіцієнт рентабельності діяльності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт автономії.

Потреба підприємства у зв'язках, на задоволення якої спрямована логістична реструктуризація, відображається на фінансових співвідношеннях, що залежать від результативності стосунків підприємства із контрагентами, які є найближчими сусідами у виробничо-технологічному ланцюгу. Для будь-якого учасника виробничо-технологічного ланцюга попередньою ланкою є постачальник виробничих ресурсів, а індикатором взаємодії з ним доцільно обрати коефіцієнт маневреності власного капіталу, що визначається як співвідношення нагромаджених виробничих запасів до наявного у підприємства власного капіталу.

Наступна ланка виробничо-технологічного ланцюгу – покупець продукції, внаслідок економічної взаємодії з яким підприємство отримує дохід від реалізації. Однак зворотнім боком такої взаємодії є дебіторська заборгованість, що виникає в результаті відкладеної в часі оплати придбаної продукції, послуг. Тому оборотність дебіторської заборгованості доцільно включити до набору індикаторів потреб підприємства в економічних зв'язках і необхідності здійснення логістичної реструктуризації. Задоволення потреб підприємства у продукції, послугах, що часом вимагає сукупності заходів у рамках маркетингової реструктуризації, віддзеркалюється на змінах показників ефективності управління виробничим потенціалом, таких як: коефіцієнт оборотності активів, коефіцієнт рентабельності активів.

Нарешті первинна потреба підприємства в якісних, у тому числі й інноваційних, ресурсах, технологіях, що має бути задоволеною внаслідок ресурсно-технологічної

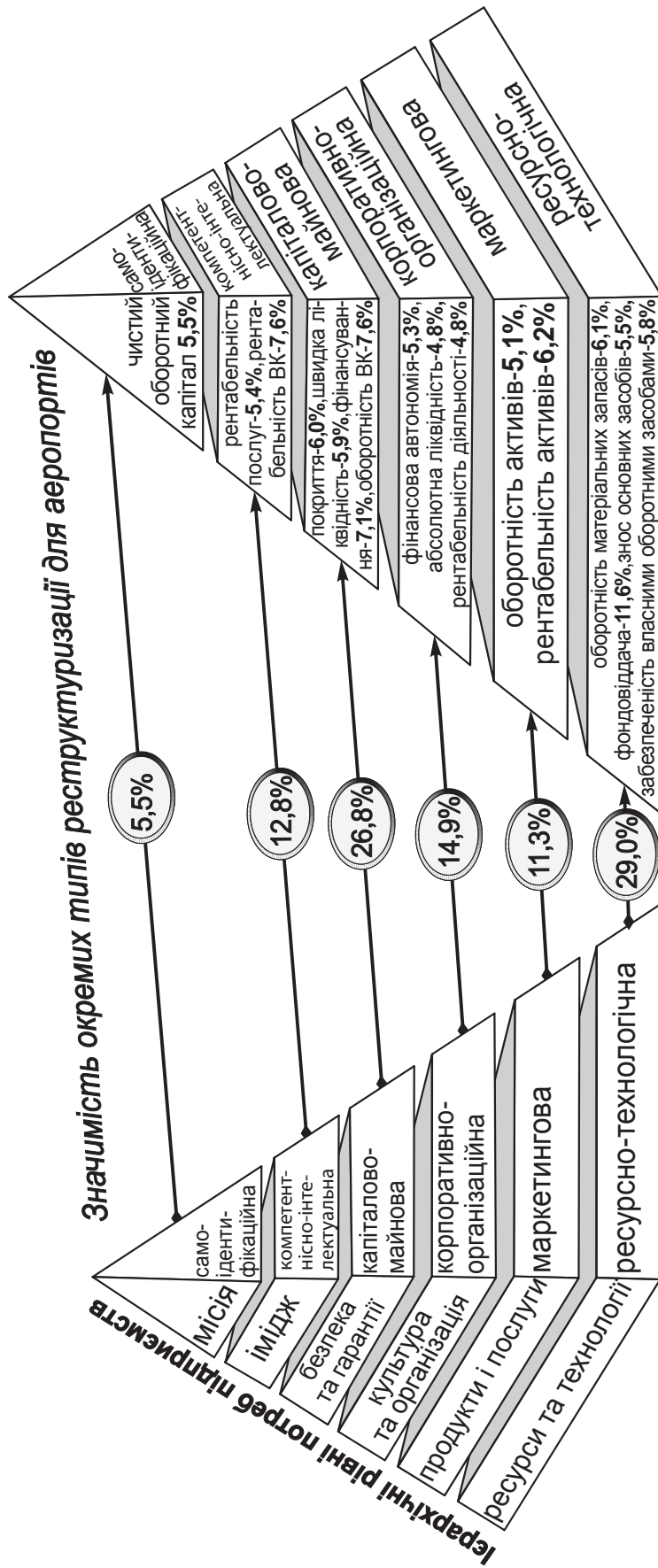

Рис. 1. Ієрархія економічних потреб аеропортів і пріоритетність типів реструктуризації для їх задоволення

Джерело: авторська розробка на основі [1-4].

реструктуризації, проявляється через значення таких фінансово-економічних індикаторів, як фондвідадача, рівень зносу основних засобів, а також коефіцієнт оборотності матеріальних запасів, коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами.

Систематизація потреб підприємства із відповідними їм типами реструктуризації (див. рис. 1) дала змогу виокремити 16 фінансових індикаторів, значення й динаміка яких відображає наявність потреб у реорганізації тих чи інших підсистем. Відзначимо, що сигналом про критичну незадоволеність певних потреб підприємства й необхідність проведення реструктуризації буде не лише занижка значення ключових фінансових показників (див. рис. 1), але й їх висока мінливість. За результатами факторного аналізу волатильності всіх вищеобгрунтованих фінансових індикаторів впродовж 2008 – 2013 рр. для таких міжнародних аеропортів, як сімферопольський, одеський, львівський, харківський та київський, стало можливим обгрунтувати значимість кожного із типів реструктуризації для забезпечення їх сталого розвитку в довгостроковій перспективі. Рівень значимості кожного з типів реструктуризації, виражений у відсотках і наведений на рис. 1, було обгрунтовано за результатами аналізу головних компонент нестабільності фінансового стану досліджуваних аеропортів, адже вивчення динаміки фінансових індикаторів потреб підприємств у реструктуризації для 5 вітчизняних аеропортів за період з 2008 по 2013 рр. виявило їх значну мінливість.

Однак внесок кожного показника в сукупну варіацію, безумовно, виявився неоднаковим: з урахуванням взаємообумовленості коливань кількісних значень сформований нами вище (див. рис. 1) набір фінансових індикаторів можна розбити на певні групи. Таке групування індикаторів на основі взаємообумовлених змін, звичайно, може не співпасти із вищеподаним розподілом у відповідності із типом реструктуризації та ієрархічним рівнем економічних потреб аеропортів. Факторний аналіз, спрямований на редукцію даних, надасть змогу науково обгрунтувати пріоритетні типи реструктуризації, спрямовані на задоволення різних за ієрархічним рівнем економічних потреб аеропортів. Тобто під час відбору пріоритетних типів реструктуризаційних стратегій аеропортів слід враховувати макрофактори волатильності їх основних фінансових індикаторів.

З метою виділення макрофакторів волатильності індикаторів потреб аеропортів у реструктуризаційних заходах нами було застосовано такий метод редукції вхідних даних, як аналіз головних факторів, головною метою якого є скорочення кількості вхідних змінних та визначення структури зв'язків між змінними [13].

Процедура факторного аналізу та подальшої розробки інтегрального показника для оцінювання ефективності реалізації реструктуризаційних стратегій містила такі етапи:

1. Визначення кількості укрупнених змінних, до якої необхідно скоротити набір вхідних даних, тобто здійснення редукції даних.

2. Формування макрофакторів, що визначають пріоритетність окремих складових із загальної ієрархії

економічних потреб аеропортів на підставі внеску волатильності окремих фінансових показників до загальної мінливості (дисперсії) вхідних змінних.

3. Обчислення вагомості кожного із обгрунтованих вище (див. рис. 1) індикаторів потреб аеропортів у реструктуризації на основі факторного навантаження відповідних змінних.

4. Визначення вагомості кожного рівня потреб на підставі розрахунків ваги відповідних індикаторів та упорядкування типів реструктуризаційних стратегій аеропортів у відповідності до гостроти потреб у них.

5. Обгрунтування методики розрахунку інтегрального показника ефективності реорганізаційних заходів з урахуванням обгрунтованої на етапі 3 вагомості фінансових індикаторів, який було б зручно використовувати для порівняльної оцінки здійснення реструктуризаційних стратегій на різних аеропортах або на різних часових інтервалах.

Вибір компонент є початковим етапом, що звужує коло найважливіших незадоволених економічних потреб аеропортів, які визначають головні цілі реорганізаційних заходів. На даній стадії дослідження кількість обраних факторів є «наріжним каменем», оскільки необхідно визначити, які з факторів обумовлюють досить незначну сумарну дисперсію, щоб ними можна було знехтувати. У зв'язку з цим слід зазначити, що надмірно велика кількість компонент (9 і більше) ускладнюють формулювання висновків як для розробки теоретичних концепцій, так і для формування прикладних рекомендацій. Проте з позицій комплексного підходу до теорії та практики господарського управління кількість факторів, менша трьох, є недостатньою для вираженості та обгрунтованості [9]. Отже, на першому етапі аналізу головних компонент слід виконати стандартизацію початкових даних про динаміку змін 16 фінансових індикаторів аеропортів. Складні статистичні розрахунки матриць власних значень факторів і подальші обчислювальні операції з обробки отриманих результатів виконувались за допомогою пакета прикладних програм STATISTICA 8.0. У табл. 1 згруповано результати обчислення власних значень первинних 16 факторів і значення їх дисперсії (первинні та кумулятивні (наростаючим підсумком), для відбору яких було застосовано критерій Кайзера [13].

У табл. 1 наведено не всі значення власних чисел вхідної матриці значень, а лише перші 4, які в сукупності пояснюють понад 80% загальної дисперсії, а їх сумарна мінливість еквівалентна сумарній дисперсії більше, ніж 13 первинних індикаторів. Враховуючи загальновідомий факт, що фактори, які мають власне значення, менше за 1, не виділяють дисперсії, еквівалентної дисперсії принаймні однієї змінної, а також значну кількість вхідних індикаторів – 16, нами було підвищено поріг суттєвості варіації первинних даних до 1,5. Це було зроблено з метою якнайповнішого аналізу гостроти економічних потреб аеропортів та уникнення необгрунтованого впровадження витратомістких реструктуризаційних заходів, ефективність яких у сучасних умовах лишається сумнівною.

Власні значення макрофакторів незадоволеності основних економічних потреб аеропортів

№ фактора	Власне значення	Пояснений відсоток загальної дисперсії	Кумулятивне власне значення	Кумулятивний відсоток
<i>У цілому по вибірці</i>				
1	5,776	36,103	5,776	36,103
2	3,053	19,081	8,829	55,184
3	2,949	18,434	11,779	73,619
4	1,545	9,656	13,324	83,274
Разом	13,323	83,274	X	X

Джерело: розраховано автором.

Таким чином, найсуттєвіший вплив на загальну мінливість економічних показників аеропортів здійснюють 4 агреговані фактори. Для надання економічної інтерпретації отриманих факторів та їхнього впливу на рівень незадоволеності ієрархічних економічних потреб аеропортів нами було проаналізовано таблицю фактор-

них навантажень (табл. 2), яка містить значення коефіцієнтів кореляції кожного з фінансових індикаторів із чотирма макрофакторами.

У табл. 2 жирним шрифтом і кольором виділено первісні фінансові індикатори, які формують укрупнені фактори.

Таблиця 2

Загальні коефіцієнти відносної значимості впливу фінансових індикаторів аеропортів на головні фактори незадоволеності їх економічних потреб

Змінна	Факторні навантаження (кореляція)			
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
	Забезпеченість фінансовими ресурсами	Ділова активність	Ефективність управління фінансовим капіталом	Ефективність управління реальним капіталом
Чистий оборотний капітал, тис. грн	0,803	-0,042	-0,030	-0,262
Рентабельність власного капіталу, %	0,442	0,222	0,759	0,357
Коефіцієнт рентабельності послуг	0,789	-0,069	-0,368	0,232
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	-0,398	-0,310	-0,782	-0,235
Коефіцієнт фінансування	-0,440	-0,413	-0,723	-0,307
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,869	-0,157	-0,129	-0,188
Коефіцієнт покриття	0,875	-0,144	-0,130	-0,193
Коефіцієнт рентабельності діяльності	0,701	-0,277	-0,211	0,333
Коефіцієнт автономії	0,776	0,323	0,052	-0,168
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,709	0,116	-0,140	-0,355
Коефіцієнт оборотності активів	0,040	0,660	-0,541	0,455
Коефіцієнт рентабельності активів	0,193	-0,813	0,451	0,019
Фондовіддача	0,289	-0,473	-0,275	0,613
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	-0,014	0,802	-0,532	0,211
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	0,849	0,113	-0,244	-0,095
Знос основних засобів, %	-0,014	0,718	0,298	-0,414
Кількість виділеної дисперсії в еквіваленті кількості змінних	5,776	3,053	2,949	1,545
% поясненої загальної дисперсії	36,1	19,1	18,4	9,7
Сума модулів факторних навантажень часткових індикаторів, включених до відповідних макрофакторів (модулів чисел у виділених клітинках)	6,37	2,99	2,63	0,61

Джерело: розраховано автором.

У цілому по досліджуваних аеропортах перший головний фактор, можна охарактеризувати як «**Забезпеченість фінансовими ресурсами**». Цей макрофактор пояснює 36,1% загальної дисперсії економічних показників підприємств вибірки, що еквівалентно поясненню дисперсії 6 із 16 факторів. До складу 1-го макрофактора у відповідності до показників кореляції було включено такі показники, як рентабельність послуг, усієї діяльності та сумарних активів, розмір чистого оборотного капіталу, коефіцієнти абсолютної, швидкої та поточної ліквідності, фінансової автономії та забезпеченості власними оборотними засобами. З урахуванням ієрархічного впорядкування економічних потреб і типів реструктуризації цей макрофактор якнайповніше відображає потреби аеропортів у самоідентифікаційній та корпоративно-організаційній реструктуризації. Деякою мірою зменшити варіацію індикаторів фінансового стану аеропортів стане можливим за рахунок капітало-майнової реструктуризації, а також окремих заходів у рамках компетентісно-інтелектуальної та ресурсно-технологічної реструктуризації. Головна мета заходів, передбачених останніми двома типами реорганізаційних стратегій, – підвищення прибутковості усієї сукупності послуг, наданих аеропортами, що дозволить покращити їхню здатність до самофінансування.

Другий макрофактор для досліджуваної вибірки вибірки аеропортів відображає їх потребу в маркетингові та ресурсно-технологічній реструктуризації, оскільки залежить від варіації таких показників, як оборотність матеріальних запасів і сукупних активів, рентабельність сукупних активів й рівень зносу основних засобів. Успішна реалізація заходів у рамках цих двох типів реструктуризації має насамперед позитивно позначитись на показниках майнового стану та віддачі матеріальних оборотних активів. Отже, цей макрофактор можна охарактеризувати як фактор **ділової активності**, він пояснює 19,1% загальної дисперсії економічних показників підприємств вибірки, що еквівалентно поясненню дисперсії 3 із 16 факторів.

Третій макрофактор віддзеркалює **ефективність управління фінансовим капіталом аеропортів**, пояснюючи майже 18,5% загальної дисперсії, чи майже 3 із 16 факторів. Його виокремлення зумовлено потребами аеропортів у здійсненні компетентісно-інтелектуальної та капітало-майнової реструктуризації, спрямованих на стабілізацію й підвищення фінансової рентабельності, оборотності власного капіталу при одночасному зниженні коефіцієнта фінансової залежності.

Четвертий макрофактор є індикатором **ефективності використання основних виробничих засобів** і визначає необхідність проведення ресурсно-технологічної реструктуризації лише за умови зростання віддачі введених в експлуатацію нових засобів праці. На даний макрофактор припадає майже 10% поясненої дисперсії, що еквівалентно 1,5 первісним факторам.

На нашу думку, для кількісного оцінювання пріоритетності кожного з типів реструктуризації для аеропортів необхідно обчислити їх вагове значення, яке ми пропонуємо визначати як сумарну вагомість окремих індикаторів, що відображають рівень задоволеності відпо-

відних ієрархічних рівнів потреб. У свою чергу, вагомість окремих індикаторів вважаємо за доцільне розрахувати пропорційно кореляції із макрофакторами, врахувавши при цьому нормалізовану частку внеску кожного з макрофакторів у загальну дисперсію. Тобто на основі даних табл. 2 встановлюємо, що перший макрофактор пояснює 36,1% загальної дисперсії, що еквівалентно 43,4% (= 0,361/0,833) частки загальної дисперсії, яку в сукупності пояснюють 4 головні макрофактори. Тоді на другий макрофактор припадатиме 23% (= 0,191/0,833), на третій – 22,1% (= 0,184/0,833), а на четвертий – 11,5% (= 0,097/0,833) поясненої частини загальної дисперсії первинних індикаторів.

Ураховуючи абсолютні значення показників факторного навантаження (див. табл. 2) та обчислені вище показники питомої ваги кожного з макрофакторів у поясненій дисперсії, розрахунки вагомості окремих фінансових індикаторів зведемо в табл. 3. Ці ж результати наведено на рис. 1.

Просумувавши вагомість часткових індикаторів у розрізі ієрархічних рівнів економічних потреб аеропортів, нами було розраховано показники відносної значимості кожного з типів реструктуризації, представлених на загальній схемі (див. рис. 1).

Отже, для досліджуваних аеропортів пріоритетним типом реструктуризації є ресурсно-технологічна, що задовольнить первинні економічні потреби в сучасних засобах і предметах праці та позитивно позначиться на показниках віддачі матеріального основного й оборотного капіталів. Успішність заходів у рамках зазначених типів реструктуризації забезпечить задоволення загальної сукупності економічних потреб аеропортів на рівні, близькому до 30%. Другим по значимості типом реструктуризації аеропортів є капітало-майновий, спрямований на посилення їх фінансової безпеки. Успішність заходів цього напрямку антикризових заходів сприятиме задоволенню 26,5% економічних потреб досліджуваних аеропортів. Решта ж типів організаційних трансформацій бізнес-систем аеропортів у разі успішної реалізації задовольнятиме всю сукупність економічних потреб не більше, ніж на 15%.

Враховуючи вагомість змін кожного з фінансових індикаторів у загальній волатильності економічного становища аеропортів, пропонуємо оцінювати ефективність управління процесами реструктуризації аеропортів за допомогою інтегрального показника ($I_{ЕП}$). Він передбачає розрахунок середньозваженого індексу підвищення рівня задоволеності всіх рівнів економічних потреб аеропортів і являє собою суму добутків індексів кожного з 16 вищеобґрунтованих фінансових індикаторів на вагові множники, які розраховано в табл. 3 і показано на схемі (див. рис. 1). У загальному вигляді формула для обчислення інтегрального показника ефективності управління процесами реорганізації має такий вигляд:

$$I_{ЕП} = \sum_{i=1}^{14} \alpha_i \cdot I_{K_i} + 0,048 \cdot \frac{1}{I_{K_{\text{фин}}}} + 0,055 \cdot \frac{1}{I_{K_{\text{зносу ОЗ}}}}, \quad (1)$$

де I_{K_i} – індекси змін фінансових індикаторів, які розра-

Розрахунок вагомості часткових індикаторів задоволеності головних економічних потреб аеропортів

Індикатор	Розрахунок коефіцієнта значимості (α)	Примітка
Чистий оборотний капітал	$(0,803 /6,37) \cdot 0,434 \cdot 100\% = 5,5\%$	Індикатор увійшов до 1-го макрофактора з вагомістю 43,4%, сума модулів факторних навантажень 6,37 (табл. 2)
Рентабельність власного капіталу	$(0,759 /2,26) \cdot 0,221 \cdot 100\% = 7,4\%$	Індикатор увійшов до 3-го макрофактора з вагомістю 22,1%, сума модулів факторних навантажень 2,26 (табл. 2)
Коефіцієнт рентабельності послуг	$(0,789 /6,37) \cdot 0,434 \cdot 100\% = 5,4\%$	Індикатор увійшов до 1-го макрофактора з вагомістю 43,4%, сума модулів факторних навантажень 6,37 (табл. 2)
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	$(-0,782 /2,26) \cdot 0,221 \cdot 100\% = 7,6\%$	Індикатор увійшов до 3-го макрофактора з вагомістю 22,1%, сума модулів факторних навантажень 2,26 (табл. 2)
Коефіцієнт фінансування	$(-0,723 /2,26) \cdot 0,221 \cdot 100\% = 7,1\%$	
Коефіцієнт швидкої ліквідності	$(0,869 /6,37) \cdot 0,434 \cdot 100\% = 5,9\%$	Індикатор увійшов до 1-го макрофактора з вагомістю 43,4%, сума модулів факторних навантажень 6,37 (табл. 2)
Коефіцієнт покриття	$(0,875 /6,37) \cdot 0,434 \cdot 100\% = 6,0\%$	
Коефіцієнт рентабельності діяльності	$(0,701 /6,37) \cdot 0,434 \cdot 100\% = 4,8\%$	
Коефіцієнт автономії	$(0,776 /6,37) \cdot 0,434 \cdot 100\% = 5,3\%$	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$(0,709 /6,37) \cdot 0,434 \cdot 100\% = 4,8\%$	
Коефіцієнт оборотності активів	$(0,660 /2,99) \cdot 0,23 \cdot 100\% = 5,1\%$	Індикатор увійшов до 2-го макрофактора з вагомістю 23%, сума модулів факторних навантажень 2,99 (табл. 2)
Коефіцієнт рентабельності активів	$(-0,813 /2,99) \cdot 0,23 \cdot 100\% = 6,2\%$	
Фондовіддача	$(0,613 /0,613) \cdot 0,115 \cdot 100\% = 11,6\%$	Єдиний індикатор, який увійшов до 4-го макрофактора з вагомістю 11,5%, сума модулів факторних навантажень 0,613 (табл. 2) збігається з факторним навантаженням фондовіддачі
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	$(0,802 /2,99) \cdot 0,23 \cdot 100\% = 6,1\%$	Індикатор увійшов до 2-го макрофактора з вагомістю 23%, сума модулів факторних навантажень 2,99 (табл. 2)
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	$(0,849 /6,37) \cdot 0,434 \cdot 100\% = 5,8\%$	Індикатор увійшов до 1-го макрофактора з вагомістю 43,4%, сума модулів факторних навантажень 6,37 (табл. 2)
Знос основних засобів, %	$(0,718 /2,99) \cdot 0,23 \cdot 100\% = 5,5\%$	Індикатор увійшов до 2-го макрофактора з вагомістю 23%, сума модулів факторних навантажень 2,99 (табл. 2)
Сума показників відносної значимості	100%	X

Джерело: розраховано автором.

ховуються для певного аеропорту на основі даних його фінансової звітності за поточний та попередній чи базовий період, або ж на основі контрольних значень плану реструктуризації та фактично досягнутих фінансових співвідношень. Над знаком суми у формулі (1) вміщено число 14, адже зростання в динаміці для 14 із 16 індикаторів свідчить про позитивні тенденції змін економічного стану аеропортів. В умовах хронічного дефіциту обігових засобів, насамперед грошових коштів, ми нехтуємо верхнім обмеженням на значення коефіцієнта абсолютної ліквідності, рівним 0,4. Виняток становлять лише коефіцієнт фінансування ($K_{\text{фін}}$) і коефіцієнт зносу ОЗ, значення яких в динаміці має знижуватись. Тому для розрахунку інтегрального показника (1) на вагові множники слід помножити величини, обернені індексу зростання коефіцієнта фінансування ($I_{K_{\text{фін}}}$) та індексу зростання коефіцієнту зносу ОЗ ($I_{K_{\text{зносу ОЗ}}}$), що відпові-

дає співмножникам біля 0,048 й 0,055 у другому й третьому доданках формули (1).

За допомогою інтегрального показника (1) можна порівнювати ефективність управління структурними трансформаціями на різних об'єктах, причому результати такого порівняння матимуть стратегічне значення для прийняття рішень щодо державного управління розвитком транспортної інфраструктури, враховуючи розміри, організаційну складність та значення міжнародних аеропортів для національного господарства. На основі формули (1) нами було розраховано значення інтегрального показника ефективності управління реструктуризаційними заходами для всіх п'яти досліджуваних аеропортів, причому під час розрахунків індекси фінансових індикаторів розраховувались шляхом зіставлення звітного 2013 р. із 2012 р., обраним у ролі базового.

Результати розрахунків представлено у вигляді діаграми (рис. 2), з якої видно, що найбільша результативність від здійснення реструктуризаційних заходів спостерігається на ПАТ Міжнародний аеропорт «Одеса», середньозважений темп зростання задоволеності економічних потреб якого у 2013 р. склав 24 рази. Натомість внаслідок неефективного управління структурними змінами ПАТ Міжнародний аеропорт «Харків» його середньозважений темп зростання задоволеності економічних потреб у 2013 р. виявився мінімальним по всій вибірці й склав 0,79 разу. Це означає, що найважливіші економічні потреби цього підприємства у 2012 р. задовольнялись краще, ніж у 2013 р., причому погіршення склало 21 % проти рівня 2012 р.

ґрунтування пріоритетних напрямків реструктуризації інших підприємств авіаційного комплексу, зокрема авіакомпаній та літакобудівних заводів. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Безугла Ю. Є.** Структурно-функціональне моделювання процесу фінансової реструктуризації підприємств / Ю. Є. Безугла // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 33. – С. 160 – 167.
- 2. Горбановська О.** Якісний аналіз та формування стратегії авіакомпанії : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.04 / О. Горбановська. – К., 1997. – 25 с.
- 3. Гречко А. В.** Синтез механізмів стратегічного управління конкурентоспособністю авіакомпанії в умовах укра-

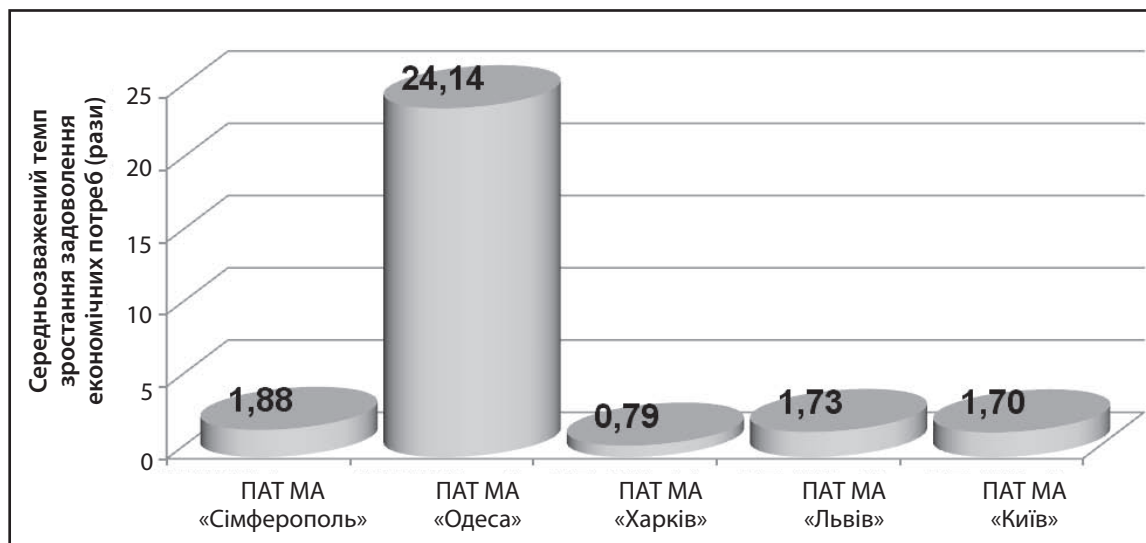

Рис. 2. Значення інтегрального показника задоволеності економічних потреб аеропортів у 2013 р.

Джерело: авторська розробка на основі даних [14].

ВИСНОВКИ

Сукупність реструктуризаційних заходів у кінцевому підсумку має сприяти задоволенню всіх рівнів економічних потреб аеропортів, що відобразиться у позитивній динаміці 16 індикаторів їх фінансового стану. Для оцінювання пріоритетності кожного з типів реструктуризаційних стратегій у дослідженні було виконано аналіз головних факторів мінливості фінансового стану аеропортів, що в кінцевому підсумку дозволило виокремити 4 основні макрофактори, які пояснили понад 80% загальної дисперсії. Згідно з факторним навантаженням первинних фінансових індикаторів було обчислено їх внесок і рівень задоволення основних щаблів економічних потреб аеропортів у випадку успішного проведення реструктуризації. На основі вагомості змін кожного з фінансових індикаторів у загальній волатильності економічного становища аеропортів запропоновано інтегральний показник для оцінювання ефективності управління процесами реструктуризації. Його застосування для аналізу змін фінансово-економічного стану п'яти міжнародних аеропортів дозволило оцінити ефективність управління структурними трансформаціями цих об'єктів. Серед подальших перспектив обраного напрямку досліджень вбачаємо використання аналізу головних компонент змін фінансового стану для об-

инского рынка авиаперевозок / А. В. Гречко // Міжнародний науковий журнал «Економічна кібернетика». – 2010. – № 1 – 3 (61 – 63). – С. 81 – 90.

- 4. Гриценко Л. Л.** Підходи до класифікації форм і видів реструктуризації підприємств / Л. Л. Гриценко, О. В. Ісаєва // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 4 (118). – С. 111 – 116.
- 5. Економіка підприємства :** навч. посіб. / І. М. Бойчик, П. С. Харів, М. І. Хопчан, Ю. В. Піча. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Каравела ; Львів : Новий світ-2000, 2001. – 298 с.
- 6. Кулаєв Ю. Ф.** Економіка гражданской авиации Украины : монографія / Ю. Ф. Кулаєв, В. И. Щелкунов. – 2-е изд., доп. и перераб. – К. : Феникс, 2010. – 736 с.
- 7. Назаренко А. С.** Фінансовий потенціал аеропортів: сутність, структура та оцінка / А. С. Назаренко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 27. – С. 251 – 255.
- 8. Плешаков О. А.** Повышение эффективности функционирования авиакомпании в условиях статистической неопределенности рынка авиауслуг : дис. ... канд. техн. наук : 05.02.22 / О. А. Плешаков. – М., 2004. – 159 с.
- 9. Скакун В. А.** Економічний інструментарій регулювання бізнес-процесів будівельних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / В. А. Скакун. – К. : КНУБА, 2011. – 23 с.
- 10. Скуратов К. С.** Управление развитием авиакомпании в современных условиях : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 / К. С. Скуратов. – М., 2003. – 153 с.
- 11. Сорокіна Л. В.** Ефективність використання основного капіталу авіапідприємств: дослідницько-методологічний ас-

пект / Л. В. Сорокіна // Фінансова система України : [Наукові записки Національного університету «Острозька академія»]. – Серія: Економіка. – Вип. 10. – Острог : Видавництво «Національний університет «Острозька академія», 2007. – Ч. 2. – С. 283 – 297.

12. Терещенко О. О. Фінансові доміанти реструктуризації підприємств / О. О. Терещенко, Н. В. Волошанюк // Фінанси підприємств. – 2009. – № 4. – С. 82 – 90.

13. Statistica 6. Статистический анализ данных : учебник / А. А. Халафян. – 3-е изд. – М. : ООО «Бином-Пресс», 2008. – 512 с. – С. 126 – 127.

14. Фінансова звітність емітентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.smida.gov.ua

REFERENCES

Bezuhla, Yu. Ie. "Strukturno-funktsionalne modelivannia protsesu finansovoi restrukturyzatsii pidpriemstv" [Structural and functional modeling of the process of financial restructuring]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 33 (2011): 160-167.

Boichyk, I. M. et al. *Ekonomika pidpriemstva* [Business enterprises]. Kyiv; Lviv: Karavela; Novyi svit-2000, 2001.

"Finansova zvitnist emitentiv" [The financial statements of issuers]. <http://www.smida.gov.ua>

Grechko, A. V. "Sintez mekhanizmov strategicheskogo upravleniia konkurentosposobnosti aviakompanii v usloviakh ukrainskogo rynku aviaperevozok" [Synthesis of strategic management competitiveness of the airline in terms of the Ukrainian market of air transportation]. *Ekonomichna kibernetika*, no. 1-3 (61-63) (2010): 81-90.

Horbanovska, O. "Yakisnyi analiz ta formuvannia stratehii aviakompanii" [Qualitative analysis and strategy formation airline]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.07.04*, 1997.

Hrytsenko, L. L., and Isaieva, O. V. "Pidkhody do klasyfikatsii form i vydiv restrukturyzatsii pidpriemstv" [Approaches to clas-

sification of forms and types of restructuring]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4 (118) (2011): 111-116.

Khalafian, A. A. *Statistica 6. Statisticheskiy analiz dannykh* [Statistica 6. Statistical analysis of the data]. Moscow: Binom-Press, 2008.

Kulaev, Yu. F., and Shchelkunov, V. I. *Ekonomika grazhdanskoj aviatsii Ukrainy* [Economy of Civil Aviation of Ukraine]. Kyiv: Feniks, 2010.

Nazarenko, A. S. "Finansovyi potentsial aeroportiv: sutnist, struktura ta otsinka" [Financial strength airports: the nature, structure and evaluation]. *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury*, no. 27 (2010): 251-255.

Pleshakov, O. A. "Povyshenie effektivnosti funktsionirovaniia aviakompanii v usloviakh statisticheskoy neopredelennosti rynku aviauslug" [Improving the efficiency of the airline in terms of the statistical uncertainty of the market of aviation services]. *Dis. ... kand. tekhn. nauk: 05. 02. 22*, 2004.

Sorokina, L. V. "Efektyvnist vykorystannia osnovnoho kapitalu aviapidpriemstv: doslidnytsko-metodolohichni aspekt" [Efficient use of capital airlines: research and methodological aspect]. *Finansova sistema Ukrainy. Seriiia "Ekonomika"*, vol. 2, no. 10 (2007): 283-297.

Skakun, V. A. "Ekonomichniy instrumentarii rehulivannia biznes-protseviv budivelnnykh pidpriemstv" [Economic instruments regulating the business processes of construction enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2011.

Skuratov, K. S. "Upravlenie razvitiem aviakompanii v sovremennykh usloviakh" [Managing the development of the airline today]. *Dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2003.

Tereshchenko, O. O., and Voloshaniuk, N. V. "Finansovi domnianty restrukturyzatsii pidpriemstv" [Dominant financial restructuring]. *Finansy pidpriemstv*, no. 4 (2009): 82-90.

ЭЛЕМЕНТЫ ФАКТОРОВ РИСКА В СИСТЕМЕ КОНТРОЛЯ

© 2014 **ВИНИЧЕНКО Е. Н.**

УДК 658.562

Виниченко Е. Н. Элементы факторов риска в системе контроля

Исследованы современные тенденции риск-ориентированного контроля. Анализ научных трудов по проблеме риск-ориентированного подхода к системе внутреннего контроля показал недостаточное внимание к определению типовых элементов факторов риска современного предприятия. Разработана матрица зависимости видов контроля и факторов риска. Предложенная матрица позволяет определить источники факторов риска, возможность контроля и влияния на эти факторы. На основании выявленных факторов риска разработана типовая карта риска, что позволит оптимизировать систему контроля предприятия. Предложенный подход не является новым сам по себе, поскольку о картах риска говорится в научной и практической литературе. Новацией является разработка именно типовой карты риска, универсальной для любого предприятия. Предложенная карта позволит оптимизировать поиск типовых факторов риска. А посредством доработки представленной карты под условия функционирования конкретного предприятия можно быстро разработать уникальную карту рисков определённого предприятия.

Ключевые слова: контроль, риск, предприятие, карта риска, фактор риска, элемент фактора риска.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 10.

Виниченко Елена Николаевна – кандидат экономических наук, докторант, Днепропетровский университет им. А. Нобеля (ул. Набережная Ленина, 18, Днепропетровск, 49000, Украина)

E-mail: helen_v@E-mail.ua

УДК 658.562

UDC 658.562

Виниченко О. М. Элементы факторов риска в системе контроля

Досліджено сучасні тенденції ризик-орієнтованого контролю. Аналіз наукових праць з проблеми ризик-орієнтованого підходу до системи внутрішнього контролю показав недостатність уваги до визначення типових елементів факторів ризику сучасного підприємства. Розроблено матрицю залежності видів контролю і факторів ризику. На основі виявлених факторів ризику розроблено типову картку ризику, що дозволяє оптимізувати систему контролю підприємства. Запропонований підхід не є новим сам по собі, тому що про картки ризику говорять в науковій і практичній літературі. Новачією є розробка саме типової картки ризику, яка універсальна для будь-якого підприємства. Запропонована картка дозволить оптимізувати пошук типових факторів ризику. А шляхом доробки запропонованої картки під умови функціонування конкретного підприємства можна швидко зробити унікальну картку ризиків визначеного підприємства.

Ключові слова: контроль, ризик, підприємство, картка ризику, фактор ризику, елемент фактора ризику.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 10.

Виниченко Елена Николаевна – кандидат экономических наук, докторант, Днепропетровский университет им. А. Нобеля (ул. Набережная Ленина, 18, Днепропетровск, 49000, Украина)

E-mail: helen_v@E-mail.ua

Vinichenko O. M. Elements of Risk Factors in the Control System

Current trends of risk-based control were examined. The analysis of scientific works on the issue of risk-based approach to internal control system showed insufficient attention to certain types of elements of the risk factors of a modern enterprise. A matrix of dependence of the control and risk factors was developed. The matrix determines the sources of risk factors, the ability to control and influence on these factors. On the basis of the identified risk factors a typical risk map was developed that will optimize the control system of the enterprise. The proposed approach is not new in itself, because the risk maps are discussed in the scientific and practical literature. Innovation is the development of a typical risk map, universal for any enterprise. The proposed map will optimize the search of typical risk factors. And by making improvements to the provided map according to the conditions of operation of a particular company, you can quickly develop a unique risk map of a certain company.

Key words: control, risk, enterprise, risk map, risk factor, an element of risk factor.

Pic.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 10.

Vinichenko Olena M. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Alfred Nobel Dnipropetrovsk University (vul. Naberezhna Lenina, 18, Dnipropetrovsk, 49000, Ukraine)

E-mail: helen_v@E-mail.ua

Контроль – одна из важнейших функций предприятий, которые представляют собой сложные социально-экономические системы. Любая сложная система может эффективно функционировать только благодаря контролю. Концепция тотального контроля, присущая советской административно-командной системе, неприемлема для жизнедеятельности современных предприятий. Это обусловлено тем, что затраты на постоянный всеохватывающий контроль слишком велики и порой превышают экономический эффект от функционирования системы контроля. Следовательно, во время конкурентной рыночной экономики, когда каждое предприятие стремится к снижению затрат, актуальной проблемой является построение эффективной системы риск-ориентированного контроля.

Проблемой контроля, в частности, риск-ориентированного контроля занимаются иностранные и отечественные специалисты практики и учёные.

Общая модель внутреннего контроля разработана Комитетом организаций – спонсоров Комиссии Треввея. В сравнении с представленной моделью компании и организации могут оценить собственные системы управления [2].

Так, из последних работ интерес вызывает научный труд В. П. Беляковой «Организация системы риск-ориентированного внутреннего контроля», которая предлагает на основании выявленных рисков определить контрольные мероприятия, необходимые для минимизации этих рисков [1].

Р. А. Савченко выделяет принципы концепции внутреннего контроля основанного на риск-ориентированных подходах. Он предлагает дополнить технологию проведения внутреннего контроля внесением изменений в проверочные процедуры в зависимости от обнаруженных рисков или составлением регистра риска в виде рабочих документов проверяющих. Также

Р. А. Савченко считает необходимым сконцентрировать внимание руководства на специфических рисках предприятия и разделить риски по однородным группам с целью их анализа и оптимизации [6].

М. Е. Шухман разработал риск-ориентированный подход к планированию работы внутренних аудиторов. Предложенный подход позволяет определить виды риска в деятельности предприятия, классифицировать их по группам, определить ключевые бизнес-риски, связанные с целями и бизнес-процессами предприятия, и оценить их. По мнению М. Е. Шухман, применение этого подхода на практике позволит организовать работу внутренних аудиторов с применением передового зарубежного опыта и повысить эффективность работы внутренних аудиторов при проведении проверок [10].

К. К. Уллубиева предлагает усовершенствовать методику внутреннего контроля НДС на основании риск-ориентированных подходов [8].

Е. А. Касюк по результатам проведённого исследования сформулировал основные принципы эффективности внутрикорпоративного контроля, применение которых позволит минимизировать риски возникновения ошибочных и недобросовестных действий со стороны должностных лиц [4].

Российскими учёными О. П. Зайцевой и Б. А. Аманжоловой разработаны организационные мероприятия усовершенствования механизма внутреннего корпоративного контроля, позволяющие минимизировать риски предприятия. К предложенным мероприятиям относятся: внесение изменений в российский Кодекс корпоративного поведения, усиление контрольных аспектов в корпоративных кодексах управления (поведения), корректировка (пересмотр) общей политики организации в сфере внутреннего контроля, более четкое разграничение компетенций органов и лиц, осуществляющих внутренний контроль [3].

О. С. Сергеева применяет риск-ориентированный подход к осуществлению банками внутреннего финансового мониторинга. По мнению автора, основным направлением развития риск-ориентированного подхода должна стать его взаимосвязь с процессом осуществления риск-ориентированного надзора как взаимодополняющих компонентов [7].

Чучелиной О. исследована сущность управления рисками как элемента системы внутреннего контроля. Установлено, что система управления рисками в государственной организации включает в себя систему внутреннего контроля, развивает и трансформирует её в форму более ориентированную на риск [9].

Анализ научных трудов по проблеме риск-ориентированного подхода к системе внутреннего контроля показал недостаточное внимание к определению типовых элементов факторов рисков предприятий.

Цели статьи – установить зависимость видов контроля и факторов риска; определить типовые элементы факторов риска предприятия, независимо от его формы собственности и вида деятельности, с целью оптимизации системы контроля.

Исчерпывающая классификация рисков, в том числе экономических, представлена Е. А. Ковалёвым. Им обобщены и собраны в единый научный труд различные подходы к классификационным характеристикам рисков. Для целей нашего исследования интерес представляет интерес его мнение о неточности дефиниции внешних и внутренних экономических рисках. Нельзя не согласиться с мыслью Е. А. Ковалёва о том, что встречаются внешние риски, на которые мы можем воздействовать, и внутренние, на которые мы воздействовать не можем [5].

Следует развить мысль Е. А. Ковалёва, для чего необходимо составить матрицу факторов риска, чтобы понимать их источник и возможность контроля и влияния на эти факторы (табл. 1).

Каждый из указанных факторов риска обладает определенным набором элементов (рис. 1).

Каждое предприятие имеет n -е количество факторов риска, каждый риск имеет n -е количество элементов факторов риска.

Наиболее весомые из элементов факторов риска следует представить в виде перечня, поскольку графическое изображение будет слишком громоздко.

Для оптимизации административного контроля необходимо выделить представленные элементы факторов риска.

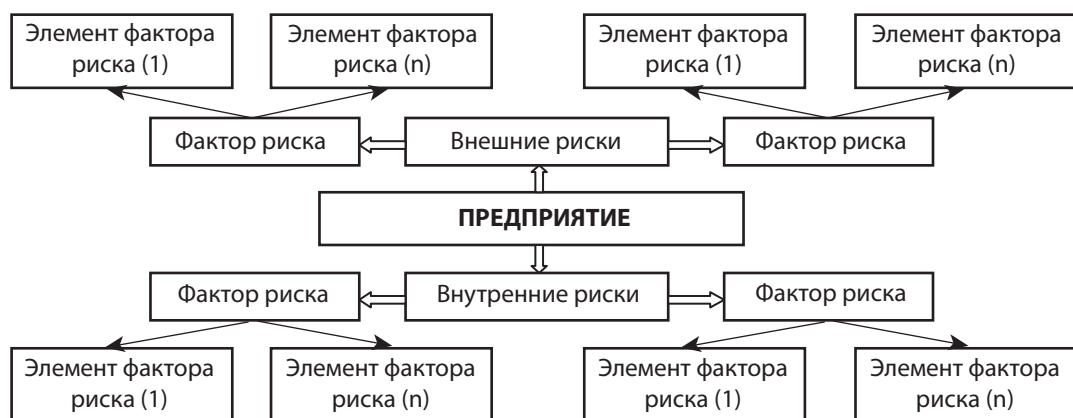

Рис. 1. Карта рисков предприятия

Матрица зависимости видов контроля и факторов риска

Вид контроля	Фактор риска и возможность предприятия влиять на риск			Вид риска
	Возможность	Относительная возможность	Отсутствие влияния	
Административный	несовершенство системы управления	отсутствие системы экономической безопасности	поведение учредителей	внутренний
		проверки государственных правоохранительных и контролирующих органов	территориальная принадлежность	внешний
Экономический	неэффективное обеспечение ресурсами			внутренний
		поведение контрагентов	– экономическая политика государства; – экономические диверсии	внешний
Финансовый	система бухгалтерского учёта	– платёжная дисциплина; – результаты деятельности		внутренний
		– система налогообложения; – отсутствие инвестиций	валютное регулирование	внешний
Производственный	несовершенство организации производства	невозможность быстрой переориентации предприятия на смежные виды деятельности		внутренний
				внешний
Социальный	– отсутствие мотивации; – отсутствие коллективных договоров; – невыполнение трудового законодательства	– несвоевременная и неполная оплата труда; – выплата заработной платы в конвертах		внутренний
			несовершенство социальных стандартов	внешний
Технический	отсутствие эффективной системы технического контроля	большое количество гарантийных случаев		внутренний
		неудовлетворённость качеством производимой продукции		внешний
Технологический	– разработка новаций; – несоблюдение технологии производства	внедрение новых технологий		внутренний
			разработка новых технологий, недоступных предприятию	внешний
Маркетинговый	маркетинговая политика предприятия	сбыт		внутренний
		конкуренты	выход на рынок нового продукта	внешний
Инженерный	– наличие разветвлённой сети коммуникаций; – ненадлежащее состояние средств труда	– несоблюдение техники и пожарной безопасности; – несоблюдение экологической безопасности		внутренний
			– техногенные катастрофы; – аварии за пределами предприятия; – стихийные бедствия	внешний
Правовой	внутрифирменные стандарты	учредительная документация		внутренний
		договорная деятельность	несовершенство законодательства	внешний

Несовершенство системы управления:

- ✦ неэффективное функционирование структурных подразделений;
- ✦ негибкая организационная и управленческая структуры предприятия;
- ✦ отсутствие необходимого высококвалифицированного персонала;
- ✦ некачественное выполнение персоналом своих обязанностей;
- ✦ неэффективная информационная система.

Отсутствие системы экономической безопасности предприятия:

- ✦ промышленный шпионаж;
- ✦ утечка «мозгов»;
- ✦ утечка информации.

Поведение учредителей:

- ✦ различия в понимании учредителями особенностей функционирования и развития предприятия;
- ✦ участие учредителей в процессе управления и их возможность влиять на процессы функционирования и развития предприятия;
- ✦ взаимоотношение между учредителями;
- ✦ желание учредителей оставаться таковыми на данном этапе развития предприятия;
- ✦ незначительное количество собраний учредителей.

Проверки государственных контролирующих и правоохранительных органов:

- ✦ возможность давления на учредителей и управленческий персонал предприятия;
- ✦ вероятность необоснованных штрафных санкций;
- ✦ привлечение к проверкам персонала предприятия, что отвлекает их от выполнения прямых должностных обязанностей.

Для оптимизации экономического контроля необходимо выделить представленные элементы факторов риска.

Экономическая политика государства:

- ✦ наличие монополий (газ, вода, свет);
- ✦ предоставление отраслевых льгот.

Поведение контрагентов:

- ✦ невыполнение договорных обязательств;
- ✦ несоблюдение сроков платежей;
- ✦ изменение контрактных цен.

Для оптимизации финансового контроля необходимо выделить представленные элементы факторов риска.

Система бухгалтерского учёта:

- ✦ учётная политика предприятия;
- ✦ документооборот;
- ✦ вероятность наличия неоформленных бухгалтерских операций.

Система налогообложения:

- ✦ выбор системы налогообложения на предприятии;
- ✦ изменение налогового законодательства;
- ✦ введение новых или отмена старых налогов;

- ✦ несоответствие налоговых ставок возможностям предприятий;
- ✦ противоречие нормативно-законодательных актов, регулирующих налогообложение.

Валютное регулирование:

- ✦ колебания курса валют;
- ✦ изменение законодательства, регламентирующего валютное регулирование;

Платёжная дисциплина:

- ✦ несвоевременное и неправильное перечисление налогового обязательства;
- ✦ наличие большого объёма кредиторской или дебиторской задолженности.

Результаты деятельности:

- ✦ наличие убытков по определённым видам деятельности или за определённый период времени;
- ✦ отсутствие дивидендов.

Для оптимизации производственного контроля необходимо выделить представленные элементы факторов риска.

Несовершенство организации производства:

- ✦ неэффективное использование производственных мощностей;
- ✦ несоблюдение сроков выполнения работ.

Для оптимизации социального контроля необходимо выделить представленные элементы факторов риска.

Несовершенство социальных стандартов:

- ✦ несовершенство социального законодательства;
- ✦ недостаточный прожиточный минимум и минимальная заработная плата;
- ✦ незначительные социальные платежи.

Для оптимизации инженерного контроля необходимо выделить представленные элементы факторов риска.

Наличие разветвлённой сети коммуникаций:

- ✦ своевременность выполнения капитальных и текущих работ;
- ✦ разграничение балансовой принадлежности и зоны ответственности по коммунальным сетям и оборудованию;
- ✦ вероятность больших капитальных затрат на модернизацию сети.

Несоблюдение техники и пожарной безопасности:

- ✦ аварии на территории предприятия;
- ✦ наличие несчастных случаев и производственных травм;
- ✦ отсутствие инструктажей, инструкций и журналов техники безопасности.

Несоблюдение экологической безопасности:

- ✦ вредное производство;
- ✦ отсутствие или низкая эффективность очистных сооружений.

Для оптимизации правового контроля необходимо выделить представленные элементы факторов риска.

Внутрифирменные стандарты:

- ✦ отсутствие положений об отделах;
- ✦ отсутствие должностных инструкций;
- ✦ отсутствие материальной ответственности и её юридического обоснования (договоров о материальной ответственности).

Учредительская документация:

- ✦ отсутствие протоколов собраний учредителей по вопросам, решение которых находится в компетенции собрания учредителей;
- ✦ отсутствие регламентации полномочий директора;
- ✦ несоблюдение положений устава предприятия относительно права подписи должностных лиц предприятия.

Несовершенство законодательства:

- ✦ противоречие нормативно-законодательных актов друг другу;
- ✦ отсутствие нормативно-законодательных актов, регламентирующих определённые направления вида деятельности;
- ✦ несоответствие нормативно-законодательных актов современным реалиям функционирования предприятий.

Представленная карта рисков не учитывает специфику предприятий и охватывает незначительное число рисков, которые могут сопутствовать функционированию предприятий в современных экономических условиях. Такая карта рисков позволит сориентироваться в типовых рисках, присущих практически любому предприятию.

ВЫВОДЫ

Тотальный контроль в условиях глобальной экономики ресурсов представляется неактуальным. Современные тенденции контроля ориентируют предприятия на внедрение риск-ориентированного контроля, то есть оптимизации контроля в зависимости от факторов риска.

В результате проведённого исследования предложены следующие новации:

- ✦ разработана матрица зависимости видов контроля и факторов риска.

Такая матрица позволит определить источники факторов риска, возможность контроля и влияния на эти факторы.

- ✦ разработана типовая карта рисков.

Такой подход позволит оптимизировать внутренний контроль предприятия. Предложенный подход не является новым сам по себе, поскольку о картах риска говорится в научной и практической литературе. Новацией является разработка именно типовой карты риска, универсальной для любого предприятия. Данный шаблон позволит оптимизировать поиск типовых рисков. А посредством доработки представленной карты под условия функционирования конкретного предприятия поможет создать уникальную карту рисков конкретного предприятия.

Предложенная тема имеет своё развитие в разработке типовых узкоспециализированных карт рисков в зависимости от формы собственности, отраслевой принадлежности и вида деятельности предприятия. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Белякова В. П.** Організація системи ризик-орієнтованого внутрішнього контролю / В. П. Белякова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://victoriabeliakova.com/organization-of-the-risk-based-internal-controls-system/>

2. Compliance officer. Комитет организаций – спонсоров Комиссии Тредвея (COSO) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.complianceofficer.ru/COSO.php>

3. **Зайцева О. П.** Корпоративный внутренний контроль: принципы, организация, интеграция подходов / О. П. Зайцева, Б. А. Аманжолова // Экономика и менеджмент. – 2011. – № 6. – С. 125 – 130 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.misbfm.ru/sites/all/files/2011-6_str125_130.pdf

4. **Касюк Е. А.** Внутренний корпоративный контроль: принципы и интеграция подходов к организации / Е. А. Касюк // Вестник Омского университета серия «Экономика». – 2014. – № 3. – С. 38 – 44 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.omeco.ru/science/journal/doc/03_2014.pdf

5. **Ковалев Е. А.** Классификация экономических рисков организации для целей управления / Е. А. Ковалев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/55991/1/Ковалев_Классификация%20экономических%20рисков.pdf

6. **Савченко Р. А.** Організація системи внутрішнього контролю на основі ризик-орієнтованого підходу / Р. А. Савченко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2013. – Вип. 2 (26). – С. 296 – 302 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/7091/1/296.pdf>

7. **Сергеева О. С.** Ризико-орієнтований підхід до управління грошовими потоками банку / О. С. Сергеева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dSPACE.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2105/1/Ризико-орієнтований%20підхід%20до%20управління%20грошовими%20потоками%20банку.pdf>

8. **Уллубієва К. К.** Шляхи удосконалення методики внутрішнього контролю розрахунків за податком на додану вартість на основі ризик-орієнтованого підходу / К. К. Уллубієва // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 6. – Частина 5. – С. 201 – 204 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ej.ks.ua/journal/economic_06/305.pdf

9. **Чечуліна О.** Управління ризиками як компонента системи внутрішнього контролю державних установ / О. Чечуліна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – Вип. 130. – С. 40 – 42 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/articles/2011/130/12.pdf>

10. **Шухман М. Е.** Ризик-орієнтований підхід до планування робіт з внутрішнього аудиту корпорацій / М. Е. Шухман // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/60/8237-rizik-oriyentovaniy-pidxid-do-planuvannya-robit-z-vnutrishnogo-auditu-korporacij.html>

REFERENCES

Beliakova, V. P. "Orhanizatsiia systemy ryzyk-orientovanoho vnutrishnyoho kontroliu" [Organization of risk-based internal control]. <http://victoriabeliakova.com/organization-of-the-risk-based-internal-controls-system/>

"Compliance officer. Komitet organizatsiy - sponsorov Komisii Tredveia" [Compliance officer. Committee organizations - sponsors of the Treadway Commission]. <http://www.complianceofficer.ru/COSO.php>

Chechulina, O. "Upravlinnia ryzykamy iak komponenta systemy vnutrishnyoho kontroliu derzhavnykh ustanov" [Risk management as a component of the internal control of state institutions]. <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/articles/2011/130/12.pdf>

Kasiuk, E. A. "Vnutrenniy korporativnyy kontrol: printsipy i integratsiia podkhodov k organizatsii" [Internal corporate control: principles and approaches to integration]. http://www.omeco.ru/science/journal/doc/03_2014.pdf

Kovalev, E. A. "Klassifikatsiia ekonomicheskikh riskov organizatsii dlia tseley upravleniia" [Classification of economic risks the organization for management purposes]. http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/55991/1/Ковалев_Классификация%20экономических%20рисков.pdf

Savchenko, R. A. "Orhanizatsiia systemy vnutrishnyoho kontroliu na osnovi ryzyk-orientovanoho pidkhdou" [Organization of the internal control system based on a risk-based approach]. <http://eztuir.ztu.edu.ua/7091/1/296.pdf>

Serhieieva, O. S. "Ryzyko-orientovanyi pidkhdid do upravlinnia hroshovymu potokamy banku" [A risk-based approach to cash management bank]. <http://dSPACE.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2105/1/Ризико-орієнтований%20підхід%20до%20управління%20грошовими%20потокками%20банку.pdf>

Shukhman, M. E. "Ryzyk-orientovanyi pidkhdid do planuvania robot z vnutrishnyoho audytu korporatsii" [The risk-based approach to the planning of internal audit corporations]. <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/60/8237-rizik-orientovaniy-pidkhdid-do-planuvannya-robot-z-vnutrishnogo-auditu-korporacij.html>

Ullubieva, K. K. "Shliakhy udoskonalennia metodyky vnutrishnyoho kontroliu rozrakhunkiv za podatkom na dodanu vartist na osnovi ryzyk-orientovanoho pidkhdou" [Ways of improving the methods of internal control calculations for value added tax on the basis of a risk-based approach]. http://ej.ks.ua/journal/economic_06/305.pdf

Zaytseva, O. P., and Amanzholova, B. A. "Korporativnyy vnutrenniy kontrol: printsipy, organizatsiia, integratsiia podkhdov" [Corporate internal control: principles, organization, integration approaches]. http://www.misbfm.ru/sites/all/files/2011-6_str125_130.pdf

УДК 658.15:330.44

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 СМОЛЯКОВА О. М.

УДК 658.15:330.44

Смолякова О. М. Формування системи показників оцінювання економічної стійкості підприємства

Викладено обґрунтування системи показників оцінювання економічної стійкості підприємства на основі монографічного підходу, який рекомендується здійснити за етапами: визначення сутності поняття економічної стійкості підприємства; визначення сутності складових економічної стійкості підприємства; визначення показників, що описують складові; відбір показників у кожній складовій за критерієм рейтингу частоти співпадання думок фахівців; відбір за критерієм вимог, що висуваються до кожного показника в системі. Сформована система показників для оцінювання економічної стійкості підприємства є першорядною для проведення детального економічного аналізу та розроблення економіко-математичних моделей, ухвалення управлінських рішень.

Ключові слова: економічна стійкість підприємства, система показників оцінювання, монографічний підхід, складові економічної стійкості, вимоги до показників.

Табл.: 1. **Бібл.:** 14.

Смолякова Ольга Миколаївна – аспірантка, кафедра економіки та оцінки майна підприємств, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: olga-smolyakova87@rambler.ru

УДК 658.15:330.44

Смолякова О. М. Формирование системы показателей оценки экономической устойчивости предприятия

Изложено обоснование системы показателей оценки экономической устойчивости предприятия на основе монографического подхода, который рекомендуется осуществить по этапам: определение сущности понятия экономической устойчивости предприятия; определение сущности составляющих экономической устойчивости предприятия; определение показателей, описывающих составляющие; отбор показателей в каждой составляющей по критерию рейтинга частоты совпадения мнений специалистов; отбор по критерию требований, предъявляемых к каждому показателю в системе. Сложившаяся система показателей для оценки экономической устойчивости предприятия является основополагающей для проведения детального экономического анализа и разработки экономико-математических моделей, принятия управленческих решений.

Ключевые слова: экономическая устойчивость предприятия, система показателей оценки, монографический подход, составляющие экономической устойчивости, требования к показателям.

Табл.: 1. **Библ.:** 14.

Смолякова Ольга Николаевна – аспирантка, кафедра экономики и оценки имущества предприятий, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: olga-smolyakova87@rambler.ru

UDC 658.15:330.44

Smoliakova O. M. Formation of the System of Indicators for Evaluation of the Enterprise's Economic Sustainability

A grounding of the system of indicators for evaluation of the enterprise's economic sustainability based on the monographic approach is explicated and the implementation is recommended in the following phases: definition of substance of notion of the economic sustainability of enterprise; definition of substance of components comprising the economic sustainability of enterprise; definition of the indicators that describe the components; selection of indicators for each component using the rating criterion of the frequency of concurrence of the specialists' opinions; selection according to the requirements criterion for each of the indicators in the system. The established system of indicators for evaluation of the enterprise's economic sustainability is essential to conduct a detailed economic analysis or develop the economic-mathematical models as well as management decisions.

Key words: economic sustainability of enterprise, evaluation, system of indicators for evaluation, monographic approach, components of the economic sustainability, indicators requirements

Tabl.: 1. **Bibl.:** 14.

Smoliakova Olga M. – Postgraduate Student, Department of Economics and Property Valuation Companies, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: olga-smolyakova87@rambler.ru

Kovalev, E. A. "Klassifikatsiia ekonomicheskikh riskov organizatsii dlia tseley upravleniia" [Classification of economic risks the organization for management purposes]. http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/55991/1/Ковалев_Классификация%20экономических%20рисков.pdf

Savchenko, R. A. "Orhanizatsiia systemy vnutrishnyoho kontroliu na osnovi ryzyk-orientovanoho pidkhdou" [Organization of the internal control system based on a risk-based approach]. <http://eztuir.ztu.edu.ua/7091/1/296.pdf>

Serhieieva, O. S. "Ryzyko-orientovanyi pidkhdid do upravlinnia hroshovymu potokamy banku" [A risk-based approach to cash management bank]. <http://dSPACE.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2105/1/Ризико-орієнтований%20підхід%20до%20управління%20грошовими%20потокками%20банку.pdf>

Shukhman, M. E. "Ryzyk-orientovanyi pidkhdid do planuvania robot z vnutrishnyoho audytu korporatsii" [The risk-based approach to the planning of internal audit corporations]. <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/60/8237-rizik-orientovaniy-pidkhdid-do-planuvannya-robot-z-vnutrishnyoho-auditu-korporacij.html>

Ullubieva, K. K. "Shliakhy udoskonalennia metodyky vnutrishnyoho kontroliu rozrakhunkiv za podatkom na dodanu vartist na osnovi ryzyk-orientovanoho pidkhdou" [Ways of improving the methods of internal control calculations for value added tax on the basis of a risk-based approach]. http://ej.ks.ua/journal/economic_06/305.pdf

Zaytseva, O. P., and Amanzholova, B. A. "Korporativnyy vnutrenniy kontrol: printsipy, organizatsiia, integratsiia podkhdov" [Corporate internal control: principles, organization, integration approaches]. http://www.misbfm.ru/sites/all/files/2011-6_str125_130.pdf

УДК 658.15:330.44

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 СМОЛЯКОВА О. М.

УДК 658.15:330.44

Смолякова О. М. Формування системи показників оцінювання економічної стійкості підприємства

Викладено обґрунтування системи показників оцінювання економічної стійкості підприємства на основі монографічного підходу, який рекомендується здійснити за етапами: визначення сутності поняття економічної стійкості підприємства; визначення сутності складових економічної стійкості підприємства; визначення показників, що описують складові; відбір показників у кожній складовій за критерієм рейтингу частоти співпадання думок фахівців; відбір за критерієм вимог, що висуваються до кожного показника в системі. Сформована система показників для оцінювання економічної стійкості підприємства є першорядною для проведення детального економічного аналізу та розроблення економіко-математичних моделей, ухвалення управлінських рішень.

Ключові слова: економічна стійкість підприємства, система показників оцінювання, монографічний підхід, складові економічної стійкості, вимоги до показників.

Табл.: 1. **Бібл.:** 14.

Смолякова Ольга Миколаївна – аспірантка, кафедра економіки та оцінки майна підприємств, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: olga-smolyakova87@rambler.ru

УДК 658.15:330.44

Смолякова О. М. Формирование системы показателей оценки экономической устойчивости предприятия

Изложено обоснование системы показателей оценки экономической устойчивости предприятия на основе монографического подхода, который рекомендуется осуществить по этапам: определение сущности понятия экономической устойчивости предприятия; определение сущности составляющих экономической устойчивости предприятия; определение показателей, описывающих составляющие; отбор показателей в каждой составляющей по критерию рейтинга частоты совпадения мнений специалистов; отбор по критерию требований, предъявляемых к каждому показателю в системе. Сложившаяся система показателей для оценки экономической устойчивости предприятия является основополагающей для проведения детального экономического анализа и разработки экономико-математических моделей, принятия управленческих решений.

Ключевые слова: экономическая устойчивость предприятия, система показателей оценки, монографический подход, составляющие экономической устойчивости, требования к показателям.

Табл.: 1. **Библ.:** 14.

Смолякова Ольга Николаевна – аспирантка, кафедра экономики и оценки имущества предприятий, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: olga-smolyakova87@rambler.ru

UDC 658.15:330.44

Smoliakova O. M. Formation of the System of Indicators for Evaluation of the Enterprise's Economic Sustainability

A grounding of the system of indicators for evaluation of the enterprise's economic sustainability based on the monographic approach is explicated and the implementation is recommended in the following phases: definition of substance of notion of the economic sustainability of enterprise; definition of substance of components comprising the economic sustainability of enterprise; definition of the indicators that describe the components; selection of indicators for each component using the rating criterion of the frequency of concurrence of the specialists' opinions; selection according to the requirements criterion for each of the indicators in the system. The established system of indicators for evaluation of the enterprise's economic sustainability is essential to conduct a detailed economic analysis or develop the economic-mathematical models as well as management decisions.

Key words: economic sustainability of enterprise, evaluation, system of indicators for evaluation, monographic approach, components of the economic sustainability, indicators requirements

Tabl.: 1. **Bibl.:** 14.

Smoliakova Olga M. – Postgraduate Student, Department of Economics and Property Valuation Companies, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: olga-smolyakova87@rambler.ru

Аосвід зарубіжних країн свідчить про те, що підприємства можуть вижити в нестабільних умовах зовнішнього середовища, впроваджуючи управління своєю економічною стійкістю. По-перше, таке управління на підприємстві дозволяє сформувати умови стійкого функціонування, по-друге, визначити фактори, що впливають на стійкість та мінімізувати деструктивний вплив зовнішнього середовища на економічний розвиток підприємства.

Сучасні економічні умови в Україні зумовляють необхідність глибшого вивчення стану діяльності підприємств та об'єктивної оцінки їх економічної стійкості з метою формування організаційно-економічних заходів щодо подальшого функціонування та розвитку. Це актуалізує проблеми оцінки економічної стійкості підприємств.

Відомо, що якість результатів оцінювання діяльності підприємства залежить від обраних способів і методів аналізу, системи показників, інформаційного та програмного забезпечення. Саме система показників, перш за все, створює умови об'єктивності та адекватності оцінювання, оскільки завдяки показнику адекватно відображається та чи інша характеристика стану об'єкта в економіці. Значення системи показників в управлінні посилюється складністю характеристик підприємства, таких як його економічна стійкість.

Аналіз робіт відомих фахівців Н. В. Алексеєнко [1], О. Н. Зайцева [2], Ю. А. Сімех [3], О. М. Колодізева і К. М. Нужного [4], В. З. Бугая та В. М. Омеальченко [5], А. В. Василенко [6], Ю. Б. Іванова та А. Д. Олійника [7], В. Л. Іванова [8], О. В. Ареф'євої і Д. М. Городинської [9], А. І. Бурди [10], Р. А. Еремейчук [11], С. А. Тхора [12], М. С. Кроленко [13] показав, що кожна з методик чи підходів щодо оцінювання економічної стійкості підприємства має свої переваги та недоліки. Але спільною негативною стороною є відсутність загально визнаної системи показників, яка враховувала б як складові економічної стійкості, так і вплив дестабілізуючих факторів функціонування підприємства. Фахівці рекомендують великий перелік показників за різними складовими для її оцінювання, який не завжди перетинається. Для формування системи показників оцінювання рекомендується використати монографічний підхід. Перший етап монографічного підходу складається з визначення самої суті поняття «економічної стійкості підприємства». У роботі [14] було обґрунтовано, що економічну стійкість підприємства слід визначати як систему його характеристик, що відображає структурну узгодженість елементів підприємства як економічної системи зі збереженням нормативних тенденцій змін економічних показників діяльності підприємства, що забезпечує рівноважний стан в умовах його економічного розвитку. Економічна стійкість є системною характеристикою, тому для визначення показників економічної стійкості підприємства необхідно зосередити свою увагу на складових економічної стійкості, а в рамках кожної складової – визначити показники, що характеризують її.

У цій самій роботі [14] було доведено доцільність дослідження економічної стійкості за чотирма складовими, а саме: *стійкості елементів виробничо-економічного потенціалу підприємства* (витратна, виробнича та фінан-

сова стійкість), *стійкості стосовно етапів життєвого циклу* (початкова стійкість та стійкість функціонування), *стійкості стосовно адаптації на ринках* (стійкість на товарному ринку, на ринку засобів виробництва та фінансовому ринку) та *стійкості щодо впливу дестабілізуючих факторів на економічну стійкість підприємства*.

Важливість складової стійкості елементів виробничо-економічного потенціалу підприємства пояснюється тим, що потенціал надає змогу використовувати наявні виробничі, фінансові та витратні можливості для нормального функціонування у різних умовах діяльності. Економічна стійкість стосовно елементів виробничо-економічного потенціалу підприємства характеризується витратною, виробничою та фінансовою стійкістю, тобто конкурентоспроможністю продукції, рівнем витрат виробничих, маркетингових та інноваційних, матеріально-технічними та трудовими ресурсами, платоспроможністю та діловою активністю. Це найбільш вагома складова економічної стійкості підприємства, яка дозволяє детально дослідити його діяльність. Стійкість стосовно етапів життєвого циклу пояснюється необхідністю збереження динаміки розвитку підприємства протягом його життєдіяльності та дозволяє визначити стійкість підприємства на стадії зародження, тобто в процесі його створення (організаційно-правова форма, розмір і структура джерел акціонерного капіталу, емність ринку, наявність конкурентів,) та у процесі функціонування (рівень ділової активності, стан економічної роботи).

Оскільки підприємство працює на різних ринках, а саме товарному, засобів виробництва, фінансовому, то воно має налаштовуватись на різні умови цих ринків. Для такого налаштування підприємство має добре знати умови ринків і потреби, що відображаються в структурі продукції, її якості та ціні. Стійкість на товарному ринку обумовлена найчастіше диверсифікованістю виробництва та рівнем післяпродажного обслуговування. Стійкість на ринку засобів виробництва пов'язана із внутрішнім станом підприємства, під яким розуміється використання майна підприємства та виробничо-господарські зв'язки. Стійкість на фінансовому ринку відображає фондовий та грошовий ринки, тобто котирування акцій підприємства та можливість отримання грошей підприємством за рахунок ефективного управління пільгами, цінними паперами та залученням коштів.

Вплив дестабілізуючих факторів має враховувати кожне підприємство. До дестабілізуючих факторів зовнішнього середовища належать *економічні* (податкова політика, рівень інфляції, конкуренція, інвестиційний клімат, стан економіки країни), *соціально-політичні* (зовнішньоекономічна політика держави, антимонопольна політика, зміна умов експорту та імпорту), *фінансові* (тенденції на фондовому, валютному, кредитному та страховому ринках), *демографічні* (чисельність та склад населення, рівень його витрат і доходів, рівень життя) та *науково-технічні фактори* (використання сучасних технологій виробництва, різних інноваційних методів та технологій). До дестабілізуючих факторів внутрішнього середовища належать *технологічні* (технологічний уклад виробництва, безперервність постачання ресурсів), *ор-*

ганізаційні (стратегія і тактика підприємства, рівень виробничої спеціалізації, досконалість менеджменту та маркетингу, ступінь інноваційності та інвестиційності), фінансово-економічні (обсяг продукції, виручки та витрат, ціни, тарифи та інші фінансові інструменти) та соціальні фактори (кадрове забезпечення, умови праці).

У цілому, за думками провідних фахівців, до системи показників економічної стійкості підприємства за обраними складовими слід віднести 116 показників. Але було залишено 106 показників, які рекомендуються для оцінювання економічної стійкості підприємства. Показники фондового ринку були вилучені із системи, оскільки підприємства, що досліджувались, не були активними його учасниками. Також недоцільно для даного дослідження аналізувати показники інфляції, оскільки їх вплив враховується у величинах інших показників системи. Визначення складових за показниками – це другий етап формування системи показників економічної стійкості підприємства.

Третій етап формування системи показників оцінювання економічної стійкості підприємства складався з аналізу частоти співпадання думок відомих фахівців щодо кожного конкретного показника. При цьому за величину частоти співпадання прийняли рівень, не мен-

ший 60%. Наприклад, якщо в групі, що нараховує більше трьох показників, рекомендується встановити рейтинг важливості. Якщо група утворена трьома показниками, то вони всі мають залишитися в системі.

У табл. 1 наведено приклад обчислення значущості показників для їх віднесення до системи.

З а результатами табл. 1 видно, що дана підскладова містить чотири групи показників. У першій групі п'ять показників, але згідно з рейтингом слід відібрати тільки перші три показники: співвідношення між вартістю майна та його кредиторською заборгованістю, коефіцієнт накопичення зносу та коефіцієнт самофінансування. Показники інших груп залишаються незмінними. Таким чином, кількість показників, що відображають економічну стійкість підприємства, зменшилася до 54.

Четвертим етапом формування системи показників оцінювання економічних стійкості підприємства є врахування вимог, що висувуються до кожного окремого показника. У системі кожний показник має задовольняти таким вимогам: адекватності завданням дослідження, можливості чіткого визначення, що забезпечує тотожність розуміння економічної сутності, та можливістю інтерпретації фахівцями-експертами, охопленню

Таблиця 1

Приклад обчислення значимості показників в складовій стійкості функціонування підприємства

Показник	Алексєнко Н. В. [1]	Зайцев О. Н. [2]	Сімах Ю. А. [3]	Колодізев О. М. [4]	Бугай В. З. [5]	Василенко А. В. [6]	Іванов Ю. Б. [7]	Кроленко М. С. [13]	Іванов В. Л. [8]	Ареф'єва О. В. [9]	Бурда А. І. [10]	Єрмейчук Р. А. [11]	...	Значущість
Рівень ділової активності														
Співвідношення між вартістю майна та його кредиторською заборгованістю	+	+	-	-	+	+	+	-	+	+	+	+		0,76
Коефіцієнт накопичення зносу	+	+	-	+	-	+	+	-	+	+	+	+		0,82
Коефіцієнт самофінансування	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		0,94
Частка нерозподіленого прибутку	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	+	+		0,65
Економія від зниження собівартості	-	-	-	+	+	-	-	+	-	+	+	-		0,35
Стан економічної роботи на підприємстві														
Рівень виконання планів														
Рівень динаміки планів														
Ступінь самостійності виробничих підрозділів														
Питома вага підрозділів, що мають самостійний баланс														
Наявність фондів розвитку на підприємстві для кожного підрозділу														
Ступінь відповідальності за підрозділами														
Наявність ризиків														
Рівень зони ризику для підприємства														

найважливіших характеристик об'єкта дослідження, наявності інформаційного забезпечення для кількісного визначення, можливості проведення динамічного та порівняльного аналізу, можливості чіткого визначення нормативних та еталонних значень показників, тобто фазових змін величин цих показників.

Отже, процес формування системи показників оцінювання економічної стійкості підприємства можна представити такою логікою етапів: визначення сутності поняття економічної стійкості підприємства; визначення сутності складових економічної стійкості підприємства; визначення показників, що описують складові; відбір показників у кожній складовій за критерієм рейтингу частоти співпадання думок фахівців; відбір за критерієм вимог, що висуваються до кожного показника в системі.

Таким чином, у результаті проведеного аналізу до системи показників економічної стійкості підприємства рекомендується віднести такі показники.

Витратну підскладову елементів виробничо-економічного потенціалу підприємства рекомендується характеризувати показниками: відношення ціни продукції до відповідних стандартів, рівень рентабельності продукції, відповідність якості продукції галузевим стандартам; темпи зростання/зниження собівартості; витрати на просування товару, витрати на модернізацію виробництва, витрати на введення нових технологій або випуску нової продукції.

До системи показників, що відображають виробничу складову, рекомендується віднести: коефіцієнт використання виробничих потужностей; кількість упроваджених у виробництво нових технологій; питому вагу витрат на машини, устаткування, інструменти, інші основні фонди і капітальні витрати, пов'язані з упровадженням інновацій у загальному обсязі витрат на інновації; фондоозброєність; відповідність розмірів поставлених ресурсів та їх необхідної потреби, виконання нормативної величини запасів; питому вагу працівників, що підвищили кваліфікацію у звітному році; питому вагу працівників віком до 50 років; питому вагу працівників, що виконують науково-технічну роботу; ступінь зносу основних фондів, частку власної техніки в загальній кількості основних фондів; зростання продуктивності праці, рентабельність основних фондів, фондовіддачу.

Фінансову складову описують показники: коефіцієнт фінансової автономії, коефіцієнт структури довгострокових вкладів, коефіцієнт фінансової стабільності; загальний коефіцієнт покриття, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт поточної ліквідності; коефіцієнт оборотності основного капіталу, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, коефіцієнт оборотності запасів; рентабельність продажу, рентабельність власного капіталу, рентабельність підприємства.

Складовою економічної стійкості стосовно етапів життєвого циклу містить дві підскладові: початкова стійкість та стійкість функціонування. Оскільки в даному дослідженні були обрані машинобудівні підприємства, серед яких відсутні ті, що є початково створеними, тому до розрахунку включалися лише показники другої підскладової, тобто стійкості функціонування.

Отже, показниками стійкості функціонування підприємства на ринку є: співвідношення між вартістю майна та його кредиторської заборгованістю, коефіцієнт накопичення зносу, коефіцієнт самофінансування, рівень виконання планів, рівень динаміки планів, питома вага підрозділів, що мають самостійний баланс; наявність фондів розвитку на підприємстві для кожного підрозділу, ступінь відповідальності за підрозділами, рівень зони ризику для підприємства.

Економічна стійкість стосовно адаптації на ринках визначається в трьох аспектах: стійкості на товарному ринку, стійкості на ринку засобів виробництва та стійкості на фінансовому ринку. У зв'язку із недостатньою розвиненістю фондового ринку та необ'єктивністю інформації на грошовому ринку доцільно цю складову вилучити з розгляду. Стійкість на ринку товарів і послуг пропонується аналізувати за допомогою показників: частки нової продукції, коефіцієнта оновлення товарної номенклатури; долі витрат на гарантійне обслуговування; долі продукції, що зазнала гарантійного обслуговування; економічної ефективності експорту, індексу фізичного об'єму продукції що експортується, коефіцієнта віддачі коштів вкладених в експортні операції. Ключовими показниками економічної стійкості на ринку засобів виробництва виявилися такі показники: темп зростання доходу від задачі майна; частка майна, що використовується як застава для залучених коштів; питома вага поставчань за прямими договорами; частка порушень договорів поставання, частка дебіторської заборгованості в коштах підприємства.

Таким чином, сформована система показників оцінювання економічної стійкості підприємства є важливим етапом як для проведення детального економічного аналізу, так і для застосування математичних методів для розроблення економіко-математичних моделей, на основі яких будуть ухвалюватися управлінські рішення щодо підтримки та підвищення рівня економічної стійкості підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев Н. В. Устойчивое развитие предприятия как фактор экономического роста / Н. В. Алексеев // Экономика і організація управління : зб. наук. пр. – Вип. № 3 / Під заг. ред. П. В. Єгорова. – Донецьк : ДонУ, Каштан, 2008. – С. 59 – 65.
2. Зайцев О. Н. Оценка экономической устойчивости промышленных предприятий (на примере промышленности строительных материалов) : автореф. дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / О. Н. Зайцев. – Хабаровск, 2007. – 23 с.
3. Сімех Ю. А. Визначення поняття конкурентоспроможності підприємства / Ю. А. Сімех // Вісник міжнародного Слов'янського університету. – Серія «Економічні науки». – Т. X. – 2007. – № 1. – С. 12 – 16.
4. Колодієв О. М. Дослідження сутності та змісту економічної стійкості підприємства / О. М. Колодієв, К. М. Нужний // Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сб. – 2007. – № 78. – С. 238 – 243.
5. Бугай В. З. Аналіз та оцінка фінансової стійкості підприємства / В. З. Бугай, В. М. Омельченко // Держава та регіони. – 2008. – № 1. – С. 34 – 39.

6. Василенко А. В. Менеджмент устойчивого развития предприятий : монография / А. В. Василенко. – К. : Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.

7. Иванов Ю. Б. Оцінка стійкості регіональних кластерних структур в аспекті їх ресурсного потенціалу / Ю. Б. Иванов, А. Д. Олійник // Проблеми економіки та управління. – № 640. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. – С. 101 – 111.

8. Иванов В. Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємства машинобудівного комплексу) : монографія / В. Л. Иванов. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2005. – 268 с.

9. Ареф'єва О. В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення / О. В. Ареф'єва, Д. М. Городинська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8 (86). – С. 34 – 38.

10. Бурда А. І. Методичні підходи до оцінювання впливу складників триади потенціалу на сталий розвиток підприємства // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. пр. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.12. – 336 с. – С. 141 – 153.

11. Еремейчук Р. А. Обоснование стратегии устойчивого развития предприятия / Р. А. Еремейчук // Економіка розвитку. – 2002. – № 2 (22). – С. 56 – 60.

12. Тхор С. А. Методические подходы к оценке экономической устойчивости предприятия / С. А. Тхор // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Ч. 2. – 2004. – № 10 (80). – С. 199 – 204.

13. Кроленко М. С. Система показників економічної стійкості промислового підприємства / М. С. Кроленко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3 (25). – С. 180 – 187.

14. Смолякова О. М. Уточнення змісту економічної стійкості підприємства та її складових / О. М. Смолякова // Комунальне господарство міст : наук.-техн. сб. – Випуск 108. – Серія: Економічні науки. – Х., 2013. – С. 221 – 228.

Науковий керівник – Малярєць Л. М., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри вищої математики та економіко-математичних методів Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

REFERENCES

Alekseenko, N. V. "Ustoichivoe razvitie predpriatiia kak faktor ekonomicheskogo rosta" [Sustainable development of the enterprise as a factor of economic growth]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 3 (2008): 59-65.

Aref'ieva, O. V., and Horodynska, D. M. "Ekonomichna stiikosti pidpriemstva: sutnist, skladovi ta zakhody z ii zabezpechennia" [The economic stability of the enterprise: the nature, components and measures for its security]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8 (86) (2008): 34-38.

Buhai, V. Z., and Omelchenko, V. M. "Analiz ta otsinka finansovoi stiikosti pidpriemstva" [Analysis and assessment of financial viability]. *Derzhava ta rehiony*, no. 1 (2008): 34-39.

Burda, A. I. "Metodychni pidkhody do otsiniuvannia vplyvu skladnykh triady potentsialu na stalyi rozvytok pidpriemstva" [Methodological approaches to assessing the impact of the components of the triad potential for sustainable development]. *Naukovy visnyk NLTU Ukrainy*, no. 19. 12 (2009): 141-153.

Eremeychuk, R. A. "Obosnovanie strategii ustoichivogo razvitiia predpriatiia" [Justification of the sustainable development strategy of the enterprise]. *Ekonomika rozvytku*, no. 2 (22) (2002): 56-60.

Ivanov, Yu. B., and Oliinyk, A. D. "Otsinka stiikosti rehionalnykh klasternykh struktur v aspekti ikh resursnoho potentsialu" [Evaluation of the stability of regional cluster structures in terms of their resource potential]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 640 (2009): 101-111.

Ivanov, V. L. *Upravlinnia ekonomichnoiu stiikistiu promyslovykh pidpriemstv (na prykladi pidpriemstva mashynobudivnoho kompleksu)* [Managing the economic stability of industrial enterprises (for example, machine-building enterprises)]. Luhansk: SNU imeni V. Dalia, 2005.

Kolodiziev, O. M., and Nuzhnyi, K. M. "Doslidzhennia sutnosti ta zmistu ekonomichnoi stiikosti pidpriemstva" [The study of the nature and content of economic viability]. *Kommunalnoe khaziaistvo horodov*, no. 78 (2007): 238-243.

Krolenko, M. S. "Systema pokaznykh ekonomichnoi stiikosti promyslovoho pidpriemstva" [The system of indicators of economic stability of industrial enterprise]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 3 (25) (2011): 180-187.

Simekh, Yu. A. "Vyznachennia poniattia konkurentospromozhnosti pidpriemstva" [The definition of competitiveness]. *Visnyk mizhnarodnoho Slav'ianskoho universytetu. Seriia "Ekonomichni nauky"*, no. 1 (2007): -1216.

Smoliakova, O. M. "Utochnennia zmistu ekonomichnoi stiikosti pidpriemstva ta ii skladovykh" [Clarification of content economic viability and its components]. *Komunalne hospodarstvo mist. Seriia "Ekonomichni nauky"*, no. 108 (2013): 221-228.

Thor, S. A. "Metodicheskie podhody k otsenke ekonomicheskoi ustoichivosti predpriatiia" [Methodological approaches to assessing the economic sustainability of the enterprise]. *Visnyk SNU imeni V. Dalia*, vol. 2, no. 10 (80) (2004): 199-204.

Vasilenko, A. V. *Menedzhment ustoichivogo razvitiia predpriatiy* [Management of sustainable development of enterprises]. Kyiv: Tsentruchebnoy literatury, 2005.

Zaytsev, O. N. "Otsenka ekonomicheskoy ustoichivosti promyshlennykh predpriatiy (na primere promyshlennosti stroitelnykh materialov)" [Estimation of economic stability of industrial enterprises (for example, the building materials industry)]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2007.

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПАРАДИГМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

© 2014 РЕТА М. В.

УДК 657.1.012.1

Рета М. В. Становлення і розвиток парадигми бухгалтерського обліку

Метою статті є дослідження методологічних засад формування бухгалтерської інформації як основи для прийняття стратегічних управлінських рішень. У статті розглянуто та критично проаналізовано розвиток сучасних концепцій бухгалтерського обліку, які враховують вимоги глобалізаційних процесів і спрямовані на підвищення аналітичності, об'єктивності та прозорості бухгалтерської інформації. При цьому виявлено, що сучасному розвитку системи бухгалтерського обліку притаманні певні протиріччя, які не дають можливості на даному етапі сформувати єдиний теоретичний базис. У роботі доведено, що саме управлінські концепції визначають інформаційні вимоги сучасного бухгалтерського обліку, і тому розвиток парадигми бухгалтерського обліку має відбуватися в напрямку підвищення його сприяння розробці та реалізації ділової стратегії підприємства. Домінантою перетворень у сфері бухгалтерського обліку визначено необхідність розширення інформаційного простору обліку в напрямі забезпечення його стратегічної орієнтації.

Ключові слова: бухгалтерський облік, парадигма обліку, інформаційні вимоги, стратегія підприємства.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 21.

Рета Марина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: gimala@rambler.ru

УДК 657.1.012.1

Рета М. В. Становление и развитие парадигмы бухгалтерского учета
Целью статьи является исследование методологических основ формирования бухгалтерской информации как основы для принятия стратегических управленческих решений. В статье рассмотрено и критически проанализировано развитие современных концепций бухгалтерского учета, учитывающих требования глобализационных процессов и направленных на повышение аналитичности, объективности и прозрачности бухгалтерской информации. При этом обнаружено, что современному развитию системы бухгалтерского учета присущи определенные противоречия, которые не дают возможности на данном этапе сформировать единый теоретический базис. В работе доказано, что управленческие концепции определяют информационные требования к системе современного бухгалтерского учета, и поэтому развитие парадигмы бухгалтерского учета должно быть направлено на повышение его содействия разработке и реализации деловой стратегии предприятия. Доминантой преобразований в сфере бухгалтерского учета определена необходимость расширения информационного пространства учета в направлении обеспечения его стратегической ориентации.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, парадигма учета, информационные требования, стратегия предприятия.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 21.

Рета Марина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: gimala@rambler.ru

UDC 657.1.012.1

Reta M. V. The Formation and Development of the Accounting Paradigm

The article aims to study the methodological bases of formation of the accounting information as a basis for making the strategic management decisions. In the article the development of modern accounting concepts in view of the globalization processes demands and directed towards enhancing of the analytical, objective and transparent accounting information were reviewed and critically analyzed. It was found that the modern development of the accounting system had intrinsic contradictions that make it impossible at the present stage to form an unified theoretical basis. It was proven that the managerial concepts determine the information requirements of the modern accounting system and therefore the development of the accounting paradigm should be aimed at increasing of its support of the development and implementation of the business strategy of the enterprise. The dominant feature of the transformations in the field of accounting is defined as the necessity to expand the informational space of accounting in the direction of ensuring its strategic orientation.

Key words: accounting, accounting paradigm, information requirements, strategy of enterprise.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 21.

Reta Maryna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: gimala@rambler.ru

Глобальний світовий розвиток зумовив перехід від «індустріальної економіки» до «економіки знань», характерною рисою якої є домінування інформаційного ресурсу. Відповідно успішне функціонування і розвиток підприємств у сучасних умовах потребує створення ефективних механізмів, алгоритмів і підходів до інформаційного забезпечення, які зможуть охоплювати усі рівні і напрями його діяльності. Бухгалтерський облік, як одна з ключових інформаційних систем підприємства, що забезпечує отримання, накопичення, обробку, аналіз, передачу та зберігання інформації про господарську діяльність підприємства, стає одним з пріоритетних об'єктів удосконалення як на рівні держави, так і на рівні окремих підприємств.

Не заважаючи на протиріччя, які притаманні сучасному розвитку бухгалтерської науки, пошуком відповідей на питання щодо напрямків удосконалення методологічних підходів бухгалтерського обліку займалася значна кількість науковців. Серед вітчизняних авторів слід відзначити роботи Ф. Ф. Бутинця, С. Ф. Голова, С. Ф. Легенчука, В. М. Жука, Н. М. Малюги, М. М. Шигун, П. Я. Хомина, М. В. Кужельного, А. М. Кузьмінського, М. С. Пушкар, В. В. Сопко, М. Г. Чумаченко, А. М. Галаган та ін., а також надбання зарубіжних економістів: Х. Андерсона, А. Апчерча, І. М. Богатую, М. Ф. Ван Бреда, Р. В. Віла, Д. Друрі, Р. Каплана, В. Є. Керімова, Д. Колдуєла, М. Р. Метью, Б. Нідлза, О. Є. Ніколаєва, Д. Нортон, В. Ф. Палія, Я. В. Соколова, М. Х. Б. Перера, Б. Райана,

Е. С. Хендріксена, Ч. Т. Хорнгрена. Проте найбільшого опрацювання в роботах науковців отримали методологічні та організаційні аспекти бухгалтерського обліку з точки зору поточного управління, а питання розробки інформаційного підґрунтя для стратегічного управління підприємством у системі бухгалтерського обліку на сьогоднішній день не отримали належного висвітлення.

Отже, метою статті є дослідження методологічних засад формування бухгалтерської інформації як основи для прийняття стратегічних управлінських рішень.

Питання щодо необхідності внесення змін до теорії бухгалтерського обліку назрівали поступово. Так, наприклад, у своїй роботі проф. В. Ф. Палій досить чітко визначив необхідність вдосконалення теорії бухгалтерського обліку: «Теорія бухгалтерського обліку відстає від об'єктивно виниклих на практиці проблем; за змістом вона мало відрізняється від сформованої в тридцять років. Теорія бухгалтерського обліку переважно пояснює техніку обліку. Суть і зміст бухгалтерського обліку майже не розглядаються...» [1]. Проф. П. Я. Хомин також наголошує, що сучасна парадигма бухгалтерського обліку та звітності була сформована ще у тридцять років минулого століття і потребує «формаційного переходу до нової парадигми у зв'язку з соціальною, культурною, політичною та економічною модернізацією суспільства» [2, с. 13]. Уявлення про напрямки розвитку західної бухгалтерської думки можливо зробити на основі положень концепції Американської асоціації бухгалтерів (AAA), яка вбачає ціль нової (або модифікованої) теорії бухгалтерського обліку в тому, щоб зробити непередбачуване передбачуваними, перетворити аномальні випадки у прогнозовані та пояснювані [3]. З. В. Гуцайлюк у своїй роботі, узагальнюючи проблеми бухгалтерського обліку, визначає три основні: надто повільний, спонтанний та безсистемний розвиток [21].

Бухгалтерський облік, виконуючи, з одного боку, інформаційну функцію, а з іншого – контрольну-аналітичну, знаходиться в жорстких рамках нормативно-законодавчої бази, наслідком чого є уніфікація форми подачі інформації та централізація самого процесу її підготовки. Це, звичайно, дозволяє накопичувати та аналізувати інформацію, але в цілому не завжди задовольняє потреби як зовнішніх, так і внутрішніх користувачів, нівелюючи їх специфічні інформаційні потреби.

Сучасний бухгалтерський облік зосереджений на представленні ретроспективної інформації і тому не відіграє впливової ролі серед інструментів прийняття рішень, у той час, як сучасні вимоги до якості, рівня деталізації та аналітичної обробки інформації визначаються саме метою процесу прийняття рішень. У свою чергу, інформаційні потреби процесу прийняття рішень зумовлюються особливостями вітчизняної економіки, якій на сьогоднішній день притаманні відкритість, нестабільність, динамічність, відносність, що потребує відповідних підходів формування інформації. Проте існуючі законодавчі вимоги, обмеження в поєднанні з традиційними підходами до ведення обліку не дозволяють, наприклад, використовувати нефінансові показники, у той час, як більшість сучасних факторів не можна відо-

бразити в грошовому вимірнику, вони важко піддаються навіть кількісному виміру, що на практиці призводить до неможливості управляти витратами, які пов'язані з впливом цих факторів.

Таким чином, традиційний бухгалтерський облік на сучасному етапі розвитку не можна вважати стовідсотково придатним для відображення впливів різноманітних зовнішніх факторів на функціонування підприємства та ефективність виконання управлінських і контрольних функцій.

Удосконалення бухгалтерського обліку можливе за умови системного розвитку двох складових:

- ✦ теоретичного базису на рівні формування відповідної парадигми, концепції, теорії, які визначатимуть основний підхід до побудови системи обліку та звітності, що запроваджується на рівні держави;
- ✦ практичного підґрунтя для реалізації теоретичних розробок через систему нормативного регулювання процедур організації та ведення обліку господарської діяльності на національному, галузевому та локальному рівнях господарювання.

У зв'язку з цим останнім часом розгорнулася дискусія стосовно формування науково обґрунтованої парадигми, завдяки якій можливо буде розширити інформаційно-аналітичні можливості обліку.

Так, уперше поняття «парадигма бухгалтерського обліку» було запропоноване у 1985 р. В. Я. Соколовим [4], який виокремив три парадигми, що відповідали історичному розвитку бухгалтерського обліку: уніграфічна, камеральна та діграфічна. З того часу класифікація існуючих парадигм має вже досить значну історію і містить не один з класифікаційних підходів, перелік яких постійно розширюється.

У даній роботі не ставилося за мету провести повну класифікацію існуючих парадигм, але пропонуємо звернути увагу на наукові розробки сучасних вітчизняних науковців.

С. Ф. Голов сучасну парадигму бухгалтерського обліку в Україні характеризує як симбіоз трьох складових: адміністративних і ринкових концепцій; національних і міжнародних стандартів; юридичної та економічної моделі [5]. З його точки зору, нова облікова парадигма – це парадигма глобального обліку, яка базується на паритетності потреб користувачів, поєднуючи ідеї уніграфічної, камеральної, діграфічної парадигм, і враховує надбання суміжних галузей знань» [6, с. 453]. С. Ф. Голов вважає, що головним принципом глобальної системи обліку має бути збалансованість грошових і негрошових вимірників і пропонує виділяти стратегічно орієнтовану систему обліку на рівні підприємства та глобальну систему бухгалтерського обліку [6, с. 453]. Але розподіл бухгалтерського обліку на два рівні технічно ускладнює процес підготовки інформації, хоча поєднання фінансових і нефінансових показників дасть можливість всебічного аналізу інформації в процесі прийняття управлінських рішень.

Н. М. Малюга нову парадигму бухгалтерського обліку називає подвійною інформаційною динамікою та пояснює її суть з точки зору зміни способів вироб-

ництва, техніки обліку внаслідок використання нових інформаційних технологій та появи нових облікових об'єктів (зокрема, нематеріальних активів), що передбачає основою облікової парадигми визначення реальної ринкової вартості підприємства [7, с. 19]. Зміна підходу до оцінки в бухгалтерському обліку розширює його аналітичні можливості, проте з точки зору прийняття рішень цього недостатньо, бо це концентрує увагу на окремих складових інструментарію бухгалтерського обліку, але в цілому не змінює філософію обліку.

В. М. Жук пропонує парадигму бухгалтерського обліку економіки гармонійного розвитку, що базується на ідеях фізичної економії, які, на думку автора, повинні забезпечуватися якісно новими Міжнародними стандартами фінансової звітності (далі – МСФЗ), в основі яких має визначатися пріоритет показників реальної економіки, природно-ресурсний та біологічний потенціал [8]. Головною особливістю запропонованої парадигми є акцентування уваги на революційному, а не еволюційному підході до зміни парадигми. Такий підхід також передбачає поєднання фінансових і нефінансових показників, але так само, як і попередній, висвітлює тільки частину удосконалення бухгалтерського обліку.

М. С. Пушкар зосереджує увагу на необхідності інтелектуалізації обліку, вважаючи, що інтелектуальна модель обліку – це реалізація ідеї, яка народжена у результаті пошуку засобів змусити організацію працювати і створювати додаткову вартість через знання [9, с. 49]. Говорячи про зміну парадигми обліку в економіці знань, М. С. Пушкар зауважує, що й «до цього часу залишається не до кінця з'ясованим генезис обліку, коли під ним розуміють лише техніку збору та обробки даних, що відриває сутність складного явища від теорії пізнання та піднімає проблему теорії науки другорядними питаннями практичної діяльності [9, с. 46].

Західні дослідники Д. Дж. Гоувс і А. Ревінкель [16] за допомогою використання трансдисциплінарних досліджень визначили субпарадигму бухгалтерського обліку, сутність якої полягає у формуванні цілісних перспектив змін парадигми відносно часової та інформаційної місткості, відповідно до чого вдосконалення обліку має відбуватися в напрямі розширення свободи і творчості, що дозволить розкривати у бухгалтерській звітності приховані фактори, що впливають на діяльність підприємств. Вітчизняний дослідник І. Й. Яремко також вважає, що сучасна концептуальна основа бухгалтерського обліку не відповідає потребам і вимогам сучасного суспільства та потребує змін у напрямку послаблення норм стандартизації, а в основі зміни парадигми обліку пропонує покласти принцип управлінського обліку – «різна інформація для різних цілей і користувачів» [17].

Креативний підхід до обліку містить суперечливі протиріччя: з одного боку, він може стовідсотково забезпечити врахування окремих вимог системи прийняття рішення, з іншого – призвести до викривлення методологічних основ обліку і маніпуляцій показниками та індикаторами фінансової звітності.

М. М. Шигун пропонує парадигму інтернаціонального бухгалтерського обліку, яка спрямована на забез-

печення інтересів інтернаціональних власників капіталу та інвестиційні процеси, оцінку спроможності підприємства сплачувати заробітну плату, забезпеченість позикових сум, визначення сум прибутку та дивідендів [10]. Такий підхід в умовах глобалізації є досить привабливим, проте він також спрямований здебільшого на забезпечення процесу підготовки інформації для обмеженого кола користувачів, що неодмінно призведе до зниження рівня об'єктивності облікової інформації.

А. Н. Кузьминський також наголошував, що обліку, як системі, мають бути притаманні такі змістовні ознаки, як організованість та синергізм [11, с. 14]. Продовжуючи ці думки, С. А. Кузнецова наголошує на тому, що формування нової парадигми бухгалтерського обліку має бути спрямоване на досягнення саме синергетичного ефекту [11] шляхом взаємодії трьох складових бухгалтерського обліку: теоретичної, організаційної та методологічної. Головні ознаки, які, на думку автора, повинен набути облік у процесі синергетичного розвитку, це: соціальний (екологічний), стратегічний (прогнозний), інтегрований, динамічний, креативний, актуарний, електронний, що дозволить сформувати облікову систему, яка за допомогою використання сучасної комп'ютерної техніки буде спроможна задовольняти інформаційні потреби користувачів як на рівні бухгалтерського обліку, так і на рівні загальної системи управління суб'єктами господарювання [12].

С. Ф. Бутинець досить критично ставиться до сучасних спроб визначення напрямків розвитку бухгалтерського обліку та стверджує, що застосовувати термін «парадигма» в обліку необхідно з обережністю. Він впевнений, що необхідно поєднання нових і вже існуючих парадигм бухгалтерського обліку, а теорію наукових революцій Т. Куна вважає «теорією катастроф» і пропонує обирати стратегічні пріоритети розвитку бухгалтерського обліку на базі радянської школи шляхом поєднання традиційного обліку із застосуванням міжнародних стандартів [13].

Таким чином, аналіз вищенаведених парадигм, на наш погляд, свідчить про існування значного інтересу науковців щодо доповнення і поступового розширення функції бухгалтерського обліку, переліку його об'єктів, впровадження інформаційних технологій та міжнародних стандартів у практику бухгалтерського обліку, проте не змінює концептуально основи бухгалтерського обліку. Крім того, наприклад, С. Ф. Легенчук, аналізуючи роботи вітчизняних і західних учених, доходить висновку, що «в бухгалтерському обліку відсутнє єдине трактування поняття «парадигма бухгалтерського обліку», і, зокрема, парадигма бухгалтерського обліку як науки» [14]. На думку С. Ф. Легенчука: «На сьогодні в обліку не існує єдиного методу (підходу) побудови бухгалтерських теорій. Існує значна кількість підходів, які об'єднано у дві групи: філософські (дедуктивний (гіпотетико-дедуктивний, аксіоматико-дедуктивний, генетичний), індуктивний, ідеографічний, еkleктичний) та бухгалтерські (соціологічний (етичний), економічний, ситуаційний, біхевіористичний, прогнозний, підхід управлінських моделей, підхід інформаційної економіки, еkleктичний)» [15]. Він пропонує відійти від викорис-

тання теорії Т. С. Куна та застосовувати іншу модель розвитку науки: науково-дослідницьких програм І. Лакатоса, яка ґрунтується на виокремленні двох рівнів. Перший рівень – це «тверде ядро» (подвійний запис, рахунки, баланс і т. п.), яке залишається незмінним, і другий рівень – «захисний пояс» (фінансова звітність, системи калькулювання, методи оцінки та ін.), який має вдосконалюватися та змінюватися відповідно до вимог сьогодення.

Але бухгалтерський облік, виконуючи інформаційну функцію на мікрорівні, не ізольований, у першу чергу, саме від системи управління господарського суб'єкта, а це означає, що концепція бухгалтерського обліку має ґрунтуватися на засадах управлінської парадигми, доповнюючи та розвиваючи її. Саме таку думку висловлюють А. А. Пилипенко, А. В. Шайкан, О. А. Лаговська та ін. Так, А. А. Пилипенко розглядає розвиток облікової парадигми з точки зору її обліково-аналітичного забезпечення системи менеджменту та процесу прийняття рішень, можливостей інтеграції в систему стратегічного управління підприємством [18]. О. А. Лаговська у своїх дослідженнях вказує на інформаційно-комунікативну роль бухгалтерського обліку в системі управління як одного з ключових елементів, що зумовлює ефективність

системи управління в цілому [19]. А. В. Шайкан стверджує, що «на сучасному підприємстві, яке бажає досягти успіхів у бізнесі, загальна система обліку повинна мати стратегічну орієнтацію. У цьому разі інформація, що надається системою обліку, буде сприяти процесу розробки та реалізації ділової стратегії підприємства, а інструменти бухгалтерського обліку, як класичні, так і запозичені з менеджменту, будуть органічно вписані в процес стратегічного управління» [20].

На перший погляд, такий підхід відводить бухгалтерському обліку тільки додаткову, обслуговуючу роль, проте з іншого – саме в рамках цього підходу бухгалтерський облік найповніше може виконувати свої інформаційні завдання і бути найбільш придатним для використання в процесі прийняття рішень, як на стратегічному так і на тактичному рівнях управління. Аналіз існуючих концепцій управління та їх вплив на бухгалтерський облік узагальнено в *табл. 1*. Таким чином, кожна управлінська концепція висувала свої вимоги щодо змістовного наповнення бухгалтерського обліку, що дає можливість стверджувати: бухгалтерський облік саме під впливом управлінських теорій зазнав найбільших якісних змін:

Таблиця 1

Класифікація концепції менеджменту та їх вплив на облікову систему

Концепція менеджменту	Вимоги до облікової системи
Концепція управління знаннями	Збільшується перелік об'єктів обліку
Концепція динамічних компетенцій	Необхідне виокремлення видів компетенції, виникнення провесно-орієнтованих моделей обліку для фіксування витрат на реалізацію компетенцій, визначення доходів і результатів від такої реалізації
Збалансована система показників	Поєднання фінансових та не фінансових, кількісних та якісних показників, побудова стратегічних матриць
Теорія організації навчання	Облікова система має стати інтегруючим фактором, розробка облікових процедур на основі концептуальних карт, каталогів, онтологій
Консолідація інформації та конкурентна розвідка	Прогнозування, передбачення намірів конкурентів, вивчення основних тенденцій бізнесу, аналіз ризиків, збирання, накопичення та обробка інформації для прийняття управлінських рішень
Процесний підхід	Розширення складу облікової номенклатури, облік витрат за процесами та облік витрат за видами діяльності
Ситуаційний підхід	Формування ситуаційних сховищ даних. Порівняння поточної ситуації з еталоном
Архітектурний підхід	Орієнтація на створення процедур трансформування даних через інформацію у знання з їх розподілом у розрізі архітектурних проєкцій «ресурси – події – агенти»
Управління відносинами зі споживачем	Виникнення інтегрованих інформаційних систем
Інтеграційні теорії та концепція життєвого циклу	Підтримка логістичної взаємодії інтегрованих суб'єктів господарювання. Інтеграція до облікового процесу елементів стандарту ISO 15926
Управління вартістю	Є поштовхом до пошуку нових критеріїв оцінки результатів діяльності суб'єктів господарювання і зумовило зростання інтересу до показників нефінансового характеру
Системна динаміка	Форма балансу та принципи його побудови можуть бути реалізовані у термінах системної динаміки. Моделювання обліку відбувається через створення моделей реалізації функцій обліку
Інституціональна теорія	Відображення в обліку трансакційних витрат. Потребує розширення рахунків обліку такими, що не відображаються у сучасній системі.
Системна інженерія	Фіксування витрат, доходів та результатів в розрізі елементарних одиниць діяльності, сукупність яких утворює процеси ЖЦ
Соціальний капітал	Відображення у фінансовій звітності людського капіталу

Джерело: узагальнено автором на основі [18, 19, 20].

1) поєднання в обліку фінансових і нефінансових показників;

2) розширення об'єктів обліку: відображення в обліку нових видів витрат (екологічних, логістичних, трансакційних та ін.) і нових видів капіталу (людського, соціального та ін.);

3) підвищення технологічності процесу обліку (створення інтегрованих інформаційних систем, баз даних, інформаційних сховищ).

Саме інформаційні потреби менеджменту диктують інформаційні вимоги до бухгалтерського обліку (рис. 1).

Тобто сучасний бухгалтерський облік має представляти собою відкриту систему, яка забезпечує зворотній зв'язок у системі менеджменту і виконує одну з ключових інформаційних функцій.

Отже, підсумовуючи існуючі концепції і парадигми обліку, їх зміст і напрямки еволюції, можна відзначити, що рушійною силою цих перетворень є три ключові фактори:

1) зміни історичного періоду, які зумовлюють перехід від однієї економічної моделі до іншої;

2) інституціональні перетворення, які визначають систему регулювання бухгалтерського обліку та звітності;

3) зміни управлінських концепцій, які визначають перелік функцій та вимоги до деталізації бухгалтерської інформації.

Саме накопичення взаємопов'язаного впливу означених факторів зумовлюють перехід від однієї облікової парадигми до іншої. Але на сьогоднішній день запропоновані новації, розробки та дослідження щодо окремих об'єктів і процедур обліку фундаментально не вирішують головну проблему розвитку вітчизняного бухгалтерського обліку – формування адаптованої до сучасної економіки методології.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сучасні умови господарювання висувають до бухгалтерського обліку нові вимоги:

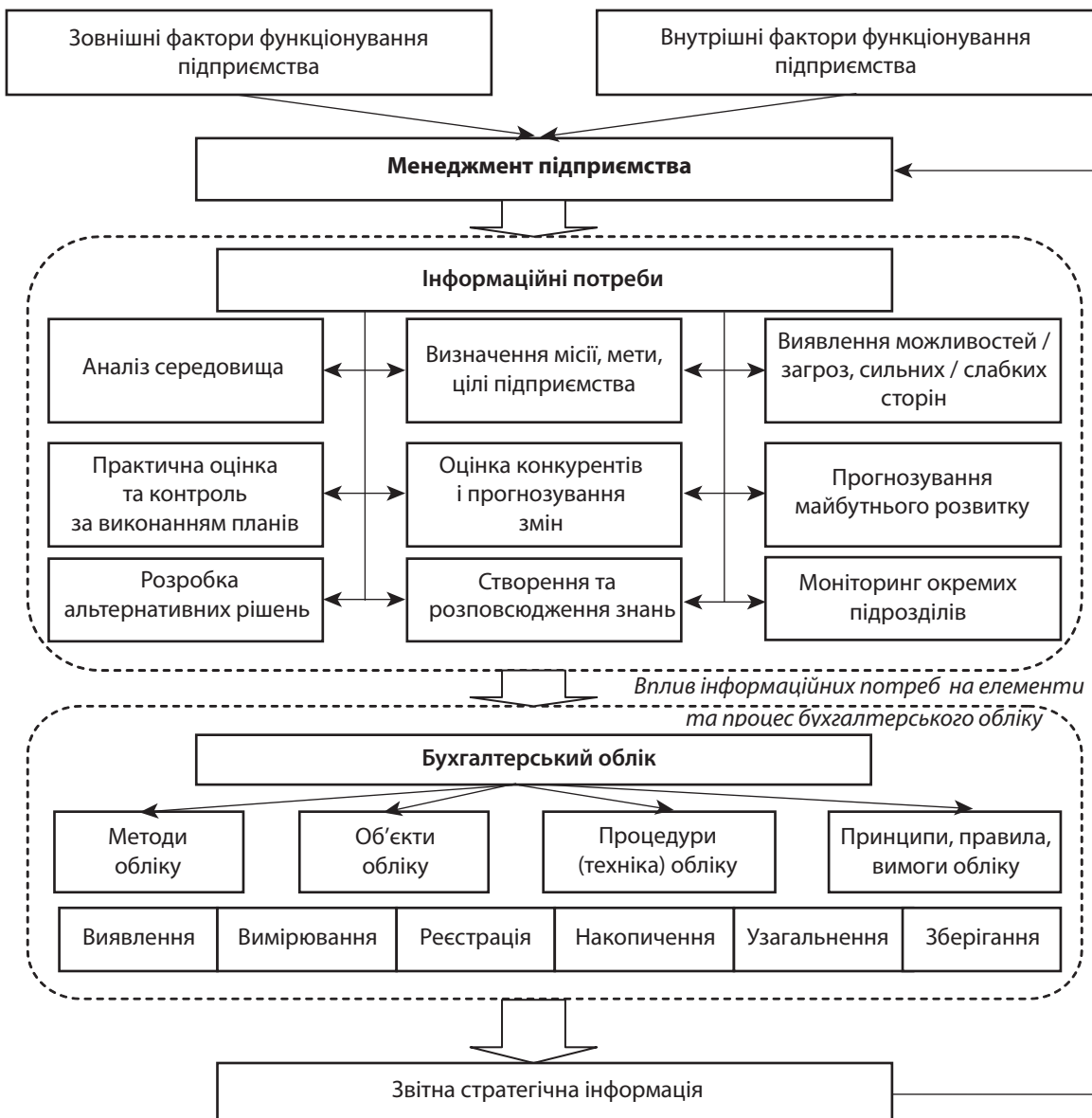

Рис. 1. Сучасні інформаційні потреби та їх вплив на складові бухгалтерського обліку

- ✦ *традиційні*: якість, надійність, своєчасність, безперервність інформації;
- ✦ *новітні*: можливість прогнозування витрат і доходів; можливість моделювання вартості господарського суб'єкта на основі бухгалтерської інформації; мінімізація ризиків впливу власників на результати фінансової звітності, виявлення та оцінка нефінансових факторів, які істотно впливають на вартість бізнесу.

Не зважаючи на численні розробки, достатньо науково обгрунтованої та задовільної з практичної точки зору парадигми сучасного обліку на сьогоднішній день не запропоновано. Узагальнюючи існуючі вимоги щодо інформаційного забезпечення процесу прийняття рішень, сучасна парадигма обліку має містити елементи і поняття, що дають змогу на основі цілісної облікової інформації неупереджено і своєчасно задовольнити інформаційні потреби зовнішніх і внутрішніх користувачів, і зокрема готувати інформацію для прогнозування та аналізу розвитку можливих подій. Проте необхідно зауважити, що різноманітність діаметрально протилежних наукових розробок може призвести до неможливості поєднання їх у єдину теоретичну конструкцію для формування нової парадигми бухгалтерського обліку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Палій В. Ф. Актуальні питання теорії бухгалтерського обліку / В. Ф. Палій // Бухгалтерський облік. – 2005. – № 3. – С. 45 – 49.
2. Хомин П. Я. Парадигмы и контрверсии в бухгалтерском учете (попытка консеквентного анализа) : монография / П. Я. Хомин, Г. П. Журавель. – Тернополь : Экономическая мысль, 2007. – 299 с.
3. American Accounting Association. Report of Committee on Accounting. Theory Construction and verification // The Accounting Review – 1971. – Supplement to Vol. XLVI. – P. 53 – 79.
4. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: Учебное пособие для вузов. / Я. В. Соколов – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
5. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік: спогади про майбутнє [Електронний ресурс] / С. Ф. Голов – Режим доступу : <http://www.probusiness.in.ua/publications/22/>
6. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку / С. Ф. Голов / Міжн. ін-т менеджменту (МІМ-Київ). – К. : ЦУЛ, 2007. – 522 с.
7. Малуго Н. М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в Україні теоретико-методологічні основи : наук. доповідь / Н. М. Малуго. – Житомир : ЖДТУ, 2006. – 84 с.
8. Жук В. М. Парадигма бухгалтерського обліку економіки гармонійного розвитку / В. М. Жук : зб. наук. праць. – Луцьк : ЛНТУ, 2009. – Вип. 6(24). – С. 171 – 182.
9. Пушкар М. С. Створення інтелектуальної системи обліку : монографія / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2007. – 152 с.
10. Шигун М. М. Парадигмальний розвиток системи бухгалтерського обліку / М. М. Шигун // Часопис економічних реформ. – 2013. – № 3 (11). – С. 134 – 139.
11. Кузьминський А. Н. Учетная и аналитическая информация в объединении / А. Н. Кузьминский. – Киев : Издательское объединение «Вища школа», Головное изд-во, 1979. – 96 с.
12. Кузнецова С. А. Теоретические предпосылки формирования парадигмы бухгалтерского учета в экономике знаний: синергетический эффект / С. А. Кузнецова // Основы экономики, управления и права. – 2013. – № 6 (12). – С. 42 – 46.
13. Бутинець С. Ф. Ревізія теорії бухгалтерського обліку або парадигма ТХОМ / С. Ф. Бутинець // Вісник ЖДТУ. – 2008. – № 1 (43). – С. 6 – 17.

14. Легенчук С. Ф. Розвиток бухгалтерського обліку в контексті парадигмального методу Т. С. Куна: зарубіжний досвід / С. Ф. Легенчук // Вісник ЖДТУ. – 2008. – № 2 (44). – С. 87 – 100.

15. Легенчук С. Ф. Класифікація теорій бухгалтерського обліку / С. Ф. Легенчук // Міжнародний збірник наукових праць. – 2010. – Випуск 3(18). – С. 190 – 211.

16. Gouws D. G. Financial accounting and reporting: sustaining relevance in the present time paradigm / D. G. Gouws, A. Rehwinkel // *Meditari Accountancy Research*. – 2004. – Vol. 12. No. 1. – P. 77 – 99.

17. Яремко І. Й. Концепції і парадигми бухгалтерського обліку як система наукових основ теорії / І. Й. Яремко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10012/1/38.pdf>

18. Пилипенко А. А. Розвиток облікової парадигми в контексті сучасних теорій менеджменту та процесів поширення інноваційних знань / А. А. Пилипенко, Д. Р. Пилипенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/1396/1/48.pdf>

19. Лаговська О. А. Бухгалтерський облік як інформаційно-комунікативна система: конструктивний підхід / О. А. Лаговська // Вісник ЖДТУ. 2011. – № 3(57). – С. 76 – 78.

20. Шайкан А. В. Розвиток бухгалтерського обліку як інструментарію стратегічного управління підприємством у конкурентному середовищі / А. В. Шайкан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://npv.n-auditor.com.ua/ua/zmist-zhurnalua-npv-1/item/253-1-shajkan-a-v-rozvitok-bukhgalterskogo-obliku-yak-instrumentariyu-strategichnogo-upravlinnya-pidpriemstvom-u-konkurentnomu-seredovishchi>

21. Гуцайлюк З. В. Облік і контроль у ринковій економіці: елементи концепції : монографія / З. В. Гуцайлюк. – Тернопіль : Крок, 2013. – 176 с.

REFERENCES

"American Accounting Association. Report of Committee on Accounting. Theory Construction and verification". *The Accounting Review Supplement* to Vol. XLVI (1971): 53-79.

Butynets, S. F. "Reviziiia teorii bukhgalterskoho obliku abo paradyhma TKhOM" [Revision of accounting theory or paradigm THOM]. *Visnyk ZhDTU*, no. 1 (43) (2008): 6-17.

Gouws, D. G., and Rehwinkel, A. "Financial accounting and reporting: sustaining relevance in the present time paradigm". *Meditari Accountancy Research*, vol. 12, no. 1 (2004): 77-99.

Holov, S. F. "Bukhgalterskyi oblik: spohady pro maibutnie" [Accounting: A Memoir of the Future]. <http://www.probusiness.in.ua/publications/22/>

Holov, S. F. *Bukhgalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku* [Accounting in Ukraine: analysis and prospects for development]. Kyiv: TsUL, 2007.

Hutsailiuk, Z. V. *Oblik i kontrol u rynkovii ekonomitsi: elementy kontseptsii* [Accounting and control in a market economy: elements of the concept]. Ternopil: Krok, 2013.

Kuzminskiy, A. N. *Uchetnaia i analiticheskaia informatsiia v obiedinenii* [Accounting and analytical information in the union]. Kyiv: Vishcha shkola, 1979.

Kuznetsova, S. A. "Teoreticheskie predposylki formirovaniia paradygmy bukhgalterskogo ucheta v ekonomike znaniy: sinergeticheskii effekt" [Theoretical background of forming paradigms of accounting in the knowledge economy: a synergistic effect]. *Osnovy ekonomiki, upravleniia i prava*, no. 6 (12) (2013): 42-46.

Khomin, P. Ya., and Zhuravel, G. P. *Paradigmy i kontrversii v bukhgalterskom uchete (popytka konsekventnogo analiza)* [Paradigms and kontrversion in accounting (attempt consequent analysis)]. Ternopol: Ekonomicheskaiia mysl, 2007.

Lehenchuk, S. F. "Rozvytok bukhgalterskoho obliku v konteksti paradyhmalnoho metodu T. S. Kuna: zarubizhnyi dosvid" [The development of accounting in the context of paradigmatic method T. S. Kuhn: international experience]. *Visnyk ZhDTU*, no. 2 (44) (2008): 87-100.

Lehenchuk, S. F. "Klasyfikatsiia teorii bukhgalterskoho obliku" [Classification theories of accounting]. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*, no. 3 (18) (2010): 190-211.

Lahovska, O. A. "Bukhgalterskyi oblik iak informatsiino-komunikatyvna sistema: konstruktivnyi pidkhid" [Accounting as an infor-

mation and communication system: a constructive approach]. *Visnyk ZhDTU*, no. 3 (57) (2011): 76-78.

Maliuha, N. M. *Kontsepsiia rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukraini teoretyko-metodolohichni osnovy* [The concept of accounting in Ukraine theoretical and methodological foundations]. Zhytomyr: ZhDTU, 2006.

Pushkar, M. S. *Stvorennia intelektualnoi systemy obliku* [Creating intelligent system of accounting]. Ternopil: Kart-Blansh, 2007.

Palii, V. F. "Aktualni pytannia teorii bukhhalterskoho obliku" [Current issues of accounting theory]. *Bukhhalterskyi oblik*, no. 3 (2005): 45-49.

Pylypenko, A. A., and Pylypenko, D. R. "Rozvytok oblikovoi paradyhmy v konteksti suchasnykh teorii menedzhmentu ta protsesiv poshyrennia innovatsiinykh znan" [The development of accounting paradigm in the context of current theories of management and dissemination of innovative knowledge processes]. <http://eztuir.ztu.edu.ua/1396/1/48.pdf>

Shyhun, M. M. "Paradyhmalnyi rozvytok systemy bukhhalterskoho obliku" [Paradigmatic development accounting system]. *Chasopys ekonomichnykh reform*, no. 3 (11) (2013): 134-139.

Shaikan, A. V. "Rozvytok bukhhalterskoho obliku yak instrumentarii stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom u konkurentnomu seredovyshtchi" [The development of accounting as a tool of strategic management in a competitive environment]. <http://npv.n-auditor.com.ua/ua/zmist-zhurnalu-npv-1/item/253-1-shajkan-a-v-rozvytok-bukhhalter-skogo-obliku-yak-instrumentariyu-strategichnogo-upravlinnya-pidpriemstvom-u-konkurentnomu-seredovishchi>

Sokolov, Ya. V. *Bukhgalterskiy uchët: ot istokov do nashikh dney* [Accounting: from the beginnings to the present day]. Moscow: Audit; YuNITI, 1996.

Yaremko, I. I. "Kontseptsii i paradyhmy bukhhalterskoho obliku yak systema naukovykh osnov teorii" [Concepts and paradigms of accounting as a system of scientific foundations of the theory]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10012/1/38.pdf>

Zhuk, V. M. "Paradyhma bukhhalterskoho obliku ekonomiky harmoniinoho rozvytku" [The paradigm of accounting economy harmonious development]. *Zbirnyk naukovykh prats LNTU*, no. 6 (24) (2009): 171-182.

УДК 657.633:657.3

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

© 2014 КАЛІНКІН Д. В.

УДК 657.633:657.3

Калінкін Д. В. Теоретичні засади організації внутрішнього аудиту в бюджетних установах

Метою статті є розкриття теоретичних засад організації внутрішнього аудиту в бюджетних установах. Проаналізовано підходи до визначення терміна «організація» та надано власне бачення поняття «організація внутрішнього аудиту», яке дозволяє розглядати організацію внутрішнього аудиту як частину системи більш високого порядку – системи державного фінансового контролю України. Розглянуто елементи системи організації внутрішнього аудиту бюджетних установ, до яких належать: суб'єкти та об'єкти, мета та принципи, рівні та етапи й забезпечення організації внутрішнього аудиту. Запропоновано схему організації внутрішнього аудиту на підставі системного підходу, в якій виділяються три етапи: планування внутрішнього аудиту; реалізація контрольних заходів у рамках проведення внутрішнього аудиту бюджетних установ і підбиття підсумків контрольної діяльності в рамках внутрішнього аудиту. Крім того, проаналізовано особливості та напрями адаптації зарубіжного досвіду організації внутрішнього аудиту в бюджетних установах до національного середовища.

Ключові слова: внутрішній аудит, державний фінансовий контроль, організація внутрішнього аудиту.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Калінкін Дмитро Володимирович – аспірант, кафедра контролю та аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 657.633:657.3

UDC 657.633:657.3

Калінкін Д. В. Теоретические основы организации внутреннего аудита в бюджетных учреждениях

Kalinkin D. V. Theoretical Bases of Organizing of the Internal Audit in the Budgetary Institutions

Целью статьи является раскрытие теоретических основ организации внутреннего аудита в бюджетных учреждениях. Проанализированы подходы к определению термина «организация» и представлено собственное видение понятия «организация внутреннего аудита», позволяющее рассматривать организацию внутреннего аудита как часть системы более высокого порядка – системы государственного финансового контроля Украины. Рассмотрены элементы системы организации внутреннего аудита бюджетных учреждений, к которым относятся: субъекты и объекты, цели и принципы, уровни и этапы и обеспечение организации внутреннего аудита. Предложена схема организации внутреннего аудита на основании системного подхода, в которой выделяются три этапа: планирование внутреннего аудита; реализация контрольных мероприятий в рамках проведения внутреннего аудита бюджетных учреждений и подведение итогов контрольной деятельности в рамках внутреннего аудита. Кроме того, проанализированы особенности и направления адаптации зарубежного опыта организации внутреннего аудита в бюджетных учреждениях к национальной среде.

The article is aimed at disclosure of the theoretical bases of the internal audit in the budgetary institutions. Approaches to the definition of the term «organizing» were analyzed and the author's own vision of the concept «organizing of the internal audit» was presented, allowing to consider the organizing of the internal audit as a part of the higher order system – the State financial control system of Ukraine. The elements of the organizing system of the internal audit in the budgetary institutions were reviewed, which are: subjects and objects, purposes and principles, levels and stages, as well as ensuring of organizing of the internal audit. The scheme of organizing of the internal audit on the basis of systematic approach was proposed in which three phases were allocated: internal audit planning; implementation of control measures in the framework of the internal audit in the budgetary institutions and summarizing of the control activities' results in the framework of the internal audit. In addition, peculiarities and directions of adaptation of the foreign experience as to the internal audit in the budgetary institutions towards the national environment were analyzed.

Ключевые слова: внутренний аудит, государственный финансовый контроль, организация внутреннего аудита.

Key words: internal audit, State financial control, organizing of the internal audit.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Калінкін Дмитрій Владимирович – аспірант, кафедра контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Kalinkin Dmitry V. – Postgraduate Student, Department of Control and Audit, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

mation and communication system: a constructive approach]. *Visnyk ZhDTU*, no. 3 (57) (2011): 76-78.

Maliuha, N. M. *Kontsepsiia rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukraini teoretyko-metodolohichni osnovy* [The concept of accounting in Ukraine theoretical and methodological foundations]. Zhytomyr: ZhDTU, 2006.

Pushkar, M. S. *Stvorennia intelektualnoi systemy obliku* [Creating intelligent system of accounting]. Ternopil: Kart-Blansh, 2007.

Palii, V. F. "Aktualni pytannia teorii bukhhalterskoho obliku" [Current issues of accounting theory]. *Bukhhalterskyi oblik*, no. 3 (2005): 45-49.

Pylypenko, A. A., and Pylypenko, D. R. "Rozvytok oblikovoi paradyhmy v konteksti suchasnykh teorii menedzhmentu ta protsesiv poshyrennia innovatsiinykh znan" [The development of accounting paradigm in the context of current theories of management and dissemination of innovative knowledge processes]. <http://eztuir.ztu.edu.ua/1396/1/48.pdf>

Shyhun, M. M. "Paradyhmalnyi rozvytok systemy bukhhalterskoho obliku" [Paradigmatic development accounting system]. *Chasopys ekonomichnykh reform*, no. 3 (11) (2013): 134-139.

Shaikan, A. V. "Rozvytok bukhhalterskoho obliku yak instrumentarii stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom u konkurentnomu seredovyshtchi" [The development of accounting as a tool of strategic management in a competitive environment]. <http://npv.n-auditor.com.ua/ua/zmist-zhurnalu-npv-1/item/253-1-shajkan-a-v-rozvytok-bukhhalter-skogo-obliku-yak-instrumentariyu-strategichnogo-upravlinnya-pidpriemstvom-u-konkurentnomu-seredovishchi>

Sokolov, Ya. V. *Bukhgalterskiy uchët: ot istokov do nashikh dney* [Accounting: from the beginnings to the present day]. Moscow: Audit; YuNITI, 1996.

Yaremko, I. I. "Kontseptsii i paradyhmy bukhhalterskoho obliku yak systema naukovykh osnov teorii" [Concepts and paradigms of accounting as a system of scientific foundations of the theory]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10012/1/38.pdf>

Zhuk, V. M. "Paradyhma bukhhalterskoho obliku ekonomiky harmoniinoho rozvytku" [The paradigm of accounting economy harmonious development]. *Zbirnyk naukovykh prats LNTU*, no. 6 (24) (2009): 171-182.

УДК 657.633:657.3

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

© 2014 КАЛІНКІН Д. В.

УДК 657.633:657.3

Калінкін Д. В. Теоретичні засади організації внутрішнього аудиту в бюджетних установах

Метою статті є розкриття теоретичних засад організації внутрішнього аудиту в бюджетних установах. Проаналізовано підходи до визначення терміна «організація» та надано власне бачення поняття «організація внутрішнього аудиту», яке дозволяє розглядати організацію внутрішнього аудиту як частину системи більш високого порядку – системи державного фінансового контролю України. Розглянуто елементи системи організації внутрішнього аудиту бюджетних установ, до яких належать: суб'єкти та об'єкти, мета та принципи, рівні та етапи й забезпечення організації внутрішнього аудиту. Запропоновано схему організації внутрішнього аудиту на підставі системного підходу, в якій виділяються три етапи: планування внутрішнього аудиту; реалізація контрольних заходів у рамках проведення внутрішнього аудиту бюджетних установ і підбиття підсумків контрольної діяльності в рамках внутрішнього аудиту. Крім того, проаналізовано особливості та напрями адаптації зарубіжного досвіду організації внутрішнього аудиту в бюджетних установах до національного середовища.

Ключові слова: внутрішній аудит, державний фінансовий контроль, організація внутрішнього аудиту.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Калінкін Дмитро Володимирович – аспірант, кафедра контролю та аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 657.633:657.3

UDC 657.633:657.3

Калінкін Д. В. Теоретические основы организации внутреннего аудита в бюджетных учреждениях

Kalinkin D. V. Theoretical Bases of Organizing of the Internal Audit in the Budgetary Institutions

Целью статьи является раскрытие теоретических основ организации внутреннего аудита в бюджетных учреждениях. Проанализированы подходы к определению термина «организация» и представлено собственное видение понятия «организация внутреннего аудита», позволяющее рассматривать организацию внутреннего аудита как часть системы более высокого порядка – системы государственного финансового контроля Украины. Рассмотрены элементы системы организации внутреннего аудита бюджетных учреждений, к которым относятся: субъекты и объекты, цели и принципы, уровни и этапы и обеспечение организации внутреннего аудита. Предложена схема организации внутреннего аудита на основании системного подхода, в которой выделяются три этапа: планирование внутреннего аудита; реализация контрольных мероприятий в рамках проведения внутреннего аудита бюджетных учреждений и подведение итогов контрольной деятельности в рамках внутреннего аудита. Кроме того, проанализированы особенности и направления адаптации зарубежного опыта организации внутреннего аудита в бюджетных учреждениях к национальной среде.

The article is aimed at disclosure of the theoretical bases of the internal audit in the budgetary institutions. Approaches to the definition of the term «organizing» were analyzed and the author's own vision of the concept «organizing of the internal audit» was presented, allowing to consider the organizing of the internal audit as a part of the higher order system – the State financial control system of Ukraine. The elements of the organizing system of the internal audit in the budgetary institutions were reviewed, which are: subjects and objects, purposes and principles, levels and stages, as well as ensuring of organizing of the internal audit. The scheme of organizing of the internal audit on the basis of systematic approach was proposed in which three phases were allocated: internal audit planning; implementation of control measures in the framework of the internal audit in the budgetary institutions and summarizing of the control activities' results in the framework of the internal audit. In addition, peculiarities and directions of adaptation of the foreign experience as to the internal audit in the budgetary institutions towards the national environment were analyzed.

Ключевые слова: внутренний аудит, государственный финансовый контроль, организация внутреннего аудита.

Key words: internal audit, State financial control, organizing of the internal audit.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Калінкін Дмитрій Владимирович – аспірант, кафедра контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Kalinkin Dmitry V. – Postgraduate Student, Department of Control and Audit, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

У сучасних умовах господарювання, коли спостерігається стає зростання кількості платних послуг, які можуть надаватися окремими бюджетними установами залежно від галузі провадження їх діяльності, збільшується необхідність в організації внутрішнього аудиту бюджетних установ. Така тенденція підтверджується й порядком реформування системи державного фінансового контролю, напрям якого законодавчо закріплений Концепцією розвитку Державного внутрішнього фінансового контролю [2]. Так, згідно з цією Концепцією передбачається перегляд такого переліку суб'єктів, як Державна фінансова інспекція та Рахункова Палата України, а також встановлюється обов'язкова організація внутрішнього аудиту бюджетних установ.

В Україні науковим і практичними проблемами реформування системи державного фінансового контролю приділяється багато уваги з боку вчених. Так, значний науковий внесок у розвиток теоретичних питань державного контролю та аудиту зробили Н. І. Дорош [5], Сухарева Л. О. [7] та інші. Дослідженню раціонального використання бюджетних коштів присвятили свої праці О. Т. Бровко [3], В. П. Пантелеев [6]. Питанню оцінки якості внутрішнього аудиту приділена увага такими авторами: Ян ван Тайнен, Андреев П. П. [8], О. О. Чечуліна О. О., Манфред ван Кастерен. Проте, не зважаючи на значні здобутки вчених у галузі державного фінансового контролю, й досі залишається багато невирішених питань, які пов'язані з організацією внутрішнього аудиту, що й визначає актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є розкриття теоретичних засад організації внутрішнього аудиту в бюджетних установах.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що організація внутрішнього аудиту в бюджетних установах передбачає створення підрозділів на всіх рівнях розпорядників бюджетних коштів, а діяльність таких підрозділів повинна здійснюватись узгоджено та паралельно. Водночас, узгодження діяльності окреслених підрозділів є основним завданням такої складової державного внутрішнього фінансового контролю, як гармонізація [2]. З огляду на це можна зробити висновок про

необхідність застосування при організації внутрішнього аудиту в бюджетних установах саме системного підходу.

Необхідно зазначити, що дослідження робіт учених-системників дозволяє висунути твердження, що організація внутрішнього аудиту бюджетних установ передбачає створення окремих підсистем, діяльність яких повинна бути спрямована на досягнення глобальної мети та підпорядковуватись єдиним принципам тощо.

З урахуванням мети даного дослідження необхідно в межах даного підрозділу визначитись із поняттям «організація» та її елементами.

Аналіз підходів до визначення поняття «організація» наведено в *табл. 1*.

Усі наведені й розглянуті визначення й приклади прояву організації дозволяють уявити все розмаїття її аспектів. Вони тісно взаємопов'язані й створюють своєрідний організаційний цикл, який дозволяє стверджувати, що організаційна діяльність завжди спрямована на упорядкування й поєднання в часі та просторі всіх необхідних складових і забезпечення проявів синергетичного ефекту (перевищення якостей організації над сумою якостей її складових).

Отже, організація внутрішнього аудиту бюджетних установ у загальному вигляді передбачає сукупність процесів, що ведуть до утворення досконалих взаємозв'язків між частинами цілого. У даному аспекті під цілим розуміється система внутрішнього аудиту, яка водночас виступає підсистемою системи державного фінансового контролю в Україні.

У загальному вигляді системний підхід до організації внутрішнього аудиту бюджетних установ можна зобразити таким чином (*рис. 1*).

У цьому сенсі доцільно визначитись із елементами системи організації внутрішнього аудиту бюджетних установ. Так, суб'єктом здійснення внутрішнього аудиту бюджетних установ виступає відділ внутрішнього аудиту, який утворюється в результаті реорганізації Державної фінансової інспекції.

Таблиця 1

Аналіз підходів до визначення поняття «організація»

Автор	Визначення	Ключова ознака визначення
М. І. Небава, О. Г. Ратушняк [1, с. 34]	Організація – це «інституціоналізована група осіб, які взаємодіють за допомогою матеріальних, економічних, правових і інших умов для досягнення поставлених цілей»	Група осіб
М. Акофф, Ф. Емері [1, с. 35]	Організація – «соціальна група людей, в якій існує функціональний розподіл праці, спрямований на досягнення загальної мети»	Група людей
П. Пітере, Р. Уотермен [3]	Організація – це «розумна система свідомо скоординованих видів діяльності, яка не має зайвих елементів»	Розумна система
Б. М. Андрушків і О. Є. Кузьмін [6, с. 46]	Під терміном «організація» розуміють «групу людей, діяльність яких координується (свідомо чи спонтанно) для досягнення певної мети, а організації із статусом юридичної особи називають підприємствами або фірмами»	Група людей
Л. І. Нечаюк, Н. О. Телеш [6, с. 54]	Організація – це «група людей різної чисельності й кваліфікації, діяльність яких координується для досягнення однієї або кількох цілей»	Група людей

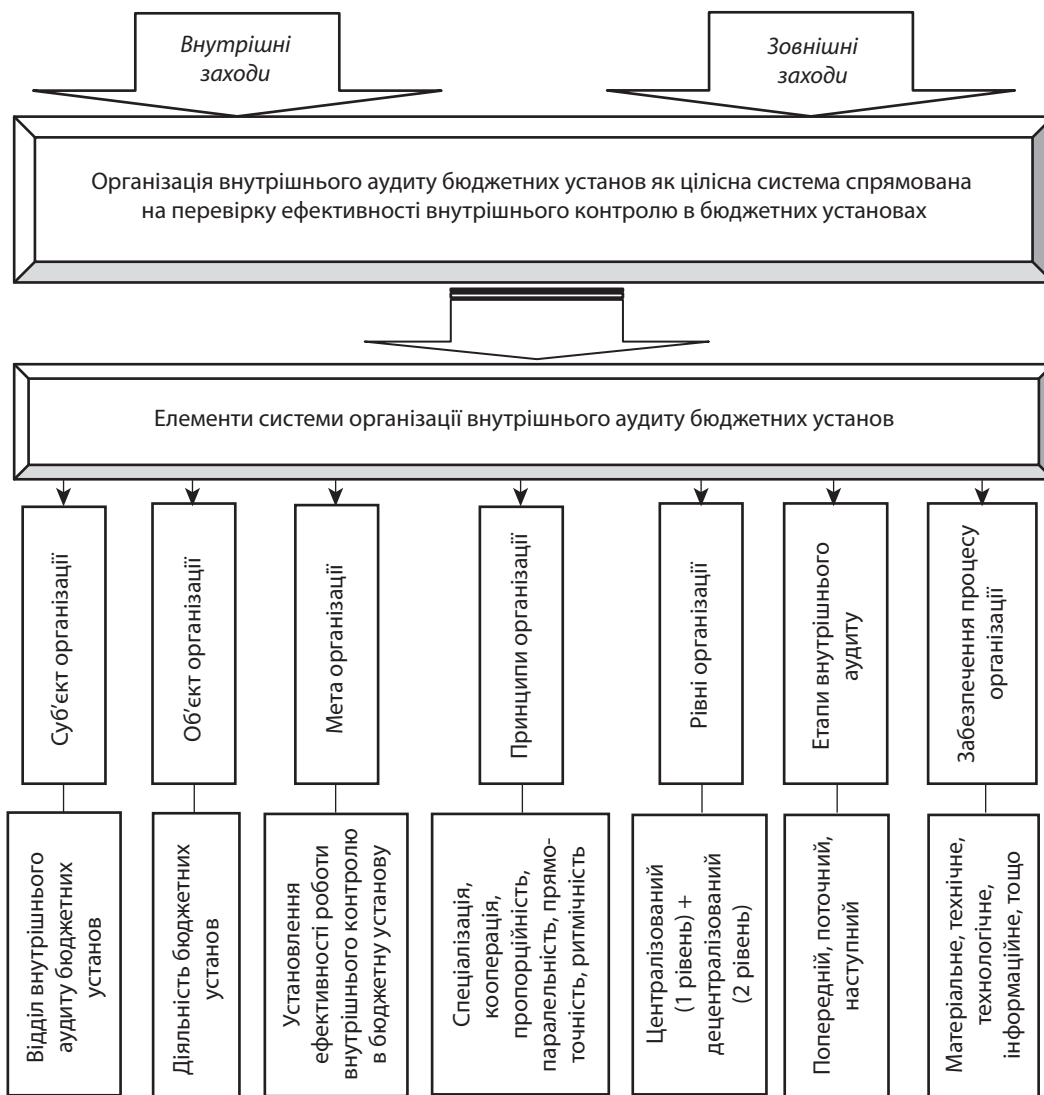

Рис. 1. Системний підхід до організації внутрішнього аудиту (загальний вигляд)

Об'єктом здійснення внутрішнього аудиту є стан організації та ефективність функціонування внутрішнього контролю в бюджетних установах.

Стосовно мети здійснення внутрішнього аудиту в бюджетних установах слід відмітити підвищення ефективності використання фінансових ресурсів бюджетних установ. Принципи організації внутрішнього аудиту бюджетних установ – це сукупність норм і правил, дотримання яких під час організації внутрішнього аудиту дозволить зробити процес такої організації найбільш раціональним та ефективним. Принципи організації внутрішнього аудиту бюджетних установ наведено на *рис. 2*.

Що стосується рівнів організації внутрішнього аудиту бюджетних установ, то слід вказати в цьому сенсі лише два рівні, що зображено на *рис. 3*.

До того ж, до елементів системи організації внутрішнього аудиту належать етапи внутрішнього аудиту [6, с. 87]:

- 1) планування внутрішнього аудиту;
- 2) реалізація контрольних заходів у рамках проведення внутрішнього аудиту бюджетних установ. На цьому етапі проводиться контроль організації внутрішнього контролю в бюджетних установах. Здійснюються

перевірки ефективності внутрішнього контролю. Завершується цей етап оформленням результатів внутрішнього аудиту бюджетних установ;

3) підбиття підсумків контрольної діяльності в рамках внутрішнього аудиту. На цьому етапі проводиться контроль за ходом виконання рекомендацій по результатах внутрішнього аудиту, підбиваються середньострокові та річні підсумки внутрішнього аудиту.

Нарешті останнім елементом системи організації внутрішнього аудиту бюджетних установ є забезпечення процесу відповідної організації, до якого слід віднести: законодавче забезпечення, кадрове, методичне, інформаційне, технічне, матеріальне, технологічне, інформаційне.

Вагоме місце серед окресленого забезпечення займає саме методичне забезпечення. Такий висновок ґрунтується на тому, що саме від його якості залежить ефективність процесу організації внутрішнього аудиту бюджетних установ. Отже, з урахуванням зазначеного можна зобразити системний підхід до організації внутрішнього аудиту бюджетних установ (*рис. 4*).

Однак необхідним при такому системному підході є врахування зарубіжного досвіду системи організації внутрішнього аудиту.

Рис. 2. Принципи організації внутрішнього аудиту бюджетних установ

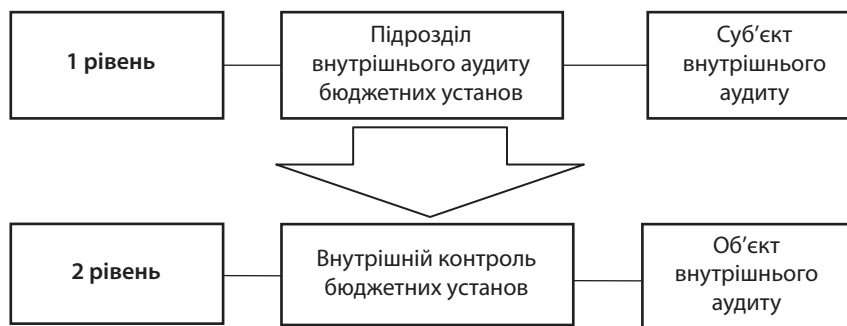

Рис. 3. Рівні організації внутрішнього аудиту бюджетних установ

На сьогодні в Україні відбуваються стрімкі процеси вивчення та запровадження міжнародного досвіду практично в усі сфери суспільного життя. Не є винятком і національна система державного фінансового контролю.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що деякі країни роблять акцент на грошових і кількісних критеріях, які підлягають фінансуванню ЄС, про що, наприклад, свідчить досвід Македонії.

Досвід Бельгії говорить про те, що аудиторські комітети забезпечують якість і незалежність внутрішнього аудиту в системі органів виконавчої влади, узгодження стандартів і методів аудиту.

Особливістю Нідерландів є те, що статуси членів департаментів внутрішнього аудиту призначаються від імені держави.

Щодо чисельності внутрішніх аудиторів, то вона визначається кожним керівником (міністром) самостійно відповідно до особливостей діяльності, функцій та значущості підконтрольних суб'єктів.

Однією з міжнародних організацій, яка сприяє накопиченню такого досвіду та співпраці країн, є INTOSAI. Результати своєї роботи INTOSAI оприлюднює у щоквартальних публікаціях Міжнародного журналу з державного аудиту (*The International Journal of Government Auditing*) і на офіційному сайті в Інтернеті. Регіональні робочі групи INTOSAI проводять професійну підтримку аудиту в державному секторі шляхом обміну досвідом, а також розробкою професійних стандартів, науково-методичних рекомендацій, методологій та інших матеріалів у сфері державного фінансового й адміністративного аудитів.

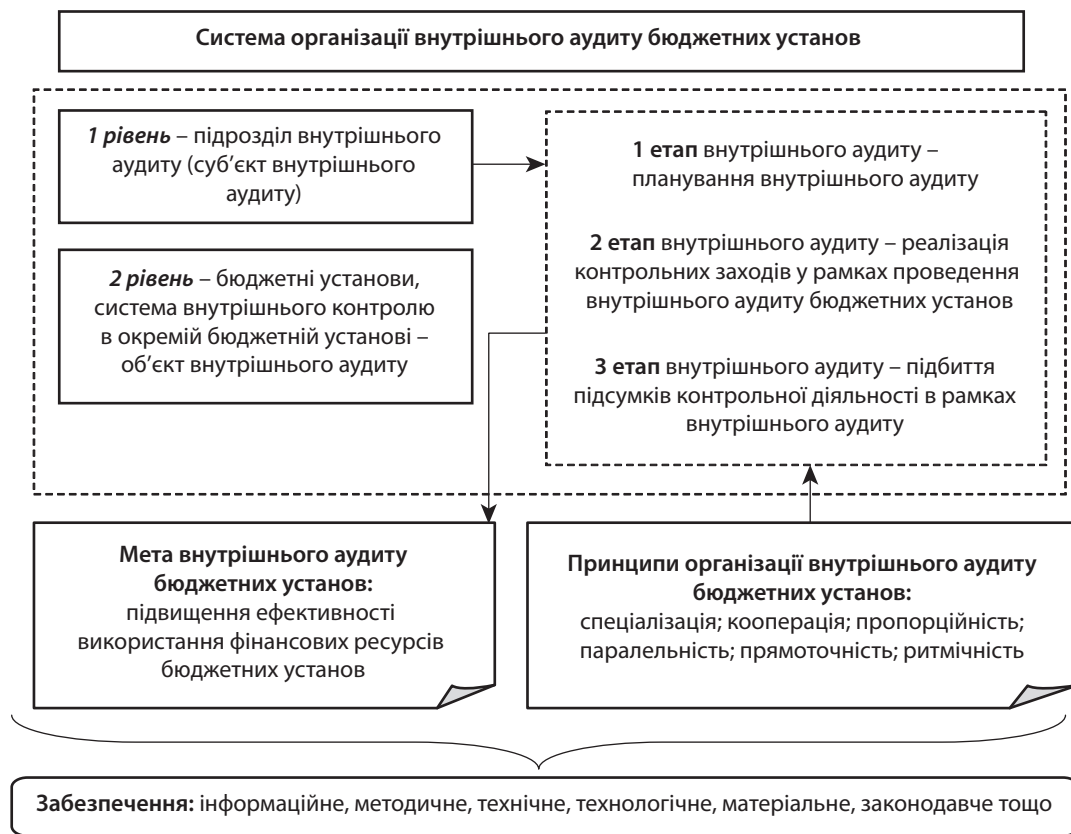

Рис. 4. Системний підхід до організації внутрішнього аудиту бюджетних установ (запропоновано автором)

Ретельний аналіз узагальнених особливостей дозволив розробити й обґрунтувати напрями адаптації зарубіжного досвіду організації внутрішнього аудиту бюджетних установ до національного середовища (рис. 5).

Таким чином, певні особливості організації внутрішнього аудиту в бюджетних установах можуть бути адаптовані до специфіки української системи державного фінансового контролю з метою підвищення ефективності реалізації Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю [2].

ВИСНОВКИ

Таким чином, у статті розглянуто елементи системи організації внутрішнього аудиту бюджетних установ, запропоновано схему організації внутрішнього аудиту на підставі системного підходу. Крім того, проаналізовано особливості та напрями адаптації зарубіжного досвіду організації внутрішнього аудиту в бюджетних установах до національного середовища. Поряд із цим доцільно зазначити про необхідність розробки методичного забезпечення внутрішнього аудиту бюджетних установ в Україні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушкін Б. М. Основи менеджмента / Б. М. Андрушкін, О. Э. Кузьмін. – Львов : Мир, 2000. – 352 с.
2. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 р. № 158-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua>

3. Бровко О. Т. Організаційні аспекти та інформаційне забезпечення внутрішнього аудиту товарних запасів / О. Т. Бровко // Вісник ЖДТУ. Серія : Економічні науки. – 2010. – № 3 (53). – С. 48 – 50.

4. Верхоглядова Н. І. Розвиток внутрішнього аудиту / Н. І. Верхоглядова // Економіка і регіон. – 2009. – № 1 (20). – С. 136 – 139.

5. Дорош Н. І. Сутність і призначення внутрішнього аудиту / Н. І. Дорош // Вісник ЖДТУ. Серія : Економічні науки. – 2006. – № 1 (35). – С. 41 – 46.

6. Пантелеєв В. П. Внутрішньогосподарський контроль: методологія та організація : монографія / В. П. Пантелеєв. – К. : Інформ-аналіт. агентство, 2008. – 489 с.

7. Сухарева Л. О. Аудит ефективності використання бюджетних коштів: протиріччя формування понятійного апарату / Л. О. Сухарева, Т. В. Федченко // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 125 – 131.

8. Методичний посібник / П. П. Андреев, Ян Ван Тайнен, О. О. Чечуліна, Манфред ван Кастерен та ін. – К. : Кафедра, 2012. – 70 с.

Науковий керівник – Дікань Л. В., кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри контролю і аудиту ХНЕУ ім. С. Кузнеця

REFERENCES

- Andrushkin, B. M., and Kuzmin, O. E. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Lvov: Mir, 2000.
- Andriev, P. P. et al. *Metodychnyi posibnyk* [Toolkit]. Kyiv: Kafedra, 2012.
- Brovko, O. T. "Orhanizatsiini aspekty ta informatsiine zabezpechennia vnutrishnyoho audytu tovarnykh zapasiv" [Organizational aspects and information support internal audit inventory]. *Visnyk ZhDTU. Serii "Ekonomiczni nauky"*, no. 3 (53) (2010): 48-50.

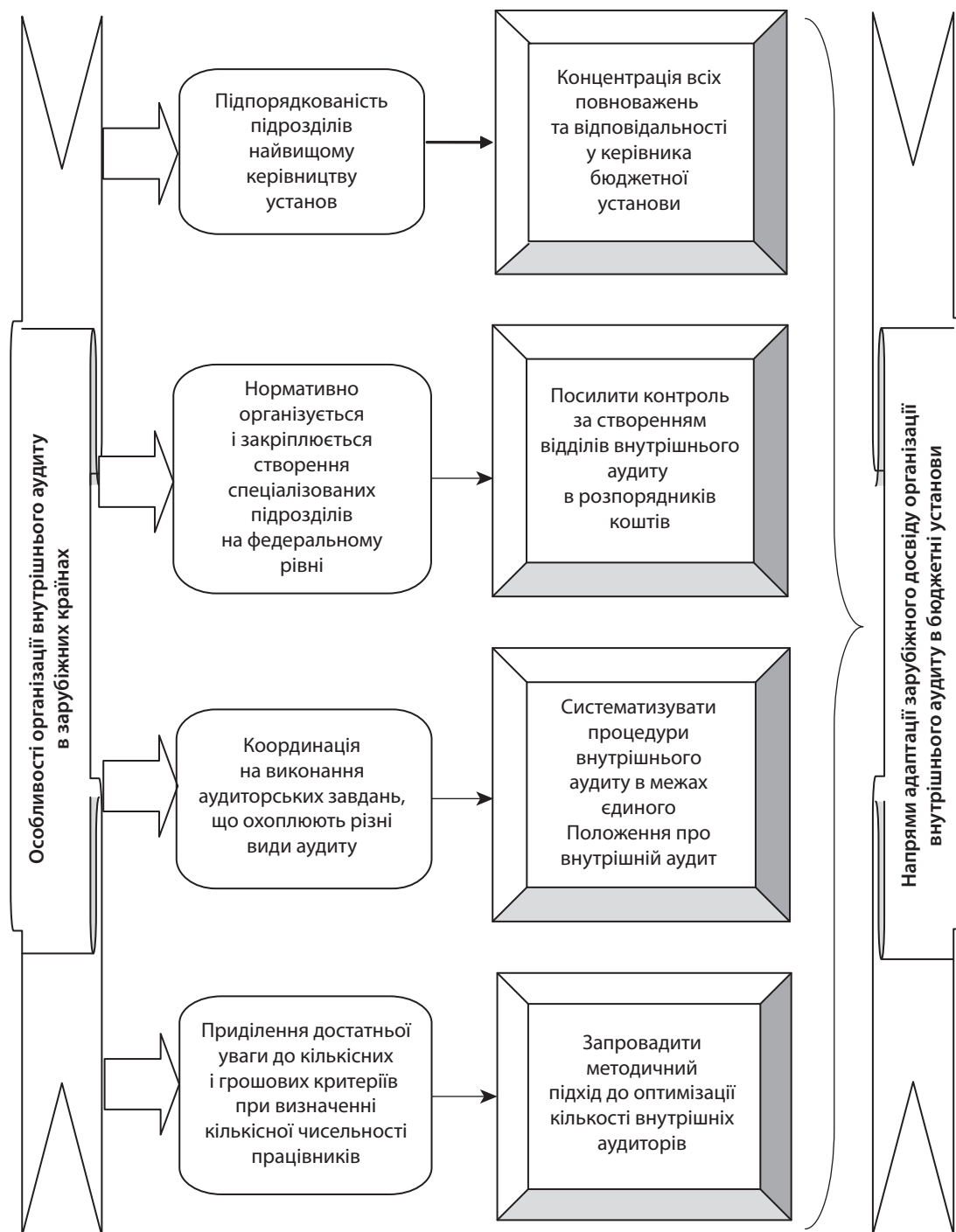

Рис. 5. Аналіз особливостей і напрями адаптації зарубіжного досвіду організації внутрішнього аудиту в бюджетних установах до національного середовища (запропоновано автором)

Dorosh, N. I. "Sutnist i pryznachennia vnutrishnyoho audytu" [Nature and purpose of internal audit]. *Visnyk ZhDTU. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 1 (35) (2006): 41-46.

[Legal Act of Ukraine] (2005). <http://www.dkrs.gov.ua>

Panteleiev, V. P. *Vnutrishnyohospodarskyi kontrol: metodolohiia ta orhanizatsiia* [Internal control: methodology and organization]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2008.

Sukhareva, L. O., and Fedchenko, T. V. "Audyd efektyvnosti vykorystannia biudzhetynykh koshtiv: protyrichchia formuvannia poniatiinoho aparatu" [Audit efficiency of budgetary funds, conflict of forming conceptual apparatus]. *Finansy Ukrainy*, no. 8 (2006): 125-131.

Verkhohliadova, N. I. "Rozvytok vnutrishnyoho audytu" [Development of internal audit]. *Ekonomika i rehion*, no. 1 (20) (2009): 136-139.

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СИСТЕМИ ОБЛІКУ, ОРІЄНТОВАНОЇ НА ОПТИМІЗАЦІЮ ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

© 2014 ПІГОШ В. А.

УДК 657.1

Пігош В. А. Формування концепції системи обліку, орієнтованої на оптимізацію доходів і видатків державних вищих навчальних закладів

Метою даної роботи є обґрунтування доцільності розробки концепції системи обліку, спрямованої на оптимізацію доходів і видатків державних вищих навчальних закладів. У статті вдосконалено організаційні та методичні положення управлінського обліку в державних вищих навчальних закладах через розробку: схеми функціональної взаємодії їх структурних підрозділів у межах підсистеми управлінського обліку, рекомендацій щодо оптимізації видатків і (в їх межах і на їх реалізацію) документів внутрішнього бухгалтерського оформлення за ними. Це забезпечило підвищення ефективності облікового та аналітичного забезпечення загалом і в частині управління видатками державних вищих навчальних закладів, зокрема. Сформовано концепцію системи обліку, яка орієнтована на оптимізацію доходів (видатків), насамперед, вимагає вирішення організаційних проблем, до яких слід віднести і розробку форм носіїв облікової інформації. Зважаючи на суттєвість низки статей видатків на надання послуг у галузі вищої освіти, увагу акцентовано саме на них, а тому розроблено та впроваджено запропоновані документи бухгалтерського оформлення підсистеми управлінського обліку для формування інформаційних сегментів, що необхідні при прийнятті рішень щодо зниження рівня видатків на товарно-матеріальні цінності, заробітну плату й нарахування, відрядження.

Ключові слова: управлінський облік, державні вищі навчальні заклади, оптимізація, доходи, видатки.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 13.

Пігош Василь Августинівич – кандидат економічних наук, доцент, кафедра обліку та фінансів, Мукачівський державний університет (вул. Ужгородська, 26, Мукачево, 89600, Україна)

E-mail: pigosh_vasya@mail.ru

УДК 657.1

Пігош В. А. Формирование концепции системы учета, ориентированной на оптимизацию доходов и расходов государственных высших учебных заведений

Целью данной работы является обоснование целесообразности разработки концепции системы учета, направленной на оптимизацию доходов и расходов государственных высших учебных заведений. В статье усовершенствованы организационные и методические положения управленческого учета в государственных высших учебных заведениях путем разработки: схемы функционального взаимодействия их структурных подразделений в пределах подсистемы управленческого учета, рекомендаций по оптимизации расходов и (в их пределах и на их реализацию) документов внутреннего бухгалтерского оформления по ним. Это обеспечило повышение эффективности учетного и аналитического обеспечения в целом и в части управления расходами государственных высших учебных заведений, в частности. Сложившаяся концепция системы учета, ориентированная на оптимизацию доходов (расходов), в первую очередь, требует решения организационных проблем, к которым следует отнести и разработку форм носителей учетной информации. Учитывая существенность ряда статей расходов на предоставление услуг в области высшего образования, внимание акцентировано именно на них, а потому разработаны и внедрены предложенные документы бухгалтерского оформления подсистемы управленческого учета для формирования информационных сегментов, необходимых при принятии решений по снижению уровня расходов на товарно-материальные ценности, заработную плату и начисления, командировки.

Ключевые слова: управленческий учет, государственные высшие учебные заведения, оптимизация, доходы, расходы.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 1. **Библ.:** 13.

Пігош Василь Августинівич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра учета и финансов, Мукачевский государственный университет (ул. Ужгородская, 26, Мукачево, 89600, Украина)

E-mail: pigosh_vasya@mail.ru

UDC 657.1

Pigosh V. A. Formation of Conception of the Accounting System, Oriented to Optimize Revenues and Expenditures in the State Higher Education Establishments

This work is aimed at the feasibility of developing the concept of the accounting system, directed at optimization of the revenues and expenditures in the State higher education establishments. In the article the organizational and methodological provisions of the management accounting in the State higher education establishments were improved by developing of: the circuit of functional interaction between the structural units within a subsystem of management accounting, recommendations for the cost optimization and (within the framework and with purpose of the implementation) the related internal accounting documents. This ensured the enhancement of efficiency of the accounting and analytical support in general, and the cost management in the State higher education establishments in particular. The established conception of the accounting system, focused on optimization of revenues (expenditures), first and foremost, requires the solution of organizational issues, which include the development of forms of the accounting information media. Given the materiality of certain objects of expenditure for the provision of services in the field of higher education, attention has been focused on them, and because of that the proposed documents for the accounting subsystem of the management accounting were designed and implemented, concerning the formation of the information segments required in deciding to reduce the costs of inventory, salaries, accruals and work travels.

Key words: management accounting, State higher education establishments, optimization, revenues, expenditures.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 13.

Pigosh Vasyl A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting and Finance, Mukachevo State University (vul. Uzhgorodska, 26, Mukachevo, 89600, Ukraine)

E-mail: pigosh_vasya@mail.ru

Особливості формування обліково-аналітичного забезпечення залежно від способів управління проявляються як у відмінностях об'єктів, так і періодах управлінського циклу й джерелах інформації. Слід зазначити, що спосіб управління вимагає адекват-

ного йому обліково-аналітичного забезпечення. Однак існуюча система обліку бюджетних установ не здатна забезпечити в повному обсязі дотримання цієї вимоги. Це пов'язано з рядом чинників, серед яких найбільш вагомими є: недостатня аналітичність первинної та зведе-

ної документації, відсутність даних про конкуренцію на освітньому ринку, а також дискретність інформаційних даних. Така ситуація унеможливує процес оптимізації діяльності та не сприяє підвищенню ефективності.

Аналіз економічних джерел і спеціалізованої вітчизняної літератури свідчить про певну епізодичність проведення досліджень з даної тематики. Частково ці питання розглядаються в працях таких науковців, як Т. М. Боголіб [1, с. 95 – 102], Р. Т. Джоги, А. М. Сінельник [3], Т. М. Кондрашової [4; 5], М. В. Куцинської [8], Т. М. Пахомової [9], Т. В. Рижой [11], С. В. Свірко [12], С. В. Сисюк [13] та деяких інших.

Враховуючи, що оптимізаційні можливості належать до сфери не бухгалтерського, а управлінського обліку, щорічне скорочення обсягів фінансового забезпечення вищої освіти актуалізує дослідження останнього як важливого засобу поліпшення результатних показників. Цілком справедливим у цьому сенсі є твердження Т. М. Кондрашової [4, с. 4 – 5], що, не зважаючи на розробку низки теоретичних і практичних положень щодо формування й виконання кошторисів бюджетних установ, слід констатувати, що на сьогодні недостатньо уваги приділяється проблемам управлінського обліку у сфері вищої освіти. Відтак, нагальним є поглиблення досліджень у цій сфері.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності розробки концепції системи обліку, спрямованої на оптимізацію доходів і видатків державних вищих навчальних закладів.

Розвиток ринкових умов вимагає удосконалення системи управління діяльністю вищих навчальних закладів. Можливість вирішення цього завдання лежить у площині формування більш досконалої інформаційної бази прийняття управлінських рішень – їхнього обліково-аналітичного забезпечення, яке поки що не повністю відповідає вимогам управління. Обліково-аналітичне забезпечення, яке формується системою обліку, наразі, зорієнтоване на забезпечення потреб у формуванні й поданні звітності відповідним вищестоящим і контролюючим органам. Формування інформації, яка б дозволяла оптимізувати діяльність, досягати економії видатків і поліпшувати результати діяльності державних вищих навчальних закладів, тобто інформації для внутрішніх управлінських потреб, є завданням, яке актуалізувалося в сучасних умовах.

Урахування зазначених потреб вимагає дієвої облікової системи, з охопленням більш широкого кола об'єктів, ніж бухгалтерський облік, і формування обліково-аналітичного забезпечення відповідно до потреб і запитів системи управління. Така модель системи обліку повинна базуватися на поєднанні функціональних складових, здатних надавати інформацію, придатну для використання з метою підвищення рівня ідентифікації видатків (доходів), формування оцінки ризиків виникнення непродуктивних видатків (зниження рівня доходів), розробки стратегії й тактики зниження видатків (збільшення доходів), організацію відповідних підсистем обліку. Структурно названі компоненти моделі системи обліку включають відповідні підсистеми (елемен-

ти), взаємозв'язок між якими забезпечує формування певних проектів реалізації стратегії оптимізації доходів і видатків (рис. 1).

У межах сучасних теорій бухгалтерського обліку виокремлюються два блоки облікового механізму: управлінський та фінансовий. Такий підхід цілком обґрунтований і забезпечує раціональне поєднання свободи дій вищих навчальних закладів і централізованого керівництва шляхом організації обліку та фінансової звітності [7, с. 140 – 141].

Характерною рисою сучасного розвитку національної економіки в цілому та галузі вищої освіти зокрема є формування нової теорії процесів і посилення значущості управлінського обліку. Така ситуація вказує на потребу в посиленні взаємозв'язку системи управління та обліково-аналітичного забезпечення. Останнє повинно бути адаптоване до системи управління процесами. Натомість практика свідчить, що існуюче обліково-аналітичне забезпечення необхідно вдосконалювати, виходячи з вимог зовнішнього конкурентного середовища та системи менеджменту.

Результат функціонування системи визначається насамперед рівнем співвідношення її складових (підсистем), а також можливістю використання наявного потенціалу внаслідок управлінської діяльності. При зміні окремих компонентів системи необхідно внести корективи і в інші складові системи (підсистеми), позаяк вони характеризуються тісним взаємозв'язком між собою. З метою підвищення обґрунтованості прийнятих управлінських рішень першочерговим змінам підлягає саме обліково-аналітичне забезпечення. У зв'язку з цим важливо забезпечити збалансованість між ретроспективним обліково-аналітичним осмисленням господарських явищ і процесів і перспективним (стратегічним) їх передбаченням [6].

Отже, орієнтація на перспективу є надзвичайно важливим і актуальним атрибутом формування обліково-аналітичного забезпечення в умовах ринку. Але при створенні моделі системи обліку, орієнтованої на оптимізацію, необхідно враховувати існуючі та перспективні управлінські можливості.

Взаємопов'язаність базової інформаційної складової управління діяльністю державних вищих навчальних закладів (нею виступає, як уже зазначалося, обліково-аналітичне забезпечення, сформоване системами обліку й аналізу) розвивається в напрямі інтеграції фінансового й управлінського обліку. Попри жорстку урегульованість і регламентацію обліку в бюджетних установах, ті суб'єкти, які використовують наукові підходи у питаннях, пов'язаних з управлінським обліком, досягають значно кращих результатів. В умовах хронічної нестачі бюджетних коштів їх розпорядники повинні жорсткіше контролювати видатки на заробітну плату, обладнання, розвиток матеріально-технічної бази та інфраструктури. Таким чином, мінімізація затрат стає ключовим завданням керівництва державними навчальними вищими закладами. Цьому має бути підпорядкована діяльність з удосконалення обліково-аналітичного забезпечення державних вищих навчальних закладів,

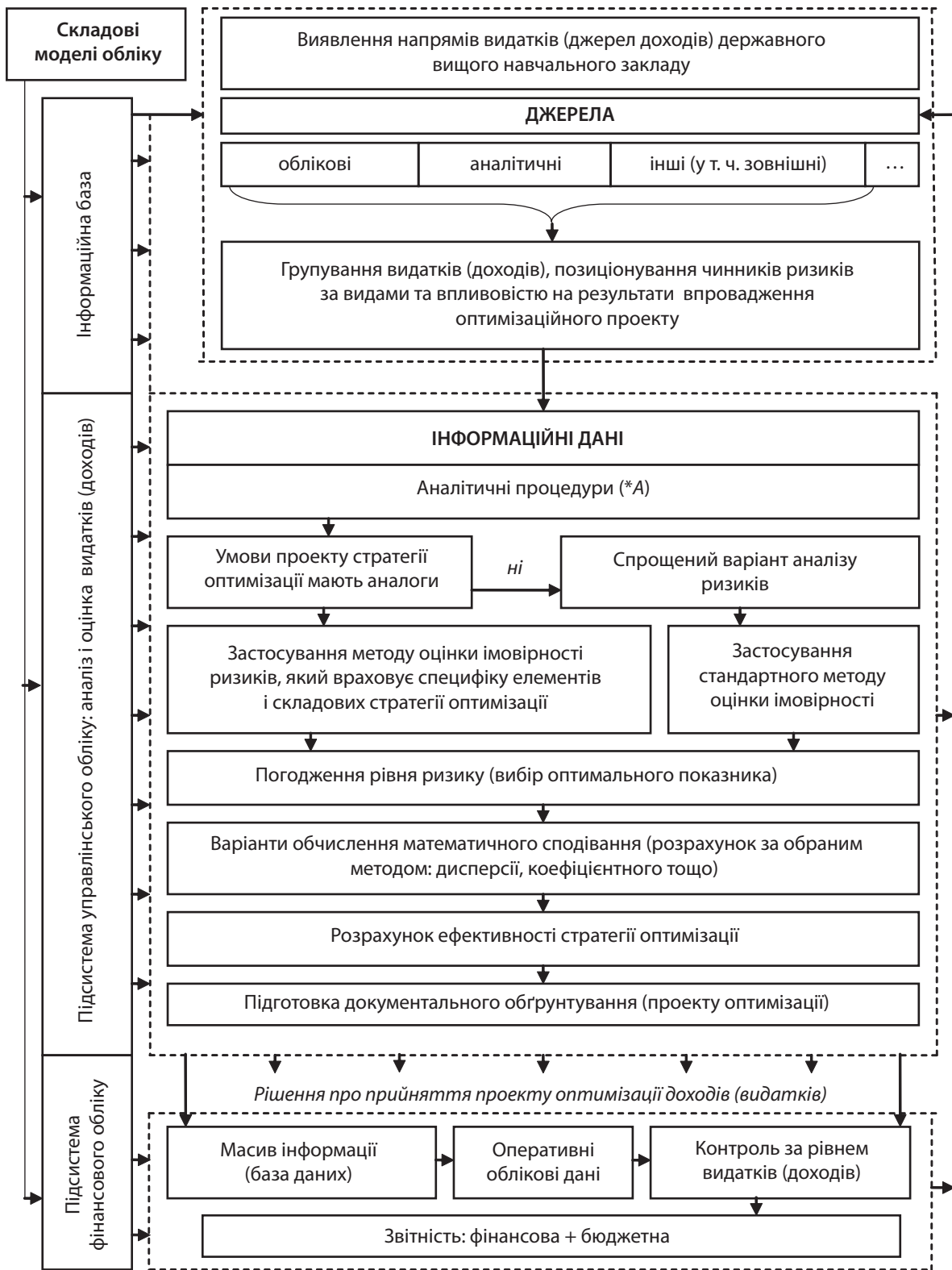

Рис. 1. Модель бухгалтерського обліку, спрямована на оптимізацію доходів (видатків)

Умовне позначення *А – аналіз та оцінка існуючих показників доходів і витрат, вивчення відхилень і взаємозв'язків між ними, порівняння з показниками інших бюджетних установ аналогічного профілю та величини, порівняння з існуючими аналогами стратегій оптимізації.

у тому числі шляхом запровадження підсистеми управлінського обліку.

Загалом, формування ефективної підсистеми управлінського обліку в державних вищих навчальних закладах доцільно здійснювати у шість етапів: обґрунтування; ідентифікація (визначення) джерел, суб'єктів і об'єктів;

розробка системи документообігу та форм документації; формування макета (схеми) загальної моделі; організація; експлуатація й удосконалення (самовдосконалення: доповнення, ліквідація неузгодженостей тощо), які детально описані в праці автора «Формування системи управлінського обліку в державних вищих навчальних закладах».

Зважаючи на наявність такої найбільш суттєвої проблеми в діяльності державних вищих навчальних закладах, як недостатність фінансового забезпечення, основною потребою слід визнати необхідність ведення управлінського обліку витрат. У сучасній обліковій літературі та наукових публікаціях з питань управлінського обліку в державних вищих навчальних закладах акцент робиться на виокремленні центрів витрат [2; 5; 8].

Схему функціональних взаємозв'язків структурних підрозділів державних вищих навчальних закладів у процесі обробки інформації управлінського обліку наведено на рис. 2.

Опрацювання багатьох наукових публікацій з проблем управлінського обліку підтверджує, що його впровадження в практичну діяльність ДВНЗ залишається центральною проблемою. Її розв'язання пов'язано з необхідністю накопичення великого обсягу інформації для здійснення багатьох аналітичних процедур. Для прискорення введення в дію управлінського обліку необхідно запроваджувати комплекс організаційних моментів, зокрема форми документів і звітності: «Звіт про видатки на придбання ТМЦ», «Інформація про результати відряджень», «Інформаційна таблиця для розра-

хунку та пошуку резервів економії» та «Загальний звіт з оптимізації видатків». Їх використання дозволить оптимізувати обсяги видатків, що сприятиме раціональному використанню фінансового забезпечення.

У рекомендованій формі управлінського обліку повинно бути зручно здійснювати обґрунтування недоцільності видатків (витрат). Одночасно вона має виступати дієвим контрольним чинником, оскільки після опрацювання даних, отриманих із системи фінансового обліку, заповнені форми мають служити своєрідним сигналом для керівних ланок і виступати основою прийняття подальших управлінських рішень.

Оптимізаційну роль повинен виконувати «Звіт про видатки на заробітну плату працівників» структурного підрозділу та оцінка їх діяльності. Форму звіту доцільно сформулювати, використавши за основу розрахункову відомість та доповнивши її показниками результатів діяльності працівників (залежно від посад це може бути якість навчання, якість обслуговування, дисциплінованість тощо). При виборі параметрів оцінки результатів діяльності можна скористатися також системою бальної оцінки кожного працівника (ці методики достатньо розвинені та описані в науковій літературі).

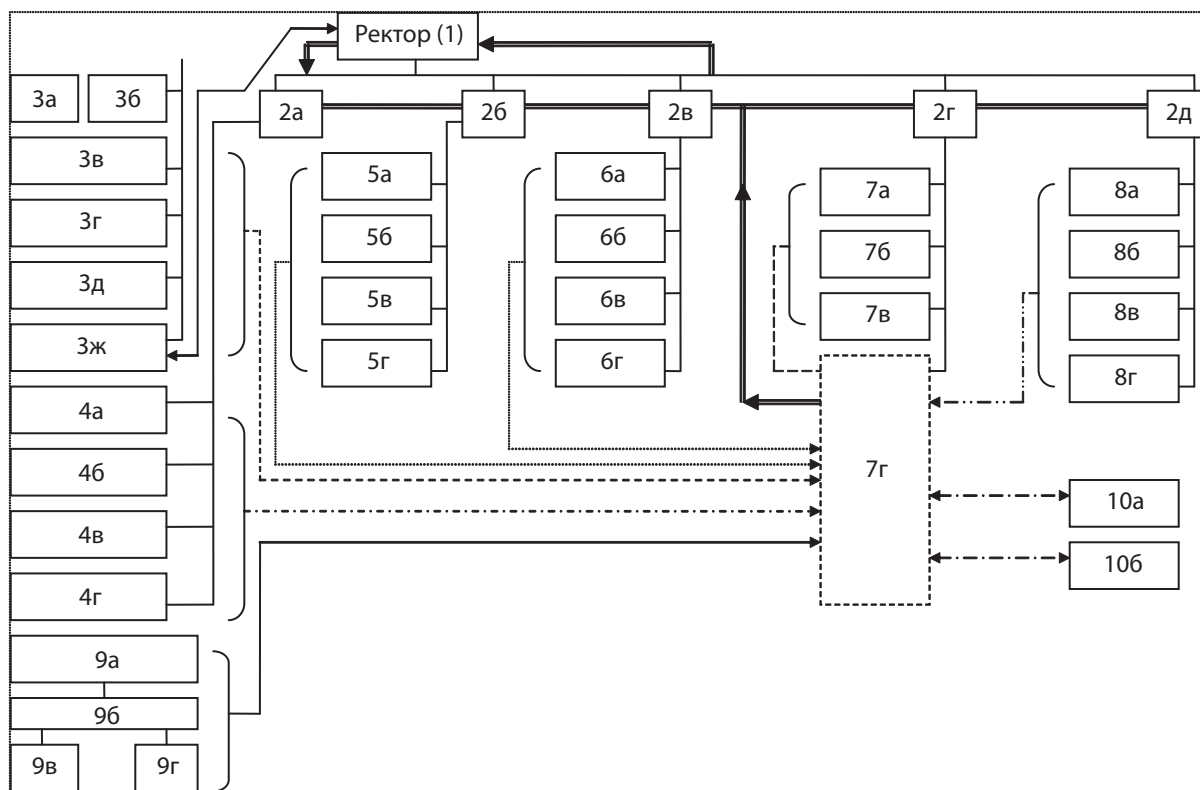

Рис. 2. Організаційна структура ДВНЗ (умовна) та напрями руху різних форм документації управлінського обліку

Умовні позначення: 1 – ректор; 2а – 2д – відповідно проректори: з наукової роботи; з науково-педагогічної роботи; з науково-педагогічної роботи та перспектив розвитку; 3а – 3ж – відповідно: вчений секретар; Вчена Рада; начальник канцелярії (канцелярія); головний бухгалтер (бухгалтерія); начальник відділу кадрів (відділ кадрів); Голова приймальної комісії (приймальна комісія); завідувач архівом (архів); 4а – 4г – відповідно: планово-фінансовий відділ (відділ маркетингу); відділ міжнародних зв'язків; навчальне управління; 5а – 5г – відповідно: відділ організаційно-виховної роботи; факультет довузівської підготовки; навчально-виробничий центр (база); профілакторій; 6а – 6в – відповідно: навчально-методичний відділ; редакційно-видавничий відділ; бібліотека; Інститут післядипломної освіти; 7а – 7в – відповідно: аспірантура та докторантура; відділ науково-технічної інформації; науково-дослідний сектор; 7г – рекомендований до створення центр інформаційних технологій, досліджень та прогнозування (центр управлінського обліку); 8а – 8г – відповідно: головний інженер; директор студмістечка; коменданти корпусів і гуртожитків; їдальня; 9а – декани факультетів; 9б – завідувачі кафедр; 9в – науково-педагогічні працівники кафедр; 9г – навчально-допоміжний персонал; 10а – 10б – відповідно: профспілковий комітет працівників; профспілковий комітет студентів.

У формі «Звіту про видатки на придбання товарно-матеріальних цінностей» слід передбачити також незаповнені графи (у нашому випадку це графи 6 та 7) для оцінки доцільності здійснення видатків у підсистемі управлінського обліку (табл. 1).

Бухгалтерія мала б формувати інформаційні звіти про витрати на відрядження, доцільність та результати останніх (табл. 2).

Для формування внутрішньої управлінської інформації з інших відділів і різних посадових осіб слід використовувати уніфіковану внутрішню форму «Інформа-

ційна таблиця для розрахунку та пошуку резервів економії» (табл. 3).

Використання такої форми дасть змогу систематизувати інформацію про співвідношення фактичних і запланованих видатків та на цій основі формулювати висновки щодо можливостей їхньої оптимізації.

Важливою ділянкою обліку, що відіграє ключову роль у формуванні управлінських висновків і розробці рішень, є узагальнення даних. У цьому контексті від правильності та зрозумілості подання результативної інформації залежать подальші результати: чи буде до-

Таблиця 1

Рекомендована форма
Звіт про видатки на придбання ТМЦ
для _____
(найменування структурного підрозділу (центру витрат))

Найменування ТМЦ	Мета придбання (об'єкт або центр витрат)	Кількість	Ціна за од., грн	Сума, грн	Дійсна потреба, од./вартість	Рекомендації центру інформаційних технологій, досліджень та прогнозування (відділу)
1	2	3	4	5	6	7
Папір офсетний (марка 0712, сорт вищий), шт.	Для друку монографії «Оптимізація видатків вищих навчальних закладів»	11	55	610.00	10/550	При калькулюванні передбачено брак 10%. Це суперечить вимогам Інспекції з цін. Планування допуску браку сприяє зниженню відповідальності та якості друкованої продукції
Картридж кольоровий (КЦ 1770), шт.	Те ж саме	3	450	1350	1/450	Названого картриджу згідно з нормативом, зазначеним його виробником, повинно вистачити для друку 1000 сторінок галітурок. Тираж складає 500 од. Кількість картриджу завищена, видатки не обґрунтовані
і т. ін.						

Керівник ЦІДП _____

(підпис, П. І. П.)

Розрахунок провів _____

(посада, підпис, П. І. П.)

Таблиця 2

Рекомендована форма
Інформація про результати відряджень

П.І.П відрядженого	Мета відрядження	Місце відрядження	Обсяг витрат, грн*	Результат відрядження	Оцінка результату відрядження
1	2	3	4	5	6
Ситник М. А., доцент	Начитка лекцій	м. Коломия	1020,90	Завдання виконано	Позитивна
Колодій Н. М., аспірант	Участь в науково-практичній конференції	м. Дрезден, Німеччина	5300,45	Відсутнє підтвердження про участь і виступ на конференції	Негативна: не рекомендується відшкодування витрат
і т. ін.					

* з детальною розшифровкою розрахунку загальної суми

Зав.канцелярією _____

(підпис, П. І. П.)

Звіт сформував (ла) _____

(посада, підпис, П. І. П.)

Рекомендована форма
Інформаційна таблиця для розрахунку та пошуку резервів економії
за _____
(період: місяць, квартал)
Структурний підрозділ _____

КЕКВ	Планові видатки	Фактичні видатки	Відхилення, +, -	Оцінка доцільності	Рекомендації щодо оптимізації
1	2	3	4	5	6
2110 «Оплата праці»	600000,65	600000,65	-		
і т. ін.					
<i>Зворотна сторона форми управлінського обліку</i>					
Доходи	Планові видатки	Фактичні видатки	Відхилення, +, -	Оцінка результату	Рекомендації щодо напрямів покращення
1	2	3	4	5	6
Від надання платних послуг	16500,00	15000,00	-1500,00		
і т. ін.					

Інформація підготовлена _____
(посада, підпис, П. І. П.)

сягнуто економію витрат та поліпшення результату виконання кошторису, чи ні.

Форма документа має відповідати вимогам оптимальності, доцільності та зрозумілості. Її необхідно формувати після опрацювання усіх прийнятих форм документації управлінського обліку зі структурних підрозділів працівниками управлінського обліку. За це має нести відповідальність конкретна особа (пропонується, щоб нею виступав керівник центру інформаційних технологій, досліджень та прогнозування (відділ управлінського обліку)), яка має формувати «Загальний звіт з оптимізації видатків» і подавати його керівнику (ректору) установи. Узгодивши його позиції з головним бухгалтером, затверджує перелік рекомендованих заходів, спрямованих на оптимізацію доходів, видатків і діяльності загалом, після чого, шляхом видачі спеціальних наказів, особи, відповідальні за ті чи інші види видатків, на місцях їхнього формування зобов'язуються забезпечити впровадження оптимізаційних заходів і подати відповідні звіти.

Загальні обсяги можливих знижень рівнів видатків у формалізованому вигляді описуються рівняннями:

$$\begin{cases} V_i = \text{var} \rightarrow \min; \\ \Delta V_{vnz} = \sum_{i=1}^n \Delta V_i \times K_p \times P_i, \end{cases} \quad (1)$$

де V_i – видатки за кодами економічної класифікації (рекомендується) або відповідно до п. 2.2 Порядку надання платних освітніх послуг державними і комунальними навчальними закладами [10]; ΔV_i – можливе зниження рівня видатків i -го виду; ΔV_{vnz} – загальне зниження рівня витрат на надання освітніх та інших послуг вищого навчального закладу; K_p – поправочний коефіцієнт (рекомендується його встановлення з огляду на ринкові вагелі та закони); P_i – i -й вид послуг.

Розроблені форми забезпечать можливість накопичення необхідної інформації для визначення обсягів

(можливостей) зниження витрат, збільшення доходів і підвищення ефективності і якості діяльності державних вищих навчальних закладів. Такий підхід базується на використанні фактичних даних фінансового обліку.

Однак існують також емпіричні, прогнозні та інші інформаційні дані, які також мають вплив на підвищення ефективності функціонування вищих навчальних закладів. Тому такі дані доцільно використовувати для вирішення проблем оптимізації видатків і забезпечення збільшення доходів. Одним із можливих варіантів пошуку шляхів такої оптимізації може бути анкетування. У підсистемі управлінського обліку відповідно до існуючих принципів використовувати цей спосіб доцільно з метою посилення контролю та управління фінансовим станом вищого навчального закладу. Обґрунтуванням такої тези є той факт, що працівники на місцях краще бачать ситуацію та краще знають, як досягти поліпшення результативності функціонування підрозділу, ніж керівництво вищого рівня.

ВИСНОВКИ

В основу формування концепції системи обліку, орієнтованої на оптимізацію доходів і видатків, покладено інтеграцію фінансового й управлінського обліку з використанням методів і прийомів аналізу. При цьому ключовою обліковою категорією виступають витрати і доходи. Зважаючи на факт відсутності підсистеми управлінського обліку в загальній інформаційній системі багатьох державних вищих освітніх закладів, сформовано теоретичні засади, що сприяють вирішенню організаційних і практичних проблем та охоплюють обґрунтування, ідентифікацію джерел, суб'єктів і об'єктів, розробку системи документообігу.

Сформована концепція системи обліку, яка орієнтована на оптимізацію доходів (видатків), насамперед, вимагає вирішення організаційних проблем, до яких слід

віднести і розробку форм носіїв облікової інформації. Зважаючи на суттєвість низки статей видатків на надання послуг у галузі вищої освіти, увагу акцентовано саме на них, а тому розроблено та впроваджено запропоновані документи бухгалтерського оформлення підсистеми управлінського обліку для формування інформаційних сегментів, що необхідні при прийнятті рішень для зниження рівня видатків на товарно-матеріальні цінності, заробітну плату й нарахування, відраджень.

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Боголіб Т. М.** Формування бюджету вищого навчального закладу / Т. М. Боголіб // *Фінанси України*. – 2004. – № 10. – С. 95 – 102.
- 2. Гринь А. М.** Бюджетирование вуза как необходимое условие его экономической устойчивости / А. М. Гринь // *Университетское управление: практика и анализ*. – 2002. – № 4 (23). – С. 23 – 32.
- 3. Джога Р. Т.** Бухгалтерський облік у бюджетних установах : підруч. / Р. Т. Джога, С. В. Свірко, Л. М. Сінельник ; За ред. Джоги Р. Т. – К. : КНЕУ, 2003. – 483 с.
- 4. Кондрашова Т. М.** Управлінський облік в державних вищих навчальних закладах : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / Т. М. Кондрашова. – К., 2007. – 280 с.
- 5. Кондрашова Т. М.** Управлінський облік в державних вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Т. М. Кондрашова. – К. : КНЕУ, 2007. – 20 с.
- 6.** Контроллинг как инструмент управления предприятием / Е. Л. Ананькина, С. В. Данилочкин, С. Г. Данилочкина [и др.]. – М. : Аудит-ЮНИТИ, 2002. – 279 с.
- 7. Король Г.** Методичний підхід до розробки і удосконалення обліково-аналітичної системи підприємства / Г. Король, Ю. Труш // *Обліково-аналітичні системи суб'єктів господарської діяльності в Україні* : Тези міжнар. наук.-практ. конф. – Львів. – 2005. – С. 140 – 141.
- 8. Куцинська М. В.** Удосконалення класифікації центрів відповідальності ДВНЗ / М. В. Куцинська // *Пріоритети нової економіки знань в XXI сторіччі* : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2011. – С. 119 – 123.
- 9. Пахомова Т. М.** Обліково-аналітичний механізм управління сільськогосподарськими підприємствами : дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04 / Т. М. Пахомова ; Національний аграрний ун-т. – К., 2003. – 249 с.
- 10.** Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами : Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України від 23.07.2010 р. № 736/902/758 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/laws/show/z1196-10/>
- 11. Рижа Т. В.** Особливості бюджетування вищих навчальних закладів / Т. В. Рижа // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2010. – № 2. – Т. 3. – С. 176 – 182.
- 12. Свірко С. В.** Концептуалізація управлінського обліку в бюджетних установах України / С. В. Свірко // *Вчені записки : науковий збірник*. – Вип. 14. – Ч. 2. – К. : КНЕУ, 2012. – С. 167 – 173.
- 13. Сисюк С. В.** Облік і контроль витрат і калькулювання собівартості платних освітніх послуг : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / С. В. Сисюк. – К., 2008. – 20 с.

REFERENCES

- Anankina, E. L. et al. *Kontrolling kak instrument upravleniia predpriatiem* [Controlling as a tool of management]. Moscow: Audit-YuNITI, 2002.
- Boholib, T. M. "Formuvannia biudzhetu vyshchoho navchalnoho zakladu" [Budgeting university]. *Finansy Ukrainy*, no. 10 (2004): 95-102.
- Dzhoha, R. T., Svirko, S. V., and Sinelnik, L. M. *Bukhhalterskyi oblik u biudzhetykh ustanovakh* [Accounting for the budget entities]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Grin, A. M. "Biudzhetrovanie vuza kak neobkhodimoe uslovie ego ekonomicheskoy ustoychivosti" [Budgeting for college as a necessary condition of its economic sustainability]. *Universitetskoe upravlenie: praktika i analiz*, no. 4 (23) (2002): 23-32.
- Kondrashova, T. M. "Upravlinskyi oblik v derzhavnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh" [Management accounting in public universities]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.09*, 2007.
- Kondrashova, T. M. "Upravlinskyi oblik v derzhavnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh" [Management accounting in public universities]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.09*, 2007.
- Korol, H., and Trush, Yu. "Metodychnyi pidkhdid do rozrobky i udoskonalennia oblikovo-analitychnoi systemy pidpriemstva" [Methodological approach to the development and improvement of accounting and analytical enterprise system]. *Oblikovo-analitychni systemy sub'iektiv hospodarskoi diialnosti v Ukraini*. Lviv, 2005. 140-141.
- Kutsynska, M. V. "Udoskonalennia klasyfikatsii tsentriv vidpovidalnosti DVNZ" [Improving the classification of responsibility centers State University]. *Priorytety novoi ekonomiky znan v KhKhI storichchi*. Dnipropetrovsk: PDABA, 2011. 119-123.
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/laws/show/z1196-10/>
- Pakhomova, T. M. "Oblikovo-analitychnyi mekhanizm upravlinnia silskohospodarskymy pidpriemstvamy" [Accounting and analytics farm management]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.04*, 2003.
- Ryzha, T. V. "Osoblyvosti biudzhetrovannia vyshchykh navchalnykh zakladiv" [Features budgeting universities]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 3, no. 2 (2010): 176-182.
- Svirko, S. V. "Kontseptualizatsiia upravlinskoho obliku v biudzhetykh ustanovakh Ukrainy" [Conceptualization of management accounting in budgetary institutions of Ukraine]. *Vcheni zapysky*, vol. 2, no. 14 (2012): 167-173.
- Sysyuk, S. V. "Oblik i kontrol vytrat i kalkulivannia sobivartosti platnykh osvithnikh posluh" [Accounting and control of costs and calculation of the cost of paid educational services]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.09*, 2008.

ВЕНЧУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

© 2014 УСАТЕНКО О. В.

УДК 657.1.012

Усатенко О. В. Венчурна діяльність в системі об'єктів бухгалтерського обліку та економічного аналізу

Мета статті полягає у визначенні специфічних об'єктів бухгалтерського обліку та аналізу венчурної діяльності суб'єктів господарювання. У результаті дослідження були вивчені та узагальнені підходи вчених стосовно системи та об'єктів бухгалтерського обліку. Розроблено принципову схему організації сучасної венчурної індустрії з зазначенням специфіки та механізмів, які допоможуть визначити специфічні об'єкти бухгалтерського обліку й аналізу та реалізувати функції бухгалтерського обліку в повному обсязі. Визначено об'єкти бухгалтерського обліку та аналізу венчурної діяльності з розбивкою за суб'єктами. Така класифікація об'єктів бухгалтерського обліку венчурної діяльності забезпечить: своєчасне відображення на рахунках бухгалтерського обліку повної інформації щодо надходження, вибуття та оцінки активів суб'єктів венчурної діяльності; відображення витрат, пов'язаних з діяльністю суб'єктів венчурної діяльності; визначення фінансових результатів від діяльності суб'єктів венчурної діяльності; інформацію для складання звітності про діяльність суб'єктів венчурної діяльності; інформацію для здійснення економічного аналізу венчурної діяльності. Перспективою подальших досліджень для відображення в бухгалтерському обліку наведених специфічних об'єктів є розроблення відповідної методики, що надалі спричинить потребу в удосконаленні фінансової звітності суб'єкта господарювання.

Ключові слова: об'єкт обліку, система бухгалтерського обліку, венчурна діяльність.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 15.

Усатенко Ольга Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра обліку і аудиту, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)
E-mail: UsatOl@yandex.ru

УДК 657.1.012

UDC 657.1.012

Усатенко О. В. Венчурная деятельность в системе объектов бухгалтерского учета и экономического анализа

Цель статьи заключается в определении специфических объектов бухгалтерского учета и анализа венчурной деятельности субъектов хозяйствования. В результате исследования были изучены и обобщены подходы ученых относительно системы и объектов бухгалтерского учета. Разработана принципиальная схема организации современной венчурной индустрии с указанием специфики и механизмов, которые помогут определить специфические объекты бухгалтерского учета и анализа и реализовать функции бухгалтерского учета в полном объеме. Выделены объекты бухгалтерского учета и анализа венчурной деятельности с разбивкой по субъектам. Такая классификация объектов бухгалтерского учета венчурной деятельности обеспечит: своевременное отражение на счетах бухгалтерского учета полной информации по поступлению, выбытию и оценке активов субъектов венчурной деятельности; отражение расходов, связанных с деятельностью субъектов венчурной деятельности; определение финансовых результатов деятельности субъектов венчурной деятельности; информацию для составления отчетности о деятельности субъектов венчурной деятельности; информацию для осуществления экономического анализа венчурной деятельности. Перспективой дальнейших исследований для отражения в бухгалтерском учете указанных специфических объектов является разработка соответствующей методики, которая далее вызовет потребность в совершенствовании финансовой отчетности предприятия.

Ключевые слова: объект учета, система бухгалтерского учета, венчурная деятельность.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 15.

Усатенко Ольга Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра учета и аудита, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)
E-mail: UsatOl@yandex.ru

Usatenko O. V. Venture Activity in the System of Objects of Accounting and Economic Analysis

The purpose of the article is to identify specific objects of accounting and to analyze the venture business entities. As the result of the study the approaches of scientists to the system and objects of accounting were reviewed and summarized. A principal scheme of the modern venture capital industry was developed, indicating the specificity and mechanisms that will help to identify specific objects of accounting and analysis and to implement in full the accounting functions. The object of accounting and analysis of venture activity by the subjects was selected. Such classification of objects of accounting of venture activities will ensure: timely reflection of complete information in the accounts on receipt of funds, retirement and asset evaluation of venture activities subjects; reflection of the costs associated with the activity of the venture activities subjects; definition of the financial performance of the venture activities subjects; information for reporting on the activities of the venture activities subjects; information for the economic analysis of venture activity. The prospect of further research for accounting for these specific objects is to develop an appropriate methodology that will further require the improvement of the enterprise financial statements.

Key words: object of accounting, accounting system, venture activities.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 15.

Usatenko Olga V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting and Auditing, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)
E-mail: UsatOl@yandex.ru

Венчурна діяльність не може існувати поза інформаційним простором, роль якого полягає в інформаційному забезпеченні прийняття управлінських рішень щодо інвестицій, як на рівні венчурного підприємства, так і на рівні венчурного фонду, компанії з управління активами. Від якості інформаційного забезпечення залежить правильність інвестиційного рішення, ефективність використання ресурсів та інве-

стиційна активність у країні в цілому. Базою ухвалення управлінських рішень для підприємств є інформація різного характеру, яка формується у процесі бухгалтерського обліку підприємства. Усі функції бухгалтерського обліку суб'єкта венчурної діяльності може бути реалізовані через відображення в бухгалтерському обліку об'єктів, пов'язаних з венчурною діяльністю суб'єкта господарювання.

Таким чином, загальна проблема, якій присвячено дослідження, полягає у визначенні об'єктів бухгалтерського обліку та аналізу венчурної діяльності. З цієї проблеми пов'язане важливе науково-практичне завдання – використовуючи специфіку та механізми організації та взаємодії суб'єктів венчурної індустрії, визначити специфічні об'єкти обліку та аналізу венчурної діяльності.

Дослідженнями системи бухгалтерського обліку та його об'єктів займалися багато вчених: Бутинець Ф. Ф. [1], Швець В. Г. [2], Сук Л. К. [3], Соколов Я. В. [4], Гура Н. О. [5], Петрук О. М. [6], Євдокимов В. В. [7] та інші. Аналізуючи науковий внесок учених, слід зазначити, що недостатньо дослідженим у науковому середовищі залишається питання визначення специфічних об'єктів бухгалтерського обліку та аналізу венчурної діяльності суб'єктів господарювання. За умови ігнорування цих об'єктів облікова інформація не відображає реального стану суб'єкта господарювання, а бухгалтерський облік не виконує своїх завдань.

Метою дослідження, результати якого викладено у даній статті, є визначення специфічних об'єктів бухгалтерського обліку та аналізу венчурної діяльності суб'єктів господарювання.

Для досягнення поставленої мети в даній роботі виконано такі завдання. Вивчено та узагальнено підходи вчених стосовно системи та об'єктів бухгалтерського обліку. Розроблено принципову схему організації сучасної венчурної індустрії із зазначенням специфіки та механізмів, що допоможе визначити специфічні об'єкти бухгалтерського обліку та аналізу й реалізувати функції бухгалтерського обліку в повному обсязі. Визначено об'єкти бухгалтерського обліку та аналізу венчурної діяльності, що забезпечить формування достовірної інформації про венчурну діяльність суб'єкта господарювання для прийняття управлінських рішень.

В умовах інтеграції України до світового та європейського ринку розуміння як суб'єктами господарювання, так і державою необхідності розвитку венчурної індустрії зростає інтерес до створення системи контролю за всіма етапами венчурної діяльності. Інструментом налагодження цієї системи повинен стати бухгалтерський облік венчурної діяльності суб'єкта господарювання.

З розвитком венчурної діяльності на існуючу систему бухгалтерського обліку покладається додаткові функції – розкриття інформації про венчурну діяльність та вплив господарських процесів, які пов'язані з венчурною діяльністю, з метою задоволення інформаційних потреб зовнішніх і внутрішніх користувачів. Зазначаючи специфіку організації венчурної індустрії, виділімо таких зовнішніх користувачів облікової інформації в *табл. 1*.

Додаткова функція системи бухгалтерського обліку може бути реалізована через відображення в бухгалтерському обліку об'єктів, пов'язаних з венчурною діяльністю суб'єкта господарювання.

Узагальнюючі підходи вчених [1 – 8] стосовно системи та об'єктів бухгалтерського обліку, можна зробити висновки, що сутність системи бухгалтерського обліку, її внутрішню структуру та зовнішні характеристики можливо вивчити через об'єкти, що є її невід'ємними частинами. Об'єкти обліку – це об'єкти реальної господарської діяльності, котрі спостерігаються і пізнаються суб'єктом управління за допомогою бухгалтерського обліку.

У процесі господарської діяльності кожного підприємства беруть участь різноманітні об'єкти обліку. Реалізація функцій бухгалтерського обліку із зазначенням об'єктів, які є складовими частинами системи обліку, неможливо без знання специфіки та механізмів існування схеми організації венчурного процесу. На *рис. 1* зображено принципову схему організації сучасної венчурної індустрії.

Надамо коротку характеристику ключових учасників венчурної індустрії: венчурних фондів, інвесторів, венчурних підприємств і компаній з управління активами венчурних фондів, що допоможе більш детально зрозуміти механізм взаємодії цих суб'єктів для визначення специфічних об'єктів бухгалтерського обліку і аналізу.

Венчурні фонди відіграють важливу роль у системі венчурного бізнесу. Вони є учасниками інвестиційного процесу, інтерес якого виражається в посередництві між зацікавленими сторонами – інвесторами, банками, державою, з одного боку, і одержувачами фінансових коштів – венчурними підприємствами, з іншого.

Під венчурним фондом розуміється об'єднання на добровільній основі ресурсів, декількох фізичних і/або юридичних осіб для організації процесу інвестування

Таблиця 1

Зовнішні користувачі облікової інформації стосовно венчурної діяльності суб'єкта господарювання

Зовнішні користувачі облікової інформації стосовно венчурної діяльності суб'єкта господарювання	
З прямим фінансовим інтересом:	З непрямим фінансовим інтересом:
<ul style="list-style-type: none"> – ділові партнери на ринку; – інвестори: держава, пенсійні та страхові фонди, фізичні особи, юридичні особи, банки, інвестиційні фонди; – венчурні підприємства; – венчурні фонди; – компанії з управління активами; – технополіси; – технопарки; – інкубатори 	<ul style="list-style-type: none"> – Українська асоціація інвестиційного бізнесу; – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; – Департамент спільного інвестування та регулювання діяльності інституційних інвесторів (структурний підрозділ Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку); – Український інститут розвитку фондового ринку; – Міністерство економіки; – Міністерство доходів; – Державні органи статистики

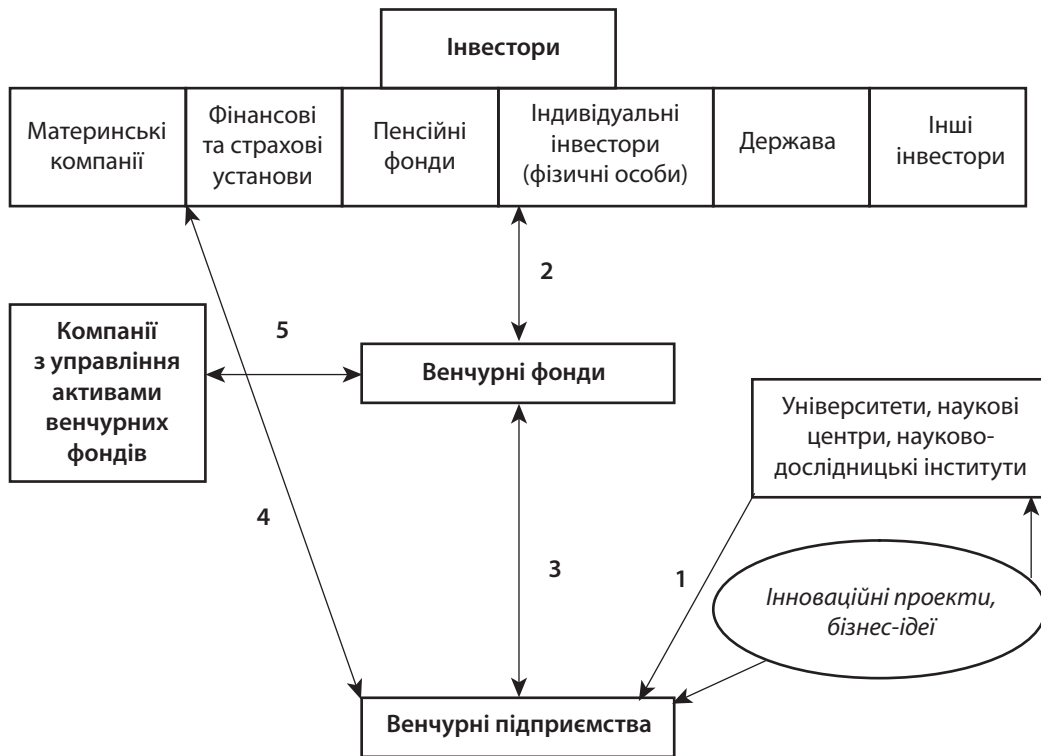

Рис. 1. Принципова схема сучасної організації венчурної індустрії

Умовні позначки: 1 – Розробка інноваційних проектів, яка може здійснюватися венчурними підприємствами або науково-дослідницькими центрами, університетами, які спільно з венчурними підприємствами впроваджують і реалізують проекти або довіряють венчурним підприємствам самим впроваджувати і реалізовувати проект за винагороду; 2 – Випуск венчурним фондом власних цінних паперів або інвестиційних сертифікатів, які інвестори купують за грошові кошти шляхом їх перерахування на банківські рахунки фонду; 3 – Інвестування в наукоємні, інноваційні проекти венчурних підприємств за винагороду; 4 – Створення венчурних підприємств материнськими компаніями, які зацікавлені в тому, щоб винести за межі основного виробництва нові розробки, які можуть не відповідати його профілю, порушити ритмічність і ефективність виробничого процесу, що допоможе знизити ризики; 5 – Інвестування КУА грошових коштів інвесторів, які акумульовані на банківських рахунках венчурних фондів у різні види фінансових інструментів: акції венчурних підприємств, облігації підприємств і держави, депозити та ін., тим самим формуючи інвестиційний портфель фонду та отримуючи винагороду за управління.

в наукоємні, інноваційні венчурні проекти. Фонд лише управляє венчурним капіталом, не будучи його власником, і отримує винагороду від власників капіталу згідно з умовами договору між управителем венчурним фондом і засновниками венчурного фонду.

Види венчурних фондів наведені на *рис. 2*. Така класифікація допоможе у виборі організаційних форм і методів ведення бухгалтерського обліку з урахуванням

специфіки здійснення господарської діяльності фонду, що, у свою чергу, допоможе бухгалтерському обліку виконувати свої функції в повному обсязі.

Інвестори, як і венчурні фонди, є одними з головних учасників сучасної організації венчурної індустрії. Основними інвесторами венчурних фондів у світі є: держава, пенсійні та страхові фонди, фізичні особи, юридичні особи, банки та інвестиційні фонди. За даними Української

Рис. 2. Види венчурних фондів

асоціації інвестиційного бізнесу, які наведено на рис. 3, найбільш вагомий внесок у діяльність венчурних фондів роблять юридичні особи-резиденти – 82,5%, трохи менший внесок – юридичні особи-нерезиденти – 15,20% і зовсім малий внесок роблять фізичні особи – менше 3%.

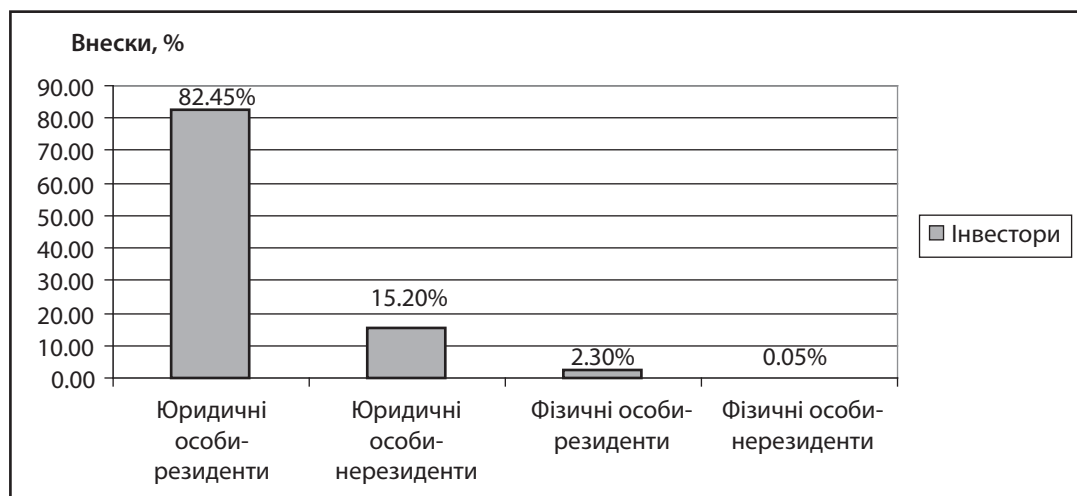

Рис. 3. Структура інвесторів венчурних фондів України [12]

Визначення структури інвесторів венчурних фондів необхідно для організації бухгалтерського обліку інвестицій, для об'єктивної оцінки інвестицій, своєчасного реєстрування та повного відображення в облікових регістрах господарських операцій, пов'язаних з інвестиціями. Інформація про структуру інвесторів допоможе зростанню ефективності інвестиційної діяльності венчурних фондів, визначенню оцінки інвестицій, яка ведеться за видами фінансових вкладень та об'єктами інвестування, відображенню доходу від інвестиційної діяльності та розкриттю інформації щодо інвестицій для прийняття управлінських рішень.

Венчурні підприємства – це невеликі підприємства, які займаються прикладними науковими дослідженнями і розробками, проектно-конструкторською діяльністю, впровадженням технічних нововведень, технологічних нововведень. Деякі вчені до цього визначення додають, що венчурні підприємства – це малі підприємства, які діють в прогресивних у технологічному відношенні галузях економіки, організація яких пов'язана з підвищеним ризиком [13, с.11].

Венчурні підприємства, як правило, утворюються групою однодумців – учених, інженерів, спеціалістів, винахідників, які мають певний досвід роботи в лабораторіях великих фірм або наукових закладів, університетах, та бажають організувати свою справу. Вони мають певні наукові, інженерні ідеї і хочуть реалізувати їх практично в рамках малого підприємства [14, с. 203].

Іноді ініціатором створення таких підприємств виступають великі підприємства, які зацікавлені в тому, щоб винести за межі основного виробництва нові розробки, які можуть не відповідати його профілю, порушити ритмічність і ефективність основного виробничого процесу, а також знизити ризики. Венчурні підприємства, як правило, є невеликими фірмами, створеними у формі акціонерних товариств або товариств з обмеженою відповідальністю.

Компанії з управління активами венчурних фондів здійснює управління активами венчурних фондів за винагороду, розмір якої визначається регламентом венчурного фонду або договором про управління активами між компанією з управління активами та венчур-

ним фондом. Винагорода КУА сплачується грошовими коштами [15]. Компанія з управління активами одночасно може керувати активами кількох фондів. Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку жорстко контролює та регулює діяльність компанії.

Бухгалтерський облік здійснюється за суб'єктами, тобто відповідно до кожної самостійно функціонуючої одиниці, що є суб'єктом бухгалтерського обліку. Визначення суб'єктів обліку дає можливість встановити межі, в яких бухгалтерський облік відображає свої об'єкти. Визначивши механізм організації сучасної венчурної індустрії із зазначенням взаємин між учасниками, зазначимо, що ключовими суб'єктами венчурної діяльності є венчурні фонди, венчурні підприємства та компанії з управління активами венчурних фондів.

Важливим способом вивчення об'єктів бухгалтерського обліку є класифікація з розбивкою за суб'єктами, що полягає у групуванні об'єктів за якісно однорідними ознаками. Класифікація об'єктів обліку дозволяє краще зрозуміти їх зміст, визначити порядок їх відображення на рахунках обліку та виконувати економічний аналіз. Визначимо об'єкти бухгалтерського обліку та аналізу венчурної діяльності з розбивкою за суб'єктами в табл. 2.

ВИСНОВКИ

За підсумками проведених досліджень можна зробити такі висновки.

1. Сформульована проблема невизначеності об'єктів бухгалтерського обліку і аналізу венчурної діяльності, що не дозволяє інформаційно забезпечувати прийняття ефективних управлінських рішень на підприємстві.

2. Розроблено принципову схему організації сучасної венчурної індустрії із зазначенням специфіки та механізмів, яка допоможе визначити специфічні об'єкти

Об'єкти бухгалтерського обліку і аналізу венчурної діяльності з розбивкою за суб'єктами

Суб'єкти бухгалтерського обліку венчурної діяльності	Специфічні об'єкти бухгалтерського обліку венчурної діяльності		
	Господарські засоби	Джерела утворення господарських засобів	Господарські процеси, доходи, витрати, результати діяльності
Венчурні підприємства	Грошові кошти; – інноваційна продукція; – поточні фінансові інвестиції; – нематеріальні активи; – довгострокові фінансові інвестиції	Венчурний капітал	Доходи від інноваційної діяльності; – витрати на інноваційну діяльність (у т. ч. наукову діяльність, дослідження і розробки); – фінансові результати від інноваційної діяльності
Венчурні фонди	Кошти, у т. ч. на банківських депозитних рахунках; – поточні фінансові інвестиції; – нерухомість; – корпоративні права; – банківські метали; – ощадні (депозитні) сертифікати; – облігації підприємств; – державні цінні папери; – цінні папери, що допущені до торгів на фондовій біржі боргові зобов'язання (які оформлені векселями, заставними, договорами відступлення прав вимоги, позики та в інший спосіб, не заборонений законодавством); – похідні (деривативи)	Зареєстрований (пайовий) капітал	Доходи від венчурної діяльності; – витрати на інвестиції у нові технології; – фінансові результати від венчурної діяльності
Компанії з управління активами венчурних фондів	Грошові кошти; – корпоративні права; – інвестиційний сертифікат	Зареєстрований (пайовий) капітал	Доходи від звичайної діяльності; – інші операційні доходи; – фінансові доходи; – витрати діяльності (у т. ч. витрати на дослідження і розробки); – фінансовий результат від основної діяльності; – фінансовий результат від фінансової діяльності

бухгалтерського обліку і аналізу та реалізувати функції бухгалтерського обліку в повному обсязі.

3. Виділено об'єкти бухгалтерського обліку та аналізу венчурної діяльності, що сприятиме формуванню інформації про венчурну діяльність суб'єкта господарювання. Така класифікація об'єктів бухгалтерського обліку венчурної діяльності забезпечить:

- ✦ своєчасне відображення на рахунках бухгалтерського обліку повної інформації щодо надходження, вибуття та оцінки активів суб'єктів венчурної діяльності;
- ✦ відображення витрат, пов'язаних з діяльністю суб'єктів венчурної діяльності;
- ✦ визначення фінансових результатів від діяльності суб'єктів венчурної діяльності;
- ✦ інформацію для складання звітності про діяльність суб'єктів венчурної діяльності;

- ✦ інформацію для здійснення економічного аналізу венчурної діяльності.

4. Перспективою подальших досліджень для відображення в бухгалтерському обліку наведених специфічних об'єктів є розроблення відповідної методики, що надалі спричинить потребу в удосконаленні фінансової звітності суб'єкта господарювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бутинець Ф. Ф.** Організація бухгалтерського обліку : підруч. [для для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» вищих навчальних закладів] / Ф. Ф. Бутинець, О. П. Войналович, І. Л. Томашевська ; за ред. д. е. н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України Ф. Ф. Бутинця. – 4-е вид., доп. і перероб. – Житомир : ПП «Рута», 2006. – 528 с.

2. **Швець В. Г.** Теорія бухгалтерського обліку : підручник // В. Г. Швець. – К. : Знання, 2006. – 447 с.

- 3. Сук Л. К.** Бухгалтерський облік : навч. посібник / Л. К. Сук, П. Л. Сук. – 2 –ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 507 с.
- 4. Соколов Я. В.** Основы теории бухгалтерского учета / Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 496 с.
- 5. Гура Н. О.** Бухгалтерський облік як наука, його принципи, предмет та об'єкти / Н. О. Гура // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 6. – С. 3 – 8.
- 6. Петрук О. М.** Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку : монографія. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 420 с.
- 7. Євдокимов В. В.** Адаптивна модель інтегрованої системи бухгалтерського обліку : монографія / В. В. Євдокимов. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 516 с.
- 8. Петрушевський Ю. Л.** Сутність національної системи бухгалтерського обліку як об'єкта державного регулювання / Ю. Л. Петрушевський, О. І. Стрельніков // Економіка і організація управління : зб. наук. праць ДонНУ. – Вип. 3. – Донецьк : Каштан, 2008. – С. 80 – 88.
- 9. Родионов И.** Венчурный капитал и прямые инвестиции в инновационной экономике / И. Родионов, А. Никконен [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rvca.ru/upload/files/lib/RVCA-Course-2011-Part-1.pdf>
- 10. Rosenberg D.** Venture Capital Limited Partnerships: A Study in Freedom of Contract / David Rosenberg. – 2002. – Colum. Bus. L. Rev. 363 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://cblr.columbia.edu/archives/10796>
- 11.** Проекту Закону України «Про венчурні фонди» розробленого відповідно до Концепції Державної цільової економічної програми модернізації ринків капіталу в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2007 № 976-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=118&id=1499>
- 12.** Аналітичний огляд ринку спільного інвестування в Україні за 2007 рік; за 2008 рік; за 2009 рік; за 2010 рік; за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html
- 13. Поручник А. М.** Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні / А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк. – К. : КНЕУ. – 2000. – С. 171.
- 14. Диха М. В.** Венчурне підприємництво в Україні: особливості функціонування та розвитку / М. В. Диха, Ю. В. Цвігун, П. П. Гаврилко // Вісник Хмельницького національного університету «Економічні науки». – 2012. – № 1. – С. 203 – 208.
- 15.** Положення про склад та розмір витрат, що відшкодовуються за рахунок активів інституту спільного інвестування від 13.08.2013 № 1468. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1516-13>
- [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1516-13>
- Petrushevskiy, Yu. L., and Strelnikov, O. I. "Sutnist natsionalnoi systemy bukhhalterskoho obliku iak ob'iekta derzhavnoho rehuliuвання" [The essence of the national accounting system as an object of state regulation]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 3 (2008): 80-88.
- Poruchnyk, A. M., and Antoniuk, L. L. *Venchurnyi kapital: zarubizhnyi dosvid ta problemy stanovlennia v Ukraini* [Venture capital: foreign experience and problems of formation in Ukraine]. Kyiv: KNEU, 2000.
- Petruk, O. M. *Harmonizatsiia natsionalnykh system bukhhalterskoho obliku* [Harmonisation of national accounting systems]. Zhytomyr: ZhDTU, 2005.
- Rosenberg, D. "Venture Capital Limited Partnerships: A Study in Freedom of Contract" <http://cblr.columbia.edu/archives/10796>
- Rodionov, I., and Nikkonen, A. "Venchurnyi kapital i priamyie investitsii v innovatsionnoy ekonomike" [Venture capital and private equity in the innovation economy]. <http://www.rvca.ru/upload/files/lib/RVCA-Course-2011-Part-1.pdf>
- Shvets, V. H. *Teoriia bukhhalterskoho obliku* [The theory of accounting]. Kyiv: Znannia, 2006.
- Suk, L. K., and Suk, P. L. *Bukhhalterskyi oblik* [Accounting]. Kyiv: Znannia, 2008.
- Sokolov, Ya. V. *Osnovy teorii bukhgalterskogo ucheta* [Fundamentals of the theory of accounting]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.
- Yevdokymov, V. V. *Adaptyvna model intehrovanoi systemy bukhhalterskoho obliku* [Adaptive model integrated accounting system]. Zhytomyr: ZhDTU, 2010.

REFERENCES

- "Analitychni ohliad rynku spilnoho investuvannia v Ukraini za 2007 rik; za 2008 rik; za 2009rik; za 2010 rik; za 2011 rik" [Analytical Review of the collective investment in Ukraine in 2007; in 2008; by 2009rik; in 2010; in 2011]. http://www.uaib.com.ua/analituaib/publici_quart.html
- Butynets, F. F., Voinalovych, O. P., and Tomashevskaya, I. L. *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku* [Accounting organization]. Zhytomyr: Ruta, 2006.
- Dykha, M. V., Tsvihun, Yu. V., and Havrylko, P. P. "Venchure pidpriemnytstvo v Ukraini: osoblyvosti funktsionuvannia ta rozvytku" [Venture business in Ukraine: peculiarities of functioning and development]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, no. 1 (2012): 203-208.
- Hura, N. O. "Bukhhalterskyi oblik iak nauka, ioho pryntsyppu, predmet ta ob'iekty" [Accounting science, its principles, subject and object]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 6 (2007): 3-8.
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=118&id=1499>

ЕКОНОМІЧНА ТА ОБЛІКОВА СУТНІСТЬ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

© 2014 ГУР'ЄВА І. М.

УДК 657.421.1

Гур'єва І. М. Економічна та облікова сутність необоротних матеріальних активів

Мета статті полягає в дослідженні критеріїв ідентифікації об'єктів необоротних (довгострокових) матеріальних активів бюджетних установ на основі аналізу чинного законодавства та наукових поглядів вітчизняних і зарубіжних учених з урахуванням історичних аспектів формування змістового наповнення таких об'єктів бухгалтерського обліку. У результаті дослідження було встановлено формальне визначення та змістове наповнення об'єктів бухгалтерського обліку, що характеризуються належністю підприємству (установі), довгостроковим використанням (більше одного року), використанням у діяльності підприємства та отриманням економічних та інших вигод у майбутньому, можливістю достовірної оцінки та амортизації. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є визначення характерних класифікаційних ознак необоротних (довгострокових) матеріальних активів для забезпечення організації обліку відповідно до вимог користувачів, а також удосконалення порядку проведення оцінки таких активів з метою ефективного використання матеріально-технічної бази бюджетних установ і відображення їх реального стану, особливо у вартісному вираженні.

Ключові слова: необоротні (довгострокові) матеріальні активи, бюджетні установи, критерії визнання основними засобами.

Рис.: 1. **Бібл.:** 11.

Гур'єва Ірина Миколаївна – аспірантка, кафедра обліку у виробничій сфері, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: bob106@mail.ru

УДК 657.421.1

UDC 657.421.1

Гурьева И. Н. Экономическая и учетная сущность необоротных материальных активов

Цель статьи заключается в исследовании критериев идентификации объектов необоротных (долгосрочных) материальных активов бюджетных учреждений на основе анализа действующего законодательства и научных взглядов отечественных и зарубежных ученых с учетом исторических аспектов формирования содержательного наполнения таких объектов бухгалтерского учета. В результате исследования было установлено формальное определение и содержательное наполнение объектов бухгалтерского учета, характеризующихся принадлежностью к предприятию (учреждению), долгосрочным использованием (более одного года), использованием в деятельности предприятия и получением экономических и других выгод в будущем, возможностью достоверной оценки и амортизации. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение характерных классификационных признаков необоротных (долгосрочных) материальных активов для обеспечения организации учета в соответствии с требованиями пользователей, а также усовершенствование порядка проведения оценки таких активов с целью эффективного использования материально-технической базы бюджетных учреждений и отражения их реального состояния, особенно в стоимостном выражении.

Ключевые слова: необоротные (долгосрочные) материальные активы, бюджетные учреждения, критерии признания основных средств.

Рис.: 1. **Библ.:** 11.

Гурьева Ирина Николаевна – аспирантка, кафедра учета в производственной сфере, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: bob106@mail.ru

Gurieva I. M. Economic and Accounting Substance of the Non-Current Tangible Assets

The article is aimed at studying of the identification criteria of the non-current (long term) tangible assets of the budgetary institutions on the basis of analysis of the active legislation and the scientific views of the domestic and foreign scientists, in view of the historical aspects of formation of content of such accounting objects. The study revealed the formal definition and content of the accounting objects, characterized by the belonging to an enterprise (institution), the long-term use (over one year), the use for the enterprise activity and promising the economic and other benefits in the future, the possibility of the reliable evaluation and depreciation. The prospect of further research in this area is to define the specific classification signs of the non-current (long term) tangible assets for ensuring the organization of accounting in accordance with the requirements of the users, as well as the improvement of the arrangements for evaluation of such assets with a view to the efficient use of the material and technical base of the budgetary institutions and presentation of their real status, specially in value terms.

Key words: non-current (long term) tangible assets, budgetary institutions, recognition criteria of the permanent assets.

Pic.: 1. **Bibl.:** 11.

Gurieva Iryna M. – Postgraduate Student, Department of Accounting in the Industrial Sector, Ternopil National Economic University (vul. Lvivska, 11, Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: bob106@mail.ru

Будь-який період існування економічних відносин чи сфера діяльності передбачають раціональне використання ресурсів. Наявність такої ефективності та необхідність контролю зростає за умови значних капітальних вкладень у ресурси. Тому саме необоротні матеріальні активи, вартість яких є найвагомішою частиною майна будь-якого підприємства чи установи, потребують належної організації та ведення обліку з метою інформаційного забезпечення системи управління. При цьому чим більше рівнів містить система управління, тим складніший процес збору, накопичення та представлення інформації керівництву, а також опера-

тивності здійснення господарських операцій та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з необоротними матеріальними активами. Саме така багаторівнева система управління має місце в бюджетних установах, де видатки суворо плануються в кошторисах таких установ та узагальнюються у зведених кошторисах вищого розпорядника, які, у свою чергу, надаються до Міністерства фінансів для включення до видатків Державного бюджету на наступний рік.

Метою існування бюджетних установ є не створення прибутку, а досягнення передбачених планами та кошторисами показників, виконання поставлених

у статуті або ж передбачених програмою фінансування завдань і функцій. Разом з тим, бюджетні установи можуть здійснювати господарську діяльність: надавати платні послуги, здавати в оренду об'єкти державного майна, продавати непотрібні установі основні засоби тощо, що дозволяє одержувати додаткові надходження – спеціальні кошти. Така діяльність приводить до наявності як бюджетного фінансування, так і власних коштів, зароблених установою. Тому організація та ведення бухгалтерського обліку в бюджетних установах має свої особливості, що полягають у необхідності ведення обліку та здійснення контролю за отриманням і використанням асигнувань і власних надходжень відповідно до вимог Бюджетного кодексу, інструкцій Державної казначейської служби України та наказів Міністерства фінансів, зокрема, Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та порядку його застосування, Положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі тощо.

Варто зазначити, що нормативній регламентації окресленої сфери діяльності притаманна певна динаміка. Це, у свою чергу, ще більше унеможливає ефективність, відповідальність, підзвітність та прозорість управління державними фінансами, а також створення комплексного бюджетного процесу від планування до виконання з метою формування єдиної системи фінансової звітності, яка б використовувалась суспільством для реальної оцінки діяльності розпорядників бюджетних коштів.

Сьогодні проводиться реформування нормативного забезпечення бухгалтерського обліку в бюджетних установах шляхом створення системи стандартизації бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних вимог, що вкотре підкреслює необхідність наукових досліджень з метою обґрунтування доцільності виокремлення конкретних об'єктів обліку, у тому числі тих, що характеризують основний капітал, їх аналітичної деталізації, класифікації за ознаками, що відповідають напрямкам їх формування та використання, методики їх вартісного вираження та відображення в обліку.

Необоротні матеріальні активи є предметом уваги економічної науки на різних етапах її розвитку. Значний внесок у розробку загальноекономічних та облікових теоретичних і практичних аспектів необоротних матеріальних активів внесли провідні вітчизняні дослідники: І. А. Бланк, Ф. Ф. Бутинець, Л. Л. Горецька, Л. В. Гордяньська, В. М. Діба, А. Г. Загородній, С. О. Левицька, Л. Г. Ловінська, Н. М. Малюга, С. В. Свірко і зарубіжні вчені: В. Є. Ванкевич, А. В. Зубарева, Б. Нідлз, М. Р. Метьюс, М. Х. Б. Перера, Я. В. Соколов та інші. Однак постійна зміна умов існування економічних відносин потребує вдосконалення, а інколи й зміни як термінологічного наповнення окресленої ділянки, так і підходів до методики оцінювання активів основного капіталу. Крім того, особливість діяльності бюджетних установ вимагає специфіки ведення обліку тих об'єктів, які забезпечують їх діяльність засобами праці для високоякісного надання послуг. Такі активи не створюють матеріальні блага, а тому не є засобами виробництва і використовуються як основні засоби невиробничого призначення.

Необоротні матеріальні активи в бюджетній діяльності знаходяться в оперативному управлінні бюджетних установ або ж з правом повного господарського відання для державних підприємств і не є їх власністю.

Основними завданнями бухгалтерського обліку основних засобів та інших необоротних матеріальних активів (далі – ІНМА) є:

- ✦ правильне документальне оформлення та своєчасне відображення в облікових реєстрах надходження основних засобів та ІНМА, їх внутрішнього переміщення і вибуття;
- ✦ достовірне визначення результатів від реалізації та іншого вибуття основних засобів та ІНМА;
- ✦ точне визначення витрат, пов'язаних з підтриманням основних засобів у робочому стані (витрати на технічний огляд і догляд, на проведення всіх видів ремонту), правильне обчислення та відображення в обліку суми амортизації основних засобів;
- ✦ контроль над збереженням основних засобів, прийнятих до бухгалтерського обліку, і ефективністю їх використання.

Для організації обліку основних засобів та ІНМА, що відповідає поставленим вище завданням, важливе значення мають такі передумови: дослідження змісту поняття «необоротні матеріальні активи» з метою встановлення одиниці обліку предметів основних засобів та ІНМА; класифікація ІНМА; встановлення принципів оцінки основних засобів та ІНМА.

Вобліковій термінології необоротні матеріальні активи є структурним елементом необоротних активів, які за вартісним критерієм поділяються на основні засоби та ІНМА. Змістове наповнення та формування поняття «необоротні активи» змінювалось разом з розвитком економічної науки в результаті зміни умов ведення людиною господарської діяльності. Більшість дослідників історії розвитку бухгалтерського обліку першим поняттям, яке характеризувало наявні об'єкти, призначені для господарського життя людини, у тому числі й для потреб ведення домашнього господарства, вважають «майно» [1, 10]. Виникнення цього терміна на території Стародавнього Світу (Греції, Риму, Єгипту) датується XV ст. до нашої ери. Таке узагальнення об'єктів в натуральному вираженні, до яких відносили власність у вигляді нерухомого й рухомого майна, коштовностей, сировини для виробництва, а також рабів, було спричинене необхідністю здійснення контролю за збереженням власних цінностей, а пізніше, починаючи з 487 р. до н. е., і з метою оподаткування.

Важливим етапом історії бухгалтерського обліку вважається XIV – XVI століття, коли поява торговельних відносин приводить до потреби застосування універсальної міри вартості (грошей) з метою вартісної оцінки майна. Формування таких економічних відносин спричинило появу терміна «матеріальні цінності» для характеристики юридичних (визначення частки конкретного власника в структурі майна) та облікових аспектів господарської діяльності.

Поява поряд з найдавнішим прийомом бухгалтерського обліку інвентаризації елементу методу «подвійний запис» у XV ст. стала поштовхом для виникнення рахунків, нових форм обліку, балансу з відображенням в ньому майна (матеріальних цінностей) як «активів» суб'єктів господарювання, якими виступали торговці. Варто зазначити, що поряд з поняттями «актив», «майно», «матеріальні цінності» на території дії континентальної моделі обліку використовувались тотожні за змістом поняття «інвентар», «власність».

Розвиток теорії та методології обліку відбувався під впливом розвитку економічних поглядів у цілому. Тому при дослідженні історичних аспектів виникнення та формування поняття, що характеризувало майно людини як господарюючого суб'єкта, доцільно врахувати розвиток загальноекономічних ідей. Так, у період становлення торгівельних відносин набувають широкої популярності ідеї меркантилістів, що прирівнюють гроші або ж багатство до капіталу власника. Такий капітал належить конкретному приватному господарству і використовується для отримання додаткового доходу. Схожу позицію висловив і засновник класичної політекономії В. Петті в XVII ст., визначивши суму рухомого й нерухомого майна багатством.

Подальший розвиток економічної думки в ідеології фізіократів як наслідок появи альтернативних видів господарської діяльності по відношенню до торгівельної дав змогу вбачати в капіталі не лише конкретну грошову суму, а ті засоби виробництва, які власник може отримати за гроші. У дослідженнях Ф. Кене, як основоположника економічної течії «влада природи», знайшов відображення поділ капіталу на дві частини: «початкові аванси», до яких відносять сільськогосподарські знаряддя, будови, тварини і все те, що використовується у землеробстві протягом декількох виробничих циклів, тобто основний капітал, який у бухгалтерській термінології сьогодні тотожний поняттю «НМА» та «щорічні аванси» – витрати, понесені протягом одного виробничого циклу, тобто оборотний капітал.

«Майновий» підхід до капіталу продовжував розвивати послідовник Ф. Кене Адам Сміт, який розглядав капітал як нагромаджений запас для розвитку виробництва, що зумовило його поділ на основний і оборотний [8] (А. Сміт першим і запровадив ці терміни.). До основного капіталу належали знаряддя праці, будинки, споруди, поліпшення якості землі, а також набуті та корисні здібності усіх мешканців або членів суспільства. Під оборотним капіталом він розумів товарний і грошовий капітал, тобто капітал у сфері обігу. Таким чином, попри матеріальний критерій віднесення ресурсів, що «приносять дохід, не надходячи в обіг або не міняючи власника», до основного капіталу, у класичній економічній теорії було звернено увагу на нематеріальний виробничий фактор, такий як знання та навички учасників виробничого процесу.

Удосконалення теоретичного обґрунтування капіталу продовжив у своїх дослідженнях Д. Рікардо, який, поділяючи капітал на основний і оборотний, виокремив критерій їх поділу – час. «Залежно від того, як швидко

зношується капітал і як часто він вимагає відтворення, капітал зараховується до оборотного або до основного» [5].

Свій внесок у розвиток теорії капіталу вніс і засновник соціалістичного напрямку розвитку економічної теорії К. Маркс, який критерієм поділу капіталу на основний та оборотний визначив різний характер обороту його складових частин і спосіб перенесення вартості на продукт [7, с. 178].

Крім того, К. Маркс виокремлює постійний та змінний капітал. До першого він відносить ту частину, яка перетворюється в процесі господарювання на засоби виробництва та не змінює величини своєї вартості (машини і обладнання – основний капітал, тобто засоби праці, які повністю беруть участь в процесі виробництва і переносять по мірі зносу свою вартість на продукт частинами; запаси сировини і матеріалів – оборотний капітал без урахування вартості робочої сили, тобто предмети праці). Однак умовою віднесення засобів виробництва до капіталу є їх використання у капіталістичному процесі виробництва [4, с. 254].

Подальший розвиток теорії капіталу, його критеріїв визнання, форм та умов існування відбувався в рамках розвитку неокласичної політекономії, де дослідження поширились на макроекономічний рівень, де капітал (капітальні блага) – це ресурси, яким у людських планах відводиться роль факторів майбутнього виробництва.

У цей час в умовах розвитку капіталізму створилось підґрунтя для появи складніших економічних відносин, що супроводжувались наявністю кількох власників-учасників господарської діяльності. Тому необхідність відокремлення особистого майна власника від майна товариства дало поштовх для переосмислення змісту категорій, що характеризували майно господарюючого суб'єкта, виокремивши поняття «ресурси». Так, представник італійської класичної бухгалтерської школи Дж. Дзаппе визначив активами підприємства, що характеризувались раніше як засоби виробництва, ресурси, призначені для одержання прибутку в майбутньому [9].

Необхідність вартісної оцінки майна підприємства та джерел його формування в процесі ведення господарської діяльності привело до появи відповідних категорій, еволюція змістового наповнення яких залежно від обраного підходу до трактування триває й донині. Історичний аналіз економічних поглядів показав спорідненість понять «капітал» та «активи» (рис. 1).

Вважається, що бухгалтерське розуміння активу відображає майно підприємства – його форму, а єдність форми і змісту розкривається в економічній категорії «капітал». Крім цього виокремлення, теоретиками політекономії в структурі капіталу основного та оборотного створено передумови поділу активів на необоротні (основні) та оборотні, який знайшов своє відображення в історичному аспекті в працях як зарубіжних дослідників (А. Гільбо та Е. Леоте (1819 – 1895 рр.), які до складу активів включали основні засоби, оборотні засоби, витрачені засоби (вкладені в незакінчені процеси), засоби у дебіторів і збитки [1, с. 51]), так і радянських (Р. Я. Вейцман (1870 – 1936 рр.), який усі частини активу згрупу-

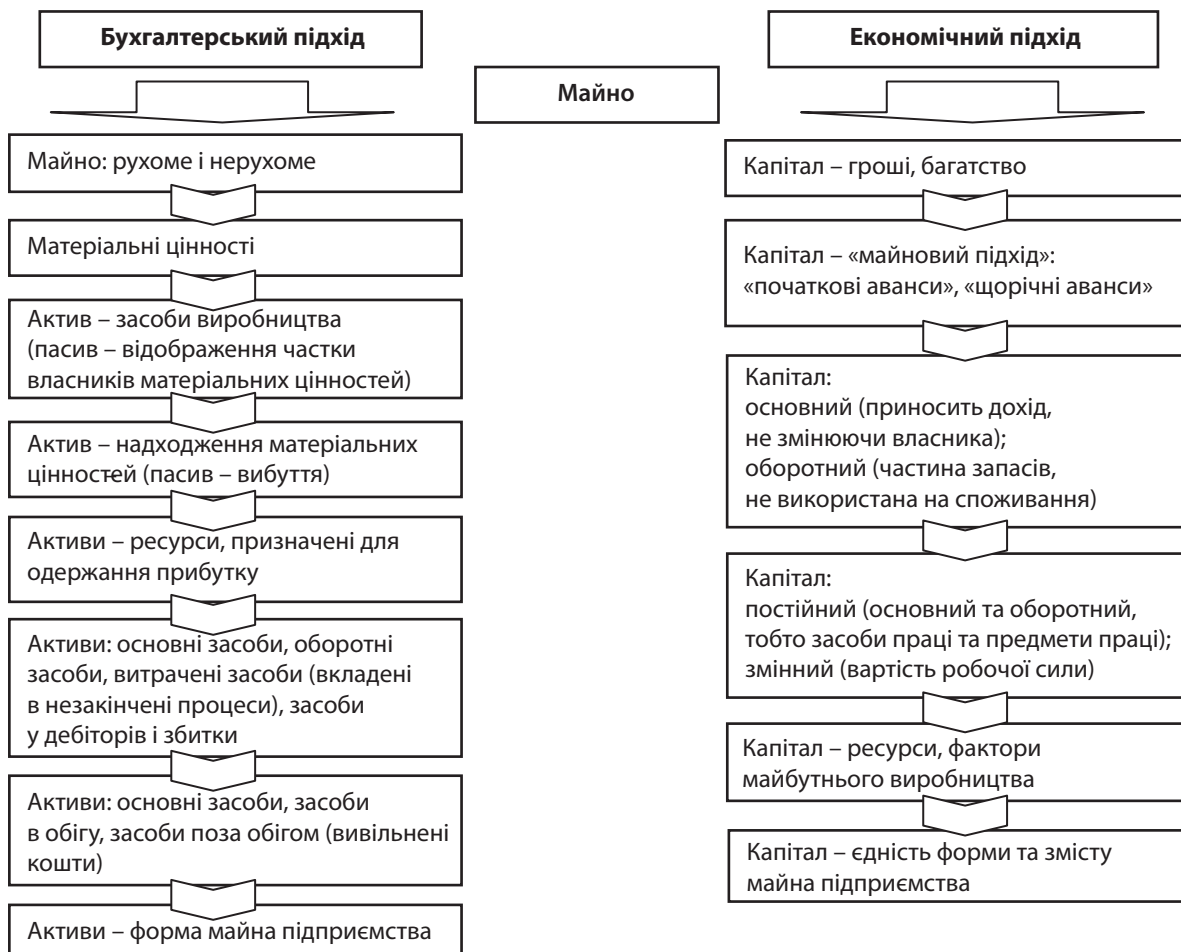

Рис. 1. Підходи до характеристики майна господарюючого суб'єкта в історичному аспекті

вав у засоби у фазі виробництва та засоби у фазі обігу, а також поділив актив на: 1) основні засоби; 2) засоби в обігу; 3) засоби поза обігом (вивільнені кошти)). Варто відзначити, що дискусії з приводу формальної та змістової характеристики економічних та облікових понять, у тому числі й поняття «необоротні активи», триває в науковому просторі й сьогодні.

Щодо формального визначення поняття бухгалтерського обліку, яке відображає функціональну форму капіталу на його другій стадії (основний), то більшість науковців, у тому числі й Я. В. Соколов, наголошують на умовності поділу активів на оборотні та необоротні [9, с. 491], оскільки всі засоби знаходяться в обороті, однак у різні проміжки часу. Тому логічно видається пропозиція окремих науковців (Л. А. Горецької, В. Є. Ванкевича, А. Г. Ловінської, М. В. Півторака) щодо зміни назви «необоротні активи» на «довгострокові активи» або ж «основні активи».

Значно важливішим за формальне визначення є змістове наповнення поняття. Так, основними критеріями віднесення активів до необоротних, як вважають представники американської школи бухгалтерського обліку Б. Нідлз, Х. Андерсен і Д. Колдуелл, є: термін корисного використання більше одного року; використання в діяльності підприємства; відсутність перепродажу покупцям [6, с. 196]. Такі критерії відпо-

відають вимогам міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (у т. ч. і для державного сектора), відповідно до яких активи поділяють на довгострокові (непоточні) та поточні (для представлення фінансової звітності за принципом зростання ліквідності активів (п. 60 МСБО 1)). У свою чергу термін «непоточні» характеризує матеріальні (операційні), нематеріальні та фінансові активи довгострокового характеру. Умовою віднесення активів до поточних є: суб'єкт господарювання сподівається реалізувати цей актив або має намір продати чи спожити його у своєму нормальному операційному циклі; утримує актив в основному з метою продажу; сподівається реалізувати актив протягом дванадцяти місяців після звітного періоду; або актив є грошовими коштами чи еквівалентами грошових коштів, якщо немає обмежень щодо обміну чи використання цього активу для погашення зобов'язання принаймні протягом дванадцяти місяців після звітного періоду (п. 66 МСБО 1, п. 79 МСБОДС 1).

Варто зазначити, що у вітчизняних нормативних документах відсутнє адекватне визначення поняття «необоротні активи» (відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» необоротні активи – це активи, які не є оборотними), що привертає увагу науковців з бухгалтерського обліку. Так, В. М. Діба характеризує необоротні активи як сукупність майнових цінностей підприємства, які багаторазово беруть участь у процесі господарської діяльності і які переносять на

продукцію свою вартість частинами [2]. На наш погляд, таке визначення не є бухгалтерським, оскільки не оперує термінами, визначеними в нормативних документах, що регламентують ведення бухгалтерського обліку, а саме: поняття «майнові цінності». Так, відповідно до ст. 139 Господарського кодексу України майнові цінності підприємства, тобто майно, уособлює сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів і залежно від економічної форми, якої набуває майно, воно може належати до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів. Однак даний регламент не наводить критерії зміни економічної форми майна.

Вважаємо, що основними критеріями віднесення активів до складу необоротних повинні бути: належність підприємству, довгострокове використання (більше одного року або одного операційного циклу), використання в діяльності підприємства.

Таким чином, необоротні (довгострокові) активи – це сукупність матеріальних, біологічних, нематеріальних активів і фінансових вкладень, які забезпечують функціонування підприємства в процесі його діяльності, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Оскільки необоротні матеріальні активи є складовою необоротних активів, то й базові критерії визнання будуть аналогічними. Разом з тим, доречним буде застосування критеріїв наявності матеріальної основи, виробничого та (або) невиробничого призначення, перенесення вартості частинами впродовж строку їх корисного використання (експлуатації). Так, Р. Ентоні та Дж. Ріс відповідно до критерію матеріальності поділяють довготермінові активи на матеріальні – ті, які мають фізичний стан, і нематеріальні – котрі не мають фізичної основи [11]. Важливим моментом зарахування до складу необоротних матеріальних активів має бути, як вірно зазначає З. В. Задорожний, і введення таких активів в експлуатацію [3, с. 19]. Варто зазначити, що за наявності таких критеріїв виокремлення довгострокових матеріальних активів поза увагою залишається відносно новий для бухгалтерської практики актив – інвестиційна нерухомість (земля чи будівля), який не переносить своєї вартості частинами на новостворений продукт, тобто не амортизується і використовується лише як об'єкт інвестиційної діяльності, а тому має особливості організації та ведення обліку. Оскільки класифікуватись об'єкти, у тому числі й у бухгалтерському обліку, повинні за спільними ознаками, властивостями, то такі об'єкти як інвестиційна нерухомість (земля, будівлі, споруди), непоточні (необоротні) активи, призначені для продажу – однакові за формою (у натуральному чи вартісному вираженні), але різні за економічною сутністю мають групуватись окремо.

Відтак необоротні (довгострокові) матеріальні активи – сукупність введених в експлуатацію матеріаль-

них активів виробничого та невиробничого призначення, які підприємство утримує з метою їх використання в процесі його діяльності та які переносять свою вартість частинами впродовж строку їх корисного використання (експлуатації), який триває більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

У свою чергу, вітчизняними П(С)БОДС термін «необоротні активи» не використовується. Натомість, активи звіту про фінансовий стан суб'єктів господарювання в державному секторі поділяються на фінансові та нефінансові і наводяться без урахування принципу відображення активів за порядком їх ліквідності. Тому вважаємо за доцільне при складанні балансу бюджетних установ використати принцип відображення активів за порядком їх ліквідності та врахувати термін їх корисного використання.

Отже, необоротними (довгостроковими) матеріальними активами бюджетних установ пропонуємо називати сукупність введених в експлуатацію матеріальних активів, які належать установі, забезпечують її функціонування в процесі діяльності й амортизуються впродовж строку їх корисного використання (експлуатації), який триває більше одного року.

Термін корисної експлуатації встановлюється міністерством за відомчою підпорядкованістю або (якщо нормативні документи відсутні) самостійно бюджетною установою при придбанні об'єкта. При встановленні терміну корисної експлуатації необхідно враховувати очікуване використання активу, очікуваний фізичний знос, а також інформацію, наведену в паспорті об'єкта чи довідкових даних, з метою забезпечення своєчасного відтворення основних ресурсів.

ВИСНОВКИ

Визначено чіткі критерії ідентифікації об'єктів необоротних (довгострокових) матеріальних активів бюджетних установ на основі аналізу чинного законодавства та наукових поглядів вітчизняних і зарубіжних учених з урахуванням історичних аспектів формування змістового наповнення таких об'єктів бухгалтерського обліку, що стануть передумовою належного інформаційного забезпечення у відповідних аналітичних розрізах для прийняття раціональних рішень розпорядниками бюджетних коштів щодо простого чи розширеного відтворення таких ресурсів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бутинець Ф. Ф.** Історія розвитку бухгалтерського обліку. Ч. 1 : навч. посіб. / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ЖІТІ, 1999. – 928 с.
2. **Діба В. М.** Облік та аналіз необоротних активів : монографія / В. М. Діба. – К. : КНЕУ, 2008. – 288 с.
3. **Задорожний З. В.** Проблеми обліку основних засобів і капітальних інвестицій / З. В. Задорожний // Бухгалтерський облік і аудит. – 2002. – № 7. – С. 18 – 22.
4. **Маркс К.** Капітал. Критика политической экономии. Т. 2. Кн. 2 : Процесс обращения капитала / К. Маркс / Пер. И. И. Скворцова-Степанова ; под ред. Ф. Энгельса. – М. : Политиздат, 1978. – 648 с.

5. Начала политической экономии : соч. / Д. Рикардо [и др.] – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 366 с.

6. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл / Пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 496 с.

7. Політична економія (Капіталістичний спосіб виробництва) : підруч. 1 ; пер. з 4-го рос. вид. / О. С. Румянцев, Г. А. Козлов, А. Г. Мілейковський. – К. : Вища школа, 1980. – 511 с.

8. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт. – К. : Port-Royal, 2001. – 132 с.

9. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней : учеб. пособие для вузов. / Я. В. Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

10. Соколов Я. В. История развития бухгалтерского учета : учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / Я. В. Соколов, В. Я. Соколов – М. : Магистр, 2009. – 287 с.

11. Энтони Р. Учет: ситуации и примеры / Р. Энтони, Дж. Рис / Пер. с англ. / Под ред. А. М. Петрачкова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 560 с.

Науковий керівник – Задорожний З.-М. В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку у виробничій сфері Тернопільського національного економічного університету

REFERENCES

Butynets, F. F. *Istoriia rozvytku bukhhalterskoho obliku* [The history of accounting]. Zhytomyr: ZhITI, 1999.

Cmit, A. *Dobrobut natsii. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsii* [Wealth of Nations. The study of the nature and causes of the welfare of nations]. Kyiv: Port-Royal, 2001.

Dyba, V. M. *Oblik ta analiz neoborotnykh aktyviv* [Registration and analysis of non-current assets]. Kyiv: KNEU, 2008.

Entoni, R., and Ris, Dzh. *Uchet: situatsii i primery* [Accounting: situations and examples]. Moscow: Finansy i statistika, 1996.

Marks, K. *Kapital* [Capital]. Moscow: Politizdat, 1978.

Nidlz, B., Anderson, Kh., and Kolduell, D. *Printsipy bukhhalterskogo ucheta* [Accounting principles]. Moscow: Finansy i statistika, 2000.

Rumiantsev, O. S., Kozlov, H. A., and Mileikovskiy, A. H. *Politychna ekonomiiia (Kapitalistychnyi sposib vyrobnytstva)* [Political economy (capitalist mode of production)]. Kyiv: Vyshcha shkola, 1980.

Rikardo, D. et al. *Nachala politicheskoy ekonomii* [Principles of Political Economy]. Moscow: EKSMO-Press, 2000.

Sokolov, Ya. V. *Bukhhalterskiy uchet: ot istokov do nashikh dnei* [Accounting: from the beginnings to the present day]. Moscow: Audit; YuNITI, 1996.

Sokolov, Ya. V., and Sokolov, V. Ya. *Istoriia razvitiia bukhhalterskogo ucheta* [The history of the development of accounting]. Moscow: Magistr, 2009.

Zadorozhnyi, Z. V. "Problemy obliku osnovnykh zasobiv i kapitalnykh investytsii" [The problems of fixed assets and capital investments]. *Bukhhalterskiy oblik i audyt*, no. 7 (2002): 18-22.

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА 2014 р. В УКРАЇНІ ТА АНТИКРИЗОВА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА

© 2014 ЯРОШЕНКО І. В., КОСТЯНА О. В.

УДК 336.225.6:330.33

Ярошенко І. В., Костяна О. В. Економічна криза 2014 р. в Україні та антикризова податкова політика

Метою статті є дослідження економічної кризи 2014 р. в Україні та заходів антикризової податкової політики, що впроваджувалися в даний період. Визначено основні тенденції розвитку кризових явищ, що мали місце в різних сегментах вітчизняної економіки протягом 2014 р. Охарактеризовано роль податкових інструментів серед інших заходів антикризової політики, проаналізовано заходи антикризової податкової політики, що впроваджувалися в нашій державі за податком на додану вартість, акцизним податком, податком на прибуток підприємств, податком на доходи фізичних осіб у період поточної економічної кризи, а також встановлено можливі наслідки таких заходів для економіки та соціальної сфери. Обґрунтовано характер антикризової податкової політики, проаналізовано вплив запроваджених заходів антикризової податкової політики на обсяги податкових надходжень за прямими та непрямими податками.

Ключові слова: економічна криза, антикризова податкова політика, прямі податки, непрямі податки.

Рис.: 5. **Бібл.:** 9.

Ярошенко Іван Васильович – кандидат економічних наук, Харківська об'єднана державна інспекція ГУ Міндоходів у Харківській області (пров. Пархоменко, 3, Харків, 61046, Україна)

E-mail: ivan.yaroshenko@gmail.com

Костяна Оксана Вікторівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри оподаткування, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kostianaya@ukr.net

УДК 336.225.6:330.33

UDC 336.225.6:330.33

Ярошенко И. В., Костяна О. В. Экономический кризис 2014 г. в Украине и антикризисная налоговая политика

Целью статьи является исследование экономического кризиса 2014 г. в Украине и мер антикризисной налоговой политики, которые вводились в данный период. Определены основные тенденции развития кризисных явлений в различных сегментах отечественной экономики в 2014 г. Охарактеризована роль налоговых инструментов среди других мероприятий антикризисной политики. Проанализированы инструменты антикризисной налоговой политики, которые использовались в нашем государстве относительно налога на добавленную стоимость, акцизного налога, налога на прибыль предприятий, налога на доходы физических лиц в период текущего экономического кризиса, а также установлены возможные последствия таких мер для экономики и социальной сферы. Обоснован характер антикризисной налоговой политики, проанализировано влияние используемых мероприятий антикризисной налоговой политики на объемы налоговых поступлений по прямым и косвенным налогам.

Ключевые слова: экономический кризис, антикризисная налоговая политика, прямые налоги, косвенные налоги.

Рис.: 5. **Библ.:** 9.

Ярошенко Иван Васильевич – кандидат экономических наук, Харьковская объединенная государственная инспекция ГУ Миндоходов в Харьковской области (пер. Пархоменко, 3, Харьков, 61046, Украина)

E-mail: ivan.yaroshenko@gmail.com

Костяна Оксана Викторовна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры налогообложения, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kostianaya@ukr.net

Yaroshenko I. V., Kostyana O. V. The Economic Crisis of 2014 and Ukraine's Anti-Crisis Tax Policy

The purpose of this paper is to study the economic crisis in 2014 in Ukraine and the anti-crisis measures in the tax policy that were introduced during this period. The main trends in the development of the crisis in various segments of the domestic economy in 2014 were identified. The role of tax instruments, among other measures of anti-crisis policy was described, the anti-crisis tax policy tools that have been used in our country with respect to value added tax, excise tax, corporate income tax, tax on personal income were analyzed in the period of the current economic crisis, and also possible consequences of such measures for economic and social development were identified. The nature of the anti-crisis tax policy was justified; the impact of the used measures of the anti-crisis tax policy on tax revenues from direct and indirect taxes was analyzed.

Key words: economic crisis, anti-crisis tax policy, direct taxes, indirect taxes.

Pic.: 5. **Bibl.:** 9.

Yaroshenko Ivan V. – Candidate of Sciences (Economics), Kharkiv Association of State Inspectorate of the Ministry of State revenues in the Kharkiv region (prov. Parkhomenko, 3, Kharkiv, 61046, Ukraine)

E-mail: ivan.yaroshenko@gmail.com

Kostyana Oksana V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer of the Department of Taxation, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kostianaya@ukr.net

Розвиток економіки будь-якої держави і всього світового господарства є циклічним. Періоди стрімкого економічного зростання через певний проміжок часу змінюються економічним спадом та депресією. При цьому до кризових явищ в економіці може призводити ряд причин як економічного, так і соціального, технологічного або політичного характеру. Для зниження негативних проявів економічних криз в економіці застосовуються заходи антикризової політики, серед яких важлива роль належить інструментам податкового регулювання. Їх застосування є особливо актуальним у

періоди стрімкого економічного спаду та депресії, адже на стадії економічного спаду знижуються доходи громадян і підприємств, зменшується обсяг їх обігових коштів, внаслідок чого частина підприємств переходить до категорії збиткових, погіршується рівень життя населення, зростає безробіття, прискорюються інфляційні процеси.

Питання використання інструментів податкового регулювання з метою впливу на соціально-економічні процеси висвітлені в роботах З. Варналія, В. Вишневського, О. Василика, О. Данілова, В. Загорського, Ю. Іванова,

М. Кизима, А. Крисоватого, В. Мельника, І. Майбурова, Д. Серебрянського, А. Соколовської, О. Тищенко, В. Федосова, С. Юрія, Т. Юткіної. Однак деякі питання відносно провадження антикризового податкового регулювання в період кризи 2014 р. в Україні висвітлені недостатньо.

Вітчизняна економіка протягом останніх шести років двічі перебувала у стані економічного спаду, спочатку в 2008 – 2009 рр., коли наша держава відчула наслідки світової фінансово-економічної кризи, а потім наприкінці 2013 р., коли політична криза поширилася і на економічні процеси. Ця криза триває й досі, внаслідок дії негативних макроекономічних тенденцій більшість вітчизняних підприємств опинилися у скрутному становищі. Так, протягом першого півріччя 2014 р. майже половина українських підприємств, а саме 46 %, були збитковими, загальний фінансовий результат до оподаткування всіх українських підприємств був від'ємним і становив –135952,4 млн грн [7].

У період кризи відбулося загальне зниження всіх макроекономічних показників, таких як ВВП, обсяги виробництва та реалізації продукції, загальний рівень доходу населення, кількість працюючих громадян, що супроводжувалося надвисокими темпом інфляції. Так, катастрофічне погіршення економічної ситуації наприкінці 2013 р. і у 2014 р. спостерігалось в більшості сфер вітчизняної економіки (рис. 1): істотно знизилися доходи населення, індекс реальної заробітної плати, що протягом останніх років демонстрував постійну тенденцію до зростання, у другому кварталі 2014 р. склав лише 99,6%, що супроводжувалося надвисокими показниками інфляції, індекс якої за три квартали 2014 р. склав 116,2% [9]. Виробнича сфера також істотно постраждала в період поточної кризи, рівень промислового виробництва у 2014 р. був нижче, ніж у попередньому періоді.

При цьому рівень витратів держави не тільки не зменшився, а навпаки, зріс (рис. 2) [8], особливо якщо врахувати інфляційні процеси, що мали місце в Україні. У 2014 р. змінився не тільки обсяг бюджетних витрат,

але і їх структура. Зазвичай в період кризи через її негативні наслідки в соціальній сфері, такі як безробіття, зниження доходів населення, збільшення частки мало-забезпечених громадян, зростає обсяг бюджетних витратків соціального характеру, однак у 2014 р. відбулося скорочення обсягів коштів, що спрямовувалися на виконання ряду соціальних програм, але при цьому на 16% порівняно з попереднім роком збільшено видатки бюджету оборонного призначення [8].

Зростання витрат державного бюджету, що супроводжується зниженням доходів, у разі відсутності значних фінансових резервів у державі, призводить до значного бюджетного дефіциту.

Основним джерелом надходжень Державного бюджету України є податки. Скрутна економічна ситуація у сфері виробництва, торгівлі, а також зниження реальних доходів громадян призвело до зменшення податкових баз, а паралельно зі зменшенням бази оподаткування скорочується і обсяг податкових надходжень до бюджету.

Застосування інструментарію податкового регулювання традиційно є досить важливою складовою антикризової політики держави, такі заходи активно впроваджувалися в період світової фінансово-економічної кризи, що розпочалася у 2008 р. як в Україні, так і в більшості країн світу. Такі заходи здійснюють вплив на умови оподаткування в державі, на фінансовий стан суб'єктів господарювання та громадян, а отже, і на соціально-економічну ситуацію загалом.

У кризовий період можуть бути впроваджені різноманітні заходи антикризової податкової політики, однак за їх економічною природою такі заходи можуть бути розділені на дві категорії:

1. Спрямовані на посилення податкового навантаження та збільшення доходів Державного бюджету. Такі заходи, хоч і допомагають певною мірою вирішити проблему бюджетного дефіциту, однак при цьому

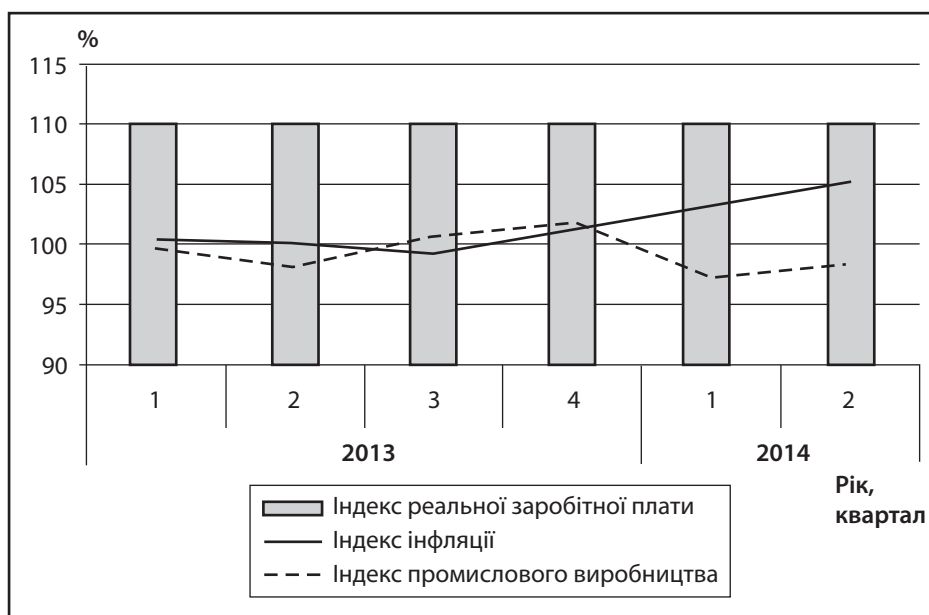

Рис. 1. Динаміка основних макроекономічних показників в Україні у 2013 – 2014 рр.

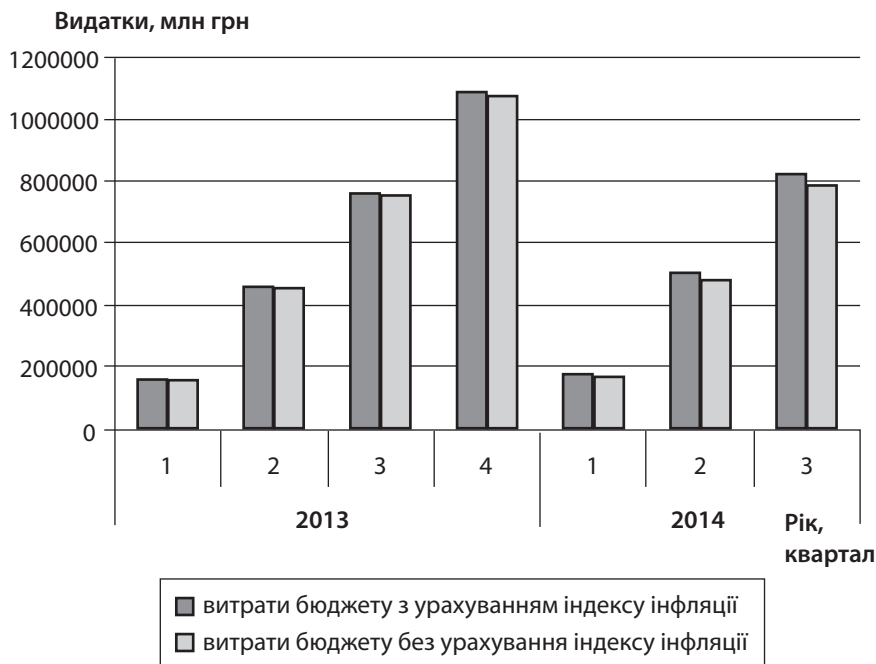

Рис. 2. Рівень видатків Державного бюджету в Україні протягом 2013 – 2014 рр.

можуть погіршити і без цього скрутне фінансово становище суб'єктів господарювання та/або громадян, а в довгостроковій перспективі спровокувати істотне скорочення податкових баз.

2. *Спрямовані на зниження податкового навантаження та стимулювання економічної активності в державі.* Такі заходи в короткостроковій перспективі можуть привести до загострення проблеми бюджетного дефіциту, однак через певний проміжок часу їх застосування має сприяти збільшенню баз оподаткування та доходів бюджету, пришвидшити вихід економіки з кризового стану.

На характер податкової політики держав здійснюють вплив такі фактори:

- ✦ ступень поширення кризових явищ – темпи зниження обсягів виробництва, доходів населення, зростання безробіття, інфляції і т. ін.;
- ✦ обсяги економічного спаду в окремих секторах економіки;
- ✦ ступень розповсюдження кризових явищ у різних регіонах держави;
- ✦ наявність у розпорядженні уряду фінансових резервів на подолання негативних наслідків кризи, або, навпаки, великий обсяг державного боргу за попередні періоди;
- ✦ характер податкової системи – ступень прогресивності оподаткування доходів громадян і підприємств, співвідношення прямих і непрямих податків.

В Україні протягом 2014 р. впроваджувався ряд заходів антикризової податкової політики, більшість з яких спрямовувалася на забезпечення податкових надходжень до бюджету, такі зміни стосувалися і фізичних, і юридичних осіб [8].

Розглянемо основні зміни, що вплинули на оподаткування суб'єктів господарювання податком на додану вартість. Більшість таких заходів мали фіскальне спрямування.

1. *Скасування зниження ставок ПДВ та податку на прибуток підприємств.* Заплановане в Податковому кодексі на 2014 р. скорочення ставок за основними податками – податком на додану вартість до 17% і податком на прибуток підприємств до 16% скасоване. Має місце фіксація ставки ПДВ на рівні 20%, податку на прибуток – 18% [1]. Таке впровадження не дозволить здійснити заплановане зниження податкового навантаження на економіку, що в період кризи мало б стимулюючий вплив.

2. *Оподаткування податком на додану вартість лікарських засобів.* Введено оподаткування ПДВ за ставкою 7% операцій з постачання та ввезення на митну територію України лікарських засобів і виробів медичного призначення [2]. Звичайно, що подібний захід має фіскальну спрямованість, його впровадження сприятиме збільшенню доходів Державного бюджету, однак при цьому негативний соціальний ефект проявлятиметься через здороження ліків і неможливість їх придбання соціально незахищеними категоріями населення, а в економічній сфері це може призвести до істотного скорочення доходів фармацевтичних підприємств.

3. *Скасування ряду пільг з ПДВ.* Скасовано низку пільг, зокрема щодо оподаткування податком на додану вартість операцій з поставки лісоматеріалів і перевози пасажирів швидкісним потягом «Інтерсіті+». Такі заходи вестимуть до послаблення фінансового становища відповідних підприємств, що і так похитнулося внаслідок кризи.

4. Встановлено, що база оподаткування ПДВ операцій з поставки товарів (послуг) не може бути нижчою ціни їх придбання, а база оподаткування операцій з поставки необоротних активів – нижче балансової (залишкової) вартості, що в певних випадках вестиме до завищення бази оподаткування і, відповідно, розміру податкового зобов'язання [3].

5. На наступний рік також заплановано впровадження ряду заходів податкового регулювання фіскального характеру, що стосуються оподаткування ПДВ:

- ✦ на 2015 р. заплановане збільшення граничного значення для обов'язкової реєстрації платником ПДВ з 300 тис. до 1 млн грн. Це впровадження має стримувати зростання кількості платників податку, які матимуть право на податковий кредит [3];
- ✦ запровадження системи ПДВ-рахунків та електронного адміністрування податку повинне відбутися у 2015 р.

Мета такого впровадження – вдосконалення контролю за адмініструванням податку. Водночас ця система передбачає заморожування частини обігових коштів платників податку на зазначених ПДВ-рахунках, що створюватиме зменшення обсягу обігових коштів підприємств, а також додаткове фінансове навантаження на суб'єктів господарювання [3].

6. *Впровадження пільг з ПДВ.* На період проведення антитерористичної операції запроваджено звільнення оподаткування ПДВ операцій щодо поставок на митній території України та імпорту продукції оборонного призначення [6]. Цей захід є один з небагатьох, що спрямований на підтримку суб'єктів господарювання, однак його впровадження має на меті не стільки стимулювання економічної активності, скільки підтримку обороноздатності держави.

Що стосується обсягів надходжень ПДВ до бюджету, то, незважаючи на ряд змін в оподаткуванні цим податком, що мали фіскальне спрямування, за перші 8 місяців 2014 р. до Державного бюджету України за цим податком надійшло лише на 6% більше коштів, ніж за аналогічний період попереднього року (рис. 3). Так, у 2013 р. за період із січня по серпень обсяг надходжень ПДВ дорівнював 81547,6 млн грн, а в 2014 р. 8700,6 млн грн [8]. Отже, в період економічної кризи впровадження ряду заходів фіскального спрямування щодо оподаткування ПДВ не привело до істотного збільшення надходжень за цим податком, однак при цьому мали місце негативні наслідки для соціальної сфери.

У період поточної економічної кризи в нашій державі, як і під час світової фінансово-економічної кризи у 2008 – 2009 рр., було впроваджено заходи антикризової політики, пов'язані з оподаткуванням акцизним податком – підвищено ставок акцизу майже на всі групи підакцизних товарів. Протягом 2014 р. неодноразово піднімалися ставки акцизного податку. У 2014 р. загалом збільшено акциз на алкогольні напої, по окремих їх видах ставка акцизу зросла майже на 39%, на тютюнові вироби – близько 30%, на пиво – на 40% [2]. Такий захід з економічної позиції має дестимулюючий вплив на виробництво та торгівлю тютюновими та алкогольними виробами та може призвести до скорочення їх виробництва. З точки зору соціального ефекту він може бути як позитивним – частина споживачів відмовиться від вживання підакцизної продукції, так і негативним – перехід до вживання неякісної (контрабандної або виготовленої в неналежних умовах) продукції, що вестиме до ще більшої шкоди для здоров'я.

Збільшено удвічі ставки акцизного збору на нові імпортні автомобілі [2]. Таке впровадження значно здорожить імпортні авто, але при цьому стимулюватиметься вітчизняна автомобільна галузь.

Встановлено єдину ставку акцизного податку на дизпаливо (98 євро/т), що веде до подорожчання на 60 коп. за літр [2]. Такий захід у комплексі зі зростанням курсу долару та цін на бензин може призвести до скорочення використання транспорту. Що матиме позитивний вплив на чистоту довкілля.

Також щодо оподаткування акцизним податком впроваджено ряд заходів з посилення контролю за виробництвом та обігом спирту етилового та інших алкогольних виробів [5], майже в 10 раз збільшено штрафи, що стягуються в разі порушення. Такі заходи, з одного боку, ускладнюють роботу суб'єктів, що здійснюють операції з підакцизними товарами, однак, з іншого боку, сприяють зменшенню порушень в цій сфері та скороченню тіньового ринку підакцизної продукції.

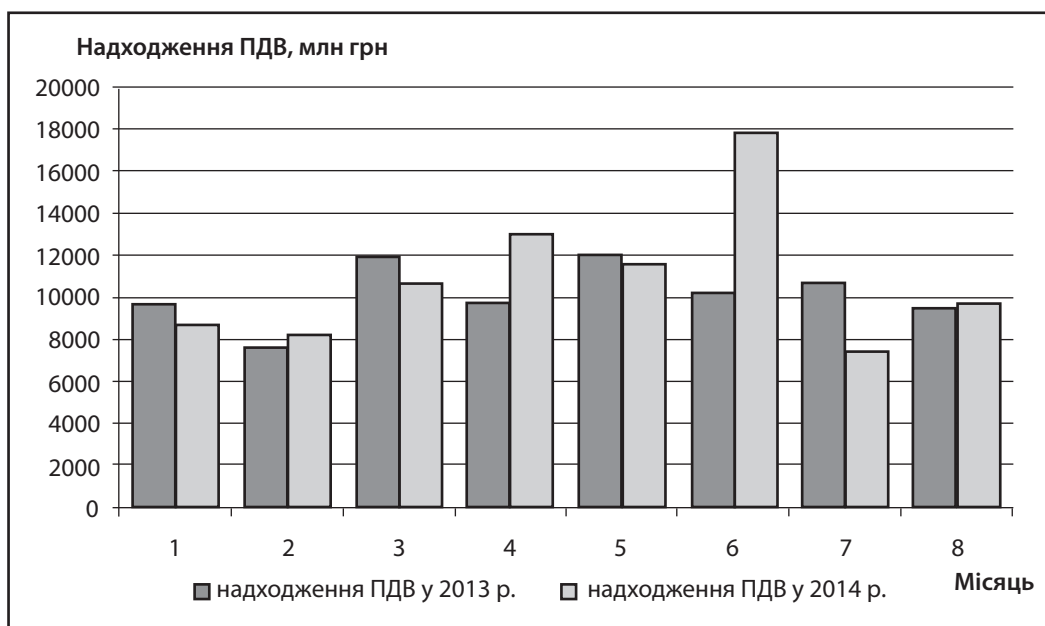

Рис. 3. Обсяги надходжень ПДВ до Державного бюджету України у січні – серпні 2013 р. і 2014 р.

Що стосується результатів таких заходів для бюджету, то з травня 2014 р., коли почали надходити податкові зобов'язання з акцизу за новими ставками, спостерігалось зростання надходжень порівняно з аналогічними періодами попереднього року (рис. 4). Однак слід зазначити, що якщо оцінювати весь період із січня по серпень 2014 р. загалом, то спостерігалось сумарне зниження надходжень акцизного податку порівняно з 2013 р. [8]. Так, за перші 8 місяців 2014 р. до Державного бюджету України з виробленої на території держави підакцизної продукції надійшло податку на 626 млн грн менше, ніж у 2013 р.

збільшенням частки збиткових підприємств. Зміни в правилах оподаткування податком на прибуток у 2014 р. не були широкомасштабними, тому неістотно вплинули на обсяги податкових надходжень за цим податком.

Запроваджено пенсійний збір при купівлі валюти в розмірі 0,5%. Цей захід, з одного боку, сприятиме зниженню кількості спекулятивних операцій на валютному ринку, з іншого ж боку, призведе до здороження собівартості виробництва тих підприємств, що купують сировину за кордоном.

У період кризи зазнало змін і оподаткування податком на нерухомість. Якщо раніше при визначенні

Рис. 4. Надходження до Державного бюджету України акцизного податку з вироблених на території України підакцизних товарів у січні – серпні 2013 р. і 2014 р.

Відносно прямого оподаткування, то в період економічної кризи 2014 р. також впроваджувалися заходи, що стосувалися оподаткування прямими податками. Спектр таких заходів не був настільки широким, як по непрямим податкам, однак і тут переважало впровадження інструментів фіскального спрямування.

Зазнало змін оподаткуванні податком на прибуток щодо операцій з цінними паперами: скасовано пільгове оподаткування інститутів спільного інвестування в частині доходів у вигляді відсотків, які нараховуються на активи таких інститутів; скасовано знижену ставку податку у 10% від операцій з цінними паперами і деривативами, тепер подібні операції будуть оподатковуватися за стандартною ставкою. Це може стати стримуючим фактором у розвитку фінансового сектора вітчизняної економіки.

Відносно податкових пільг галузевого спрямування було скасовано пільгове оподаткування готельного бізнесу та галузі електроенергетики (у частині відновлюваних джерел електроенергії), що є стримуючим фактором у розвитку даних видів діяльності.

Відносно податкових надходжень з податку на прибуток підприємств до бюджету в січні – серпні 2014 р., то їх обсяг був майже на 6404,7 млн грн меншим, ніж за аналогічний період попереднього року (рис. 5) [8]. Це пов'язано передусім з економічним спадом у країні,

бази оподаткування ним фігурувала категорія «житлова площа», то тепер податок будуть нараховувати на загальну площу (понад 120 м²). Загалом такий захід призведе до збільшення кількісного виміру об'єкта оподаткування за цим податком, посилить податкове навантаження на житловласників.

У 2014 р. посилюється податковий тиск на фізичних осіб, реальні доходи яких і так знизилися внаслідок кризи. Так, починаючи із серпня 2014 р. зазнало змін оподаткування податком на доходи фізичних осіб пасивних доходів. Встановлено єдину ставку оподаткування доходів у вигляді процентів, дивідендів, призів і виграшів у розмірі 15%. Податок з доходів у вигляді процентів, нарахованих на поточні вкладні (депозитні) рахунки фізичних осіб, відкриті у банках чи кредитних спілках, зараховуватиметься до Державного бюджету України [4].

3 серпня 2014 р. запроваджено новий, військовий збір, що справляється у розмірі 1,5% від доходів фізичних осіб. Збір справляється з таких доходів, як заробітна плата, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, які нараховуються платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами; виграшів у державну та недержавну грошову лотерею. Збір введено тимчасово, до 1 січня 2015 р. Слід зазначити, що в опо-

Рис. 5. Обсяги надходжень податку на прибуток підприємств до Державного бюджету України у січні – серпні 2013 р. і 2014 р.

даткуванні військовим збором не створено пільг для соціально незахищених категорій населення [3].

Отже, у 2014 р. в оподаткуванні фізичних осіб відбулися зміни, внаслідок яких зросли обсяги податкових їх податкових зобов'язань. При цьому не було впроваджено заходів, спрямованих на підтримку громадян, які внаслідок кризи опинилися в скрутному фінансовому становищі.

ВИСНОВКИ

Таким чином, внаслідок впровадження заходів антикризової податкової політики у 2014 р. посилюється податковий тиск на більшість вітчизняних суб'єктів господарювання та громадян – розширено об'єкти оподаткування ПДВ, збільшено ставки акцизного податку, впроваджено військовий збір, скасовано велику кількість податкових пільг за видами діяльності, скасовано пільгові умови оподаткування дивідендів та інших пасивних доходів. Єдина галузь що стимулювалася за допомогою застосування інструментів податкової політики у зазначений період – оборонна. Такі заходи фіскального спрямування призводять до ще більшого погіршення фінансового становища вітчизняних підприємств і громадян. Що стосується обсягу податкових надходжень, то впроваджені заходи сприяли їх зростанню порівняно з минулим роком, це в першу чергу стосується ПДВ та акцизного податку, за якими найістотніше послалилося податкове навантаження. Податкові надходження з податку на прибуток у 2014 р. скоротилися порівняно з попереднім роком, що свідчить про істотне погіршення фінансового становища вітчизняних підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

2. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27.03.2014 р. № 1200-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

3. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» від 31.07.2014 р. № 1621-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

4. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо пасивних доходів» від 4 липня 2014 р. № 1588-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

5. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо посилення контролю за обігом підакцизних товарів та уточнення окремих податкових норм» від 12.08.2014 р. № 1638-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

6. Закон України «Про внесення зміни до Податкового кодексу України щодо спеціальних засобів індивідуального захисту та лікарських засобів» від 01.07.2014 р. № 1561-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

7. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ibser.org.ua>

9. Фінансовий портал. Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.com.ua/>

REFERENCES

[Legal Act of Ukraine] (2010). www.rada.gov.ua
 [Legal Act of Ukraine] (2014). www.rada.gov.ua
 [Legal Act of Ukraine] (2014). www.rada.gov.ua
 [Legal Act of Ukraine] (2014). www.rada.gov.ua
 [Legal Act of Ukraine] (2014). www.rada.gov.ua
 [Legal Act of Ukraine] (2014). www.rada.gov.ua
 Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
 Instytut biudzhetu ta sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen Ukrainy. <http://www.ibser.org.ua>
 Finansovyi portal. Minfin. <http://minfin.com.ua/>

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

© 2014 СТРИЖИЧЕНКО К. А.

УДК 338.246.025.2

Стрижиченко К. А. Формування концепції регулювання фінансового ринку України

Стаття присвячена вирішенню актуальної в умовах формування нової світової економіки проблеми побудови концепції регулювання фінансового ринку України. Теоретико-методологічним підґрунтям формування концепції виступають гіпотези, принципи та підходи. У статті представлено комплекс гіпотез, який в умовах існуючих суперечностей розвитку фінансового ринку та національної економіки визначає основні умови побудови концепції регулювання. Досліджено групи принципів для формування концепції регулювання, виділено фундаментальні або загальнонаукові принципи, які містять принципи діалектики, детермінізму, ізоморфізму, доповнення. Визначено три основні підходи до побудови концепції, які об'єднуються в синергетичний підхід. Розроблені гіпотези, принципи та підходи дозволили побудувати низку концептуальних положень, які складають концепцію регулювання. Поєднання теоретико-методологічного підґрунтя та концептуальних положень дозволило побудувати загальну схему концепції регулювання фінансового ринку України.

Ключові слова: концепція, регулювання, фінансовий ринок, гіпотези, принципи.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 13.

Стрижиченко Костянтин Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: strizh@bk.ru

УДК 338.246.025.2

Стрижиченко К. А. Формирование концепции регулирования финансового рынка Украины

Статья посвящена решению актуальной в условиях формирования новой мировой экономики проблемы построения концепции регулирования финансового рынка Украины. Теоретико-методологической основой формирования концепции выступают гипотезы, принципы и подходы. В статье представлен комплекс гипотез, который в условиях существующих противоречий развития финансового рынка и национальной экономики определяет основные условия построения концепции регулирования. Исследованы группы принципов для формирования концепции регулирования, выделены фундаментальные или общенаучные принципы, включающие принципы диалектики, детерминизма, изоморфизма, дополнения. Определены три основных подхода к построению концепции, объединяющиеся в синергетический подход. Разработанные гипотезы, принципы и подходы позволили построить ряд концептуальных положений, которые составляют концепцию регулирования. Сочетание теоретико-методологической основы и концептуальных положений позволило построить общую схему концепции регулирования рынка Украины.

Ключевые слова: концепция регулирования, финансовый рынок, гипотезы, принципы.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 13.

Стрижиченко Константин Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: strizh@bk.ru

UDC 338.246.025.2

Stryzhychenko K. A. Formation of the Conception of Regulation of the Financial Market of Ukraine

This article focuses on the solution of a topical issue in the context of the new world economy, the problem of formation of the regulation conception for the financial market of Ukraine. The theoretical and methodological basis for the formation of the conception are hypotheses, principles and approaches. The article presents a set of hypotheses, which under the existing contradictions of development of both the financial market and the national economy determines the basic conditions for the formation of a management concept. Groups of principles for the formation of the conception of regulation were researched, basic or general scientific principles were identified, including the principles of dialectics, determinism, isomorphism, supplement. There are three main approaches to formation of the conception, that were combined in one synergistic approach. Elaborating of hypotheses, principles and approaches has allowed to build a number of concepts that make up the conception of the regulation. The combination of the theoretical and methodological framework and the concepts has allowed to build a general scheme of conception for regulating the market of Ukraine.

Key words: conception of regulation, financial market, hypotheses, principles.

Pic.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 13.

Stryzhychenko Kostyantyn A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: strizh@bk.ru

Світова економічна система зазнає значних змін. У світовій економіці не тільки сформувалися глобальні канали ліквідності у вигляді глобальних фінансових ринків, але почалося зниження позитивного ефекту від нарощування фінансових ринків, що відбивалося в неефективному використанні великих обсягів ліквідності, яка може бути мобілізована на фінансових ринках. Економічна конкурентоспроможність країн залежить від використання основних виробничих чинників, однак в умовах глобалізації та постійного збільшення інтеграції між економіками наявність ресурсів не гарантує значних конкурентних переваг, а навпаки, може призвести до дисбалансу економічної системи в разі неефективного їх використання. Тому залежно від ефективності розвитку економічної системи глобаліза-

ційні процеси можуть здійснювати, крім позитивного впливу, ще й деструктивний вплив на розвиток національної економіки.

Фінансова криза висвітлила негативні наслідки глобалізації світового відтворювального процесу. Стало прийнято різко негативно оцінювати нарощування масштабів фінансових ринків і ускладнення операцій із застосуванням похідних фінансових інструментів. Саме в даній сфері відбулися перші зриви платежів, які в подальшому призвели до наростання кризи по всіх напрямках економіки. Проте саме глобалізаційні процеси створили достатні умови для нарощування інвестицій як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. Саме фінансова криза привела до того, що відбувається переосмислення основних постулатів функціону-

вання світової економіки як в цілому, так і окремих її секторів.

Такі трансформації світової економіки привели до переосмислення підходів до регулювання фінансового ринку, що обумовлює необхідність перегляду сучасних механізмів регулювання. Теоретико-методологічним підґрунтям побудови механізмів повинна виступати концепція регулювання, що обумовлює вибір *мети* даної статті, яка полягає в розробці комплексу гіпотез, принципів і концептуальних положень концепції регулювання фінансового ринку України в умовах формування нової економіки.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити низку завдань:

1) провести компаративний аналіз існуючих концепцій регулювання фінансового ринку України та його складових;

2) розробити комплекс гіпотез побудови нової концепції регулювання фінансового ринку;

3) сформулювати систему принципів, які складають підґрунтя побудови концепції;

4) розробити низку концептуальних положень концепції регулювання фінансового ринку.

Для вирішення завдань даного дослідження пропонується використовувати такий алгоритм (рис. 1).

Результат 1. Визначення переваг і недоліків існуючих концепцій.

Проведений аналіз джерел інформації і законодавчих актів [2, 4, 5, 6, 7, 11, 12] дозволив виділити ряд концепцій в Україні, пов'язаних з регулюванням і контролем сегментів фінансового ринку. За допомогою компаративного аналізу побудовано зведену таблицю існуючих концепцій (табл. 1).

Серед вітчизняних науковців особливу увагу побудові концепції та концептуальним засадам щодо регулювання фінансового ринку приділяють вчені О. М. Іваницька, Н. Мацелюх, Є. П. Бондаренко.

Так, О. М. Іваницька у своїй праці [13] запропонувала концептуальний підхід щодо регулювання розвитку фінансової інфраструктури в Україні. Основа даного

підходу полягає в тому, щоб створювати випереджальну щодо рівня розвитку фінансової системи фінансову інфраструктуру з адекватною суб'єктно-об'єктною частинами та змістовною інституціональною системою, яка б закріплювала норми та положення у свідомості та поведінці економічних суб'єктів. Ця концепція орієнтує державне регулювання на сучасні, ринкові механізми та інструменти при запровадженні його заходів виділення ключових ринків та інструментів і ключових «гравців». Однак основним недоліком концепції є орієнтування тільки на інфраструктуру фінансового ринку, яка, на мій погляд, є наслідковою частиною всіх процесів, що відбуваються на фінансовому ринку. Тому для ефективної побудови інфраструктури доцільно здійснювати ефективне регулювання всіх інших складових фінансового ринку.

Мацелюх Н. у своїй концепції побудови організаційно-економічного механізму регулювання фінансового ринку України виділяє два основні блоки: блок абстрактного синтезу та блок структурного синтезу.

Перший блок відповідає за виокремлення проблем, пов'язаних з необхідністю управління з боку держави, і регулювання кожного окремого сегмента фінансового ринку, тобто задає спосіб функціональної організації організаційно-економічного механізму регулювання фінансового ринку. Другий блок визначає можливі варіанти організації структури механізму в межах визначених державою повноважень державних органів влади на основі особливостей функціонування кожного окремо взятого сегмента фінансового ринку. Недоліком даної концепції є відсутність практичних механізмів реалізації запропонованих блоків концепції, що знижує високий теоретичний рівень запропонованих розробок.

У своїй роботі Є. П. Бондаренко представляє механізм державного регулювання ринку фінансових послуг ринку, який містить в собі функції, форми, методи та інструменти регулювання. Однак знову треба констатувати високу теоретичну спрямованість механізму, у той час, як практичні механізми відсутні.

Таким чином, проведений аналіз існуючих концепцій показав, що, по-перше, існує тільки одна концепція, спрямована безпосередньо на регулювання фінансового ринку,

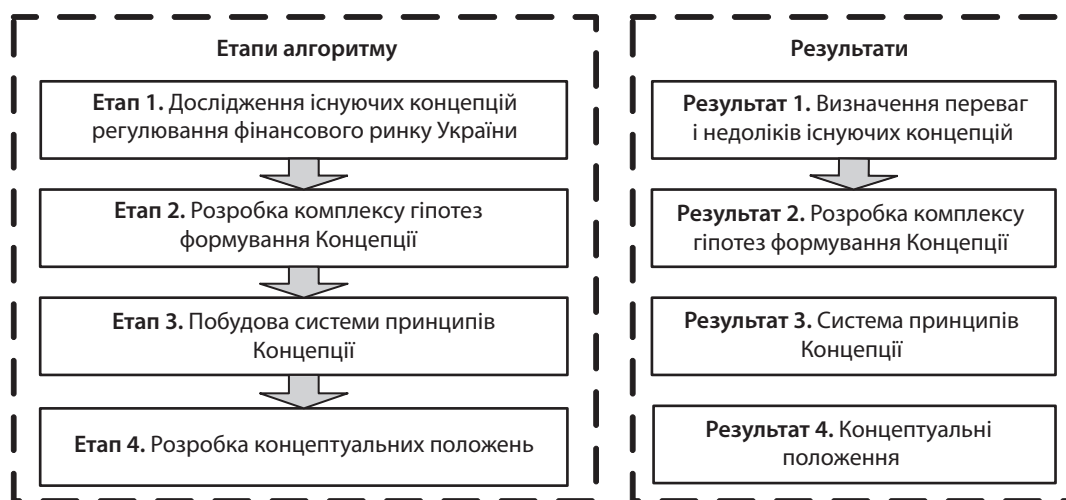

Рис. 1. Алгоритм дослідження

Зведена таблиця Концепцій функціонування, регулювання і розвитку фінансового ринку та його сегментів

Концепція	Мета	Наповненість механізмів
Загальні Концепції фінансового ринку		
Концепція регулювання фінансового ринку	Забезпечення регулювання фінансового ринку і нагляду за діяльністю фінансових установ в Україні	Тільки на теоретичному рівні
Концепція становлення і розвитку фінансового ринку України на 2006 – 2010 рр.	Визначення стратегії інституційного формування та істотної модернізації фінансового ринку у всіх його сегментах	Відсутні (представлені тільки шляхи реалізації)
Концепція захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні	Удосконалення системи захисту прав споживачів і забезпечення її ефективності	Теоретичний рівень, частина практично реалізована
Концепція фінансової безпеки України	Забезпечення фінансової безпеки України	Теоретичний рівень, частина практично реалізована
Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 р.	Метою Концепції є рішення питань організації і функціонування державного внутрішнього фінансового контролю в системі органів державного і комунального сектора	Знаходяться у стадії розробки
Концепції фондового ринку		
Концепція функціонування і розвитку фондового ринку України	Формування цілісного, високоліквідного, ефективного і справедливого ринку цінних паперів в Україні, регульованого державою та інтегрованого у світові фондові ринки	Відсутні (представлені тільки шляхи реалізації)
Концепція розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів України на 2009 – 2013 рр.	Задовolenня невідкладних потреб реформування первинного ринку державних цінних паперів в Україні, обумовлених в першу чергу високою вартістю державних позик на внутрішньому ринку порівняно з їх вартістю на зовнішніх ринках	Відсутні, реалізація неможлива у зв'язку зі зміною умов господарювання
Концепції кредитного ринку		
Концепція розвитку системи кредитної кооперації	Розробка і впровадження ефективного економічного механізму фінансування населення, переважно в сільській місцевості, забезпечення надійності роботи фінансових установ, максимального наближення до споживачів фінансових послуг, створення умов довгострокового кредитування з використанням сучасних фінансових інструментів і ринкової інфраструктури, які дають можливість понизити вартість кредитів	Відсутні
Концепції ринку страхівки		
Концепція розвитку страхового ринку України до 2010 р.	Встановити стратегічні підходи, які повинні бути покладені в основу державної політики у сфері страхування, створення законодавчих і економічних умов для стимулювання розвитку страхового ринку	Відсутні

а по-друге, усі концепції носять декларативний характер без реалізації практичних механізмів регулювання.

Результат 2. Розробка комплексу гіпотез формування Концепції.

Елементом методологічного підґрунтя розробки Концепції є гіпотези, які віддзеркалюють специфіку розвитку складових фінансового ринку, зумовлених формуванням нової економіки.

Аналіз етимології слова «гіпотеза» [1, 8, 9, 10] дозволив зробити висновок, що гіпотеза – це науково обґрунтоване твердження, яке є підґрунтям вирішення проблеми. Існує низка правил висунення гіпотез (п'ятикутник правил, рис. 2).

У результаті проведеного аналізу побудовано п'ять гіпотез формування Концепції регулювання фінансового ринку України.

Гіпотеза 1. Про функціонування фінансового ринку в умовах нової економіки.

Остання фінансова криза 2007 р. призвела до зміни умов функціонування світової економіки. Так, у результаті кризи почала формуватися нова економіка, в основу якої лягла нова економічна парадигма. Умови нової економіки формують нові умови функціонування фінансового ринку, які зумовлюють необхідність зміни механізмів регулювання.

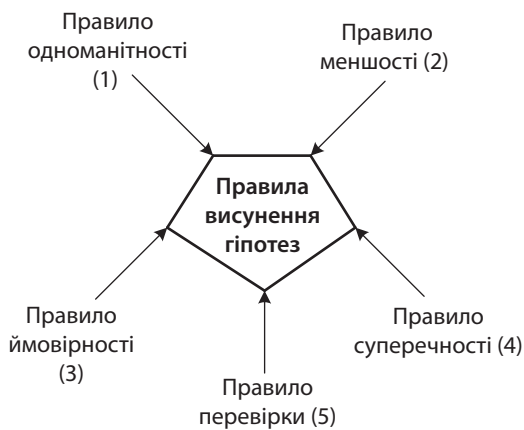

Рис. 2. П'ятикутник правил висунення гіпотез

Гіпотеза 2. Про формування нової фази еволюційного розвитку регулювання фінансового ринку.

Світовий фінансовий ринок проходить різні фази еволюційного розвитку. Оскільки формується нова фаза розвитку світової економіки, зумовлена процесами глобалізації відповідно до ініціатив світового товариства, і на кожній фазі такого розвитку існують специфічні умови господарювання, то для ефективного регулювання фінансового ринку доцільно на кожній фазі розробляти свої, властиві тільки цій фазі, механізми регулювання фінансового ринку.

Гіпотеза 3. Про інтеграцію фінансового ринку України в світовий фінансовий простір.

Глобалізаційні та інтеграційні процеси у світі привели до того, що локальні фінансові ринки поступово інтегруються у світову фінансову систему. Ступінь такої інтеграції залежить від відкритості національного ринку і можливості адаптації механізмів регулювання на світовому фінансовому ринку в національному масштабі.

Гіпотеза 4. Про взаємодію сегментів фінансового ринку між собою.

Фінансовий ринок складається із сегментів: фондового, кредитного, валютного і страхового ринків, кожен з яких знаходиться в постійній взаємодії один з одним. У результаті такої взаємодії події, що відбуваються на одному з сегментів, чинять вплив на інший сегмент. Даний вплив має дві характеристики: час, через який відбувається вплив, і ступінь впливу, який може бути виражений кількісно.

Гіпотеза 5. Про можливість опису ділової активності сегментів фінансового ринку за допомогою системи індикаторів ділової активності.

Кожний сегмент фінансового ринку України характеризується системою показників, що відбивають ділову активність на них. Проте існує один показник, який несе в собі найповнішу інформацію про сегмент фінансового ринку і може служити єдиним індикатором ділової активності на цьому сегменті.

Результат 3. Система принципів Концепції.

Основа формування концепції складають принципи. Згідно з [3] принцип – це початкове положення теорії, яке не вимагає доказу.

Оскільки принципи пов'язані з окремими теоріями та науками, то виділяється дворівнева система принципів, яка складається з фундаментальних принципів і принципів окремих наук. Принципи носять як фундаментальний характер, так і існують для окремих наук. Формування Концепції регулювання фінансового ринку базується на таких фундаментальних принципах (рис. 3):

1) *принцип діалектики*, що відображає взаємообумовлений і суперечливий розвиток явищ. Відносно фінансового ринку принцип діалектики проявляється таким чином: фінансовий ринок є системою створення, акумулювання та перерозподілу капіталу. Розвиненість фінансового ринку забезпечує економіку капіталом і дозволяє підтримувати реальний сектор. З іншого боку, надмірний розвиток фінансового ринку у відриві від розвитку реального сектора призводить до формування фінансових «пузирів», що, у свою чергу, є джерелом нестабільності в економіці й виникнення фінансових криз;

2) *принцип детермінізму*. Принцип об'єктивної причинної обумовленості явищ. Прояв принципу детермінізму на фінансовому ринку полягає в тому, що динаміка фінансового ринку залежить від об'єктивних факторів макро- та світового рівнів. І хоча на фінансові ринки впливають також суб'єктивні фактори, їх дія має обумовлений характер та чітко виражені наслідки;

3) *принцип ізоморфізму*. Принцип відносин об'єктів, що виражають тотожність їх побудови. Даний принцип проявляється через взаємодію сегментів фінансового ринку. Так, кожний сегмент має притаманні лише йому особливості, однак всі вони мають схожу структуру побудови та єдине інваріантне ядро, яке обумовлюється єдиною метою функціонування фінансового ринку – формування, акумулювання та перерозподіл капіталу;

4) *принцип доповнення*. Два взаємовиключні чинники доповнюють один одного, і результати експерименту мають пояснювальну силу. Індекси ділової активності сегментів фінансового ринку формуються на базі фінансових інструментів, які є об'єктом купівлі та продажу. У свою чергу індекси також можуть виступати як такі об'єкти. Завдяки особливості здійснення операцій на фінансовому ринку, коли можна здійснювати продаж фінансового інструмента, не маючи його в наявності, на ринку виникає взаємодія між двома групами посередників. Перша група будує свою стратегію за таким алгоритмом: спочатку купується фінансовий інструмент, потім він продається. Така група носить назву «биків». Інша група має протилежну стратегію, а саме: спочатку

Рис. 3. Фундаментальні принципи Концепції

здійснюється продаж фінансового інструменту, а потім його обов'язкова купівля. Такі посередники називаються «ведмедами». Взаємодія між цими двома групами і є проявом принципу доповнення.

Результат 4. Концептуальні положення.

Побудова гіпотез, визначення принципів Концепції регулювання фінансового ринку дозволяє розробити такі концептуальні положення.

Концептуальне положення 1 – щодо контурів регулювання фінансового ринку. Фінансовий ринок має два контури регулювання: внутрішній та зовнішній, і його стан є результатом їх спільної дії. Дієвість регулювання, насамперед, залежить від оптимального співвідношення між цими центрами регулювання. Внутрішнє регулювання базується на регулюванні окремих сегментів ринку та їх взаємодії, зовнішнє регулювання більшу увагу приділяє адаптації фінансового ринку та його складових до змін зовнішнього середовища.

Концептуальне положення 2 – щодо сегментів фінансового ринку. Кожен сегмент фінансового ринку (фондовий, кредитний, валютний та страховий) має властивості всієї системи (фінансового ринку), і для нього має виконуватися положення щодо наявності внутрішнього та зовнішнього центрів регулювання. Цілісність системи фінансового ринку визначається взаємодією центрів регулювання на рівні сегментів і всього фінансового ринку.

Концептуальне положення 3 – щодо самоорганізації, саморозвитку та адаптації сегментів. Розвиток фінансового ринку та його сегментів має дві складові: внутрішню складову фінансового ринку, яка в рамках енергетичного підходу визначається властивістю самоорганізації та його природним еволюційним розвитком, і зовнішню складову, що залежить від регулювання на цьому ринку. Взаємозв'язок цих складових і співвідношення між ними в рамках впливу на розвиток фінансового ринку залежать від відкритості ринку, механізмів регуляторного впливу, ступеню еволюції та самоорганізації ринку та його складових.

Концептуальне положення 4 – щодо регулювання сегментів фінансового ринку. Фінансовий ринок країни є системою, яку можливо регулювати як загалом, так і по окремих її елементах. Ефективність регулювання певною мірою залежить від розвитку і взаємодії елементів даної системи – сегментів фінансового ринку та від зовнішніх впливів інших сегментів світового фінансового, які здійснюють трансформацію регулювання до адаптації.

Концептуальне положення 5 – щодо стійкості системи фінансового ринку. Фінансовий ринок являє собою цілісну систему, яка є стійкою при умові, що всі елементи фінансового ринку гармонійно розвиваються і знаходяться в тісній взаємодії. Згідно з теорією управління слабкість системи визначається найслабкішою підсистемою, тому відсутність гармонійного розвитку буде впливати на ефективність роботи всього фінансового ринку.

Концептуальне положення 6 – щодо взаємодії національного та світового фінансових ринків. Національний фінансовий ринок є складовою світового фінансового ринку і в рамках цього ринку намагається досягти сталого розвитку. Це концептуальне положен-

ня корелює з попереднім, оскільки гармонійний розвиток національного фінансового ринку вкупі з розвитком інших національних ринків сприятиме стабільності всієї фінансової системи світу.

Концептуальне положення 7 – щодо комплексу взаємозв'язаних механізмів регулювання. Зовнішній та внутрішній контури регулювання фінансового ринку мають однакову природу та повинні підпорядковуватися однаковим принципам, що реалізуються завдяки комплексу взаємозв'язаних механізмів, які є однорідними за функціональною складовою та різними за цільовою спрямованістю. Так, механізми внутрішнього регулювання підпорядковуються принципам самоорганізації та саморозвитку сегментів фінансового ринку, а механізми зовнішнього регулювання спрямовані на адаптацію сегментів до змін зовнішнього середовища. Ці три механізми складають загальний механізм регулювання фінансового ринку.

Концептуальне положення 8 – щодо паритету інтересів сегментів фінансового ринку. Оптимальним регулюванням внутрішнього контуру фінансового ринку (регулювання розвитку складових та їх взаємодія) є таке регулювання, яке буде забезпечувати паритет інтересів кожного зі сегментів фінансового ринку. При відсутності такого регулювання неможливий гармонійний розвиток усіх складових фінансового ринку і, як наслідок, неможливий сталий розвиток усього фінансового ринку як цілісної системи.

Концептуальне положення 9 – щодо необхідності державного регулювання фінансового ринку. Державне регулювання, залежно від специфіки фінансової системи, може реалізовуватися як за допомогою банківського, так і за допомогою фондового сегментів. Специфіка розвитку фінансової системи України свідчить про те, що вона належить до систем, більш орієнтованих на кредитний сегмент. Тобто для ефективного державного регулювання доцільним є превалювання регуляторних дій у кредитному сегменті в порівнянні з фондовим. Державне регулювання повинно спрямовуватися на посилення конкурентного середовища та стійкості фінансового ринку.

Таким чином, Концепція регулювання фінансового ринку України має такий вигляд (рис. 4).

ВИСНОВКИ

1) Дана концепція в основі має п'ять гіпотез, підтвердження яких дозволяє розробити практичний базис концепції, що складається із системи механізмів регулювання фінансового ринку;

2) вона базується на сучасних підходах до дослідження, основним з яких є синергетичний підхід, який дозволяє розглядати самоорганізуючу складову фінансового ринку та його складових;

3) розроблена концепція регулювання фінансового ринку країни дозволяє на основі поєднання системного, процесного, функціонального підходів у синергетичний здійснити ефективне регулювання сегментів фінансового ринку та їх взаємодії в умовах формування нової економіки;

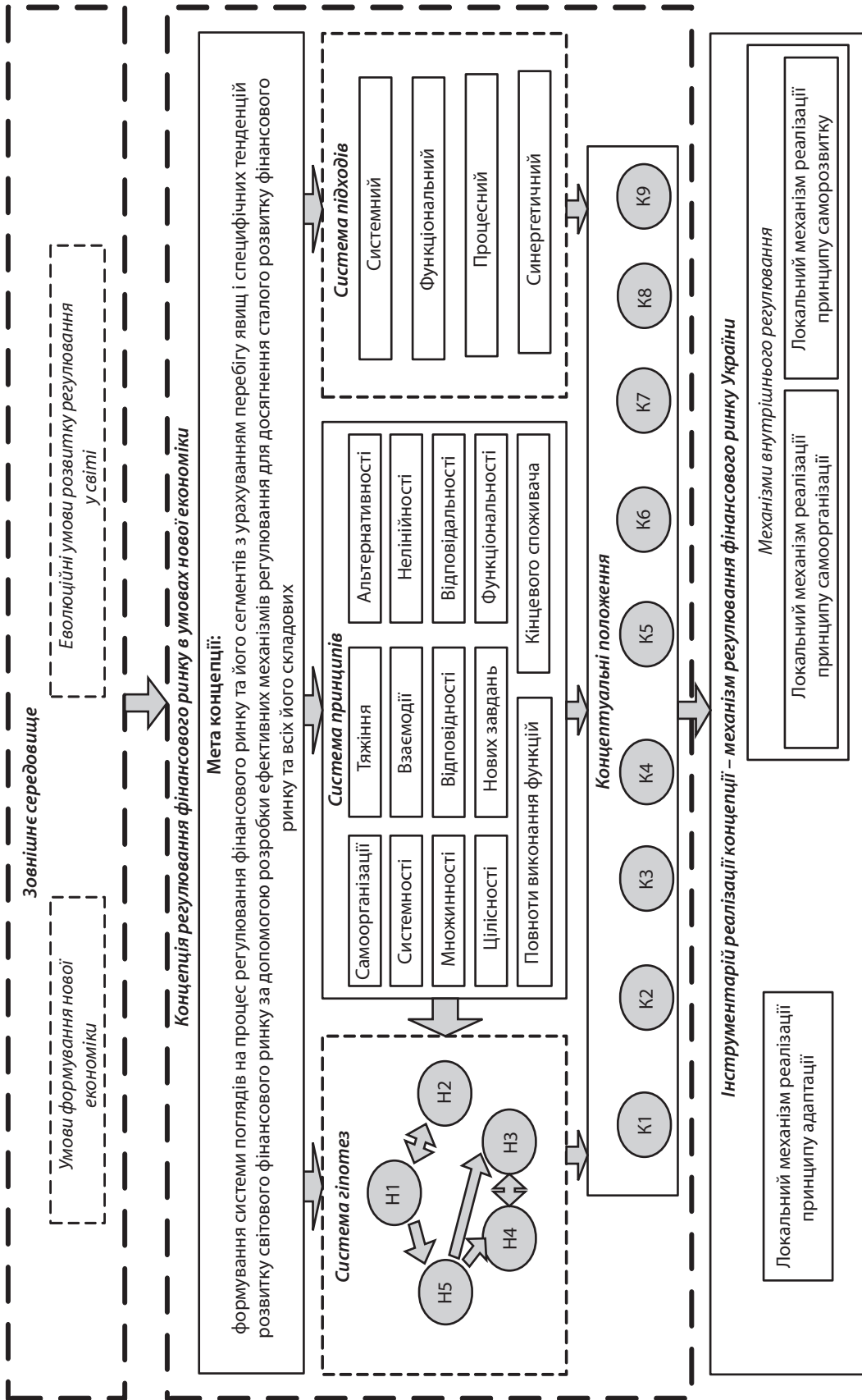

Рис. 4. Концепція регулювання фінансового ринку України в умовах нової світової економіки

4) концепція має практичні напрямки реалізації за допомогою двох видів механізмів: механізмів адаптації фінансового ринку та його складових до зміни зовнішнього середовища, механізмів внутрішнього регулювання (механізмів регулювання окремих складових фінансового ринку та механізмів взаємодії). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1997. – 856 с.
2. Концепція фінансової безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ufin.com.ua/konceptcia/008.doc
3. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Под редакцией В. С. Стёпина. – М. : Мысль, 2001.
4. Про схвалення Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року : Розпорядження від 24 травня 2005 р. №158-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-p>
5. Про Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України : Постанова Верховної Ради України. 22.09.1995 № 342/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/342/95-вр>
6. Про схвалення Концепції розвитку системи кредитної кооперації : Розпорядження від 7 червня 2006 р. №321-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/321-2006-p>
7. Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні : Розпорядження від 3 вересня 2009 р. № 1026-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1026-2009-p>
8. Чудинов А. Н. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка / А. Н. Чудинов, 1910 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/85694>
9. Ожегов С. И. Толковый словарь / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://slovarozhegova.ru/letter.php?charkod=192>

10. Ушаков Д. Н. Толковый словарь / Д. Н. Ушаков, 1935 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3332

11. Фінансовий ринок України. – 2006. – № 8 (34).

12. Цінні папери України. – 10 січня 2002. – № 1 (190).

13. Іваницька О. М. Державне регулювання розвитку фінансової інфраструктури : монографія / О. М. Іваницька. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 276 с.

REFERENCES

Bolshoy ekonomicheskii slovar [Great Dictionary of Economics]. Moscow: Institut novoy ekonomiki, 1997.

Chudinov, A. N. "Slovar inostrannykh slov, voshedshikh v sostav russkogo iazyka" [Dictionary of foreign words that are included in the Russian language]. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/85694>

Finansovyi rynek Ukrainy, no. 8 (34) (2006).

Ivanytska, O. M. *Derzhavne rehuliuivannia rozvytku finansovoi infrastruktury* [State regulation of the financial infrastructure]. Kyiv: NADU, 2005.

"Kontseptsiiia finansovoi bezpeky Ukrainy" [The concept of financial security of Ukraine]. www.ufin.com.ua/konceptcia/008.doc [Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/321-2006-p>

[Legal Act of Ukraine] (2009). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1026-2009-p>

[Legal Act of Ukraine] (1995). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/342/95-вр>

[Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-p>

Novaia filosofskaia entsiklopediia [New Encyclopedia of Philosophy]. Moscow: Mysl, 2001.

Ozhegov, S. I., and Shvedova, N. Yu. "Tolkovyy slovar" [Dictionary]. <http://slovarozhegova.ru/letter.php?charkod=192>

Tsinni papery Ukrainy, no. 1 (190) (2002).

Ushakov, D. N. "Tolkovyy slovar" [Dictionary]. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3332

ОЦІНКА ПОРТФЕЛЯ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ДЕПОЗИТНИХ КОРПОРАЦІЙ УКРАЇНИ

© 2014 ДЄЄВА Н. Е., МАЩЕНКО К. С.

УДК 336.717.8

Дєєва Н. Е., Мащенко К. С. Оцінка портфеля цінних паперів депозитних корпорацій України

У статті надано оцінку динаміці, рівню, структурі та складу портфеля цінних паперів у контексті особливостей корпоративного управління депозитними корпораціями. Встановлено чітко виражену тенденцію поліноміального зростання обсягу портфеля цінних паперів із найбільшими темпами у 2013 р., що відображає загальні тенденції фондового ринку України. Показано, що фіксований характер зобов'язань депозитних корпорацій обумовлює більшу привабливість їх інвестування в боргові цінні папери, питома вага пайових цінних паперів змінюється циклічно, та їх різке скорочення співпадає у часі з погіршенням інвестиційного клімату в країні. Визначено, що найбільшу питому вагу у структурі цінних паперів, крім акцій, випущених резидентами України, мають боргові цінні папери центральних органів державного управління, привабливість яких визначається меншим ризиком і вигідними умовами формування резервів. Негативними ознаками портфеля боргових цінних паперів депозитних корпорацій є: спекулятивний короткостроковий характер, недостатній обсяг і скорочення частки цінних паперів нефінансових корпорацій. Показано, що у структурі портфеля пайових цінних паперів майже половина вкладень приходить на акції недержавних нефінансових корпорацій, що відображає підтримку банками реального сектора економіки.

Ключові слова: цінні папери, депозитні корпорації, оцінка, портфель.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 14.

Дєєва Наталія Едуардівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту і господарського права, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: dne@rambler.ru

Мащенко Катерина Станіславівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра бухгалтерського обліку і аудиту, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: maschenkoes@gmail.com

УДК 336.717.8

UDC 336.717.8

Дєєва Н. Э., Мащенко Е. С. Оценка портфеля ценных бумаг депозитных корпораций Украины

В статье дана оценка динамики, уровня, структуры и состава портфеля ценных бумаг в контексте особенностей корпоративного управления депозитными корпорациями. Установлена четко выраженная тенденция полиномиального роста объема портфеля ценных бумаг с наибольшими темпами в 2013 г., что отображает общие тенденции фондового рынка Украины. Показано, что фиксированный характер обязательств депозитных корпораций обуславливает большую привлекательность их инвестирования в долговые ценные бумаги, удельный вес паевых ценных бумаг изменяется циклически, и их резкое сокращение совпадает во времени с ухудшением инвестиционного климата в стране. Определено, что наибольший удельный вес в структуре ценных бумаг, кроме акций, выпущенных резидентами Украины, имеют долговые ценные бумаги центральных органов государственного управления, привлекательность которых определяется меньшим риском и выгодными условиями формирования резервов. Негативными признаками портфеля долговых ценных бумаг депозитных корпораций являются: спекулятивный краткосрочный характер, недостаточный объем и сокращение доли ценных бумаг нефинансовых корпораций. Показано, что в структуре портфеля паевых ценных бумаг почти половина вложений приходится на акции негосударственных нефинансовых корпораций, что отражает поддержку банками реального сектора экономики.

Ключевые слова: ценные бумаги, депозитные корпорации, оценка, портфель.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Библ.:** 14.

Дєєва Наталія Едуардівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту і господарського права, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: dne@rambler.ru

Мащенко Катерина Станіславівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра бухгалтерського учета і аудиту, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: maschenkoes@gmail.com

Dyeyeva N. E., Mashchenko K. S. Evaluation of Holdings of Securities of the Depository Corporations of Ukraine

The article assesses the level, dynamics, structure and composition of the holdings of securities in the context of the corporate management of depository corporations. A clear trend of the polynomial growth of holdings of securities with the highest pace in 2013, that shows the general trend of the stock market of Ukraine, was identified. It was displayed that the fixed nature of the obligations of depository corporations makes a great attraction of investment in debt securities, the share of equity securities varies cyclically, and their sharp decline coincides in time with the deterioration of the investment climate in the country. It is determined that the largest share in the structure of securities other than shares issued by non-residents of Ukraine, are debt securities of Central Government, having the attractiveness of the lesser risk and profitable conditions for formation of reserves. Negative characteristics of the holdings of debt securities of depository corporations are: speculative short-term nature, scarcity and decline in the share of securities of non-financial corporations. It is shown that in the structure of holdings of equity securities for nearly half the shares belong to the private non-financial corporations, which reflects the support of the banks of the economy real sector.

Key words: securities, depository corporations, evaluation, holdings.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Библ.:** 14.

Dyeyeva Nataliya E. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Management and Commercial Law, Donetsk National Technical University (vul. Artema, 58, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: dne@rambler.ru

Mashchenko Kateryna S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting and Auditing, Donetsk National Technical University (vul. Artema, 58, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: maschenkoes@gmail.com

У світовій фінансовій практиці комерційні та інвестиційні банки є важливими гравцями на ринку капіталів. Натомість нинішній механізм забезпечення діяльності українських банків у сфері фінансових

інвестицій поки що не повною мірою відповідає сучасним вимогам і не має належної методологічної основи. Це негативно впливає на дохідність банківських установ, і взагалі, на стабільність функціонування фінансово-

кредитної системи, призводить до ускладнення міжгалузевого переливу капіталу тощо [1, с. 119, 124]. В узагальненому вигляді система надання інвестиційних послуг у банках включає такі напрями: інвестиційний банкінг, брокерські послуги, інвестиційний менеджмент, сервісні (обслуговуючі, супутні) послуги [2, с. 98].

Депозитні корпорації (крім Національного банку України) – це державні та приватні комерційні банки, які створені й функціонують на території України, окрім тих, що знаходяться в режимі ліквідації. Як фінансові посередники на ринку цінних паперів вони виконують спеціалізовані функції, притаманні лише їм. Організація розрахунків і платіжного обороту зумовлює вибір об'єкта інвестування, диверсифікацію активів, моніторинг і контроль за інвестиційними ризиками [3, с. 106]. На відміну від корпоративного інвестування специфіка банківської інвестиційної діяльності значною мірою зумовлена характером і обсягом сформованої ресурсної бази [4, с. 58]. Брак значних обсягів довгострокових ресурсів може гальмувати інвестиційну активність банків.

Разом з тим значний вплив на неї має інфраструктура ринку цінних паперів, як справедливо наголошують Ю. Деревко, Т. Моташко, Н. Приказюк. В Україні залишаються невизначеними статуси таких інститутів фінансового ринку, як інституціональні інвестори, у т. ч. інвестиційні банки, не розглянуто їх вплив на трансформаційні процеси на ринку цінних паперів України [5, с. 90; 6, с. 79]. У статті Зайцевої І. С., Коцюби О. В. розглянуто роль банківських установ як головних суб'єктів

аккумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів [7, с. 57]. Гловим Є. О., Череватенко В. А. досліджено цінні папери (облігації) з фіксованим купоном [8, с. 95].

У переважній більшості публікацій портфель цінних паперів банків розглядається як об'єкт фінансових інвестицій, разом з тим нез'ясованими лишаються мотиви його формування, виходячи із сутності банку як корпорації. Таким чином, оцінка портфеля цінних паперів депозитних корпорацій у кризових умовах і банківськоорієнтованої системи України набуває особливої актуальності.

Метою статті є оцінка динаміки, рівня, структури і складу портфеля цінних паперів у контексті особливостей корпоративного управління депозитних корпорацій.

Банківський портфель цінних паперів – це сукупність усіх придбаних банком цінних паперів, паїв та вкладень в інші компанії, які здійснені за рахунок коштів, що перебувають у розпорядженні банку, з метою отримання доходів у вигляді відсотків, дивідендів, прибутків від перепродажу та інших прямих і непрямих доходів.

На рис. 1 наведено динаміку вартості цінних паперів у портфелі банків України станом на кінець періоду. Протягом 1998 р.– лютого 2014 р. спостерігалось стабільне збільшення вартості цінних паперів з 1,7 до 142,9 млрд грн. При цьому динаміка зростання описується експоненціальною функцією, що відображає загальні тенденції розвитку фондового ринку України, на яко-

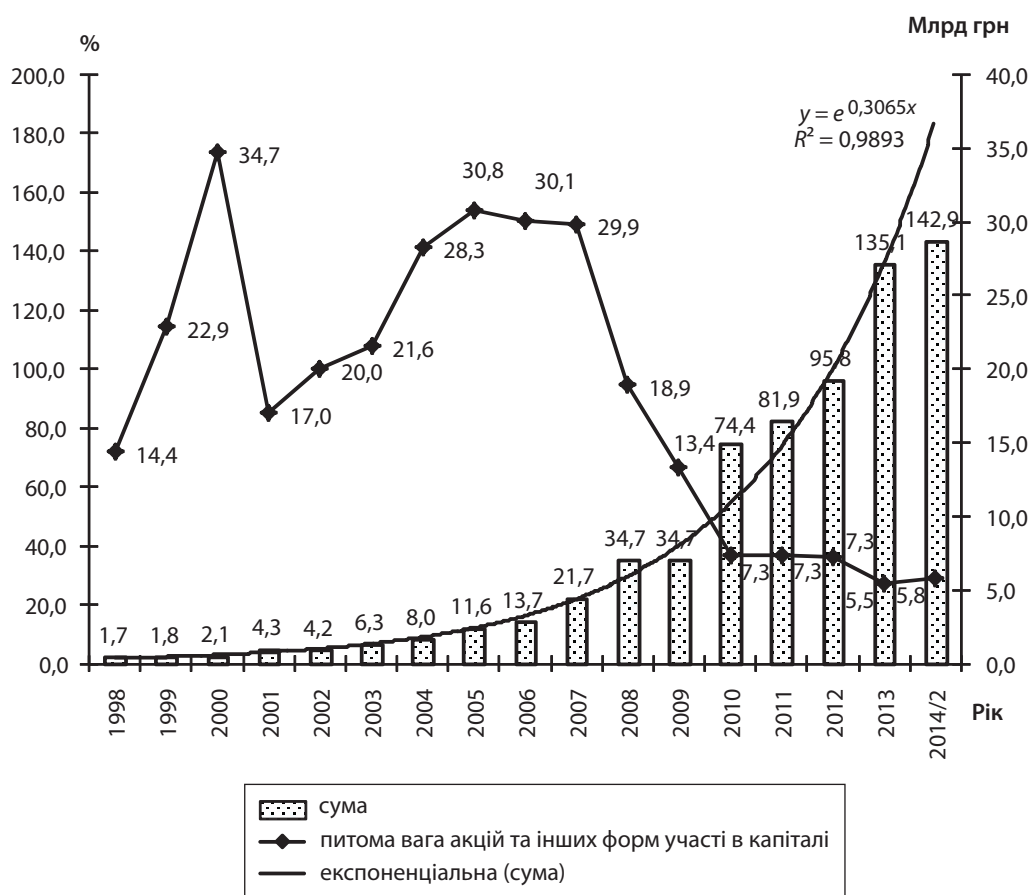

Рис. 1. Динаміка вартості цінних паперів у портфелі банків України станом на кінець періоду

Джерело: побудовано за даними [9, с. 136; 10, с. 114 – 120; 11].

му продовжується тенденція збільшення обсягу торгів. Так, цей показник у 2012 р. становив 2 530,87 млрд грн, що більше обсягу виконаних договорів у 2011 р. на 359,77 млрд грн [12]. Водночас, темпи зростання фондового ринку були випереджаючими порівняно з ВВП: обсяг торгів на ринку цінних паперів перевищив показник ВВП країни майже у два рази.

За результатами торгів на організаторах торгівлі обсяг біржових контрактів (договорів) з цінними паперами у 2012 р. становив 263,67 млрд грн, що більше на 11,99% у порівнянні з 2011 р.

За результатами торгів на організаторах торгівлі обсяг виконаних біржових контрактів з цінними паперами протягом січня – грудня 2013 р. становив 474,63 млрд грн [13]. Протягом січня – грудня 2013 р. порівняно з даними аналогічного періоду 2012 р. обсяг виконаних біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі збільшився у 2 рази (або на 210,96 млрд грн) (січень – грудень 2012 р. – 263,67 млрд грн).

Найбільший обсяг торгів за фінансовими інструментами на організаторах торгівлі протягом періоду зафіксовано з:

- ✦ державними облигаціями України – 351,33 млрд грн (74,02% від загального обсягу виконаних біржових контрактів на організаторах торгівлі у січні – грудні 2013 р.);
- ✦ облигаціями підприємств – 49,41 млрд грн (10,41% від загального обсягу виконаних біржових контрактів на організаторах торгівлі у січні – грудні 2013 р.).

Протягом січня – лютого 2014 р. порівняно з даними аналогічного періоду 2013 р. обсяг біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі збільшився на 72,35% (або на 37,25 млрд грн) (січень – лютий 2013 р. – 51,49 млрд грн) [14].

Комерційні банки віддають перевагу борговим цінним паперам, питома вага акцій та інших форм участі в капіталі змінювалася циклічно: протягом 1998 – 2000 рр. вона збільшилася з 14,4% до 34,7%, 2001 – 2005 рр. – з 17% до 30,8%. У 2006 р. розпочалося зменшення питомої ваги пайових цінних паперів до 5,8% у лютому 2014 р.

Банківський портфель цінних паперів класифікується за емітентами, типом, термінами, намірами придбання (торгові цінні папери, цінні папери на продаж, цінні папери до погашення, інвестиції в асоційовані та дочірні компанії).

У структурі портфеля боргових цінних паперів депозитних корпорацій найбільшу питому вагу мають центральні органи державного управління (табл. 1), протягом 2005 – 2007 рр. вона скоротилася з 41,62% до 38,16%, потім почала зростати до максимального значення у 2010 р. (83,42%). У 2011 р. розпочався зворотний процес скорочення до 70,2% у лютому 2014 р.

Середні значення складових портфеля цінних паперів, крім акцій, за питомою вагою мають такий рейтинг: центральні органи державного управління (62,17%), інші нефінансові корпорації (23,55%), державні нефінансові корпорації (5,99%), інші фінансові посередники та допоміжні фінансові організації (4,49%), регіональні та місцеві органи державного управління (3,14%), страхові корпорації та недержавні пенсійні фонди (0,52%).

Питома вага вкладень у боргові цінні папери державних нефінансових корпорацій протягом 2005 – 2008 рр. значно скоротилася – з 7,87% до 0,99%, а потім почала зростати до 10,37% у лютому 2014 р. Аналогічні тенденції спостерігалися також відносно інших нефінансових корпорацій – їх частка протягом 2005 – 2010 рр. зменшилася із 40,49% до 6,81%, а потім до кінця 2013 р.

Таблиця 1

Структура портфеля цінних паперів, крім акцій, випущених резидентами (крім депозитних корпорацій), за секторами економіки, %

Дата	Разом	Страхові корпорації та недержавні пенсійні фонди	Інші фінансові посередники та допоміжні фінансові організації	Центральні органи державного управління	Регіональні та місцеві органи державного управління	Державні нефінансові корпорації	Інші нефінансові корпорації
2005	100,00			41,62	3,88	7,87	40,49
2006	100,00	1,09	4,41	43,97	3,75	2,91	43,78
2007	100,00	1,16	8,79	38,16	2,97	1,63	47,22
2008	100,00	0,69	8,90	60,16	1,69	0,99	27,56
2009	100,00	0,59	6,95	67,22	2,24	6,76	16,23
2010	100,00	0,25	3,06	83,42	0,85	5,61	6,81
2011	100,00	0,41	1,67	79,19	0,76	4,86	13,11
2012	100,00	0,21	1,88	68,84	6,27	8,05	14,75
2013	100,00	0,15	2,25	68,96	4,59	10,85	13,20
2014/02	100,00	0,17	2,51	70,20	4,44	10,37	12,30
Середнє значення	100,00	0,52	4,49	62,17	3,14	5,99	23,55

Джерело: побудовано за даними [11].

збільшилася до 12,3%. Питома вага страхових компаній і недержавних пенсійних фондів скоротилася протягом аналізованого періоду із 1,09% до 0,17%, інших фінансових посередників і допоміжних фінансових організацій – із 4,41% до 2,51%. Частка регіональних і місцевих органів державного управління коливалася в інтервалі 0,76 – 6,27%. Протягом 2005 – 2013 рр. питома вага боргових цінних паперів у торговому портфелі зростає з 2,79% до 6,81%, із зростанням у 2006 р. до 17,01% і до 17,24% у 2012 р. (табл. 2).

Частка портфеля цінних паперів на продаж зростає протягом досліджуваного періоду з 65,09% до 91,01%, а у портфелі до погашення навпаки скоротилася – з 32,13% до 2,19%. За термінами переважають цінні папери з погашенням більше 2 років (у середньому 51,76%), до 1 року (26,41%). Питома вага цінних паперів на вимогу на кінець 2007 р. і 2013 р. знаходилася на одному рівні, який перевищував 10%, а цінних паперів із термінами погашення від 1 року до 2 років – зростає із 13,34% до 24,13%.

Основна частина акцій депозитних корпорацій (у середньому 45,81%) приходить на інші нефінансові корпорації, проте вона скоротилася протягом 2005 – 2013 рр. із 80,45% до 39,48% (табл. 3).

Також значна питома вага акцій (у середньому 32,49%) приходить на інші фінансові посередники та допоміжні фінансові організації. Протягом аналізованого періоду значно зростає питома вага нерезидентів (із 3,58% до 26,16%). На страхові корпорації та недержавні пенсійні фонди, інші депозитні корпорації, державні нефінансові корпорації приходить відповідно 3,85%, 2,70%, 0,19% портфеля акцій. Протягом аналізованого періоду значно зростає частка інших депозитних корпорацій – із 1,03% в 2005 р. до 3,98% в кінці лютого 2014 р., значно зменшилася вага державних нефінансових корпорацій – із 0,89% до 0,04%.

Структура акцій за видами портфелів істотно різниться за секторами економіки (табл. 4). У нерезидентів переважають інвестиції в асоційовані і дочірні компанії (у середньому 86,83%). Основна частина акцій інших нефінансових корпорацій знаходиться у портфелі на продаж (52,3%), а також у торговому портфелі (39,25%). Такий самий пріоритет має портфель інших фінансових корпорацій, де питома вага портфеля на продаж, а також торгового портфеля становить відповідно 42,38% і 41,39%.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження дозволяє діяти таких висновків.

1. Протягом 1998 р. – лютого 2014 р. спостерігалася чітко виражена тенденція поліноміального зростання обсягу портфеля цінних паперів із найбільшими темпами у 2013 р., що відображає загальні тенденції фондового ринку України.

2. Фіксований характер зобов'язань депозитних корпорацій обумовлює більшу привабливість їх інвестування в боргові цінні папери, питома вага пайових цінних паперів змінюється циклічно та її різке скорочення співпадає у часі з погіршенням інвестиційного клімату в країні.

3. Найбільшу питому вагу у структурі цінних паперів, крім акцій, випущених резидентами України, мають боргові цінні папери центральних органів державного управління. Їх привабливість визначається меншим ризиком і вигідними умовами формування резервів порівняно з іншими. Негативною ознакою є недостатній обсяг і скорочення боргових цінних паперів нефінансових корпорацій. Це зміщує акценти з фінансування реального сектора економіки в бік монетизації бюджетного дефіциту.

Портфель боргових цінних паперів має спекулятивний короткостроковий характер: біля 3/4 їх вартості тримаються до продажу, а не до погашення; менше половини цінних паперів мають термін погашення більше 2 років.

Таблиця 2

Структура портфеля цінних паперів, крім акцій, випущених резидентами (крім депозитних корпорацій), за портфелями та термінами, %

Дата	Разом	У т. ч. за портфелями			У т. ч. за термінами			
		у торговому портфелі	у портфелі на продаж	у портфелі до погашення	на вимогу	до 1 року	від 1 року до 2 років	більше 2 років
2005	100,00	2,79	65,09	32,13				
2006	100,00	17,01	57,02	25,98				
2007	100,00	15,89	61,07	23,03	10,85	25,29	13,34	50,48
2008	100,00	9,48	80,32	10,20	4,63	16,83	11,81	66,72
2009	100,00	3,59	80,85	15,56	4,38	26,93	17,77	50,92
2010	100,00	8,89	78,58	12,53	2,88	37,52	7,67	51,93
2011	100,00	12,56	75,87	11,57	11,10	29,19	11,28	48,42
2012	100,00	17,24	79,00	3,76	7,63	27,78	8,27	56,32
2013	100,00	6,81	91,01	2,19	10,54	27,55	17,98	43,93
2014/02	100,00	9,87	88,19	1,94	10,28	20,22	24,13	45,37
Середнє значення	100,00	10,41	75,70	13,89	7,79	26,41	14,03	51,76

Джерело: побудовано за даними [11].

Структура портфеля акцій депозитних корпорацій за секторами економіки, %

Дата	Разом	Інші депозитні корпорації	Страхові корпорації та недержавні пенсійні фонди	Інші фінансові посередники та допоміжні фінансові організації	Державні нефінансові корпорації	Інші нефінансові корпорації	Нерезиденти
2005	100,00	1,03			0,89	80,45	3,58
2006	100,00	5,89	2,85	22,05	0,17	65,25	3,82
2007	100,00	4,34	5,46	32,11	0,15	49,47	8,46
2008	100,00	6,61	3,30	40,90	0,06	39,56	9,57
2009	100,00	0,21	4,42	29,78	0,15	44,12	21,32
2010	100,00	0,17	4,82	36,55	0,20	35,75	22,51
2011	100,00	0,15	4,63	39,59	0,10	34,04	21,49
2012	100,00	0,13	3,52	35,58	0,05	34,78	25,94
2013	100,00	4,45	2,97	26,91	0,04	39,48	26,16
2014/02	100,00	3,98	2,64	28,95	0,04	35,20	29,18
Середнє значення	100,00	2,70	3,85	32,49	0,19	45,81	17,20

Джерело: побудовано за даними [11].

Таблиця 4

Структура портфеля акцій депозитних корпорацій за портфелями, %

Період	Інші фінансові корпорації			Нефінансові корпорації			Нерезиденти					
	Усього	У тому числі		Усього	У тому числі		Усього	У тому числі				
		у торговому портфелі	у портфелі на продаж		інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	у торговому портфелі		у портфелі на продаж	інвестиції в асоційовані та дочірні компанії			
2005	100,00	0,00	95,25	4,75	100,00	16,35	79,77	3,88	100,00		7,03	92,97
2006	100,00	58,51	34,44	7,05	100,00	59,64	37,54	2,83	100,00	0,64	1,91	98,09
2007	100,00	65,32	25,68	9,00	100,00	61,09	32,69	6,22	100,00		0,18	99,82
2008	100,00	53,96	35,10	10,94	100,00	54,17	38,54	7,29	100,00	9,38	0,79	89,83
2009	100,00	51,20	29,63	19,17	100,00	29,21	61,54	9,25	100,00	10,62	6,47	82,91
2010	100,00	28,71	54,76	16,53	100,00	34,36	59,41	6,24	100,00	6,86	4,73	88,41
2011	100,00	32,23	41,78	25,95	100,00	37,27	54,80	7,98	100,00	9,56	6,30	84,14
2012	100,00	31,43	42,99	25,58	100,00	32,60	58,60	8,80	100,00		21,64	78,36
2013	100,00	40,62	35,92	23,45	100,00	33,80	50,22	15,98	100,00	0,21	23,27	76,57
2014/2	100,00	51,89	28,24	19,83	100,00	34,01	49,95	16,04	100,00	0,17	22,64	77,19
Середнє значення	100,00	41,39	42,38	16,23	100,00	39,25	52,30	8,45	100,00	5,35	9,50	86,83

Джерело: побудовано за даними [11].

4. У структурі портфеля пайових цінних паперів майже половина вкладень приходить на акції недержавних нефінансових корпорацій, що відображає підтримку банками реального сектора економіки. Створення фінансових конгломератів, експорт капіталу відображають той

факт, що третина портфеля приходить на фінансові корпорації, майже п'ята частина – на нерезидентів.

Метою подальших досліджень є оцінка капіталізації банківської системи України і структури власності як складової корпоративного управління комерційними банками. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Руденко М. О. Аналіз діяльності банків України у сфері фінансових інвестицій / М. О. Руденко // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 119 – 124.
2. Глущенко С. В. Інвестиційні послуги банків: зарубіжна практика та українські перспективи / С. В. Глущенко // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 96 – 104.
3. Герасимова С. В. Роль фінансових посередників в організації інвестиційної діяльності акціонерних товариств / С. В. Герасимова // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 103 – 111.
4. Кириченко О. Діяльність інвестиційних банків в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О. Кириченко // Банківська справа. – 2008. – № 2. – С. 57 – 72.
5. Деревко Ю. Інвестиційні банки: вплив на формування змішаної моделі ринку цінних паперів в Україні / Ю. Деревко // Банківська справа. – 2008. – № 1. – С. 90 – 93.
6. Приказюк Н. В. Ринок державних цінних паперів: світовий досвід та вітчизняні реалії / Н. В. Приказюк, Т. П. Моташко // Фінанси України. – 2009. – № 2. – С. 73 – 81.
7. Зайцева І. С. Банки як основні суб'єкти інвестиційної діяльності / І. С. Зайцева, О. В. Коцюба // Бізнес Інформ. – 2013. – № 10. – С. 55 – 59.
8. Глотов Є. О. Визначення факторів впливу на вартість цінних паперів з фіксованим купоном / Є. О. Глотов, В. А. Череватенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 1. – С. 92 – 97.
9. Бюлетень Національного банку України. – 2004. – № 2 (133). – 150 с.
10. Бюлетень Національного банку України. – 2009. – № 1 (190). – 177 с.
11. Статистичний бюлетень Національного банку України. – Лютий 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897
12. Річний звіт НКЦПФР за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1370875350.pdf
13. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом січня – грудня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/62/1391589465.doc
14. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом січня – лютого 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/62/1396266151.doc

REFERENCES

- Biuletен Natsionalnogo banku Ukrainy*, no. 2 (133) (2004).
- Biuletен Natsionalnogo banku Ukrainy*, no. 1 (190) (2009).
- Derevko, Yu. "Investytsiini banky: vplyv na formuvannya zmishanoi modeli rynku tsinnykh paperiv v Ukraini" [Investment banks: the impact on the formation of a mixed model of the stock market in Ukraine]. *Bankivska sprava*, no. 1 (2008): 90-93.
- Herasymova, S. V. "Rol finansovykh poserednykiv v orhanizatsii investytsiinoi diialnosti aktsionerlykh tovarystv" [The role of financial intermediaries in investment corporations]. *Finansy Ukrainy*, no. 4 (2007): 103-111.
- Hlotov, Ye. O., and Cherevatenko, V. A. "Vyznachennia faktoriv vplyvu na vartist tsinnykh paperiv z fiksovanym kuponom" [Identification of factors influencing the price of securities with a fixed coupon]. *Biznes Inform*, no. 1 (2014): 92-97.
- Hlushchenko, S. V. "Investytsiini posluhy bankiv: zarubizhna praktyka ta ukrainski perspektyvy" [Investment banking services: foreign practice and Ukrainian prospects]. *Finansy Ukrainy*, no. 5 (2007): 96-104.
- "Informatsiina dovidka shchodo rozvytku fondovoho rynku Ukrainy protiahom sichnia – hrudnia 2013 roku" [Back-

ground on the development of Ukraine's stock market during January – December 2013]. http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/62/1391589465.doc

"Informatsiina dovidka shchodo rozvytku fondovoho rynku Ukrainy protiahom sichnia – liutoho 2014 roku" [Background on the development of Ukraine's stock market during January – February 2014]. http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/62/1396266151.doc

Kyrychenko, O. "Diialnist investytsiinykh bankiv v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku" [The activities of investment banks in Ukraine: problems and prospects]. *Bankivska sprava*, no. 2 (2008): 57-72.

Prykaziuk, N. V., and Motashko, T. P. "Rynok derzhavnykh tsinnykh paperiv: svitovyi dosvid ta vitchyzniani realii" [Government securities market: international experience and domestic realities]. *Finansy Ukrainy*, no. 2 (2009): 73-81.

"RichnyzvitNKTsPFRza2012rik" [SSMNC Annual Report 2012]. http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1370875350.pdf

Rudenko, M. O. "Analiz diialnosti bankiv Ukrainy u sferi finansovykh investytsii" [Analysis of the banks in Ukraine in financial investments]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4 (2008): 119-124.

"Statystychnyi biuletен Natsionalnogo banku Ukrainy. – Liutyi 2014" [Statistical Bulletin of the National Bank of Ukraine. – February 2014]. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897

Zaitseva, I. S., and Kotsiuba, O. V. "Banky yak osnovni sub'iekty investytsiinoi diialnosti" [Banks as the main subjects of investment activity]. *Biznes Inform*, no. 10 (2013): 55-59.

INFORMATION FUNCTION OF FINANCE: UNDERSTANDING OF ITS NATURE IN THE LIGHT OF MODERN INFORMATION PARADIGM

© 2014 RYAZANOVA N. S.

UDC 336.11

Ryazanova N. S. Information Function of Finance: Understanding of its Nature in the Light of Modern Information Paradigm

The article is aimed to study the information function of finance, based on considerations of modern information paradigm. The article concluded that not only distributive function but also information function is inherent in finance, and the both functions are implemented in close interacting. The substance of the information function of finance is that financial relations always include information about the monetary value of the object of these relations. Because the financial relations include the information about the cost (monetary) cross-section of the social product, processes as to product's distribution and redistribution can arise between the parties to those relations (economic agents, users of information). For distribution and redistribution of the social product, the corresponding information is needed, and thus the information function allows the society to evaluate the values flows, to plan and control them. A problem (challenge) for the society is that the information used does not reflect to the full extent the information which the financial relations bring along. Because understanding the information function lies in the ideological plane, a study of financial relations through the prism of the informational paradigm, in the time of the information society and its innovative economy, opens up new perspectives for the worldwide using of finance. Awareness of immanence of the information function in relation to the financing sets an important basis for effective targeted search for ways to maximum (extraction) financial relationships. This approach will contribute to building of more effective economic relations in the modern information society, it will also contribute to the minimization of information asymmetry in financial relations, and, consequently, of the associated risks.

Key words: asymmetry of finance information, attributive conception of information, law of approximation of information, information function of finance, information society, information, finance, finance of the information society.

Bibl.: 21.

Ryazanova Nadiya S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Financial Markets, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: nryazanova@yahoo.com

УДК 336.11

Рязанова Н. С. Інформаційна функція фінансів: розуміння її сутності у світлі сучасної інформаційної парадигми

Метою статті є дослідження інформаційної функції фінансів, базуючись на положеннях сучасної інформаційної парадигми. У статті зроблено висновок, що фінансам притаманна не лише розподільна, але й інформаційна функція, і реалізуються вони у тісній взаємодії. Сутність інформаційної функції фінансів полягає в тому, що фінансові відносини завжди несуть у собі інформацію про грошову вартість того, стосовно чого такі відносини мають місце. Завдяки тому, що фінансові відносини несуть у собі інформацію про вартісний (грошовий) зріз суспільного продукту, між учасниками цих відносин (економічними агентами, користувачами інформації) уможливаються процеси його розподілу та перерозподілу. Для розподілу та перерозподілу вартості суспільного продукту необхідно мати про неї інформацію, і саме на інформаційній функції базується можливість суспільства оцінювати потоки вартостей, планувати та контролювати їх. Проблемою (викликом) для суспільства є те, що інформація, якою воно користується, не повною мірою відображає інформацію, котру насправді несуть у собі фінансові відносини. Оскільки розуміння поняття інформації лежить у світоглядній площині, дослідження фінансових відносин через призму інформаційної парадигми відкриває в епоху інформаційного суспільства та його інноваційної економіки нові перспективи використання людством фінансів. Усвідомлення іманентності фінансам інформаційної функції є важливим підґрунтям ефективного цілеспрямованого пошуку шляхів максимально повного одержання (виокремлення) інформації з фінансових відносин. Такий підхід сприятиме побудові більш ефективних економічних відносин у сучасному інформаційному суспільстві, сприятиме мінімізації інформаційної асиметрії у фінансових відносинах, а, отже, і пов'язаних з цим ризиків.

Ключові слова: асиметрія фінансової інформації, атрибутивна концепція інформації, закон інформаційного наближення, інформаційна функція фінансів, інформаційне суспільство, інформація, фінанси, фінанси інформаційного суспільства.

Бібл.: 21.

Рязанова Надія Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансових ринків, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: nryazanova@yahoo.com

УДК 336.11

Рязанова Н. С. Информационная функция финансов: понимание её сущности в свете современной информационной парадигмы

Целью статьи является исследование информационной функции финансов, базирываясь на положениях современной информационной парадигмы. В статье сделан вывод о том, что финансам свойственна не только распределительная, но и информационная функция, и реализуются они в тесном взаимодействии. Сущность информационной функции финансов состоит в том, что финансовые отношения всегда несут в себе информацию о денежной стоимости того, относительно чего эти отношения складываются. Благодаря тому, что финансовые отношения несут в себе информацию о стоимостном (денежном) срезе общественного продукта, между участниками этих отношений (экономическими агентами, пользователями информации) возможны процессы распределения и перераспределения этого продукта. Для распределения и перераспределения стоимости общественного продукта необходимо иметь о ней информацию, и именно на информационной функции основывается возможность общества оценивать потоки стоимостей, планировать и контролировать их. Проблемой (вызовом) для общества является то, что информация, которой оно пользуется, не в полной мере отражает информацию, которую на самом деле несут в себе финансовые отношения. Поскольку понимание информационной функции лежит в мировоззренческой плоскости, исследование финансовых отношений через призму информационной парадигмы открывает в эпоху информационного общества и его инновационной экономики новые перспективы использования человечеством финансов. Осознание имманентности финансам информационной функции является важной основой эффективного целенаправленного поиска путей максимально полного получения (извлечения) информации из финансовых отношений. Такой подход будет содействовать построению более эффективных экономических отношений в современном информационном обществе, будет способствовать минимизации информационной асимметрии в финансовых отношениях, а следовательно, и связанных с этим рисков.

Ключевые слова: асимметрия финансовой информации, атрибутивная концепция информации, закон информационного приближения, информационная функция финансов, информационное общество, информация, финансы, финансы информационного общества.

Библ.: 21.

Рязанова Надежда Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансовых рынков, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)
E-mail: nryazanova@yahoo.com

Attitude towards information has a powerful influence on global wealth – who and how gets it. Changes in the understanding of information force economists and lawmakers to rewrite existing rules of taxation, financial accounting, private life and intellectual property security.

They intensify competition, accelerate innovation, encourage constant movement and revolution in the methods of production, marketing and management. And most importantly, changes in the understanding of the information required much more rapid decision-making in an increasingly complex, sometimes chaotic environment.

Alvin Toffler, Heidi Toffler [21, p. 154 – 157].

Finance – is an extremely important component of global economic relations, and sustainable economic development of modern society is possible only if the understanding and implementation of finance functions features in the context of scientific paradigms of the information age. Among these paradigms the information paradigm deserves special attention, which represents the key to understanding of the present system of beliefs, concepts and fundamental ideas on information and has been formed as a result of raising humankind awareness of the importance and uniqueness of the role of information in all areas of life.

The information (post-industrial) era of the social evolution began in the last quarter of the twentieth century and now with information getting global, rapidly becomes a resource of management and development, entirely new social and economic relations are formed in which information exchange, including the exchange of financial information plays primary role¹. Philosophical thought, which includes not only the time between representatives of philosophy as such, but fundamental, ideological developments in other fields of knowledge by examining these processes it reveals a wide range of approaches to understanding of information today. We think that of all the important for understanding of the information function of finance are primarily such concepts of modern information paradigm: attributive, quantitative and the concept of asymmetry of information.

It should be noted that, despite the development of a wide range of concepts, the society has not made a single commonly used definition of the concept of "information", as the level of human belief and knowledge, yet do not allow to formulate an exhaustive definition of information through existing simple concept. In this regard, the science says that information as a fundamental philosophical category similar to the categories of "substance" and "energy" is among the most important in the nature of the world and cannot be reduced to any of the currently defined categories. Simi-

¹ The author of the term "information society" – Professor of Tokyo Institute of Technology Yu. Hayashi, who in the late 1960s – early 1970s on behalf of the Government of Japan analyzed the impact of computerization on the economy. The USA also investigated these processes, and in 1974 the work of the American sociologist, professor at Harvard University Daniel Bell "The Coming of Postindustrial Society" ("The Coming of the Post-Industrial Society") was published. Over some time, there was convergence of these two directions, and the notion of "information" and "post-industrial" society are identified.

larly, "indefinite" concepts are "point" and "direct", which are widely used in mathematics and are still not described by more elementary concepts [5]. It is believed that the current concept of information is used based on intuitive perception [6, s. 159 – 160]. However, formed by the society the information paradigm certainly makes it possible to take a fresh look at the world around us, broadens horizons of outlook and promotes rethinking of seemingly well-known finance, which, by introducing cost – cash – layer of social relationships plays a unique role in the economic exchange-distribution processes.

Emphasizing the importance of finance in the market economy of modern society, George Soros – Honorary Doctor of the University of Oxford, the famous financier and investor – in his book "The Crisis of the Global Capitalism" (1998) notes that the global economy is now characterized primarily by freer movement of capital and a huge influence on it by the financial markets [20, p. 3 – 27]. In the crisis, the consequences of which now most of the world economies suffer, finances, being a determinant of market economy play a key role. Indeed, the roots of this crisis lie precisely in the financial sector, where it began in mid-2007 in the US and rapidly as a great wave through the free movement of money capital that is typical for today's global economy, rapidly spread to most countries.

The uniqueness of finance as a socio-economic phenomenon is that by participating in the exchange-distribution relationships of reproductive process, they carry objective information on cost cut of those relations and the reproduction process in general. But despite the importance of financial relations in society and that they permeate all aspects of modern social life, their function and role in social and economic development are still not known. Confirmation of this is a crisis in public finances in many countries, problems in corporate and international finance, volatility of financial markets and, of course, deep and painful for the public financial and economic crisis. Indisputable is the fact that the underestimation of the informational aspects of finance becomes a factor of risks and volatility of the whole society, and this gives us reason to believe that in the modern information age improving financial relations, resulting in a rise of their efficiency and minimized financial and economic risks for the society lies in further knowledge of the objective funding allocations – that is their functions – through the prism of information paradigm. This is what makes this work topical, as it is dedicated to studying the nature and characteristics of information function of finance.

Finance and its functions have long been a subject of careful research around the world, but the study of finance in terms of their information function has not yet been carried out. At that the western financial science, being primarily oriented to market needs, and having emphasized pragmatic character, until recently did not care to consider the theoretical aspects of finance, their categorical nature, function and role in society. For example, recognizing this fact, the authors of well known in the world books on corporate finance and financial management – Professors of University of Florida (USA) Eugene Brigham and Louis Gapenski – at

the end of the twentieth century, noted that the importance of the theory is clear, however, as evidenced by their experience, students usually do not understand the practical value of theory and see no point to study and because of that the underlying theoretical issues fade into the background [16, p. XIX]. But under the influence of economic cataclysms of the beginning of the XXI century, representatives of Western financial science started to reconsider its position on the study of the theoretical aspects of finance, and, for example, the 2010 work of E. Brigham and Professor of Finance of Tennessee (USA) Michael Erhard already states that the last financial collapse has shown the importance of understanding of theoretical aspects of finance by the students and managers [17, p. XIX].

Regarding the domestic financial science, it has many fundamental developments on the functions of finance, but the information function of finance has not been considered [7; 9; 10; 11; 13]. However, the vast majority of scientists isolate two functions – of distribution and control where the distribution function is considered primary and is defined as one that manifests itself during distribution and redistribution of the product created by society in terms of value, contributing to the transformation of proportions, which are formed in the course of primary distribution of income society in the proportion of end use. As for the control function, we mean that it is caused by objective ability to finance quantitatively reflect the distribution and redistribution in terms of value created by the public product, and manifested during the control of distribution and redistribution of the social product according to purpose. There are also scientists, who believe that the financial and other features, including: regulating, stimulating, reproducing, stabilizing. All the above listed features are described thoroughly in the economic literature and the list of the literature published in the twenty-first century is presented in this paper.

Despite the fact that a lot of basic research in economic science is dedicated to the role and functions of finance, we believe that today one can hardly argue that this knowledge is enough, as evidenced by numerous examples of inefficient financial relations in modern society. We believe that today the humanity is not fully exploiting the opportunities yet that objectively, independently of the will and consciousness, are inherent in finance, not fully aware of the importance of financial relationships as such that carry the exact information on cost layer of relations in society. In this article I do not aim to analyze the distribution and control functions, which are thoroughly presented in the financial literature, while profoundly respecting the position of scientists on the existence of these features, I will try to present my own vision of finance functions of modern information era. As the learning process continues, and the power of science is in that it's constantly evolving, updating, collecting new and different from the existing knowledge about reality around us.

Our goal is to examine the finances in the light of modern information paradigm, resulting in the conclusion that this economic category, in addition to distribution also has an information function, and it is implemented in close collaboration with the function of distribution. The essence of

the information function of finance is that financial relationships always carry information about the monetary value in which respect such relationships occur. And the challenge for society is that the information that it perceives and uses, does not correspond to information, which in fact constitute a financial relationship. We believe that as the understanding of the concept of information is the plane of vision, the study of financial relations in the light of the information paradigm opens the era of the information society and its new innovative economy prospects of mankind Finance.

As already noted, finances represent the cost (money) aspect of economic relations, and, in my opinion, their role in society is determined by close collaboration and information distribution features. Indeed, because the financial relationship will carry information about the cost layer of social product among the participants of this relationship (economic agents, users of information) the processes of its distribution and redistribution become possible. The undoubted fact is that for the distribution and redistribution of value, you must have information about it, and this information function is what the opportunity of the society to evaluate the flows of values, plan and control them based on.

Awareness of immanence of finance information function is an important foundation for effective targeted search for ways to obtain the fullest possible information on financial relations. This approach will contribute to building a more effective economic relations in today's information society, serve to minimize information asymmetry in financial relations, and therefore the associated risks. Indeed, as one of the tenets of modern finance information age is that a simple understanding of the situations by their participants is not sufficient and cannot be viewed as knowledge: in finances the completeness of the information is important, as, in particular, noted in the George Soros's "The Alchemy of Finance" (2007) [19, p. 49 – 72].

Finance as an economic category has an objective character and purpose, which are realized in the course of their functions. In the form of financial relations in the economy, as a kind of living system, there are exchange-distribution processes, which are accompanied by the exchange of information on the movement of exchange value, money capital, and this information is submitted in a unique universal language of numbers. I believe that the knowledge existing now in the society about the nature of the concept of "information", give reason to believe that in addition to the distribution function the finance objectively inherent the information feature, which makes special – information and distributing role of finance in the economy.

Based on the current information paradigm, I find it appropriate to consider the category of finance especially in the light of the of attributive information concept as the recognition of the fact that information is an attribute (property) of all material objects and phenomena in the world around us is fundamental. Key principles of attributive concept of information, which are crucial for our further research, are as follows:

Firstly, in the surrounding world there is primary information, which is perceived by the human and technical means and is represented as secondary information. And

primary information cannot be measured, all measurements and calculations are carried out on secondary information, those actions do not mean that the primary information is being measured.

Secondly, there is a number of dependencies between primary and secondary information: first of all, the secondary information describing the properties of the primary, its structure and shape depends on it; however, having property without loss of content, repeatedly recoding, transferring to other media and multiplying. Secondary information is independent of the primary; and finally, the emergence of a new primary information is influenced by secondary and other primary data, and in this respect the secondary and primary information – are interdependent.

Considering finance through the lens of the concept of attributive information concept, it can be argued that financial information is also divided into primary and secondary. For all financial relationships carry information as an integral part, and this information is primary. At the same time, and financial information, which is perceived by the human mind and recorded by technical means, and that which makes all of the estimates and calculations – is secondary. That is for a man the information about items and processes is their image (reflection) in the form of numbers, formulas, descriptions, drawings, symbols, images [1, p. 53 – 55]. In fact, the human mind is secondary information, which a person has realized according to the level of development, knowledge and capacity to receive information. And, despite the fact that in practice all economic agents of course operate the full information, in fact in various records, reporting forms and analytical material only that information which people and different equipment could record (secondary information) is provided, and not the one that exists around us in the economic environment (primary information).

A striking example of the discrepancy between the information that financial relationships actually carry and the one which at a certain stage is operated by economic agents serves the situation in corporate finance that is associated with the development of the financial statements of corporations. Indeed, despite the fact that at every stage of its evolution, corporate finance remains essentially unchanged, covering economic relations with other entities in the process of formation, distribution and use of capital in order to increase its value, recording of financial information and financial statements of corporations – did change. For example, the statement of cash flows (cash flow statement, known in our country as a statement of cash flows) began to be used in countries with developed market economies only in the 1950s, and in Ukraine it was only in the late 1990s. This means that despite the fact that cash flow information has always been a part of economic relations of corporations, only in the mid-twentieth century, society realized the importance of assessing the financial position of the entity based on the movement of capital in cash and started, so to speak, delete this information on financial relations. Since then, this information began to be recorded systematically by the human mind, accounted for in the relevant registers, shown in the special reports, analyzed

and used according to the needs of corporations and other economic agents. It is safe to say that in the future there will be more than one information breakthrough in corporate finance. As a result the picture will become even more complete and better understood in social corporate finance. New knowledge and the development of technology for collecting and processing information will allow better use of financial information, increasing the efficiency of financial relations corporations.

There are many examples of society using not primary information of financial relations of economic agents and appropriately building its finances but secondary, that is the one that was recorded by the human mind and various memory bearers created by man, not only in corporate finance, but in other areas of financial relations, including international finance. Among these the balance of payments can be taken as a document which shows the value (monetary) terms of international relations. These relationships, and hence the associated flows of money capital, are from ancient times, and their nature has not changed, only increased volumes and there were new forms of money capital flows. However, information on the international movement of money capital became available to the public only in the end of the eleventh century, when England were making the first attempt to account for international settlements, the very same concept of "balance of payments" was introduced to the lexicon only in 1767 by the Scottish economist and follower of mercantilism – James Stewart. Thus, despite the fact that the cost component has always been inherent to the international economic relations, information about it for a long time was not accepted by society, and therefore not used. It was only with the development of knowledge and technical capabilities the society began its so-called "remove" in economic relations and use through the establishment of an appropriate system of accounting (accounting), i. e. the system, which includes accounting, storage, processing and presentation of financial information to users. Gradually the system of the balance of payments improved, which was accompanied by the development of accounting practices of international operations and the formation of public agencies that collect and analyze information on the international movement of money capital, including: treasury, customs, budget and credit institutions. Over time, the nature of public understanding of the balance of payments varied and a need for international comparison of indicators and methods for their preparation occurred and for the unification of those methods by different countries. Only in the mid-twentieth century a scheme of balance of payments was established, which was the basis for the further development of the International Monetary Fund (IMF, International Monetary Fund, IMF) forms and principles of the balance of payments preparation: such a scheme was proposed in 1947 by the United Nations Organization (UNO, United Nations, UN). The development of the balance of payments and display of more complete information about the international movement of money capital continues in the twentieth century as a result of a new level of economic and other knowledge of the society and the development of its technical capabilities. IMF periodi-

cally offers to the new member states the improved Balance of Payments and International Investment Position Manual (Balance of Payments and International Investment Position Manual), and, for example, in December 2008 the IMF published the sixth edition of that handbook. By improving the balance of payments methodology, the company brings the information which it operates, to that international financial relations of certain economic agents carry, and it is the basis for effective international financial relationships of individual countries and the global economy.

In the area of public finances, there are also good examples, including financial relationships during the formation of the state budget in terms of taxes. That information is recorded by the taxpayers registrar and related accounting systems of state tax authorities and is then used as the main, does not completely reflect the information about the financial relations of taxpayers and the state. Checks, clarifying and other measures towards the collected tax information are all steps that reflect the desire of society to bring that tax information which it operates (secondary) to the information that exists in the surrounding economic environment (primary).

The society is making judgments about finance by the information that it has, thus, its economic development is directly determined by how this society brings close the financial information which it operates to that, which a financial relationship carries. This is confirmed by the fact that in more developed economies, the gap between the information contained in financial relations, and that which is perceived by humans and technical devices is lower compared to other countries. For example, information base (financial statistics) on finance in the US, UK and other developed countries are much better compared to many other less developed countries, and it is pretty much a prerequisite for their social and economic growth and at the same time, the result of high level of development of these countries.

Based on the contained by the attributive concept information relationships that exist between the primary (inherent) and secondary data, we can state the existence of the same dependencies in finance. On the one hand, the secondary financial information describing the properties of the primary, its structure and shape depends on it, but at the same time, having the property to repeatedly recoded, transferred to other media and multiplied without loss of content. The financial information, which is perceived by the human mind and created by man technical means, is independent of the primary. Finally, the information that constitutes a financial relationship (primary) depends on the secondary, as the appearance of new primary data is influenced not only by secondary but also other primary financial information.

Corporate finance can again serve as a striking example of the manifestation of such dependencies, in which all information, which is recorded and used in the course of financial management (secondary information), describes the initial financial information that was inherent to specific economic relations of a corporation with other economic agents. The only question is how well it describes the primary financial information surrounding our economic relations.

Financial information, which is used during the management of public finances and financial management of corporations, may, notwithstanding the primary data be repeatedly and without loss of content transferred and multiplied as on different paper and in the form of electronic records. Of course, in real life, unfortunately, there are cases when, due to the so-called human factors or failures in technology, in the course of this transfer and propagation of secondary information is somewhat changing its meaning, which is a risk factor. Thus distorted secondary information, affects the appearance of new primary information, determines the risks to society and it faces challenges associated with the need to the invent methods to minimize distortion of secondary information. The challenge is in finding ways to maximize the full comprehension of the content of financial relations, their information, and adequate formation of secondary information, as appropriate secondary information provides greater benefits to users and allows them to make informed effective economic decisions.

New financial relations of economic agents and, therefore, the new primary information are influenced by secondary and other pre-existing primary data. The decision on the scope, direction and time parameters of the cash flow are made by the participants of the financial relations and based on the current information and existing knowledge (information perceived earlier). All financial relationships of their members, including raising capital by issuing equity and debt securities, money market borrowing bank loans, accrual and payment of dividends, investing, are formed under the direct influence of the kind of secondary financial information on relevant issues that they already have. This data can be financial statements over the past years, a variety of analytical materials on the market dynamics and their conditions, projected financial performance. As for how the emergence of new primary financial information affects already existing before the other primary financial information, the example is the situation with project financing. Suppose an investor decides on investing in financing the project – bringing to appear new primary data. The decision to invest is based on data from existing financial analysts, which in this case is essentially secondary information. But the implementation of this decision in the case will end as other basic information that has not been recorded before either by the investor, or anyone else. This, for example, an economic crisis, the nature and depth of its consequences, which no one at this stage of social development could have foreseen due to still far from complete knowledge of mankind objective economic laws of development. So, all financial relationships carry information that influences the emergence of new financial relations and new information embedded in them. This formation of secondary financial information depends on the level of economic development of society, awareness and training of users (economic agents) from their consciousness and purpose, as well as technical support.

In the context of the existence of primary and secondary information should recall the concept of so-called "asymmetric information" (asymmetrical information), the essence of which is that there is information asymmetry between the

relationship parties. This concept proves the existence of information asymmetry between the parties to exchange information, denying the principles of the neoclassical theory of the market economy on what the market operates under perfect information (i.e., all its participants receive complete and accurate information), and the only equilibrium price of goods reflects all information about it. First time the asymmetric information was considered by American economist George Akerlof in his article "The Market of Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism" (1966) [15]. And in 2001 G. Akerlof and two American economists – Michael Spence and Joseph E. Stiglitz were awarded the Nobel Prize for development on the analysis of markets with asymmetric information. They considered the asymmetry of information in insurance, loans, mortgage-backed securities, health care and labor markets. Scientists have found that in markets with asymmetric information, the average price of goods tends to decrease, even for products with perfect quality, and even a collapse of the market is possible, until it disappears.

Users of financial information, including the owners and creditors, customers and suppliers, managers and ordinary employees, the government and the public, need the information to make good decisions, and they strive in every way to get the necessary information to reduce uncertainty (information entropy) of the finance and minimize the financial and economic risks. However, in modern society reasons for the existence of asymmetry in the financial information of individual economic agents also exist and among them a number of factors can be singled out. First of all, the fact that the society of today is not yet able to fully record (grasp, measure) the primary financial information, and because of that it operates on secondary information that is able to capture the human mind and various memory media (computers, paper and media other). That means that society now operates secondary financial information processing which does not mean that all primary information is measured (perceived). In addition, the existing secondary information can be perceived by users (economic agents) in different ways, depending on their level of general and professional knowledge. It plays a role, and that the existing differences in the interests of economic agents and purely human factor can cause distortion of information by individual members of the financial relationship.

Despite the fact that in today's society, there are factors of financial information asymmetry, which operate on different economic agents, I believe that another pattern can be singled out – information approximation of economic agents. Because with the development of society increases the preparedness and awareness of information users, and improved information technology is resulting in a decrease of differences between primary and secondary information, and minimizes the effect of other factors of asymmetric information. Thus, given the premise of the concept attribute information, the essence of which is that the original information cannot be measured, and all the measurements and calculations are carried out on secondary information, actions over which does not mean that the measured primary information is information approximation of economic

agents has asymptotic character. I believe that the evolution of society is accompanied by objectively approaching secondary information to its original source, i. e. the primary data, and this process is causal and objective, that is logical, indicating the existence of laws (law) the information approximation. In other words, with the law of asymmetry in the information society, there is a law of approximation, according to which secondary information, asymptotically approaching the original, is never the same.

Exploring the fundamental philosophical problem of being, the ontology considers information as an ordered substance which can be described mathematically [4, c. 12] and in the development of this idea was born the concept of quantitative information, which has become a milestone in the evolution of information paradigm. The concept of "amount of information" is difficult to understand, the first attempts to quantify the information were made by American engineer in electronics Ralph Hartley in "Transmission of Information" (1928) by introducing a logarithmic measure of information $H = K \log_2(M)$, now known as "Hartley's amount of information". It is determined by using the logarithm of the number of possible strings of code that is transmitted in the message length n . Despite the breakthrough in science in an attempt to quantify the information, experience has shown failure of this approach in the study of information. Very important is its qualitative characteristics, including, for example, the content (meaning) information, its value and usefulness.

Appeal to the aspect of the quality of information logically leads to the consideration of its practical significance and value, but these characteristics are subjective, depending on the purpose of pursuing the user and other participants in the information exchange. For example, if the user put the problem has been solved, the information that was required before it, for it has lost its significance. In fact, one and the same information simultaneously, as the case may be perceived (evaluated participants) as valuable as one that does not have the value or even as a user that has a negative value. First attempts to approach to assess the qualitative aspect of information made by the American economist Frank Hyneman Knight in monographs on the strategy of corporation conduct "Risk, Uncertainty and Profit" (1921) [18]. Exploring the question of profit, risk and uncertainty, F. Knight identified information as a concept, which is the opposite of uncertainty and inversely proportional to the risk. This notion of risk, according to his theory, defined as estimated in any way probability events, and uncertainty is something that cannot be assessed. Hence risk is incomplete information, which allows a certain degree of reliability predict what else happened. That is, the more information, the smaller the risk. Note that in light of this approach is an important area of research is the search for finance fullest possible information extraction, which carries a financial relationship. It is in this direction is the way to reduce uncertainty, and therefore risk, cost (money) the relationship of the modern information age. Good, full information is the key to sustainability, both financial and market economy.

Twenty years later American engineer and mathematician Claude Shannon and scholar, mathematician Warren Weaver in "The Mathematical Theory of Communication" (1949) proposed to determine the amount of information using probabilistic techniques. They summarized the position of R. Hartley and his predecessors and formulated the concept of different quantitative information by entering as a measure of uncertainty (unpredictability) of information concept of "information entropy", which is explained as the minimum necessary to eliminate the uncertainty of a random variable. And now it is believed that the main function of information is the reduction or complete elimination of uncertainty [2, c. 71 – 72]. The amount of information that is considered to be largely removing uncertainty is calculated based on the likely approach or in terms of the amount of information. Qualitative evaluation of information (value, importance, usefulness, reliability, sufficiency), is subjective, and today is still no clear criteria and their definitions.

Imposing such an understanding of the basic functions of information on finance, we can state that the main purpose of their information function is to reduce or completely eliminate uncertainty of financial relations. Thus, the exchange of financial information (registration, storage, processing, transfer and use of financial information) then can be considered properly when reducing uncertainty among users of financial information, it will allow them to make effective the right financial and economic decisions. In a market economy, economic agents are constantly in search of financial information they need, is dominated by the principle of competition, and the golden rule is to "wins the one who first gets important information", i. e. information that removes some uncertainty in the financial and economic issues [14].

Economic Cybernetics, engaged in the study of the general principles of management of the economy, particularly in finance, interprets the information as a useful guide for information - those that reduce uncertainty (entropy). That is, there is the following approach to the assessment of information: the higher the information content of the message, the more reduced as a result of the notification uncertainty (i. e., entropy). Opinion of Economic Cybernetics is that when dealing with information task should be removed from the universe of information only new and useful [8]. At present it is believed that it is this interpretation of the concept of information linking information from the management process [12]. In our opinion, extremely important and, unfortunately, are not included in this statement is the following: firstly, what is the criterion of novelty and utility, on which the selection of the universe of information only new and useful, that is, those that be considered information; Secondly, the quality and nature of information perception (what is selected from the received messages as information) largely depends on what the system that receives information (host), how it is aware, technically equipped and how her mind set on perception relevant information. In the context of the issue of accepting financial side is very important. Indeed, introducing a system of economic relations in which there are always at least two sides, the quality and efficiency of information exchange be-

tween participants of the financial relations largely depends on the readiness and adequacy of perceiving side.

So, based on what information is for informational purposes only with respect to the system that perceives it, important is the fact that awareness of financial information depends on what information will perceive his mind, as well as technical means to record information. Important for society is the following conclusion: for the effective use of financial information necessary to have a knowledgeable guide. This issue is particularly relevant for the development of modern innovative economy, i. e. an economy based on knowledge. As obtained by the society goods (goods and services) now mostly considered from the standpoint of the presence of information value, the quality and timely financial information is valued by the market and is a factor of extra cost. The benefits of properly functioning information exchange are far greater than the resources spent on its organization. A distortion or blocking information flows immediately evident in the fall of the efficiency of economic agents. It is a feature of modern prosperous business is its informational enrichment, the essence of which is that the winner is the one that has a more efficient system of information exchange [3, p. 320 – 330]. Availability of adequate financial and economic information and effective exchange is a prerequisite for sustainable economic development, and only reducing the uncertainty of economic relations can be minimized or even completely eliminating the risks in its business. Providing the necessary awareness among interested persons in finances can achieve increase in market value of assets.

CONCLUSION

In summary, I can state that the finance inherent the information function. The basis of this statement is provision of modern information paradigm primarily attribute and quantitative concepts, and the concept of asymmetric information.

The essence of the information function of finance is that the content of financial relationships (and they may include financial relationships of state and local governments, corporations, households, international finance, financial markets) always have data on monetary value of what affected by the relationship. Finance, having inherently cash capital always carries information about the formation, distribution and use of capital, its cost characteristics, physical structure, and more.

According to the concept of attribute information all interactions in nature and society are built on information, as it determines the motion parameters of all that surrounds us. In finance, this premise is the basis of close cooperation between their information and distribution functions, and the essence of this interaction is that finance, presenting information on cost cut economic relations of society, allow the processes of distribution and redistribution of the social product between the parties to this relationship. Indeed, for the distribution and redistribution of value, you must have information about it, and that function is based on the information society the opportunity to evaluate the flow values, plan and control them.

Participants financial relationships result of their interaction information form their relationships, directing and

organizing them according to economic, political and social demands of society, and ordering them to adequate legal framework. This contributes to the current in the information age the opportunity to obtain almost instant financial information and for communication between the participants of financial relations due to the existence of cross-border global information network and readiness of the participants to work in it. It is believed that finances are leaders in globalization of information exchange, which finds expression in the standardization and harmonization of processes and registration forms and further processing of financial information and economic agents, especially transnational corporations (TNCs). However, radical changes in information exchange were accompanied by a change in social relations. ■

LITERATURE

1. **Антонюк А. О.** Теоретичні основи моделювання та аналізу систем захисту інформації / А. О. Антонюк, Жора В. В. ; Держ. податк. адмін. України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь : НУДПС України, 2010. – 309 с.
2. **Варенко В. М.** Референтна справа / В. М. Варенко. – К. : Кондор, 2009. – 212 с.
3. **Карминский А. М.** Информатизация бизнеса / А. М. Карминский, П. В. Нестеров. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 415 с.
4. **Марущак А. І.** Інформаційне право: доступ до інформації / А. І. Марущак ; М-во освіти і науки України. – К. : КНТ, 2007. – 532 с.
5. **Могилёв А. В.** Информатика / А. В. Могилёв; Н. И. Пак, Е. К. Хённер. – М. : Академия, 1999. – 816 с.
6. **Моисеев Н. Н.** Человек и ноосфера / Н. Н. Моисеев. – М. : Молодая гвардия, 1990. – 351 с.
7. **Опарин В. М.** Финансы: Загальна теорія. / В. М. Опарин ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – Вид. 5-те, без змін. – К. : КНЕУ, 2008. – 240 с.
8. **Основи інформаційних системі / В. Ф. Ситник, Т. А. Писаревська, Н. В. Єршоміна та ін.** – 2-е вид. – К. : КНЕУ, 2001. – 420 с.
9. **Теорія фінансів / С. В. Бойко, Л. П. Гацька, В. В. Гошовська [та ін.] ; Під заг. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія.** – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 574 с.
10. **Фінанси / С. І. Юрій, Л. М. Алексеенко, І. В. Зятковський, О. П. Кириленко та ін. ; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова.** – К. : Знання, 2008. – 611 с.
11. **Фінанси: Теоретичні основи / М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осипчук та ін. / Під кер. і за наук. ред. М. В. Грідчиної, В. Б. Захожая.** – 2-ге вид., виправ. і доп. – К. : МАУП, 2007. – 305 с.
12. **Шиян А. А.** Економічна кібернетика: вступ до моделювання соціальних і економічних систем / А. А. Шиян. – Львів : Магнолія-2006, 2007. – 228 с.
13. **Юхименко П. І.** Теорія фінансів / / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. Юрія. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 576 с.
14. **Яковенко Л. І.** Інформація в економічному розвитку / Л. І. Яковенко // Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (проблеми дослідження та викладання) : матеріали міжнар. наук.-метод. конф. 26 – 27 квітня 2000 р. – К. : КНЕУ, 2000. – 304 с.
15. **Akerlof G.** The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism / G. Akerlof // Quarterly Journal of Economics. – 1970. – № 3 (84).
16. **Brigham E. F.** Intermediate Financial Management / E. F. Brigham, L. C. Gapenski. – Fourth edition. – The Dryden Press, Harcourt Brace College Publishers, 1997. – Volume 1, XXX+497 p.
17. **Ehrhardt Michael C.** Financial Management: Theory and Practice / Michael C. Ehrhardt, Eugene F. Brigham. – Thirteenth edition, Printing in USA, 2010, 1252 p.
18. **Knight F. H.** Risk, Uncertainty, and Profit. Boston, MA: Hart, Schaffner & Marx; Houghton Mifflin Co. – 2000 / F. H. Knight [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.econlib.org/library/Knight/knRUP.html>
19. **Soros G.** The Alchemy of Finance. Reading the Mind of the Market / G. Soros. – John Wiley & Sons, Inc., 2007, 281 p.
20. **Soros G.** The Crisis of Global Capitalism: Open Society Endangered / G. Soros. – Public Affairs, New York, 1998, 241 p. – P. 3 – 27.
21. **Toffler A.** Revolutionary Wealth. How it will be Created and How it will change our Lives / A. Toffler, H. Toffler. – Clutis Brown Ltd., 2014, 512 p.

REFERENCES

- Antoniuk, A. O. *Teoretychni osnovy modeliuвання ta analizu system zakhystu informatsii* [Theoretical Foundations of modeling and analysis of information security]. Irpin: NUDPS Ukrainy, 2010.
- Akerlof, G. "The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism". *Quarterly Journal of Economics*, no. 3 (84) (1970).
- Boiko, S. V. et al. *Teoriia finansiv* [Theory of Finance]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2010.
- Brigham, E. F., and Gapenski, L. C. *Intermediate Financial Management: The Dryden Press*, Harcourt Brace College Publishers, 1997.
- Ehrhardt, Michael C., and Brigham, Eugene F. *Financial Management: Theory and Practice: Printing in USA*, 2010.
- Hridchina, M. V. et al. *Finansy: Teoretychni osnovy* [Finance: Theoretical Foundations]. Kyiv: MAUP, 2007.
- Karminskiy, A. M., and Nesterov, P. V. *Informatizatsiia biznesa* [Informatization business]. Moscow: Finansy i statistika, 1997.
- Knight, F. H. "Risk, Uncertainty, and Profit" <http://www.econlib.org/library/Knight/knRUP.html>
- Moiseev, N. N. *Chelovek i noosfera* [The man and the noosphere]. Moscow: Molodaia gvardiia, 1990.
- Marushchak, A. I. *Informatsiine pravo: Dostup do informatsii* [Information Law: Access to information]. Kyiv: KNT, 2007.
- Mogilev, A. V. et al. *Informatika* [Computer Science]. Moscow: Akademiia, 1999.
- Oparin, V. M. *Finansy: Zahalna teoriia* [Finance: General Theory]. Kyiv: KNEU, 2008.
- Shyian, A. A. *Ekonomichna kibernetyka: vstup do modeliuвання sotsialnykh i ekonomichnykh system* [Economic Cybernetics: an introduction to the modeling of social and economic systems]. Lviv: Mahnoliia-2006, 2007.
- Sytnyk, V. F. et al. *Osnovy informatsiinykh system* [Fundamentals of Information Systems]. Kyiv: KNEU, 2001.
- Soros, G. *The Alchemy of Finance. Reading the Mind of the Market*: John Wiley & Sons, Inc., 2007.
- Soros, G. *The Crisis of Global Capitalism: Open Society Endangered*. New York: Public Affairs, 1998.
- Toffler, A., and Toffler, H. *Revolutionary Wealth. How it will be Created and How it will change our Lives*: Clutis Brown Ltd., 2014.
- Varenko, V. M. *Referentna sprava* [Reference case]. Kyiv: Kondor, 2009.
- Yakovenko, L. I. "Informatsiia v ekonomichnomu rozvytku" [Information in economic development]. *Evolutsiia ekonomichnoho rozvytku ta ekonomichnykh teorii (problemy doslidzhennia ta vykladannia)*. Kyiv: KNEU, 2000.
- Yurii, S. I. et al. *Finansy* [Finance]. Kyiv: Znannia, 2008.
- Yukhymenko, P. I. *Teoriia finansiv* [Theory of Finance]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2010.

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

© 2014 МЕЛЬНИЧЕНКО О. В.

УДК 336.74

Мельниченко О. В. Глобалізаційні передумови виникнення та розвитку електронних грошей

У статті викладено дослідження глобалізаційних передумов виникнення та розвитку електронних грошей. Доведено, що до них належать соціально-економічні фактори, що приводять до перенесення цінностей із матеріально-побутової площини в соціально-економічну, де більшої актуальності набувають зручність, швидкість розрахунків і отримання благ, а також моральне задоволення учасників економічних відносин. Технологічні чинники сприяють розвитку техніки та технологій, за допомогою яких можна досягти якісно вищого рівня суспільного відтворення завдяки доступності послуг, які раніше були недоступними. Політичні передумови пов'язані з намірами влади держав до об'єднання з іншими країнами для досягнень у бізнесі, безпеці й соціальних стандартах. Виокремлено також групу факторів впливу на навколишнє середовище з метою економії природних ресурсів, впровадження енергозберігаючих технологій та винайдення альтернативних ресурсів і засобів забезпечення безпечного та комфортного життя суспільства.

Ключові слова: електронні гроші, глобалізація, навколишнє середовище, ресурси, фінанси.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 30.

Мельниченко Олександр Віталійович – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Житомирський державний технологічний університет (вул. Черняхівського, 103, Житомир, 10005, Україна)

E-mail: amelnitschenko@yahoo.de

УДК 336.74

UDC 336.74

Мельниченко А. В. Глобализационные предпосылки возникновения и развития электронных денег

В статье представлено исследование глобализационных предпосылок возникновения и развития электронных денег. Доказано, что к ним относятся социально-экономические факторы, которые приводят к переносу ценностей с материально-бытовой плоскости в социально-экономическую, где большую актуальность приобретают удобство, скорость расчетов и получения благ, а также моральное удовлетворение участников экономических отношений. Технологические факторы способствуют развитию техники и технологий, с помощью которых можно достичь качественно более высокого уровня общественного воспроизводства благодаря доступности услуг, которые ранее были недоступны. Политические предпосылки связаны с намерениями властей государств к объединению с другими странами для новых достижений в бизнесе, безопасности и в социальных стандартах. Выделена также группа факторов влияния на окружающую среду с целью экономии природных ресурсов, внедрения энергосберегающих технологий и изобретение альтернативных ресурсов и средств обеспечения безопасного и комфортного жизни общества.

Ключевые слова: электронные деньги, глобализация, окружающая среда, ресурсы, финансы.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 30.

Мельниченко Александр Витальевич – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Житомирский государственный технологический университет (ул. Черняховского, 103, Житомир, 10005, Украина)

E-mail: amelnitschenko@yahoo.de

Melnychenko O. V. Globalization Backgrounds for the Emergence and Development of Electronic Money

The article studies the globalization backgrounds for the emergence and development of electronic money. It is proved that these backgrounds are social and economic factors that lead to transfer of values from the material and household into the socio-economic planes, where the actual gains turned out to be convenience, quickness of payments and faster obtention of benefits as well as the moral satisfaction of participants of the economic relations. Technological factors contribute to the development of technics and technologies that help to achieve a higher level of the social reproduction due to the availability of services that were not available previously. Political backgrounds are associated with the intentions of the authorities of states to unite with other countries for the new achievements in business, safety and social standards. Also the group of factors of influence on the environment was highlighted, which aim to save the natural resources, to implement the energy-saving technologies and to invent the alternative resources and means to ensure a safe and comfortable living of society.

Key words: electronic money, globalization, environment, resources, finance.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 30.

Melnychenko Oлександр V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Zhytomyr State Technological University (vul. Chernyakhovskogo, 103, Zhytomyr, 10005, Ukraine)

E-mail: amelnitschenko@yahoo.de

Досягнення в науково-технічній сфері впливають на свідомість людей, стосунки між ними, визначають розвиток держави та суспільства. Вони розширюють горизонти, зближують культури, народи, країни й економіки. Із кожним витком спіралі прогресу протягом сторіч відбуваються події, що формують взаємини між людьми в усьому світі, зближують їх у часі, у просторі, інтелектуально, морально та економічно, у тому числі й між поколіннями. Так, із винайденням, наприклад, залізниці, людство отримало можливість частіше бачитись із близькими, рідними, партнерами, доставляти вантажі на більші території, розширювати ринки збуту. Від початку книгодрукування отримав нового поштовх інформаційний розвиток; механізуючи чи автоматизуючи виробництво, підприємці отримують

додатковий товар, кількість якого може бути більшою за попит всередині населеного пункту, країни чи континенту. Ці та інші аспекти, на нашу думку, вказують на безпосередній зв'язок глобалізації та науково-технічного прогресу, які впливають на кожну особу в цілому світі. На виклики часу та потреби суспільства одним із перших реагує фінансово-банківський сектор міжнародної економіки. Сьогодні саме він часто стає індикатором розвитку інформаційних технологій або й сам спонукає їх до нових звершень. Так, із появою більш швидких і надійних систем збереження та обробки інформації бухгалтерський облік у банках почав здійснюватися виключно в електронно-цифровому середовищі, спонукаючи розробників апаратного та програмного забезпечення вдосконалювати засоби його ведення. З іншого боку,

існуючі потужності інформаційних систем дозволяють зберігати та передавати найціннішу банківську інформацію надійними каналами, що приводить до розвитку засобів платежів, розширення можливостей для клієнтів і підвищення конкурентоспроможності самих банків. Одним із таких удосконалень було винайдення електронних грошей, якому передувала низка подій, що нерозривно пов'язані з досягненнями в науково-технічній сфері, розвитком міжнародних стосунків і доступом до інформації, прагненням суспільства до спрощення стосунків, а бізнесу – до примноження статків.

Питанням глобалізації, міжнародної економіки, макроекономіки, у тому числі й з питань їхнього впливу на фінансово-банківські системи країн, присвячено чимало праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед них варто виділити Баді Б., Базилевича В. Д., Долішнього М. І., Левітта Т., Лютого І. О., Міщенко В. І., Науменкову С. В., Норта Д., Савелко Т. В., Сенища П. М., Кравця В. М. тощо. Окремі науковці приділяють увагу дослідженням нових галузей економіки, наприклад, мегаекономіки [2], однак часто зіштовхуються з критикою з боку наукової спільноти [12]. За словами Ясинської Н. А., джерелом грошей і основним джерелом багатства в умовах глобалізації є фінансові операції та виробництво боргів (зобов'язань), які перетворюються у фінансовий актив, обертаються на фінансових ринках і є джерелом нового прибутку [21, с. 371]. Дослідники, вивчаючи фактори трансформації фінансових систем у глобальному вимірі, виділяють, зокрема, різноманіття фінансових інструментів, високий ступінь їхнього динамізму та зростання інтенсивності фінансових транзакцій, а також високий рівень мобільності на фінансових ринках [4; 13; 14]. Враховуючи вказані й інші думки науковців, вважаємо, слід особливу увагу приділити електронним грошам, які повною мірою відображають зазначені процеси.

Науковці, які вивчають проблеми глобалізації, мають спільні погляди стосовно того, що фінансова глобалізація є її складовою і найбільше проявляється в ній. У першу чергу проявляється вона в розвитку фінансових ринків, зростанні міжнародних потоків капіталу та посиленні активності міжнародних фінансових організацій [10, 11, 15]. За таких умов зростає ступінь відкритості національних економік, а найвизначнішою подією у сфері інтеграції світових фінансових ринків капіталу стало створення Європейського валютного союзу і уведення єдиної європейської валюти на території країн – його учасників. При цьому розвиток фінансової глобалізації забезпечується великими обсягами ліквідних коштів, що використовуються інвесторами для отримання прибутків [15, с. 173, 174, 176].

Внеском цієї статті в дослідження проблематики впливу глобалізації на фінансову сферу суспільних взаємовідносин є виявлення передумов виникнення та розвитку електронних грошей у визначеній предметній площині.

Метою цієї статті є дослідження глобалізаційних передумов виникнення та розвитку електронних грошей.

Узагальнюючи низку визначень у різних джерелах, що тлумачать глобалізацію, можемо сказати, що це процес, який робить більш інтенсивними міжнародні стосунки у різних сферах: економічній, політичній, культурній та з питань навколишнього середовища; або результат таких стосунків. При цьому до сьогодні серед економістів, політиків чи науковців немає єдиної думки щодо абсолютного позитиву від глобалізації чи негативу від її наслідків, хоч і проявляється вона у всіх сферах суспільно-політичного життя.

Доцільними є згадки також про відомих зарубіжних учених – професора Гарвардської Бізнес-школи Теодора Левітта (*Theodore Levitt*), який обґрунтував поняття глобалізації у своїй науковій статті «Глобалізація ринків» [27] і вважається його родоначальником. Ян Шолте (*Jan Scholte*) визначає п'ять характеристик глобалізації [28, с. 3, 16, 17]: інтернаціоналізація (*internationalization*), лібералізація (*liberalization*), універсалізація (*universalization*), вестернізація (*westernization*), або модернізація, та респатіалізація (*respatialization*), або детериторізація, за словами Бельської Т. В. [5, с. 73], яка доповнює цей перелік ще одним напрямом – *віртуалізацією* і дає докладну характеристику кожному з них. Ми вважаємо, що такий перелік може бути доповнений й іншими позиціями, виходячи з поглядів науковців, цілей досліджень чи інших аспектів. Нижче наведено міркування в рамках предмету нашого дослідження і поставленої мети з питань впливу глобалізаційних передумов виникнення та розвитку електронних грошей.

Електронні гроші, крім економічної, відіграють і важливу соціальну роль у першу чергу як засіб платежу для отримання різних благ, надаючи суспільству можливість використання надійного, зручного, безпечного та найбільш дружнього з існуючих до навколишнього середовища платіжного засобу. У цьому сенсі, за словами соціологів, глобалізаційні процеси виступають рушійною силою більшості соціальних змін [19, с. 65; 20, с. 16].

Спираючись на фундаментальні дослідження, зокрема, німецького федеративного дослідного центру (*Bundeszentrale für politische Bildung*) [30], групи вчених, бізнесменів і представників влади різних країн [7, с. 6 – 8] з різних країн, виділимо передумови глобалізаційних зрушень:

1. Комунікаційні та транспортні витрати. Лише відносно низькі витрати в цьому напрямі дозволяють планувати та реалізовувати нові стратегії виробництва, маркетингу, продажів тощо.

У дослідженні взято 1930 р. як точку відліку для порівняння вартості транспортних витрат і витрат на комунікації, які невпинно знижувались до 2000-х років, а витрати, наприклад, на зв'язок впали фактично до нуля. Так, трихвилинний телефонний дзвінок з Нью-Йорка до Лондона коштував у 1930 р. у цінах 1990 р. 245 доларів США, у 1970 р. – близько 30 доларів, у 2005 р. – 0,30 доларів, а починаючи із 2005 р., коли стали загальнодоступними та популярними дзвінки у мережі Інтернет, зокрема, за допомогою Скайп (*Skype*), вартість трихвилинної розмови між різними країнами чи континентами не коштує практично нічого для її учасників.

На *рис. 1* графічно зображено динаміку зниження витрат, де індекс 1930 р. = 100, а у *табл. 1* відображено

витрати на трихвилинну розмову Нью-Йорка до Лондона (телекомунікації), середні витрати на морські перевезення та портові збори за 907,17 кг (американська тонна) та середня вартість на повітряні перевезення на одну пасажиромілю. Зниження вартості на комунікації пов'язано в першу чергу з новими технічними розробками та появою масового ринку телекомунікаційних послуг, а на транспортні витрати – за рахунок зниження цін на нафту з початку 1980-х і 90-х років.

Слід, однак, зважати, що не в усіх країнах однаково розвиваються вказані напрями економіки, хоч в глобальному масштабі мають наведену тенденцію.

2. Вартість енергії. Одним із найбільш важливих джерел енергії у світі на сьогодні є нафта, від цін на яку в першу чергу залежить ціни на транспортні витрати. Іншим і другим за важливістю енергоресурсом є вугілля, від вартості якого також залежать багато сфер економіки багатьох країн. До 1970-х років ціна на нафту була досить низькою, однак у результаті перш за все політич-

них міркувань та згідно з пов'язаними з глобалізацією процесами ціна на нафту і нафтопродукти зросла у цей період з урахуванням інфляції майже на 780% і залишається нестабільною і до сьогодні (рис. 2).

Слід, однак, зазначити, що у 2008 р. середня ціна нафти становила 97,3 доларів США за барель при 144 дол. на початок липня і 40 дол. на кінець року. Разом з тим, на середину жовтня 2014 р. ціна знизилась до 82,2 дол. за барель.

3. Торговельні тарифи. Глобалізація прискорюється також завдяки зниженню торговельних тарифів, оскільки вони сприяють міжнародній торгівлі. У світі сьогодні більше 95% товарів на світовому ринку продаються та придбаваються відповідно до правил Світової організації торгівлі (СОТ), членами якої є 160 країн світу (з 26 липня 2014 р. після приєднання Ємена) [29] і яка створена з метою лібералізації міжнародної торгівлі й регулювання торговельно-політичних відносин держав-учасниць.

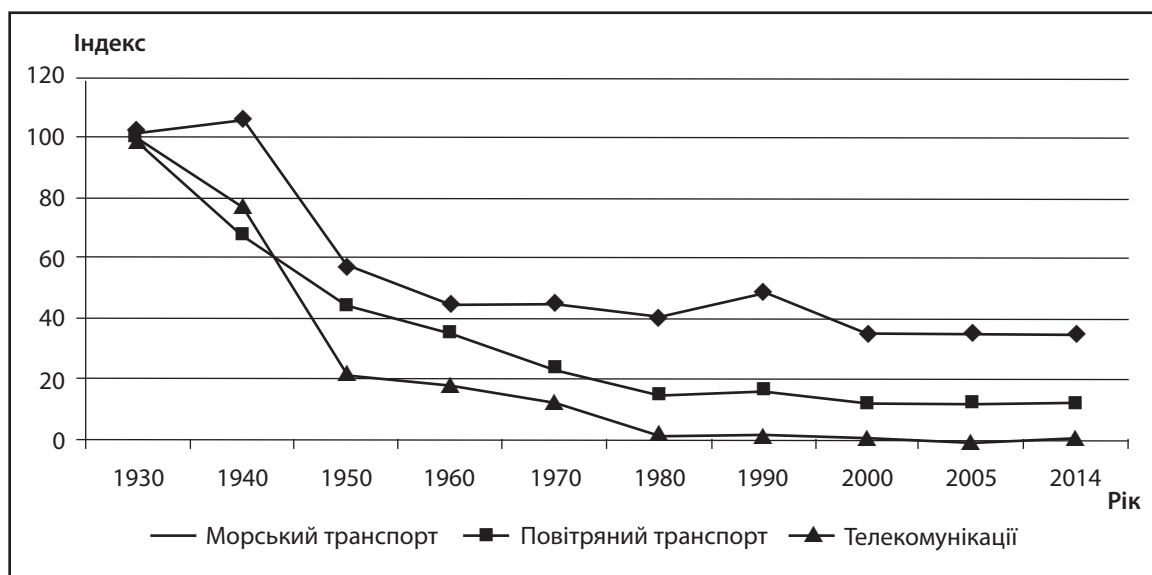

Рис. 1. Витрати на комунікації та транспортні витрати за 1930 – 2014 рр. [30]

Таблиця 1

Витрати на комунікації та транспортні витрати за 1930 – 2014 рр. [30]

Рік	Телекомунікації		Морський транспорт		Повітряний транспорт	
	Індекс (1930 р. = 100)	Дол. США	Індекс (1930 р. = 100)	Дол. США	Індекс (1930 р. = 100)	Дол. США
1930	100,00	244,65	100,0	60	100,0	0,68
1940	77,05	188,51	105,0	63	67,7	0,46
1950	21,75	53,20	56,7	34	44,1	0,30
1960	18,75	45,85	45,0	27	35,3	0,24
1970	12,91	31,58	45,0	27	23,5	0,16
1980	1,96	4,80	40,0	24	14,7	0,10
1990	1,36	3,32	48,3	29	16,2	0,11
2000	0,35	0,86	35,0	21	11,8	0,08
2005	0,12	0,30	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.
2014	0,00	0,00	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.

Примітка: н. д. – немає даних.

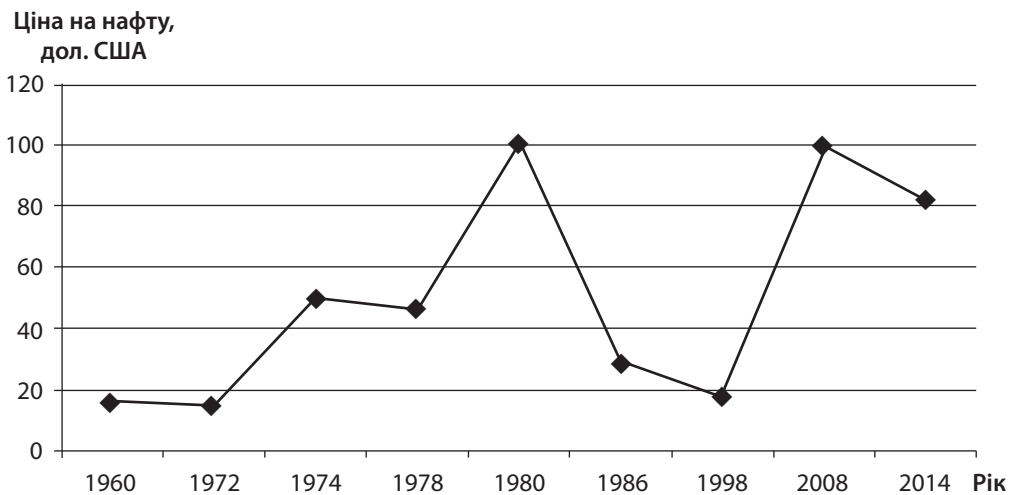

Рис. 2. Ціна на нафту за 1960 – 2014 рр., дол. США за барель [30]

Зазначені вище передумови глобальних перетворень проявляються в різних сферах і пов'язані також, на нашу думку, і з появою електронних грошей у світі та чинять вплив на їх подальший розвиток. Вони відображають зміни у різних сферах міжнародної економіки та визначають їх розвиток. На окремих з них, що належать до предмету нашого дослідження й поставленої в роботі мети, зупинимось більш докладно:

- ✦ *навколишнє середовище* – необхідність пошуку компромісу між бізнесом і суспільством у налагодженні виробничих процесів для нанесення мінімальної шкоди природі та виготовленні відповідної, дружньої до навколишнього середовища продукції.

Із середини XIX століття глобальна температура зросла на один градус. Основною причиною техногенного глобального потепління (60 відсотків діоксиду вуглецю (CO₂)) є результатом спалювання викопного палива, вирубки лісів, ерозії ґрунтів і спалювання деревини. Глобальна зміна клімату має подальші наслідки для людей: у деяких районах збільшується кількість повеней та сильних дощів, в інших кількість опадів зменшується, а тривалих посух зростає, що призводить до неврожайів, проблем з водопостачанням чи до зміни цілих районів проживання. Також ліси є унікальними екосистемами, що мають особливе значення для збереження біорізноманіття і для багатьох природних циклів, а їх знищення є особливою проблемою;

- ✦ *туризм* – за 1950 р. показник людино-заїздів склав 25 млн, а у 2013 р. – 1087 млн, і ще на 4,6%, або на 22 млн прибуттів – у першому півріччі 2014 р. порівняно з цим самим періодом у 2013 р. [24];
- ✦ *міжнародна мова* – жодна мова так не поширена у світі, як англійська: вона є рідною для 330 млн осіб і ще 500 млн використовують її як другу свою мову. У 59 країнах світу англійська є офіційною мовою, що дозволяє ефективно створювати та налагоджувати бізнес-зв'язки;
- ✦ *стандартизація* – проявляється у стандартах ведення бізнесу: від масштабних політичних, військових чи торговельних проектів (на рів-

ні Організації Об'єднаних Націй, Всесвітньої торговельної організації тощо) до найменшого і звичного платежу або переказу коштів (відповідно до правил SEPA, PayPal тощо) чи забезпечення діяльності підприємств взагалі, наприклад, згідно з Міжнародними стандартами фінансової звітності;

- ✦ *безпека* – глобалізація комунікацій розширює можливості злочинців у всьому світі й становить загрозу для нормальної життєдіяльності людей, що проявляється у військових, фінансових, інформаційних та інших загрозах;
- ✦ *людський капітал* – глобальний масштаб бізнесу приводить до залучення до участі в ньому різних людей, культур, народів. При цьому від знань і вмінь особистостей чи не найбільше залежить результат і можливості досягнення поставлених цілей в будь-яких справах;
- ✦ *інформаційні та комунікаційні технології* – даний аспект пов'язаний у першу чергу з мережею Інтернет, з розвитком каналів передачі даних через глобальну мережу.

Доступ до комунікаційних та інформаційних технологій покращився за останні 25 років у всьому світі. Цифровий розрив між державами зменшується – як в галузі фіксованого й мобільного зв'язку, так і стосовно Інтернету. Так, за даними Міжнародного союзу електрозв'язку (*International Telecommunication Union – ITU*) кількість підключень до Інтернету у світі зросла з 519 млн у 1990 р. до 2 923 млн індивідуальних користувачів у 2014 р. (оціночний показник). Ще більшим є зростання користувачів мобільних телефонів: з 11 млн у 1990 р. і до 6 915 млн у 2014 р. [26];

- ✦ *культура й релігія*.

Ця група факторів пов'язана з моральними, етичними, релігійними та історичними цінностями. Яскравим прикладом впливу цього фактора на діяльність підприємств є так званий Карикатурний скандал, пов'язаний із зображенням ісламського пророка Мухаммеда в одній із датських газет [9], чи інші схожі обставини. Таким чином, реалізуючи бізнес-ідеї, підприємцям доцільно врахову-

вати й ці фактори, особливо в країнах зі значною кількістю іноземців різних віросповідань, культур і поглядів.

Глобалізація в культурі також тісно пов'язана з їжею, зокрема із закладами швидкого харчування, як МакДоналдс (*McDonald's*), який вперше був відкритий у США в 1940 р., а сьогодні бере активну участь у формуванні міжнародної культури, обслуговує у 35 000 ресторанів по всьому світові близько 70 млн осіб щодня, а з 1985 р. МакДональдз було включено до списку «*Dow Jones Industrial*» (показник щоденного стану національної економіки США, що розраховується на основі показників 30 найбільших і найвпливовіших компаній країни). Таким чином, фактично гамбургер зайняв своє місце серед автомобілів, літаків і потягів як один зі стовпів американської економіки [8].

Жоден засіб масової інформації в світі не є таким впливовим, як Інтернет, який впливає також на зміст та форму комунікації. Через більше поширення, збільшення швидкості передачі даних і зміни у поведінці користувачів глобальної мережі вона все більше проникає у повсякденне життя більшості людей. Серед усіх видів комунікації через Інтернет найбільшою популярністю користуються так звані соціальні мережі, що пояснюється поєднанням у них різних медійних форматів: електронної пошти, чату, відео, зображення тощо. Вони служать для приватного та професійного спілкування, розповсюдження й обговорення інформації. Найбільшою серед соціальних мереж є Фейсбук (*Facebook*), кількість користувачів якої становить на сьогодні більше, ніж 1,3 млрд користувачів (рис. 3).

До соціальних аспектів глобалізації також належать музика, мода, телевізійні проекти, мистецтво та інше, що, однак, не відноситься до предмету нашого дослідження, але чинить вплив на взаємостосунки між людьми в усьому світі;

- ★ *фінанси* – глобалізація взагалі, та у фінансовій сфері зокрема, є проявом нових якостей у розвитку суспільства і вплив, який вона чинить на нього, доцільно використовувати з метою отримання додаткових переваг [3, с. 14].

Кількість користувачів,
млн осіб

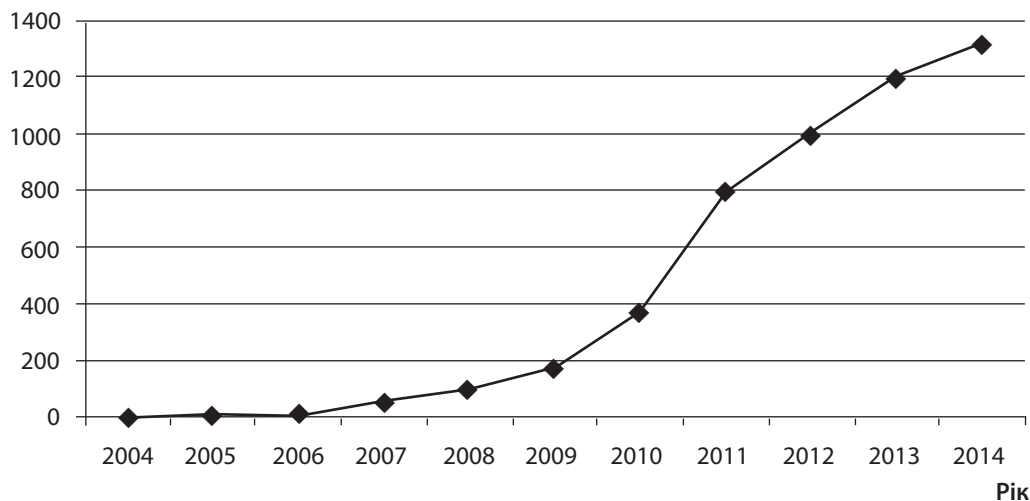

Рис. 3. Кількість користувачів Фейсбук, млн осіб [25]

Таку думку висловлюють дослідники, що вивчають питання розвитку банківського сектора економіки у взаємозв'язку із викликами глобалізації, і ми з нею абсолютно погоджуємось. За їх словами, фінансові ринки змінилися протягом останніх двох десятиріч у таких площинах: інтеграції фінансової індустрії та у технологіях надання фінансових послуг, що пов'язано зі зменшенням регуляторних бар'єрів і прогресом у комунікаційних технологіях [3, с. 15]. Підтримуємо також думку стосовно структурних змін у сфері фінансових послуг, що відбулися завдяки розвитку технологій і зниженню, завдяки цьому, вартості банківських послуг через зменшення, перш за все, операційних витрат на обслуговування клієнтів у зв'язку з автоматизацією великої кількості роботи, використанням систем дистанційного банківського обслуговування, мобільного банкінгу тощо. Разом з тим, відбуваються зміни в структурі індустрії фінансових послуг: з'являються небанківські установи, які також надають фінансові послуги, що в окремих аспектах можуть бути й більш привабливі, ніж традиційні банківські; набувають поширення вертикально інтегровані компанії, фінансові групи, котрі завдяки синергетичному ефекту поєднання ІТ-компаній, банків, страхових компаній тощо можуть більш якісно провадити свою діяльність та мати конкурентні переваги на ринку фінансових послуг.

Так, за даними одного з досліджень, Фінляндія, Данія, Японія та Німеччина мають найбільші показники впливу глобалізації на зростання їхніх економік – близько 20% зростання відбувається саме завдяки їй [23]. У зазначеному дослідженні мова йде також про те, що всі досліджувані держави вииграють від глобалізації, однак індустріально розвинені – значно більше, ніж, наприклад, Південно-Африканська Республіка, Росія, Бразилія, Мексика, Китай чи Індія.

У табл. 2 наведено дані про валовий внутрішній продукт (ВВП) окремих країн, їхнє населення та показник ВВП на душу населення. Виходячи з висновків за результатами вказаного вище дослідження, у прирості ВВП беруть також участь і глобалізаційні фактори.

Розмір валового внутрішнього продукту та інші показники окремих країн за 2009 та 2013 рр. [19, 22]

Країна	ВВП, трлн. дол. США			ВВП на душу населення, дол. США		
	2009 р.	2013 р.	Приріст, %	2009 р.	2013 р.	Приріст, %
Японія	5,037	4,897	-2,78	39 339	38 472	-2,20
Німеччина	3,417	3,730	+9,16	41 734	45 429	+8,85
Південно-Африканська Республіка	0,285	0,351	+23,16	5 655	6 635	+17,33
Росія	1,225	2,098	+71,27	8 579	14 618	+70,39
Бразилія	1,625	2,242	+37,97	8 396	11 155	+32,86
Мексика	0,884	1,261	+42,65	8 249	10 722	+29,98
Китай	4,912	9,185	+86,99	3 689	6 750	+82,98
Індія	1,263	1,930	+52,81	1 080	1 566	+45,00
Україна	0,114*	0,181*	+59,65	2 470	3 973	+60,85

Примітка: * – за даними Державної служби статистики України [6, 18] у розрахунку 8,00 грн за дол. США.

Разом з тим, підтримуємо Алейнікову О. В., яка зазначає, що економіка розвивається не за трендом, що характеризує економічне зростання, а циклічно і з постійними відхиленнями від нього – піднесення і спади [1, с. 1, 6]. Автор надає, крім іншого, монетарне пояснення циклу, що полягає в результаті змін грошових потоків, чи вартісному вираженні попиту на товари: при збільшенні грошового потоку стає жвавішою торгівля, розширюється виробництво і зростають ціни, і навпаки, коли грошовий потік зменшується. Зважаючи на це, вважаємо, що завдяки перевагам електронних грошей може бути також забезпечене збільшення грошового потоку, що може бути додатковим стимулом для початку піднесення економіки держави, де забезпечено й організовано на належному рівні обіг електронних грошей.

Фінансова глобалізація, як і будь-яке інше явище, має позитивні й негативні аспекти. До першої групи факторів, зокрема, відносять такі [15, с. 180]:

- ✦ загальнодоступна можливість проведення фінансових операцій у будь-який час завдяки об'єднанню торговельних систем в єдину інформаційну систему;
- ✦ висока мобільність капіталу та його висока ліквідність;
- ✦ зниження дефіциту фінансових ресурсів у різних країнах;
- ✦ багатфункціональність фінансового ринку: проведення операцій з різними видами активів, здійснення розрахунково-платіжних, страхових та інших фінансових послуг;
- ✦ надання різним валютам статусу вільноконвертованих;
- ✦ високі стандарти в управлінні фінансовими потоками тощо.

До другої групи аспектів належать:

- ✦ міграція капіталу у випадку економічних чи політичних негараздів завдяки тим самим технічним можливостям і високій мобільності капіталу, що ще більше погіршує ситуацію в країні, де відбуваються такі негаразди;

- ✦ зростання нестабільності національних фінансових ринків і більша чутливість до криз;
- ✦ залежність реального сектора економіки від монетарної складової тощо.

Ми пропонуємо виділити ще один фактор негативного впливу фінансової глобалізації на діяльність окремих держав, що пов'язаний із державністю і створює передумови для позиціонування країни у міжнародній політичній спільноті. Дослідники різних сфер науки вказують на винятковість рівня державності, що безпосередньо пов'язана з головним її атрибутом – національними грошима, що функціонують винятково на державному рівні [17, с. 69]. Саме при фінансовій глобалізації нівелюється цей атрибут держави, її символ та ідентифікатор.

Це підтверджують також культурологи, котрі стверджують, що власна грошова політика завжди виступала важливим атрибутом у державотворчих процесах, а в Україні з часу проведення грошової реформи почало успішно здійснюватись оздоровлення культурно-економічного життя нашої держави. Позитивне значення цей факт мав й для посилення довіри до України у світі [16, с. 18, 19].

Зважаючи на викладене, із залученням країн світу до всеохоплюючої фінансової глобалізації та об'єднання їх у континентальний, регіональний чи міжнародний валютний союз вони певною мірою втрачають свою соціокультурну та національну ідентичність. Для зменшення негативного впливу цих процесів на вказані аспекти електронні гроші також можуть виступати хранителем державності, оскільки на них менше впливають глобалізаційні процеси через невелику зацікавленість у них інвесторів, великих учасників ринків капіталів тощо.

ВИСНОВКИ

У роботі проведено аналіз впливу глобалізації на виникнення і розвиток електронних грошей. Виділено фактори, що впливають на їх популяризацію та розвиток, до яких, зокрема, можна віднести:

- ✦ *соціально-економічні*, завдяки яким відбувається розвиток держав і міждержавних зв'язків, що приводить, крім іншого, до фінансової глобалізації, наслідки якої сприяють зростанню добробуту суспільства і перенесенню цінностей із матеріально-побутової площини в соціально-економічну, де замість первинних потреб більшої актуальності набувають зручність, швидкість розрахунків і отримання благ, а також моральне задоволення учасників економічних відносин;
- ✦ *технологічні*, які сприяють розвитку техніки та технологій, зокрема інформаційних систем, за допомогою яких можна досягти якісно вищого рівня суспільного відтворення завдяки доступності послуг, які раніше були надто дорогими чи неможливими взагалі;
- ✦ *політичні*, пов'язані з намірами влади держав до об'єднання з іншими країнами з метою отримання більшої конкурентної переваги в бізнесі, безпеці, соціальних стандартах перед іншими країнами завдяки ефекту масштабу та колективної відповідальності за результат;
- ✦ *впливу на навколишнє середовище* – ця група факторів пов'язана з необхідністю зменшення негативного впливу на навколишнє середовище життєдіяльності людей і полягає у прагненні високорозвиненого суспільства до винайдення нових способів організації усіх процесів, що здійснюються у світі, з метою якомога більшої економії природних ресурсів, впровадження енергозберігаючих технологій та винайдення альтернативних ресурсів і засобів забезпечення безпечного та комфортного життя суспільства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Алейнікова О. В.** Теорії циклічності та проблеми структурних, фінансових та системних криз суспільного виробництва / О. В. Алейнікова // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_3.pdf
2. **Багратян Г.** Введение в мегаэкономику: теория, методология, практика : монография / Г. Багратян, И. Кравченко. – К. : УБД НБУ, 2012. – 158 с.
3. **Батковський В.** Сучасні тенденції розвитку банківського сектора та нові виклики глобальній фінансовій стабільності / В. Батковський, О. Любка // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 138. – С. 13 – 18.
4. **Бурцев В. В.** Основной конкурентный потенциал страны-системы в условиях финансовой транснационализации / В. В. Бурцев // Финансовый менеджмент. – 2001. – № 6. – С. 3.
5. **Бельська Т. В.** Глобалізація як фактор трансформації владно-суспільних відносин / Т. В. Бельська // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – Вип. 1. – С. 72 – 78.
6. **Валовий внутрішній продукт України за 2013 рік** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/express/expr2014/03_14/53w.zip
7. **Евдокимов А. И.** Тенденции глобализации международного бизнеса / А. И. Евдокимов, В. И. Черенков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elibrary.unecon.ru/materials_files/izv/izvSPbUEF2003_3_C5_22_s.pdf
8. **Історія та сьогодення** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mcdonalds.ua/ukr/pro-kompaniju/storja-ta-sogodennja/>
9. **Карикатурний скандал 2005 – 2006 років** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>
10. **Кругликова Е. В.** Финансовая глобализация : содержание и проблемы / Е. В. Кругликова // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.science-education.ru/pdf/2014/4/189.pdf>
11. **Мамотенко Д. Ю.** Глобалізація міжнародних фінансових ринків / Д. Ю. Мамотенко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – № 39. – С. 229 – 237.
12. **Мартиросян А.** Востребована ли «мегаэкономика»? / А. Мартиросян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=5650
13. **Норт Д.** Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Дуглас Норт / Пер. с англ. А. Н. Нестеренко ; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
14. **Петрушевська В. В.** Адаптація фінансової політики України до умов глобалізаційних і євроінтеграційних процесів / В. В. Петрушевська // Проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 131 – 137.
15. **Примостка Л. О.** Фінансова глобалізація: сутність, форми прояву, наслідки / Л. О. Примостка, О. О. Чуб // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – № 18. – С. 172 – 183.
16. **Римар А. П.** Українські гроші як атрибут соціокультурної самоідентифікації національної держави : автореф. дис. ... канд. культурології: спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури» / А. П. Римар. – К., 2009. – 23 с.
17. **Рябініна Л. М.** Гроші як атрибут державності країни / Л. М. Рябініна // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 2 (2). – С. 68 – 73.
18. **Соціально-економічний розвиток України за січень 2014 року** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/so_ek_r_u/soekru_u/soekru_01_14.zip
19. **Федотова Н. Н.** Возможна ли мировая культура? / Н. Н. Федотова // Философские науки. – 2000. – № 4. – С. 58 – 68.
20. **Чернова К. О.** Глобалізація як вимір сучасності: соціокультурний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob13_16.pdf
21. **Ясинська Н. А.** Перетворені форми соціально-економічних відносин: практичні вимоги сучасності / Н. А. Ясинська // Проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 368 – 374.
22. **CPMI – Red Book statistical update. September 2014 (provisional)** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/cpmi/publ/d120p2.pdf>
23. **Deutschland ist einer der größten Globalisierungspfitere** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spiegel.de/wirtschaft/studie-deutschland-gehört-zu-den-groessten-globalisierungsprofiteuren-a-960362.html>
24. **International tourism exceeds expectations with arrivals up by 52 million in 2013** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://media.unwto.org/press-release/2014-01-20/international-tourism-exceeds-expectations-arrivals-52-million-2013>
25. **Facebook** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Facebook>
26. **Key ICT indicators for developed and developing countries and the world (totals and penetration rates)** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/statistics/2014/ITU_Key_2005-2014 ICT_data.xls
27. **Levitt Theodore.** The globalization of markets [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lapres.net/levit.pdf>
28. **Scholte J. A.** Globalization. A critical introduction. Second Edition / Jan Aart Scholte. – NewYork : PALGRAVE MACMILLAN, 2005. – 492 p.

29. Understanding the WTO : The Organization. Members and Observers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm

30. Zahlen und Fakten Globalisierung [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/globalisierung/>

REFERENCES

Aleinikova, O. V. "Teorii tsyklichnosti ta problemy strukturnykh, finansovykh ta systemnykh kryz suspilnoho vyrobnytstva" [Theory and cyclical problems of structural, financial and management system of social production]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_3.pdf

Bagration, G., and Kravchenko, I. *Vvedenie v megaekonomiku: teoriia, metodologiya, praktika* [Introduction to Megaeconomic: theory, methodology, practice]. Kyiv: UBD NBU, 2012.

Batkovskiy, V., and Liubkina, O. "Suchasni tendentsii rozvytku bankivskoho sektora ta novi vyklyky hlobalnii finansovii stabilnosti" [Modern trends in the banking sector and the challenges of global financial stability]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka*, no. 138/2012 (2012): 13-18.

Burtsev, V. V. "Osnovnoy konkurentnyy potentsial strany-sistemy v usloviakh finansovoy transnatsionalizatsii" [The main competitive potential of countries in terms of financial transnationalization]. *Finansovyy menedzhment*, no. 6 (2001): 3-.

Bielska, T. V. "Hlobalizatsiia iak faktor transformatsii vladnosuspilnykh vidnosyn" [Globalization as a factor in the transformation of power-social relations]. *Publitchne upravlinnia: teoriia ta praktika*, no. 1 (2013): 72-78.

Chernova, K. O. "Hlobalizatsiia iak vymir suchasnosti : sotsiokulturnyi aspekt" [Globalization as a dimension of our time: the socio-cultural aspect]. http://www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob13_16.pdf

"CPMI – Red Book statistical update. September 2014 (provisional)". <http://www.bis.org/cpmi/publ/d120p2.pdf>

"Deutschland ist einer der grobten Globalisierungsprofiteure". <http://www.spiegel.de/wirtschaft/studie-deutschland-gehoert-zu-den-groessten-globalisierungsprofiteuren-a-960362.html>

Evdokimov, A. I., and Cherenkov, V. I. "Tendentsii globalizatsii mezhdunarodnogo biznesa" [Globalization trends of international business]. http://elibrary.unecon.ru/materials_files/izv/lzvSPbUEF2003_3_C5_22_s.pdf

Fedotova, N. N. "Vozmozhna li mirovaia kultura?" [Is it possible to world culture?]. *Filosofskie nauki*, no. 4 (2000): 58-68.

Facebook. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Facebook>

"Istoriia ta syohodennia" [History and present]. <http://www.mcdonalds.ua/ukr/pro-kompaniju/storja-ta-sogodennja/>

"International tourism exceeds expectations with arrivals up by 52 million in 2013". <http://media.unwto.org/press-release/2014-01-20/international-tourism-exceeds-expectations-arrivals-52-million-2013>

Kruglikova, E. V. "Finansovaia globalizatsiia : sodержanie i problemy" [Financial globalization: the content and challenges]. <http://www.science-education.ru/pdf/2014/4/189.pdf>

"Karykaturnyi skandal 2005-2006 rokov" [Caricature scandal of 2005-2006]. <https://uk.wikipedia.org/wiki>

"Key ICT indicators for developed and developing countries and the world (totals and penetration rates)". http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/statistics/2014/ITU_Key_2005-2014_ICT_data.xls

Levitt, Th. "The globalization of markets. <http://www.lapres.net/levit.pdf>

Martirosian, A. "Vostrebovana li «megaekonomika»?" [Whether demand "Megaeconomic"?]. http://www.noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=5650

Mamotenko, D. Yu. "Hlobalizatsiia mizhnarodnykh finansovykh rynkiv" [The globalization of international financial markets]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, no. 39 (2009): 229-237.

Nort, D. *Instituty, institutsionalnye izmeneniia i funktsionirovanie ekonomiki* [Institutions, Institutional Change and Economic Performance]. Moscow: Nachala, 1997.

Prymostka, L. O., and Chub, O. O. "Finansova hlobalizatsiia : sutnist, formy proiavu, naslidky" [Financial globalization: the nature, manifestations, consequences]. *Finansy, oblik i audyt*, no. 18 (2011): 172-183.

Petrushevska, V. V. "Adaptatsiia finansovoi polityky Ukrainy do umov hlobalizatsiinykh i ievrointehratsiinykh protsesiv" [Adaptation of financial policy Ukraine to the conditions of globalization and European integration processes]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2014): 131-137.

Rymar, A. P. "Ukrainski hroshi iak atrybut sotsiokulturnoi samoidentyfikatsii natsionalnoi derzhavy" [Ukrainian money as an attribute of social and cultural identity of the nation state]. *Avtoref. dys. ... kand. kultur.*: 26.00.01, 2009.

Riabina, L. M. "Hroshi iak atrybut derzhavnosti krainy" [Money as an attribute of statehood country]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 2 (2 (2013): 68-73.

"Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy za sichen 2014 roku" [Socio-economic development of Ukraine in January 2014]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/so_ek_r_u/soekru_u/soekru_01_14.zip

Scholte, J. A. *Globalization. A critical introduction*. New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2005.

"Understanding the WTO : The Organization. Members and Observers". http://wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm

"Valovyi vnutrishnii produkt Ukrainy za 2013 rik" [Gross domestic product Ukraine for 2013]. http://ukrstat.org/uk/express/expr2014/03_14/53w.zip

Yasynska, N. A. "Peretvoreni formy sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn: praktychni vymohy suchasnosti" [The converted form of socio-economic relations: practical demands of today]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2013): 368-374.

"Zahlen und fakten Globalisierung". <http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/globalisierung/>

АУТСОРСИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У ГАЛУЗІ СТРАХУВАННЯ

© 2014 МУЖИЛІВСЬКИЙ В. В.

УДК 368.042

Мужилівський В. В. Аутсорсинг бізнес-процесів у галузі страхування

Мета статті полягає в дослідженні передумов і можливостей використання аутсорсингу в галузі страхування. Обґрунтовано необхідність застосування аутсорсингу в страховій діяльності як прогресивної форми відносин, що виникають при делегуванні страховиком деяких елементів страхового бізнесу аутсорсинговим компаніям. Встановлено, що основною метою аутсорсингу бізнес-процесів у галузі страхування є надання можливостей страховику зосередитися виключно на основних аспектах ведення страхової справи. Розкрито зміст основних функцій страховика, що можуть бути передані в аутсорсинг. Розглянуто методи скорочення витрат страхової діяльності в результаті передачі деяких функцій страховику аутсорсинговим компаніям. На підставі узагальнення світового досвіду визначено, що аутсорсингові компанії в процесі розвитку приймають на себе все більш складні функції страхових компаній, що дозволяє страховикам вивільнити наявні ресурси для досягнення основної мети бізнесу. Зроблено висновок, що головною перевагою аутсорсингу бізнес-процесів у галузі страхування є зменшення внутрішніх факторів тиску на страховика, зниження витрат, вивільнення часу та ресурсів компанії.

Ключові слова: аутсорсинг, бізнес-процеси, страхова діяльність, функції страховиків.

Рис.: 3. **Бібл.:** 11.

Мужилівський Владислав Володимирович – кандидат економічних наук, викладач кафедри фінансів та кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: 3g0@mail.ru

УДК 368.042

Мужилівський В. В. Аутсорсинг бизнес-процессов в области страхования

Цель статьи заключается в исследовании предпосылок и возможностей использования аутсорсинга в области страхования. Обоснована необходимость применения аутсорсинга в страховой деятельности как прогрессивной формы отношений, возникающих при делегировании страховщиком некоторых элементов страхового бизнеса аутсорсинговым компаниям. Установлено, что основной целью аутсорсинга бизнес-процессов в области страхования является предоставление возможностей страховщику сосредоточиться исключительно на основных аспектах ведения страхового дела. Раскрыто содержание основных функций страховщика, которые могут быть переданы в аутсорсинг. Рассмотрены методы сокращения расходов страховой деятельности в результате передачи некоторых функций страховщика аутсорсинговой компании. На основании обобщения мирового опыта определено, что аутсорсинговые компании в процессе развития принимают на себя все более сложные функции страховых компаний, что позволяет страховщикам высвободить имеющиеся ресурсы для достижения основной цели бизнеса. Сделан вывод, что главным преимуществом аутсорсинга бизнес-процессов в области страхования является уменьшение внутренних факторов давления на страховщика, снижение затрат, высвобождение времени и ресурсов компании.

Ключевые слова: аутсорсинг, бизнес-процессы, страховая деятельность, функции страховщиков.

Рис.: 3. **Библ.:** 11.

Мужилівський Владислав Володимирович – кандидат економічних наук, преподаватель кафедры финансов и кредита, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: 3g0@mail.ru

UDC 368.042

Muzhylyvskiy V. V. Outsourcing of the Business Processes in the Field of Insurance

The article studies the preconditions and opportunities for use of outsourcing in the field of insurance. The necessity of the use of outsourcing in the insurance business being the progressive form of the relationships, that are established when insurer delegates a number of elements of the business insurance to the outsourcing companies, is grounded. It is found, that the main objective of the business process outsourcing in the field of insurance is to provide opportunities for the insurer to focus solely on the substantive aspects of the insurance business. The contents of the insurer's key functions which can be outsourced, was revealed. Methods of reducing the expenditures of the insurance business as result of the transfer of several functions of the insurer to an outsourcing company were discussed. It was determined on the basis of generalized worldwide experience, that outsourcing companies in the process of development take on the increasingly complex functions of insurance companies, which allows insurers to free up the available resources to meet the main business objectives. It was concluded that the main advantage of the outsourcing of business processes in the field of insurance is to reduce the internal pressures on the insurer, to lower costs, to gain more of time and resources.

Key words: outsourcing, business processes, insurance activities, functions of insurers.

Pic.: 3. **Bibl.:** 11.

Muzhylyvskiy Vladyslav V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer of the Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: 3g0@mail.ru

У сучасних умовах постійних змін бізнес-клімату компанії досягли меж внутрішнього скорочення витрат. Для страхових компаній, як і для більшості фінансових інститутів, фіксування витрат, особливо витрат на персонал, як правило, складає значну частку бізнесу, пов'язану з витратами на ведення страхової справи. Ключовою стратегією скорочення цих постійних витрат є використання переваг масштабної економії на прикладі злиття і поглинання, створення об'єднань страховиків та аутсорсингових бізнес-процесів.

У той час як налагоджений внутрішній менеджмент страховика і управління активами дозволяє компанії отримати вигоду з масштабів діяльності всередині компанії, об'єднання страховиків дозволяють компаніям досягти більшої економії за рахунок обміну досвідом та платформами організації бізнес-процесів між ними. Враховуючи, що витрати в різних об'єднаннях страховиків діляться між учасниками за певними пропорціями, компанії можуть враховувати такі витрати не як постійні, а як змінні. Європейські та американські

фінансові організації вже широко використовують ці дві стратегії.

Актуальним для вітчизняних страховиків є переосмислення базових підходів щодо радикальної зміни бізнес-процесів для зменшення навантаження затрат на ведення справи. Гостра конкуренція, впровадження програм лояльності клієнтів, поява нових гравців і досить суворе нормативне регулювання сприяють формуванню жорсткого страхового ринку. Страхові компанії постійно знаходяться під тиском змін своїх бізнес-моделей, оптимізації операцій та намагання підвищити результативність своєї діяльності.

Питанням теорії та практики аутсорсингу бізнес-процесів у галузі страхування присвячені в основному праці зарубіжних вчених. Н. Ткаченко зазначає, що практично зовсім відсутні дослідження специфіки, особливостей та напрямків реалізації аутсорсингу саме в страховому бізнесі [1]. Всесвітні лідери страхової галузі все частіше звертаються до аутсорсингу як процесу, який здатен стати допоміжним засобом в умовах загострення конкуренції та допоможе подальшому стрімкому зростанню компаній.

Аутсорсингові рішення в галузі страхування побудовані на базі попереднього досвіду надання бізнес-процесів для провідних світових страховиків. Компанії, що надають послуги з аутсорсингу, поєднують в собі глибокі знання предметної області, талановитість і високу якість роботи, що дозволяє страховикам більше зосереджуватися на своїй основній діяльності, у той час як «допоміжна» компанія оптимізує потужність та технології страховика і здійснює управління галузевими процесами, фінансовими та бухгалтерськими аспектами, забезпечує страховика актуальними фінансовими дослідженнями і аналітикою.

При розгляді аутсорсингу бізнес процесів (*Business Process Outsourcing, BPO*), зазначено, що метою і основним його завданням є пошук позитивного економічного ефекту від зменшення витрат при великому масштабі діяльності компанії [2]. Обробка даних в аутсорсингових фірмах відбувається на сторонніх платформах, призначених перш за все для роботи з великими обсягами даних. У порівнянні з об'єднаннями страховиків ВРО може досягти більших результатів, оскільки дозволяє не просто перевести витрати страховика з постійних на змінні, але і суттєво зменшити їх розміри.

Позитивною характеристикою ВРО є гнучкість, оскільки аутсорсинг може бути реалізований як самостійна ініціатива страховика або в поєднанні з управлінням активами та об'єднаннями страховиків. Для компаній, які прагнуть знайти нові результативні способи для відновлення від наслідків світової фінансової кризи, цей вид гнучкості та впливу в економічних реаліях сьогодення виглядає все більш привабливим.

Компанії, що пропонують готові рішення з аутсорсингу частин бізнесу страховиків, можуть надавати різні послуги або групи послуг у достатньо поширеному діапазоні страхової діяльності. Наприклад, пропозиції з аутсорсингу страхових послуг деяких спеціалізованих компаній [3] охоплюють повний цикл створення та життєдіяльності страхового продукту у всіх відомих галузях ризикового страхування – особистому, майновому і відповідальності, а також у накопичувальному страхуванні, страхуванні життя. Комплекси рішень з аутсорсингу здатні забезпечити скорочення витрат, інформаційну безпеку і максимально можливе утримання клієнтів.

Так, аутсорсингові компанії [3] здатні запропонувати передачу допоміжних або деяких основних функцій для покращення їх якості за межі страхової компанії та з метою фокусування страховика на найважливіших частинах бізнесу, управління яким більш доцільно здійснювати самостійно. Можливості аутсорсингових компаній з позиції передачі певних функцій страховика в аутсорсинг зображено на *рис. 1*.

З метою більш глибокого розуміння потенціалу аутсорсингових компаній та їх корисності для страховика запропоновано більш детально розглянути склад наведених функцій (див. *рис. 1*).

Так, «розробка нових напрямків бізнесу» включає в себе управління наявними у страховика даними, розрахунки страхових премій, попередню актуарну підтримку, підтримку каналів продажу, підходи до утримання клієнтів і знаходження можливостей крос-продажу, реакцію на запити потенційних клієнтів, оцінку діяльності компанії з нових напрямків бізнесу.

Під «укладанням договорів і полісів» розуміється не лише фактичне оформлення полісу, а й андеррайтинг, співставлення бажань клієнтів з основними умовами та особливостями страхового продукту (особливо актуально для комерційних клієнтів), розрахунок страхової премії, додержання вимог надання якісного та швидко-

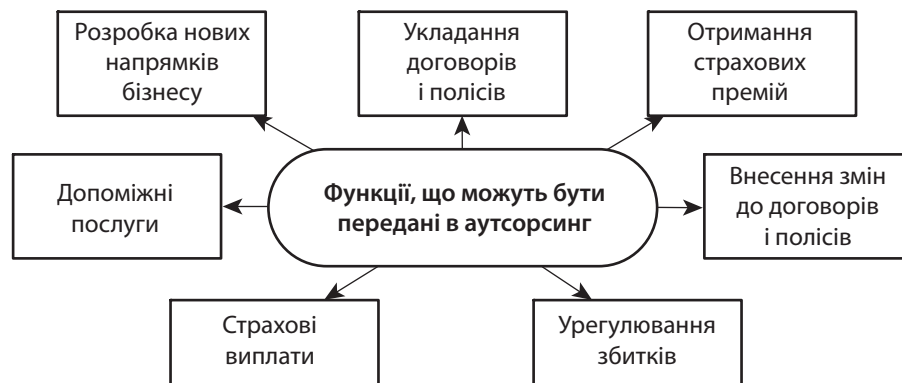

Рис. 1. Визначення кола функцій страховика, що можуть бути передані в аутсорсинг

го клієнтського сервісу, у тому числі шляхом надання рекомендацій клієнтам щодо подальших дій.

На етапі «отримання страхових премій» аутсорсингова компанія надає послуги з грошових переказів, проведення планових звірок облікових даних, перевірки рахунків і надходження грошових коштів на них, перерахування сплачених премій, взаємодії з банками і врегулювання можливих конфліктів від імені страховика, аудиторських послуг.

У разі, якщо клієнт потребує «змінити умови договору або полісу страхування», компанія може самостійно оновити дані стосовно страхувальника, його адресу, документи, що потребували пролонгації, ступінь страхового покриття та обраного страхового продукту, його розширення або придбання додаткових продуктів, розрахунок наступної страхової премії в разі пролонгації, анулювання договору або полісу.

Для компанії, що приймає «урегулювання збитків» страховика на аутсорсинг, це означає таке: прийняття повідомлення від страхувальника або застрахованої особи про настання події, що може мати в собі ознаки страхового випадку; подання претензії до страховика; проведення досліджень та експертиз; розгляд та оцінка претензій клієнтів; невідкладна допомога страхувальнику в разі настання страхового випадку; укладання мирових угод і розгляд претензій третіх осіб за договорами страхування відповідальності; знаходження можливостей реалізації суброгації та регресів; перевірки клієнтів на наявність шахрайських дій та судові спори.

На етапі «страхової виплати» така компанія діє на основі швидкого та якісного обслуговування клієнтів, здійснення розрахункових операцій, платежів третім особам і проведення звірок отримання грошових коштів.

Функція «допоміжні послуги» включає відстеження змін нормативно-правової бази стосовно страхової діяльності, приведення документообігу страховика у відповідність до чинного законодавства, управління документообігом, надання високих технологій, а також фінансову, планову та бухгалтерську підтримку, аналітичну допомогу.

Деякі компанії [4] використовують загальні платформи в своїх центрах обробки страхових послуг, які створені завдяки виваженій стратегії аутсорсингових компаній та використовують перевірені методики та рішення, одночасно забезпечуючи економію фінансових ресурсів для крупних страховиків.

Певні компанії розробляють програмне забезпечення, здатне забезпечити страховиків високоякісною системою аутсорсингу бізнес-процесів (ВРО) і допомогти страховикам у декількох напрямках одночасно. До таких напрямків віднесено зниження експлуатаційних витрат, підвищення їх загальної прозорості, і, як результат, зміна очікуваних цін на страхові послуги у бік зменшення. Наступним напрямком є поліпшення грошових потоків, результат якого виражається в обмеженні деяких капіталовкладень та більш раціональне використання наявних у компанії ресурсів. Подальшим є вдосконалення обробки даних, їх точності та узгодженості, поліпшення рівня якості обслуговування клієнтів і посе-

редників і спрощення роботи інфраструктури, що здатне збільшити потенціал для підвищення маневреності, прискорення швидкості входження на ринок, і підтримки розширення каналів збуту або додавання нових. Компаніям необхідне збільшення гнучкості, щоб впоратися зі змінами в обсягах трансакцій, або в результаті розширення, занепаду бізнесу або злиття і поглинання, створення більш продуктивної, краще вмотивованої робочої сили, що витрачає максимальний час на виконання завдань, які додають реальну цінність страховому бізнесу.

Виходячи з інформації, наданої іншими аутсорсинговими компаніями [5], у галузі ВРО існує можливість передачі навіть бек-офісних операцій, включаючи адміністрування повного циклу операцій, пов'язаних з оформленням полісів, договорів страхування, обслуговуванням клієнтів, розрахунковими операціями та платіжними послугами з чітким дотриманням договірних умов. Для розуміння масштабів передачі часток бізнесу в аутсорсинг розглянемо компанію CSC [5], яка в результаті своєї діяльності провела через операційні відділи понад 3 млрд дол. страхових премій для страховиків. Крім кількісного показника, компанії на даному етапі здатні оперувати якісними показниками, серед яких, зокрема, наявність досвіду та технічних знань співробітників аутсорсингової компанії. Головним показником оцінки працівника ВРО як кваліфікованого є наявність у нього підтвердженого досвіду роботи у страховій галузі більше 10 років.

Компанії, що пропонують ВРО, йдуть далі та пропонують можливості адаптації аутсорсингових послуг для задоволення бізнес-цілей клієнтів через нетипові допоміжні послуги, що полягають, зокрема, у створенні нових компаній, виходу на нові ринки під тим самим або новим брендом, розробці та впровадженні нового страхового продукту або консолідації страхових систем та операцій.

З метою аргументації попередньої тези пропонуємо детальніше розглянути аутсорсингову компанію Wipro [6], що є надійним партнером для страховиків з особливою спеціалізацією на проблемах у зміні структури ризику та конкурентного ділового середовища. Цікавим є комплексний підхід компанії до пропонованих послуг, особливо у страхуванні життя, наведений на рис. 2.

Компанія пропонує страховикам передачу більш відповідальних функцій, пов'язаних, зокрема, із взаємодією з регулюючими органами (ліцензування, подання звітності). З метою підвищення довіри з боку споживачів аутсорсингових послуг (страховиків) компанія постійно публікує інформацію про результати розробки та впровадження активних концептуальних рішень, консалтингу і гнучких моделей надання послуг. Враховуючи постійно зростаючі вимоги і потреби страховиків, компанія використовує тільки висококваліфіковані команди професіоналів, що підтверджується проходженням ними галузевих навчальних і міжнародних сертифікаційних програм.

Аутсорсинг бізнес-процесів для страхового сектора продовжує набирати обертів, оскільки страховики шукають удосконалень операційної ефективності, а також можливостей для зростання. Переважна більшість міжнародних страховиків активно використовують ВРО-

Рис. 2. Готові аутсорсингові рішення в галузі страхування життя

послуги і домоглися значного прогресу з позиції їх впровадження. Проведене закордонними експертами дослідження [7] свідчить, що лише деякі страховики відчувають необхідність у встановленні ВРО-рішень для повсякденної діяльності. Однак звичні процеси, такі як використання наявних ресурсів робочої сили, фінансова та бухгалтерська діяльність, і досі залишаються в їх арсеналі.

З погляду на майбутнє послуг ВРО найшвидше зростання очікується в галузевих процесах, зокрема обробці претензій і діяльності, пов'язаній зі страховими полісами. Аутсорсинг вже зараз вважається найшвидшим і найефективнішим способом консолідування розрізаних даних, процесів і технологій, особливо у галузях, пов'язаних з продажем різного роду послуг. До того ж, постійні витрати, що охоплюють персонал і різні системи всередині страхової компанії, ускладнюють діяльність фінансової установи, тому постає питання щодо пошуку шляхів зниження цих витрат.

Результативним підходом до вирішення цього завдання є аутсорсинг функцій, які могли б оброблятися більш ефективно з використанням більших платформ, що є в наявності у аутсорсингових компаніях.

Існує декілька комплексних методів скорочення витрат у діяльності страховика, кожен з яких може відбуватися за рахунок залучення аутсорсингових компаній.

Розглядаючи методи скорочення витрат (рис. 3), надамо їх загальну оцінку. Так, під зменшенням вартості високих технологій [8] розуміється зниження видатків страховика на експлуатацію та обслуговування

Рис. 3. Методи скорочення витрат страховика

ІТ-платформи. Такого результату можна досягнути за рахунок стандартизації наявних у різних відділах страховика систем та спільного використання таких систем з відділами, що знаходяться у аутсорсингу.

Зменшення операційних витрат можливе шляхом розробки заходів щодо перегляду та переоформлення бізнес-процесів, зокрема, перегляду рівня обслуговування та підвищення ефективності операцій страховика після аутсорсингу. Витрати страховика у разі передачі частини функцій до аутсорсингової компанії будуть розраховані відповідно до її пропускової здатності. Крім того, при використанні дієвого аутсорсингового партнера скорочується час простою між операціями. У результаті вивільнення часу страховики отримують додаткову можливість оптимізувати вплив своїх витрат на їх бюджет та виконання бізнес-плану.

Зменшення витрат на персонал може відбуватися двома шляхами. Першим шляхом є спрощення і стандартизація бізнес-операцій, у результаті якого за умови результативної автоматизації компанія потребуватиме значно меншої кількості персоналу. Другим шляхом є переведення співробітників компанії у аутстафінг [9], тобто переведення та зміна статусу робітників «де-юре» в іншу організацію та продовження виконання ними своїх завдань для страховика.

Останній метод – зменшення витрат на контроль якості виконання аутсорсингових функцій страховика – пов'язаний з підтримкою необхідного рівня оперативних навичок персоналу. Прикладом служитиме скорочення персоналу бухгалтерського відділу страхової компанії та переведення обліку на аутсорсинг, при якому певний рівень знань і досвіду співробітників компанії все ж необхідно підтримувати. Працівники страховика мають розуміти, яким чином відбуватимуться подальші бізнес-процеси, зокрема документообіг, і на яких принципах будуть побудовані взаємовідносини з таким відділом у аутсорсингу.

З метою врегулювання визначених вище питань, між аутсорсинговою компанією та страховиком можуть укладатися поширені у закордонній практиці угоди про рівень послуг (*Service Level Agreements, SLA*) [10], в яких може бути передбачено повний спектр послуг, які компанія зобов'язується виконувати у встановлені проміжки часу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, до головних переваг використання аутсорсингу бізнес-процесів належить зменшення вну-

трішніх факторів тиску на страховика, зниження витрат, вивільнення часу та ресурсів компанії.

Як зазначають аналітики страхового ринку [11], страховики повинні сконцентруватися на найскладніших напрямках своєї діяльності, які вони виконують краще за всіх, – як правило, на розподіл і перерозподіл ризиків і андеррайтинг. Усі інші технічні елементи діяльності мають бути передані аутсорсинговим компаніям, які можуть виконувати ці процеси краще і з меншими витратами.

З моменту свого виникнення аутсорсинг не був настільки масштабним явищем, пов'язаним з обробкою об'ємних даних і виконанням визначеного переліку задач з використанням дешевої робочої сили. Але сучасні компанії зі всього світу зараз розглядають ВРО як спосіб консолідації наявних бізнес-ресурсів у ключових областях, таких як планування та прогнозування подальших результатів діяльності. Очікується, що ВРО гратиме значну роль в успішних стратегіях зростання, допомагаючи страховикам подолати внутрішню обмеженість у ресурсах та впроваджувати ініціативні бізнес ідеї в короткий проміжок часу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ткаченко Н. В.** Переваги та ризики використання аутсорсингу в діяльності страхових компаній / Н. В. Ткаченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fp.cibs.ck.ua/files/1103/11tnvaar.pdf>
2. Definition of «Outsourcing» [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.investopedia.com/terms/o/outsourcing.asp>
3. WNS Solutions for Insurance Industry [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.wns.com/Services/Industry-Focused-Solutions/Insurance.aspx>
4. Insurance BPO: Services Overview [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.accenture.com/us-en/outsourcing/business-process-outsourcing/insurance-bpo/>
5. Business Process Outsourcing [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.csc.com/>
6. Life Insurance Solutions [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.wipro.com/services/bpo/insurance-bpo.aspx>
7. Insurance BPO – An Industry Overview [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.fsokx.com/Vendor-Analytics/Insurance-BPO-%E2%80%93-An-Industry-Overview>
8. Have insurers learned when the time is right to simply let go [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.cii.co.uk/media/1182104/journal_2001_11_a20193.pdf
9. Outstaffing: More Than Just Payroll and HR... [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.outstaffing.com/>
10. Service Level Agreements [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.outsourcing-center.com/category/manage-relationship/service-level-agreement-sla>
11. Great expectations [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.cii.co.uk/media/1218158/journal_2006_04_article_greatexpectations.pdf

REFERENCES

- "Business Process Outsourcing". <http://www.csc.com/>
"Definition of "Outsourcing"". <http://www.investopedia.com/terms/o/outsourcing.asp>

"Great expectations". http://www.cii.co.uk/media/1218158/journal_2006_04_article_greatexpectations.pdf

"Have insurers learned when the time is right to simply let go". http://www.cii.co.uk/media/1182104/journal_2001_11_a20193.pdf

"Insurance BPO - An Industry Overview". <http://www.fsokx.com/Vendor-Analytics/Insurance-BPO-%E2%80%93-An-Industry-Overview>

"Insurance BPO: Services Overview". <http://www.accenture.com/us-en/outsourcing/business-process-outsourcing/insurance-bpo/>

"Life Insurance Solutions". <http://www.wipro.com/services/bpo/insurance-bpo.aspx>

"Outstaffing: More Than Just Payroll and HR...". <http://www.outstaffing.com/>

"Service Level Agreements". <http://www.outsourcing-center.com/category/manage-relationship/service-level-agreement-sla>

Tkachenko, N. V. "Perevahy ta ryzyky vykorystannia autsorsynhu v diialnosti strakhovykh kompanii" [The benefits and risks of using outsourcing of insurance companies]. <http://fp.cibs.ck.ua/files/1103/11tnvaar.pdf>

"WNS Solutions for Insurance Industry". <http://www.wns.com/Services/Industry-Focused-Solutions/Insurance.aspx>

ВПЛИВ КАНАЛІВ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ НА ВИБІР СПОЖИВАЧІВ

© 2014 КОНДРАТЕНКО Д. В.

УДК 368.021.2

Кондратенко Д. В. Вплив каналів реалізації страхових послуг на вибір споживачів

Досліджено вплив каналів реалізації страхових послуг на вибір споживачів. Виявлено, що кількість каналів, які споживачі страхових послуг використовують для отримання інформації про страхування, зростає. Встановлено, що як контактний канал використовуються соціальні мережі для взаємодії з клієнтами у різних напрямках: від аналізу їх ставлення до страхових послуг до задоволеності ними, оцінки попиту на страхові продукти. У зв'язку з цим у статті актуалізується питання щодо агрегаторів, які за допомогою одночасного порівняння та вибору умов страхування серед низки пропозицій страховиків формують попит на страхові послуги. Доведено необхідність використання агрегаторів як результативного елементу маркетингової стратегії страховиків, оскільки до них щоденно можуть звертатися набагато більше потенційних клієнтів, ніж до страхових компаній. Зроблено висновок, що державний регулятор ринку фінансових послуг повинен здійснювати контроль за достовірністю інформації, що надається споживачам страховими компаніями. Запропоновано залучити до цієї роботи саморегульовані організації з урахуванням практичних аспектів світового досвіду.

Ключові слова: страховики, споживачі страхових послуг, агрегатори, соціальні мережі.

Бібл.: 12.

Кондратенко Діана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів і кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Dianylchka@bk.ru

УДК 368.021.2

UDC 368.021.2

Кондратенко Д. В. Влияние каналов реализации страховых услуг на выбор потребителей

Исследовано влияние каналов реализации страховых услуг на выбор потребителей. Выявлено, что количество каналов, которые потребители страховых услуг используют для получения информации о страховании, растет. Установлено, что в качестве контактного канала используются социальные сети для взаимодействия с клиентами в разных направлениях: от анализа их отношения к страховым услугам до удовлетворенности ими, оценки спроса на страховые продукты. В связи с этим в статье актуализируется вопрос агрегаторов, которые с помощью одновременного сравнения и выбора условий страхования среди ряда предложений страховщиков формируют спрос на страховые услуги. Доказана необходимость использования агрегаторов как результативного элемента маркетинговой стратегии страховщиков, поскольку к ним ежедневно могут обращаться гораздо больше потенциальных клиентов, чем к страховым компаниям. Сделан вывод, что государственный регулятор рынка финансовых услуг должен осуществлять контроль за достоверностью информации, предоставляемой потребителям страховыми компаниями. Предложено привлечь к этой работе саморегулируемые организации с учетом практических аспектов мирового опыта.

Ключевые слова: страховщики, потребители страховых услуг, агрегаторы, социальные сети.

Библ.: 12.

Кондратенко Диана Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: Dianylchka@bk.ru

Kondratenko D. V. Influence of The Market Outlets of Insurance Services on the Consumer Choice

The influence of the market outlets of insurance services on consumer choice was studied. It was identified that the number of the outlets that consumers of the insurance services use to receive the information about insurance is growing. It was found that social networks are used as a contact channel to interact with customers in a variety of ways: from an analysis of their relations to the insurance services up to the customer satisfaction or evaluation of the demand for insurance products. Thus the question regarding the aggregators, which create the demand for insurance services by using the simultaneous comparison and a range of insurers' proposals to choose from, is updated in the article. The need for use of the aggregators as an effective marketing strategy element by insurers, since they can handle much more everyday potential customers than usual insurance companies, is proven. It is concluded, that the State regulator of the financial services market should monitor the reliability of the information provided by the customers of the insurance companies. Engaging of the self-regulatory organizations, with taking into account the practical aspects of the international experience, is proposed.

Key words: insurers, consumers of insurance services, aggregators, social networks.

Bibl.: 12.

Kondratenko Diana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumskaya, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Dianylchka@bk.ru

У сучасних технологічних умовах люди принципово можуть швидко змінювати свої рішення щодо використання будь-яких фінансових послуг (страхових або банківських) і розбудовувати новітнє суспільство відповідно до отримання потрібної інформації.

Використання споживачами страхових послуг великої кількості каналів отримання інформації актуалізує питання дослідження змін у поведінці страхувальників для розуміння шляхів подальшого розвитку каналів збуту страхових послуг страховиками та страховими посередниками.

Метою статті є дослідження впливу каналів реалізації страхових послуг на вибір споживачів і можливостей збільшення попиту на страхові послуги.

Протягом останніх двох років авторитетними закордонними страховиками було проведено дослідження кількості способів (каналів), які споживачі страхових послуг використовують для отримання інформації про страхування і контакту зі страховиками. У результаті проведеного дослідження було виявлено, що кількість таких каналів зросла на 44%. Так, у 2012 р. споживачі використовували у середньому 4,2 каналу, а вже у 2014 р. – 6,2 каналу [1]. Споживачі зв'язувалися зі своїми страхови-

ками переважно через безпосередні візити до страхових компаній, телефонні дзвінки, мобільні додатки, сайти компаній, соціальні мережі або повідомлення.

Переважна частина такого зростання пояснюється різким сплеском кількості людей, що активно використовують цифрові технології, таких як мобільні додатки, веб-чати і відеозв'язок, таким чином, спонукаючи страховиків взаємодіяти зі споживачами більш прийнятним для них способом. Тому сучасні підприємства використовують технології для зміни способів ведення бізнесу, а також як каталізатори для створення чогось нового – нових ринків, нових продуктів, а також нових галузей зростання доходів [2].

Кількість людей, що користуються різними мобільними додатками до телефону, різко зростає з 7% у 2012 р. до 23% у 2014 р. Водночас, використання чатів, приєднаних до інтернет-сторінок компаній, зросло за аналогічний період з 1% до 11%. Інтернет-відеозв'язок для такої мети лише починає використовуватися, але вже більш, ніж 3% споживачів, що спробували цей канал, залишилися задоволеними від такого зв'язку зі своїми страховиками.

Соціальні мережі також набирають популярності як контактний канал і, виходячи з проведеного дослідження, показують кількість людей, що використовують Facebook з метою взаємодії зі своїми постачальниками. Кількість фінансових послуг збільшилася з 3% у 2012 р. до 8% у 2014 р. [3]. Крім того, 25% опитаних надали свою позитивну оцінку подальшій співпраці страховиків і споживачів страхових послуг через соціальні мережі. Майже чверть респондентів (24%) комфортніше спілкуватися зі страховиками через Twitter.

Однією з варіацій каналів реалізації страхових послуг є агрегатори. Агрегатори (від лат. *aggregatio* – «накопичення») – це ресурси, які спеціалізуються на зборі та групуванні даних про наявність послуг, її цінних категоріях і надають дану інформацію споживачеві в зручному для порівняння і вибору вигляді. Варто більш детально розглянути цей елемент і його практичну цінність для страхового ринку. Пряме страхування, що відбувалося за допомогою телефонних продажів, було найефективнішим каналом продажу страхових послуг у світі ще з 1980-х років, проте в умовах сучасного технологічного розвитку агрегатори здійснюють революцію інтернет-продажів за допомогою одночасного порівняння та вибору найпривабливіших умов страхування серед низки пропозицій страховиків.

Не зважаючи на зростаюче використання цифрових каналів, дослідження показують, що люди все ще хочуть прямого контакту з іншими людьми [4]. Майже половина (48%) опитаних заявили, що наявність основної інформації про представника страховика під час листування по електронній пошті або по телефону створює позитивне ставлення до компанії як постачальника фінансової послуги.

Дослідники підкреслюють, що поява відеозв'язку як нового контактного каналу реалізації страхових послуг може допомогти фінансовим організаціям забезпечити людський контакт у цифрову епоху. Половина опи-

таних виразила свою думку відносно того, що наявність відео під час розмови допомагає побудувати довіру, що, у свою чергу, сприятиме покращенню взаємовідносин між страховиками та споживачами страхових послуг.

Принцип утримання клієнтів [5], що полягає в порівнянні вартості утримання клієнтів страховика з вартістю надбання нових, було також досліджено, у результаті чого значилося, що 52% споживачів страхових послуг, які відчували на собі легкість у взаємовідносинах зі страховиком, охоче купують розширення до страхового покриття або інші страхові продукти.

Понад 68% закордонних споживачів страхових послуг займаються самообслуговуванням у пошуку відповідей на питання, що виникають у них у галузі страхування. Такий рівень самостійності споживачів страхових послуг є позитивним показником для агрегаторів, проте опитування також свідчить про відсутність гнучкості для споживачів при використанні агрегаторів. Не зважаючи на те, що у всьому світі зараз багато уваги приділяється автоматизації страхових послуг, 57% респондентів підкреслили, що самі страхові продукти є «безликими» та недостатньо зацікавлюють споживачів своїми перевагами.

На думку президента VT Global Services Тома Ріджента [6], дослідження показують, що у людей є величезна жага до нових технологій, які спрощують взаємовідносини з фінансовими компаніями, проте споживачі настільки вибагливі, що все ще хочуть традиційне обслуговування за допомогою людей, а не техніки. Успішними фінансовими компаніями будуть визнаватися ті, що знайдуть баланс між автоматизацією та взаємодією людей – постачання фінансових послуг відбуватиметься шляхом зустрічей, по телефону, за допомогою відеозв'язку або веб-чату.

У свою чергу, керуючий директор Аваа в Великобританії та Ірландії Саймон Калмер [6] доповнює цю думку та стверджує, що клієнти не замінюють один канал на інший. Замість цього, з метою отримання найкращих результатів, клієнти прагнуть поєднувати між собою традиційні канали та цифрові.

Проте, таке прагнення споживачів страхових послуг створює реальні можливості для сучасних компаній диференціювати себе серед конкурентів. Реалізувавши багатоканальні клієнтські контакт-центри, що здійснювали б свою діяльність з урахуванням індивідуальних звичок і бажань клієнтів, страховики змогли б надавати високий рівень послуг у центрах продажу незалежно від каналу.

Закордонні агрегатори наразі залишаються більш компетентними з урахуванням необхідності залишатися на крок попереду страховиків [7]. Головне нововведення деяких з них полягає в активному використанні соціальних мереж для взаємодії з клієнтами одночасно у різних напрямках, від аналізу їх ставлення до фінансових послуг у цілому до задоволеності наявними страховими продуктами та оцінки попиту на той або інший продукт. Так, агрегатори стають результативним елементом маркетингової стратегії страховиків, оскільки допомагають виявити збіг у потребах споживачів з продуктами та послугами, які можуть запропонувати страховики.

Яскравим прикладом використання агрегаторів з метою зростання зацікавленості споживачів страхових послуг є отриманий досвід взаємодії з ними через соціальні мережі. Роль агрегаторів полягає також у захопленні людей цікавитися можливостями убезпечення власних фінансів та запобігання ризиковим випадкам, яке в умілому поєднанні з веб-сторінками порівняння допоможуть одразу визначити страховий продукт, що найточніше відповідатиме потребам споживача.

Останнім часом виникають організації, подібні до «фінансових супермаркетів», наприклад Money Super Market [8] або Multifinance [9]. Суттєвою перевагою подібних організацій, з точки зору визначення клієнтських потреб, є гнучкість у здійсненні різноманітних продуктивних порівнянь, оскільки значна увага в даному випадку приділяється зворотному зв'язку з клієнтом, де за рахунок соціальних мереж виділяються певні провокуючі питання. На основі аналізу відповідей можна виділити цілі групи потенційних споживачів страхових послуг, яким, за допомогою порад професіоналів, такі компанії надають страхові послуги. Така ж гнучкість проявляється і в оперативних змінах у програмах у зв'язку з настанням подій міжнародного масштабу, що здатні вплинути на прийняття рішень потенційними клієнтами. Представниками фінансових супермаркетів відмічено, що найбільші результати досягаються шляхом комунікації у соціальних мережах, водночас звична реклама виявилась не результативною.

Проте існують і виклики для агрегаторів. У проведеному у 2013 р. дослідженні компанії Mintel однією з найважливіших проблем визначена відсутність лояльності споживачів. Наприклад, сайти порівняння цін у переважній більшості будуть взаємодіяти лише з тими компаніями, з якими узгоджені вигідні умови співпраці. Вони поширюються в різних напрямках фінансової сфери – на банківську діяльність або нерухомість. Досвід функціонування агрегаторів у світі доводить їх надзвичайну успішність в капіталізації в умовах інфляції за рахунок споживачів, чутливих до зміни цін.

Оскільки агрегатори призначені для економії грошей потенційних споживачів страхових послуг, їхнє ставлення до агрегаторів, як правило, позитивне. Проте, у зв'язку з постійними коливаннями цін, які агрегатори не завжди встигають обновляти, а також у результаті попередньої домовленості зі страховиками – лояльність серед споживачів втрачається, тому в агрегаторів відбувається постійний процес оновлення клієнтів.

На думку закордонних дослідників [3], витрати на рекламу і використання веб-сайтів – агрегаторів тісно взаємопов'язано на страховому ринку і є ключем до успіху серед інших комбінацій каналів продажів. Так, страховики, що мають розкручені бренди, повинні використовувати активну рекламу з метою залишення у тренді. Водночас, користувач, що знатиме про існування такого страховика і можливі вигідні умови страхування у ньому, швидше за все зайде на сайт страховика через пошук або, керуючись бажанням дізнатися більше інформації про нього, натрапить на сторінку агрегатора, де цей самий страховик, за попередньою домовленістю

з агрегатором, знаходитиметься на вершині рейтингу компанії.

Страхові компанії можуть ставити під сумнів корисність агрегаторів, спираючись на те, що і на сайтах страховиків достатньо інформації та є можливість розрахунку ціни страхування за обраним страхувальником видом на певний період. Тобто страховики детермінують слабку диференціацію між ними і агрегаторами. Однак у доповіді компанії Datamonitor [10] вказується інша думка, що найбільша цінність агрегаторів полягає в маркетингу. До авторитетних агрегаторів щоденно можуть звертатися набагато більше потенційних клієнтів, ніж до розвинутих страхових компаній.

На думку закордонного регулятора ринку фінансових послуг [11], ключовою проблемою використання подібних сервісів є різниця в очікуванні потенційного клієнта, який вважає, що отримає найкращі умови страхування за найнижчий рівень страхової премії, економлячи гроші на початковому етапі, і реальним результатом, що полягатиме у відсутності страхової виплати через недостатньо комплексне покриття або певні умови для відмови.

Активному використанню засобів порівняння цін має передувати комплексний аналіз, що базуватиметься на таких аспектах. Почати слід з проведення поглиблених опитувань споживачів страхових послуг з метою точного розуміння прагнення людей – вибору в бік ціни або якості пропонованої послуги. Проаналізувати якість та коректність наданої на сайті інформації, яка б не вводила потенційного клієнта в оману та була б достатньою для розуміння конкретної страхової послуги. Повинна бути надана можливість співставлення інформації про послугу на сайті агрегатора реальній та з потребами страхувальників за заданими ними критеріями пошуку. Необхідність проведення поточних перевірок фінансового стану страховиків, направлених на виявлення рівнів отриманих доходів і порівняння з рівнями страхових виплат з метою розуміння ступеню виконання зобов'язань компанії перед клієнтами.

Крім вищезазначеного, мають відбуватися перевірки на наявність «конфліктів інтересів», що можуть виникати із ситуацій, коли рекомендований агрегатором страховик виявляється водночас власником сайту порівняння.

Основну увагу пропонується приділити популярним страховим продуктам, які найчастіше замовляються за допомогою інтернет-продажів – страхування транспортних засобів (як обов'язкове, так і добровільне), страхування подорожуючих за кордон і страхування нерухомого майна.

ВИСНОВКИ

Страховим компаніям постійно необхідно шукати нові способи донесення інформації клієнтам про страхові послуги, використовувати сучасні канали їх реалізації, досліджувати вплив цих каналів на споживача при прийнятті ним рішення щодо страхування.

Слід надавати перевагу інформаційним ресурсам мережі Інтернет. Діяльність агрегаторів і подібних їм

Інтернет-мереж повинна бути спрямована на допомогу споживачам страхових послуг у прийнятті обґрунтованих рішень, відображаючи не лише вартість страхування, а й основну інформацію про страховий продукт і його конкретні особливості. Подальше партнерство агрегаторів зі страховиками перш за все має базуватися на принципах прозорості та розкриття актуальної інформації, що підвищить рівень довіри споживачів та надасть можливість обрати необхідний клієнтам рівень покриття для задоволення своїх потреб.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), у межах своїх повноважень здійснює контроль за достовірністю інформації, що надається учасниками ринків фінансових послуг [12]. Стосовно агрегаторів, функція перевірки якості наданої ними інформації ніким не виконується. Щоб усунути інформаційні ризики, варто розглянути можливість залучення саморегулювальної організації страховиків, наприклад Ліги страхових організацій України (АСОУ), до співпраці з Нацкомфінпослуг, визначити повноваження АСОУ із зазначеного питання, що дозволить контролювати достовірність та якість наданої інформації в мережі Інтернет. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Changing customers / [Electronic resource]. – Mode of access : www.cii.co.uk/knowledge/
2. Accenture Technology Vision 2014 Report [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.accenture.com/microsites/it-technology-trends-2014/Pages/tech-vision-report.aspx>
3. Financial services customers call for a human touch in the digital age [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www2.avaya.com/mea/about-avaya/newsroom/news-releases/2014/pr-010414.asp>
4. The Evolution of Aggregators: Impacts and Future Challenges for Insurers [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.accenture.com/us-en/Pages/insight-aggregator-evolution-insurance.aspx>
5. Customer service in insurance [Electronic resource]. – Mode of access : www.cii.co.uk/
6. Financial service providers are «too faceless» – report [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.mycustomer.com/news/financial-service-providers-too-faceless-report>
7. Rise of the motor aggregators [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.theactuary.com/archive/old-articles/part-4/rise-of-the-motor-aggregators/>
8. Moneysupermarket.com changes the aggregators landscape [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.datamonitorfinancial.com/moneysupermarket-com-changes-the-aggregator-landscape/>
9. Multifinance. Финансовый супермаркет [Electronic resource]. – Mode of access : www.multifinance.ru/
10. Datamonitor [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.datamonitorfinancial.com/>
11. FCA puts comparison sites under spotlight [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.insuranceage.co.uk/insurance-age/news-analysis/2316755/fca-puts-comparison-sites-under-spotlight>
12. Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/docs/50.html>

REFERENCES

- “Accenture Technology Vision 2014 Report”. <http://www.accenture.com/microsites/it-technology-trends-2014/Pages/tech-vision-report.aspx>
- “Changing customers”. www.cii.co.uk/knowledge/
- “Customer service in insurance”. <http://www.cii.co.uk/>
- “Datamonitor”. <http://www.datamonitorfinancial.com/>
- “Financial services customers call for a human touch in the digital age”. <http://www2.avaya.com/mea/about-avaya/newsroom/news-releases/2014/pr-010414.asp>
- “Financial service providers are “too faceless” – report”. <http://www.mycustomer.com/news/financial-service-providers-too-faceless-report>
- “FCA puts comparison sites under spotlight”. <http://www.insuranceage.co.uk/insurance-age/news-analysis/2316755/fca-puts-comparison-sites-under-spotlight>
- [Legal Act of Ukraine]. <http://nfp.gov.ua/docs/50.html>
- “Multifinance. Финансовый супермаркет” [Multifinance. Financial supermarket]. www.multifinance.ru/
- “Moneysupermarket.com changes the aggregators landscape”. <http://www.datamonitorfinancial.com/moneysupermarket-com-changes-the-aggregator-landscape/>
- “Rise of the motor aggregators”. <http://www.theactuary.com/archive/old-articles/part-4/rise-of-the-motor-aggregators/>
- “The Evolution of Aggregators: Impacts and Future Challenges for Insurers”. <http://www.accenture.com/us-en/Pages/insight-aggregator-evolution-insurance.aspx>

POST-CLEARANCE AUDIT AS A TOOL TO ENSURE THE EFFECTIVE CUSTOMS CONTROL

© 2014 KHARKAVYI M. O.

UDC 336.41

Kharkavyi M. O. Post-Clearance Audit as a Tool to Ensure the Effective Customs Control

The article is aimed at studying of post-clearance audit as a tool for customs control and the means for implementation of the State customs policy. The current situation of practice of audit after release of goods in free circulation, as abroad, so in Ukraine, was analyzed. This allowed to highlight the most common violations of tax and customs legislation concerning the release of goods in free circulation into the customs territory of the State. Methods to select entities of foreign economic activity to carry out control measures based on audit techniques were grounded, organizational approaches to the implementation of post-clearance audit were identified. Selection of the phases of post-clearance audit allowed to determine this form of customs control as a complex process characterized by clearly defined procedures in the planning, preparation and conduct of the audit. The study has allowed to outline the priorities of the implementation of post-clearance audit at the fiscal authorities level with a view to the implementation of an integrated approach to the identification of possible violations of tax and customs legislation when transferring goods across the customs border of Ukraine.

Key words: customs policy, customs system, customs control, audit, customs value, documentary control, fiscal authorities.

Fig.: 2. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 13.

Kharkavyi Mykola O. – Applicant, Department of Taxes and Fiscal Policy, Ternopil National Economic University (vul. Lvivska, 11, Ternopil, 46020, Ukraine)
E-mail: mykola.kharkavyi@gmail.com

УДК 336.41

Харкавий М. О. Постмитний аудит як інструмент забезпечення ефективного митного контролю

Стаття присвячена дослідженню постмитного аудиту як інструменту митного контролю та засобу реалізації митної політики країни. Проаналізовано сучасний стан застосування аудиту після випуску товарів у вільний обіг закордоном і в Україні. Це дозволило виокремити найбільш поширені порушення податкового та митного законодавства при випуску товарів у вільний обіг на митну територію країн. Обґрунтовано способи відбору суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності для проведення контрольних заходів, що ґрунтуються на методах аудиту, і визначено організаційні підходи щодо реалізації постмитного аудиту. Виділення етапів проведення постмитного аудиту дозволило визначити дану форму митного контролю як складний процес, що характеризується чітко визначеними процедурами на етапах планування, підготовки та проведення аудиту. Проведене дослідження дало можливість окреслити пріоритети реалізації постмитного аудиту на рівні фіскальних органів з метою запровадження комплексного підходу до виявлення можливих порушень податкового та митного законодавства при переміщенні товарів через митний кордон України.

Ключові слова: митна політика, митна система, митний контроль, аудит, митна вартість, документальна перевірка, фіскальні органи.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 13.

Харкавий Микола Олександрович – здобувач, кафедра податків і фіскальної політики, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)
E-mail: mykola.kharkavyi@gmail.com

УДК 336.41

Харкавий Н. А. Посттаможенный аудит как инструмент обеспечения эффективного таможенного контроля

Статья посвящена исследованию посттаможенного аудита как инструмента таможенного контроля и средства реализации таможенной политики страны. Проанализировано современное состояние применения аудита после выпуска товаров в свободное обращение за рубежом и в Украине. Это позволило выделить наиболее распространенные нарушения налогового и таможенного законодательства при выпуске товаров в свободное обращение на таможенную территорию государства. Обоснованы способы отбора субъектов внешнеэкономической деятельности для проведения контрольных мероприятий, основанных на методах аудита, и определены организационные подходы к реализации посттаможенного аудита. Выделение этапов проведения посттаможенного аудита позволило определить данную форму таможенного контроля как сложный процесс, характеризующийся четко определенными процедурами на этапах планирования, подготовки и проведения аудита. Проведенное исследование позволило очертить приоритеты реализации посттаможенного аудита на уровне фискальных органов с целью внедрения комплексного подхода к выявлению возможных нарушений налогового и таможенного законодательства при перемещении товаров через таможенную границу Украины.

Ключевые слова: таможенная политика, таможенная система, таможенный контроль, аудит, таможенная стоимость, документальная проверка, фискальные органы.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Библ.:** 13.

Харкавий Николай Александрович – соискатель, кафедра налогов и фискальной политики, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)
E-mail: mykola.kharkavyi@gmail.com

The development of market relations and their relative stabilization at the beginning of the first decade of the 21st century determined top priorities for realization of long-term objectives concerned with ensuring effective mechanisms of implementing the customs policy of Ukraine, which implied utilization of the duly organized institutional environment. The effects of the world financial crisis and liberalization processes in the international trade have made adjustments to implementation of the state economic policy and have set contradictory objectives before the agencies responsible for the development and implementation of the customs policy, namely: to ensure filling of the budget within the context of reduced tariff protection and to propose less time-consuming procedures for customs

formalities. The reserves required to meet these objectives are implicit in improving the customs control system and aligning it with the world standards.

The experience of the developed countries of the world suggests that an efficient system of control over the movement of goods and vehicles across the customs border appears as a crucial factor in the development of the customs infrastructure, customs laws and introduction of new customs control mechanisms which are employed by the revenue bodies to decrease the time required for customs clearance. Simultaneously, simplified customs formalities do not permit applying measures of control to all cargoes, which entails uncertainty and the risk of non-observance of customs laws. As a result, the World Customs Organization

recommends implementing measures of control after release of goods into free circulation within the customs area of the country through audit methods with a view to minimization of mistakes, detection and prevention of negative developments caused by misuse.

Within the context of the development of new economic standards, the tasks of the revenue bodies tend to consist in controlling the goods movement and ensuring due financial security of the state through filling the state budget and protection of the national interests. Widely discussed in the scientific literature are the mechanisms which ensure efficient post-clearance audit within the context of reforming the mechanism of duty and customs payment administration. Scientific evaluation of formation of a modern customs control system and determination of the role of the post-clearance audit in it are presented in the works by A. Ahapova, I. Berezhniuk, O. Vakulchyk, T. Yednak, I. Ivancha, I. Shkuratova. However, the problems of organization of documentary audits concerned with observance of customs laws, cooperation of structural units of the fiscal service while planning and conducting monitoring and control measures, as well as the procedures of conducting them by customs offices still remain outstanding.

Implementation of customs control principles requires closing the gaps in research concerned with providing rationale for measures of control over foreign economic operations, establishing weaknesses in carrying out post-clearance audit and outlining the prospective directions for improvement of customs administration.

Protection of the customs interests and security of Ukraine is ensured through explicit fiscal focus of the customs policy. However, the regulating and controlling functions which are employed by the state to regulate movement of goods and exercise control over adherence to the requirements of tax and customs laws of Ukraine should come to the fore alongside the fiscal function. The problem of effective control over completeness and timeliness of duty and customs payments is relevant considering the constant-

ly changing market conditions, emerging new schemes of minimization of the customs value, manipulation of classification of the goods being moved, and fraud associated with importing goods on favorable and preferential terms. Such factors result in the search for and constant improvement of technologies, methods of optimization and enhancement of customs control forms.

Customs control is exercised with a view to protection of economic and financial interests, ensuring safety of the environment and activities of the population. It appears not only as a significant component in the customs system of the state, but as the principal tool employed by the revenue bodies to identify and evaluate the risks of undesired developments in the customs process management. Simultaneously, customs control is an important functional element of the customs system of the country (Fig. 1).

The definition of customs control is outlined in the Customs Code of Ukraine (CCU) and the Framework of Standards to Secure and Facilitate the Trade. Overall, this definition is used to refer to a set of measures employed by the central executive bodies with a view to ensuring the minimum of customs formalities required by the customs laws of the country [6; 8]. Customs formalities, being a set of actions of revenue body officers, are aimed at detection of finance-related violations of customs laws.

From the economic perspective, customs control is a type of state control as a legal form of customs activities and is viewed as a way of customs policy implementation. The objective of customs control is detection, removal, and prevention of violation of customs regulations by using various measures of control [7, p. 9].

Such measures of control are indicated in customs laws and are implemented through an integral system of customs control forms. Customs control is conventionally subdivided into two types: 1) documentary audit; 2) actual audit. Most attention is paid to customs control types from the financial perspective, since documents serve as the basis for not only transit of goods across the border, but assess-

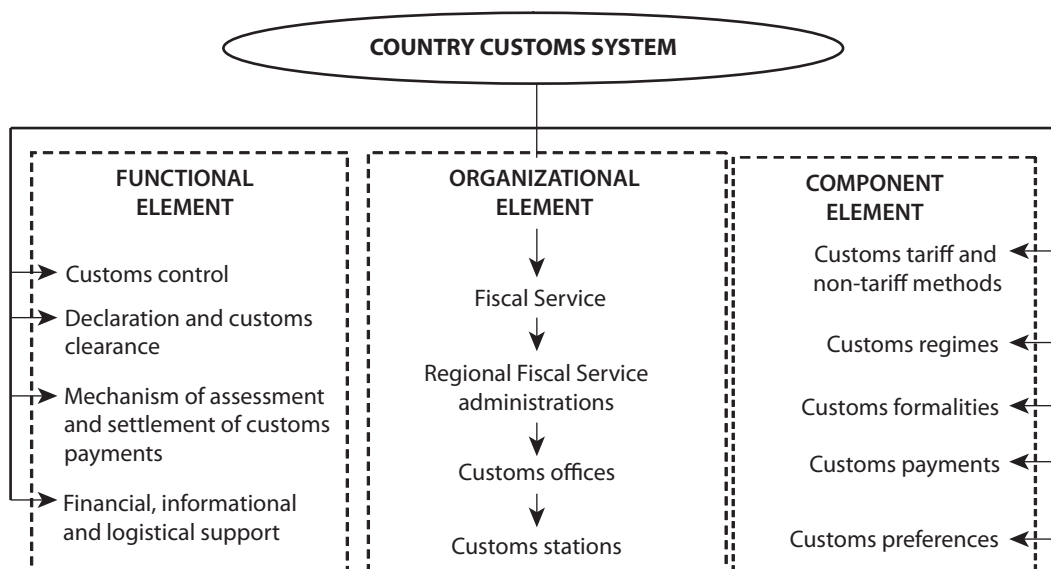

Fig. 1. The role of customs control in the customs system

ment and payment of taxes, validation of goods declaration as well.

Nevertheless, the time and development of foreign trade relations between countries set their own requirements for extension of the modern customs control mechanisms. It is conditioned by a number of factors, of which the main factor is inclusion of the customs system in the range of financial and economic mechanisms of state control being a result of liberalization of foreign trade and establishment of market relations in Ukraine.

The leading role in implementation of customs control forms is assigned to customs offices which the CCU describes as customs authorities which ensure a third of tax and duty revenues received by the State Budget of Ukraine (Table 1).

Indices presented in Table 1 suggest that customs offices ensure state budget revenues amounting to 35-36% of the overall tax receipts. However, there was an increase in tax receipts ensured by customs authorities over the period from 2010 to 2013: whereas in 2010 this index made 85911.4 mln UAH, in 2013 it reached 119053.5 mln UAH. This tendency can be explained by various factors which produce an effect on the performance of the revenue side of the budget: 1) increase in the volume of foreign trade in goods; 2) change in the foreign currency exchange rate; 3) change in the market situation; 4) change in the approaches to control over the goods and vehicles moved across the customs border.

Within the context of free trade, for economic operators, facilitation of customs clearance of goods and vehicles is a priority in the activities of customs authorities; however, loosening of the customs control is unacceptable. For this reason, documentary audit being essentially customs control exercised after release of goods into free circulation appears as a crucial form of customs control.

In scientific and practical works this form of control is referred to as post-clearance audit control. Its main objective consists in implementing a new philosophy of customs control, tightening control after release of goods into free circulation, detecting possible financial violations, and improving the financial discipline of participants in foreign economic activities. However, a challenging economic situation requires that revenue bodies intensify measures of control in this sphere by increasing the administrative influence on the process of charging the duty and customs payments. The most important aspects of organization of state control over movement of goods across the customs border exercised by revenue bodies are: control over the customs value; customs expert examination; classification work; control over establishment of the country of origin; risk management; post-clearance audit.

Realization of such measures allows ensuring additional receipts from duty and customs payments in the state budget (Table 2).

Thus, the period of 2010 – 2013 years was characterized by disparity in ensuring additional receipts from customs payments (Table 2), with most receipts ensured by control over the customs value at the stage of customs declaration formalities, amounting to 5016.5 mln UAH and 5303.7 mln UAH in 2010 and 2012 respectively. However, in 2013 this indicator dropped to 4737.5 mln UAH, which was due to a decrease in the volume of imports to Ukraine. Efficient work of expert units permitted additional receipts from control over goods coding in 2013 reaching 290.7 mln UAH. With regard to results of documentary audits, the highest rate of ensuring additional receipts was reached in 2011 totaling 572.5 mln UAH. In order to identify additional reserves at the stage of processing customs declarations, embedded RMS tools are used, which yields a positive outcome in detection of violations of tax and customs laws.

Table 1

State budget revenues and customs revenue tendency over 2010 – 2013 years

Indicator	2010	2011	2012	2013
State budget revenues, mln UAH	240615.0	314617.0	346054.0	339180.0
State budget revenues, % of the GDP	22.2	24.2	24.5	23.3
State budget revenues from customs payments, mln UAH	85911.4	114816.8	123648.9	119053.5
Share of customs payments in the state budget revenues, %	35.7	36.5	35.7	35.1
State budget revenues from customs payments, % of the GDP	7.9	8.8	8.8	8.2
State budget costs, mln UAH	303589.0	333460.0	395682.0	403403.0
Percentage of state budget costs covered by customs payments	28.3	34.4	31.3	29.5

Table 2

Additional receipts from customs payments ensured by customs authorities over 2010 – 2013 years

Index	2010	2011	2012	2013
Receipts from correction of the declared customs value of goods, mln UAH	5016.5	3675.5	5303.7	4737.5
Receipts from control over goods coding, mln UAH	138.1	167.0	223.2	290.7
Receipts from checking the country of origin of goods, mln UAH	42.4	48.5	89.3	70.1
Receipts based on the results of documentary audits, mln UAH	74.7	572.5	101.3	21.9
Total, mln UAH	12665.2	4463.5	5616.2	5120.2

According to A. Ahapova and I. Ivancha, the most significant violation from the viewpoint of ensuring financial security of the state is under-declaration of the customs value of goods. The objective of control over the customs value is assessing the tax base, as well as ensuring equal terms for all participants in the FEA with respect to charging duty and customs payments [1; 3]. This is confirmed by the data of the State Fiscal Service of Ukraine which demonstrate the most typical violations detected while carrying out documentary audits (Table 3).

Under-declaration of the customs value and incorrect classification of goods are among the most common violations established during documentary audits, and the overall volume of assessed additional charge totaled 187.09 and 169.69 mln. UAH respectively (Table 3). In quantitative terms, there were 1012 and 1154 facts of occurrence of the classified violations over 2011-2013 according to the results of monitoring and control measures.

Control of the customs value and classification of goods through post-clearance audit appears as the most convenient form of realization of monitoring and control measures, because the informational basis is provided by primary accounting documents and ledgers, which allows effective monitoring of the goods value formation, details of settlement with regard to counterparties' obligations, facts of sale, with indication of the code and name of the goods, as well as additional costs incurred when purchasing them from non-residents. However, such informational basis may not always be used effectively for classification work and control over establishment of the country of origin.

Detection of finance-related customs violations can be ensured by using other methods employed by customs administrations of many countries of the world, not only primary accounting documents. Such methods include the method of "mirror statistics" of import operations with trading partners. Analysis of discrepancies in the official statistical data allows identifying potential customs law violators only partially and provided that the goods under the clearly de-

finied UCG FEA code have not been exported from the countries with which there are ratified free trade agreements.

However, audit after release of the goods into free circulation is less efficient for work with a large volume of unofficial statistics, since in this case a significant role should be played by control at the checkpoints on the state border [5, p. 36]. Overall, as A. Zubrytskyi points out, discrepancies in trade statistics entail enormous fiscal consequences both for export and import. By way of illustration of losses in customs payment receipts, the author calculated the volume of shortage in fiscal receipts from duties which amounted to 1.06 bln USD, and for value added tax it was 2.33 bln USD, which cumulatively makes 6.4% of the income of the consolidated budget of Ukraine [9, p. 90 – 91]. In his work, the author tried to show the losses incurred by the budget due to shadow trade as well as customs commercial fraud which cause a gap in the official foreign trade statistics.

These negative trends are a precondition for the realization of post-clearance audit as a tool for ensuring integrated management of the goods supply chain which is essentially a single package of control measures. A thorough audit of customs documents is the foundation for monitoring and control measures aimed at revealing non-compliance with the goods classification, facts of under-declaration of the customs value, unwarranted use of privileges and preferences, as well as violation of the regime of the presence of the goods in the customs territory of Ukraine if they result in a FEA participant obtaining financial benefits in the form of failure to pay the duty.

Selection of controlled entities is based on: 1) risk management system results; 2) results of sampling based on officers' intuition and experience or available sources of information on the events which have produced an effect on non-observance of legal requirements; 3) a combination of the two methods mentioned above [4, p. 19]. Post-clearance audit allows correcting the errors which occurred while processing declarations and identifying possible fraud occurrences in the sphere of customs affairs.

Table 3

Typical violations of the customs laws detected during documentary audits over 2011 – 2013 years

No	Substance of Violation	Sum, mln UAH	Number of established violation facts
1	Failure to declare the goods	197.94	2
2	Under-declaration of the customs value	187.09	1012
3	Incorrect classification of goods	169.69	1154
4	Failure to submit the customs declaration in due time	163.82	16
5	Infringement of legislation in the sphere of operations with customer-supplied raw materials	125.04	39
6	Unwarranted use of privileges	83.79	278
7	Failure to carry out customs payments	50.53	95
8	Alienation of goods imported as foreign investment	6.46	22
9	Other violations	5.43	76
10	No legislation infringements resulting in failure to carry out customs payments found	0.00	341
TOTAL		989.79	3035

The mechanism of post-clearance audit realization is a complex process which can be conventionally subdivided into three stages (Fig. 2): 1) audit preparation and preplanning; 2) carrying out audit; 3) audit closure [10, p. 103; 11, p. 13]. Each realization stage involves clearly defined procedures, for example, the audit planning and preparation stage implies using information provided by the results of the risk management system functioning, information obtained from external sources, officers' intuition which should be substantiated and documented (non-automated control).

Any stage of post-clearance audit involves monitoring of foreign trade operations and update of risk profiles, as well as constant communication with FEA participants and obtaining additional information in the ways stipulated by the legislation of Ukraine.

Audit after release of goods into free circulation allows:
 1) reducing the number of control measures applied at the stage of submission of a customs declaration for clearance;
 2) improving the situation with ensuring budget receipts

from customs payments. The experience of Japan shows that widespread application of post-clearance audit resulted in doubled receipts in 2009 in comparison with 1999 [2]. The WCO has repeatedly stressed the effectiveness of the post-clearance audit in its annual reports positively estimating its application in various countries of the world (Table 4).

The data presented in Table 4 suggest that the most common infringements of customs laws are: 1) under-declaration of the customs value of goods; 2) classification of goods; 3) improper application of customs privileges and preferences [12; 13]. This structure of violations is offered by the customs code as areas of focus for documentary audits concerning observance of requirements of customs laws. It is noteworthy that the structure of additionally charged duty and customs payments varies across countries as the customs systems are individual in each case and imply varying rates of customs taxation, which produces a corresponding effect on the intentions of economic operators.

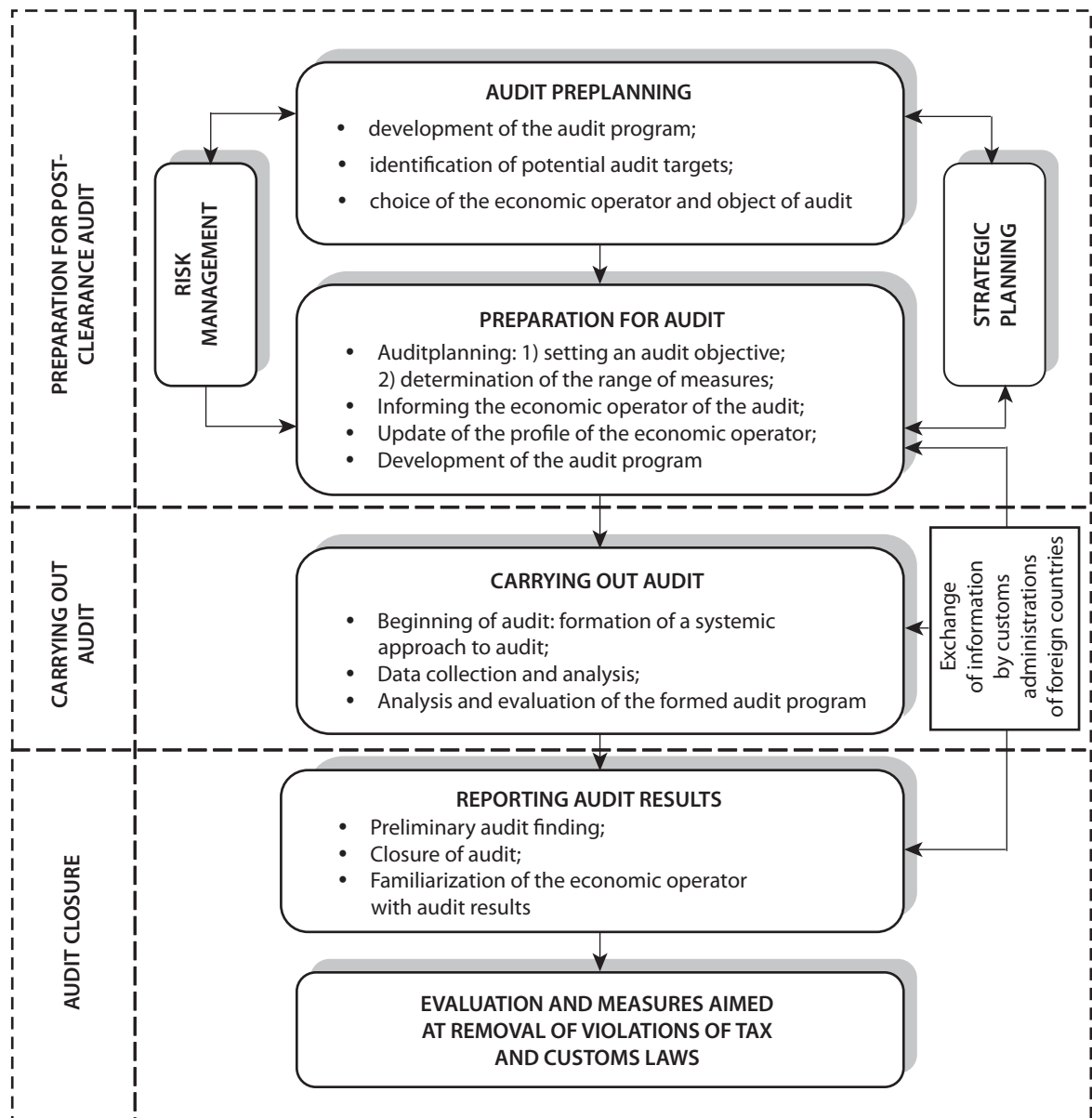

Fig. 2. Organization and mechanism of realization of post-clearance audit

Table 4

Efficiency of post-clearance audit carried out by customs administrations of Canada and Taiwan over 2010 – 2011 years

No	Indicator	Canada	Taiwan
1	Number of officers participating in audit, people	369	40
2	Conducted audits, pcs	3143	454
3	The volume of duty and customs payments additionally charged on the basis of post-clearance audit, mln USD	58.00	26.58
4	Classification of types of violations established on the basis of post-clearance audit, %	100.00	100.00
	– under-declaration of the customs value of goods	7.13	49.57
	– tariff classification of goods	18.80	18.70
	– country of origin of goods (receipt of privileges and preferences)	6.44	1.72
	– other	67.63	30.01

CONCLUSIONS

Despite insignificant experience of application of post-clearance audit and its efficiency, necessity arises for this form of control to be integrated into the overall system of monitoring and control operations of revenue bodies. This implies creation of a single system for planning and exercising control over FEA participants, which will permit an integrated approach to identification of possible violations of tax and customs laws and facilitation of the interaction of structural units of the fiscal service.

Active collaboration while carrying out post-clearance audit should be realized with subordinate individuals in order to ensure more efficient financial analysis on the basis of the data of accounting statements with a view to obtaining the crucial, most informative parameters which provide an objective and accurate evaluation of the financial standing of a FEA participant, which can serve as the basis for making a conclusion on the status of fulfillment of budgetary obligations associated with importation of goods into the customs territory of Ukraine. Under such conditions, post-clearance audit appears as not only an effective control tool, but also a method of obtaining additional information for monitoring of foreign trade operations, reducing the time used for customs formalities when submitting a customs declaration for clearance. ■

LITERATURE

1. Агапова А. В. Постаудит импортных операций / А. В. Агапова // Управленческий учет. – 2008. – № 9. – С. 85 – 92.
2. Аудит после таможенной очистки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tfig.itcilo.org/RUS/contents/post-clearance-audit.htm>
3. Иванча И. И. Роль таможенной службы в развитии государственного финансового контроля за поступлением таможенных платежей / И. И. Иванча // Вестник томского государственного университета. – 2009. – № 319. – С. 143 – 144.
4. Комплекс таможенных мер. Руководство по работе в области классификации и связанной инфраструктуре. – Брюссель : ВТамО, 2012. – 44 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rocb-europe.org/system/resources/BAhbBlSHOGZmSSlImMjAxNC8wNS8wMS8xNI8zMV8yMI84N181LjluXy5wZGYGOgZFVA/5.2.pdf>
5. Комплекс таможенных мер по сбору доходов. Практическое руководство по управлению таможенной оценкой. – Брюссель : ВТамО, 2012. – 63 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rocb-europe.org/system/resources/BAhbBlS>

[HOGZmSSlImMjAxNC8wNS8wMS8xNI8zMV8yMI84N181LjluXy5wZGYGOgZFVA/5.4.pdf](http://www.rocb-europe.org/system/resources/BAhbBlSHOGZmSSlImMjAxNC8wNS8wMS8xNI8zMV8yMI84N181LjluXy5wZGYGOgZFVA/5.4.pdf)

6. Митний кодекс України : введений в дію Законом України від 13.03.2012 р. № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/mk/>

7. Пашко П. В. Щодо окремих питань забезпечення ефективності митного контролю / П. В. Пашко // Митна безпека. – 2010. – № 1. – С. 6 – 13.

8. Рамкові стандарти забезпечення безпеки і спрощення процедур міжнародної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ambu.org.ua/files/ram_standart.html

9. Тіньова міжнародна торгівля: макроекономічна теорія та фіскальні наслідки для України : монографія / [Вдовиченко А. М., Зубрицький А. І., Рубцов О. М., Семирянов Д. Я., Серебрянський Д. М.] ; за заг. ред. Д. М. Серебрянського. – К. : Алєрта, 2013. – 202 с.

10. Шкуратова І. І. Методичні підходи до проведення фінансового контролю на засадах митного пост аудиту / І. І. Шкуратова // Наукові праці. Державне управління. – 2012. – Випуск 174. – Том 186. – С. 101 – 106.

11. Customs Post Clearance Audit Manual. East African Community. – Arusha: EAC Secretariat, January, 2012. – 39 p. [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.competeafrica.org/Files/DAR_EAC_PCA_MANUAL.pdf

12. Post-Clearance Audit in Canada [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/case_studies_e/pca_can_e.doc

13. Post-Clearance Audit. Paper submitted by the Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu for the July 2012 World Trade Organization [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/case_studies_e/pca_tpk_m_e.doc

REFERENCES

- Agapova, A. V. "Postaudit importnykh operatsiy" [Postaudit import operations]. *Upravlencheskiy uchet*, no. 9 (2008): 85-92.
- "Audit posle tamozhennoy ochkistki" [Audit after customs clearance]. <http://tfig.itcilo.org/RUS/contents/post-clearance-audit.htm>
- "Customs Post Clearance Audit Manual. East African Community". http://www.competeafrica.org/Files/DAR_EAC_PCA_MANUAL.pdf
- Ivancha, I. I. "Rol tamozhennoy sluzhby v razvitii gosudarstvennogo finansovogo kontrolia za postupleniem tamozhennykh platezhey" [The role of customs in the development of the state financial control over the receipt of customs duties]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 319 (2009): 143-144.
- "Kompleks tamozhennykh mer po sboru dokhodov. Prakticheskoe rukovodstvo po upravleniiu tamozhennoy otsenkoy" [Range of customs measures for the collection of revenue. A practical guide to the management of customs valuation]. <http://www.rocb-europe.org/system/resources/BAhbBlSHOGZmSSlImMjAxNC8wNS8wMS8xNI8zMV8yMI84N181LjluXy5wZGYGOgZFVA/5.4.pdf>

“Kompleks tamozhennykh mer. Rukovodstvo po rabote v oblasti klassifikatsii i svyazannoy infrastrukture” [Complex customs measures. Manual work in the field of classification and related infrastructure]. <http://www.rocb-europe.org/system/resources/BAhbBlsHOGZmSSiIMjAxNC8wNS8wMS8xNi8zMV8yMl84N181LjluXy5wZWYGOgZFVA/5.2.pdf>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://minrd.gov.ua/mk/>

Pashko, P. V. “Shchodo okremykh pytan zabezpechennia efektyvnosti mytnoho kontroliu” [Regarding the specific issues to ensure the effectiveness of customs control]. *Mytna bezpeka*, no. 1 (2010): 6-13.

“Post-Clearance Audit in Canada”. http://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/case_studies_e/pca_can_e.doc

“Post-Clearance Audit. Paper submitted by the Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu for the

July 2012 World Trade Organization”. http://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/case_studies_e/pca_tpkm_e.doc

“Ramkovi standarty zabezpechennia bezpeky i sproshchennia protsedur mizhnarodnoi torhivli” [Framework of Standards of security and facilitation of international trade]. http://ambu.org.ua/files/ram_standart.html

Shkuratova, I. I. “Metodychni pidkhody do provedennia finansovoho kontroliu na zasadakh mytnoho post audytu” [Methodological approaches to financial control based on custom post audit]. *Naukovi pratsi. Seriya "Derzhavne upravlinnia"*, vol. 186, no. 174 (2012): 101-106.

Vdovychenko, A. M. et al. *Tynova mizhnarodna torhivlia: makroekonomichna teoriia ta fiskalni naslidky dlia Ukrainy* [Shadow international trade, macroeconomic theory and fiscal consequences for Ukraine]. Kyiv: Alerta, 2013.

УДК 658:[005.92:005.92](477.54)

ОЦІНКА СТАНУ І ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ АУДИТУ ПЕРСОНАЛУ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

© 2014 ЛЕБЕДИНСЬКА О. С.

УДК 658:[005.92:005.92](477.54)

Лебединська О. С. Оцінка стану і проблем розвитку аудиту персоналу на промислових підприємствах Харківської області

Метою даної роботи є обґрунтування необхідності розвитку аудиту персоналу на промислових підприємствах у кризових умовах. У статті оцінюються стан і проблеми розвитку аудиту персоналу на промислових підприємствах Харківської області. Досліджено тенденції щодо чисельності найманих працівників як в економіці Харківського регіону в цілому, так і по окремих галузях промисловості, вікового розподілу основного складу працівників підприємств і частки працюючих пенсіонерів. Виявлено певні проблеми з використанням фонду робочого часу та збільшенням його втрат, що обумовлює необхідність застосування заходів, спрямованих на підвищення продуктивності праці кожного працівника та обсягу випуску продукції підприємства. Перспективою подальшого дослідження на рівні аналізу є вивчення особливостей використання аудиту персоналу при здійсненні господарської діяльності сучасними підприємствами. У прикладному аспекті ще недостатньо вивченими залишаються конкретні механізми і технології аудиту персоналу.

Ключові слова: оцінка, розвиток, аудит, аудит персоналу, соціально-економічні показники.

Бібл.: 9.

Лебединська Олена Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: lenylichka@mail.ru

УДК 658:[005.92:005.92](477.54)

Лебединская Е. С. Оценка состояния и проблем развития аудита персонала на промышленных предприятиях Харьковской области

Целью данной работы является обоснование необходимости развития аудита персонала на промышленных предприятиях в кризисных условиях. В статье оцениваются состояние и проблемы развития аудита персонала на промышленных предприятиях Харьковской области. Исследованы тенденции численности наемных работников как в экономике Харьковского региона в целом, так и по отдельным отраслям промышленности, возрастного распределения основного состава работников предприятий и доли работающих пенсионеров. Выявлены определенные проблемы с использованием фонда рабочего времени и увеличением его потерь, что обуславливает необходимость применения мер, направленных на повышение производительности труда каждого работника и объема выпуска продукции предприятия. Перспективой дальнейшего исследования на уровне анализа является изучение особенностей использования аудита персонала при осуществлении хозяйственной деятельности современными предприятиями. В прикладном аспекте еще недостаточно изученными остаются конкретные механизмы и технологии аудита персонала.

Ключевые слова: оценка, развитие, аудит, аудит персонала, социально-экономические показатели.

Библ.: 9.

Лебединская Елена Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: lenylichka@mail.ru

UDC 658:[005.92:005.92](477.54)

Lebedynska O. S. Evaluation of the Status and Problems of Development of the Staff Audit in the Industrial Enterprises of Kharkiv Region

The article is aimed at the development of the staff audit in the industrial enterprises under crisis conditions. The article evaluates the status and problems of development of the staff audit in the industrial enterprises of Kharkiv region. Trends in the number of employees as in the region's economy in total, so for the individual industries, the age distribution of the employees and the proportion of the working seniors were studied. Several problems with use of the working time fund as well as rise of the related losses were identified, which necessitates the measures directed to increase the productivity of every employee and volume of the enterprise output. The prospect of a further research at the level of analysis is the study of the implications of using the staff audit in carrying out the economic activities of the modern enterprises. In the applied aspect the specific mechanisms and technologies for the staff audit remain insufficiently studied.

Key words: evaluation, development, audit, staff audit, socio-economic indicators.

Bibl.: 9.

Lebedynska Olena S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Human Resource Management and Labour Economics, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: lenylichka@mail.ru

“Kompleks tamozhennykh mer. Rukovodstvo po rabote v oblasti klassifikatsii i svyazannoy infrastrukture” [Complex customs measures. Manual work in the field of classification and related infrastructure]. <http://www.rocb-europe.org/system/resources/BAhbBlsHOGZmSSIMjAxNC8wNS8wMS8xNi8zMV8yMl84N181LjluXy5wZWYGOGZFVA/5.2.pdf>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://minrd.gov.ua/mk/>

Pashko, P. V. “Shchodo okremykh pytan zabezpechennia efektyvnosti mytnoho kontroliu” [Regarding the specific issues to ensure the effectiveness of customs control]. *Mytna bezpeka*, no. 1 (2010): 6-13.

“Post-Clearance Audit in Canada”. http://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/case_studies_e/pca_can_e.doc

“Post-Clearance Audit. Paper submitted by the Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu for the

July 2012 World Trade Organization”. http://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/case_studies_e/pca_tpk_m_e.doc

“Ramkovi standarty zabezpechennia bezpeky i sproshchennia protsedur mizhnarodnoi torhivli” [Framework of Standards of security and facilitation of international trade]. http://ambu.org.ua/files/ram_standart.html

Shkuratova, I. I. “Metodychni pidkhody do provedennia finansovoho kontroliu na zasadakh mytnoho post audytu” [Methodological approaches to financial control based on custom post audit]. *Naukovi pratsi. Seriya "Derzhavne upravlinnia"*, vol. 186, no. 174 (2012): 101-106.

Vdovychenko, A. M. et al. *Tynova mizhnarodna torhivlia: makroekonomichna teoriia ta fiskalni naslidky dlia Ukrainy* [Shadow international trade, macroeconomic theory and fiscal consequences for Ukraine]. Kyiv: Alerta, 2013.

УДК 658:[005.92:005.92](477.54)

ОЦІНКА СТАНУ І ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ АУДИТУ ПЕРСОНАЛУ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

© 2014 ЛЕБЕДИНСЬКА О. С.

УДК 658:[005.92:005.92](477.54)

Лебединська О. С. Оцінка стану і проблем розвитку аудиту персоналу на промислових підприємствах Харківської області

Метою даної роботи є обґрунтування необхідності розвитку аудиту персоналу на промислових підприємствах у кризових умовах. У статті оцінюються стан і проблеми розвитку аудиту персоналу на промислових підприємствах Харківської області. Досліджено тенденції щодо чисельності найманих працівників як в економіці Харківського регіону в цілому, так і по окремих галузях промисловості, вікового розподілу основного складу працівників підприємств і частки працюючих пенсіонерів. Виявлено певні проблеми з використанням фонду робочого часу та збільшенням його втрат, що обумовлює необхідність застосування заходів, спрямованих на підвищення продуктивності праці кожного працівника та обсягу випуску продукції підприємства. Перспективою подальшого дослідження на рівні аналізу є вивчення особливостей використання аудиту персоналу при здійсненні господарської діяльності сучасними підприємствами. У прикладному аспекті ще недостатньо вивченими залишаються конкретні механізми і технології аудиту персоналу.

Ключові слова: оцінка, розвиток, аудит, аудит персоналу, соціально-економічні показники.

Бібл.: 9.

Лебединська Олена Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: lenylichka@mail.ru

УДК 658:[005.92:005.92](477.54)

Лебединская Е. С. Оценка состояния и проблем развития аудита персонала на промышленных предприятиях Харьковской области

Целью данной работы является обоснование необходимости развития аудита персонала на промышленных предприятиях в кризисных условиях. В статье оцениваются состояние и проблемы развития аудита персонала на промышленных предприятиях Харьковской области. Исследованы тенденции численности наемных работников как в экономике Харьковского региона в целом, так и по отдельным отраслям промышленности, возрастного распределения основного состава работников предприятий и доли работающих пенсионеров. Выявлены определенные проблемы с использованием фонда рабочего времени и увеличением его потерь, что обуславливает необходимость применения мер, направленных на повышение производительности труда каждого работника и объема выпуска продукции предприятия. Перспективой дальнейшего исследования на уровне анализа является изучение особенностей использования аудита персонала при осуществлении хозяйственной деятельности современными предприятиями. В прикладном аспекте еще недостаточно изученными остаются конкретные механизмы и технологии аудита персонала.

Ключевые слова: оценка, развитие, аудит, аудит персонала, социально-экономические показатели.

Библ.: 9.

Лебединская Елена Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: lenylichka@mail.ru

UDC 658:[005.92:005.92](477.54)

Lebedynska O. S. Evaluation of the Status and Problems of Development of the Staff Audit in the Industrial Enterprises of Kharkiv Region

The article is aimed at the development of the staff audit in the industrial enterprises under crisis conditions. The article evaluates the status and problems of development of the staff audit in the industrial enterprises of Kharkiv region. Trends in the number of employees as in the region's economy in total, so for the individual industries, the age distribution of the employees and the proportion of the working seniors were studied. Several problems with use of the working time fund as well as rise of the related losses were identified, which necessitates the measures directed to increase the productivity of every employee and volume of the enterprise output. The prospect of a further research at the level of analysis is the study of the implications of using the staff audit in carrying out the economic activities of the modern enterprises. In the applied aspect the specific mechanisms and technologies for the staff audit remain insufficiently studied.

Key words: evaluation, development, audit, staff audit, socio-economic indicators.

Bibl.: 9.

Lebedynska Olena S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Human Resource Management and Labour Economics, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: lenylichka@mail.ru

Світова економічна криза активізує науковий пошук нових підходів до об'єктивної оцінки соціально-економічного становища конкретного підприємства, регіону, країни. Результати аудиторських обстежень дозволяють приймати оптимальні управлінські рішення для соціально-економічного розвитку та подолання кризових наслідків. На сьогоднішній день більшість фахівців погоджується з думкою, що персонал є переважним за значущістю чинником ефективного функціонування та сталого розвитку сучасних підприємств. Саме працівники, які є носіями професійних, кваліфікаційних, інтелектуальних якостей, визначають досягнення підприємствами стратегічних цілей та забезпечують гідне місце на внутрішньому та зовнішньому ринках. Крім того, розвиток НТП на сьогоднішній день поставив результати господарської діяльності в безпосередню залежність від працівників, їхньої зацікавленості в опануванні складною технікою та технологіями, відповідальності, старанності та відданості справі, здібності до творчої та самостійної праці. Отже, персонал за значущістю ставлять на один рівень з матеріальними та фінансовими ресурсами, що обумовлює значні витрати на його залучення, навчання, створення гідних умов для розвитку та розкриття внутрішнього потенціалу. Усе це вимагає поглиблення наукових досліджень щодо створення ефективного системи формування та використання трудового потенціалу працівників, удосконалення методів та інструментів управління ними.

Окреслені умови, на думку автора, визначаються окремими показниками, які характеризують загальний стан безробіття, рух робочої сили, заборгованість з оплати праці тощо.

Україна традиційно відрізнялася високою якістю трудових ресурсів, що є основним джерелом формування персоналу вітчизняних підприємств з погляду професійно-освітнього, кваліфікаційного та інтелектуального аспектів. Однак негативні явища в нових умовах, серед яких масове вивільнення висококваліфікованих кадрів, неможливість застосування своїх вмінь у бажаних сферах діяльності, розшарування суспільства на бідних і багатих, стають причинами активного міграційного руху найбільш перспективної частки українців за кордон [1; 4].

З метою оцінки рівня забезпеченості підприємств Харківського регіону працівниками необхідної кількості та якості доцільним є аналіз інформації, наведеної у відповідних статистичних даних [3; 5 – 7].

Згідно з досліджуваними даними кількість працюючих на підприємствах регіону нерівномірно змінювалася впродовж аналізованого періоду. Так, значення відзначеного показника у 2013 р. було менше за аналогічний показник 2012 р. на 8,5 тис. осіб (1,2) і на 18,1 тис. осіб (2,5%) менше показника 2011 р. Отже, можна сказати, що після досить чітко вираженої тенденції до збільшення відбулося стрімке скорочення зазначеного показника у 2013 р., що не може позитивно впливати на соціально-економічний розвиток регіону й країни в цілому. Вірогідними причинами окресленої ситуації, на думку автора, можуть бути трансформаційні процеси в економіці України, що впливають на процес забезпечен-

ня ефективної зайнятості населення регіону: банкрутство підприємств, скорочення виробництва, фінансова та матеріальна заборгованість, проблеми в реалізації продукції призводять до масового вивільнення працівників.

Найбільш стрімке скорочення чисельності працівників, згідно з даними статистичних джерел, зафіксоване в сільському господарстві та промисловості. Одночасно можна відзначити протилежні тенденції в ресторанній діяльності, фінансовій сфері, торгівлі, будівництві, де чисельність працівників упродовж 2004 – 2013 рр. збільшилась відповідно на 42,7; 40,8; 22,7; 8,2 тис. осіб [3; 5 – 7].

Відзначені тенденції можна пояснити переходом до виробництва послуг, що характеризується перевагою енерго- і ресурсозберігаючих технологій, зниженням питомих витрат сировини й енергії на одиницю національного доходу і виробленої продукції, пріоритетною роллю інформаційних технологій та інших наукомістких виробництв, різким зростанням НДДКР, виходом на перше місце сфери обслуговування, включаючи виробничі послуги. Отже, цілком очевидно, що велика частина робочої сили вже не зайнята в сільському господарстві й обробній промисловості, а зосереджена у сфері послуг, до якої відносять торгівлю, фінанси, транспорт, індустрію розваг, а також сферу науки й освіти.

Таким чином, ситуацію, що склалася, коли відповідно до загальноосвітніх тенденцій, для яких характерні високі темпи зростання чисельності працівників у галузях сфери послуг, у Харківському регіоні відбувається природне переміщення зайнятості з виробництва у сферу обслуговування, не можна однозначно оцінити як негативну. Однак не слід забувати, що, окрім природного переміщення зайнятості, на жаль, в Україні в цілому і в Харківському регіоні зокрема, існують інші, досить неприємні причини скорочення робочої сили у зазначених галузях. Це і незадовільні умови праці, й недосконала система матеріального заохочення, що, у першу чергу, сприяє звільненню висококваліфікованих працівників. З метою забезпечення підприємств промисловості відповідними кадрами, які здатні ефективно вирішувати складні виробничі завдання, слід належну увагу приділяти формуванню та реалізації стратегії управління персоналом, що передбачатиме обов'язкову розробку та впровадження системи аудиту персоналу.

Що стосується статевого розподілу найманих працівників, то можна відзначити, що абсолютна перевага жінок (майже в п'ять разів) спостерігається у сфері охорони здоров'я, освітній сфері (майже втричі), у 2,5 разу більше жінок – працівників у державному управлінні та фінансовій сфері. Чоловіки перемагають за чисельністю на будівництві (у п'ять разів), сільському господарстві (майже у два рази) та промисловості (на 25%). Ця ситуація цілком зрозуміла, адже відсутність жінок у таких сферах, як сільське господарство, будівництво, промисловість, пояснюється, перш за все, достатньо важкими умовами фізичної праці.

Незважаючи на відзначені тенденції щодо скорочення кількості найманих працівників у промисловості, дана галузь і до теперішнього часу концентрує на своїх підприємствах частку населення. Це зумовлене наявні-

стю паливно-енергетичного та промислового комплексу, що відносить Харківський регіон до складу областей, де історично спостерігається найбільша кількість працівників, зайнятих у промисловій сфері. Так, питома вага працівників даної сфери в загальній кількості найманих працівників Харкова й області складає близько 28 % упродовж 2009 – 2013 рр., що в декілька разів перевищує питому вагу працівників, зайнятих іншими видами діяльності.

Однак спостерігається динаміка зменшення кількості працівників у переробній промисловості й поступове збільшення кількості зайнятих на підприємствах добувної промисловості. Характерним є те, що поступово зменшується частка харків'ян, які надають перевагу роботі на підприємствах важкої промисловості. Так, питома вага робітників машинобудування скоротилася впродовж аналізованого періоду на 5 %, і у 2013 р. чисельність працівників була меншою за аналогічний показник 2012 р. [3; 5 – 7].

Економічний розвиток країни значною мірою залежить від розвитку саме промисловості, отже, необхідним є забезпечення пріоритетності розвитку промислових галузей і виробничих ресурсів. Однак слід завжди пам'ятати, що вирішальна роль у підвищенні ефективності промислового виробництва належить трудовій діяльності працівників. На сьогоднішній день разом з нарощуванням і модернізацією виробництва слід прагнути до підвищення якісного рівня персоналу, створення сприятливих умов для його розвитку, застосування нових методів оцінки праці та вдосконалення на цій основі системи оплати та стимулювання високих результатів діяльності. Важливим з огляду на вищезазначене є аналіз якісного складу працівників підприємств.

Перевага на підприємстві фахівців з високим ступенем професійної освіти свідчить про високу якість цього трудового потенціалу та збільшує можливості щодо досягнення високих кінцевих результатів діяльності.

Загалом у 2013 р. підвищували кваліфікацію 62 496 тис. працівників підприємств Харківського регіону, що складало майже 9 % від облікової кількості штатних працівників. При цьому майже кожен другий проходив навчання безпосередньо на підприємстві, що може свідчити про відсутність у підприємств фінансової можливості організації підвищення кваліфікації через мережу навчальних закладів. Найбільше значення цього показника спостерігається у сфері транспорту та зв'язку – 16,6%, промисловості – 12,3%, фінансової діяльності – 12,1%, галузі охорони здоров'я – 11%, де він у декілька разів перевищує значення по інших сферах діяльності. Значна кількість працівників, які підвищують свою кваліфікацію саме у зазначених сферах, є, передусім, результатом безпосередньої залежності ефективності діяльності зазначених підприємств від темпів розвитку науки й техніки. Однак це також свідчить і про високу плінність кадрів, що обумовлює необхідність покращення якості нових працівників. Неприпустимо низьким є рівень підвищення кваліфікації працівниками підприємств сільськогосподарства, торгівлі, готельного та ресторанного бізнесу, сфери нерухомості (0,5 – 2,5 %), адже сві-

товий розвиток економіки й суспільства висуває нові, більш високі вимоги до продукції та послуг зазначених підприємств [9].

Відзначені тенденції викликають занепокоєння, адже підприємство, що прагне до успіху в довгостроковій перспективі, має бути зацікавлене, у першу чергу, у нарощуванні трудового потенціалу та, відповідно, у створенні висококваліфікованого колективу. Необхідним у даному випадку стає впровадження сучасних напрямів контролю, що приводить до підвищення продуктивності праці та досягнення високих результатів функціонування підприємства.

Розширення системи управління персоналом сприяє оптимізації вікового складу працюючих, попередженню дефіциту кваліфікованих кадрів. Аналіз вікового складу найманих працівників досліджуваного підприємства дозволить зробити висновки про їхню забезпеченість найбільш перспективними кадрами та наявність висококваліфікованих працівників, які б змогли передати свої знання та досвід молодому поколінню.

На початок 2014 р. на підприємствах Харківського регіону було задіяне 209 878 молодих працівників, або кожен третій працюючий, незначну частку (5,6 %) склали працівники у віці 35 до 60 років, близько 1/6 облікової кількості штатних працівників складали пенсіонери. Аналіз значення показників за видами діяльності дає змогу виділити такі сфери, де частка пенсіонерів сягає 20 % і вище: освітня сфера, операції з нерухомим майном, охорона здоров'я та сфера комунальних послуг, промисловість – 15 % [3; 5 – 7].

Позитивним моментом є наявність діяльності, де концентрована значна кількість працівників у найбільш перспективному віці. Так, найбільша частка молоді спостерігається в торгівлі, готельно-ресторанному бізнесу, державному управлінні та сфері нерухомості.

Достатньо серйозною проблемою для сучасних підприємств, що значно знижує ефективність процесу формування якісного персоналу, є забезпечення стабільності трудового колективу. На сьогоднішній день, у зв'язку з тривалими наслідками світової економічної кризи, люди шукають кращих умов праці та більш високих заробітків, і не завжди на території України [8].

Розглянуті вище показники, хоча й формують певне уявлення про рівень забезпеченості сучасних підприємств персоналом, однак безпосередньо не впливають на обсяги випуску продукції та не дозволяють зробити висновок про ефективність використання трудового потенціалу працівників. Найважливішими якісними показниками, що є факторами безпосереднього впливу на зростання обсягів виробництва продукції, а отже, ефективності роботи підприємства, є продуктивність праці, використання робочого часу.

Певною мірою пояснити причини зменшення або зростання продуктивності праці можна шляхом аналізу використання робочого часу, адже зменшення його нерациональних витрат приводить до зростання продуктивності праці, кращого використання людських ресурсів без додаткових заходів і витрат [3; 5 – 7].

Якщо взяти до уваги факт скорочення загальної кількості найманих працівників на підприємствах практично всіх сфер діяльності, то відзначена ситуація набуває особливої гостроти, адже пояснюється саме нераціональним використанням робочого часу та його підвищеними втратами. Негативним моментом також є зменшення частки відпрацьованих годин у загальному фонді робочого часу. Занепокоєння викликають саме втрати робочого часу, збільшення яких по деяких галузях галузях економіки складає до двох разів. Дана ситуація спостерігається за основними галузями промисловості. Так само, за умови практично незмінного загального фонду робочого часу (спостерігається його підвищення у межах 1% практично в усіх галузях промисловості), можна відзначити зменшення кількості відпрацьованих одним працівником годин (від 0,9% у машинобудуванні до 1,9% у виробництві неметалевої мінеральної продукції), та їхньої питомої ваги в загальному фонді робочого часу [9].

Ситуація погіршується ще й через те, що всі зазначені тенденції відбуваються на фоні загального зменшення кількості найманих працівників у промисловості. Частково скорочення кількості відпрацьованих одним працівником годин (у деяких галузях промисловості) відбулося внаслідок зростання неявок, дозволених законодавством, і кількості вихідних і святкових днів (зокрема, в машинобудуванні).

Однак, на жаль, втрати робочого часу, що свідчать про його нераціональне використання, залишаються на занадто високому рівні. Так, у промисловості даний показник збільшився майже у два рази, що, безсумнівно, не може позитивно відбитися на продуктивності праці кожного працівника та ефективності діяльності всього підприємства.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку про неоднозначні тенденції щодо чисельності найманих працівників як в економіці Харківського регіону в цілому, так і по окремих галузях промисловості, вікового розподілу основного складу працівників підприємств та частки працюючих пенсіонерів. Існують певні проблеми щодо використання фонду робочого часу та збільшення його втрат, що обумовлює необхідність застосування заходів, спрямованих на підвищення продуктивності праці кожного працівника та обсягу випуску продукції підприємства. За даних обставин особливо актуальною стає розробка відповідної системи аудиту персоналу з орієнтацією на підвищення рівня результативної праці, підвищення кваліфікаційного рівня, розкриття творчого потенціалу, що, безсумнівно, принесе додаткові вигоди як окремому підприємству, так і економіці країни в цілому в майбутньому.

Таким чином, результати аналізу й оцінки стану і проблем розвитку аудиту персоналу на промислових підприємствах Харківської області з усією очевидністю підтвердили необхідність упровадження в систему менеджменту саме аудиту персоналу.

Звісно, що відмічені показники не є повним відображенням потокових процесів сучасного виробничого підприємства, але відмічені вище показники, на нашу думку, є більш значущими з урахуванням сучасних ре-

лій ведення господарської діяльності у вітчизняних умовах економічного розвитку. Тож саме ці показники і можуть характеризувати загальний стан функціонування підприємств з точки зору розкриття можливості впровадження підсистем аудиту персоналу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція формування національної моделі соціального аудиту (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lir.lg.ua>

2. Мазурик О. В. Соціальний аудит: потенційні можливості та перспективи застосування в українському суспільстві / О. В. Мазурик // Управління персоналом. – 2010. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hrm.ru>

3. Основні показники соціально-економічного розвитку України / Держкомстат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

4. Полякова Л. М. Аспекти розвитку системи соціального аудиту в Україні / Л. М. Полякова, Н. І. Демків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org>

5. Статистичний збірник «Праця України у 2013 році» / За ред. І. В. Сеника. – К. : Держаналітінформ, 2013. – 325 с.

6. Статистичні дані щодо діяльності окремих суб'єктів господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.smida.gov.ua

7. Статистично-аналітичний огляд стану ринку праці у 2007 – 2013 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Щербак В. Г. Методи оптимізації кадрового складу, реорганізації структури управління та реформування системи внутрішнього аудиту діяльності персоналу // У монографії «Управління персоналом підприємства» / В. Г. Щербак. – Київ : Вид. Європейського університету, 2011. – С. 182 – 212.

9. Фінансові результати підприємств та організації України. Статистичні дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

REFERENCES

“Finansovi rezultaty pidpriemstv ta orhanizatsii Ukrainy. Statystychni dani” [The financial results of enterprises and organizations of Ukraine. Statistical data]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

“Kontseptsiia formuvannia natsionalnoi modeli sotsialnoho audytu (proekt)” [The concept of forming a national model of social audit (draft)]. <http://www.lir.lg.ua>

Mazuryk, O. V. “Sotsialnyi audyt: potentsiini mozhlyvosti ta perspektivy zastosuvannia v ukrainskomu suspilstvi” [Social audit: the potential and prospects of the Ukrainian society]. <http://www.hrm.ru/>

“Osnovni pokaznyky sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy” [Key indicators of socio-economic development of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Pratsia Ukrainy u 2013 rotsi [Work Ukraine in 2013]. Kyiv: Derzhanalitinform, 2013.

Poliakova, L. M., and Demkiv, N. I. “Aspekty rozvytku systemy sotsialnoho audytu v Ukraini” [Aspects of social audit in Ukraine]. <http://ru.wikipedia.org/>

“Statystychno-analitychnyi ohliad stanu rynku pratsi u 2007 – 2013 rokakh” [Statistical and analytical overview of the labor market in 2007-2013]. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Shcherbak, V. H. “Upravlinnia personalom pidpriemstva” [Talent management company]. In *Metody optymizatsii kadrovoho skladu, reorhanizatsii struktury upravlinnia ta reformuvannia systemy vnutrishnyoho audytu diialnosti personalu*, 182-212. Kyiv: Yevropeiskyi universytet, 2011.

“Statystychni dani shchodo diialnosti okremykh sub'ektiv hospodariuvannia” [Statistical data on the activities of individual entities]. <http://www.smida.gov.ua/>

СТРУКТУРА ВЗАЄМОДІЇ КОНТРОЛІНГУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

© 2014 КРОНИКОВСЬКИЙ Д. О.

УДК 658

Крониковський Д. О. Структура взаємодії контролінгу та менеджменту

До сучасного розуміння поняття «контролінг» еволюціонувало концептуально. Нині контролінг асоціюється із системою управління підприємством. Метою статті є аналіз підґрунтя еволюційного розвитку контролінгу. Важливо також встановити відмінності між сучасним контролінгом та менеджментом і з'ясувати їх структурну та інформаційну взаємодію. Проведено порівняльний аналіз контролінгу та менеджменту в розрізі: ціль; підсистеми функції, що забезпечують досягнення мети; виконавці та ресурси; об'єкти; структура системи керування. Встановлено загальна структура контролінгу, методологічна структура роботи контролінгу, синхронна взаємодія інформаційних потоків контролінгу та менеджменту підприємства. Встановлено, що контролінг є своєрідним механізмом саморегулювання на підприємстві, який забезпечує зворотний зв'язок у контурі керування. Він не замінює управління, а лише переводить його на якісно новий рівень. Тому варто розглядати контролінг як інтегруючу й координуючу систему. Служба контролінгу не визначає, що планувати, а радить, як і коли варто планувати.

Ключові слова: контролінг, менеджмент, взаємодія, інформаційні потоки, еволюція, концепції.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Крониковський Дмитро Олегович – кандидат технічних наук, доцент, викладач кафедри автоматизації процесів управління, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна)

E-mail: kronikovsky@gmail.com

УДК 658

UDC 658

Крониковский Д. О. Структура взаимодействия контроллинга и менеджмента

Kronikovskiy D. O. The Structure of the Controlling and Management Interaction

К современному пониманию понятие «контроллинг» эволюционировало концептуально. Сейчас контроллинг ассоциируется с системой управления предприятием. Целью статьи является анализ основы эволюционного развития контроллинга. Важно также установить различия между современным контроллингом и менеджментом и выяснить их структурное и информационное взаимодействие. Проведен сравнительный анализ контроллинга и менеджмента в разрезе: цель; подсистемы функции, обеспечивающие достижение цели; исполнители и ресурсы; объекты; структура системы управления. Установлена общая структура контроллинга, методологическая структура работы контроллинга, синхронное взаимодействие информационных потоков контроллинга и менеджмента предприятия. Установлено, что контроллинг является своеобразным механизмом саморегулирования на предприятии, обеспечивающим обратную связь в контуре управления. Он не заменяет управления, а лишь переводит его на качественно новый уровень. Поэтому стоит рассматривать контроллинг как интегрирующую и координирующую систему. Служба контроллинга не определяет, что планировать, а советует, как и когда следует планировать.

The notion of «controlling» has evolved to the modern understanding conceptually. Nowadays controlling is associated with an enterprise management system. The article is aimed at analyzing of basis of the evolutionary development of controlling. It is important also to distinguish between the modern controlling and the management and to explore their structural and informational communication. The comparative analysis of the controlling and management was conducted with consideration of the following: purpose; subsystems of the function that provide achieving of goals; actors and resources; objects; structure of the management system. The general structure of controlling, the methodological structure of the controlling execution, synchronous interaction of the controlling information flows and management of the enterprise were identified. It was determined that controlling is a kind of a self-regulation mechanism at the enterprise, providing feedback in the control circuit. It does not replace the management, but moves it to a new level. Therefore it's worth to consider controlling as an integration and coordination system. The controlling service does not provide for what namely should be planned, but renders advising of how and when some planning should be done.

Ключевые слова: контроллинг, менеджмент, взаимодействие, информационные потоки, эволюция, концепции.

Key words: controlling, management, interaction, information flows, evolution, conceptions.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Крониковский Дмитрий Олегович – кандидат технических наук, доцент, преподаватель кафедры автоматизации процессов управления, Национальный университет пищевых технологий (ул. Владимирская, 68, Киев, 01601, Украина)

Kronikovskiy Dmytro O. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Lecturer of the Department of Automatic Control Processes, National University of Food Technology (vul. Volodymyrska, 68, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: kronikovsky@gmail.com

E-mail: kronikovsky@gmail.com

Розвиток контролінгу сягає своїм корінням XV століття. Проте в ті часи ця назва скоріше означала скарбника. У сучасному розумінні система контролінгу стала застосовуватися лише на початку XX століття у США та Німеччині одночасно. З того періоду в розвитку контролінгу простежувалися декілька еволюційних етапів, у межах яких мали місце різні концепції.

Проблемами визначення сутності контролінгу займалися Р. Манн, Д. Хан, О. С. Гаврилова, І. А. Маркіна, О. Ю. Амосов, О. А. Зоріна, С. В. Ковалев та інші [1 – 7]. На даному етапі розвитку теорії управління слід звертати увагу на контролінг як концепцію забезпечення досягнення цілей та оптимального управління. Ситуація,

що склалася у цьому напрямі дослідження, підкреслює актуальність проблеми, вимагає більш поглибленого вивчення якісних сторін контролінгу, які могли б бути корисними для практиків і науковців.

До сучасного розуміння поняття «контролінг» еволюціонувало концептуально. Нині контролінг асоціюється із системою управління підприємством. Необхідно проаналізувати підґрунтя еволюційного розвитку контролінгу. Важливо встановити відмінності між сучасним контролінгом і менеджментом, а також з'ясувати їх структурну та інформаційну взаємодію.

За період розвитку наукового підходу та накопичення практичного досвіду було сформовано три основ-

ні концепції контролінгу. Першою виникла концепція, орієнтована на систему обліку (1930-ті роки). Концепція, орієнтована на управлінську інформаційну систему, стала популярною в 1970 – 1980 рр. – період бурхливого розвитку комп'ютерної техніки [8]. Нині контролінг асоціюється із системою управління підприємством (табл. 1).

де інформаційна насиченість захлинула підприємство в усіх сферах (виробництво, маркетинг, фінансовий ринок), підхід до менеджменту не міг не адаптуватися. Кількість інформації, що впливала на прийняття рішення, зростала далеко не в лінійній залежності, а отже, і кількість працівників, які мали її опрацювати, невпинно зростала

Таблиця 1

Основні концепції контролінгу

Орієнтація концепції	Сутність та основні завдання контролінгу в рамках концепції
На систему обліку	Переорієнтація системи обліку з минулого в майбутнє, створення на базі облікових даних інформаційної системи підтримки управлінських рішень, пов'язаних з плануванням і контролем діяльності підприємства
На управлінську інформаційну систему	Створення загальної інформаційної системи управління. Розробка концепції єдиної інформаційної системи, її впровадження, координація функціонування інформаційної системи, оптимізація інформаційних потоків
На систему управління: – з акцентом на планування і контроль; – з акцентом на координацію	Планування і контроль діяльності структурних підрозділів підприємства. Координація діяльності системи управління підприємством (скерування управління)
На підприємство в цілому	Забезпечення органічної єдності всіх складових підприємства для синергії функціонування

Враховуючи значний інтерес науковців і велику кількість наукових праць, з'являється впевненість у виникненні нової концепції, де контролінг є зорієнтованим на підприємство в цілому для піднесення управління на вищий рівень, рівень емерджентності.

За останні сто років підхід до управління змінився докорінно, сталим залишилося лише прагнення у своїй суті досягати поставлених цілей. Пошук основних факторів, що змінили підхід до управління, приводить до аналізу раннього менеджменту. Вектор минулого менеджменту був націлений, як правило, на екстенсивне розширення виробництва, оскільки такі ключові фактори сьогодення, як споживчі переваги, ринок покупця, конкуренція, маркетинг, були далеко попереду. З розвитком ринку ці фактори почали своє об'єктивне корелювання на виробництво. Завжди вважалося, що кращим варіантом підтримки управлінських рішень є думка експерта. З часів середньовічної мануфактури, планової економіки та тотального дефіциту і доринкової економіки,

(рис. 1). Почали виникати проблеми координації роботи менеджерів, синхронності та своєчасності отримання вихідної інформації для прийняття рішень. Це невпинно гальмувало розвиток управління підприємством і вимагало нових підходів. Виникає необхідність використання контролінгу з його величезним потенціалом у вигляді сучасних підходів до використання комп'ютерної техніки.

З розвитком обчислювальної техніки та кібернетики в цілому науковці почали пошук інструментів задоволення сучасних вимог менеджменту саме в цій галузі. На нашу думку, саме нівелювання витрат ресурсів розриву між інтенсивним та екстенсивним опрацюванням інформації дало потужний поштовх для розвитку контролінгу як біокібернетичного підходу в управлінні, адже розвиток ринкової економіки, конкуренції та ускладнення структури економічного господарювання застосування класичних оцінок, виражених тільки фінансовими показниками, почало давати неповну картину, що свідчило про загальні вимоги ринку в нових підходах до оцінки ефективності та її забезпечення.

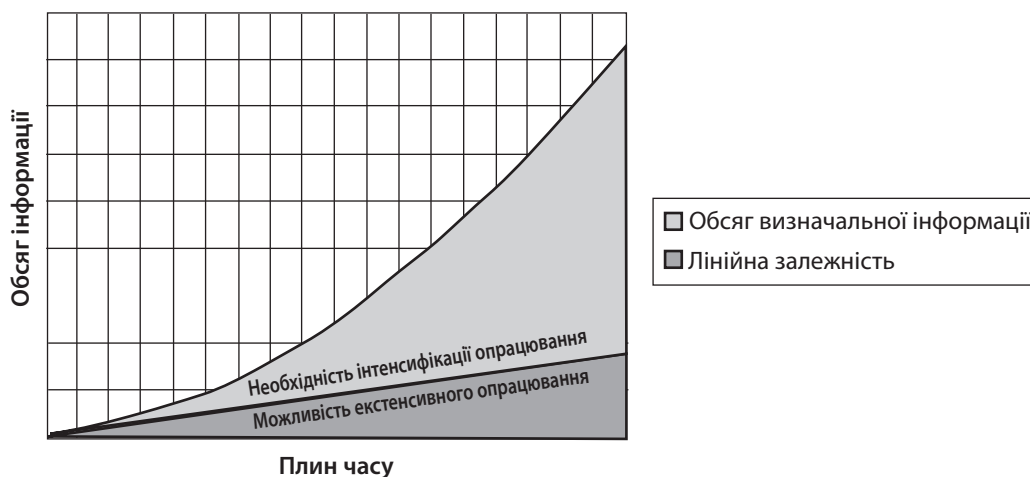

Рис. 1. Передумови виникнення контролінгу

Є сенс функціонально розмежувати площини контролінгу та менеджменту, виходячи з їх базових характеристик, задля чіткого виокремлення моделі контролінгу в складі менеджменту (табл. 2).

Оцінка інформації, наведеної в табл. 2, дозволяє констатувати, що контролінг є своєрідним механізмом саморегулювання на підприємстві, що забезпечує зворотний зв'язок у контурі керування. Він не замінює управління, а лише переводить його на якісно новий рівень. Тому варто розглядати контролінг як інтегруючу та координуючу систему. Служба контролінгу не визнає, що планувати, а радить, як і коли варто планувати.

управлінських цілей [9]. Зважаючи на необхідність створення дієвої системи аналізу ефективності підприємств, нами поставлене завдання, що спрямоване, насамперед, на зв'язування показників у грошовому та відсотковому вираженні з лінгвістичними вимірниками таких аспектів діяльності підприємства, як його здатність задовольнити, утримати та залучити нового клієнта, внутрішньо-фірмовими бізнес-процесами та розробкою продуктів, інноваційною активністю та заходами щодо поліпшення фінансових результатів, де все синхронізовано за стратегічною направленістю.

Таблиця 2

Відмінності між менеджментом і контролінгом

Характеристика системи	Менеджмент	Контролінг
Ціль	Максимізація прибутку, мінімізація витрат, забезпечення ліквідності, платоспроможності та ін.	Забезпечення підтримки цілей менеджменту, підвищення якості прийняття рішень
Підсистеми функції, що забезпечують досягнення мети	Функції управління	Функції управління. Технології управління та прийняття рішень
Виконавці та ресурси	Праця, матеріали, капітал, енергія, інформація	Організаційне, математичне й інформаційне забезпечення
Об'єкти	Сукупність взаємозалежних структурних підрозділів будь-якого призначення	Система управління
Структура системи керування	Організаційна структура	Структура моделі (матмодель, сценарій, прототип, емулятор)
Кількісні характеристики	Значення техніко-економічних показників	Значення критеріїв якості рішень, відхилення від цілей
Контрольований фактор	Поставлена ціль	Ступінь погодженості впровадженої та адаптованої моделі з об'єктивною якістю виконання поставлених цілей

Менеджмент організації задає цільові вектори з точками, до яких треба рухатися задля досягнення стратегії (аксіальний вектор), і передає визначені цілі в стратегічний відділ. Надалі вже співробітники стратегічного відділу, виходячи з підібраних цілей, визначають інструменти впливу на організацію, тобто вхідні діяння, чинники (показники), що мають забезпечити ефективність обраної стратегії. Таким чином, формується стратегія, що являє собою входи, структуру взаємодії та виходи (рис. 2).

Залежно від визначених стратегічним відділом входів і цільових виходів здійснюється домінантне ранжування показників СЗП. Ідея СЗП відповідає бажанням менеджменту знайти виважений набір монетарних і немонетарних показників для внутрішньорганізаційних

Таким чином, успіх організації досягається за допомогою визначення цільових векторів, тобто кількісного вираження рівня, якому має відповідати той чи інший показник, і встановлення стратегічним відділом причинно-наслідкових зв'язків таким чином, щоб при поєднанні стратегічних цілей організації в єдину систему досягнення однієї з них створювало прогрес у досягненні іншої. З точки зору методологічної структури системи контролінгу, вона включає етапи збору інформації, зокрема кількісного та якісного характеру. Після цього відбувається зведення вхідної інформації до однієї площини для подальшої обробки за методами та алгоритмами, які закладено в системі контролінгу. Після обробки за базами знань відбуваєть-

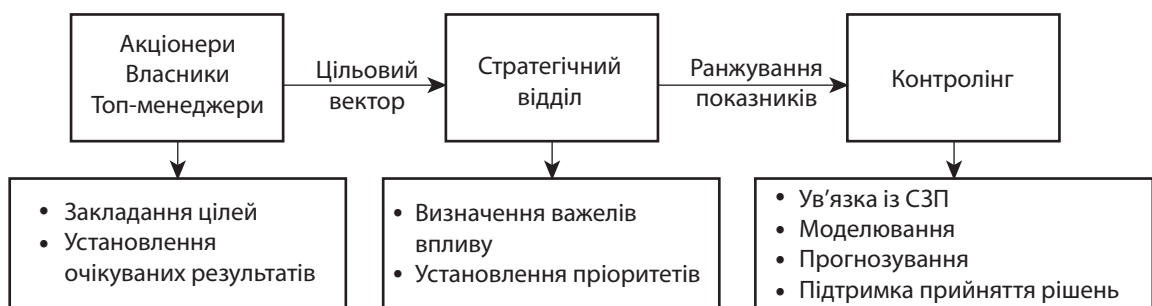

Рис. 2. Синхронна взаємодія інформаційних потоків контролінгу та менеджменту підприємства

ся формування загального висновку, що формується у відповідності до діагностованої ситуації та процесуального аналізу (когнітивних карт). І тільки після цього інформація подається в систему менеджменту для її врахування (рис. 3).

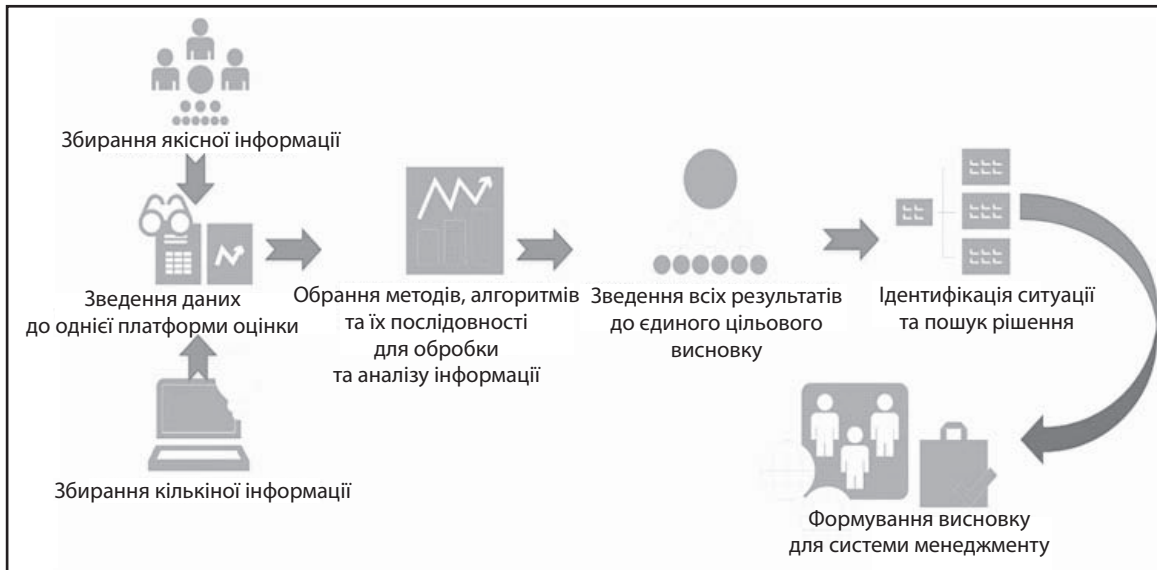

Рис. 3. Методологічна структура роботи контролінгу

ВИСНОВКИ

Основна відмінність контролінгу від менеджменту полягає в тому, що контролінг управлінську функцію не виконує, управлінських рішень не приймає. Він забезпечує методичну й інструментальну бази для підтримки основних функцій менеджменту: планування, контролю, обліку й аналізу, а також оцінки ситуації для прийняття управлінських рішень. Контролінг, на нашудумку, – це біокібернетична система підтримки управління та менеджменту в цілому, що є своєрідним механізмом саморегулювання на підприємстві, який забезпечує зворотний зв'язок у контурі управління. Він не замінює управління, а лише переводить його на якісно новий рівень. У подальшому необхідно розглянути механізми запровадження контролінгу на вітчизняних підприємствах, проаналізувати проблеми, які при цьому виникають, і запропонувати рішення щодо їх нівелювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Хан Д. Планирование и контроль. Стоимостно-ориентированные концепции контроллинга / Д. Хан, Х. Хунгенберг / [Пер. с нем.; под ред. Головача Л. Г., Лукашевича М. Л. и др]. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 928 с.
2. Манн Р. Контроллинг для начинающих / Р. Манн, Э. Майер. – М. : Изд-во «Финансы и статистика», 2004. – 301 с.
3. Гаврилова О. С. Процесс внедрения контроллинга на предприятии / О. С. Гаврилова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2011/Economics/6_85430.doc.htm
4. Маркіна І. А. Контролінг для менеджерів : навч. посіб. / І. А. Маркіна, О. М. Таран-Лала, М. В. Гунченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2013. – 304 с.
5. Амосов О. Ю. Контролінгові механізми в системі управління підприємством / О. Ю. Амосов // Економіка та управління. – 2012. – № 1. – С. 82 – 86.

6. Зоріна О. А. Місце контролінгу в системі управління підприємством / О. А. Зоріна // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2010. – № 2. – С. 59 – 66.

7. Ковалев С. В. Оценка эффективности управления на основе контроллинга: положительные и негативные аспекты / С. В. Ковалев // Финансовый простір. – 2011. – № 1. – С. 67 – 78.

8. Богатко А. Н. Система управления развитием предприятия (СУРП) / А. Н. Богатко. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 240 с.

9. Каплан Р. С. Использование сбалансированных показателей в системе стратегического менеджмента / Р. С. Каплан // Harvard Business Review. – 1996. – № 1. – С. 75 – 85.

REFERENCES

- Amosov, O. Yu. "Kontrolinhovi mekhanizmy v systemi upravlinnia pidpriemstvom" [Controlling mechanisms in enterprise management system]. *Ekonomika ta upravlinnia*, no. 1 (2012): 82-86.
- Bogatko, A. N. *Sistema upravleniia razvitiem predpriatiia (SURP)* [The control system of enterprise development (PRMS)]. Moscow: Finansy i statistika, 2001.
- Havrylova, O. S. "Protses vprovadzhennia kontrolinhu na pidpriemstvi" [The process of introduction of controlling in the enterprise]. http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2011/Economics/6_85430.doc.htm
- Khan, D., and Khungenberg, Kh. *Planirovanie i kontrol. Stoimostno-orientirovannye kontseptsii kontrollinga* [Planning and control. Value-oriented controlling concept]. Moscow: Finansy i statistika, 2005.
- Kovalev, S. V. "Otsenka effektivnosti upravleniia na osnove kontrollinga: pozitivnye i negativnye aspekty" [Evaluating the effectiveness of management on the basis of controlling: positive and negative aspects]. *Finansovyi prostir*, no. 1 (2011): 67-78.
- Kaplan, R. S. "Ispolzovanie sbalansirovannykh pokazateley v sisteme ctatricheskogo menedzhmenta" [Using the Balanced Scorecard strategic management system]. *Harvard Business Review*, no. 1 (1996): 75-85.
- Markina, I. A., Taran-Lala, O. M., and Hunchenko, M. V. *Kontrolinh dlia menedzheriv* [Controlling for managers]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2013.
- Mann, R., and Mayer, E. *Kontrolling dlia nachinaiushchikh* [Controlling for beginners]. Moscow: Finansy i statistika, 2004.
- Zorina, O. A. "Mistse kontrolinhu v systemi upravlinnia pidpriemstvom" [Place controlling system management]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy*, no. 2 (2010): 59-66.

МЕХАНІЗМ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

© 2014 БУДНІК М. М., СОРОКІНА О. Л.

УДК 331.108

Буднік М. М., Сорокіна О. Л. Механізм удосконалення організаційної структури управління підприємством

Метою статті є висвітлення сутнісного поняття механізму удосконалення організаційної структури управління (ОСУ) підприємством і побудова його наочної моделі. Удосконалення ОСУ є безперервним процесом, що диктується як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Механізм удосконалення ОСУ підприємства ґрунтується на основних принципах і критеріях ефективності та включає сучасні методи, інструменти, важелі побудови організаційної структури на основі послідовності здійснення етапів організаційної діагностики, розробки нової організаційної структури, здійснення організаційних перетворень, формування оптимальної структури та оцінки ефективності обраної моделі управління підприємством і організаційних змін. Використання розробленого механізму сприяє реорганізації та обранню ефективної моделі ОСУ підприємства.

Ключові слова: механізм, організаційна структура управління, принципи, технологія, методи.

Рис.: 1. **Бібл.:** 8.

Буднік Марина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно- економічного університету (пров. Отакара Яроша, 8, Харків, 61045, Україна)

E-mail: ymca@ua.fm

Сорокіна Ольга Леонідівна – магістрант, кафедра менеджменту, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно- економічного університету (пров. Отакара Яроша, 8, Харків, 61045, Україна)

E-mail: tigrenok142@mail.ru

УДК 331.108

Будник М. М., Сорокина О. Л. Механизм усовершенствования организационной структуры управления предприятием

Целью статьи является освещение сущностного понятия механизма совершенствования организационной структуры управления (ОСУ) предприятием и построение его наглядной модели. Совершенствование ОСУ – непрерывный процесс, диктуемый как внутренними, так и внешними факторами. Механизм совершенствования ОСУ предприятия основывается на основных принципах и критериях эффективности и включает современные методы, инструменты, рычаги построения организационной структуры на основе последовательности осуществления этапов организационной диагностики, разработки новой организационной структуры, осуществления организационных преобразований, формирования оптимальной структуры и оценки эффективности выбранной модели управления предприятием и организационных изменений. Использование разработанного механизма способствует реорганизации и избранию эффективной модели ОСУ предприятия.

Ключевые слова: механизм, организационная структура управления, принципы, технология, методы.

Рис.: 1. **Библ.:** 8.

Будник Марина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово- экономического университета (пер. Отакара Яроша, 8, Харьков, 61045, Украина)

E-mail: ymca@ua.fm

Сорокина Ольга Леонидовна – магистрант, кафедра менеджмента, Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово- экономического университета (пер. Отакара Яроша, 8, Харьков, 61045, Украина)

E-mail: tigrenok142@mail.ru

UDC 331.108

Budnik M. M., Sorokina O. L. Mechanism for Improvement of Enterprise's Organizational Structure of Management

The article is aimed at coverage of the mechanism for improvement of the organizational structure of management (OSM) in the enterprise as well as building of its visual model. Improving the OSM is a continuous process, dictated by both internal and external factors. Mechanism of improving the enterprise's OSM is based on the general principles and criteria for the efficiency and incorporates modern methods, tools, levers for building of the organizational structure based on the sequence of implementation of the steps of organizational diagnosis, development of a new organizational structure, implementation of organizational change, forming the optimal structure and evaluation of efficiency of the chosen model of the enterprise management and organizational change. The use of the elaborated mechanism facilitates the reorganization as well as the choice of an effective model of the enterprise's OSM.

Key words: mechanism, organizational structure of management, principles, technology, methods.

Pic.: 1. **Bibl.:** 8.

Budnik Maruna M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kiyv National University of Trade and Economics (prov. Otakara Yarosha, 8, Kharkiv, 61045, Ukraine)

E-mail: ymca@ua.fm

Sorokina Olga L. – Graduate Student, Department of Management, Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kiyv National University of Trade and Economics (prov. Otakara Yarosha, 8, Kharkiv, 61045, Ukraine)

E-mail: tigrenok142@mail.ru

Однією з найбільш важливих умов забезпечення життєдіяльності підприємства в умовах ринку є якість системи менеджменту, яка значною мірою визначається раціональністю його організаційної структури управління (ОСУ). Удосконалення ОСУ є безперервним процесом, що диктується як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, зокрема умовами і розширенням міжгалузевих зв'язків всередині країни і міждержавних господарських контактів, розвитком спеціалізації та кооперування виробництва, розвитком науки і техніки. У випадку несприятливого впливу цих факторів для їх нейтралізації, а також реального забез-

печення реалізації усіх елементів організаційної структури користуються механізмом, як певним ефективним інструментом, що поєднує внутрішні можливості формування організаційної структури управління із зовнішніми чинниками. Отже, проблемним залишається питання пошуку такого механізму, який би дозволить ефективно використати всі переваги організаційної структури управління підприємством в умовах перехідних процесів і трансформації економіки.

Проблеми дослідження, розробки та впровадження організаційних структур управління знайшли широке відображення в зарубіжній та вітчизняній економічній

літературі в працях А. Алавердова, М. Альберта, І. Ансоффа, А. Бандуріна, П. Друкера, В. Весніна, І. Герчікової, В. Глухова, В. Глущенко, С. Ільєнкової, А. Каньковської, М. Лапусти, О. Лебедева, Дж. Маккорта, М. Мескона, Дж. Обер-Кріє, Дж. Преффера, М. Портера, Г. Саланчіка, П. Толберта, Ф. Хедоурі, А. Хоскінга та інших.

Слід зазначити, що в більшості публікацій, що з'явилися в останні роки, в узагальненому вигляді присутній виклад зарубіжного досвіду вивчення, розробки та впровадження організаційних структур управління підприємствами та організаціями. Разом з тим, у них недостатньо розроблені питання сутності організаційних структур управління й мало приділено уваги питанням прикладного характеру, орієнтованим на вирішення проблем, що виникають в процесі управління підприємствами. У даний час необхідні розробки конкретних технологій відображення, аналізу, проектування та впровадження організаційних структур управління підприємствами, реалізація яких сприяла б їхній ефективній діяльності.

Не зважаючи на значне зацікавлення проблематикою організаційної структури управління підприємством, деякі важливі питання залишаються поза увагою дослідників. Серед них – розгляд механізму реформування організаційної структури, технологічні питання його реформування та принципи, на основі яких він повинен працювати.

Мета статті полягає у висвітленні сутнісного поняття механізму вдосконалення організаційної структури управління підприємством та побудові його наочної моделі.

Об'єктом дослідження виступає організаційна структура управління підприємства здатна пристосовуватися до мінливих умов ринку, вдосконалюватися. Складність об'єкта обумовлює необхідність звернення до такої категорії, як «механізм», оскільки лише його розробка дасть відповіді на питання як і за допомогою чого можна цього досягти. Враховуючи результати узагальнення теоретичних підходів до тлумачення поняття «механізм» та об'єкт даного дослідження, пропонуємо далі розглядати механізм вдосконалення ОСУ підприємства як сукупність елементів, інструментарію, технології та важелів, що забезпечують реорганізацію ОСУ.

Якість функціонування механізму вдосконалення організаційної структури буде залежати від взаємного поєднання його складових частин та узгодженості дій його елементів, що взаємопов'язані між собою і з відповідними елементами об'єкта, на який впливає даний механізм. Постійність та міцність цих зв'язків характеризує рівень організованості механізму.

Нині у досить великого числа підприємств виникає потреба в проведенні зміни своєї організаційної структури управління. Така потреба обумовлюється різними причинами, серед яких можна виділити: придбання нових активів і бізнесів, виділення і продаж непрофільних активів, необхідність адекватного реагування на все більше зростаючу конкурентну боротьбу, необхідність підвищення керованості великої кількості бізнес-одиноць і підрозділів, тощо. Цільова спрямованість механізму має вирішальне значення та є важливою при вдоскона-

ленні організаційної структури, оскільки в ній закладено першопричини створення самого механізму, бачення бажаного результату, і вона є вихідною точкою. Цільова спрямованість механізму вдосконалення організаційної структури (мета) полягає в забезпеченні оптимальності реформованої організаційної структури управління підприємством. Вона передбачає: вибір принципів, які дозволяють механізму працювати в реальному режимі; вибір технології, на основі якої реформується організаційна структура; підбір інструментарію, необхідного для включення механізму; визначення критеріїв реорганізації ОСУ; розробка процесу вдосконалення (реформування) організаційної структури та оцінка її ефективності. Розглянемо кожну з них більш детально.

Суттєвими характеристиками механізму вдосконалення ОСУ, що відповідають за правильне її функціонування, без яких вона не виконувала б свого призначення, є принципи. Їхня особливість проявляється в потенційній здатності забезпечити активну діяльність механізму в напрямку досягнення цілей. До основних *принципів* формування механізму вдосконалення ОСУ віднесено такі [1, 3, 5 – 7]:

- ✦ *принцип цілепокладання* передбачає, що ОСУ повинна відповідати цільовій орієнтації підприємства;
- ✦ ланки ОСУ будуються для забезпечення досягнення встановлених цілей, тобто маємо *принцип пріоритету функцій над складом ланок*;
- ✦ *відповідність суб'єкта та об'єкта* управління;
- ✦ *принцип адаптивності* ОСУ до змін зовнішнього і внутрішнього середовища;
- ✦ *принцип повної координації* структурних підрозділів різних рівнів;
- ✦ *принцип мінімуму складності* при побудові ОСУ;
- ✦ *принцип межі автономності*, тобто забезпечення цілісності та єдності підприємства при відносній автономності кожного структурного елементу ОСУ;
- ✦ *принцип поєднання централізації та децентралізації*, що дозволяє забезпечувати ефективне функціонування всього підприємства з певним рівнем структурної гнучкості й можливістю самостійного реагування на рівні окремих ланок;
- ✦ *принцип взаємозгодженості* вертикальних і горизонтальних структурних одиниць ОСУ;
- ✦ *принцип єдності розпорядження* передбачає персональну закріпленість повноважень розпорядництва за всіма питаннями на будь-якому рівні управління;
- ✦ *принцип діапазону контролю*, що забезпечує відповідну керованість і скоординованість функціонування організації, при відносній автономності підрозділів;
- ✦ *принцип збалансованості обов'язків, прав і відповідальності* кожної структурної одиниці ОСУ;
- ✦ *принцип забезпечення кваліфікованості управлінських кадрів* відповідно до нових функцій в ОСУ;

- ★ *принципи охоплення контролем* передбачає забезпечення відповідного рівня норм керованості підприємством,
- ★ *комплексний підхід* дозволяє розробити комплексний організаційний проект, тобто організаційні зміни необхідно проводити по всіх ланках керівництва підприємством у їх взаємодії.
- ★ *принципи урахування негативних реакцій персоналу* передбачає розробку заходів для усунення можливої негативної реакції колективу підприємства на організаційні зміни.
- ★ *правова регламентація* передбачає, що створення будь-якого підрозділу завжди детерміновано (зумовлено) і має бути закріплено правом, з дотриманням усіх рішень і постанов вищих керівних органів у частині розподілу обов'язків і персональної відповідальності.
- ★ *принципи економічності* полягає в досягненні бажаного результату при мінімальних витратах всіх видів ресурсів.

Усі перелічені принципи є елементами цілісної системи механізму вдосконалення ОСУ, які за допомогою синергічного ефекту підсилюють один одного, полегшуючи дію механізму і скеровують його рух у правильному напрямку.

Механізм формування ОСУ має свою структуру, специфіка якого полягає в тому, що його елементи є рівно важливі і не перебувають між собою в ієрархічному підпорядкуванні [3]. Усі вони знаходяться на одній лінії, доповнюючи один одного і забезпечуючи стабільність функціонування механізму. Структура, як правило, передбачає наявність певних рівнів, залежно від масштабів необхідних перетворень. Однак ми розглядаємо єдиний рівень вдосконалення ОСУ – це підприємство, яке диктує загальний тип бажаної ОСУ, а окремі функціональні ланки повинні її прийняти.

Крім того, при розробці механізму вдосконалення ОСУ необхідно враховувати вплив зовнішнього середовища та особливості функціонування самого підприємства. До факторів безпосереднього впливу зовнішнього середовища належать споживачі продукції, постачальники, акціонери, урядові установи, місцева влада, засоби масової інформації, громадськість та інші. Так, наприклад, поведінку споживачів продукції мають аналізувати маркетингові підрозділи; зв'язки з постачальниками підтримують підрозділи матеріально-технічного постачання; урядові установи зобов'язують створювати підрозділи для статистичної звітності, виконання платежів до податкових органів.

До факторів опосередкованого впливу зовнішнього середовища належать: технологічне середовище, економічне, політичне, правове, екологічне, міжнародне середовища та інші. Так, наприклад, мінливість економічного середовища змушує керівництво підприємства створювати підрозділи для вивчення конкурентів, зміни курсів цінних паперів і валют, прогнозування кризи; для реалізації вимог міжнародного середовища треба переорієнтуватись на міжнародні стандарти ведення бізнесу.

Визначальними серед внутрішніх факторів побудови ОСУ є виробничі процеси, що зумовлюють горизонтальний поділ праці.

Сучасний механізм вдосконалення ОСУ ґрунтується на концепціях менеджменту якості, управління проектами, інноваційного і стратегічного менеджменту та включає складові елементи якості за показниками повноти розподілу робіт, адекватності горизонтальної та вертикальної складових, децентралізації робіт, функціональної спеціалізації автономності працівників і підрозділів, ефективної завантаженості роботами працівників і підрозділів, додержання норм керованості [1].

Не менш важливим моментом у розробці механізму вдосконалення ОСУ є вибір інструментарію, який зумовлений специфікою ОСУ і тісно пов'язаний із технологією, без якої процес реформування ОСУ не можливий. Поняття «технологія» має багатогранне і неоднозначне трактування [8]. Вона подібна до мистецтва, бо з її допомогою створюються нові продукти людської праці, визначається майстерність, тобто, поєднанням кваліфікації, досвіду та знання.

Можна назвати декілька причин, що обумовлюють необхідність використання технології для вдосконалення ОСУ, а саме: багатогранність об'єкта вдосконалення, а також можливість систематизації відповідних процедур для їх подальшого використання.

Технологія вдосконалення ОСУ являє комплекс організаційних заходів, операцій і прийомів, спрямованих на оптимізацію управлінських і виробничих функцій та раціоналізацію відповідних процесів, що формує підґрунтя ОСУ з номінальною якістю і оптимальними витратами, і обумовлених поточним рівнем розвитку науки, техніки і суспільства в цілому. Цей комплекс організаційних заходів, операцій і прийомів може бути поділений на етапи: організаційна діагностика, розробка нової організаційної структури, здійснення організаційних перетворень та економічна оцінка організаційних перетворень.

Організаційна діагностика полягає у виявленні та формалізації існуючих проблем в ОСУ підприємства, а також первинному аналізу причин їхнього виникнення і можливих шляхів усунення, викладених у відповідному документі. Вона передбачає дослідження раціональності існуючої ОСУ, її кількісний та якісний склад; аналіз розподілу сфер відповідальності функцій по підрозділах і співробітниках, вивчення ключових компетенцій співробітників і їх відповідність вимогам підприємства.

На другому етапі розробляється модель ОСУ підприємства, яка була б найбільш раціональна в нових умовах функціонування, використовуючи методи організаційного проектування. Для торговельних підприємств доцільними мають бути органічні моделі організаційних структур управління, які включають: матричні (проектно-модульні, програмно-цільові), інноваційні (адхократичні, командні, партисипативні) та адаптивні (мережні, віртуальні, підприємницькі) моделі. До критеріїв формування і моделювання організаційно-структурного механізму можна віднести [2]: підвищення рівня керованості, зменшення витрат на управління, підвищення гнучкості та оперативності управління.

До складу *методів* організаційного проектування належать [2, 4]:

1. *Метод аналогій* полягає в застосуванні організаційних форм і механізмів управління по відношенню до проєктованої організації.

2. *Експертно-аналітичний метод* полягає в обстеженні й аналітичному вивченні організації силами кваліфікованих фахівців із залученням її керівників та інших працівників, щоб виробити раціональні рекомендації по формуванню або перебудові ОСУ.

3. *Метод структуризації цілей* передбачає вироблення системи цілей організації, включаючи їх кількісне і якісне формулювання.

4. *Метод організаційного моделювання* являє собою розробку формалізованих математичних, графічних, машинних та інших відображень розподілу повноважень і відповідальності в організації, є базою для побудови, аналізу та оцінки різних варіантів організаційних структур по взаємозв'язку їх змінних (математико-кібернетичні моделі, графоаналітичні моделі, натурні моделі, математико-статистичні моделі залежностей між вихідними факторами організаційних систем і характеристиками ОСУ).

Процес проектування нової моделі ОСУ підприємства повинен бути заснований на спільному використанні охарактеризованих вище методів, при цьому з розроблених варіантів ОСУ обирається оптимальна модель.

Результати виконання даного етапу знаходять своє відображення в таких документах: проєкт ОСУ, проєкт штатного розпису, проєкт організаційно-функціональної моделі, перелік регламентуючих документів, які необхідно розробити або змінити з урахуванням впровадження нової організаційної структури та проєкт плану проведення організаційних змін.

Наступний крок передбачає здійснення організаційних перетворень та оцінку ефективності запропонованих змін. Це найбільш критична стадія усього процесу, тому що саме в грамотному впровадженні нової організаційної структури полягає успіх усього заходу. Крім того, не підлягає сумніву, що така досить складна процедура, як зміна організаційної структури, підлягає серйозному аналізу з точки зору оцінки її ефективності. Проведення оцінки передбачає визначення насамперед критеріїв та показників оцінки, а також вибір методики її проведення. Начастіше, при порівнянні різних варіантів ОСУ, як результативний критерій ефективності використовують найбільш повне і стійке досягнення цілей при мінімізації витрат на організацію управління і функціонування структур [6].

Узагальнену модель механізму формування організаційної структури відображено на *рис. 1*.

За умови врахування перелічених і багатьох інших аспектів ОСУ можна сподіватися, що реальні можливості механізму вдосконалення ОСУ зможуть подолати опір, який є наслідком консервативного мислення і внутрішнього несприйняття персоналом підприємства будь-яких змін.

ВИСНОВКИ

Ефективне вдосконалення ОСУ підприємства можливе за умови наявності адекватного механізму, теоретична модель якого включає систему взаємопов'язаних елементів, принципів та самого процесу функціонування механізму. Принципи є основою побудови механізму і забезпечують його оптимальне функціонування в будь-яких умовах. Процес функціонування механізму відбувається на основі технологій, методів організаційного проектування розглянутих в статті. Важливо зрозуміти, що новостворена організаційна структура не є на всі часи постійною.

Подальші дослідження варто продовжувати в напрямку розкриття системи важелів, які зможуть ефективно працювати механізм у складних умовах сьогодення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бондарчук Л. В.** Формування ефективного організаційно-структурного механізму управління машинобудівним підприємством / Л. В. Бондарчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4, Т. 1. – С. 27 – 30.
2. **Воронин С. И.** Организационное проектирование : учеб. пособие / С. И. Воронин. – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2001. – 105 с.
3. **Захарчин Г.** Механізм формування організаційної культури на підприємстві / Г. Захарчин // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 241 – 248.
4. **Кузнецов Ю. В.** Теория организации : учебник для бакалавров / Ю. В. Кузнецов, Е. В. Мелякова. – М. : Издательство Юрайт, 2013. – 365 с.
5. **Кумпилова Б. А.** Принципы совершенствования организационной структуры предприятия / Б. А. Кумпилова // Вестник Адигейского государственного университета. Серия 5: Экономика. – 2009. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/printsipy-sovershenstvovaniya-organizatsionnoy-struktury-predpriyatiya>
6. **Продіус І. П.** Удосконалення організаційної структури управління промислового підприємства / І. П. Продіус, М. П. Пріступа // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 3-4 (4-5). – С. 17 – 22.
7. **Смачило І. І.** Принципи формування та структура механізму управління сталим розвитком підприємства / І. І. Смачило // Економіка розвитку. – 2013. – № 3 (67). – С. 79 – 82.
8. **Сурмин Ю. П.** Теория социальных технологий / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2004. – 608 с.

REFERENCES

- Bondarchuk, L. V. "Formuvannya efektyvnoho orhanizatsiino-strukturnoho mekhanizmu upravlinnia mashynobudivnym pidpriemstvom" [Formation of effective organizational and structural engineering enterprise management mechanism]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 1, no. 4 (2010): 27-30.
- Kuznetsov, Yu. V., and Meliokova, E. V. *Teoriia organizatsii* [Organization Theory]. Moscow: Yurayt, 2013.
- Kumpilova, B. A. "Printsipy sovershenstvovaniia organizatsionnoy struktury predpriatiia" [The principles of improving the organizational structure of the enterprise]. <http://cyberleninka.ru/article/n/printsipy-sovershenstvovaniya-organizatsionnoy-struktury-predpriyatiya>
- Prodius, I. P., and Pristupa, M. P. "Udoskonalennia orhanizatsiinoi struktury upravlinnia promyslovoho pidpriemstva" [Improving the organizational structure of industrial enterprise]. *Ekonomika : realii chasu*, no. 3-4 (4-5) (2012): 17-22.
- Smachylo, I. I. "Pryntsy py formuvannia ta struktura mekhanizmu upravlinnia stalym rozvytkom pidpriemstva" [The principles of the structure and mechanism of sustainability management company]. *Ekonomika rozvytku*, no. 3 (67) (2013): 79-82.
- Surmin, Yu. P., and Tulenkov, N. V. *Teoriia sotsialnykh tekhnologiy* [The theory of social technologies]. Kyiv: MAUP, 2004.
- Voronin, S. I. *Organizatsionnoe proektirovanie* [Organizational design]. Voronezh: lzd-vo VGTU, 2001.
- Zakharchyn, H. "Mekhanizm formuvannia orhanizatsiinoi kultury na pidpriemstvi" [The mechanism of organizational culture in the company]. *Formuvannya rynkovoї ekonomiky v Ukraini*, no. 19 (2009): 241-248.

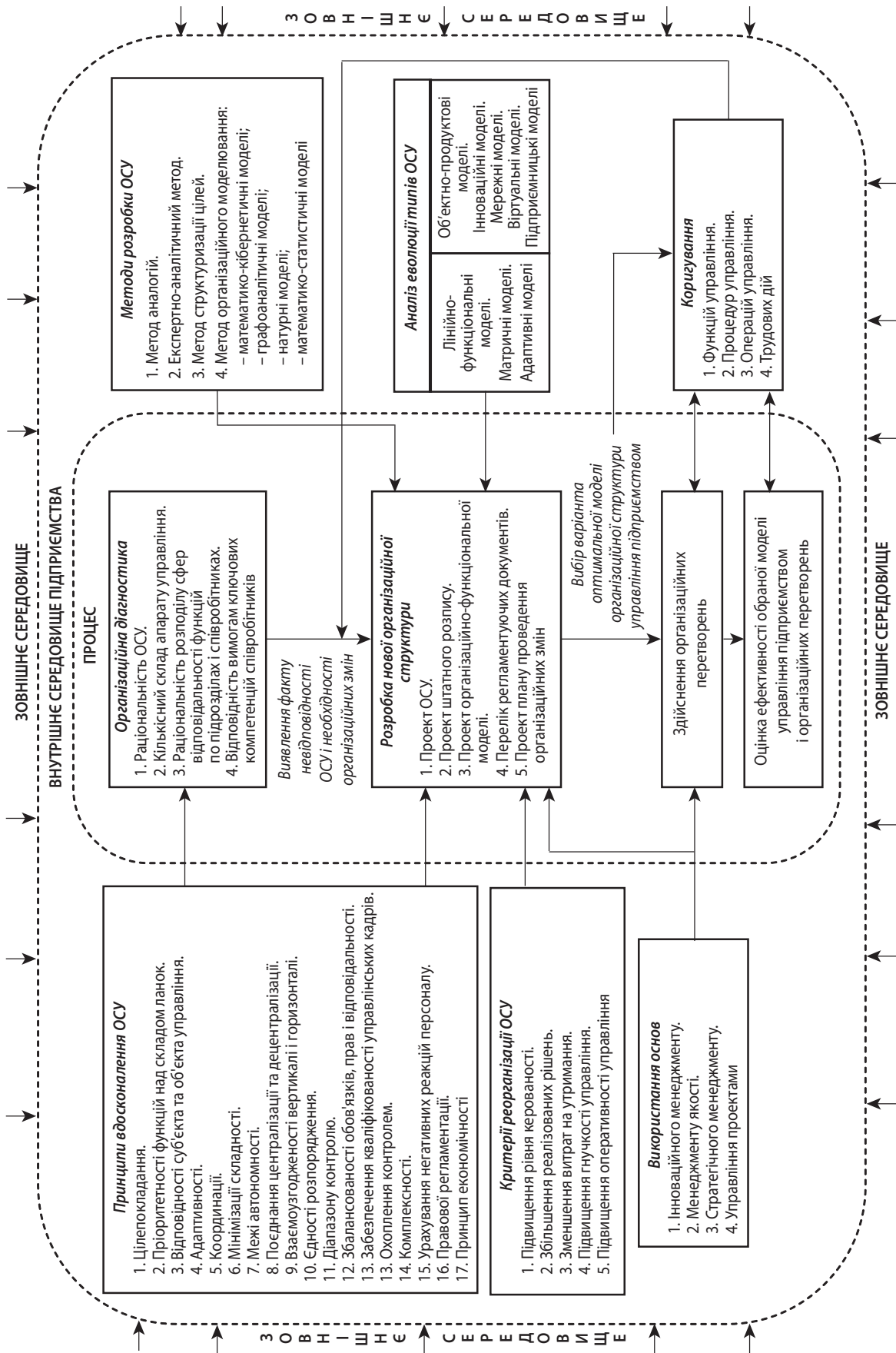

Рис. 1. Механізм вдосконалення організаційної структури управління підприємством

DEVELOPMENT OF EMPLOYEE'S LABOR POTENTIAL

© 2014 GORLENKO V. G.

UDC 331.101.4

Горленко В. Г. Development of Employee's Labor Potential

The article is aimed at the theoretical and methodical grounding of necessity to supplement the employee's labor potential with the educational component and to define the essential characteristics of the modern educational potential. Classification of employee's labor potential is the subject of numerous studies by both the domestic and foreign scientists. However, the substance of educational potential attract little attention, although the presence and importance of educational component in the structure of labor potential were highlighted. Attempts to study the substance of the notion «educational potential» were made by scientists on the region and the State levels, but the educational potential of employee was left without attention. As a result of the presented research, it was confirmed that the employee's modern educational potential has a great importance in his life. The rapidly changing conditions of formation of cognitive society require that employee takes quick and innovative solutions, that is, requirements to the contemporary educational potential become increased. With this in mind, its substantial features should be determined, which will allow to build a development and management strategy. Thus, the characteristic signs of employee's modern educational potential are flexibility, autonomy, uniqueness and usefulness. Prospects for further research in this area is the quantitative-qualitative analysis and the identification of factors and catalysts for the development of the employee's educational potential.

Key words: labor potential, educational component, educational potential, signs of educational potential.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 16.

Горленко Вікторія Г. – Postgraduate Student, Department of Sociology and Psychology of Management, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: gorlenko486@gmail.com

УДК 331.101.4

Горленко В. Г. Развитие трудового потенциала работника

Мета статті полягає в теоретико-методичному обґрунтуванні необхідності доповнення трудового потенціалу працівника освітньою складовою та у визначенні сутнісних ознак сучасного освітнього потенціалу. Класифікація трудового потенціалу працівника є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Однак на сутність освітнього потенціалу вони звертають недостатньо уваги, хоча підкреслюють наявність та важливість у структурі трудового потенціалу освітньої складової. Спроби дослідження сутності поняття «освітній потенціал» були виконані вченими лише на рівні регіону та держави, освітній потенціал працівника залишився поза увагою. У результаті дослідження було підтверджено, що сучасний освітній потенціал працівника в його житті має велике значення. Швидкозмінювані умови становлення когнітивного суспільства потребують від працівника прийняття швидких і нестандартних рішень, тобто підвищують вимоги до його сучасного освітнього потенціалу. Враховуючи це, слід визначити його сутнісні ознаки, що дозволить побудувати стратегію розвитку та управління ним. Так, характерними ознаками сучасного освітнього потенціалу працівника є гнучкість, автономність, унікальність та корисність. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є кількісно-якісний аналіз та визначення факторів і каталізаторів розвитку освітнього потенціалу працівника.

Ключові слова: трудовий потенціал, освітня складова, освітній потенціал, ознаки освітнього потенціалу.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 16.

Горленко Вікторія Геннадіївна – аспірантка, кафедра соціології та психології управління, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: gorlenko486@gmail.com

УДК 331.101.4

Горленко В. Г. Развитие трудового потенциала работника

Цель статьи заключается в теоретико-методическом обосновании необходимости дополнения трудового потенциала работника образовательной составляющей и в определении существенных признаков современного образовательного потенциала. Классификация трудового потенциала работника является предметом исследования многих отечественных и зарубежных ученых. Однако сущности образовательного потенциала они уделяют мало внимания, хотя подчеркивают наличие и важность в структуре трудового потенциала образовательной составляющей. Попытки исследования сущности понятия «образовательный потенциал» были выполнены учеными только на уровне региона и государства, образовательный же потенциал работника остался без внимания. В результате исследования было подтверждено, что современный образовательный потенциал работника имеет большое значение в его жизни. Быстроизменяющиеся условия становления когнитивного общества требуют от работника принятия быстрых и нестандартных решений, то есть повышают требования к его современному образовательному потенциалу. Учитывая это, следует определить его существенные признаки, что позволит построить стратегию развития и управления им. Так, характерными признаками современного образовательного потенциала работника является гибкость, автономность, уникальность и полезность. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является количественно-качественный анализ и определение факторов и каталиторов развития образовательного потенциала работника.

Ключевые слова: трудовой потенциал, образовательная составляющая, образовательный потенциал, признаки образовательного потенциала.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 16.

Горленко Виктория Геннадиевна – аспирантка, кафедра социологии и психологии управления, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: gorlenko486@gmail.com

Currently the requirements to the speed and adequacy of response of organizations to the challenges of non-standard changes in the internal and external environment are increasing. A team of professionals who possess unique competence is able to provide such reaction. Practice shows that the life cycle of knowledge and skills is declining rapidly and the problem of constant updating of the talented employees' creative potential occurs, determin-

ing its structural characteristics that ensure the efficient use and sustainable development of the total workforce of the creative team.

The relevance of the enrichment of employees' potential is enhanced, due to the awareness of society of the need for gradual mastery of cognitive models [5, 6], the development of which is ensured by the development of the theory and practice of cognomics [7]. This process involves

increasing the focus on such resources of organization as knowledge of its employees which require capitalization. Involvement into the reproductive process of such resource allows to develop the intellectual capital of each employee and the organization providing their activity within cognitive economy. In this aspect, an issue of active person participation in the expanded reproduction of their own intellectual capital arises, ensuring absolute mobility in the processes of solving unique unexpected problems. Solution of mentioned issues is possible through the development of the employees' capacity to permanently learn, develop their educational potential, which is able to enhance the level of development of other components of labour potential, their intellectualization. To work on the constructive technologies for the development of employee's educational potential a necessary and sufficient number of characteristics that create the preconditions for effective management of the process has been determined.

The *purpose* of the research – theoretical and methodological grounding of the necessity of adding to employee's labor potential the educational component and definition of the essential characteristics of modern educational potential.

The changing role of the human in the process of developing models of society and the related need for clarification of the employee's labour potential was studied by many scientists: A. Chukhno [14], B. Genkin [3], V. Spivak [13], A. Gorbachev, A. Turchynov, V. Nechiporenko [4], Y. Volkov [1] and others. Each of them in their own way grounded the features and the list of components of employee's labour potential, according to the terms of the dominant economic system.

For example, A. Chukhno drew attention to the fact that in post-industrial society man becomes the main subject of the economy. He becomes a free person, and his work is creative [14, p. 43]. Gradual changes occur in the perception of the labour potential of the employee, which is enriched in content. A. Kibanov defined employee's labor potential as a combination of physical and spiritual qualities of a person, which determine the possibility and limits of his participation in work activities, the ability to achieve certain results in the given conditions, and also to get advanced in the labor process. This author has identified the following components in the structure of the labor potential of an employee: physiological, socio-demographic, qualification, personal [8, p. 61 – 62].

According to B. Genkin, health, ethics, creativity, education and professionalism should be included to the components of the labor potential [3].

A. Pogoradze uses the concept of “cultural productive (personal) potential of employee” and presents its structure as follows: professional knowledge, skills, contributing to professional competence (qualification potential); capacity (psychophysiological potential); intellectual, cognitive abilities (creativity); the ability to cooperate, collective organization and interaction (communication capacity); value-motivational sphere (ideological-philosophical, moral potential).

V. Spivak added to this structure leadership potential and potential for development. A. Gorbachev, A. Turchynov and V. Nechiporenko find it necessary to consider the potential of a person within their professional activity by the fol-

lowing structure: skills, acquired during continuous education (intellectual capacity); communication skills, providing effective socialization (social potential); gained mechanism of generalization of individual professionalization (potential of professional experience); adaptive capacity to the changes in the internal and external environment of organization (psychological and physiological capacity); mechanism to compensate missing or insufficiently developed characteristics listed above (integrative potential).

Y. Volkov believes that the structure of the employee potential can consist in the following varieties: psychophysiological, professionally oriented, cognitive-professional, spiritual-moral.

Generalization of the above-mentioned variants of the structure of employee labour potential indicates that all scientists intuitively determined its educational component in their classifications, but did not specify its essence and characteristic features.

Prior to defining the essence of the concept of employee educational potential, we consider it necessary to analyze its role in economic life of a person. The evolution of role and place of educational potential in economic life of a person is presented in *Table 1*.

As structural table elements were selected: time period of the active use in domestic science of a certain studied category, role of a person in economic life in this period and reasons for the formation of such a role.

To improve the structure of employee's labor potential the author considers it necessary to add educational potential to the structure of potential defined by Y. Volkov.

Then labor potential of employee will have the following structure: psychophysiological potential, professionally cognitive potential, educational potential and spiritually moral potential. In my opinion, this way the structure of potential would be upgraded and laconic. Unlike the presented components, educational potential of man is not an innate ability, but acquired on the basis of personal characteristics of a man. It is formed during trainings, realization of labor activity – that is, during systematic self-perfection of a man as a specialist.

Currently the concept of educational potential is the subject of research for many scientists, each of them considers its essence at a certain level: state, region, enterprise. However, the question of defining the essence of the educational potential at the level of the employee and the team is still not solved.

For example, N. Makarova defined the essence of category “educational potential” as possibility of the system of trade education to meet the needs of changeable economy [11, p. 56]. In other words, author built her definition by matching the external and internal factors of enterprise existence.

According to O. Komarova the increase of the role of educational potential in economic development of the country and providing its competitiveness allow to consider educational potential from the economic point of view. Therefore, educational potential expresses the subjective component of economic potential of the country, which is manifested in ability of employees, teams of enterprises (institutions, organizations) to rationally use resources and

Evolution of the role and place of the educational potential in the economic life

Category	Period of active use in domestic science	Perceptions of the role and place of a person in the economic life	Reasons for the appearance
The labor force	XIX century – present time	Man as a bearer of capabilities and features that can be efficiently used in the labour process	The need to identify and take into account the personal factor of production
Labour resources	20s of the XX century – present time	Man as a passive object of external management, planning and accounting unit of the total working population	The need to measure indicators of reproduction of the labor force in terms of centralized management and mandatory labor
Economically active people	Early 90s of the XX century – present time	Person as a subject, who is characterized by their needs and interests in the labor market	Socio-economic conditions, the formation of the labor market, the elimination of mandatory employment
Human capital	Early 90s of the XX century – present time	Man – the object of the most effective investments and subject, who turns them into productive skills for further implementation in production	Scientific-technical progress, the need to recognize the integral value of human and productive investments in the economy of man
Labor potential	70-80s of the XX century – present time	Man as the main driving force of social production, who is characterized not only by quantitative but also qualitative characteristics of the working population	Socio-economic conditions, the need for enhanced and effective use of the capabilities of the economically active population
Personal potential	Early 90s of the XX century – present time	Man is the main driving force of scientific-technological progress, ideological, moral, socio-cultural spheres of social life	The need for the most efficient use of the dynamic combination of man's personal qualities in various spheres of social activity
Educational potential	XXI century – present time	Man is the main resource for the development of the intellectual capital of organization, the uniqueness of its products, in order to improve its efficiency	The need for systematic training of employees to develop their educational potential, to improve the quality of intellectual resources of enterprise as a result

Source: compiled from [10] and supplemented by the author.

create the maximally possible volume of material goods and services on available resources [9, p. 25 – 26]. That is, the author emphasizes the dependence of quality of educational potential of the country on individual characteristics of employees, teams of enterprises, on their ability of practical realization of the accumulated intellectual capital.

Educational potential of machine-building enterprise can be presented as an aggregate of material-technical, scientific-informative, human elements that have connection with each other, which forms a certain value, unity and is used to identify and address the challenges that organization faces. Educational potential of machine-building enterprise has properties of productivity, efficiency, structural organization, heterogeneity, variability, stability, liability controllability [12, p. 101 – 102].

Given the views of scientists who made the first steps in the study of the educational potential at different levels, my research aims to study the educational potential at the level of the employee.

It should be noted, that labor activity of an employee in the modern conditions is subjected to a set of competencies he has. If in industrial society employee was able to work almost a lifetime within the same organization, be proud of this and thus provide the desired level of security and self-development. Then, during the formation of the cognitive

society, in rapidly changing modern conditions of external and internal environment for the realization of work activity of the employee, they should constantly evolve, improve, and build their unique competitive edge. To ground essence of modern educational potential of employee, it is needed, primarily, to determine its essential features.

Thus, information glut and accelerating of the life cycle of knowledge in modern conditions requires increased flexibility of the educational potential of the employee. That is, one of the attributes of modern educational potential of employee is their flexibility. If we consider the characteristic of flexibility of educational potential of employee for the purpose of quantitative – qualitative analysis, its essence can be defined as an ability to learn new competencies, quickly complete new tasks, the capacity for self-training if necessary.

Next attribute is an attribute of autonomy. “Autonomous can be considered a community – says Boris Yudin – which, firstly, is able to independently formulate and maintain their own norms and values, and secondly, to determine trends, themes and issues of its activity” [16]. Similar to this definition the principle of forming autonomy of an employee's educational potential is interpreted. In fact, just due to autonomy of educational potential of employee community, part of which he is, can indepen-

dently determine the directions of development, its critical points. It is the ability to recognize their independence and self-sufficiency of resources (tangible and intangible). For the purpose of quantitative and qualitative analysis of the educational potential of the employee attribute of autonomy can be defined as initiative, responsibility, independence from consulting with colleagues and supervisor.

Abearer of educational potential – an employee, individual, whose characteristics form their uniqueness. So their educational potential is also characterized by the attribute of uniqueness, when they have the unique sources of receiving and perception of information, unique system of knowledge, abilities and skills which enable them to solve problems in a variety of (extreme) conditions, to capitalize and produce new knowledge. Aiming at quantitative and qualitative analysis of the educational potential of the employee, the essence of the attribute of uniqueness has been defined as the ability to intuitively sense the problem, which has a complex nature and the ways of its solution; high capability for self-training.

Quality of educational potential of employee is perceived by the level of usefulness to its owner. Usefulness is individual both for each employee and for each team part of which they are. It depends on a purpose, labor motivation, terms of labor; perception of value of own educational potential by employee, and by willingness to improve it. The estimation of usefulness can be conducted by evaluating the role of employee in a team and organization, recognition of his utility by employee and other.

Generalization of attributes of employee's educational potential in organization in the conditions of formation the cognitive society is presented in *Fig. 1*.

CONCLUSIONS

Classification of the labor potential of employee is the subject of research for many domestic and foreign scientists. However, they do not pay enough attention to the essence of educational potential, although emphasize the presence and importance in the structure of labor potential of educational constituent. Attempts to research the essence of concept of educational potential were made by scientists only at the level of region and state; educational potential of employee is left out of attention.

Currently modern educational potential of employee matters a lot in their life. The rapidly changing conditions of

the cognitive society development require an employee to make fast and innovative decisions, that is, increase the requirements for their modern educational potential. Given this, it is necessary to determine its essential features that will allow you to build a strategy of development and its management. Thus, the attributes of modern educational potential of employee are flexibility, autonomy, uniqueness and usefulness.

The obtained results form the basis for further studies of modern educational potential of the employee, for the purpose of its quantitative – qualitative analysis and definition of factors and catalysts of its development. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Волков Ю. Е. Социология труда : учебное пособие / Ю. Е. Волков ; [отв. за выпуск д-р социол. наук, проф. А. К. Мамедов]. – М. : Издательский дом «АТИСО», 2009. – 536 с.
2. Гвоздева Е. С. Человеческий капитал как фактор развития России / Е. С. Гвоздева, Т. А. Штерцер // ЭКО. – 2007. – № 7. – С. 134 – 138.
3. Генкин Б. М. Основы управления персоналом : учебник для вузов / / Б. М. Генкин, Г. А. Кононова и др. ; Под ред Б. М. Генкина. – М. : Высшая школа, 1996. – 253 с.
4. Горбачев А. И. Управление персоналом : учебник / А. И. Горбачев, А. И. Турчинов, В. С. Нечипоренко ; общ. ред. А. И. Турчинова. – М. : Изд-во РАГС, 2002. – 488 с
5. Доронина М. С. Становление когнитивного общества в Украине (проблемы и перспективы) / М. С. Доронина, В. Г. Горленко // Электронное научно-практическое периодическое издание «Экономика и социум». Выпуск № 4 (9) (ноябрь – декабрь 2013 год). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iupr.ru/>
6. Доронина М. С. Роль держави у формуванні економіки знань / М. С. Доронина // Проблеми економіки. – 2013. – №1. – С. 43 – 48.
7. Карпенко М. П. Когномика / М. П. Карпенко. –М. : СТА, 2009. – 225 с.
8. Кибанов А. Я. Управление персоналом организации : учебник / А. Я. Кибанов и др. – 3-е изд., доп. и перераб. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 638 с.
9. Комарова О. А. Роль освітнього потенціалу в інформаційному суспільстві / О. А. Комарова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 11 (125). – С. 19 – 27.
10. Криклій А. С. Формування трудового потенціалу в умовах трансформаційної економіки : автореф. дисертації ... д-ра екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / А. С. Криклій. – К., 2005. – 32 с.
11. Макарова Н. М. Реализация основных типов воспроизводства образовательного потенциала в современном

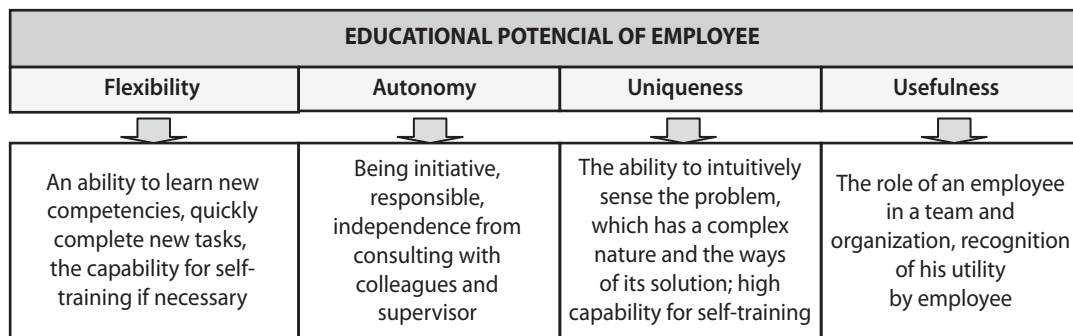

Fig. 1. The essence of the characteristics of the employee's educational potential

Source: developed by the author.

обществе / Н. М. Макарова // Вестник Удмуртского университета. – 2006. – № 3. – С. 56 – 67.

12. Неживенко Е. А. Качество образовательного потенциала машиностроительного предприятия / Е. А. Неживенко. – С. 101 – 102 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.lib.csu.ru/vch/8/2004_01/024.pdf

13. Погорадзе А. А. Культура производства: сущность и факторы развития / А. А. Погорадзе. – Новосибирск : Наука (Сиб. отделение), 1990. – 97 с.

14. Спивак В. А. Организационное поведение и управление персоналом / В. А. Спивак. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 416 с.

15. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 42 – 49.

16. Юдин Б. Г. Этика науки и ответственность ученого / Б. Г. Юдин // Философия и методология науки. Ч. II. – М. : SvR-Аргус, 1994. – 109 с.

Supervisor – Doronina M. S., Doctor of economic sciences, Professor, Head of Department of Sociology and Psychology of Management, Kharkov National Economic University named after Semen Kuznets

REFERENCES

Chukhno, A. A. "Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta ikh znachennia dlia Ukrainy" [Post-industrial economy: theory, practice and their importance for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 11 (2001): 42-49.

Doronina, M. S., and Gorlenko, V. G. "Stanovlenie kognitivnogo obshchestva v Ukraine (problemy i perspektivy)" [Becoming a cognitive society in Ukraine (problems and prospects)]. <http://www.iupr.ru/>

Doronina, M. S. "Rol derzhavy u formuvanni ekonomiky znan" [The state's role in shaping the knowledge economy]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2013): 43-48.

Gorbachev, A. I., Turchinov, A. I., and Nechiporenko, B. C. *Upravlenie personalom* [Human Resource Management]. Moscow: RAGS, 2002.

Gvozdeva, E. S., and Shtertser, T. A. "Chelovecheskiy kapital kak faktor razvitiia Rossii" [Human capital as a factor in the development of Russia]. *EKO*, no. 7 (2007): 134-138.

Genkin, B. M. et al. *Osnovy upravleniia personalom* [Fundamentals of personnel management]. Moscow: Vysshiaia shkola, 1996.

Karpenko, M. P. *Kognomika* [Kognomika]. Moscow: STA, 2009. Kibanov, A. Ya. et al. *Upravlenie personalom organizatsii* [Personnel management of the organization]. Moscow: INFRA-M, 2005.

Komarova, O. A. "Rol osvitynogo potentsialu v informatsii-nomu suspilstvi" [The role of the educational potential of the information society]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11 (125) (2011): 19-27.

Kryklii, A. S. "Formuvannia trudovoho potentsialu v umovakh transformatsiinoi ekonomiky" [Formation of labor potential in terms of transformation of the economy]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.01.01*, 2005.

Makarova, N. M. "Realizatsiia osnovnykh tipov vosproizvodstva obrazovatel'nogo potentsiala v sovremennom obshchestve" [Implementation of the basic types of reproduction of educational potential in today's society]. *Vestnik Udmurtskogo universiteta*, no. 3 (2006): 56-67.

Nezhivenko, E. A. "Kachestvo obrazovatel'nogo potentsiala mashinostroitel'nogo predpriatiia" [The quality of the educational potential of the engineering enterprise]. http://www.lib.csu.ru/vch/8/2004_01/024.pdf

Pogoradze, A. A. *Kultura proizvodstva: sushchnost i faktory razvitiia* [Corporate culture: the nature and development factors]. Novosibirsk: Nauka, 1990.

Spivak, V. A. *Organizatsionnoe povedenie i upravlenie personalom* [Organizational behavior and human resource management]. St. Petersburg: Piter, 2000.

Volkov, Yu. E. *Sotsiologiya truda* [Sociology of work]. Moscow: ATISO, 2009.

Yudin, B. G. "Etika nauki i otvetstvennost uchenogo" [Ethics and responsibility of science]. In *Filosofia i metodologiya nauki*. Moscow: SvR-Argus, 1994.

МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗВ'ЯЗКУ

© 2014 ОЗАРКО К. С., ЧЕЛОМБИТЬКО В. В., ВИДРА Н. І.

УДК 65.012.4

Озарко К. С., Челомбитко В. В., Видра Н. І. Маркетингове забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств зв'язку

Мета статті полягає у формулюванні можливих оптимальних напрямків маркетингової складової діяльності підприємства зв'язку як суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Проведено аналіз сучасних тенденцій, що мають місце на ринках товарів, робіт і послуг внаслідок поглиблення глобалізаційних процесів у світовій економіці та з урахуванням останніх досягнень теоретиків і практиків маркетингу. Показано, що врахування виробничого, фінансового, інтелектуального, соціального та кадрового потенціалів підприємства, з метою чіткого визначення його місця у світовому поділі праці, може забезпечити високий рівень конкурентоспроможності та фінансово-економічної стабільності, а пріоритет у цьому напрямку управлінської діяльності повністю належить службі маркетингу. Запропоновано підхід, що висуває на перший план менеджменту підприємства два основні напрямки управлінської діяльності, які становлять підґрунтя його фінансово-економічної стабільності та конкурентоспроможності, – маркетинговий менеджмент та менеджмент персоналу.

Ключові слова: маркетинговий менеджмент, менеджмент персоналу, глобалізація світової економіки, специфіка роботи підприємства зв'язку.

Бібл.: 18.

Озарко Катерина Сергіївна – кандидат економічних наук, директор Науково-дослідного інституту інфокомунікацій Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова (вул. Тролейбусна, 11, Львів, 79053, Україна)

E-mail: ndii@i.ua

Челомбитко Володимир Васильович – старший викладач кафедри менеджменту та маркетингу, Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова (вул. Ковальська, 1, Одеса, 65029, Україна)

E-mail: vvchh@ukr.net

Видра Наталія Ігорівна – магістрант, кафедра менеджменту та маркетингу, Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова (вул. Ковальська, 1, Одеса, 65029, Україна)

E-mail: lvonat@i.ua

УДК 65.012.4

UDC 65.012.4

Озарко Е. С., Челомбитко В. В., Видра Н. И. Маркетинговое обеспечение внешнеэкономической деятельности предприятий связи
Цель статьи состоит в формулировке возможных оптимальных направлений маркетинговой составляющей деятельности предприятия связи как субъекта внешнеэкономической деятельности. Проведен анализ современных тенденций, имеющих место на рынках товаров, работ и услуг в результате углубления глобализационных процессов в мировой экономике и с учетом последних достижений теоретиков и практиков маркетинга. Показано, что учет производственного, финансового, интеллектуального, социального и кадрового потенциалов предприятия, с целью четкого определения его места в мировом разделении труда, в состоянии обеспечить высокий уровень конкурентоспособности и финансово-экономической стабильности, а приоритет в этом направлении управленческой деятельности полностью принадлежит службе маркетинга. Предложен подход, который выдвигает на первый план менеджмента предприятия два основных направления управленческой деятельности, составляющие основу его финансово-экономической стабильности и конкурентоспособности, – маркетинговий менеджмент и менеджмент персоналу.

Ключевые слова: маркетинговий менеджмент, менеджмент персоналу, глобалізація світової економіки, специфіка роботи підприємства зв'язку.

Бібл.: 18.

Озарко Екатерина Сергеевна – кандидат экономических наук, директор Научно-исследовательского института инфокоммуникаций Одесской национальной академии связи им. А. С. Попова (ул. Тролейбусная, 11, Львов, 79053, Украина)

E-mail: ndii@i.ua

Челомбитко Владимир Васильевич – старший преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга, Одесская национальная академия связи им. А. С. Попова (ул. Ковальская, 1, Одесса, 65029, Украина)

E-mail: vvchh@ukr.net

Видра Наталья Игоревна – магистрант, кафедра менеджмента и маркетинга, Одесская национальная академия связи им. А. С. Попова (ул. Ковальская, 1, Одесса, 65029, Украина)

E-mail: lvonat@i.ua

Ozarko K. S., Chelomytko V. V., Vydra N. I. Marketing Provision of Foreign Economic Activity of Telecommunication Enterprises

The purpose of this paper is the formulation of the possible optimal directions of marketing component of a telecommunication enterprise activity as a subject of foreign economic activity. The analysis of contemporary trends was conducted. They are taking place in the markets of goods and services as a result of the deepening of globalization processes in the world economy and reflect the latest achievements of theorists and practitioners of marketing. It was shown that the inclusion of industrial, financial, intellectual, social and human potential of the enterprise, in order to clearly define its place in the international division of labor, may provide a high level of competitiveness and economic and financial stability, and the priority in this area of management activity is wholly owned by marketing service. An approach that highlights the company's management as two main directions of management activities was suggested that form the basis of its financial and economic stability and competitiveness – marketing management and personnel management.

Key words: marketing management, personnel management, globalization of the world economy, the specifics of telecommunication enterprise.

Bibl.: 18.

Ozarko Kateryna S. – Candidate of Sciences (Economics), Director of the Research Institute for Infocomm Odessa National Academy of Telecommunications named after A. S. Popov (vul. Trolleybusna, 11, Lviv, 79053, Ukraine)

E-mail: ndii@i.ua

Chelomytko Volodymyr V. – Senior Lecturer of the Department of Management and Marketing, Odessa National Academy of Telecommunications named after A. S. Popov (vul. Kovalska, 1, Odessa, 65029, Ukraine)

E-mail: vvchh@ukr.net

Vydra Nataliia I. – Graduate Student, Department of Management and Marketing, Odessa National Academy of Telecommunications named after A. S. Popov (vul. Kovalska, 1, Odessa, 65029, Ukraine)

E-mail: lvonat@i.ua

Важливість маркетингу в діяльності підприємств, компаній та корпорацій знайшла своє відображення як у дослідженнях учених-теоретиків, так і рекомендаціях визнаних світових авторитетів – практиків маркетингу, викладених у цілому ряді наукових праць у практичних посібників з маркетингу [1, 2].

Глобалізація та об'єднання ринків товарів і послуг вимагають від вищого менеджменту підприємства зв'язку як підвищення рівня якості послуг, так і розширення їх переліку. Одночасне вирішення цих двох питань може відбуватися на основі врахування виробничого, фінансового, інтелектуального, соціального та кадрового потенціалів підприємства із залученням «передових маркетингових технологій». А це, у свою чергу, сприятиме чіткому визначенню місця підприємства у світовому поділі праці, його конкурентоспроможності та фінансово-економічної стабільності.

Процеси глобалізації, з одночасним поглибленням спеціалізації та кооперації, супроводжуються посиленням конкурентної боротьби як між окремими підприємствами, так і державами та/або їх об'єднаннями. А це створює умови для формування надзвичайно жорстких умов до обґрунтованості управлінських рішень. І в першу чергу – в напрямку маркетингової діяльності підприємства.

Конкурентія та перехід на новий технологічний рівень виробництва відбуваються у першу чергу за умов виходу на провідні позиції у будь-якому виробничому процесі інформації та основного засобу її постачання – зв'язку. Внаслідок цього створюються умови формування глобального інформаційного поля, що дозволяє суттєво знизити витрати, що пов'язані з доступом до головного фактору виробництва – інформації.

Надзвичайно високу ціну змушене буде «заплатити» підприємство в разі прийняття помилкового рішення з будь-якого напрямку діяльності: його кредитно-фінансова політика, реалізація інвестиційних проектів та впровадження інновацій у виробничий процес, асортимент та якість продукції, товарів і послуг, соціально-кадрова робота, персонал і визначення рівня його готовності працювати в умовах конкурентної боротьби на ринках.

Складність ситуації, у якій опинилась сучасна економіка України, обумовлена, у першу чергу, падінням платоспроможності населення, у тому числі й споживачів послуг зв'язку. Це вимагає детального вивчення існуючих проблем, розробки та опрацювання підходів до визначення шляхів підвищення якості послуг.

Одночасне комплексне вирішення зазначених питань сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності та конкурентоздатності, фінансово-економічної стабільності підприємств зв'язку.

У цілому ряді праць науковців [3 – 10] детально опрацьовані теоретично-практичні підходи для визначення можливості участі підприємств зв'язку в зовнішньоекономічній діяльності.

Складність проблем, з якими стикаються підприємства зв'язку, їх внутрішні фінансово-економічні та соціально-політичні фактори в поєднанні із зовнішніми чинниками, виводять на перший план маркетинг. Головне завдання маркетингу на етапі поглиблення процесів інтеграції та спеціалізації полягає в розробці та деталі-

зації підходу до питань розширення спектру послуг, а також, нових поглядів на основний продукт виробничого процесу підприємства зв'язку – інформацію.

У системі міжнародних економічних відносин протягом останніх 10 – 15 років відбуваються зміни, які визначають її інтенсивний розвиток, при одночасній інтернаціоналізації виробництва на технологічному рівні. Це пояснюється, у першу чергу, змінами у міжнародному поділі праці, політичній конфігурації світу, що супроводжується переходом до нової структури балансу сил та інтересів.

За таких умов конкурентна боротьба у «межах національного ринку» «розгортається» вже не тільки між національними, але й із «залученням» до неї зарубіжних товаровиробників. Надзвичайно актуальним постає питання обміну інформацією між всіма учасниками світового господарського процесу. І, як наслідок, відбувається зростання ролі маркетингової складової управлінської діяльності підприємств, її інформаційного забезпечення.

Ефективність господарської діяльності національних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, їхній фінансово-економічний стан, подальший розвиток, конкурентоспроможність та конкурентоздатність, (починаючи від фізичної особи і закінчуючи холдингом, до складу якого можуть входити не тільки національні виробники, але й представники транснаціональних корпорацій), напряму залежить від рівня та якості інформаційного забезпечення виробничого процесу. При цьому поняття «інформаційне забезпечення» охоплює практично усі сторони фінансово-економічних, інвестиційних, інноваційних, кредитних напрямків діяльності, кадрових питань забезпечення діяльності підприємства – національного виробника товарів (робіт, послуг) – суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності.

Чому саме суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності? Адже здавалося б, на перший погляд, не всі національні товаровиробники мають безпосереднє відношення до зовнішньоекономічної діяльності, або приймають у ній активну участь. Оскільки їх товари (роботи, послуги) реалізуються виключно в межах національного ринку (всередині держави) без виходу на закордонні (регіональні, світові) ринки.

Однак глобалізація світової економіки, внаслідок якої відбувається поступове «перетворення» регіональних та/або суто національних ринків товарів (робіт, послуг) на частку глобальних світових ринків (кредитних, інвестиційно-інноваційних послуг, фінансів, товарів/робіт/послуг, і т. ін.), вимагає від менеджерів вищої ланки управління підприємства обов'язкового врахування тенденцій, що мають місце практично на всіх ринках одночасно і без яких неможлива ефективна організація фінансово-економічної діяльності підприємства, збереження його фінансово-економічної «незалежності», забезпечення підвищення рівня його конкурентоспроможності та конкурентоздатності.

Глобалізація ринків вимагає від керівника кожного підприємства вміння ставити та давати відповідь на три ключові питання – що виробляти, для кого виробляти і за якою ціною. Відповіді на ці прості, на перший

погляд, запитання мають становити основу організації виробництва, визначення місця підприємства на ринку товарів (робіт, послуг), рівень задоволення попиту споживачів на товари, що виробляються та реалізуються підприємством, зрештою сприятимуть визначенню місця національної економіки у світовому поділі праці через визначення місця у ньому кожного національного товаровиробника – суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності.

Входження України у світові фінансово-економічні, соціальні та суспільно-громадські відносини як держави з відкритою економікою (частково відкритою – до вступу у Світову організацію торгівлі) змусило державу, у першу чергу шляхом створення законодавчої бази, «забезпечити» нормативно-правові основи організації та ведення національними виробниками товарів, робіт і послуг зовнішньоекономічної діяльності, основними напрямками якої вважаються:

- 1) торгівля товарами та послугами;
- 2) міграція капіталу та робочої сили;
- 3) передача технології;
- 4) валютно-фінансові та кредитні відносини;
- 5) економічна інтеграція;
- 6) об'єднання зусиль у вирішенні глобальних економічних проблем.

Процеси, що відбуваються на всіх ринках (робочої сили, товарів, послуг, фінансів, страхування і т. ін., внаслідок відкритості економіки), безпосередньо впливають на всі сторони суспільного життя. Тому всі учасники зовнішньоекономічної діяльності (держави, окремі підприємства або навіть цілі галузі економіки, приватні виробники товарів та послуг) мають докладати чимало зусиль, в тому числі власних фінансових та інтелектуальних ресурсів, для визначення напрямків (одного або може навіть декількох) зовнішньоекономічної діяльності.

Адже глобалізація світової економіки суттєво впливає на характер фінансово-економічних відносин як всередині держави, так і під час встановлення зв'язків на зовнішніх напрямках діяльності як держави в цілому, так і окремих підприємств – національних товаровиробників.

Такі зміни на світових ринках приводять до того, що поточна виробнича діяльність окремого підприємства з випуску товарів і послуг для потреб внутрішнього ринку внаслідок поглиблення процесів глобалізації поступово «перетворює» саме підприємство в суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності через появу в межах «національних ринків» зарубіжних виробників – учасників міжнародних економічних відносин.

А у кінцевому підсумку, за тієї чи іншої внутрішньої та/або зовнішньої економічної ситуації, у тих чи інших фінансово-економічних умовах будь-яке підприємство може «фактично перетворитися» у суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. При цьому, для кожного підприємства, яке вже фактично стало суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності, створюються об'єктивні умови, що сприяють підвищенню рівня фінансово-економічної стабільності та конкурентоспроможності, визначають напрямок зовнішньої діяльності. І це становить основу для визначення пріоритетного напрямку подальшого розвитку, якими мають опікуватися в першу чергу маркетингова служба підприємства та її керівництво:

- ✦ випуск і реалізації власної продукції (товарів, послуг);
- ✦ залучення фінансових (та/або матеріальних) інвестицій у власне виробництво;
- ✦ участь у діяльності фінансово-кредитних спілок (корпорацій, об'єднань) у власній або суміжних галузях виробництва як у межах країни, так і за кордоном;
- ✦ оптимізація та вдосконалення кадрового менеджменту – використовуючи реальні можливості залучення робочої сили, яка у більшій мірі налаштована працювати в умовах жорсткої конкурентної боротьби на тих чи інших ринках.

І цей перелік можливих напрямків зовнішньоекономічної діяльності для переважної більшості національних товаровиробників в умовах глобалізації фінансово-економічних процесів може бути значно розширений.

Тому завдання менеджменту будь-якого підприємства (національного товаровиробника) за вищевикладених умов полягає в організації ефективної роботи маркетингового підрозділу (служби).

Саме від результатів роботи маркетингової служби, рівня ефективності роботи її вищої управлінської ланки у напрямку визначення місця підприємства в економічних відносинах господарюючих суб'єктів у межах глобалізованої світової економіки залежатиме фінансово-економічна стабільність, рівень конкурентоздатності та економічної ефективності, утримання позицій на внутрішньому ринку та «вдалий вихід» на зовнішні. Тільки за рахунок конкурентоздатності власного виробництва національний виробник зможе впевнено виходити на зовнішні ринки. Напрямки діяльності на цих ринках має визначити власна маркетингова служба, вказавши при цьому на максимально привабливі з фінансово-економічної точки зору напрями. А визначивши, за допомогою власного маркетингового підрозділу, пріоритетні напрямки діяльності на тих чи інших ринках товарів (робіт, послуг), менеджмент підприємства отримує можливість розробки та реалізації не тільки короткострокових планів створення нових продуктів (товарів, послуг), але й довгострокових стратегічних планів розвитку підприємства в цілому, з урахуванням всіх аспектів основного напрямку діяльності.

Тому для вирішення цих складних завдань, у тому числі, а може навіть у першу чергу саме для відстеження тенденцій на світових ринках і з метою розробки, прийняття та реалізації оптимальних управлінських рішень, кожний суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності має приділяти прискіпливу увагу, докладати певних зусиль для формування ефективної команди маркетингової служби (підрозділу) підприємства.

Класик світового маркетингу Філіпп Котлер у своїй відомій роботі «Маркетинг менеджмент» визначив основних 10 об'єктів життєдіяльності суспільства [1], а саме:

- ✦ матеріальні блага;
- ✦ послуги;
- ✦ досвід;
- ✦ події;
- ✦ особистості;

- ✦ місце (географічне розташування);
- ✦ власність;
- ✦ організації;
- ✦ інформація;
- ✦ ідеї.

Отже, з максимальним урахуванням важливості для суспільства в цілому і для кожної особистості окремо складових суспільного життя має будуватися маркетингова стратегія та тактика (маркетингові кампанії, акції, заходи тощо) підприємства зв'язку – суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Тільки максимальне наближення потреб суспільства, що напряду пов'язані та/або впливають з цього переліку, до товарів і послуг, які виробляє/надає підприємство, повинно забезпечуватися шляхом реалізації маркетингової стратегії, яку кожне підприємство визначає в умовах глобалізації світової економіки, виходячи з власного фінансово-економічного, інтелектуального інвестиційно-інноваційного потенціалів, освітнього рівня та морально-етичного потенціалу персоналу, особистісних характеристик кожного працівника, рівня ефективності кадрової роботи менеджменту персоналу. При цьому особлива увага має приділятися активізації та поліпшенню кадрового забезпечення маркетингової служби підприємства.

Особливу увагу на сучасному етапі розвитку суспільства при організації маркетингової діяльності та спираючись на визначені об'єкти (пріоритети сучасного суспільного життя), а фактично пріоритети в життєдіяльності суспільства, маркетингові служби підприємств зв'язку мають приділяти «Інформації» та «Ідеям». Хоча у переліку вони і займають не «лідуючі позиції», однак для підприємств зв'язку саме «Інформація» має бути пріоритетною у формуванні, розробці та реалізації власної маркетингової стратегії.

Перехід суспільства саме в новий якісний, відмінний від попередніх етапів розвитку людства стан, коли основу виробництва матеріальних товарів і продуктів становить інформація, має спонукати маркетологів, які працюють у підприємствах зв'язку (або на їх замовлення), ставитися з особливою увагою до розробки, планування, впровадження та реалізації маркетингових акцій, заходів, кампаній, спрямованих на те, аби надати інформації нового статусу.

Процеси побудови основ і подальший перехід до нового стану має забезпечуватися, у першу чергу, до отримання інформацією особливого статусу та властивостей. А саме: інформація стає потужним ресурсом, товаром, що стоїть на «вітринах» поряд з іншими матеріальними благами, а саме суспільство стає більш інформаційним. Головною визначальною рисою інформаційного суспільства, яке являє собою різновид постіндустріального суспільства, є становлення та домінування «четвертого сектора» економіки – інформаційного (поряд з трьома традиційними – промисловість, сільське господарство та послуги).

Основними ознаками такого інформаційного суспільства, як відмічається у працях національних і зарубіжних учених, теоретиків і практиків [11 – 13], а також

навчальній літературі [14], узагальнивши різні погляди, можна навести такі:

- ✦ наявність інформаційної інфраструктури, що складається з трансграничних глобальних інформаційно-телекомунікаційних мереж (ТГІТМ) і розподілених у них інформаційних ресурсів як запасів знань;
- ✦ масове застосування персональних комп'ютерів, з'єднаних із ТГІТМ;
- ✦ готовність членів суспільства до роботи на персональних комп'ютерах і в ТГІТМ;
- ✦ нові форми та види діяльності в ТГІТМ або віртуальному просторі (повсякденна трудова діяльність у мережах, купівля-продаж товарів і послуг, зв'язок і комунікація, відпочинок і розваги, медичні послуги тощо);
- ✦ можливість для кожного практично миттєво отримувати з ТГІТМ повну, точну та достовірну інформацію;
- ✦ практично миттєва комунікація кожного члена суспільства з кожним, кожного з усіма та всіх з кожним;
- ✦ трансформація діяльності засобів масової інформації (ЗМІ), інтеграція ЗМІ з ТГІТМ, створення єдиного середовища розповсюдження масової інформації – мультимедіа;
- ✦ умовна відсутність географічних і геополітичних кордонів держав – учасниць ТГІТМ, «зіткнення» і «ломка» національних законодавств держав, становлення нового інформаційного права та законодавства.

Важливість завдання, яке постає перед людською спільнотою у зв'язку з поступовим переходом до інформаційного суспільства, підтверджується також і на найвищому міждержавному рівні (у першу чергу, вищим менеджментом економічно розвинутих держав). Найяскравішим прикладом може служити такий міжнародно-правовий документ, як Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства (Окінава, 22 липня 2000 р.) [15], присвячений, головним чином, питанням ефективного використання можливостей цифрових технологій, ліквідації електронно-цифрового розриву в галузі інформації та знань всередині держав і між ними. «Велика вісімка» (G8: Великобританія, Німеччина, Італія, США, Японія та ін.), прийнявши зазначену хартію, проголосила основні положення формування та розвитку інформаційного суспільства у різних країнах:

- ✦ інформаційно-комунікаційні технології є найбільш важливим фактором, що впливає на формування суспільства XXI сторіччя;
- ✦ інформаційно-комунікаційні технології впливають на образ життя людей, їх освіту та роботу, взаємодію держави та громадянського суспільства, стимулюють розвиток світової економіки, дають можливість займатися підприємницькою діяльністю більш ефективно та творчо вирішувати економічні та соціальні проблеми;
- ✦ інформаційно-комунікаційні технології дозволяють людині та суспільству ширше викори-

- † стовувати свій потенціал і реалізовувати свої наміри;
- † функціонування глобального інформаційного суспільства засноване на стимулюючих розвитку людини демократичних цінностях (вільний обмін інформацією та знаннями, взаємна терпимість та повага до особливостей інших людей) та ін.

Ше одним важливим документом є Женевська Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства: глобальна задача в новому тисячолітті» [16], прийнята ООН 12 грудня 2003 р. під час проведення першого етапу Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства, яка проголошує спільне прагнення і рішучість побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожний може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися й обмінюватися ними, даючи змогу окремим особам, громадам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку і підвищуючи якість свого життя на основі цілей і принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй і поважаючи в повному обсязі та підтримуючи Загальну декларацію прав людини.

Так, Женевська Декларація містить окремі розділи, що присвячені:

- † загальному баченню міжнародною спільнотою інформаційного суспільства та його принципів;
- † ролі державних органів і всіх зацікавлених сторін у сприянні використанню інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для цілей розвитку;
- † питанням інформаційної і комунікаційної інфраструктури як необхідного фундаменту відкритого для всіх інформаційного суспільства;
- † питанням доступу до інформації та знань;
- † питанням підвищення довіри і безпеки при використанні ІКТ;
- † етичним сторонам інформаційного суспільства тощо.

Водночас, слід зауважити, що основні положення формування інформаційного суспільства в Україні віднайшли своє відображення та затверджені у відповідному Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки» [17]. Цей закон визначає основні завдання, цілі, напрями розвитку інформаційного суспільства в Україні, національну політику та організаційно-правові основи розвитку інформаційного суспільства:

- † прискорення розробки та впровадження новітніх конкурентоспроможних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в усі сфери суспільного життя, зокрема в економіку України і в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- † забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на викорис-

тання новітніх ІКТ у формуванні всебічно розвиненої особистості;

- † розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція зі світовою інфраструктурою;
- † державна підтримка нових «електронних» секторів економіки (торгівлі, надання фінансових і банківських послуг тощо);
- † створення загальнодержавних інформаційних систем, насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля;
- † збереження культурної спадщини України шляхом її електронного документування;
- † державна підтримка використання новітніх ІКТ засобами масової інформації;
- † використання ІКТ для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами;
- † досягнення ефективної участі всіх регіонів у процесах становлення інформаційного суспільства шляхом децентралізації та підтримки регіональних і місцевих ініціатив;
- † захист інформаційних прав громадян, насамперед щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику «інформаційної нерівності»;
- † вдосконалення законодавства з регулювання інформаційних відносин;
- † покращення стану інформаційної безпеки в умовах використання новітніх ІКТ.

Виходячи з вищевикладених поглядів, у тому числі висловлених і зафіксованих як нормативно-правові документи національного законодавства, так і у вигляді міждержавних домовленостей керівників найрозвинутіших держав світу, маємо підстави стверджувати, що стратегія розвитку має будуватися на перетворенні послуг, яку надають підприємства зв'язку, в основу виробництва найближчого майбутнього – «засіб виробництва та засіб праці».

Такий підхід, як з боку маркетологів, що працюють на ринку маркетингових послуг в інтересах підприємств зв'язку, так і з боку вищої ланки менеджменту підприємств зв'язку має стати першим і максимально дієвим (за своїми позитивними наслідками для розвитку та фінансово-економічної стабільності підприємства зв'язку) кроком у напрямку побудови інформаційного суспільства.

Тому завдання маркетингу підприємства зв'язку має бути сформульовано таким чином: виробничий процес, основу якого складає «доставка інформації», має поступово перетворюватися на принципово новий – виробництво, «пакування» і розповсюдження інформації. Шлях модернізації, який має подолати підприємство зв'язку – суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності: від «постачальника інформації» до «виробника і розповсюджувача базового елементу нового суспільства». Рух

у цьому напрямку має відбуватися шляхом реалізації проектів, що мають розроблятися спеціалістами маркетингової служби (підрозділу) підприємства зв'язку з використанням сучасних підходів та останніх досягнень теорії і практики маркетингу.

Визначивши таким чином стратегічний напрямок розвитку та модернізації, окресливши перспективу змін організаційно-штатної структури, внаслідок чого має відбуватися також і зміна «алгоритму основного виробничого процесу», маркетингова служба повинна сформулювати основу маркетингової стратегії підприємства.

Її «організаційно-інформаційно-планове» наповнення має бути сформульоване у вигляді чітко визначених конкретних завдань за всіма напрямками роботи підприємства. При цьому особлива увага має бути приділена питанням та особливостям зовнішньоекономічної діяльності з чітким визначенням «ваги та перспективності» кожного з її напрямків.

Адже врахування, у першу чергу, «зовнішньоекономічних аспектів діяльності підприємства» в умовах обмеженості його власних фінансових ресурсів дозволить чітко визначити пріоритетні напрямки, які сприятимуть вирішенню головного завдання, яке сформульоване маркетинговою службою.

Успішне вирішення цього надскладного (за своїми організаційно-структурно-виробничими, фінансово-економічними, професійно-соціальними аспектами життєдіяльності та функціонування підприємства зв'язку) завдання ставить на перше місце питання активізації та вдосконалення роботи з персоналом.

Перехід до економіки нового типу – економіки знань, на базі яких у першу чергу і буде зводиться «каркас людської спільноти найближчого майбутнього» – інформаційного суспільства – вимагатиме від всіх учасників цього процесу – кожного працівника підприємства зв'язку, починаючи зі змінного оператора і до генерального директора (голови правління) включно, повного і максимального розкриття всіх потенційних можливостей кожного члену колективу.

Специфіка роботи підприємства зв'язку як «постачальника інформації» дозволяє з великою долею достовірності та об'єктивності сформулювати певний перелік основних характеристик (психологічних, соціально-групових), які мають бути притаманні працівнику – співробітнику підприємства зв'язку. На сьогодні вже існує інструментальний засіб – Програмний комплекс тестування «Стимул» (ПКТ «Стимул»), який дозволяє отримувати максимально об'єктивну та неупереджену інформацію (що підтверджено цілим рядом науково-дослідних робіт) з визначення особистісних характеристик персоналу ряду підприємств зв'язку, навчальних закладів, сприяє визначенню та стимулюванню розвитку потенціалу людини. Крім того, цей інструментальний засіб дозволяє достатньо об'єктивно та якісно визначити ефективність діяльності персоналу підприємства залежно від особистісних характеристик [18].

Достатньо важко переоцінити важливість та ефективність цього інструментального засобу перевірки

особистісних характеристик саме з точки зору вирішення завдання перетворення «постачальника інформації у виробника і розповсюджувача базового елементу нового суспільства».

Об'єктивність інформації щодо особистісних характеристик, детальний аналіз каналів сприйняття інформації в поєднанні з ґрунтовним аналізом психофізіологічних і суспільно-соціальних особливостей (особистісних характеристик) кожного працівника підприємства зв'язку дозволяє стверджувати таке. Першими, хто має включитися до розробки та реалізації «стартових проектів» з побудови інформаційного суспільства, а в подальшому забезпечити якісне та успішне вирішення цього надскладного завдання, мають стати саме підприємства зв'язку.

Оперуючи великим масивом інформації стосовно об'єктивних характеристик особистостей (персонал підприємства) з точки зору «сприйняття» інформації, можливості визначення та ефективності задіяння їхнього потенціалу для роботи в команді, керівництво підприємства зв'язку, на основі всеохоплюючих висновків вищої ланки маркетингової служби, має потенційну можливість формування цілісної команди односторонців, яка в стані вирішити будь-яке завдання саме в напрямку розробки та реалізації маркетингової стратегії підприємства зв'язку – суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності в умовах поглиблення глобалізації світової економіки.

При цьому, команда може бути сформована як єдина цілісна структура, у якій будуть чітко враховані усі можливі, з вибором максимально наближених до ефективно-сприятливих для спільної роботи у колективі міжособистісних зв'язків, із «забезпеченням» психологічно-темпераментної сумісності з обґрунтованим розподілом «ролей» у команді і т. ін.

Хоча, з огляду на «складність та інтелектуальну напруженість» цього завдання, інформація стосовно особистісних характеристик персоналу підприємства, що може бути отримана за допомогою ПКТ «Стимул», дає можливість створення декількох міні-команд, кожна з яких буде вирішувати (розв'язувати) одне або декілька окремих завдань, виконання яких у кінцевому рахунку дозволить успішно вирішити головне стратегічне завдання, що було визначене маркетинговою службою.

Водночас, слід зазначити, що навіть якщо через об'єктивні причини/обставини розроблені проекти та отримані результати не можуть бути реалізовані найближчим часом силами та засобами самого підприємства, воно отримує достатньо вагомий аргумент для виходу на зовнішні ринки з накопиченим досвідом та інтелектуальними доробками в напрямку побудови основ інформаційного суспільства на основі маркетингової стратегії розробленої підприємством зв'язку.

Крім безпосереднього продукту у вигляді окремих проектів у рамках реалізації стратегічного завдання – перетворення «постачальника інформації у виробника і розповсюджувача базового елементу нового суспільства», інтелектуально-кадровий потенціал підприємства, сформовані міні-команди можуть стати активни-

ми учасниками зовнішньоекономічної діяльності як учасники ринку робочої сили на світовому ринку поділу праці. А можливо, і ринку «ідей», що з точки зору світових авторитетів маркетингу становить одну зі складових переліку пріоритетів життєдіяльності сучасного суспільства.

Результати, отримані під час реалізації зазначеного стратегічного завдання, опрацьованого маркетинговою службою підприємства зв'язку на шляху побудови нової економіки (суспільно-політико-економічної формації) – інформаційне суспільство, відкриває перед підприємством зв'язку, що включиться першим у цей процес, достатньо привабливі як з фінансово-економічної, так і соціально-кадрової складових діяльності підприємства, далекоюсяжні позитивні перспективи. А саме, внаслідок розвитку нової економіки – економіки знань відбудеться зростання потенціалу сьогоденніших споживачів товарів і послуг.

1. *Суттєве зростання купівельної спроможності* за рахунок значного спрощення процесу та термінів отримання об'єктивної інформації стосовно цін на товари та послуги на всіх ринках

2. *Збільшення асортименту товарів і послуг.* Можливість отримання будь-якого товару чи послуги (її задоволення) за максимально привабливими цінами та у зручний для споживача час.

3. *Необмежений обсяг інформації звідусюди.* Необмежені можливості світової мережі Інтернет практично миттєво отримання повної інформації з будь-якого питання у режимі реального часу.

4. *Спрощення взаємодії, розміщення та отримання замовлення.* Споживачі отримують змогу здійснювати замовлення незалежно від місця власного знаходження і періоду доби.

5. *Можливість приймати самостійне обґрунтоване рішення щодо придбання товару чи послуг.* Доступ до світової інформаційної мережі надає можливість кожному споживачеві (покупцю) товарів і послуг проводити власні «маркетингові дослідження» ринків товарів і послуг.

6. *Можливість постійного самовдосконалення,* навчання протягом всього життя, отримання якісних знань для задоволення як професійних потреб особистості, так і її з точки зору загальнолюдських гуманістичних критеріїв.

Саме зростання важливості інформації як основи побудови нових економіко-соціальних відносин обумовлює необхідність та доцільність налагодження роботи маркетингових служб підприємств зв'язку у напрямку «вдосконалення виробничого процесу» – не просто доставити інформацію в необмеженій кількості, а надати споживачеві її в оптимальній за змістом та обсягом кількості. При цьому, глобалізований світ з його поділом праці надає переваги в напрямку задоволення потреб споживачів саме підприємствам зв'язку. Адже не просто передача інформації, а надання кожному споживачеві саме тієї інформації, яку він намагається віднайти у найкоротші проміжки часу, ставить перед маркетинговою службою (підрозділом) підприємства зв'язку актуальне завдання – інформація як основа побудови раціональ-

них з точки зору природокористування ефективних економічних процесів, спрямованих на задоволення потреб суспільства.

Одночасно з перевагами, що надає світова інформаційна мережа Інтернет для споживачів товарів і послуг, відбулися позитивні зміни в напрямку нових можливостей для організації та забезпеченні фінансово-економічної діяльності підприємств, компаній, корпорацій, холдингів і т. ін., а саме:

1. Потужні інформаційні канали щодо просування розповсюдження реалізації товарів, робіт і послуг на великих територіях (з географічної точки зору)

2. Компанії отримали можливість збирання у більших обсягах інформації щодо стану ринків, потенційних і майбутніх клієнтах, наявних і потенційних конкурентах, перспективних напрямках розвитку тих чи інших ринків, товарів, робіт, послуг і т. ін. Маркетологи отримали можливість інтенсифікації маркетингових досліджень, розширення фокус-груп, формування суспільно-громадської думки з можливістю зменшення обсягів фінансування того чи іншого рекламно-маркетингового заходу (акції, кампанії) з просування на ринок товарів і послуг.

3. Організація виробничого процесу, взаємодія окремих підрозділів навіть окремих виконавців у техніко-технологічному процесі здійснюється на основі внутрішніх мереж (Інтранет), які пришвидшують комунікацію, підвищують ефективність використання робочого часу.

4. З'явилась можливість підвищити якість логістики та скоротити видатки, підвищити якість обслуговування за рахунок оперативного обміну інформацією режимі онлайн, здійснювати розміщення замовлень, проведення операцій купівлі/продажу, здійснення платежів між компаніями, їхніми партнерами з бізнесу та клієнтами.

5. Організація кадрової роботи підприємства переходить на принципово новий рівень. Використання інформаційних технологій, сучасних інструментальних засобів виявлення потенційних можливостей персоналу, його «якісних характеристик» забезпечує можливість ефективної організації процесу підготовки, підготовки, навчання персоналу (навіть шляхом переходу на індивідуальні плани – необмежені можливості світової інформаційної мережі Інтернет і внутрішніх корпоративних інформаційних мереж Інтранет). Використання сучасних інструментальних засобів перевірки та оцінювання персоналу – можливість формування ефективних команд для вирішення питань оптимізації виробничого процесу, оперативне вирішення термінових форс-мажорних завдань, що можуть поставати перед підприємством.

Ефективне використання потенційних можливостей, що закладені у світовій інформаційній мережі Інтернет для розробки та реалізації маркетингової стратегії підприємства, яка має забезпечити його ефективне функціонування у світовій глобалізованій економіці – прерогатива менеджменту маркетингу. Його вміння оперативно відслідковувати та реагувати на всі зміни, що відбуваються в усіх напрямках, де має активно діяти підприємство зв'язку – суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності.

Розробка відповідних стратегічних завдань, планів, проектів в інтересах споживачів послуг, які надає підприємство зв'язку, має здійснюватися його маркетинговою службою з урахуванням перспектив розвитку світової економіки та суспільно-політичних процесів, що відбуваються у глобалізованому світі.

Вирішення цього пріоритетного за своїм фінансово-економічним (для підприємства зв'язку) і суспільно-політичним (для всієї світової спільноти – людства) завдання у конкретних історичних умовах сьогодення вимагає одночасно та спільно з менеджментом маркетингу вже і від кадрового менеджменту підприємства опрацювання та розробки кадрової стратегії підприємства, але з обов'язковим урахуванням особистісних характеристик працівників підприємств та його керівного складу.

ВИСНОВКИ

Розглянувши вплив процесу глобалізації світової економіки на діяльність підприємств – національних товаровиробників і з урахуванням останніх досягнень та напрямків маркетингу світового рівня, маємо можливість констатувати таке.

Глобалізація світового господарчого комплексу, у тому числі внаслідок об'єднання ринків товарів, сировини та енергоносіїв, фінансових, інвестиційно-страхових і комунікаційно-інформаційних послуг тощо, обумовлює об'єктивність процесу перетворення будь-якого національного товаровиробника в суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності.

А це, у свою чергу, висуває на перший план менеджменту підприємства два основні напрямки управлінської діяльності, які становлять основу його фінансово-економічної стабільності та конкурентоздатності :

а) перший напрямок: Маркетинговий менеджмент. Пріоритетне завдання цього напрямку – розробка маркетингової стратегії розвитку підприємства зв'язку. Вона має базуватися на перспективному плані розвитку, в основу якого має бути покладений перехід підприємства зв'язку зі статусу «постачальника інформації» у «виробника і розповсюджувача базового елементу нового суспільства – інформації»;

б) другий напрямок: Менеджмент персоналу. Розробка та реалізація сучасної маркетингової стратегії забезпечується шляхом реалізації відповідної кадрової стратегії, основними складовими якої мають стати:

- ✦ відбір співробітників підприємства з одночасним підбором кандидатів зі сторонніх організацій до складу маркетингової служби підприємства на основі об'єктивного визначення особистісних характеристик;
- ✦ організація процесу підготовки, перепідготовки навчання персоналу маркетингової служби для забезпечення умов його ефективного функціонування в умовах глобалізації світового господарського комплексу;
- ✦ оптимізація та вдосконалення організаційно-штатної структури підприємства на основі розробленої маркетингової стратегії підприємства зв'язку;

- ✦ розробка кадрової стратегії підприємства зв'язку, що має становити основу переходу від стану «постачальника інформації» у «виробника і розповсюджувача базового елементу нового суспільства – інформації».

Кадровий менеджмент підприємства зв'язку в умовах глобалізації світового господарського комплексу має забезпечувати реалізацію маркетингової стратегії у напрямку – перехід підприємства зв'язку зі стану «постачальника інформації» у «виробника і розповсюджувача базового елементу нового суспільства – інформації». ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Котлер Ф. Маркетинг, менеджмент. Экспресс-курс / Ф. Котлер. – Видання 11-е. – СПб. : Питер, 2005г. – 800 с.
2. Ландреві Ж. Меркатор: теорія і практика маркетинга / Ж. Ландреві, Ж. Леви, Д. Лондон. – Москва : МЦФЕР, 2007. – 1176 с.
3. Стеклов В. К. Поштовий зв'язок : навчальний посібник / В. К. Стеклов, С. М. Скляренко, Л. Н. Беркман. – К. : Техніка, 2004. – 902 с.
4. Кобелєва О. М. Роль і місце поштового зв'язку в економіці / О. М. Кобелєва, В. М. Кобелєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Conferences/Університетська науково – практична студентська конференція магістрантів/2007/s14/Роль і місце поштового зв'язку в економіці України.pdf>
5. Довгий С. О. Динаміка руху, тенденції, пріоритети та перспективи розвитку вітчизняного зв'язку / С. О. Довгий. – К. : Зв'язок. – 2001. – № 6. – С. 2 – 7.
6. Маркетинг поштового зв'язку / Н. О. Князева, С. Б. Горелкіна, В. П. Іванов, Л. В. Кузнецова. – К. : ТОВ «Аспект-Поліграф», 2003. – 264 с.
7. Князева Н. О. Методичні підходи до вибору тарифних стратегій у сфері надання послуг поштового зв'язку / Н. О. Князева, О. А. Князева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29641/1/Knyazyeva_Knyazyeva.pdf
8. Бугаков В. П. Особенности маркетинга услуг / В. П. Бугаков // Маркетинг в России и за рубежом. – 1998. – № 2 (5). – С. 106 – 112.
9. Князева Н. О. Підвищення якості досягнення конкурентних переваг підприємства поштового зв'язку / Н. О. Князева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/No1/40-45.pdf>
10. Оптимізація поштового зв'язку України : монографія / П. П. Воробієнко, С. О. Довгий, В. А. Коляденко, В. М. Мороз, В. Г. Мухін, О. Л. Нечипорук, Л. О. Ящук ; за заг. ред. С. О. Довгого. – К. : Укрпошта, 2002. – 160 с.
11. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії / Д. Лайон // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/lajon.html>
12. Уэбстер Ф. Теорії інформаційного общества / Франк Уэбстер / Пер. с англ. под ред. Е. Л. Вартановой. – М. : Аспект пресс, 2004 [Электронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/931050/>
13. Кагель М. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / Мануель Кагель, Пека Хіманен. – Київ : Ваклер, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.irf.kiev.ua/handle/987654321/1514>

14. Тарасенко Р. Б. Інформаційне право : навчально-методичний посібник / МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Дідоренка, Луганськ, 2010. – 512 с.

15. «Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.e-ukraine.biz/ukraine7.html>

16. Женевська Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства: глобальна задача в новому тисячолітті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://apitu.org.ua/wsis/dp>

17. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mns.gov.ua/content/zakon_537.html

18. Озарко Е. С. Подход к оценке эффективности деятельности персонала с учетом личностного фактора / Е. С. Озарко, Ю. В. Опотяк, В. В. Челомбитко // Бизнес Информ. – Харків, 2014. – № 4. – С. 271 – 277.

REFERENCES

Bugakov, V. P. "Osobnosti marketinga uslug" [Features of marketing services]. *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 2 (5) (1998): 106-112.

Dovhyi, S. O. "Dynamika rukhu, tendentsii, priorityty ta perspektyvy rozvytku vitchyznianoho zv'iazku" [Driving Dynamics, trends, priorities and perspectives of development of domestic bond]. *Zv'iazok*, no. 6 (2001): 2-7.

Kobielieva, O. M., and Kobieliev, V. M. "Rol i mistse poshtovoho zv'iazku v ekonomitsi" [The role and place of mail services in the economy]. <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Conferences/Університетська науково-практична студентська конференція магистрантів/2007/s14/Роль і місце поштової зв'язку в економіці України.pdf>

Kniazieva, N. O. et al. *Marketynh poshtovoho zv'iazku* [Marketing postal services]. Kyiv: Aspekt-Polihrad, 2003.

Kniazieva, N. O., and Kniazieva, O. A. "Metodychni pidkhody do vyboru taryfnykh stratehii u sferi nadannia posluh poshtovoho zv'iazku" [Methodological approaches to the choice of tariff policies in the area of postal services]. http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29641/1/Knyazyeva_Knyazyeva.pdf

Kotler, F. *Marketing, menedzhment* [Marketing, management]. St. Petersburg: Piter, 2005.

Kniazieva, N. O. "Pidvyshchennia iakosti dosiahnennia konkurentnykh perevah pidpriemstva poshtovoho zv'iazku" [Improving the quality of achieving competitive advantage postal services]. <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/No1/40-45.pdf>

Kastels, M., and Khimanen, P. "Informatsiine suspilstvo ta derzhava dobrobutu. Finska model" [Information society and welfare state. Finnish model]. <http://books.irf.kiev.ua/handle/987654321/1514>

Landrevi, Zh., Levi, Zh., and Lindon, D. *Merkator: teoriia i praktika marketinga* [Mercator: theory and practice of marketing]. Moscow: MTsFER, 2007.

Laion, D. "Informatsiine suspilstvo: problemy ta iliuzii" [Information Society: Issues and Illusions]. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/lajon.html>

[Legal Act of Ukraine] (2007). http://www.mns.gov.ua/content/zakon_537.html

"«Okinavska khartiia hlobalnogo informatsiinoho suspilstva»" ["Okinawan Charter on Global Information Society"]. <http://www.e-ukraine.biz/ukraine7.html>

Ozarko, E. S., Opotiak, Yu. V., and Chelombitko, V. V. "Podhod k otsenke effektivnosti deiatelnosti personala s uchetom lichnostnogo faktora" [Approach to evaluating the effectiveness of personnel with the personal factor]. *Biznes Inform*, no. 4 (2014): 271-277.

Steklov, V. K., Skliarenko, S. M., and Berkman, L. N. *Poshtovyi zv'iazok* [Postal service]. Kyiv: Tekhnika, 2004.

Tarasenko, R. B. *Informatsiine pravo: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Information Law: Textbook]. Luhansk, 2010.

Uebster, F. "Teorii informatsionnogo obshchestva" [Theories of the Information Society]. <http://www.twirpx.com/file/931050/>

Vorobienko, P. P. et al. *Optymizatsiia poshtovoho zv'iazku Ukrainy* [Optimization postal service Ukraine]. Kyiv: Ukrposhta, 2002.

"Zhenevska Deklaratsiia pryntsyviv «Pobudova informatsiinoho suspilstva: hlobalna zadacha v novomu tysiacholitti»" [Geneva Declaration of Principles "Building the Information Society: a global task in the new millennium"]. <http://apitu.org.ua/wsis/dp>